Rypin Memorial Book

Sefer Ripin

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer Ripin / [ha-'orekh, Shim'on Kants].
IMPRINT	880-02 Tel Aviv : Irgun Yots'e Ripin be-Yiśra'el uva-tefutsot, 722 [1962].
DESCRIPT	942 columns, 51 p. : ill., facsims., map, ports. ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Rypin.
	Rypin (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Rypin.
ADD'L NAME	Kanc, Shimon.
ADD'L TITLE	Ripin: a memorial to the Jewish community of Ripin (Poland)

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר ריפין

ציור השער — נחמיה שטנצל

דפוס „ארזי" בע"מ, ת"א, רח' אילת השחר 4, טל. 34294



הוצאת ארגון יוצאי ריפין בישראל ובתפוצות

תל־אביב, תשכ״ב — 1962

R I P I N

A Memorial to the Jewish Community of Ripin (Poland)

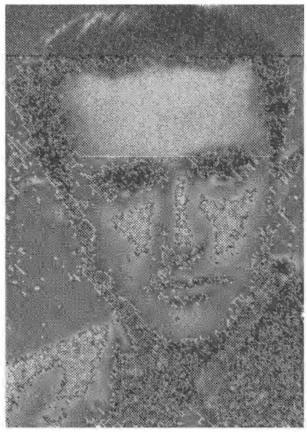
Editor:

Shimon Kanc

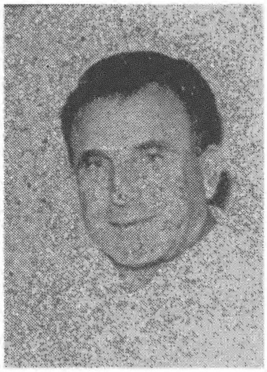
חברי המערכת



מאיר בר־און



העורך:
שמעון קאַנץ



בן ציון בורנשטיין



זליק בראון



הרב יצחק ידידיה פרנקל



שמואל כהן



טוביה כבירי



יוסף רונן



נחמיה שטנצל

בשער הספר

השרידים המעטים, המרגישים את אבדן בני-עירם כאבדן בני משפחתם, התארגנו למצוא דרכים להנצחת זכרם של הקרבנות והצבת מצבה לזכרם.

איננו מתימרים להציב מזכרת מלאה ליישוב היהודי העתיק בעירנו; ראויה וזכאית ריפין לגלעד מושלם יותר. בספר זה שלפנינו אנו מתיחדים עם זכרם הקדוש של בני עירנו היקרים שהושמדו בצורה כה איומה ומחרידה שאין מלים בפי אנוש לתארה ולכנותה בשם.

דאגנו להקיף, בעיקר את החומר על ריפין, שאך זה היתה בחיים, ולמרבה הצער והדאבון — איננה עוד. שאיפתנו היתה לתאר ולהנציח את ריפין, שעודנה היה בנו, שעדיין היא עצמנו ובשרנו.

ריפין היהודית היתה ואיננה עוד. יחד עם יהודיה נמחתה מעל פני האדמה ללא עקבות, ואין כל אפשרות לגלות את כל הלוט מעל פני עברה.

לזאת התכוונו האויבים ובמידה רבה הצליחה מזימתם.

המקור היחידי המאפשר לנו לשוות לנגדנו, במידה הראויה, את קטעי עברנו הקרוב, הוא כוח הזכרון האנושי. לפיכך, התאמצנו לשאוב ממעין זה. לשזר פרקים מחיי העיירה, חיי עמל ויצירה, חיי חומר ורוח, חיים תוססים לכל צורותיהם ותקופותיהם.

הדורות הבאים ימצאו בספר זה, כבכל ספרי הזכרון לקרבנות השואה, עדות וראי למה שהיה בתפוצות באירופה לפני החורבן הגדול ובטרם נמחה כל זכר לחיים היהודיים שם.

ומצאנו בעבודה הזאת מעין נחמה פורתא ביגוננו ושמירה על העבר שלא ישתכח מן הלב בדורות יבואו.

יהיה נא „ספר ריפין" מעין גשר בין העבר, שנפסק באכזריות כה רבה, ובין העתיד, ששמשו עולה לעינינו.

יהא הספר גל-עד וזכרון עולם!

יתגדל ויתקדש....

פאָרוואָרט

אינעם דאָזיקן בוך זענען מיר זיך מתיחד מיטן הייליקן אָנדענק פון אונדזערע טייערע ריפינער שוועסטער און ברידער, וועלכע זענען מיט אַזאַ גרויליקער אכזריות אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַצישע רוצחים.

מיר האָבן זיך געשטעלט פאַר אַ ציל אויפצולעבן אין דאָזיקן בוך קאַפּיטלען פונעם שעפערישן לעבן אין אונדזער שטעטל אין זיינע פאַרשידענע פאָרמען און תקופות. אָבער מיר האָבן גלייכצייטיק אָפּגעגעבן זיך אַ חשבון, אַז מיר זענען נישט אימשטאַנד אויפצוּוויקלען דאָס פילזייטיקע און פילפאַרביקע בילד פונעם גאַנצן ברויזנדיקן שפרודלדיקן יידישן לעבן אין ריפין. מיר ווייסן, אַז דאָס, וואָס אונדז איז געלונגען צונויפצוזאַמלען אין דאָזיקן בוך, איז נישט מער ווי אַ טייל פון דער אָריגינעלער, האַרציק-וואַרעמער יידישער ווירקלעכקייט אין ריפין.

פּונקט אַזוי גיבן מיר זיך אָפּ אַ חשבון, אַז אַלץ וואָס איז דאָ געשריבן געוואָרן וועגן אומקום פון אונדזער קהילה, איז נאָר אַ שאָטן פון דעם, וואָס איז געווען. ווי איז דען מעגלעך איבערצוגעבן די פּיין פון אונדזערע אויף הפקר-געלאָזענע טאַטעס און מאַמעס? ווי קען מען דערציילן וועגן דער שיינקייט, וואָס איז נתגלה געוואָרן אין אָפּגרונט, די גבורה פונעם פּשוטן ריפינער ייד, וואָס האָט נישט געוואָלט זיין לעבן אויסקויפן פאַרן פרייז פון זינד און פאַראַט? די טויזנטער ריפינער יידן זענען אומגעקומען ווי אומשולדיקע קרבנות, וואָס האָבן זייערע לעצטע יאָרן און שעהן פון לעבן נישט באַשמירט און נישט באַפלעקט. געבראָכן פון נויט און פּיין, הונגער און קעלט, קרענק און יסורים, זענען זיי נישט געזונקען אין שפלות.

ווי איז מעגלעך נאָכצוגיין דעם קאַלענדאַר פון יענע וויסטע טעג, דעם לויף פון זייגער, שעה נאָך שעה, מענטש נאָך מענטש ביז צו יענער אומפאַרמייד-לעכער רגע פון אַוועקשטעלן אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע פאַרן אריינגאַנג אין די גאַז-קאַמערן?

אַבער די אומגעקומענע האָבן אונדז באַפוילן: דערציילן אונדזערע קינדער און קינדס-קינדער וועגן זייער לעבן און אונטערגאַנג.

יעדעס יזכור-בוך, יעדעס זייטל און יעדע שורה איז אַן אייביקער שפּיי אין די רוצחישע פּנימער, יענע מערדער, וואָס באַהאַלטן זיך נאָך אַלץ אויס פון גערעכטן משפּט.

דערציילנדיק וועגן דעם שעפערישן לעבן און גוראַנגל פאַר נאַציאָנאַלער דערלייזונג, לייגן מיר קראַנצן פון כבוד אויף דעם אומזעבארן אַש פון אונדזערע קדושים.

דאָס יזכור-בוך איז אַ פּראָדוקט פון קאָלעקטיווער אַרבעט פון אונדזער שארית הפליטה אין מדינת ישראל און אין די גלות-לענדער. דאָס געשילדערטע אין אים איז געשריבן ס׳רוב דורך יידן פון אַ גאַנץ יאָר, וואָס זענען קיינמאָל נישט געווען און פּרעטענדירן נישט צו זיין שרייבער. דווקא דאָס איז דער באַזונדערער ווערט פונעם בוך, וואָס איז אַן אויסדרוק פון פּשטות און אוממיטלבאַרקייט, מיט וועלכע עס צייכענען זיך אויס די אָפּשטאַמיקע פון אונדזער שטעטל. אונדזער יעדן איינעמס געבעט איז ווי אַ תפילה זכה צו ווערן באַשאַנקען מיטן חסד פון זיין אַן עד-אמת און דערציילן אַלץ, וואָס ער געדענקט, אַלץ, וואָס ער האָט אַליין איבערגעלעבט און מיט די אייגענע אויגן געזען.

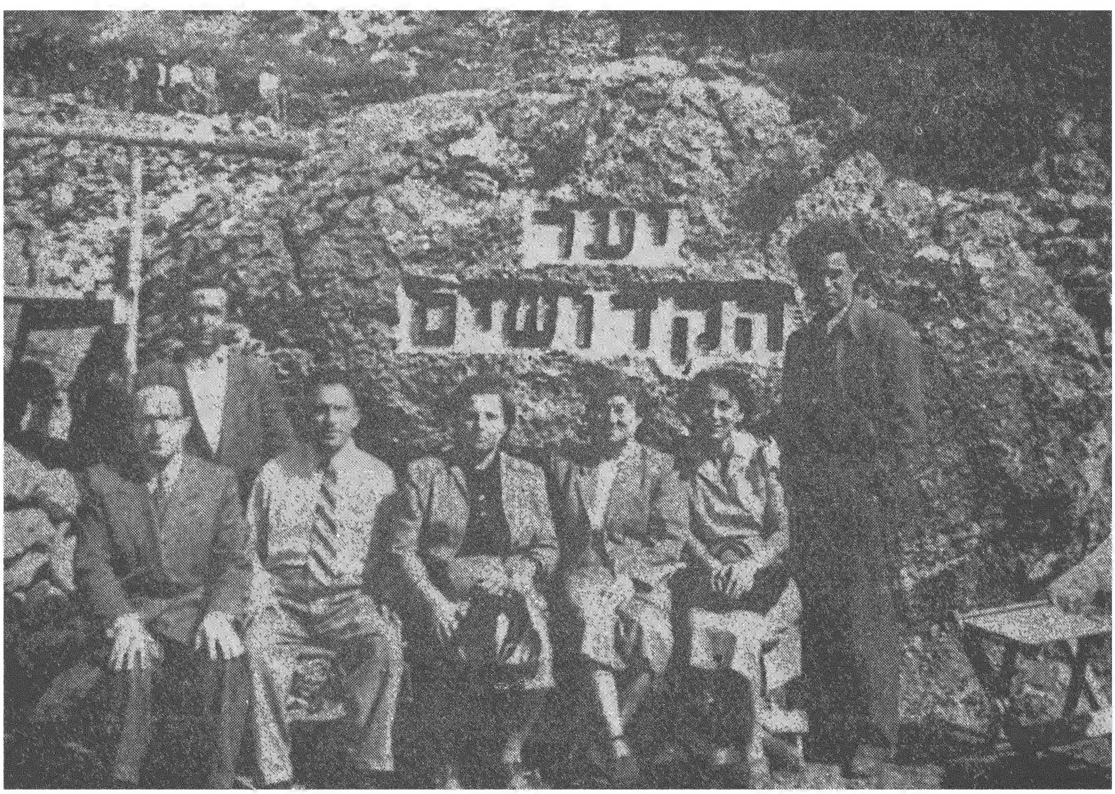
ד י ר ע ד אַ ק צ י ע

אל מלא רחמים, דיין אלמנות ואבי יתומים, אל נא תחשה ותתאפק לדם ישראל שנשפך כמים. תן מנוחה נכונה על כנפי השכינה, במעלות קדושים וטהורים, כזוהר הרקיע מזהירים, לנשמותיהם של אלפי קדושי העיר,

ר י פ י ן

אנשים ונשים, ילדים וילדות שנהרגו ונשחטו, נשרפו ונטבעו, נחנקו ונקברו חיים, כולם קדושים וטהורים. בעל הרחמים יצרור את נשמותיהם בצרור החיים ויזכור לנו עקידתם.

ארץ אל תכסי דמם!



ביער הקדושים נטעו עצים לזכר קהילת ריפין

עומדים מימין לשמאל: **הידסמן יצחק, גלובקה משה**

יושבים מימין לשמאל: **ברוך מרים, רחל פוזנר, חיה פוזנר, בן־ציון בורשטין, זליג בראון**

יזכור

את מיליוני הנפשות של אחינו ואחיותינו שנכרתו בלא עת, אשר נפלו במערכות הקרב ואשר אבדו תחת החרבות ועיי המפולת; אשר הרימו את נס המרד ויקדשו את שם ישראל בלחמם ובנפלם בין חומות הגיטו הבוער ובלבם חזון העליה למולדת, אמונה באדם ובגאולת ישראל.

נ ז כ ו ר את כל בית ישראל שהובל לטבח, ואפרו התפזר בכל קצווי תבל; את אבדן אוצרות התורה והחכמה, אצילי העם, ברי־לב וטהורי־חזון, בחירי התרבות העתיקה והחדשה, תפארת האדם, מזקן ועד ילד, כל מדה נכונה: צדקה וגמילות חסדים, אהבת הבריות ומסירות נפש.

נ ז כ ו ר את כל הכשרונות המזהירים, נרות אלוהים שהאירו לרבים, את החלומות, התקוות ומשאות הנפש, את השאיפות הרמות, את אהבת ישראל ואהבת ארץ־ישראל, את האמונה והגבורה, את השנאה והבוז לחית האדם.

נ ז כ ו ר את ראשית אוננו בארץ ושארית נחלתנו מן הגולה שאחזו בנשק להגן על כבודו ועל עצמאותו; אשר נפלו על משמר גבולותיו ואשר נרצחו מן המארב ואשר נספו בכלא אויב ובשבי־צר.

נ ז כ ו ר את בתי הכנסת ובתי המדרשות, את מוסדות הצדקה והחסד, את בתי הלמוד והמדע, את בתי עקד הספרים ואת הבתים שהיו קודש לעבודת העם והארץ.

נ ז כ ו ר גם את בתי המועד לכל חי, את קברות גאוני התורה המדע והספרות והאמנות מכל הדורות.

נ ז כ ו ר את כל אלה, שנשמדו ונעקרו ונהרסו ונחרשו בידי זדים מטורפים למיניהם: מי באש ומי במים, מי ברעב ומי בצמא, מי בחרב ומי שנקבר חיים ומי בתאי־הגזים אשר עונו ומסרו נפשם על קידוש השם.

נ ז כ ו ר את כל אלה שנפלו במערכות גאולתו של העם, ובמותם צוו לנו את החיים!

„...ויקב הדם את התהום

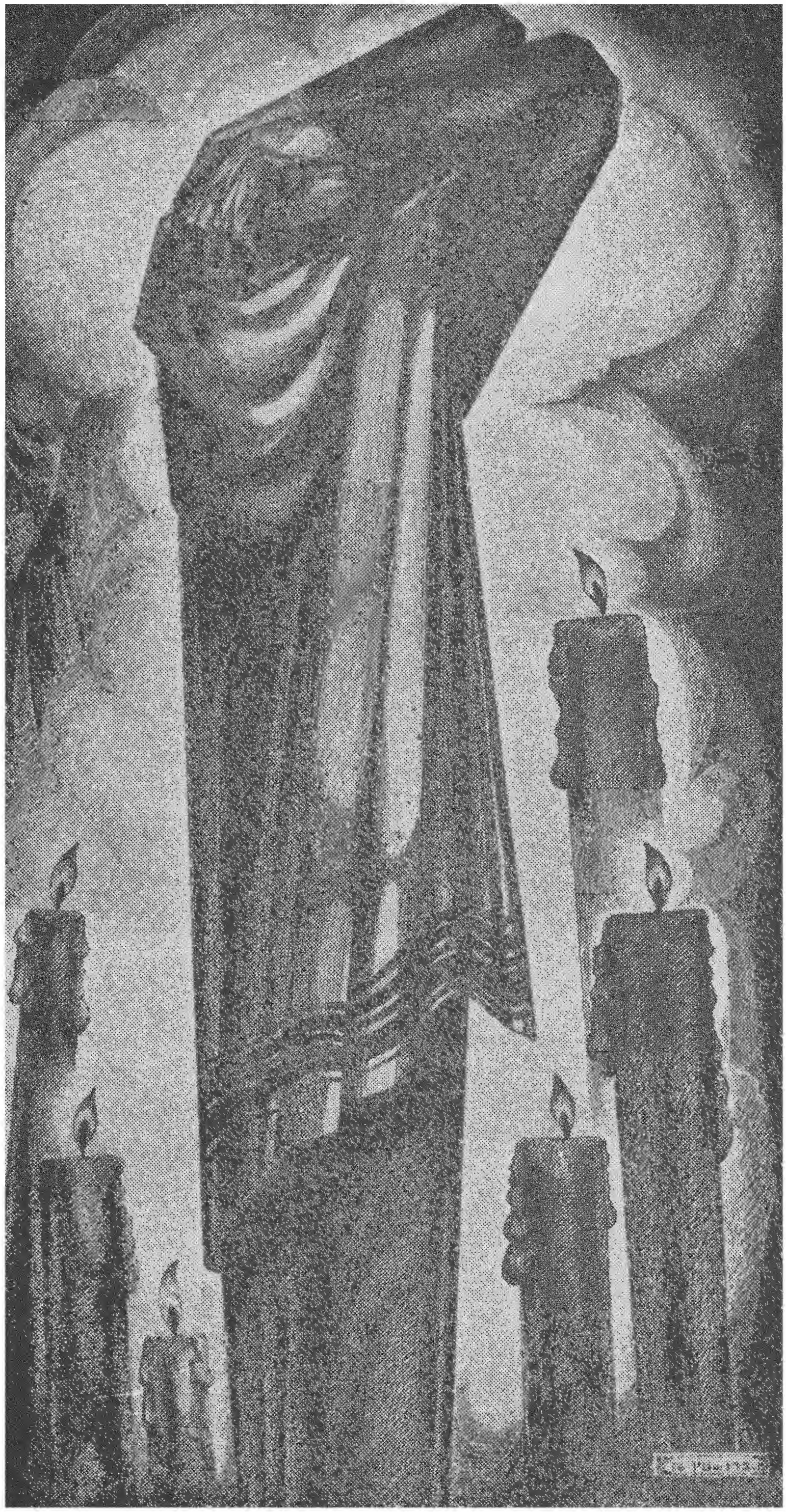
ויזנק דם רצח

דם יונק ושב על כתנתך

ולא ימח לנצח, לנצח..."

(ח. נ. ביאליק — „על השחיטה")

שמע ישראל



הביטו וראו, אם יש מכאוב כמכאובי, אשר עוללו לי

(מגילת איכה)

...וכל עוד בי ידפק לבי,

וכל עוד לא אדע על מה ולמה

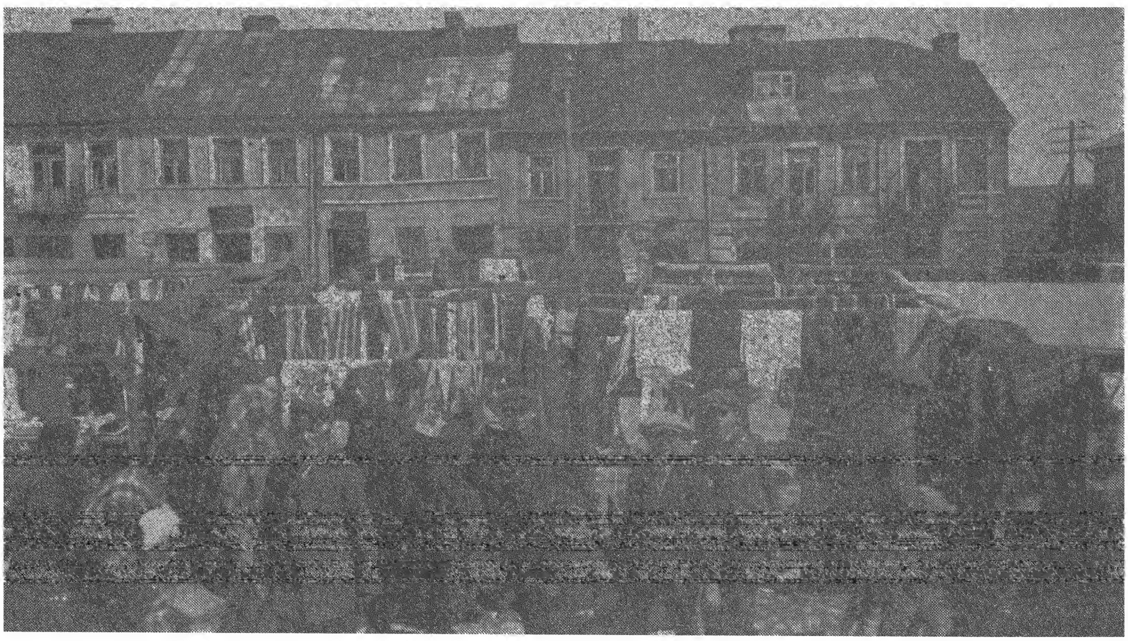
עוללת כל אשר עוללת—

לשכוח לא אוכל,

לשכוח לא ארצה!...

ד ו ד   ש מ ע ו נ י

העיר וקורותיה

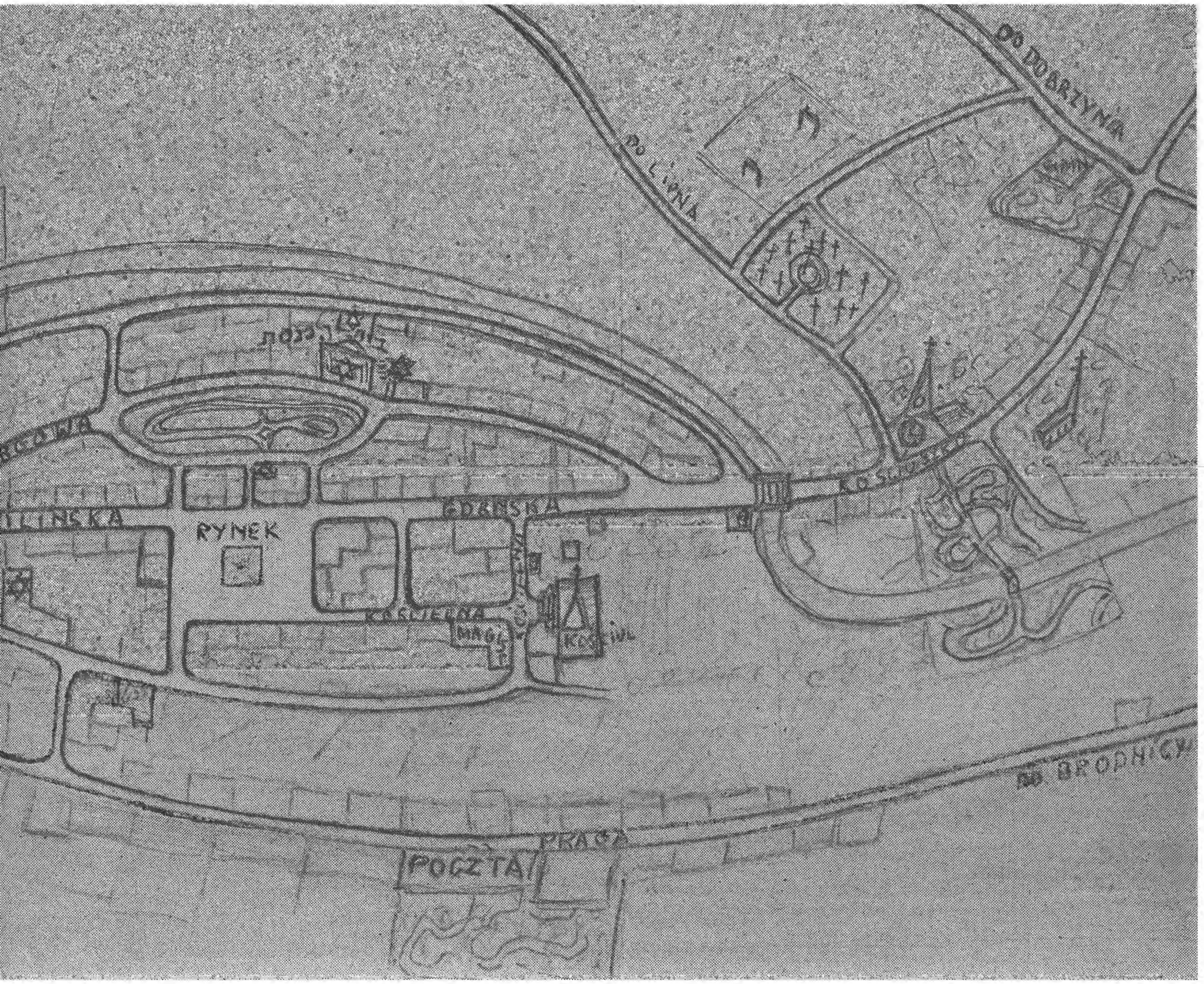


ככר השוק — צולם ע״י נייטן ווארשאו בביקור בריפין בשנת 1926 — דער מאַרק

די געשיכטע פון דער שטאט

איר אנשטייונג אונד אנטוויקלונג

מפת העיר



שרטט מהזכרון — בנימין שטנצל

היה היתה עיר ואם בישראל ושמה ריפין ואיננה עוד. צר ואויב קם והרס והשמיד את מרבית בני עמנו. ובין ששת המיליונים שהועלו על המוקד ועל הגרדום, שנטבחו ונחנקו, נשרפו ונקברו חיים, היו גם אחינו, בני עירנו ריפין.

בעצם היתה עירנו ישוב יהודי זעיר. ואף־על־פי־כן היתה, כאמור, עיר ואם בישראל.

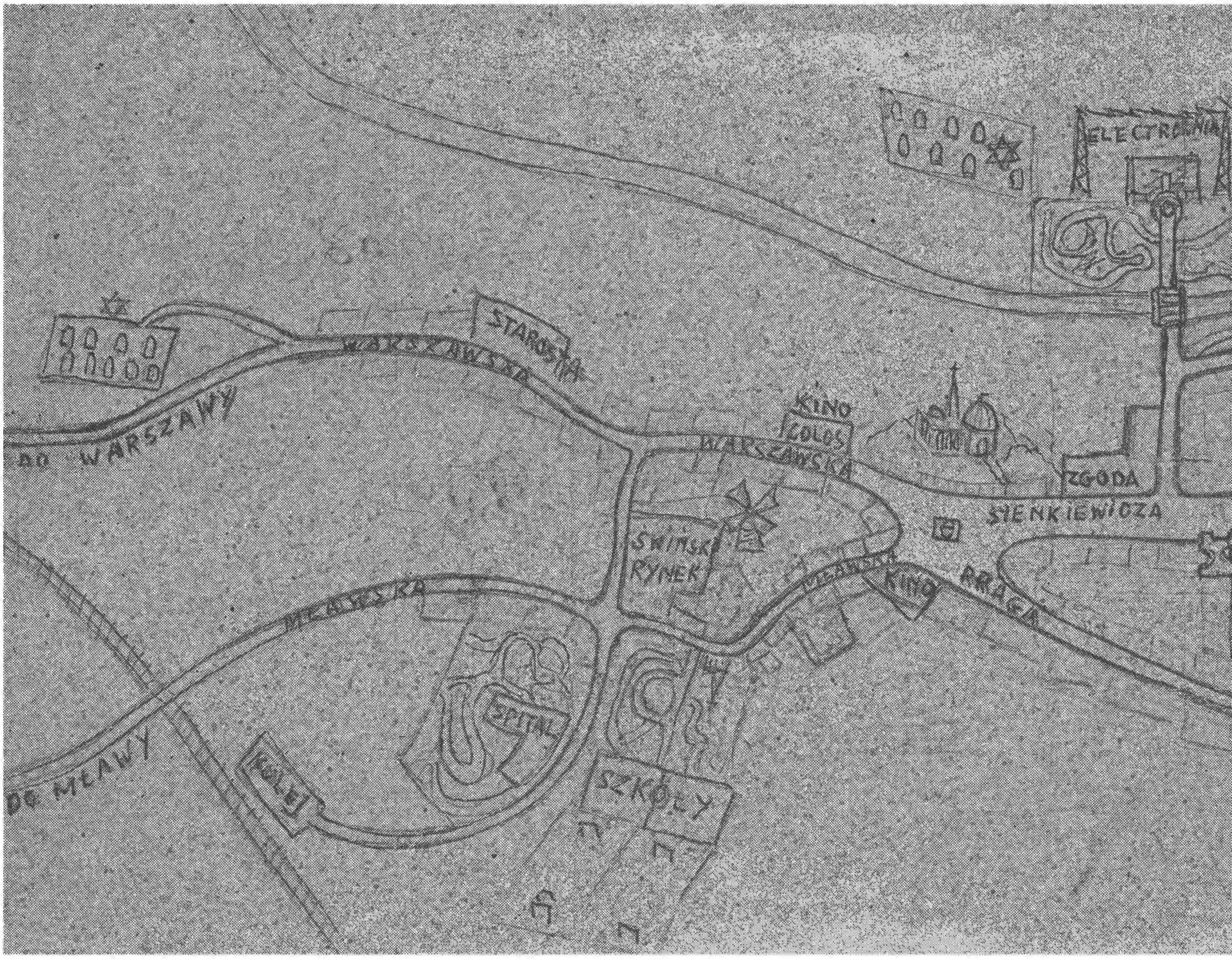
היה בה נוער נפלא, תוסס וער, שהתעתד לעליה ולגאולה.

היו בה חסידים ומשכילים, יהודים תמימים וטובים, למדנים חריפים ויהודים פשוטים, אך בעלי לב ובעלי מוסר.

היו בה מפלגות שונות ובלב רובן דלקו ניצוצות, שלולא החורבן היו מתלקחים ללפידים ולמאורעות גדולים.

היו בה רבנים ודיינים, מלמדים ומורים וכולם דאגו, כל אחד לפי הבנתו ושיטתו, לחינוך הדור הצעיר, להפצת תורה ואמונה והשכלה.

די מאפע פון דער שטאט



געצייכנט פון זכרון דורך בנימין שטענצל

בעירנו ריפין היו תלמוד-תורה, תורה ודרך-ארץ מצויים בכפיפה אחת, ואין עינה של אחת צרה בחברתה.

אולם כולנו שכלנו, נתייתמנו. כולנו מבכים את יקירינו שנכרתו מארץ החיים. כולנו נשבענו לא לשכוח לעלם את אשר עולל לנו עמלק. כולנו אבלים על אבדן שליש מבני עמנו.

נשבענו שלא נשכח לעולם את קרבנותינו היקרים לנו, אך מה נעשה, כדי שהדורות הבאים ידעו, לפחות, משהו על כל אותו פאר ויקר שחלפו לנצח.

דור חדש גדל והולך, דור שלא טעם את טעמה של הגולה, שלא ראה ולא הכיר את אבותינו, את תרבותם, מנהגיהם, חלומותיהם, שמחותיהם, הגיגיהם, כיסופיהם לגאולה, מסירות נפשם והקרבת עצמם על מזבח אמונתם. מה נעשה, שהדורות הבאים ידעו ולא יתנכרו לעברנו רב הצער והיגון, אך גם מלא האור והזיו, ספוג המאבקים והשאיפות לתקן עולם במלכות שדי?

נתעוררנו, איפוא, להוציא לאור ספר-הנצחה, ספר-יזכור לעיר-הולדתנו.

חיים גוטפלד

בנתיבי דורות

פרופ' יעקב טלמון / מבוא

ריפין היהודית — עיירה ככל העיירות של פולין, ליטא, רייסן אוקראינה או גליציה ובסרביה, כלומר תחום המושב הקלסי בין האודר ודניאפר, שבו עוד לפני שנים שלושה דורות היו מרוכזים כתש־עים אחוז של יהדות העולם, מכל מקום האשכנזית. על פני שטח המישור ההוא של צפון־מזרח אירופה, והחיץ ההררי היחיד שבו הוי הם הקרפטים, ישבו האוכלוסים האלה במשך מאות בשנים תחת אותם השמים, לרוב נמוכים ואפורים, באותו האקלים, עובדים את אלהיהם על פי דת שקבעה כל רגע של חייהם, עצבה כל הגיג, מוגבלים באותם סייגים וגדרות של חוקי מלכות וגזירות מדינה, רוקמים חלומות פרטיים וטווים חזונות של גאולה יהודית וחדוש עולמות. היה זה קיום בתוך מיטת סדום, וביחד עם זה היו אלה חיים מלאי אינטנסיביות, עשירים ותוססים שעוד לחלוחיות פוקלקלוריסטית שפוכה עליהם. ואגדה והמציאות טרם נתפרדו ברגשות החזקים והעמוקים עד למאד. לימים נפרקו הסכרים והחלו עולים וגאים ומתפשטים גלי ההגירה ההמונית למעבר לים, לאמריקה הצפונית והדרומית, למערב־אירופה ולארץ ישראל, ואז עלו מעלה מעינות מרץ עצור, הסתערו כשרונות חנוקים; והתוצאה: קבוצים יהודיים רבי עוצמה ומעש והישגים אינדיבידואליים מדהימים בכל שטחי המאמץ האנושי בכלכלה וארגון, ביצירה רוחנית ומנהיגות צבורית, במדע ואמנות.

ריפין היהודית — כן, עיירה ככל העיירות והנני אומר זאת לא מתוך ביטול, כי אם להיפך מתוך רגש גאון, מהול אהבה. לו הייתי מחפש — כהיסטוריון המבקש לגולל יריעה רחבה, תמונה רבתי של תולדות עם על פי דוגמה בזעיר אנפין, ולו הייתי מבקש כסופר לחבר אפוס על עולם ששקע, על גווני גווניו השונים, על כל הגלוי והסמוי והנרמז שבו, הייתי ללא היסוס חושב את ריפין היהודית לדוגמה מתאימה. דוקא משום הטיפוסיות שלה, ודוקא מפני שלא היתה יוצאת דופן. לא קשורים בה שמות מפורסמים של רבנים או משוררים, מנהיגים או אילי הון, לא היתה היא מקום מושב ישיבה רבת יחוס, ולא נתחוללו בה מאורעות מרעישים -- פוגרומים או עלילות דם, ולא שימשה עריסה לתנועות צבוריות או זרמי רוח. אך ריפין גילמה את כל הצדדים המהותיים של הגורל היהודי בדורות האחרונים: כל דפוסי הקיום וכל רחשי רוח ואידיאולוגיה מצאו להם בטוי בקהילת ריפין: המאבק בין הישן והחדש, המסורתי והמהפכני, יסורי התפוררות, וחבלי לידה של עולמות הורגשו בה באופן מכאיב. השואה החריבה אותה כליל כמו שהיא מחקה מעל פני אדמה מאות קהילות יהודיות אחרות.

צעירי ריפין היו מהראשונים ומהנועזים בין אלה אשר — מודרכים כאילו על ידי ההשגחה — יצאו בעוד מועד להכין מקומות מקלט, ונקודות מוקד חדשות לקיום ישראל במולדת העתיקה ובעולם החדש, ובכל מקומות חדשים האלה השאירו רשומם.

ובכל זאת היה משהו שייחד את ריפין בין שאר קהילות הקודש. אלא שבעוונותיו הרבים אין מחבר השורות האלו, אשר נתכבד להקדים דברי מבוא לספר זה, בר סמכא לבודד ולהגדיר את היחוד הזה, מאחר שהוא נטש את עיירתו בגיל שבע עשרה, ובעצם עוד שנה לפני כן (בעוברי לעיר שרפץ לשם סיום גימנסיה, כאשר בית הספר התיכון בעיירתנו נסגר) ובינתים גלגולים רבים שעברו עליו ברחבי תבל טשטשו לא במעט את דמות דיוקן עיירת מולדתו.

כשהנני מחפש במחשבותי את התכונה האופינית

ביותר של יהדות ריפין עולה על דעתי האינטנסיביות המיוחדת שאפיינה את בניה. כל צבעי הקשת היו מיוצגים בריפין — כפי שהקורא יווכח מהתאורים המפורטים מפרי עטם שידיעותיהם יותר מדויקות וזכ־רונם יותר רענן — מקיצוני החסידים אשר היו יורדים מהמדרכה כדי להמנע ממגע עם אשה עוברת מולם ברחוק שני מטר, וצ׳קניות שהיו צמות כל יום שני וחמישי עד לקומוניסטים אשר עבורם המהפכה היתה מאחורי כתלינו; מלמדנים אשר ידעו את כל ש״ס בעל־פה עד לעמי־הארצות שבקושי יכלו לקרא בסדור; מבעלי בדיחה וחדוד שופעים עד למוכי מרה שחורה, אלמי נפש ועלגי לשון; מפריצים יהודיים יושבים באחוזותיהם עד לסבלים יודעי קללה גסה. אמרתי אינטנסיביות, אם רוצים ניתן לומר התלהבות ואף אולי קנאות. עוד הנני זוכר את נפוץ השמשות שבוצע באחד מימות החג (שבועות אם איני טועה) בהיותי עוד ילד קטן בחלונותיו של מעונו של ראש הקהילה מאגודת ישראל על ידי נערי התנועות הציוניות. עוד הנני זוכר את הבזיון הנורא כאשר בעת קבלת שבת והנה השוחט־חזן פותח ב„לכה נרננה" וניגש אליו אחד מעסקני הציונים הצעירים ומסיר מעליו את הטלית — „אתה לא תעבור כאן בפני התיבה, כי לא הצבעת עבור הרשימה הציונית בבחירות לקהילה". מפי השמועה ומקריאה בתוך חבוריהם של בני ריפין הקשישים ממני בכרך זה ידוע לי על הנדויים והחרמות שהיו מנדים אלה את אלה חסידי חצרות יריבות ועל מעשי נקם בצורה מי שופכין שנשפכו על ראשי מסיבין בסוכה ומעשי תגמול בצורת קללות של מיתה משונה שנתקיימו. מצד שני מי יכול להזכר ללא רטט באידיאליזם לאין גבול, במסירות הנפש המופלאה, בעלית הנשמה של קדושים וטהורים של חברי שומר הצעיר, חסידי גור, העסקנים הציוניים ונאמני המהפכה הקומוניסטית. עוד מצלצלת באזני הזמרה בצבור ובשבת בין ערבים, או המחול של הורה סביב מדורת אש ביער, ההתפעמות של הקהל לשמע דברי נואם ומטיף, היללה (הזכורה לי היטב) שבה פרץ הצבור בהתכנס אספה לרגלי מאורעות הדמים של 1929 בארץ ישראל. ואמנם לא היה כמעט צעיר או צעירה שלא השתייך לאיזו שהיא תנועת נוער בעיר, ומעטות הדוגמאות של התארגנות ספונטנית של בני עיר אחת לקבוצה־קומונה בימיו הראשונים של הבית הלאומי כדוגמת קבוצת ברזולי של הריפינאים.

ושוב לא כמנהיגים ועסקנים אשר קשה לך להפריד בין נאמנותם לאידיאל ושאיפתם (ותהא היא בלתי מודעת) לכח ותהילה, אלא כאנשי השורה, וכחיילים אלמונים. לעתים נדמה לי שהאינטנסיביות הזאת היתה קשורה בחלקה לפחות בעובדה שעיירתנו עיירת ספר היתה, והדור נקלע לתקופה של שינוי עולמות, והקץ ממשמש ובא. סוף סוף היתה ריפין אחת השלוחות הצפוניות ביותר של תחום המושב היהודי במדינת פולין, צפונה ממנה בפרוזדור הדנציגאי הישובים היהודיים היו דלילים, כי רוב התושבים היהודיים הותיקים באזורים הפולניים שהשתייכו לגרמניה לפני קום פולין העצמאית ב־1918 עברו בשלהי מלחמת עולם הראשונה לגרמניה, כי בתרבותה דבקה נפשם ומשלטון הפולנים חששו ולעם הפולני התיחסו בבוז.

„המהגרים" מפולין הקונגרסאית או גליציה לא הכו שרשים בפלך טורין או פוזן והאנטישמיות היתה בסביבה ההיא חזקה באופן מיוחד שוב מפני שבעבר לא בלי הצדקה ראו הפולנים ביהודים ידידי השלטון הזר הגרמני ומכשיר גרמניזציה. הננו בקצה הגבול — זכורני שבימי ילדותי היתה אופפת אותי הרגשת בדידות ואף תחושת אימה בהיותי משקיף מגבעה על המישור של שדות, יערות ובקתות אכרים שהשתרע הרחק צפונה. הננו האחרונים — לחש איזה קול בתוכי: נטורי קרתא שומרי החומה.

מצבה כעיירת ספר עצב לא במעט את דמותה של העיירה היהודית שלנו מבחינות אחרות. לפני 1914 הרי היתה ריפין עיר גבול שבין שתי הקיסריות האדירות, של הצארים ושל הקייזרים, אף שאוכלוסית הארץ היתה כמובן פולנית. נוסף על העובדה שמעמדה כעיר־גבול היה סגולה לפרנסה, הרי נשבו על ריפין מהצפון רוחות חזקים של תרבות והשכלה גרמנית. יתר על כן, בסביבת ריפין ובעיירה עצמה ישבו מדורות גרמנים, אשר הובאו לאזורנו בחלקם עוד בימי הבינים על ידי הנסיכים הפולניים שבקשו להקים ערים (שנעדרו עד אז כמעט כליל מפולין) והזמינו מתישבים מגרמניה וזיכו אותם בכל מיני פריבילגיות. מבחינה כלכלית־חברתית היו כמרומז למעלה התמורות על המפה המדינית בעוכרי הישוב היהודי הריפינאי,

כפי שהן פגעו במעמדם של יהודי פולין בכלל. נסגר השוק הרוסי העצום, אשר פולין הקונגרסאית שמשה לו מעין בית מלאכה, תמו עסקי הברחה דרך הגבול הקרוב. המדינות החדשות הקיפו עצמן בחומות מכס גבוהות מאד, כל אחת מהממשלות החדשות שוקדת על הקמת מנגנון פקידותי מנופח ועוד יותר מזה מתמסרת להקמת צנ"א יש מאין. נטל המסים נפל בעיקר על היהודים גם מפאת היותם המעמד העירוני הבינוני וגם בגלל היותם מיעוט לאומי אשר מצווה לסחוט ממנו כל מה שאפשר ולהכריחו להגירה.

המדינה הפולנית, אשר יין לאומנות חריף התסיס אותה, שאפה להקים מעמד בינוני פולני ולהבטיח מה שהיה קרוי בפי היהודים מבנה חברותי נורמלי ובריא, כמובן קודם כל על חשבון היהודים הנלחמים על נפשם. לאסונה של אירופה סגרו הארצות מעבר לאוקינוס וביחוד ארצות הברית את שעריהם בפני מהגרים חדשים, והתוצאה היתה אותו מחנק באירופה המרכזית והמזרחית (מחוץ לרוסיה), אשר תרם לא מעט לעלית הנאציזם והפשיזם.

הנוער היהודי חש עצמו מיותר, ובעצם גם היה מבחינה כלכלית בר,יבו מיותר, כי אף אם נתעלם מהסנוביזם של בני טובים הסולדים מעבודה גופנית, הרי פשוט לא היו מקומות עבודה שיכלו לספוג את הצעירים הנצמדים לחנויות ועסקי רוכלות או עסקי אויר של הוריהם. אותו המשבר אשר בסוף שנות העשרים ותחילת שנת השלושים פקד את העולם והשליך לרחוב עשרות מיליונים מבוטלים ואיים בשתוק ואף בחורבן התרבות, פגע קשה מאד ביהדות פולין ובתוכה ריפין.

כשאני מהרהר ומפשפש בזכרונותי מופיעה בעיני החרדה כחוויה הדומיננטית בחיי העיירה שלנו בימי ילדותי: מה ילד יום, מאין יבואו והאם יבואו הזהובים המועטים הנחוצים להכנת שבת, מאין אפשר יהיה לקחת הלוואה כדי לפרוע את השטר של מחר („מעק זיך און שטעל זיך" -- האימרה שנחרתה יפה בזכרוני), מה יעשו הבנים כשיגדלו, ומה יהיה הסוף להסתובבותם לאחר שהגיעו כבר לפרקם. תחושת החרדה ואי היציבות שוו לחיים אופי של משהו פרוביזורי לא ממשי. חלומם של ההורים היה לשלח את הבנים מעבר לים. היו מקנאים במשפחות אשר מהר ומוקדם נפרדו מבניהם ובנותיהם. האושר הגדול כביכול היה להשאר

גלמודים ולהנתק מהיקרים והקרובים וממקור מחצבתם. אין זה אולי מקרה שעיירתנו היתה לקהילת מהגרים מובהקת, עד שאין פינה בעולם שלא תמצא בהם יוצאי ריפין, ובראש וראשונה מדינת ישראל וארצות הברית. את ריפין אפיינה לא כל כך עניות קבצנית מנובלת וגלויה, כמו אביונות סמויה מן העין וגאה של יורדים, אשר בסתר תבכה נפשם, אשר בימות השׁשי מעלים קדרות על האש, ובתוך הקדרות לא בשר או דגים, כי אם מים, כדי שהשכנים יחשבו שעושים הכנות לשבת. מכאן רגישותם של רבים מהריפינאים לתופעות של עלבון כבוד אדם, השפלה של בצלם נברא, ומכאן גם חלומם של כולם על עולם אחר, הצפיה לאיזה רגע של התחדשות ותחיה מוחלטת, כי שלושה אורות גאולה קסמו לצעירים, והם אורות של גאולה: ארץ ישראל, המולדת הסוביטית, או ארץ הגירה מעבר לים. האקטואלי, הריאלי כאן ובשעה ההיא, המקום שבו נולדת וגדלת ואבותיך חיו בו מדורות — זה היה נראה כפחות מציאותי, כפחות רצוי.

הנני מהסס להוסיף — פן אחטא בראיה שלאחר מעשה — שקוננה בתוכנו תחושה עמומה של שואה המאיימת ובאה.

אם מדובר בצד הרוחני, הרי גבר המתח המיוחד של עיר־ספר בשעת בין השמשות עקב ההשפעות השונות ואף מתנגדות אשר פעלו פעולה מכאיבה ומפוררת. לכאורה היתה זאת עיירה מסורתית. איש לא העיז לצאת עם סיגריה דולקת לרחוב בשבת או לקנות בשר לא כשר באטליז גויי, אך הנוער רובו ככולו פנה עורף לדת ומסורת אבות. מכאן קרעים במשפחות רבות, מלחמת אבות ובנים. אצל רוב הצעירים ההתפקרות חלה חיש מהר וללא לבטים יתרים, אצל אחרים היתה היא מלווה יסורים קשים, נקיפות מצפון שהשאירו משקע בצורת רגש חטא ואשמה לכל חייהם. רק איש סגולה ויחיד בדורו כמו רבי שמואל זיינבל פוזנר ז"ל הצליח ברוחב לבו הנדיב ובאהבתו העצומה לכל גלוי מגלויי הרוח היהודית לאחות את הקרעים בנפשו, ולתת מאהבתו לכל הבא. בקנאות של החסידים הקיצוניים היתה ביטוי לעמידת התגוננות נואשת, והחופשיים מצאו להם דתות חדשות.

בימי הצאר השתייכה עיירתנו לגוברניה של פלוצק, אחת מעריה העתיקות ביותר של פולין והיא

שוכנת על גדות הוויסלה, הנהר העיקרי של פולין עטור אגדות קדומים, פזמוני עם ושירת משוררים.

ברוב שנות קיומה של פולניה העצמאית בין שתי מלחמות עולם נכללה ריפין במחוז של וורשה הבירה. כעיר הצפונית ביותר של הפלך, אך בשלהי התקופה צרפו אותה מטעמים מדיניים למחוז פומרניה או טורן, כך שהיהודים של ריפין וסביבתה הקרובה מצאו עצמם מעוט זעום בתוך האוכלוסיה של ה־Województwo במסדרון הדנציגאי, ולתביעותיהם או השפעתם לא היה כבר כל משקל במוסדות האזור. כל פלך וסגנונו המיוחד, ואמנם ליהדות של האזור צפונה מוורשה היה אופי משלו כמו שהיה נוסח משלה לסביבת בוצ׳אץ של ש״י עגנון או מחוז גרודנו, למשל.

היה כאן ערבוב נאמנויות מדיניות מוזר. נקל להבין שהיהודים שנאו את משטר הצאר על העריצות המטומטמת ומטמטמת ועל השחיתות של נציגיו (כי הרי במשטר של שרירות נשקם היחידי של הנתינים נגד האוחזים בשלטון בארץ כבושה ועוינת הוא השוחד והחנופה). לגבי העם הפולני היה היחס אמביבלנטי:

אם כי בימי ההתקוממות הפולנית של 1863 ובעת התסיסה המהפכנית של השנים סביב 1905 לא חסרו גלויי אהדה לגורלם של הפולנים וסולידריות עם מאבקם לעצמאות, ואם כי בימי פולניה העצמאית בין שתי המלחמות הרגשות הלאומיים היהודיים החזקים עוררו הבנה לפטריוטיזם הלוהט של העם הפולני, הרי פעלו גורמים רבים וחשובים כדי להפיח ביהודים רוח בוז ושנאה כלפי הפולנים. בהשוואה לזריזות וליכולת הארגונית של הגרמנים הרי הפולנים נראו בעיני היהודים כלא־יוצלחים. המתחרים הקשים של היהודים בכח או בפועל בשטח הכלכלי והמקצועי היו הפולנים, ואין לזלזל בעובדה של הקרבה הלשונית בין אידיש וגרמנית. הנני עוד זוכר שבילדותי השם גוי היה בעיני מוסב על פולנים קתולים אך לא על גרמנים. אמנם ידעתי כמובן שהגרמנים אינם יהודים אלא חשתי שהגרמנים בסביבה הם לא סתם גויים.

ואמנם מזועזת המחשבה כיום — היחסים בין היהודים והגרמנים של התקופה הטרום־היטלרית היתה בסביבתנו כשל בני־ברית. מן המפורסמות הכרוז ביידיש של הגנרל לודנדורף (חברו של היטלר ואיש האנטיש־מיות הזוואולוגית במרוצת הימים) ב־1914 „אן מיינען ליבען אידען" והכרוזים בעברית ואידיש שהאווירונים הגרמניים באותם הימים היו מפיצים „והנה בא גואל"...

בשנות העשרים היו היהודים והגרמנים הולכים ברשימה משותפת לבחירות לסיים. מבין הגרמנים האלה קמו בעת הפלישה הגרמנית פולקס־דויטשה שעזרו במלאכת הדכוי והשמדה כמומחים מנוסים ויודעי סוד.

לא יפלא אפוא שנוכח ערבוב נאמנויות זה גבר והעמיק הלכוד היהודי, ותודעת היחוד היהודי בערה כשלהבת. עם נפרד היו לבדד ישכון, ואם כי חיי יום יום, דאגות פרנסה ועניני חולין מושכים אותם לאותה הארץ שעליה דורכות רגליהם וממנה הם מוצאים את מחיתם הדלה, וקשיי הקיום מפתחים בהם ריאליזם מפוקח מאד,הרי מולדתם האמיתית לא היתה ארצית כלל, כי אם שמימית, חזון וחלום, ביאת המשיח בשביל האדוקים, מדינת היהודים בחיי הציונים, המהפכה העו־למית עבור הקומוניסטים וחבריהם; והחוקה האמיתית שעל פיה חיו, הרי היו או שולחן הערוך ותרי״ג מצוות או הלכות מרכס ומצוות הציונות ובנין הארץ, דברים שהם הרחק מעניני יום יום ותועלת חומרית מידית כל שהיא.

רצה הגורל שאבוא במגע אישי עם כמה מגדולי ישראל בשני הדורות והאחרונים אשר עריסותיהם עמדו בערים ובעיירות לא הרחק מריפין. עוד זכיתי לשמוע ולהמצא במחיצתו של רבי נחום סוקולוב ז״ל איש ווישגרוד על הוויסלה, נסיך יהדות פולין ותפ־ארתה. היה לי הכבוד הגדול כאשר כהנתי לפני שנים מרצה אורח באוניברסיטת קולומביה בניו־יורק להיות יחד עם חברי הפרופ׳ ישראל הלפרין מהאוניברסיטה עברית אורח כבוד במסיבה מטעם ייווא ולהתענג ממי שברך מלבב ביותר מפי יוסף אופאַטושו ז״ל, מחבר אותם „יערות פולין" שהם בעצם יערות ריפין ומלאווה הסמוכה, עיר מולדתו של אופטושו ז״ל (וגם עיר מולדתו של הקדוש וויקטור אלטר, המנהיג הבונדאי, קרבן סטאלין).

את שלום אַש ז״ל לא הכרתי פנים אל פנים, אך כל אחד הרי ידע על העלוי מקוטנה. ליצחק גרינבוים מפלוצק הזכרתי לפני כמה שנים תוך שיחה את בקורו בריפין בסוף שנת העשרים כדי לשאת נאום ערב בחירות לסיים. הוא נתקבל על ידי

קהל עצום במגרש של מחסן העצים של משפחת קורווה וכאשר המנהיג הדגול יצא אל המרפסת שממנה עמד לדבר ופתח באידיש, הגויים שהתקהלו במאותיהם התחילו לצעוק „פא פולסקו", „פא פולסקו" והחלו רוגמים באבנים. הנאספים התפזרו לכל הרוחות. יותר מאוחר באותו ערב (אני עוד אז ילד קטן) ראיתי בהתפעלות והנה מכונית קטנה (עוד דבר נדיר אז בריפין) נעצרת על יד אחד הבתים על יד שער העיר העתיק ונכבדי קהילת ריפין נושאים ממש על כפיהם את בחירם האהוב לדירה שבה הוא היה צריך לנאום בפני קהל מוזמנים. לא ארחיב את הדבור על המגע שלי עם ראש ממשלת ישראל דוד בן גוריון איש פלאנסק באמצע הדרך בין ריפין לוורשה.

בהרהרי לא פעם בשאלה אם יש איזה מכנה משותף לאישים הללו ואם אפשר לציין קווי אופי משותפים להם כנציגי יהדות האזור שלנו אמרתי לעצמי שאמנם אפשר לדבר על סגנון או נוסח מזובשה יהודית. באישים שמניתי בלטו לא הלמדנות או החריפות התורנית של יהדות ליטה ולא הגמישות ותכונות הנמוס של יהודי גליציה למשל, כי אם סגולות כגון דמיון עז, כח חזון, מעינות רגש רומנטי, תנופה אידיאליסטית רבה, רגש כבוד עצמי מפותח מאד, הרבה מנדיבות רוח אבירית ויכולת להיענות לטבע. התכונות הללו הושפעו לא במעט ע"י העובדה שבסביבתנו היהודים היו באופן יחסי יותר קרובים לקרקע מאשר בהרבה אזורים אחרים, ושהיחסים עם הגויים (מדובר מצד אחד באצילים ומצד שני באכרות, ולא בעירוניים) היו ידידותיים יותר מאשר בהרבה מקומות אחרים.

משהו מהרומנטיקה הפולנית של השלכטה הנלחמת נגד מדכאי הלאום הפולני נספג על ידי יהודי האזור.

והנוף הגיאוגרפי והאקלים הרוחני פעלו את פעולתם, ביודעים ובלא יודעים. בעמודים הבאים ימצאו הקוראים, אלה שעוד התחנכו בעיירתנו ואלה מבניהם שרק את שמה הם יודעים, אך הסקרנדת הסנטמנטלית או רגש יראה יניע אותם לדפדף בספר המוקדש למקור מחצבתם של הוריהם, תמונת עיירה עשירה ומגוונת, גלריה של טפוסים שונים ומשונים, והם יוכלו לנשום מאוירת עולם ששקע, נחרב ושאין לו שלומים.

מי יוכל לתאר בדמיונו ריפין בלי יהודים: את בית הכנסת ואת בית המדרש הסמוך לו כעיי מפולת, שעליו כבר נצבים אולי בנינים חדשים, את רחוב פרגה והכביש של ברודניצה ללא מטילים יהודיים בשבת אחר הצהרים, את קן שומר הצעיר ששמם ונדם בו קול הזמר ונחנקו דברי המתוכחים, את השוק ללא רוכלים יהודיים בימות ג' וימות ו', ואין ילדי ישראל הממהרים לחדר, ופוחדים לעבור על יד הכנסיה שמא יחטפו אותם ויטבלו בכח, ועומדים ומהופנטים ע"י הקירכע האוונגלית, אשר מבין עצי הערמון העבותים בוקע קול עוגב ופוגות של באך.

ואין עוד למוד תורה בחדר המתוקן של מורי ורבי ישעיה גוטפלד, מורה, משורר, מחזאי ומטופל בצרות, מתוך ספר, כפי שזכור לי כה היטב, שבו בעמוד הראשון (אם אינני טועה) היתה תמונה של שמש עצומה שולחת את קרניה לכל הצדדים, ובקצה השמאלי של התמונה דמות יהודי הולך אחרי מחרשתו על־אדמת ארץ ישראל. ולא מתפעמים יותר לבבות של ילדים ונערים בגאות רגש, ועוז חלום או רטט געגועים.

זכורני ואני אז רק ילד בן שמונה בערך, ובדרך לבית הספר שברחוב פיאסקי על יד חנות בלושטין ברדתך לקראת הגשר נאמר לי למראה דגל תכלת־לבן שבאותו היום חוגגים את פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים על הר הצופים אשר על יד ירושלים. מי יכול היה אז לנבא שיבא יום ויוטל עלי בתור בן־ריפין, פרופסור להיסטוריה באותה האוני־ברסיטה, להיות ראשון המספידים והמקוננים על חורבן קהילת הקודש של ריפין?

ד"ר נ. מ. גלבר /

לתולדות היהודים בריפין

א.
העיר בראשיתה

העיר ריפין, הידועה גם בשמה ODLEKA היא אחד הישובים העתיקים ביותר בפולין. בתקופה הטרום־נוצרית היתה ריפין שטח מכוסה יערות גדולים ומוקף בקעות ועשרות אגמים, נהרות ומעינות וגם ביצות.

לשטחים אלה התחילו לחדור מתישבים ממזוביה, קויבי ופומורזה. הסלבים נמשכו הנה הודות לשפע הדגים, החיות והאדמה הפוריה.

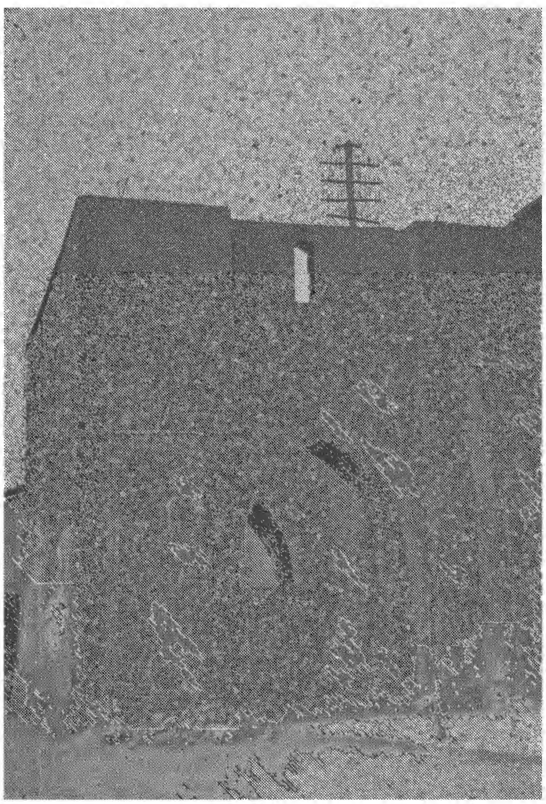
במרוצת הזמן התישבו בשטח של סטארו־רופין והקימו ישוב שקראו ריפינו. מקורו של השם לפי חוקרים אחדים במלה הלטינית ריפא (RIPA) ופירושה גדה, שפה, הואיל והעיר משתרעת על שפת הנהר, מה שאינו הולם את העובדות. אמנם סטארו־ריפין השתרעה על שפת־נחל. חוקרים אחרים טוענים שהשם מקורו במקרה אחר לגמרי. לסטארוריפין בא בזמנים קדומים מאד מתישב, שנשלח, כנראה, ע"י איזה נסיך ששמו ריפא. הוא בחר את המקום והקים ביזמתו הוא או בפקודת נסיכו את הישוב שנהפך לאחר זמן קצר למבצר נגד התקפות הפרוסים.

בולסלב חרוברי העלה את הישוב למדרגה של עיר מבצר עם מספר כפרים לעיבוד חקלאי וחיל־מצב.

בשנת 1065, במוגלנא, העניק המלך בולסלב שמיאלי Śmiały בתעודה למנזר הבנדיקטינים שהוא הקים, מספר הנחות ובה מדובר שעיר המבצר ריפין מחויבת לגבות מכל בהמה תשיעית, דג תשיעי 9 דינרים. באותה תעודה מוזכר גם שבעיר קויימו ירידים והיו בה בית מרזח, 2 טחנות, בעלי־מלאכה ואף ארמון ובית־מרחץ.

אין ספק שבתקופה זו כבר היתה ריפין עיר מבצר ממש. הרי ההיסטוריון ואן דלוגוש מזכיר במפורש: „ex castris et curiis suis regiis Ripin" (המבצרים וההנהלות המלכותיות שלהם ריפין).

בשנת 1139, עם חלוקת המלוכה ע"י בולסלב עקום־הפה Krzywousty בין בניו, קיבל בלוסלב המקורזל Kędzierzawy את החבל דוברזין יחד עם חלמין, מאזובר וקויבמה. את כל אלה ירש גם בנו לשק שהוריש הכל, בהיותו ערירי, לקאזימיר הישר Sprawiedliwy ויורשו של האחרון היה קונראד



השער מתקופת הצלבנים, נהרס בידי הנאצים ימ"ש בשנת 1940

ממזוביה. ברצותו להבטיח את אחוזותיו מפני התנפלויות ופלישות הפרוסים עובדי האלילים, יצר בעצתו של קריסטין, ראש הציסטרסים מאולובה ע"י דאנציג, משמר של כמרים מדוברזין ומסר להם בכתב־הקיום מ־4 ביולי 1222 את הארמון בדוברזין ואת האדמות שבין הנהר קאמיאניצה וחלמיה. הדבר לא הועיל,

הפרוסים הכריזו מלחמה נגד האחים מדוברזין ולאחר קרב שנמשך יומיים נצחו בקרב ע״י ברודניצה. בשנת 1229 הרסו את הארמון בריפין ודוברזין והפכו את כל השטח לשממה.

בשנת 1228 הזמין קונארד את הצלבנים שיגנו על אחוזותיו מפני הפרוסים. לפי הפריבילגיה בדאנקוב מיום 1236.9.2 סופחה ריפין לחבל דוברזין. בתקופה זו סבלה העיר כמעט מדי שנה בשנה מהתנפלויות, פלישות של הפרוסים ומשנת 1286 של הליטאים ומקרבות קשים בהם נהרג מספר ניכר של תושבי העיירה.

אחרי המפלה הקשה שהונחתה לו ע״י גיאדומין, בשנת 1323, בה נהרגו כ־3000 איש ו־20,000 נלקחו בשבי וכל האחוזות נשרפו, ביקש הנסיך ולדיסלב את דודו המלך לוקימך להעניק לו לכל ימיו איזו שהיא נסיכות אחרת. הוא מסר לו את הנסיכות לנציצא. מאותו הזמן טענו לוקואטק וקאזימיר הגדול לזכויות הבעלות שלהם לחבל דוברזין. בשנת 1343 קיבל קאזי־מיר בהסכם עם הצלבנים, שנחתם בקאליש את החבל דוברזין והורישו לפני פטירתו לנכדו קאזימיר הנסיך משצצין. בשנת 1376 הוחזר חבל דוברזין לממלכה, היות וקאזימיר מת בלי יורשים — אולם לא לזמן ארוך, כי בשנת 1396 מסרו ולדיסלב אופולסקי לצל־בנים כמשכון על סך 40,000 זהובים.

על יסוד החוזה בראצ׳יונז׳ Raciąż בשנת 1404 קיבל המלך ולדיסלב יאגיאֶלו בחזרה את כל החבל וספחו לממלכה. כל האירועים עברו גם על ריפין, שנספחה עוד בשנת 1235 לחבל דוברזין.

עוד בימי הנסיך ולדיסלב מדוברזין, לאחר פלי־שת הליטאים והשריפה שהחריבה את כל העיר, נמאס עליו הענין והחליט לבנות את העיר והארמון בצורה אחרת לגמרי ובמקום אחר מבחינה הבטחו־נית. הוא בחר את השטח המרוחק 2 ק״מ מסטארו־ריפין. על האי בין הביצות והאגמים היה קיים כפר הנקרא ריפינו. באותו כפר בחר לבנות בו מבצר ולהקים בו עיר.

ב־24 ביוני 1345 העניק למקום כתב־קיום כעיר, הביא מתישבים, מתוכם קיבל הגרמני אבורהארדט את כתב הקיום להקמת ישוב, וגם שטח אדמות (210 מורג). הובטחו לו מחצית דמי בית המשפט, שליש מהכנסות המסחר, כריתת־עצים חפשית ביער, דיוג חפשי בנחל ריפאניצה. לפי כתב הקיום נקבע שחלק משכר דירות, חנויות אריגים, מאפיות, סנדלריות, ינוצל לצרכי העיר. תושבי העיר שוחררו לעשר שנים מכל היטלים, מסים, לפיהם היה חל על כל תושב לשלם לאחר 10 שנים מכל מגרש 6 דינרים, מהם היו צריכים לקבל: העיר 2, המוכתר 2 והנסיך 2 דינרים.

בכתב הקיום הורשה לעיר להחזיק מרחץ, שמח־צית הכנסותיו נועדה לצרכי העיר והמחצית השניה למוכתר Wójt. תמורת זאת הובטח לכל חצר הנסיך להתרחץ לנצח בלי תשלום. לתושבים ניתנה רשות לדיוג חפשי בנהר. בעיר הוקם גם, לזכרו של הנסיך זיאמיוביט, בית חולים ובו 12 מיטות. בית החולים קיבל רשיון לייצר ולמכור בירה, תמד, ולניהול בית מרזח וכן להושיב על אדמתו בעלי מלאכה — נפח, אורג, קצב, דיג, חיט, סנדלר ולקיים גם טחנה עם בריכה. בשנת 1349 שימש כראש העיר טילו (Tylo) לקריאתו של אבורהארדט Ebarhardt נענו גרמנים וגם פולנים. לאחר זמן לא ממושך הוקמה העיר, נבנה הארמון הנסיכי וכנסיה וסביב העיר חומה עם שני שערים, במזרח ובמערב. העיר קיבלה 23 וולוקי (Włóka Chełmińska) חלמניים (30 מורג אדמות).

בכתב קיום מ־24 ביוני 1345 קיבלה העיר גם מספר הכנסות ופריבילגיות לשחרור למשך 10 שנים מכל התחייבויות והיטלים.

בשנת 1349 הותר לעיר לבנות טחנות על נהר ריפאניצא. העיר התחילה להתפתח, ביחוד גדל המסחר ומספר בעלי־מלאכה המאורגנים בגילדות.

אולם התפתחותה של העיר לא נמשכה זמן רב עקב דיכוי מסים של הנסיך ולדיסלב אופולסקי וגל התנפלויות מצד הצלבנים, שכבשו בשנת 1391 את העיר והציתוה.

בשנים אלו — עד 1409 — סבלה מהם העיר סבל רב. רק הנצחון הפולני ע״י גרונוואלד שם קץ לפלישותיהם.

העיר היתה הרוסה לגמרי ומצבה ירוד מכל הבחינות, קרוב למאה שנה.

אך בשנת 1525 העניק המלך זיגמונט הראשון לעיר מספר פריבילגיות מתוך המגמה לשפר את

מעמדה ולהגדיל את מספר תושביה. לאט לאט משת־קמת העיר ובשנת 1564 הגיע מספר תושביה ל־700 נפשות, רובם חקלאים זעירים, רוכלים, חנוונים ובעלי־מלאכה — סנדלרים, חייטים, עגלים (Kołodzieje) נפחים, אורגים, קדרים, נחתומים, בורסקים, פחחים. הם היו משלמים מסים בסך 10 זהוב, 24 גרוש, ו־70 זהב מסים בעד בירה, תמד ויי"ש. בכל העיר היו רק 30 בתים. למרות ההקלות שניתנו בפריבילגיות לא התקדמה העיר.

אך בימי המלך זיגמונט אוגוסט חל מפנה בהתפת־חות העיר. ביזמתו ובעזרתו של המלך הוקמו חומות העיר, שנהרסו בימי מלחמות הצלבנים, הוגדל מספר אחוזות העיר וע"י כך יוצבו הכנסותיה. העיר נקבעה כעיר המחוז (Starostwo) עם קאשטלן בראש.

בחורף קויימה תחנת צבא עם גדוד רגלים, הוקם גם בית משפט לכל חבל דוברוזין. לפי הקונסטיטוציה משנת 1593 קויימו פה שלוש פעמים בשנה בתי משפט, שבועיים לאחר הקמת בית המשפט בליפנו.

ריכוז השלטונות ומשרדיהם בעיר הגדיל את אפ־שרויות הפיתוח וביחוד משך תושבים חדשים ושיפר את המצב הכלכלי לטובת תושבי העיר.

במאה הי"ז היו ידועים כבר הירידים שקויימו בריפין ותרמו תרומה ניכרת לגידולה והתרחבותה.

באותה המאה היתה ריפין מרכז מחוזי עם 2 ערים ו־115 כפרים. למחוז ריפין השתייכו 112 ישובים.

המפנה הכלכלי במחצית המאה הי"ח גרר אחריו את ירידת העיר לעיירה קטנטנה ועניה, אולם ע"י החכרת העיר, קיום ירידים וישוב יהודים [1] הצליחו לשפר את מצבה הכלכלי.

בשנת 1763 חכר את העיר על אחוזותיה הקאשטלן מיכאל פודוסקי תמורת 5601 זה'. לפי החלטת הסיים בשנת 1768 הועבר בית המשפט מבורובניק לריפין. בשנת 1778 התיר המלך פוניאטובסקי לקיים ג' ירידים שנתיים — ב־23 באפריל, ב־28 באוקטובר וב־28 בדצמבר [2].

אחרי חלוקת פולין באה ריפין תחת שלטון פרוסי. ריפין היתה אחת מהערים המעטות שהיתה ראויה לשם עיר ולכן נקבעו בה מושב בית המשפט המחוזי (Justizkomision) מחסן ראשי למלח ומחנה צבא.

בשנת 1789 נמנו בעיר 72 בתים ו־250 תושבים. למחוז ריפין השתייכו 112 ישובים.

לפי הדו"ח מיוני 1793 של הדפרטמנט פטרוקאו (פיוטרקוב) הוקם בריפין משרד מסים מחוזי עם 6 יועצים, ובו היו כלולים ריפין, דובז'ין, פלוצק, סרינסק, ווישוגרוד, בורובניק ובילסק.

בדו"ח תוארה ריפין כמוה כיתר הערים, כבנויה רע ותושביה במצב עניים. ביחוד הודגש המחסור בבעלי מלאכה. ראש הדפרטמנט הציע למלך שורה שלמה של הצעות לשיפור המצב הכלכלי, תכנית בניה בערים וכן הצעות להרמת המצב התרבותי והחינוך.

ריפין שימשה בירת מחוז ל־112 ישובים. בראש המחוז עמד יועץ המדינה (Landrath) פון ציש (Czysz) שנבחר ע"י נציגי החבל, כעוזרים לו שמשו רנדאנט טוביאן (Tobien) (גובה מסים) והרוכב גרודקה (Grodce) ושליח [3].

בשנת 1807 סבלה העיר במלחמת פרוסיה—צרפת. היא נהרסה ע"י הצבאות העוברים.

רק בימי נסיכות ורשה ואח"כ בימי מלכות פולין שופר המצב והעיר הפכה להיות עיר מסחר ידועה.

במאה הי"ט הוקמו בה מוסדות ציבוריים וחינו־כיים ואף בתי חרושת.

בשנת 1808 נמנו בעיר 405 תושבים. בשנת 1827 — 1427 תושבים, בשנת 1830 — 1619 תוש־בים. בשנת 1838 היה כבר קיים בעיר בית ספר יסודי לבנים [4].

בשנת 1857 (ב־27 בספטמבר) פרצה בעיר דליקה בה נשרפו 89 בתים, 208 משפחות נשארו בלי קורת גג. שיקום העיר הושלם בשנת 1859 לפי תכנית מעובדת. בשנת 1862 היו כבר 256 בתים ו־2904 תושבים.

מאורעות המרד בשנת 1863 הטביעו את רישומם המיוחד גם על ריפין.

בסביבות ריפין התארגנו, בפיקודו של ואלריאן אוסטרובסקי, פלוגות לוחמים פולנים בגודל של 800 איש. ב־4 בפברואר 1863 התקיפו את החיל הרוסי בעיר והצליחו לכבוש את העיר, אולם לא לזמן ממושך, כי לאחר ימים מספר הוכרחו לסגת. כמובן שהרוסים התנקמו בתושבי העיר וגרמו להם סבל

רב [5]. באפריל 1863 ובמרס 1864 ניסו פלוגות, שהתארגנו בפרוסיה, לעבור לריפין, אולם בלי הצלחה. אחרי המרד חזרו החיים למסלולם הרגיל. העיר התרחבה ומספר תושביה הלך וגדל.

בשנת 1880 היו במחוז ריפין 58,000 תושבים, מהם התגוררו בכפרים — פרט לעיר ריפין 54,991 תושבים.

בשנות השמונים והתשעים הוקמו בעיר ובמחוז בתי חרושת שהעסיקו מספר ניכר של פועלים, וכן 2 משרפות יי״ש, 3 בתי בישול לבירה, 2 בתי ברוס, 24 בתי־חרושת ללבנים, 2 בתי־חרושת לסבון, 1 לשמן, 5 לחומץ, 6 למכשירי ברזל, 2 טחנות קיטור, 31 טחנות מים ורוח, 5 מנסרות. שווי תוצרתם הגיע ל־191,440 רובל. מלבד זה היו שם 684 בתי מלאכה וסדנאות עם תוצרת בשווי של 42,053 רובל.

בימי השלטון הרוסי נמצא מינהל העיר בידי השלטון הרוסי. בראש עמד ראש העיר, שנתמנה ע״י הגוברנטור, לעזרתו עמדו פקידים יועצים.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה חל מפנה. בעיר התארגן ועד־אזרחים, שמילא תפקידים שלטוניים ודאג לסדר. ב־1914.8.24 נכנסו העירה הגרמנים. עד נובמבר 1914 עברה העיר מידי הגרמנים לרוסים ולהפך.

בסוף נובמבר 1914 נכבשה העיר ע״י הגרמנים ונשארה בידיהם עד נובמבר 1918.

שלטונות הכיבוש העמידו בראש העיריה יועץ (Landrat) ועל ידו ראש העיר.

בשנת 1916 קוימו על יסוד חוק הבחירות, שהוצא ע״י הגנרל־גוברנר פון בלזר, בחירות למועצת העיר ונבחרו 9 חברים.

העיריה הצליחה לבצע כמה משימות לטובת העיר כגון מפעל החשמל, שהופעל כבר באוגוסט 1917. וכן הצטרפות הכפר פיאסקי לעיר.

ב־11 בנובמבר 1918 התחילה התמוטטות החיל הגרמני בעיר. הארגון הצבאי הפולני תפס לידיו את השלטון.

ב־31 באוגוסט 1919 — כבר בשלטון פולין המחודשת, קויימו בחירות למועצת העיר בת 24 חברים. נבחרו 15 נוצרים ו־9 יהודים. בישיבה הראשונה

של המועצה ב־6 באוקטובר 1919 נבחר לראש העיר יוזף בודאזנובסקי ולימינו עיריה בת 5 חברים.

בזה התחילה תקופה חדשה בפולין המחודשת.

ב.

הישוב היהודי

אין לקבוע מתי התחיל הישוב היהודי בריפין. ידוע שיהודים התגוררו בה כבר במאה הט״ז ובסקר (lustracja) משנת 1564, בו נמנו בעיר 700 תושבים, נמסר שבין התושבים נמצאים גם יהודים אחדים בלי שפורט מספרם [5א].

עקב מצבה הירוד של העיר לא נמשכו אליה יהודים.

מתוך רשימת אוכלוסין בדקנט הכנסייתי של ריפין אנו למדים שב־80 כפרים שהיו כפופים לכנסיה הקתולית בריפין היו על 4704 קתולים ו־1092 דיסידנטים 150 יהודים, מהם היו בעיר ריפין גופא וב־19 כפרים 36 יהודים, שהתחלקו לפי הפרפיות:

חרוסטקובו	8	כפרים	13	יהודים
רוגובו	13	״	19	״
ראדומינו	3	״	5	״
רוז	16	״	40	״
סאדלובו	10	״	30	״
ריפין	19	״	36	״
זאלה	11	״	16	״
	80	כפרים	159	יהודים •

בתקופה שערי פולין ניהלו מלחמה נגד יהודים ודרשו הגבלת ואף ביטול זכות ישובם ועיסוקם במסחר ובמלאכות, ולשם כך אף התאגדו כדי לבצע במשותף את מדיניותם המכוונת נגד היהודים — השתדלה דוקא עירית ריפין למשוך יהודים והבטיחה להם זכויות של אזרחים קבועים. כנראה נוכח מצבה הכלכלי הירוד ראו עירוני ריפין ביהודים את הגורם שיוכל לתרום תרומה לשיפורה הכלכלי ולישוב מעמדה של העיר מבחינה מסחרית, ביחוד לאחר שהמלך פוניאטובסקי הרשה לעיר לקיים שלושה ירידים שנתיים. זמן קצר לאחר הענקת זכות

מלכותית זו החליטה העיריה להעניק את כתב־הקיום ליהודים.

העירונים בעצמם וביזמתם הם, מתוך רצון לשפר את מצבה הכלכלי של העיר, השתדלו שיתישבו בה יהודים.

בשנת 1779 הוציאה העיריה באישור המלך הוראה מיוחדת ובה נאמר שבהסכמת הגופים העירוניים באו לידי החלטה, כי רצוי שהיהודים היושבים בעיר באופן פרטי, יוכרו כאזרחי העיר עם זכויות להם וליורשיהם, לשם הגדלת המסחר בעיר. לשם כך החליטו להעניק להם זכויות. 1) לנהל מסחר באריגים, ובכל סחורה הנשקלת במאזנים או נמדדת באמה. 2) הם רשאים להזמין קצבים ונחתום אחד. 3) לקנות בנינים ומגרשים לבניה על יד הבריכה. 4) עליהם לשלם מסים כמו כל תושבי העיר. 5) המשפטים שלהם יבואו לפני בית הדין שלהם (הרבני), במקרה שלא יצייתו, תנתן עזרתו של ראש העיר. 6) הם רשאים להשתמש בבית העלמין שלהם.

כתב קיום [7] זה היווה את היסוד להתפתחות הישוב היהודי והבטיח לו זכות של תושבים קבועים עם הרשות של מסחר, רכישת בנינים ומגרשים וגם זכויות לארגון עצמי. ליהודים נמסר רובע מיוחד (רחוב טארגובי).

על יסוד כתב הקיום סדרו היהודים את ארגונם הקהילתי, הקימו בית מדרש ובו 5 ספרי תורה ומספר ספרים.

היה לקהילה בית עלמין משלה. מקובל בקהילה ומסופר שהיו שם קברות גדולים, אולם שמותיהם בלתי ידועים. דבר זה מסתמך על הוראתו של הרב מברודניץ לקבור אותו בריפין, כי בבית העלמין שם מקום מנוחה של גדולים [8].

בשנות הששים של המאה הי"ח יצא ר' מרדכי מריפין לורשה וקיבל שם משפחה רופינר. בנו צבי הירש נולד בשנת 1770 בורשה. הוא עבר בשנת 1790 לראביץ' והוא אבי משפחת רופין [9].

בימי השלטון הפרוסי היה מצבם הכלכלי של יהודי רופין דומה לזה שבשאר ערי הכיבוש הפרוסי, ירוד.

הקהילה היתה עמוסת חובות, בעלי המלאכה מחוס־רי פרנסה.

מבחינה חוקית הכיר השלטון בקיום הפריבילגיה משנת 1779, אולם רק זמנית. לאחר זמן ביטלו את הרובע המיוחד של היהודים.

שינוי מכריע בא בשנת 1797.

בתקנון שהוצא ב־17 באפריל 1797:

(General-Juden-Regleyent für Süd und Neu-Ost-preussen)

נקבע ב־5 פרקים (71 סעיפים) ההסדר הרצוי לשלטונות ולמדיניות של הממשלה הברלינאית. לפיו הורשתה זכות ישיבה בשטחים החדשים ליהודים שהיו כבר גרים בהם בזמן הכיבוש ובעלי מקצוע קבוע.

על היהודים הוטלו מסים חדשים. מלבד מס הגולגולת הפולני שהועלה מ־3 ל־10 זה', חויבו לשלם: 1) מס סבילות (Toleranzsteuer) בסך 2 וחצי טאלר בכל יום 14, אם בא יהודי למקום שלא נמנה על תושביו הקבועים. 2) מס החסות בעד הזכות לגור במדינה ולעסוק במקצוע, לפי הערכת שר המחוז. 3) דמי רשיון נישואים (Heiratslizenz) מ־2 עד 150 טאלר לפי הערכת שר המחוז. 4) מס הצבא שחל על כל יהודי בלי הבדל, מגיל 14 עד 60 בסך טאלר אחד ו־16 גדולים לשנה. רק המתנדבים לצבא היו פטורים ממס זה. 5) מס בולים (Stempelsteuer) מספרים עבריים, תעודות רבנים וכו'.

לפי התקנון האמור הוגבלו סמכויות הקהילה והרבנות רק לענינים דתיים ושיפוט הרבנים בוטל לחלוטין.

את כל המשפטים והתביעות היו חייבים להגיש לבתי הדין הכלליים. המנגנון בקהלה וראשיה, הרב וכלי קודש, נתמנו ע"י השלטונות. על הקהלה נאסרו השמוש בחרם, הטלת עונשין ואמצעים המכריחים יהודים לציית לפקודותיה. עניני שחיטה ומכירת בשר הוצאו מידי הקהלה ונמסרו לשוחט.

למעשה נתרוקנה הקהלה מכל תכנה ונהפכה למכ־שיר בידי השלטונות.

כמובן, שהתקנון נתקבל בציבור היהודי ברגשי פחד וחששות. בהשוואה ליהודי ריפין פירושו של התקנון, הרס המסחר שהובטח להם בפריבילגיה משנת 1779. אחרי שפורסם התקנון הנ"ל התאספו, בח' אלול תקנ"ו (1797.8.30) נציגי הקהלות בקלצבו, כדי

לקבוע את עמדת היהודים לתקנון ותוצאותיו הצפויות להמוני ישראל.

הנאספים ראו סכנה קודם כל בהגבלות היקף המסחר והמלאכות וגם בתיקונים המוצעים בשטח החינוך שלא היו לפי רוחם. דמי נישואין המכוונים להגביל את ריבוי היהודים עוררו פחד וחששות בקרב המנהיגות היהודית.

הכנס החליט לפנות אל המלך ושריו ולשם הכנת הממון הדרוש לצורך הוצאות, הוטל על קהילה גדולה או קטנה לתת „ערך שליש דמי גלגולת — שהוא אחד זהוב פוליש לכל נפש".

באוקטובר 1797 הופיעה המשלחת היהודית בבר־לין ולאחר משא ומתן קבלה ב־1797.11.20 את תשו־בת הממשלה שהכילה מספר הקלות לטובת היהודים.

במרוצת הזמן הכירו הפקידים שבמקרים רבים אין להגשים את סעיפי התקנון, וכך הפסיקו את הגירושים מהכפרים — שפגעו קשה גם ביהודים בסביבת ריפין — הרשו להתיישב בכל הערים וגם את השתייכות בעלי מלאכה יהודים לצחים וכן הקלות בהשגת רשיונות לרוכלות, — הקלות שבוטלו שוב בשנת 1800.

הכיבוש הפרוסי נמשך עד 1806, לאחר מפלתם במלחמה עם צרפת.

בימי דוכסות ורשה סבלו יהודי ריפין בדומה ליהודי כל הדוכסות מעול מסים קשה. מלבד מס־מזונות, מס בשר, שלמו עוד מס־סבילות מ־2 וחצי עד 10 טאלר מכל משפחה, מס־נישואים ועוד מסים כלליים.

העול הכבד כיותר היה מס בשר כשר. בשנת 11 הוקמה בריפין לפי הדקרט של הנציב במקום הקהילה ועדת בית כנסת (Dozór Bóżniczy) שהיתה בעלת סמכויות מוגבלות וכפופה לועדת הממשלה לעניני פנים, דת והשכלה בורשה. בראש הועדה עמדו 3 מפקחים (Dozorcy) שנבחרו ל־3 שנים. הועד הכין יחד עם הרב תקציב הצרכים של העדה לכל השנה והם: בית הכנסת, בתי המדרש, משכורות הרב, דיין, חזן, שמש, שומרים, מזכיר הקהלה, תמיכות לעניים, חולים, החזקתם — אם במקום לא היה בית־חולים — בבתי חולים מחוץ לעיר.

התקציב כוסה מהכנסות בית־המרחץ, המקוה, תשלומים בעד חתונות, ברית־מילה, הלוויות וממסי הקהילה (Składka przymusowa) של התושבים היהודיים לפי רכושם ופרנסתם.

בתקופה זו גדלה העיר שמנתה בשנת 1808 — 405 תושבים, לעיר מאוכלסת קרוב לאלפים תוש־בים, עם מספר ניכר של בתים.

בפיתוח העיר לקחו חלק ניכר היהודים שריכזו בידיהם את המסחר בתוך העיר והסביבה וגם סחר־יצוא בתוצרת חקלאית ועורות.

קרבת העיר לגבול הגרמני וקשרי המסחר של יהודי המקום עם גרמניה השפיעו לא מעט על צביונה התרבותי של שכבת הסוחרים היהודים. אם כלפי חוץ לא הופיעו כאוהדי ההשכלה, אין זה מן הנמנע שהקשר עם יהודי גרמניה גרם לתסיסה רוחנית בקרבם והם „הציצו" בספרי השכלה וספרים גרמניים.

תסיסה זו באה לידי גילוי בימי הרב נחום מנשה גוטנטאג, שישב על כס הרבנות בשנות חמישים—שבעים של המאה הי"ט. הוא היה מצאצאי ר' יום־טוב הלר, בעל „תוספות יו"ם טוב" וגם נצר לבעל „טורי־זהב". היה למדן וחידש חידושי תורה. ידע גם שפות — רוסית, פולנית וגרמנית והיה בקי במדעים כלליים. עמד בקשרים עם הקהילות הגרמניות מעבר לגבול והוזמן לשם לדרוש לפני בני־קהילותיהם. הוא נתבקש גם לשמש שם ברבנות, אולם סרב כי לא רצה לעזוב את קהילתו.

במחצית השניה של המאה הי"ט ניכרים כבר ניצני ההשכלה בקרב הנוער ששאף למרחב האירופי. היו כבר משכילים, כגון אהרן כרמל, המלמד קלמן פיבובארסקי, שעודדו את הצעירים לקרוא ספרי השכלה ומדע. אחד מהם התבלט גם כרופא וגם כסופר עברי והוא ד"ר ישראל פרנקל (1857—1910), נולד בריפין לאביו משה דוד בל' תמוז תרי"ז (1857). בבית אביו קיבל חינוך מסורתי, למד בחדר אצל מלמדים ש"ס ופוסקים. רק הודות למלמדו קלמן פיבובארסקי — שבעצמו עזב את ריפין, יצא לגר־מניה, למד שם רפואה והיה אח"כ רופא בצבא הרוסי — התחיל לקרוא ספרי השכלה וכך התעוררה בו השאי־פה ללמוד מדעים. אולם הוכרח לעשות זאת בסתר.

המשכיל אהרן כרמל, שהיה דודו, עזר לו לעזוב את ריפין ולצאת לולוצלבק ושם למד אצל הרב קארו.

בלילות התמסר ללימודי גימנסיה ובמשך 20 חד־שים הצליח לעמוד בבחינת־קבלה ונכנס כתלמיד לגימנסיה. לאחר זמן קצר עבר לגימנסיה קלאסית בפלוצק וכאן גמר את לימודיו בהצטיינות. לא הזניח את לימודיו העבריים. אחרי בחינת הבגרות עבר לורשה ולמד באוניברסיטה רפואה. בשנת 1885 הוסמך לד״ר לרפואה.

בורשה התמסר למקצועו כרופא למחלות פני־מיות. למרות עיסוקו לא הזניח את התענינותו בספרות העברית, היה מחובבי השפה העברית. עוד בהיותו תלמיד לרפואה כתב בעברית מאמרים ב„הצפירה״ בשטח מדעי הטבע, הרפואה וההיגיינה.

אחרי שהשתקע כרופא בורשה פירסם ב„הצפירה״ במשך עשרים שנה, כמעט מדי שבוע בשבוע מאמ־רים על רפואה וביחוד בתורת שמירת הבריאות. למעשה היה הוא הסופר העברי הראשון שכתב בעתון עברי מאמרים על רפואה והיגיינה בסגנון קל, מובן לכל קורא בצורת שיחה אישית נעימה. הוא השתדל למצוא את המונחים המתאימים לטרמינולוגיה הרפו־אית ולהגישם לקורא הפשוט בצורה פופולרית.

בשנת 1889 פירסם את מאמריו בספר „שומר הבריאות״, שנעשה ספר עממי.

אחרי הופעת ספרו כתב ב„הצפירה״ מאמרים קצ־רים בשם „סנסני עץ החיים״, שהוא כעין „כרוניקה מדיצינית״, בה היה כותב בסגנון קל ומרוכז על התגליות החדשות בשטח הרפואה ועל החידושים בהיגיינה. מאמרים אלה היה מפרסם בכל שבוע עד יום מותו.

ד״ר פרנקל, שהיה אחד הרופאים המפורסמים בורשה, היה מקובל על המוני ישראל בגלל טוב לבו ונכונותו לעזור ולרפא עניים בלי לקבל שכר טרחה.

אחרי מות הסופר הנ״ץ (צבי הירש ניימאנאוויץ), שהיה עורך וכותב כרוניקה שבועית („בראש הומיות״) כתב ד״ר פרנקל לפי הצעתו של נחום סוקולוב, כרוניקה שבועית בחתימת שם „הנודד הנצחי״.

ד״ר פרנקל היה גם מידידיו של יצחק ליב פרץ והשתתף בקבציו „דיא יודישע ביבליאָטעק״, שיצאו לאור בג׳ כרכים בשנים 1891—1895.

במאה הי״ט גדל הישוב היהודי בריפין מ־315 נפ־שות (על 405 תושבים) בשנת 1808 (77.8%) ל־731 על 1,855 תושבים (39.4%) בשנת 1827, ל־1054 על 272, תושבים (46.7%) בשנת 1857.

לפי המבצע הסטטיסטי ביזמתו של יאן בלוך, בו נאסף חומר מאלף על חלקם של היהודים בחיים הכלכליים בממלכת פולין היו במחוז רופין, הכלולה בשנים אלה בגוברניה פלוצק:

3410 תושבים, מהם 1245 נוצרים, 1156 יהודים. בשנת 1887 נמנו במחוז ריפין 4367 יהודים, בעיר ריפין גופא נמנו על 4735 תושבים 1706 יהודים שהיוו 36% מכל האוכלוסיה.

לפי דו״ח של ועד־הדזוינט שהתחיל את פעולתו מיד לאחר גמר מלחמת העולם הראשונה, היו בשנת 1918 בריפין על 9000 תושבים 3300 יהודים, מהם היו 500 יהודים פליטים מחוסרי מגורים בעיר. היו 2 בתי חולים עירוניים ותמחוי יהודי אחד.

במפקד הפולני הראשון בשנת 1920 נמנו במחוז ריפין 5258 יהודים, מהם בערים על 11,319 תושבים 4767 יהודים (42.1%) ובכפרים על 67,041 תושבים 507 יהודים (10.8%).

בעיר ריפין היו על 7,234 תושבים 2791 יהודים (38.6%).

בשנים 1919—1939 לקחו היהודים חלק פעיל בחיים הציבוריים של העיר.

בשנת 1929—1939 נבחרו למועצת העיר נציגי היהודים הבאים:

1) בצלאל שטנצל — שען, חבר מועצת העיר
2) שלמה שטנצל — בית מלאכה למסגרות
3) שמואל פסח גורמן — סוחר ברזל
4) שמעון לוקסמבורג — סוחר
5) דוד־שלמה בראון — סוחר עצים
6) בורנשטיין — סוחר
7) מיכאל לוי
8) יצחק בראון
9) ד״ר ברונז — רופא.

כולם ניספו ע״י הנאצים בשנים 1939—1941.

הערות

1) Al. Stawenko-Sławiński: Rypin Lipnowskie pod względem historycznym, statystycznym i archeologicznym. Warszawa 1856.

2) W. H. Gawarecki: Opis ziemi dobrzyńskiej. Płock 1825.

3) Słownik geograficzny, t. X, p. 108-111; t. XV, p. 566.

4) Encyklopedia Orgelbranda, t. 22, p. 600-601.

5) Baliński — Lipiński: Starożytna Polska. Warszawa 1843. t. I, p. 394-396.

5א. לפי העתק מ־Ks. Czesław Lissowski: Szkic histor. עמ' 5 שנשלח לו מריפין ע״י מזכיר העיריה מר יאן פאלקובסקי.

6) Ks. Czesław Lissowski: Rys historyczny miasta Rypina. Rypin 1931.

7. בניספח הנוסח הפולני המלא.

8. הרב שמעון הוברבנד: דער חורבן פון שולן, בתי מדרשים אין בתי החיים. תעודה מספר 1/108 במכון לתולדות היהודים בורשה.

9. סב־סבו של ד״ר ארתור רופין (1876—1943) א. רופין: פרקי חיי תל־אביב תשי״ד, ספר ראשון ע' 35.

„My, Burmistrz, Rada z sądem, z gminnem pospolstwem, z trzema porządkami miasta, zapatrzywszy się z władzy nam powierzonego urzędu burmistrz na dobry porządek miasta, za obwieszczeniem mieszczan sądu, z pospulstwa radą zasiadłszy, gdy nam jest żądanie i usiłowanie od starczak. Żydów prywatnie dotąd siedzących, aby od tegoż miasta za obsiadłych obywatelów przypuszczeni byli i prawo na czasy potomne sobie, sukcessorom swoim pozyskali, ze zdaniem jednostajnym i umową zabopolną mieszczan, z radą, sądem, z pospolstwem 3 porządkami, zważając zabudowanie miasta, zwłaszcza pomnożenie handlów, ustanowiliśmy dać prawo jako i dajemy w ten sposób: 1) że żydom (wymienieni po imieniu) będzie wolno wszelakie handle prowadzić co do łokcia, wagi, kwarty, soli, śledzi. 2) że im wolno będzie przybrać sobie żydów rzeźników, piekarza jednego dla ich wygody. 3) że im wolno będzie kupować budynki lub place do budowania t. j. nad stawem w jednem miejscu, gdzie już niektórzy mają własne swoje domostwa i na tych placach z lasu miejskiego, tak do budowania, jako i do opału wolne cięcie im się pozwala. 4) Żydzi powinni będą podatki takowe dawać jak każdy mieszczanin. 5) Tym żydom wolno sprawy swoje sądzić, który zaś nieposłuszny będzie, pomoc natenczas sławetnego Prezydenta będącego. 6) Kierków dawny zażywać mają. 7) Ciż żydzi będą powinni wszystkim mieszczanom wszelką dawać obserwę, bez wszelkiej kłótni".

יוסף רונן / **דמותו הכלכלית והסוציאלית של הישוב היהודי בריפין**

ריפין היתה פסיפס מגוון ביותר מבחינה כלכלית וסוציאלית. יהודיה היו פעילים, חיפשו פרנסה, ואף היכו שורש, בכל ענפי הכלכלה והמשק, החל מחקלאות, יערנות, דרך מלאכה, תחבורה, מסחר, פיננסים ושרותים שונים.

ברם ההרכב היחסי של כלכלת יהודי ריפין היה אפייני לכלכלת יהודי פולין בכללותם וכמעט שלא חלו בו שינויים במשך עשרות בשנים, אלא איטיים ביותר. אמנם עם השינויים שחלו בכלכלת פולין ועם התפתחותה שגם היא היתה אטית, עד מלחמת העולם השניה, צצו אי פה אי שם, אילו ענפי מסחר חדשים, כגון: יצוא של חמאה, ביצים וגבינות שונות, חנויות של אפניים, מכשירי כתיבה ועוד; בענף החרושת והמלאכה: מנסרות, בורסקאות, חשמל; בענף התחבורה: קוי אוטובוסים לעיירות הסמוכות ובמרוצת הזמן עד לורשה הבירה הגיעו. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם פעל בריפין גם בנק יהודי שנוסד עוד בשנת 1910, שמנה כ־400 חבר, ואף קמו לו מתחרים מקרב חוגים שלא היו מיוצגים או שנדמה היה להם שהאינטרסים שלהם אינם מיוצגים די הצורך בהנהלת הבנק.

הקשת המקצועית

קהילת ריפין מנתה בעשורים הראשונים של המאה העשרים כ־500 משפחה, כ־2,000־2,500 נפש, וריבוייה הטבעי שהיה מן הסתם בשיעור שנתי של 2% בקירוב לא העלה משקלה בניכר, שכן נטלה תחילה ההגירה לארצות שמעבר לים, וביחוד לאמריקה הצפונית, ולאחר מכן, לאחר מלחמת העולם הראשונה, העליה לארץ ישראל, חלק ניכר מהתוספת הטבעית של האוכלוסיה, ולפרקים הרבה יותר מזה. ההגירה לאמריקה לא היה בה כדי להטביע חותם מיוחד על חיי הקהילה, שכן היא מעולם לא עלתה על 5־10 משפחות בשנה, אך לא כן העליה לארץ ישראל. בתחילת התקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה, עם בוא תור העליה השלישית לארץ ישראל, היו אילו שנים שחלק גדול מן הנוער בגיל 18־25 קם ועלה לארץ. והעיירה נתרוקנה מנוער. וקשר המכתבים המתמיד והאינטנסיבי שנתקיים בין העולים לארץ לבין בני משפחותיהם וידידיהם בריפין התסיס במשך שנים רבות את חיי החברה ואת חיי התרבות והרוח של ריפין.

רב־גווניותה של קהילת ריפין הצטיינה בכך שלא היה מקצוע או משלח יד שניתן ליהודים לעסוק בהם והם לא עסקו בו. פעלתנים היו, חרוצים וזריזים, לא חסכו מאמץ ולא בררו במלאכה, על מנת להתפרנס. בקשת המקצועית והכלכלית בלטו המסחר והמלאכה. לפי אומדן התפרנסו כ־60% מתושבי ריפין היהודיים ממסחר, כ־25% ממלאכת וחרושת זעירה, ויתרם משרותים שונים. בקשת הסוציאלית בלט המעמד הבינוני שאליו השתייך רוב מנין ורוב בנין יהודי ריפין. מספר הפועלים השכירים נער יספרם, להוציא עשרות מעטות של שוליות קצבים, אופים, פחחים, סנדלרים, ואילו עוזרים של חייטים; היו גם אילו עשרות פקידים, זבנים בבתי מסחר, עובדי קהלה, פקידי בנק, מספר מורים, נהגים, סבלים.

היו אולי כשתי עשרות יהודים עשירים, גבירים, בעלי אחוזות, בעלי בתים, בתי מסחר גדולים לטכסטילים, לחמרי בנין, מחסני עצים, סוחרי תבואות, בהמות, סוסים ועוד. לאחדים מהם, ביחוד מקרב המשכילים היה מעמד מכובד בעיירה, בועד הקהילה ובמוסדות צדקה שונים, ובקשרים עם הגויים, שלטונות העיר והמחוז.

עד לימי גרבסקי, מיניסטר הפיננסים הנודע של פולין, שהצטיין במאמצים לייצב את המטבע הפולני, לבלום את תהליך האינפלציה שנתפשטה במדינת פולין הצעירה, ואגב אורחא, תוך הנהגת מיסים חדשים, ביחוד מס מחזור, פגע קשות ביהודים, בדרך של הטלת מיסים כבדים, הרבה למעלה מיכולת התשלום שלהם



מראה ככר רינק ביום שבת כשהמסחר שובת — מימין בית בלאושטיין

ומן המחזור האמיתי — היה מצבם הכלכלי של יהודי ריפין לא מן הרעים ולאחוז מסויים אף טוב למדי. ריפין היתה עיירת גבול שבין רוסיה וגרמניה ובאו אליה סוחרים מכל קצוי פולין לעסוק בפרקמטיה. הסחורות שהוברחו דרך הגבול הסמוך היו פתיון לסוחרים רבים. מסחר זה פרח במיוחד בימי מלחמת העולם הראשונה. אך בתקופת המשבר הכלכלי בפולין, שהחל בשנות 1929—1930, החמיר מצב היהודים במידה ניכרת. מדי פעם בפעם חוסלו חנויות יהודיות ובמקומן העמידו בעליהן בשווקים דוכנים לממכר סידקית, בדים, נעלים, מגפיים, צרכי לבוש, כלי בית שונים, צעצועים ועוד. למסחר זעיר זה לא הגיע בתחילה מכבש המיסים הפולני. באותם הימים טרם קמו משמרות האנטישמיים ותגרת ידם טרם הורגשה. בכל יום שלישי ושישי הגיעו אכרי הסביבה לשני השווקים של העיירה: שוק בעלי החיים ושוק הסחורות. משמכרו את מוצריהם בשוק הבהמות פשטו האכרים על פני שוק הסחורות וקנו את הסחורות שהוצעו שם במחירים זולים. לימים נתרחב מסחר השוק לסביבה הקרובה ואף הרחוקה יותר. יהודים רבים תושבי ריפין, עשרות משפחות, בעלים עם נשותיהם ועם

ילדיהם המבוגרים, יצאו לירידים התלת חדשיים והחצי שנתיים שנתקיימו בעיירות ובכפרים הגדולים והעשירים של מחוזות פומירניה ופוזנה הסמוכים. תחילה מצאו יהודים במסחר זה פרנסה חדשה, אך כעבור שנים מספר, עקב ההתחרות הפרועה ששררה בשווקים אלה ופגיעות אנטישמיות שתכפו והלכו, נתדלדל גם מקור זה, ולימים נסתם לחלוטין.

ענפי פרנסה מרובים

כאמור, עסקו יהודי ריפין בענפי פרנסה מרובים, ובראשם המסחר. היו בריפין כ־10־12 רחובות, ובכל רחוב 2־3 חנויות מכולת, 1־2 חנויות טכסטיל, 1־2 חנויות סידקית, כלומר כ־80־100 משפחות התפרנסו על ענפי מסחר אלה. בככר השוק וברחובות הסמוכים היו כ־10־15 חנויות של לבוש ונעל, כ־20־30 משפחה עסקו במימכר הסחורות הללו בשווקים, יחד כ־40־45 משפחות.

בשניים או שלושת רחובותיה המסחריים של ריפין היה מספר חנויות לכלי בית, כלים חקלאיים חמרי בנין, עורות, שוב כ־30־40 בתי אב. אילו קבוצות של משפחות מסועפות, מן המבוססות ביותר מבחינה

כלכלית, עסקו במסחר בתבואות, בהמות וכיוצא באלה, קבוצות שמנו כ־30־35 בתי אב. במבואות העיר היו כמה מחסני עצים של יהודים, ביניהם גדולים ביחס, מחסן של מכונות חקלאיות — שדה עיסוקם של 10־15 משפחות. מלבדם היו עוד בעיר כ־30־40 משפחות אחרות, סוחרים זעירים שבזעירים, רוכלים למיניהם, רובם יהודים אביונים. בסך הכל, עסקו במסחר, כ־300 משפחות, כאמור כ־60% מ־500 משפחות יהודי ריפין.

מלאכה

המלאכה תפסה מקום מכובד בפרנסת יהודי ריפין, מהם יהודים מכובדים בעלי השפעה בצבור. היו כ־5־6 חייטים מן העשירים שבעיר שהכינו מלבושים, חליפות ומעילים, על פי מידה, בשביל פני העיר ומכובדיה, ראשי השלטון, בעלי האחוזות שבסביבה, בני השלאכטה, האיכרים העשירים, ומלבדם כ־20־30 תפרים וסנדלרים. כ־8־10 משפחות אופים, 20־30 קצבים. 15־20 פחחים ומסגרים, 15־20 נגרים, כ־10 בנאים וצבעים, 3־4 שענים, 5־6 ספרים, 2־3 כורכי ספרים, בסך הכל עסקו במלאכה, כ־120־130 בתי אב, כאמור 25% מהמפרנסים של יהודי ריפין.

היו גם כמה יהודים שניסו כוחם בחרושת זעירה: בייצור סבון, בורסקאות, מנסרות. בענף האחרון היו 2־3 משפחות שאף הגיעו לנכסים רבים.

תובלה ותחבורה

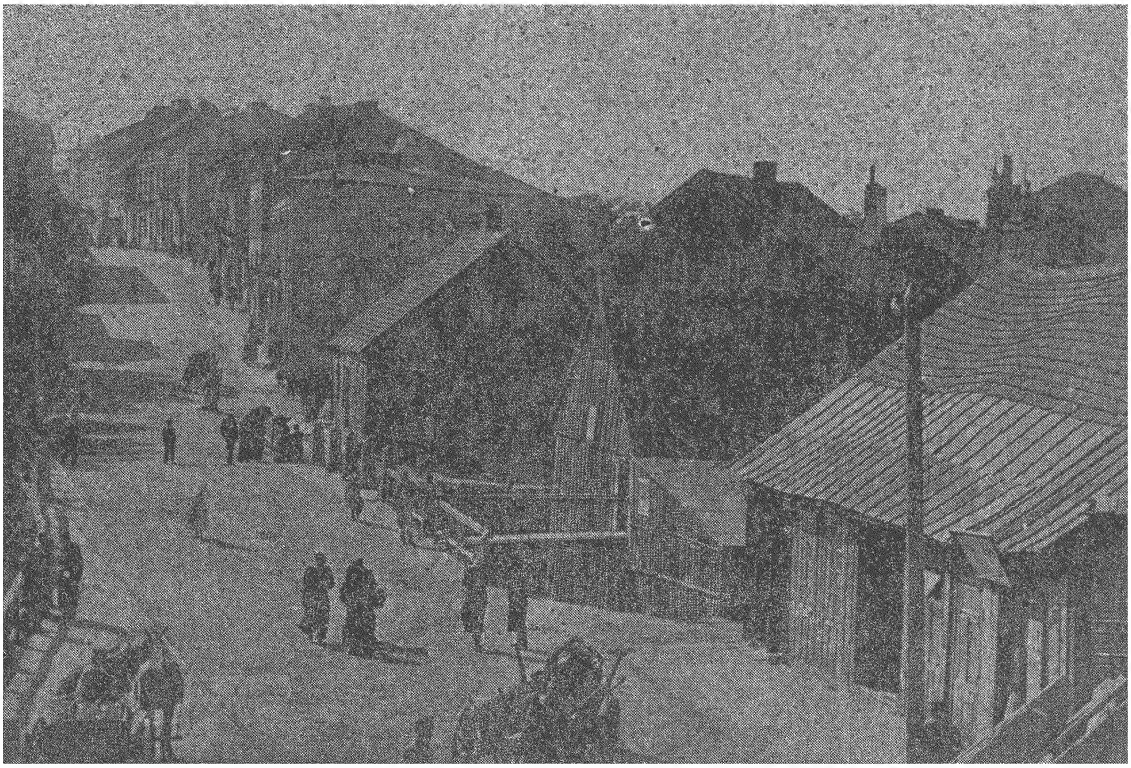
בענף פרנסה זה בלטו כמה משפחות עגלונים. היו עגלונים יהודיים מכמה סוגים: בעלי סוסים מגודלים, משובחים ומפוטמים שפרנסתם היתה מצויה, ובעלי סוסים כחושים, מאלה שהיו אב טיפוס ל„קליאטשה" של מנדלי מוכר ספרים, שבעמל רב הוציאו פרנסתם הדלה. הראשונים היו מתישבים על עגלות ענק, רתומות לרוב לשלושה סוסים, ועל גביהן מין סוכך עשוי בצורת קשת — מגן מפני גשם, שלג ורוח, ומאיצים בסוסיהם פעם פעמיים בשבוע לערי המחוז המרוחקות מרחק של 9־12 שעות נסיעה או לורשה הבירה שעמדה בטווח של 36 שעות נסיעה, ומביאים משם מרכולת מסוגים שונים בשביל סוחרי העיירה. האחרונים, בעלי „הקליאטשס", עסקו בהובלה בסביבה הקרובה של העיר ולרוב היתה להם איזו פרנסת עזר, כגון חכירת בוסתן פירות בימות הקיץ. והיה אם היתה העונה מבורכת והבוסתן הניב פירות בשפע והיתה הרווחה למשפחה וגם הסוס נהנה מאבוס דשן יותר, „התערובת" היתה עשירה בגרעינים והקליאטשס נראתה מפוטמת יותר.

סבלים

ליד העגלונים ניצבו משכמם ומעלה הסבלים. מי תושב ריפין ואינו זוכר את קבוצת הסבלים היהודיים, מהם רחבי גב וחזה, גברתנים עזי מצח שאיש לא העז להתגרות בהם, שהעמיסו על גבם שק מלח או אורז במשקל 100 קילו, או ארגז סבון או חבית דגים מלוחים במשקל דומה כהעמס שק נוצות; ומהם כפופי גו ומכווצי חזה שחגרו את החבל מסביב לארגז ונשאוהו בדומיה.

הקבוצה עבדה על פי עקרונות קואופרטיביים והמאמץ וההכנסה נתחלקו שוה בשוה. בערבים או בלילות היה זה מחזה רגיל שהסבלים שמנו 12־15 חברים רבצו על המדרכה ליד חנויות הסיטונאים היהודיים והמתינו לבוא העגלות העמוסות סחורות. לפעמים בוששו העגלות לחזור והסבלים המתינו, תוך חטיפת תנומה על מדרגות האבן והשמעת נחירות רמות, לעיתים עד הנץ השחר. אפייני לסולידריות היהודית היו יחסי האחווה בין הסוחרים, העגלונים והסבלים, כולם יהודים שלרוב ניצבו ביניהם מחיצות סוציאליות בולטות. הסוחרים היהודיים דאגו לכך שהתובלה והפריקה תהיה בידיים יהודיות. והסיבות לכך אפשר שהיו לא רק סולידריות יהודית אלא גם שיקולים בטחוניים, וביחוד טעמי סודיות כלפי שלטונות המיסים. והסבלים היהודיים, אף כי נשתייכו לקבוצה הסוציאלית והתרבותית, מן הנחותות שבעיירה, ניחנו בחושים חזקים של סולידריות יהודית שלעיתים עמדה במיבחן חמור, בשעת תיגרות אנטישמיות, והם גם הבינו שמירת סוד מהי.

לימים עלה ענף התובלה והתחבורה על רמה טכנית גבוהה יותר. הופיעו אוטובוסים ומשאיות בבעלות חברה או שותפות שחבריה רובם או כולם יהודים. קוי האוטובוסים התפתחו במהרה ושירתו



טחנת קמח הישנה על הגשר בשנת 1908

ביעילות את המסחר היהודי. כאמור, הוליכו קוים אלה לעיירות הסמוכות, לערי המחוז ולורשה. הם הועדפו על פני הרכבת, ביחוד בימים שטרם היתה בריפין, שכן הצטיינו בנוחות, וביחוד בקשר עד הבית ממש. במרוצת הזמן, מלבד קוי אוטובוסים ומשאיות, כוננה החברה היהודית גם תחנות בנזין. צמח מעין קונצרן יהודי בזעיר אנפין.

חקלאות

קומץ קטן מיהודי ריפין, 10־12 משפחות עסקו גם בחקלאות. גן הירק של השולדרים הזקנים סיפק מיני ירק בכל עונות השנה כמעט לרוב רובם של תושבי העיר היהודיים. היה זה זוג זקנים בגיל 80־90, שזופי פנים, חרושי קמטים, ועדיין כוחם עמם לעשות בכל עבודות הגן ולשרת מאות קונים במשך כל שעות היממה. 2־3 משפחות יהודיות בסביבות העיר היו להן חוות חקלאיות בינוניות שהצטיינו בתוצרת חלב משובחת, גבינות טעימות וריחניות, „חלב חמוץ" מכוסה בקרום עבה של שמנת מתוקה ושאר סוגים של מוצרי הרפת. בקיץ היו גם מספקים לתושבי העיר סלק אדום ועססי ושזיפים ופירות אחרים בגונים שונים ועקרות הבית היו מחמיצות את הסלק ומשמרות את השזיפים במרתפים צוננים. בחורף, בימי חנוכה, היו יורדות למרתף ומעלות משם חמיצה שטעמה כטעם יין משומר ומיני ריבות ומרקחות רוויות סוכר, ששימשו כממרח על לחם וכמילוי לעוגות ותופינים וכ„איינגעמאַכץ" לשבת, עד הקיץ הבא, שעה שהבוסתנים הניבו שוב פירות טריים. עקרות הבית התחרו זו עם זו על איכות מוצריהן והיו שיצאו להן מוניטין במומחיות למינים מעולים.

היו בקרב יהודי העיירה גם כמה בעלי אחוזות גדולות יותר, בכללן יערות, מנסרות. עובדי האחוזות היו כמובן כולם מבני עם הארץ, כפריים ופועלים שכירים. בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה

יזמו יהודים הקמת מחלבות גדולות וממוכנות, בשותפות עם פולנים, שתוך זמן קצר הפכו למפעלים גדולים וחדישים שהיה בכוחם לייצא מוצרי חלב משובחים לארצות שמעבר לים.

מוסדות פיננסיים

בנין העל, מין גולת כותרת של כלכלת יהודי ריפין, היו המוסדות הפיננסיים ובראשם הבנק הקואו־פרטיבי שהיה מסונף לארגון המרכזי של האגודות השיתופיות היהודיות בפולין שמקום מושבו היה בורשה. כאמור, מנה כ־400 חבר. הון עצמי כ־50,000 זלוטי, כלומר כ־10,000 דולאר. כלל נכסי הבנק כ־180,000 זלוטי, היינו כ־36,000 דולאר. כל חבר נתחייב בתשלום דמי חבר, בשיעור של 10% מסך ההלוואות. „פאי" במינוח הקואופרטיבי. ה„פאי" היה בסך של 60 זלוטי. סוחרים קטנים ובעלי מלאכה רכשו „פאי" אחד, סוחרים בינוניים גדולים יותר 2־3 "פאי". תקנון הבנק אסר רכישה שלמעלה מ־3 „פאי".

שאר מקומות המימון העיקריים של הבנק היו: פקדונות — חסכונות שנתבססו על חסכונות שבועיים זעירים, שיחד עם הריבית נצטרפו ביום הפדיון, כעבור עשר שנים ל־1,000 זלוטי. במשך תקופת החסכון נערכו הגרלות והמאושרים שמספריהם עלו בגורל זכו בפרס של 1,000 זלוטי. היו גם פקדוות קצובי מועד נושאי ריבית של 6% שלרוב נבעו מעסקי שותפויות, פקדונות שבנאמנות, לצרכי נדוניות וכיוצא באלה מטרות. מובן שהבנק ניזון בחלק מפקדונות שוטפים בחשבון עובר ושב.

יזכרו עוד לטובה עובדי הקהילה המעטים, המורים היהודים מבית הספר היסודי ומבית ספר „תרבות", הרוקח, החובש והרופא היהודיים, שהיוו מעין „עילית" חברתית ותרבותית בעיירה.

חתך אופקי

בחתך אופקי נתחלקו סוחרי ריפין לסיטונאים לדרגותיהם: הסוחרים הגדולים ביותר נתחייבו ברשיון שהיה קרוי גילדה ראשונה, סיטונאים בינוניים — גילדה שניה, קמעונאים — דרגה שלישית, סוחרים זעירים ורוכלים — דרגה רביעית. סוחרים מן הגילדה הראשונה כמעט שלא היו בריפין. לעומת זאת היו כ־20־30 סוחרים מן הגילדה השניה. לסוג זה השתייכו עשירי העיר. סיטונאי טכסטיל, מכולת, חמרי בנין, סוחרי תבואות ובהמות. ביחוד בלטו החנויות הגדולות וההדורות של 6־8 סוחרי טכסטיל, שכולם כמעט נמנו על החסידים, מהם חסידי גור ומהם חסידי אלכסנדר, שנסעו בכל חג ומועד לרבי, לקבל עצתו וברכתו. נערי העיירה היו מתאספים לעיתים ליד חנויות אלה, כדי להציץ במרכבות המפוארות הרתומות לסוסים אבירים ודוהרים והניצבות על אפני גומי, משל בעלי האחוזות שבסביבת ריפין שהגיעו לחנויות אלה לשם הצטיידות במיני סחורות שבמקום אחר בעיר לא השיגון. חנויות אלה הצטיינו כנראה במיבחרים המעולים שבסביבה של אריגים ובדים, שטיחים, פרוות וסוגים אחרים של סחורה יקרה.

היו יחסי־מסחר וקשרי־כלכלה אינטנסיביים ביותר בין תושבי ריפין היהודים לבין אכרי הסביבה. משלח ידם של היהודים, הסוחרים ובעלי המלאכה, ומשקי החקלאות הזעירים של אכרי הסביבה, כאילו השלימו זה את זה והיוו יחד מעין כלכלה אורגנית דו־סיטרית. האיכרים סיפקו מוצרי השדה, הגן, הרפת והלול לתושבי העיירה. יהודי העיירה היו להם לשוק טוב למדי. הסוחרים היהודיים סיפקו לאיכרים סחורות וכלים מכל הסוגים ובמחירים סבירים.

האנטישמיות

לכאורה היו אלה חיי אידיליה. מרחק המקום ומרחק הזמן, 35 שנה, שבין כתיבת תיאור זה לבין עזיבת כותב שורות אלה את ריפין, והסנטימנט הטבעי לעיירת מוצא, עשויים אמנם להשפיע על יצירת ראייה אידילית של חיי הכלכלה והחברה בעיירה. אך למעשה עמדו חיי העיירה בניגוד גמור לכך. מה יצר ניגוד זה?

שני גורמים יסודיים: האנטישמיות והניוון שבחיי העיירה, ברבע הראשון של המאה הזאת כפי שחזיתי אותם. מרביתו של רבע המאה האמור חייתי בריפין. שני הגורמים האמורים הם שדחפו את הנוער היהודי בריפין, את מרביתו, לעזיבה, לחיפוש מוצא.

האנטישמיות ניזונה משני מקורות: כלכלי ונפשי. עודף האוכלוסין בכפר הפולני ותהליך האורבניזציה יצרו רקע להתנגשות בין יהודים ופולנים. פולנים

שעברו מן הכפר אל העיר החליפו כמובן מקצועם. ברבות הימים הקימו האיכרים קואופרטיבים בעיר לאספקה של סחורות מסוגים שונים. קואופרטיבים אלה היו נקיים מיהודים. המסחר הפולני זכה לתמיכה נרחבת מצד השלטונות. החלה גם תעמולה מאורגנת, בעל פה ובכתב, שבמרוצת הזמן לבשה צורה של משמרות תוקפניות ליד חנויות יהודיות, לחדול מלקנות אצל יהודים ולרכז את כל הקניות בחנויות שבבעלות פולנים. הסיסמה האנדקית הנודעת „משלנו רק למשלנו" חדרה גם לריפין. פרנסתם של יהודים קופחה ובמשך שנים מעטות נמצאו מנושלים כליל.

היסוד הנפשי של האנטישמיות היה אף חזק יותר ומשום כך גם מסוכן יותר. חלק ניכר מן האוכלוסיה הפולנית, וביחוד הנוער, קיבל חינוך קתולי אדוק והוא ניזון לעיתים קרובות למדי מסיפורי עלילה על יהודים. מרבית התיגרות וההתנגשויות אורגנו על ידי נוער פולני מוסת.

ברם, לא רק האנטישמיות הניעה חלק ניכר מהנוער היהודי בריפין לעזוב את העיירה ולצאת ל„עולם הגדול", להיאחזות חדשה, לחיים חדשים. עיירות פולין, רובן ככולן פיגרו אחר ההתפתחות הטכנית והתרבותית שהחלה בעולם, עם גמר מלחמת העולם הראשונה. פולין כולה פרט אולי למספר ערים ראשיות, היתה ארץ נחשלת ברובה. אין תימה איפוא שחלק גדול מן הנוער היהודי בריפין, אחוז תסיסה סוציאלית ולאומית, נטש את העיירה והיגר לארצות אחרות. כיום ניתן לפגוש ריפינאים כמעט בכל ארץ מארצות אירופה ואמריקה, ואף לארצות אסיה ואפריקה ולאוסטרליה הגיעו ברם, הזרם העיקרי של הנוער, שנתחנך ב„החלוץ" ב„השומר הצעיר" וב„השומר הלאומי" עלה לארץ ישראל. עולי ריפין וצאצאיהם בישראל מונים אילו מאות נפש.

ניגודים סוציאלים

תיאור הרקע הכלכלי והסוציאלי של יהודי ריפין לא יהיה שלם, אם לא נקדיש שורות מספר, לא רק לניגודים לאומיים, אלא גם לניגודים סוציאליים ותרבותיים בתוך קהילת ריפין. נחזור נא איפוא לרגע קט לחיי הקהילה הפנימיים. בראש לכל היו בולטים הניגודים, ואף „המלחמות", לעיתים מאבקים חריפים

למדי, שבין חסידים לבין שאר חלקי הקהילה, היהודים הקרויים „מתנגדים" שרובם היו ציונים. לחסידים היה משקל נכבד בחיי הקהילה.

היו אלה יהודים יקרים מכל בחינה שהיא. בנים ובנות של חלק גדול ממשפחות החסידים הצטרפו לארגוני נוער ציוניים ועלו לארץ ישראל. ברם הם הצטיינו באדיקותם ובנוקשותם החסידית בחינת „ייהרג ובל יעבור". גישה נוקשה זו, ואולי גם העדר־הבנה מסויים, מצד המתנגדים, גרמו לעיתים לגילויים וחזיונות קשים ומבישים בעת בחירות לקהילה, לרבנות, לקונגרס הציוני, לבתי המחוקקים הפולניים.

לבד מהניגודים הדתיים־תרבותיים היו ודאי גם ניגודים סוציאליים, אם כי כמעט שלא באו לידי ביטוי מאורגן. קהילת ריפין לא היתה עשויה מקשה אחת. היו בה יהודים גבירים מצד אחד ויהודים קבצנים ואביונים מצד שני. הדור הקשיש יותר לא ידע התמרדות והתארגנות מהי ואילו הצעירים משהגיעו לכלל הכרה סוציאלית וגם לאומית נטשו את העיירה. ארגוני צדקה שונים: קופת גמילות חסדים, לינת צדק, הכנסת כלה וכיוצא באלה היה בהם כדי להרגיע במקצת מצפונם של היהודים העשירים ולרכך כלשהו ניגודים סוציאליים.

תם ולא נשלם

ובכך תם הסיפור. תם ולא נשלם. קהילת יהודי ריפין היתה קהילה קטנה, אך יפה, תוססת, תרבותית ושוקקת חיים, עד שעלה עליה הכורת הנאצי. החיה הטבטונית משפרצה לעיר שמה קץ לקהילה קטנה ומפוארת זו שהיתה משרשת במקום במשך דורות. יהודי ריפין, חלק העסקנים והמשכילים, נורו והושמדו מיד ויתרם גורשו והובאו לאחר מכן למשרפות אושווינצ'ים ולתאי הגאזים של מאיידנק. מתי מספר הצליחו במאמצי גבורה עילאית, להתחמק מידי הרוצח. מרבית הניצולים מ„שארית הפליטה" חיים כיום בישראל.

על אף האכזבות והתלאות, חקוק זכר העיירה בלב כל יוצאיה. נזכרנה, ננציח זכרה, אך כיום אין היא עוד אלא עבר היסטורי רחוק.

תל־אביב, 1962.

טוביה כבירי / **ועד הקהלה ופעלו**

עם החורבן והשואה שבאו כחתף על העדה היהודית בריפין, נעלמו ונמחקו כל עקבותיה הקדומים ולא נשארו מהם תעודות, אשר היו יכולים לשמש לנו לעזר בשיקום תיאור התפתחות נציגות העדה ושלטונה בתוך העדה והופעתה כלפי השלטונות עד 1890 על אישיה ופעלם בתקופתם. אך הודות לשני ישישים שניצלו מהשואה בזמנו ע״י בריחתם למזרח ומשם הגיעו עם קום המדינה לישראל, הלוא הם ר׳ פישל בלום ור׳ אברהם בראון, והודות לכמה תעודות שניצלו ע״י הגנזך „יווא" והגיעו אלינו מאמריקה, אפשר כאן בעקבות סיפוריהם לקבל מושג על מבנה הקהילה ופעלה משנות סוף המאה התשע עשרה ואילך.

ועד הקהילה היה מוסד מוכר באופן רשמי ע״י השלטון הרוסי הצארי בתור נציג העדה היהודית כלפי השלטונות, מוסמך ואחראי לניהול כל עניני העדה הפנימיים. ובראש וראשונה היה עליו לדאוג למילוי השירותים הדתיים ולמשכורת לממלאי תפקידיה, כגון הרב, הדיין, השמשים וכו׳. כמו כן היה מתפקידו להחזקת בניני העדה, כגון בית הכנסת, בית המדרש, בית הכנסת־אורחים „לינת הצדק", תלמוד־תורה והמקוה וכו׳. יתר השירותים הדתיים, כגון השחיטה, חברה קדישא, החזיקו את עצמם מהכנסותיהם.

האמצעים להוצאות צרכי ועד הקהילה מומנו על־ידי היטלי מסים שהוטלו על כל ראש משפחה לפי יכולתו החומרית. ההערכה על גובה סכום המס נעשתה ע״י פרנסי הקהילה.

ומספר ר׳ פישל בלום הישיש:

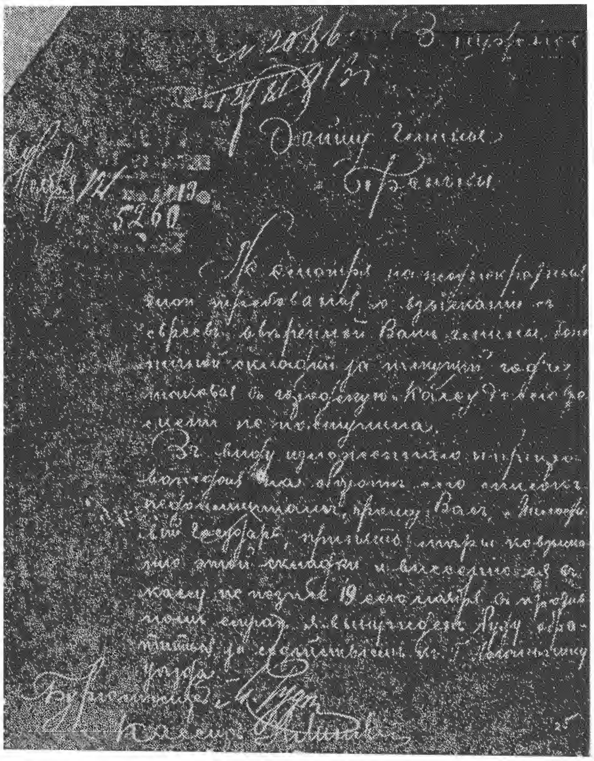
„כאשר הגיעה תקופת ההערכה, התחילו הרבה מהעשירים הקמצנים לדבר אלי במתק שפתיים ולהחניף לי, ואחרי פרסום ההערכה רטנו כנגדי. אבל אני הייתי כמו סוציאליסט ולמרות שבעצמי הייתי סוחר אמיד לא חסתי עליהם, ודאגתי שתהיה הערכה צודקת, איש איש כפי יכולתו. ואז כולם בעל כרחם ענו אמן".

הגביה של המסים האלו נעשתה ע״י מחלקת הגביה של הרשות המוניציפלית (המגיסטראט) העירונית יחד עם יתר המסים העירוניים שהוטלו על האוכלוסיה היהודית. רשת שלטון ועד הקהילה הסתעפה גם על הישובים היהודים הכפריים שהיו מפוזרים בין הכפרים הנוצריים במחוז ואשר מספרם היה די ניכר, כפי שמעידות התעודות שנשארו לפליטה והמובאות בספר הזה.

מקור חשוב בהכנסות ועד הקהילה היו בעלי האחוזות היהודים שבמחוז, אשר ניהלו את אחוזותיהם בכשרון רב — בניגוד לבעלי האחוזות הפולניים, שבילו את זמנם בערים הגדולות או בחוץ לארץ וסמכו בניהול אחוזותיהם על ה„אקונומים" שלהם — בעלי האחוזות היהודיים האלו הצטיינו בנדיבות וביד פתוחה. היה בתוכם אירגון — או ועדה — שדאג והטיל על כל אחד מהם לדאוג למכסות מסוימות של תפוחי אדמה ושל חמרי דלק להסקה בימי חורף עבור אלו, שידם לא השיגה להצטייד בהם בתקופת הקור. באופן מיוחד הגבירו את פעולתם הנדבנית לקראת חג־הפסח. את החמרים ששלחו העירה היו מעמיסים על העגלות של אחוזותיהם ושלחו אותם ישר לבית הנצרך בעילום שם השולח, בכדי לא לביש את המקבל. כל הכספים של מסי ועד הקהילה אשר היו מרוכזים בקופה של העיריה הוצאו רק לפי הוראת פרנסי הקהילה, והמאזן של הוצאות והכנסות עבר ביקורת רשמית ממשלתית פעם אחת בכל שלוש שנים ולפי הידוע לא קרה אף פעם אי־דיוק או אי־סדר במאזן.

בסוף המאה התשע־עשרה והתחלת המאה העשרים נבנתה עזרת הנשים והושלם בית הכנסת המפואר שהצטיין בסגנונו הארכיטקטוני, החיצוני והפנימי היפה ובציורי השמן, שנעשו בידי אמן מפורסם, של תמונות המקומות הקדושים מארץ־ישראל וסמלי 12 השבטים, אשר כיסו את כתליו ואת התקרה הגבוהה והמקומרת. וכן את חזית הארון הקודש, אשר גובהו הגיע לשמונה מטר, עם תחריטי העץ האמנותיים, אשר שתי שורות של דרגות מימין ומשמאל הובילו אליו.

מכתב ראש העיר מ. גודקה משנת 1913 הפונה ליהודי כפר־פרנצקי בענין גביית מסי ועד הקהלה

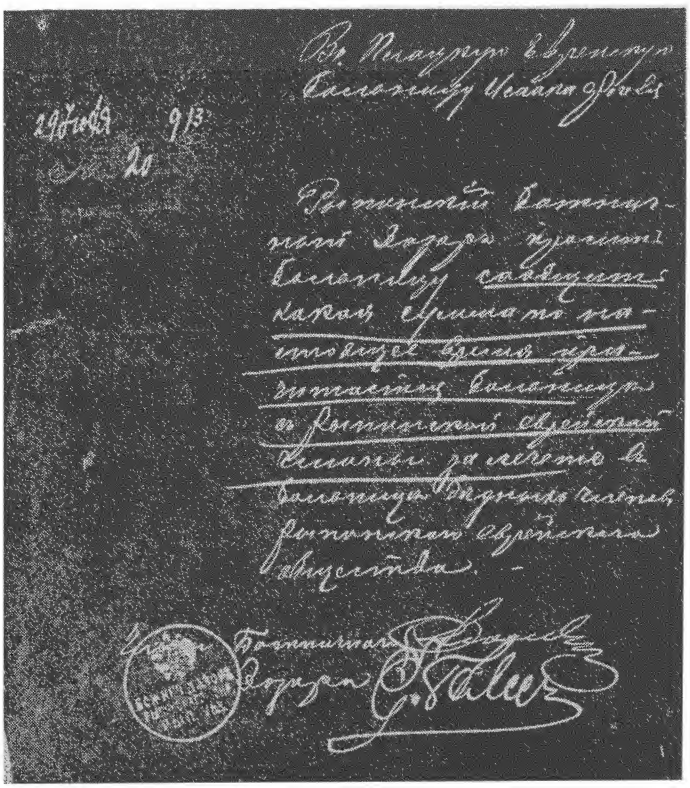


המקורות הכספיים להוצאות הגדולות מאלה באו מתרומות וממכירת חלק ממקומות התפילה (שטאט) לצמיתות. כפי שמוכיחה התעודה המצורפת על תלונה של קפוח בחזקת „מקום". ועד הקהילה דאג גם להושטת עזרה וסעד למעוטי יכולת ולהכנסת־אורחים עבור עוברי דרכים בשם „לינת־הצדק" ותמיכה בביקור־חולים. אחת ההוצאות הנכבדות היווה הסעיף אישפוז בבית־חולים. אם נתאר לעצמנו את הזמנים ההם, כאשר חולה היה זקוק לניתוח רציני ואי אפשר היה לבצע אותו בביה"ח המקומי והיו נאלצים לטלטל אותו לעיר הפלך („גוברניה") פלוצק דרך של כ־70 קילומטר ברכב סוסים, לפי תנאי התחבורה דאז, ואח"כ לכסות את הוצאות הנתוח והאישפוז הרי זו הוצאה ענקית לפי ממדי הקהילה. ובתעודות ששררו משתקף המשא ומתן במקרים כאלו בין הרשות המקומית המוניצי־פאלית וועד הקהילה.

פרנסי הקהילה נבחרו ע"י בחירות כלליות. ההצבעה היתה בקלפי והתקימה על פי רוב בביהמ"ד ברוב עם ובהמולת תעמולה למען פרנס זה או אחר, לפי כושרו האישי להתעסק בעניני ציבור וכושר ייצוגו במגע עם הרשות. וזכות הבחירה היתה לכל בן העדה ששילם את המס לקהילה.

הנבחרים לועד הקהילה שיקפו, פחות או יותר, את דמות האוכלוסיה היהודית שהיתה מורכבת מחסי־דים מכל הגוונים ו„מתנגדים". בתקופה ההיא היו עוד המפלגות ברחוב היהודי בחתוליהן וכל פעילותן היתה במחתרת וההד של הקריאה „לכיבוש הקהילות" עוד טרם הפך בעירתנו למכשיר השפעה פוליטי.

בין השלטונות הכלליים והמוניציפליים ובין ועד הקהילה שררו בדרך כלל, יחסים טובים. כמובן, פרט לצווים והגזירות שהגיעו מהשלטונות הגבוהים בבירה נגד האוכלוסיה היהודית בכל המדינה. אך גם הם רוככו — ע"י כל מיני אמצעים — בשלב הביצוע



במכתב זה משנת 1913 מבקש ועד הקהלה מבית החולים היהודי בפלוצק להמציא לו חשבון הוצאות אשפוז נצרכי הקהלה

והמאגיסטראט לא פתח במעשים עוינים נגד היהודים ולא השתדל לדחוק את רגליהם. מזמן לזמן היה המושל המקומי (הנצ׳לניק סטרז׳מסקי) מבקר אצל הרב דמתא או אחד „הגדולים״ היה בא לבקר בליל כל נדרי בבית־הכנסת.

אולם למרות היחסים הטובים, לא העסיקה עירית ריפין יהודים במוסדותיה.

כדאי לציין במיוחד שחפשנו וחקרנו לדעת אם התקיימו איזו שהן מריבות או חילוקי דעות חשובים בניהול עניני ועד הקהילה, ולשבחם ייאמר: לא!

הדמות הזאת של ועד הקהילה בניהול עניני העדה כלפי פנים ומגעה כלפי חוץ המקפלת בתוכה תקופה, החל מהעשור האחרון של המאה התשע־עשרה עד 1914 הצטיינה בפעילות מבורכת בהקמת מוסדות ובביני ציבור ואחזקתם בצורה נאותה. ולמרות שבשנים האחרונות של התקופה הנזכרת למעלה, דללה האוכלוסיה היהודית והתמעטה בגלל ההגירה מעבר לים, שאחזה אז את היהודים בכלל ואת עירתנו ששכנה על הגבול בפרט — לא הוחלשה הפעילות והיזמה מצד פרנסיה עד שהתחולל הזעזוע הראשון של מלחמת שנת 1914.

תקופת חיי העדה בזמן הכיבוש ב־1914 מהווה פרק מיוחד במינו, תקופת ביניים של ניתוק יחסי השלטונות ליהודים לפי מסורת השלטון הרוסי הצארי ובין יחסים חדשים בין הקהילה והשלטונות הפולניים אחרי קבלת עצמאותם.

החיים התרבותיים והציבוריים באותה תקופה היו ערים ותוססים. העדה, למרות צמצום מספרה, הכילה בתוכה את כל המפלגות, מהימין הקיצוני ועד לשמאל הקיצוני, שגבולו אז היה ה„בונד״. שלומי־אמוני־ישראל, ציונים כלליים, בני־ציון, צעירי־ציון, מזרחי, פועלי ציון וכו׳. כל מפלגה עם פעולות התרבות שלה, ספריה, מקהלה, חוג דרמטי ואגודות נוער. חוץ מ„החלוץ שהכיל בתוכו את כל המפלגות שדגלו בשם „ציון״, והספריה העממית הכללית שנתמכה ע״י כל המפלגות חוץ מהימין הקיצוני.

פעולת ועד הקהילה באותה תקופה היתה רחבה וענפה. הבחירות לועד הקהילה נתקיימו לפי צו שלטונות הכיבוש המרכזיים ע״י גנרל פון בזלער ב־1916. להלכה לא היה הבדל רב בין סמכויות ועד הקהילה החדש והקודם לו. אך למעשה היה נבדל קודם כל בזה שבהרכבו היתה השפעה מכרעת לציונים. ועד הקהילה היווה באותה תקופה כעין שלטון עצמי בזעיר אנפין בכל הענינים היהודיים הפנימיים. השלטונות הטילו עליו מדי פעם תפקידים שונים, כגון מניעת מחלות מדבקות ע״י עוברי אורח ודאגה לאכסנם וחיטוים. לשם כך נבנה ע״י הועד בנין מיוחד.

בעיה מיוחדת היה עכשיו „יורדים״, מי שהיו סוחרים נכבדים לפני פרוץ המלחמה ולא יכלו להסתגל לצורת המסחר של קפיצות וירידות דרסטיות במחירים בימי מלחמה וירדו מנכסיהם והיה הכרח לתמוך בהם בצורה מכובדת.

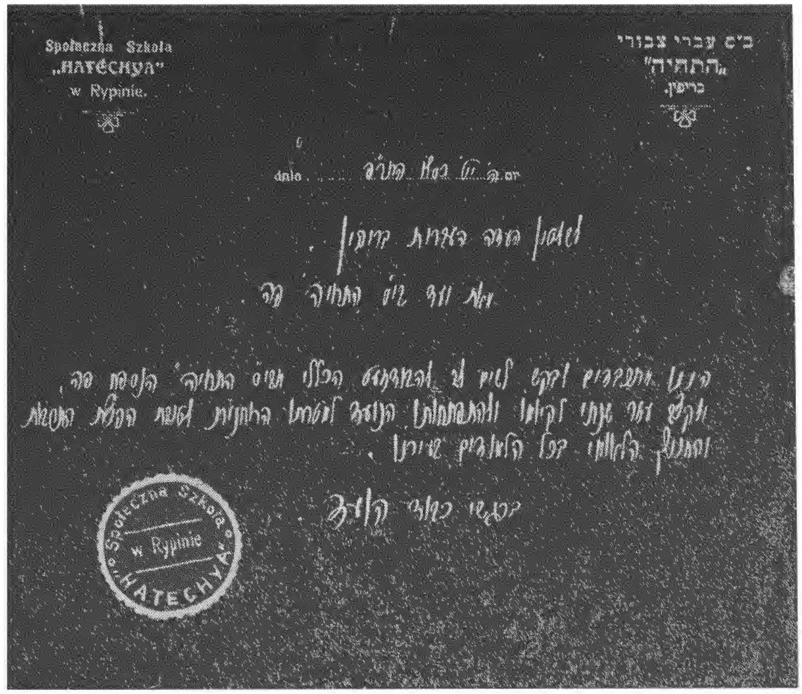
ועד הקהילה תמך מתקציבו גם במוסדות תרבות ושעורי ערב.

עם הכרזת העצמאות הפולנית

אחרי שנגמרה הדרמה הגדולה רווית הדמים של מלחמת העולם הראשונה ועם הכרזת הזכויות של העמים לעצמאותם ושחרורם ובתוכם גם לעמנו עם הצהרת־בלפור, לא הספיקה הדיו להתיבש על מגילת בשורת הגאולה ומכונת המלחמה שוב התחילה לסובב את גלגליה. והפעם ע״י פולין, שזה עתה זכתה בשחרורה בלי צירי לידה, נגד שכנותיה במזרח, רוסיה, ליטא ואוקראינה. לא עבר זמן רב וגל חדש של פולשים הגיע העירה, בולשביקים, אנשי גנרל בודיוני הידוע.

ספיחי המלחמה הגדולה אכזרים יותר ומדכאים יותר מהמלחמה עצמה. אך גם הגלים העכורים האלה נעלמו. לבסוף נחתם השלום. הנוער חוזר הביתה. אך רובם עוזבים את הקן. החלק הכי גדול עולה לארץ־ישראל, חלק לארצות אחרות. האנטישמיות בפולין משגשגת ונותנת אותותיה גם בעירנו. המצב הכלכלי הולך ורע. ידי אנשי ועד הקהילה מלאות עבודה ובעזרת הג׳וינט מצליחים לסתום את הפרצות, ולמרות הדכאון הכלכלי, ממשיכות המוסדות התר־בותיים הענפים להתפתח, ופרנסי הקהילה עוזרים, נתבעים ונותנים כפי שמראות התעודות המצורפות.

כאן עלי לחרוג מהעיקרון שנקטתי במאמר הזה, לא להזכיר את שמות האנשים אשר פעלו במשך כל התקופה הנסקרת בגלל חשש של טעות. אולם לא



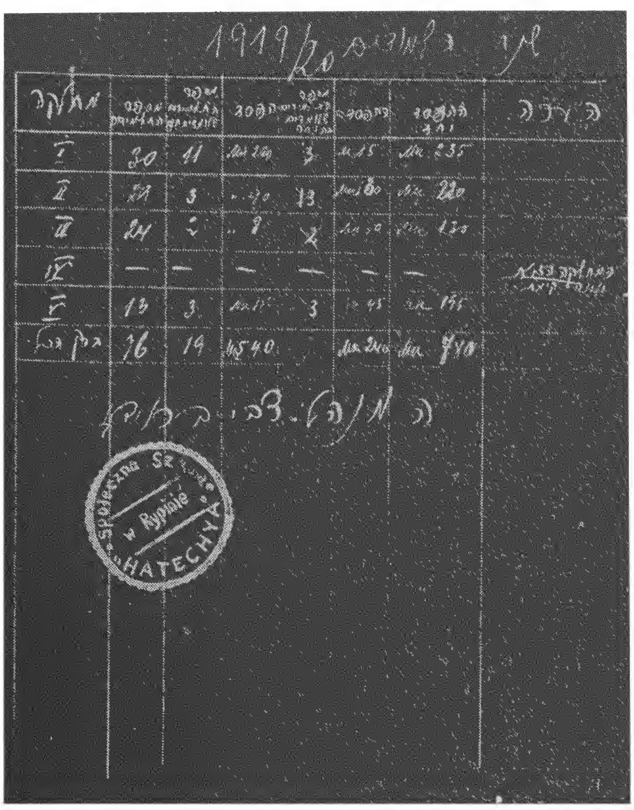
בית־ספר „התחיה" פונה לועד הקהלה בענין סובסידיה לשנת הלימודים 1919/20

אצא ידי חובתי אם לא א.כיר כאן איש אחד שהיה, במסירותו יום ולילה במשך כל ימי חייו כמין מוסד משנה לועד הקהילה. ואיש הזה היה ר׳ הירש נטע שהתמסר באופן מיוחד לחברת לינת־הצדק ודאג לנוחיותם וטובתם של עוברי „אורח" ובמו ידיו עשה גם את עבודת הנקיון הפשוטה ביתר. ועבודתו בלי ליאות בכל מזג אויר בעניני חברא קדישא המעשיים ביותר שלא על מנת לקבל פרס. ותודות לעבודתו המסורה היתה חברה קדישא נושאת את עצמה, למרות שלפי החוק היה זה מתפקיד ועדה הקהילה לדאוג לכך. ימים קשים עוד יותר הגיעו. גרבסקי עלה לשלטון והוא את עול מסיו על המעמד הבינוני המדולדל. ועד הקהילה עוזר לכושלים עד יעבור זעם ולאחדים תומך בעליה לארץ.

אך ידיד מיוחד היה לעדה, ראש העיר הנוצרי בודזונובסקי, מי שהיה פעם חבר המפלגה הפולנית „פ.פ.ס." הוא עמד בקשרים הדוקים עם נציגי העדה, עזר בהלוואות לצרכי הוצאות ועד הקהילה בעת מצוקה והושיט יד עוזרת.

בשנת 1926־7 נוסחה חוקה חדשה ע״י ממשלת פילסודסקי. חוקה מודרנית עם בחירות חשאיות וישירות למוסד אשר נבחר לתקופה של ארבע שנים. זכות הבחירה נתנה לכל בן העדה היהודית אשר גר באיזור הקהילה במשך שנה אחת. זכות בחירה אקטיבית היתה מבן 25 שנה ומעלה ופאסיבית החל מ־30 שנה ומעלה. הזכות הזאת נתנה לכל מי שהיה חיב במס מבלי להתחשב אם סילק את מסיו בסדר.

עם כניסת החוקה הנ״ל לתוקפה התקימו בחירות חדשות לועה״ק. הבחירות האלו הצטינו במלחמת בחירות חריפה החל מהימין הקיצוני וכלה בשמאל פרט לקומוניסטים. אך עיקר המאבק היה נטוש בין החרדים ובראשם מפלגת שלומי אמוני ישראל ובין הציונים. מפלגת החרדים נהנתה מתמיכה ועדוד מצד השלטון הפולני (הסנציה) שהיתה מעונינת להגיע לידי השפעה דרך הצנור הזה בציבור היהודי, לעומת האגף הציוני שלחם למען זכויות לאומיות למיעוטים. כאמור היה המאבק קשה בין שני הפלגים האלו בתוך העדה. ולמרות השפעת הדת ותמיכת השלטונות נתנו רוב צבור הבוחרים את קולותיהם לציונים והנחילו להם בבחירות אלו נצחון מוחלט.



אהרן דז'לדובסקי / הקהלה בשנים 1932-1939

הרב לוריא ז״ל ששירת כרבה של ריפין נפטר ב־1932. מותו השרה אבל כבד על תושבי העיר. כמעט כל האוכלוסיה היהודית בריפין השתתפה בהלויתו. כן לקחו חבל בה הרבנים מכל הסביבה שהספידוהו כהלכה, חברי „המכבי״ ואזרחים רבים שמונו מטעם הקהלה שמרו על הסדר בזמן ההלויה. במשך תקופה מסוימת נשארה העדה ללא מנהיג רוחני רשמי, יורשי הרב המנוח טענו לזכותם הבלעדית לרשת את מקום אביהם ז״ל לכהונת רב הקהלה. פרצו חיכוכים גם בין תובעי „הירושה״ הזאת.

בנו של הרב, ר' יענקל לוריא, שגר באיזביצא ליד וולוצלאבק, טען שהוא היורש החוקי היחידי לכסא הרבנות, לעומת זה חתנו של הרב, הרב שלום וכמן שהתגורר בורשה, אם כי לא כיהן עד אז בכתר הרבנות אלא עסק במסחר „הפך ממש עולמות״ על מנת להבחר כרב במקום חותנו ז״ל.

ראשי הקהלה היו בדעה אחרת. הם עמדו על כך שתתקיימנה בחירות, וכל רב בישראל, לרבות מהטוענים לחזקת ירושה, רשאי להציג את מועמדותו. מי שיזכה ברוב קולות ימונה כרבה של ריפין.

השלטון המחוזי תבע מועד הקהלה לפרסם מכרז למשרת רב הקהלה.

היורשים המתחרים ביניהם פנו ל„אגודת הרבנים״ בבקשה למנוע מהרבנים, חברי אגודתם, להעמיד את מועמדותם למשרה זו וכן לתבוע מאת ועד הקהלה למנות כרב את אחד היורשים.



ועד הקהלה עם הרב אשר גרשון לוריא זצ״ל
יושבים מימין לשמאל: יעקב שטנצל, יעקב מונסר, זלמן גרונר, הרב לוריא, יהושע בייזר חיור בערל

ועד הקהלה הוזמן פעמים מספר ל„אגודת הרבנים" בורשה, אולם לאחר שכל הדיונים לא הביאו לתוצאות ממשיות, פרסמה „אגודת הרבנים" איסור על הבחירות וגזרה על הרבנים לא לקחת חלק בהן עד שועד הקהלה יפצה את היורשים והם יוותרו על זכותם למשרה הזאת.

לאחר משא ומתן ממושך בין הצדדים הוחלט להביא את הענין לדין תורה בפני הרב טרונק ז"ל מקוטנא.

בירור העניינים אצל הרב הנ"ל נמשך חדשים מספר ולבסוף הוציא הרב המנוח טרונק את פסק דינו:

ועד הקהלה חייב לפצות את יורשי הרב המנוח בסכום כסף ניכר.

לועד הקהלה לא היתה האפשרות לשלם סכום גדול כזה במזומנים והיורשים הסכימו לקבל חלק מהמגיע במזומנים והיתר בשטרות בחתימת ראשי הקהלה.

בינתיים תחת לחץ השלטון פורסם לפי דרישת השלטונות מכרז למשרת רב. חברי ועד הקהלה שרובם השתייכו להסתדרות הציונית, פנו להרב נתן נטע נוטקביץ, רב אב"ד בגומבין, שיסכים להציע את מועמדותו למשרה זו.

התקיימו אספות בחירות ללא השתתפות המועמדים, זכורה לי היטב איך באסיפת בחירות אחת שהתקיימה בבית המדרש שבה נאמו כמה עסקנים ציונים הופיע גם יהודי פשוט אופה במקצועו, שגר ומוצאו היה מגומבין, ובשפתו הפשוטה ביותר שימש מעין אקספרט על מהותו של הרב נוטקביץ שהכיר אותו אישית וידע את כל סגולותיו ותכונותיו האישיות הטובות.

הבחירות שהתקיימו אחר כך העניקו לרב נוטקביץ את הרוב המכריע של הקולות. ועד הקהלה קבע תוכנית לקבלת הפנים לרב נוטקביץ וקבע את התאריך בו ישתקע הרב בעיר.

יהודי ריפין התכוננו למאורע הגדול בחיי הקהלה. ביום בואו של הרב לבשה העיר מראה חגיגי, נכבדי העיר קבלו את הרב בהתלהבות רבה ולכולם היתה ההרגשה שמפנה גדול וחשוב יבוא בחיי הקהלה היהודית ואמנם לא אוכזבו. הרב נוטקביץ היה רב פעלים והופיע לעתים תכופות בפני הצבור היהודי בבית הכנסת וכן כינס בביתו חוגים שונים של

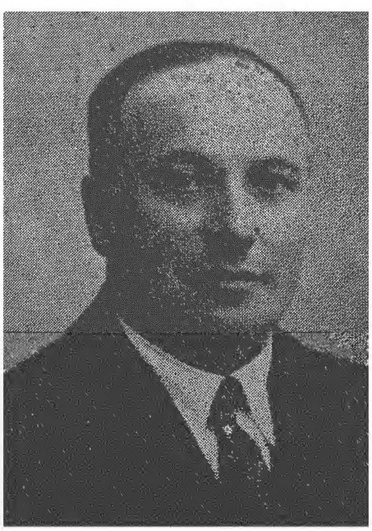
האוכלוסיה היהודית והרצה בפניהם על בעיות שונות שהעסיקו את עסקני הקהלה. בהשפעתו של הרב הגביר ועד הקהלה את פעולותיו בכל שטחי החיים היהודיים בריפין.

באותו הזמן הצליחו אנשי אגודת ישראל להביא לריפין את הרב יצחק ידידיה פרנקל, רב צעיר, בעל הופעה חיצונית נאה, נואם בחסד עליון ובעל קסם אישי שבכוחו להשפיע על הקהל.

בשלהי 1934 הודיע הרב פרנקל על החלטתו הנחושה לעלות לארץ ישראל. ויצוין שכאן מצא הרב פרנקל את מקומו הנכון. הוא התחבב על כל שכבות הישוב וכרבה של שכונת פלורנטין מצודתו פרושה על כל מיני פעולות צבוריות וטכסים דתיים עממיים, וביתו פתוח לכל אשר הנזקק לעזרתו. הרב פרנקל שומר אמונים לריפין שאיננה, ומדי שנה הוא מופיע באזכרות הנערכות לקדושי ריפין ובכשרונו הגדול וזכרונו הנפלא הוא מעלה את זכרונותיו על ריפין, אם כי כיהן בה שנים ספורות בלבד אך אינו חודל לראות את עצמו כאחד מבני קהלה זו.

התארגנות הקהלה

בשנות השלושים של המאה הנוכחית היתה ניכרת התארגנותה המחודשת של הקהלה היהודית.



שמעון כהן הנקרא שמעון חסיד
מפעילי הציונים בריפין
בשנים האחרונות יושב ראש ועד הקהלה

ועד הקהלה הנבחר עזב את משרדו בביתו העלוב ליד בית הכנסת בו שכן במשך עשרות שנים.

משרד ועד הקהלה הועתק לביתו של שמואל בר קליינברג ז״ל ברחוב זדונסקה. המזכירות והנהלת החשבונות התנהלו לפי הסדר המקובל באותן שנים במשרדים צבוריים בערי השדה שבפולין.

ישיבות ועד הקהלה התקיימו בקביעות פעמיים בחודש, פרט למקרים בהם נדרש הועד להתכנס לעתים יותר תכופות. ועד הקהלה הרחיב את שטח פעולותיו ולא הצטמצם לענינים שנשאו אופי דתי בלבד, אלא התמסר גם לבעיות צבוריות כלליות, כגון בתי ספר, מוסדות של צדקה, ספורט והשתתפות פעילה במגביות למען הקרנות הלאומיות וכו׳.

הכנסות הקהלה

מדי שנה בשנה התנהלו דיונים מיגעים וממושכים בנוגע לעריכת תקציב הכנסות והוצאות של הקהלה. נדונו כל הבקשות של המוסדות והגופים הנתמכים ודרוש היה הרבה עוז ואומץ למציאת הפתרון כיצד להכליל ההקצבות למטרות שהשלטון לא התיחס אליהן באהדה יתירה, וצריך היה להסוותן מתחת לאחד הסעיפים „הכשרים״ בעד השלטונות.

המקור העיקרי להכנסות הקהלה היה המס השנתי („עטאט״ בלע״ז), שהוטל על תושבי הקהלה. נבחרו ועדות משנה לקביעת האומדנים וכל תושב ותושב עבר תחת שבט הביקורת של הועדות, ששקלו את מצבו הכלכלי של משלם המסים. לאחר אישור השומא נשלחו הודעות לתושבים בהן צויין גובה המס שהוטל עליהם, מובן מעצמו שהיו בין הנשומים רבים שהרגישו עצמם מקופחים וערערו בפני ועד הקהלה ובפני השלטון המקומי על השומה שנקבעה להם. לאחר אישור התקציב והשומא ע״י ועד הקהלה הועברו אלה לאישור השלטונות. זכור לי מקרה אופייני כזה: ועד הקהלה הטיל מס שנתי על ד״ר ברונז, רופא מגרודזיסק, שעסק ברפואה בבית החולים בורשה ואחר כך התישב בריפין. לפי השקפותיו הפוליטיות היה נוטה ל„בונד״ ולמפלגה הסוציאליסטית הפולנית P. P. S. הוא שנא את כל הדתות שבעולם והגדיר עצמו כבלתי מאמין עקרוני, התידד בכל זאת עם יהודי ריפין, דיבר גם אידיש.

כשקיבל ד״ר ברונז הודעה מהקהלה על השומה שהוטלה עליו הגיש לשלטונות מחאה על כך וגם העביר את הענין לבית המשפט וטענתו היתה, כי אינו שומר דת בכלל ואינו נהנה משירותי הקהלה ולכן יש לשחררו מחובת תשלום המס.

בית המשפט דחה את טענותיו של ד״ר ברונז ו„על אפו וחמתו״ נאלץ היה לשלם את המס.

דמי שחיטה

לכל סוג עוף נקבעו דמי שחיטה שאושרו על ידי השלטונות. בבית המטבחים מכר קופאי את התלושים המוטבעים בחותמת ועד הקהלה. השוחטים שחטו את העופות רק כנגד התלושים.

דמי השחיטה לעופות שהיו קיימים בשנים האחרונות מלפני מלחמת עולם השניה היו: יונים 10 גר׳, אפרוח 20 גר׳, תרנגולות 35 גר׳, ברוז 40 גר׳, אוז 60 גר׳, תרנגול הודו 75 גר׳. דמי שחיטה של בקר היו: פר או פרה 6 זלוטי, עגל 2 זלוטי.

דמי שחיטה שולמו רק במזומנים והוכנסו לקופת הקהלה שלש פעמים בשבוע. כספים אלה שימשו לכיסוי הוצאות שוטפות של הקהלה, אך לא הספיקו לכסות את כל ההוצאות המשכרות.

לקראת החגים במיוחד לימים הנוראים, סוכות, ופסח גברה ההכנסה מדמי שחיטה וזה איפשר לועד הקהלה לפרוע את המשכורות וכן חובות שוטפים.

בנין בית הספר „תרבות״ וסופו העצוב

כמאורע חשוב בחיי הקהלה היהודית בשנים האחרונות שלפני פרוץ המלחמה יש להזכיר את התפתחות בית הספר העברי „תרבות״.

מספר התלמידים הלך וגדל וכותלי בית הספר אשר בביתו של משה ליכטר היה צר מלהכיל את כולם, צץ אז הרעיון בדבר הקמת בנין מיוחד אבל איש לא ידע כיצד ומתוך איזה מקורות כספיים אפשר לבצע זאת. הרעיון היה נראה בעיני כל כחלום, אך נמצאה קבוצת מתלהבים לענין זה ונגשה לביצוע החלום במרץ ובאמונה.

נקראו אסיפות רבות, נערכו רשימות והערכות

ולתמהון המהססים החלו לזרום הסכומים הראשונים במזומנים ובשטרות. החלום היה למציאות. בסכומים שזרמו נרכש השטח ברחוב פולסידסקי (פרגה), מול הדואר, לאחר שהוחל בעבודות התכנון והכנות ליציקת היסודות, הוברר כי כל החישובים של ההוצאות לבנית הבית אינם מבוססים במידה מספיקה. בכל זאת נמשכו בינתיים העבודות הראשונות.

אצל כמה מחברי ועדת הבנין נתגלו סימני יאוש, הם לא האמינו, כי יש בידי הועדה הסיכויים לגביית הכספים שנתרמו על מנת להביא את הדבר לידי ביצוע ממשי. לעומתם היו גם כאלה שאמנותם לא התרופפה וראו את האפשרויות והיכולת לגייס את הכספים הדרושים ונרתמו לעבודה.

עזר בכך הרבה הרב גוטקביץ זצ"ל אשר התנדב לבקר אצל מספר אנשים ולהפעילם לטובת המפעל, משלחות נסעו למקומות ישוב שונים שבסביבה, בהם נמצאו תורמים.

מתושבי הקהלה היהודית בריפין נתקבלו התחייבויות נוספות, אורגנו מופעים שונים אשר הכנסותיהם קודש למען הבנין.

שלד הבנין בן שתי הקומות הוקם ובישר ליהודי המקום וכן לנוצרים שמוסד חינוכי עברי חשוב יופעל בקרוב.

היהודים התגאו בעובדה זו וראו שהמפעל חרג ממסגרת חלום וקיבל כבר צורה מעשית, באמצעות הלוואות שונות שהושגו למטרה זו בוצעו עבודות נוספות, הותקנו חלונות ודלתות, נעשו עבודות חשמל ואינסטלציה סניטרית. בבנין החדש הוחל כבר בהכנות



בית ספר „תרבות" בבנינו בשנת 1934

בשורה הראשונה משמאל: **בראון מאיר קונסקובולסקי חנון, לבקוביץ אברהם**

בשורה השניה מימין: **שמואל זנביל פוזנר, גוטליבובסקי אליהו, רוזנשטין אליהו**

פישל בלום / כוורת של פעלתנות ציבורית

להלן מקצת מזכרונותי על ריפין מאז בואי אליה בשנת 1898 ועד תחילת 1925.

בשנת 1910 נוסדה קופת מלווה לבעלי מלאכה וסוחרים זעירים, שנקראה בשם: קופת הלוואה וחסכון בריפין. לאחר כמה שנים שונה השם ל„בנק עממי" (פאָלקס־באַנק). המייסדים היו: צבי בלאסס, פישל בלום, בצלאל שטנצל, אברהם הניך זנדר. חברי הועד: צ. בלאסס — יו״ר; פישל בלום — סגן; שטנצל בצלאל — גזבר. יושב ראש ועדת הביקורת היה ד״ר בוריס סאחארוב, רופא העיר.



ר׳ פישל בלום

יושב ראש ועד הקהלה בריפין בימי מלחמת עולם הראשונה וממייסדי בנק הלואה וחסכון ב־1910 ומנהלו במשך שנים רבות ועל־אף גילו הקשיש ממשיך לעבוד בהנהלת חשבונות בעיירת בני־ברק

תקנות

חבר בנק רשאי היה להיות כל מי שהכניס מנייה (פאַי) בשיעור 10 רובל. הלוואות ניתנו עד סכום של 300 רובל.

כל 3 עד 6 חדשים צריך היה לפרוע לא פחות מ־10% של סכום ההלוואה, היינו 30 רובל והרבית על ההלוואה היתה תחילה 9% לשנה ואחר כך ירד האחוז ל־8 לשנה.

היה לנו סכום ניכר בבנק. על פקדונות שלמנו עד 6%. כן היה לנו אשראי עד עשרת אלפים רובל בבנק מוסקבאי „מוסקובסקי נרודני בנק".

הבנק בריפין היה נתון לפיקוחו של הבנק הממשלתי.

במלחמת העולם הראשונה, כאשר ריפין היתה בכיבוש הגרמנים, היה השלטון הגרמני המפקח גם על כל הבנקים היהודיים לרבות „ג׳וינט". בביקורת הראשונה, שנערכה בבנק ניתנה פקודה, שכל חבר

(סוף מעמוד 90)

לקביעת „בית תפילה" לקראת „הימים הנוראים" אשר גם הכנסותיו יחישו את השלמתו הסופית של הבנין ומסירתו לבית הספר בהקדם.

אך שמחה זו נשללה מידי האוכלוסיה היהודית. הבנין לא זכה להמסר לצוות המורים ולילדי בית הספר, פרצה מלחמת העולם השנייה, קלגסי היטלר כבשו את פולניה. הכובשים הגרמניים עם כניסתם לריפין מצאו בבנין זה יעד יפה לצורכיהם הם.

תוך כמה שבועות הושלמה העבודה, ובנין זה שהושקעו בו כל כך הרבה מאמצים וכספים ושילדי ישראל צפו לראות בו את משכנם לחינוך עברי לתרבות עברית ולהכשרתם לקראת בנין חייהם במולדת העברית לא זכו לכך. השלטון הכובש קבע את יעודו... שוכן בו הדואר המקומי שעליו התנוסס צלב הקרס...

בזאת לא נסתיימה הטרגדיה האיומה, יהודי ריפין הוגלו לא רק מבנין זה אלא מהעיר כולה והושמדו. בימי השואה נחרבו בתי אחינו, בתי היצירה של הפרט ושל הכלל, וזהו הסך הכול של עמל אנשי ציבור ופעלם למען הכלל.

בבנק חייב להכניס מחדש את המנייה שלו (פאי) בכסף שהיה מקובל אז.

בבחירות לועד הקהילה בשנת 1917/18 נבחרו פישל בלום, שמואל זיינוול פוזנר, בצלאל שטנצל, ודומני שגם מרדכי צ׳רנוצ׳פקה היה בין הנבחרים לועד. כיושב ראש ועד הביקורת נבחר יצחק זונבנד, שכיהן גם כעורך דין עד לתחילת ימי השלטון הפולני שאז נלקח ממנו הרשיון משום היותו יהודי.

שלטון הכיבוש הגרמני קיים פיקוח על עבודת הקהילה ומדי חודש בחדשו נשלח לו דין־וחשבון ומזמן לזמן היו עורכים ביקורת, אך תמיד היו הפרו־טוקולים במצב טוב ולא נמצא שום פגם.

בית הכנסת חסידי גור

בשנת 1912 נוסד בית הכנסת דחסידי גור בריפין על המגרש שקנו מיצחק (איטשע) הורביץ, שזה מכבר עמד שם בית חרושת לגזוז. המגרש נקנה למטרה זו במחיר נמוך. בעומק החצר נבנה בנין מפואר, שבו התפללו ולמדו בוקר, צהרים וערב. הגבאי היה ר׳ ישראל איצקוביץ מחסידי קוצק, ועוזרו ר׳ הירש מאיר בענעט (שאלעק). המייסדים היו צבי בלאס, פישל בלום, אברהם הניך זנדר, שמואל מנחם טץ.

חדר „יסוד התורה״

בשנת 1916/17, בימי השלטון הגרמני נדב ר׳ גרשון רוזנוביץ, שהיה בעל בית־מסחר למנופקטורה ובית חרושת ללבנים, בהלוואה ללא רבית, בתנאים נוחים, את כמות הלבנים הדרושה לבניית בית מיוחד לבית־ספר על המגרש שליד בית חסידי גור. כל העבודה נמסרה לקבלן יהודה חונה בראם. בבית הספר היו 6 כיתות. מורים נתקבלו לא מקומיים, בקיאים ומנוסים. בבית הספר למדו יותר ממאה תלמידים. לפי החוק נקבעו מורים ללימודי חול, לשפה הפולנית, חשבון וכן לשפה העברית, כרצון המפקח על בתי־הספר ולשביעת רצון ההורים וכל המפלגות. בית הספר התנהל כשורה מכל הבחינות ולא אחת כשנזדמנו לריפין הרב קובלסקי, רבה של וולוצלבק והרב בראד מליפנא, נתבקשו לבוא לבית־הספר לבחינת התלמידים — ותמיד שיבחו את הישגי התלמידים בכל הכיתות והיו מוסיפים: „אשר לחינוך חייבים להודות לאגודת ישראל״. המנהל היה ר׳ שמואל פישל קאהן, בעל מעגילה.

קהילה עברית

מקודם כיהנו משה הירש זונבנד, שלמה קאראסעק, בער פיעניק. בבחירות בשנת 1912 נבחרו: משה הירש זונבנד, צבי בלאסס, פישל בלום, הרב גרשון לוריא והמו״צ ר׳ פישל דן זוננבנד (בלי משכורת).

שוחטים היו: צבי הירש קאהן ויחזקאל גוטלי־בובסקי. שמש בית־הכנסת שמואל ליכטנשטין ושמשי בית־המדרש, אברהם מיינקא ויעקב פיבל. גבאי חברא קדישא: יצחק מאיר זונבנד, ואחר כך ר׳ יעקב שטנצל.

נעשו על־ידי כותב הטורים האלה תיקונים רבים: כמו בבית הכנסת, בעזרת נשים, מקוה, בית עלמין וכו׳.

בנין לתלמוד תורה

בחצר בית הכנסת נבנה בנין מיוחד לתלמוד תורה, 2 חדרים גדולים למדי. למדו שם כ־40—50 תלמי־דים עניים. התחלת הבניה היתה בשנת 1914, אך נפסקה מחמת המלחמה ונגמרה בשנת 1916.

בשנת 1914, עם הכיבוש הגרמני, יצאה הברה בעיר שאזרחיה ירו בפולשים ולא הניחום לבוא העירה. ועל כך דנו את ריפין לשריפה. הודיעו לי, כפרנס הקהילה וכן לכומר גוגלובסקי, שהחליפו את עונש ההשמדה בקנס כספי והטילו על היהודים ועל הפולנים סכום כסף שיש לסלקו במשך 24 שעות.

עם שחר יצאתי עם חברי העיר והלכנו מבית לבית לאסוף את דמי הקונטריבוציה, ואף־על־פי־כן כשבאה השעה האחרונה לא היה לי הסכום הדרוש.

הכומר היה בבית הרב וחיכה לי שנשלם יחד את הכסף. הואיל וחסר לי להשלמת הסכום, אמר הכומר שהוא ישלים את החסר בתורת הלוואה, ואחר זמן, כשיהיה כסף בקופת הקהילה תוחזר לו. וכן היה.

בחירות הקהילה העברית בשנת 1916

בשנת 1916 נבחרו לקהילה העברית: ר׳ שמואל זיינוויל פוזנר, פישל בלום, חיים מענקע ויעקב שמשון

ПРАВИЛА

ПРОИЗВОДСТВА ОПЕРАЦІЙ

Двинскаго Ссудо-Сберегательнаго товарищества,

УТВЕРЖДЕННЫЯ ОБЩИМЪ СОБРАНІЕМЪ 29 Марта 1910 ГОДА.

1. Всѣ члены Правленія и Совѣта, выбранные Общимъ Собраніемъ, несутъ отвѣтственность за правильное, согласное съ уставомъ, веденіе дѣлъ товарищества.

Предсѣдателемъ Совѣта избранъ Д-ръ Борисъ Сахаровъ

" Правленія " Гершъ Блясъ

Завѣдываніе Кассой поручено А. З. Зандеру

Счетоводство и дѣлопроизводство поручено Гершу Блясу

2. Членъ Правленія, завѣдывающій кассой (казначей), въ присутствіи другого члена Правленія, вынимаетъ изъ кассоваго сундука деньги и цѣнности только необходимыя для дневныхъ операцій, по окончаніи же послѣднихъ, деньги и цѣнности сосчитываются и провѣряются съ книгами въ присутствіи казначея, по крайней мѣрѣ, однимъ изъ членовъ Правленія, послѣ чего запираются на два замка (одинъ—казначея) въ кассовый сундукъ.

3. Совѣтъ, кромѣ ежемѣсячныхъ провѣрокъ кассы, счетоводства и отчетности, въ опредѣленное время, обязанъ производить такую же провѣрку внезапно, не менѣе двухъ разъ въ годъ, въ составѣ, опредѣленномъ уставомъ, при чемъ о такой провѣркѣ свидѣтельствуетъ въ особомъ протоколѣ или въ расходной кассовой книгѣ товарищества.

4. Засѣданія Правленія происходятъ .... разъ въ недѣлю по ....
(кромѣ ....) отъ ... час. утра до ... час. дня. Пріемъ и выдача денегъ товарищества производятся только въ помѣщеніи Правленія, въ общемъ его присутствіи, въ указанные дни и часы засѣданій.

5. При взносѣ вклада вкладчику выдается, за нумеромъ по порядку, именная за печатью товарищества вкладная книжка, въ которую, за подписью казначея и счетовода, записываются всѣ его обороты съ товариществомъ по вкладу; при обратномъ полученіи всего вклада или части его, а равно при полученіи процентовъ, вкладчикъ расписывается въ полученіи суммы въ лицевомъ счетѣ по вкладамъ; при окончательномъ же разсчетѣ по вкладу, разсчетная книжка должна быть возвращена въ Правленіе товарищества и, съ наложеніемъ на ней знаковъ уничтоженія, подложена къ другимъ оплаченнымъ книжкамъ по порядку ихъ нумеровъ.

6. При заключеніи займа отъ имени товарищества, какъ у своихъ членовъ, такъ и у постороннихъ лицъ и учрежденій, выдается обязательство за печатью товарищества, за подписью всѣхъ членовъ Правленія и за нумеромъ по порядку

7. При уплатѣ товариществомъ всей суммы займа, выданное Правленіемъ обязательство должно быть отобрано отъ кредитора и, по наложеніи знаковъ уничтоженія, храниться при дѣлахъ товарищества подшитымъ къ прочимъ обязательствамъ товарищества по порядку ихъ нумеровъ. При уплатѣ части займа, на обязательствѣ, выданномъ Правленіемъ, должна быть сдѣлана надпись о частичной уплатѣ.

8. Правленіе озабочивается заблаговременно, чтобы не просрочить своихъ обязательствъ и не допустить до протеста выданные товариществомъ векселя. Въ случаѣ неотысканія векселедержателя или непредъявленія къ уплатѣ векселя, Правленіе, во избѣжаніе неблагопріятныхъ для товарищества послѣдствій протеста, должно произвести слѣдуемый платежъ на мѣстѣ, гдѣ онъ былъ назначенъ, нотаріусу или въ подлежащій Судъ.

9. Правленіе обязательно выдаетъ каждому члену разсчетную книжку, въ которую заносятся свѣдѣнія объ оборотахъ по личнымъ его позаимствованіямъ и по поручительству его за другихъ членовъ. При полученіи ссуды должникъ обязанъ выдать товариществу росписку. Росписка эта при уплатѣ всей ссуды должна быть возвращаема должнику обратно; при уплатѣ же части ссуды, кромѣ отмѣтки въ разсчетной книжкѣ, на роспискѣ должна быть сдѣлана надпись о платежѣ въ присутствіи должника.

10. Если срокъ приходится на такой день, когда нѣтъ засѣданій Правленія, и платежъ будетъ произведенъ въ день ближайшаго засѣданія Правленія—въ такомъ случаѣ ссуда не считается просроченной, и по ней ни процентовъ за просрочку, ни пеней не взимается.

11. Лица, получающія отъ товарищества какія либо суммы, помимо указанныхъ въ п.п. 5, 7 и 9 сихъ правилъ, если не росписались въ полученіи денегъ на представленномъ Правленію счетѣ, росписываются въ особой книгѣ, находящейся въ Правленіи.

12. Никакая сумма не должна быть принята Правленіемъ безъ занесенія ея въ приходъ кассовой книги.

Члены Правленія

Гершъ Блясъ
Фроимъ Блюмъ
А. Зандеръ
[illegible]
Ц. Стенцель

Форма № 47. 1907 г.

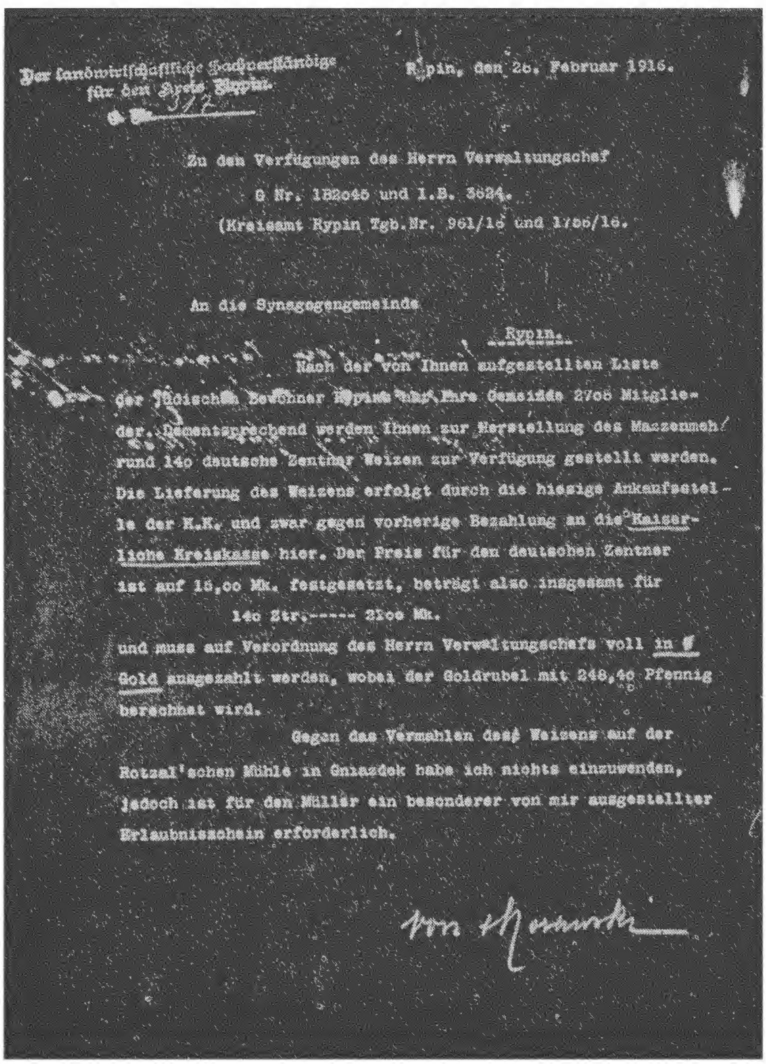
תקנות הבנק היהודי שנוסד בשנת 1910 המנהלים: הרשל בלס, פישל בלום, אברהם זנדר, הירש־ליב סקורקה, בצלאל שטנצל יו״ר ועדת הבקורת — ד״ר בוריס סכוב

ליכטר. משה חיים צירקלארז היה מזכיר ומילא גם תפקיד בבנק.

לא אחת היו מתגלעים ויכוחים שונים בין ר׳ פישל בלום לבין ר׳ שמואל זיינוויל פוזנר בעניינים שונים, ותמיד נסתיימו באהבה ובהבנה, כי הכל עבדו באמונה לטובת הציבור וללא בקשת שכר וכבוד.

בשנת 1915—1916 ניתנה פקודה לקהילה העברית לבנות מחוץ לעיר בית מיוחד להכנסת אורחים למען לא יהלכו עניים ברחובות העיר לקבץ נדבות, וכן כדי לשפר את מצב התברואה בעיר. המגרש לכך נבחר בשטח מחסן העצים של גרשון בירמן, ועליו נבנה בית גדול לאכילה ולינה, וסמוך לו בית־רחצה. ה„אורח" היה מקבל שתי סעודות חינם, לינה אחת וכן סכום כסף שנקרא „אבפערטיג געלד", ומשם עשה דרכו לעיר הסמוכה. מנהל המוסד היה שמואל פישל קאהן, והוא התנהל בטעם לפי דרישת הממשלה ורופאיה.

יצויין, שבזמן שהיתה עבודה רבה בקהילה היו חברי ועד הקהילה בוחרים עסקנים, מנכבדי העיר, ראובן בקר, זלמן גרונר ויצחק פורמן, שעזרו ויעצו בכל ענייני הקהילה.


Der landwirtschaftliche Sachverständige
für den Kreis Rypin.
372

Rypin, den 26. Februar 1916.

Zu den Verfügungen des Herrn Verwaltungschef
G Nr. 182o45 und I.B. 3624.
(Kreisamt Rypin Tgb.Nr. 961/16 und 1706/16.

An die Synagogengemeinde
Rypin.

Nach der von Ihnen aufgestellten Liste der jüdischen Bewohner Rypins hat Ihre Gemeinde 2708 Mitglieder. Dementsprechend werden Ihnen zur Herstellung des Mazzenmehl rund 140 deutsche Zentner Weizen zur Verfügung gestellt werden. Die Lieferung des Weizens erfolgt durch die hiesige Ankaufsstelle der K.K. und zwar gegen vorherige Bezahlung an die Kaiserliche Kreiskasse hier. Der Preis für den deutschen Zentner ist auf 15,oo Mk. festgesetzt, beträgt also insgesamt für

140 Ztr.----- 2100 Mk.

und muss auf Verordnung des Herrn Verwaltungschefs voll in Gold ausgezahlt werden, wobei der Goldrubel mit 246,40 Pfennig berechnet wird.

Gegen das Vermahlen des Weizens auf der Rotzal'schen Mühle in Gniazdek habe ich nichts einzuwenden, jedoch ist für den Müller ein besonderer von mir ausgestellter Erlaubnisschein erforderlich.

von Masurek

שלטון הגרמני בריפין בשנת 1916 מודיע לועד הקהילה על הקצבת קמח למצות עבור תושבי היהודים בריפין המונים 2708 תושבים תמורת תשלום במטבע זהב.

די דויטשע מאַכט אין ריפין יאָר 1916 מעלדעט דעם ועד הקהילה אַ באַשטעטיגונג מעהל צו מצות פאַר 2708 איינוואוינער אין גאָלד אבצאל.



על הרבנים והחסידים

רבנים און חסידים

מאן מלכי רבנן

„...אבל אם ראה אוכלוסין של בני אדם אומר: ברוך חכם הרזים. כשם שאין פרצופיהן שוים זה לזה כך אין דעתן שוה, אלא כל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו וכן המנהיג אומר לעשות לרוח משקל — משקל של כל אחד ואחד.

תדע לך שהוא כן. שכן משה מבקש מן הקדוש ברוך הוא בשעת מיתה ואומר לפניו: רבונו של עולם, גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד מהם ואין דעתו של זה דומה לדעתו של זה ובשעה שאני מסתלק מהם, בבקשה ממך: אם בקשת למנות עליהם מנהיג — מנה עליהם אדם שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו".

(מדרש תנחומא, פרשת פנחס)

הרב יצחק־ידידיה פרנקל /

שנות כהונתי בריפין



ריפין, ככל הערים בפולין הקרובות לגבול גרמניה ול„פרוזדור" המפורסם, חותמה של מערב־אירופה טבוע עליה, במזיגה של העיירה הפולנית על כל עממיותה ושלל גוניה. בכפיפה אחת חיו בה משכילים מודרניים עם חסידים ואנשי מעשה, סוחרים גדולים עם אנשי־עמל, „פריצים" עם בעלי־מלאכה, עשירים מופלגים עם עניים ואביונים, וכך זרמו בה החיים לאיטם מאות בשנים, כשהבתים העתיקים, הככרות והשערים, מספרים את סיפור חייה של קהילת ריפין — תמימת הדרך וספוגת היושר, על יהודיה הישרים והתמימים, פשוטי־עם

ומצניעי־דרך, על חסידי הרבי ר׳ מנדלי מקוצק בעלי מוח ומחשבה מעמיקה׳ על רבנים גאונים, שקועים בד׳ אמות של הלכה, חיים באוירא של עולם הבא, — על אנשי השכלה ומדע רחבי־אופק ובעלי חזון, על צעירים חובשי בית־המדרש ועל צעירים המקריבים עצמם על רעיונות של תקון העולם, תקון האנושות, אנשי להט ומהפכה, מרד ושאיפה, על כל אלה אשר שרכו דרכם ברחובותיה של עיירה זו, יכולת לקרא — כאילו חרוט בעט ברזל — מעל לחומותיה הכפופים ומשחירי־הפנים של ריפין.

קשה לקבוע את הסיבה, מנין נבעה משיכתה המיוחדת של ריפין לחיבת ציון ומה היה הגורם לכך, אבל עובדה היא, כי מאז קמה התנועה לשיבת ציון, היתה ריפין מן הרא־שונות אשר נרתמה במרץ ובהתלהבות לרעיון זה, ולא בדברים ובתעמולה בלבד, אף לא בתרומות גרידא, אלא בהגשמה אישית. קשה למצוא עיירות שיכלו להש־תוות — באופן יחסי — לריפין, בשטח זה של עליה לארץ ישראל, שגם היא נובעת מתוך אותה הישרות שבלב ובמחשבה, שאינה יודעת אחת בפה ואחת בלב מהי. ההגשמה חשובה יותר מכל הדיבורים יחד. ריפין מיוצגת על כן — באופן יחסי — בישוב, יותר מכל עיירה אחרת. זה רעיון וזה שכרו.

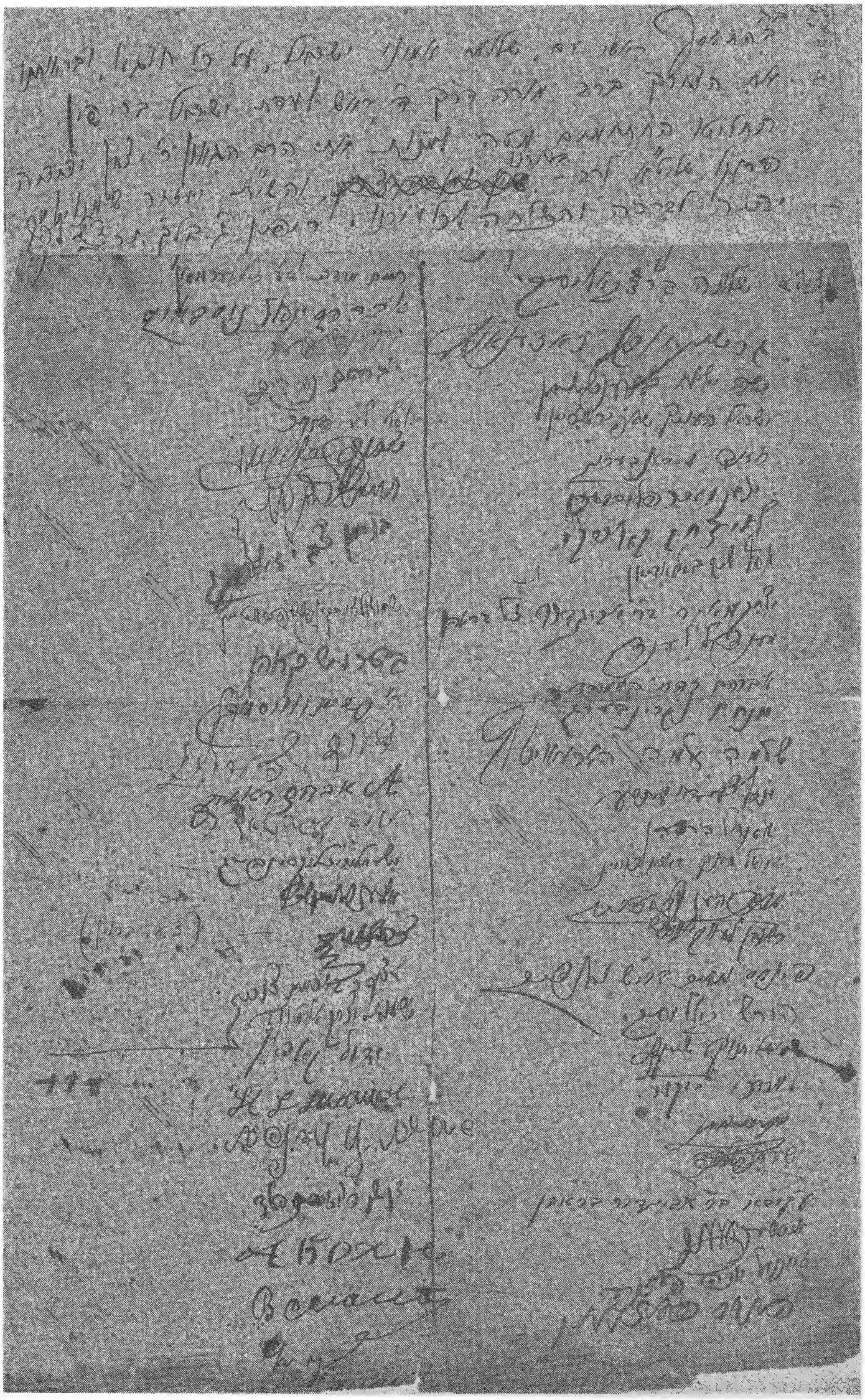
(עוד בהיותי בריפין אמרתי: חכמינו אמרו, כשה־גיעו ישראל ביציאתם ממצרים אל הים, התחילו השבטים מתוכחים אלו עם אלו, זה אומר אני רוצה להיות הראשון וזה אומר אני רוצה להיות הראשון. — אמר ר׳ יוסי לא כך היה מעשה, אלא זה אמר אני איני רוצה להיות הראשון, וזה אומר אני איני רוצה להיות הראשון.

רבי יוסי אינו חולק על דברי קודמו, ודאי שכל אחד אמר אני רוצה להיות הראשון אלא שלא כך היה מעשה. כלומר, כשהגיעו לידי מעשה היה המצב שונה לגמרי, וכל אחד השתמט ואמר, אני לא רוצה להיות הראשון! — אולם מובטחני שבני ריפין לא היו בין אלה שהשתמטו, אצלם לא היה הבדל בין דיבור למעשה — אדרבא, אצלם קדם המעשה לדיבור).

כך מצאתי את ריפין בבואי לכהן בה כרב ומורה־צדק. והמעשה שהיה כך היה: באחד הימים קראתי

מודעה־קונקורס בעתונים יומיים, שבעיר ריפין יש צורך ברב מורה־צדק, והמועמדים מתבקשים לפנות וכו׳. הצעתי את מועמדתי בכתב וצירפתי את העתקי הסמיכות שלי, שנסמכתי על ידי הגאון הצדיק מאוס־טרובצה, הגאון רבי מנחם זמבה הי״ד, הגאון רבי דן פלוצקי, בעל „חמדת ישראל" ועוד, בערך כעשרה מגדולי הרבנים בפולין — אחרי ששלחתי את ההצעה שלי נודעו לי הפרטים דלהלן:

אחרי פטירת הרב לוריא, רבה של ריפין, נתקבל כרב העיר הרב נוטקביץ הי״ד, שהיה קודם רב בגומ־בין. הרב נוטקביץ נחשב כרב ציוני מתקדם, וחוגי החרדים התנגדו לו קשות, אבל הואיל והיו מיעוט בועד הקהילה שבראשו עמדו אז שלמה שטנצל, וחבריו פ. א. צייטאג, א. גוטליבוסקי וכו׳, לא היתה ברירה לחרדים אלא לקבל את הדין, בתנאי שימנו גם רב משלהם — הואיל וביסודה היתה ריפין עיר של חסידים ואנשי מעשה זהירים בקלה כבחמורה, ומקפידים אף על תג של מנהג. חסידי גור הקימו בית תפלה שהיה מן הגדולים ביותר בפולין כולה. בין מתפלליו היו: הרב הישיש ר׳ פישל דן (שהיה נכדו ונתגדל על ברכיו של רבי אברהם מצעכאנאָוו), ר׳ אברהם העניך זנדר, מחותנו של הרבי מגור, ר׳ שלמה קלינסקי, שהיה מכונה „שלמה קאָצקר", ר׳ יצחק מאיר פלוס־ברג, ר׳ ישראל העניך שפירשטיין, מנדל לענד, מנדל בראון, הערש איסר בראון, פנחס מאיר זנדר, שמואל פישל הכהן, גרשון רוזנביטש, שמואל יצחק אלטונא (בקי גדול בהלכות עירובין), יוסף דובינסקי, ישראל לוקסנבורג, חיים מרדכי זילברמן, אפרים וויסמעהל (כעת בארץ), אלעזר בלומנצוויג, אלעזר אייבישיץ.



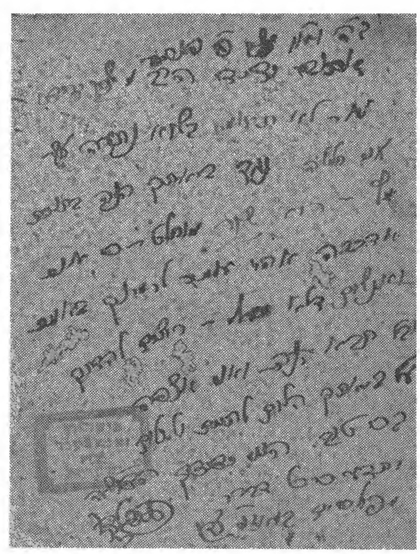
קטע מכתב הרבנות שניתן ע״י תושבי ריפין להרב י. י. פרנקל

השוחטים ר׳ העניך בנדקובסקי, ור׳ הירשל קאהן, איטשע פוזנר, פנחס פוזנר, זיינוול יונה פוזנר, יוסף לייב פוזנר, שמואל העניק שייקא, מרדכי העניך ראד־זיק, אברהם בוימרדר, יוסף לייב באלבן, זאב זיבנ־ברג, משה שיע רוזנשטיין, שמואל העניך רוזנצוויג, שמעלקא שפירשטיין, מנדל קוטנר, יחזקאל בורנשטיין ואחרים.

כמו כן היה קיים בית תפילה לחסידי אלכסנדר, בו התפללו ר׳ יהושע בייזר, חבר ועד הקהילה ויהודי תלמיד חכם. כגבאי שימש ר׳ יעקב פיינמעהל.

כן היו יהודים תלמידי חכמים ואנשי מעשה מת־פללי בית הכנסת ובית המדרש, כמו ר׳ חנוך גולדברג, חבר ועד הקהילה (אשר ערך למעני מסיבת קבלת פנים בביתו בהשתתפות טובי העיר), ר׳ דוד שטאַנקע, חנוך ברמן, גרשון ברמן, ראובן לבקוביץ, גרינברג, קרישטל, יעקב בירמן, פניגשטיין, ברייטשטיין, הערש יוסף בראנע, כהן ועוד רבים שאיני זוכר כעת את שמותיהם, אשר השתתפו באסיפה שבחרה בי כרב ומורה־צדק.

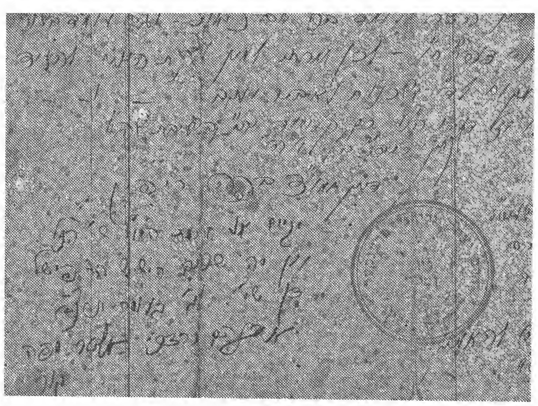
אני ישבתי אז בעיירה קערנוז׳ה בין לוביטש לגומבין על שולחן חותני ר׳ חיים אלעזר בראנד הי״ד, על התורה ועל הפוסקים, בהתקבל המכתב מריפין בחתימת שליחי הציבור בו נתבקשתי לבוא לריפין.



מכתב הרב פישל דן אל הרב פרנקל המזמינו לבא לריפין

ביקורי הראשון בריפין היה בבית הרב נוטקביץ הי״ד, שקבלני בסבר פנים יפות, ובכל הנימוס. ועלי לציין שכל ימי היותו בריפין **לא היתה בינינו שום מחלוקת**, מילאתי את תפקידי באמונה ונמנעתי בכל תוקף מלהרתם לרצונם המסכסך של אחדים. — אחר כך ביקרתי בביתו את הרב הישיש ר׳ פישל דן זצ״ל, אשר קיבלני באהבה וחיבה, ולמרות כוחותיו התשושים ירד במדרגות כדי ללוותני.

התאכסנתי בביתו של ר׳ שלמה קלינסקי, ואחרי שהיה של שתי שבתות, בהם הופעתי בדרשות ובנאו־מים, חזרתי לביתי, ביום פדיון הבן של בני הרב ר׳ איסר (היום רב בביהכנ״ס „תחכמוני״ בתל־אביב ומטובי הרבנים הצעירים בארץ), הגיעה לעיירתי מש־לחת מזקני העדה, ביניהם ר׳ שלמה קלינסקי, ר׳ יצחק מאיר פלוסברג, ועוד ישישים, שהטריחו עצמם דרך רחוקה כדי להביא בעצמם את כתב הרבנות, וביחוד שמחו לקבל את מכתביהם של הגאון רבי מנחם זמבה הי״ד ושל הרב מבנדין בשם הרבי מגור זצ״ל, אשר המליצו בפניהם עלי.



מכתב הרבי ר׳ אברהם מרדכי אלטר מגור המאשר את חתימת הרב פרנקל מריפין

אחרי היסוסים, החלטתי לקבל את המינוי ועברתי לריפין. קבעתי את דירתי בביתו של ר׳ אלעזר בלומנצוויג (גיסו של הרב הגאון רט״י טביומי). ביום הראשון לבואי, כשעוד ביתי מלא אנשים, נפתחת הדלת ושוטר פולני נכנס ומביא לי הזמנה למושל המחוז (סטרוסטווא) לבקרו למחרת בבוקר. נתקבלתי למחרת על ידי הסטרוסטא, אשר השתומם לראות לפניו רב

צעיר, נעים הליכות וגם בעל ידיעות בשפה הפולנית ובהוויות העולם. הוא ליווני עד חוץ לבנין ונפרד ממני בלחיצת יד.

מיד ניגשתי במרץ למלאות את תפקידי, לבסס את החינוך הדתי. בית הספר לבנות „בית יעקב" היה לתפארת, ורבות מן המשפחות המתקדמות שלחו את בנותיהן ל„בית יעקב" שתלמידותיו היו למופת בהתנהגותן ובחינוכן הנאמן. יחד עם התפתחות בית הספר לבנות הרחבתי את תלמוד תורה, עד כדי כך שצר היה המקום והיה הכרח להכניס כמה כיתות לבתי התפילה. בני טובים וחסידים וגם השכבות העניות ובעלי מלאכה, אפשר לומר — כל ילדי „הפרו־לטריאט" למדו בהתלמוד תורה, שלא הקנתה לתלמידים רק לימודי קודש, אלא גם עברית ודקדוק והיס־טוריה ישראלית. נוסף לכך הנהגתי שעור עם בחור־רים יום יום, בין אלה היו, בנו של מרדכי העניך רדזיק, נכדו של ר. הירשל שוחט, בנו של ר' אפרים ווייסמעהל, בנו של ר' פנחס זנדר ועוד. התענינתי בחיי יום יום של אנשי עמל ודלות העם. השתתפתי בשמחותיהם ובצרותיהם. כבר אז קבעתי לי כלל שהדרך להשפעה על העדה גם בענינים שבין אדם למקום — מובילה דרך הטפול בין אדם לחברו. אם הרב יישב על מרומי כסאו ולא ירד מן ההר אל העם, לא יצליח! רב חייב להיות אב לעדה, ולא רועה צאן מרעיתו. לאב באים עם כל כאב ראש. בין אם זה דבר רציני ובין אם זה דבר של מה בכך. הרב חייב להיות דוגמה אישית בהתנהגותו ובטוב לבו, באורח חייו ובענוותנותו ולא הפנים החמו־רים והתקיפות מעוררים את האהבה לנושאי דגל התורה, אלא הפשטנות והענווּיות. לא נקנה את לב העם הזה אלא בחסד וברחמים.

אגודת הרבנים בפולין שהקיפה את כל רבני פולין, בראשה עמד הרב ר' מנדל אלטר אב"ד קאליש, שבא במקומו של הרב ר' יחזקאל ליפשיץ בעל „המדרש והמעשה" — פנתה אלי בכל הענינים השיי־כים לתפקידי הרבנות בריפין. בין הבעיות הקשות שנתקלתי בהם בעניני חינוך, היתה הבעיה של בית הספר „תרבות" שנפתח בעיר, והציונים, בראשות ש"ז פויזנר נלחמו בקנאות לקיומו. הרב נוטקביץ בזמנו, תמך בהם בשעה שזה נאסר על ידי אגודת הרבנים, וזה גרם להרבה מרירות. כיוון שאפילו רבני „המזרחי" בפולין לא תמכו בבתי ספר מסוג „תרבות" — הגאון ר' אלחנן ווסרמן הי"ד וכן הרבי מסוקולוב הי"ד פנו במכתבים אל הציבור בריפין.

„נדהמנו מאגרת בת מחלת לב שקבלנו ע"ד הדרשות שדורש בעירכם הרב . . . . ואינה משנת חכמים. אחרי שהתיר בעירכם בית הספר של „תרבות" שתרבותו רעה הוא לעקור ולשרש מלבות צעירי הצאן את יקר הדרת קודש של תורתנו ולצאת לדראון עולם".

אני מצטט רק קטע קטן למען הכבוד. הואיל וגם הרב וגם אוסריו, נספו על קידוש השם, ד' ינקום דמיהם ונקם ישב לצריו, וכיפר אדמתו עמו, שישב על אדמתו שקט ושאנן ואין מחריד, אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו.

חייב אני לומר כאן כי בנסעי מעיירתי לריפין היתה בלבי כבר החלטה לעלות לארץ ישראל. וחשבתי משרתי זאת כתחנה בדרך. לא סיפרתי לשום איש, אף לא לבני ביתי, את אשר מתבשל בלבי. בליל הסדר ישבתי עם בני ביתי על יד השולחן, גם גיסי ברוך דוד הי"ד ישב עמנו. ובהגיענו להפסקא „לשנה הבאה בני חורין" אמרתי בהתרגשות להמסו־בים: הלא הגענו לתקופה שהברכה הזאת יכולה להתגשם, וזה תלוי בנו וברצוננו. למה אנו מחכים? לא המשכתי בכך, אבל לא עצמתי עין כל הלילה, ובמחשבתי כבר ניסחתי את הפניה למשרד הארציש־ראלי בווארשא בדבר הקצבת סרטיפיקט — קיימתי את המחשבה, וב„סוד" מיד במוצאי החג הרצתי את הפניה לווארשא.

בשבת אחת אחרי שבועות, אחרי סעודת צהרים, שכבתי לנוח. והנה דופקים בדלת. הרבנית תחי' ניגשה לפתוח הדלת לנושא המכתבים. וכאשר נשאלה מה הביא, אמרה, הוא „הניח על השלחן איזה גלויה". אני הסתכלתי על השלחן וראיתי רק שורה אחת: „כבוד הרב, אושר לך סרטיפיקט לא"י". קפצתי ממקומי ואמרתי לאשתי, „איזה גלויה אמרת"? הלא הגלויה הזאת משנה את מהלך חיינו מן הקצה אל הקצה. ואז נגלה לה „הסוד", שאנו עומדים בפני מפנה. מיד הסכימה לו בשמחה.

אחר כך נודע לי על ידי מכתב מנאמן ביתו של הרבי מגור ר׳ בונם לבל, שנהרג בהפצצת ווארשא בעמדו על יד רבו זצ״ל, בו הוא כתב לי, שהרבי מגור קרא לו ביום חג השבועות לפני מוסף ואמר לו „כדאי היה שהרב יצחק ידידיה יעלה לארץ ישראל, צריכים כוחות כאלה שמה״.

עם גלוי „הסוד״ השתררה תדהמה בריפין, למעריצי זה גרם אכזבה ומפח־נפש. הכיצד? היתכן? התחילו בשורה של פעולות לעיכוב נסיעתי. משלחת נסעה גם להרבי מגור, גם להורי בעיר לינטשיץ, אולם שום דבר לא היה יכול לשנות את החלטתי הנחושה לעלות לא״י ויהי מה. לא ידעתי אפילו מה אעשה כאן, אבל הייתי מוכן גם להיות עובד אדמה.

באלול תרצ״ד יצאתי את ריפין. בערב יציאתי נערכה מסיבת פרידה בבית ר׳ אלעזר אייבשיץ, שנמשכה כל הלילה עד אור הבוקר בהשתתפות קהל רב. בריקודים ליוו אותי עד יציאת האוטובוס את העיר. אז הושיט לי ר׳ משה יהושע רוזנשטיין מנורת כסף עתיקה לחנוכה למזכרת עולם.

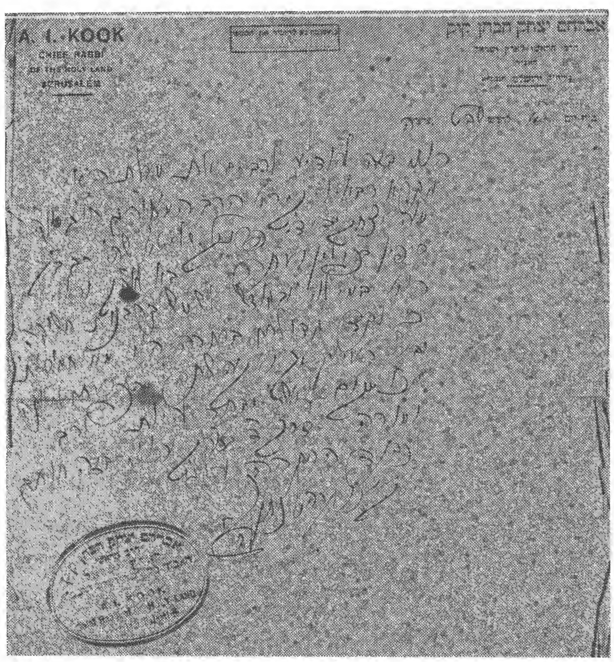
בגלל לידת בני הרב אריה (מטובי הלומדים ב„היכל התלמוד״ בתל־אביב) נתעכבה יציאתי מפולניא עד טבת תרצ״ה. בהגיעי לארץ פנה מרן הרב קוק זצ״ל אל קהלת תל־אביב במכתב דלהלן:

במקומי נתמנה אחר כך הרב משה פרץ קליין הי״ד, יליד העיר קויל שהיה גם דרשן מפורסם.

הרב נוטקביץ הי״ד הספיק — **עם פרוץ השואה** — להגיע לווארשא וכפי המסופר עשה פעולות חשובות לעזרת הציבור והדאגה לפליטי החרב עד שנהרג על קידוש השם בידי הגרמנים ימ״ש.

עלי לציין בסיכום את הדברים הבאים: כשנאמתי בשנת ת״ש בבית הכנסת הגדול בתל־אביב לפני קהל גדול, ראיתי יהודי אחד נדחק בין הקהל בכדי להגיע אלי עם תום נאומי. והנה הספקתי לרדת מן הבמה, והיהודי מחבק אותי בפני קהל ועדה, בצורה נרגשת כל כך, כשדמעות זולגות מעיניו. אזי הכרתי שזהו מר ש״ז פויזנר ה„סבא״ מריפין, אשר הספיק להגשים את שאיפתו ולעלות לארצנו לפני השואה. ובשמעו אותי נואם בעברית בארץ משאת נפשו, ובעיר עוז לנו, עיר תל־אביב המעטירה, בפני קהל אלפים, נפתחו מעינות הרגש שבלב ולא יכול היה להתאפק עד שחיבק אותי בפני קהל ועדה.

ריפין טבעה בי חותמה עד שהרגשתי עצמי כיליד אותה העיר. לעולם, לעולם לא אשכח את יהודיה הטובים, החסידים התמימים והישרים, שמסרו נפשם על קידוש השם. היהודים היקרים והנעימים, אשר בחייהם ובמותם לא נפרדו. ינקום ד׳ דמם!



איש ריפין - „תלמיד הנודע ביהודה"

(פרק חדש בתולדות יהודי פולין)

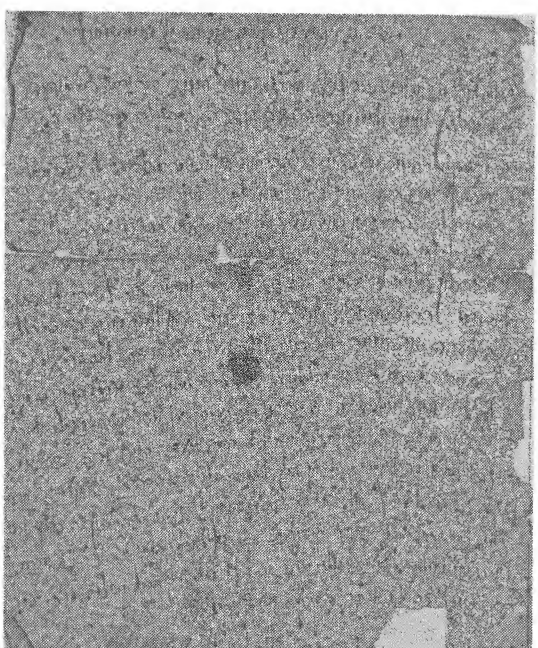
נתגלגלה זכות זו על ידי. באחד מימי הקיץ החמים לפני כעשרים שנה, נכנס לביתי בתל־אביב, יהודי קשיש ומכובד שמיד הכרתי שהוא ר' גדליה פרנקל מריפין. קיבלתיו בחיבה, ואחרי שיחה ניגש „ישר לענין". כבוד הרב! אני בא בימים, אולם נצר למשפחה של גדולים, אבי היה הר' ישראל פרנקל וסבי היה הרב ר' גדליה פרנקל, רבה של העיר שרפץ הנקראת שעפס, — ויש בידי כתבי יד של אבותי, ואחרי אריכות ימי אינני רואה בידי מי אוכל להפקידם. מצאתי אחרי מחשבה ארוכה את ההחלטה למסור אותם לידי כבוד הרב. ובדברו זלגו עיניו דמעות. הוציא חבילת כתבי יד עטופים בנייר, ואחרי שפתחתי מצאתי שאלה הם כתבי יד מאת סבו הרב הגאון ר' גדליה פרנקל זצ"ל.

מוסר הכתבים, ר' גדליה הנ"ל נפטר לבית עולמו, ורק כעבור שנים מצאתי את הזמן לדפדף בין הכתבים ואז נודע לי לתמהוני, כי אביו של הרב גדליה פרנקל זצ"ל שמו היה הרב ישראל פרנקל, אשר היה תלמידו של הגאון רבי יחזקאל לנדא בעל „הנודע ביהודה", רבה של פראג. בין הכתובים מצאתי את המכתב דלהלן, המעיד, שכותב המכתב למד קודם אצל „הנודע ביהודה" ואחר כך נשלח ע"י „הנודע ביהודה" ללמוד אצל הגאון רבי ירמיה ממטרסדורף שהיה רבה של מטרסדורף לפני בעל ה„חתם סופר" (גם הצדיק הנודע הרבי ר' בונם מפרשיסחא זצ"ל שלחו אביו ללמוד אצל רבי ירמיה ממטרפדורף), והיות ו„הנודע ביהודה" לא רצה לשלוח את תלמידו לבד, מסר אותו לידיו של הגאון מקעלין בעל „אור חדש" שילווהו עד למטרסדורף.

רבי ישראל פרנקל מספר זאת במכתבו אל אביו הנשלח מפראג, ומצרף למכתב את כתב ההמלצה שכתב „הנודע ביהודה" להגאון ר' ירמיה ממטרסדורף על תלמידו ר' ישראל הנ"ל.

ר' ירמיה עצמו מצרף למכתב דרישת שלום בכתב ידו אל אביו של ר' ישראל הנ"ל. מלבד המכתב הנ"ל היה בתוך הכתובים מכתב מהגאון רבי יואב אב"ד ז'רנוב (בנו של הגאון רבי ירמיה ממטרס־דורף) ואח"כ אב"ד בעיר צעהלים ושבע קהילות, מגדולי גאוני הונגריה. המכתב ערוך אל הרב ישראל פרנקל הנ"ל — וכתוב בו בתואר: אהובי מחותני הרב המופלג, החריף המושלם כבוד שמות תפארתו מוהר"ר ישראל יח'.

אבל המכתב הראשון שהזכרתי, מפיץ אור על ההיסטוריה של יהודי פולין, שכבר אז, באותם הימים הרחוקים נסעו מפולין הקונגרסאית מעיר ריפין והסביבה ללמוד תורה בפראג מפי „הנודע ביהודה" או מפי גדול גאוני הונגריה כמו רבי ירמיה ממטס־דורף. גם נוסח המכתב וצורת דרישות השלום מהווה מקור למחקר על צורת חיי התורה בימים ההם.



מכתב הרב ישראל פרנקל משנת תקמ"ו כתוב מהעיר מטרסדורף

הפשטות הלבבית, והקירבה הנפשית בין גאונים ותלמידיהם, — הם פרק במסכת רבת התפארת של יהדות פולין.

וזה לשון המכתב:

ב״ה יום ו׳ עש״ק ג׳ אדר שני „תקום״ פ״ק מטרסדורף.

שלום לאהובי אבי חביבי וידיד נפשי הרבי המופלא הנגיד המפורסם כ״ש מוה״ר שמואל נ״י ויזרח.

ולאמי מורתי הצנועה הגבירה המהוללה מרת שרה תחי׳.

אודע לך משלומי הטוב שת״ל (תהילה לאל) אני בקו הבריאה, אהובי אבי מה מאד יש לי צער גדול שלא שמעתי זה ימים רבים קרוב לג׳ חדשים משלומכם הטוב, ולא ידעתי מה אדון ביה.

ועתה אודיע לך שבאתי לכאן ביום ו׳ עש״ק העבר והבאתי עמי אגרת מליצת יושר מכבוד הגאון המפורסם אבד״ק פראג אל כב׳ אדמו״ר הגאון המפורסם נ״י, ות״ל מצאתי חן בעיניו ומקרב אותי בכל מה דאפשר, ומובטח אני שיהיה לי בכאן תכלית גדול, כי מצאתי את שאהבה נפשי, ואוכל בכאן ללמוד מתוך הרחבת הלב ואעכב עוד פה שנה תמימה, ולא יכלתי להמתין על תשובתך כי לאו בכל יומא מתרחש נוסע מהכא להתם וד׳ הקרה לפני מקרה טהור ה״ה אדמו״ר הגאון נ״י מקעלן נוסע לעיר ווינא ונסעתי עמו.

ועתה אל ירע בעיניך על אשר עשיתי זאת וחזרתי ממחשבתי אשר כתבתי לך באגרות הראשונות מכמה טעמים הגונים, ובע״ה שהבי־אני עד כה, כי אדמו״רי הגאון נ״י רגיל הוא בכך להעמיד תלמידים הרבה, ואודות שכתבת לי עבור שכר־למוד שאלתי את פי אדמו״ר הגאון נ״י והשיב לי כי דין זה פשוט דפטור, כמו שכתבתי לך באגרת הראשונה, ותכתוב לאדמו״ר הגאון נ״י אגרת באמירת יישר כוחו וחילו על אשר גמלני טוב ותו לא מידי, רק

חיים ושלום מנאי בנך הדוש״ת ומצפה לתשובתך.

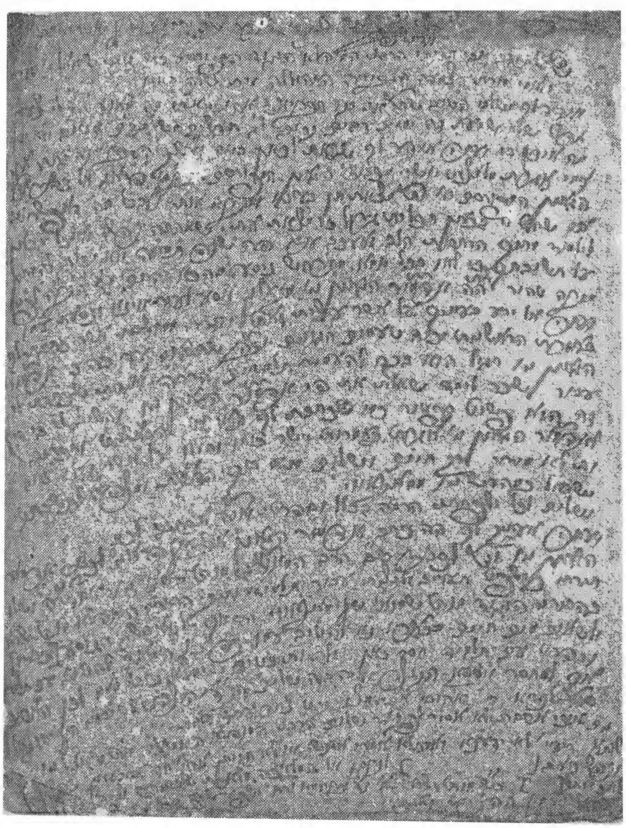
ישראל במהר״ש נ״י ממאקאווי.

ושלום לכל משפחתנו הרמה בכלל ובפרט, ואי״ה אכתוב עוד.

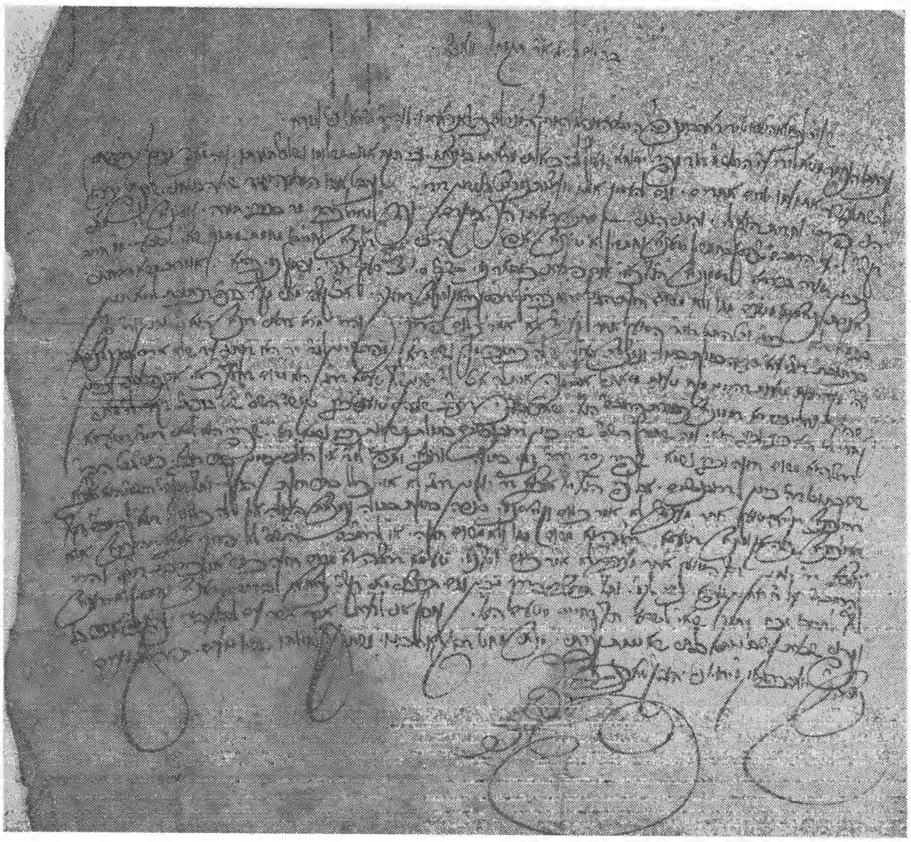
והנה מכתב ההמלצה של הגאון „הנודע ביהודה״.

לכבוד ש״ב הרב המאור הגדול מוה״ר ירמי׳ נ״י אחדשה״ט ושלום תורתו כמשפט.

תערב מליצתי עבור תלמיד ותיק התורני המופלא מוה״ר ישראל בהתורני הנגיד מוה״ר שמואל מק׳ מאקאווי הסמוך לווארשי, הנוסע לכבודו ולשאוב מים חיים מבארו, נא להיטיב עמו כדרכו הטוב להטיב עם תלמידיו, ובפרט עם תלמיד (חסר כאן) ולהיות בטוח שימצא נחת ממנו. לכן האריכות אך למחסור ויספיק



מכתב הרב ישראל פרנקל, והמלצת הגאון בעל נודע ביהודה, בצירות דרישת שלום מאת הגאון ר׳ ירמיהו ממטרסדורף



מכתב הגאון ר' יואב להרב ר' ישראל פרנקל משנת תקמ"ח

הקצור, והיה בזה שלום. הכ"ד המצפה לטובתו
הק' יחזקאל סג"ל לנדא.

(כאן באה הדרישת שלום שהג"ר ירמיה ממטרסדורף).

גם אנכי ארבה ולא אסיר לפקוד שלום הרבני המופלא המושלם מוה"ר שמואל נ"י. — שותא דידיה לא ידענא ואמתלאה אמרי אינשי אי לא חזיתן אר"י חזי מרבעתן. ונפש הבן ונפש האב היא לקרבן אל המלאכה מלאכת שבתורה ולהביאם בעז"ה לתכלית.

...המוכ"ז מוהר"ר ישראל שיחי' וה' ברחמיו ור"ח ישפיע שפע רבא. נאום הק' ירמי' החופ"ק מ"ד ואגפיה.

על המכתב כתוב מצד שני הכתובות בלטינית, וחתום בחותמת לאק, נוסף לכך יש גם כתובת בעברית:

ליד אהובי חותני ידידי הנגיד הקצין המפורסם כ"ש מוהר"ר מאיר נ"י הנקרא ר' מאיר משטשעקוטשין.

מהכתובת הלטינית לצורך הדואר אפשר לקרוא: שם המשפחה אינו ניתן לקריאה.

כפי שכבר הזכרתי, יש גם מכתב שני מיום י"ג אדר ראשון שנת תקמ"ח (1786) **כתוב מאת הגאון** רבי יואב בנו של הגאון רבי ירמיה **ממטרסדורף**.

שלום וישע רב לכבוד מחותני ידידי **אהבת** נפשי הרב המופלג החריף המושלם **כבוד שמו** תפארו מוהר"ר ישראל נרו יאיר **ויזרח**.

מכתבו הנחמד מטא לידי **ע"י הרבני מוה"ר**

שלמה שמיר / רב ורב פעלים

אסיפת עם באחד מאולמות תל־אביב. השעה, שעת לילה מאוחרת. הקהל נראה עייף ולאה לאחר שורה של נאומים ארוכים ומייגעים, רבים מהנוכחים באולם, אף קמים ממקומותיהם ופונים בחפזה לעבר היציאה. ממקומות ישיבה אחרים נשמע בבירור ובקול רחש של חוסר סבלנות ורטינה. אין ספק: הקהל משועמם.

לפתע הס. שקט מתוח עומד בחלל האולם הגדול או חוזרים בשקט למקומותיהם. אלה מהיושבים שעד והמפואר. אלה, שבדרך ליציאה קופאים על עמדם, כה רטנו ונראו משועממים ועייפים — נשתתקו. עתה, הם יושבים מתוחים. מבט קשוב, מלא עניין ומרוכז ניצת בעיניהם המופנות לעבר הבמה. עתה בשעה כה מאוחרת, נדבקה אסיפת העם ברוח חיים, רעננות ומתח מחודשים.

היה זה משפט אחד קצר, שהשמיע יושב ראש והמנחה של אסיפה זו, שכה חישמל, וריתק מחדש את הקהל הרב והעייף למקומו.

„ועתה, ישמיע את דברו הרב יצחק ידידיה פרנקל חבר הרבנות הראשית ורב השכונות. בבקשה הרב״ — זהו היה המשפט רב הפלא והיכולת שהשמיע המנחה.

זהו היה המשפט שהכניע את עייפותם ושיעמומם של קהל הנוכחים.

כי הקהל התל־אביבי, במיוחד הקהל הדתי — יודע היטב שאם הרב פרנקל מתחיל לדבר, שוב כדאי להשאר במקומות. אם הנאום הבא, הוא מפי ר׳ יצחק ידידיה — הרי יהיה זה נאום דרשה: מפוכח, מלמד, מלא הברקות, הומור בריא ושנון, שזור מעשיות וסיפורי חסידים וגדוש חכמת חיים עמוקה ומקיפה. הם ידעו כי מחכה להם חוויה, הם יחזו עתה בהופעה מרשימה ומרתקת, שתיהפך לשיחת היום בעיר כולה.

ברם, לא על רבי יצחק ידידיה פרנקל, הנואם — באנו לספר הפעם. אם כי זוהי אחת מתכונותיו הבול־טות והמושכות ביותר.

כאשר נפגשנו עמו בדירתו שבשכונת פלורנטין — באנו לראות, לדובב ולשוחח עם רבי יצחק ידידיה שונה. אז פגשנו את הרב פרנקל האמתי. אז ישב מולנו במשך שעתיים רצופות, איש הציבור האחראי והכנה. הרב הכואב את כאב הרבנות חסרת ההשפעה. האיש המבין ומכיר על בוריין את בעיות הזמן ומחפש ללא הרף פתרונות ומוצא. שמענו אז את ר׳ יצחק ידידיה, החסיד והידען, הלמדן, שהיה תלמיד מובהק

דוד מפרשיסוחא, ועלץ לבי בראותי מראתו בנוצרתו, וכי תקח אזני משלומו ושלום תורתו. ומה מאד נכספתי להשתעשע אתו עמו ימים אחדים, וגם להעמיק אתו מועצות נמרצות בנדון דידי. וכב׳ אביו הרבני הנגיד שיחי׳ הבטיחני שכפול יכפול הני פרסי וחדית היא לי. והנני מחכה לביאתו הנה במועד, וכדי לטייל בהדי מר בדברי תורה אמינא ליה מאי דקשיא לי על הרמב״ם שפסק בחמשין ידענא וחמשין לא ידענא וכו׳ — — —

וחפץ אני לדעת את אשר עם לבבו בזה, ופה אל פה אדבר בו, ומפני שכעת עשתונותי בלתי שלמות קצרתי.

מנאי מחותנו דבק באהבתו משתוקק לראותו בזיו נועם, יפה אף נעים.

נאום הק׳ יואב בהגאון מ׳ ירמי׳ נ״י חופ״ק זרנובצי.

ציטטתי רק מעט מהחומר.

אבל אין ספק בדבר שברשימת עברה המפואר של ריפין, יש להוסיף את משפחת ר׳ גדליה פרנקל המכניסה את ריפין לרשימת פאר של גדולי ישראל מתקופת „הנודע ביהודה״ ו„החתם סופר״.

הרב **יצחק ידידיה פרנקל**

של רבי מנחם זמב״ה הי״ד, ואף הוסמך על ידו לרבנות.

שכן שוב אין זה בגדר סוד, כי ר. יצחק ידידיה, גבה הקומה והחסון, בעל הקול האדיר, ההופעה האצי־לית רבת הכבוד, בעל האישיות המקרינה והכובשת — הפך בשנים האחרונות, לאחד הרבנים הפופולריים ביותר במדינה. לאיש ציבור בולט ומוכר בכל החוגים והזרמים. לאיש בעל שאר רוח ומחשבה, מעמיק ומוסמך.

את ר׳ יצחק ידידיה, אין צורך לשאול הרבה. אין צורך בהצגת שאלות כדי לדובבו. תשובותיו סדורות בפיו ונאמרות מאליהן. דעותיו מגובשות וניסוחן: חריף, בוטה ועניני.

„העולם יוכרח לחזור אל מקורות הרגש והאמונה תנצח שוב, ע״י נצחון הלב על השכל, וזהו תפקידם של הרבנים לעזור לנצחון הלב. ואפשר לעשות זאת ע״י לב טהור וחם, לב אוהב, — יהיה הכרח להחזיר את האופי המקורי לשבת ולחגים. לתפילה ולדת, יהיה צורך להח־זיר לדת את כח החויה הראשונית במקום הקליפה השגרתית של מצוות אנשים מלומדה.

במערכה לשמור על הרגש בעולם הקר של השכל, יוכלו לעמוד רק אנשי לב, בעלי אהבה ורחמים, ענווה ואורך רוח.

הסימן המובהק לשנוי היחס אל הדת יהיה כאשר יחול שינוי ביחס אל נציגי הדת. כאשר איש מישראל יראה ברב את נציג הלב היהודי היורד אל העם, שותף לסבלותיו ושמח בשמחתו, וההשפעה שלהם תהיה בדרך „הדוגמא האישית״, היחס, ההתנהגות, התכונות ואורח החיים. במגע ישיר עם הנוער ולא רק נושאי אצטלות כבוד ותפארת לעצמם.

לדאבוננו הנוער מכיר את העסקנים הדתיים ולא את אנשי האמונה והחום, צלילות המחשבה ואהבת הלב.

צריך שיראו שוב ברב כמו שהיה פעם אתו, איש אוהב שלום וצדק, איש אמונים. תלמיד חכם ופיקח, שאפשר וכדאי להתיעץ עדין ורחום, שמותר לגלות לפניו את מצפוני הלב; רבנים שיקיימו בגופם את ורת המוסר, הצדקה והחסד. לא רק מורי הוראה אלא רועי העדה.

אין הרבנות צריכה להתבסס על החוק בלבד. גושפנקא וחותמת, אינם אלא משענת, לא יסוד מוצק. רמת הרבנות, צריכה להיות: מוסרית ואצילית. רמה, שתקרין השפעתה על העם בעצם מוסריותה״.

בצאתנו מדירתו הבחנו בתעודה התלויה בתוך מסגרת, במסדרון. הספקנו לקרוא: כי „הרב יצחק ידידיה פרנקל הוצג בפני הנשיא כאזרח מצטיין״. אך, מעניינת יותר היתה הסיבה לתואר זה: „הרב טיפח יחסי אחוה הדוקים בין כל העדות והשבטים. פעל רבות במזוג גלויות ומקובל על העדות השונות, הבו־כרים, הסלוניקאים, הבולגרים ועוד״.

כל השאר היה מעתה ברור ומובן.

משה נוטקביץ' / דרכו של אבי

לזכרו של הרב ר' נתן-נטע נוטקביץ' זצ"ל

לו באתי לסכם במשפט אחד ויחיד את חייו, פעולתו ורחשי לבו של אבי הי"ד, הייתי אומר, שהוא נולד, חונך, גדל והמשיך במשך כל שנות חייו להיות „יהודי" בכל רמ"ח אבריו, „יהודי גאה", גאה כפרט, כאדם, כיהודי, כרב וראש קהילה, גאה בלאומיותו הצרופה והכנה שלא ידעה גבול ומעצורים. רק בדרך כך אפשר לפרש את מעשיו ופעולותיו של אבא, שאף־על־פי שהיה מטבעו עניו ונוח לבריות שלא כרגיל, הרי במקרה שנגע הענין בקהילתו, בבעית ארץ ישראל, תורת ישראל או הלשון העברית, נהפך האיש הנחבא אל הכלים לקפדן ודקדקן, לוחם ללא חת על כל תג בלי להרתע מכל מכשול ומעצור ויהיה הקשה ביותר.

אבי נתן נטע נוטקעוויץ נולד בעיירה קטנה ביאלסק שבסביבות פלוצק, למשפחה יהודית טיפוסית אמידה ומרובת ילדים. ראשית חינוכו קיבל בחדר בעיירה, ואחר כך המשיך ללמוד בישיבות. אמו ז"ל הועידה אותו להיות רב בישראל ולא חסכה עמל וכסף כדי להשיג מטרה זאת. לא פעם העירו שכניה את תשומת־לבה שבכסף שהיא מוציאה ובכשרונות של בנה, יכול הוא ליעשות רופא, אולם סבתי ז"ל בשלה: „לא רופא אני רוצה אלא רב בישראל, רב שירגיש את קהילתו, יחיה אתה, ילחם למענה ויגדל אותה". ואמנם למד אבי אצל גדולי הרבנים בתקופתו. ראשית דרכו אצל הרב בורנשטיין שהיה אז רב בביאלסק ואחר כך בגוסטינין, בישיבת הרבי מסוכצ'וב והרב מצ'נסטכוב. בהגיע הזמן הוסמך לרבנות על־ידי הרב מפלוצק והרב קובלסקי מוולוצלאווק. אחרי הסמכתו נשא אשה — כרגיל בימים ההם על ידי שידוך — את אמי, ילידת גומבין, גם היא ממשפחה יהודית שרשית ואמידה, ועבר לגור לגומבין. באותו זמן (1915) כיהן שם ברבנות הרב זלוטניק, רב מתקדם ואצלו השתלם בחלק המעשי־ציבורי שברבנות. כדאי לציין: בזמן שאבי למד בישיבות למד גם ספרים חיצוניים וידע כבר אז עברית

על בוריה וכן רוסית ומאוחר יותר פולנית. הוא קרא הרבה בשפות אלה, כי לדעתו צריך היה רב בישראל להיות בקי בספרות כללית וכל המרבה הרי זה משובח, לפי שרק כך יוכל לייצג את קהילתו לפני הגורמים הממשלתיים אשר לא רחשו כבוד יתר לנתיניהם היהודים ולנציגיהם, וזאת בגלל אי־ההבנה המוחלטת ששררה ביניהם וכן השוני בלבוש ובשפה. משהחליט הרב זלוטניק מגומבין לצאת לחוץ לארץ, הועלתה מועמדתו של אבא לכסא הרבנות, והוא אמנם נבחר רב העיר. מרגע זה הפך אבא ללוחם ללא חת למען העקרונות שהזכרתי לעיל. אבי גרס, שאין בני ישראל בגולה פולנים בני דת משה, או יהודים „סתם", אלא חטיבה לאומית צרופה שמסיבות בלתי־תלויות בה מפוזרים בניה בין הגויים, ועלינו לעשות כל אשר בידנו כדי לשמור על צביוננו הלאומי־דתי, ולהילחם למען גאולתנו השלמה וארצנו המיועדת. כדי להשיג מטרה זאת, יש לטפח כמה יסודות שהם בלתי־נפרדים זה מזה והם: תורת ישראל, השפה העברית, זיקה לציונות ולארץ ישראל, הדר אישי וכבוד לאומי, דברים שהיו אז בעיירה פולנית משום חידוש. ראשית כל חייב כל־אחד להתחיל בעצמו ובבני ביתו. ואמנם כך נהג אבא.

דברי חז"ל ש„תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה", היו נר לרגליו כל ימי חייו, ותמיד היה לבוש בקפדנות, בנקיון למופת, מסודר ומסורק, זקנו ופיאותיו מטופחות, נעליו מצוחצחות וכולו אומר כבוד והדר ודמות זו נשתמרה גם בגיטו וארשה. ביוון מצולה זה, בגיא ההשמדה, ידע אבא לשמור על כבודו כאדם וכרב — גם כלפי חוץ. אמנם רעב היה ללחם, המות ארב בכל פינה, אולם את כבודו האישי והיהודי לא הצליחו הקלגסים הנאצים להשפיל. אדם שראה אותו בגיטו סיפר, שגם שם היה לבושו נקי ומסודר, שערותיו מטופחות והליכתו נעימה כתמיד, ושימש דוגמה ומופת לרבים. גם קצו היה כחייו בהדר. כשאסרוהו פראי־אדם צמאי־דם וניסו להכניסו לתוך



הרב נתן נטע נוטקביץ זצ"ל הי"ד

הקרון המוליך להשמדה, קפץ ממנו החוצה, בהסיחו דעתו מהתראתו של השוטר האוקראיני שיחזור לקרון, שאם לא כן יירה בו; תשובתו היתה חד משמעית: „לקרון לא אכנס, יהודי אנכי וכיהודי גאה אמות, לא תובילוני כצאן לטבח". ואף־על־פי שהכניסוהו מספר פעמים לקרון־המות — יצא ממנו שוב ושוב וסופו נורה למוות במקום. אפייני הדבר, לגישתו של אבא שלא ניסה לברוח. סבור היה, שאין לתת לקלגסים הנאצים אפשרות לחשוב שהיהודים הם עדר פרוע, וכל יהודי מוכן למכור את עצמו ומאודו ומשפחתו, כדי להתקיים; לא ולא, גאים אנו בכך שאנו יהודים ושום שונא לא יצליח להשמידנו. ואם נגזר עלינו למות בגלל יהודתנו — נמות בגאוה, כיאות לבני מלכים. ודעה זאת הביע לילה לפני הרצחו, בשיחתו עם מכר, ולא ידע עד מה קרוב היה להגשמת דעתו ועמדתו.

גם ביתנו שימש לדוגמה. כידוע רב בישראל וביחוד בעיירה קטנה אינו בעל נכסים, ומשכורתו אינה משתלמת בסדר למופת. ואף־על־פי־כן דאג אבא לכך ובזאת עזרה לו גם אמי ז"ל — שהיתה בזמנו מהלוחמות הסוציאליסטיות המובהקות במפלגת ס.ס. (פאראייניקטע), לשוות לביתנו צביון מיוחד, מסודר, מטופח, מוכן לקבלת כל אדם בכל עת ובכל זמן, ואמנם, העריכו הגויים עמדה זו וכיבדו את ביתנו בכבוד הראוי, וגם ה„חפשים" שבין בני הקהילה נהגו בנו כבוד. „עמך", שלא רגיל היה לרב בנוסח זה „עיקם" במקצת את האף, מה עוד שבבית הרב היה רדיו וטלפון, ופעמון קבוע בדלת, חידושים שלא היו מקובלים בימים ההם בישראל וביחוד בעיירה קטנה שקטה, בפולין הקונגרסאית; אולם גם הם הבינו בסופו של דבר, אם גם באיחור, שרב בישראל צריך לשמש דוגמה ומופת לא רק לקהילתו, אלא גם לגויים.

ומביתו לקהילתו. סבור היה, שיש לבצר את הקהילה מבפנים וליפותה מבחוץ, וביחוד יש לשקוד על טיפוח בית־הכנסת, שהוא נקודת־מרכז לכל חיי הקהילה; כעין מקדש מעט בחיי הציבור, ועל כן יש לטפחו היטב כדי שימלא את יעודו ותפקידו לשמש מרכז ומוקד לחיי הקהילה, כחוליה המלכדת ומאחדת את כל פרורי ישראל הן מימין והן משמאל, אנשי אגודת ישראל מזה ואנשי השומר הצעיר מזה, „בונד", ו„עמך" סתם ואינטליגנציה מתבוללת עם תלמידי חכמים, ולכן הקפיד שבית־הכנסת יהיה מסודר ומטופח מבפנים ומבחוץ, ודאג לשוות למקום הדר קדושה חיצוני ולא רק פנימי — דבר שהיה חידוש בימים ההם.

אבא דאַג שכל התופעות הציבוריות, הדתיות והל־אומיות, היהודיות או הכלליות ייערכו בבית־הכנסת עם כל הטקס המקובל, הנרות הדולקים, החזן והמקהלה, והוא עצמו עטוף בטלית ובלבוש חג. בכך שאף לאחד את קהילתו ולהחדיר בה ההכרה, כי ללא דת ומסורת אין חיים יהודיים; ולכן גם הקפיד שלא לחלל בהזדמנויות מסוג זה את בית־הכנסת, ובימי חגים לאומיים פולניים לא שינה מעולם את נוסח התפילה ולא את שפת התפילה או הדרשה שנשא במאורע זה, אפילו בנוכחות נציג הממשלה; הוא אמנם כיבד אותו והושיבו לידו, וכאשר עלה לדוכן הנואמים העמיד מישהו שיתרגם את הנאמר לפולנית, אולם לא שינה את מהלך התפילה. ואמנם, הגויים הבינו גישה זו וכיבדוה יותר מאשר היהודים עצמם, ולא פעם הביעו את תמיכתם בה בפומבי.

ומהקהילה לרחוב היהודי. ראשית כל יש לטפח, לדעתו, את השפה העברית ותנועות הנוער הציוניות. ידוע היה אבא כלוחם ראשון במעלה למען בית ספר "תרבות" ותנועות הנוער הציוניות הן מימין, הן משמאל. ואמנם, תנועות נוער אלו נשמעו לאבא, אף־על־פי שאחדות מהן כהשומר הצעיר היו אז כעין תנועות מהפכניות, אולם די היה ברמז הדק ביותר של אבא והם ביטלו — ולו גם כלפי חוץ כל פעולה שעלולה היתה לפגוע ברגשות היהדות הדתית. זכורני מקרה אופיני — שבת אחת, בשעות המוקדמות של הבוקר, דפק על דלתנו יהודי והוא מלא חרדה: „אנשי השומר הצעיר יוצאים לטיול מאורגן עם מקלות וחבלים וכו', איזה חלול שבת!" אבא הבין לרוחו של היהודי, התלבש וניגש ברגל למקום הכנס, שהיה רחוק ממרכז העיר. אלה שנתכנסו שם, בראותם את אבי, החביאו את כל הניתן להחביא, ולפי בקשתו ויתרו על תכנית הטיול. אמנם פרט קטן, אך עדות נאמנה בו לכבוד שרחשו כל החוגים לאבא. אולם עיקר מלחמתו היתה למען השפה העברית.

בגומבין קיים היה בית ספר „תרבות". אבא טיפח

אותו, טיפל בו ולא היסס לצאת לשליחות לאמריקה כדי לאסוף כספים בשביל המוסד הזה. באמריקה הציעו לו משרת רב בשכר של 400 דולר לחודש נטו ועוד הטבות מהטבות שונות, אולם הוא ויתר על ההצעה וחזר לפולין, כי לדבריו, החיים באמריקה גשמיים מדי, חמריים מדי, חינוך הנוער הוא ללא רוח ועם ישראל יוכל להתקיים רק על ידי טיפוח ערכיו הרוחניים. אני זוכר כמה מלא גאוה היה — זה היה ב־1929 — כשחזר מאמריקה והביא עמו, מלבד הכסף הדרוש גם שתי מכונות־כתיבה עבריות, אחת בשביל הקהילה והשניה בשביל הבנק היהודי הציוני שקם בעיירה, מוסד שעליו היתה גאותו, שיוכל להשתמש במכונה בעבודתו היום יומית, להבדיל משאר הבנקים היהודיים, שהשתמשו בשפה הפול־נית. לעצמו הביא אז „אוצר ממש" — ספרים בשפה העברית שהדפסתם נאסרה בפולין, וביניהם ספרו של פרופ' קלוזנר ז"ל „ישו הנוצרי". עד כמה שאני זוכר, נדד ספר זה בין כל הכמורה הקתולית והפרוטסטנטית שבסביבה ועד לארכיבישוף שבפלוצק הגיע, והכל החזירוהו בתודה.

ומהחזית היהודית — לחזית הגויים. כאן נתגלה אבא כלוחם ללא חת בעד הלאומיות היהודית, ולא פעם העמיד את עצמו במצבים די קשים, ולולא ההערכה והכבוד הרב שרחשו לו הגויים ונציגי הממשלה — וזאת דווקא בגלל היותו יהודי גאה ולוחם ללא רתע — היה הענין נגמר באסון. הדבר התחיל במלחמתו למען בית ספר עממי נפרד לילדי היהודים. אמנם, חוגי אגודת ישראל והמתבוללים למיניהם העדי־פו בית־ספר עממי אחד, כל אחד מסיבה אחרת, ולא מעט מכשולים הציבו בדרכי אבא במלחמתו זאת. אולם בסופו של דבר ניצח אבא, והוקם בית־ספר עממי יהודי. תחילה רק ארבע כיתות ובמקום לא לא מתאים, אולם כל התחלות קשות. היתה תקופה שנדמה היה, כי נחרץ גורלו של בית־הספר היהודי, בזמן שהשלטונות הקימו בניין מיוחד מרווח וגדול, שנועד להכיל את כל תלמידי העיר, בטענה שאין מקום מתאים לבית־ספר נפרד, אך אבא לא ויתר, וברגע שבית־הספר הנוצרי עבר למקומו החדש — היה זה ביום ששי — נתן אבא הוראה מפורשת למנהל בית־הספר היהודי להעביר את כיתותיו לבניין שנתפנה. צעד זה היה בו משום הפרה ברורה ומפו־רשת של צו השלטונות, ברם, בגלל כבודו של אבא לא נקטו צעד חריף נגדו. בישיבה הראשונה של ועדת החינוך הממשלתית המחוזית, שאבא היה חבר בה, הצליח הוא לכוף את דעתו ועמדתו על שאר המשתתפים, ראשי השלטון והמחוז, ובית־הספר אושר והיה קיים עד שעזב אבא את גומבין — ואז חוסל.

והרי מקרה שני, בולט יותר לגישתו הלאומית כלפי השלטונות והגויים: כידוע, שלטו בזמן ההוא בפולין אנשי פילסודסקי (ב.ב.). לפני הבחירות הוזמנו כל נציגי הדתות למושל המחוז, ושם נדרשו להשפיע על בני עדתם שיצביעו בעד הרשימה הנזכרת. אבא לא היסס אפילו רגע, והיה אולי היחידי שהשיב בשלילה לדרישה זאת. את עמדתו נימק בכך, שהוא יהודי ועליו לדאוג לטובת קהילתו ויהודי פולין, ואין בידו לעשות דבר נגד מצפונו. גם במקרה זה הטיבו הגויים להבין לגישתו ועברו על הענין לסדר היום.

קצרה היריעה מלהביא דוגמאות על דוגמאות למלחמתו היום־יומית של אבא, הן בפנים, הן בחוץ, על כבוד ישראל, שפת ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל. וכך המשיך מאבקו למען קהילתו ובתוך קהילתו בלי לחשוב לעזוב אותה, אף־על־פי שהיו לו הצעות רבות ואחדות קוסמות, שהיו יכולות לשפר את מצבנו החמרי, אולם לדעת אבא אין הרועה הנאמן נוטש את צאנו.

אולם תהפוכה קטנה בפנים הקהילה גרמה לכך, שאבא התחיל לתור אחר מקום כהונה אחר. בבחירות לקהילה גברו האנטי־ציונים למיניהם וכבשו את הקהילה, ומאז ניסו להצר את צעדי אבא במאבקו למען ציון בכל מיני צורות ואופנים, דבר זה היה הקש ששבר את גב הגמל.

באותו זמן נתפנה כסא הרבנות בעיר ריפין, והובאה אל אבא הצעה לקבל את הרבנות בעיר הזאת. יש להודות, שהצעה זו קסמה לאבא מאד. ריפין היתה ניגוד גמור לגומבין, היא היתה עיר מחוזית, קהילה יהודית מכובדת בעלת אוכלוסיה מתקדמת וציונית, והרבה דברים שלמענם נלחם אבא בגומבין והיו בה כחידוש מהפכני, היו בריפין ברורים ומובנים. לפיכך משכה הצעה זו את לבו. אולם ראה זה פלא, הלוחם

ללא־חת, שלא היסס להשיב פני השלטונות ריקם, ושלא סר מדרכו כמלוא נימה, אינו מתיצב למערכה. הוא מסכים לקבל את המנוי, אולם לא יופיע במקום אלא לאחר היבחרו. אין רב בישראל עומד למכירה פומבית, זה למטה מכבודו ומכבוד האיצטלא שהוא נושא; לא קסמו האישי צריך להשפיע אלא מעשיו בעבר ותכונותיו האישיות הן שצריכות לשמש הגורם המכריע בבחירות, ואבא הודיע במפורש שהוא לא יופיע בריפין ולו גם פעם אחת, אלא אך ורק לאחר שיבחר. על פעולתו בשנים אלו יעידו הן מידידיו, הן ממתנגדיו — ויבוא הקהל וישפוט.

אנשי ריפין, ובראשם ר' שמואל זיינוול פוזנר ופמליתו, „דער זיידע מיט די איינעקלעך", כפי שנקראו בפי כל, לאחר שקיבלו אינפורמציה מלאה מכל הגורמים, החליטו לעשות הכל לבחירתו של אבא. אומנם הם ואתם יחד כל דורשי ציון במקום, עשו כל שבידם ואבא נבחר ברוב קולות לכהונת רב העיר. לא חסרו מתנגדים ואויבים, שניסו לסכל את בחירתו של אבא, ואפילו עד הרבי מגור הגיעו, אולם ללא הצלחה. למדתי אז בבית מדרש לרבנים „תחכמוני" ואני זוכר את הערבים השלמים, עד מאוחר בלילה, שאבא ור' שמואל זיינוול פוזנר בילו יחד עוד בהיותנו בגומבין, את הביקורים התכופים שערכו „הסבא והנכדים" כולם ביחד וכל אחד לחוד, אצלנו בביתנו והשיחות העירניות שהתנהלו, ואמנם נקשרה נפש משפחתנו בנפשות „הסבא והנכדים" והיינו לידידים בלב ונפש, מבלי להתחשב בתוצאות הבחירות. לאחר שהודיעו לאבא על היבחרו הסכים להופיע במקום כהונתו, ולשאת דרשת־הבכורה שלו במקום החדש.

לא פעם הביע אבא בפני את שמחתו על האימון הרב שרחשו לו אנשי ריפין. לדעתו, התאימה ריפין ביותר לשאיפותיו; לא עוד מאבקים על דברים מינימליים, לבוש הגון, קצת ציונות ולאומיות. ריפין היתה עיר ציונית מתקדמת, דרכיו ומנהגיו, שהיוו חידוש מהפכני בגומבין נתקבלו בריפין כדבר מובן מאליו וכדבר הכרחי ונדרש מרב של קהילה, ואפשר היה להפנות את המרץ לביסוס יתר של השאיפה לציון, להחדרת השפה העברית והדת בכל שכבות בעיר.

קשה לי לתאר את ההעברה ואת החגיגות בקבלת הפנים שנערכו בריפין. הייתי אז בוארשה ולא נוכחתי במקום, אולם עד כמה שזכרוני אינו מטעני, סטה אבא זו הפעם הראשונה מהמנהג המקובל ונאם בשפה הפולנית בכניסתו לעיר, וזאת בפגישתו עם נציגי השלטון (מושל המחוז). אחרי כל כך הרבה שנים קשה לתאר את הכבוד והאהבה — אהבה ממש — שרחשו אנשי ריפין לאבא, ביחוד „הסבא והנכדים", שהיו לבני בית ממש, ובעקבותיהם המה ביתנו כל הזמן אורחים, ידידים וסתם יהודים מתנגדים מאתמול, דתיים וחפשיים, והכול היו מאוחדים ברחשי כבוד ואהדה הדדית. גם כאן כמו במקום כהונתו הקודם ניגש אבא ראשית כל לביסוס הקהילה, בית־הכנסת ובית־המדרש ושאר מוסדות הקהילה הטעונים תיקון מיידי. הוא מגייס את כל כוחותיו ומרצו להשגת הכספים הנדרשים, לבסוף הוא מצליח לקבל גם תרומה מתושב המקום — יהודי שהכול חשבוהו לקמצן מובהק ומתנגד חריף של אבא — בסך אלפי זהובים. בכספים אלה שיפצו את בית־הכנסת ואת בית־המדרש. אמן מיוחד הובא מבחוץ, צייר מחונן, לצייר את כתלי בית־הכנסת, והוא ייפה אותו והפכו למקום הדר.

את גולת הכותרת של עבודתו בריפין ראה אבא בעזרה שהגיש להקמת בניין לבית־ספר „תרבות" במקום. עבודת נמלים נעשתה ובסופו של דבר התנוסס בניין בית־הספר ברמה, וקול צהלה ושמחה של ילדי ישראל בשפה העברית נשמע בין כתליו. כמה מאושרים היו אבא וכל אלה שעסקו במלאכה — לדעתם קידמו את הגאולה. אבא צעד צעד נוסף ובעצמו, בהתנדבות, התחיל ללמד בבית־הספר את מקצוע התנ"ך וזאת, כדי שילדי ישראל ילמדו את ספר הספרים לפי המקור עם הפירושים המקובלים וללא השפעה זרה חס־ושלום...

הימים ימי פרוץ המאורעות בארץ ישראל, ימי גאות האנטישמיות בפולין, השמים שחורים משחור, בחוץ תשכל חרב ובחדרים אימה. המצב בפולין מחמיר, ההתפראויות האנטישמיות היו לדבר של שיגרה ויש לעמוד בפרץ, להלחם, לעודד. נאומיו של אבא נעשים נלהבים ותוקפניים יותר כלפי השלטונות, ולא פעם היה חשש שבסופו של דבר ישימו השלטונות ידיו עליו. שמו של אבא ומלחמתו לציונות וליהדות גאה ולאומית מתפשט בסביבה, ביתנו היה מרכז לכל הציונים בסביבת דובז'ין—גולוב—ברודניץ ועוד הם

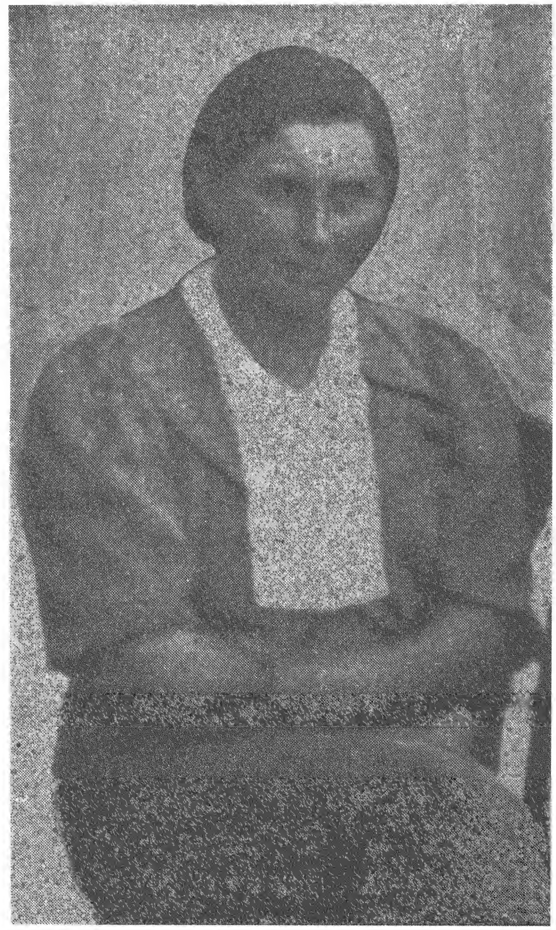
מבאי ביתנו. אבא משתדל לקרב גם את אלה אשר מזמן שכחו את היהדות והלכו לרעות בשדות זרים. אין חג שאחד מהמתבוללים לא יסב עמנו לשולחן לסעודת־החג, והסעודה היא לפי כל כללי המסורת, ולא דמעה אחת נושרת מעינו של איש או אשה מאורחינו... הנני נזכר בסדר פסח האחרון. לשולחננו הערוך לפי כל כללי המסורת מסבים ארבעה אור־חים — סבתא, בתה, בנה ונכדה. הסבתא מבית חרדים, שעזבה מזמן את המסורת, הבן והבת עדיין זוכרים משהו מימי ילדותם, אולם הנכדה כבר אינה זוכרת דבר, אינה יודעת צורת אות עברית; אבא אינו נרתע, קונה הגדה של פסח בפולנית, ועלי הוטל התפקיד לתרגם ולהסביר לנכדה. לא אשכח פסח זה. הדמעות שנשרו מעיני סבתא, זכרונות הילדות שאפפו את הבן והבת וביחוד חווייתה של נפש הנכדה, שזו לה הפעם הראשונה למגע עם מסורת ישראל ובצור מחצבתה.

אכן, כזאת היתה דרכו של אבא — לא תוכחה, לא איומים ולא נאומים חוצבי־להבות אלא אהבה, הבנה ויחס כבוד לזולת, המקרבים את הבריות. וראה זה פלא: מעולם לא העיר אבא לאף אחד בשעת ביקורו אצלנו בבית, חוץ מביקור בבית־הדין שהיה בביתנו ושם היתה הספריה התורנית של אבא, איך עליו להתלבש. איני זוכר מקרה אחד, שיבוא מישהו לביתנו, אפילו המתבולל ביותר, ללא כובע לראשו, או שמישהו ינסה לדבר עם אבא פולנית. אבא היה מרחם על המגמגמים השונים ביידיש והציע להם לדבר פולנית, אולם הוא עצמו היה מדבר תמיד יידיש, אף־על־פי שידע פולנית רהוטה, אולם בלשון זו דיבר רק עם נציגי השלטונות.

בגלל הכבוד והחיבה שרחשו לאבא אישית ומשום כך לאצטלא שנשא כרב העיר, לא היתה חתונה או שמחה שאליה לא הוזמן. הוא טיפח את החיבה ויחסי הכבוד ההדדיים, החשיב את תפקידו הציבורי כרב מעל הכל וביחוד מעל לחייו הפרטיים. זכורני, ביוני 1938, חזרתי מהאוניברסיטה בירושלים לחופשה הביתה. היה יום ששי, אמא שכבה על ערש דוי, שעותיה — לדברי הרופא — היו ספורות. הגיע זמן קבלת שבת. אבא, עם כל צערו בלבו, התלבש והלך לבית־הכנסת להתפלל, לפני צאתו אמר לי: אתה רשאי להשאר, אולם מחובתי כרב להופיע בבית־הכנסת כל עוד בידי לעשות זאת. אז הבינותי עד מה החשיב אבא את משרת הרבנות והעמידה מעל לחיי הפרט שלו. לא רק היהודים ידעו לכבדו ולהעריצו, גם השלטונות העריכו נכונה את עמדתו הגאה ולא אחת היה מפקד המשטרה, או מושל המחוז, סר אלינו הביתה לשיחת־חולין או להתיעצות. מפקד המשטרה, בבואו לביתנו, היה מוריד החגור והכובע בפרוזדור ונכנס כאדם פרטי. הכבוד שרחשו השלטונות לאבא הצילהו ממאסר לאחר שקנאים הלשינו עליו לפני השלטונות. הימים ימי העליה בסרטיפיקטים, יהודים מתחכמים ועורכים חתונות פיקטיביות ובדרך כך מגבירים את העליה. שונאי ציון מובהקים הלשינו על אבא: א) שהוא עורך חתונות פיקטיביות; ב) שהוא מבריח את כספי ר׳ זיינוול פוזנר לישראל, — שתי האשמות אלה הצטרפו לחומר מרשיע שדיו לגרום לכליאת אדם למאסר שנים רבות. אולם שלטונות המחוז ביטלו את האשמה בלי שינסו לחקור בענין. המלשינים לא טמנו ידם בצלחת והעבירו את ההלשנה עד לתובע הכללי הפולני, שנתן הוראה לתובע המחוזי לחקור בדבר ולדווח לו. התובע המחוזי וכן מפקד המשטרה לא ניסו להזמין את אבא לחקירה, אלא באו לביתנו — ותוך התנצלות שאלו פה ושם שאלות מסויימות — וביטלו את החקירה. היה זה בשנת 1938. זו היתה דרכו כרב, כיהודי, כציוני, אולם שונה, שונה תכלית שינוי היה כאדם פרטי. לא לוחם חריף ולא קפדן, איש עניו ונוח לבריות, מתרחק מפר־סומת ושונא בצע, מוכן לחרף נפשו למען כל יהודי, כפי שהוכיח במעשיו בגיטו ווארשה.

על מידת עניוותו תוכיח העובדה הבאה: לא פעם באו אליו בשנות 1937—1938 שליחי קהילת וולוצ־לאווק, שהיתה עיר ואם בישראל, וביקשוהו לכהן שם כרב. אבא סירב. לדעתו, הוא לא היה מוכן, מבחינה נפשית, למלא את מקומו של הרב קובלסקי ז״ל; ולא הועילו הפצרותיהם החוזרות ונשנות, הוא בשלו: „אינני מוכן מבחינה נפשית לתפקיד הנ״ל" — ולא קיבל את ההצעה.

כשאני רואה בדמיוני את ביתנו בריפין, על חדריו המרובים, עולה לעיני ביחוד חדר בית־הדין עם השולחן הארוך, הכורסה, הספסלים והקירות המלאים



הרבנית רצה רייזל רעית הרב גוטקביץ הי״ד

מדפים וספרי יהדות וחדר שני עם הספריה החילונית העברית, הפולנית ויידיש. שני עולמות שונים — ואף־על־פי־כן מאוחדים. לדעת אבא, לא יכול אדם לכהן בתפקיד של רב אם אין הוא שולט בשני עולמות אלה. זו היתה גם הדרך בה חונכנו אנו, הילדים. בית ספר „תרבות״, בית־ספר עממי כללי, ישיבות, בית־מדרש לרבנים ואוניברסיטה — תורה וחכמה כאחד.

אני זוכר את אבא מכין את דרשותיו — אין אימפרוביזציות, אין גמגום, הכל מוכן ומתוכנן מראש, כל פסוק, כל מאמר משולב במקומו הנכון. ואין הדרשה תורנית בלבד, אלא שהיא מקיפה את מכלול הבעיות העומדות ברום עולמנו היהודי, הדתי והלאומי, והיא

מתאימה לכל השכבות והסוגים .אני רואה גם את בית־הכנסת המלא מפה לפה והאנשים העומדים דרוכים למשמע אזניהם, ואבא על דוכן הנואמים, לפני ארון הקודש, התנ״ך הקטן בידיו, עטוף טלית עם עטרת כסף גדולה, וקולו נישא מקצה לקצה, עיני נפקחות והחלום איננו. אין עוד קהילת ריפין, בית־כנסת, ולא אבא, „הסבא והנכדים״ ושאר אנשי הקהילה — הכל נחרב, הכל נהרס, והלב נצבט מכאב ואין ניחומים. נחמתי היחידה היא שאבא, על־אף מצבו המיואש היה מלא תקווה בעתיד עם ישראל וארץ־ישראל ותקוותו זאת נתגשמה — ולו גם בחלקה.

לא אהיה שלם עם עצמי אם לא אזכיר במספר מלים את אמי הי״ד, רצה רייזל, שהיתה רעיתו הנאמנה, ואף־על־פי שבצעירותה היתה כאמור, סוציא־ליסטית, קיבלה על עצמה באהבה את גישתו של אבא לתפקידו, דבר שמירר לא פעם את חיינו וגרם לנו סבל ללא נשוא. לא אחת העירו מתנגדי אבא כי לו היה הוא מרפה ולו במקצת את מלחמתו למען ציון, יכול היה להיות מאושר ביותר. אמא ידעה זאת ולא ניסתה להשפיע לשינוי הקו, ואדרבא לא אחת עודדה אותו במלחמתו הצודקת.

אזכיר גם את אחי היחיד, יונה מרדכי, שנפל על משמרתו במרד גיטו וארשה. היה מהראשונים שנכלאו באושויץ, ברח משם וחזר לגיטו, התריע על הכבשנים, אך בימים ההם עוד האמינו האנשים שהמגורשים נשלחים לעבודות־כפייה ולא למשרפות.



יונה מרדכי הי״ד בן הרב גוטקביץ׳ זצ״ל

ישראל כבירי / הרב נחום מנשה גוטנטג - לוחם החופש



לד׳ הארץ ומלואה — קניתי בברלין בזה השנה אשר אסרו אותי פה בבית הסוהר. ברוך ד׳ אשר הוציאני מחושך לאור, כן יאיר עלי. דברי המעתיר הק׳ נחום מנשה בן הרב יוסף טביומי חופ״ק ריפין.

הן שורות למעלה נכתבו לפני תשעים וחמש שנה, בידי הרב נחום מנשה גוטנטג־טביומי אבד״ק ריפין, אשר כיהן לפני הרב אשר לוריא:

לפנינו תעודה היסטורית רבת־עניין מחיי הקהילה בריפין לפני כמאה שנה.

מה לרבה של ריפין לברלין הרחוקה? ומה לרב לבית־הסוהר? סתומות אלה יבוארו על־ידי נינו של הרב, לפי סיפורי יוצאי חלציו שנמסרו מדור לדור ומפי זקני העיר.

רבה של ריפין היה ראש השושלת של משפחת גוטנטג, משפחת גרוסמן מצד האם חנה־פסיה, סבם של מירל בראון, תנה בלומנצווייג, קולסקי מאמריקה, זלדובסקי, הרב טביומי מסוכוצ׳ין ומשפחת גוטנטג משרפץ.

לפני מאה שנה היתה ריפין עיירה קטנה מאוד. עוד בימי ילדותו של אחי נחום מאיר, גבלה העיירה מצדה האחד, בשער היסטורי ובגשר — מצדה השני. ברחובות פראגא, וידמוחובה, פיאַסקעס, התגוררו בעלי־חוות בודדים, שנראו מרוחקים מהישוב. והנה, בעיירה קטנה זו חיו יהודים בעלי שיעור קומה, שבעיות קשות למכביר העסיקו אותם. מלבד הבעיות הדתיות של כל קהילה יהודית, (רב, חזן, שוחט, מקוה וכו׳), היתה כאן תסיסה רוחנית עצומה אולי לרגל הקרבה לגבול הגרמני: ראשית ההשכלה מזה, וחסידות קנאית מזה, וביניהם הפוסחים על שני הסעיפים וכן תנועת התנגדות לחסידות, — כל זה בתחום של ד׳ על ד׳.

רבה של ריפין בעל יחוס גדול היה, נצר לתוספת יום טוב והתיחס על בעל הט״ז, והוא עצמו גאון בתורה, למדן מובהק וכתבא רבא, מחדש חידושי תורה ומפרש אגדות התלמוד. מספר נחום מאיר גרוסמן:

בבחרותי מצאתי עלים בודדים, כתוב בכתב־יד נאה ובהם פירושים ערבים לאגדות התלמוד. אני קורא ומשתומם לתוכנם, ולא ידעתי מקורם. והנה עבר דרך

מקרה ר׳ אברהם אהרן בנזיל ז״ל, הציץ בכתב ואמר: הלא זו כתב-ידו של סבך, הרב. הצביע כלפי מעלה ואמר: כאן היה חדר בית-הדין שלו...

לעתים קרובות היה הרב עובר את הגבול הגרמני ודורש לפני קהילות יהודי גרמניה, לפי בקשתם. הוא נדרש על ידם לשמש רועה רוחני בקהילותיהם, אך סירב. הנימוק יבואר להלן.

הרב נחום מנשה „הציץ" גם בהשכלה. הוא מתואר באחת הכתובות „כליל המדעים". שולט שליטה מוחלטת בשפות רוסית וגרמנית, וידוע לנו שנשא נאומים בשפה הפולנית. לוקח חבל בחיים הפוליטיים של עם הארץ ותומך במרד הפולני משנת 1863. שיח ושיג לו עם האינטליגנציה הפולנית ובא בדברים עם הכומר הפולני המקומי. ביום-השוק יוצא הוא אל הגויים ומספר להם על הגמול שיגמול השם לרוסים בעוון גירושם של המורדים הפולנים לסיביר, ומתבל דבריו בפסוקים מן התורה שהוא מתרגמם לפולנית.

אולם הרב, בעל האופקים הנרחבים, מעורר התנגדות לדרכו והתנהגותו בחלק מעדת ריפין. חסידי קוצק ואחר-כך גור, חושדים בו ומפחדים מניצוצות ההשכלה שבו. הם מעוררים מחלוקת על כל הסממנים האופיניים למחלוקת בעיירה. מקצצים בשכרו, אין קונים אצלו היין לשבת ושמרים לאפיית חלות לשבת, שפרנסת הרב עליהם. מבזים את אישיותו ומדירים אותו מהכיבודים שכבוד הרב עליהם. הוא נאלץ למסור למשפט ממשלתי ראש-משפחה שסירב להעניק לו סנדקאות המגיעה לו לפי החוק. האיש נקנס וחויב בפיצוי וגרם לשערוריה בעיירה! אך הרב אינו נכנע, הוא עומד על שלו. הוא גאה ותקיף. לוחם את מלחמתו, מוקף ידידים, ובראשם ר׳ יעקב ניאַ-דוביטאק, בעל חווה בסוף רחוב פראגה, שאת שמו שמעתי רבות. מתנגדיו הם ר׳ אביגדור בראון, ר׳ ישראל איצקוביץ המכונה הקוצקאי ור׳ משה פוזנר.

„קתוליקים" — כינו הקנאים את משפחת הרב, „חולצות אדומות"... עוד בדור השלישי נשמע בת-קול לגידופים אלה מפי צאצאיהם יריבי הרב. „אפיקורוס" — זה היה כינוי יום יומי...

מספר נינו ר׳ פישל ברמן מפיו של ר׳ שמואל זיינוויל:

כששמעתי בילדותי את השם „אפיקורוס" יוצא מפי מתנגדי הרב ונזרק בפניו יום יום, גברה בי הסקרנות לדעת, מה טיבו של מושג זה, ובעיקר מה עושה „אפיקורוס" בשעות הערב. חמקתי מביתי והצצתי בחלון המואר שבביתו, וראיתי יהודי בעל זקן רחב וארוך, יושב בכורסא עמוקה, הגמרא פתוחה לפניו ונר דולק בידו. כך בילה „אפיקורוס" זה לילותיו, סיים ר׳ שמואל זיינויל סיפורו...

אולם הבזיונות, העוני, כריתת הלחם מפי עולליו, לא הרתיעו את הרב מללכת לפי דרכו. אך מתנגדיו פנו לרשות והצביעו עליו כעל מורד במלכות.

וכאן נספר על הבריחה לברלין, כליאתו בבית-הסוהר ושחרורו. גירסא זו שמעתי מפי דודתי, הרבנית חנה טביומי, והיא המסורת המשפחתית.

מרד הפולנים הצליח (כך לפחות, האמינו), הרוסים נסוגו מעיר ריפין, אך שלטון המורדים טרם נתכונן. ראשי העדות פחדו מפני תוהו ובוהו, ולכן שיתפו הרב והכומר פעולה ביניהם והיוו מעין שלטון-ביניים. אולם משנתברר, כי המרד נכשל, יעצו לו ידידיו לרב, להימלט עד יעבור זעם, והוא נסע לברלין.

כעבור שנה בערך חזר לריפין, וכן חזרו רבים אחרים עמו ממקומות שונים, לשם נמלטו מחמת השלטונות. הרשות הרוסית העלימה עין מהחוזרים ולא הרשיעתם. אולם במקרה הרב דוקא הופעל כוח-הנקמה של יריביו, הקנאים. יש בידינו תיאור, כיצד נתקרבה עגלה רתומה לארבעה סוסים לביתו של הרב, שנלקח על-ידי המשטרה לבית-הסוהר בפלוצק. שם נתענה יחד עם אסירים אחרים בתנאים איומים כמנהג הימים ההם. כתוצאה מכך חלה את חוליו הקשה שהורידו אלי קבר. המשפט שעמד בפניו, אילו נתחייב בו, היה דינו מוות. אך המרד ששכך בינתיים הקל את הנסיבות. הפרקליטים עמלו קשות והדיונים נמשכו זמן רב. לבסוף שוחרר הרב. (בספר חידושי הריטב״א שקנה הרב בהיותו בברלין הנציח המקרה בכתיבת ידו הנאה). ששון ושמחה בין ידידיו. אַנשלובסקי פתח את בית-היין שלו לכל דיכפין, חינם אין כסף...

הקנאות הזו השאירה עקבות עמוקים בלב רבים מצאצאיו. זכרוה היטב, חזרו וסיפרו את פרטי המעשה לבני דורם ומהם נתגלגלו לדורות הבאים. מאז היתה במשפחה כעין סלידה לכל משרה ציבורית שיש עמה

משכורת מקופת הציבור. וסיפרה אמי, חנה פעסע, שהתנתה עם ארושה, כי לעולם לא ישמש ברבנות. ואחרי החתונה, אף על פי שבעלה מילא למעשה את רוב התפקידים הדתיים בעיר, עשה זאת כ„חובב" ולא כאיש רשמי.

רבים מנכדי הרב היו למדנים מפורסמים, אבל שלחו ידם במסחר. לרבים מניניו כתבי סמיכות בכיסם, ויש מהם, העוסקים בהרבצת תורה אך אין פרנסתם עליה.

יוצא־דופן מבחינה זו היה נכדו הרב טביומי ז"ל. בביאוגרפיה שלו הכלולה בספרו „אמרי טל" מסופר, כי נאות לקבל על עצמו את הרבנות, רק לאחר שנשרף ביתו ורכושו. בתקופתו נתפרסם כאחד מגדולי הרבנים בפולין וכמחבר ספרים רבים. אולם, כשעלה לארץ־ישראל בגיל חמישים, לא חזר למשרה רשמית ושוב לא קיבל על עצמו עול רבנות, על אף הפצרות רבות — ופרנסתו היתה על חנות מכולת.

כשאנו שואלים את עצמנו היום, אם היה יסוד כלשהו ברב שהקל בדיני היהדות, האם הציץ ונפגע? התשובה היא, שהציץ ולא נפגע. בכך אפשר להיווכח גם מצוואתו שציווה לבניו ולנכדיו, כי יקבלו את דרך החסידות כדרך היהדות. מה ראה להשאיר צוואה זו לאחר שנרדף על ידי חסידים? שאלה זו נשאלה על ידי זקני העיר.

האחד, רב בער כהן, שהכירו פנים אל פנים והיה שואל כפעם בפעם: — נרדף היה על־ידי החסידים ולא השלים עמם בחייו, מה ראה ונכנע לפני מותו? הכיצד קרה, שידרוש מבנו ונכדיו כי יכנסו בעול החסידות בעוד שהוא עצמו סבל מהם קשות? הבן לא אוכל? אמר לי ר' אברהם בראון, הזוכר אותו מהזמן שנכדתו של הרב, (אשתו בעתיד), ישבה בילדותה על ברכי סבה הרב; ולהבדיל אלף הבדלות, הנטקה המשומדת, הפונה אל ר' פישל ברמן בעת קניית סיגריות בחנותו,ואומרת: אתה חסיד, מדוע? האינך יודע כמה הרבו החסידים להציק לסבא שלך?

לאור המרחק ההיסטורי ניתן ליישב את התמיהות הללו. הרב היה גם בעל השכלה, ידען בלימודים חיצוניים ובשפות ובקי בפירות השכלה שבימיו, ואין ספק שקרא את הביאור של משה מנדלסון. בהיותו בברלין ראה את ההשכלה ואת תוצאותיה — טמיעה, התבוללות, מעשי שמד. ובחרדו כי רבה ביקש, כרבנים אחרים בתנועת החסידות, שיטה לסתום בה פירצה ביהדות.

עד היום, לאחר מאה שנה, לא נפרצה החומה במשפחתנו הענפה. אין אנו יודעים אף על מקרה אחד של טמיעה, בנים נאמנים ליהדות היו, לומדי תורה וציונים חרדים. אנשי העליה השניה „בדרך", עליה שלישית בפועל, עליה רביעית וחמישית. קברים בהר הזיתים ובתי־קברות של צה"ל.

לאחר מאה שנה, עם כתיבת התיאור היסטורי הזה בידי צאצאי הרב, שוב אין אנו רואים לפנינו מחלוקת זו כמלחמה אישית, אלא כאספקלריה לתקופה סוערת ותוססת, למלחמת דעות על קיום העם היהודי ועתידו שהחריפה ביתר שאת בעיירה זו והיא נמשכה בלבושים אחרים מאז הופעת חובבי ציון ועד לחורבנה. „מחלוקת" זו לא דעכה, היא נמשכת ונתגלגלה גם למדינת ישראל וביטויה בויכוח על כך מה תהא דמותנו הרוחנית, שיעורה של היהדות בחיינו החדשים ומידת שילובה בתרבות העמים, והיא תימשך ודאי גם בדורות הבאים.

ישראל כבירי

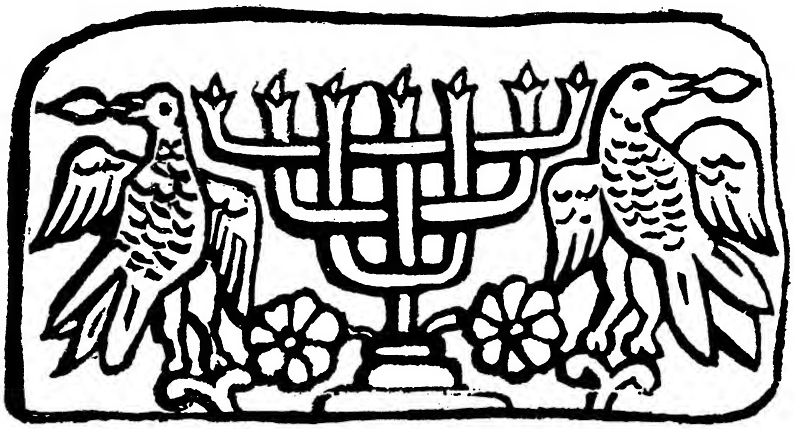
ועוד לדמותו

דברים ששמענו מפי דודנו הרב טביומי ז״ל

הסבא שלנו הרה״ג מורה״ה נחום מנשה גוטנטג (טביומי) ז״ל, רבה של ריפין בעת ההיא, שהשתתף באופן פעיל במרד הפולני של שנת 1863, בהזכירו באחד מנאומיו הנלהבים באזני המתקוממים את תעלו־ליו האכזריים של השלטון הכובש בדיכוי המרד של לוחמי הדרור הפולנים — השווה את מצבם למצב שבו נתון היה יעקב אבינו כאשר נתבשר, שכאילו „טרף טורף יוסף, חיה רעה אכלתהו״.

ומסופר שם (בראשית ל״ז, ל״א): „וימאן להת־נחם ויאמר כי ארד, אל בני, אבל, שאלה״, כלומר, יוסף בני נטרף על־ידי חיה רעה ולא נשאר ממנו שריד וגם קבורה לא היתה לו, הרי שלא אוכל אפילו לעלות על קברו כדי להזיל עליו דמעה ולהתאבל עליו, כדי למצוא קצת נוחם לנפשו הנסערת, המלאה יגון קודר! גדול, איפוא, שבעתיים ונורא הצער והכאב של „וימאן להתנחם״...

הוא הדין, אמר סבא הרב, גם אתנו, המתקוממים, הלוחמים למען עצמאותנו וכבודנו הלאומי. בנינו ואחינו נלקחים מאתנו על־ידי השלטון העריץ ונשלחים למקו־מות נידחים ברוסיה הגדולה והרחבה, לסיביר או למקומות־גירוש אחרים, שם מענים אותם בכל מיני עינויים והם מומתים בכל מיני מיתות משונות, ואין מאתנו יודע אם היתה להם קבורה והיכן שרידי עצמותיהם, אם נותרו בכלל, כך שנמנעת מאתנו אפילו הנחמה הפורתא הזאת, לעלות על קברותיהם להזיל דמעה ולהתאבל עליהם שם...



מאיר כר־און / דמותו של הרב אשר גרשון לוריא

הקהילה היהודית בריפין, בדומה לרוב הקהילות היהודיות בפולין — עם אותן המחלוקות — על רקע דתי, פוליטי ולעתים — גם אישי.

המחלוקת הגדולה שנתקיימה בין מתנגדים לבין חסידים לא פסחה גם על ריפין. שתי קבוצות קיצוניות אלה, אשר בזמנו היו הגורמים החשובים ביותר ברחוב היהודי, וסלע המחלוקת היה עפ״י רוב כסא הרבנות.

מחלוקת עזה התקיימה בעת שהלמדן הגדול הרב נחום מנשה גוטנטג ז״ל כיהן כרב בריפין. החסידים באותו זמן ניהלו מאבק עז ומר נגד המתנגדים ובעיקר נגד הרב, אשר נטה לצד המתנגדים (אודות הרב גוטנטג מתואר בספר זה במקום אחר), ולכן אתאר כאן פחות או יותר רק את תקופתו של הרב אשר גרשון לוריא ז״ל.

הרב לוריא היה ידוע כלמדן מובהק, חריף ובקי, היה נקרא בפי כל „הליטבק החכם״ (מוצאו, אגב, היה מליטא). היו אומרים, ששושלת היוחסין שלו הגיעה עד למהרש״ל ולגאון הגדול ר׳ יחיאל לוריא — הרב הראשון דבריסק.

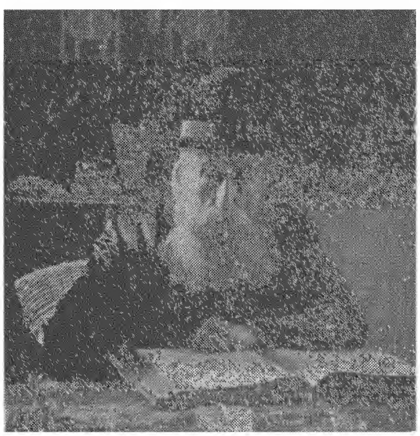
הרב אשר גרשון לוריא נבחר ע״י המתנגדים אשר היוו באותו זמן את רוב האוכלוסיה היהודית בריפין. בראשונה נלחמו נגדו החסידים קשות. לאחר מכן, כשנציגי הקהילה היו בעיקר ציונים, נאלצו החסידים להסתגל למצב החדש — באותו זמן היו אפשרויות נרחבות לרב שנבחר כחוק, כי הרב יכול היה במקרים רבים להחליט בענינים חשובים עד מאוד, וכמובן שבנסיבות אלה היה כל צד מעונין לזכות בהשפעתו של הרב.

לכן קרה לא פעם, שהרב הוטעה בכוונה תחילה, על מנת לזכות בסמכותו.

ההתנגשויות הבין מפלגתיות, לא היו, כמובן, לרוחו של הרב לוריא. שנים רבות הוא נאבק עם הצדדים השונים על דעותיו העצמאיות.

היו אומרים שבעניני „שאלות״ היה נוהג באופן פרוגרסיבי. במקרים רבים היה פוסק בהתאם למצבו הכלכלי של „השואל״, הוא היה „מחמיר״ ו„מוצא״ שהעוף הוא כשר...

הרב לוריא עבר תקופות שונות במשך 40 שנות כהונתו ברבנות — ייסוד ההסתדרות הציונית, מלחמת רוסיא—יפאן, התעוררות הלוחמים המהפכניים הפולניים לעצמאותה של פולין, מלחמת העולם הראשונה ושחרורה של פולין. כמובן שכל המאורעות הללו השפיעו לא במעט על הקהילה בכלל ועל הרב בפרט, אשר באותם ימים קשים היה הנציג הדתי המוכר של יהדות ריפין.



הרב אשר גרשון לוריא זצ״ל

ילדיו של הרב לוריא עזבו את ריפין מיד לאחר נשואיהם, חתנו שלום ואכמאן היה רב בוורשה.

הרב לוריא השאיר אחריו קרובים, אשר חלק מהם מתגוררים בארצות הברית.

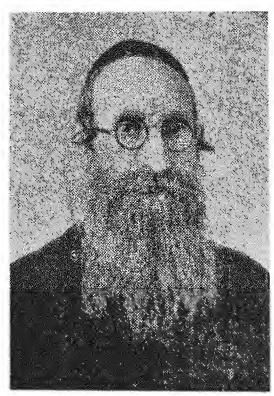
קרוב ל־40 שנה הוא כיהן כרב בריפין.

הרב אשר גרשון לוריא נפטר בל״ג בעומר 1932.

ר. א. / אחד הרבנים

מתולדותיו של הרב טוביה יהודה טביומי

נולד בשנת תרמ״ב בעיירה ריפין הסמוכה לפלוצק (פולין) לאביו הרב ר׳ אלכסנדר צבי, שהתיחס לשושלת רבנים, דור אחר דור, עד הגאון בעל „תוספות יום טוב״, שעל שמו נקראה המשפחה. אמו היתה אף היא ממשפחת רבנים בעלי שם, דור אחר דור, עד הט״ז, הב״ח ומהר״מ מפדובה. אביו ר׳ אלכסנדר צבי, אם כי היה גדול בתורה ואיש האשכו־לות, לא נאות לקבל משרת רבנות ועל המסחר היתה פרנסתו. בנו קיבל ממנו את חינוכו היסודי. כשרונו־תיו הבלתי מצויים של המנוח נתגלו בעודנו נער. בהיותו בן י״א כבר לא נמצא בעירו מלמד מתאים למענו. הוריו אמרו לשלחו למרחקים, אל אחד מגדולי הדור, אך הגה״ק מסוכטשוב זצוק״ל, בעל „אבני נזר״, שאבי הנער שאל בעצתו, לאחר שבחן את הנער



הרב טוביה יהודה טביומי זצ״ל

וגילה לו חיבה יתירה, יעץ לבלי לשלחו לעת עתה מעירו. מאז למד ללא עזרת מורה עד היותו בר־מצוה ואחרי כן נשלח ללמוד תורה בעיר זכלין הרחוקה, מפי הרב דמתא, שהיה מפורסם בגדלו בתורה והעמיד תלמידים הרבה. כעבור שנה אחת החזירו רבו לביתו, בתתו על ידו מכתב חתום, בו הודיע לאביו כי בנו שום אינו זקוק לרב ויכול הוא לפלס לעצמו דרך בתורה ולחדש בה חידושים ישרים. בהיותו בן ט״ו

נתקבל לישיבתו הגדולה והמפוארה של הגה״ק מסוכטשוב ועד מהרה זכה לתפוס מקום נכבד בין התלמידים העילוי׳ם. אך עם כל זה לא גבה לבו. מטבעו היה ענוהן וצנוע, שייף ועייל שייף ונפיק, והתרחק מן הפרסום והתהדרות. קווים אלה נשמרו באישיותו עד אחרון ימיו.

כוחו בחידוש חידושי תורה התגלה בו אף הוא בעודנו באבו. עוד בגיל י״ו, טרם התקבלו לישיבת בעל „אבני נזר״, הצטברו ברשותו הרבה כתבי יד מחידושי תורתו. בגיל י״ח בא בחליפות שו״ת עם גדולים שבדור, כגון הגאון ר׳ יצחק שמלקס מלבוב והגאון בעל „הרי בשמים״ מסטריא, שהשיבו לו בכבוד ותארוהו בתארים גדולים. כמו כן נתפרסמו חידושיו במאספיט תורניים, שהופיעו אז („אהל מועד״ — רישא, „המאסף״ — ירושלים). בגיל עשרים נסמך לרבנות ע״י הגאונים ר׳ יצחק פייגנבוים מורשה ור׳ יחזקאל ליבשיץ מקליש אך לא אבה כלל לחשוב על דבר קבלת עול רבנות, עד שנאלץ לכך על־ידי ההשגחה העליונה, עת רכוש חותנו, שהחזיק בידו, ירד לטמיון עקב שריפה שפרצה בעיירתו. קהילות שונות פנו אליו אז בהצעות רבנות והוא נעתר לבקשת העיר סוכוצ׳ין, שפנתה אליו ראשונה. ברבנותה של עיירה זו שימש כל ימי היותו בפולין ולא המירה באחרת, גם לאחר שפנו אליו קהילות גדולות וחשובות, משנודע טבעו בעולם. עיירה זו לא היתה גדולה בכמותה, אבל גדולה באיכותה, כי בין תושביה נמצאו הרבה תלמידי חכמים ונבוני דעת, ובה מצא כר נרחב להתמיד בתורה ובעבודה תורנית וספרותית ובה העמיד תלמידים הרבה, גדולי תורה שישבו על מדין בקהילות חשובות בפולין.

בעבודתו הספרותית החל המנוח עוד בשנת תרע״ג, עת פירסם ב„המודיע״ שורת מאמרים על אסיפת הרבנים המפורסמת ביבלונה, שהוא ניהלה (אגב: טרם הגיע אז לגיל שלושים). מאז לא פסק עטו מכתיבה ובכל הבטאונים של הארגונים דתיים תפסו

מאמריו (רובם בעִינויים: „בן צבי" ו„אחד־הרבנים") מקום בראש. מאמריו אלה, שהצטיינו בהעמקתם במכמני התורה וההיסטוריה, בבהירותם ובסגנונם המלוטש, גילו אפקים חדשים ועיצבו את דרכו של הנוער העומד על פרשת דרכים, אשר ספרות „חדשה", קלוקלת. ו„מדע" מסולף של „חוקרי דברי הימים", טישטשו את מוחו וערפלו את מושגיו. הוא הקדיש את כשרו־נותיו „לחקר דברי חז"ל". במאמריו במקצוע זה שם לאל את כל מאמציהם של „החוקרים" לבנות מגדלים פורחים באויר ולערער את יסודות תורתה של היהדות. בשנת תרפ"ה הופיע ספרו הראשון „טל לישראל", שחזר ונדפס בכמה מהדורות וזכה להערכה עצומה מצד סופרים דתיים ובלתי דתיים כאחד. ספרו „עטרת טוביה" על הרמב"ם הוציא לו מוניטין כגאון בהלכה. ספרו „נועשה טוביה" כולל דרשות לחודש אלול. בארץ ישראל הופיעו ספריו: „ארץ טובה", גדול בכמות ובאיכות, שו"ת להלכה ולמעשה: „טל אורות", לחקר דברי חז"ל, שלושה חלקים (החלק האחרון הופיע שבועות מספר לפני פטירתו, בהוצאת „נצח"); „אבל כבד", הספד על כ"ק האדמו"ר מגור זצוק"ל, ו„יקרא דחיי", הספדים שונים. אוצר שלם של חידושי תורה, ביניהם ספרים המסודרים לדפוס, עדיין נשארו אחריו בכתב יד.

פרק בפני עצמו תופסת עבודתו הציבורית. אף בה התחיל כבר בשחר ימיו. בגיל י"ד, עת למדו בפני עצמו בעירו, לאחר היפרדו מרבה של זכלין, ריכז מסביבו את הלומדים הצעירים בבית המדרש וריכוז זה היווה מעין ישיבה בזעיר אנפין. בהיותו סמוך על שולחן חותנו, טרם קבלו עול הרבנות, בעיר חדש הסמוכה לפלונסק, נעתר לבקשת פרנסי העיר לסייע לרב דמתא הישיש בניהול עניני העיר. שם ייסד מוסדות ציבוריים, כגון: ביקור חולים, קופת גמילות חסדים, הכנסת כלה ועוד. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ד, ובכיבוש הגרמנים את פולין, הצליח לבואב קשרים עם השלטונות הגרמניים, הודות לידיעתו את השפה הגרמנית ולהו־פעתו המכובדת, ולהשפיע עליהם לסדר ענינים ציבו־ריים רבים לשביעת רצונה של היהדות בפולין. באותו התבוללות, מעשי שמד. ובחרדתו כי רבה ביקש פרק זמן נוסדה בפולין אגוד תהרבנים והוא נבחר

כמזכירה הראשי. מתפקיד זה התפטר כעבור זמן קצר, כדי שלא להתבטל מתלמוד תורה יותר מדי. ברם, גולת הכותרת של פעולותיו היתה התמסרותו לדאגת חינוך הדור הצעיר. לפעולה זו הקדיש הרבה מזמנו ומרצו והצליח לפעול גדולות. כתוצאה מהרצאתו על מהות החינוך בישראל ועל טיבם של בתי חינוך „יסודי התורה", שהוקמו על־ידי אגודת ישראל בכל ערי פולין, הכירה הממשלה הפולנית בבתי חינוך אלה כבתי־ספר מוכרים ותלמידיהם פוטרו מלבקר בבתי־הספר העממיים. הרצאה זו נישאה בועידת אגודת ישראל בפולין בשנת תרפ"ב, שטאלה בוערת זו — שאלת החינוך — עמדה במרכזה, בהיותה נוגעת לציפור נפשה של היהדות. להרצאה זו באו באופן מיוחד מנהלי מחלקת החינוך ופקידים גבוהים של משרד החינוך הממשלתי וכן גדולי הסופרים, גם הבלתי יהודיים. למחרת נתפרסמה ההרצאה רבת הרושם בעתונות גם הפולנית, ונידון עליה במאמרים ראשיים. כאמור, פעלה ההרצאה את פעולתה הרצויה. למען החינוך הקדיש גם את כשרונו הספרותי והוציא חוברות מיוחדות לבתי־ספר לבנות „בית־יעקב", ששימשו חומר לימוד בכל בתי־הספר „בית־יעקב" שבפולין.

שאיפתו לעלות ארצה ישראל (הוא עשה צעדים בנידון זה עוד בבחריתו, אך אמו האלמנה לא נאותה להיפרד ממנו), באה על סיפוקה בחורף של שנת תרצ"ו. לאחר שהחלים ממחלה מסוכנת החליט להג־שים משאלתו זו. עם זאת גמר אומר לבלי לשמש עוד ברבנות ובעלותו ארצה דחה הצעה לשמש כראב"ד בתל־אביב ופתח לו חנות מכולת קטנה להתפרנס ממנה. אשתו הרבנית, תבל"ה, ניהלה את החנות והוא ישב על התורה ועל העבודה. כאן המשיך בחידושי תורתו ומחקריו וכאן ראה אור חלק חשוב מספריו. כמו כן היה ביתו פתוח לכל מבקש דבר ד' זו הלכה וגם רבנים רבים היו נמלכים בדעתו בנוגע לשאלות הלכתיות חמורות.

ביום כ"ד תמוז תשי"ג נאסף אל עמיו, אחרי מחלה קצרה, לדאבון לב כל ידועיו ומוקירי שמו וכבוד גדול נעשה לו במותו. לפי בקשתו נחצב לו קבר בבית הקברות שבקרית שאול ליד קברו של ידיד נעוריו הר' אליהו שכט שו"ב.

טביה כבירי /

תנועת החסידות

עיירתנו ריפין היתה בין האחרונות שהחסידות היכתה בה שורש. קדמו לה ערי אוקראינה ופודוליה — מולדת החסידות ומיסדה הבעש״ט (1700—1760). אחריהן הביאוה לפולין הפליטים שברחו על נפשם מפחד ההידמאקים אשר השתוללו בגדה הימנית של הדניפר בשלהי המאה הי״ח. בפולין מצאה החסידות יהדות מושפלת, צוללת בתהום הדלות. המצוקה הכלכלית הכבידה קודם כל על הציבור היהודי. תנועת פראנק, שעשתה שמות ביהודי פולין, הטילה צל על כל תנועה מיסתורית.

בריפין, כמו בכל הארץ מצאה לה החסידות תומכים לרוב. החסידות החלה להתפתח באמצע המאה השמונה־עשרה והלכה הלוך והתפתח בסוף המאה ההיא ומאה שלאחריה. כבשאר ערי פולין התנהל גם בריפין המאבק בין החסידים והמתנגדים, אשר אסרו מלחמה בחסידות. ובכל זאת כבשה החסידות את הציבור הדתי בריפין ואת מוסדותיה הדתיים, כפי שהצליחה לעשות זאת בעיירות אחרות והשפיעה במידה ניכרת על צביון חייהם של יהודי ריפין.

ריפין מעולם לא היתה מרכז חסידי — במובן המקובל של המושג — אלא מקום ריכוז לחסידים. שום אדמו״ר לא קבע בה את מושבו. היא נשארה תמיד כעורף של „חצרות" האדמו״רים. הציבור הקטן היה גם מפולג.

המריבות בין כיתות החסידים נמשכו גם בתקופה מאוחרת יותר. לפי הסיפורים, שהתהלכו בתחילת המאה הזאת ושמשמעתי אותן מפי זקני הדור, היה מאבק גדול נטוש בין אנשי קוצק ואחרים. בין ראשוני הלוחמים היו: ישראל איצקוביץ, אביגדור בראון והרשל שוחט. בראש הצד השני עמד הרב דמתא, שנתמך ע״י „עמך". המאבק קיבל ממדים קיצוניים — כרגיל בין גוברין יהודאין — והגיע עד

לבזיונות אישיים והאשמות בכל מום רע. והיה מקרה שהרב קרע דש הקפוטה שלו לעיני הקהל בתוך בית־המדרש, ומאידך שפכו מים דרך „סכך" הסוכה בעת שהרב סעד שם את סעודתו.

המאבק המר נפסק בהתערבותם של השלטונות... אולם עד היום הזה לא יכולתי לחדור לשלב הראשון ולברר על מה ולמה היה נטוש הקרב. ממה שחסידים קשישים ספרו מסתבר, שהסיבה הראשונה היתה העובדה, שהרב נחום־מנשה גוטנטג (סבי, שהתייחס לצאצאיו של התוספות יום טוב, ומכאן שם משפחתו), היה בין תומכי ההתקוממות הפולנית בחצי השני של המאה הקודמת.

שמעתי גם השערה המתקבלת על הדעת, שהסיבה

היתה בניצוצות השכלה שחדרו מגרמניה ומתנגדי הרב הלעיזו עליו שהוא רואה את רעיון ההשכלה בעין יפה.

למרות שיגעתי הרבה לקבוע את האמת שבעברות אלה, אין לי תשובה על שאלה זו.

בתקופה שזכרונותי מגיעים אליה, כבר לא הרגשתי במאומה את עקבות המתיחות. החסידות כבר היתה מושרשת ומבוססת בתוך הציבור החרדי, שראה בה את הערובה לקיום היהדות. מרובות היו הכיתות של החסידים, ובתי־תפילה (שטיבלעך) הוקמו בעיר על ידיהם. לכל קבוצה היה בית־חסידים משלה, והחסי־דים נסעו לרביהם כדי לספר להם על סבלם ועל צערם, על חולה ועל חשוך־מרפא, על חוסר־פרנסה וקיום. הם האמינו בכוחו של רבם להושיעם בעזרת תפילתו, וכל קבוצה הירבתה לספר על גדולת רבה ועל הנסים והנפלאות המתרחשים אצלו.

קבוצות החסידים העיקריות שהיו להם „שטיב־לעך" משלהם היו: חסידי גור, אלכסנדר, אוטריצק ופלוצק.

היו גם חסידים מעריצי אדמו״רים אחרים, אך מספרם היה קטן ולא היה בכוחם לבנות להם בית־תפילה משלהם. כל אחד מביניהם הצטרף לבית־חסידים ולקבוצה שהיתה לפי רוחו.

הקבוצה הבולטת ביותר היתה חסידות גור. חסידי גור היו לגורם בעיר. השפעתם הטביעה את חותמה על כל חיי הציבור, בניהול מוסדות הקהילה ובהווי החיים היום־יומיים. בין חסידי גור היו הלמדנים וחריפי המוח המובהקים ביותר. עליהם נמנו גם עשירי העיר. פעמיים או לפחות פעם בשנה נסע כל אחד לגור, ואם ידו של אחד לא השיגה, דאגו לו אנשי ה„שטיבל" להוצאות הדרך.

חסידי גור היוו פסיפס של טיפוסים שונים. היו ביניהם בעלי־הון, סוחרים, שלרגלי עסקיהם בכל ענפי הייצור בילו את ימי החול בערים הגדולות, היו כאלה אשר ישבו כל ימיהם על התורה ועל העבודה, ועול הפרנסה רבץ על כתפי נשותיהם. היו ביניהם גם עניים מרודים, שנתמכו על ידי חבריהם האמידים.

מובן מאליו שאלו מהחסידים, שלא יכלו בגלל עסקיהם להתפנות ולהתמסר לתורה, פגרו בידיעותיהם, ולכן טבעית היתה התמונה, איך חסיד מכובד, בא

בימים יושב לפני הנמוך ממנו במעמד ובגיל, כתלמיד לפני רבו ושותה בצמא את דבריו. את זה אפשר היה לראות בשבת, בהפסקה של שעתיים בין תפילת שחרית ומוסף, שהיתה, לפי הוראת הרבי מגור, מוקדשת ללמוד „שעור". גם לי, כותב הטורים האלו, נזדמן הרבה פעמים בגיל שלוש־עשרה להרביץ תורה לראש שיבה, בעל נכדים, מכובד בגלל עשרו.

אשתדל להחיות בזכרוני את שמותיהם של הבול־טים ביותר ביניהם באותה התקופה:

למדנים ועוקרי הרים:

ר' פישל דן, ר' אברהמקה נישטט, ר' מנדל גרוסמן, ר' יעקב־פיבל גוטנטג, אברהם־הנך זנדר, ר' יהושע ביזר, ר' זנויל ברן, ואחרים.

אלה שהצטיינו בדבקותם באדמו״ר, יראי שמים ובעלי מוסר:

ר' מנדל בראון, יצחק־מאיר בראון, ר' שלמה קלינסקי (שלמה קוצקר), ר' ישראל איצקוביץ', נחום־ליבוש גולדברוך, יצחק־מאיר זונבנד ואחרים.

אלה שעסקו בצרכי־ציבור והצטיינו בנאמנותם:

ר' פישל בלום, החי עמנו, עד מאה ועשרים שנה, בישראל, הנך גולדברג, אברהם בורשטין (גרינר אברהם).

עשירים שקנו להם שם בידם הנדיבה:

ר' שמואל טץ, זונדל ליזר, קורבה (אוטבוצקאי, שהצטרף לחסידי גור), ר' יעקב נידוביץ', ר' יחזקאל בורנשטין, ר' יוסף פוזנר ואחרים.

מחסידי גור המופלגים היה ר' זישה גוברבר, יהודי גבוה וצנום. מדי פעם היה מגיע העירה, התישב על ספסל, הדליק את ה„לולקה" הארוכה כשמונים ס״מ, ובין פעפוע עשן לפעפוע, סיפר לחסידים, שהתרכזו סביבו על הנעשה והנשמע בחצר הרבי, והחסידים האזינו לדבריו בחרדת קודש.

* * *

כנראה שאותה תקופה הצטיינה בקוניוקטורה טובה, מכיוון שבאותו הזמן קנו מגרש גדול והקימו עליו בית בן שני אולמים מרווחים, והמגרש היה גדור סביב וגם ספסלים היו בו ושימש בקיץ לנוחיותם.

וגם חלקת גנה קטנה בסוף הבנין, גם בבנק להלוואות שנוסד על יד הקהילה, ששימש לסוחרים הקלה רבה, היתה ההנהלה המבצעת בידי הגוראים ר' הרשל בלס (י"ר פישל בלום, יבדל לחיים).

מסתבר, שעד בערך שנה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה הגיעו לשיא ההישגים. מפני שאז קם הפילוג בין חסידי גור. ופלג אחד שכר דירה אחרת ויסד „שטיבל" חדש של חסידי גור. כנראה שההשיגים העבירו את האוחזים בהגה על דעתם וכך נוצרה, כרגיל, אופוזיציה. באופן מיוחד זכורות לי הסעודות המשותפות שהיו מתקימות לרגל מאורעות שונים, כגון ה' שבט, יום פטירת ה„שפת־אמת" וכו'.

היו חסידים שהצטיינו באירגון הבישול שנעשה במקום, וביחוד הצטיין בזה ר' הניך „נאמן" ז"ל (הניך גולדברג). סעודות אלו נערכו לפעמים גם ב„מלוה מלכה" כשכל אחד מביא את מנתו מהבית כפי יכולתו ובשטיבל אספו את הכול יחד וחלקו את הכול באופן שווה. כמובן שסעודות כאלו היו מלוות דברי תורה ובשיחות חסידיות נלהבים.

לעומת זה היו ה„גוראים" קנאים וקשים כסלע לא לו אשר השתדלו להכניס לרחוב היהודי שנויים בהתאם לרוח הזמן. ואפילו בלבוש לא העיז איש לחרוג מהמקובל. זכור לי יום שבת אחד, כאשר משה יהושע, שהקפיד על תלבושתו ועל נקיונו, הופיע בקפוטת השיראין נדף ממנו ריח קל של בושם. מיד התחילו כולם להתרחק ממנו וסתמו א תנחיריהם בצעקות: פה, פה... לבנות הרשו — ולפעמים אף עודדו — לתת חינוך כללי ומודרני, אך לבנים ניתן החינוך הכללי רק על קצה המזלג, ואם חשקה נפשו של בחור ליהנות מ„עץ־הדעת" היה יכול להגיע לכך או על ידי מרד גלוי או במחתרת. אוי ואבוי לבחור כזה לכשנתפס עם ספר „טריפה־פסול", אשר בתנאי העיירה היו קשורים עם סבל רב.חוד המחץ העיקרי היה מופנה כלפי התנועה הציונית ואח"כ נגד התנועות הסוציאליסטיות.

כזה היה צביון הגוראים עד פרוץ מלחמת־העולם הראשונה. בשנות 1916־17, בזמן הכיבוש הגרמני, התחילו בהשפעת יהודי פראנקפורט ובראשם הד"ר כהן וקרליבך להסתגל לצורות אירגון מודרנית עם כל הגינונים. נוסדה מפלגה בשם „אגודת האר־

תודוכסים", ששנתה אח"כ את שמה ל„אגודת שלומי אמוני ישראל". כנסו ועידות, ועדות ואסיפות המנוהלות ע"י יושב־ראש עם פטיש או פעמון ביד. הביאו נואמים מהבירה לדבר אל ההמון הפשוט ולכבוש אותו. אז יסדו גם את „יסודי־התורה", אשר היו בו גם מורים מיוחדים ללימודי חול. כמו כן סידרו שעורי־ערב למבוגרים. הפעולה הזאת חרגה מהמסגרת הקפואה שנמשכה דורות, שינתה את דרכי השפעתה של החסידות, והמשיכה להתפתח גם אחרי מפלת הגרמנים והשכלל עוד יותר בזמן שלטון פולין העצמאית. אך את מהותה לא שינתה והמשיכה במלחמתה הקנאית נגד התנועות האחרות ובפרט נגד התנועה הציונית עד שזועזו היסודות ונשתנו התנאים ונתן צו לשינוי הקו.

האלכסנדראים

גם ב„שטיבל" האלכסנדראי התרכזו לומדים רבים. עוסקים בתורה ובחסידות, בעלי מוחות חריפים, אך קנאותם קצת יותר פושרת. מהם אברכי משי עליזים, ה„עושים" שמח בחגים, ומרבים בסעודות־מצוה, בבחינת עבודת־הבורא מתוך שמחה. אך חלק ניכר מעדתם היו כבר שונים, יותר מתונים. הדבר הזה היה ניכר גם בלבושם ובחינוך ילדיהם. אמנם ללבוש „קצרות" עוד לא הגיעו, אך כמה מהם לבשו כבר עניבות. והיו גם כאלו אשר שלחו את ילדיהם ל„חדר־המתוקן". כמה מהם נמנו גם בין המשכילים ועסקנים ציונים. האוירה היתה שם יותר נוחה לרוח הזמן ולכן התרכזו שם חסידים מהדור הצעיר, שהיו בלתי תלויים בחותניהם והרשו לעצמם להציץ בספרים חיצוניים ולהביע דעות אשר אצל הגוראים היו בחזקת חרום. חלק ניכר מהם הצטיין בעסקנות ציבורית, בעבודה ציונית, למען התרבות העברית.

אנשי אוטבוצק

הבולט ביותר בתוכם היה ר' יצחק ורשבסקי, בעל בית חרושת ברחוב הפיאסקעס, שהיווה כעין פרבר לעיירה. הוא היה יהודי בר־אורין ובעל חוש הומור ועליז תמיד ובעל יד רחבה לנזקקים. שני לו היה ר' זינדל לייזר קארעווא, עשיר מופלג. אמנם כוחו בלמדנות לא היה רב, אך לעומת זה כרוב עושרו כן

ענוונותו. וכאשר האדמו״רים עשו סיבוב באפרכיה שלהם והגיעו לעירנו היו מתאכסנים אצל ר׳ זינדל לייזר ז״ל וביתו עמד לרשות האדמו״רים ומקבלי פניהם ולא היה גבול לאושרו.

אנשי פלוצק

חסידי פלוצק היווו קבוצה קטנה של „מתונים״. הם לא היוו גוש מלוכד. מדי פעם בפעם היו מתפז־רים בין יתר ה„שטיבלעך״ ומתלקטים ב„שטיבל״ חדש. ומכיוון שבפלוצקאים אנו עוסקים, כדאי לספר מעשה שהיה. גוי ידוע היה בעיירה, סוחר יינות ומטעמים, ועסקיו עם יהודי העיירה. הוא דיבר יידיש כאחד היהודים ומלצ׳רק שמו. להנ״ל היה דין ודברים עם יונה בוכמן, חסיד פלוצקאי. והוא הזמין את ר׳ יונה לדין־תורה, אך ר׳ יונה לא נענה לו. החליט פן מילצ׳רק להכנס בשבת ל„שטיבל״ הפולצקאי ולעכב את קריאת התורה, בכדי שהקהל יכריח את בעל דברו להיענות לבית־דין. מכיוון שפן מילצ׳רק היה בעל זקן ושפת היידיש היתה שגורה בפיו, לבש קפוטת שיראין וקסקט כדרך יתר היהודים, לקח אתו טלית ונכנס ל„שטיבל״. ראו היהודים יהודי זר, תקעו לו „שלום עליכם״, כרגיל. אך השעה היתה עוד מוקד־מת. והמתפללים ישב בינתיים ועיינו בספר. התישב היהודי המוסוה שלנו, לקח גם כן ספר, אך למזלו הביש החזיק אותו בצורה הפוכה וכך נתגלתה מזימתו!...

ולסיום בפרק זה על תנועת החסידות בעירנו, הנני רוצה לומר כמה מלים.

אמנם חונכתי וגדלתי על ברכי החסידות, אולם יותר מארבעה עשרות שנים מפרידות ביני לבין התקופה שאותה השתדלתי לתאר במיטב האוביק־טיביות. ולמרות מה שהחיים והמאבקים שלי באותה התקופה ואילך התרחשו על מישור אחר ועל קוטב מנוגד, אבל בעת שהחזקתי את העט ביד והזכרונות הציפו אותי תוך כדי שיחזור התנועה הזאת וכאשר גליתי את האור הרב שקרן מיופי החיים הללו, חיי אחוה ועזרה הדדית, בטול עצמי, של תקיפים ועשירים בפני נמוכים מהם במעמד החומרי, אך גדולים מהם בתורה ובעבודה, נקרה במוחי השאלה: מה היה הכוח והקסם שהשפיע עליהם? האם תכונה זו טבועה באופי היהודי עוד מימי חוזיו הגדולים? או היו אולי הדים של רעיונות השויון והאחוה שנסרו אז באירופה והתגלגלו בכל מיני גלגולים ופשטו ולבשו כל מיני צורות, והנוסח החסידי היה אחד הגלגולים האלו? ואין לענות על זה בפשטות שהיתה להם אמונה עיוורת ברבי. משחר ילדותי הסתכלתי מקרוב אל אורח חייהם המיוחד בריפין ומחוצה לה, מידותיהם ומנהגיהם. הם היו נבונים ופקחים ובקיאים בעניני דעלמא, ולהרבה מהם היו קשרים לרגלי מסחרם עם בירות מערב אירופה ותרבותה.

ולכן ההתעלות הרוחנית, אותה שאבה עדת החסי־דים, לא היתה עיוורת.

ומעשה שהיה עם הגוי מילצ׳רק, שאת שמו הזכרתי למעלה, שפנה פעם אל אבי ז״ל: „פאניע גרוסמן — הוא אמר — לכם טוב. כשבאה עליכם איזו צרה ורע על הלב, אתם נוסעים לרבי והוא נותן ברכה. ואם עובר זמן והברכה לא הועילה, נוסעים שוב פעם אליו ומתנים לפניו את הצרות. בינתיים נעשה יותר קל על הלב. ואני? כשמתרגשת עלי איזו פורענות, למי אסע ולפני מי אשיח את לבי?? הצרה נדבקת אלי כספחת ורע ומר לי ובודד אני מתלבט ביסורי!״

מאמרות אבא

היהודים המתקדמים, ההולכים עם רוח הזמן, וביחוד הסוכנים-הנוסעים שהיו לבו-שים לבוש אירופי, כשהיו נפגשים עם אבי לרגל מסחר היו מתגרים בו שהיהודים הנמצאים בין הגויים לובשים ארוכות ומתבדלים מהם. ועל כך ענה:

כשהגיע יצחק בן אברהם לזקנה ונסתמא בשתי עיניו, חיבב את עשיו על פני יעקב, מכיוון שהביא לו מצידו שערב לחיכו. אבל רבקה חיבבה יותר את יעקב שהיה צדיק, איש תם ויושב אהל. והנה שמעה שיצחק מתכוון להעביר על עשיו בנה השני גם את הברכה, ואז פרצה בבהלה לאהלו של יעקב וציוותה עליו להכנס לאביו ולקבל את ברכתו בתור עשיו.

איך — אמר יעקב — אופיע כעשיו שכולו שעיר ועורי חלק. לך בני, לבש את בגדי עשיו — ענתה רבקה — שחוט גדי עזים וכסה בעורו את ידיך וצוארך, אביך ימשך ויחשוב שאתה עשיו בנו.

הלא זוהי מרמה — זעק יעקב. אך אמו הרגיעה אותו באמרה, שאם אך יהיה לבוש בבגדו של עשיו כבר יהיה עשיו ממש...

ועוד היו מתגרים בו, על שאין היהו-דים החרדים רוצים לוותר על קוצו של יוד, והרי לפחות בדברים פחותי-ערך צריך לוותר ולהסתגל קצת לרוח הזמן. ועל כך היה עונה: יוסף הצדיק עבד בביתו של השר פוטיפר במצרים, ונאמר עליו שהיה מסלסל בשערו. מאי משמע יוסף ששירת בתפקיד רם כזה צריך היה להסתגל לסביבה בלבוש ובעוד דברים? אך לא כן הדבר. הוא היה מסלסל ונאבק שלא לוותר „על השערה הראשונה". ולכן קראו לעשיו הר שעיר, כי לכאורה איך להבין שעשיו, בנו של הצדיק יצחק, היה פתאום עכו"ם? אכן, רק משום כך שהוא וויתר שערה אחר שערה עד שנעשה להר שעיר...

ופעם בעת וכוח על חסידים ומתנגדים, שמעתיו מספר: כשהייתי עוד צעיר מאד ביקר בעירנו הרב ר' יהושע'לה קוטנר, שהיה גאון ולמדן מופלג ופסח על שני הסעיפים — בין החסידים לבין המתנגדים. בעת עברו בעיר נתלו רבים ממעריציו במרכבה שבה נסע. והנה קפץ יהודי אחד על כבש המרכבה והתחיל מתאונן לפני ר' יהושע'לה על החסידים שהם מזלזלים בני-מוסין, אינם מכבדים כראוי את הלמדנים בעיר ומתחברים עם עמי ארצות וגם אופן התפילה שלהם מכנים אנדלמוסיה ביהדות. ועל כך ענה לו הרב: קושיות על החסידים יש לי הרבה יותר ממך, אבל הבט, הבט! הנה הנה הרב ר' עקיבא אייגר והנה הרב ר' יעקב עמדן! הם היו גאונים, מאורי עולם, אך בניהם כבר „התקדמו" ונכדיהם ניניהם כבר הגיעו לשמד בעוונותינו הרבים... אבל החסידים אינם חריפים, אינם עוקרי הרים, והרביים שלהם לוקחים פדיו-נות מנשים עקרות, אבל הם יהודים ובניהם יהודים ובני בניהם יהודים והם ש„יחזיקו" את היהדות.

פישל בלום / דמויות אישי החסידות

אביגדור בראון היה מחסידי קוצק. היה מפורסם בדורו, בעירו ובכל הסביבה כחסיד מופלג בתורה. יומם ולילה לא פסק פומיה מגירסא. אשתו רייזל היתה אשת חיל ומצויינת במידות תרומיות, יחד עם בניה ציהלה את בית־המסחר הגדול למנופקטורה בריפין, בבית־חומה שלהם ברחוב גדאַנסקה פינת רחוב השוק ורחוב בית־הכנסת. בניו: יעקב צבי היה חתנו של נחום ורשטאצקי ממלאווה, מטובי חסידי אלכסנדר. בן בנו היחיד, מרדכי אשר, גר עד שנת 1916 בלודז ואחר־כך בריפין. בנו השני מנדל (שנולד חדשים מספר אחרי פטירתו של הרבי מקוצק זצ״ל והוא היה הראשון שקיבל את שמו אחריו), חתנו של הנגיד והחסיד ר׳ יהודה לייבוש גולדשלג ז״ל מנאשלסק, מחסידי סוכאצ׳וב. חתנו של מנדל הוא אברהם הניך זאנדר, שהשיא את בתו לנכדו של הרבי מגור זצ״ל ונפטר לפני כמה שנים, חודש ימים לאחר פטירת אשתו חיה מייטה. בנו השלישי, יחזקאל, חתנו של הרב החסיד המפורסם משה יצחק בראון מלודז. לבנו דוד שלמה שגר בריפין היה מחסן עצים בשותפות עם גיסו זלמן לאנט ברחוב פיאסקעס. בנו הרביעי יצחק מאיר, קיים בשותפות עם גיסו פישל בלום חנות למנופקטורה שירשו חלקם מאביהם אביגדור ז״ל, ואחר־כך עברו לבית שצ׳טקובסקי ברחוב טילנא וברחוב בראמא. בנו החמישי עקיבא, היה בעל בית־מסחר גדול למנפוקטורה ברחוב השוק (מארק), בבית עקיבא גרינברג. בנו הבכור יצחק גר בלודז, היה בעל בית־חומה וסוחר גדול (נפטר בגיטו לודז׳), חתנו ישראל לוקסנבורג, שחותנו עקיבא מסר לו את חנות המנופקטורה שלו (נרצח בידי הנאצים בריפין), היה משכיל בתורה ומצויין במידות טובות. בניו היו תלמידים מצויינים בישיבת חכמי לובלין. אחד מבניו, הצעיר משה, ניצל בנס. נולד ברגל קצרה, ואחר זמן נסעו עמו לשווייץ, לרפאותו, ומצבו שופר. בינתיים פרצה המלחמה הנוראה, אך הוא ניצל, השתלם ועתה הוא בישראל.

חתנו האחד של הרב החסיד אביגדור בראון הוא מרדכי מנחם מֵנדל קאהן, בן הרב החסיד מאיר קאהן מדאבז׳ין ע״נ דרוועצ, ואשתו הצדקת המפורסמת צביה. שמם הלך לפניהם בכל המדינה, תורה וגדולה במקום אחד. פרנסתם היתה על בית־מסחר (ירושת אביהם מאיר) לברזל ומכונות, כלי חרישה וזריעה, סיד, מלט, פחמים בשותפות עם אחיו המנוח אברהם הירש קאהן, שנפטר בארה״ק. בניהם יחזקאל ויעקב כהן נמצאים בתל־אביב.

חתנו השני — יצחק מאיר זונאבנד, בן הרב ר׳ פשל דן שהיה שנים רבות מו״צ בריפין שלא על מנת לקבל פרס.

הרב ר׳ פישל דן היה חתן ר׳ משה שיפר, שנתן לו במתנה רכוש גדול של שני בתי־חומה ברחוב גדאנסקי והתפרנס מהם. הקדיש כל ימיו לתורה והעמיד תלמידים הרבה. בנו של ר׳ יצחק מאיר זונאבנד, חתן הרב החסיד אביגדור בראון, היה ר׳ שמואל יעקב, נפש יקרה ברום המעלות, גר בזדונסקה ווליה (נרצח בידי הנאצים). אשת ר׳ יצחק מאיר זונאבנד, היא רבקה גיטל, אשת־חיל ומפורסמת במעשים טובים.

חתנו השלישי — ר׳ פישל בלום נמצא בארץ, עוסק כל ימיו באמונה בצרכי ציבור ובחינוך חרדי. אשתו דבורה (שנפטרה לתני שנה בישראל), נודעה בהנהלת ביתה וחינוך בנים לתורה ויראת שמים.

משפחת וורשבסקי

כהנים מיוחסים, בני ר׳ אברהם הכהן, שנודע בצדקתו.

יצחק וורשבסקי (איציק), היו לו בניינים הרבה ברחוב פיאסקעס, בית־חרושת לגזוז ומחסן שכר מהפירמה פעלקע משרפץ. חתנו מיכל כהנא. בנו נחום ישראל נמצא בארצות הברית. חתנו זליג ראובן בראון בתל־אביב, אחיו יחזקאל וורשבסקי וחתנו חיים שלמה שווערין, חתנו יצחק ישעיהו ליפקה נפטר בתל־אביב.

יעקב פייבל וורשבסקי חתנו ליפמן בלושטין ז״ל ובתו הינדה אשת ליפמן. בניו דוד (נפטר בתל־אביב) ומשה פנחס נמצא בישראל.

משפחת פוזנר

איש תם וישר וירא שמים היה בריפין, יעקב פוזנר, שהניח אחריו שלושה בנים ובת אחת:

1) לייב פוזנר. פניו מלאי חן וטעם, מפורסם במע־



ר׳ לייב פוזנר ז״ל
ממכובדי בעלי הבתים בריפין

לות ובמידות, עסקן ציבורי. בעל בית־חומה בשוק. הוא הניח אחריו שלושה בנים: שמואל זיינוויל, עקיבא ודן.

2) משה פוזנר הלך בדרך חסידות והיה מופלג בתורה. היה בעל בית־חומה ובית־מסחר ברזל. היו לו ארבעה בנים: מרדכי, זיינוויל יונה, מאיר ויואל, חתנו של הרב לוריא.

3) פנחס אליהו פוזנר. גביר מופלג. ביתו היה פתוח לרווחה. הניח בן יחיד, זאב, וארבע בנות.

4) בתו היחידה רייזל, היתה אשת החסיד ר׳ אביגדור בראון. משפחה מפורסמת לשבח ולתהלה בכל התחומים.

ר׳ זונדל אליעזר קארעווא

מפורסם במעלות ובמידות, ירא שמים, אוהב תלמידי חכמים, בעל גמילות חסד בגלוי ובסתר, ואין דומה לו במעשי הצדקה המרובים.

ניהל קופה, מעין בנק בשביל הבחורים שביקשו לנסוע לאדמו״ר מגור. בלי רשות אביהם היו לווים ממנו 5 רובל ובשובם מגור, אבותיהם היו מחזירים לו ההלוואה בשמחה ובתודה. ניהל קופת גמ״ח ולא היה נצרך שיצא מביתו בלי כסף. ואם לא היו לו תחת ידו מזומנים, הניח הכל והלך עם המבקש לידידיו ונתן למבקש כפי הצורך. מחסידי וורקה היה. בית חסידי וורקה היה בבית שאלדר, סמוך למקוה, ואחרי שנהרס, התפלל בקביעות בבית חסידי גור. כן היה נותן ערבויות לסוחרים גדולים לבנק בפלאַצק, ועזר הרבה בעת דוחק.

בנו יחידו אברהם שלמה היה חתן המנוח הירש רוזנטל מפרושניץ, מפורסם במעלות ובמידות. סוחר יערות גדול.

משפחת שטנצל

ר׳ נחמיה שטנצל, מחסידי וורקה ואשתו חיה שרה — משפחה מפורסמת בצדקתה ובמצוות. בניהם: שלמה, בצלאל, יעקב ויוסף חיים שהתגורר בדובז׳ין. יעקב שטנצל ירש מאבותיו את החנות לכלי ברזל וחמרי בנין שהיתה בבית־החומה שלהם ברחוב גדאנסקי. כולם מפורסמים במעשיהם הטובים.

ר׳ נחום לייביש גלדברוך

בבית החסידים דגור היה הרב מופלג בתורה, ירא שמים, חסיד עניו ואהוב על הבריות, שיומם ולילה לא פסק פומה מגירסא, ר׳ נחום לייבוש גלדברוך. חתנו של ר׳ ישראל פאפיאל, היה בעל בית־חומה בקצה רחוב בית־הכנסת ושם היה בשעתו בית המרקחת של עיר ריפין. לר׳ ישראל פאפיאל 3 בנים היו ובתו, אשת ר׳ נחום לייבוש, שעסקה במסחר ופירנסה את כל הבית, כדי שבעלה יוכל לעסוק בתורה.

יוסף צבי דבינסקי

ברחוב השוק היתה לו חנות לחפצי סדקית, בבית לילינסקי. מוכתר במעלות טובות ואהוב על הבריות. בנו נמצא בישראל.

דוד שטיינקא

בעל בית מסחר לעורות בבית בעל־המאפיה מאי ברחוב השוק. מצויין במעשי צדקה ומופלג בתורה. בנו הבכור ישראל, מתגורר בבני־ברק.

יצחק צבי נאדרא

מהחסידים הראשונים. בעל מאפיה. גיסו של ברוך גרינברג. כל שעה פנוייה עסק בתורה. בנו, אברהם נאדרא, היה בעל חנות־מכולת גדולה בבית־חומה שלו ברחוב וידמיאראווה.

יהושע בייזר

בעל חנות גדולה לגלנטריה בבית־החומה שלו, מפורסם ומופלג בתורה. יחד עם הרב החסיד ר׳ מנדל בראון היו מקיימים שיעור כל יום במשך שעה־שעתיים, אחרי סגירת החנויות, בגמרא ותוספות, וביחוד בסדר קדשים — טהרות.

האחים שפירשטיין

שמואלקע שפירשטין ואחיו ישראל העניך, אחים יקרים במעלות ובמידות טובות. גיסם היה שלמה קאלוסקי. ליחזקאל שו״ב גוטלובסקי, בנו הבכור, יוחנן. בנו השני אליהו, סוחר עורות, בביתו שקנה מדוד בלושטין, חתנו אפרים ווייסמוהל, מחסידי גור, מופלג בתורה. כעת נמצא בישראל, בבני־ברק.

במקום השו״ב יחזקאל גוטליבובסקי נתמנה ר׳ העניך בענטקובסקי ב״ר מיכאל משרפץ, חסיד גור וכינויו היה העניך ליביטשער שוחט, והשני נתמנה מחסידי אלכסנדר, מנדל טליחובר — שניהם מופלגים בתורה ובמידות חסידות וכו׳.

הירש לייב סקורקה

סוחר גדול למנופקטורה. אחרי שנת 1913 העביר את בית־המסחר שלו לביתו של כתריאל בוכמן. חתניו היו: צבי איסר בראון, בנו של ר׳ מנדל בראון, ור׳ שמואל טק, שהיה בעל בית־חומה ברחוב בארבארה, בעל ביח״ר לגזוז ומחסן לשכר גלודובר. ביתו היה פתוח לרווחה, מופלג וחסיד, בעל צדקה ומעשים טובים. בתו היחידה, פריידל, היתה נשואה לבן החסיד המופלג ר׳ מאיר אייבשיץ ז״ל, נכד בעל חידושי הרי״מ זצ״ל, ניהל, עד פרוץ המלחמה את כל המסחר של חותנו.

משפחת גוטנטאג

כשבאתי בשנת תרנ״ח לריפין, שמעתי שכיהן בה מקודם רב גדול א״בד, הרב נחום מנשה גוטנטאג, שהיה מפורסם בתורה ובחסידות. בנו היה זישע גוטנטאג, סוחר מכולת בסיטונות בבית צאלעך. איש ישרים, בנים ובנות, כולם לשבח. בנו הבכור של יעקב־שרגא פייבל — נחום מנשה, היה חתנו של יחזקאל שו״ב גוטליבובסקי, בנו השני משה טוביהו שהשתלם בברלין, היה חתנו של בצלאל סטענצל, וחתניו פישל ברמן וליברמענש — בבני־ברק.

בנו השני, טוביה יהודה, הרב מסוחאטשין, סמוך לנאשלסק, חריף ובקי, מפורסם בספריו שחיבר עוד בחוץ לארץ — „טל לישראל״, „עטרת טוביה״, „מעשה טוביה״, „ארץ טובה״, „טל אורות״, „אבל כבד״ ועוד, שנשארו בכתב יד. בבואו לארץ ישראל רצו למנותו רב במשרד הרבנות הראשית בת״א, אבל סירב והתפרנס מחנות מכלת בביתו ותמיד עסק בתורה ועבודה, חיבר ספרים והעמיד תלמידים רבים, ביניהם רבנים מגדולי הדור. כבודו היה גדול בעולם הרבנים בשו״ת. נפטר בתל־אביב.

חתנו הרב מנדל גרוסמן היה סמוך כמה שנים על שולחן חותנו זישא גוטנטאג, למד בהתמדה, ביחוד רבה היתה בקיאותו בהלכות שבת ועירובין. אחר כך פנה למסחר המכולת בסיטונות, אך לא זנח את שיעוריו עם הבחורים, כי אשתו חנה פסה, המפורסמת בצדקתה, עבדה במסחר כדי שבעלה ילמד במנוחה.

חתנו אלעזר בלומנצוויג היה סוחר מכולת בסי־טונות בבית־החומה שלו ברחוב פיאסקעס. בניו בחו״ל.

שלמה קלינסקי

כינויו בעיירה היה שלמה קאָצקער, סוחר, מופלג בתורה ובחסידות. חנותו היתה בשוק, בבית ד״ר חולבינסקי. בניו לוי יצחק והירש, שהיה מנהל בימ״ס מכולת בסיטונות של מאיר קרוטקי.

מזקני הדור אציין עוד את ר׳ ישעיהו הלוי בוכמן, שקראו אותו ישעיהו שוחט. אביו ר׳ יצחק היה שוחט בריפין. בניו אליעזר ויונה.

כשבאתי לריפין ב־1898—תרנ״ח, היו זקנים מספרים, שהיה בריפין רב צדיק גדול, וכינויו דער צדיק. והנה באה לידי הגדה של פסח עם ביאורו, ובשער כתוב:

„סדר הגדה של פסח עם ביאור יקר מפז ומפנינים „מטעמי יצחק" מאת הרב הצדיק יסוד עולם אור יקר וקדוש המקובל מו״ה יצחק איציק זצלה״ה הורביץ סגל האב״ד דק״ק ריפין ממשפחת של״ה הקדוש ששמש שם משנת משנת תקנ״ו עד תקפ״ג ושם מנוחתו כבוד".

משפחת פלוסברג

יצחק מאיר פלוסברג מופלג בתורה, חסיד ועניו, גר בבית הרב ר׳ פישל דן, אחר־כך בבית ר׳ יצחק מאיר זונאבענד. היה בעל חנות וביח״ר לסכריות, ובהם עסקו בניו, ואילו הוא עסק בתורה ובחסידות. בנו ר׳ יעקב פלוסברג נתמנה רב בביכ״נ גדול בברוקלין.

נחום גרוסמן / חסידים אמיתיים

מן החסידים האמיתיים בריפין זכורים לי המנויים להלן:

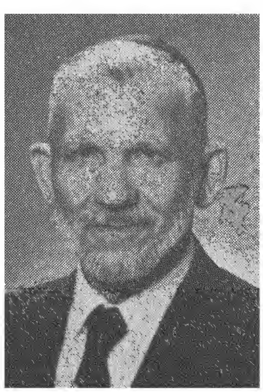
א. ר׳ הרש לייב סקורקי, סוחר אריג, כל שלושה חדשים היה נוסע ללודז׳ לקנות סחורה, ואת כל הפדיון שבין נסיעה לנסיעה היה מחלק לגמילות חסדים, והיו אנשים אחדים שכמעט כל פרנסתם היתה על גמילות החסדים שלו.

ב. ר׳ יעקב נידוביטק, שהתפרנס ממשקו בקצה העיר, ברחוב פרגא. יהודי אמיתי, תלמידו של הרב נחום מנשה ז״ל.

ג. ר׳ פישל דן, נכד הצדיק מטשכנוב וחותנו של ר׳ משה סרנובר, שנקרא ע״ש הכפר סרנובה ליד ריפין, שבו גר. ר׳ משה סרנובר הוריש לו רכוש ומזה התפרנס כל חייו ועסק בתורה. אני הייתי תלמידו במשך כמה שנים. התחלת השעור היתה בשעה חמש בבוקר בקיץ, ובחורף — ללא מועד קבוע. לא היה לו מושג בהוויות העולם.

ד. ר׳ אביגדור בראון, מזקני החסידים. על עברו לא ידוע לי הרבה, אבל מספרים שגם בצעירותו עסק בחסידות.

ה. דודי ר׳ יעקב פייבל גוטנטג. יהודי שמעטים כמוהו, לדעתי. היינו: למדן מופלג היה, אך לא התנשא, מעורב בין הבריות. מבקר חולים ומבין בתרופות. ד״ר סחרוב כינהו „חצי דוקטור". נוח



נחום גרוסמן

לשמים ונוח לבריות. לא היה סבלן כדוגמתו, הן בשטיבל, הן בבית וכן בין אנשים.

אשר לד״ר סחרוב, ראוי לעמוד על אישיותו ופעלו, ולדעתי יאה לו התואר צדיק, משום מעשה שהיה. ריפין נתונה היתה, בכל הנוגע לרפואה, תחת עולו של רופא בשם ד״ר חולוינסקי, אנטישמי מובהק, שונא ישראל שקשה להביע את התנהגותו הגסה בכל אדם ובמיוחד ביהודי העיר, מבחינת רדיפת הבצע היו אצלו שווים הכול, יהודי וגוי, עשיר ועני. אך מאז בא ד״ר סחרוב, הוקל המצב, גם בין הגויים. על אף עבודתו הקשה בתור רופא ממשלתי ונסיעותיו התמידיות בסביבה, מוכן היה תמיד לבוא לעזרת החולה, בלילות, בגשמים, בסערות החורף, ועל אף העיפות. דיה דפיקה קלה בדלת, וכבר הוא דרוך להיחלץ לעזרה. שאלת הכסף אצלו היתה בדרגה הנמוכה ביותר. מן העניים לא רצה בכלל לקחת כסף. והגוים אהבוהו והעריצוהו בזכות תכונותיו הטובות. ויהודי לאומי היה אף־על־פי שהתיידד עם צמרת הממשלה, עם הפקידים הבכירים ואנשי הצבא הרוסי. הוא היה מקור עידוד לכל חולה וסובל.

אזכור אנקדוטה אחת. פעם בא אלינו לביקור בשבת לפנות ערב. אבא שקל אם כבר מותר להדליק נר. והנה הדליק הוא בעצמו, ובצחוק ביקש לתת לו חתיכת חלה של שבת... מתלמידיו של הלל היה, אוהב את הבריות ומקרבן.

לדמותו של אבא ז״ל

אשר לאבי ז״ל ,יש אמנם לכתוב הרבה, אבל אסתפק בציון קוים אחדים לאישיותו ומידותיו. למדן מופלג היה, חכם בהוויות העולם, למד ולימד תורה לשמה, לא רצה ליהנות מכתרה של תורה גם בזמנים הקשים ביותר, כשהיתה לו הזדמנות להרוויח ולחיות בהרווחה. סבל מיריביו ולא נקם בהם אף־על־פי שיכול להשפילם על־ידי מסירת סודות שהיו ידועים לו ולא עשה זאת ולקח הסודות עמו לקברו. נסיעותיו לחצר הרבי בגור היו בפשטות ובענווה. לא התבלט ולא התנשא. זכורני פעם ,אחרי נסיעה לגור רציתי להכנס אתו בויכוח, והוא לא הרשה לי, אלא ענה לי בפשטות גמורה: בתור אב אני לא אתוכח אתך, רק על דבר אחד אזהירך — להתרחק ככל האפשר משקר ולא

לחפש האמת, אם רוצה אתה לחיות בעולם. אבל שגגה אחת עשה, שהאמין לכל מיני מלשינים שהביאו דיבתם רעה על ילדיו. ואמנם, אמת, היינו חדורים רוח ציונות והשכלה, ובגלל זה שמררו את חיינו החלטתי לעלות לארץ־ישראל לפני הזמן יחד עם אחותי פרומה, שנפטרה בארץ בשנת תרפ״ו, משום שאנחנו היינו הגדולים במשפחתנו, אך לא הצלחתי עד שאחי טוביה נעשה חלוץ־המשפחה ועלה לארץ בשנת תרפ״א.

ר׳ שמואל זיינויל פוזנר ואבי ז״ל היו בחייהם ידידים טובים, שניהם לשם שמים נתכוונו ושניהם — דאגת פרנסת משפחותיהם מוטלת היתה על נשותיהם. ההבדל ביניהם היה זה, שאבא ז״ל, שלא כחברו, האמין באמונה שלימה שאסור לדחוק הקץ, ואך ורק על־ידי תורה ויראת שמים אפשר להגיע למטרה הנעלה. אחרי המלחמה, כשהופיע העתון החרדי של „מחזיקי הדת״ והכול תמכו בקריאתו, ואפילו נחום לייביש התבטא שמצוה לקראו, היה אבי היחידי שהתנגד לכך וטען שבמקום קריאת עתון מוטב ללמוד דף גמרא הכוללת את כל המדעים שבעולם. ואילו יריבו ר׳ שמואל זיינויל פוזנר סבור היה שארץ ישראל היא בחינת מטרה המקדשת את האמצעים, כלומר שאפילו החפשיים ביותר בדיעותיהם סופם שישתנו לטובה עם ביאתם לארץ, ומקובל היה עליו מאמר חז״ל: הדר בחוץ לארץ כמי שאין לו אלוה, והדר בארץ ישראל כמי שיש לו אלוה. לא האמין אבא, שהציונות שלנו באה מתוך פנימיותנו.

לאחר שכבר הייתי בעל משפחה נזדמנתי פעם לביקור בריפין, בדיוק ביום־הבחירות. ישראל פישל, הצעיר מבני משפחתנו, היה מגויס על־ידי החסידים למלחמת בחירות ושפך על ר׳ שמואל זיינויל גל של בזיונות, ורבים רצו להגיב נגדו. הזהיר ר׳ שמואל זיינויל שלא לנגוע בו ואמר: אני בטוח שיהיה משלנו... מסירותו להשכלה היתה גדולה וכן לארץ ישראל.

אשר למוסדות וארגונים, אזכיר בזה, למשל, את העזרה הסוציאלית, שמנתה בקביעות שתי נשים, הלא הן: סבתי שרה גוטנטג וחיי שרה שטנצל. הן היו מוסד שלם, בלי עתורות ובלי פקידים ופקידות. שתי הזקנות האלה עבדו ללא ליאות, חדרו למרתפים ולעליות, לעזרת חולים ונצרכים וכו׳ וכו׳.

ישראל כבירי / שני בתי חסידים דגור

ביום שמלאו לי שלוש שנים, לקחוני אבי ואחי אליהו־אליעזר, זה בידו הימנית וזה בשמאלית והוליכני ל„חדר" של הרשל־טיע. הלכו עם בן־הזקונים, דרך הסטוו, נכנסו אתי לשעה קלה לבית החסידים דגור אשר בחצרו של ראובן בקר, ומשם המשיכו דרכם ל„חדר".

הקוראים שיגיעו בקריאתם עד כאן יתפלאו למקומו של בית החסידים שלגור ויחששו לטעות. גם קשישים יאמרו: בית החסידים דגור, במקום שנחרב, שם עמד חמישים שנה ומעלה. אך נכבדי, המשיכו נא בקריאתם, הוא, יזכירכם על שני בתי חסידים של גור בריפין. הראשון שכולכם הכרתם אותו, השני תחילתו בחצרו של ראובן בקר והמשכו בבית גוטשטין. יסד אותו מנחם מנדל גרוסמן, בשנת תרע"ב והפסיק קיומו בשנת תרע"ו או מוקדם מזה.

הגורם להקמת בית חסידים נפרד מהראשון יהיה הנושא לרשימתנו זו.

מתכנסי בית החסידים, נפרדו משאר חלקי העם שבבית המדרש ובית־הכנסת, בגלל דרכי התנהגות מיוחדת, בעבודת אלוהים, „דרך החסידות". אחדות מגובשת זו, נראתה אך ורק כלפי חוץ, חברה זו ש„גור" לכאורה אחדם, היוו פסיפס של גונים. ונרשה לנו לומר גם, בעלי מעמד כלכלי שונה, עם כל סממני ניגודי האינטרסים. אך הבולט בגונים, השוני הרוחני.

התפרסה הדתית וכיוצא מנה, ההלכה והמעשה של החסידות, נראתה מנקודות זויות שונות ובהגשמת דרכה בחיי יום יום, התנגשה לא פעם בעלי גוון אחד כשניה.

שלוש קבוצות רואה הכותב בחברה שגדל בה. א) החסיד המיסתורי; ב) החסיד הלמדן; ג) חסיד הראווה.

הראשון, שנציגו נחום לייביש ועוד, היו אלה חוזי חזיונות ומאריכי תפילה. אותיות התורה אינם כפשוטם ואינם ניתנים להשגה בשכלנו, כל אות שבתורה, עולם מלא כוונות. טעמי המצוות נבינם, בעולם האמת. השטן וכת־דליה, אורבים ליצוריו של הקדוש ברוך הוא, וכשאדם יסטה, מחכים לו נהרות די־נור ואשו של גיהנום. גאולת העולם וגאולת ישראל קשור בביאת המשיח. הוא רדום, עלינו להקיצו, להביאו בכוח מעשנו, שהם תפילה, זעקה וצדקה, טבילה, תיקונים וצרופי אותיות. דבקות לשכינה, ע"י עבודת הבורא לשמה, מתוך שמחה וכוונה. אלה יקרבו גאולת ישראל, האדם והעולם. תכלית היקום: שבח לבורא העולם, לימוד התורה ואהבת־ישראל.

קרוב לחצות היום, ראינום עדיין, מסתודדים מסביב לכתלי בית־החסידים ותפילת שחרית, לא מצו עד תום. ושכדברו בשבחי הרבי, התמוגגו לנפלאות, למעשה נס שמעל הטבע, העריצוהו כקדוש, שנהירין לו שבילי דרקיע, שבכוח הצירופים, נפתחות לפניו, דלתות ההיכלות של כסא־הכבוד. הוא נקי מעוון, אין בו חולין וכל תנועה שבאבריו, מכוונות, כל מלה היוצאת מפיו מזוככת. שיחת החולין של הרבי, גם הן אפופות סוד, קדושה, רמזים וכוונות. מיסתורין ואמונה ללא דופי.

החסיד הלמדן: דף הגמרא, עולם הזה ועולם הבא. הם התענינו בכל, עסקו במסחר, פרנסו משפחות והכירו תקופתם שבהם חיו. היו ביניהם שהכירו, אם כי לא ביסודיות, בעיות החברה והוגי הדעות של זמנם. התווכחו והתפלמסו, בבעיות שהעסיק דורם. אך הגמרא לחם כוח. החומש נלמד ונקרא, אך ורק ע"י קריאה בפרשת השבוע. הנביאים והכתובים הכירו, והיו ביקאים, אך לא דשו בהם. על ההלכה יגעו מוחם, „התלמוד הבבלי", עליו מסרו חייהם פשוטו כמשמעו.

לומדי תורה רבים היו בריפין בבתי המדרש ובבתי חסידים שונים, בעיקר התרכזו בבית החסידים של גור. הבולטים ביותר, פישל דן, יהושע ביזר, יעקב פייבל גוטנטג. בהמשך הסיור נזכיר עוד. נתאר כאן במקצת את הטיפוסי שבחוג זה, מנדיל גרוסמן, הקשור למאורע שאנו כותבים כאן.

בקיאות זו בתלמוד, בספרות הגאונים ובפוסקים, במפרשים ובמפרשי המפרשים, בספרי הפלפול האחרונים, ואחרוני האחרונים, אפשרי היה אך ורק, אם עסקת בהם יומם ולילה. ואמנם תנומה לעיניים כן, ושינה לשעות לא. כל אימת שהתעוררתי בלילה, מצאתי את אבא, רכון על תלי תלים של ספרים. אהבת התורה, לימוד לשמה, ללא כל שמץ של מחשבה, אודות שכר ועונש וארחיק לכת, לא לשם שמיים. הידיעה הבלעדית, ההרגשה ו„יכול לה", לשבור את חוסר הידיעה, לתרץ בהיגיון את המוקשה, במראה מקומות, לעורר בעיות חדשות ולהשיב עליהן תשובות ברורות ורק ברורות, זה היה תוכן החיים ותכלית הבריאה, עונג רוחני „עולם הזה", השכר קבלת, ברגע שתרצת הקושיה, וכי העולם הבא יספק לך, או מסוגל לתת לך, תענוגות חשובים מאלה? היגיעה לא הכבידה, היא משכה את הלומד וספק לו בו במקום הנאותיו. דף הגמרא: כל כמה שבעיותיו רחוקים היו מהויות העולם ולא מובנים מפאת מרחקי הדורות, יותר ויותר התענגת, על שהצלחת לקרבם לזמנך. (ההובי החביב ביותר של אבא: התעמקות במסכת „עירובין". למן העריסה של הבכור, נחום מאיר, עד יום מותו, היתה מסכת זו כעין דף פתוח שטרם נכבשה. והיה נושא לחליפת מכתבים עם הגאון ר' אברהמל מסוכצ'וב).

התפילה! אם כי תפסת חלק גדול מההלכה ובחסידו העקרון החשוב ביותר, הרי בחוג זה של הלמדנים, נדמה לי שדחפו אותה אחורנית מה. וכי מה הפלא, הזמן דחוק ואין לחסר מהשקלא־וטריא. אמנם שני זוגות תפילין, של רש״י ושל רבינו־תם, אך לא האריכו בתפילה יותר, מיראים ושלמים שלא מהחסידים.

המסתורין: לימוד הקבלה, התעמקות בזוהר ובשל״ה הקדוש, ובספרי החסידים, אך ורק בליל־שבת. האמונה בשדים, ברוחות ובאמונות טפלות, שימש לו לאבא אתגר להתלוצצות.

הרבי בעיני הזוג הזה, נראה בעינם, אחרת לגמרי משרואוהו, החוג מהטיפוס המסתורי, או החסיד הבטלן בלשונם. הם לא חפשו המופת ולא ראוהו כאדם, שלא מעלמא־הדין. ה„שפת־אמת" היה לרוחם, הוא כבש, במאור פניו הרוחניים ובחיוכו המלבב. הלמדנים

הכירו בו האוטרוטט בהלכה, ונהנו מתורות החסידית, ירושת קוצק, חידושי הרי״ם ומנאבכי המקורות של עצמו. יהודים למדנים, הביאו מנסיעותיהם לרבי, אמרות כנף ומטען הברקות. רחב הלב, משקוי התורה של הרבי. נשמע סיפורו של נחום מאיר גרוסמן: ילד הייתי, כאשר הביא אותי אבא לפני ה„שפת־אמת". תוך שיחה עם הרבי, התאונן על חשקו הרפה של היהודי הקטן, לבעיות „אביי ורבא". לכשקמו להיפרד, ביקש הרבי ממני היד, ולהבטיח לו, רצון עז ללימודים. הזאטוט משך ידו, ולא תקעו. ה„שפת־אמת" פנה לאבי ואמר: „מנדיל! יש לך בן ישר ונאמן, הוא לא רוצה להבטיח, שמא לא יקיים". והוא פונה לנער „בכל־זאת", תקע היד והבטיח. אומר נחום מאיר: המעמד, השיחה, השרה הארה וחגיגיות ועד היום, מנחה אותי השפע של הרוחניות, ששפע מאותה שיחה.

חסיד הראווה: בולטים בחיצוניותם, מגדלי פיאות ארוכות ולבוש ארוך מאוד. היו אלה אברכי משי, הסמוכים על שולחן הוריהם, או חותניהם וכן אנשי גיל עמידה, שיגיעתם בתורה קצרה רוח או שלא טרחו כלל. התוכן נבלע על ידם והתכסה בקליפה. תורת החסידות, זו התמימות, הרכות והעדנה, המלמד זכות על כל אדם. הטוען כלפי שמים, בעד כל עוול, הנעשה ליהודי גם כשחטא. החסידות, זו העממיות העסיסית, שמגמתה להגיע לכל חלקי העם ולהקל חיו. תורה זו, נהפכה על פיה, ע״י חסידי ראווה אלה. הם ראו עצמם, מורמים מהעם, נהגו בחוצפה והיו לתוקפנים. הם לחמו, בשצף קצף, בכל סטיה, לו הקל שבקלים. הם לחמו מלחמת חרמה, בכל ניצוץ של מחשבה עצמית. הם לא נמנעו מלפנות לשלטונות הריאקציוניים, כדי שהקנאות הקיצונית תגבר. סמלי החסידות, נהפכו בעיניהם לדחיפת מרפקים, תפיסת שיריים משולחן הרבי, סעודה־לך, שתית־י״ש. היו אלה, לוחמים קשים נגד חובבי־ציון וניצני החסידות. הקימו אבות על בנים, הנחיתו זרועם הקשה על בחורים, שאך „הציצו", זרקום, ובכוח הוציאום מבית החסידים. ע״י כך אבדו לחסידות ולעתים לדת בכלל. לא אזכיר שמות, כי הלא חלחלה תאחז רבים, מבוני הארץ, מאז ועד עתה, בזכרם ובסלחם גם יחד, את מעלליהם.

בהזדמנות זו, אספר שתי פגישות, שנפגשתי על אדמת ישראל, עם שניים מחסידי ראווה שבלטו בעת ההיא. הראשון: בעת שישבתי ע״י הקלפי, בבחירות לכנסת הראשונה. האיש בא לתת קולו וע״י כך, להתוות דרך למדינת־ישראל. למראה פני, נרגש האיש ואנחה כבדה פרצה מלבו ומעיני רעיתו נשרו דמעות. אולי היו אלה תוצאה של הרהורי חרטה, כי הלוא מחיר יקר שלמו בעד טעותם. השני שהגיע אלינו אחרי תלאות רבות ורבת סבל, ישיש נעים. אני יושב מולו והוא, נאנח ושותק, אני רואה בצערו ורוצה לקום אך מבקשני להמשיך ולשבת. אני מנסה לדובבו ושואל לדרכו בחסידות ולרבי שיחיה, והוא, פוטר אותי בגאוה האופינית לו מימים מקדם, „הכל כפי שהיה, לא נשתנה דבר״.

הבאנו לפני הקורא שלושת הזרמים הבולטים, או סיעות בלתי מוגדרות ובודאי שלא חסרו גונים ובני גונים נוספים כמו בכל חברה. אך כאן עלינו לזכור כי האנשים בילו הרבה משעות היום בצותא: בתפילה בציבור, בלימוד התורה וכן בשיחת חולין. חיכוכים והתנגשויות לא חסרו, בעיקר בין חסידי הראווה לחסידים הלמדנים, שהיו באופים שונים לגמרי.

באחת השבתות, בסעודה השלישית, נחלקו הדעות בין אבי, מנדל גרוסמן ובין הרשל בלאס, הלהפסיק עכשיו הסעודה ולהתפלל מעריב או להמשיך בסעודה. הרשל בלאס פתר חילוקי דעות אלה ע״י סטירת־לחי שהעניק לאבא במעמד זה. אחי טוביה שהיה במעמד זה מספר: מהלומה ירדה על בית החסידים. הקהל כולו השתתק ואימה אחזתם, היתה הרגשה כי קרה משהו יוצא מגדר הרגיל. בדומיה התפזרו חסידי גור.

מנדיל גרוסמאן פרש מבית חסידים זה והקים בית שני. הצטרפו אליו יצחק מאיר זונבנד, יצחק ורשבסקי, סקורקה, ואברהם הניך זנדר ועוד, וכן הצטרפו למדנים שלא מחסידי גור ולמדנים סתם. הצטרף גם אברהם אהרן בנזיל. הם שכרו אחת הדירות בחצרו של ראובן בקר וכך זכתה העיירה הקטנה, לשני בתי חסידים דגור.

בית החסידים החדש המה, שקק חיים של יהודים למדנים. המיחם רתח כל שעות הערב ותה וסוכר,

בודאי שלא חסרו בחנותו של מנדל גרוסמן. בחמש בבוקר כבר בקע ניגון הגמרא ובני כל הגילים וישישים בתוכם, מלאו הבית. בחורים צעירים, שנכספו לדף גמרא הראויה לשמה, נאלצו בין מרצונם, או שלא מרצונם, לפנות לבית זה. שם קיבלו ההדרכה הנאותה וההסברים הדרושים. לעומת זה, דלל בית החסידים הישן מחסידים יראי שמים, לומדי תורה, נער יספרם. סימן ההיכר ראו בשעות הבוקר המוקדמות, בשעה שבחצרו של ראובן בקר היו האור והתנועה במלואה. שם, בבית החסידים הישן, רדומים הקירות ואפילה שוררת בין החומות. וכצר המקום, עבר בית החסידים לדירה מרווחת, לביתו של גוטשטין.

לשנים, עם השפעת הזמנים החדשים, התוססים, השכלה, ציונות, התפרקות, כשמיטב הנוער עזב, או הורחק מבית החסידים הישן, לעתים קרובות בכוח וחסידים בעלי תורה הלכו לעולמם, התמעטו המתפללים בישן. לא כן בחדש, כי נהג בצעיריה, ביתר ליברליות והקנאות הזועמת לא שלטה בבית זה. כאן לא זרקו, וצעיר שטעם מה מספרי החולין, לא חשש לעין חודרת לב ותורה עם דרך־ארץ, לא הוציא אותו מקהל עדת החסידים.

נקל להבין שגור הרשמית בריפין, שהסתופפו בבית הישן, לא ראו בעין טובה את הבית השני משגשג. הגם, שבעת ההיא נוסדה אגודת־ישראל וחסידות גור קיבלה צביון מפלגתי. גרעינו של הבית החדש, לא היו באופים אנשי־מפלגה. והחשש שמא השלטון המפלגתי, לא יגיע לתודעה של מתפללי בית החסידים החדש, אילצם למאמץ של חיסול הבית החדש. נשלחו שליחים למרכז אגודת האורטודוכסים, ושליח מחצר הרבי בא בדרישה לחיסול הבית החדש.

כך חוסל, בית רוחני של יראים ושלמים, כשכל הגיגם לתורה ולחסידות ואשר סלדו לקליפה, לריקניות ולמחלוקת.

אלה שפרשו בעת החלוקה (וגם אבא), חזרו והתערו מחדש בבית החסידים הישן. (הגם שהרשל בלאס עזב את העיר) ורבים לא קבלו גזירת הרבי והתפזרו לבתי מדרש ולשאר בתי החסידים.

יוסף פרנקל / בתי תפילה וחסידים־שטיבלעך

אם נביא בחשבון שריפין לא היתה קהילה גדולה, הרי שהיו לנו בתי־תפילה במספר ניכר. נהדר היה בית־הכנסת, הציורים על הכתלים עם שנים עשר המזלות, היופי והפאר, העניקו לכל אחד הרגשה כאילו נכנס למקדש מעט.

היו אמנם צעירים, שחלק מזמן התפילה בילו ליד הכניסה לבית־הכנסת, בצל עצי הגינה („לוסט־גארטן"); אמנם התחלפו רבנים, חזנים ושמשים, ואף־על־פי־כן חרותות בזכרון כולנו דמויותיהם של הרב לוריה, החזן דוקר ור' שמואל השמש של בית־הכנסת שהיה בסיס מרכזי לפעולה הציונית — אסיפות, דיונים וכמובן כינוסי בחירות לקהילה ועוד, וה„סבא" ר' שמואל זיינויל פויזנר בראש.

בית־המדרש — רוב בעלי הבתים שהתפללו בקיץ בבית־הכנסת התפללו בחורף בבית־המדרש. בשורה הראשונה, במזרח, חשובי העיר, ראובן בקר, קטשר, אברהם פלאטה, שטנצל, קורווה ועוד. בכניסה — בעלי עגלה, סבלים, חייטים, תופרי־נעלים ואחרים, שהעדיפו למצוא מקומם בין „יהודי כל השנה". הגבאי בער כהן היה מעורב עם כולם, עם נקישת הקערה וחיוך תמידי על פניו. בימי החורף, כשמגידים היו עוברים את עירנו ונושאים דרשותיהם בין מנחה למעריב, היה בער כהן דואג תמיד לארחם אצל בעלי־הבתים לארוחה ולשלם גם מעט כסף .פעמים היינו עדים גם למחלוקת בין השוחטים, הקצבים ובאי־כוח הקהילה, מחלוקת שהתחילה בבית המדרש ונסתיימה בבית דינו של הרב.

גם שטיבלעך היו בריפין — של חסידי גור, אלכסנדר א', אלכסנדר ב', פלוצק וקוצק. לעתים היתה פורצת בשטיבל של גור מחלוקת בגלל הבנים שלבשו צוארון לבן או נעלים קשורות בשרוכים, וביחוד כשנודע כי אחדים מבניהם מבקרים בבית־עם וקוראים ספרים מהספריה. תמונה מוכרת היא לכולנו, כיצד היינו עוברים ברחוב המוליך מן הספריה, והספר מוסתר מאחורי בגדינו הארוכים. הייתי פעם עד־ראייה למחלוקת כזו בשבת. חלק מהחסידים דרשו שהצעירים האפיקורסים יעזבו את השטיבל ובמהומה שפרצה נשברו דלתות ושמשות. גם מחזות מעניינים אחרים נתרחשו בשטיבלך, כגון כשלקחו את הטליתות מאלה שלא שילמו נדרים, או שלא נתנו „קידוש" בזמן היאר־צייט, אחרי שמחת תורה או חתן בראשית. מהמארגנים והפעילים היה מנדל גרוסמן.

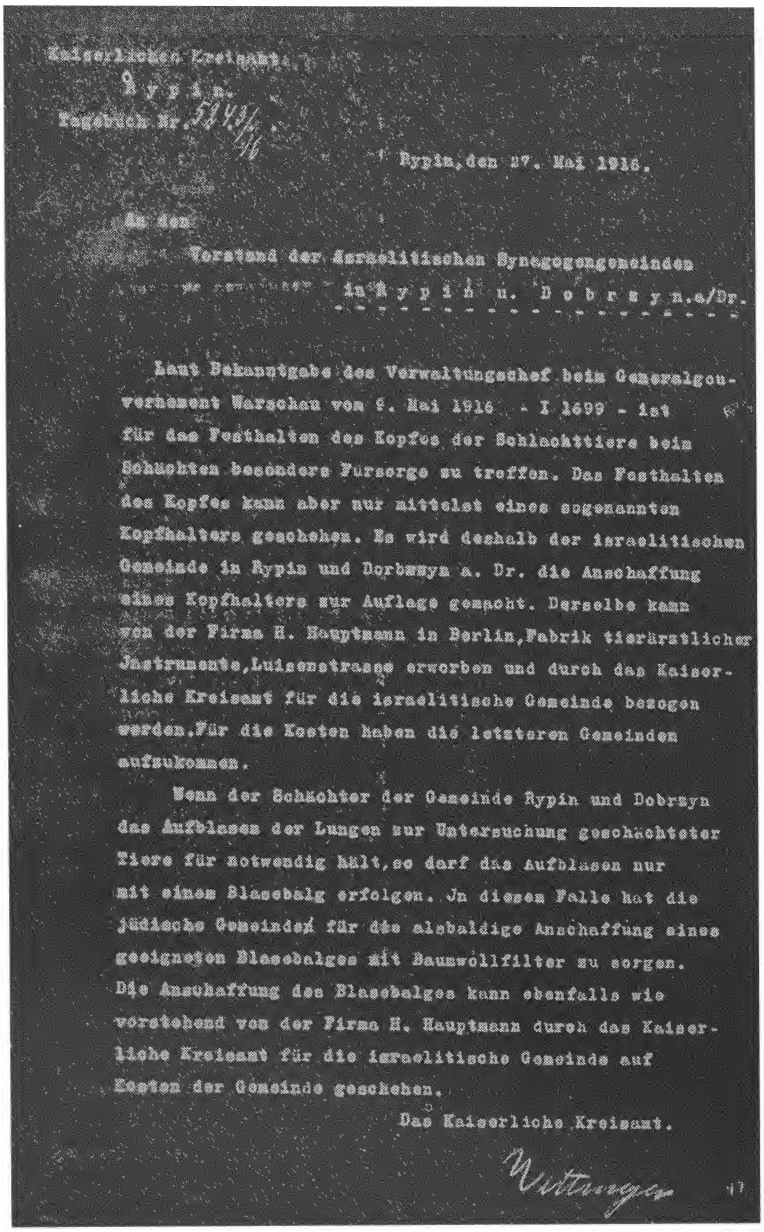
יום שישי לפנות ערב, עם כניסת השבת, היה ניכר ברחובותיה של ריפין. ברחוב המוליך ל„מקוה" ממהרים יהודים, שכבר נעלו חנויותיהם ואחרים, כותונתיהם מאחורי בגדיהם העליונים, לטבילה שלפני שקיעת החמה, להכין עצמם לקבלת שבת.

„יצחק האדום" (דער רויטער יצחק) נחפז מבלי להבחין באדם בדרכו. כעבור זמן, כשהוא מוכן לקבלת שבת והולך לשטיבל, כאילו השכינה שרוייה על פניו והנשמה היתרה בפנימו. ועדיין מהדהד באזני ה„לכה דודי" של איטשה מאיר זונבנד, בשטיבל של גור, וכל פעם היה מהנה את המתפללים בניגון חדש, עתים ניגון חדש שאך זה הגיע מגור. והלצים שבנו היו אומרים ששמעו ניגון חדש זה מבנותיו, או ששמעו באופירה בהיותם בוארשה...

דברים שיש בהם משום יראת כבוד ודרך ארץ היו בולטים בחברות קטנות, שהיו נוהגות להתפלל בציבור בשבתות ובחגים. אחת החברות בשם „חברת תהילים", היתה ליד בית־הסוהר, בבית נמוך, ואני הייתי קוראם בשם שלושה „פ" — פורמאַנעס, פי־שערס, פליישערס, כלומר, בעלי־עגלה, קצבים ומוכרי־דגים. התפילות לפי הנוסח האשכנזי, קידוש אחרי התפילה. אני קיבלתי מנה כפולה של עוגה, משום שהייתי הבעל קורא...

חזיון מעניין היה בליל שמחת תורה, שהרב לוריה היה נוהג כל שנה לבקר ב„חברה תהילים" ולהתפלל שם תפילת מעריב. כל הקהל היה מחכה בכליון עינים לבואו של הרב, קיבלו את פניו בכבוד גדול והתפללו מעריב בחגיגיות ובהתלהבות.

הרב לוריה היה גדול ומופלג בתורה. על אף משכורתו המוגבלת, היה ביתו תמיד מסודר ברווחה. בחדר בית הדין היו האצטבות גדושות ספרים יקרים, ליד השולחן הארוך היה דן ופוסק שאלות, וכל המעמד מעורר יראת כבוד. מעניין היה להכנס לביתו בזמן דין־תורה, או לפני מכירת חמץ. הרב לוריה היה יושב, לידו כוס תה ולפניו גמרא או יורה דעה. בחיוך קל היה קם ומקבל פני הנכנס. פתח בשאלה לבריאות בני המשפחה ותוך כדי שיחה בוחן את טעם בואו של המבקר. הנה נכנסת אשה עם „שאלת" תרנגולת. היה משתדל להקל, וביחוד כשבעלת התר־נגולת היתה מעניי העיר. בדרשותיו בשבת בבית־הכנסת היה לפעמים מעמיק בסברא וחלק מהמתפללים לא היה יורד לסוף דעתו, וביחוד שהיה דורש ביידיש במבטא ליטאי. והנשים בדרכן הביתה מבית־הכנסת, היו קובלות על אריכות הדרשה, וחוששות שמא יישרף הטשאָלנט במאפיה...



Kaiserliches Kreisamt.
Rypin.
Tagebuch Nr. 5843/16.

Rypin, den 27. Mai 1916.

An den
Vorstand der israelitischen Synagogengemeinden
in R y p i n u. D o b r z y n a/Dr.

Laut Bekanntgabe des Verwaltungschef beim Generalgouvernement Warschau vom 9. Mai 1916 - I 1699 - ist für das Festhalten des Kopfes der Schlachttiere beim Schächten besondere Fürsorge zu treffen. Das Festhalten des Kopfes kann aber nur mittelst eines sogenannten Kopfhalters geschehen. Es wird deshalb der israelitischen Gemeinde in Rypin und Dorbrzyn a. Dr. die Anschaffung eines Kopfhalters zur Auflage gemacht. Derselbe kann von der Firma H. Hauptmann in Berlin, Fabrik tierärztlicher Instrumente, Luisenstrasse erworben und durch das Kaiserliche Kreisamt für die israelitische Gemeinde bezogen werden. Für die Kosten haben die letzteren Gemeinden aufzukommen.

Wenn der Schächter der Gemeinde Rypin und Dobrzyn das Aufblasen der Lungen zur Untersuchung geschächteter Tiere für notwendig hält, so darf das Aufblasen nur mit einem Blasebalg erfolgen. In diesem Falle hat die jüdische Gemeinde für das alsbaldige Anschaffung eines geeigneten Blasebalges mit Baumwollfilter zu sorgen. Die Anschaffung des Blasebalges kann ebenfalls wie vorstehend von der Firma H. Hauptmann durch das Kaiserliche Kreisamt für die israelitische Gemeinde auf Kosten der Gemeinde geschehen.

Das Kaiserliche Kreisamt.
Wittinger

שלטון הגרמני בריפין בשנת 1916 בחוזר זה אל הקהילה, מגלה רחמים לבעלי חי הבאים לשחיטה יהודית.

די דויטשע מאַכט אין ריפין יאָר 1916 בעהאַנדלט דאָ זייער
יאָר 1916 באַהאַנדלט דאָ זייער רחמנות־געפיל קעגן בהמות, וואָס קומען צו יידישער שחיטה.



החינוך היהודי

יידישע דערציונג

חנוך לנער על פי דרכו

גם כי יזקין לא יסיר ממנו

(משלי)

שמואל כהן / **„החדר המתוקן" של פרנק**

„החדר המתוקן" של פרנק

עברית היתה לשונה לא רק של הספרות התורנית, אלא גם של הספרות החסידית, שגדלה והתפתחה במחצית הראשונה של המאה התשע־עשרה בפולין. הלשון העברית שלטה בחייהם הדתיים של יהודי ריפין, אבל לא בחינוך ילדיהם. לשון־ההוראה שלהם היתה הלשון המדוברת, יידיש. התנועה למען תחיית הלשון העברית נולדה בהשפעת התנועה הציונית, עם חדירתה של שיטת לימוד הלשון העברית כלשון חיה, לא רק כמקצוע של לימוד, אלא גם כלשון־הוראה. בעצומם של ימים מדאיגים והרהורים מחרידים על ההווה והעתיד כאחד, נמצאו בעירנו אנשים מעטים, שבעיות עמם היו קרובות ללבם והם שהגו את רעיון הנחלת הלשון העברית לנוער.

ריפין יצאו מוניטין כעיר ציונית ששרשים עמוקים לה בשדה החינוך והנחלת הלשון העברית הן לתינוקות של בית רבן, הן לנוער המתבגר, וזאת בשל רשת בתי־הספר העבריים למופת וחבר המורים המנוסים והמסורים לתחית הלשון העברית, שעמדו לה בתקופות שונות, החל בה„תחיה" של פז׳נצ׳בסקי, שפר, מלצקי, גרינשפן, ויגדורוביץ ויחיאל פלוצר, המורה והמחנך, הנואם והמטיף הדגול לציונות. כן תרם תרומתו בית־ספר ה„מזרחי" של המורה גוטפלד, ואחרון אחרון, בית־הספר „תרבות" שהוקם בעמל רב ועמד למופת ולתפארת עד לשואה ולחורבן.

אפס כל הגורמים שנמנו לעיל לא הם היו ממניחי היסוד לחינוך העברי בריפין, לכל היותר היו הם שותפים וממשיכים נאמנים, אשר ראשונים קדמו להם. ההיסטוריה של החינוך העברי ראשיתה לפני חמישים שנה ומעלה, כאשר בריפין נעשה צעד מהפכני נועז ונסיון ראשון לשנות סדרי־בראשית ומסורת עתיקת־יומין שהשתרשו בחדר הישן על כל מגרעותיו ויתרונותיו כאחד. אכן, היה זה מאורע היסטורי שמשמעות אקטואלית לאין ערוך נודעה לה בשעתו —

עם פתיחת ה„חדר המתוקן" של פרנק בחסותם של ועד ותומכים מנכבדי העיר מכל החוגים, לרבות יהודים שומרי דת ומסורת כר׳ ש. ז. פוזנר, אליעזר גלובוס, זלמן גרונר, משה שרנסקי ישעיהו קופה ועוד.

מלים מספר לזכרו של איש שודאי אינו ידוע לרבים ואך מעטים הם הזוכרים אותו: יהושע מאיר, בעל חזון וממשכילי הדור מלפני מחצית המאה, שהגה רעיון ייסוד חדר מודרני, שונה מהחדר הישן. וממחשבה — למעשה, אולם החדר שפתח לא הוכתר בהצלחה ושימש סלע־מחלוקת. ליצני הדור התלחשו ומפה לאוזן סיפרו, שחדר זה אינו חדר מתוקן, אלא חדר מסוכן, ומייסדו נאלץ היה לנטוש את ריפין ועקבותיו נעלמו ולא נודעו עד היום הזה.

פרק מיוחד במינו וגורם תרבותי ולאומי רב־ערך בשדה החינוך העברי הוא החדר המתוקן של פרנק, המורה הדגול, בעל הקסם האישי בהופעה החיצונית ובעל היכולת הפדגוגית המעולה, והראשון שהנהיג את שיטת ההוראה עברית בעברית חיה ומדוברת, שהביאה עמו כבוגר בית־המדרש למורים בארץ־ישראל. אכן, הוא ידע לטעת בלב חניכיו רוח ארץ־ישראלית ולהנחיל להם ידיעות מארץ־ישראל, מאחר שהנהיג

קריאה בירחון „מולדת", שיצא בא"י ובשבועון „השחר" שהופיע בוארשה, באותה תקופה. לצדו של פרנק עמדו שני מורים, דובוביץ' וגורנשטין בוגר הסמינר בגרודנו. מתפקידו של האחרון היה גם החינוך הגופני והקניית ידיעות בספורט. ניתנה האמת להאמר שהחדר המתוקן של פרנק לא נשא כלל וכלל אופי של „חדר", ומן הראוי שנציינו כבית־ספר מתקדם ומושלם בזמנו. עדיין זכור לי היום שבו נבחנתי, כדי להתקבל כתלמיד לחדר המתוקן. היה זה בשעות הבוקר של יום קיץ, כשבאתי בלוית אחי הבכ"ר שמעון. פרנק קיבל אותנו בחדרו הסמוך לחדרי הכי־תות, ועל ברכתנו „צפרא טבא" החזיר „שלום", והו־שיט ידו לאחי. השנים פתחו בשיחת־רעים, כנראה על ענינים שעמדו ברומו של עולם ושאת משמעותם טרם הבנתי. לפני נפתח עולם חדש, כאשר ראיתי לראשונה את האיש הדור־הקומה, בעל הראש העטור שער ארוך והעינים המפיקות אצילות ושלוות נפש, והוא דובר עברית חיה ורעננה וכולו אומר כבוד... נוסף על כך, קשה לתאר את הרושם של החדר עצמו, ששכן בסביבה היפה ביותר ובפינת־חמד שברחוב פראגה, בין גנים פורחים מזה ושדות מוריקים מזה. לבסוף פתח פרנק לפני את הספר „הלשון", חלק שלישי, שבו למדו תלמידיו בכיתה העליונה. עמדתי במבחן ונמצאתי מתאים לאותה כיתה.

ואני לא ידעתי נפשי ובאותה שעה נתון הייתי במבוכה: כיצד אשאר לבדי, מבודד ומרוחק מכל חברי שבחדר הישן? הפעמון המבשר לתלמידים את שעת ההפסקה הביא עמו הקלה פורתא. הנה מבחין אני בין התלמידים את ישראל לייפר, יהושע מאיר שרנסקי, ברוך פוקס, אשר גרינר, אלקנה גלובוס ז"ל ויבדלו לחיים גלובוס גדליה ואחים רוזנברג שפניהם היו מוכרים לי.

לאט לאט מסתגל אני, ומה גם שפרנק המורה והפדגוג שדרכי ההוראה נהירים לו, מיטיב לקנות לב תלמידיו ובפרט מדי ערב שבת עם תום הלימודים, לפני לכתנו הביתה כשהוא מנגן לפנינו מפרי יצירתו, כי בעל מנגן היה ומחבר תוים וכולנו שרים עמו.

וזוכרני השיר שנתחבב במיוחד ואנו היינו חוזרים עליו מדי ערב שבת:

„מחר שבת לבית הספר לא נלכה
רק לנוח ורק לנוח..."

אכן המוסד היה לתפארת עירנו והיה בו בזמנו משום הישג גדול והתקדמות רבה.

החדר המיוחד של המלמדת רויזע הענע

ה„חדר המיוחד" בפרק זה שבזכרונותי עניינו ב„חדר" של ר' אליעזר יהודה גוטפלד ז"ל. אף־על־פי שהוא לא נבדל במאומה מרוב בתי החדרים שבעירנו הן בתנאים שהיו לרשות הלומדים, הן במערכת הלימודים, בסדרתם, במשמעת וכו' — מן הראוי לעמוד על התכונות הנעלות שניחן בהם ר' אליעזר יהודה, שנודע בכינויו „דער ליטוואק". מוצאו היה מליטא, שם כיהן כראש ישיבה, ועבר להתיישב בריפין לאחר שהרב לוריא, רבה של ריפין, שגם הוא היה איש ליטא, הביע רצון ומשאלה, עם עליתו על כס הרבנות בריפין, לראותו תושב ואזרח העיר.

ואכן, רצונו של הרב היה לעובדה, אליעזר יהודה עבר לעירנו ופתח לו „חדר". שמו הלך לפניו, הכה שרשים, נקלט יפה ומצא מקומו בריפין. ניתן היה להניח שהמקום ויושביו כאחד היו לרוחו ונקשרו גם יחסי־גומלין. וכראייה חותכת תשמש העובדה, שלאחר תקופה קצרה בלבד בא מליטא הרחוקה גם אחיו הצעיר ר' ישעיהו גוטפלד, וכמוהו אף הוא פתח לו „חדר". אולם היה זה מהחדרים המתקדמים שבתקופה ההיא, התלמידים קיבלו בו חינוך עברי ובמרוצת הזמן הפך לבית־ספר בחסותו של „המזרחי" בריפין. ובדברי אלה אני רואה משום מלוי חובת תלמיד לרבו, ר' אליעזר יהודה, אשר בביתו למדתי וממעיינו

שתיתי. בשקט נפשי הוליך הוא את ספינתו, מתון היה מטבעו, ובניגוד לרוב המלמדים, כאשר לפניהם תלמיד סורר, סרבן או כושל מטבעו, שמיד הם עונשים אותו, ידע ר' אליעזר יהודה לכבוש יצרו בקור רוח ושמר על ארשת פניו השקטים, שתבונה וחכמה נסוכים עליהם. ומשום כך שמרו לו תלמידיו אמונים, ולא זכור לי אפילו פורץ גדר במחיצתו. שותף היה לעבודתו האשה, הרעיה והאם, הרי היא מרת רויזע הענע ז"ל, האשה הדגולה, החכמה והמשכילה, בעלת ידיעה נרחבה ויסודית בלימודי היהדות. משנתאלמנה מבעלה המשיכה ביתר שאת, בכוחות עצמה, לקיים את ה„חדר", נרחבה ויסודית בלימודי היהדות. משנתאלמנה מבעלה היהודית. היתה, אולי, האשה היחידה שעמדה בראש „חדר", אשה רבנית ומלמדית.

על כן נזכור באהבה את „החדר המיוחד" של רויזע הענע ז"ל בריפין, שהעניקה לנוער מידיעתה, וברוב כשרון ידעה להנחיל ולהחדיר ולהפיח בלב הבנות רוח אהבה לעם ישראל ותורתו. אל־נא נסיח את הדעת, שהמדובר בעיירה שהיתה ברובה חסידית וחרדית, בתחילת המאה, כאשר חינוך הבנות לא היה מקובל בישראל.

בתקופה זו פעלה בריפין אשה, ואם בישראל, אשה יראת אלוהים ואדוקה במצוות ובמעשים טובים, מרת רויזע הענע ז"ל, שהרהיבה עוז ועמדה בנסיון, כשמיטב בנות העיר נוהרות לשמוע תורה מפיה.

בבית־העלמין בריפין ניצבת מצבת־זיכרון מאבן, עליה חרות:

„כל ימיה לא אכלה לחם עצלות, בעין אחת צופיה הלכות ביתה ובשניה, על סובלי רעב הביטה".

מסיפורי הרבי

הרשימה שלפנינו באה לגמול חסד לבית רבי אחד בעירנו, שבילדותי שמעתי תורה מפיו. אמנם, רוב ילדי העיר לא היו לומדים אצל רבי אחד בלבד; וכמנהג הימים ההם, כאשר נסתיים ה„זמן" והגיעה העת לחדשו בחול המועד פסח וסוכות, היה גם הרבי ר' אברהם אהרן המלמד ז"ל בכבודו ובעצמו מחזר על פתחי ההורים, כדי לשאת ולתת עמהם לקראת ה„זמן" הממשמש ובא. לא נערך שום הסכם בכתב, די היה באמירת „הן" בלבד...

ה„חדר" של ר' אברהם אהרן מלמד שכן במורד הקיצוני המוליך לנהר, ומקביל לבית־הכנסת. וכך היו לומדים: יושבים אל שולחן גדול, שסביבו ספסלים בלי משענות. הרבי יושב על כסאו בראש השולחן, מקטרתו הארוכה בפיו, כמנהג דייטש, שסיגל לעצמו בימי שבתו בכפר צאטק (כפר שתושביו ממוצא גרמני), שעל קורותיו בזמן ישיבתו בו היה מרבה לספר.

הלימודים התחילו בשעות הבוקר המוקדמות ונמשכו עם הפסקות קצרות, עד שעה מאוחרת בערב.

הרבי ידע לקשור ולשמור על יחסים תקינים עם תלמידיו, ובעת ובעונה אחת לקיים משמעת־ברזל. וביחוד הקפיד מאד לבל יהיו איחורים, וכל מי שהעיז להפר את הסדר בא מיד על עונשו ובלי חקירות ודרישות היה מפעיל את ה„קאַנטשיק", שהיה מונח תמיד לצידו, כדי להרתיע חוטאים ועבריינים, מפירי חוק ומשמעת ב„חדר". וראה זה פלא, אף־על־פי שר' אברהם אהרן מגלה תקיפות ויד חזקה, אין תלמידיו שומרים לו איבה וטינה. אדרבא ואדרבא, הם רוחשים לו חיבה והערצה, כי ידע ר' אברהם אהרן לקנות לב תלמידיו, וזאת בשל סיפוריו הידועים, שהיה משמיע באזנינו עם ערוב היום...

בלילות החורף הארוכים, עם תום הלימודים ולבו טוב עליו, הוא עוד ממשיך לשבת אתנו שעה ארוכה ומעלה לפנינו מסיפוריו המותחים ועשירי־הדמיון. וכך פותח ר' אברהם אהרן את סיפוריו במעשה שהיה:

„לפנים דר הייתי בביתו של ר' ברוך פוזנר, בדיוטה העליונה וחלון שבחדרי פונה מראש הגג אל הרחוב. בימים ההם עוד הייתי אברך ונוהג הייתי

לבוא עם עלות השחר עם חברי ללימוד בבית המדרש, ופעם שומע אני דפיקות על החלון וקול קורא: אברהם אהרן! אברהם אהרן! שקוע הייתי בשינה עמוקה ודמיתי, שאני מתגורר למטה בקומה התחתונה והדפי־קות הן ודאי של חברי המאיץ בי לקום בגלל השעה המאוחרת. והנה אני מתלבש חיש מהר, לוקח הטלית והתפילין ויוצא לדרך. בחוץ — חשכה ואפילה גמורה, וברחוב אין נפש חיה. הפנס שעל העמוד באמצע הרחוב זורע אור קלוש. והנה אני מבחין בדמות אדם גבוה העומד ליד חנותו של בלושטיין. ככל שאני מתקרב, מתרומם הוא מעלה מעלה, וכאשר אני קורא: יחזקאל! יחזקאל! כי חשבתי בלבי, שאין זה, אלא דער הויכער יחזקאל, כלומר יחזקאל הגבוה; ובעוד אני עומד ותוהה על המתרחש — שולח הלה אלי את לשונו הארוכה כחדקו של פיל שבכוחו לחנוק אדם... מיד עמדתי על טעותי. והמתדפק על החלון לא היה אלא אחד השדים והרוחות בדמות אדם. אולם לא נפלתי ברוחי ושמרתי על קור רוחי, התחזקתי בטלית ותפילין שבידי, שבכוחם לשמור עליך בעת צרה מכל פגע ושטן העומדים למכשול בדרכך"...

ויש שמספר הרבי על מתים המתכנסים בלילות בבית־הכנסת לקריאת תורה, וכל אדם יהודי העובר בשעה זו ליד בית־הכנסת והנקרא לעלות לתורה, מחובתו להיכנס ולהתקדם כשגבו מופנה לעבר התורה ואילו פניו מופנים החוצה.

יושב ר׳ אברהם אהרן ומספר את סיפוריו, והוא מתעלה בעינינו, תלמידיו הקטנים, לגיבור על אומץ לבו וקור רוחו, היודע להתגבר ולעמוד במבחן בשעה גורלית. דומה, שלא נתכוון הרבי בסיפוריו אלה אלא להחדיר בלבנו אמונה עמוקה ועזה בכוחם של הטלית והתפילין. ואילו אנו עצמנו יושבים אותה שעה אחוזי חרדה ודאגה, איך להגיע בשלום לביתנו בחשכה שבחוץ, כאשר לרשותנו מעבר המוליך דרך בית־הכנסת בלבד. אפס, יודע הרבי נפש תלמידיו, ובסיום מרגיע ורומז הוא על הסגולה והבטחון שבנרות הדול־קים אשר בפנסים שבידינו. ואכן, כל עוד אנו הולכים בצותא ובליווי אורות הפנסים שבידינו, כולנו חוזרים בשלום...

יהי זכרו ברוך!

שמואל כהן

טוביה כבירי / באוירת ה„חדר"

חורף. שעה מוקדמת. נער שזה מקרוב מלאו לו שמונה שנים משרך לו דרכו, הגמרא תחת בית שחיו, הפיאות מאחורי אוזניו, ופניו „לחדר" החדש לשעור בנדרים עם הר"ן.

העיירה נמה את שנתה החרפית, ורק קולו של הפלדפבל מהדהד בדממה. אט׳וא טרי צ׳טירי, אט׳וא טרי צ׳טירי, שמאל ימין, שמאל ימין. אלה הם הטירו־נים של משמר־הגבול המתאמנים בתרגילי־צבא של הוד מלכותו הצאר. לב הילד נמשך לקצב האחיד של החיילים, אך אסור להרהר בדברי חולין, להיות ממבלי עולם בדברי הבל. כל זאת הוא כבר יודע למרות גילו הרך. הרבי וסתם יהודים טובים כבר הזינו אותו בדברי מוסר.

מעטה של שלג פרוש על העיירה העטופה בלובן.

השעון

בחדר חם. מנורת נפט דולקת, והתלמידים כבר התכנסו ל„שעור". על הספסלים מסביב לשולחן משננים את הסוגיא ומתנועעים בקצב אחיד, בניגון בן דורות. מעבר לדלת פורץ חום ופושט בכל החדר, כי לרבי שלנו, ר׳ יחזקאל, עסק נוסף למלמדות — מעבר לפרוזדור מופעלת מאפיה על־ידי אשתו, חיה רחל. קצר־קומה הוא הרבי אך זקן ארוך לו ושפם עבה, המכסה את השפתיים והוא צהוב תמיד מהרחת טבק. קשה לו לרבי שלנו לבטא את האות ר"ש וכאילו להכעיס את בנותיו — ובבנות הוא מבורך ב"ה — שמותיהן בר"ש, כמו תרצה, סרנצה, רוזה, אסתר ואפילו אשתו שמה חיה רחל... ומרביץ הרבי בתלמידים

ביד רחבה, ככתוב חושך שבטו שונא בנו, אך אין הוא מכה מתוך כעס, חלילה, אלא במין המצאה משונה, כגון: נדמה לי, פונה הוא להנאשם, שאתה צריך לכתוב מכתב, וחופן לו לאותו תלמיד את אצבעותיו בגוש אחד ולוחץ אותן בכל כוחו לשולחן־העץ ומחקה כתיבת המכתב... וכשפורץ התלמיד בזעקת כאב, אומר הוא בלעג, מה הרעש? הלא אתה לומד כתיבה... ואם הוא בא, חלילה, לידי כעס ממש — וסימן מובהק יש לנו — השערות הבודדות הצומחות לו בקצה האוזן מזדקרות ורועדות, אז אוי ואבוי למי שנפגע על־ידו.

אך יש והוא מטיף לנו מוסר בשקט ובניגון עצוב, וכשאחד התלמידים מרים ראשו להסתכל בשעון, אומר הוא:

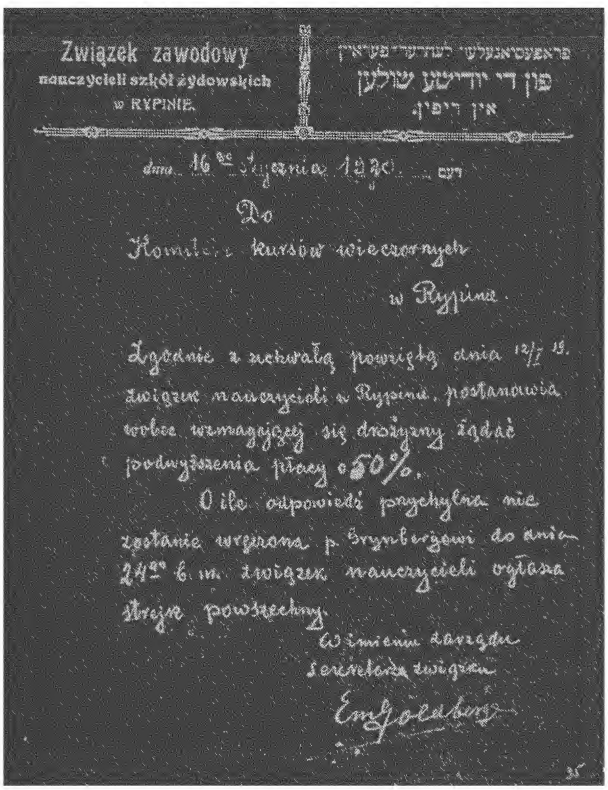
— היודע אתה, השעון שאתה מסתכל בו הוא ספר מוסר, כל התקדמות של המחוגים מרמזת לך על התקרבות שעת התייצבותך ביום הדין, ובמה תתיצב? רק חטאים ועוונות ר"ל...

ואנו אז בסך הכל בני שמונה, עשר.

בשירה ונגינה

יש שעות שאנו חפשים מעינו הפקוחה של הרבי. צו יצא, שכל ילדי היהודים חייבים להקדיש שתי שעות ביום ללימוד קריאה וכתיבה בשפת המדינה. וכאן — אוירה אחרת וספרים אחרים... בספרים תמו־נות על נפח המחשל את אופן העגלה, איכרים הקוצרים בשדה ושרים בצוותא. והמורה מטעם, הלבוש קצרים ומגולח למשעי, יוצא ונכנס אצל פרנס העיר, מדבר עם משפחתו בשפת המדינה. לא סוגיה של אביי ורבא, לא אשה נקנית...

ויש גם ימי גנוסיה, כגון ימי הולדת של אחד ממשפחת השליט ואז אנו הזאטוטים חפשים כצפרי דרור והולכים להסתכל במצעד החגיגי של גדוד הדרא־גונים החונה בעיר, המופיעים בתלבושתם החגיגית, קסדות כעין צריח מרובע עם זנב לבן בראשם, וחברי תזמורת הגדוד עם המנצח בראש, לבושים כחולים וחבושים קסדות עם זנבות אדומים. צועדים הם בסך בשירה ונגינה לתפילה בכנסיה. והקצינים בכל הדרם, דרבנות מצלצלים למגפיהם המצוחצחים, וחרבותיהם הנתונות בנדנדי פליז נוצצות, מחוברות לחגורות לבנות. אוירה אחרת!


Związek zawodowy
nauczycieli szkół żydowskich
w RYPINIE.

פראפעסיאנעלער לערער־פעראיין
פון די יידישע שולען
אין ריפין.

dnia 16go Stycznia 1920 ... דעם

Do
Komit... kursów wieczornych
w Rypinie.

Zgodnie z uchwałą powziętą dnia 12/I 19. związek nauczycieli w Rypinie postanowił wobec wzmagającej się drożyzny żądać podwyższenia płacy o 50%.
O ile odpowiedź przychylna nie zostanie wręczona p. Grynbergowi do dnia 24go b. m. związek nauczycieli ogłasza strejk powszechny.

W imieniu Zarządu
Sekretarz związku
Em Goldberg

ובהמשך הזמן עד להתפתחות אגודה מקצועית של מורים בבתי ספר יהודיים מודרניים בריפין.

דאָקומענט, וואָס דאַטירט די אַנטוויקלונג פון פּראָפעסיאָנעלן לערער־פאַריין פון די יידישע שולן אין ריפּין.

מאיר בר־און / הנוער וחינוכו

העיר ריפין, אשר עד לחלוקת פולין היתה כפופה לשלטון הצא־ריסטי, גבלה במערב עם העיר שטראסבורג (לאחר מכן ברוד־ניצה) שבגרמניה, ובמזרח — עם שירפץ, בדרך שהובילה לוורשה.

עיירה כמו עיירות יהודיות אחרות בפולין, בכל זאת השתייכה ריפין לאותן עיירות יהודיות מעטות בפולין הקונגרסאית, אשר הצטיינו בנקיונן ובתרבותן.

ריפין היתה מהעיירות הראשונות בפולין (עוד תחת השלטון הצאריסטי), בהן החל לבצבץ הרעיון הציוני. מיד אחרי הקונגרס הציוני הראשון, כבר הטיף ה„סבא" שלנו, ר' שמואל זיינוול פויזנר, את הרעיון הציוני בין שורות הנוער דאז. לאחר מכן נוצר חוג רחב של נוער ציוני, אשר ממנו יצאו עסקנים ציוניים חשובים.

לא מעט סבל „סבא" בגלל התעמולה הציונית שניהל. מתנגדיו ניסו להשמיצו, ברם הוא לא שם לב לכך והמשיך בפעולותיו החשובות. ואמנם לו אנו אסירי תודה בעד ארגוני הנוער הציוניים־חלוציים אשר ברבות הימים חינכו דור של חלוצים בין הנוער שבריפין.

החבר הקרוב ביותר שעבד במחיצתו היה יעקב שמשון ליכטר, אשר עזר לו בעבודה הציונית.

החוג הטריטוריאליסטי־הסוציאליסטי

בפעילות ציונית סוציאליסטית בריפין, עסקה ללא ספק הקבוצה שנקראה „החוג הטריטוריאליסטי", אשר קמה בריפין (כידוע התארגנה התנועה הטרי־טוריאליסטית מיד לאחר הקונגרס הציוני ה־7). בראש הקבוצה עמדו: האחים לייב ויוסף קאלסקי, יצחק זונאבנד, משה גרינברג ואחרים. הם גם עמדו בראש העבודה המהפכנית ההתחלתית. ראוי לציין, כי אותה קבוצה אירגנה ועמדה בראש מבצע השביתה הראשונה בריפין בבית המלאכה לחייטות של סדובסקי.

הם עסקו גם בפעולה תרבותית נאה וחשובה, הפיצו „ספרות", הביאו מרצים מן החוץ, ביניהם סופרים ידועים. ראוי לציין כי בעת ביקורו של הסופר והמבקר הנודע „בעל מחשבות", הלשינו חסידי גור כי הוא מהפכן. השלטונות אמנם אסרו אותו, ולעס־קנים הציבוריים היתה עבודה קשה עד שעלה בידם לשחררו.

כדאי להזכיר עובדה מעניינת שקרתה עם לייב קולסקי: יום אחד התקיימה הגנה בלתי חוקית של יהודים ונוצרים בעד חופש, צדק ושחרור פולין משלטון הצאר, בו לקח ל. קולסקי חלק פעיל. באותו

ערב, לאחר ההפגנה, הוא הלך לו לטייל עם חבר, ולפתע מרגיש הוא חבטה חזקה באלה על ראשו. כשהפנו ראשם הבחינו בכמה פולנים, אשר גם הם השתתפו בהפגנת הסולידריות...

עולים מריפין

גם הפעילות הציונית בעיירתנו נתנה אותותיה הממשיים. כבר באותו זמן העפילה קבוצה קטנה של נוער בדרך ארצה, דרך אודיסה, וביניהם: נחום מאיר גרוסמן, משה גרינברג, נחום קולסקי ואחרים. בעקב פרוץ מלחמת העולם הראשונה, לא עלה בידם להפליג באניה ונאלצו לנסוע בכל מיני דרכים — משה גרינברג לארה״ב, נחום קולסקי נשאר ברוסיה, ונחום מאיר גרוסמן חזר לריפין (זה האחרון עלה לאחר מכן ומתגורר בישראל).

פועלי ציון

בתקופת הכיבוש הגרמני התפתחה מפלגה חזקה של פועלי־ציון, אשר אליה הצטרף חלק גדול מהנוער היהודי. העסקנים הפעילים באותה קבוצה היו פוקץ׳, האחות והאח באראן, טיק ואחרים.

בערך באותו זמן מתארגנים בריפין אגודות „בני־ציון" ו„צעירי־ציון" אשר ניהלו — כל קבוצה לפי דרכה — עבודה ציונית. בראש „בני־ציון" עמדו שמעון כהן (שמעון חסיד), יצחק בוכמן, אשר דובז׳ינסקי ואחרים. מייסדי „צעירי־ציון" היו: גולדשלאק, יחיאל כהן, פנחס בלושטיין (כחולי), מונטר, זליג בראון.

העסקנים הציוניים דאז נתנו הרבה לנוער, אשר כבר אז היה מסוגל להגשים את הרעיון הציוני.

ה„בונד"

באותה תקופה גם ה„בונד" לא היה פסיבי, וחבריו עשו הכל למען להזיק לציונות. מנהיגי הקבוצה של ה„בונד" היו: בייניש פלוצקר, יצחק (איצ׳ה) סטשבסקי, חיים דוד מיניבסקי ואחרים. הם יסדו את הסתדרות הנוער „צוקונפט", במטרה להפריע בעד

הצטרפות הנוער העובד להסתדרויות הנוער הציוניות. ברם, הם ניהלו גם פעולה תרבותית ענפה בין הנוער העובד, כמובן ברוח ה„בונד".

ה„מכבי"

בשנת 1917, השנה בה ניתנה הצהרת בלפור, נוסד בריפין אירגון הספורט הציוני הראשון בשם „מכבי". אליו הצטרף חלק גדול מהנוער. אירגוני „מכבי" מהעיירות הסמוכות: ליפנו, דובז׳ין, גולוב ושירפץ, נפגשים בכינוסים ספורטיביים שונים.

ב־2 לנובמבר 1917 חגגה יהדות ריפין, יחד עם כל יהדות העולם, את מאורע מתן הצהרת בלפור, רוקדים משמחה והתלהבות בכל חוג ציוני. באותו יום ראו את „מכבי" במלוא הדרו — מצעדו ברחובות העיירה עשה רושם כביר גם על לא־יהודים.

חלק מחברי „מכבי" נמצאים כיום בישראל ובארצות אחרות.

החלוץ

כשהחל "החלוץ" להתארגן בפולין, היתה ריפין מהערים הראשונות, בהן נתארגנה הסתדרות זו. בין המייסדים הראשונים של „החלוץ" נמנו: נתן נייגורק, צדוק זונאבנד (שבתאי), ישראל בוכמן, אשר גרונר, ישראל כהן, טוביה גרוסמן ואחרים.

הנוער נכנס במלוא מרצו והתלהבותו לעבודה החלוצית, חלק מהם נסע להשתלם בבית־הספר החקלאי בצ׳נסטוכוב, על מנת לקבל חינוך חקלאי.

החווה בריפין

אנשי „החלוץ" הביאו את האגרונום שפינאק, והיה אז מבצע גדול מאוד, וזו הפעם הראשונה שיהודים ראו נוער יהודי עובד במעדר, וכלי עבודה חקלאיים שונים בשדה. לרשות נוער זה הועמדה חווה, בה בצעו עבודה פרודוקטיבית, ונשתרשה בהם הרוח החלוצית הבונה ויוצרת. תוך זמן קצר עלה חלק גדול מקבוצה זו ארצה.

„סנוניות" ראשונות אלה שימשו מופת לנוער



סיור סקאוטי מריפין לדאברזין בשנת 1917

בשורה ראשונה משמאל: קליינברג אליעזר, ליכטר יעקב מחזיק באופנים, אנוש אברהם, גרונר אשר, כהן יחזקאל, שטנצל אלקנה, גלובוס גדליה, בלאס יצחק, גולדשטין אפרים, ישעיה הירש בארא
ן

בשורה השניה משמאל: פילט מוטיק מחזיק הדגל, ברוך פוקס, כהן יששכר, פנחס בלושטין, ליכטר יצחק, קרוטקי אהרן, זינבנד נחמן, קרזצנובסקי, בלאס שלום מחזיק דגל קטן

שבא אחריהם, כי הם הכניסו רוח של עליה ברחוב היהודי, ורבים מהם עלו ברבות הימים בהמוניהם. „החלוץ" מלא תפקיד ראשון במעלה, רבים מחבריו עוברים הכשרה בערים שונות בפולין ועולים לאחר מכן ארצה.

גם בריפין נוסדה נקודת הכשרה, בה נמצאו בני־נוער מערים שונות שבפולין. הם עושים כל מלאכה, אינם בוחלים בשום עבודה, ומנהלים חיי קומונה. בזמן הראשון הסתכלה עליהם האוכלוסיה — הן היהודית והן הנוצרית — בהשתוממות, קשה להאמין שנערים ונערות כאלה מסוגלים לעבודה פיזית קשה ולחיות על יסודות קומוניים. אולם לאחר מכן השתכנעו כל המפקפקים כי זוהי המציאות וזהו האידיאליזם, והם נתנו ברצון את עזרתם ע״י מתן תעסוקה וגם עזרה מוסרית. חלק הארי של החלוצים מנקודת ההכשרה נמצאים בארץ, וחלק מהם הם חברי קיבו־צים שונים.

„השומר הצעיר"

פרק חשוב בתולדות הסתדרויות הנוער הציוניות תופס ללא ספק, „השומר הצעיר". הסתדרות זו נוסדה מיד לאחר שחרור פולין. הנוער בריפין היה מבין הראשונים שיסדו קן ובראשו: נחמן זונאבנד, מוריץ פילאט ומאיר קמינסקי ואחרים.

„השומר הצעיר" נתן לנוער חינוך צופי, אשר באותו זמן היה זר לרחוב היהודי. הסתדרות זו הכניסה חיים בתוך הנוער והפעילה עליו השפעה חזקה. ראוי להזכיר את „עשרת הדברות", אשר כל חבר חייב היה לשמור אותן... ביניהם גם כותב הטורים האלה, וכן את הטיולים החינוכיים וכו'.

ברבות השנים נהייתה הסתדרות „השומר הצעיר" לתנועה פוליטית. היא ניהלה את פעולותיה עד לשואה, חלק מחבריה נמצאים בישראל וכן גם בארצות אחרות.

„פרייהייט" („דרור")

בשלהי שנות העשרים נוסדה הסתדרות „פרייהייט" („דרור"), בה נתארגן הנוער הלומד בבתי־ספר מקצועיים, ואלה חונכו ברוח הציונית־סוציאליסטית.

מאחר וחלק הארי של הנוער בבתי־ספר יסודיים כלליים, בהם לא למדו מקצועות הקשורים ביהדות, אירגנה מפלגת פועלי־ציון (צ.ס.) שעורי־ערב ביידיש. בקורסים הללו השתתפו בני־נוער רבים ולמדו לכתוב ולקרוא יידיש. אותו הנוער התענין לאחר מכן בספרות היהודית, קראו ספרי יידיש וכו'.

לעתים תכופות אורגנו ערבים ספרותיים, בהם השתתפו בני־הנוער באופן ער ופעיל. אולם מובן שהמשימה העיקרית היתה לתת לנוער חינוך חלוצי. לא מעטים מבין חברי „פרייהייט" אמנם נסעו להכשרה, אך למרבית הצער לא כולם הצליחו לעלות עקב פרוץ מלחמת העולם. חלק מנוער זה נמצא אתנו כאן בישראל.

בכתבי על „פרייהייט", עלי להתעכב ולהזכיר את אחת הדמויות הנאות ביותר מהעסקנים הציוניים־סוציאליסטיים מאותו זמן בריפין — אברהם קלמן. הוא עזר הרבה בחינוך הנוער, אדם בעל אינטליגנציה רחבה ונשמה זכה. הוא היה פופולרי מאד לא רק בחוגים היהודיים, אלא גם העריכו אותו בין חוגי הנוצרים.

עם פרוץ המלחמה הוא ברח עם משפחתו לגרודנה (עיר הולדתה של אשתו שרה גורדון). איפה ואיך נספה, לא ידוע.

אחד מעסקניה החשובים של התנועה הציונית־סוציאליסטית היה דוד דובנא, מייסדה של תנועת פועלי־ציון בריפין.

„נוער בורוכוב"

כמו בעיירות רבות אחרות מתארגן גם בריפין „נוער־בורוכוב" (הנוער של פועלי־ציון שמאל). קבוצה זו אשר כללה רק נוער עובד, ניהלה עבודה תרבותית יפה ולמדה יידיש. את העבודה התרבותית הכי חשובה „בנוער־בורוכוב" ניהל העסקן הותיק חיים לייב פוקאץ'.

בריפין היתה קיימת גםה סתדרות הנוער „השומר הלאומי", אשר חינכה את חבריה ברוח לאומית; היתה זו הסתדרות הנוער של הציונים הכלליים.

גם קן בית"ר היה קיים בעיר, אם כי לא היתה לו השפעה רבה על הנוער.

מוסדות

מן הראוי להקדיש פרק מיוחד למוסד התרבותי הנאה ביותר — „ספרית פרץ", אשר היתה הספקית האמיתית של תרבות והשכלה בין שכבות הנוער בריפין.

ב„ספרית פרץ" היו מיוצגות כל המפלגות — הן ציוניות והן ה„בונד". בראשה עמדו — בפרק זמן שונים — יחיאל כהן, יחיאל קרפה, משה גלנט, אשר דובז'ינסקי, יצחק בוכמן, אברהם קלמה ואחרים. הספריה הלכה ונתרחבה עד שהפכה להיות אחת הספריות היהודיות הגדולות.

כמעט כל ערב שבת היתה מתקיימת שם הרצאה על נושאים ספרותיים שונים, בכוחות עצמיים, וכן הרצאות אורחים מן החוץ. אירועים אלה היו על רמה גבוהה ומשכו את החלק הארי של הנוער.

גם קוראים היו רבים בספריה. הנתונים הסטטיסטיים על מספר הקוראים היהודיים בספריות יהודיות לסוף שנות העשרים הוכיחו, כי ספרית ריפין היתה מבחינה יחסית במקום הראשון בפלך וורשה. ואמנם חלק גדול מהנוער קרא בהתמדה ובשקדנות.

הספרנית במשך תקופה הארוכה היתה חנה וינוור־קורצמן.

במסגרת ספרית־פרץ היה קיים גם חוג דרמטי רציני, בהנהלת ניסנצוייג, רוז'ה פויזנר, מנדלבוים, חוה פלדהיים, פיווניה ואחרים.

חוג דרמטי זה קיים הצגות רציניות בבימויו של חיים ניסנצוייג. ההצגות זכו לקהל נרחב.

מאז קיומה של הספריה היו מביאים מתוך יזמה עצמית לריפין סופרים, עתונאים ואמנים, ביניהם „בעל־מחשבות", אסתר רחל קמינסקי, מסטבוים, וייסליץ, סטופניצקי, וייסנברג, סגלוביץ ואחרים.

רשת החינוך

בכתבי על רשת החינוך שלנו, עלי להזכיר קודם כל את ה„חדרים" (כמעט כולם נמצאו ברחוב בית־הכנסת) על מלמדיהם: ה„חדר" של אברהם אהרן בנדזל הי הנחשב לפי תנאי התקופה ההיא כ„חדר" גדול, בו למדו ילדים רבים.

המלמד ה„דרובניני" (זאַקס) היה ידוע עם השוט העבה שבידו, אשר הילדים רעדו ממנו.

הלומז'אי היה פופולרי בזה שהוא היה מלמד את הילדים, ואילו אשתו ובתו — את הילדות, ודבר זה היה בו משום חידוש באותם הימים. כמובן שלא למדו יחד.

המלמד ר' הרשל סטשבסקי (קראו לו „הרשלטיע") היה קצר־רואי ולכן החזיק בידו מראה־מקום גדול (קיסם עץ פשוט), בו הראה את המקומות בחומש ובמשניות.

המלמד ר' אליעזר יהודה גוטפלד (לייזר יודל ה„ליטבק") היה נמנה על המלמדים הקפדנים, גם אשתו רויזה־הניה לימדה את הילדים אחרי מות בעלה.

מלבד המלמדים הנ"ל היו עוד אחדים שלימדו ילדים בכפרים הסמוכים.

ה„חדר המתוקן" הראשון היה אצל ישעיה (שיע) מאיר (אצל ביילה־רחל בחצר בפרגה). הוא לא החזיק מעמד זמן רב.

היו גם „חדרים" מודרניים עם חינוך דתי טהור: „חדר מתוקן", „יסודי התורה" ואחרים. לאחר מכן נפתחו כמה בתי ספר דתיים (גוטפלד, רוזנוביץ וקמינצקי), אשר היו ידועים בזה שבהם לימדו גם לימודים חילוניים וברוח הציונות.

בית־ספר „גרנשפאן" היה אז היחיד בו שפת ההוראה היתה פולנית ושבו למדו גם עברית. היתה זו גימנסיה־מכינה לנערים ונערות, דבר חשוב מאוד לנוער היהודי, כי אילולא זה היו רבים מהנוער היהודי נאלצים לבקר בגימנסיה הנוצרית, בו לימדו אנטישמיים.

ביה"ס „התחיה" נתנה לילדינו את החינוך הציוני הראשון. בו למדו באמת עברית ספוגה ברוח הציונית. רוב התלמידים השתייכו אחרי כן להסתדרויות הנוער הציונית השונות.



שעורי ערב — עברית עם המורה ויגדרוביץ בשנת 1920

שורה למטה מימין: **רוזה פוקטש, רחל נענע פוזנר**

שורה שניה מימין: **שושנה פיזנר, פרידה גולדריך, המורה ויגדזוביץ, אסתר בראון, רוזה כהן, רוזה גוטליבובסקה**

שורה שלישית עומדים מימין: **אינונטרז, מינדזק, גיטל פיזנר, גולדה לקס, קלינסקי, גלובוס שמואל**

שורה רביעית עומדות מימין: **הינדה פלסה, בינה בייזר, פורמן, מירל גוטנטג, רחל בורנשטין, זרימה רובינשטין, גרינברג, צפורה נדרה**

בראש וראשונה יש להזכיר את המורים שהרביצו תורה בתקופות שונות מאז יסוד בית הספר: פאנצ'ב־סקי, מלצקי, ויגדורוביץ, שפר ואשתו, פלוצר, ברוידא, נואר, הגב' גרינברג ואחרים. ביניהם היו גם עסקנים ציוניים חשובים, אשר נתנו ממרצם וכשרונם לעבודה הציונית בעיירה. העסקן הציוני החשוב ביותר מבין המורים היה ללא ספק פלוצר, אשר היה גם נואם מחונן.

בית־ספר זה עשה גם רבות בארגון שעורי ערב בעברית, בהם למדו מבוגרים אשר לא הספיקו ללמוד עברית לפי כן. כן גם נוצרו חוגים של דוברי עברית.

המורה וויגדורוביץ אירגן קורסים לנערות („בנות־ציון"), והנוער ביקר בכל הקורסים בהמוניו.

כשאנו מזכירים את „התחיה" על מוריו, יש כמובן גם לציין את מייסדיו. הראשון אשר עשה רבות והשקיע רוב מרץ ועמל בייסוד בית־ספר עברי היה ישעיהו קופא, אשר לא פעם הזניח את עסקיו הפרטיים ועשה הכל למען ייסוד בי"ס כזה, הוא נסע לוורשה לחפש מורים; לא פעם קרה שלא היה כסף לשלם למורה, והוא לא מצא מנוחה לנפשו עד אשר מצא את המקור לתשלום שכר המורה...

לפי מיטב זכרוני נמנו על ועד בית־הספר: דוד דובנא, בצלאל שטנצל, חיים קונסקובולסקי, נחום מנשה גוטנטג, בן־ציון ברומברג ואחרים, אשר עשו רבות למען בית־הספר.

בית־הספר „תרבות" האחרון

בבי"ס „תרבות" האחרון למדו הילדים בבנין הדור, רכוש ביה"ס עצמו (בפרגה).

מוסד זה היה חיוני עד מאוד הן לילדים והן להוריהם, כי הוא עמד על רמה גבוהה, היו בו כוחות פדגוגיים מעולים. מנהל ביה"ס היה בלוך, והמורים: הגב' בלוך, משה דוד גוטנטג, רוז'ה פוקץ' (משירפץ), גלפרן ועוד.

המייסדים והדואגים לביה"ס היו: שמעון כהן, אליהו גוטליבובסקי, לייב שוורץ ואחרים.

בסיימי את דפי זכרונותי, עלי להתעכב במיוחד על העסקנים הציוניים בריפין, אשר ניהלו את פעו־לותיהם הציוניות תוך מסירת ונאמנות מופתית, לאחר שקבלו את חינוכם במשך עשרות בשנים בהסתדרויות הנוער הציוניות, וכמעט כל המוסדות היו בידי הציונים, החל מהקהילה וכלה בקופת הגמ"ח.

ריפין היתה מהערים הבודדות בפולין, בה הקהילה היתה על טהרת הציונות. הרב האחרון היה העסקן הציוני הידוע, הרב נוטקביץ, אשר הטיף את תורת הציונות בין השכבות הדתיות של הציבור.

ראש הקהילה היתה העסקן הציוני הותיק ורב הפעלים, שמעון כהן (שמעון חסיד), אשר פעל רבות למען הרעיון הציוני. בעת כהונתו היתה הקהילה לגמרי תחת השפעה ציונית. עד לפרוץ המלחמה הוא עמד בראש הקהילה היהודית בריפין. הוא מת בנסיבות טרגיות ברוסיה.

בריפין היה בנק יהודי על יסודות קואופרטיביים. היה זה מוסד חיוני עבור האוכלוסיה היהודית בריפין, ובעיקר לבעלי המלאכה ולסוחרים הזעירים. היו"ר הראשון של הבנק היה העסקן הבלתי־מפלגתי יצחק זונאבנד, אשר מבחינה רעיונית היה קרוב לציונות, אדם בעל נשמה טהורה כבדולח, עוזר לכל אחד ואחד בעצה ותושיה. הוא נפטר בשנות השלושים.

שנים רבות שימש כיושב ראש הבנק יצחק בוכמן. מאז ומתמיד היה בין הלוחמים הראשונים למען ארץ־ישראל, ולא פעם הזניח את עסקיו הפרטיים. בימי כהונתו היה הבנק נתון כולו להשפעה ציונית. הוא עמד בראשו עד לשואה. הוא נספה ברוסיה במקרה טרגי.

כך פעלו, עסקו ונפלו מחנכי תנועות נוער בריפין.

שמואל מאירי / התנועה העברית ו„תרבות"

לעילוי נשמת אבי מאיר מיניבסקי,
אמי ביילה ואחיותי ז"ל שנספו בשואה.

ברשימתי זו כוונתי לפרוש את יריעת מוסדות התרבות של קהילת ריפין, עיר ואם בפולין, שנחרבה ונעלמה לעד. לא תמרור למוסדות כשלעצמם בחפצי להקים, אלא להדגיש את חשיבותה כמשענת רוחנית ומקור יניקה שממנו שאבנו ומוסיפים לשאוב חיות וערכים להמשך קיומנו ותרבותנו בישראל.

ריפין היתה עיר־שדה גלילית באיזור, מנותקת מערי המחוז הגדולות, עם זאת שמרה על אפייה התרבותי הספציפי והתוסס. היו בה, בריפין, מוסדות תרבות מפותחים למדי, בעלי רמה שקיבלו הדרכתם מאישים, חברות ומפלגות.

זכרונותי מראשית ימי נעורי קשורים ב„חדר המתוקן של פרנק, יהודי בעל הופעה נדירה, שכל אישיותו אמרה כבוד. זכורה יפה התלבטותו הקשה בהעדפת ההברה הספרדית על האשכנזית, חרף המרד וההחרמה עליו מצד האגודה והחסידים למיניהם. לימוד העברית בהסבר עברי היה הישגו הבלעדי, ולזכותו ייחשב הנצחון בשאר בתי־הספר ובהשלטת השיטה של עברית בעברית. הטיפוס הגברי, החבוש מגבעת שחורה, אמרה הוד ויקר לכל יריב שיצא חוצץ נגדו, או שהעדיף יידיש על עברית.

כיובל שנים חלף מאז, ואף־על־פי שעולם הרוח ומצב החינוך ב„חדר הישן" היו ללעג ולשנינה בפי משכילי הדור הקודם, הרי הוא שהיה אבי אבות בית־הספר העברי החדש לכל צורותיו ומדרגותיו בגולה ובארץ. הרי הוא היה היסוד לעצם המושג של ביה"ס העממי, אלמלא החדר נשתכחה תורה מישראל, מילדי־העם הפשוטים, כפי שנאמר בגמרא, שיהושע בן גמלא התקין „שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל פלך מבני שש ומעלה, כי בתחילה מי שאין לו אב לא היה למד תורה".

חדרים מהנוסח הישן נמצאו ברחוב בית־הכנסת (שול־גאַס). בבית־המדרש הסמוך לבית־הכנסת ישבו בהשכמת הבוקר דרדקי דבי רבן, ילדי עניים מרודים וסתם ילדי יהודים שהמלמד הרביץ בהם תורה וקריאת

עברית ראשונה. החדרים היו שוכנים לרוב בסביבה בסימטאות הצרות והאפילות, בשטיבלעך של חסידי אלכסנדר וגור. הלימוד התחיל באמצעות הסידור והתמזג בתפילות שנאמרו במקום, היה זה לימוד מסורתי, דתי, בלשון יידיש.

חדר דומה היה גם ב„תהילים שטיבל", שבאותו רחוב ובחצר ביהכ"נ למטה, על מדרגותיו התלולות. על הרוב היה החדר מנוהל על־ידי שמשי בתי־התפילה או השוחטים והגבאים, שכל פרנסתם היתה על כך, כגון: הרשל שוחט ומנדל שוחט.

בין הזמנים היה הרבי מתרוצץ בין בעלי־בתים לשם ריכוז תלמידים חדשים. נוהג מקובל היה לשלוח אותם לבחינת ידיעותיהם (פעכהער) לפישל דיין או ליהושע בייזער.

לא אצא ידי חובתי אם לא אזכיר את החדר הישן של דודי הרבי אליעזר יהודה גוטפלד, בעל קריאה ובעל השכלה, ששכן כבוד ליד „לינת הצדק" בשול־גאַס, ושבו למדו רבים מחברי התנועות החלוציות הנמצאים כעת בארץ. עם פטירתו עבר המוסד בירושה לידי אלמנתו רוזה־הינה, שהיתה חזיון יחיד במינו בתולדות המלמדות. בעלת זכרון וידיעה בתורה, היא לימדה ביסודיות מפליאה, לפי שיטתה, עשרות ומאות תלמידיה שחונכו על ברכיה. עמדתה הגאה והשקטה ודיבורה השקול של האשה, המלמדת הרבנית, עוררו אליה יחס של כבוד מצד תלמידיה והוריהם.

דרגה גבוהה יותר מהחדר הישן היה החדר בביתו הפרטי של הרבי המלמד, שאסף את תלמידיו מבתי הגבירים והלימוד בו היה דו־שנתי, לפי ה„זמן": מפסח עד לימים הנוראים בתקופת הקיץ, ומאחרי סוכות עד לפסח, תקופת החורף. מלמדים אלה היו מקבלים דמי לימוד ל„זמן" בתוספת תשורות למועדים ולשמחות. עיקר הלימוד היה לבנים, והבנות רק יחידות סגולה מהן חרגו מהמסגרת המקובלת ורכשו להן ידיעות בקריאה וכתיבה. בני האמידים היו לומדים



בית ספר המזרחי עם המורה גוטפלד

עומדים בשורה עליונה מימין: **פרנקל יוסף, בורנשטין אריה, ? חורונזיץ יואל, קונסקובולסקי חנוך, נדרה, ? רוינה**
עומדים בשורה שניה מימין: **קלינברג ליב, קוראל, מינבסקי ישראל, מינבסקי שמואל, גוטנטג משה.** באמצע **המורים גוטפלד, מונטכל**
יושבים מימין: **גוטפלד בנימין, ויסברד, קרופיארז מאיר, ויסברד אליהו**
יושבים למטה מימין: **ברונשטין הירש, גוטפלד שלמה, מינבסקי, קונסקובולסקי יעקב**

לפרקים אצל המלמדים השכורים בבתיהם הפרטיים, אבל המוסד הלימודי העיקרי בתחילת המאה העשרים היה החדר לכל — בביתו של הרבי.

מזלי הטוב גרם לי ללמוד בחדר הישן בסוף דרכו, בשעת המעבר ל„חדר המתוקן", שעה שהתחילו להת־פתח בו ניצני החינוך המתקדם, שהניח את היסוד לרעיון הלימוד עברית בעברית. גם פה לא היתה העברית שגורה בפינו, מיכנית היתה, בלי הבנה ברורה ומליצית ביותר, כי שפת האם היתה יידיש. רבו, איפוא, ההתלבטויות בחדר המתוקן אם להתחיל בתפילות כספר לימוד, וכיצד לתרגם מלים מופשטות מיידיש לעברית, ואם להקדים את הדיבור לקריאה בעברית בהברה אשכנזית או ספרדית, או להיפך? לשם כך התארגנו הורים ונערכו אסיפות לליבון הבעיות והוכח, שרק בעזרת השיטה של הדיבור העברי ועברית בעברית, אפשר לבסס ולייצב את החינוך העברי בגולה.

בחדר המתוקן היה החינוך דתי לאומי ונתון לפי־קוחם וארגונם של נשי ה„מזרחי", שעם מייסדיו נמנה אבי ז"ל, ר' מאיר מיניבסקי, וכן היהודי הנאור והמשכיל ר' נחום מנשה גוטנטג. החדר המתוקן נמצא בתנאים קשים, בחצר בית נגצל והתנהל בהתחלתו על־ידי יחזקאל רוזנוביץ ז"ל, בר־אורין ובעל שאר רוח ואהבה עמוקה לילד, ששלט בשפה העברית על בוריה והנהיגה כשפת דיבור בביתו עם אשתו וילדיו. אמנם השיטות הפדגוגיות בהשואה לימינו לא היו מושלמות, אולם רבים היו ההישגים. שיטות העונש שאבד עליהן הכלח היו מנת חלקם של התלמידים שהלימוד לא התאים לתפיסתם.

המקצוע העיקרי והחביב על התלמידים היה התנ"ך וכן הספרות העברית. הועד המפקח על ביה"ס היה האחראי והמטפח את המוסד על כל שלביו. לשם כך אורגנו ביזמתם של חברי הועד, הצגות תנ"כיות, שמהן זכורה לי הצגת „המרגלים". כן

אורגנו טיולים בסביבה בט״ו בשבט ולקראת מאורעות לאומיים.

בתקופה זו קם מתחרה חזק לחדר המתוקן, מתקדם יותר וללא זיקה דתית מובהקת, הלא הוא בית־הספר „התחיה״, ששימשו בו כמורים ומנהלים פדגוגים מנוסים בעלי רמה כברוידה, פונצ׳בסקי, וידרביץ, פלוצר, מלצקי, מונטרול ונחום גרינברג. היו אלה מורים ולא מלמדים, חדורים שאיפה מובהקת להנחלת הלשון העברית, התנ״ך ושאר ידיעות, באמצעות שי־טות מודרניות. על אף המלחמה הקשה שניהלו נגדם אנשי האגודה ו„שלומי אמוני ישראל״, ומצבם החמרי הדחוק, כי לרוב השאירו את משפחותיהם במקומות מוצאם, וקיומם היה על משכורת דלה ותמיכה זעירה מהקהילה העירונית. ביתם היה בית ועד לכל מוקיר קידמה ודובר עברית ושוחר תרבות על בסיס לאומי, בלי להנתק משרשי המסורת היהודית. הם היו אנשים פשוטים ונלהבים, בעלי שאר רוח שהחדירו בלב תלמידיהם ברטט ובדאגה יתירה את הרוחניות ונשמת ישראל. על רקע „התחיה״ קמו אגודות ותנועות נוער, כגון: הצופים והחלוץ, שעיקר משאת נפשם היה לעלות לארץ ישראל ולהשתרש בה. ה„משוגעים״ לדבר והמסורים בלב ונפש לחינוך הדור הצעיר, היו ר׳ שמואל זיינויל פוזנר, צ׳רנוצ׳פקה, גלנט ושמעון כהן זכרונם לברכה, שבלבם יקדה אהבה עזה לציונות והם נתנו יד עוזרת לכל המפעלים העבריים שזיקתם היתה לאומית.

המורים שצוינו לעיל התערו בחיי העיירה, הסתגלו להווי חייה והיו לחלק בלתי־נפרד ואינטגראלי מהנוף הריפינאי, ובלעדיהם אין לעמוד כלל על מוסדות התרבות וחיי התרבות בעיר. בלחם צר אבל בהשראה



ביה״ס „התחיה״ עם מלצקי

שורה עליונה מימין: גרינברג שמואל, שטנצל אלקנה, מנדלבוים דוד, שטנצל אליקים, קורצמן יואל, ליכטר אליעזר, ליכטר מאיר, גולדשטין הירש, בראון מאיר, גנצל ארתור

שורה שניה מימין: גרינברג אהרן, זינאבנד אברהם, גלנט בינם, בלס מאיר, בראון צבי, גלנט חנוך, גולדשטין צדוק, פלדהיים שרגא, גרינברג שלמה, ברודטש, גרינברג נחום

שורה שלישית מימין: שטנצל נחמיה, פוקאטש בילה, המורים מלצקי, מונטרל, מלצקי, בן עמי, גורמן בנימין, קלופמן אברהם, שקלר יוסף

עילאית קיימו את המוסדות, והחזיקום ביסורים ממש, לבל יתמוטטו בשעות משבר ומצוקה כספית, ושימשו נר לרגלי הדור הצעיר שראה במוריו חזות הכל.

הישיבות של מחנה החרדים שכנו בשטיבלעך של חסידי גור ואלכסנדר, ללא זיקה כלשהי ללאומיות, לציונות ולארץ ישראל. המתנגדים והחסידים החריפו מאבקם להשלטת ההגמוניה שלהם בקהילת ריפין, אבל יד הציונים היתה תמיד על העליונה בטיפוח מוסדות ציבוריים, חינוכיים וסוציאליים. מפעלם של הגבירים, באמצעות תמיכת הקהילה, היה „מחסה עניים" ו„לינת צדק" לכל דכפין, שפתיחתם וייסודם זכורים לי היטב עד היום. שכיחה למדי בריפין היתה תופעה של לימוד בצותא, בחבורות של לימוד תורה ברבים, במסגרת „עונג שבת", שבראשו עמד ובו דרש תכופות ר' ש. ז. פוזנר. מלבד לרגל הדרשות של הרב או הציונים בעניני דיומא באזני המתפללים בבית־הכנסת, היה מקובל גם להתאסף בשבת בין הערבים, לשיחה וללמוד פרשת השבוע, בו היה הנ"ל מרביץ תורה עם פרושים מתובלים באגדות. הווי זה, שהיה מכוון בעיקר לצמאי דעת ולימוד, שימש מקור יניקה ממנו שאבו עידוד וניחומים ודעת.

מוסד מיוחד במינו ומעניין ביותר מבחינת הרכבו, בעיקר משכבות העם הפשוט, היה ה„תהילים שטיבל", שהלימוד במנין והקריאה בספר תהילים ומשניות היה נחלת באיו. השטיבל היה משרה מרוח הקודש וזורע אור בחייהם הצנועים, מעוטי החדווה, שהצטיינו בפשטות יחסיהם החברתיים ובשלמות מהותם הדתית, ודבקו בנוהג הקריאה המתמדת בספר תהילים ובהש־כמת הבוקר, לפני שהאיר היום, כבר היתה החבורה רכונה על הספר...

כניגוד מוחלט להם היו המתמידים המובהקים בישיבות, ובמיוחד ב„שטיבל" של גור וכן בביה"ס הדתי שנבנה על ידי החסידים. שם נשמעו תדיר קולותיהם הנלהבים, למן אשמורת הבוקר המוקדמת, מלווה את נימת לימודם של התינוקות דבית רבן, מיוחד בניגונו, ועד לשעה מאוחרת בלילה. הניגודים והגילויים השונים בהווי החיים והתרבות של ריפין עוררו תסיסה מתמדת ומאבק רוחני רוטט, שמצאו את ביטויים ביסוד מוסדות ותנועות שונות, וזו היתה הספציפיות של עירנו.

שינוי רדיקלי נתחולל בעיר משהתחילו בני הנוער נוהרים אל ביה"ס העממי הפולני, שהלימודים בו היו חינם. ואכן, ראשי החינוך היהודי, דתיים ולאומיים, דיברו בלב מורתח ובנפש אבלה על המצב הנורא שהשתרר בנוער והמתרחק מכל זיקה למורשת האבות. ואז באה ההתאוששות בין פעילי העיירה ונציגיה. והם הניחו את היסוד לבית הספר „תרבות", שבו מצאו את הסינתזה בין החינוך הלאומי והכללי, בין לימודי קודש ולימודי חול. המורים, שהיו בעלי רמה נאותה, הקדישו מיטב יכולתם ואונם להנחלת ערכי היסוד של התרבות העברית והכללית. בית־הספר „תרבות" נבנה ברחוב פראגה, בעזרתם של אישים ופרנסי העיר, שהיו חדורים רעיון הציונות ושאיפה להגשמה עצמית ועליה לארץ. תנועות הנוער החלוציות ומפעל ההכשרה מצאו את הדרך ללב הנוער שנאבק בין כתליו.

אכן, מוסדות תרבות בריפין היוו השאור שבעיסה בחיי הציבור בעיירה, שרוב תושביה דגלו בקידמה לאומית. הם שהנחילו יסודות רוחניים איתנים לנוער, שרבים ממנו עלו לארץ, נשארו בחיים והיו לבוני מולדת, וכל זה בזכות מרצם העז ועקשנותם של מניחי היסודות למוסדות התרבות בריפין ומטפחיהם.

נפתלי בלוך /

מורים ומדריכים לתרבות עברית

היה זה בוקר זהוב של סוף קיץ, כשהתעוררתי בעליית הגג של „מלון" וולף כהן, (בנו של הרשל השוחט), לאחר שבלילה שלפני כן הביאני האוטובוס מורשה הבירה למרכזה של ריפין, ליד שער העיר עתיק־הימים — שריד ימי הבי־נים. מיד, לאחר שהאוטובוס נעצר, — כבה החשמל. בחושך שהשתרר — הופיעה לפני פתאום דמותו של אותו יהודי צנום וגבוה, חבוש כובע „יהודי" ולבוש קפוטה ארכה ושאלני אם לבית מלון אני צריך. הוא הביאני לעליית הגג ולאור הנר שהדליק נראתה לי דמותו כדמות אחד הבטלנים מהדיבוק של אנסקי. הצללים שרצדו על הקירות, החדר החשוך, הצללית הארוכה של בעל המלון, חושי שנתקהו משלושים ושש שעות הנסיעה מהעיירה הליטאית הרחוקה — הגדילו את הפחד בפני הבלתי־מודע.

אולם מה שונה נראה הכל באותו בוקר זוהר מבעד לחלונה של עליית גג המלון. לפניך השתרע גן ציבורי מטופח, בתוכו בנין קומות מלבין בחלונותיו. מעבר מזה בתים נקיים מבותרים רחובות ויותר רחוק — שדות ירוקים ומזהיבים, מישור מזוביה הנוצץ במלי־יוני רסיסים של טל הבוקר, בינות לשדות — דרכים מלבינות, נטועות עצי פרי בצדיהן.

נקישה בדלת הוציאה אותי מהזיות ההתפעלות. הנכנס היה נמוך קומה, בעל שפם צ׳פלינאי, צדעיו מאַפירות וגון פניו שחום. הציג עצמו: קובלסקי, חבר ועד ההורים. ביקש סליחה על שלא באו להקביל את פני, חל שיבוש בלוח הזמנים, חיכו לי בצהריים; הוא מבקש סליחה בשם היו״ר, מפאת יום השוק יוכל לראותני רק אחרי הצהריים, הוא מצטער על שנפלתי למלון כזה, עלי להזהר בלשוני, עוד מעט ויבוא מישהו ויראה לי את החדר שהכינו בשבילי — דיבר בשטף, באידיש מתובלת פולנית ועברית, בהברה ספרדית מנוגנת אשכנזית ונעלם כלעומת שבא. היה בדבר־מה תמים ולבבי נמלץ ונאיבי, אבל מלא כנות נוגעת עד הלב.

בשעת בוקר מאוחרת הופיעה היא: חנה וביק. ילדה בכיתה בית, דקת גו ובהירת שער, בעלת תנועות גמישות, — רקדנית ממש. פתחה בעברית הגויה בצליל נכון ומוטעם, כשחקנית צעירה: — אמא בקשה שתבוא אתי לראות את החדר.

בצפונו של מחוז ורשה, על הגבול עם פומרניה, בתוך־תוכה של יהדות אדוקה ושמרנית מחד והתבו־ללות מתנכרת מאידך — נראתה ילדה זו כיצור מעולם החלומות.

בשרכי אחריה ברחובות העיירה ההומים מאיכרים ורוכלים, תגרנים וקונים — לא נטשטשו רשמי ברא־שית ובהגיעי אחר כך לבית, לביתה של גברת וביק, במעלה הגבעה — נתגלו לפני טפחיים של עולם מופלא זה, עולם יהודי זה ששמו ריפין היהודית, ריפין הציונית, ריפין העברית.

אותו יום, והיה זה ערב שבת, — הכרתי אותם, אותם הורים ועסקני תרבות, נציגים מופלאים של יהדות עסיסית ושרשית, של שרשרת דורות ומסורת של עסקנות נעלה שהיתה ואיננה עוד. הכרתי את משה בורשטיין ואת שמעון כהן (הידוע כשמעון חסיד), את אליהו גוטליבובסקי ואת יצחק בוכמן, את ליבוש שורץ ואת יצחק רבי, את למל רוינע ואת בעריש קצ׳ור, ועל כולם — את שמואל זנביל פוזנר, את הסבא — הזיידע המופלא, לבוש הקפוטה וחבוש הכובע היהודי, המורה והמדריך לציונות ולתרבות עברית, הרוח החיה בכל מפעל למען ארץ ישראל ועם ישראל, החוזה ומגשים, העושה ומעשה, — הסב בעל רוח הנעורים, ואת מר אהרון דזיאלדובסקי, מזכיר ועד ההורים והסתדרות תרבות עוד בטרם היותו להורה. עליהם, על עסקנים אלה האציל באישיותו הנפלאה הרב נוטקוביץ, רב דובר עברית בהברה ספרדית, עסקן ציוני ותועמלן עברי, שביתו היה בית ועד לעסקנים ציוניים ולפעילי הסתדרות „תרבות".

מטרת בואי לריפין היתה לכהן כמנהל בית הספר „תרבות", שנוסד שם מלפני כשנה. היה זה בשנת

1932, בסוף אוגוסט. בית הספר היה עדיין צעיר, מנה כמאה ועשרים תלמיד, שחינוכם העברי התחיל עוד בגן הילדים.

מקומץ הורים שלא רצו להשלים עם חינוך ילדיהם בגן ילדים לא יהודי — התפתח, בהשראתו של הסבא פוזנר, חוג הורים שיסד את בית הספר „תרבות". בשנתו הראשונה ניהל אותו חניך הסמינריון למורים „תרבות" בוילנה מר סלוין, שתרם הרבה לגיבושו ולגיבוש חוג הורים עסקנים סביבו, אם כי הוא עצמו עזב אותו לאחר השנה הראשונה.



בית ספר „תרבות" עם המורה סלוין — ריפין תרצ"ג

מימין לשמאל: אברהם קובלסקי, גב' וביק, המורה סלוין, גב' קובלסקי, רוזנשטן אליהו

הזמן היה עוד לפני התפשטות התעמולה האנטי־שמית והנאצית בפולין, ביחוד — בחבל פומרניה. היחסים בין האוכלוסיה היהודית והלא יהודית (הסביבה היתה מאוכלסת במספר גדול של גרמנים), היו תקינים, לפעמים אפילו לבביים. השתתפות האחרונים במסיבות, בחגיגות ציבוריות, בנשפי חנוכה ופורים, בטיולי ל״ג בעומר — היתה טבעית ומקובלת. מצבה הכלכלי של האוכלוסיה הבלתי יהודית היה טוב. לא נראו פה העוני והניוון, שהיו כל כך אופיניים לנפות המזרח. היה זה לב־לבה של פולין, וניכרת היתה דאגת השלטונות לרווחת האוכלוסיה.

מצב היהודים בהשואה למצב של יהודי ליטא ווהליניה היה מצוין. אם כי חבל ארץ זה לא השתייך לכיבוש הגרמני, הרי נמצא על הגבול וניכרת היתה השפעתה של התרבות הגרמנית, החמרית והרוחנית. האוכלוסיה היהודית היתה ברובה תחת השפעת החסידות וחצרות האדמו״רים, אולם התנועה הציונית הגיעה להשפעה ניכרת, הודות לאישיותו של הסבא ש. ז. פוזנר. בהשפעתו קם דור עסקנים מסורים, בעקבותיהם פוזנר המנהיג הנערץ, הסבא האהוב.

בהשפעתו והודות לו, נתקבל לכהונת רב העיר הרב הציוני נוטקוביץ. בסביבה שמרנית זו היה הדבר מעין מהפכה, ומשנפרץ הסכר פרץ הזרם בכוח אדיר. ושונה היה זרם זה מתנועת „תרבות" בליטה מולדתה.

במקום הסכולסטיות היבשה של המתנגדות הליטאית — שפעה התנועה רגשיות חסידית לבבית ורעננה. בכל פעילותה ניכר היה לא רק רגש של מילוי חובה, אלא גם רגשי שמחה והנאה. בית הספר הפך עד מהרה ממפעל חינוכי של הורים ועסקנים למען ילדיהם הם — למרכז של פעילות תרבותית וחברתית שריכז סביבו את מיטב ומרוב האוכלוסיה היהודית, זקן ונער, וכמה שזה לא נראה מוזר, — הקרין את השפעתו גם על חלק מהאוכלוסיה הלא יהודית.

המפעלים התרבותיים, כגון הצגות ביה״ס, נשפי חנוכה ופורים היו למאורעות לגבי כל האוכלוסיה, כולל חלק ניכר של האינטליגנציה העובדת והפקידות הלא יהודית.

מסביב לבית הספר „תרבות" ובמידה רבה בהשראתו — התפתחו וקיבלו תנופה ארגוני נוער, נפתחו

שעורי ערב ללימוד השפה העברית למבוגרים. היה זה מבצע „הנחלת הלשון" עוד בטרם היות המושג הזה מבצע ממלכתי. באותם ימים רחוקים, לפני למעלה מעשרים וחמש שנים, בעיירה פולנית רחוקה, היה זה לא רק מפעל תרבותי קורן, כי אם מהפכה ממש, מהפכה בזעיר אַנפין, שהוציאה את האנשים, ביחוד את הנשים, אמהות, אחיות וסבתות, מחוג הבית והעסקים והושיב אותם על ספסל הלימודים.

הרוח החיה במפעל זה היתה המורה מלכה צ׳רצ׳ס בלוך, שנספתה אח״כ יחד עם בנה יהודה בשואה.

ערבי הלימוד, כששלושה דורות ישבו יחד ולמדו להגות את מלות השפה בהברה הספרדית, היוו מחזה רומנטי לא רק ממרחק השנים, כי אם בעצם מהותו והתהוותו.

תנופה נוספת נתנה לתנועת „תרבות" לאחר ההחלטה להקים בנין לביה״ס. בתנאים דאז, כשהמעמסה נפלה על שכם ההורים והאוכלוסיה היהודית המקומית בלבד, ללא עזרה מצד השלטונות וכתוספת לנטל של החזקת ביה״ס והתרומות הרבות לקרנות הציוניות, היה זה מפעל רב התנדבות, שכמותו אמנם נודעו גם בערים ועיירות אחרות בפזורה הפולנית, אבל מעטות מהן זכו להתנדבות כה ערה וכנה ולחוג עסקנים כה נלהב. ושוב מופיע בראש המפעל וכרוח החיה בו — הסבא שמואל זנביל פוזנר ז״ל. אותו סבא בעל הדרת פנים פטריאכלית, בעל זקן־שיבה טולסטוי־גורדוני, ועיניים מחייכות־מלטפות, שידעו להדליק ניצוצות של עילאות והתעלות, מסירות והתנדבות לרעיונות שהוא החדיר וייצג. היה בו מכוחם של רביים, שריד מתקופת היותו יוצא ונכנס בחצרותיהם, והוא ניצל אותו במסירות ובהתלהבות לרעיון הציוני והתרבות העברית. לו לעצמו לא היה כל ענין ישיר בבית הספר; לא היו לו בנים ונכדים שם, אבל כולם היו בניו, כולם היו נכדיו.

לידו, אחד העסקנים המפוכחים והמעשיים ביותר היה אליהו גוטליבובסקי. הוא היה סוחר אמיד ומצליח, אב לאחד הילדים, יעקב גוטליבוסקי, שהיוו את הגרעין להקמת בית־הספר „תרבות". הוא לא היה נואם ובעל הופעה ציבורית, אבל הצטיין בכושר ארגוני, בהתמדה ומסירות לענין. במידה שה„סבא" פוזנר היה הרוח החיה בענינים, הרי היה הוא הכוח

הפועל והמארגן. עשה בעצמו והפעיל את האחרים; לידם פעלו שני עסקנים אחרים שמבחינת אישיותם היוו את ההשלמה לשניים אלה: היה זה משה בורשטין, יו״ר ועד ההורים ושמעון כהן, או „שמעון חוסיד״ בכינויו הציבורי בין חוג העסקנים.

הראשון היה האישיות הרפרזנטטיבית, אכס־אופיציו, בעוד שהשני הביא אתו את הדבקות החסידית ושמחתה. שונה באישיותו ובאופיו היה מר קובלסקי. עסקן מסור ונאמן, עם נטיות להתלהבות פטטית־קרתנית, בעל נטיה למליצות, היה הוא כעין נציג של הרומנטיקה של סוף המאה התשע־עשרה ברבע השני של המאה העשרים.

הוא היה הניגוד הגמור של עסקן אחר, למל רוינע, שהיה בפשטותו ותמימותו נציג מובהק של „עמך״. סוחר תבואה זעיר ולא מצליח ביותר — לא חסך טרחה ואמצעים, כדי לקדם את ענין בית הספר העברי.

דמות מיוחדת במינה היה רבי, אב לשני ילדים מוכשרים מאד. בעל בית מלאכה זעיר ובעל מלאכה בעצמו, היתה בו מידה רבה של עממיות והגיון בריא, בראשיתי־פרימיטיבי, כשל טיפוס של ספרות ההשכלה. בין אלה יש לציין את הדוד בעריש בכינויו המקובל, או מר בער קצ׳ור. סוחר עשיר ועתיר נכסים שניהל את ביתו בהרחבה של „בעל־גוף״ במובן הטוב והיפה של המושג. ביתו היה פתוח לכל עובר אורח, אם עסקן ציוני, אם עסקן ציבורי, שד״ר, או סתם שתדלן. כולם נהנו מהכנסת האורחים שלו ושל הגברת קצ׳ור, „הדודה שינדל״. לארוחות הצהריים והערב התיישבו כעשרה שנים־עשר איש זרים בימי חול, שלא לדבר על ימי חג ומועד. לעשרו ונכסיו הגיע בעמל כפיו ובעזרת אשתו, שהיתה לעזר לו; לא הצטיין בלמדנות, אבל אהב וכיבד תלמידי חכמים; היה עסקן מסור ונאמן, ראש וראשון לתורמים. לרעיון הציוני לא חסך דבר. את בנו שלח להכשרה ולארץ ישראל, והשתדל להקנות לבן הזקונים חינוך עברי, אלא שילד זה מת מיד לאחר גמר ביה״ס היסודי וכן שיכל ילדים אחרים במחלת השחפת.

טיפוס מיוחד במינו של עסקן היה יצחק בוכמן, מבחינת תכונותיו הרוחניות היה כאילו היורש המיועד של סבא פוזנר, אם כי מבחינת אופיו התקרב אולי יותר לטיפוס של המשכיל הליטאי. הוא איחד בתוכו תכונות של תלמיד חכם ואברכות משי עם תחושת מציאות בריאה וגישה מעשית לענינים עם נטיה מובהקת לרציונליזם יבש.

את זמנו חילק בין עסקנות ציונית־תרבותית לעסקנות כלכלית וידע להפריש מזמנו ללימוד וקריאה ולקבוע עתים לתורה.

בחנות הבדים שלו בפינת כיכר השוק מצאת תמיד מלבד הפרקמטיה, ספרי עיון ומחקר ובעל החנות ידע להתייחס כמעט אל כל דבר הגות חדשה שהופיע ברחוב היהודי.

את מחשבותיו ידע להרצות בשקט ובבהירות, מתוך בטחון ושכנוע, ללא פתוס ומליצות, כשהנימה הרציונלית שולטת על הנימה הרגשית. אולם מתחת למעטה רציונליסטי זה הסתתר לב חם ורומנטי, הוזה וחולם כמישור מזוביה רחב־הידיים.

ליד אותם העסקנים היה מספר רב של אנשי ציבור, כגון: מ. גלנט, רוזנשטין, צ׳רנוצ׳פקה, מידזינסקי, מוריץ פילט ואחרים, — הורים ועוסקים בצרכי ציבור שתמונותיהם עולות מן העבר עטופות הילת יוקרה. כל אלה ששמותיהם נזכרו ברשימה ואלה שנשארו באלמוניותם, כולם ביחד, חרותים בזכרון כל אחד כנוף אנושי נעלה וכנציגי הרוח היהודית הטהורה וענקיה, ששרידי השואה ישאו את זכרם באבל ובגאווה.

המאחד ומאחה את כולם היה לייבוש שורץ, עדין נפש ושופע טוב־לב. בחיוכו המלבב, ביקוד עיניו הפקחיות, בפשטותו וכנותו ליכד ושיכנע, פעל והפעיל. כעסקן היה „כל־בויניק״. חבר הועד ובדרן בנשפים, עובר לפני תיבה במנין של „תרבות״ ועוזר על הבמה בהצגות הילדים. ביתו היה, לאחר ביתו של הרב נוטקוביץ, וביתה של משפחת גוטליבובסקי — בית ועד לעסקנים, הוא ואשתו ברוניה, עקרת בית מצוינת — היו מארחים נפלאים ודלת ביתם פתוחה לכל. לאוירת ביתם הוסיפה עוד בתם לוניה, שהיתה התלמידה המצטיינת בביה״ס.

ליד חבר העסקנים ובד בבד אתם פעל ארגון אמהות, שהבולטות ביניהן היו: הגב׳ ברוניה שורץ, גב׳ אנדזיה גוטליבוסקי, הגב׳ קובלסקה, הגב׳ גורמן, אסתר קוצינסקי־זונאבנד, האחיות קופה, גורמן ואחרות.

קבוצה זו הקימה בשנת 1934 את הסתדרות ויצ״ו במקום, פיתחה עבודה ציבורית נפלאה בקרב הנשים ואירגנה עלייה של חברות לארץ ישראל. בראש סניף ויצ״ו המקומי עמדה הגב׳ אנדז׳יה גוטליבובסקה, כשלידה פעלה כמזכירה המורה מלכה צ׳רצ׳ס־בלוך, רבת המרץ והיוזמה.

פעולתו של חוג הנשים ליד ביה״ס „תרבות" וסניף ויצ״ו במקום למען בית הספר, למען עזרה לילדים מעוטי יכולת, למען אירגון והקמת קורסים לנשים, חרגה הרבה מהמקובל במציאות ובתנאים של הימים ההם. פעילותן שימשה דוגמה לסביבה. נשפי פורים וחנוכה, טיולי ל״ג בעומר, הצגות הילדים, שאורגנו אמנם על ידי המורים, אבל בעזרתן המלאה והפעילה — היוו תמיד מאורע חברתי, שחרג מתחום הסביבה היהודית ומשך אליו חלקים ניכרים של האוכלוסיה הפולנית.

חבר המורים שהיה מורכב מהגב׳ מלכה צ׳רצ׳ס־בלוך, שושנה (רוז׳קה), הזוג רבינוביץ׳ ז״ל, שניספו בימי השואה ויבדלו לחיים ה״ה משה הלפרין, משה גוטנטג וכותב השורות האלה, ששימש באותם הימים, כמנהל ביה״ס „תרבות", הרגישו את העידוד המוסרי, את להט המסירות של העסקנים והעסקניות, את נכונות המעשה וההקרבה. בתוך אוירה זו נעשו נפלאות בתוך־תוכה של סביבה, שזרה היתה לה תנועת תרבות או שהתנכרה לה.

יש לציין במיוחד עסקן צעיר, שנספה בשואה, את מרדכי דובנא, אחד ממנהיגי קן „השומר הצעיר" במקום, ששימש גם כמזכיר ביה״ס. כשרו האירגוני, מסירותו וצניעותו ואהבתו העזה לשפה העברית הלהיבו את חבריו לדעה וביה״ס מצא בהם תומכים צעירים ונלהבים ומתנדבים לכל פעולה. הם — כחברי שאר ארגוני הנוער, הנוער הציוני ואחרים, המשיכו בטיפוח ופיתוח ערכי התרבות העברית בקרב חוגי הנוער, מעל לגיל ביה״ס. מרדכי דובנא הצטיין בכשרון ספרותי מעודן ורגיש ותרומתו לבטאון ביה״ס היתה רבת ערך והשפעה.

אולם עסקני התרבות והעסקנים הציבוריים היוו רק את הרקע למטרה עצמה, לאותם ילדים יהודים נפלאים, בכשרונותיהם ובשובבותם, בהתלהבותם ובכנותם. מאות ילדים אלה, שצמאים היו לתרבות אבות עתיקה, שמשאת נפשם היתה ארץ ישראל הרחוקה, עליה הם חלמו, בה קִשרו את שאיפותיהם ועתידם, את שפת נביאיהם החיו ואת צליליה המתנגנים השמיעו בחוצות הפזורה הפולנית, מאות ילדים אלה ניספו בדמי ימיהם בידי המרצחים הנאציים ימ״ש ועדיה — לא הגיעו.

מי ימנה שמותיהם של אותם ילדים נפלאים: בנים ובנות, משה׳לך ושלמה׳לך, דינה׳לך ורחה׳לך וביניהם יעקב גוטליבובסקי ולוניה שורץ, האחיות וביק, רוזנשטין ורבי הבן והבת, לייטר ושימל, בורשטין וננצלים, אלה ורבים אחרים ששירת חייהם באיבה נפסקה.

כשעמדת בפניהם בכיתה, כשעשרות זוגות עינים צמאות ויוקדות, תמימות ומפוקחות, שובבות ומרצדות עקבו אחרי מוצא פיך ורקמו בתוך הגולה חלום של גאולה ותחיה — הרגשת את נפש האומה ואת עתידה.

הם היו תקות הוריהם וזיק האור. ראית את היוצרים והבונים, דור העתיד וגורלו והיה בך רגש בטחון עצום. אפילו החלשים בהם, כזינדוש אלכסנדר הפג — שהיו אומרים עליו „התרנגולת הפילה אותו" — הגאולה ובנין הארץ שהפעימו אותו ואת האחרים, היית בטוח שתפגוש אותם, בארץ חלומותיהם. השואה השמידה את כולם ובעברך בערי הארץ ומושבותיה אתה חושב, האם אמנם לא נשאר אף אחד מהם, האם את כולם השמידה היד הרשעה, את כולם?!

תהיינה מלים אלה מצבה צנועה לזכרם של אלה ששמותיהם נזכרו ברשימה זו ולזכרם של כל אלה ששמותיהם לא הוזכרו ברשימה זו, אבל זכרם לא נעלם וכזוהר הרקיע מזהיר.

תל־אביב, ה׳ בחשון תשכ״ב

וואס די אגודת הרבנים אין פוילן האט דערקלערט וועגן די תרבות־שולן אין ריפין

אגודת הרבנים בפולין
ורשה, טוואַרדא 7. טעל. 206-07
ד׳ אלפים תקנ״ה / צ״ד / קי״ח

אל ועד אג״י ריפין

על יסוד החלטת הועד הפועל של אגוה״ר שנתקבלה פה אחד, אנו משיבים לכם בזה כי אינה מובנה לנו כלל שאלתכם אודות בתי החינוך מיסודו של „תרבות״. כי איך יעלה על הדעת שבתי חינוך כאלה יהי׳ כשרים חס וחלילה לחינוך דתי. וברור שעפ״י דין תורה הק׳ אין רשאי שום אדם מישראל החרד אל דבר ד׳ למסור בניו או בנותיו לבתי החינוך של „תרבות״.

אגודת הרבנים בפולין

אגודת הרבנים בפולין
ורשה, טוואַרדא 7. טעל. 206-07

צו דער פערוואַלטונג פון אג״י אין ריפין

אויפ׳ן גרונד פון דער רעזאָלוציע פון דער עקזעקוטיוו פון דער אגודת הרבנים וועלכע איז איינשטימיק אָנגענומען געוואָרן, ענטפערן מיר אייך דערמיט — דאָס עס איז אונז אינגאַנצן אומפאַרשטענדלעך אייער (פראַגע) שאלה וועגן די „תרבות״ שולן, ווייל ווי קען דען קומען אויפ׳ן געדאַנק דאָס אַזעלכע דערציאונגס אַנשטאַלטן זאָלן זיין חס וחלילה כשר פאַר אַ רעליגיעזער יודישער דערציאונג, און עס איז קלאָר דאָס לויט דעם דין פון דער הייליקער תורה טאָר נישט קיין יוד וועלכער האָט נאָר מורא פאַר גאָט׳ס וואָרט איבערגעבען זיינע קינדער, זין אָדער טעכטער אין די דערציאונגס אַנשטאַלטן פון „תרבות״.

אגודת הרבנים אין פוילען

בית ספר כללי „תרבות״

ריפין, 7.5.34

אל חברנו הנכבד מר ישראל כהן,

בעירנו נוסד לפני שנתיים בית־ספר עברי מיסודה של „תרבות״. במשך הזמן הקצר של קיומו רכש לו המוסד אהדה והכרה מצד הצבור היהודי בעיר ובסביבה. בין כתלי בית־הספר מתרכזים כיום כמאה ילדים, המקבלים חינוך עברי לאומי מלא, וצעירים המשלימים ידיעותיהם בשפה העברית, בתולדות ובידיעות עמנו.

בית־הספר שהיה בראשית הוסדו בבחינת מהפכה בעיני הצבור המקומי, משמש כיום מרכז תרבות לאומי, שסביבו מתרכזים החיים הצבוריים בעירנו. הוא משמש, איפוא, לא רק מוסד חינוכי בעד ילדים, רק מוסד חינוכי־ציוני לכל הצבור היהודי בעירנו.

בעקב החוקה החדשה בדבר האולפנות, הרי צפויה לבית־הספר סכנת סגירה, אם לא יקים לעצמו בנין מתאים לפי דרישת החוק — עד שנת הלימודים הבאה. בנין זה, בהתאם לדרישת החוק והעיקרים של „תרבות״ בדבר הכשרה חלוצית — מקצועית, צריך להכיל גם סדנאות מקצועות ואולמים מיוחדים ללימודי הטבע וכו׳. בהתאם לכל אלה הדרישות הרי צריך הבנין להכיל עד 14 חדרים ואולמים.

הצבור המקומי מעריך כראוי את ערך המפעל של הקמת הבנין ועושה את כל אשר ביכולתו, בכדי לבצעו, אולם הדבר הזה הוא למעלה מכוחותיו. משום זה החלטנו לפנות אליכם חברים מאוד נכבדים, בבקשה, שתואילו לתמוך בנו ולעזור לנו להביא לידי גמר את בנין בית־הספר בעירנו, ואנו בטוחים שאתם, חלוצי העם העברי בהקמת ביתנו הלאומי, תבינו כראוי ערך המפעל הזה ותעזרו לנו בכל כוחותיכם לאפשר לנו את גמירת הבנין.

אנו מבקשים שתעבירו מפעל לטובת הענין הנ״ל בין חברינו הריפינאים. אנו מקוים שתת־יחסו בכל הרצינות הדרושה לענין הזה, שהנהו שאלת קיום בשביל בית־ספרנו, מפני שעלינו לגמור את הבנין עד יום 15.8 שנה זו.

אנו שולחים לכם ע״י הפוסטה „קול קורא״ להפיץ בין חברינו בני עירנו.

בכל הכבוד ובברכת ציון

היו״ר — שמואל זיינויל פאזנער

המזכיר — יצחק בוכמן

פ. ס. מכתבים כאלה נשלחו לחברים: ישׂ־ראל בוכמן, צדוק זונבנד, אלחנן גלובוס. אשר גרונר, עקיבא פויזנר.

ח. נ. ביאליק

— — יבואו דורות שידברו עליכם, ואתם תחרישון. ישירו שירים ויחברו דרמות עליכם מבלי להכירכם. אם יש מי שלא ידע כי דיבר פרוזה כל ימיו, אתם אינכם צריכים לדעת כי עשיתם שירה כל ימיכם. אבל אם חושבים אתם, שיש לכם סיבה להתיאש, משום שלאחר עשרות שנים השגתם מעט — טועים אתם טעות גמורה. מפעלכם הוא הוא תחילת ההבראה של גופנו. הדם החי החל זורם בצינורות שנקרשו ונסתמו. הלב החל דופק מחדש.

התנועה הציונית

די ציוניסטישע באוועגונג



ר׳ שמואל זנביל פוזנר ז״ל — אבי הציונות בריפין

יצחק גרינבוים /

מנאמני הדת והציונות

בהסתדרות הציונית בפולין הרוסית לשעבר, היו רבים, מאמינים ושומרי מצוות, שלא עזבוה גם לאחר קום הסתדרות „המזרחי" ו„הפועל המזרחי". היו אלה יהודים בני תורה, מהם תלמידי חכמים מובהקים, חרדים שהיו זהירים במצוה קלה כבחמורה, ואם הקלו בדין, הרי עשו זאת בשביל אחרים ולא בשביל עצמם.

רחוקים היו מהשאיפה להשליט את הדין במלוא חומרתו על זולתם. מעולם לא גרסו „יקוב הדין את ההר". לא החמירו על הנעשה בפרהסיה, ולא דרשו שיסתתר אדם מישראל בביתו וינהג בפרהסיה כשומר מצוות מפחדו שמא יתגלה כ„פושע".

סובלנות זו נהגו לא רק כלפי אדירי ההון ובעלי ההשפעה במשרדי השלטונות, אלא לגבי כל יהודי הרוצה לנהוג בחוץ כשם שהוא נוהג וחי בביתו. הללו לא היו בין מחפשי חטאים אצל זולתם, לכן עוררו כבוד לעצמם ואימון בלתי מוגבל בציונותם. גם ה„חפשים" נהגו בהם כבוד ונזהרו שלא לפגוע ברגשותיהם.

ר' שמואל פוזנר ז"ל היה אחד מהם, מנאמני הדת, שראה בציונות חזות הכל והקדיש לה כל חייו. החסידים הטילו עליו חרם בשל פעולתו הציונית. אולם השפעתו גברה על מעשיהם. מספר תלמידיו, שהיו באים לביתו בשבתות לשמוע דברו על הציונות, היה ניכר. בביתו קיים ספריה ציונית, דבר שנחשב פשע מדיני לפי החוק הצארי.

חביבים היו עלי יהודים אלה שהזכירו לי את אבי. הם היו בורחים מהשררה ולא עשו תורתם קרדום לחפור בו. אולם השפעה רבה היתה להם בסביבתם, וביחוד על הנוער, שהרחיק בדעותיו מהם. הציונות שלהם היתה כללית וכוללת, והקיפה כל פעולה ציונית, תמכה בחלוץ, בבית־ספר „תרבות" וכו'. לפיכך שמרו אמונים להסתדרות הציונית בפולין הרוסית לשעבר, והשתתפו בכל פעולותיה ומלחמותיה, הפנימיות והחיצוניות.

ראיתי את ר' שמואל פוזנר בועידות ובכינוסים בתקופה הסוערת שלאחר תקומתה של פולין, כשני־סינו לאחד את יהודי פולין במלחמתם למען שוויון־זכויות אזרחי ולאומי. הוא היה לבוש ארוכות, כמנהג יהודי העיירות, אף־על־פי שבעיירתו, ריפין, שישבה על גבולה של גרמניה, לא דקדקו בלבוש, ביחוד לאחר שנות הכיבוש הגרמני, בימי מלחמת העולם הראשונה. והיה קסם מיוחד ביהודי הלבוש ארוכות, שראשו מכוסה בכובע, גם בתוך קהל של גלויי ראש. היה מביע דעות ציוניות ולאומיות, העלה דרישות דתיות בכל הזדמנות שבאה לידיו. לא נפל עליו פחד של אגודת ישראל ואף לא אימת המזרחי.

בתקופת גוש־המיעוטים שהוקם בפולין, נזדמן לי לבקר בריפין. באתי משרפץ הקרובה בערב. היתה זו העיירה האחרונה שבה ביקרתי במשך עשרים וארבע השעות שהיה בכוחי להקדיש לביקורים, בימים

הקשים והנהדרים של התעוררות המוני העם היהודי. המוני העם הבינו, שברית בין היהודים לבין שאר המיעוטים עשוייה למנוע את הפיכתה של פולין המשוחררת למדינה לאומנית, בה יכוף העם הפולני את לשונו ותרבותו על כל המיעוטים, ואת היהודים יהפוך למכשיר בידיו נגדם. פוזנר חדר לעומקה של הסיסמה „לא נשמש מכשיר לדיכוי לאומים" ודרישתו שיכירו בנו — היהודים כמיעוט לאומי, הזכאי לשמור על ייחודו, על תרבותו ועל עצמאות קהילותיו. והקהי־לות הן שתדאגנה לסיפוק צרכיו המיוחדים של העם בתחומי חייו הנבדלים מחיי כל שאר עמי פולין. הוא ראה בה מסקנה הגיונית של תורת הציונות המגשימה. לא נבהל מפני גינוי שיטתנו כ„סיים ציוניזם", כפי שהטיחו נגדנו אנשי „הפועל־הצעיר" בארץ. בהכרתו של פוזנר נשתלבה השתלבות הרמונית העבודה הנא־מנה להגשמת הציונות, לבניין הארץ, עם המאבק לשויון אזרחי ולכיבוש מעמד של מיעוט לאומי למען יהודי פולין.

פוזנר ליווני לדובז'ין — עיירה סמוכה לריפין. היה זה סימן לידידות וליחס מיוחד שרחש אלי, מעין הפגנה בפני קהל שלומי אמוני ישראל. אמנם, הם נצטרפו אותה שעה לגוש הלאומי היהודי ואתו — לגוש המיעוטים, אבל הם לא העלימו מאנשי שלומם, שהם עושים זאת באין ברירה אחרת וסיכוי להכניס את נציגיהם לסיים במספר שיבליט את מידת השפע־תם בציבור היהודי בפולין.

שעות אחדות עשינו בדובז'ין ונפרדנו. השתלשלות המאורעות, בחירת מועמדותו של פילסודסקי והשמאל שנציגי גוש המיעוטים הכריעו בה, רצח הנשיא שנבחר — כל אלה הוכיחו, מה רב היה ערכו של צעד היסטורי זה. גם בבחירות של שנת 1928 השתתף פוזנר במסגרת גוש המיעוטים, אף־על־פי שגבר הטירור נגד התומכים בו.

פוזנר נמנה עם אלה ממנהיגי הציונות בפולין, שנשארו נאמנים לקו המאבק הבלתי־פוסק לשויון אזרחי ליהודים ומעמד של מיעוט לאומי, הזכאי להתפתחות תרבותית ולסיפוק צרכיו הלאומיים, ולא נרתעו גם בשעות הקשות ביותר.

בכינוס הפרידה שלי עם יציאתי מפולין, שוב גילה לי פוזנר את כל חיבתו והתמכרותו לדרכנו המשותפת בציונות ובמאבק הכפול לגאולת העם בארץ ישראל ולשוויון־הזכויות כמיעוט לאומי בכל ארצות הגולה, שבהן מספר היהודים מאפשר הגשמת הדרי־שות הלאומיות.

שמואל כהן / מראשוני התנועה הציונית

שמו הלך לפניו כבר־אורין ושומר מצוות, ועם זה ממחוללי התנועה הציונית. ברמה ובעוז הוא נושא את הדגל מלווה מעוף, חזון ולהט־אמונה. זקוף קומה, משכמו ומעלה, עיניו שפעו חכמה ודעת, פניו עטורות זקן הרצלאי שהוסיפו לו חן מיוחד. דמות נערצת היה בתוכנו. באהבה נזכור את האיש שהיה תפארת לעיר. מוניטין יצאו להופעותיו רבות־הרושם, לנאומיו המזהירים, לדברים שנשא בערים ובעיירות, בכינוסים ובועידות, בהם כבש לבבות בכוח השפעתו, בתבונתו ורוחב לבו.

כמעין שאינו פוסק, כנהר המתגבר והולך עמד ללא רתיעה במערכה הציונית במשך יובל שנים ומעלה, כשהוא מלכד סביבו תלמידים ומעריצים, ומדביק בלהט את שומעיו ששתו דבריו בצמא.

כהשלמה לדברים המוקדשים לזכרו של האיש, שכל חייו הקדיש לציון ולציונות, מן הראוי לעמוד, ולו במספר מלים, על ראשית דרכה של הציונות בריפין, כיצד ואיך צמחה בעיירתנו.

כאשר ר' שמואל זיינויל היה עוד נער, וככל שגדל והתבגר, כן נקשרה נפשו יותר ויותר בחסידות

ובחסידים, כי בתוכם ישב ובדרכיהם הלך. היה זה בשנות הששים של המאה הקודמת, כאשר בריפין כיהן הרב נחום מנשה טביומי (גוטנטג) ז"ל, שהיה גם בלשן גז'ול ששלט שליטה מוחלטת בשפת המדינה ובעת המרד הפולני שהתחולל נגד משטר הצארים גילה אהדה והבנה מלאה למתקוממים, ובעמדתו זו הסתמך על דעת התורה הדוגלת בחרות האדם, וברוח זו פירש את תורת משה באזניהם בלשונם.

נחלקו הדעות לכאן ולכאן, אוהדים ותומכים נלהבים היו לו לרב בקרב „המתנגדים". ואילו מתנגדים עזים קמו לו בין החסידים הקנאים, שיצאו במלחמה חריפה נגדו עד חרמה וראו במעשיו ובצעדיו אפיקורסות. ומסופר, כיצד פרץ לו הנער שמואל זיינויל דרך להציץ לבית הרב, כדי לעמוד מקרוב, לבחון ולדעת, מה מראהו של אפיקורס, מה מלאכתו, ובמה עוסק אפיקורס זה שקפץ עליו רוגזם של חסידי העיר, הקנאים שבחסידי גור.

אך מה גדול ורב היה התמהון שהוכה בו הנער, כאשר ראה כיצד ישב הרב ועיין בתלמוד, והנער מהרהר בלבו, מעשהו של אפיקורס, לואי וירבו כמותי בישראל. איתרע מזלו של שמואל זיינויל להיות נרדף על־ידי אותם החסידים עצמם, ולעמוד אתם במלחמה נועזת ובמאבק קשה בשל דעותיו האפיקורסיות.

אפס, שמואל זיינויל אינו נרתע מהמלחמה שכופים עליו, בדרכו ילך ובדומה לרב הפותר בעיות בכוח התורה, כך רואה גם הוא בתורה את שורש הציונות ועל פיה הוא מפרש ומבסס, מלכד ומאחד, קורא ופונה, פועל ומפעיל, בונה ויוצר. כותב הטורים האלה נזדמן כאורח למסבת בר־מצוה של נינו, הנושא את שמו ואכן היה זה יום של חשבון־נפש גדול, והרגשה של גאווה ליוותה את המסובים, כאשר פתח החתן המסיבה בדבריו:

„אני נושא את שמו של סבי זקני ז"ל, שהיה הסמל של היהדות האמיתית. את מהותה של היהדות האמיתית נוכל לראות ביהושע וכלב. שנים אלה, שנשלחו יחד עם עוד עשרה לתור את הארץ, היו היחידים שלא נרתעו והאמינו שעל־ידי אחדות ישראל ותורתו יעלה בידי העם להכות שרשים בארץ, בכוח עצמאותו התרבותית ועליונותו על יתר העמים, ועל כן קראו לעם עלה נעלה.

„משום כך אפשר לראות בסבי זקני ז"ל את הסמל של היהדות האמיתית שנתגלמה ביהושע וכלב; אהבת העם והתורה נתמזגו בו, והוא לא נרתע משום סכנה וממלחמת מתנגדים שקמו לו בזמנו בריפין. לא רק לנפשו דאג, אלא לנפשות יתר בני עמו דאג, על־ידי שעורר את כולם לעלות לארץ. בזכותו עלו יהודים רבים, והיתה עליה רבתי של בני ריפין; חלוצים ובונים ראשונים שהיו ממניחי־היסוד ולברכה לבנין הארץ, ורבים אחרים הצילו נפשם מצפרני הנאצים שפשטו אחר כך על אדמת אירופה. וכיהושע שלימד את העם תורת משה, כן אף הוא לימד לזקנים ולצעירים. הכניס השכלה בשילוב עם התורה והמסורה, והוציא רבים מאפילה לאורה. זוהי דמותו של סבי זקני ז"ל, כפי שתואר לפני מפי ר' נחום גרוסמן. לכן נושא אני בגאווה את שמי, כדי להנציח אישיותו לדורי דורות". עד כאן דברי חתן המסיבה.

אכן, זכות גדולה כפולה ומכופלת עמדה לו לר' נחום גרוסמן, לחיות במחיצתו של שמואל זיינויל כתלמיד, כחבר וכנושא כלים, ורבות יודע הוא לספר על האיש רב־הפעלים, הדגול במעשים רבים לאין ספור, ולא תהיה זו כלל מליצה אם נתאר אישיותו ונגיד בלשון הנקוט ב„אקדמות" — „דיו אלו ימי — דירי ארעא ספרי" וכו' — לו כל הימים היו הופכים לדיו, ואילו אנחנו לסופרים, לא היה סיפק בידינו לעמוד על כל מעשיו ופעולותיו מזה יובל שנים ומעלה, שבו הטיף לציונות ופעל למענה גדולות.

נאומיו שפכו אורם על דמותו, חריפות שכלו ועומק ניתוחו הפכוהו לרוח החיה ודמות נערצת בתנועה הלאומית. נוהגים היינו לקרוא לו „סבא" — „דער זיידע", ולא רק משום שהיה הזקן שבחבורה, כי אם מתוך רגשי חיבה עמוקה שרחשו לו ידידים ויריבים כאחד.

ודאי שעמדו נגדו יריבים בעלי־משקל מחוגים וממפלגות שונות, לרבות אנשי „שלומי אמוני ישראל" אשר הציונות היתה להם כסתירה קשה וכדחיקת הקץ. ואכן, בצדק ראו בו את היריב המסוכן ביותר, איש העלול לערער את עולמם הרוחני ולדלדל את שורות ה„אגודה". ואילו „פועלי־ציון", אשר הציונות בזמנה טרם הכתה במחנה שלהם שרשים עמוקים, ועל אחת כמה „בונד" שהתנכר לציונות ונחלץ למלחמה

קשה נגד כל יוזמה ופעולה ציונית, לא אחת הצטרפו לגוש אחד במטרה אחת ויחידה — להכות בציונות ובציונים. אפס, ר. שמואל זיינויל היה גם הוא איש־מלחמה, היודע לכוון היטב חיציו ולקלוע למטרה בלשונו השנונה ובכוח נאומיו המזהירים היה מדביר מתנגדים ויריבים, מכה את כולם שוק על ירך וידו תמיד על העליונה.

ודאי, לא יחיד ובודד עמד במערכה הציונית, כי חברים, רעים, ושותפים נאמנים היו לצדו בכל מערכה ומערכה, פעולה ויצירה.

אולם כל מה שנוצר בריפין, בין במסגרת ציונית ציבורית, בין במסגרת לשון ותרבות, ר׳ שמואל הוא היה היוצר והבונה, היוזם והמארגן ומורה־הדרך. אם היתה בריפין בשנת 1915 ספריה, וזכור לכולנו שלספרית ריפין יצאה מוניטין כספריה התלת לשונית העשירה ומרובת הקוראים, היתה זו בזכותו. אולם, הנותן מישהו דעתו על כך, שריפין היתה עוד בשנות 1908־10 חסרת ספריה לחלוטין? וזאת לא בשל חוסר קוראים ושוחרי תרבות, אלא משום התנגדותם של „שלומי אמוני ישראל״, באיצטלה של הדת, שמנעו מבניהם ואסרו עליהם כל ספר ועתון. דבר זה התרחש לאחר שהחסידות הכתה גלים בריפין וכוח השפעתה גבר ברחוב היהודי. והנה, היה ר׳ שמואל זיינויל הראשון והיחידי שהרהיב עוז ופתח בביתו ספריה דו־לשונית, עברית ויידיש, וחדר־עיון שבו התרכזו צמאי־דעת־והשכלה מטובי הנוער ובחורי הקלויז.

יתר על כן, בביתו היתה הספריה הראשונה שהוקמה בכוחו וביזמתו. בקשיים דומים נתלבטו והתפתחו גורמים אחרים בריפין, לרבות התנועה הציונית עצמה, כשלצדה בית־עם מפואר, משוכלל למופת בביתו של ר׳ וולף פוזנר ז״ל, עם במה חפשית לאגודות ובני נוער, בני ציון ובנות ציון, צעירי ציון והחלוץ, המזרחי וצעירי מזרחי, מכבי והשומר הצעיר, נוער עובד ונוער לומד, ספריה ושיעורי ערב, מקהלה וחוג דרמתי, פועלי־ציון על כל שלוחותיהם. בית־עם זה היה מרכז תרבותי גדול וכוח יהודי יוצר ומגשים, וגם ל„בונד״ ניתן היה להשתתף בחיי הרוח שפיכו כאן.

*

דגלנו הכחול־לבן התנוסס על כל אלה לתפארת העיר ויושביה, זה הדגל אשר ר׳ שמואל זיינויל הניף

אותו כאשר „בית עם״ עוד היה בצריף דל וברחוב נידח וחשוך, וקודם לכן בחדרי חדרים; בדרך לא דרך, תוך מכשולים מימין ומשמאל, בים סוער וזועף, השיט ספינתו בעוז ובתבונה לקראת חוף מבטחים.

ראשית דרכו הציונית לא היתה סוגה בשושנים, אולם הוא לא נרתע ולא נכנע כרבים אחרים, אף לאחר הרמז שבא מהרבי דגור, שעל החסידים ואנשי שלומי אמוני ישראל לנתק כליל יחסיהם עם הציונות.

עם זאת מסופר על שני חסידים למדנים וקנאים, ר׳ יעקב פייבל ורשבסקי ואיטשע מאיר זונבנד, שהיו הציונים הראשונים בריפין. ועוד מסופר, כיצד התלהב ר׳ איטשע מאיר זונבנד ונתפס לרעיון הציוני ולתכנית המדינית של הרצל, וכאות הודייה על כך חיבר פיוט מלא תהילות ותשבחות על פי ראשי התיבות של השם בנימין זאב הרצל ושלחו לתעודתו. ועוד — כיצד גאה היה על כך, שבידו איגרת בחתימת ידו של הרצל בתשובה על הברכות.

אולם כאשר נתן הרבי צו להפסיק היחסים עם הציונות — שוב לא עמד בנסיון. ר׳ איטשע מאיר, בנו של ר׳ פישל דן, האיש הידען והלמדן, אשר הקבלה היתה לחם חוקו, שידע ליישב סוגיות ולתרץ קושיות ובעיות, כוחו לא עמד לו וקיבל את דין הרבי. אולם ר׳ שמואל זיינויל שלט ברוחו ועמד איתן על דעתו, ואף כאשר החסידים אומרים להטיל עליו בחרם בשל עקשנותו ודבקותו בציונות, לא יזוז כמלוא הנימה מעמדתו וימשיך ללא ליאות וביתר שאת דרכו ופעלו כיוצר ובונה. ההצלחה מאירה לו פנים והוא הולך מחיל לחיל, כשהוא נאחז בשני גורמים העומדים לצדו ומשמשים לו משענת נאמנה:

הגורם הראשון רב־המשמעות שנעזר בו בכל עת וזמן — התורה. מתורת משה לא סר ימין או שמאל, ונאחז בה בכל הופעה והופעה בהביאו את דבר הציונות לפני עם ועדה, ובבית־המדרש לא כל שכן.

את חזון הציונות, חידוש קוממיות ישראל ויציאה מעבדות לחירות ביסס ופירש לפי התורה, שבה ראה חזות הכל ושדה נרחב להפיץ את רעיון גאולת העם ושיבה לאדמתו. אכן, זכור כיצד מתקהלים ומתכנסים סביב ר׳ שמואל זיינויל, בישבו על התורה בבית־

זליג בראון / לוחם נאמן

ר' שמואל זיינוויל פוזנר נולד בריפין בשנת תרכ"ח. מאז ימי הקונגרס הציוני הראשון, נצטרף ר' שמואל זיינוויל בכל לבו ונפשו להנועה הציונית ובמשך יובל שנים הקדיש לה את מיטב כוחותיו וטרח להחדיר את הרעיון הציוני בכל שכבות העם. היה תלמיד חכם מובהק, בקי בתלמוד ופוסקים, וגם במכמני הספרות העברית החדשה. על אף עיסוקו במסחר, לא חסך זמן וטורח והיה משמיע יום יום בפני אנשי עמל ו„עמך" שעור בבית המדרש, בין מנחה למעריב, הן במקרא הן היתה לחנך דור יהודי־ציוני בעל הכרה.
בספרות העברית החדשה, ברוח הציונות, כי כל דאגתו

יהודי דתי ושומר תורה ומצוות היה, ונאמן לציו־נות בכל לבו ונפשו. עניין מיוחד גילה בדור הצעיר, והצליח להעניק לו מברכת רוחו ותורתו, באמרו, כי הוא הוא המסד למדינה שלנו בעתיד.

לוחם נאמן היה לרעיון הציוני הליברלי ורחוק היה מכל נטייה ומגמה דמגוגית, האמין מעומק נפשו בכל מה שהטיף לו וכל מה שנלחם למענו. השקיע מרץ וסבלנות הרבה בחינוך הדור הצעיר, ובכוח־השכנוע שלו, בעממיותו ובפשטותו, הצליח לחנכו ברוח לאומית וליברלית, נאמן למולדתו האחת ולבל ילך לרעות בשדות זרים. ואכן, הקים דור חלוצים מעורים בחיי הארץ לכל ענפיה: בבניין, חרושת חקלאות, פקידות והוראה. כי הוא מצא את הסינתזה בין הישן לבין החדש, בין העבר לבין העתיד.

בשנת 1936 וכה להגשים את חלום חייו ועלה לארץ, לאחר ששלח שנים רבות לפני־כן את שני בניו ושתי בנותיו. בהגיעו ארצה בימי זקנתו השתתף ר' שמואל זיינויל גם כן בבנין הארץ במה שיכולתו השיגה. מתוך האימרה השגורה בפיו: יהודי ציוני בעל הכרה עמוקה, הוא היסוד האיתן למדינה שתקום במוקדם או במאוחר. הקדיש למטרה זו יום יום שעור ליהודי גרמניה בבית הכנסת „שיבת ציון" ברחוב בן יהודה 67 בתל־אביב.

באיזו תענוג וחדות הנפש ראה בחניכים שלו העומ־דים על הפיגום בבנין ושמחת ילדים תמימה היתה נסוכה על פניו וכולו קורן משמחה זו. פעם, בעברי ברחוב פגשתי את ר' שמואל זיינויל שעמד ליד פיגום של בנין ופנה אלי: אינך יכול לתאר לך איזה סיפוק נפשי ותענוג יש לי, מזה שאני רואה את נכד דודי ר' אביגדור בראון ז"ל ממקורבי הרבי מקוצק, עומד על הפיגום כפועל בנין ובונה את הארץ בגופו ונפשו.

את ההתגשמות של מחצית חלומו זכה לראות בחייו, שהמדינה בדרך משגשגת ומתפתחת, אבל לא זכה לראות את תקומת המדינה, כי שנה ומחצית השנה לפני קום המדינה נפטר לעולמו בגיל 78 ושפתיו דובבות בקבר: טרחתי ועמלי לא היה לשוא. מדינת ישראל עומדת על תלה והילדים שלי והצאצאים, הם כבר אזרחים חפשיים במדינת ישראל.

המדרש, יהודים מכל החוגים, חנווני שנעל חנותו ובעל־מלאכה סדנתו. איש איש נטש מלאכתו ועיסוקו לשעה ארוכה ובלבד להמצא בקרבת האיש ולהיות צמוד אליו ולהאזין לתורתו. יהודי ריפין בהמוניהם, מנער ועד זקן, שמים יהבם באיש, כי הוא קנה לבם, מעצב להם דפוסי חיים ומחשבה ונוטע בהם בטחון ותוכן ציוני שאובים מתורת משה שהוא מתרגמם לשפת המעשים.

והיה ביום מן הימים, כאשר יעסוק החוקר בצמיחתה של התנועה הציונית בערים ובעיירות ברחבי רוסיה הצארית, ואחר כך בפולין המשוחררת, בפעלם החלוצי של ראשונים שעמדו ונלחמו בעקשנות ובעוז־רוח במעשים כבירים ונועזים — הרי ללא ספק יוליכו העקבות גם אל ריפין הציונית, ששם ר' שמואל זיינויל פוזנר ועוזרו הנאמן ר' יעקב שמשון ליכטר פעלו וכבשו לבבות וחינכו דורות לציון.

אהרן דז'לדובסקי / **דמות אגדתית**

עוד בימי ילדותי — בשבתי במלאווה — קלטו אזני לחישות על דמות מיוחדת במינה, שנתברכה בה ריפין הקרובה וגירסאות שונות היו ללחישות הללו.

בחוגי הדתיים, בשטיבלעך של חסידים, היו אומרים שאותו איש לא יינצל מדינה של גהינום, לאחר שנתחבר לסטרא אחרא, רחמנא ליצלן, ל„ציונים הפושעים" הדוחקים את הקץ ורוצים להביא את המשיח, לא בצורת „עני הרוכב על החמור" אלא כ„דוקטור בצילינדר", שאף את שפת עמו אינו יודע אף־על־פי שזקנו יורד לו על מידותיו ומראהו כיהודי... ומאידך גיסא — בחוגי המשכילים קוראי „הצפירה" והוגי הדעות של ההשכלה והציונות, שרובם ככולם היו מקודם בין חובשי בתי המדרשות ואברכי משי, שפרקו מעל עצמם עול תורה ותפילה, וביניהם גם אפיקורסים גלויים, שמחו שגם יהודי שומר דת ומקיים מצוות קלות כחמורות, נסחף עם הזרם ויהי לראש המדברים והמטיפים לשיבת ציון ולבניינה. שאיפתי ומשאת נפשי היתה לחזות בנועם פניו של האיש הנפלא הזה.

היתה זו ההפתעה הנעימה ביותר בשבילי, כאשר הורי הודיעו לי, כי בזמן חופשת־הלימודים ישלחוני לביקור אצל קרובי משפחתנו בריפין. משנודע לי הדבר, נדדה ממש שינה עיני, וכל מחשבותי נתרכזו ביום המאושר שבו אסע לריפין.

משהגעתי לבית קרובי היה מבטי דבוק לביתו של ר' שמואל זיינוויל פויזנר, עד שראיתיו יוצא ממנו, והנה כל העיניים אליו ומלוות אותו, וכל מי שנזדמן לידו מקדם פניו בברכת „בוקר טוב, ר' שמואל זיינוויל".

באותו יום הציגוני לפניו ועיני לא שבעו לראות פניו, פנים קורנות של אציל יהודי, השופעות טוב לב וחכמת אדם המאירה אותו, והן עטורות זקן נאה. לבוש היה בגדים ארוכים — כדרך החסידים — אבל מצוחצחים ומגוהצים כהלכה. ומוחי הצעיר לא תפס, כיצד נתחבר יהודי מכובד זה עם בני־הנוער שנתפסו לציונות.

במחיצתו

בשנת 1928 עברתי לגור לריפין ונתגלגלה לידי הזכות להמצא לרגל עבודתי בקרבתו של איש סגולות זה. נקלעתי לעבודה ציבורית בריפין, ולא היתה פינה של עסקנות ציונית ולאומית, שלא ראיתי בה את ר' שמואל זיינוויל, והוא הרוח החיה, העושה והמעשה, שופע מרץ של צעיר וחכמת חיים של זקן ובעל נסיון, מאציל על כל הנמצאים סביבו מרוחו, וחדוות יצירה וכושר פעולה, שהיה מחונן בהם ומשתפם בפעלתנותו הברוכה.

לא יצאו אלא ימים מועטים ונסחפתי גם אני לתחום פעלותיו. מי שהכירו מקרוב לא ישכח לעולם את הרושם החזק שעשה בעצם הופעתו, בזוהר הפנים של

תלמיד חכם עשיר־ידיעות ובעל כוח־שכנוע מאין כמוהו. כל אלה הקסימו את שומעיו עד כדי כך, שבנוכחותו לא העזו אפילו מתנגדיו הקיצוניים להרים ראש. שמעו הלך לפניו בכל הסביבה, ובכל פעולה ציונית שתבעה הופעה של אישיות מוכרת ובעלת סמכות, הוזמן ה„סבא" לערים שונות להיות כובש הלבבות, והופעתו הפומבית, שהיתה תמיד בטוב טעם ובתבונה, קלעה תמיד למטרה והביאה את הנצחון לענין הציוני, והלאומי. אולם מתנגדיו הפוליטיים מצאו דרך להתנקם בו, ולהכשיל את מאמציו לכיבוש קהילת ריפין, ברוח ציוויו של הרצל על כיבוש הקהילות.

בזמן מלחמת הבחירות לא בושו מתנגדיו מלהשתמש בסעיף 20 של חוקת הבחירות לקהילות, הסעיף הנודע לשמצה, שלפיו אפשר היה לפסול את מועמדותם של בלתי־דתיים לועדי הקהילות, ומחקו את שמו של ה„סבא" כבלתי־דתי כביכול, מרשימת הבוחרים, דבר שגרר אחריו גם איבוד זכות־הבחירה הפסיבית, אף־על־פי שהכול ידעו כי הוא יהודי המקיים בקפדנות כל מצוות הדת והתורה.

המעשה המביש הזה עורר התמרמרות רבה בין תושבי העיר היהודים, ועל אף זאת נשללה מיהודי ריפין האפשרות לבחור בו כיושב־ראש הקהילה, הצביעו רובם ככולם בעד הרשימה הציונית — אף־על־פי ששמו של ר' ש. ז. פויזנר לא הופיע בה — והביאו לנצחונה, לכיבוש קהילת ריפין בידי הציונים, והיא נשארה בהנהלתם עד להשמדתה על ידי הנאצים ימ"ש.

הועידה הציונית בשנת 1932

ועידה זו שכונסה ערב עזיבת פולין של גדול ממנהיגיה ומעצבי דמותה של הציונות בארץ זו, יצחק גרינבוים, עוררה התענינות רבה בכל חוגי הציבור היהודי. ידע ידעו, שהעדרו של הלוחם בלי־חת — אם גם באופן ארעי — עלול להחליש את הגוש הלאומי־הציוני ולהעלות על הבמה הציבורית את „אנשי הפשרה" המוכנים לויתורים בתביעת הזכויות הלאומיות, כפי שהוגדרו תמיד על ידי גרינבוים וחבריו.

לכן רבה היתה התכונה לפני הועידה ובועידה עצמה. עזה היתה מלחמת הגושים וההתנצחויות בין

„עת לבנות" ו„על המשמר", שתי הסיעות הגדולות שבמחנה ציוני בפולין, ורבה היתה החרדה לתוצאותיה של הועידה הזאת. והנה, שיחקה לה השעה, לציונות בפולין, נוצרה קבוצה של צירים מורכבת מאנשי „על המשמר" ו„עת לבנות", אשר נלחמה לאיחוד לבבות והצביעה על הסכנה הצפוייה לציונות במדינה זו אם יחול קרע במחנה לאחר צאתו של המנהיג.

לאחר ישיבה שנמשכה לילה שלם הוקם „האיחוד", ומשגמרה הועדה המתמדת את דיוניה והכריזה על האיחוד, רעדו ממש כתלי האולם שברח' מוראנובסקה, בו נערכה הועידה, מרעם מחיאות הכפיים וקריאות השמחה של כל הצירים והאורחים הרבים.

הועידה רוקדת

פתאום שקטו מחיאות הכפיים, באולם הושלך הס וכל העיניים הופנו לפינה שבה עמד יצחק גרינבוים וסביבו יתר מנהיגי הציונות, לוחצים את ידיו ומברכים אותו. בתוך כך פרץ דרך לעצמו ה„סבא", ר' שמואל זיינוויל, נפל על צווארו של יצחק גרינבוים, חיבקו ונישקו והזמינו לריקוד חסידי, ושניהם — „האפיקורס" המובהק מחובק עם החסיד הישיש הלבוש קפוטה — רוקדים בהתלהבות ריקוד חסידי.

היה זה מראה נהדר, מלהיב לבבות, וכמו זרם חשמל עבר בכל הנוכחים ומשכם לריקוד זה, והועידה היתה לועידה רוקדת, רוקדת, נמשכת לרחוב ומושכת אחריה כל העוברים והשבים שברחוב מוראנובסקה...

ומי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו... משנפסק הריקוד אמר ה„סבא":

— ברוך־השם שזכינו לרקוד בוארשה כשם שרוקדים בארץ־ישראל. ולואי שאזכה לרקוד ריקוד כזה בארץ ישראל הנגאלת והבנויה.

זכה ה„סבא" שלנו לעלות לארץ, לראות ואולי גם להשתתף בריקודי ארץ־ישראל, אולם, לדאבוננו, לא זכה לראות ולשמוח בשמחת הקמת המדינה, שעליה חלם, נלחם ונכסף לראות בכינונה.

ישמשו־נא זכרונות מעטים אלה על אותו ריקוד חסידי שלו בועידה הציונית — צרור פרחים על קברו, מוגשים בידי אחד שזכה להשתתף באותו ריקוד בלתי־נשכח.

יצחק איזנברג / נאה דורש ונאה מקיים

את העסקן הציוני המנוח, ר' שמואל זיינויל פוזנר, הכרתי לא בתקופת הזוהר שלו, אלא בערוב יומו, כלומר לא בגלות פולין, אלא כאן, בישראל, ולמען הדיוק, בארץ ישראל. כי לא זכה ר' שמואל זיינויל לראות את המדינה היהודית במו עיניו. שנה לפני הקמתה הלך לעולמו. קרוב לעשר שנים הכרתיו ושעות רבות עשיתי במחיצתו בשיחה על עניינים שונים. מפגישות אלו וכן מתוך שיחות עם בני ביתו הקרובים, ניתן לי להעלות קוים לזכרו, אף־על־פי שלא הרבה לדבר על עצמו ועל פעולתו הציונית בחוץ לארץ, כי צנוע היה האיש ואת סוד הפרסום לא ידע ולא רצה לדעת.

יליד ריפין ועד לעלייתו לארץ חי ופעל בה בשטחים שונים. מחסידי גור, ורבים החיים עמנו כאן זוכרים אותו עדיין, לבוש קפוטה חסידית, חבוש שטריימל, צועד בשעת בוקר מוקדמת לעבר בית־המדרש להתפלל שחרית. חיים פרטיים כמעט שלא ידע וכל זמנו היה קודש לעבודה ציבורית. שנים רבות שימש חבר הנהלת הקהילה במקום יושב־ראש שלה, וכן יושב־ראש ההסתדרות הציונית בעירו ולא היה מפעל קטן או גדול בריפין ובסביבה שלא נתן לו מזמנו ומרצו בצורה זו או אחרת.

היה מראשוני התנועה הציונית וממטפחיה, לא רק בעיר ריפין אלא בפולין כולה. ומיד לאחר שעלה הרצל על הבמה הצטרף לדגלו ושירת את התנועה במשך יובל שנים רצופות בכל שהיה לאל ידו. מלחמה קשה נלחם באותו חלק של מחנה החרדים, שהיה אז רב־כוח והשפעה ברחוב היהודי בפולין, ששלל בתכלית את הרעיון הציוני וראה בכל מי שמטיף לציונות „פושע ישראל"... ר' שמואל זיינויל החסיד ושומר המצוות, שהיה יחד עם זאת ציוני נאמן היה „מסוכן" מאד ליסודות האנטי־ציוניים ועל כן אסרו נגדו מלחמה בשצף קצף, אך הוא ידע להשיב מלחמה שערה ולא נרתע מפני ההתקפות (המילוליות, כמובן), שערכו עליו לעתים מזומנות.

היה נואם רב־כשרון ופולמסן חריף, ולא רק תושבי ריפין בלבד אלא גם יהודי ערים רבות אחרות בפולין, ובראש וראשונה בסביבה הקרובה לעיר מגוריו, כגון דובז'ין, שרפץ, גולוב, ליפנה וכו' — היו להם הזדמנויות רבות להאזין לנאומיו החוצבים להבות אש. רבים זוכרים עדיין כנס ציוני אחד, שבו התפלמס ר' שמואל זיינויל חריפות עם יצחק גרינבוים וכששיים את דבריו, נשקו זה לזה.

ר' שמואל זיינויל היה נוסע, לעתים תכופות, לועידות ולכינוסים ציוניים לוארשה, והיה מיוצרי הקשר היומיומי בין המשרדים הציוניים המרכזיים בבירת פולין לבין ערי־השדה. בשבתות רגיל היה ללמד תורה בבית־המדרש וגם בערבים של כל ימות השבוע אפשר היה למצוא אותו בבית־המדרש, או ב„בית העם" של העיר. שם היה „ביתו".

הוא היה לא רק נאה דורש, אלא גם נאה מקיים, ועוד לפני עשרות בשנים הבין שבלי עליה לארץ ישראל לא יתכן בנין הארץ. נאמן להשקפה זו, היה מבין אלה שסייעו לנוער היהודי למצוא דרכו לארץ ואף את בתו הבכירה שלח לארץ שנים אחדות לאחר הצהרת בלפור. כל יתר בניו ובנותיו (חוץ לבנו הבכור, יעקב, שנפטר בניו־יורק), עלו כעבור שנים אחדות לארץ והכו בה שורש.

באזני קרוביו וידידיו היה מכריז לא פעם: „לא אזוז מריפין לפני שאשלח לארץ ישראל את כל יהודיה". אך קשה היה לו לעמוד בדיבורו זה. בשנת 1935 בא לארץ בפעם הראשונה, ולאחר זמן קצר יצא לפולין לשם חיסול סופי של עסקיו. כעבור שנה חזר לארץ ולא זז ממנה עוד עד ליום מותו. בהגשמה העצמית ראה את היסוד העיקרי של הרעיון הציוני, והיה נאמן לקו זה כל ימיו. תמיד חיפש שבילים אל לב הנוער.

בארץ לא מצא את המקום שהיה ראוי לו, וקשה לומר, כי מבחינה ציבורית היה שמח בחלקו בעשור

האחרון לחייו. זה, כנראה, גורלם של העסקנים הציוניים הותיקים בארצנו, שפעלו רבות בארצות הגולה. ואולם הוא לא התלונן על קיפוחים, אך כאשר שוחחת עמו, נוכחת לדעת אחרי שעה קלה, שהעסקנות הציבורית חסרה לו כאויר לנשימה ושבלעדיה אין לו חיים. מעולם לא היה אדם פרטי במובן המקובל של המלה, ועל כן היתה נודעת ממנו חיבה מיוחדת לכל אדם שעסק בצרכי ציבור, ללא הבדל השתיכות מפלגתית או חברתית. „לא המדרש עיקר, אלא המעשה", עקרון זה שימש מאז ומתמיד נר לרגליו.

שנים לא מעטות כבר חלפו מיום מותו, אך דמותו עומדת עתה כחיה לנגד עיני עם כתיבת השורות הללו. עיניו מלאות פקחות וזקנו הלבן, היורד על מידותיו, מוסיף ברק חיצוני לדמותו האצילה. מעולם לא רגז ולא דיבר סרה בזולת, וכשישבת במחיצתו הרגשת, שאכן דברי חכמים בנחת נשמעים.

מעטים האנשים מסוגו של ר' שמואל זיינויל פוזנר, שנשארו בחיים ואלה ששרדו, מי יודע עליהם ומי מכיר פעלם למען התנועה הציונית ובניינה של ארץ ישראל? אין עובדה זו מפחיתה מערכם ומן השרות העצום ששירתו את הרעיון בצנעה ושלא על מנת לקבל פרס כלשהו. בין הדמויות הללו תופס ר' שמואל זיינויל פוזנר מקום נכבד ביותר, ודורנו אנו ואלה שיבואו אחרינו, יוכלו ללמוד הרבה מפרשת חיים רבת־הוד־ומעללים זו. הרי תודות לו ולדומים לו, הגענו עד הלום.

נחום מאיר גרוסמן / ניצני הציונות

המגע הישיר הראשון שלי עם תנועת הציונות היה בהיותי בן אחת־עשרה שנה, לערך. לעיירתנו בא אז מטיף ציוני שעורר רושם עמוק ועז על כל אנשי העיר כמעט, ואף עלי. אף־על־פי שלא יכולתי, מפאת גילי הצעיר, לקחת חלק בפעולות התנועה, גיליתי עניין רב בכל הקשור בארץ

הראש וראשון לנאמני הציונות בעירנו היה ר' שמואל זיינויל פויזנר, בנו של מתנגד שנתפס לחסידות של גור. כשיצא האיסור על הפעילות הציונית, היה הוא היחידי שלא נכנע לפקודת האדמו"ר. שנים היו נימוקי האיסור: ראשית, משום שבראש הציונות עומדים „חפשיים" ואסור להתחבר אליהם, ושנית — איסור דחיקת הקץ. אף נקטו באמצעים נגד אלה שסרבו לקיים אחר האיסור והוא: הרחקה מה־שטיבל. וזה היה גם גורלו של ר' שמואל זיינויל. מעכשיו הוא חזר למקורו, והפך את אש החסידות לקנאת ציונות, וכמעט כל מתנגדי החסידות בעיירתנו התחברו אל ר' שמואל זיינויל ובפרט כשהתעסק גם בהרבצת תורה — מקרא ואגדה — בבית־המדרש, לפני בעלי־בתים. באמצעותו ובהשפעתו היו כמעט כל אנשי העיירה, חוץ מהחסידים, לציונים נלהבים. ולא רק על עיירתנו השפיע ר' שמואל זיינויל, אלא גם על העיירות הסמוכות. כדאי לציין, כי לעזר רב היה לו ר' יעקב שמשון ליכטר, משכיל נודע ועם זה צנוע ונחבא אל הכלים. כן היו חסידים משכילים רבים, שהסכימו בסתר לבם לרעיון הציוני, אבל לא העזו להביע דעתם בגלוי.

אני, בן חסיד ולמדן ידוע, צעיר לימים הייתי, ולכן לא העזתי להתחבר לחבורה זו על אף רצוני העז. כנהוג, נסעתי למקומות־תורה שונים. נפגשתי עם מאות בחורים — חסידים, מתנגדים, ציונים וכו'. רכשתי ידיעות על המתרחש בחיים היהודים בעולם בשטחים שונים. בן שש־עשרה חזרתי לעיירתנו, כדי להמשיך בקביעות בלימוד תורה במקום. מקום הלימודים היה בבית חסידי גור וכלל כעשרים בחורים בני חסידים, חוץ משלושה. אחד מהם נודע בכינויו שמעון חסיד, אף־על־פי שאביו דב כהן היה מתנגד מובהק. השני היה משה בר, שאף אביו התנגד לדרכי

בנו, ואילו אביו של השלישי איצק כהן, לא התנגד לדרך בנו. חלק מהבחורים נתפסו להשכלה ולציונות בסתר, עד שנתגלה הסוד. חסיד אחד מזקני חסידי קוצק העיד, ששמע כי הבחורים דברו בלשון הקודש, רחמנא לצלן, וקיבלנו צו גירוש מהשטיבל...

באין ברירה עברנו ללמוד בבית־המדרש שעמד ריק מלומדי תורה בימות החול, חוץ משבתות שאז הרביץ ר' שמואל זיינויל תורה. כאן התחלנו להרגיש את עצמנו חפשיים, כאילו יצאנו מעבדות לחירות. התחלנו לקרוא ספרי השכלה, ונסחפנו בויכוחים שונים בעניני דת, לאום או סוציאליזם. בדרך זו יצאנו מתחום התרבות החסידית ובאנו במגע עם כל הזרמים של אותו הזמן. התייצבנו תחת דגלו של ר' שמואל זיינויל בכל המובנים, הן בציונות, הן בהשכלה. גם פה, בבית־המדרש, בלשו אחרינו ומסרו להורינו על תנועתנו. אך בכל זאת היינו חפשיים יותר מאשר קודם, ושלושת חברי, שמעון חסיד ומשה בר ואיציק פעלו בגלוי, משום שלא היתה התנגדות מצד הוריהם, ולכן יכלו לספק לנו ספרים לקריאה. בעזרת שלושתם ייסדנו ספריה ניידת אשר כל שבועים החלפנו מקומה מחשש שמא יגלוה ויחבלו בה.

בהגיעי לגיל שמונה־עשרה החלטתי לעלות לארץ ישראל בלי ידיעת ההורים, רק בידיעת אחותי פרימט ע"ה שנפטרה בתל־אביב בשנת תרפ"ו, מתוך הנחה, כי באודיסה אוכל להשיג דרכון לארץ, אבל לא השגתיו. ומכיון שכך, החלטתי להשאר באודיסה — מרכז ההשכלה בזמן ההוא. אחרי שנתיים, לערך, חזרתי לעיירה ופעלתי באופן חפשי גם בתוך משפחתנו. בשנת 1921 עלה לארץ הראשון שבמשפחתנו, טוביה כבירי, וסלל את הדרך לכל המשפחה, חוץ מאבינו, שלא זכה לעלות ונפטר בגולה .אמא נקברה בשיבה טובה בהר הזיתים כרצונה בחייה, ואנחנו, הבנים, זכינו להשתתף בתקומת מדינת ישראל. כן נזכה לראות בגאולה השלימה.

נחום מאיר גרוסמן / הסניף הציוני הראשון

עם הופעתם הראשונה של מטיפי הציונות בריפין, בשנים 1897—1898, בערך, ייסד ר' שמואל זיינויל פוזנר, בעזרת כמה מחובשי בית המדרש, ארגון ציוני. צעירים אלה היו חדורי רוח השכלה והתקדמות ואלה הם: בניהם של מנדל נשלסקי, זלינר שוחט ויוסף קולסקי, בנה של רינה מיכלה בת הרב נחום מנשה — אשה חכמה ומשכילה שנתאלמנה בצעירותה ונשארה עם ארבעה יתומים, שהבכור שבהם יוסף, היה בן י"ב בקירוב. על־אף היותה בת למשפחה מיוחסת ובת הרב, רכשה מקצוע ופירנסה בעמלה את משפחתה ואף שילמה שכר לימוד בעד ילדיה, דוגמת שאר בעלי־הבתים שבעירנו. אלה היו ראשוני מפיצי הרעיון הציוני בעירנו, ולעזרתם באו רבים מבעלי־הבתים ובראשם בער כהן, משה שרנסקי והקנאים האחים איצ'ע־נחמיה ויעקב־פייבל בוכמן, וכך נוסד בריפין הסניף הציוני הראשון.

שאר הבחורים — מהם שהתנגדו בפועל ומהם שעמדו בצד. ביניהם היה דודי טביומי הידוע בתור הרב מסוכוצין, מחבר ספרים רבים בהלכה לפי רוח הזמן ובאגדה לפי שיטת המחקר ההיסטורי. איני יודע מה היתה דעתו בזמן ההוא, שהרי מצד אחד היה בין סופרי „הפלס", שהופיע בפולטבה ויצא חוצץ נגד הרב ריינס, ומצד שני, מתוך אהבת הארץ, סופו מוכיח על תחילתו, שעזב את כהונת הרבנות ועלה לארץ בזמן שהיו לו סיכויים לעלות לדרגה גבוהה יותר בפולין. ובארץ לא רצה לכהן ברבנות ושאף להתפרנס מיגיע כפיו, ובעזרת אשתו הרבנית פתח חנות מכולת והתפרנס ממנה ומשכר הסופרים בעד ספריו עם

ייסודה של אגודת ישראל היה מראשי הנואמים שנשא נאומים חוצבי אש למען ארץ ישראל.

עוד לפני כן פרץ פילוג חריף בין חברת „מחזיקי הדת" שמצודתה היתה בפולטבה ואשר נציגה בריפין היה הרשל בלאס, לבין הציונים. ריב אחים חריף פרץ בין שני הזרמים, ובינתיים התחילה תקופת מהפכת 1905. על אף זאת, ולמרות הסכנה לקיים תנועה כלשהי, נלחמו שני הזרמים זה בזה מלחמת מצוה וזוכרני, פעם בא מטיף ציוני לדרוש בבית־המדרש למען הציונות — ועד מהרה נתלקחה המחלוקת. לא יצאה שעה קלה והנה באה הג'נדרמיה ואסרה את המטיף, בהאשימו אותו כסוציאליסט, הצפוי לגירוש לסיביר... אמנם, המלשינים התחרטו על צעדם הפזיז, ובהשתדלותו של שמואל טצא, שהיה „כל יכול" וב„מתן" גדול — שוחרר המטיף, בתנאי שיפסיק להטיף לציונות.

גם ד"ר סחרוב היה ציוני אדוק בנפשו, אלא שבתור פקיד ממשלתי אנוס היה לשתוק בפומבי, ורק בצנעה יכול היה להביע את רחשי לבו ודעותיו על הציונות.

בין ראשוני הצעירים הציונים בריפין יש לציין גם את זיינוויל בארא, שהוסמך להוראה ושימש בעיירה בהוראה, אך לימים היה משוללי הציונות...

שמואל כהן / מקדומות ריפין

מכתב מאת ד"ר הרצל בריפין

קצרים ומעטים היו שנות חייו של חוזה מדינת היהודים, ובדרך חייו הקצרים התברכה התנועה במכ־תבים מרובים שאתם בא בקשר אל מלכים, רוזנים, אדירי הון ובעלי ברית מאנשי שלומו, קרובים ורחו־קים כאחד.

רבים הם המכתבים שהתפרסמו ואילו אחרים טרם ראו אור, אולם אנו נציין בגאווה את הכבוד שנפל בחלקנו בשעה שלבית־הדואר בריפין הגיע בזמנו מכתב מאת ד"ר הרצל ז"ל בכתב ידו ובחתימתו, מכתב הנועד כתשובה אל האיש שקודם לכן מגלה לפניו בכל כשרונו הפיוטי ההד שמצא בלבו רעיון שיבת ציון ובלהט נעורים מצדד בעקרון חזון תקומת ישראל. מתעוררת מאליה השאלה מי הוא האדם הסביר והאיש שלכל הדעות ראוי היה שהמנהיג יביא את דברו לפניו?

דומה שרוב קוראינו מיד יעמדו על כך שהמקרה שלפנינו אינו אלא מתייחס אל האיש שמנער ועד זקן יודעים לספר על בחיר התנועה בעירנו, שהטביע את חותם אישיותו הציונית. אולם מחובתי להעמיד את הקוראים על טעותם, כי לא היה זה כלל וכלל ר' ש. ז. פוזנר ז"ל הציוני. המכתב, אשר אודותיו מסופר כאן מתייחס אל איש, שמרבית שנותיו עמד בעורף לציונות, ופניו לחסידות. הרי כולנו יודעים וזוכרים את בנו של ר' פישל דן ז"ל, והוא ר' יצחק מאיר זונבנד ז"ל, חסיד קנאי למדן מופלג מאין כמהו אשר הציונות איננה דרכו.

אולם מסופר, כאשר ר' יצחק מאיר עוד צעיר לימים היה והיא ראשית תקופת ציונות מדינית של הרצל, התמסר ר' יצחק מאיר לרעיון הציוני בכל להט נעוריו ועוד בשנת 1902 מקבל צעיר מחונן זה איגרת אישית שאליו פונה ד"ר הרצל. משום כך נזכור לו חסד נעוריו ונציין באהבה וכהשראה ציונית דבר המנהיג בתחומי עיירתנו, ריפין הקטנה, שהפכה באחד הימים לעיר ציונית רבתי.

התחדשות מבצע נושן

בחודש תשרי שנת תשכ"ב היא השנה שארצנו התברכה בכינוס רב משמעות. בבנייני האומה בירושלים התכנסו משתתפי חידון התנ"ך הבינלאומי. אנשים ונשים מבני עדות ועמים שונים מרחבי התבל. והיה

זה מחזה מרהיב עין כאשר האשה הנפלאה, מרת יולנדה דה־סילבה, אשת כהן־דת מבראזיל עמדה במבחן התנ"ך מול הרב יחיא אלשיך וגרמה הפתעה גדולה בידיעתה ובקיאותה בתנ"ך. וניתנה האמת להיאמר כאשר רבבות הריעו לכבודה עלתה המחשבה מיד. הנה לפנינו גשר חי לקשירת יחסי עמים מאין כמוהו בידי יוזמי חוג התנ"ך שבראש המבצע עומד ראש ממשלת־ישראל, דוד בן־גוריון, שזה מקרוב פתח בביתו חוג לתנ"ך למען להגביר את התודעה היהודית ולחזק הזיקה למדינת ישראל. ולכן כאשר אנו מעלים זכרונות מהציונות בריפין הרי יש לציין בגאווה שאותה פעולה עצמה נעשתה בעיירתנו ריפין זה כבר מלפני יובל שנים ומעלה ע"י ר' ש. ז. פוזנר, איש החזון, שהתנ"ך שימש לו שדה פעולה ומקור לא אכזב למען הביא את דבר הציונות ולקרב אליה רחוקים.

אכן זכורים לנו הימים כאשר האיש במרצו הכביר הלך בדרך זו ולפיה חינך דור לערכי התנועה בכל מקום ומקום אשר דרכה רגלו, בבית המדרש, בתלמוד תורה או בבית־העם. כאשר בא אל הציבור, הרי תמיד סיפורי המקרא ופרקי תהילים היו נר לרגליו. ועוד זאת, כאשר פתח ביתו וכינס חוגים, חוגים, קנה בהם בני ברית נאמנים.

טוביה כבירי / לידת „החלוץ"

מוקדש לזכרו של נייגורק

היה זה בשנת 1916־17, בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה. הצבאות הלוחמים של מדינות המרכז ובעלות הברית היו רתוקים בחזיתות אי־שם במזרח אירופה ובמערבה, ללא הכרעה. והעיירה שלנו, הכבושה בידי הגרמנים, שהיו אז ידידינו — ופרט לקשיים כלכליים, שהיו קשורים במשטר ה„קיצוב", שמצב המלחמה גרמו, לא הפריעו להתפתחות חיי תרבות של הציבור היהודי. העיירה היתה אז מנותקת מהעולם הגדול וממרכז המדינה. יחידים בלבד, בעלי קשרים מיוחדים עם משטר הכיבוש, קיבלו רשיונות לנוע מעבר לגבול או לעיר הבירה, והיו מביאים כפעם בפעם דרישות שלום מחיי היהודים בתוך שטח הגוברמנט.

תודות לשטחי האדמה הפוריים שהקיפו את עירנו — שהיה לה מעמד של עיר מחוז — וקרבתה לגבול, לא ידענו מחסור במיצרכים חיוניים, אך גם הנפש תבעה את סיפוקה. הנוער, שחזר עם פרוץ המלחמה, ממקומות פיזוריו במדינה, והנוער שגדל בינתיים בעיירה, היה צמא לפעולה. וכך התחילה תסיסה חברתית עצומה. על אף המספר המצומצם — באופן יחסי לערים אחרות — של האוכלוסיה היהודית שלנו, התארגנו מפלגות מכל הגונים שהיו אז ברחוב היהודי, מ„בונד" ועד לאגודת ישראל וכל מפלגה ומפלגה הקימה חוגי תרבות, להקות חובבים, קיימה נשפי ספרות, ערבי ויכוחים ועוד. גולת הכותרת של הארגונים האלה היה החלוץ, שזכה לתמיכה ואהדה מכל חלקי הציבור היהודי, פרט ל„בונד" ולחרדים הקיצוניים.

למרות השנים הרבות שחלפו מני אז, זוכר אני עד היום בהתרגשות רבה את המעמד החגיגי ב„בית העם" באותו יום חורף, שבו הנחנו את היסוד לארגון החלוץ. האולם היה מלא וגדוש בני נוער, בנים ובנות — משולהבים ונרגשים מאד עלו לדוכן, בא־כוח אחד מכל ארגון, מהמזרחי ועד פועלי ציון, ובהצהרות חדורות פאתוס הודיעו על הקדשת כל כוחם וחייהם מכאן ולהבא לתקומת העם והארץ, ואשרינו שזכינו להגשים את הבטחתנו הלכה למעשה. בו במקום נקבעה צורת הדגל — שבעה כוכבים על רקע תכלת־לבן, פטיש וחרמש משולבים באלומת חטה.

ההתלהבות עלתה לשיאה. הרגשנו כמו נולדנו



החלוץ בשנת 1918

יושבים בשורה הראשונה מימין: **כהן יחזקאל, זינבנד נחמן, מינדזאק אברהם, נייגורק נתן, כהן שמואל, כחולי פנחס**
יושבים בשורה שניה מימין: **זינבנד צדוק, אסתר ליכטר, פליצר יחיאל, ברוידה צבי**
עומדות בשורה שלישית מימין: **רחל נענע פוזנר, רוזשע אינונטרש, בלומה גלובוס, מינבסקה פיגה, רחל הורביץ, פרידה גולדריך**
עומדים בשורה רביעית מימין: **סטוצינר למל, מנקה זלדה, רוזשע לעוויטאן, גראנער אשר, — — — בורשטין יששכר, בלס יצחק גיטפלד חיים, חיה פוזנער, פומרנץ אהרן**

מחדש ליעוד גדול שיקבע בכל חיינו. בשירת התקוה והשבועה הודעה נסתיימה אסיפת היסוד. לאשרנו התחילה גוף, שהקמנו — ושהמבוגרים ראו בו פרי דמיון והתלהבות־נעורים — לקרום עוד ועצמות. נוסדה קופת קרן החלוץ, שמטרתה היתה לרכוש כלים ומכשירים חקלאיים, לקנות או לחכור אדמה לחווה, לקיים מדריך ולדאוג להוצאות נסיעה לארץ ישראל עם תום המלחמה.

שלושת התפקידים הראשונים הוגשמו במלואם. קיבלנו שטח גדול של אדמת בור ששימשה מגרש אימונים לגדוד הפרשים הצארי. הרסנו במו ידינו את סוללות העפר והכשרנו את האדמה לעיבוד חקלאי. גם מדריך השגנו, שהדריך אותנו בעבודה מעשית ותיאורטית בגידול ירקות. ובבוא הָאביב, התחלנו בעבודה ממש. לא נרתעו בחורינו משום מאמץ פיסי או בחילה, כמו למשל, בהרקת בורות־

הזבל מחצרות הבתים בצורה פרימיטיבית ביותר, כפי שזה נעשה באותם הימים. ומעשה שהיה, שהקצבת בילה־רחל יצאה לתומה לחצרה. פתאום שמעה מעומק הבור ברכת „גוט מאָרגן באָבעשי״, נדהמה כל כך, שכמעט נתעלפה במקום בחשבה, שודאי „נישט־גוטע״, רוחות שהתחפשו ליהודים... ועוד זוכרני, כשיצאתי לעבודה במשקו של בורנשטין בקצה העיר, ושותפו היה וואצק, השגץ הידוע — הגשתי לו קש בקלשון ושרירי הכתפים כאבו לי מהמאמץ הבלתי־פוסק. נזף בי וקרא: „הי, יהודון, לעולם כבר לא תהיה בן־אדם...״

וטוב להיזכר בימינו, בתקופה של „בני הטובים״, בנעורינו אנו, בעיירה על אדמת פולין, כאשר נתעוררו צעירים יהודים מפונקים, חסרי כל דאגת קיום חמרי, והתמסרו בכל רמ״ח אבריהם לעבודה גופנית קשה, בצורתה הפרימיטיבית ביותר. ויתרו על חיים קלים וקרירה, מתוך מאבק בהוריהם ולעג מצד חבריהם

מימין ומשמאל ונחלצו להגשים את משאת נפשם. והיה זה בתקופה שעוד לא היה בה זכר לתנועת ההכשרה והשליחים. אמנם היו אז במקומות שונים בפולין, כל מיני תנועות נוער ציוניות, אבל לידי הגשמה מעשית ובתנופה כזאת לא הפיעו בשום מקום.

כשהגיעה בשורת הצהרת בלפור מצאנו עצמנו מוכנים לקראת היעוד הגדול. ומשנפתח בשנת 1920 סדק קטן ליציאה ולעליה — פרצנו דרכו לארץ בכל הדרכים.

החלוץ ופעולותיו

החלוץ בריפין ריכז בתוכו את מיטב הנוער הלומד והעובד שנמנה עם כל המפלגות וזרמים שדגלו ברעיון הציוני, מ„המזרחי" ועד פועלי־ציון משמאל (תנועת פועלי ציון עוד לא היתה אז מפולגת). עליו היתה גאוות כל הציבור, פרט לשלומי אמוני ישראל, ואף ביניהם היה חלק מתקדם שתמך בנו בחשאי.

מלבד פעולות הכשרה המעשית והעיונית בחקל־אות, שבהן התעסקנו בימים, אורגנו שעורי־ערב לידיעת הארץ שבהם למדנו את ידיעת ארץ־ישראל הכללית ושכנותיה (את השעור הזה כנינו „פלסטינו־גרפיה") ואת ידיעת ההתיישבות החדשה על כל גוניה. הרוח החיה בכל הפעולה ההכשרתית־החינוכית הענפה הזאת היה הח' יחיאל פלוצר ז"ל.

הוא היה מורה לעברית בבית־הספר העברי „התחיה", בגיל העלומים, כבן 26־27. לאחר שעות ההוראה בבית־הספר, שעליה היתה פרנסתו, הקדיש את כל זמנו הפנוי — כמובן שלא על מנת לקבל פרס — לעבודה ציבורית. שנון, חריף־מוח ופולמסן, השש אלי קרב־ויכוח, היה נלחם בחירוף נפש מימין ומשמאל למען הרעיון הציוני והשפה העברית. נזכר אני, במקרה שבזמן הקפות עם ספרי־התורה בבית־הכנסת שרו שירים ציוניים, כשהופיע לפתע אחד משלומי אמוני ישראל — שהיו רגילים לשלוט בכל עניני הקהילה — וצעק שלא יורשה לחלל את המקום הקדוש בשירי אפיקורסים; אז פרץ פלוצר על הבמה וצעק לעומתו, שעברו הזמנים שבהם היה הפריץ מכריז Nie pozwalam על אף קנאתו ומלחמתו ללא חת עם מתנגדיו, היה חביב ומקובל על הכל,

גם על יריביו, ובעת „שבת אחים" ידע להשמיע ובקול ערב פזמונים ושירים עממיים. בהצגות החובבים נפל תמיד בחלקו אחד התפקידים המרכזיים, שאותו מילא בכשרון רב. הוא הוא שהיה המדריך הרוחני שלנו, והשפעתו עלינו היתה עצומה. גורלו היה כגורל רבים ממנהיגנו, שלבו בגד בו על סף התגשמות שאיפתו להצטרף לחניכיו בארץ היעודה, ונפטר בבית־החולים בוארשה בשנת 1926.

מנין לקחנו את האמצעים לפעולות המסועפות האלו? קשה לענות על כך בדיוק. אני זוכר פעולה אחת אפיינית הראויה לציון מיוחד.

כפי שנהוג היה בעיירות רבות בפולין, היו מעסיקות המאפיות בימים שלפני פסח נשים לא־יהודיות בערגול המצות. והנה, את המשימה הזאת הטילו על עצמן חברותינו בהחלוץ וצירפו אליהן צעירות, חברות, מחוץ לאירגון. לפעולה הזאת היה ערך כפול — גם כספי, גם חינוכי רב. כן היו לנו הכנסות מהופעות בתיאטרון ואם נקח בחשבון, שכל העבודות והפעולות נעשו על טהרת ההתנדבות יובן, שהבעיה הכספית לא היתה מכשול גדול.

באותו הזמן נוסדה על־ידי החלוץ, בהדרכתו ובניצוחו של החבר יצחק זקס, מקהלה שמנתה 30 איש בערך, בחורים ובחורות, ובכל מאורע חגיגי היתה הופעת המקהלה „מסמר" החגיגה. השירים שלמדנו אז ליוו אותנו שנים רבות, וכשפגשנו את חברינו בארץ היו חוזרים עליהם בגעגועים ובערגה (ודאי גם על ימי הנעורים היפים). כן קיימת היתה ליד החלוץ להקת חובבים קטנה. ועוד כיום עומדת לעיני, בצורה ברורה, התמונה של ההצגה בתיאטרון העירוני לכבוד חנוכת הדגל הראשון, המצעד על הבמה של חברינו, הצעירים והצעירות, ומשפרצה המקהלה בשירת „תחזקנה" והדגל כחול־לבן עם שבעת כוכבי זהב רקומים מסביב אלומה עם חרמש, נפרש מעל הראשים — עבר נחשול התלהבות בקהל הצופים, וענה בשירת „התקוה" אדירה, ועינים רבות זלגו דמעות מרוב התרגשות וגיל.

בחלק השני של ההצגה הציגה הלהקה מערכון מחיי השומרים — את שמו אין אני זוכר עוד. העלילה מחיי הארץ, חיי עמל קשים ביום, השזורים בשירי עבודה מהימים הם — „העבודה היא חיינו" „יה חי לי לי"

וכו׳, והתנגשות עם שודדים בלילה. אחרי ההצגה לא רצה קהל להתפזר ודרש עוד ועוד. ויש לציין בסיפוק רב, שכמעט כל אלה שהיו אז באותו מעמד זכו לעלות לארץ, במוקדם או במאוחר.

במידה שאני זוכר לא היתה תנועה תוססת ואידיאליסטית כשלנו בכל המרחב של הויסלה בסביבתנו ואולי בהיקף רחב יותר — שהקיפה את החלק הגדול ביותר, בכמות ובאיכות, של הנוער, שויתר על הקריירה הלימודית והמסחרית שלו למען שאיפותיו הלאומיות. כשאני משקיף מפרספקטיבה של ארבעים ושלוש שנה לאחור, אני רואה לפני את התקופה היא כסדן שעליו חושלנו לקראת הדרך הארוכה של תלאות ולבטים שליוו את חברינו בפגישתם עם המציאות בארץ, של חבלי קליטה והתערות בה, בכל מבחני תקופת ה„מדינה בדרך". שנים הרבה שאבנו עידוד ממעיני ההתלהבות דאז.

עם גמר מלחמת העולם הראשונה, המהפכה עקובת־הדם ברוסיה, הכרזת עצמאותה של פולין בגבולותיה המורחבים והמאורע הגדול של הכרזת הצהרת בלפור — הציף אותנו נחשול של התלהבות והרגשנו, שהנה עבר ובטל סיוט של דם ושעבוד בעולם והגיעה תקופה חדשה, שבה יקצור כל עם ברינה את אשר זרעו הדורות הקודמים בדם ובדמעה.

והנה הגיע גם תורנו, תורו של העם המדוכא בכל הדורות והוא יבוא על שכרו. אך לא ארכו הימים וגל חדש של אנטישמיות שטף את עיירות פולין. הפותחים היו גייסותיו של צורר היהודים גנרל הלר וה„פוזנאים", פולנים תושבי מזרח פרוסיה, שזה עתה השתחררו משיעבוד של 125 שנה תחת המגף הפרוסי. שיכורי נצחון היו עוברים בערי פולין, מתאנים ליהודים, מורטים זקנים — לפעמים עם עור הפנים — ושוב נעכרה האוירה ברחוב היהודי. למרבית הצרה התחילה — לאחר גמר מלחמת העולם הגדולה — תקופה של מלחמות קטנות — מלחמת פולין—ליטא, מלחמת פולין—רוסיה, והנוער היהודי בעירנו, אשר בתקופת המאבק העולמי היה חפשי מגיוס בגלל הכיבוש הגרמני והיה פנוי להפנות את כל מרצו התוסס כלפי פנים, נקרא עתה לגיוסים שונים ושורותיו נתדלדלו. הגבולות שוב נסגרו. השלטונות ראו בעיר רעה כל פעולה לאומית, אולם חלק מהחברים שהיה פטור מגיוס

שמר על השלהבת לבל תדעך. ומשנחתם סוף סוף הסכם שביתת הנשק והחברים חזרו הביתה, התחיל „הגיוס הגדול" להגשמה הממשית אשר לקראתו הכשירו את עצמם. בשנת 1920־21 פרצו חברינו דרך כל הגבולות לעלות לארץ. החלק הגדול ביותר עבר לזמן־בינים — עד לקבלת אישור העליה הממשלתי — לדנציג, שהיתה אז עיר נמל חפשית. יום יום היו אניות אמריקאיות מסיעות יהודים מכל הגילים לארצות הברית, וחברינו שלרבים מהם היו „דרישות" אמריקאיות, היו מלווים אותם בבוז וזורקים את „הדרישות" שלהם למים.

בדנציג ובנותיה צופוט, אוליוה וכו׳ היו מרוכזים יהודים רבים, יוצאי פולין, ליטא ואוקראינה, שחיכו כאן לאפשרות הגירה לכל קצוות התבל, חוץ מארץ־ישראל והביטו עלינו, „החלוצים", כעל יוצאי־דופן שסופם להתפכח מחלומם ולהתחרט. אך יש לציין, שכולם עמדו בנסיון. בדנציג קיים היה אז אירגון ציוני, מצומצם אמנם בכמות — שבראשו עמדו ד״ר לנדוי, ד״ר רוזנטל ופוזנר איש צעירי ציון. והנה, ד״ר לנדוי בחוש ההומור שלו, שידע תמיד לקלוע לנקודה הכאובה ביותר, ופוזנר במרצו הרב, היו לנו לעידוד רב ב„בבל" היהודית הזאת, ששמה היה דנציג והקלו עליו את חבלי הצפיה ל„אישורים" שבוששו להגיע.

בערב הפרידה ערכו לנו נשף גדול באחד האולמות היפים בדנציג. נציגי כל הזרמים הציוניים נאמו ומסרו לנו דגל, שאתו עברנו דרך כל גרמניה, איטליה, אוסטריה, יוון ומצרים — מסע של ארבעה שבועות.

באחד במאי 1921, עם שחר, הגענו באנית־משא „גליצה" לחוף יפו, אך במשך כל היום לא הספקנו לקבל שום ידיעה על המתרחש במרחק כמה מאות מטרים מאתנו על היבשה; ורק לפנות ערב הסתננו אלינו אי־אלה ידיעות מקוטעות על־ידי שומר הקרנטינה היהודי שנשלח אלינו מטעם השלטונות. על ממדי המאורעות, היקפם ופרטיהם נודע לנו רק ברדתנו, כעבור שלושה ימים בנמל חיפה על היבשה, שם גם נודע לנו על נפילתו של חברנו נייגורק, שעלה לארץ באותה הדרך רק שבועיים לפנינו ועל פציעתם של עוד כמה חברים מעירנו. את הדגל שקיבלנו בנשף־הפרידה בדנציג, אשר התנוסס מעלינו בגאון דרך

כל הארצות שעברנו, נאלצים היינו לקפלו בחרדה גדולה, לפי צו בא־כוח ההנהלה הציונית (אז עוד לא היתה סוכנות). הורדנו בסירות על ידי ספנים (כביכול) יהודים (הספנים הערבים שבתו), וחפצים רבים נפלו לים. משם הובלנו למחנה קרנטינה, במקום שבו נמצא כיום בית־החרושת „שמן". כעבור כמה ימים הלכנו, בקבוצות של שלושה איש, כדי שהערבים לא ירגישו בנו לבית העולים בחיפה, במקום הנמל כיום. שנים הרבה לאחר עליתנו לארץ עוד פעלו חברינו בחטיבות שונות, כגון קבוצת „ריפין" בגדוד העבודה וקבוצת „ברזלי" בתל־אביב — אולם זהו פרק לחוד. ועוד שנים הרבה אחרי התקופה הנ"ל נמשכה העליה מעירנו, באמצעות החלוץ, ורבים מהחברים החדשים נעזרו על־ידי אלו שקדמו להם בהתערותם בארץ. עלי לציין בשמחה, שעל אף המשברים שפקדו את הארץ וגרמו ל„ירידה" של אלה שנתאכזבו ולא עמדו במבחר, הרי הנשירה של חברינו היתה כמעט אפסית.

סוף דבר

מיום רדת חברינו מהאניות שהביאו אותם למקום משאת נפשם, שלובות ושזורות פעולותיהם במאבק הגדול של העם על כיבוש העבודה ותחיית השפה, עצמאות וחירות. הם כבר זכו לבנים ולנכדים. דור שני ושלישי. ואכן, דור ודור ובעיותיו, דור ודור ולבטיו, דור ודור וגואליו. ואולם, גם בזמננו, בימי נעורינו, עמדו לפנינו ברירות ואפשרויות שונות. אך חלק גדול מאתנו הכריע אז על דרכו ועמדו: למען העם ועצמאותו!

מאז עברה תקופה של ארבעים שנה, המקבילה כמעט לדור המדבר, ואם סבלנו ורעבנו ולחמנו, הרי הכרתנו היא שלא לשוא היה הדבר. את חובתנו לדור שלנו סלקנו בגופנו ובנפשנו, והדבר נותן לנו סיפוק ושילומים על כל תלאותינו.

שמואל כהן / היוזמים הראשונים להכשרת חלוצים

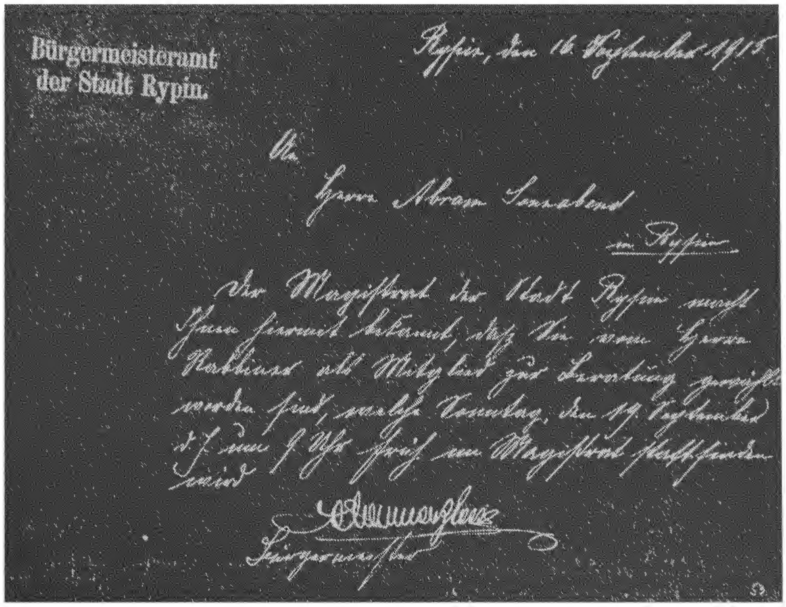
במלחמת העולם הראשונה והתמורות שבאו בעקבות הצהרת בלפור, שינו בצורה מכרעת את שאלת הציונות מזה ואת שאלת היהודים, כעם, מזה.

בפעם הראשונה בתולדות העמים, מתעורר עם נאור וגדול השולט ביבשות ומשעבד עמים שלמים, ומכיר בצדקת עם קטן ודל.

בריטניה הגדולה היא שהכירה בזכותו של עמנו לבנות ביתו הלאומי בארץ ישראל, אם כי נסיון דומה לכך נעשה לפניה על ידי גרמניה הקיסרית של וילהלם השני. בראשית מלחמת העולם הראשונה, כשעברו צבאות גרמניה את גבולות רוסיה, הפיץ הצבא הכובש כרוזים ומנשרים בין תושבי היהודים בשתי לשונות — עברית ויידיש, ובהם ביקשו מהיהודים נאמנות לצבא הכובש ותמורת זאת התחייבו הגרמנים להמליץ בפני בן בריתם, השולטן הטורקי, על מתן זכויות להתישבות יהודית בארץ ישראל.

יתכן שהיתה זו רק הבטחת שוא, ואולי היה זה קו מדיני נאמן, באשר מיד עם כיבוש ריפין הזדרזו ומינו את שלמה בלאס ז"ל כראש עיר יהודי לריפין והתיחסו בכבוד לתושבי היהודים בכלל.

אולם כך או אחרת, בהבטחתם לא קנו את לב היהודים ומאידך באה הצהרת בלפור שזעזעה את המוני היהודים ברחבי הגולה ועוררה בהם את הכמיהה לשחרור לאומי. הם ראו בעליל כי הנה קם ומתגשם חזון דורות. ברוב התלהבות, בשמחה ובחגיגות קיבלו היהודים בהמוניהם והרימו על נס את היום המבשר את בוא הגאולה.



Bürgermeisteramt
der Stadt Rypin.

Rypin, den 16. September 1915

An
Herrn Abram Sonnabend
in Rypin

Der Magistrat der Stadt Rypin macht Ihnen hiermit bekannt, daß Sie vom Herrn Rabbiner als Mitglied zur Beratung gewählt worden sind, welche Sonntag, den 19. September d.J. um 9 Uhr früh im Magistrat stattfinden wird.

[illegible]
Bürgermeister

מכתב למר זונבנד מאת עירית ריפין בחתימת שלמה בלאס ראש העיר היהודי
בימי שלטון הגרמנים בימי מלחמת עולם הראשונה בשנת 1915

ההנהגה הציונית מזה וראשי אירגונים מזה היו מחונני תחושת הזמן, ידעו והבינו שאין ארץ נקנית בהכרזות בלבד, ולא כל שכן לבנות מדינת יהודים, כי יידרשו כוחות צעירים ורעננים, חלוצי העם שילכו לפני המחנה אשר בזיעת אפם יכבשו השממה ויהפכוה לאדמה פוריה.

פה ושם נעשו נסיונות לעורר ולהכשיר חלוצים. המוני העם ומיטב הנוער מתנועות ציוניות התרכזו התלכדו סביב צליל פעמי הגאולה, מוכנים ודרוכים לקראת הבאות, אך לכלל פעולות ומעשים לא הגיעו. אולם במרוצת הזמן החלו להגיע הדים ממרכז רוסיה על פעולה חלוצית של יוסף טרומפלדור ז״ל, גיבור תל־חי ומפקד גדוד יהודי לאחר נפילת הצאר. טרומפלדור היה הראשון שהגה רעיון „החלוץ״ והתמסר לו במלוא המרץ והגיע למעשים כבירים ורבי־ערך. ממנו למדו ובדרכו הלכו כל אלה שהקימו את החלוץ ברחבי פולין המשוחררת.

בעיר הבירה וארשה הוקם מרכז החלוץ על כל שלוחותיו, מטובי העסקנים וכוחות הבונים התרכזו סביבו, במסירות רבה ובעבודה קדחתנית החלו בקשירת קשרים ובהקמת סניפים ופלוגות של החלוץ בערי השדה.

כוחות מעולים ושליחים בעלי שאר רוח, חדורי להט המהפכה היהודית, דברנים ונואמים מחונני לשון, עברו ממקום למקום, מעיירה לעיירה, לזעזע, להלהיב ולעורר את הנוער לחיי רוח אחרים ולקריאה אל הדגל. לריפין לא הגיע קול החלוץ ושליחים לעורר את בני הנוער בריפין למעשים חלוציים לא באו, דוברי ומדריכי מרכז החלוץ שהקדישו מזמנם להדריך, לייעץ ולכוון עבודת הסניפים בערי השדה פסחו על ריפין.

הקורא בודאי יעמוד בפני שאלה מתמיהה במה לבאר ולפרש, וכיצד ליישב דברים, כאשר מצד אחד מוניטין יצאו לריפין כעיר ציונית, ואילו מצד השני סימנים של התנכרות וסגירת דרך בפני שליחי החלוץ? אולם אל נא יזדרז הקורא לחרוץ משפט, כי שליחי החלוץ לריפין לא הגיעו באשר לא היה צורך לעורר את אנשי ריפין למעשים חלוציים.

בתולדות התנועה החלוצית מילא החלוץ בריפין את שליחותו, וגילה יזמה, יכולת רבה והגיע למעשים מכריעים ויסודיים, ולהישגים גדולים, אשר לא כל אירגון בשעתו זכה להם.

כאשר בדעתי לערוך החשבון ולצאת בהשוואה כיצד היו פני הדברים הרי רצוני להסב תשומת לב הקורא

ל„ספר־החלוץ״, הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים, שם, בדף מספר 48, כתוב כך:

„החווה החקלאית בגרוכוב נוסדה על ידי מרכז החלוץ בפולין בשלהי שנת 1919. החלוץ חכר מידי הקהילה היהודית בוארשה שטח אדמה בן 34 מורגים וניגש להקים משק. מחוסר אמצעים הסתפק תחילה רק ב־4 חלוצים, שלא קיבלו אפילו את המכשירים הדרושים, אינונטר חי לא היה והאדמה נחרשה בסוסים שכורים.

„בראשית מרס 1920 קיבל מרכז החלוץ הלוואה מן המשרד הא״י, שאיפשרה לקנות סוס ואת המכשי־רים הנחוצים ביותר לחווה״.

כך היה סיכום פעולת גרוכוב במשך שנה תמימה מיום היוסדה של החווה החקלאית גרוכוב מיסודו של מרכז החלוץ בוארשה, ששמה הלך לפניה כמרכז הכשרה חלוצית.

ומאידך, כאשר מנסה אני לרענן את זכרונותי על החלוץ בריפין, ראשית הפעולה ויצירה, תנופה ויזמה, רצון ויכולת מלווה מעשים נועזים וכבירים שגילו ראשוני הראשונים, המעטים ויחידים שנותרו בחיים, ובגאווה נזכור את כל אלה הרבים שהלכו לעולמם ואשר שימשו מקור השראה ונתנו יד להקמת החלוץ בריפין.

שנת תרע״ז, אלף תשע מאות ושבע עשרה, היא השנה להצהרת בלפור, לא זו בלבד שהעניקה והכריזה על זכות העם היהודי להקים ולבנות מחדש ביתו הלאומי ועוררה האמונה והתקוה הגדולה לעתיד לבוא, אלא שגם הביאה עמה מהפכה באורח חייו של הנוער לאלתר.

בעקבות הצהרת בלפור ובאותה שנה עצמה נעשו בריפין צעדים ראשונים לקראת הקמת החלוץ בריפין ולמתן הכשרה מתאימה ויעילה לחבריו אשר יעמדו במבחן עם בוא יום הפקודה.

נקשרו קשרים ונפתח משא ומתן בין ראשי אגודת „בני־ציון״ בריפין ובין יהודי אחד מפלוצק, שהיה בזמנו בעל נכסים ושדה נרחב נטוש, ששימש עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה כמחנה אימונים לגדוד פרשים מצבאות רוסיה הצארית בריפין.

יתר על כן, בקשת אגודת „בני־ציון״ היתה לקבל לרשותה אדמה נטושה זו על מנת להקים עליה חווה חקלאית, שדרכה יעברו מבני הנוער בריפין כל שלבי ההכשרה חלוצית לקראת עליה בעתיד.

מחובתי להכיר תודה ולהזכיר לטובה את רבה של פלוצק הסמוכה לריפין, הרב זלוטניק ז״ל (אחיו של הרב הציוני הידוע מגומבין), שבעזרתו ובהשׁ־תתפותו הפעילה נעתר אותו יהודי מפלוצק לאותה בקשה ונתן הסכמתו הנדיבה להשתמש באדמתו ואיפשר בזאת הקמת חווה חלוצית בקנה מידה גדול בעירנו.

היה איפוא, ברשותנו שטח בן שלושים מורגים אדמה בקירוב, שהם בערך כמאה וחמשים דונאמים, מחוץ לעיר בקרבת מקום מגורי חיים שאלדער ז״ל מאחורי רחוב בארבארע או כפי שהיו נוהגים לקרוא למקום זה „קאזארמעס״, בזכות אותו גדוד פרשים שהזכרתי.

נוסף לכך, הרימה גם קהילת ריפין תרומתה והק־דישה למטרה זו חלקת אדמה בקרבת אותו מקום מרכושה על יד בית הקברות הישן הראשון (ולא להחליף אותו בבית הקברות הישן השני. ולידיעת הציבור, בריפין היו שלושה בתי קברות). לאחר שהפעולה העיקרית הוכתרה בהצלחה ובידי היוזמים היה כבר הקרקע לביצוע המשימה, ניגשו במרץ רב להפעיל כל הגורמים הדרושים ולא חסכו עמל כדי להעמיד כלים ממשיים ויעילים שיעמדו לימין אנשינו בהדרכה ובהכשרה לקראת עליה לארץ. אכן לא ארכו הימים והתכנית כולה מצאה פתרונה המלא והחלה הגשמה מעשית ונועזת ועוד זאת, לא שלבים שלבים ובנסיונות של ארבעה חלוצים כבגרוכוב החל הביצוע. פעולה חלוצית בריפין היתה רחבה עשרת מונים מזו שבגרוכוב, והחנוך לתודעה חלוצית היה נחלת בני ריפין, עוד בטרם היות החלוץ בפועל.

קשה לזכור ולומר בבטחון מאין באו כל האמ־צעים הדרושים למימון המבצע.

אולם כל מי שהכיר וידע את יהודי ריפין ועמד מקרוב על רוחב לבם בעת קריאה וצוו ציוני, יבין שגם כאן עמדו במבחן ולא הכזיבו.

נציין את שנת אלף תשע מאות ושמונה עשרה כשנת מימוש וביצוע תכנית מעשית ללא תלות ועזרה מהחוץ.

חוות החלוץ בריפין בעת ההיא שימשה דוגמה מאלפת וזכתה להיות אהודה על כל תושבי העיר.

באותה שנה ריפין פשטה צורה ולבשה צורה, באשר קם לה נוער חדש ושונה תכלית שינוי.

זכורני מקרה מאותם הימים כאשר אנשינו עסקו בניקוי רפת ובור שופכים על מנת לאסוף זבל הדרוש לעבודת השדה. היה זה בחצרו של יחזקאל הגבוה (דער הויכער יחזקאל) וככל שיהודי זה ארוך ותמיר הוא, הוא מתאמץ להנמיך קומתו והריהו עומד ומשתומם ומסתכל לצדדים במבט של תמיהה ואינו יודע פשר הדבר, הכיצד? מצד אחד רואה הוא לפניו ממש גויים בלבושיהם ובמלאכתם הבזויה, ואילו מצד השני הקול קול יעקב, הרי את שפתו הוא שומע, ומלחמה היא לו כיצד ליישב דברים הנוגדים וסותרים זה את זה. אולם מי שלא ראה יהודי זה בשמחתו אינו יודע שמחה מהי, כאשר פרץ בתרועת נצחון. באמונה הרי יהודים הם! (ביי מיין לעבן זיי זענען דאָך יידן).

ומקרה אחר עם איכר שבא לראות כיצד יהודים עוסקים בעבודת השדה, והימים הם ימי קציר־החיטה. כותב הטורים האלה יחד עם נתן נייגורק ז״ל ניצבים וקוצרים בשדה פתוח והגוי רחב־הכתפיים מתקרב אלינו בצעדיו המהירים ובמבנהו האטלטי. אנו נראים כחגבים לעומתו והוא מרבה לפזר הערות לכאן ולכאן, אבל לבסוף נפרד מאתנו ביחס טוב ובהערכה נכונה.

ועוד אזכור פגישה אחרת, פגישת אורח שבא לריפין מיטעק גוטגלד והוא בן טוב מרדכי, שר הפיתוח לשעבר, שהביע בזמנו התפעלות על כח יזמת החלוץ בריפין.

שלוש שנים רצופות, החל משנת 1918 עד שנת 1921, התנוסס ברמה דגל חוות החלוץ בריפין וסביבו התלכד מיטב הנוער, עתיר־יזמה ומעשים, וכבר בראשית השנה הראשונה לפעולה גילה כשרון ויכולת, ואהדת הציבור הרחב גדלה והלכה מיום ליום.

נראה לי שלא אצא ידי חובתי כל עוד אתעלם מגורם בעל כוח שמן הראוי להקדיש לו מקום בזכרונות אלה.

הדברים מתייחסים לבעל חי שמוניטין יצאו לו בשל כמה וכמה טעמים — הסוס הנודע של החלוץ בריפין.

ראשית, בעל יחוס היה בעל חי זה: הריהו מסוסיו של ר' אליעזר ז״ל, אם כי לא נתעכב כאן ונבחון מיהו ומה מלאכתו של ר' אליעזר.

ועוד יתרון שני היה לו. ככל שגילה התאמצות והוסיף למשוך בעבודתו, כך המעיט להביא מזון לפיו, ולפרקים התנזר לחלוטין ו„ישב" בתענית.

אולם שיא הגבורה גילה כל אימת שרתום היה לעגלה והתקדם בשלושת רגליו, כי רגלו הרביעית היתה משותקת.

תמונה שונה מזו שלפנינו נוצרה לאחר עיסקת חליפין בין החלוץ ובין הגוי בארטעל: עיסקת סוסים תמורת קרקע. הווה אומר, שהגוי קיבל מהחלוץ חלקת אדמה לעבדה ותמורת זאת מסר מסוסיו לעבודה.

זה היה מחזה מרהיב עין, כאשר זוג סוסים אביר רתום למחרשה בידי חורש צעיר למל סטוצינר ז״ל פותח ניר בשדה ולצדו עומד ר' שמואל זנביל פוזנר ז״ל ופותח בברכת שהחיינו וקיימנו לזמן של אתחלתא דגאולה.

כאשר נבוא לסכם את שלוש שנות קיומה של חוות החלוץ בריפין, על מחנכיה, מדריכיה ומעצבי דמותה, הרי נציין את השנה הראשונה כשנת נסיון וחיפוש דרך להגשמת מטרה נעלה ושנת יצירת יש מאין.

אותה שנה עמד בראשה איש בעל שאר רוח ואדם היודע את המקצוע לחלוטין ונהירין לו כל שלבי מלאכת השדה להלכה ולמעשה — שפינק, המורה, המדריך והמארגן. מראהו החיצוני כגוי ואיכר, אשר בשפתם ידבר כאחד מהם, אולם לבו לב יהודי חם.

נציין את השנה השניה כשנת־מעבר מניסיון למעשים ונרים על נס את הדרכתו היעילה והמסורה של צדוק זונבנד ולצדו רעיתו בעתיד רחל־נענע מבית פוזנר.

נציין את השנה השלישית כשנת סיום והגשמה. אותה שנה החלה עליה גדולה שגברה מיום ליום. בזו השנה נמסר ההגה לידי עלם צעיר שהוכיח בגרות וידיעת הענין, בחור חביב ושופע חכמה — נתן נייגורק. הוא הצטרף לשורת החלוץ כאשר נטש מאחריו מלאכת החייטות, שרכש לו בבית אביו ובמהרה מצא את מקומו, גילה כשרונות וידע למלא בתבונה את תפקידו שהוטל עליו. בסוף אותה שנה חזרה קבוצת

יונה ישראלית / אוירה חלוצית

יהיה מאמר זה מצבת זכרון לאמי שלא זכיתי להכירה שנקטפה בדמי חייה ואני בת שנה. ואבי שנפטר בישראל, אחותי איטה ואחי יהושע, צבי ודוד שנספו בידי הנאצים.

כמדומני, לא היה איש בריפין, יהודי או נוצרי, שלא הכיר שלט צנוע הקבוע בקיר ביתו של חסקל, שבכיכר העיר ובמרכזה ובו כתובת כאותיות גדולות ומאירות עינים: Krawiec męski M. Szrenski כלום נודעת חשיבות לשלט שפירושו „חייט לגברים מ. שרנסקי", וכי משנה כאן במשהו אם אותו שרנסקי חייט הוא, סנדלר או נפח? לא חסרו בעיירתנו יהודים בעלי־מלאכה, ובפרט חייטים ואפילו באותה שורת בתים עצמה היה מאיר מיניווסקי ז"ל וייבדל לחיים בלדו ועוד. אולם ברצוני לספר בכמה מלים מה שלא גילה השלט: את המתרחש בבית משפחת שרנסקי.

ילדים, כבכל בית יהודי בימים הם, לא חסרו, וכולם, מהגדולים שבהם ועד לקטנים התחנכו בתנועה חלוצית, אלה בהחלוץ ואלה בהשומר הצעיר ואלה בפועלי ציון, אך רובם בהשומר הצעיר. הואיל והאב לא הפריע לילדיו בדרכם להגשמה חלוצית, ואף היה תורם כמיטב יכולתו ותומך בכל תנועות הנוער הציו־ניות, המה הבית תמיד ילדים ובני־נוער בוגר ומתבגר. לכל אחי ואחיותי היו חברים וחברות בני גילם שהיו נכנסים ויוצאים בביתנו, כל אחד לפי עמדתו ותנועתו.

כיוון שהקן ה„שומרי", שאליו נהרו ממבחר הבנים והבנות, לא היה מרווח ביותר ולעתים היה צורך להשתמש בבתים פרטיים, היה ביתנו אחד הבתים המובהקים ששימש לצורך זה — לאסיפות, פעולות, הכנות לטיולים, קייטנות, כינוסים והצגות למיניהן. לא יצאו ימים רבים, ומהחלונות היו בוקעים צלילי שירה עברית לעבר הרחוב. גם בהכנסת אורחים הצטיין הבית. לא עברה כמעט שבת בלי אורחים שסעדו על שולחננו: חזנים, מרצים, „מגידים" שהוזמנו לבית־הכנסת, או מורה לעברית ועוד מיני אורחים שאינני זוכרת מה טיבם.

הגיע יום צאתו של אפרים להכשרה בביאליסטוק, וכעבור זמן קצר יום עלייתו לארץ. זוכרת אני את נשף־הפרידה שנערך בביתנו, שבו נוכחו בעיקר חברים

חברים לאחר סיום לימודיהם בבית־הספר החקלאי בצ'נסטוכוב — יצחק בוכמן, משה בורשטין, יוסף פוזנר, גרינר אשר ז"ל, ויבדלו לחיים ארוכים פוזנר עקיבא, גדליה גלובוס, יצחק בלס שהשפעתם היתה ניכרת.

רבים מהקוראים בודאי יעמדו על כך, כיצד עשו היוזמים הראשונים מלאכתם, איך הגיעו ליצירה ולחי־סול כאחד? ובצדק מתלונן יושב ראש החלוץ בריפין, בשלב השני, אהרון לנט ברשימתו על החלוץ: כיצד נפגשו בחלל ריק ללא כל עקבות בהתאספם לאחר מספר שנים על מנת לחדש ולהקים מחדש את החלוץ בריפין, אולם עמדו חסרי אונים, ללא ירושה, מלבד הדגל וחותמת „החלוץ". ובצדק שאלו את עצמם במה לבאר וכיצד לפרש אוזלת יד. אולם יש ללמוד ולבחון משמעות התקופה שחיו בה דור קריאי הדגל, נאמני שורה ומשליכי נפשם מנגד, אשר שומה עליהם להיות חלוצים בהגשמת חזון תקומת עמם. ואילו הגשרים שהרסו מאחוריהם מבלי להשאיר כל עקבות, הרי היה זה לשם אותה מטרה נועזה עצמה. כאשר הוקמה קבוצת ברזלי בארץ.

חיסול חוות החלוץ בריפין חל בעת ובעונה אחת עם תקופת זוהר וחזון גאולת ישראל ואלמלא התאכזרה ממשלת המנדט בשתקה את זרם העליה החלוצית, מצבנו היה שונה בתכלית השינוי.

מתנועת השומר הצעיר, חברים ונציגים של תנועות ומפלגות חלוציות שונות, ובלב הכול שאיפה אחת: לצאת מכתלי העיירה הגלותית לבנות את המולדת ולהיבנות בה.

נחרת בזכרוני מכתב אחד, מכתבו הראשון מהארץ הכולל רשמים המתוארים בשנים-עשר עמודים. ולא על תוכן המכתב אעמוד, אלא על האהבה וההתלהבות שבהן נתקבל המכתב במשפחה, בין מכרים, בחוגי נוער וסתם יהודים שונים החולמים על ציון. הבית המה אנשים, והמכתב שעבר מיד ליד נקרא בהתרגשות, תוך חיבה וקנאה גם יחד. היה זה בדירת שרנסקי בביתו של חסק-חסקל ז״ל, בית ישן נושן, ומדרגות שבורות מובילות באלכסון למסדרון קטן, אפל. לעולם הדלת פתוחה שם לרווחה, לכל אלה שניצוצות לוחשים בלבם... ויחד נתלכדו לשלהבת מאירה אחת. משלושת החלונות הפונים לחזית בקומה השניה (שבככר השוק), מציצות עינים רבות, גדולות ויוקדות וחוזים חזון חייהם בארץ אבותם.

העיירה ריפין לא נחרבה, עודנה קיימת, עוד עומדים בתים על תילם, אולי גם הבתים שהיו פעם קניינם של יהודים כבית חסקל-חסקל ז״ל, שקירותיו ספוגים המולה של נוער יהודי ציוני מהימים ההם...

יצחק איטקין / עם יסוד „החלוץ"

בערים רבות ביקרתי בפולניה בשנות 21־1927. שנות מלחמות, מהפכות, אתחלתא לגאולה לאומית וסוציאלית, מהפכה תרבותית בחברה היהודית, שנים, בהן השיגה פולניה את העצמאות המדינית. ברם מדי זכרי את כל הישובים היהודיים בזמן ההוא, רק נקודות בודדות בולטות וביניהן תופסת ריפין היהודית עם הנוער שלה מקום חשוב. ולא רק בגלל קשרי משפחה שנהרסו בימי השואה וגם לא בגלל בני ריפין שרבים מהם היו בין בוני הארץ, בהתישבות, בסדנא ובבנין ובפרט עם אלה שהיוו גרעין לקבוצת בנין העירונית „ברזלי" שבמשך זמן עבודתי בארץ נתקלתי ונפגשתי אתם.

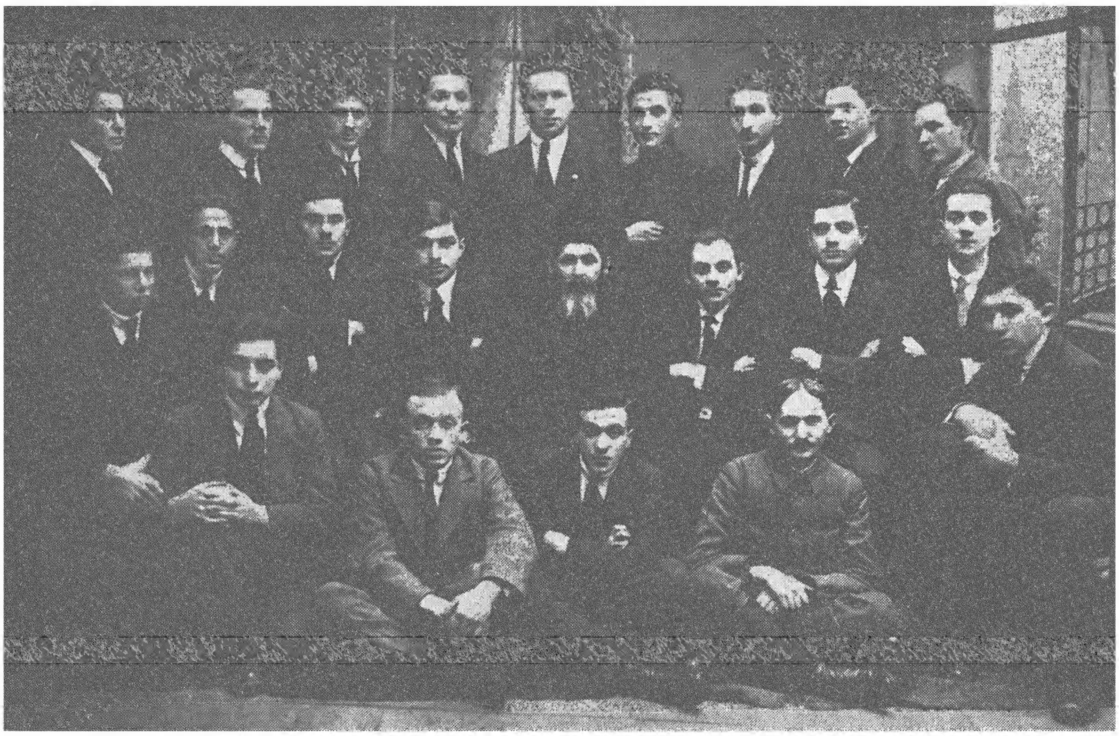
חביבה עלי ריפין השוכנת בין פלוצק הקלה והעליזה, מצד אחד ובין פלונסק הקנאית והכבדה מצד שני. היהודים בריפין היו אחרים הן באופיים והן בחיי החברה שלהם. הנוער בריפין השתדל להצמד לקרקע, לא להרקיע שחקים, אבל רצה לדעת מה צריך להיות המחר הבלתי ידוע. ולא במקרה נוסדה הקבוצה הראשונה של „החלוץ" בפולניה בריפין.

חביבה עלי ריפין על יהודיה ועסקניה. נזכר אני בר׳ שמואל זנויל פוזנר. יהודי שומר מסורת עם הרבה הבנה לחיים החדשים. כאשר התחלנו לטפל ביסוד „החלוץ" היה הוא — למרות מה שהיה מטופל במשפחה ודאגות פרנסה על צווארו — בין ראשי המתעסקים וכן עסקנותו הציבורית היתה עבודת קודש עם הרבה אהבת ישראל והנה העלם דובז׳ינסקי בעל העיניים היוקדות והתשוקה לדעת הכל וחבל שלא זכה להיות בין המגשימים, שלכך שאף בכל נימי נפשו העדינה.

נזכר אני בימים הם כאשר בפולניה שלטו שתי ממשלות, אחת בוארשה ואחת בלובלין ובריפין היו גם שתי רשויות. אז עלתה המחשבה בין הנוער היהודי האקדמאי בוארשה ובלודז׳ ליצור גרעין של הגנה־עצמית יהודית כי נכונו לנו מאורעות לבוב ופינסק וכו׳. ואז החלטנו להתחיל ברכש של נשק אצל הגרמנים הבורחים לגרמניה — היו אלה אבותיהם של הנאצים שחיסלו את יהדות פולין וביניהם את ריפין. הרשות הפולנית הרגישה בדבר. והנה נזכר אני באסיפה גדולה בבית העם. כל יהודי ריפין, על כל שכבותיה ופלגיה באו. והנה הקיפו חיילים פולניים

את האסיפה ובפקודה להרים את הידים ערכו חיפוש מדוקדק וכאשר העלו חרס ולא מצאו שום דבר, המשכנו באסיפה כאילו שום דבר לא קרה. הקהל הרחב לא הבין מה הם מחפשים? מה הם רוצים. אבל ידעתי שהנשק שנרכש נמצא כבר בידים נאמנות. איזו עקשנות, איזו רצון לחיות היותה אסיפה זו. הפגנה למלחמה בנוגשים, ובעד זכות הקיום ולא לחינם נקשרו הדברים באסיפה זו עם „השומר" בארץ ישראל ועל מגן עברי.

כאמור ביקרתי הרבה ערים וביניהם גם את אושווינצים וחלמנה ומידנק ע"י לובלין דאז, אולם לא ידעתי שבעוד עשרים ואחת שנה יוציאו את יהודי ריפין לדרכם האחרונה לאושווינצים וחלמנה וזה יהיה הסוף של קהילה כה יפה כמו קהילת רופין.



איטקין יצחק עם יסוד החלוץ בריפין בשנת 1917

עומדים מימין לשמאל: **יוסף פוזנר, ברוך פוקס, צדוק זינבנד, משה בורשטין, מרדכי גוטליבובסקי, דוד בורשטין, אליהו רוזנשטין, זליג בראון, אשר גרונר**

יושבים מימין לשמאל: **אשר דוברזינסקי, משה מונטר, יחיאל פלוצר, שמואל זיינוול פוזנר, יצחק איטקין, יצחק זקס, יצחק בוכמאַן, יצחק בלאַס**

יושבים בשורה אחרונה: **פנחס כחולי, עקיבא פוזנר, גדליהו גלובוס, אלקנה גלובוס, ישראל כהן**

אברהם מונדז'ק / הווי חלוצי

זכורני, במשפט „ובא ליצון גואל ונאמר אמן", היה מטיפנו הציוני ש. ז. פוזנר, מסיים תמיד את הטפתו הציונית בעירנו.

והנה, בתום מלחמת העולם הראשונה, נשמעה בכל ערי פולין הבשורה המשמחת, על הצהרת בלפור. העיירה כולה כמו נתעוררה מתרדמתה שהיתה שקועה במשך שנות המלחמה. ויכוחים סוערים התנהלו בכל החוגים. דודי ז"ל, שהיה יהודי חרדי, טען נגד הציונים חסרי־האמונה הרוצים להקדים את בואו של המשיח. אף־על־פי שהדור עוד לא הוכשר לכך. בתשובה לכך הייתי עונה בפסוק — ותחזינה עינינו בשובך לציון... מי לא התווכח על נושא זה? יהודים שהיו מטיילים מקצה רחוב אחד לקצהו השני, ידיהם שלובות לאחור, המקל המסתובב באויר משמש להם כמדחף, משהגיעו לאמצע הרחוב, היו נשענים עליו, נחים קמעה ומסכמים את השיחה. במקום זה היה עמוד ועליו פנס להאיר בלילה. במקרה עברתי את הרחוב כשאחד היהודים קורא אלי ואומר: אולי תתלה על העמוד דגל ציוני, הרי קבלתם פלשתינה! לעמוד הזה היה קצת „היסטוריה". כשפרצה המלחמה והיו חילופי משמרות בין הרוסים והגרמנים, היה כל אחד שהגיע ראשונה תולה עליו את דגלו. מעל לעמוד היתה חנות של בדים והרוסים כל פעם שבאו היו נכנסים לחנות ולוקחים בד לדגלים; הגרמנים היו אדיבים יותר, הם הביאו עמם את דגלם ולקחו את דגל הרוסי בשבי... לנו הילדים, היה זה מקום מפגש בערבים, לאור הפנס שיחקנו בכל מיני משחקים. הבינותי יפה לכוונת דבריו של היהודי ועניתי לו, כי אנו נתלה את דגלנו במקום הנכון, ללא חילופי משמרות...

לא עברו ימים רבים וגם בעיירתנו נוסד החלוץ. נרשמתי לסניף יחד עם עוד כמה חברים. התאספנו בבית־העם, והוחלט לערוך טקס קצר ולהשבע אמונים. לפנות ערב נתכנסו בבית־הכנסת, בזמן שאין מתפללים ובדומית נשבענו. קשה לתאר את ההרגשה הנעלה שפעמה בקרבנו בהיותנו חדורים אמונה והקרבה. העמידה הנעלה הזאת לפני ארון הקודש היה בה משום ביטוי חזק יותר מאשר המלים שבטאנו.

אחרי זה חזרתי הביתה והודעתי לאחותי שאני נוסע לארץ־ישראל ביקשתיה להכין לי את כל הנחוץ לדרך וכן שנצטלם יחד. היא הביטה עלי בהשתוממות, האמינה ולא האמינה, אך מילאה כל מה שביקשתי ממנה. בינתיים התפתחו העניינים אחרת, אם כי באותו כיוון. להחלוץ נרשמו עוד צעירים, הרשימה גדלה והלכה, ומרכז החלוץ בוארשה דרש הכשרה לאלה הרוצים לעלות לארץ ישראל. שומה היה עלינו לייסד חוה כדי להכשיר את עצמנו ולהשתלם בעבודה חקלאית. כי על אף החזון הגדול שפעם בקרבנו למען ארצנו, הרי אף אחד מאתנו לא ידע להחזיק כלי־עבודה ביד.

ביום בהיר אחד קם הדבר. נאסף כסף בין ציוני העיירה, השגנו שטח אדמה אשר קודם לכן, לפני המלחמה, היה שם קסרקטין רוסי. כל בניני המחנה נחרבו ורק האדמה נשארה וכן בית בקרבת המקום, שהיה קניינו של יהודי שנמלט לגרמניה, והתחלנו בעבודה. במשפחתי השלימו עם יציאתי להכשרה ובהשפעתה קנה דודי פרה למשפחה וכל בני הבית טיפלו בה.

המדריך שלנו בחווה היה אגרונום שגר בעיירתנו, ועוזריו היו, צעירים בני עירנו, שחזרו מצ'נסטוחוב והשתלמו שם בחקלאות. המנהל האדמיניסטרטיבי היה צ. זונאנבנד (חתנו של ר' ש. ז. פוזנר) ועוזרת לידו — רחל נענע, שילוב של רומנטיקה ועבודה... מסירותם למפעל היתה ללא גבול.

קשה היה לנו להתחיל בעבודה שלא היינו רגילים וללא כל מושג בה. אבל בהתלהבות וברצון עז התגברנו. התחלנו להכשיר את הקרקע ולזבל את השדות. הובלת הזבל היתה עבודה לא נעימה ביותר, אבל עם זאת נתנה סיפוק והרגשה של עובדי־אדמה ותיק המשקיע עמל למען יבול טוב. פעם יצאנו לעבודה — אני, ש. כהן ולמל סטוצ'ינר ז"ל, להוציא

זבל מבתי־הכבוד (אגב, אצל בעלי־בתים יהודים, שבטוב לבם הרשו לנו, למען העניין, כי על חומר זה היו קופצים רבים מאיכרי הסביבה). באמצע העבודה אירע שאחד מאתנו התחלק פנימה, היה זה מחזה טראגי־קומי, צחקנו וצחקנו. חילצנו אותו בקושי והתחלנו בניקוי הבגדים, ברחצה ובעיקר בהברחת הריח הרע. היה זה הלקח הראשון שלמדנו, למען להזהר להבא. המשכנו וזיבלנו חלקה אחר חלקה. הסוס שבעדנו בו נלקח בחכירה, ולימים הוחלט לקנות סוס שיעמוד לרשותנו בכל עת וזמן. אחד מהמדריכים שלנו היה מומחה בסוסים ועליו הוטל לחפש סוס מתאים לנו ולעבודתנו, שיהיו לו התכונות והסגולות דלקמן: שקט, סביל, בעל משמעת יעבוד בלי שוט...

חיפשו וחיפשו ומצאו. יהודים טובים הרוצים לעזור וליעץ ולחלץ אדם מצרה לא חסרים בשום מקום. והנה, במקרה נפל בגורלי להתחיל לעבוד בסוסה הזאת, והיה זה ענוי קשה, לפי שכל המומים שאפשר למצוא בסוס היו בה. שקטה היתה על שום זקנתה המופלגת, כוחותיה תשו מרוב עמל ששירתה את בעליה הקודמים, שוט לא הועיל כי עורה היה קשה ובין כך לא הרגישה שום כאב, ומה שהרגיש עוד יותר, שאפילו לאכול לא רצתה — לא אחת גנבתי ממנת תקציב המזון שלה... לשים יותר סובין לתבן, כדי לעורר בה תאבון, אולם אפילו שבולת־שועל נקיה לא עוררה בה רצון לאכול. גם לי אבד התיאבון בהסתכלי איך הסוסה אוכלת. בא המומחה והתחיל לבדוק את שניה שנשרו. מרחוה בכל תרופות — והכל ללא הועיל. בלית ברירה השלמנו והמשכנו אתה בעבודה. לא מעט חרפות סבלתי ממנה. הנה, למשל, היה עלי לנסוע לכפר קרוב להביא שק זרעים. יצאתי מוקדם כדי לחזור מבעוד יום, אך הגעתי למקום בצהרים, בזמן שהפועלים חוזרים מהשדה לצהרים — ואני בדיוק באתי לקראתם עם העלובה שלי, ואילו הם, עם סוסיהם המלאים חיים וצוהלים... כמה צחוק ועקיצות שמעתי. כבשתי פני מרוב בושה. ניגשתי ישר למחסן, העמסתי את השק עם הזרעים שועל אחרי שעל, בצעדי צב ממש, הגעתי לפנות ערב בחזרה. נראה, שכל בעל־חיים ומזלו, כי הנה, זימן לה הגורל, שבערוב ימיה תיפול בידי חלוצים

המכשירים את עצמם למען בנין מולדתם, ובזכות זו נחה הרבה ועבדה מעט.

לעומת זה היה למדריך סוס שהיה תענוג לעבוד אתו. פרא במקצת, אבל תוך זמן קצר התרגלתי אליו, והיה מרגיש בי ברגע שהייתי פותח את דלת האורוה. כשהיה עלינו להביא תפוחי־אדמה מחוץ לעיר, אי אפשר היה לסמוך על כוחותיה של סוסתנו, ולכן החלטנו לזווג את שניהם כ„צמד חמד". כל זמן שהעגלה היתה ריקה לא הרגשנו באי־ההתאמה, אבל כשהעמסנו את תפוחי־האדמה, היה הסוס מושך קדימה והסוסה נגררת אחריו... ואולם התקדמנו בכל העבודות בסדר, במשך הזמן נוספו עוד חברים וחברות, כולנו עבדנו מתוך חדוה וקוינו לראות ברכה בעבודתנו.

הגיע זמן החריש, עבודה המחייבת בקיאות, כוח והקפדה שהתלם יהיה ישר. וביחוד שאפנו למלא עבודתנו כהלכה, שלא להיות ללעג בעיני השכנים, איכרי הסביבה, וסתם עוברים ושבים שאהבו להסתכל איך אנו, בני־טובים, של העיירה עובדים, מי בלגלוג ומי בנדנוד ראש. פעם אחרי הצהרים אני חורש חלקת עגבניות, והאדמה חמרה כבדה ודביקה והמחרשה קופצת למעלה. אני מסתכל לאחור — ולצערי לא היה התלם כהלכה. בפתע אני רואה מרחוק שתי דמויות מתקרבות אלי — דודי ז ל וחברו בצלאל קארו, המראה עלי באצבע ואומר: נו, מה תגיד, אלה הצדיקים יביאו לנו את המשיח ויקרבו את הגאולה? ואני עונה לו: האם מוכרח המשיח לבוא דוקא רכוב על גבי חמור לבן, אנו נביאו בעזרת המחרשה. אף־על־פי שלא הייתי במצב רוח טוב מחמת העבודה הלא־נאה שעשיתי, הראיתי להם מה שכבר הספקנו לעשות והרגשתי שמשהו זז בלבם. חרשנו, זבלנו, זרענו, שתלנו גידולים שונים, מהם שהצליחו יפה, מהם שלא הצליחו, מתוך אי־ידיעה לטפל בצורה נכונה, ולמרות הכל ראינו ברכה בעבודתנו. הירקות הבשילו ושיווקנו ליהודים ירקות מתוצרת יהודית, פרי עבודתם של בני אותם בין יהודי העיירה. זו הפעם הראשונה טעמו עירם. מובן, משקנו לא היה רנטבילי, אבל אנו רכשנו הרבה, הספקנו ללמוד ולהכשיר את עצמנו לעלות לארץ. היתה זו תקופה קצרה יפה ונעימה שלא תישכח.

אהרן לנט / „החלוץ" בהכשרה ועליה

היה זה בשנת 1924. התאספנו כמה צעירים וצעירות בבית־העם (בית פוזנר) לדון על החלל הריק שנתהווה בעיירה עם עלייתם של מרבית חברי „החלוץ" לארץ. ובעירנו על אף קיומה של הסתדרות ציונית חזקה, שבראשה עמד ש. ז. פוזנר, כבר לא היה מזמן זכר לאירגון החלוץ. לקחנו את הירושה' — דגל, חותמת וכרטיסי חבר ישנים — ובלבנו החלטה נחושה להמשיך עברו המפואר של האירגון ולהגשים את מטרותיו בהכשרה ובעליה.

ההתחלה שלנו היתה צנועה — כמה עשרות צעירים וצעירות, בגילים שונים ומכל שכבות האוכלוסיה, בלי חבר אחד מהאירגון הקודם. נבחר ועד שנכללו בו כותב הטורים האלו, אריה מונטר, אלימלך שרנסקי, יצחק הורביץ וגוטפלד. זמן ממושך היה עיקר פעולו־תינו — השתתפות באיסוף כספים, במגביות ובימי עיון, על הרוב בשבתות ובחגים, שבהם הוקראו קטעים מעתונות או מספרות פועלי ארץ ישראל ולפעמים גם שיר בציבור.

כאמור, סבלנו ממחסור בחברים ותיקים שידריכו אותנו בהכשרה ובבעיות אירגון. הקשר עם המרכז היה רופף, ובעיר לא היה מקום הכשרה — ובלי הכשרה אין סיכויים לקבל סרטיפיקטים. נדמה היה, שגורל אירגון החלוץ בריפין נחרץ וחיסולו אינו אלא שאלה של זמן. אך רוח התעוררות שפקדה את הרחוב היהודי בשנת 1926, שהיא שנה עשירה בתופעות מעו־דדות, כמו עליה מוגברת של יהדות פולין מכל השכ־בות, פתיחת האוניברסיטה על הר הצופים וכו' ומצד שני התגברות האנטישמיות, מרידת פילסודסקי — השפיעה גם על הנוער היהודי והחלוץ והתחילה זרימת חברים לשורותינו. מספר החברים התקרב למאה בערך, וניגשנו לפתור את הבעיות המטרידות. פתחנו בקשירת קשר סדיר עם המוסדות המרכזיים בוארשה. הגיעו



ועד החלוץ בריפין בשנת 1924

יושבים מימין: הורביץ יצחק לנט אהרן, מונטר אריה

עומדים מימין: שרנסקי אלימלך, גוטפלד חלף

שליחים מהבירה, ובלחץ, החברים הרוצים לעלות אנו מחפשים דרכים לייסד קיבוץ הכשרה. חלק מהח־ברים, שהזמן דוחק להם לעליה, משתלמים במקצועות כנגרות, נפחות, בנאות, אצל בעלי־מלאכה פולנים בעיר, חלק מתעתד ללכת לכפר לקבל הכשרה חקלאית. ואז נעשו גישושים בסביבה אצל בעלי אחוזות יהודים ופולנים לסדר באחוזותיהם חברים בעבודה. אך קשיים רבים נערמים בדרכנו, כי בעלי האחוזות היהודים מהססים וחוששים, שמא תהיה השפעת הנוער שלנו על אוכלוסית האכרים והשכירים שלילית. אחרי הת־רוצציות ושידולים רבים נוסדו כמה נקודות־הכשרה חקלאיות אצל בעלי־אחוזות מהסביבה, שבהם מצטיינים במיוחד בעלי האחוזות איבשיץ (דוברו), שמיגה (שיטנה) וכהן (ראדזין). מלבד החברים שלנו נוהר למקומות אלה נוער חלוצי מעיירות הסביבה כמלאווה, צ'יכאנוב, שאֶראנסק, זורומין ועוד. נוצר הווי שרישומו ניכר בעיירה: ריפין המרכז — וסביבה חוות הכשרה. באים חלוצים העירה לסדר כל מיני עניינים ונוכחותם שופעת עליצות ובטחון. הזמן מתקדם, חברים מתעת־דים לעלות .והנה מתברר, שיש חברים שמצבם הכספי דהוק וחסר כסף להוצאות הדרך. אז מסדרים אנו נשף בתיאטרון העירוני — וההכנסה קודש לעזרת החברים בעלייתם.

וכך נמשך המצב גם בשנת 1927. המעגל מתרחב, יש מועמדים רבים לעליה. נאבקים על כל סרטיפיקט. מאושרים הם אלה שעברו את הבחינה במחלקת העליה בוארשה. ואך אני,בעיצומם של פעולתי בהחלוץ ובהכ־שרה נאלצתי, ממסיבות פרטיות, לעזוב את ריפין ולעבור לברידניצה — והמשך גורלו של אירגון החלוץ בריפין לא נהיר לי.

משה פרלוג / הסתדרות בית"ר

ריפין באתי כמורה ומדריך ומצאתי בה נוער ער ותוסס, נוער שלבו פתוח לקלוט ולהוסיף על האהבה והמסירות לעם ולמולדת. היה זה נוער מחונך ומנומס, רציני ובעל רמה גבוהה של אינ־טליגנציה, השואף ללמוד ולהרחיב את ידיעותיו ואפקיו התרבותיים.

שקיטה וחיננית היתה העיירה וחיה היום־יומיים התנהלו בצורה קבועה ומסודרת, כמעט אידילית. ברם, מתחת לפני השטח הורגש אי־שקט מתמיד, וכזר יכולתי להבחין בזרמים מוזרים בעטייה של האוכלוסיה הנוצרית שהיתה ספוגה אנטישמיות ארסית.

הלאומנות הגויית באה על ביטויה ופורקנה בצורות ובדרכים שונות. בעיקר סבל ממנה הנוער היהודי.

הנה זוכר אני את הטיולים הנעימים ומלאי־התוכן בערבים, עם סיום הפעולה בקן. הנוער המבוגר ממשיך תוך כדי טיול בויכוחים על הבעיות או על ההרצאה, ששמעו באותו ערב. ופתאום נפרצות השורות על־ידי צעירים נוצרים המתנפלים עלינו באלות ובאבנים. מקרים כאלה שתכפו והלכו, הזכירו לנוער הריפינאי את המציאות המרה, המריצוהו לעבודה מאומצת, חישלוהו בהחלטותיו וחיזקוהו בשאיפותיו הלאומיות.

היה זה בתחילת שנות השלושים — התקופה שבה כבר הורגשה העצבנות וההשפעה מעבר לגבול הסמוך, שם נתעצמה והלכה חית הטרף הנאצית.

אין פלא, איפוא, ששמו של זאב ז'בוטינסקי ותורתו עוררו בתוך חלק מהנוער הריפינאי התלהבות, ורבים הצטרפו לשורות בית"ר. תנועת הנוער הזאת הפיחה בהם רוח חיים ועוררה את הבטחון, שהציונות ההרצ־לאית תוליכם בדרך הקצרה ביותר למדינתם. בתנועת בית"ר קיווה נוער זה למצוא הגשמת חלומו: ביסוס חייו וחיי העם על יסוד יציב ונורמלי. הנוער הרגיש באורח אינסטינקטיבי, שיש למהר, שמא יאחר...

הנוער הבית"רי בריפין, וחייו ופעולותיו, חרותים בזכרוני, משל רק אתמול התרחש הדבר.

הנה קם לתחייה וניצב לנגד עיני הקן־המועדון.

שני חדרים בקומת הקרקע שהוכשרו וטופחו במסירות ובאהבה בעצם ידיו של הנוער הרך והמבוגר. כשנתכנסו הצעירים בתוך כתלי הקן, הרי כאילו נכנסו למקום קדוש, כי ראו בו כעין פרוזדור שיוליכם לטרקלין



קבוצת „בית״רים" עם המדריך יצחק פרלוג בריפין 1930
יושבים משמאל: שאלדיר נאטש, אח ואחות קאטשער
עומדים משמאל: פורמן, פרלוג, ליכטנשטין

המיוחל — לארצם. הנוער בילה בתוך המועדון את רוב זמנו, אף העדיפו להכין בתוכו את שעורי בית־הספר.

והנה אני רואה את הנוער היקר בעבודתו הקדחתנית בלימודים, בתרגילי הסדר, בהתעמלות ובספורט, בטיו־לים ובמחנה. והכל — ביסודיות ובמסירות. מה מאושר היה נוער זה בזמן שלמד על העבר הרחוק והמפואר של עמנו, ומה גדולה היתה התלהבותו בשמעו על המתרחש בארץ ישראל. צמאונם לידיעות אלו עורר בי התפעלות ממש. הם האמינו באמונה שלמה שלא רחוק היום, שבו תקום שוב מדינתם, ותקוה זאת נתנה להם טעם ותוכן, וחיי החברה תססו מלאי התפעמות ואמונה. הנוער הריפינאי נגרף בתסיסה זו, ובכוח קסמי החזון הגביר פעולתו הציונית.

והשפה העברית — מה עזה היתה שאיפתם להעשיר ולהעמיק את ידיעותיהם בשפת הלאום! לא פעם נתנו ביטוי לשמחתם על שנפל בזכותם להשתתף במאמץ שאין דוגמתו בתולדות תבל — להחיות שפה נרדמת זה אלפיים שנה.

ומה מאושרים היו הבית״רים, כשהצליחו לגייס ולקלוט בשורותיהם נוער חדש. המיסדרים שבהם נתקבלו אחים ואחיות חדשים היו מקור החוויות והשמחה. מאיזה יסוד אנושי נפלא קורץ הנוער הרי־פינאי! לכאורה נדמה היה, שנערים ונערות אלה, שזה עתה הצטרפו לתנועה, אדישים הם לבעיות הלאום. ברם, האדישות הזאת לא היתה אלא כעין קליפה דקה, שאחרי קילופה נתגלה לפניך נוער מעולה, רווי אהבה ומסירות לעמו.

אין, כמובן, לשכוח את הויכוחים וההתנגשויות בין בית״ר לבין יתר התנועות הציוניות. ברם היום, עם מרחק הזמן ונוכח האסון שנתרחש, אנו רואים את הניגודים באור אחר. כל תנועת נוער האמינה, שדרכה תחיש את ההגשמה ואולי תמנע את קבר־האחים בגולה.

והנה תמונה נוספת החרותה עמוק בזכרוני וקשורה במשפחת קצ׳ור. אין להעלות זכרונות על ריפין מבלי להזכיר משפחה יקרה זאת. בית קצ׳ור שימש כעריסה ולא לתנועת בית״ר בלבד. הורי המשפחה, היו כאב ואם לא רק לילדיהם אלא גם לכל מי שבא במגע עם הבית הזה. אף האסונות שפגעו במשפחה זאת לא החלישו את הטיפול המסור והנאמן בזולת. הבן חנוך והבת איטה, שהיו ממייסדי בית״ר והיו מוכנים להקריב למענה הכל, מתו בדמי ימיהם, מספר שנים לפני המלחמה. עד לנשימתם האחרונה היתה מחשבתם נתונה לבית״ר ולמולדת.

כאן ניתק חוט זכרונותי, ואני רואה את ריפין כיום כמקום ריק ועזוב. איזו שתיקה אופפת את המקום הזה, איזה שקט מאיים שורר בו?

ריפין על יהודיה והנוער היהודי שלה אינה קיימת עוד. הנוער היקר ורב־התוכן, העירני, התוסס והשופע־יוזמה, הושמד, נעלם ואיננו.

זכרו יהיה שמור בלבנו לעד.

אלכסנדר אלכסנדרוני / קן מכבי לדוגמה

ב תולדות תנועת הספורט היהודי בפולין לפני השואה תפס סניף המכבי בריפין, מקום נכבד לעצמו.

עדיין זכורה לרבים אגודה זו, ששימשה תמיד בית לכל כינוסי המכבי בפולין, והיתה לדוגמה בעבודה מסורה, בהתנדבות, בדאגה לבריאות הנוער, בפעולה ציונית, בפיתוח הספורט ותרבות הגוף בישראל.

המכבי ריפין לא היתה רק אגודה ספורטיבית בלבד. היא היתה מוסד שבו התרכזו טובי העסקנים, שכל חפצם היה לנטוע בנוער היהודי בעיר חדוות נעורים ולפתח בקרבו פעולות ומחלקות ספורטיביות שונות. כל נער מתקדם בעיר מצא מקומו באגודת המכבי. מאידך ידעו ראשי מכבי ריפין, כפי שידעו גם יתר מנהיגי מכבי בפולין, שעם כל החשיבות הנודעת לפיתוח הספורט והחינוך הגופני בקרב הנוער היהודי, הרי המטרה העיקרית של ארגון הנוער אינה אלא הכשרתו לעליה לישראל. הציונות היתה המטרה הנעלה ביותר בכל הפעולה הספורטיבית והארגונית של מכבי בפולין, ומכבי ריפין היתה אחת השלוחות של המטרה הזאת, ושנים רבות חינך את הנוער להיות חזק בגופו ובריא בנפשו.

נזדמן לי פעם אחת ויחידה לבקר בריפין, בשם מרכז מכבי פולין, בו הייתי חבר, ולעמוד מקרוב על פעולותיה של אגודה זו. עד היום חרותות בזכרוני הדמויות הנפלאות של ראשי האגודה. לא אשכח מעולם את השיחות הרבות שניהלתי עם ר' שמואל זיינויל פוזנר שעמד בראש האגודה.

על אף היותו יהודי חרד ושומר מסורת, ולמרות מה שדוקא בחוגים אלה של יהדות פולין היתה התנגדות לפעולות הספורט, ידע הוא להתעלות ולהבין את



כנוס ביער זקריטש — אַ צוזאַמענפאָהר אין וואַלד זאַקאַטש
מכבי : ליפנא, שרפץ, ריפין, דאָברזין, גאָלוב בל"ג בעומר 18.5.1930

החשיבות של החינוך הספורטיבי הניתן בשורות מכבי. הוא ידע לרכז סביבו חבר עובדים שמילאו את תפקידם בצורה הטובה ביותר, שלא על מנת לקבל פרס. על אף המצב הכלכלי החמור ששרר באותם הימים ביהדות פולין, ידעו אותם „המשוגעים לדבר" ליצור את הכלים הדרושים לפעולה היומיומית בשדה הספורט.

דומה, לא היה איש מתקדם שלא תרם מפרוטותיו לפיתוח המכבי במקום. כולם ראו באגודה זו מבצר ספורטיבי־לאומי, תרבותי וציוני גם יחד, ועצם עזרתם לפיתוחה ולקיומה של אגודה זו נתנה להם את הסיפוק הגדול ביותר.

היו מחלקות שונות במכבי ריפין: מלבד ענף ההתעמלות היתה מחלקה לכדורגל, לאופניים, לשחיה וכו'. כשאירגן מחוז מסויים של המכבי כינוס אזורי לא חסרו אף פעם נציגי מכבי ריפין שהשתתפו בכל מפעל ומפעל.

גם בשטח הארגוני היו אנשי מכבי ריפין חברים ממושמעים לתנועת מכבי בפולין, ולא היה כינוס של סניפי מכבי בפולין שנציגי האגודה בריפין נעדרו מהם.

תנועת מכבי ידעה להעריך את המאמצים הרבים שנעשו בעיר זו, והשתדלה תמיד להושיט לאגודה את עזרתה המכסימלית, ואף שיגרה את טובי המדריכים לעזור בהתפתחותה. היה זמן, שאחד מטובי המתעמלים של מכבי וארשה, שהיה לאחד המדריכים והמורים

לחינוך להתעמלות ולספורט, שקלר המנות, נטל על עצמו את התפקיד לשמש בפרק זמן קצר, מדריך באגודה זו. מרכז מכבי ידע, שאגודה זו מתלבטת בקשיים כספיים מרובים, ואירגנה שנה שנה, מחנות אפשרות, לחברי מכבי ריפין המצטיינים לסיים את וקורסים להכשרת מדריכים ספורטיביים, כדי לתת הקורסים ולהמשיך בעבודת הדרכה.

אינני זוכר אם יצאו משורות מכבי ריפין אלופים בענפי ספורט שונים, אך דבר אחד אני זוכר בודאות: במשיכת הנוער לספורט ולחינוך הגופני הצטיינה מכבי ריפין, והיתה אחת מהאגודות שמילאה את תפקידה בשלמות.

אנשי ריפין ידעו, שעל אף האוירה העוינת ששררה, הן מצד השלטונות, הן מצד האוכלוסיה הפולנית, מוטל עליהם להמשיך פעולתם בכל התנאים. הם ידעו, שאסור להם להפסיקה אפילו ליום אחד כדי להכשיר קדרים של נוער יהודי חזק ובריא היודע את מטרתו. ולא פלא הוא, שדוקא אנשי מכבי ריפין היוו את ההגנה היהודית בעיר זו, וכשניסו פורעים פולנים להרים ראש ולפגוע ביהודי המקום, היו המכבים הראשונים להגנה.

במשך עשרות בשנים עברו דרך שורות מכבי מאות בני־נוער, שרבים מהם עלו לארץ והיו למגשימי הרעיון הציוני ובוני הארץ.

מלחמת העולם השניה והמרצחים הנאצים שמו קץ לאגודה זו, כשם שהכריתו כל פעולה יהודית בפולין.

אפרים שרנסקי /

קן „השומר הצעיר"

היה ערב קיץ נעים בעיירה, הירח המלא זרע אורו, באמצע השוק עמד עמוד החשמל זקוף והפיץ אורו העמום. הכיכר המרובעת על בניניה בעלי שתי הקומות, הסמוכים זה לזה, ובארבע פנותיה נחלקת ברחובות — הנה רחוב קושצ'לנה הקטן המוליך בסופו לכנסיה הקתולית, רח' קילינסקיגו הארוך, שמצדו האחד ולכל אורכו מלא היה חנויות יהודיות מכל הסוגים. באותה פינה, לצד שמאל, חצתה סימטא שהוליכה לבית־הכנסת שלפניו השתרע גן בלתי־מסודר של עצי נוי, מימין בית־הכנסת עמד בית־המדרש ומאחוריו בחצר — בנין התלמוד תורה.

דרומה לכך הרחוב שחצה את הכיכר בפינה השלי־שית, רח' גדנסקה, אלא שכאן מצאנו יוצא דופן — חנות פולנית של לבנדוסקי הקצב. ובפינה רביעית גבל רחוב קצר שקט, רחוב טארגובה, בלי כל חנות שהיא, אלא שבסופו, אילו לא ידעת לעצור בסוס הדוהר המושך אחריו עגלה מטרטרת, והיית מידרדר לתוך גן הירקות הגדול, המעובד יפה של שולדר הזקן. זוג זקנים זה הוכיח עבודה אינטנסיבית מהי, עבודת אדמה ושמירה על הצמח הנותן פרי ובשפע, ובהגיע עונת הירקות — בא על שכרו וסיפוקו. אכן, דוגמה נאה היה.

כל החנויות בכיכר סגורות ודמם השוק (ה„מאַרעק") אחרי יום־עבודה רבגוני, אם זה בבית־המלאכה אצל שטאנקה תופר הנעלים, היהודי רחב־הכתפיים בעל הזקן הסמיך, ואם זה אצל „חיים הערשיע" הפחח בבית מלאכתו במרתף, הגבוה והכפוף קמעה, עם בת הצחוק התמידית וזמזום פזמוניו על הגויים, „הקלינטורה" שלו, בקללותיו העסיסיות מאיכה, ההגדה, או מהמגילה לפי „מזג האויר"...

ונדמו מכונות־התפירה אצל פאר החייטים מאיר מיניבסקי וכל החנויות סביב, חושך אופף אותן, חוץ מחנות אחת שהאור מבצבץ מתוך סדקיה. כן כמה

רגעים... זוהי חנות המכולת הידועה של אליעזר בוכמן, יהודי זקוף קומה, זקיפות שפירושה אי כניעה ואי הרכנת ראש. והתנומה אינה אוחזת גם בחנות המכולת השניה שממול, של איצ'ע מאיר חורונזשיק, ועל מדרגות חנותו הסגורה של בצלאל בלאדע, החייט, מתיישבים כמה בני־נוער, מסתכלים בירח השט בשמים המכוכבים ומשוחחים ביניהם על דא והא. מורגש חוסר־נשימה, חוסר־פורקן, חוסר תוכן־חיים. והנה הציע אחד מהם: הבה נארגן תנועה, נחסל את ערבי־הבטלה על מדרגות הכיכר אצל בלדא או אצל מאיר זליג כהן, היהודי השקט והציוני החם, נרחיק את השעמום ונעורר לבבות צעירים...

זכורים הימים אצל משה מענדעלע, היהודי הקטן ורב־הילדים בחדר שבקומה ב', שחלונו פונה לכיוון הכיכר, ובו היה פעם ארגון צופים בשם השומר־הצעיר. בלי להכנס בויכוחים, החלטנו לארגן מחדש את השומר הצעיר.

פגישותינו הראשונות היו באחו (על ה„לונקה") של לביטן על שפת הגיא („דאָלינקעס"). שם התחלנו לרקום את צעדינו הראשונים והרגשנו, שחסר לנו שטח סגור שנוכל לפעול בו בלי הפרעות. ביקשנו רשות משלמה קוראות להשתמש במגרשי אביו זונדל לייזר מאחורי מחסני העצים. מבוקשנו ניתן לנו, ואז הרגשנו שאנו מתחילים לדרוך על קרקע בטוחה.

קיבלנו את הדחיפה הרצויה והשטח הרדום תחת משא העצים הערוכים כמו התעורר והופעם בקצב: חת שתים, חת שתים! אחורה פנה! חת שתים, ימינה פנה! עמדו עמוד! כולנו כאחד, בעינים קור־נות ובבת־צחוק של סיפוק, הבענו את הסכמתנו. זהו! ההתחלה הצליחה. הצלחת המשימה החדירה בנו אחר־יות. כולנו דרוכים לפקודה הבאה: קדימה צעד! והרגל השמאלית מושטת קדימה, וחת־שתים. שלוש ארבע! חת שתים שלוש ארבע! „אוטרומביונו"! הו־הא, „צאַלאַבאַלאַ באַבקאַ, צאַלאַבאַלאַ באַבקאַ

דז'דק וונאָס"... כך צעדו שלושים חברי השומר הצעיר את צעדם הראשון.

אחר כך חילקנו את חברינו לקבוצות, קבענו ראשי קבוצות — והפעולה התחילה.

ה„התקפה" הראשונה התחילה על באדן פאול, איתות, ספורט ומשחקים צופיים בערבים על פני המדרכות ובכבישי העיר. בלי כל תעמולה מכוונת ובאין כל קושי, צמחה התנועה במשך שבועות ספורים והכפילה שורותיה. הרגשנו שהתנועה הופכת כוח רציני וחשוב בנוער, ונתגבשה אצלנו המחשבה, שהנה מגיעים ימי הקיץ לקיצם ושוב לא תהיה אפשרות בימי החורף לפעול כל פעולה ממשית, אם לא נדאג למעון כלשהו.

המרץ ורוממות־הרוח וההכרה ביעוד הרחיקו מאתנו כל היסוס ופחד. אספנו פרוטה לפרוטה ובא הזמן, הגשנו בקשה ל„סטרוסטה", היא הרשות המקומית, שיואיל בטובו להרשות לנו לקיים תנועת צופים יהודית בשם השומר־הצעיר, ועל החתומים באו: חברי הפטרונאט יחזקאל מידזינסקי, החייט לבגדי־נשים, לאה שולדר ודוד דובנו, אדם פיקח וטוב־לב שהושיט לנו את עזרתו המלאה בכל שעת רצון, והמזכיר שלנו יעקב קונסקובולסקי.

הרשיון ניתן, ובאחד מימות א' בשבוע, הופיעו ברחובות העיר זוגות צופים צעירים בלבוש צופי — ל„יום הפרח" הראשון. היתה זאת הסתערות גדולה וכיבוש דעת הקהל כאחד. המטרה שקבענו לפנינו הושגה. קם הקן של השומר הצעיר בבנין קטן בודד, בחצר ביתו של חיים קונסקובולסקי, יהודי מצוחצח, בעל זקן מסורק ומפולג, ששלושת בניו היו חברי תנועתנו.

השתלמנו בתורתו של באדן פאול... כל אחד מאתנו שלט באתות, קו נקודה, קו נקודה. הכול ידעו בעל־פה,ונופפו בדגלוניהם בבטחה. הקשרים שמלמדים היום בהג"א, ידועים היו לנו כ„אשרי יושבי ביתך" בפיו של שמואל פסח גורמן לפני העמוד בתלמוד תורה. אולם ככל שהתקדמנו הרגשנו יותר ויותר בחוסר ידיעות להמשך פעולותינו, בחוסר שירים ונושאים לשיחות. על כן החלטנו לקחת מכל הבא ליד. הזמנו את מרדכי צ'רנוצ'פקה, הציוני בעל הטמפרמנט וכוח־הדיבור, שהרצה לפנינו על ציונות. הרצאותיו היו ללא תכנית מסודרת, אולם הן לקחו את לב הצעירים. ברצותו לגוון את הופעותיו לפנינו, הופיע עם גמרא ומשניות — ולימד פרק עם החבריא... אם הבינונו או לא, מכל מקום הקשבנו בלי הפרעה עד תום השעור.

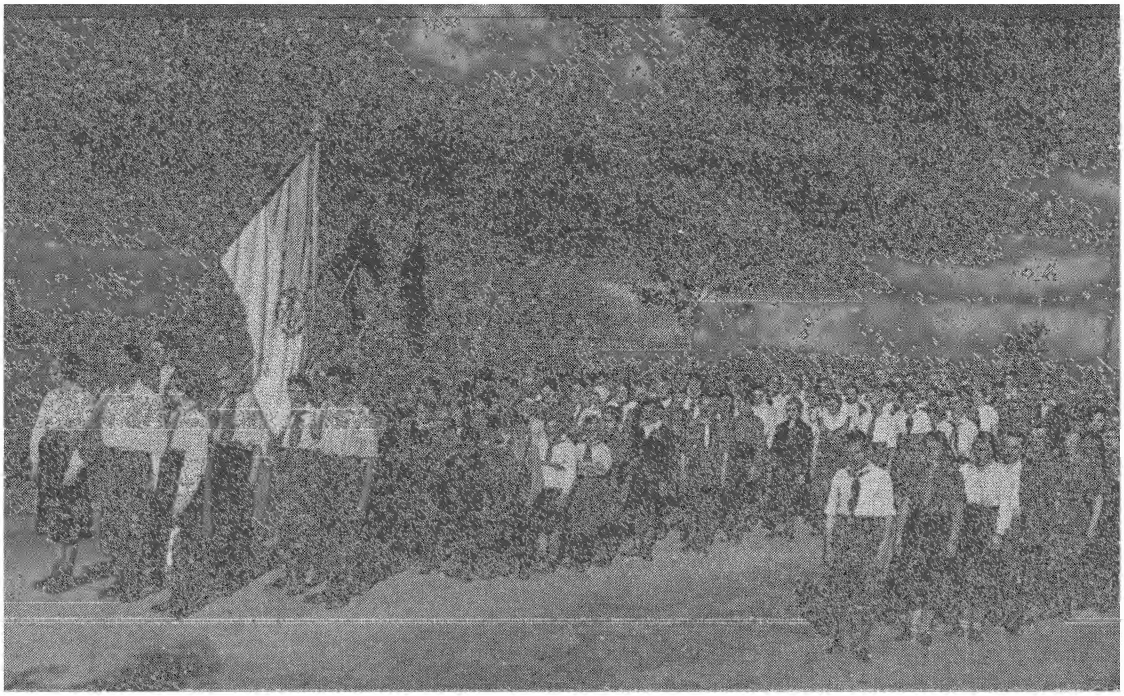
משה גלנט הממושקף מרחוב קילינסקיגו הציע לנו שירותו בשירה. לא שירי ציון ולא שירים ביידיש לימד אותנו, אלא שירי תפילה מבית־הכנסת שבדנציג, נוסח אשכנז... קיבלנו את השירה באהבה. הוא הציע לערוך „קונצרט רליגיוזי", אלא שהדבר לא יצא לפועל.

בתום החורף, כשהקן כבר מנה למעלה משמונים חברים, הרגשנו שהמקום נעשה לנו צר, הדוחק היה גדול. על כן החלפנו את מקום מגורינו ועברנו לכיכר סנקביצ'ה, לביתו של אברהם פלאטו, תופר הנעלים. בכניסה לשער, בקומת־הקרקע שבחצר, שכרנו חדר מרווח שבצדו היה חדר קטן. הכנסנו את הרהיטים הדרושים — ורווח לנו. החצר הצרה והארוכה שימשה לנו למפקדים. במקום זה התחילה התפתחותו הרצינית והמלאה של הקן. התקשרנו עם ההנהגה הראשית בוארשה, והודענו על קיומנו ורצוננו במגע עמם. התשובה לא בוששה לבוא, כן הגיעו חוזרים, הוראות, עתון „המצפה" לצעירים, עתון „השומר הצעיר" למבוגרים, שקשה היה לנו לעכלו בגלל הסגנון הכבד שלו, ואי ידיעתנו בלשון; אך לאט לאט נפקחו עינינו. היתה לנו תכנית גדושה של פעולות ספורט, קיבלנו חומר על תולדות הציונות ואישיה, על חיי הארץ, העליה השניה, אחדות העבודה, הקיבוץ והמושב, בורוכוב ותורתו, חיי הפועלים בארץ ובעולם וכו' וכו'. לבנו נתמלא אושר אין קץ. החומר הרב לקריאה ולימוד שימש דחיפה חזקה ללימוד השפה. אז אירגנו בקן שעורי־ערב בעזרתה של דבורה דובנו, שחזרה זמנית מהארץ — והקן שימש שעות מסויימות ביום מקום ללימוד השפה העברית.

את פעולותינו ניהלנו גם בגנים הציבוריים. מי אינו זוכר את ה„שפיטאל גארטן", הגן הציבורי החדש שמאחורי בנין ה„זגודה", לא הרחק מבית־הקברות היהודי הישן? וגניהם של ד"ר חולווינסקי ומאלז'צקי? כל פינה שקטה, בצל עצים ושיחים על הדשא, נוצלה לפעולות.

לימים הגיענו מכתב־חוזר שאנו שיכים לגליל

קן „השומר הצעיר”



קן השומר הצעיר בריפין באחת ההופעות המזהירות בשנת 1930

מלאווה, שאליו קשורים כל הקנים בסביבה, החל בריפין, שרפץ, דובז׳ין (שהיו מבטאים ביידיש אַ לעפעליע, אַ טעפעליע, אַ שיסעליע), עד לאוסטרולנקה ופשאסניש (שהיו מבטאים ביידיש אַ לעפעלי, אַ טעפעלי, אַ שיסעלי). והצעה חשובה הועלתה לפנינו שקיבלנוה ברצון מההנהגה הראשית: מדריך. הדרכתו היתה מועילה מאוד. הסדרנו את הקבוצות וקבענו תכניות־פעולה לכל קבוצה לחוד, לפי הגיל. הוא שיווה לקן מראה אסתטי. דאג לפיתוח הפעולה וגיוונה. לסידור ספריה נאה שהיתה לתפארת. אכן, ה„אקציות” שלנו עלו. והקן התפתח ומניינו התקרב למאתיים חבר, בקירוב.

ערכנו הפלגות וטיולים רבים. אחד הטיולים הרא־שונים היה בכיוון כביש שרפץ — זאקרוץ. תכנית השיחות והמשחקים נוצלה במלואה, והורגש סיפוק רב. בערוב היום חזרנו. משהתקרבנו לעיר נערכנו בשורות לקראת כניסתנו, ובבוא הפקודה „קדימה צעד” — בשרו החצוצרות והתופים את כניסתנו החגיגית העירה. דגל הקן ודגלי הקבוצות התנופפו ברמה. אנו עוברים את רחוב וידמוחובה, את בנין הסטרוסטה וממשיכים לצעוד בראש מורם ובגאווה. הנה, לצד ימין ,לפנינו, בנין בית־ספר ה„תחיה”, שבו למדנו, ואנו זוכרים את המורים האהובים — ווידרביץ, המורה לתנ״ך, פלוצר המורה לעברית, ברוידה המורה לחשבון והמורה מלצקי שעשה רושם עז על הילדים בהופעתו בכיתה.

לצד שמאל של הרחוב, לא הרחק מבית־הספר עמד בנין המשטרה ואחריו התחילה השדרה שבצדה הזדקרה, מעל לצמרות העצים שעל הגבעה, ה„צארקווה”, הכנסיה הפרבוסלבית, בגגותיה הכפולים והצלב הפרבוסלבי בראשם. לימיננו רחוב מלאווסקה, ולשמאלו כיכר סינקביץ׳ ורחוב פראַגה, שבהתחלתו עמד קולנוע „פולניה”, שבעליו היו משפחת ליכטר. ליד הוודו־צ׳ונג (משאבת מים ציבורית), ישבו ה„גויות” וחיכו לתורן לשאוב מים שהיו מוכרות אותם ליהודי העיירה.

חברי הקן צועדים בסך ושירה פורצת מפיהם: „אשרינו ומה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו”, וכל העינים מופנות אלינו, גם מהבנין הענקי של ה„זגודה” המתבלט מתוך הבנינים הקטנים בני קומה וקומותיים סביבו .דרוכים וממושמעים פונים אנו בזוית חדה

ימינה, ונבלעים בתוך השער שמצדו הימני על הקיר מתנוסס השלט: „ז׳ידובסקה אורגניזציה סקאוטובה השומר ו׳ריפיניע״, היינו: „הסתדרות הצופים היהודית השומר הצעיר בריפין״.

הקן עצמו מתחלק לשכבות שונות: „גורים״ — זו השכבה הצעירה ביותר. השכבה השניה — „כפירים״, השלישית — „סוללים״, קבוצה שסללה דרכה בדינמיות רבה, פעולותיה נתנו פירות והעלו את הסניף למרום פסגה, עד שהיה לה העוז לדרוש את ניהול פעולות הגליל מידי סניף מלווה. עדת „חפציבה״ היתה העדה הבוגרת שממנה יצאו המדריכים והמחנכים הראשונים לשכבות הצעירות.

הופעתנו הרשמית בעיר הכתה גלים. בוועדת הק.ק.ל., שעם חבריה נמנו אליהו גוטליבובסקי, מאיר זליג כהן, ומטעם הציונים הכלליים ומפלגת פועלי־ציון (שמעונם היה בביתו של דוד בלושטיין) — אברהם קלמן וזלמן פלדהיים, ובאי־כוח ארגון הנוער „פרייהייט״ בנימין מענקע ומרדכי לבקוביץ. נציגי הסתדרות החלוץ היה קלמן מונטר ונחמן לוי, קן „השומר הלאומי״ (שמעונם היה ברחוב מלאווסקה) — אליהו דובזינסקי ושמואל מלין. והנה בתוך הועדה הזאת שמרו חברי השומר הצעיר על מקומם הנכבד. והפעילות בה יכלה לשמש מודד לעבודתם של כל הארגונים הציוניים. ולזכותו של השומר הצעיר יודגש, שהוא צעד בראש כל הפעולות למען הק.ק.ל. במשך כל שנות קיומו. בראש הועדה עמד ה„סבא״ והוא מרוצה וגאה על הפעולות של כל הארגונים, ר׳ שמואל זיינויל פוזנר. וגם הוא היה מקובל על הכל. באסיפת־הסברה אחת, שנערכה באולם של מכבי־אש על דרכי הציונות והגשמתה, הביע ה״סבא„ דעתו, וכל הציבור, תומכים ומתנגדים האזינו בדריכות לדבריו. כשעלה חברנו לענות לו לפי דרכנו ותפיסתנו, שמענו קריאות־ביניים מפי שמעון (חסיד) כהן, ציוני פעיל בכל רמ״ח אבריו: דרך ארץ למבוגר וותיק. אמנם נכון, כבוד ויקר ודרך־ארץ רוחשים אנו ל„סבא״, אולם אין הסברתו על דרכנו הציונית קשורה בכך — וזו היתה תשובתנו.

ברבות הימים הגיעה שעתו של מדריכנו לעזוב את ריפין והוא הוחלף במדריך שני, בחור גבוה, צנום וממושקף. אם המדריך הראשון הכניס לסניף את היסוד האסתטי, הרי השני הרביץ בנו תורה על חיי ארץ ישראל ועתידה ואנו אותות בגרות כבר נתנו בנו סימניהם. היינו לתנועה ציונית־סוציאליסטית וחברינו השתתפו בפגישות פומביות בין הארגונים הציונים בעיר וניהלו מלחמת הסברה שקולה וערה.

השירה העברית השתרשה בתוכנו, וערב ערב בקעה מתוך כתלי הקן, וריקודי ההורה בלי סוף לא עייפו אותנו. הכינוסים של קני הגליל ומושבות הקיץ הרחיבו את ידיעותינו בכל השטחים. צלילי השפה העברית נשמעו ברחובות העיר. ערכנו הופעות אמנותיות מעל במת התיאטרון גם בערים הסמוכות, על הרוב מערכונים ותמונות מחיי הארץ. היה זה מסע חינוכי רב־ערך ורושם בשביל הקהל היהודי שהיה מתכנס תמיד וממלא את האולמות עד אפס מקום — אבות ואמהות, ילדים ובני־נוער. באחת ההופעות התעורר בנו הרצון לגשש את דעת הקהל. אחד מחברינו דקלם את השיר אל תשמע בני למוסר אב ולתורת אם אל אוזן תט״, ודיקלומו נתן אותותיו. גם ההורים רחשו בנו אימון, ובהשפעתם היתה עזיבה מועטה של התנועה. תמיד קיימנו קשרים הדוקים עם הורים והיינו מנהלים ביניהם הסברה אינדיבידואלית. ועם זאת לא היה ילד בתנועתנו שלא שמע בקול הוריו ולא מילא משאלותיהם. כן לא היה ילד בתנועה שלא קיבל עזרה בלימודים משנתקל בקשיים. היו ילדי עוני בקן שקיבלו אפילו את התלבושת...

ואכן, ללבם של הורים רבים חדרה הסברתנו, שכל כוונתנו אינה להמריד בנים על הוריהם, אלא על חיי התלישות והניוון של הגלות, ולחנך את הנוער לבנין המולדת ולעיצוב דמות חדשה של יהודי־חלוץ. ופעולתנו לא הכזיבה.

בשנת תרצ״ג (1933) הגיע קן השומר הצעיר בריפין לשיא התפתחותו.

ברוריה דובנה־גוטמן / **בימים ההם**

בית „אבא אמא"

כשגמלה בלבי ההחלטה לכתוב על ביתנו — בית „אבא־אמא", שהיה לי למופת בימי נעורי, ומלוה אותי בהתמדה עד היום הזה, נזכרתי בסיפור קטן אודות ילדה תועה בדרך אשר אבדה את אמא. כששאלוה עוברים ושבים מי היא? ענתה בתמימות ילדותית: הלא אמי היא היפה באמהות.

ואל יהיה הדבר קל בעיני קוראי בני עיירתנו. כי כך ראיתי את הורי, וכך הנני רואה אותם גם כיום.

גם אם נתברכה עיירתנו ריפין בהרבה עסקנים ציונים וציבוריים, ויתכן ששתי ידים לא תמנינה את מספרם — היה אבא שלנו דוד דובנה שונה מהם, אחר מהם. אילו זוכים היו הם לחיות אתנו כיום, לא הייתי יכול לספר על מעשיהם מפאת מידת הענוה והצניעות שהיתה מנת חלקם של שניהם גם יחד.

לא גרם מזלי לדעת רבות עליהם. כי הרי ידוע הדבר, שבגיל חמש נשלחנו אני ואחותי הבכירה לארץ ישראל, כדי להתחנך בה בשפתה וברוחה, כרצון הורינו. אמנם קדמו לנו הדודה שמחה והדוד שמואל עם הדוד שמואל הגיע בן אחות אבא יהושע דנציגר ז"ל, אשר את שניהם שלח אבא ארצה. הם הגיעו שנה לפנינו בשנת 1920. ובשנת 1921 עלינו אחותי, סבתי ובן דודנו יצחק רוזנבקס ז"ל.

חייבת אני להזכיר שהחזירונו לריפין בשנת 1928. אינני יודעת מה היו הסיבות, אך חזרה זו מזכירה לי שוב את עיירתנו ריפין. היה זה חורף קשה ביותר. הדרכים היו משובשות מחמת השלגים, ודבורה אחותי ואני הגענו לפנות בוקר, יחידות לריפין. ההורים טרם ידעו על בואנו, ולכן לא באו לקבלנו לתחנת הרכבת, אך ממש ברגע בו הגענו נחטפתי מן האוטו לזרועותיו החמות של ליב שחום העין. ביד אחת החזיק את המזוודה שלנו, ודבורה צועדת לידו והוא משתדל

לחממני בגופו, היות ולא היינו מצוידות במלבושים חמים למדי לגבי האקלים של פולין בעונת החורף. ליב שתום־העין צעד צעדי ענק ובדרכו מפזם היה לעצמו בגאווה ובהנאה: נושא אני לדוד דובנה את בנותיו שבאו מארץ הקודש. וכך צעד ופיזם ושר לו עד שהגיענו לביתנו.

מקורות החיבה לאבי ז"ל

וברבות הימים החילותי להבין מאין חיבה גדולה זו מבני עמך לאבי ז"ל. באחת מימי השבת, כששכבנו ערים במיטה, סיפר והמחיז לנו אבא, איך בשנת 1905 הפגינו רבבות פועלים ב־1 במאי, ובראש המפגינים נישא הדגל האדום. בתוך מפגינים אלה בחוצות העיר, הפגין גם אבי, שהיה אז חבר פועלי ציון. ובפולין של הימים ההם, תמיד התנכלה המשטרה להפגנות אלו, והיתה מזדרזת לפזרן. המפ־גינים היו נפוצים, אך הדגל היה תמיד נשאר בידם.

בת 12 שנים הייתי אז ולא הבינותי מדוע חייב הדגל תמיד להיות אתם! לאבא היה הכשרון והתכונה המופלאה להמחיש ולהחיות למעשה כל רגש וכל מחשבה אשר היתה טמונה בנפשו, אם מבחינה יהודית־לאומית, ומכל שכן מבחינה סוציאלית.

אבי היה זה אשר בזמנו אירגן את שביתת המשרתות היהודיות, אשר עבדו 24 שעות ביממה, והיו נשכרות לתקופה של חצי שנה ושנה. הוא הצליח לבטל את גזירת השכרה לזמן והניצול ששרר אצל עובדות אלו. הוא אשר הדריך אותי לפני הופעתי בבית העם של העיריה, כדי לספר על ארץ ישראל, הוא אמר לנו מה עלינו לספר, ואז לחש באזני ואמר: „בתי, אם ישאלוך האם יש בארץ אוכל לאכול בה לשובע, בגד ללבוש, ותעסוקה לפועלים, תעני על הכל הן.

לי, כבת גדולה בת ה־12, אשר מחדש זכתה לאבא, לאחר היעדרות של 7 שנים, היו מלותיו קודש.

ובאותה אסיפה גדולה, אשר בה נתקבצו מטובי בני ריפין, היה נוכח גם בר קלינברג, והוא אשר שאלני במלים אלה: דובנה, דובנה! קאטשקעס און געגדז איז דא? באותו רגע נזכרתי את דברי אבא, וניסיתי אפילו למצוא הוכחות לדברי, ונזכרתי שפעם בטיול עם בית ספרי הראו לנו במושבה הגרמנית (שרונה) אוזים וברווזים. כך שנמצאתי אומרת גם אמת וגם מקיימת את מצות אבא.

לא זמן רב שהיתי עם הורי היקרים. נדמה לי רק שלוש שנים. אך היו אלה שנים שנטעו בי את הטוב והיפה שבאדם, וראיתי שאפשר לעשות זאת בלי לקפח את העם.

איך אוכל אחרת להגיד שהורי היו אחרים. יש אומרים שאבא היה היהודי המכובד היחידי, שהעיז לקחת ביום שמחת תורה את ההקפה הדלה ביותר. הוא אשר ביקש לעצמו את „עוזר דלים,״ ואחריו צעדו בגאוה כל בעלי המלאכה בריפין: הסבלים, הקברן, החייט, הסנדלר, והוא אבא, בראשם.

גם חלקה של אמי לא היה מועט ביחסה זה אל האנשים מרי הנפש ומוכי הגורל. לא עברו ימים רבים אז באנו מארץ ישראל, ואז לא רק בת אלא כידידה קטנה הייתי לאמי. הכבוד וההערצה שזכתה בו אמי בבואה לקניות. הקצב, השכן שלנו, שכינוהו בשם „יהודה בוק״ (אבל בבית הורי אסור היה בתכלית האיסור להשתמש בשם גנאי זה על חשבון שכננו הקצב), כאשר אמא היתה נכנסת לאטליזו היה הוא קורא בקול רם אל אשתו: האינך רואה שגברת דובנה מחכה. זה לא נבע חלילה, מהקניה הגדולה אשר אמי היתה נוהגת לעשות, כי היהפך הגמור היה המצב.

כאשר נוסד האירגון ששמו היה אז „פרויען פעריין״ בראשו עמדו היא וחברותיה: פיגלה גורמן ומרים דינה לנט, האשה הנפלאה שהיתה אם ממש לשלושת הילדים של האדון לנט, הוא אחד הגבירים שבעיר.

אמי, זו שידעה מחסור, ולא ידעה מאין תיקח לשבת, היתה כל יום חמישי בשבוע אורזת חבילות מזון קטנות, ואני הייתי יוצאת עמוסה אתן בהסתר, חלילה לומר למי ולאן פני מועדות. אחת רק ידעתי, כתובת ללא שם. במשך שנים נמשכה שליחות־מצווה זו על ידי. והיה כאשר חלה אדם נצרך, וזקוק היה למזון טוב, לא נרתעה אמא אף מזאת. החלוקה היתה שוה בין המתנדבות. כל שבוע היתה אחת מהן מביאה ארוחה חמה שכללה מהמנה הראשונה עד למנה האחרונה (לפתן).

לעתים הטרדתי את אמי באומרי, אמא, הלא ריבה ילדתנו (אחותי) היא הזקוקה למזון טוב. אמא היתה מזילה דמעה, ובשקט נוזפת בי ואומרת, כי האדם שאליו אני שולחת אותך, זקוק יותר כי חולה שחפת הוא. באיזה חום ורוך היתה אמא עוטפת את האוכל, לבל יצטנן חלילה מחמת הקור, ועיניה זרחו מאושר בעת שהיתה מלווה אותי עד לדלת ביתנו ומברכת אותי לדרכי. ככה היתה שולחת אותי במשך תקופה ממושכת, ומאוחר יותר גם לבתים אשר בהם היו אנשים חולים במחלה מדבקת. מחכה היתה לשובי בכליון עינים, יוצקת מים חמים על ידי, מקפידה מאד על החלפת בגדי, פן אחלה גם אני, חלילה.

לאחר מכן, בעלותי ארצה בשנית, מילאה את מקומי ריבה, אחותי הקטנה והטובה, אשר בגאווה גדולה כתבה לי, שהיא ממלאה את מקומי בשליחויות, ואינה פוסחת על שום מפעל, ושום מאמץ לא יקשה עליה.

חטא גדול חטאנו לכם הורינו, אחי ואחותי, אין מחילה. הדבר היחידי אשר נותר לנו, ואשר עליו משתדלת אני להקפיד הוא: לחנך את ילדי ברוח זו, לזכור ולא לשכוח אתכם, לזכור ולא לסלוח לאלה אשר עוללו לנו את זאת.

כמה הערצתיכם וכיבדתי אתכם, הורי היקרים! ובכל ימי חיי ובכל מעשי ומעשי ילדי, מחפשת אני דמיון אליכם. ואם אפילו בקלסתר פניהם.

ומה גאה אני כאשר אומרים לי, שיש בילדי דמיון להורי, זאת היא נחמתי היחידה.

בלהה גלילי־דובנו / עוללות מקן „השומר הצעיר"

רשיא ההשגים החברותיים הגיע יהושע גרף — המורה ומדריך התנועה, שנשלח אלינו מוארשה, ע"י הנהגת ה„קופות המשותפות". כל חבר קן חייב היה בתשלום „מס חדשי". הכסף שולם באורח אישי. מכיוון שרבים מבין הילדים היו מעוטי יכולת, הוחלט לשנות את הנוהג: חיסלנו את הרשימה האישית על „לוח הקבוצה" ובמקומה הופיעה רשימה „אלמונית" בת 15 מספרים — כמספר ילדי הקבוצה. כל מי שהיה בידו 5 גר' שילשל אותם לקופה וסימן על הרשימה סימן של צלב. כשהתמלאה הרשימה צלבים היה זה סימן שהקבוצה מילאה את התחייבותה. לא התמלאה עד סוף חודש — פנינו ל„קופת הגדוד".

לאיזה מטרות שימשה „קופת הגדוד" ומה היו מקורות הכנסתה?

על הגדוד מוטלת היתה הדאגה שכל חבריה — ללא יוצא מהכלל — ישתתפו ב„מושבות", כינוסים וכו', וכאמור — רבים היו מעוטי יכולת.

כל גדוד חלם על „תלבושת צופית אחידה", ששימשה להופעות במועדים וחגים לאומיים ותנועתיים. אבל לא כל חניך יכול היה להגיע לזה מסיבת מצב כלכלי רע בבית או בגלל התנגדותם העקרונית של ההורים להשתייכותו של הבן לתנועה. בשני המקרים שומה היה עלינו לדאוג לתלבושת צופית. מה, אם־כן היו מקורות ההכנסות? א) איסוף מחברות ועתונים לעשית שקיות ומכירתם לחנויות; ב) איסוף ומכירת קליפות תפוחי־אדמה לבעלי הפרות — עיסוק שהשתלם, כמובן, רק בחודשי החורף כשלא היה מרעה; ג) לשיא ההמצאות הגיע יחזקאל קופה — האהוב על כולם — נער כשרוני, תוסס ובעל הומור בריא. הוא השכיר עצמו לבעלי הדוכנים הקטנים לשמור על סחורותיהם מפני גנבים בימי השוק הסואנים. אין זה אמנם, נאה לחניך השומר הצעיר להיות סוחר! אך מה לא עושים למען התנועה? הוא הנעים לו את העבודה ע"י כך שאת ההכרזות על טיב הסחורה תיבל בשירים עבריים, בדיחות עממיות ופה ושם הכניס

גם איזו „ברכה" עסיסית על חשבון הממשלה הפולנית או המשטר המנדטורי בארץ. הוא מצא שותפים רבים ל„פרנסה" זו וכעבור זמן מה כבשנו בסערה את דוכני השוק בימי שלישי ושישי.

גם הצגות על טהרת ה„עבודה העצמית" שעברו לרוב בהצלחה רבה — שימשו מקור לא אכזב להגדלת „קופת הגדוד".

* * *

אחת הדרכים ליצירת „הווי" עברי בין כותלי הקן שלנו היתה המלחמה בשפה הפולנית. באותה התקופה קלטנו מספר ילדים שהשפה הפולנית היתה שגורה בפיהם. יצאה סיסמה: בעד כל מלה פולנית בין כותלי הקן — 10 גר קנס לק.ק.ל. קופת הק.ק.ל. התמלאה אמנם בהתחלת המבצע, אבל במשך הזמן, הודות לשיעורים והודות לקנאותו של המורה־המדריך, אשר הקרינה גם עלינו, דחקה השפה העברית את רגלי השפה הפולנית.

* * *

והנה „מבצע השמות הלועזים". החלטנו להחליף את השמות הלועזיים בעבריים. וכך נעשה הדבר: בלילה אחד, נבנתה ברוב פאר כעין מצבה גדולה מכוסה בד שחור, שהוצבה במקום מרכזי בחדר הגדול של הקן. לא חסרו שום גינוני טקס.

והנה על רקע המצבה השחורה הלבין גליון גדול של ניר ועליו באותיות של קידוש לבנה, רשימת השמות ביידיש ובפולנית: צ'שיה, אנדז'ה, מוטק, הניק וכו' וכו'. ברגע מסויים כובו האורות, רק אור הנרות הבהב במעומעם ולקול דממה דקה הושמע נאום הספד „קורע לבבות" לשמות הלועזיים. בגמר הנאום הוכנסה הרשימה לתוך התנור הבוער ושם נשרפה כשכל הקהל מלווה את ה„הלוויה" במרש האבל לשופן.

כעת הודלקו האורות. לקול שיר עברי הוצאה

הרשימה החדשה והוקראו, לקול תשואות, השמות העבריים.

* * *

מכל הנסיעות המשותפות למושבות, כינוסים וכד׳, נחרתה בזכרוני מושבת חורף אחת, שקיימנו בכפר רדז׳יקי של בעל האחוזה היהודי מר כהן ובחסותו ועזרתו הרבה של מר בלדיגר.

באחד הימים חזרנו מ„כינוס מנהלים" בהחלטה נחושה לקיים „מושבת חורף". לא היה זה קל להשיג את הסכמתן של ה„יידישע מאַמעס" לתת לילדיהן לעזוב את בתיהם המחוממים להרפתקה לא ידועה ובחסותם של „מנהלים" מבוגרים מהחניכים רק בכמה שנים. קשה עמלנו בסיירנו את כל בתי החניכים. זוכרת אני שמאחד הבתים הועפנו החוצה בחוסר שמירה מוחלטת של חובת הכנסת אורחים מינימלית... משלחת יצאה לרדז׳יק לביתו של מר בלדיגר. לאחר שהצגנו את עצמנו וסיפרנו לו מה מטרת המושבה — „הכשרת חלוצים לקראת חיים עצמאיים בארץ ישראל בחיק הטבע" — התרגש היהודי והבטיח מגורים ועזרה ככל שידרש. ואכן עמד מר מר בלדיגר בהבטחתו, בשלחו במשך השבועיים של שהותנו בכפר, בוקר בוקר עגלה, ובה כד חלב, מנת חמאה, גבינה ותפוחי-אדמה.

חומרי הסקה רשאים היינו לקחת מחצר המנסרה בה התגוררנו.

הדרך לשם היתה מלאה הרפתקאות. את הסוסה והעגלה שכרנו מסבו של בן-ציון זילברמן, ר׳ „טונה החלבן". סביבת ריפין שופעת כידוע, עליות וירידות. בכל עליה שומה היה עלינו לדחוף את העגלה, (גם את הסוסה המסכנה), דבר שנעשה ברוב רעש והמולה. ובכל ירידה היתה סוסתנו, בצהלת שמחה, נותנת „ספיד" ומשאירה את כל החבורה הצוהלת הרחק הרחק מאחוריה, ונעצרת בקושי רק לפני העליה הבאה. ברגע מסויים נקרעו המושכות — תערובת אמנותית של חבלים למיניהם וחגורות עור קשורות ומסובכות, שרק ר׳ „טוניה" יכול היה להתמצא בהם. ה„חברה" נירתמו לעגלה ובאיחור של כמה שעות הגענו למחוז חפצנו והוא — מנסרה בלב היער. בין רגע הוסק התנור הגדול שתפס כחצי החדר, הוצאו הסירים והתחיל הבישול. כעבור זמן היה הבית מסודר, מרופד קש ריחני — ואנו סעדנו את לבנו במרק תפוחי-אדמה — מעשי ידיו של משה טוחנדלר — אחד החניכים שהתגלה כטבח ממדרגה ראשונה. טיולי לילה, רחצה בשלג, משחקים צופיים ומעשי קונדס למיניהם, ומעל לכל „שיחות" מסביב לתנור החם על ארץ ישראל, שירי הארץ — כל אלה הפכו את התקופה הזאת לחווית נעורים בלתי נשכחת.



אין באפשרזותנו לאסוף וולהביא את כל המקומות בעתונות העברית שבהם נזכרת הפעולות הציונית בריפין. אנו מביאים רק קטעים, עלי־טרף מעץ־החיים הגדול, גרגירי־רשמים, המעידים על רגשי האהבה והכיסופים ושאיפתם של אנשי ריפין לתחית עמנו וארצנו.

„הצפירה", י״ד אלול, תרע״ח, עמ' 14

ריפין

בעבודת הציונים בעירנו באה הפסקה קצרה לרגלי סגירת „בית העם" שלנו. הדירה נועדה לצרכי אחרים. לפני שני שבועות הוזמן מר י. ניסנבוים לבוא לעירנו ונאם פה פעמים בבית־הכנסת. אחרי הנאומים נגשו לקבוץ הכספים לטובת „קרן טשלנוב".

— טרחה רבה וצער גדול מביא לנו בית־הספר העברי בעירנו. בית־ספר זה היה מתחלה מוסד פרטי ועבר אח״כ לרשותו של ועד־הורים. ועד זה הביא לו מורה אחד ומלמד אחד מוורשה, מלבד עוד מורה שני שהיה לו פה. אולם החלו סכסוכים וחכוכים בין המו־רים בינם לבין עצמם ובין המורה והועד של ההורים. המלמד הוורשאי עזב את ביה״ס ויסד לו „חדר" לבדו ומושך אחריו את תלמידי ביה״ס... המורה הוורשאי עזב את עירנו ואשתו נשארה פה ופתחה לה בי״ס מיוחד ומושכת אחריה את תלמידות ביה״ס הצבורי... אולם ועד־ההורים לא עזב את המערכה ונספחו אליו גם אחדים מראשי הציונים, והם עובדים עתה יחד לבסס את מצבו החמרי של בית־הספר ולהעמידו על הגובה הפדגוגי הראוי. למטרה אחרונה זו נכנס עתה ביה״ס לרשותו של הקורטוריון הציוני בוורשה. הקורטוריון כבר מצא לנו מורים הגונים ועל פי תכנית־הלמודים שלו יתנהלו מעתה הלמודים העבריים והכלליים, מלבד התפלה והמשנה, שנלמדים בבית־ספרנו עפ״י מורה מיוחד.

„הצפירה", כ״ח אלול, תרע״ח, עמ' 16

ריפין

התעמולה בעירנו לטובת הקבוץ המיליוני הביאה פרי רב. וכפי שיש לשער מראש תהיינה התוצאות גדולות מאד שלא קוינו להן. עד עתה נקבץ בעירנו סכום של יותר מן 8000 מארק, מלבד החפצים הרבים שהנשים והעלמות בעירנו פרקו מעליהן ונדבום בחיבה יתרה למפעל הכביר הזה. עד עתה קבלנו חפצים מאת הרשומים מטה:

1) משה חיים וחנה צירקלארז — תיבת־פפירו־סים (פורסיגר) של כסף; 2) מרת אסתר העניע בורמאן — עגילי אזנים של זהב; 3) ניכע קאלמא — צמיד של זהב; 4) בעריש גאלאנט — תיבת־בשמים של כסף; 5) מרת זלינובסקה — תיבת־טאבאק של כסף; 6) מרת יוכבד דוברזינסקה — שרשרת זהב; 7) העלמה רחל נענע פוזנר — טבעת זהב; 9) עמרם הורונזיץ — שעון של כסף; 10) מרת צפורה קרוטקה — טבעת זהב; 11) עגיל אחד של זהב.

ברכות לראש־השנה תרע״ט

בכתיבה וחתימה טובה ובשנת גאולה וישועה הנני מברך את הורי, משפחתי, חברי לדעה, וכל השואפים לתחית עמנו בארצנו.

בברכת ציון והתחיה

אשר דאברזינסקי, ריפין

בשנת שלום וגאולה מברך דוד דובנא ורעיתו בריפין את הוריהם, קרוביהם, וכל השואפים לתחית עמנו וארצנו.

בכתיבה וחתימה טובה ובשנת שלום וחרות הנני מברך את הורי, משפחתי, מכרי, חברי לדעה וחלוצי עמנו העובדים בארץ־ישראל.

בברכת ציון והתחיה

דוד בורשטיין, ריפין

בכתיבה וחתימה טובה ובשנת גאולה וישועה הנני מברך את אבי, משפחתי, קרובי, מכרי, וחברי לדעה בכל אתר ואתר, תהא השנה הזאת שנת התגשמות שאיפותינו.

בברכת ציון ותחית הלאום

זעליג בראהן, ריפין



מימין בית־העם המפואר שהתנוסס מעליו הדגל הציוני — בבית וולף פוזנר ז״ל

לחברינו הציונים בכל אתר ואתר לאחינו החלוצים העובדים בארץ־ישראל אנו שולחים את ברכתנו החמה לראש השנה הבאה, תהא שנה זאת שנת שלום וברכה שבה תתגשמנה כל תקותינו — תחית עמנו בארצנו.

ועד אגודת „בני־ציון" ריפין

בשנה טובה ומוצלחת הנני מברך את קרובי וחברי לדעה די בכל אתר ואתר, תהא השנה הזאת שנת התגשמות תקותנו בארץ אבותינו.

ש. ז. פאזנער, ריפין

בשנה טובה ומוצלחת הנני מברך את הורי, קרובי, מכרותי, ומכרי, חברי לדעה ובמקצוע, את תלמידותי, ותלמידי, די בכל אתר ואתר תהא השנה הזאת שנת התגשמות תקותנו בארץ אבותינו.

י. פלוצער, ריפין

את כל הציונים די בכל אתר ואתר ואת היושב ראש של אגודת „בני־ציון" בריפין מר ש. ז. פא נער, וביחוד את חלוצי עמנו העובדים בארץ תקותנו, והחלוצים הריפינאים העובדים בהחוה הטשנסטוכאית אנו החתומים מטה מברכים בשנת שלום וחרות, ובשנת התגשמות שאיפותנו בארץ אבותינו.

בברכת ציון ועבודה

אשר דאברזינסקי, דוד בורשטיין, יצחק זאקס, זעליג בראהן, משה פנחס בלושטיין, משה מונטער, יהודה נעדרע, ישראל קרהן, צדיק זאנאבענד, מרדכי גאטליבאוסקי, ברוך פוקס, ישראל בוכמאן, צבי קאלינסקי.

ריפין ער"ה השרע"ט.



**כנוס יוצאי ריפין בישראל בשנת 1935 בעת קבלת הפנים המנהיגם הדגול ר' שמואל זנביל פ־זנר ז"ל בהגיעו לתל־אביב
בראש השולחן יושב ר' יעקב שמשון ליכטר ז"ל**

חלוצי ריפין בבנין הארץ

יצחק בן־צבי

— — אשרה של הציונות הוא — שהגואל הזה נמצא לה בדמות הפועל העברי, אותו הפועל שסמוך ללידתה של התנועה הציונית, נולד אף הוא בתור מעמד ציבורי, שהתחיל להכיר את עצמו ואת תפקידו ההיסטורי בכלל, ולבסוף הכיר גם את תפקידו ההיסטורי המאוחד לגבי עמו ועתידותיו.

בן־ציון בורנשטיין / לבטיה והישגיה של קבוצת ברזילי

לא אגזים אם אומר שהחלוצים יוצאי ריפין שהיו הראשונים בעליה השלישית, עשו היסטוריה בארץ ישראל ורשמו דף מזהיר בכיבוש העבודה וביצירת חיי שיתוף. שמה של קבוצתנו „קבוצת ברזילי", יישאר חרות לתפארת בתולדות ההתישבות החלוצית, כקומונה עירונית של פועלים אשר הגשימו בחייהם חיי שיתוף ויצירה ושמה הלך לפניה כקבוצה של חוצבים ופועלי בנין מצויינים. בשורות הבאות אשתדל לתאר את תולדות הקבוצה, מתוך נסיוני האישי, ולספר על לבטיה וגילגוליה וכן על מפעליה במקומות שונים בארצנו.

בן 16 הייתי כשעזבתי את בית הורי בריפין ויצאתי לדרך לארץ ישראל. היה זה בסוף שנת 1920 ובתחילת 1921 כאשר רוב החלוצים בעירנו עזבו את ביתם ואת עירם ובדרכים עקלקלות הגיעו ארצה מי — דער ווינה, מי — דרך טריאסט. ארזתי מזוודה לא גדולה ובתוכה חליפה אחת וכמה כותנות — ולדרך!

הודעתי לאבי ולאמי שאני עומד לצאת לדנציג ומשם לארץ ישראל.

אבא ז"ל בא ודיבר על לבי:

„צעיר אתה, לאן אתה נוסע? שם צריך כל איש להרוויח את לחמו ואתה עודך כה צעיר. חכה עד שתגיע לבגרות, תרכוש מקצוע ואז תסע.

תשובתי היתה: „לא, אני מוכן לכל עבודה קשה ואסע לשם, בלי כל חשבונות".

נסעתי מדנציג. בדרך ביקרי בברלין, התעכבתי שם כמה ימים, משם נסעתי לטרייאסט והפלגנו באניה לאלכסנדריה. היתה זו אנית־משא שנסעה בערך שלושה שבועות וביקרה בכל מיני מקומות. היינו עשרה בחורים. נסענו בתוך מחסן שבתחתית העניה, בתנאים קשים. אלא שבאותם ימים לא ידענו מה זו אנית לוכסוס.

מאלכסנדריה ליפו נסענו ברכבת דרך המדבר.

זוכרני, כי באותה הרכבת נסע אז הנדיב הידוע בארון רוטשילד לבקורו בארץ.

הראשונים בנמל יפו

בסוף פברואר 1921 הגעתי ליפו.

זכרונותי מתחילים מאותה הפגישה הראשונה עם ההווי בא״י בראותי בנמל כיצד ספנים ערבים מורידים את העולים היהודים לסירות.

ביפו גרתי בנוה שלום, 8 אנשים בחדר אחד. כל איש שילם שני גרושים ללילה.

היה אתי סכום של עשרים לירות שטרלינג שאותם נתן לי אבי למען לא אהיה מחוסר־כל במקום החדש, אלא שלא רציתי לבזבזו.

יצאתי לחפש עבודה. והנה מצאתי בני עירי שהגיעו ארצה כמה חדשים לפני ועבדו במסילת הברזל בלוד: יוסף פוזנר ז״ל, מונטר ז״ל, אשר גרונר ז״ל, ויבל״ח ישראל כהן. כמה קנאתי בהם, שהם כבר פועלים ומרוויחים לחמם בעמל כפיהם. באותה התקופה היתה עבודת פריקה בנמל יפו — ערבים עסקו בפריקת סחורות מאניות לסירות, ביחוד עצים. בין היתר הועסקו על ידי סוחר העצים ה׳ מולדבסקי.

בעת ששוטטתי בנמל וראיתי אותם בעבודתם צץ במוחי רעיון לארגן קבוצת פועלים יהודים לפריקת סחורות בנמל. הערבים היו מפרקים את הסחורה מן האניה אל הסירה ועלינו הוטל לפרקה מן הסירה אל החוף. הסוחר מולדבסקי עודדני ברעיון זה, למרות שכל הרעיון נראה תמוה: בחורים יהודים ייכנסו למים ויעסקו בפריקת סירות?..

התארגנו קבוצה של 5־6 בחורים שהייתי הצעיר ביניהם אך כולם בעלי שרירים, ביניהם קרימצ׳אקים (עולי קרים).

בבוקר הוסכם שעלינו לקבל לירה אחת שכר עבודה בעד כל סירה של עצים שתפורק. התחלנו לעבוד ומצאנו עצה למען לא נצטרך לעמוד במים: עשינו גשר של עצים ובעבודה מהירה הרווחנו כל איש לירה ליום.

יום עבודה ראשון! מה גדולה היתה הנאתי מכך שאני מרוויח את לחמי בעמלי. אחרי יום של עבודה קשה ומפרכת היה לי הסיפוק שהנה אני פועל ומרוויח לקיומי.

כעבור 2־3 ימים, בראות הספנים הערבים ש„המוסקובים׳ מצליחים להוציא שכר יום עבודה יפה בלי להיכנס למים, הפגינו נגדנו וביקשו לנשלנו מן העבודה. היינו ששה בחורים בלבד מול מאות ערבים. פרצה קטטה, התחולל שמה קרב ידים ומקלות.

המשטרה התערבה והוסכם על פשרה: חמש סירות לערבים והששית לקבוצתנו. הסכמנו לכך ויכולנו להמשיך בעבודה בנמל, אם כי הרווחנו פחות, והחלטנו להמשיך כקבוצה ולקבוע עובדה של קיום עבודה עברית בנמל יפו, שלא היתה בו דריסת רגל לפועל יהודי עד אז.

... אלא שאניות לא באו לנמל יפו יותר מפעם אחת בחודש. היינו מחכים לאניה — ולשוא. לא יכולנו לעמוד בבטלה זו וכל איש מבין חברי הקבוצה הלך לחפש עבודה וכך התפזרנו.

המאבק על קיומנו

אז התחילה חברה קבלנית „קדם״ (חברה גרמנית, המהנדס הראשי היה מר לוי) בעבודת בניה בתל־אביב. נזכרתי כי יש ברשותי מכתב המלצה מברלין אל המהנדס לוי, פניתי אליו והוא שאלני: „היודע אתה לערבב בטון?״

תשובתי היתה: „באתי ארצה לעבוד בכל עבודה. טרם עירבבתי בטון, אך בטוח אני שאם יראו לי איך לעשות זאת, אלמד״.

וכך היה. הוזמנתי לעבודה. המהנדס לוי עצמו הדריך אותנו יום תמים בעשיית בטון וביציקה — והוא עשה זאת ביסודיות גרמנית — ומאותו יום ואילך הייתי לפועל בנין. עבדתי אצלו עד 1 במאי 1921.

דירה לא היתה לי, כי עוד לא היו חדרים להשכיר בת״א. הייתי מתגנב לבית העולים ביפו, כדי ללון שם אצל חבר.

ב־1 במאי פרצו הפרעות. קודם לכן הגיעו ארצה אחדים מחברינו מ„החלוץ״ שמואל כהן, למל סטוצ׳ינר ז״ל, נתן נייגורק ז״ל (שנהרג בפרעות באותו יום). היה לי יום פגרה לרגל חג העבודה והלכתי לבית העולים בעג׳מי לשוחח עם האורחים, אך הרגשתי

מתיחות משונה בין הערבים, לכן הסתלקתי וחזרית לת״א והשתתפתי בפעם הראשונה בתהלוכה של 1 במאי.

בתהלוכה הודיעו כי הערבים ביפו התנפלו על יהודים ועושים פרעות. לשמע הידיעה התפזרה התהלוכה, כל אחד תפס ביד מה שיכול למצוא ורץ לנוה שלום. לא היתה הגנה מאורגנת ובכל זאת הסתערנו על הפורעים והדפנו אותם. אחר כך חזרו הם והדפו אותנו, כי משטרת הרוכבים הערבית ירתה בנו. כך נמשך הדבר כל היום. לפנות ערב בא הצבא ההודי והמהומות שככו.

בין הקרבנות בבית העולים ביפו היה חבר שלנו מריפין נתן נייגורק, בן יחיד להוריו, שלא זכה להתערות בארץ, אלא יום אחרי בואו נפל מידי הרוצחים. מותו עשה עלינו, בני עירו, רושם מדכא, אבל על קברו נשבע כל אחד מאתנו בלבו לנקום את מותו על־ידי עבודה ובניית הארץ. עוד אחדים מבני עירנו נפצעו באותו יום בסכינים ובאבנים. אני זכיתי לצאת בלי כל פגע, רק למדתי לקח שלהבא נצטרך לעמוד על נפשנו ולארגן את הגנתנו.

אחרי המאורעות באה דרישה מצד ההסתדרות וההנהלה הציונית לכיבוש עבודה בפרדסים. אז התחילה להתגבש קבוצת ריפין ונסענו לפתח תקוה לחפש עבודה אצל הפרדסנים. היתה אז התחלת הקיץ, ומכיון שלא היה לנו היכן לגור היינו הולכים אל הגורן של פתח תקוה, ללינת לילה. את המזוודה היה כל אחד מאתנו מפקיד באיזו חנות במושבה. בבוקר הלכנו לשוק העבודה, שם נהגו האיכרים לבוא רכובים על חמוריהם ולבחור פועל אגב מישוש שריריו. עובדי־הפרדסים הערבים שמילאו תמיד את השוק נעלמו אחרי המאורעות ביפו ולכן נזקקו האיכרים לפועלים יהודים.

שני חברי שמואל כהן והמנוח למל סטוצ׳ינר קבלו עבודה אצל איכר בשם פנחס מאיר. הוא העסיקם בחיתוך קש ל„תבן״ בגלגל סכינים. יום אחד שמעו כיצד אומרת אשת האיכר אל בעלה (באידיש): „גזלן — איך יכול אתה להעביד נערים יהודים בעבודת פרך כזאת, היאה רק לערבים?״...

אני נלקחתי לעבודה אצל יהודי טוב בשם מרדכי סלומון. הפרדסים היו בשטח ה„מיר״. הליכה של שעה וחצי בחולות. האיכר רכב על החמור ואני הלכתי אחריו.

„האם עבדת בטוריה?״ — שאלני מרדכי סלומון.

„בביטון עבדתי, בטוריה לא״ — עניתי.

הציע לי ברירה: עבודה יומית, קלה יותר, בשכר של 10 גרושים ליום או בקבלנות, בה אפשר להרוויח כפליים.

עניתי לו שאני מרגיש עצמי בריא ואוכל לעבוד בקבלנות.

„הבאתי לכם חלוצ׳ל״ — אמר מרדכי סלומון לקבוצת פועלים יהודים ותיקים, ילידי המושבה, שעבדו אצלו. הוא שוחח אתם וכנראה המליץ לפניהם שישתדלו לקרבני וללמדני את העבודה.

מנהל העבודה פנה אלי באידיש:

„חלוצ׳ל, קח את הטוריה ביד כפי שאני מחזיק בה״ — והדגים לפני איך לעבוד בשורה אחת עם יתר הפועלים.

אותו יום צצו יבלות על כפות ידי, גבי כמעט ונשבר, אבל המשכתי עד הסוף וראש הקבוצה טפח על שכמי, כמי שאומר: עמדת במבחן!

נשארתי בפרדס והאיכר שמני משגיח וממונה על הבאר.

שבועיים לננו בגורן והיתושים אכלונו חיים.

חברנו יצחק בלס, שהיה בריפין חובב במה וליצן, לן אתנו בגורן, ובשכבו היה מתלוצץ:

„היתושים יותר גרועים מן האיכרים, כי הללו מוצצים מאתנו את הלשד, ואלה — גם את הדם...״

אחרי זמן־מה שכרנו רפת בפתח־תקוה וקבענו בה את ביתנו.

קבוצת ריפין בגדוד העבודה

כעבור זמן באו אנשים מגדוד העבודה ובהשפעת דבריהם עזבנו את הפרדסים והצטרפנו לגדוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור, אל הפלוגה בראש העין שעבדה בבניית מסילת הברזל ראש עין—פתח־תקוה. תפקידנו היה להכין את התוואי שעליו יניחו פסי הבר ל, לחפור תעלות משני צדי המסילה ולעשות מילוי במקומות הדרושים.

נכנסנו לגדוד כגוף מלוכד, כקבוצת ריפין: שמואל כהן, יעקב ישעיביץ, חיים דוד גוטפלד, יצחק סטוצ׳ינר, יוסף קונסקבולסקי, מרדכי סטוצ׳ינר ובן־ציון בורנשטיין.

פלוגת הגדוד הסתדרה באהלים ליד מבצר אנטי־פטרוס, לא הרחק מן הכפר הערבי ראש העין (ראס אל עין).

חיינו היו חיי קומונה. חדר האוכל היה משותף וכל אחד קיבל אספקה מן המחסן המשותף. החברות עסקו במטבח ובכביסה. החיים התרבותיים של המקום היו חוויה בשביל כל פועלי פ״ת. בגמר העבודה המפרכת היו מתאספים, שרו ורקדו ובילו יחד עד שעה מאוחרת.

יהודה קופיליביץ (כיום אלמוגי) היה הרוח החיה של הפלוגה. עמד בראשנו והיה נוסע ליפו לקבל פני חלוצים ולדבר על לבם שיצטרפו לגדוד העבודה.

מקץ זמן־מה, בהגיע המסילה קרוב לפתח־תקוה, עברה הפלוגה מראש העין למושבה והשתכנה במקום שם נמצאים עתה בניני מועצת פועלי פ״ת והעיריה. הפלוגה העמידה אהלים ועתה שימשה ביתר שאת מרכז לצבור הפועלים במושבה. הבידור היחיד — חוץ מערבי הווי — היה הליכה לקולנוע הקיצי בפ״ת לראות סרט.

קבוצת ריפין היתה מהמצטיינות בעבודה. ביום ששי נהגו לרשום את התוצרת וקב׳ ריפין היתה בראש. היינו מוציאים בממוצע 4 וחצי מטר חפירה לאדם, הספק שנחשב בין ההישגים הגדולים ביותר. כאשר נבנתה הרכבת בפ״ת — עשינו את החפירה באדמת חמרא כבד וקב׳ ריפין היתה בין הפועלים הטובים ביותר. רוב חברי הקבוצה היו בגיל 17—18 שנה.

תמה העבודה בפתח־תקוה וחלק ניכר מהפלוגה עבר להתישבות בעין חרוד ותל יוסף. חלק נשלחו לפלוגות גדוד העבודה למגדל בגליל וחלק לטבריה, לעבודה בכביש טבריה—צמח וביניהם גם אנו, קבוצת ריפין.

הגענו בשעות הערב ברכבת לצמח. האהלים והחפצים הועברו בסירות על פני הכנרת לשטח שבין קבוצת כנרת והמושב.

בלילה הראשון היינו עייפים מטלטולי הדרך ולא היתה שמירה מעולה. כשקמתי בבוקר לא מצאתי את חפצי, כי מזוודתי ועוד חפצים של חברים אחרים שהיו באהלים הקיצוניים נגנבו על ידי בוידואים.

החברים הבחינו בי שאני מחפש בעיקר את התפילין (כי הסתרתי בתוכם קצת לירות שהבאתי מן הבית). הם צחקו לי: „כל החפצים אבדו ואינו דואג

ורק לתפילין הוא דואג״. אך הם כמובן, לא ידעו את הסוד... עשינו חיפושים בהר פוריה ומצאנו מזוודות ריקות ובתוכן את התפילין שלי. שמחתי מאד על מציאתם והראיתי לחברים, כי קרה נס...

נסעתי לטבריה וקניתי בגדי חלוצים: מכנסים קצרים, חולצות עבודה ונהפכתי לחלוץ אמיתי.

משנגמרה סלילת הכביש, החלה העבודה בהרחבת טבריה והכשרת קרית שמואל לבניה. אנו סללנו את הכבישים לקראת התחלת העבודה בשכונה החדשה. על הגבעה נטינו אהלים וגרנו בהם, אך בלילות החורף היו גשמים ורוחות חזקים ולא פעם נפלו האהלים ואנו שכבנו תחתם ולא העזנו לקום. הבוץ היה עמוק ודביק כמו צמיג באדמת הנזאז, אך היינו מתלהבים מן העובדה, כי בונים שכונה חדשה.

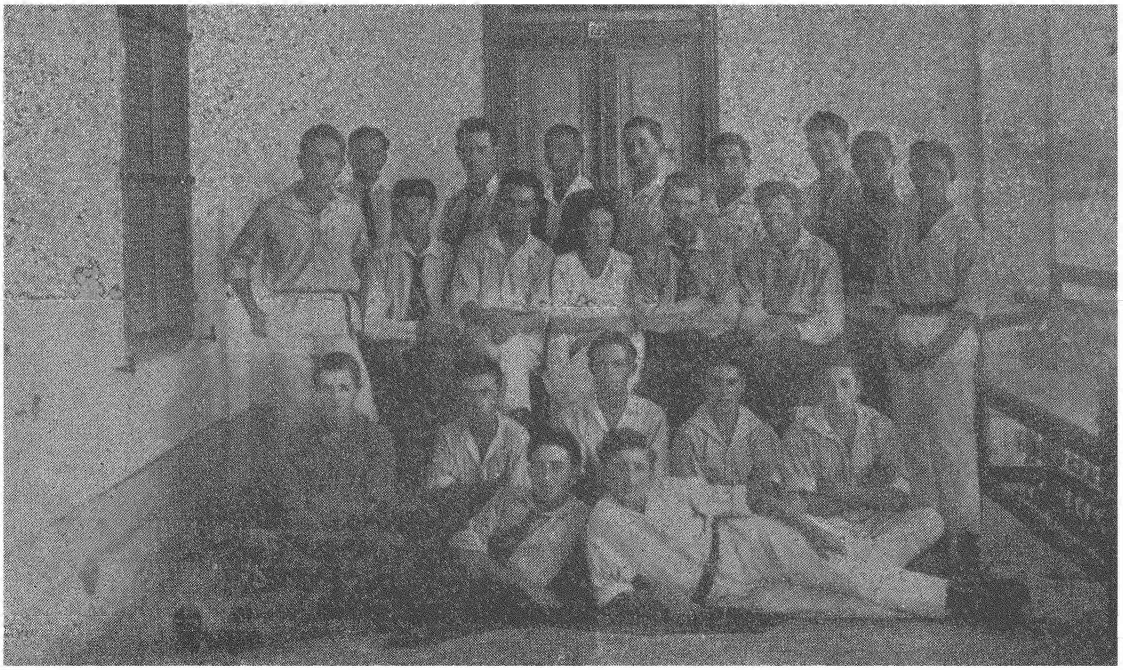
יצא שמה של קבוצת ריפין בעבודת החצץ בפטישים (מכונות חצץ לא היו אז). אנשי קבוצת ריפין נחשבו כמומחים וזריזים בעשיית חצץ מאבני הבזלת השחורה. הספק היה גדול: מטר מעוקב ליום לאדם!

לפני גמר העבודה בקרית שמואל יצאנו, אני וחברי שמואל כהן, לטיול לגליל העליון מתוך כוונה להגיע עד מטולה. יצאנו ברגל. הגענו לאילת השחר ולנו שם. למחרת המשכנו צפונה. היה עלינו לעבור בכפרים ערביים, בפרט בחלסה (היום קרית שמונה), שהיתה ידועה ככפר של פורעים.

היינו גאים ולא ידענו פחד. עברנו בכל השטח. טיילנו בכל הסביבה ועד למרגלות הר החרמון הגענו. בכפר גלעדי הביטו עלינו בהתפעלות על אומץ לבנו.

שבעה ימים ארך הטיול שלנו וחזרנו דרך עמק החולה עד ראש פינה ומשם עלינו לצפת. בקרבת העיר ראינו קהל רב של יהודים וערבים יוצאים בשמחה כאילו לקראתנו. הסתבר שאותה שעה נחנך הכביש והעגלה הראשונה הרתומה לסוסים עלתה בכביש הסלול והגיעה לצפת. יהודים מגודלי פאות, נשים, ערבים, התקהלו והיתה שמחה גדולה, שעשתה עלינו רושם רב.

לנו בבית ספר בצפת על ספסלים. למחרת סיירנו בעיר, בבתי כנסת, ראינו את הטיפוסים של יהודי צפת, עיר הקודש. הדרך חזרה לטבריה עשינו בשבילי ההרים בעוברנו דרך כפרי דרוזיים. לא חשבנו שאיזו סכנה אורבת לנו. בשובנו אמרו אנשי טבריה: „איזה חלוצים׳לך חסרי כל פחד״.



פגישה ב„בית קדם" ביפו בשנת 1921

בשורה ראשונה מימין: מרדכי סטוצינר, יוסף קונסקובולסקי
בשורה שניה מימין: כהן שמואל, מונדז'ק אברהם, בוכמן ישראל, בלושטין פנחס, גוטגלס עזריאל
בשורה שלישית יושבים מימין: פוזנר יוסף, זאנאבענד צדוק, רחל נענע, כהן ישראל, בלאס יצחק
בשורה רביעית עומדים מימין: כבירי טוביה, גרונר אשר, ליכטר מאיר, בורנשטיין בן־ציון, ישעיביץ יעקב, פודר בנימין, גוטפלד חיים, פומרנץ אהרן, מונטר משה

מטבריה היינו הולכים כל שבת לדגניה א' לשמוע הרצאות, ביניהן של א. ד. גורדון ומצאנו סיפוק.

חלוצי ריפין שעלו ארצה אחרינו היו מפוזרים בכל הארץ ועבדו בפרדסים, בבנין, בכבישים, ברכבת. קשרנו קשרים אתם. חבריהם מתל־אביב, יפו וחיפה ביקרו אצלנו בטבריה, היו חילופי מכתבים גם עם חברינו בירושלים והתרקם הרעיון ליצור קבוצה של בני עירנו להתישבות. גדוד העבודה יסד באותה תקופה פלוגת חוצבים בירושלים לשם כיבוש העבודה, שהיתה עד אז כולה בידי ערבים. לשם כך פתח הגדוד מחצבה ראשונה בגבעת שאול, מול ליפתא וכמה קבוצות, למשל קבוצת יצחק לנדמן (אלוף יצחק שדה), הקרימצ'אקים וקבוצת ריפין מטבריה שיצא שמה כחוצבים טובים, הועברו לירושלים. היה זה בתחילת 1922, כאשר נטינו אהלים בגבעת שאול והתחלנו לחצוב אבנים לבניני סלונים, בהדרכת בעלי

מקצוע ערבים. למדנו סיתות אבנים ובניית בתים מאבנים.

החיים בפלוגת גדוד העבודה בגבעת שאול היו שיתופיים. ירושלים היתה מרכז תרבותי. היינו מבק־רים בבית העם, ב„בצלאל", כל שבת טיילנו בעיר העתיקה, התהלכנו סביב החומות ובקירנו בכנסיות של כל מיני דתות. אנשי הישוב הישן הביטו על החלוצים כעל „טריפה", לא קרבו אותנו, ירקו עלינו וצעקו „מחללי שבת". היינו מבקרים במאה שערים, אבל נמנענו מלבוא במגע עם החרדים.

הכינוס והנ—ת היסוד להתישבות בני ריפין

הרעיון של הקמת קבוצת בני ריפין להתישבות לא הרפה מאתנו. לאחר שבאנו בדברים עם חברינו במקומות שונים בארץ, הוחלט לערוך כינוס של חלוצי

ריפין בנוה־שלום, ביפו. הכינוס התקיים בחג השבועות 1922 אצל צדוק ורחל זונאבנד והנחנו את היסוד לקבוצה. הוחלט שהחברים הגרים בתל־אביב וסביבתה, יקימו מחנה בתל־אביב וכאשר יהיה הכל מוכן יצטרפו גם החברים משאר המקומות. בסוף הקיץ 1922 היה הכל מוכן. עזבנו את ירושלים ובאנו לתל־אביב.

לפני עוזבנו את גדוד העבודה בירושלים פנינו אל הנהלת הגדוד (יהודה קופיליביץ ואלקינד) והודענו להם שאנו נאלצים לעזוב את הגדוד, הואיל וייסדנו קבוצה של בני עירנו להתישבות. תשובתם היתה שלילית, כי הגדוד היה זקוק לחוצבים המעולים מקבוצת ריפין.

יום אחד, בבוקר, ארזנו את החפצים, לקחנו את בגדי העבודה, המיטות ואהל אחד, קמנו והלכנו. העמדנו את האהל על הדרך לגבעת שאול מול הכפר ליפתא מקום בו עומד עתה בית היתומים דיסקין. קבוצת ריפין יצאה לעצמאות! חיפשנו עבודה.

באותו זמן החלו להקים את השכונות בית הכרם ותלפיות. השגנו עבודה בחציבה ועשיית יסודות בטון אצל הקבלן דיסקין ובנינו את הבית הראשון בתלפיות. ההליכה מליפתא עד תלפיות ובחזרה היתה ברגל.

כך עבדנו כל הקיץ ובתחילת הסתיו הצטרפנו ל„קבוצת ברזילי" בתל־אביב.

המחנה של הקבוצה הועמד בשכונת נורדיה, בחו־לות שליד הדרך לכפר הערבי סומל. מרחוב אלנבי עד למחנה צריכים היינו ללכת בחולות. הקימונו אהלים וצריף למגורים וחדר אוכל (בצריף). היינו בערך 25 בחורים וחברה אחת — רחל זונאבנד (בתו של זאנוויל פוזנר).

המשק התנהל על־ידי החברים, שעסקו גם בהכנת אוכל ובכביסה. קראנו לקבוצה בשם קבוצת ברזילי, לזכרו של מזכיר מועצת פועלי תל־אביב—יפו, שטבע בירקון. הפטרונים של הקיבוץ היו הסופר קלעי (גיסו של ברזילי), שהיה בא אלינו תכופות לשיחות, ברל כצנלסון, אברהם הרצפלד, נטע הרפז ועוד.

הקבוצה שימשה מרכז לכל פועלי תל־אביב באותם הימים. תמיד היה שמח — היו רוקדים, הציגו מחזה. פועלי העיר מצאו שם מקום לבילוי. אמנם, הקבוצה נוסדה לשם התישבות, אך מכיוון שלא היה למרכז החקלאי תקציב להתישבות, עסקנו בעבודת בנין ונהפכנו לקיבוץ עירוני. אז החלה בניית השכונה

של מחוסרי דירות (נורדיה), שד"ר חיים בוגרשוב היה היוזם והרוח החיה בה. הקבלן היה המשרד לעבו־דות ציבוריות — מוסד הסתדרותי.

עבדנו בסלילת הכביש ואחר כך בבניית הבתים. אלא שבאו מאורעות ומיד פחתה הבנייה והיינו מחוסרי עבודה. בימי האבטלה לא היה אפילו לחם לשובע. כאשר הובאו מעט ירקות טריים על ידי יצחק בלאס וגדליה גלובוס שנשלחו על ידנו להשתלם חקל־אות במקווה־ישראל, היתה הרגשת חג. בינתיים נצטרפו לקיבוץ שלוש חברות — מלכה גלובוס, לאה והלה (שתי האחרונות, עולות מווינה), וחשבנו שאולי עם בואן ישתפר טיב האוכל. אבל נתברר שהן יודעות לבשל מרק משעועית הן לצהרים והן לארוחות ערב — תמיד אותו תפריט.

יצחק גוריון, שכבר אז היה עסקן ציבורי, נמנה על חברי קבוצתנו, ובהיותו חבר במועצת פועלי יפו, השתדל להקל על מצבה של הקבוצה ולספק לה עבודה. הוחל אז בבניית תחנת החשמל הראשונה ברחוב החשמל והיה צורך לעשות חצץ.

קיבלנו מכסה של ארבעה חברים לעבודה בחצץ. בבואנו לעבודה מסרו לנו קרון אֲבנים של תשעה קוב ואמרו: תעבדו בקבלנות וכמה שתספיקו תרוויחו. מכיוון שהיינו חוצבים בעלי נסיון מהכבישים טבריה—צמח ומירושלים, הספקנו ביום אחד לגמור את הכל.

מנהל העבודה היה מלא התפעלות ואמר: אנשים עובדים ימים שלמים ולא גמרו קוב אחד והנה הבחורים מקבוצת ברזילי הספיקו תשעה קוב על ארבעה אנשים ביום אחד, יוצא כמעט שנים וחצי קוב לאיש. עוד לא נשמע כדבר הזה עד היום!

כך יצא שם טוב לקבוצה והספקנו לצבור כסף ולהגדיל את הצריף למגורים ולא היה עוד צורך לגור באוהלים.

הקיבוץ המשיך את קיומו עד 1924. אלא שבינתיים נשרו מאתנו כמה חברים, שמצאו איש איש בחירת לבו ועזבו את הקבוצה והקימו להם בתים. לאחר העויבות התפלג הקיבוץ לשנים: חלק השתרש בבנין וחלק שאף להתישבות על הקרקע. גם הדחיות משנה לשנה מצד המרכז החקלאי בדבר סידור תקציב להת־ישבות הכניסו אי־הבנה בין החברים והמשק התחלק. קבוצת ברזילי א' עברה לגור במקום חדש, שנקרא אז רחוב הגליל, על מגרשו של צבי נשרי (כיום הסופר־

מרקט ברחוב בן־יהודה). העמדנו שם מחצית צריף ושובך יונים.

מכיוון שהצריף למגורים חולק לשנים, היה לנו צורך בקיר... הלכנו ליפו וקנינו ארגזים. החברים העמיסו את הארגזים על גבם וסחבום לאורך החוף, מיפו עד צפון תל־אביב. מקץ שעות של עבודת סבלות כזאת, הגענו הביתה רצוצים, אבל מלאי סיפוק שיהיה לנו בית ולא נלון בחוץ. למחרת גמרנו את השלמת הצריף וערכנו „חנוכת הבית" בשמחה גדולה.

בקבוצת ברזילי א' היו: חיים־דוד ולאה גוטפלד, שמואל כהן, בן־ציון בורנשטין, רחל בורנשטין, עזריאל גוטגלס, נחמיה שטנצל, יעקב ישעיביץ, חנה ולמל סטוצ'ינר, טוביה כבירי, שמחה גוטגלס ועוד בחורה בשם שושנה.

המשכנו לעבוד בתור קבוצת בנין וקבלנו עבודות בשכונה החדשה תל נורדוי וברחובות הירקון, בן־יהודה, פרישמן, מנדלי. בנינו בתים למגורים וגם מוסדות, כגון בית־הספר תל־נורדוי.

קבוצת ברזילי — פלוגת מחץ

קבוצת ברזילי היתה מן הקבוצות הראשונות שעסקו בבנייה. ב־1927 נבנה המרכז המסחרי החדש בחיפה. אז נסעו חלק מחברינו לחיפה ושימשו מדריכים ומנהלי עבודה. הם הצטיינו בטפסנות והדריכו פועלים חדשים בעבודה זו. משנסתיימה העבודה בחיפה עברו חברינו לירושלים, לעבודה בהקמת האוניברסיטה העברית בהר הצופים.

היו אלה יעקב ישעיביץ, נחמן שבתי ז"ל, צדוק זונבנד ונחמיה שטנצל.

היינו חברי ההגנה. ובאותה התקופה היה אצלנו מחבוא של רובים ותחמושת. מכיוון שתפסנו עמדה בקצה הצפוני של העיר, שמשם והלאה השתרע החול השומם, היינו כעין מגן לשכונות הסביבה.

אחותי המנוחה, רחל בורשטין, באה מחוץ לארץ, הצטרפה לקבוצה והיתה מבשלת אוכל לחברים. בחדר האוכל עמד שולחן כבד שאי־אפשר היה להזיזו ותמיד שאלה לתומה: „מדוע השולחן כה כבד שאין בכוחי להזיזו?" הסוד יצא יותר מאוחר. יום אחד חזרתי מן העבודה בשעה מוקדמת מן הרגיל והנה הופיע כמה רוכבים, שוטרים אנגלים וערבים שסיירו בסביבה

ובראותם צריף, מקום ישוב בתוך החולות, דפקו בדלת ובקשו מים לשתיה. אחותי פתחה לפניהם את חדר האוכל.

שמעתי רק קטעי־משפטים ושברי־מלים שנזרקו בחלל החדר. ודאי — חשבתי — באו לערוך חיפוש. האזנתי ללא ניע ומבוכה נתחדרה בלבי, והנה קולו־תיהם נעשו יותר ברורים. הם מבקשים מים ורוצים לשתות.

רווח לי והזמנתי אותם לשבת ליד השולחן ובקשתי את אחותי לכסות את השולחן במפה (בסדין לאמיתו של דבר).

בקשתי ומבטי עוררו בה אי־שקט ולא הבינה את המפנה הפתאומי. אמרתי לה לכסות בלי אומר ודברים. הגשנו להם תה ושוחחנו אתם. הם נחו והלכו.

על סודו של השולחן לא גליתי לה דבר.

כעבור מספר ימים, בעת שהחברים היו כולם בעבודה מחוץ לבית, באו כמה בחורים, נכנסו, נגשו אל השולחן ואחותי נדהמה בראותה שהם מוציאים משם רובים ומכניסים אחרים במקומם וציוו עליה שלא לדבר על כך.

אז היא הבינה פשר בקשתי לכסות את השולחן.

קבוצת ברזילי היתה ידועה כ„פלוגת מחץ" של מועצת פועלי תל־אביב והופעלה בכל „משמרת" או השבתה או כשהיה צורך להושיט יד ולגמור איזה מפעל שאחרים לא הצליחו בו.

באו שנים של חוסר עבודה בתל־אביב והמוסדות חילקו „סיוע", 25 גרוש לשבוע לאיש. קבוצתנו אף פעם לא נזדקקה לכך ולא קיבלה כספי סיוע. ההנהלה הציונית היתה מקציבה כספים לעבודות דחק ופעם הקציבה עשרת אלפים לירות ליישור הקרקע בצפון תל־אביב (אדמת קרול) והכשרתה לבנייה, אלא שהכסף בוזבז והעבודה לא נעשתה. אז פנתה מועצת הפועלים אל קבוצת ברזילי וקבלנו עלינו את האחריות לניהול העבודה. עבדו אז ביישור הקרקע 300 איש, ביניהם אקדמאים, רופאים ומהנדסים, שהיו מובטלים.

בתור סיוע הם קבלו ימי עבודה לפי מצבם המשפחתי — יום אחד לשבוע לרווק, יומיים לבעל משפחה. העבודה, בהשגחתנו, נעשתה היטב לשבועית רצונם של כל הנוגעים בדבר והובעה הערכה לקבוצת ברזילי על ידי הח' קיציס, מזכיר מועצת הפועלים, ראש העיריה דוד בלוך־בלומנפלד, גזבר העיר נחום



קבוצת ברזילי חוצבי אבני־ים לסלילת כבישי תל־אביב

בשורה ראשונה יושבים מימין: **גוטפלד חיים, שטנצל נחמיה**

בשורה שניה עומדים מימין: **כחולי פנחס, גוטגלס שמחה, ישעיביץ יעקב, צוקר משה, ברמן שרגא,**

כבירי טוביה — רכובים על הגמל מימין: **בר־עם בנימין, גוטגלס עזריאל**

טברסקי ויושב־ראש הועדה לבנין ערים, אליעזר קפלן, שהיה ידיד הקבוצה.

באותן השנים, מ־1928 ואילך שרר חוסר עבודה כרוני בתל־אביב והפועלים הרעבים ללחם קיבלו „סיוע" מאת ההנהלה הציונית ומועצת פועלי ת"א חילקה 25 גרוש לשבוע לרווק וקצת יותר מזה לבעל משפחה. גם קבוצת ברזילי היתה מחוסרת עבודה באותם הימים והחברים בכל זאת סירבו לקבל סיוע. חיפשנו עבודה בכל מקום שהוא.

באותו זמן החלו להגשים „תכנית גדס", תכנית בנין עיר לצפון תל־אביב, שעובדה על ידי האדריכה האנגלי גדס, והיה צורך באבנים לסלילת כבישים. מחמת המאורעות היה מסוכן להוביל פועלים לחציבה למגדל צדק. קבוצת ברזילי הציעה לחצוב אבנים בתל־אביב מתוך הסלעים שלחוף הים. היא עשתה נסיון בשיטה מיוחדת של הפעלת דינמיט בתוך מי הים לפיצוץ הסלעים. לאחר שהנסיון הצליח והאבן

עמדה במבחן, קיבלה הקבוצה את העבודה תחת פיקוחה. החציבה סיפקה עבודה למאות פועלים וגם בעלי־גמלים יהודים זכו בעבודה בהובלת האבן — וכך הוקל מצב התעסוקה.

הצריף של הקבוצה עמד על מגרש ברחוב בן־יהודה, עליו עומד כיום הסופרמארקט. עוד לא היו כבישים ודרכים בסביבה זו, אלא רק כרמים וחולות, שההליכה בהם קשה. כל בוקר בשעה 6 היינו יוצאים בדרך הקשה עד הירקון, עמוסי כלי חציבה — פטישים ו„בלמינות", כלומר איזמלים גדולים, וחומרי נפץ — ולאחר הליכה של כשני קילומטרים, עוד היה עלינו לעבור את הנחל ולהמשיך בהליכה צפונה עד מקום החציבה. ליד הירקון עמד הצריף של קיבוץ השומר הצעיר מססס"ר שבראשו עמד רב־חובל זאב הים. הם היו מעבירים אותנו יום יום בסירות אל הגדה הצפונית של הנחל ומשם הלכנו עמוסי כלי העבודה עוד כקילומטר וחצי. בשעת החיצוב עמדנו במי הים

עד המתניים. על פי רוב עבדנו בחורף, בימי קור, גשם, סערות חול, משום שבחורף ירדו פני הים במקצת.

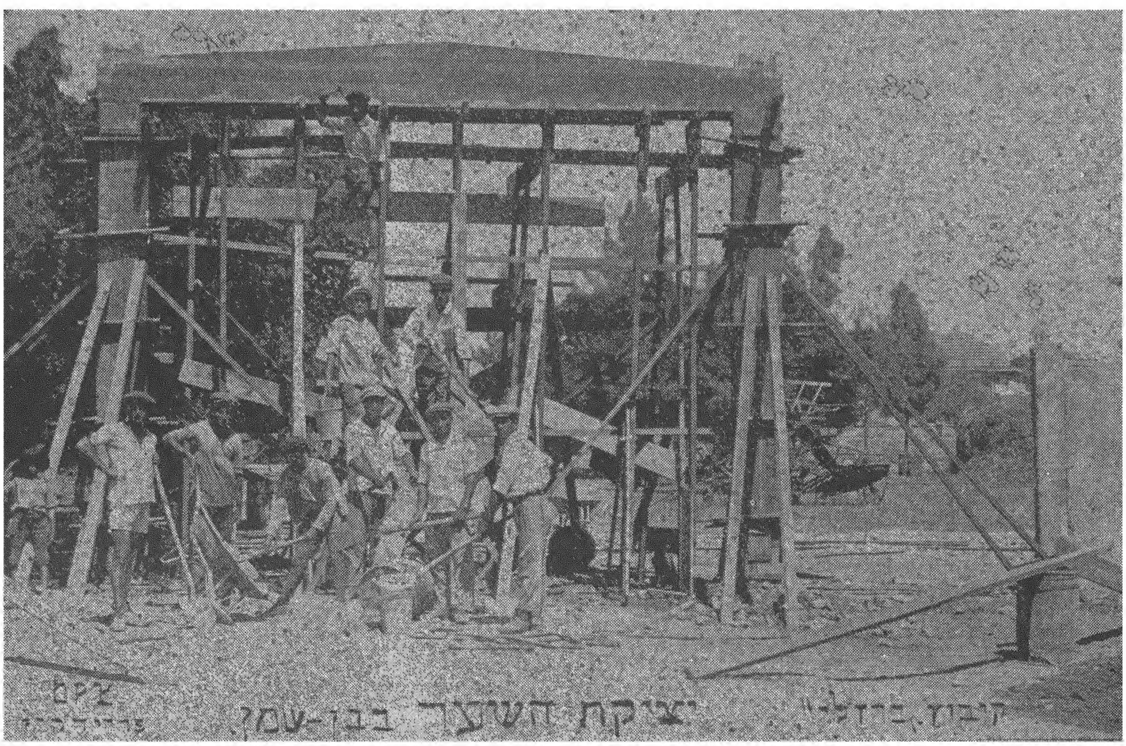
האבנים שנחצבו מתוך הסלעים נערמו על ידנו בערימות לצורך מדידה, אך לא פעם קרה שבשובנו בבוקר למקום נוכחנו, שהערימה נעלמה, כי גלי הים הסוער סחפו אותה והיה עלינו לאסוף את האבנים שנית.

כתום יום של עבודה מפרכת היינו מעמיסים את כלי העבודה על הגב וחוזרים בדרך הארוכה והקשה, משום שלא היתה כל אפשרות להשאיר את הכלים במקום, מחשש גניבה על ידי ערבים. וכשסער הים, לא יכולנו לעבור את הירקון בסירה ונאלצנו לעבור בתוך הים הרדוד ליד שפך הנחל. כך נמשכה העבודה כל החורף. באביב עלו פני הים והחול היה מכסה את הסלעים.

לימים היה צורך באבנים לסלילת הכביש ברחוב דיזנגוף ומחמת המאורעות היה מסוכן להוביל פועלים לחציבה במגדל צדק. היתה הצעה לחצוב אבנים בתל־אביב מתוך סלעים שבים. קבוצת ברזילי עשתה נסיון בשיטה מיוחדת של הפעלת דינמיט בתוך הים לפיצוץ הסלעים. לאחר שהנסיון הצליח והאבן עמדה במבחן, קיבלה הקבוצה את העבודה תחת פיקוחה. היתה עבודה למאות פועלים בחציבה ולבעלי גמלים בהובלה וכך הוקל מצב התעסוקה.

אחר כך קיבלנו עלינו להקים את הגדר סביב מושב בן שמן, שהיה מוקף ישובים ערביים. בנינו שם שער ורפתות והספקנו לגמור את העבודה לפני פרוץ מאורעות הדמים ב־1929. כך ניצל מושב בן שמן מסכנת התנפלות של פורעים.

במאורעות 1929 נחרבה באר טוביה, הנקודה הדרומית ביותר של הישוב. קבוצת ברזילי קיבלה עליה לבנות מחדש את באר טוביה, בשטח סמוך למושבה שנחרבה. היה עלינו להקים בריכת מים, 40 בתים וליד כל בית גם רפת ולול, וכן בית העם.



עומדים בשורה ראשונה מימין : **בורנשטין בן־ציון, כהן שמואל, ישעיביץ יעקב,** סוסליק שאול, **שטנצל נחמיה, סטוצינר למל**
עמדים על הפיגום מימין : **ברמן פישל, גוטגלס עזריאל** — עומד הקיצוני למעלה : **כבירי טוביה**

יום יום ופליאתו

השטח החדש היה מלא קוצים בגובה של מטר וחצי. הגישה למקום היתה בחזקת סכנה, כי היינו צריכים לעבור בכפרים ערביים גדולים ותושבי הכפרים היו יורים על כל תנועה יהודית. המצב הזה לא הפחיד אותנו. נסענו למקום, הקימונו מחנה אוהלים, הבאנו כלי עבודה, בנינו חדר אוכל, ניכשנו את העשבים והקוצים, נעשו מדידות, מתחנו חוטי הבנין וניגשנו במרץ רב לעבודה. היתה אז הסיסמה להעמיד לרשות המתישב משק מוכן עם בית בנוי, רפת ולול.

קצב העבודה היה מהיר עד כדי שהקדמנו את התאריך שנקבע לנו לפי התכנית על־ידי המחלקה להתישבות של ההנהלה הציונית. בעת ובעונה אחת עם ביצוע הבניה באו המתישבים וגרו במקום, נטעו פרדסים ועבדו בחקלאות. יצא שתוך חורף אחד קמה מושבה והכל הביעו התפעלות על הקצב המהיר שבו נבנתה המושבה, תוך שילוב הבניה עם הנטיעה והעובודה החקלאית. מושבה זו התבססה במהירות, כי החומר האנושי היו פועלים ותיקים מהעליה ב׳ וג׳.

בשנת 1927 נמסרה לקבוצת ברזילי עבודת בניה של בית הבריאות על שם נתן שטראוס ברחוב בלפור בתל־אביב. באותם הימים נחשב בית הבריאות לבנין מהגדולים ביותר בעיר. קבוצת ברזילי קיבלה בשנה שלאחר מכן את העבודה בשיקום המושבה הר־טוב, במבואות ירושלים. בשנת 1929, אחרי מאורעות הדמים בישוב, נחרבו הרבה מושבות בארץ, בתוכה גם הר־טוב שהיתה מושבה של עולי בולגריה. משנרגעו הרוחות נשלחנו מטעם מועצת פועלי תל־אביב לשקם את הר־טוב. הנסיעה היתה ברכבת ושוב היתה זו דרך מלאה סכנות, כי עברנו את לוד, רמלה, נען, כפרים ערביים עד הגיענו להר־טוב. תוך סכנה רבה ניגשנו לבנית בתים, רפתות ולולים בשביל המתישבים שעזבו והיו צריכים לחזור לבתיהם. העבודה היתה מאומצת, היה צורך לחצוב אבנים ולחפור באדמת נזאז קשה. היינו מוקסמים מן הסביבה היפה. כל שבת היינו מטילים בסביבה, במערת התאומים, בכנסיה הנוצרית של המנזר, בדורבן וכשבאו חברי אגודות המשוטטים לטייל בהר־טוב הצטרפנו לטיול והגענו עד בית גוברין והמערה הידועה. סיירנו בהרי חברון ולפעמים הגענו עד חברון ובית־ג׳אלה. תוך זמן קצר

הספקנו לקשור קשרים עם ערבים והם היו מספקים אוכל, ביצים, עופות — מצרכים שהיו דרושים לקיום הקבוצה. אחרי תום העבודה בהר־טוב, חזרה הקבוצה לתל־אביב ועסקנו בעבודות בניה שונות. והנה באה קריאה מטעם מועצת פועלי תל־אביב לצאת לסרפנד, להגדלת המחנה הצבאי הבריטי. היתה שם עבודה בסלילת כבישים הקשורה גם בעשיית חצץ.

מחלקת העבודות הציבוריות שליד מועצת פועלי תל־אביב קיבלה עליה סלילת כבישים במחנה הצבאי הבריטי בסרפנד, אלא שבגלל חוסר ידיעה בעבודת הכבישים מצד הפועלים, לא התקדמה הסלילה. אז פנתה מ.פ. ת״א אל קבוצת ברזילי „להציל את המצב". הקבוצה עסקה באותם הימים בבניית בית בתל־אביב. זוכרני, כי באחד הימים בשעות הבוקר המוקדמות, בא אלינו הח׳ טריפון, מנהל עבודה של מחלקת העבודות הציבוריות, ועמו מכונית־טנדר, עליה העמסנו את המטות וכלי המטבח וללא כל שאלות ומענות עזבנו את הבנייה בעיר באמצע, נענינו לקריאת מועצת פועלי תל־אביב ונסענו לסרפנד. ליד המחנה הצבאי העמדנו אוהל מרובע, מאוהלי הצבא האוסטרלי, אשר שימש לנו דירה, מטבח וחדר אוכל. הועסקנו ביחוד בהכנת חצץ, בה היינו מומחים. העבודה התקדמה יפה, לשביעת רצונם של האנגלים ומשנסתיימה סלילת הכבישים, קיבלנו מכתב הוקרה וציון לשבח ממחלקת העבודות הציבוריות של מ. פ. ת״א.

לא קל היה לי לעזוב את העיר ואת העבודה שהתחלנו בה ולנדוד למקום שמחוץ לעיר, אבל באותם הימים היו מצייתים לצו ולא שאלו שאלות רבות, אלא נהגו לפי הכלל „נעשה ונשמע". קבוצת ברזילי הלכה גם לסרפנד. העמדנו אוהלים והיינו לנים שם.

כעבור כמה חודשים, תמה העבודה ושוב חזרנו לתל־אביב. ב־1930 היתה תל־אביב מקום של חוסר עבודה. תנועת הבניה פסקה אחרי המאורעות ומועצת פועלי תל־אביב אירגנה משרד לעבודות ציבוריות — מוסד קבלני לעבודות בנין וכבישים. היסוד של משרד זה היוו קבוצת „הבנין", קבוצת בקר וקבוצת ברזילי. כך נוצר הגרעין הראשון של המשרד הקבלני בחסות מ. פ. תל־אביב, אחרי פירוק „סולל בונה" ב־1926. המשכנו בחיי קומונה ובקבוצת ברזילי עד שנת 1930. בינתיים התחתנו חברים אחדים, הקומונה התפרקה ונשארנו „קבוצת בנין", שותפות לעבודה. אמנם,

מבחינה כלכלית־משקית התפרקה הקומונה, אך קשרי הידידות בין החברים לא נותקו עד היום הזה.

משך הזמן כשהגיעו ידיעות על השואה והיה צורך לנקוט בצעדי עזרה לטובת ניצולי העיר, נוסד ועד יוצאי ריפין בישראל. הינדה זויקלסקה ע״ה, צ׳רנה גרונר, זליג ברון, בן־ציון בורנשטין, יעקב גולדשלג ז״ל ואריה דבינסקי, היוו את הועד, שבא במגע עם כל הניצולים שהגיעו ארצה ונתן עזרתו לעולים בהלוואות, בסידור בעבודה, בסידור דירה. עמדנו בקשרים גם עם אמריקה, עם ועד העזרה לבני ריפין בארצות הברית וקיבלנו מהם עזרה למען יוצאי עירנו. נטענו 1000 עצים ביער הקדושים לזכר העיר. פעילותו של הועד הופסקה כשחדלו לבוא ניצולים מעירנו, כי בכך גמר את תפקידו.

אכן, בני ריפין נתנו מזעתם ומדמם לבנין הארץ והיו מראשוני העליה השלישית. התכונות שציינו את בני עירנו הן, המסירות לעם ולארץ, הנכונות ללכת למקומות הקשים, היושר והרצינות בעבודה ולבסוף קשרי ידידות אמיצים מתוך זכרון משותף של עירנו ריפין. תכונות אלו יכולות להיות למופת לדור הצעיר למען ילכו בדרך זו. בזכות תכונות אלו של בני ריפין ושל רבבות חלוצים שבאו ממקומות אחרים, נבנתה ארצנו, נהדפו האויבים שהתנכלו לה — וזכינו במדינת ישראל. כשאנו עוברים כיום ברחבי המדינה, יש לנו הסיפוק לראות את המקומות הרבים בהם השקיעו בני ריפין את עמלם והישקו בזיעת אפם את אדמת המולדת. כיום המקומות האלה פורחים ושוקקים חיים. נמשיך לקיים את הקשרים החברתיים בין יוצאי ריפין ולחנך את ילדינו ברוח זו.

מתוך אוסף כתבי
ד ו ד ק ל ע י

והיה הקיבוץ לכפר ברזילי

כל אשר ידע את ז. ברזלי יודע, שחביב היה על יודעיו כי סגולה נפשית היתה לו לשבות לבבות לאהבה אותו, ולפעמים גם מפגישה ראשונה. ביחוד יש ליחס זאת לבני הערים והעיירות בפולניה, אשר ביקרם מטעם הפעולה העסקנית שלו. אלה ראו בו לא רק „מרצה משולח״, „מורה דרך״, אלא בעיקר ובראש — חבר קרוב. בביקוריו אלה טושטשה בו כל התרברבות, השכיחה והטבעית במידה ידועה במקרים אלה.

אהבה כללית זו לזאב התבטאה בהבעת האבל הרבה שהקיפה את צעירי ציון בפולניה — אף על פי שרובם לא הספיקו להכירו ורוב בני דורו בתנועה היגרו מפולין לתפוצות או עלו לארץ — גם החלטה נתקבלה שם אז חגיגית, להקים זכר עולם למנוח בצורת בית בשכונת הפועלים ע״ש ברוכוב, שיהא מוקדש להסתדרות העובדים. אולם, כידוע טרופה השעה על חברינו בפולניה ונקל להם להחליט דבר מאשר לקיים.

המפעל שנעשה בארץ לזכרו של זאב — בנחת נעשה, בלי כל פרסום מתוך איניציאטיבה עצמית של קבוצת חברים קטנה, אחת הקבוצות הבודדות — ואולי הבודדה עד עכשיו — של בני פולין, שהתכוננו בתור קבוצה בעבודה חקלאית מאורגנת במקומם לשם עליה לארץ. חברים אלה שהוכרחו בבואם הנה להיפרד ולהתפזר למקומות עבודה שונים — התאחדו שוב כמלפנים לקבוצה אחת לשם מפעל־מזכרת לזאב ברזלי אשר דבקו בו לחבבו ולהוקירו.

בחודש תמוז בזמן פריחת הקיבוצים והחבורות ביפו ורבויים מיום ליום, התקבצו חברים אחדים, כעשרה במספר, אלה שעבדו אז ביפו, מבני ריפין שבפולין, חניכי חוות החלוץ שבעיר זו והחליטו לעצב את עצמם כחטיבה קבועה בשם „חברת ברזילי״. שום דרכים קבועות לא סימנה לה קבוצה קטנה זו — והחליטה רק לקבץ את פזורי החברים שבכל הארץ למען יתחברו כולם לחבורה אחת, — אולם קרבתם מתוך העבודה עוד מפולין הבטיחה לקבוצה זו צורה אחרת מאשר לכל החבורות בעיר.

בראשית שנה זו התכנסו כל החברים ליפו וכולם עמדו על הצורך להתאחד לקיבוץ אחד, לפי שעה

לשם עבודה בעבודות שבעיר המתקבלות על־ידי המשרד לעבודות ציבוריות, אולם סומנה במפורש השאיפה העיקרית לשוב בבוא היום, לעבודתם לה הת־כוננו במסירות ובהצלחה בחוץ לארץ, להתאחז בחקלאות אחיזה קבועה. בתקנות היסוד התבלט אז הדבר המיוחד לקבוצה זו. זמן קצר עבר אז מעת נתבטלו ה„מחנות" בתוכם נידונה באופן חיוני מאד השאלה על השיתוף והאיחוד בקבוצה, בעד שיתוף (קומונה) ונגדו (רק בהתאחדות בודדים). השאלה נישאה החוצה ונסרה בחלל כל עולמנו. לערים בכל זאת לא הגיעה במלוא חריפותה. זעיר שם זעיר פה נשמעה השאלה בפיות ה„יוצאים", יוצאי הגדוד שזרמו העירה או שיירי המח־נות הבטלים. זרה היתה לעיר צורת הקומונה, כאילו אין העיר מסוגלת בהחלט לצורת חיים כזו. בלי קריאה בשם, בלי פירוש סיסמאות, ערך לו הקיבוץ — מאז הוא נקרא בשם „קיבוץ ברזילי" ולא חבורה — הליכות חיים של שיתוף שלם בשכר ובצרכים. עד היום ישנם ביפו רק שני קיבוצים קומונתיים: קיבוץ אחד מיסודו של השומר הצעיר וקיבוץ ברזילי.

הקיבוץ מונה כעת 25 איש, מהם 5 חברות, שלוש משפחות ושני ילדים. שאלת המשפחה והילדים — במובן הכלכלי כמעט שאינה קיימת כלל. חברים אחרים של הקיבוץ עובדים במקוה ישראל — בעבודות אחראיות — ובשומרון, ומשלימים את ידיעותיהם בחק־לאות. שאר החברים יושבים ב„נורדיה" ועוסקים כל הזמן בעבודות המשרד. מקום חנייתו של הקיבוץ שייך לו, כי נרכש קודם ליצירת הקיבוץ על־ידי אחד החברים, ועכשיו הוא שייך — על ביתו ועל חצרו המצומצמת — באופן רשמי לקיבוץ.

למרות חוסר העבודה כמעט במשך כל זמן קיומו של הקיבוץ — הספיק להסתדר במידה ידועה הן בצרכי ההווה וגם בצרכי העתיד. נבנו על ידי החברים צרי־פים לדירה ולחדר אוכל, נרכש אינוונטר — אם כי בצמצום — של כלי־עבודה בשביל כל הקיבוץ, סודרו לול, שובך ומכלאה של עזים אחדות. יסודו בעיקר בסדרו הקומונלי; כמה שיש — מספיק, ומה שיש — טוב. כוח זה התבלט ביחוד בימי חוסר־העבודה הקשים. ידעה ועדת חלוקת העבודה להעריך את כוח הקיבוץ הקומונתי וניתנה לו עבודה במידה פחותה ביחס לאחרים. הקיבוץ קיבל גם גזירה זו ברצון; קשרי החברים נעשו אמיצים ויציבים יותר ויותר, עד שהקו־



קבוצת ברזילי בבנית בית אליעזר קפלן ז"ל

מונה השלמה — שמקודם לא היה זה מפורש ושי־טתי — נתקבלה בתור עיקר מפורש של הקיבוץ.

הקיבוץ מסדר בתוכו גם את העבודה התרבותית, מסתדרות מזמן לזמן שיחות וקריאות־מדע משותפות והוצאות עתונים קבוציים מזמן לזמן.

במשך כל זמן קיומו — משתדל הקיבוץ במרץ לגשם את שאיפתו העיקרית להתאחזות בהחקלאות. העובדה ,שכל חברי הקיבוץ התחנכו שנים בעבודה חקלאית ושאחדים מהם מומחים מנוסים בענפי חקלאות ידועים, — מזכה את תקותם ואמונתם, כי יצליחו בסידור קבוצה חקלאית בכמות אדמה מצומצמת עד כדי הכרח.

הקיבוץ עומד כל הזמן במו"מ עם המרכז החקלאי, אולם עד כה לא מצא הלה לאפשר להציע איזו

הצעה מפורשת בנידון זה, למרות התייחסו בחיוב לתכנית הקיבוץ. חוסר סיכוי מסוים להתאחזות בזמן קרוב — זוהי הנקודה האפלה שבחיי הקיבוץ. חברי הקיבוץ רואים את עצמם קרועים מאותה העבודה אשר בה נתחנכו. גם ההווייה בעיר כצנינים היא לקי־בוץ. למרות הכרה הכללית שעתיד מצליח נשקף לקיבוץ רק בהתיישבו קרוב לעיר — מתבצבצים בכל זאת תדיר באסיפות ושיחות המאוויים והצורך להתרחק מן העיר. הכרח והצורך הזה מתנגשים ביניהם. הקיבוץ מכוון את תכנית התישבותו לשלושים משפחה, ומזמן לזמן הוא גם משתדל להעלות ארצה חברים וחברות בודדים השייכים לקיבוץ שנשארו עדיין במקרה בחוץ לארץ.

עכשיו התחיל שוב הקיבוץ לעבוד בבנין בית בתל־נורדוי, אשר קיבל מידי המשרד לעבודות ציבו־ריות על אחריותו, אולם אף לשעה קלה אין הלב פוסק מפעום לקראת העיקר: מקום התיישבות חקל־אית. זהו עכשיו הענין המדאיג בעיקר, והתוכן של כל השיחות והאסיפות בקיבוץ. מקווה הקיבוץ בכל זאת, שעם התחלת העבודה החקלאית בשנה החדשה — יזכה הקיבוץ לספק את ערגתו זו — והיה הקיבוץ לכפר ברזלי.

תעודות מספרות

הסתדרות העובדים העברים הכללית
בארץ־ישראל
הסתדרות הפועלים החקלאים

ירושלים, יום י״ב אדר תרפ״ג

לחברי קבוצת „ברזילי״, תל־אביב

ח. נ.,

קראנו את תזכירכם שקיבלנו ביום י״ד טבת. מפאת היותנו טרודים בועידה, לא יכולנו עד היום לענות לכם. ועתה, אחרי אשר בקרוכם חברינו קולר וחנה צ׳יז׳יק, — יש לנו מושג יותר נכון על מהות קבוצתכם.

אנו מביעים לכם את דעתנו, כי טובה היא בכלל התכנית שלכם להתישבות ויקרות לנו שאיפותיכם להתקשר לחקלאות. ביחוד טובה הדרך שאתם אומרים להגיע בה למטרתכם, על ידי עזרה עצמית והתאמצות בעבודה. בתקופה הקשה הנוכחית — זוהי הדרך היחידה לאפשרות של יצירה חקלאית בארץ. מובן שצריכה לבוא גם עזרת ההסתדרות, בין במובן הכספי ובין במובן המוסרי, לראשית ההתישבות, הדורשת השקעת אמצעים ועבודה.

אפס, לפי המצב הנוכחי, אין פרספקטיבה להת־גשמות קרובה של ההתישבות. עליכם, חברים, להמשיך עוד בעבודה הנוכחית ולחכות בסבלנות עד שתתגשם שאיפתכם. אנו מצדנו מכניסים אתכם בחשבון הקי־בוצים הראויים והעומדים להסתדר בחקלאות ונשתדל בכל האמצעים שבידינו לקרב את הזמן הזה.

בינתיים, טוב שתשתדלו להרבות את הרכוש החקלאי שלכם, כגון: בהמות עבודה וחלב, כלים ואינבנטר שונה, כמו כן, להרבות את ידיעותיכם בחקלאות.

תשלחו נא את רשימת כל החברים.

בברכת חברים,
הסתדרות הפועלים החקלאים
א. הרצפלד,
א. מ. קולר

הסתדרות ה„חלוץ״ ריפין

יום י״ב טבת תרפ״ג

לקבוץ ברזילי, תל־אביב

חברים נכבדים!

בזה אנו להודיעכם שבעת האחרונה נגשנו לעבודת מכירת מניות של „בנק הפועלים״, ובהתחשבנו עם זה כשיעלה בידינו למכור להורי החלוצים **הריפינאים** הנמצאים בא״י, מניות מהבנק הנ״ל **ולשלוח אותם**

לכם, וזה יהיה לכם סיוע לכל המסודות הא״י, בגשתכם להגשמת שאיפתכם בהתישבות החקלאית, כשתראו שיש לכם תמיכה מביתכם.

ובכדי להקל בעדינו את התעמולה בנידון הנ״ל, החלטנו על ישיבת ועד ה„חלוץ״ מיום י׳ טבת ש. ז., שכל אחד מכם יפנה להוריו וישפיע עליהם שיקנו לכל הפחות מניה אחת. דורשים אנו מכם שתיכף תיגשו להגשמת בשקתנו ומחכים על תשובתכם המפורטת.

בברכת ה„חלוץ״ העובד
יושב ראש — משה בורשטין
מזכיר — מרדכי צ׳רנוצ׳פקה

ה׳ מרחשון תרפ״ד, תל־אביב

לכבוד
המרכז החקלאי סניף יפו

ח. נ.,

עלינו להודיעכם שמיום ד׳ מרחשון פ״ד, קיבוץ ברזילי התפרד לשתי קבוצות נפרדות בשם „ברזילי״ ו„ברזילי א׳״.

בקשר עם זה אנו מזמינים את באי כוח המרכז החקלאי לברר המצב במקום.

בברכת חברים
בשם קב׳ ברזילי — כחולי פנחס
בשם קב׳ ברזילי א׳ — כהן שמואל
קבוצת ברזילי, תל־אביב, נורדיה 5

קבוצת ברזילי
נורדיה 4

למרכז החקלאי, סניף תל־אביב
כ א ן

ח. נ.,

כידוע לכם מכבר ע״י מכתבינו הקודמים שקיבוץ ברזילי התפרד לשתי קבוצות. הפרוד בא מפני שחלק מהקיבוץ לא הסכים לעבור לחקלאות ולעזוב את העיר וגם מפני שלא היתה ההתאמה הדרושה בין האנשים.

ובזה אנו באים, חברי הקבוצה „ברזילי״, שרצונם ושאיפתם היא חזקה לעזוב את העיר ולעבור לחקלאות, בדרישה למרכז החקלאי, שיסדר אותנו במקום מתאים

שנוכל שם להשתלט בעבודה חקלאית וגם שהמרכז יעזור ויאפשר לנו ברכישת משק עצמי, כדי שנוכל לפתח, או בהדרגה עד כדי השגת הידיעות בעבודה חקלאית, בהנהלת משק ורכישת משק חי ומכשירי עבודה, שיהיה לנו יותר קל לעבור אחרי שנה של הכשרה והכנה כזו, להתישבות. לשם זה יהיו נחוצים לנו הסכומים הנזכרים להלן.

הקבוצה שלנו מונה לעת עתה 7 חברים. החברים הם כולם מעיר אחת וחיים יחד כבר ארבע שנים, מזה שנה אחת בחוה החקלאית של החלוץ בעירנו בחוץ־לארץ, בריפין, ושנתיים בעבודה בארץ, במושבות, עבודות צבוריות, בחקלאות ובבנין, והשנה הרביעית בתוך קיבוץ „ברזילי״. היסוד של החיים בקיבוץ הקודם וגם בקבוצתנו המאורגנת מחדש, הוא יסוד של חיים משותפים וקומונליים. במשך זמן קיומנו רכשנו לנו מעבודתנו בעיר גם משק ביתי, ואחרי שבזמן התפרדות בקבוץ חילקנו את המשק לשני חלקים שוים, נשארו לנו כעת הדברים הבאים:

1. צריף אחד לגור, ל־10—8 אנשים;
2. צריף שני לחדרי אוכל ומטבח;
3. מחסן כלים, עז ומעט עופות;
4. כלי־עבודה שונים, כלי־מטבח, רהיטים ועוד.

עומדים אנו יחד עם הסידור במקום חקלאי להת־רחב לעשרה חברים. הסכומים הנחוצים על הדברים הכי הכרחיים בסידור משק עצמי הם:

זוג פרדות, עגלה ורתמות	80.— לי״מ
שתי מחרשות ומשדדה	7.— „
חכירת אדמה:	
פלחה 50 דונם; טבק 7 דונם;	
ירקות	12.— „
זרעים ושתילים	10.— „
בהמות חלב	30.— „
עופות ולול	8.— „
כלי עבודה	4.— „
הכנת מספוא לבהמות בזמן הראשון	10.— „
אינונטר ביתי	5.— „
	166.— לי״מ

חוץ מהסכום הנ״ל נצטרך עוד לסכום כסף בשביל העברת המשק שלנו בכדי להגשים שאיפתנו ואפשרות

של פעולה חקלאית מתאימה, מבקשים אנו מהמרכז החקלאי:

א. סידור קבוצתנו במקום חקלאי מתאים,

ב. אשור הצעת התקציב שלנו.

הערות

א. רשימה מפורטת של חברינו וידיעותיהם המקצועיות, הגשנו כבר להמרכז החקלאי,

ב. העתק ממכתב זה מוסרים אנו גם למרכז החקלאי בירושלים.

בברכת עבודה בשם קבוצת „ברזילי"

כחולי פנחס

פומרנץ אהרן

לכבוד

המרכז החקלאי סניף יפו

כאן,

ח. נ.,

מפני שבמשך הימים האחרונים יצאו שני חברים מקבוצתנו ונשארו רק ארבעה חברים, אין לנו האפשרות והיכולת לקחת על אחריותנו את התקציב, וגם אין ביכולתנו כעת לסדר את העברה שלנו לגדרה, שהיתה קשורה עם התקציב הנ"ל.

האפשרות היחידה של סדור הוא, לדעתנו, רק בצרוף של עוד קבוצה גם כן בערך של ארבעה אנשים.

בשם הקבוצה

כחולי פנחס

תל־אביב, כ"ח כסלו תרפ"ד

יום ג' תשרי תרפ"ד

אל המרכז החקלאי

של ההסתדרות העובדים בארץ־ישראל

חברים נכבדים,

כידוע בטח למרכז החקלאי התארגן הקבוץ שלנו עוד לפני שנה, בשאיפה והכונה העיקרית של כל חבריו להסתדר בחקלאות בתור קבוץ מאורגן וחזק. והיות שאחרי היציאות של חברים אחדים מהקבוץ במשך זמן קיומו בעיר, באו חברים אחדים בקבוץ לידי דעה להשאר בתור קבוצה עירונית, זאת אומרת,

לא ללכת בעתיד הקרוב לחקלאות, וגם מפני שסוף סוף הוברר לנו שיש בתוך הקבוץ חלק אחד קטן של חברים שבשום אופן לא יוכל להתאים לחלק השני בקבוץ, — החליטו החברים הרשומים מטה לעזוב את הקבוץ (שנשאר גם להבא בתור קבוצה בעיר). רצונם של אלו החברים הוא חזק ויחידי, להסתדר כקבוצה חקלאית. על ידי הצטרפות עם עוד קבוצה חקלאית שנמצאת כבר במשק חקלאי, או להסתדר בחקלאות באיזה שהיא צורה מתאימה אחרת.

חלק החברים מקבוץ „ברזילי"

1. **פוזנר יוסף**
2. **פומרנץ אהרן**
3. **כהן ישראל**
4. **כחולי פנחס**
5. **בוכמן ישראל**
6. **ליכטר מאיר**

מבקשים וגם מקוים אנו שהמרכז החקלאי ישתדל להוציא לפועל בזמן הכי קרוב את בקשתנו הנמרצת.

בשם החברים הנ"ל,

מרכז החקלאי תל־אביב

לכבוד

מחלקת העבודה של ההנהלה הציונית

ירושלים

כחולי פנחס

א. נ.,

בהחלטתכם מיום י"ב כסלו הקצבתם בין שאר הקיבוצים העובדים מהעיר לעבודות המושבה, לקיבוץ ברזילי סך —.80 לי"מ. מסיבות שונות, הסתלקה הקבוצה הנ"ל מההלואה הזו והסכום עומד שוב לפקודתכם.

בזה הריני להציע לפניכם להקציב את הסכום הזה לשתי קבוצות „קזן" ו„שומרון", ששתיהן עובדות כיום בעיר והתחילו כבר בסדור משק קטן, במחשבה לעבור לעבודה חקלאית.

בכבוד רב,

קולר

שמואל כהן /

ואלה תולדות קבוצת „ברזילי"

עם כתיבת זכרונות אלה על ראשית דרכה, שאיפתה, מגמתה ומטרתה של קבוצת ברזילי, החזון וההקרבה, הקליטה והמאמצים שאפפו את קיומה, הריני חוזר מבלי משים אל הזמן של יסוד קבוצת „ריפין" שקדמה לקבוצת ברזילי, ואשר רשמה דף מזהיר עם הצטרפותה לגדוד העבודה ע"ש טרומפלדור. היה זה בשלהי 1921, שנת דמים שפקדה את יפו ומושבות יהודה בזו אחר זו. נסיון המתפרעים הערבים להשמיד את פתח־תקוה עלה בתוהו, ולאחר שאם המושבות שיכלה ממיטב בניה, נשבעו ראשי המושבה שבועת אמונים להיות נאמנים לעבודה עברית. חלוצים רבים נהרו אז למושבות יהודה שנתרוקנו מפועלים ערביים שנטשו ועזבו את מקומות עבודתם. חלוצי ריפין, שהתרכזו בימים ההם בתל־אביב, העדיפו לעבור לפתח־תקוה, אשר הפכה להיות מושבה עברית טהורה שכל העבודות בה נעשו בידי פועלים עבריים. ואולם מקץ שנה אחת בלבד, כאשר זכר מגיני המושבה נשכח, חזרו פרדסנים לסורם.

לפתח־תקוה עברנו לפי תכנון ושיקול־דעת, מאוחדים כבני עיר אחת. החבר יצחק בלאס נשלח לעבור לפני המחנה, וקיבל על עצמו את התפקיד לדאוג להכנת מקום ושכון לבאים אחריו. האות ניתן — והתחנה הראשונה במושבה שאליה הגענו היתה אצל הפרדסן ר' פנחס מאיר, יהודי נמוך קומה, בעל לב חם ונוח לבריות, שקיבל אותנו בסבר פנים יפות ובידידות רבה.

היה יום קיץ, יום בהיר וחם, השמש בעיצומה שולחת קרניה הלוהטות למרחקים ובשמי הפרדסים פושטים בחולל. ובאופק מנצנצות צמרות בזהבן אשר מדי פעם מתרוממות מעלה מעלה. בשדרת עצי אקליפטוס באנו לחצר נרחבת אשר בקרן זוית אחת שלה ניצב בית בן קומה אחת ששימש בית־מגורים, ונראה שידי בנאים השלימוהו זה עתה. לא הרחק ממנו התנשא עץ שפרש ענפיו הרחבים הנותנים צל ומחסה מחום היום. בפנה אחרת בקצה החצר עמדה הגורן ולידה מבנים רעועים ועזובים, רפת ודיר צאן

ללא רצפה, מזוהמים, ששימשו בתי־מגורים לפועלים הערביים וריח צחנה חריפה עומד בהם — ואלה הועמדו לרשותנו, אך משום־מה בחרנו ללון אותו לילה בחוץ, על הגורן — ולא מפני שקסמו לנו לילות כנען היפים... אכן היה זה לילה יפה וצונן לאחר השרב הכבד ולאור הירח המלא בילינו על הגורן ולא עצמנו עין. אף־על־פי־כן קמנו עם אור השחר רעננים ובמלא המרץ, נכונים לעבודה ולמלאכה. בצותא עשינו את יום העבודה הראשון בחצר ליד מקצצת שעמדה סמוך לגורן, בהפכנו קש לתבן. בחריצות ובזריזות הגדלנו לעשות, כמנוסים במלאכה זו, והגורן שאך לפני שעה קלה נראתה במלוא קומתה, פשטה חיש מהר צורה ולבשה צורה חדשה והנמיכה קומתה מטה מטה. מצב־רוח מרומם שרר בתוכנו, ויצחק בלאס ברוחו הטובה הנעים לנו בתכונותיו שסיגל לעצמו על הבמה בריפין — ובזה אחר זה העביר לנגד עינינו באורח אמנותי דמויות ואישים מריפין. הנה ר' שמואל זנוויל המטיף הציוני הדגול, הנושא בחזון הציונות מימי יציאת

מצרים, והנה שמעון חסיד הדבק בהרצל כמלך ללא כתר, מרדכי טרנוצ׳פקה אשר המזרחי הוא לו מעל לכל — דאָס וויל דער מזרחי און דאָס מיינט דער מזרחי ו„אדון עולם" — התפילה המסורתית של קאפוסטה, גם היא לא נעדרה באותו מעמד...

העלינו על ראש שמחתנו את ריפין וברגשות נעימים זכרנו את היקרים והבלתי־ נשכחים לנו אשר ישארו לנצח חרותים על לוח לבנו. ויהי ערב ויהי בוקר יום שני... ויום רודף יום. חברים חדשים מצטרפים אלינו וגם מדגניה הרחוקה הגיעו מוטל סטוצינר וחיים דוד גוטפלד. ולא ריקם בא אלינו חיים דוד. באמתחתו שמור אתו רכוש יקר־ערך שהביא אתו מריפין, ואשר שמר עליו כאשר ישמור יהודי בעל מסורת על הטלית ותפילין — את־חפירה מימי עבודתנו בחווה בריפין.

משגדלה הצפיפות במקום מגורינו ובעית השכון המטרידה מנוחתנו, מצאנו לאחר חפושים וטלטולים רבים בית־מגורים במרכז המושבה, ללא קשיים עברנו לשם, ואתנו בא יועץ „ארכיטקט" בלע"ז, להתקין את הדירה. היה זה יעקוביביץ איש ז׳ורומין, אשר בידו האחת גרזן ובשניה מונה ומודד ארכו ורוחבו של החדר, וכל אחד מאתנו מקבל מקום קצוב לו לפי צרכיו. וכך זכה יעקב ישעיביץ׳ גבה־הקומה לשטח מוגדל, כי משכמו ומעלה הוא...

עצי אקליפטוס נאספו להתקנת המטות, בחבלים נקשרו ונתחברו עץ לעץ. יעקוביביץ מפקד על המלאכה כמנצח על אנשי המקהלה. אולם לא ארכו הימים והפרדסנים, כאמור, חזרו לסורם ואף מעטים נשארו נאמנים לעבודה עברית, ובעית התעסוקה עמדה לפנינו בכל חריפותה. שוב נעזב הפועל העברי לנפשו, וגל עזיבת המקום נותן אותותיו גם בנו. חברינו מתפזרים — וחלק אחר מצטרף לפלוגת גדוד העבודה ע"ש טרומפלדור שהיתה בפתח־תקוה, וכך הוקמה „קבוצת ריפין" ששמה הלך לפניה; כובשי עבודה



קבוצת ברזילי בשנת 1926

עומדים מימין : **כבירי טוביה, גולדרייך בנימין, קנטור יוסף, שטנצל נחמיה, גוטפלד חיים, שפירא גודל, כהן שמואל, ישעיביץ יעקב, גוטגלס שמחה**

עומד מלמעלה : **בר־עם בנימין**

ובוני מסלות וסוללי דרכים, וכבישים בגליל וחוצבי סלעים בהרי ירושלים.

דרך ארוכה ורבת עלילות ומעשים עברה הקבוצה ובנאמנות מלאה שליחותה. בחיבה ובגאוה דגלנו ונשאנו את השם ריפין.

חברינו שהתרכזו באותו זמן בתל־אביב וביפו והסביבה הזמינו אותנו אז לכינוס של בני העיר שנערך בשכונת נוה שלום שביפו, בבית „קדם", הסמוך לחוף יפו. ירדנו ליפו מירושלים, יום תמים עשינו דרכנו ברגל עם אור השחר יצאנו ובערוב היום הגענו למחוז חפצנו. בכנוס זה הונח היסוד והוחלט על דעת כולם לקבץ את פזורי חברינו הנמצאים בארץ, כדי להקים קבוץ מבני עירנו על יסודות של קומונה ואשר שאיפתו ומטרתו הסופית תהיה — התישבות חקלאית בכפר.

החברים ביפו פעלו ברוח ההחלטות במרץ ובהצלחה רבה, ואליהם הצטרף החבר י. גוריון שבעזרתו נרכש מקום זמני הרחק מהעיר והישוב, במקום נידח ושמם שבשכונת נורדיה, שבימים ההם היתה זו סביבת חולות שוממה, ואך קול יללת תנים פושט בה — וחברינו היו בין ראשוני בוני תל אביב.

אכן, בני ריפין היו בין ראשוני הבונים ומניחי היסוד של העיר העברית הראשונה.

ולא על כך בלבד גאוותנו. מושבים וישובי־ספר ששימשו מטרות לכדורי האויב — הר־טוב שבהרי יהודה ובאר טוביה שבדרום, שנפגעו ונהרסו בידי פורעים ומתפרעים, חברי קבוצת ברזילי נחלצו לקומם הריסותיהן. וגם לבן־שמן תרמנו חלקנו, לבן־שמן הרחוקה והמבודדה. לא זו בלבד שבנינו גדר בטחון סביב מושב זה, אלא שהחדרנו בו רוח חיים ולהט נעורים והושטנו לו עזרה פעילה ויעילה. וגם בימי מלחמת העולם השניה, כאשר הוקמו בארץ מחנות־עבודה לעזרה לצבא הבריטי במלחמתו נגד גדול הצוררים — ורב בהם חלקם של בני ריפין. ואם ציינתי שקבוצת ברזילי היתה בין ראשוני הבונים של העיר תל־אביב, הרי שורת האמת נותנת כי אציין, שאנשי קבוצה זו היו ראשוני הראשונים בהנחת היסוד לעיר חולון הסמוכה לתל־אביב. העיר חולון אשר שמה כשמה כן היא, חולות וישימון שדורות לא דרכה בהם נפש חיה. — אנחנו היינו מהראשונים לבנותה.

קבוצה יחידה במינה היתה קבוצת ברזילי שכבר בראשית דרכה, ועד מהרה קנתה את עולמה. אוהדים רבים היו לה בקרב אישי הצבור ומוסדות ההסתדרות. היתה זו הקבוצה היחידה בעיר אשר ידעה לקיים חייה על טהרת הקומונה, אם גם בימיה הראשונים ובזמן ההוא התגוררה על חולות תל־אביב עוד קבוצה קומונלית מיסודו של „השומר הצעיר", שנקראה קבוצה ג', כיום קבוצת מרחביה, שחבריה היו יוצאי ערים ועיירות שונות.

מצווה היא לספר על הימים ההם, ימי בראשית, לותיקים ולחדשים לקרובים ולרחוקים, לבנים ולבני בנים, למען ישמשו הדברים כעדות והערכה נאמנה ליהדות ריפין, ציוניה וחלוציה, שרב חלקם בכל השגינו עד היום.

„בתי קדם"

העיר הערבית יפו הזכורה לשמצה מימי הדמים בשנת 1921, שבמבואותיה הצפוניים התרכז ישוב ערבי, גבלו השכונות העבריות נוה שלום ונוה צדק מזה והגוש הגדול של „בתי קדם", על שם החברה הקבלנית לבנייה בשם „קדם" לצד חוף הים מזה. חברה זו עסקה בהקמת בתיה הראשונים של תל־אביב שאך זה החלה בבניינה. ונזכור אותה לטובה, כי בשעה שבחוצות יפו השתולל אספסוף והמוני ערבים נתקהלו לערוך טבח ביהודים ולשלוח ידם בשוד ובביזה, מילאה היא שליחות לאומית וישובית בהגישה עזרה וסעד ושיתפה פעולה עם ההגנה, בתיה שימשו מקום רכוז לאנשי ההגנה וחומת־מגן־ומקלט לרבים שנמצאו בצל קורתה בימים קשים וטרופים.

וגם לאחר ששקטו הרוחות המשיכו הבתים לשמש מקום־מגורים לרבים שהגו תקוות להיות אזרחי תל־אביב של מחר, כי תל־אביב לא מנתה אז אלא מספר בתים מועט... והנה, „בבתי קדם" התגוררה משפחה אחת שעלתה זה מקרוב מריפין, צדוק ורחל, וביתם שימש אכסניה ומקום מפגש לשיחות־רעים לכל בני העיר שהיו פזורים ברחבי הארץ. עדיין מעטים היינו, אך ידוע ידענו שלא בודדים ומבודדים נהיה, לפי שמאחורינו מיטב הנוער הפורץ לעצמו דרך ונוהר לארץ. וכל מי שנפל בגורלו להשתתף בפגישות

ובכנוסים מהימים ההם, זכה בחוויות עמוקות וברשמים עזים מהנוער של עירנו החדור להט של תחייה ונושא נפשו לעלייה ולחיים משותפים בקבוץ במולדת.

החצר

אזור שומם למחצה משתרע לאורך הדרך מדרומה של תל־אביב לכיוון צפון בואכה לנקודה מסויימת, היא שכונת נורדיה, שם התחילו להקים בתים ראשונים בשביל מחוסרי דירות. במקום זה תקעו חלוצי ריפין הראשונים יתד ופעלם עורר הדים של מחשבה ומעשים בהחלוץ בריפין, וכן בקרב קרובים רבים אחרים שליוו דרכנו ברגשי הערצה ואהדה ובדאגה להתפתחות הקבוצה לעתיד לבוא.

עשינו מאמצים לטפח יחסים ולקשור קשרים עם כל הגורמים והמוסדות, הן לקידום השאיפה והמטרה לעתיד, הן בדאגה לתעסוקה במלאכת הבנין לאלתר, בשטח זה האיר לנו המזל פנים והצלחנו להקים צוות מומחים מעולים, שבהתלהבות נעורים עוז ובטחון, ובלהט אמונה, מילאו תפקידם בהצלחה גמורה, חדרו לענף הבנין והוציאו לפועל עבודות גדולות על אחריותנו הבלעדית, לשביעת רצונו של המשרד לעבודות צבוריות שהפך במרוצת הזמן לסולל־בונה.

הידים החרוצות של הבונים עמלו ללא לאות וטיפחו את ה„חצר" ושיוו לה צביון של משק בדרך: צריפים שנים ואהלים שנים ועזים שתים, הכל במספר זוגי, אך השובך עומד בודד, יחידי, משכמו ומעלה גבוה מחבריו הצריפים, חולש על הסביבה, כפתו עגולה,



החצר — קבוץ ברזלי בשנת 1923

בשורה ראשונה מימין: **כהן שמואל, כחולי פנחס, ליכטר מאיר, מדר לאה**

בשורה שניה מימין: **גוטפלד חיים, גרינר אשר, בלאס יצחק, מונדזק אברהם** ועומד: **פטוצינר למל**

בשורה שלישית מימין: **גוטפלד לאה, כהן ישראל, בוכמן ישראל, גלובוס גדליהו**

בשורה רביעית מימין: **פומרנץ אהרן, זונבנד צדוק, רחל נענע, ישעיביץ יעקב**

בשורה חמישית העליונה מימין: **ברמן פישל, גוריון יצחק, בורנשטין בן־ציון, גוטגלס עזריאל, גילדרייך שמואל, סטוצינר מרדכי**

עשויה מלאכת מחשבת, ומראהו ספק מגדל־בטחון ולהבדיל מקום מקודש, וחידה סתומה בעיני כל אורח ומבקר המזדמן לכאן. ואך היונים התמימות מגלות סודו של השובך למתקהלים סביב... ואילו שתי העזים עניבות־פאר שזה עתה הגיעו מבית מסחרו של בלאושטין בריפין קשורות לצואריהן...

החצר שוקקת חיים ואוירה של בניית משק משותף לעתיד עומדת בה. אך למרבה הצער, לקויים פנימיים וחיצוניים כאחד הביאו למשבר ושמו לאל את כל התקוות להגשים את משאת נפשה.

הריכוז והליכוד

בתוככי תל־אביב של הימים ההם, בין כרמים וחולות, קבעה לה משכן והקימה ביתה קבוצת ברזילי. נחת רוח היה לרבים לראות, כיצד פושט המקום צורה ולובש צורה והופך מקום תוסס ומלא חיים, שופע עבודה ותורה. חברים דגולים של תנועת העבודה התברכו בנו, ונקשרו קשרים הדוקים בינינו, ובכללם החברים א. מ. קולר וחנה צ׳יז׳יק מהמרכז החקלאי, עורכו הראשון של „דבר״ ברל כצנלסון, חברינו וידידנו הסופר ההוגה דוד קלעי, ששמר לנו אמונים וליווה אותנו באהדה רבה, ואחרים.

בשנה שבה נוסדה הקבוצה קרה אסון לציבור הפועלים בתל־אביב. אחד מדובריה ונושאי דגלה, המקובל גם על רבים בחוץ לארץ, החבר ברזילי, טבע בירקון. והחלטנו, על כן להנציח את שמו ולקרוא אותו על קבוצתנו. הקבוצה מתקדמת בצעדים מהירים. המרכזים מגלים עוז רוח, יוזמה ותבונה. החברים נוטשים מקומות עבודה פרטיים וצבוריים בערים ובמושבות ומתרכזים יחד, ובמקומותיהם נשארים אך העוסקים בחקלאות, כדי להרחיב את ידיעותיהם בענף החיוני הזה, באשר נסיונם יעמוד לקבוצה בבוא שעת ההתנחלות. כמטה קסם המחולל פלאים כן מעורר הרכוז לכוד ואחוד לבבות, ואין איש מתאונן שצר לו המקום. יתרה מזו: רוח של אחווה, עבודה ויצירה ממלא את חלל עולמנו, ושותפות של אמת שוררת במערכת חיינו ועבודתנו.

וכך הקימו חלוצי ריפין את הקומונה הראשונה בתחומי תל־אביב. אולם הקבוצה לא היתה, בימיה מטרה בפני עצמה, ושאיפתנו לא היתה מלאכת הבנין בתל־אביב. היא לא היתה לנו אלא מכשיר להגשמת המטרה הנכספת שכולנו נשאנו עינינו אליה — התיישבות. תקומת עם על אדמתו.

חנוכת הבית

הימים ימי חנוכה, ובעקבות פעולות התרבות שנערכו כל ימות השנה והמסורת של עריכת מסיבות ונשפי־חנוכה — ומה גם שבמועד זה חל סיום השלמת הצריף, ניתנה הדעת להכנת מסיבת חנוכת הבית. למסיבה הוזמנו מטובי האישים של מחלקת התרבות במועצת פועלי תל־אביב, הועד הפועל של ההסתדרות — והיא היתה פתוחה לפני כל מבקר ואורח שמזדמן לכאן ולבני הנוער מהסביבה שהיו צמאים לפעולות תרבות. בערב זה השתתפו בני עירנו שהיו אז בחיים, מרדכי גוטליבובסקי ורבקה גורמן, ונתנו לו חלקם כמיטב יכולתם. והיו בהופעתם רשמים וזכרונות מימי המקהלה בריפין בניצוחו של יצחק זקס, וכחברו של יצחק זקס בריפין, ידע מרדכי גוטליבובסקי להעלות על הקרשים ממיטב שירי־העם ושירה־בצבור מ„שיר מזמור״ ועד Dziewiąty Marsz שיר לכת שמכבי אש בריפין היו נוהגים להפגין בו בחוצות ריפין ביום א׳, ובימי חג של נוצרים. אוירה של ריפין עמדה במסיבה ההיא...

שמחת הורים

באחת האסיפות הוחלט לשגר תזכיר להחלוץ בריפין, מיועד להוריהם של חברי הקבוצה, ואשר בו נודיע על מטרת הקבוצה לעתיד ולבקש עזרה במידת יכולתם. התשובה לא אחרה לבוא. ההורים בריפין נתקהלו לטכס עצה בשאלה שעוררו הבנים. הם גילו קורת רוח ואהדה רבה, והיו חדורים רגשי שמחה וסיפוק לדרך שאחזו בה בניהם, ואף נעשו צעדים יעילים להושיט להם יד ולהרים תרומה מתאימה היאה לצורך השעה, והחליטו להמציא לנו את הכלים הדרושים לעליה על הקרקע, כלומר: מחרשות, מכונות וכו׳. הם גם דאגו לכך, שהכלים עם הגיעם לארץ יהיו פטורים ממכס. לצורך כך הריצו בקשה לנציב

העליון בירושלים. הואיל וההעתק שהעבירו אלינו בזמנו לא נשתמר, אשתדל להביא את תוכנו של התזכיר לפי הזכרון בלבד.

מכתב ההורים בריפין לנציב העליון בירושלים, סר הרברט סמואל.

„הוד מעלתו הנציב.

אנו, החתומים מטה, תושבי העיר ריפין במדינת פולין, מתכבדים להביא לפני הוד מעלתו בקשתנו, כבקשת אבות למען בניהם בארץ ישראל, לאחר שבריטניה הגדולה קיבלה על עצמה בתוקף המנדט לבוא לעזרת העם היהודי בהקמת בית לאומי בארץ ישראל.

בנינו עלו כחלוצים לארץ ישראל וכקבוצה מאוחדת המונה שלושים איש ואשה וכן ירבו, ומגמת פניהם להיאחז באדמה, להיות עובדי אדמה ולהפרות את אדמת ארצנו הקדושה אשר שנות אלפיים הפכה לשממה ואין גואל לה. כדי לבוא לעזרתם בהגשמת המטרה שקבעו לעצמם, רצוננו להרים תרומתנו ובדעתנו להמציא להם את כל המכונות וכלי־העבודה השונים, הדרושים לאדם העובד אדמתו.

על כן בקשתנו מהוד מעלתו, להורות על שחרורו של משלוח זה מכל מס ומכס החלים לפי חוקי המדינה, ותפילתנו בשוב ה' שיבת ציון.

בכל הכבוד בשם הורי הקבוצה

שמואל זיינוול פוזנר

אליעזר גלובוס

זלמן גרונר

לייב סטוצ'ינר"

א. מונדז'ק / הנחת יסוד לקבוצת ברזילי

והנה פרצה מלחמת פולין ורוסיה הבולשביסטית. כמה חברים, ובכללם אני, גויסנו לצבא הפולני, אך הגיוס לא נמשך זמן רב, חזרנו הביתה והתחלנו לטפל בעליה לארץ.

יצויין, כי השחרור מהצבא הפולני לא היה שחרור מלא אלא חופשה זמנית, ובכל עת אפשר היה לגייסנו שוב (ועצם המחשבה לחזור לצבא הפולני היתה מסמרת השערות). ציר הסיים, יצחק גרינבוים, הלוחם האמיץ ללא רתיעה בהגנתו על המיעוט היהודי בפולין, הצליחו בהשפעתו על הסיים לשחרר את השנתון שלנו ולאפשר לו לצאת את המדינה באופן ליגלי. תודות לו עלו אז צעירים רבים לארץ.

תוך זמן קצר היינו שלושתנו מוכנים לנסיעה: אני, ש. כהן ול. סטוצינר ז"ל. בזמן ההוא פרצה מגיפה בנמל טריאסט, ולא יכולנו לקבל ויזת־מעבר דרך אוסטריה. עשינו קפנדריה ונסענו לדנציג, ובעזרת הקונסול האיטלקי (שלא ידע או שהעמיד פנים כלא יודע) הצלחנו לקבל את הויזה האיטלקית ודרך הים הבלטי, גרמניה ואוסטריה, הגענו לטריאסט, ומכאן הפלגנו לארץ. בדרך הצטרף אלינו עוד בן־עיר אחד, נתן נייגורק ז"ל, שנהרג במאורעות 1921 ביפו.

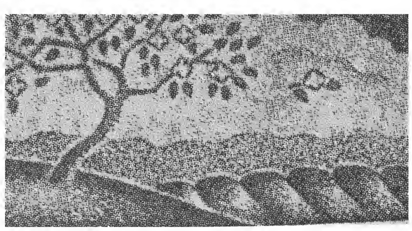
בהגיענו ליפו עברנו לבית־עולים, קראנו את עצמנו „קבוצת שלוש". כל העבודות שהוטלו עלינו, נקיון החצר או שאיבת מים מהבאר, עשינו יחד. לאחר ימים ספורים החלטנו לחפש עבודה בנמל. בדרך פגש בנו יהודי ושאל אם אנו מוכנים לעבוד. קפצנו על המציאה הזאת. היה עלינו להכניס קרשים למחסן שלו. אחרי כמה שעות עבודה הרווחנו 25 גרוש — שכרנו הראשון מיגיעת כפינו בארץ. התחלקנו שווה בשווה, ובפרוטות האלה בכיס החלטנו לעזוב את בית־העולים, ופנינו מיועדות לאם המושבות, פתח־תקוה, לחפש עבודה. נודע לנו, שבן עירנו ישראל בוכמן ז"ל (נהרג בהפצצת תל־אביב, ספטמבר 1940, באווירונים האיטלקיים), שבא לפנינו לארץ עובד בגדוד העבודה, הנמצא במבצר אנטיפטרוס. החלטנו לבקרו. הגענו לשעת ארוחת־הצהרים — היה זה מרק חלב עם אורז, בתוספת כדורי חינין, משום שכל הסביבה היתה נגועה בקדחת. אחרי ששהינו במקום זמן

מסויים — העריב היום, ובפתע מרגישים אנו שרגלינו שוקעות בביצה. התחלנו לחפש את השביל שרק לפני זמן מועט עלינו בו, הוא נעלם באפילה וכל מאמצינו להתמצא במקום היו לשוא. אותי קשרו בחגורה והח־זיקוני מאחור בקצה, במקל ביד התחלתי פוסע בזהירות. זיעה קרה כסתה אותנו. גם פחדנו מנחשים ועקרבים. באין ברירה נשארנו עומדים כל הלילה מבלי לשבת ומבלי לזוז מהמקום, ורק לאור היום ראינו שסטינו כמה מטרים מהשביל הנכון. החלטנו להתרחץ בקרבת המקום. סטוצינר ז״ל הלך ראשון, אך בן־רגע שקע בביצה ובקושי חילצנוהו. חזרנו לתל־אביב.

עברתי לעבוד בירושלים. בזמן המאורעות גויסנו, קבוצת צעירים, על ידי ועד הצירים, להוריד חומצה משדות חדרה מפחד בן יבעירו הערבים את השדות. בזמר העבודה הזאת עברתי לפתח־תקוה, — היתה אז דרישה גדולה לעובדים עברים במושבה. הערבים עזבו — והפרדסנים נשבעו לא להעסיק עוד ערבים. המושבה היתה מלאה פועלים יהודים — מצב הפוך מזה ששרר בביקורנו הראשון. קיבלתי עבודה כשומר בכרם ענבים.

חברי הריפינאים עבדו בגדוד העבודה, בהנחת קו הרכבת פתח־תקוה—ראש העין, והיו מבקרים תמי־דיים אצלי — ולא חזרו ריקם... תפקידי היה לגרש את השועלים בלילות, יותר מאשר לשמור מגנבים. הייתי דופק בפח, או מדליק מדורה, כדי להניסם. בגמר השמירה עברתי לעבוד בפרדס יחד עם י. בלס, שהיה עובד בהשקאה, וכל בוקר היינו יוצאים יחד לעבודה. גרנו בחדר אחד של ד׳ על ד׳. קרה, שפעם חלינו שנינו ולא היה מי שיגיש לנו אפילו כוס מים, והתפללנו לנס. בערב נאלצנו לקום, מפני שהרעב התחיל להציק לנו. ככה נמשך המצב כמה חדשים, עד שביום בהיר התחילו חוזרים הפועלים הערבים, ואילו הפועלים היהודים התחילו לעזוב את המושבה. חזרנו לתל־אביב, שאז היתה בה בנייה רבה ולא קשה היה להשיג עבודה.

לאחר ששערי הארץ נפתחו שוב הגיעו עוד צעירים רבים מהעיירה שלנו, ובכללם הזוג רחל וצדוק זונבנד, הזוג הראשון שהתחיל לבנות חיי־משפחה בארץ. הם גרו במרתף בבית קדם (הידוע מתקופת ההגנה). לנו, הצעירים, היה זה מקום מפגש שנטע בנו הרגשת בית. רחל היתה טורחת הרבה ומבשלת לנו ארוחות ביתיות. כאן היינו מתכנסים בשבתות ובחגים ומבלים יחד. במרתף הזה הונח היסוד ל„קבוצת ברזילי״, ע״ש ברזילי שטבע בירקון בשבע הטחנות והיה מפעילי מפלגת אחדות העבודה ומבוני ההסתד־רות. יחד עם משפחת זונבנד היינו הראשונים שהקי־מו אוהלים בשטח נורדיה, שהיה נטוע פרדסים וכרמים.



חיים גוטפלד / ימינו הראשונים בארץ

הצהרת בלפור עוררה הדים עזים גם בריפין. נפשנו לא ידעה מנוחה. יומם ולילה הרהרנו בדבר אחד: כיצד ומתי נארוז את צרורותינו ונעזוב את הגולה ונעלה לארץ?

צעירים רבים החליטו אז בלבם לחסל את ענייניהם הגלותיים ולעלות.

באחד הימים ערכנו תהלוכה גדולה. ראש אגודת הציונים ר' ש. ז. פויזנר ועוזריו צ'ארנצ'אפקה, מוריס פילאט ויעקב שמשאן צעדו בראש. חיים גוטפלד ולמל סטוצ'נר צעדו והדגל הפולני והדגל העברי בידיהם.

פתע קפץ איזה „גוי", דגל אדום בידו, והתחיל צועד בראש התהלוכה. ידענו שזו פרובוקציה, וקיבלנו פקודה להתפזר.

הציונים בריפין, ובעיקר הנוער, לא ישבו בחיבוק ידים. למדנו עברית, התעניינו בחיי הארץ, ערכנו נשפים ארצישראליים, בהם התווכחנו על דרכנו וחיינו בארץ.

ברור היה לכולנו, שבארץ ישראל נקדיש את חיינו לעבודה גופנית בכלל ולעבודה חקלאית בפרט. ייסדנו חווה חקלאית שהיתה ליד הקסרקטין של הרוסים, והתכוננו לעליה.

היו אלה שנים של תסיסה והתעוררות. הנוער ידע את אשר לפניו. נשא את עיניו לחיים חדשים. ויותר משידע חש ממש בשקיעת חיי הגולה, והיה מנוי וגמור עמו להתחיל בחיים חדשים. הנוער הרגיש בעליל, שאדמת הגולה בוערת תחת רגליו, שעליו ליצור אפשרויות חיים במולדת.

בשנת 1921 יצאנו לדרך הארוכה. הגענו לדאנציג. נסענו דרך „המסדרון" לברלין, ומשם המשכנו דרכנו לזאלצבורג שבאוסטריה.

מזאלצבורג נסענו לארץ ישראל, ואחרי שלושים יום של נסיעה מייגעת מאוד, שבכל זאת נראתה לנו קצרה, שכן ידענו כי אנו מתקרבים אל מחוז חפצנו, אל מולדתנו הישנה החדשה, אל ארץ ישראל.

קבוצתנו מנתה שלושה־עשר איש. צעירים נלהבים, מוכנים לחיי עבודה חלוצים. היינו מוכנים לכל טורח וכל קושי, לא להירתע מפני מכשולים ואבני נגף, שכן ידענו מה גדולה המשימה שנטלנו על עצמנו.

באחד במאי הגענו לארץ. העבירונו מיד לחיפה. באנו בדיוק לימי המאורעות. הערבים המוסתים השתוללו. קיבלנו נשק ונסענו לדגניה, שם הוטל עלינו להיות בין המגינים.

בדגניה נשארנו כחודש ימים. ביום עבדנו, הנשק על כתפינו, ובלילה יצאנו לשמירה. לא התלוננו. אדרבא — גאים היינו שמצאו אותנו ראויים לעבוד את אדמת הארץ ולהגן על הנפש ועל הרכוש.

מדגניה העבירונו לפתח־תקווה.

פתח־תקוה היתה אז כפר קטן, ידוע בשם הערבי מלאבס. לא היו בה לא כבישים ולא מים במידה מספקת. התגוררנו באוהלים ואכלנו לחם עם דג מלוח. היינו מאושרים שנפל בגורלנו להיות בין ראשוני החלוצים והבונים.

כעבור זמן־מה הצטרפנו אל גדוד העבודה שרוב חבריו עלו מרוסיה. אז נשתפר קמעה מצבנו החמרי. עבדנו במסילת הברזל פתח־תקוה—ראש העין. חיינו בקומונה. בערבים ניהלנו שיחות על עתיד ארץ ישראל, שמענו הרצאות, רקדנו הורה. הוי, חברים, אלה היו חיים!

כעבור זמן־מה הועברנו לסלילת כביש טבריה—צמח, ושם עבדנו כשמונה חדשים. אחר כך עברנו לירושלים והיינו הראשונים שעבדנו כחוצבים.

לימים היינו בין בוני טבריה החדשה הנקראת היום קרית שמואל.

לאחד הרחובות קראנו בשם ריפין על שם העובדים יוצאי עירנו.

בינתיים עלו עוד צעירים רבים מריפין.

באחד הימים החלטתי לכנס את כל יוצאי ריפין. ידעתי שהם מפוזרים בכל ארבע פינות הארץ. כיצד מביאים אותם למקום אחד?

(סוף בטור 365)

א. ירושלמי / צריף הקבוצה - מרכז רוחני

ודאי יראה הדבר תמוה בעינינו היום, אם נכנה קבוצה בתוככי תל־אביב כיישוב־ספר. רגילים אנו לראות עתה את יישובי־הספר פזורים לאורך הגבול הארוך והנפתל של מדינת ישראל — בנגב, בהרי יהודה ובגליל. כדי לראות בקבוצת ברזילי — קבוצה היושבת בספר — עלינו להעלות בדמיוננו את מראה היישוב באותם ימים רחוקים, שנות ה־20 הראשונות של המאה הנוכחית.

תל־אביב, השכונה הצעירה אשר קמה בצפונה של יפו הערבית, החלה פורצת ומרחיבה גבולין. השטח היחיד, שניתן היה להתפשט לעברו, בקלות יחסית, היה שטח הדיונות לאורך שפת־הים צפונה עד לשטחי הכרמים הנרחבים של הערבים, אשר הקיפו את כפריהם על כל חלקת אדמה פוריה בגדות הירקון ובסביבתנו. את „דרך המלך" לשיירות המסחר מן הכפרים האלה אל יפו העיר וחזרה היוותה אז סימטת סומיל, אשר עברה לאורך שכונת נורדיה, שאז הוחל בבניינה. בגבולו של שביל סואן זה, אשר לא אחת ארעו בו מעשי התג־רות והתפרעות כלפי היהודים מצד השכנים העויינים, הוקם צריפה של קבוצת ברזילי. הנה כך היותה הקבוצה את חומת־המגן המזרחית לשכונת נורדיה.

אך לא מטרה „מלחמתית" זו היתה לנגד עיני מייסדי הקבוצה. חלומם היה, עוד בהיותם בעיירה ריפין אשר בפולין, לעלות לארץ־ישראל ולייסד בה

(סוף מטור 364)

פשוט... הלכתי ברגל מצפון הארץ דרומה, מאות קילומטרים, עד שנפגשתי עם כולם, והתאספנו בתל־אביב. אסיפתנו הראשונה נערכה בביתה של רחל ננה פויזנר בבתי פיינגולד בנווה שלום שביפו.

שם החלטנו לייסד קבוצה משלנו, כלומר של יוצאי ריפין...

כאן אני מפסיק רשימותי, ומקווה שאחרים ימשיכו לספר על הימים ההם שהיו ימי גבורה ומסירות הנפש למען העם והארץ.

קבוצה שיתופית להתיישבות. חברי החלוץ בריפין החלו לעלות לארץ כבר בשנת 1920. מחמת קשיי הזמן, לא ניתן היה להעלות את האנשים בבת־אחת, והבודדים אשר הגיעו התפזרו על פני הארץ כולה. אולם כעבור שנתיים, בשנת 1922, התקבצו הריפינאים ביפו מפיזוריהם והחליטו על ייסוד קבוצתם — קבוצת ברזילי. אך את משאת נפשם — התיישבות שיתופית, לא הצליחו להגשים, על כל פנים לא כקבוצה מגובשת. מחסור בקרקע וקשיים אחרים של אותה התקופה מנעו מהם הקמת היישוב החקלאי לאלתר. על כן החליטו להקים בינתיים ישוב קומונאלי בתל־אביב כדי להתגבש בו מבחינה חברתית, לצבור נסיון, לרכוש ציוד ולהכשיר את עצמם לקראת התיישבות ביום בו יינתן הדבר.

ובינתיים לא קפאו על שמריהם: כוח העבודה הגלום בקבוצה מצא לו עד מהרה פורקן הן בשטח הבנייה בשכונת נורדיה, הן בשטחי עבודה אחרים, אך יחד עם זאת כקבוצה תוססת של חלוצים, הם לא זנחו גם את השטח הציבורי־תרבותי. נוכח מיעוט מקומות־המיפגש הציבוריים בעיר הנבנית, שימש צריף הקבוצה „מרכז רוחני" לכל יושבי הסביבה, אשר מצאו בו פינה חמה ושאבו עידוד ותושיה בעקת הימים.

על אף טרדות הזמן ודאגות הקיום היומיומי, לא פסקו בני הקבוצה מלקיים קשר עם המוסדות המייש־בים, אשר נדרשו להחיש את יציאת הקבוצה להת־יישבות. גם ההורים אשר נשארו בריפין, נחלצו לעזרת הבנים־החלוצים ועל אף עוניים, גייסו כספים כדי לרכוש ציוד חקלאי לקבוצה — ואף פנו להרברט סמואל, הנציב העליון הראשון בא"י, בבקשה לשחרר ציוד זה ממכס.

אחוות ריפין — שרפץ

אך תמונת המעשה ותולדותיו לא תהיינה שלמות אם לא נציין את חלקם הרב של חלוצי שרפץ, במפעלם של חבריהם בריפין. שרפץ וריפין, שתי עיירות

סמוכות זו לזו בגלות פולין, קשרי מסחר, קשרי חיתון ויחסי רעות אמיצים שררו בין יהודיהן, והן התגברו עוד, ביתר שאת, גם תודות לגורל המשותף. בשלהי מלחמת העולם הראשונה והתוהו והבוהו אשר השתרר עם סיומה והסכנה הפיסית שנשקפה אז לבני העיירות, התעוררו יהודי עיירות אלה, והצעירים בעיקר, לארגון ההגנה העצמית. פעולת־רכש נעשתה בשרפץ, אשר לצורך זה נשלח אליה שליח מיוחד, יצחק איטקין, בידיעתו של י. גרינבוים, הלוחם האמיץ לזכויות המי־עוטים ומנהיגם של יהודי פולין. כשבא שליח זה, אחר כך, להרצות בריפין במסגרת של פעולות־הסברה ציונית, נעצר על־ידי המשטרה, אשר שמע הארגון גונב לאזניה.

קשרים חזקים אלה בין שרפץ וריפין, שראשיתם נרקמה עוד בפולין, לא נותקו ואולי אף נתחזקו, במבחן הגשמת החזון הציוני בארץ־ישראל. יש לזכור, כי באותה תקופה לא היו בידי התנועה הציונית כלי־קליטה כה משוכללים ואמצעים כה רבים כפי שהם מצויים כיום. את מקומם מילא הלהט הציוני, יחסי הרעות והאחווה. העולה אשר הגיע אז לארץ, אל ארץ דלה, שוממה שמקורות הפרנסה בה מצומצ־מים ביותר, חשוב היה לו ביותר למצוא מקלט־לילה, פינה ראשונה לשים בה את מעט מטלטליו, לקבל עצה והדרכה, לפגוש פנים מחייכות ומעודדות.

בית כזה שימש אז לעולי ריפין, ביתו של אברהם ירושלמי (פריד), איש שרפץ, אשר על אף מצוקתו החמרית והיותו מטופל במשפחה בת שלושה ילדים קטנים, לא השיב פני איש ריקם. דלתות ביתו הקטן בשכונת נורדיה היו פתוחות תמיד לרווחה וכל אדם מצא בו סיוע, ולו כלשהו, בצעדיו הראשונים. לא בן ריפין אחד זוכר מקום זה כמקום קליטתו הראשון בארץ. אך עזרתו של אברהם ירושלמי, לא נסתיימה עם סידורו הראשון של העולה. תמיד, בכל עת, היה לבו ער וידו פתוחה לסייע לכל אדם נזקק כמיטב יכולתו ואף למעלה מזאת. בין בני ריפין ושרפץ רווחים וודאי סיפורים לרוב על מעשים אלה.

נזכיר כאן רק המקרה בעולה מריפין שנחשד על־ידי שלטונות המנדט בהשתייכות למפלגה הקומוניס־טית, שהיתה אז בלתי־ליגאלית בארץ, אשר אלמלא הערבות שניתנה בשעתו על־ידי א. ירושלמי, על אף מצוקתו החמרית, וודאי היה מגורש מגבולות ארץ ישראל.

קשרי הרעות אשר נקשרו בין בני עיירות־אחיות אלה, שצורפו בכור של יסורים ומאבק משותף, שרי־רים וקיימים עד היום.

חלפו ימים רבים, קמה המדינה. לא עוד צעירים אנו. אך לנוכח היש הגדול אשר נוצר בארץ, מלא לבנו גאווה, כי גם הלבנה הצנועה אשר תרמנו אנו, משובצת בבניין האדיר ששמו — מדינת ישראל.

שמעון סבוראי / **אנשי הקבוצה**

בשנת 1922-23 עלו ראשוני בוני הבתים של שכונת תל־נורדוי על מגרשיהם ברחובות פרישמן—ירקון—בן־יהודה. מיד עם כניסת התושבים הראשונים לבתיהם היה צורך לכלול גם את השכונה הזו, שהיתה אז הקיצונית בצפון תל־אביב במסגרת הגנת העיר.

תוך כדי הקמת הבתים הראשונים מצאנו שעוד לפני בואנו למקום הוקם צריף, לא רחוק משפת הים — כיום בפנת רחובות א. בן־יהודה—מאפו.

בצריף שכנה קבוצת „ברזילי" כעשרה בחורים צעירים, פועלי בנין, הם עבדו במשרד לעבודות צבור־ריות של הסתדרות העובדים (קודמו של „סולל־בונה) שבנה אז את רוב בניני השכונה.

בחורים אלה היו בעלי אופי חזק ורצון כביר. המיוחד והמקורי שבהם היה השאיפה לקיים הלכה למעשה את עקרונות העזרה ההדדית בין חברי הקבוצה. גייסתי אותם להגנה ויחד עם רוב הגברים שהספיקו אז להשתכן בשכונה הוינו את קבוצת ההגנה של שכונה זו שאני הייתי מפקדה.

מחסן הנשק של הקבוצה נמצא כולו בצריף זה. בתוך שולחן ארוך וכבד שהיה לו לוח כבד למטה, כך שנוצר ארגז, בו היה הנשק: מעט רובים, אקדחים וכדורים. השולחן עמד באמצע חדר האוכל, עליו סעדו בני הקבוצה.

לפי זכרוני היו חברי הקבוצה: בורנשטין בן־ציון, ישעיביץ יעקב, כהן שמואל, כבירי טוביה, שטנצל נחמיה, גוטגלס עזריאל וגוטגלס שמחה.

הם היו המסורים והנאמנים מכל חברי ההגנה שבשכונה.

כרגיל באותם הימים היינו מתאמנים בנשק פעמיים בשבוע — בגמנסיה „הרצליה" ובשבתות. בימי „החגים" השונים: 1 במאי 2 בנובמבר ואחרים היו כולם מגויסים למשמר בלתי פוסק של 24 שעות בימֶמה, בצפונה של תל־אביב.

עם רבות הימים בנה התיאטרון „האוהל" את צריפו לא רחוק משפת הים ליד רחוב הירקון וכל חבריו התגיסו גם הם להגנה והתמזגו בקבוצת ההגנה של תל־נורדוי

לפי מיטב זכרוני — עם ביקורו של לורד בלפור בתל־אביב, חגגה כל העיר את בואו, אולם חברי ההגנה כולם גויסו לתפקידי שמירה מחשש התפרצות מעשי איבה מצד הערבים או התנקשות באורח. ואז נשלחו רוב חברי קבוצת הגנה בתל־נורדוי, ובתוכם אנשי קבוצת ברזילי, אל גבולות הדרומיים של יפו.

אנשי „קבוצת ברזילי" הצטיינו במסירותם ומצאו עונג בכל עבודה ובכל מעשה, אשר עשו בשדה ובבית, היא מזיגה של היאבקות יום־יומית וחתירה אל החזון של תקומת מדינת־ישראל, מזיגה המונחת ביסודה של העליה החלוצית לארץ.

אלה שנפלו על משמרתם
למען העם והארץ

זכרם וזכר מעשיהם
ידליקו את נר־האלהים בלבותינו

ראשון הנופלים - נתן נייגורק ז"ל

היה בריפין ריכוז תוסס של נוער חלוצי צמא לעליה, חדור רצון התחייה וכסופי מולדת לכונן עם עובד הדבק באדמתו, לעבדה ולהפרות שממותיה — חלום הדורות המתגשם והולך לנגד עינינו, נותן אותותיו. ובריפין השמחה במעוננו, רוממות־רוח ונשפי־פרידה לרוב.

הימים ימי ראשית העליה השלישית, תחילת שנת 1921, לאחר פרק זמן של הכשרה הלכה ולמעשה, בחווה החקלאית מייסודו של החלוץ בריפין. ויזכר לטובה היהודי חיים שולדר, שהעמיד לרשות החלוץ המבנים מרכושו בחוץ לעיר. יהודי זה מוצאו ממשפחת עובדי אדמה היה. אביו הזקן, ידים חרוצות לו, עובד אדמה מבטן ומלידה ומוציא לחמו מאדמתו שבמורד העיר. זקן היה ולו ארבעה בנים, בעלי לב חם, מוכנים בכל עת ושעת כושר להיחלץ לעזרת הזולת. ומאידך, אוי לו לאדם שנפל בגורלו לעמוד להם למכשול. אש ולהבה תאחזם, שצף קצף יתז מגרונם, לא קול יעקב בפיהם אך ידים ידי עשו, מורא ופחד יפילו על יהודים וגויים כאחד...

ונחרת בזכרוני מעשה בגוי שבא עם שני סוסים רתומים לעגלה. הגוי מצליף בשוטו ומרביץ בסוסים ומעלה חרס בידו, אינם זזים מהמקום. אחד האחים, בן הזקונים, יחיאל, העומד מאחורי העגלה חומד

לו לצון, מחזיק בגלגל האחורי — וגובר על כוח הסוסים.

וייזכר לטובה האגרונום והמדריך, יהודי עובד אדמה חרוץ — שפינאק, שבכשרונו ובמרצו הרב השכיל להחדיר בנוער מרוח עבודת האדמה, שזה דורות בני עמנו תלושים ממנה.

מפעל נועז ומהפכני קם באותה תקופה בריפין ונתקבל בהתלהבות ולהט־נעורים. המפעל מכה גלים ובמהרה מביא תוצאות שנתברכו בו המחייבים והשוללים כאחד. נתן נייגורק נוטש עבודתו כחייט ומצטרף להחלוץ, עומד במבחן ומגלה יכולת הסתגלות בלתי־שכיחה ושאיפת־יצירה, מלא אמונה ותקוה לעתיד, ישר דרך ומצניע לכת, טוב־מזג ותמיד בת־צחוק על שפתיו. נקלט יפה וחביב על רבים, דייקן וקפדן, אוהב סדר ומשמעת. במרוצת הזמן נכנס בזכות זו לתפקיד של „מנהל משק".

כאמור, הימים ימי עליה, ימים סוערים לאחר נפילת טרומפלדור וחבריו. אחוזי חרון וזעם אנו, ועז הרצון לעלות, לבוא לעזרה ולמלא השורה. לא למלחמה פנינו מועדות, כי אך אהבת המולדת הקוראה לבניה לקומם הריסותיה, לבנות ולהבנות פועמת בנו. יחידים ובודדים השכילו לפלס להם דרך בזה אחר זה. מעטים מצאו להם שביל פתוח

דרך וינה ודנציג שבזמנו היתה עיר חפשית. נתן נייגורק עשה דרכו דרך וינה, ועלה סמוך לפרעות יפו בתרפ"א. נפגשנו בבית העולים שביפו, ששימש מקום־קליטה ראשון לעולים חדשים שזה מקרוב באו וחיכו לסדור בעבודה. שוקק חיים היה הבית. קול שירה ורינה בוקע בו יומם ולילה. „ושבו בנים לגבולם". צר היה המקום מלהכיל כל הבאים.

בלב שפת ימה של יפו, לא הרחק מבית העולים, נטינו מחנה אוהלים. מסביב אויבים ועוינים, חורשי רשע, זוממי רעתנו. ועוד במוצאי שבת, ערב היום המר והנמהר, יום הדמים של פרעות יפו, עשינו כל הלילה באחד האוהלים ורוח טובה שורה עלינו. שקט היה סביבנו, רק קול ה„מואזין" (החזן המוסלמי) הקורא מהמסגד את קהל מאזיניו לתפילה ולעבודת הבורא, הדריך מבלי משים את מנוחתנו, אך איש לא פילל ולא עלה על דעתו מה עלול להתרחש למחרת היום, כי אך שאיפת יצירה וחדוות חיים מילאה את רוחנו.

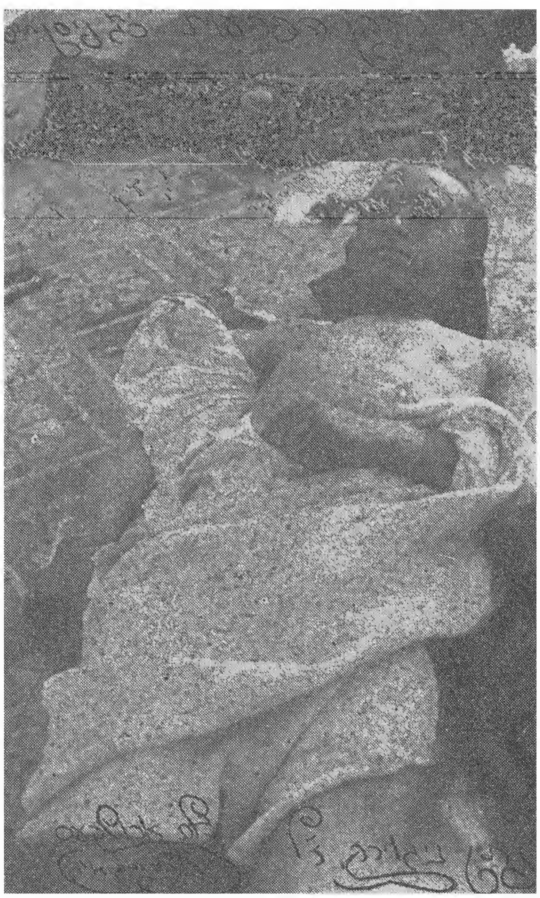
נתן נייגורק שח לי וגלגל לפני תכניות על שאיפתו להיאחז בקרקע ובמשק. איש מעשי וכוח יוזם היה, וחלומו — יצירת משק שיתופי וקבוצה. וכה היה דברו: נתחיל יחד בקטנות ולגדולות נגיע. בעזים נתחיל...

באחד הימים שמנו פעמינו לבחון את גדוד העבודה שחנה בראש העין על תל שבמצודת אנטיפטרוס, ולרגלי התל נובעים מעינות הירקון. עם אור הבוקר יצאנו ברגל ועם רדת הערב, משירדנו חזרה, תעינו בדרך ומצאנו את עצמנו בין שדות שמסביב גומות מים משפך הירקון. תוך הליכה העריב היום ולא ניתן להמשיך בחשיכה. היינו תקועים ללא כל מוצא. מרחוק הגיעו לאזנינו צעקות ערבים ששמרו על שדות הירק. מפחד שמא יגלו אותנו כגנבים בלילה, החלטנו להשאר כל אותו לילה מבלי לזוז, ורק כשהאיר הבוקר המשכנו דרכנו לתל־אביב, וכעבור זמן הצטרפנו לקבוצת „ריפין" לפלוגת גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור שבפתח־תקוה. אך נייגורק לא זכה להיות באותו מעמד אתנו. את מותו מצא בטבח יפו, וראשון לנופלים היה. באותו יום אחד במאי 1921 ישבנו יחד לשלחנות ערוכים לסעוד לבנו. שעת צהרים היתה והלך־רוח של יום חג. חג העבודה. מצב רוח מרומם

שורר בבית ושירי עבודה בפינו: „העבודה היא חיינו" ו„מי יבנה הגליל"...

מבחוץ נתקהלו המוני ערבים, אנשי בליעל ואספסוף, מוסתים ומשוסים בשקרים, ילדים, נשים וגברים מזויינים בסכינים ובכלי־משחית אחרים, המחכים לאות ולסימן לפרוע פרעות, להרוג ולרצוח, לבוז ולשדוד — ומיד התחילו להעיף ולידות בנו אבנים. ואנו, הורסים גדר פנימית עשויה מברזל ששימשה לנו לצרכי הגנה.

לשמחתנו מופיעים אנשי בטחון, שוטרים ערביים מזויינים ברובים. אך עד מהרה נוכחנו לדעת, שלא שליחי הנציב העליון היהודי ה„ראשון ליהודה" המה הבאים להגן עלינו, אלא למלא את פקודות המופתי אל חוסייני רב־הטבחים, אבי המהומות וצורר היהודים והפושע הקדוש, באו. במו עיני ראיתי איך אחד מהם כורע ברך, מכוון רובהו וצולף בנו. מיהרנו לסגור



החלוץ נתן נייגורק ז"ל בין הקרבנות בבנין גמנסיה הרצליה ת"א בהירצחו בידי מרצחי יפו במאורעות תרפ"א—1921

השערים ולהמלט על נפשנו. ואזכיר את הברפלד, בחור חסון בגופו, איש „בונד" לשעבר, שלא שעה להפצרות ונשאר עומד על משמרתו ליד שער הכניסה. עם למל סטוצ׳ינר התבצרנו בחדר העליון שבקומה השניה והתגברנו על הפורעים, שניסו לפרוץ את המחסום שהפריד בין הקומות. אנקת וזעקות המעונים שהחרישו אזניים, הגיעו אלינו מהקומה התחתונה ואין מושיע ומציל להם, אף־על־פי שפסיעות מעטות בלבד הפרידו בין הפורעים לבין אנשי השלטון המנדטורי שבבית המושל ביפו שעמדו מנגד באפס מעשה.

כשוך הסערה ועם רדת הערב, נוכחנו לדעת מה גדול האסון שהתרחש עלינו. מראה הבית היה כבית מטבחיים. דם רב נשפך — דם ילדים, נשים וגברים. אחוזי חרון וזעם היינו, ובדומיה נשאנו הכאב בלבנו, אך רוחנו לא נפלה. אותו ערב עברנו לתל־אביב. למחרת, ניסו הפורעים לפרוץ לתל־אביב, אולם נתקלו באש המגינים ואנשי הגדוד העברי, שחשו לעזרה מסרפנד, בלי נטילת רשות מהשלטונות הצבאיים האנגליים.

שלושה ימים נמשכו המהומות באיזור יפו. הקרבנות נאספו בבנין הגימנסיה הרצליה. את נתן נייגורק מצאו בסימטא ליד בית חלוץ ביפו, בנסותו לפרוץ ולהגיע למקום מחסה. לא ידע שנכנס ללוע הארי. עינוהו ורצחוהו באכזריות — וראשון היה לנופלים באותו יום.

קבר אחים נכרה. ביום כ"ה ניסן תרפ"א הובאו לקבורות 43 הקרבנות. נחום סוקולוב נשא דברו והכריז: ה׳ ילחם עבורכם ואתם תחרישון", לאמור, עלינו להמשיך לחרוש ולזרוע, לסלול ולבנות. המזימות לא יקומו, את רוחנו לא ידכאו. ידענו שליחותנו וביתר שאת ובעוז־רוח המשכנו בבנין וביצירה, ובכוח זה הגענו עד הלום.

שמואל כהן



על קברו הרענן של נתן נייגורק ז"ל ביום הקבורה — כ"ה ניסן תרפ"א

בשורה הראשונה מימין: **כהן שמואל, סטוצינר למל** בשורה השניה עומדים מימין: **פודר בנימין, בלס יצחק, קונסקובולסקי יוסף**

ראובן מאירי ז״ל



נולד ב־9.10.1919 בריפין. בן ר׳ יחיאל מאיר ויונה צ׳רנוצ׳פקה. בצעירותו היה פעיל בצעירי אגודת ישראל. בשנת תרצ״ח עלה לארץ, כדי ללמוד בביה״ס הריאלי „תחכמוני״. לרגל המצב הכלכלי הקשה בפולין נפסקה תמיכת הוריו בו, וראובן עזב את בית־הספר. סירב לחזור לפולין, אל הוריו, ובהשפעת דודו ר׳ משה טביומי ז״ל, הצטרף בתרצ״ט לקבוצת אברהם ונקלט בה יפה.

היה בפלוגות העבודה בכפר הרוא״ה, טירת צבי וגבעת עדה. מילא תפקידים ארגוניים בקבוצה. בקיץ תש״א התגייס לפלמ״ח, התאמן בפעולות חבלה.

לאחר שנה עבר להדריך את המחלקה הדתית של הפלמ״ח בעיינות. אחר־כך השתלם בקורס מ״כ־סיירים. בכל מקום השפיע מרוחו הדתית. היה קשור בכל לבו לקבוצה. בתש״ח השתחרר משירותו בפלמ״ח ושב לכפר עציון. כאן עסק בהדרכת נוער עולה ובעבודת הכשרת קרקע, והתמסר במיוחד לטיפוח גינות נוי.

באלול תש״י יצא לשליחות במסגרת אונר״א במחנות העקורים באוסטריה. קשר קשרים עם מוסדות עזרה ושלטונות. ביקר בארצות שונות ובמרכזים שונים בעניני הצלה ותנועה. התבלט בעבודתו וסייע לפליטים בחומר וברוח. בקיץ תש״ז הועבר למינכן, כדי לנהל את המרכז לתנועת המזרחי ותורה ועבודה שבאיזור הכיבוש האמריקני בגרמניה.

בחורף תש״ח הוחלט להשאירו בתפקיד בגולה, אולם הוא לא שעה לדרישות מרכז התנועה, ובכ״ג אדר חזר לארץ. בחול המועד פסח הגיע במטוס לגוש, ומיד נכנס לעבודת הביצורים כאחד ותיק ומנוסה. בקרבות האחרונים פעל במכונת־יריה כבדה.

ביום ד׳ אייר תש״ח, 13.5.1948, כשפרצו משורייני האויב לכפר, הצליח להמלט עם כמה חברים לחורשת „שיר השירים״, אך שם השיגתהו יד המוות.

מנדל ליכטנשטין ז״ל



מנדל ליכטנשין נולד בריפין בשנת 1915, בן למשפחה חרדית, נכדו של בילה רחל שבחצר ביתה התארחו רביים ורבנים. חסידי ריפין באו לחצר זו לשמוע דברי תורה ולזכות בשיריים.

עד גיל 13 למד בחדר, אם כי נשמתו היתה עם הנוער שהיה מאורגן בתנועות־נוער שבעיר.

בגיל 14 הצטרף לתנועת השומר הלאומי שקמה אז בעיר כתוצאה מפילוג בקן השומר־הצעיר.

היה בין החברים הנאמנים והמסורים בתנועה.

בשנת 1932 יצא אתי מנדל ליכטנשטין לנקודת הכשרה בסביבת דובנא שעל הגבול הרוסי על מנת לקבל הכשרה לקראת עליה לארץ.

לאחר סיום שלב ראשון עברתי לקיבוץ „עליה״ אשר בביאליסטוק ומשם עליתי ארצה לקיבוץ „המפלס״ אשר בכפר־סבא. בשלהי 1935 הצטרף אלי מנדל ליכטנשטין.

תקופה זו היתה קשה מאד. חוסר עבודה, מלחמה לעבודה עברית וכו׳. כיחידה קיבוצית עם חברי „הכובש״ חדרנו למשק קלמניה, מקום בו עבודה עברית.

בשנת 1936 החלו המאורעות, משק זה שגבל עם הכפרים הערביים — טירה וכו׳ ובחלק הצפוני של כפר סבא. כנופיות מכפרים אלה החלו להתקיף את המשק על עובדיו. המאורעות שנמשכו קרוב לשנתיים קיבלו אופי רציני למדי. מנדל ליכטנשטין עבד באותה תקופה במשק קלמניה. ובאחד הימים כשיצא לעבודתו ומזוין ברובהו על שכמו להגנה, כדור מרצחים פלח את בטנו. חבריו שיצאו לעזרתו מצאוהו מתבוסס בדמו. מלותיו האחרונות היו עכשיו כבר יתנו שמירה.

מנדל ליכטנשטין חבר השומר הלאומי נפל קרבן על משמרת עבודה עברית.

יהא זכרו ברוך.

יעקב קציר

ישראל בוכמן ז״ל

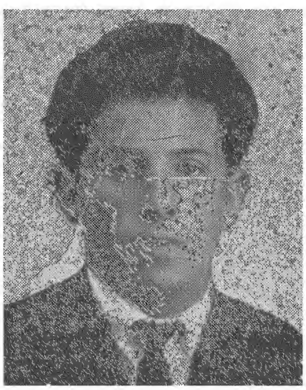


טרם מלאו לו עשרים שנה כשעזב את בית הוריו האמיד — בית בוכמן אליעזר הידוע בריפין ובסביבה לטוב. ויחד עם יתר החלוצים שבין לילה הריקו את העיירה ריפין שבפולין, מנוער יהודי, ועלו ארצה. והשנה, 1921, היא שנת הדמים בארץ. פנה לגדוד העבודה שהניח אז את מסילת הברזל ראש־אל־עין — פתח־תקוה. אחר כך הצטרף לקבוצת ברזלי, רכש מקצוע טייחות והמשיך בזה בקבוצת „בנין" שבנתה את מוגרבי בתל־אביב. כשהתחתן עם בת עירו „ביתם" (צריף בשכונת נורדיה) נהפך למקום מפגש של כל בני עירם, הרווקים ורווקות שתמיד מצאו שם סעד ועידוד.

היה ישר וצנוע, חבר טוב ועליז, דבר שעזר לו להתגבר על המחסור שלעיתים קרובות פקד את ביתו ואת חבריו „בימים ההם"... אחר כך רכש לו חנות מכולת קטנה ברחוב בוגרשוב, חשב שסוף־סוף הביא את משפחתו (אשה ושתי בנות) לחוף מבטחים, בא האסון. האוירונים האיטלקיים שהפציצו את תל־אביב מצאו אותו בחנותו והוא נהרג במקום. ס״ה בן 39 היה במותו. קשה לשכוח חבר שכל חייו היו טהורים לחלוציות. חלוציות של „עליה שלישית".

כ. פ.

ישעיהו הירש ברן ז״ל



נולד בריפין בשנת 1902 לאביו ר׳ דוד ברן ז״ל. סבו ר׳ יעקב ברן היה איש נכסים ומחשובי בעלי־בתים בעיר. בגיל רך התייתם מאביו ובעודו נער מתה עליו אמו רבקה. אולם בני המשפחה ידעו לשמור על שמה הטוב של המשפחה, ובמרוצת הזמן אף ביתם היה פתוח לנצרכי עזרה ועידוד. ישעיהו הירש התחנך ב„חדר" אולם ברוחו היה עם הנוער המתקדם והחדור שאיפה לאומית וציונית.

עם הקמת הסקאוט הצטרף מיד לשורותיו וכאשר מלאו לו 19 שנה הגשים שאיפתו ועלה לארץ בשלהי 1921 חדור ברוח ציונית ונלהב לכל עבודה חלוצית.

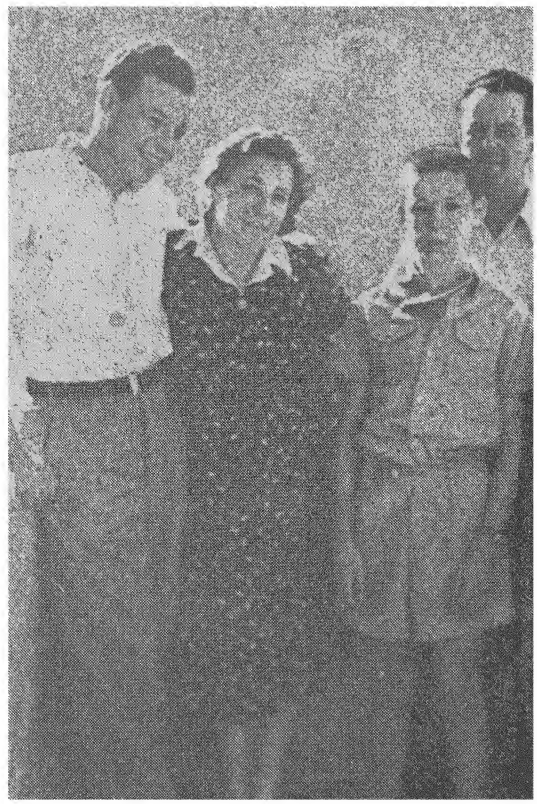
תחנתו הראשונה היתה ירושלים והצטרף אל האחים יהושע ויעקב דובנו ז״ל שמלאו בזמנו תפקיד במחלקת עבודות ציבוריות של המנדט בסלילת דרך לארמון הנציב וסלילת כביש יריחו, ובהמשך הזמן נשלח למספר שנים ממחלקת לעבודות ציבוריות למלא

תפקיד בעזה. אולם מאורעות 1929 אילצוהו לנטוש את המקום והקים את ביתו בתל־אביב.

כדור מרצחים בגבולות יפו בשנת 1947 שם קץ לחייו.

ש. כ.

אברהם דובנו ז"ל



בן בכור ליעקב ורחל נולד בי"ט סיון תרפ"ו, יוני 1926 בירושלים.

ראשית חינוכו העממי קבל בירושלים, אחר כך עבר עם הוריו לתל־אביב. היה תלמיד חרוץ וזכה בסטיפנדיה מהגימנסיה הרצליה.

נשא נפשו לפיתוח התעופה האוירית העברית, ואכן הצטרף לקלוב הארצי הישראלי לתעופה בו נעשה מדריך לדאיה.

כשסיים את למודיו שירת שנה כנוטר בקבוץ תל־עמל ובקבוץ מסילות ומן הנוטרות אל הטכניון והוא לומד אַדריכלות אך אינו מסיים. כסטודנטים אחרים הוא משתדל להשתתף בשחרור חיפה אחר כך קרבות עכו, ג'נין ופרדס חורי שליד משמר הירדן. כאשר המפקד המפקד אברהם דובנו פקד על אנשיו לסגת בפני השריון הסורי והוא עצמו נשאר לטפל בחייל פצוע, נפגע באש הטנקים של הסורים ונפל. זה היה ב־16 ביולי 1948.

כאשר נפל אברהם דובנו היה אביו מוטל על ערש דווי במחלה ממארת ואכן קברו נכרה בעוד האדמה סופגת את דם בנו. המהלומה שניחתה על המשפחה היתה גדולה.

רחל דובנו האם, רצונה להשכיח קמעה את הכאב, יוצאת להנפש לקרובים בארצות הברית ושם מוצאת את מותה בתאונת דרכים ואילו בנה הצעיר, ישראל, לאחר שהקים בית ומשפחה מת משבץ לב, זהו סיכום גורל המשפחה מיום שנפל המפקד דובנו אברהם.

ברמן רחביה ז"ל



נולד ב־1916 בריפין להוריו צבי וטובה. עלה לארץ עם הוריו בשנת 1924. למד בישיבת „עץ־חיים" בירושלים. עוד בילדותו נרתם בעול העבודה. כנער ער ובעל מחשבה תוססת מצא לו נתיב לתנועת הנוער העובד, על אף האוירה המסורתית שחונך בה.

משנתבגר, היה במשך זמן קצר לאחר ממדריכיה של תנועת הנוער העובד וממתווי דרכיה. יצא לעבוד בפרדסי הסביבה ובערבים היה מתמסר ללימודי הנדסה שחיבבם ביותר. כחבר התנועה המגשים את רעיונותיה, להם היה מסור בלב ונפש, יצא להכשרה

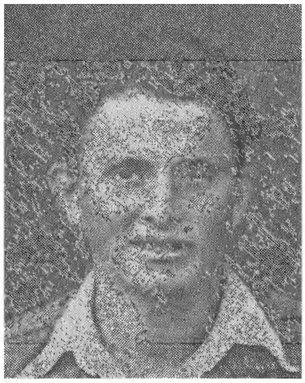
לעין חרוד, כחבר גרעין „אלונים". עם עלית הגרעין להתישבות, היה אחד מראשוני החברים של הקיבוץ, חבר ער, עמוד־התווך בחברה, נלהב ובעל־דמיון והשפיע על חיי קיבוצו מעשרו הרוחני. היה בין הוגי הרעיון של פיתוח תעשית עץ־אלון במקום ושקד על הרחבת שאר ענפי המשק.

שירותו בהגנה התחיל בגיל צעיר. היה בין ראשוני הפלמ"ח. השתתף בפעולותיה של פלוגת הפשיטה בסוריה בימי מלחמת העולם השניה. במאבק על ההעפלה היה ממפקדיה ומפעיליה. רק לעתים רחוקות מצא לעצמו שעה קלה כדי לבוא הביתה. שיקע עצמו כולו בתפקידים של מחתרת והצלה.

בתחילת 1948 שימש בתפקידי הבטחת השיירות, ואחר כך בתכנון לקראת שחרור חיפה. באפריל 1948 נתמנה לקצין המנהלה של מבצע פריצת הדרך לירו־שלים. ביום 21 לאפריל נסע לרגל תפקידו בלווית כמה פקידים בראש השיירה לירושלים. השיירה הותקפה על־ידי כנופיה ערבית, ורחביה נפצע. במצב קשה הועבר לבית־החולים „שער־ציון", ושם מת ב־24.4.1948. נקבר בסנהדריה בירושלים. הניח אחריו אשה, בן ובת.

בעלון הקיבוץ שהוקדש לזכרו (יומן מס' 1052), נדפס גם מכתבו האחרון ובו השורות: „כאנשי קיבוץ ידענו כל השנים לקראת מה אנו צועדים ולא במקרה אנו במערכה זו, גם אני התכוננתי לקראתה".

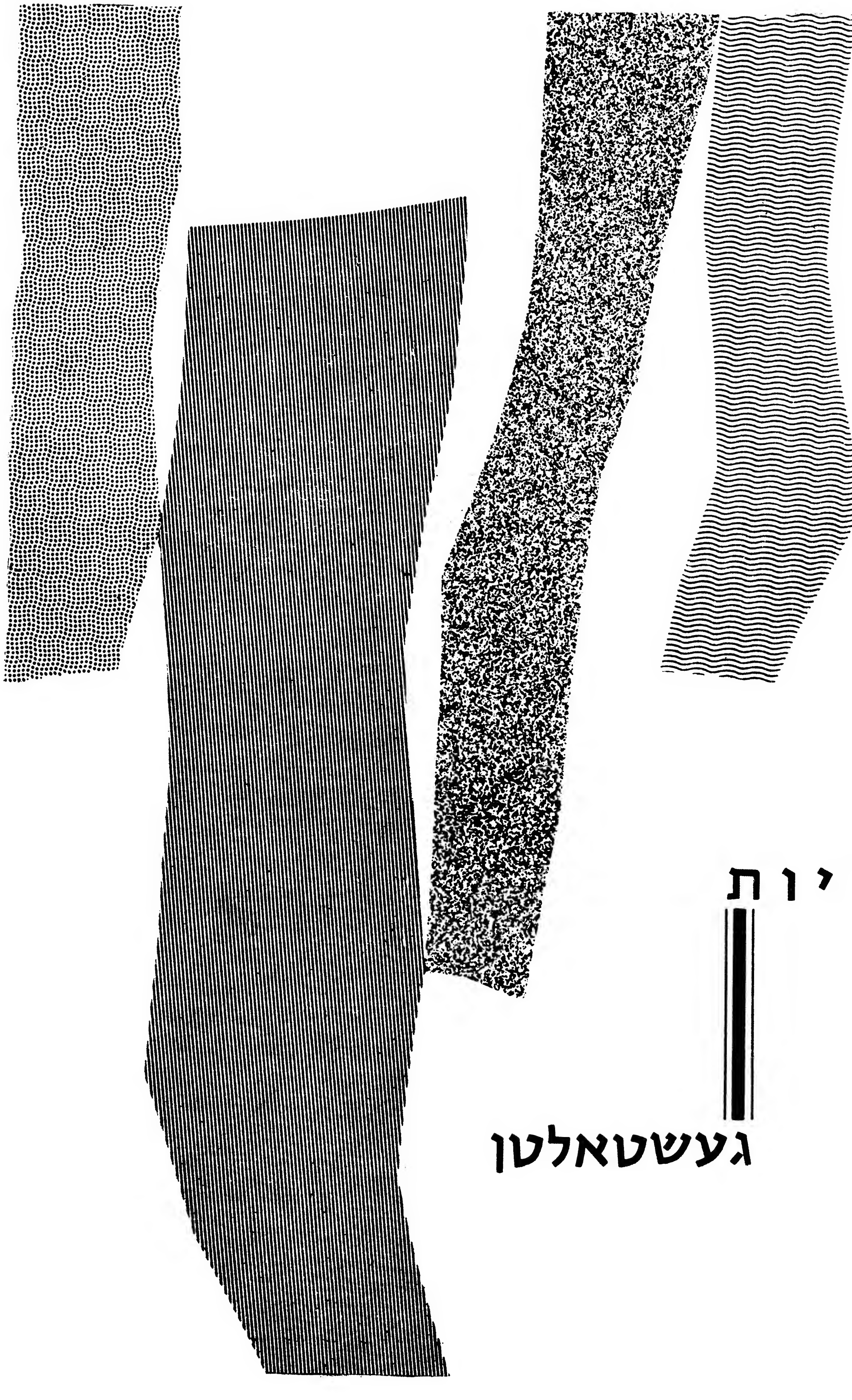
נתן פנטפיל ז"ל



בן שמואל, נולד בריפין בשנת 1927. גמר בית־ספר עממי והמשיך לימודיו בבית־ספר תיכוני עד פרוץ מלחמת העולם השניה. בימי חייו המעטים בארץ לא הספיק לרכוש לו חברים קרובים.

אחרי המלחמה יצא בְּנתיב הבריחה לאיטליה והצטרף לקיבוץ הכשרה. משהעפיל לארץ, הובא עם כל מעפילי אנייתו לקפריסין והשתדל להשלים שם את הכשרתו. ימים מעטים לפני הכרעת ליק־סאכסס, בא לארץ, ועבד כפועל חקלאי בכפר־סבא.

משפרצו הקרבות נגד הכנופיות, הצטרף אל הלוחמים. נפל בחזית לטרון ב־26.5.48. הועבר להר הרצל בירושלים ב־17.11.49.



דמויות

געשטאלטן

בוא, אחי, נלכה בין הדמויות, צללי-אתמול, התמימים והמאמינים שכל צעד משלהם מודרך ע"י סייעתא מן שמיא וגם הקב"ה סובל ובוכה על השכינה בגולה. נלך ונחדש את תחושת האתמול של התלהבות והתרוממות נפש, עד כדי הפשטה מכל גשמיות, האתמול של השליחות בגולה הדוויה, של ההבנה לדל ולדך, של ההקרבה התמימה והשלימה מתוך אהבת ישראל ואהבת ארץ-ישראל; האתמול של השאיפות הרמות, החלומות והתקוות, של אהבת הבריות ומסירות נפש. בוא, אחי, נשתף גם אחרים והדורות הבאים בחוויותנו — בשתים נעשה זאת: על פה ובכתב. נשתוחח ונשפוך את שיחנו הדווי ונתיחד עם זכרם הקדוש.

מרק ירבלום / **חיים לייב פוקאטש**

(מיומן זכרונותי)

בשנים 1905־6 נשלחתי לשורה של ערי־שדה בפולין, כדי להרצות על יסודותיה הרעיוניים של מפלגת פועלי־ציון ולסייע בארגון סניפים מקומיים. היו אלו השנים הסוערות של המהפכה ברוסיה הצארית. הפועלים היהודים והנוער הלומד היהודי זנקו לתוך הסערה בנאמנות ובמסירות נפש ללא גבול.

ביליתי ימים, שבועות וחדשים במסע זה, וביקרתי כמעט בכל ערי פולין ועיירותיה. פתחתי בלובלין, שבה ערכתי בעצם את „הופעתי" הראשונה על הבמה. לא קלה היתה ההתחלה. לא אחת „נכשלתי" בויכוחים עם מנהיגים ממפלגות אחרות, אולם לאט לאט למדתי את „המלאכה" ונעשיתי מומחה בה. הכינוי שלי בוארשה בימים ההם היה „חבר סלומון". בתקופה מאוחרת יותר הדביקו לי פסבדונימים אחרים.

בלובלין „הוכיתי" לראשונה בויכוח עם וולאדק, ממנהיגי „בונד", שאותו הכתירו בתואר „לסאל השני". ואכן, ראוי היה לכינוי זה, משום שהיה הנואם המזהיר ביותר באותם הימים. הוא הציפני בציטטות של מרכס ואנגלס ולא יכולתי להשיב לו עליהן במקום. אמנם, ברבות הימים החזרתי לו כגמולו ו„הנחלתי לו מפלה".

בלובלין זו זכיתי לפיצוי על מפלתי בויכוחים עם וולאדק. הצלחתי לשכנע את „נכדו של קרל מרכס" — החייט לזר, שהוכתר בתואר זה על היותו בקי בכל כתבי מרכס ובכל אשר נכתב עליו ביידיש ואף תוך כדי עבודתו היה מעיין בחוברות אלו. הוא פרש מ„בונד" והצטרף לפועלי־ציון.

מאוחר יותר ביקרתי בוולוצלווק וסביבתה: פלוצק, פלונסק, שרפץ, ריפין, בנדין, צ'נסטוכוב, סוסנוביץ וכו'.

בשרפץ (שערפיעץ) נזדמנתי לראשונה עם חיים לייב פוקאטש. דומני, אף הוא היה חייט. עבד והרויח כדי מחייתו, אך היה איש פועלי־ציון. מרבית זמנו וכל מרצו הקדיש לתנועה זו. לא רכש השכלה מיוחדת, אולם ניחן בכשרונות בלתי־מצויים ובשכל בהיר, הרבה לקרוא ולהרהר אחר כך בחומר שקרא. היה בקי לא רק בכל פרטי המצע של פועלי ציון, אלא באותה מידה גילה בקיאות בתיאוריות ובהנמקות שבהן השתמשו המפלגות היריבות, ובמיוחד מפלגת „בונד". הקשבתי פעמים אחדות לנאומיו באסיפות, שבהן צריך הייתי לנאום אחריו — בגמר האסיפה. תמיד הייתי מופתע מכשרונו בנאום ובויכוח ומדרך־ההנמקה שלו. בפשטות, בצורה מוחשית וברוח טובה, היה מנתח את קוי־היסוד של מפלגת „בונד" ופ.פ.ס. (המפלגה הסוציאליסטית הפולנית). ומפריך אותם סעיף אחר סעיף — וכל זה ברוח טובה.

אולם פוקאטש לא הסתפק בפעילות מפלגתית צרה. הוא הרחיב אותה גם על שטחים אחרים. במיוחד התמסר לפעולת התרבות על־ידי הקמת ספריות קטנות, תוך כדי עידוד החברים להרבות בקריאה. בשנים מאוחרות יותר, לאחר כשלון מהפכת 1905, הקדיש לפעילות תרבותית זו תשומת־לב רבה.

בשנים 1905־6 ליווה אותי פוקאטש לערים שבמחוזו, במיוחד לפלונסק, שרפץ, ריפין ועוד. מאז חלפו עשרות שנים, אולם לעד אזכור את חום לבו ואת חרדתו באותם התנאים ששררו בתקופת שלטון הצאר, כשכל רגע היתה צפויה לי סכנה להיאסר על־ידי המשטרה. לא אשכח את ה„תמרונים האסטרטגיים" שבהם השתמש כדי לחלצני מכל סכנה. פעמים רבות היה הוא עצמו מסתכן לטובת אחרים.

אם זכרוני אינו מטעני, היה זה פוקאטש שהביאני לראשונה לפלונסק ולמשפחת דוד בן־גוריון, שבה מצאתי אוירה חברית מאד (דומני שהיה זה בשנת 1906) ונתקבלתי בביתו בחמימות רבה.

בכל מקום אירגן פוקאטש בשבילי אסיפות־ויכוחים והיה מאושר בהצלחתן. במיוחד נהג להשתמש בי משהופיע מישהו מלויתני ה„בונד" באחת

הערים הללו. עולה בזכרוני אחת מאותן אסיפות־ויכוחים בריפין. ואף־על־פי שאסיפה זו אורגנה במחתרת — נתקהל בה עם רב. פוקאטש אחז בכל האמצעים כדי למנוע בעד המשטרה מלגלות את קיום האסיפה, הודיעו לו, כי המשטרה נעה בסביבה זו — והוא פיזרה בקור־רוח בלתי־רגיל. משהגיעה המשטרה לא מצאה שום עקבות לאסיפה.

הכל אהבוהו, הקשיבו לדבריו, מילאו אחר הוראותיו ורחשו לו אמון מלא. הוא עורר כבוד גם בקרב יריביו.

ב־1907, לאחר כמה חדשים של מאסר — נאלצתי לעזוב את פולין. פוקאטש חרד לגורלי. אחר־כך השתדל לקבל ידיעות על המתרחש אצלי. ומשגילה שאני כבר יושב בפאריס — שיגר לי איגרת מלאה ברכות. על איגרת זו שמרתי בארכיון שלי, אך הכובשים הגרמנים רוקנו את כל אשר היה בדירתי כבר ביום הראשון לבואם לפאריס. אולם פוקאטש לא נמחה מזכרוני. אני זוכר אותו כאחת הדמויות היפות ביותר של אותם הימים, נאמן כל ימיו לאידיאל, לו הקדיש עצמו כבר משחר נעוריו.

הוא ניספה בימים הטראגיים של מלחמת העולם השניה, נפל בקרב בעמדו על המשמר.

ניר רפלקס / עובד נאמן לעם

(לדמותו של ח. ל. פוקאַטש)

נתבקשתי להעלות על הנייר מה ששמור בזכרוני על ריפין ועל חברנו הותיק חיים פוקאטש, שהכרתיו משנת 1905.

עם החבר פוקאטש נפגשתי בפעם הראשונה בועידה השלישית של האיגוד הפולני של „פועלי ציון" בטשיכוצ'ינק. ובפעם השניה — כשחזרתי מרוסיה בשנת 1919 וביקרתי בערים ועיירות רבות בפולין. בין היתר באתי להרצאה מטעם מפלגתנו גם לריפין. הרציתי בשבת בבוקר ובערב, כמקובל, סידרו החברים נשף לכבודי, ובנשף נאם הח' פוקאטש, והזכיר את השנים שעברו. אמנם מהעיירה עצמה לא נשאר בזכרוני ולא כלום, מלבד זה שאחרי הצהרים בשבת התקיימה תחרות גדולה של כדור רגל בין שתי קבוצות, יהודית ופולנית. כל העיירה היתה נוכחת, והחברים הזמינו גם אותי. מימי לא התעניינתי בכדורגל, ויכולתי לומר, כפי שאמר השח הפרסי שבא פעם ללונדון והובא למרוץ סוסים, לאחר שישב שעה, נשאל לרשמיו, וענה: אודה על האמת, גם קודם לכן ידעתי שאחד הסוסים יגיע ראשון, ואיזה מהם בעצם לא איכפת לי... אבל כאן, כשראיתי שנלחמות שתי קבוצות לאומיות, מובן מאליו, שרציתי בנצחון הקבוצה היהודית. לידי עמד חיים פוקאטש נרגש מאד מאד. אבל הסוף היה עצוב למדי. פתאום ראיתי שהפולנים והיהודים מתחילים להרביץ זה בזה ואחרי כן פרצה קטטה כללית.

חיים פוקאַטש כבר היה אז בגיל מבוגר, ותמיד עמד בראש הסניף של פועלי ציון — למן שנת 1905 ועד לשנות השלושים. מני אז לא הייתי בפולין, ולא ידוע לי על גורלו.

שמואל כהן / שמעון חסיד

מוקדש לזכר נשמות אחי, קרובי
ובני ביתם, שנספו בשואה.

בריפין ידוע היה ברבים, מנער ועד זקן, ששמעון חסיד אינו אלא שמעון קאהן. זכות זו עמדה לאחי לא משום שדבק בחסידות, או משום שעמדה לו זכות אבות, ונהפוך הוא: אבי וסבי רחוקים היו מרחק רב מכל זיקה ויחס לחסידות. „מתנגד" מושבע היה אבי ושימש שנים רבות גבאי בבית־המדרש ובתלמוד תורה ושיתף פעולה עם ר' יוספיע, אביו של שמואל שמש. אדם זה, אף־על־פי שכבר היה זקן, התפרנס מיגיע כפיו, הצטיין ברענות והתמסר באהבה לעבודה ציבורית שלא על מנת לקבל פרס. עוד בהיותי ילד ידעתי לכבדו, באשר היה מעורר ומחדיר רוממות ורוח־חיים בקרב מתפללי התלמוד תורה. וביחוד זכורה התמסרותו עם התקרב חג שמחת תורה, שנהגו לחוג בצוותא ובהכנת המשתה המסורתי.

ידוע שחסידים מטיבים לעורר רוממות רוח בשמחה, ולא כל שכן כאשר לפניהם שולחנות ערוכים... אולם כאשר נתכנסו מתפללי התלמוד־תורה בחג שמחת תורה בבית אבי אל שולחנות ערוכים, או בבית ר' משה שרנסקי, שאף־על־פי שהיה קטן־קומה, הגדיל לעשות ולהראות כוחו בזמר ובמחול, וכל מי שלא ראה יהודי זה בשמחתו, לא ידע שמחה מהי.

ובהעלאת זכרונותי מפרשת חייו של אחי שמעון, כציוני ועסקן זה שנים רבות וכאחד מעמודי התווך, שנשא בעומסה של הציונות בריפין, מראשי דבריה וראש הקהילה ופעיל בימי שלום ובימים הגורליים של השואה.

אפס, לא אמלא שליחותי באמונה ובשלמות אם אפסח על תקופת היותו חסיד וקשור לחסידות, תחילה במסתרים ולאחר שהוכשרה הקרקע — בריש גלי. זכורני ערב יום אחד ואני עדיין ילד, שנים מעטות לפני מלחמת העולם הראשונה. אחי יוצא מביתנו כדי ללכת לביתו של ר' ש. ז. פוזנר. לכאורה מרחק מועט מפריד בין מקום למקום, אך מספר פסיעות בלבד, אולם אנו עשינו דרך זו בקפנדריא, בין סימטאות ובדרכים עקלקלות, ורק לבסוף הגענו למחוז חפצנו, ודרך הכניסה האחורית בחצר המוליכה לדירה העליונה. וכאשר נפתחה לפנינו הדלת, מצאתי עצמי בעולם חדש. בחורים יושבים אל שולחנות מזה, וליד ארונות ספרים מהספרות העברית מזה, מעיינים בעתון „הצפירה", שקועים בקריאה. היתה זו הספריה הראשונה והיחידה בעת ההיא. לאחר שגדלתי, עמדתי על משמעותה של הליכה מסתורית זו, שני גורמים היו לה: השלטון הצארי, שחינק כל פעילות רוחנית ותרבותית ומאבק לחרות אנוש מצד אחד, ופעילותם של החרדים שהטילו חרם ואסרו מלחמה, על הקריאה בספר ועתון עברי.

זכורני, כאשר היה כבר אחי שמעון בעל לאשה ועומד ברשות עצמו, עדיין לא היה בן־חורין ופחד שמא יימצאו בביתו ספר או עתון עברי, שמא ימיט עליו הדבר חרפת גירוש מן השטיבל. ומכאן אפשר ללמוד על המלחמה הנפשית שבה נתונים היו הוא וחבריו, חבורת מלומדי השטיבל של חסידי גור וחובשי בית־המדרש, בתקופה ההיא, כאשר רוב האבות ואבות אבותיהם היו חסידים. כאן המקום להזכיר מאורע רב־משמעות, מבצע נועז שחולל אחד מחבריו של אחי — ובצדק נכנה את ר' נחום גרוסמן כחלוץ הראשון שהרהיב עוז בתקופה קשה זו לארגן כמה בחורים ולעשות נסיון למצוא דרך לעלות לארץ ישראל. והוא הלוא היה בנו בכורו של ר' מנדל גרוסמן, היהודי החרד והחסיד הממושמע, אשר שנה שנה היה יושב אל שולחן הרבי מגור ושומע תורתו.

נחום גרוסמן וחבריו יוצאים לדרך ומגיעים עד לחופי אודיסה. אולם הזמן אינו פועל לטובתם, כל הדרכים סגורות בפניהם, ואף שתדלנותו של מנחם אוסישקין אינה נושאת פרי — והם חוזרים כלעומת שבאו. הוא הגיע לארץ בתקופה מאוחרת יותר, בימי המנדט הבריטי וחי עם משפחתו המסועפת בחולון

בקרבת תל־אביב. והנה אני זוכר את אחי בשובו מעיר הבירה, וארשה, ובספרו בהתרגשות רבה על החוויה העמוקה כיצד קיבל אותו פאר הדור, הבקי והחריף, עורך „הצפירה", ר' נחום סוקולוב וכחבר אל חברו דיבר עמו. מקסם אישיותו, מאש חזונו ומאורו האציל סוקולוב לא מעט על האברך הצעיר מריפין.

כאמור נעשו כל הפעולות הציוניות בריפין בעת ההיא בחדרי חדרים ובסתרי סתרים, אולם עם מתן הצהרת בלפור בשנת 1917 ועוד כמה שנים קודם לכן, חל בעיירה שינוי מכריע והיא נתפסה לציונות הפוליטית. בתסיסה רבת־תנופה החלו להניח אבני־יסוד לציונות מגשימה. מאווייהם ומאמציהם של חלוצים ראשונים, מעטים, שהתיחדו בחדרי חדרים היו לנחלת רבים. קם וצמח דור חדש, דור צמא בשורה וגאולה, שופע יזמה ומעשים. ואזכיר אחדים מסוללי הדרך: אשר דוברז'ינסקי, יצחק זקס, יצחק בוכמן, משה בורשטין ואחרים, נושאי החזון, מחוללי התנועה ומראשי דבריה.

אכן, הם לא זכו מן ההפקר, כי עמד להם פרי מאמציהם של ראשונים ומקור־השראה ושורש־יניקה מאילן גדול וממעיינו השופע של ר' ש. ז. פוזנר. עמוק היה הקשר, מלווה חיבה, ידידות ואהבה עזה, בין אחי שמעון חסיד לבין ר' שמואל זיינוול פוזנר, כאהבת דוד ויהונתן. לילות כימים צמודים היו במסירותם לחזון שפעם בלבותיהם וללא ליאות הקריבו למענו זמן ומאמצים. בדאגה ובחרדה עקב ר' שמואל זיינוול לאחר עלייתו לארץ, אחר גורל אחי, חקר ושאל, וכאשר הגיעתנו בשורת איוב שהוציא נשמתו מעבר לגבול, ברוסיה הרחוקה, נשאנו הכאב בלבנו וחרדנו לבל יגיע הדבר לאזנו, כי ידענו שלא יעמוד בנסיון.

שמעון אחי! זכורני כאשר יצאתי את ריפין, בשנת 1921, בקבוצת החלוצים הראשונה מריפין, שפניה לארץ ישראל, באת להיפרד מאתנו ברגשי שמחה וגאווה כאחת, והיו אלו רגעים של חוויה ומשאת־נפש; ואז עמדת בדברים על ציון והעליה שהיא תוחלת היהדות וחזות הכל. אולם לא ידעתי אז, שזו תהיה פרידה לנצח ולעולם לא אוסיף לראות פניך. איש לא פילל, שאי־פעם עלול יהודי לעמוד לדין בעוון היותו יהודי בלבד, וכאיש העומד בראש קהילת ריפין תוסיף בכך חטא על פשע.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה ופלישת הנאצים לפולין, ידעתי על כוס התרעלה אשר לא אחת שתית ממנה כאשר עמדת יחד עם חברך אליהו גוטליבובסקי לפני הצוררים הארורים, אנשי הדמים אשר זממו להכריתכם ולקבל גזרות וצווים חדשים לבקרים. מתחתיך — מרתף הזוועה, אשר לשם יוליכו קרבנו־תיהם לרצחם נפש, ומאחוריך — עדה מדולדלת, שסועה, הרוסה, חסרת אונים וישע. מבשרך חזית כיצד הונף הגרזן ואיכה ישבה בדד העיר, זו הקהילה המפוארת, המושרשת זה מאות בשנים ולעיניך היא נידונה לכלייה. ומי ימנה מספר לתלאות, למכאובים וסבלות שנתנסית בהם בנדודיך ברחבי רוסיה הרחוקה, גלמוד ובודד ורחוק מביתך? וכאשר נקלע אליך בנך מאיר, על צוארו נתלית — וכך הוצאת נשמתך. רופא שהוזעק אליך קבע שמצאת מותך ברגעים של רגשי שמחה. אולם עלינו להפריך מיסודה דעה זו, שאין בה אחיזה ושחר. וכי שמחה מהי, כאשר דואב הלב ומקונן מרה והיאוש כוסס נוכח המתרחש, ובעליל נראה אבדן העם כולו? אכן, עד צואר נרדפת וכוחותיך אפסו ונפלת.

לא זכית אחי, לראות בנפול הצורר ואתו ממלכתו הנפשעת הארורה; לא זכית לראות בהתחדש קוממיות ישראל וחידוש עצמאותנו ומדינת ישראל המקבצת גלויות, שהעניקה לעם היהודי מעמד של אומה, פתחה שעריה בפני פליטי החרב וניצולי התופת והציבה לה מטרה נעלה לקבץ פזורי עמנו מכל תפוצות הגולה.

אכן, לא זכית לראות בחייך בהתגשמות האידיאלים והשאיפות שכה עשית ופעלת למענם בריפין, בימי בראשית, עוד בהיותך חסיד. אולם זכות גדולה שמורה לך. באהבה ובחיבה נזכור ונזכיר את שמעון חסיד וחבריו ותלמידיו — אליהו גוטליבובסקי, אשר דוב־ז'ינסקי, יצחק זקס, משה גלאנט, מרדכי צ'רנוצ'פקה, מוריץ פילאט, משה בורשטיין, יצחק בוכמן ורבים אחרים שפעלם כאבוקה מאירה וזכרם כזוהר הרקיע יעמוד לעד. וכל אלה שנפלו על במתי שדה, וכל אלה שעונו ונרצחו במרתף־הזוועה בריפין, וכל אלה שנתנו נפשם בתאי הגזים ואל קבר ישראל לא באו — לעד יקודש שמם וזכרם.

נחמן שבתאי־זוננבנד

שמואל כהן

לציון יום הפטירה

ביום 15 בפברואר, אלף תשע מאות וששים, היתה זאת כאשר אנשי ריפין התכנסו בבית עקיבא פוזנר בתל־אביב לטכס עצה כיצד לקדם ולבצע, וכיצד לעורר ולהפיח רוח חיים ברעיון הוצאת ספר־ריפין. באותה שעה עצמה לא עלה על דעת איש מהנוכחים, שבעל הרעיון להוצאת הספר, האיש שהיה בין הראשונים שהגה רעיון זה, הביא לצעדים הראשונים ותבע ביצוע, הוא כבר ללא רוח חיים, הוציא נשמתו הטהורה ועצם עיניו לנצח.

למחרת היום הזדעזענו קשות, כאשר מעל עמודי העתונות גילינו מודעות אבל על האסון הגדול שפקד את המשפחה, ואתה את כל יוצאי ריפין. הידיעה על מותו היכתה בתדהמה את כל חבריו ומכריו וידידיו הרבים מתושבי הסביבה שבצדק ראו בו ידיד נאמן המושרש בחיי הציבור, פעיל וער ליצירה ותעסוקה, תוסס ומלא חיים, אוהב שיחה ושופע הומור עדין, בעל טמפרמנט וישר במחשבתו עם כל היותו חדור רגש לאומי עמוק ומהפכן בדעות, אולם ההגיון והיושר תמיד היו לו נר לרגליו, ועוד בימי נעוריו היה איש מעשה, רב פעלים בעיר הולדתו ריפין. וכאז כן עתה לא שקט על שמריו, אלא כמעין המתגבר מצא לשון משותפת בקשירת קשרים ויצירת ערכין חדשים לבקרים, בעל מעוף מצויד בידע מקצועי טכני רחב והוא עוד באמצע ימיו, רק חמשים ושמונה שנה במותו. רבים מידידיו וחבריו, קרוביו, בני משפחתו ליווהו בדרכו האחרונה, כשהובא לקבורה בבית העלמין בחדרה.

מר ונמהר יצויין יום זה, כי אותה שנה עצמה, היתה שנת אימים והרת אסון לציבור הריפינאי, כי בזה אחר זה הלכו לעולמם חברים וחברות בגיל פורה, צעירים ורעננים ברוחם ובמלוא הרצון והיכולת לעמוד בפני מעשים.

רק חדשיים ומחצה בלבד לאחר פטירתו של

נחמן ז״ל בא אסון שני. החברה הינדה זביקלסקה ז״ל מבית באראן, האשה המסורה והאצילה המעורה בחברה, שעוד מימי נעוריה היתה פעילה בציבור והדו־אגת לזולת, חלתה ולא שבה לאיתנה.

חודש ושבוע לאחר מותה שוב פוקד אותנו אסון בשלישית כאשר באורח פתאומי ואכזרי נלקח מאתנו חבר פעיל ומסור שלא על ערש דוי היה מוטל האיש, ולא בחליו היה נתון, כי אם במלוי תפקידו היה ואל שולחן עבודתו נשאר צמוד ללא רוח חיים.

כך מצא מותו חברנו האהוב והנערץ יחזקאל כהן ז״ל.

בשנה זו הלכה לעולמה אחת מניצולי התופת, בת עירנו, לובה שמידט ז״ל, מבית אביה ספקטור בריפין.

שנת פטירתו של נחמן ז״ל תצויין כשנת אבל. הדברים הבאים מוקדשים לעילוי נשמות הנפטרים.

מפרשת חייו

נולד בריפין בשנת אלף תשע מאות ושתים וכבר בגילו הרך גילה כשרונות מעולים והצטיין כילד פלא, מהיר תפיסה בחידוש רעיונות וביציקת תוכן בהם. בעל יוזמה ומתכנן, לא היה דבר שאינו מסוגל לבצעו הן בשטח עבודה ומלאכה, בציור, ובאמנות, והן ביצירת ערכים ובסלילת דרך.

נחרתה עמוק בזכרוני פעולתו התרבותית הראשונה, מעשהו הנועז הראשון, שהסעיר רבים מבני גילנו.

היה זה לפני מלחמת העולם הראשונה בעת שישבנו עדיין ב„חדר״ בבית הרבי. ובזמנו הרי עתונים הגיעו לריפין מהבירה ורשה בלבד, ועוד זאת במספר מצומצם למדי, כי היה ציבור דתי גדול שהביט בעין רעה ואסר הקריאה בעתונות בשם הדת ויצא במלחמה נגד העתון והקורא כאחד.

במוחו של נחמן עלה רעיון להוציא לאור עתון

מקומי, ולו רק יענה על שאלות המטרידות את ציבורנו מבני הנוער, בלבד. ומדיבורים למעשים.

את בית הסבא ר׳ יואל ז״ל שהיה בקרבת ה„חדר״ של ר׳ אברהם אהרן ז״ל, קבענו כמקום המתאים ביותר לבצע מלאכתנו. ואכן הגליון הראשון יצא נאה והדור, ערוך ומושלם.

אולם היתה זאת פעולה חד פעמית, שלאחריה לא בא המשך, כי פחד הרבי נפל עלינו, שמא עלולים אנו בכל זאת לעמוד בפניו וליתן הדין על מעשים שלא יעשו בישראל. ובודאי שלא היינו זוכים להערכה על כך.

עוד מפרשת נעוריו מן הראוי לעמוד כאשר בשלהי מלחמת עולם הראשונה אירגן והקים גדוד מבני נעורים מחולק לשני מחנות, מחנה מול מחנה, צבא מול צבא, מצויד בכלי זין מדומה שבעצמו התקין, ואימן אותם בתרגילי סדר ובתכסיסי מלחמה. כלל לא תהיה זאת הגזמה כאשר נכנה ונקרא לגדוד זה גדוד „גדנעי״ בריפין. על כל פנים, היה זה אירגון נוער ריפינאי ראשון שלאחריו רק באו המשכים בזה אחר זה. אולם לשיא הגיע עם הקמת תנועת נוער „השומר־הצעיר״ בריפין.

חלקו בהקמת השומר הצעיר בריפין

תנועת הנוער השומר־הצעיר בכלל ובריפין בפרט היא, להלכה ולמעשה המשך וחידוש „הצופיות״ לאחר חיסול ונפילת „הסקאוט״, זה של באדן־פאול האנגלי או „וואַנדר־פוגל״ הגרמני.

בימי מלחמת העולם הראשונה כאשר צבאות גרמניה הקיסרית כבשו את ריפין, התעוררו ונתברכו החיים הציבוריים והתגלו כוחות פעילים, שבימי שלטון הצאר לא ידענו עליהם מחמת הדיכוי והשעבוד שהציבור היה נתון בו, באה על כן תקופה חדשה, שהביאה עמה תסיסת נעורים.

צמחה וקמה תנועת נוער „סקאוטית״ בריפין שבראשה עמד הירש פילאט, צעיר שהוכיח בגרות וידיעת הענין, מצויד בנכסי תרבות ופאר האינטלי־גנציה שהוליך וחינך רבים מבני הנוער בעקבות חיי צופיות טהורה, סדר, משמעת וחיבה לטבע.



השומר־הצעיר עם נחמן זונבנד (שבתאי) ליום פרידה 1920

1) פנסטר חנה 2) זונבנד נחמן 3) מינבסקי יעקב 4) לֿביטן מרים 5) קריסטל אסתר 6) בראון העלע 7) גלובוס מאניע 8) מינבסקא חיה 9) שטיפר רבקה 10) בראון טושה 11) פוקטש משה 12) דבינסקי אריה 13) כורונזיץ אשר.

אולם ככל שניתן בשפע וברוחב ידיעות, בהטלת מרות ומשמעת, אירגון וליכוד, לא עמדו לו כל תכונותיו למשוך אחריו נוער בהמונים שיעמדו לימינו לאורך ימים, כי היה תלוש וריק מכל תוכן לאומי והכרה ציונית לא כל שכן. משום כך נחרץ גורל תנועה זו ונפלה כלעומת שקמה והשאירה אחריה חלל ריק. נחמן היה הצעיר הראשון והיחידי, שבתוקף כשרונו הגדול ועטור הכרה לאומית, השכיל להקים לתחיה תנועה צופית עברית לאומית וציונית בחסות דגל השומר־הצעיר והיה הבונה והאדריכל הראשון של תנועה זו בריפין. ולמען צקת תוכן בה ולהגביר כוח, קשר קשרים עם טובי בני עירנו בעלי עמדה וההצלחה האירה לו פנים להעמיד לצדו בעלי ברית נאמנים, מעולים ופעילים. רבות פעלו להעלות קרן התנועה מוריץ פילט ומרדכי צ׳רנוצ׳פקה ז״ל, שניהם עמדו במרכז הפעילות ובהשתתפותם הכנה הוסיפו כבוד ותפארת.

ועוד שנים מן הראוי להזכיר כאן, הרי הם: יעקב גולדשלק והמורה הדגול ברוידה ז״ל, אשר הירבו להקנות מידיעותיהם לנוער.

יעקב גולדשלק, כחבר במועצת עירית ריפין היה האיש האחראי ובא־כוח כלפי הרשות המקומית.

קן השומר הצעיר בריפין בתקופה שנחמן עמד בראשו וכיהן כראש גדוד בו, היה זה גדוד לתפארת, שמילא שליחותו באמונה ושימש ביטוי וכוח מושך, זרוע ומנוף למשימות לאומיות וחלוציות, וטיפוח חינוך עברי ולאומי, חיזוק ועידוד לעליה.

אכן אין זה מקרה, שרבים מראשוני העליה השלישית שריפין התברכה בהם, מתנועת השומר הצעיר באו.

נחמן נמנה עם אלה שאינם רק נאה דורשים. הוא עצמו קיים מה שדרש מאחרים והצטרף לראשוני העליה השלישית.

אשר דאברזינסקי ז״ל

מראשוני הפעילים הציוניים בעירנו, עוד בהיותו נער, בתקופת הצאַר, זמן שהציונות ברוסיה ובפולין (שהרוסים שלטו אז בה) היתה אסורה, הפיץ במחתרת את השקל הציוני.

פעיל ומפעיל נהדר, בעל כשר ארגוני רב. במיוחד הצטיין באיסוף כספים למען „קרן קימת לישראל״.

מזכיר הועד הציוני מיום הוסדו ומורשה מטעם קק״ל, מארגן ראשי ואינטנסיבי לכל פעולה ציונית בעירנו ובסביבה הקרובה.

צעיר בעל עינים בהירות וחולמות וגבוה משכמו ומעלה מכל חבריו המסורים לו בלב ובנפש. כזה ישאר חקוק בזכרוננו לעד!

חבל על דאבדין.

פנחס כחולי



עסקן ציוני רב פעלים, בימי שרותו בצבא הפולני 1920

זליג בראון / הלוחמים והחולמים

לזכר הקדושים:

מרדכי צ׳רנוצ׳פקה, יצחק בוכמן, אברהם יעקב הכהן וואַרשאַוויאַק, אשר דאָברז׳ינסקי, ומשה גאַלאַנט — הלוחמים והחולמים את חלום מדינת ישראל שלא זכו לראותה.

רהדות ריפין היתה מורכבת ממפלגות דתיות, לאומיות וסוציאליסטיות, כגון „שלומי אמוני ישראל״, „מזרחי״, „בני ציון״ על כל שלוחותיה, פועלי ציון שמאל ו„בונד״. אולם הפעולה הציונית היתה מורגשת יותר משל המפלגות וידה היתה בכל המוסדות, בקהילה, בעיריה, בקופת חולים, במועצת בתי ספר וכו׳, כי הטיפול בפעולות ציוניות היה בידים נאמנות, בידי אנשים שהיו מסורים בלב ונפש לרעיון הציוני, ולא חסכו מאמצים שכל מאוויהם יתגשמו ותקומת מדינת ישראל היתה משאת נפשם. האחת והיחידה.

זכורני, בוויכוח פעם על סוגיה בגמרא בבא מציעא שהשתתפו בו המפורטים מעלה וכותב הטורים.

„שניים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים. אם שותים שניהם מתים, ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב. דרש בן פטורה מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו, עד שבא ר׳ עקיבא ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבריך״. על אף היותם חסידי דרבי עקיבא, בעל המאמר „ואהבת לרעך כמוך״ ואב הרוחני במלחמת בר־כוכבא, בסוגיה זו נטו לבן פטורא.

אחר כך התעורר ויכוח ושיחת רעים על מדינת ישראל כעובדה קיימת בפעולותיה.

אברהם יעקב הכהן ווארשאוויאַק הי״ד הביע את משאלתו, היות והוא אינו כבר מסוגל לעבודה פיסית בבנין הארץ, היה מוצא בזה סיפוק שהיה מספק חמרי ברזל מחנות שלו לבנינים חדשים, אבל מנעול ובריח בל יראה ובל ימצא בחנות שלו, כי בארץ ישראל לא נחוץ לנעול את הדלת מפני גנבים שלא יהיה מקום בשבילם בארץ.

משאת נפשו של מרדכי צ׳רנוצ׳פקה היתה, כי בנו

יהיה בצבא ישראל, לא יטיל בו מום, כדי לשחררו מעול הצבא כמו שההורים שלו רצו לעשות בו, משום שהשרות בצבא יהיה בשבילו כבוד, לא יצטרך לרדת מהמדרכה בראותו קצין כדי להצדיע, כמו שהיה נהוג בצבא רוסי או פולני כי ההצדעה תהיה לא מתוך אימה ופחד, אלא מתוך כבוד, והשלישי הביע את משאלתו לראות את המשטרה בפעולותיה. וכן הלאה, לכל אחד ואחד היתה השאיפה לראות את מדינת ישראל בצורה חיובית ביותר ללא צללים.

הוי, קרבנות קדושים וטהורים, מי יגלה עפר מעיניכם והייתם רואים, כי משאת נפשכם התגשמה ומדינת ישראל קמה לתחיה כרבונית ועצמאית על הצבא המהולל והמפואר שלה. מחנה הצבא הוא לא קסרקטין במובן השלילי שהיינו רגילים בחו״ל, אלא זה הוא בית ספר לאזרחות. צעיר שנקלט בגיוס למחנה זה יוצא ממנו בתום השרות כאזרח מושלם, והקצין שלו הוא לא דספוט ששולט בו בשרירות לבו, אלא כמחנך ומוכן לעזור לו בכל זמן ורגע כאח ורע. כל יהודי בכל אתר ואתר מתגאה בצבא הגנה לישראל, כי הוא לתפארת לכל יהודי העולם.

וגם בפעולותיה של המשטרה יש להתפאר, להתגאות בה כי מלבד הפעולות הרגילות שהיא עושה, היא ממלאה תפקידים אנושיים הומאניטריים טהורים.

ילד נאבד, אמור אל המשטרה, שטפון בכפר או בעיר, דבר אל המשטרה, והמשטרה ממלאה את כל הפעולות האלו במסירות ונאמנות מעל כוח אנושי במשך כל שעות היום והלילה, ופעולות אלו היו בשנים האחרונות במספר ניכר.

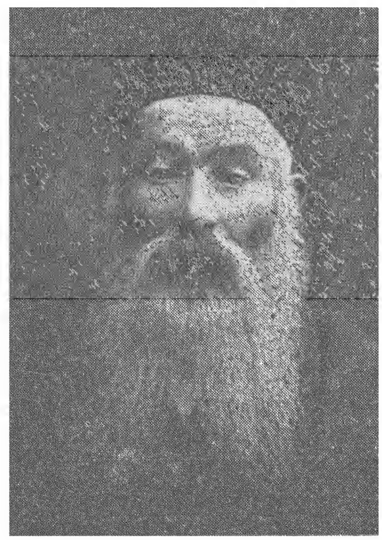
ילד או נער בחו״ל היה מפחד פחד מות משוטר והסתתר מפניו שלא יבוא במגע אתו, כאן בארץ הילד

(הסוף בטור 409)

זליג בראון / אנשי אמונה ויושר

אציב בזה ציון לאחדים מאנשי עירנו ריפין, שהכרתים מקרוב בצעירותי.

ר׳ יצחק (איציק) הכהן ורשבסקי, שהתייחס על משפחת הש״ך, היה יהודי אמיד, בעל בית־חומה וחלקת אדמה ברחוב פיאסקי (בפרבר



ר׳ איציק הכהן ווארשאבסקי ז״ל

העיר), שם היה לו גם בית־חרושת לגזוז ובירה. מחסידי אוטווצק־וואַרקי היה. תלמיד־חכם בעל הדרת פנים ונדיב־לב, פיקח ובעל חוש הומור מפותח. עונג

(סוף מטור 408)

אינו מפחד מהשוטר כי הוא רואה בו שומר ומציל ומחבב אותו משום שהוא ראוי לכך. לא פעם הייתי עד שילד בהליכתו בבוקר לבית הספר ניגש לשוטר ומבקש ממנו שיעזור לו לחצות את הכביש הסואן, והשוטר עושה זאת בחיבה אבהית.

חברים יקרים! נומו בשלום על משכבכם, אתם הייתם הקרבנות, משום שלא היתה מדינת ישראל, אבל במעשיכם קמה המדינה וקיימת, והיא כחומה בצורה לכל יהדות העולם.

רב היה לשבת במחיצתו ולשמוע את הפתגמים שלו, ההלצות, אמרי החן, דברי חכמים ושיחת חולין. היה מכניס אורחים שלא כרגיל, ביתו היה תמיד מלא מבקרים, שהוא הנעים להם את ביקורם אצלו, בכיבוד נאה ובאמרי נועם.

איש עסקים — ועסקיו באמונה וביושר. ותמיד מוכן היה לעזור לזולת, הן בעזרה כספית, הן בעצה טובה, ועל עצתו אפשר היה לסמוך, כי שקולה היתה, נבונה ובדוקה.

נפטר בשם טוב בריפין בי״ב אייר תרפ״ד, בגיל 76 שנה.

ר׳ אברהמ׳קע הכהן ניישאט. ממקורביו של הרבי מקוצק ז״ל, ירא שמים, למדן וחסיד גדול, שלא פסק פומיה מגירסא אפילו לעת זקנתו. כשהיה סגי נהור ולא יכול היה ללמוד בעצמו, היה מזמין אליו מזמן לזמן את נכדו ר׳ זיינוויל באראן, הי״ד, שהיה עילוי ומוסמך לרב, ושניהם למדו ש״ס ופוסקים.

בעל מידות טובות ונעלות. נכדיו ונינים נמצאים בארץ, מעורים בחיי עבודה, הגנה ובטחון. יצחק דובנו, שנפל במלחמת השחרור במבצע „יואב״, ויהושע דובנו — ניניו.

נפטר בריפין בשיבה טובה בגיל 96 שנה.

ישעיהו קופה. סוחר, ציוני פעיל, חבר הועד הציוני „בני־ציון״ וחבר ועד החינוך, היה מסור בלב ונפש לפעולה הציונית, ודאגתו כחבר ועדת החינוך נתונה היתה לבית הספר „התחיה״, שיתפתח ויחזיק מעמד בזמנים הקשים שעברו עליו. לא אחת אילצו אותו הנסיבות לנסוע לוארשה להזעיק את מרכז „תרבות״ שיבוא לעזרת בית־הספר העומד בסכנה בגלל מורים בלתי־מתאימים לחינוך הדור הצעיר ברוח ציונית ולאומית.

נספה בשואה הי״ד.

3 בנותיו נמצאות בארץ.

הרב פישל דן זוננבנד. רב ומו״צ שלא על מנת לקבל פרס, נכד הרבי מצאָכאנוב ז״ל, למדן מופלג וחריף מוח, בפרט בפוסקים ושאלות ותשובות.

בהיותו עשיר וללא דאגת פרנסה, ישב יום ולילה



שני עולמות

שיחה בין ר׳ פישל דן ומוריץ פילט

צולם ע״י נייטן ווארשא בביקורו בריפין בשנת 1926

על התורה ועל העבודה. תמימות ופשטות היו נסוכות על פניו. היה נערץ ומקובל בין האברכים והצעירים חובשי בית־המדרש, כי היה אציל נפש ומסביר פנים לכל אחד ואחד. לא אחת, כשנתקל באברך שהתלבט בסוגיא קשה ולא היה בכוחו לפתור אותה נגש אליו באמרו: חבל על זמנך, לפי שבינתיים בידך לגמור עוד כמה דפים בגמרא, אני אעזור לך לתרץ את הקושיה.

בחר כמה צעירים מחובשי בית המדרש שהתמידו בלימודים והצטיינו, ונתן להם שיעור בפלפול ובסוגיות.

נפטר בריפין בגיל 81 שנה.

ר׳ יצחק מאיר זאנאבענד הי״ד. בנו של ר׳ פישל דן ז״ל וחתנו של החסיד הקוצקאי ר׳ אביגדור בראון ז״ל. למדן מופלג היה ר׳ יצחק מאיר, מלבד היותו בקי בש״ס ופוסקים, היה ידען גדול בקבלה ופילוסופיה, כי הגה בלימודים אלו והתמסר להם ראשו ורובו, בכל תורת הרמב״ם, הן בפילוסופיה, כמו „מורה נבוכים״, והן בהלכות „היד החזקה״. התעמק גם בספרים של חוקרי „חכמת ישראל״, ר׳ אברהם גייגר ור׳ נחמן קרוכמל. היה שקוע יומם ולילה בלימוד ועיון, עול פרנסה לא היה עליו, כי אשתו רבקה גיטל הי״ד ניהלה את עסק המנופקטורה והיו לו גם 2 בתי־חומה.

ר׳ יצחק מאיר הציץ ולא נפגע. היה מאוד אדוק ומנאמני חסידי גור. בעל ספריה עשירה מאוד ובה ספרים יקרי ערך שאין להם תמורה. היה מחבר חרוזים נפלאים, על כל מאורע ומאורע היה מחבר חרוז. מכל הסביבה וגם מרחוק היו באים אליו לחבר חרוז לכרטיס חתונה או למצבה.

היה איש צנוע, עניו ונחבא אל הכלים, רחוק מהתבלטות. ידוע לי מקרה אופייני. בהופעתו של ד״ר הרצל וקריאתו ליהדות לשיבת ציון, מצאה הד בלבו של ר׳ יצחק מאיר ונספח בהתלהבות לרעיון זה וחיבר מכתב כיד רוחו הטובה עליו, לד״ר הרצל. והתשובה לא התמהמהה לבוא. בחודש מאי 1920 קיבל ר׳ יצחק מאיר מכתב תודה בכתב ידו של ד״ר הרצל.

ר׳ יצחק מאיר זונאנבענד, ר. יעקב פייבל ורשבסקי ור׳ שמואל זיינוויל פוזנר היו מראשוני החסידים בעירנו, שקריאתו של ד״ר הרצל מצאה הד בלבם, ברם ר׳ יצחק מאיר, כנכד הרבי מצ׳כנוב וחתנו של חסיד ותיק עזב את הציונות בעקבות רמז מגור ונשאר חסיד אדוק. נספה בשואה עם כל יהדות ריפין.

ר׳ יעקב שמשון ליכטר. סוחר בר־אורין, בקי בספרות העברית החדשה, והיה בו משום מיזוג תורה והשכלה. מוותיקי הציונים הפעילים בעירנו,



ר. יעקב שמשון ליכטר ז״ל

איש עניו ועדין נפש, מכונס בעצמו, ממעט בדיבור, מרבה להגות, סבלן וסובלן. שנים רבות היה יו״ר ועד הקהלה.

פעל הרבה להפצת הרעיון הציוני למן השנים הראשונות להופעת הציונות המאורגנת, שקול ומתון בדעותיו, התווכח עם יריביו בנימוס ובאדיבות, והכל התחשבו בו, אפילו יריביו. בשנת 1926 התגשם חלום חייו ועלה לארץ. התיישב בגבעת חן אצל בתו, בעלת משק, ועל אף גילו הקשיש עזר בעבודת המשק, כי רצה לקיים מצוות בנין ארץ בעבודה גופנית.

נפטר בשיבה טובה בגבעת חן בגיל 86 שנה.

שתי בנותיו נמצאות בארץ.

הרב יונה ברוך כץ / יחיאל פלוצר

יחיאל פלוצר היה אחד מתלמידי המובהקים. אביו היה יהודי חרד, כלי הקודש שבקהילת גוסטינין. בימים ההם, ימי הבראשית לתנועה הציונית ולהשכלה, פתחתי „חדר מתוקן", שעמד תחת השגחתה של האגודה הציונית בעיירה. על אף המחאות החריפות והטלת חרם מצד החרדים על ה„חדר המתוקן" ועל כל אלה שישלחו אליו את בניהם, הרגיש אביו של יחיאל ב„ריח־האב" שלו, כי בן זקוניו זה, יחיאל, נוצר לגדולות, ולמרות היותו יהודי חרד, ולמרות הרדיפות מצד בעלי־הבתים החרדים, מסר את ה„תכשיט" שלו (לפי דבריו), ל„חדר המתוקן" וביקש ממני לשים עיני עליו.

כעבור שלושה חדשים ידע הילד קריאה וכתיבה, ובמשך זמן קצר התקדם בלימוד במהירות נפלאה.

כוח התפיסה והזכרון שלו הפליאו אותי. ראיתי שרוח ממרום מפעמת בקרבו. הוא התפתח והיה לנער מבוגר, ותשוקתו ללימודים עזה מאד. כאשר עזבתי את העיירה גוסטינין ופתחתי בית־ספר בעיר קוטנה, מסרתי את ה„חדר המתוקן" לידי האברך א. ד. קוטשינסקי וביקשתי שיקח לו ל„עזר" את יחיאל. וכך היה. יחיאל למד ולימד, עלה בגרם המעלות עד שהיה למורה בערים אחדות, ובכלל זה ריפין.

מאז נסתם לי כל חזון ממנו, כי עזבתי את פולין והפלגתי לארצות הברית. אבל זכרו חי עד היום בקרבי, ובודאי גם בלב כל תלמידיו ומיודעיו.

יהיו הדברים המעטים האלה בספר הזכרון מצבה לזכרו.

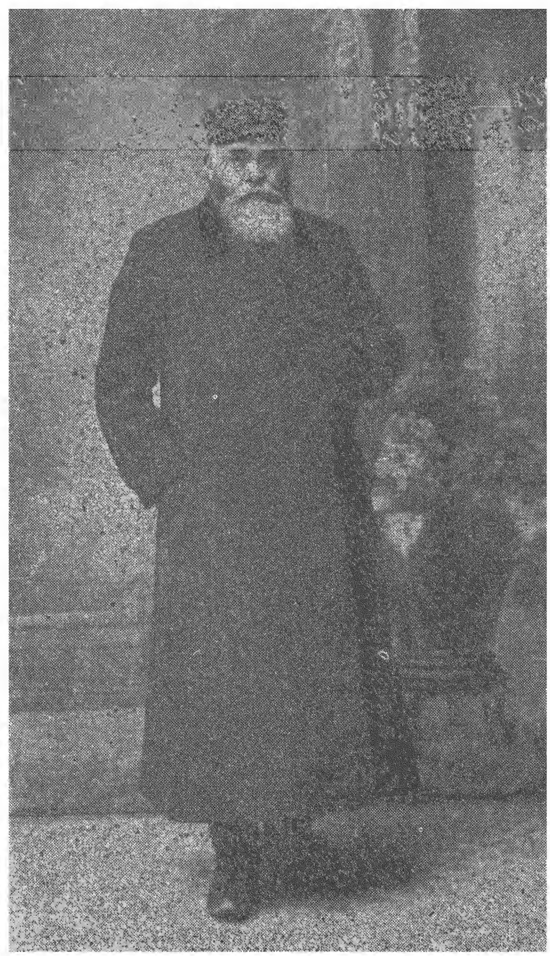
ברוך טל / ה„פריץ" היהודי

(קוים לדמותו של ר' זינדל לייזער קאַרעווע)

לאטם זרמו החיים בעיירות פולין. דור הולך ודור בא, וקיומן של הקהילות היהודיות נמשך כמעט ללא שינויים בדרכי המסורת שנתגבשו בגלות ארוכה של אלף שנים ויותר.

היחסים החברתיים נקבעו לפי הרגלי דורות, ומקורות הפרנסה נמסרו בירושה מאבות לבנים שהמ־שיכו בהם כמעט ללא שינויים.

רק לעתים רחוקות הופתעו הקהילות־העיירות



ר' זינדל לייזר קאַרעווע ז"ל

האלה על ידי „עליה" ל„כותל המזרח" של אדם בלתי־נודע, שכבש את עמדתו בסגולותיו המיוחדות לו וזכה לעושר ולכבוד בציבור היהודי והגויי כאחד.

רחב־ידים ועטור־עצים משני צדדיו הוא רחוב מלאווסקה, או ברברה, ככינויו בפי העם. הרחוב הזה היה מרוחק במקצת מהסביבה היהודית. בין בית לבית — גינה או דשא ששיוו לרחוב אופי מיוחד.

בדרך כלל שרר שקט ברחוב זה, שהופרע אך לעתים על־ידי קריאות העגלונים שזרזו את הסוסים הרתומים לעגלות גדולות עמוסות קורות וקרשים המיועדים לבית־מסחר לעצים של ז. ל. קאַרעווע שבמעלה הרחוב.

יהודים וגויים, פריצים ואיכרים, נגרים ועגלונים וכל תושבי העיר ידעו את מקום הימצאו של בית המסחר לעצים („האלץ סקלאד") של קאראווע.

כבר מקצה הרחוב נראו שלושת המגרשים מלאי עצים, קורות וקרשים למיניהם. אבל רק לאלה שנכנסו פנימה נתגלה מחסן העצים המלא על גדותיו במוצרי העץ, ונראו הפועלים המרובים שהיו טרודים בטעינת עצים ובהקמת מבנים.

במגרש האמצעי, בדרך שהוליכה מהשער, עמד בית־מידות בנוי עץ, מוקף גן ודשא.

בבית זה גר בעל בית־המסחר, יהודי זקוף־קומה ורחב־כתפיים, שפניו הביעו מרץ ועיניו הפיקו חכמה יהודית. לא לשוא היו שקראו אותו „הפריץ היהודי"; כל הופעתו עוררה כבוד בקרב התושבים היהודים והגויים מהסביבה שהיו לקוחותיו.

הוא היה נחשב בעיניהם סוחר גדול, עשיר מופלג, לאדם מצליח שצבר את עשרו במו ידיו.

בעל בעמיו היה ר' זונדל לייזר. אב למשפחה ענפה של שבע בנות ובן יחיד. ראש למשפחה יהודית מסורתית, וסגנון חייו הן בתוך משפחתו הן ביחסים עם הזולת — יהודי כגוי — עורר פליאה בעיני רבים.

הוא היה אדוק באמונתו והתיחס באימון גדול לרבי שלו, שאליו היה נוסע פעמים בשנה, לאוטבוצק.

הכל בעיירה ידעו שאסור להפריע לר׳ זונדל לייזר בשעת תפילה. ולא פעם היתה נראית על יד לשכתו („קאנטאָר") שורה של כרכרות של פריצי הסביבה שבאו אליו בעניני מסחר, והיו נאלצים לחכות עד שסיים תפילתו.

גאה וזקוף קומה היה מהלך ר׳ זונדל לייזר לבית התפילה בערבי שבתות, לבוש קפוטת משי ועל ידו נכדיו. כאשר פרצה פעם בליל שבת שריפה במגרשי העצים שלו הודיעו לו על כך בבית התפילה — לא הפסיק ר׳ זינדל לייזר את תפילתו, וגם לאחר התפילה חזר בנחת הביתה, ורק למחרת, עם צאת הכוכבים, התענין במקרה ובנזק שנגרם.

לא רק חוש מסחרי היה לו לר׳ זינדל לייזר קאָרעווע — אלא גם הבנה עמוקה בדרכי חיים. הוא ראה את העיירה היהודית בעניה והתקנא בחיי הפרי־צים, שאותם נהג לבקר לעתים קרובות בעניני מסחר, לכן השתדל ללמוד מהם ולחקותם.

כאשר הופיעה בעיירה כרכרה רתומה לשני סוסים אפורים, שעברה את הרחובות בדהרה, ידעו בני העיר שקאָרעווע חוזר מביקור אצל פריץ בסביבה או מסיור באחד מיערותיו.

הוא רכש לו שם כאיש המקיים את דברו, שאפשר לסמוך ללא היסוס כלשהו על יושרו.

את אחת מבנותיו שלח ללמוד בבית־ספר פולני, למרות אדיקותו, והיא היתה לו לאחר סיום לימודיה עוזרת ראשית ביחסיו עם הסביבה הלא־יהודית.

כאשר ביקר הרבי מאוטבוצק בריפין התאכסן אצל ר׳ זונדל לייזר. למשך תקופת שהותו שם נהפך הבית רחב־המידות ל„חצר" של רבי. מאות מחסידיו ביקרו בו. ר׳ זונדל לייזר שימש את כולם באוכל ומשקה, ונהנה הנאה מרובה מהרבי ומחסידיו. הוא ראה את עושרו והצלחתו בחיים כמתנת אלוהים, לכן שמח לכל הזדמנות שניתנה לו לשמש תלמידי חכמים, לתת „גמילות חסדים" ולתמוך בעוסקים בתורה לשמה.

לא פעם, בדרכו אל מחוץ לעיר, היה יורד מכר־כרתו, נכנס לבית בסביבה היהודית, ומשאיר סכום כסף לנצרך שעל מצבו הכלכלי הירוד נודע לו מפי מקורביו.

היחס לבני משפחתו וביחוד לילדיו היה לבבי, אף־על־פי שנשאר מרחק־מה ביחסים ביניהם.

בהזדמנות נסיעותיו לרבי היה מביא אתו בשובו בגדים לכל בני משפחתו, ולא פסח אף על אחד מהם. ילדיו כיבדוהו והעריכוהו והשתדלו בכל הליכותיהם להתאים את עצמם לסגנון החיים שקבע לעצמו ולמשפחתו.

הוא השתדל לשדך את בנותיו עם אברכי משי בעלי יחוס משפחתי ולומדי תורה, והדבר עלה לו בנדוניות הגונות, ובמשך שנים רבות היו כל מזו־נותיהם עליו. אצל ילדיו הנשואים היה הוא מבקר לעתים רחוקות, רק בשעת שמחות, וכל ביקור שלו היה למאורע — אולי לכך נתכוון. כל הליכותיו בחוג המשפחה וביחסיו עם העולם החיצון היו טבועים גון מיוחד, בלתי־שכיח בימים ההם בחיי יום־יום של הציבור היהודי בעיירה.

בפגישותיך אתו היה הרושם שלפניך אדם בעל כושר רב, מאמין ביכולתו וההולך בדרך שקבע לעצמו בחיים מבלי לסטות ימינה או שמאלה.

ר׳ זונדל לייזער נולד בשנת 1860 בעיירה ביזון. אביו היה בעל בית־מלאכה קטן למוצרי צמר. כבר בגיל צעיר נאלץ זונדל לייזר לעזור לאביו, כי לא תמיד היתה הפרנסה מצויה וקלה. הוא חילק את זמנו בין בית־המדרש לבית־המלאכה. ביום עבד ובערבים למד. בגיל 18 נשא אשה. חותנו, סוחר תבואה בעיירה דובז׳ין, הכניסו לביתו וקצב לו „קעסט" כנהוג בימים ההם.

אבל לא רבו הימים והמקום נעשה צר לאברך הצעיר. חותנו נתן לו סכום כסף קטן, והוא התחיל עוסק במסחר קרשים לנגרי העיירה. בתוך פעולתו המסחרית ומתוך מגע עם הנגרים נתגלה לו תהליך בנייה שטרם היה נהוג בימים ההם, והוא — להכין מבנה על כל חלקיו במקום אחד, ואחר כך להעבירו ולהקימו במקום המיועד. הוא הצליח בכך מאד. ולאחר זמן נעשה לו המקום צר בדובז׳ין והוא עבר לריפין, וריכז את המגרש הגדול ברחוב מלאווסקה. שם פיתח את השיטה של בניינים טרומיים מעץ בשביל הפריצים והאיכרים מהסביבה. זונדל לייזר הצעיר הצטיין בכשרון קונסטרוקטיבי, ולא עברו ימים רבים והוא נעשה גדול הקבלנים בסביבה.

ביחוד הצליח בהקמת מבנים בשני כפרים, אוסטרו־ביטה וסקרווילנא.

לאחר הצלחה זו התפתחו עסקיו מאד וגדל עושרו — וכך היה לגביר שבעיירה.

שנים רבות חי ר׳ זינדל לייזר בריפין, בה נולדה וגדלה משפחתו, בה פיתח מסחר בהיקף גדול, בה השתתף בחיי הקהילה היהודית, בה נהג סגנון־חיים מיוחד לו — ומיוחד בעיר זו.

ב־1922 מת ר׳ זינדל לייזער קארעוועֿ. בן 62 היה במותו. כאשר הרגיש ששעתו קרובה, קרא לבנו יחידו, שלמה, וציווה עליו לקחת עט בידו ולרשום את הוראותיו איך לנהוג בו לאחר צאת הנשמה.

הבן היה נאלץ לרשם סעיף אחרי סעיף את דברי אבא שנאמרו לו ברגעים האחרונים לפני פטירתו.

„שלא יעשו את ה„טהרה" בבית כי אם בבית הקברות — כי לא רצה שהשוער הגוי יביא את המים".

„שלא תעבור ההלוויה ברחובות מסויימים בהן נמצאות כנסיות נוצריות".

„שעד להקמת המצבה ישמרו את קברו יומם ולילה שני שומרים ועוד ועוד..."

רגיל היה ר׳ זונדל לייזר לתכנן את דרכו בחיים, את עסקיו — והוא תכנן גם מה ייעשה לו אחרי מותו.

כך חי ומת אחד היהודים בדורו.

זכרו צרור בצרור חיי הקהילה העתיקה ריפין שנעקרה על ידי הצורר, ויישמר בלב בני־העיר הניצולים באשר הם שם.

טוביה כבירי / בעל האחוזה היהודי

מחוגי הזמן סובבים את זכרונותי 50 שנה אחורנית.

בעודני נער בן עשר בערך, התרשמתי מהו־פעתו הגאה והאמיצה — שהיתה בניגוד בולט להופעת יתר יהודי העיירה — של ר׳ אליעזר בלאס בעל שלוש אחוזות במחוז ריפין, קוטוב, רוזבוז׳ין ועוד אחוזה אחת ששמה נשמטה מזכרוני.

בקוריו בעיירה היו נדירות כי בתקופה הנזכרת היה כבר בגיל שיבה, אך הופיע בעיר על פי רוב לעת כינוס בעלי האחוזות במחוז. כניסתו לעיר היתה במר־כבה מפוארת רתומה לארבעה סוסים אבירים, כולם מנומרים ובאותם הצבעים הטבעיים.

לבוש תלבושת יהודית פולנית מסורתית משובחת, נעול חצאי־נעלים ופוזמקאות לבנים ארוכים, זקן שיבה, ארוך ומטופח, יורד עד לחזהו, בעל קומה, כולו אומר הדרת כבוד, ישב במרכבתו החצי־פתוחה, על הדוכן ישבו העגלון והמשרת לצדו לבושים במדיהם.

עם הופעתו בכנס באולם התיאטרון העירוני היו בעלי האחוזות — אשר בערך תשעים אחוז מהם היו פולנים רמי יחס שהיו גאים על מוצאם מה„שליאכטה" — חולקים לו כבוד רב בקימה ממקומם. היו מכבדים אותו בתור יושב־ראש הכבוד ומקשיבים לדבריו מתוך דרך־ארץ.

הרבה שמועות התהלכו בעיירה על עושרו, נדי־בותו ודרך חייו של ר׳ אליעזר בלאס. אך אזכיר כאן רק את אלו שאני בטוח באמיתתם.

למרות עושרו וכח שלטונו הרב באחוזותיו, הת־יחס בנדיבות לאכריו ופועליו הרבים, אשר עבדו את שטחיו העצומים, את אגמיו, וכרתו את יערותיו ושימש להם פטרון יותר מאשר „אדון".

תחביבו האהוב עליו ביותר היו סוסים, וכאשר נסע בדרך ופגש באיכר אשר סוסתו מצאה חן בעיניו, ירד מכרכרתו, לטף בחיבה את הסוס ושאל על המחיר. האיכר, אשר הכיר את „חולשתו", ניצל את ההזדמנות הנדירה אשר נקרתה לפניו והעלה במידה נפרזת את המחיר. אך הוא לא נרתע, ושלשל לו במקום את המזו־מנים, קשר את הסוס לאחורי מרכבתו והביא אותו לאורוותו.

החיבה הזאת לסוסים היתה גם נחלת צאצאיו, ומי שנזדמן לאחת מאחוזותיו נתקל לא פעם בפרש מוזר

הדוהר ב„גלופ" על סוס עם או בלי אוכף, ושתי כנפי ה„שניט־רוק", (לבוש מסורתי של יהודי פולין דאז), מתבדרות ברוח כמין מפרשים של סירה בלב נהר.

משפחתו הגדולה והענפה ישבה ב„חצר" של אחוזת קוטוב. החצר היתה הומה תמיד ככוורת מבני משפחה קרובים ורחוקים, מלמדים, שוחטים שד"רים, שליחי אדמו"רים, אורחים, וסתם עוברי אורח, משר־תים ומשרתות יהודיות ואומנות — כולם סמוכים על שולחנו חוץ מהמשרתים והמשרתות הנוצריים.

שם בחצר נמצאו גם כל המוסדות כגון בית תפילה קבוע מקוה וכו' ובשבת נראה הזקן מטייל לו בקפוטת השיראין שלו חבוש שטריימל כדרך החסידים.

ה„חצר" בקוטוב הוותה כמין מטרופולין לאיפרכיה שלו, ממנה ניהל בכשרון רב וביד רמה את כל אחוזותיו ואת עסקיו המרובים והמסועפים.

לא ידוע לי מה היה כוחו בתורה, כי כאמור עוד ילד הייתי באותה תקופה. אך דבר אחד אני יודע לבטח כפי שנתרשמתי אז. כי כרוב גודלו והקפדתו בהו־פעותיו כלפי חוץ, כך גדולה היתה ענוותנותו והכנעתו ביחס לתלמידי חכמים שפרנסתם מידו ומזונותם משול־חנו קיבלו.

והנה מעשה שהיה:

את אספקת צרכי המכולת לחצר בקוטוב קנו בחנות של הורי. ולשם כך באו בני המשפחה או משר־תיהם אלינו העירה. והנה הופיע פעם עגלונו האישי וספר בהתרגשות:

„הבוקר ישב האדון עם הרבי הגדול (הוא התכוון לרבי שלמד „שעור" עם נכדיו המבוגרים) ושתו טה, והנה שם האדון לב שהרבי לא גמר את כוסו, והוא שאל אותו, האם לא ערב לך התה שלי? „אני כנראה לא רגיל למים אלו" — ענה לו הרבי, מיד קרא לי האדון וצוה עלי „סטיפן! רתום את הערמונים וסע תיכף ומיד העירה ותביא משם את המים הכי משו־בחים שתמצא".

אני — המשיך העגלון לספר — שרתי כבר בחיי הרבה אדונים ופריצים שונים ותמיד היו אלו התלויים בו רועדים וחרדים ונכנעים ומתרפסים לפניהם ככלבים. והפריץ שלי נכנע למוצא פיו של הרבי אוכל לחמו! לא אבין! בודאי אדם קדוש הוא" — והתוה על עצמו סימן צלב.

כאמור עוד ילד הייתי אז ואינני יודע את קורות האיש הזה ומניין בא לו הרכוש. ומה היה בסופו של הרכוש הרב שהצטבר בידו. זוכר אני רק שקרוב לאותה התקופה בערך בשנות 11־1910 נפטר ר' אליעזר בלאס בשיבה טובה. אך צאצאיו לא המשיכו לחיות בכפר והתפזרו בעולם הגדול ובערים הגדולות של פולין.

חושבני שהוא לא היה יחיד, כי מפי זקנים שמעתי הרבה ספורים אודות בעלי קרקעות ועובדי אדמה יהודיים בסביבת ריפין שהלכו אחרי המחרשה עם ספר בידם. סיפרתי רק על מקרה שאני יודע עליו ושנחקק בזכרוני.

והוא אחד הנצוצות מגנזך האור שהאיר את חשכת הגלות של יהדות אירופה.

יעקב אבן דוד (שטנקה) / העיר ואישיה

ברטט וביראת כבוד הנני בא לסקור את יהודי ריפין אשר חיו בעיר הזאת מאות בשנים, את ההוי היהודי ואת החיים היהודיים לכל גווניהם. ריפין היתה בנויה על גבעות ועמקים, מישור ותלים. רחובותיה הצרים והרחבים, מגרששיה רחבי הידים, נקיונה והנוי שבה, העיר שבמרכזה ככר השוק מוקפת בתים וחנויות יהודיות של מכולת, מנופקטורה, עורות, הלבשה, נעלים; על רחובותיה הצדדיים שבעלי המלאכה היו עובדים וחיים בהם ורוקמים את חייהם היהודיים. רחובות קילינסקא, גדאנסקא, מלאווסקא, ווַארשאַבסקא, שולגאַס, אוי מיצקויצ'ה, פרגה וסימטאותיה.

ריפין עם בית הכנסת הגדול, בית המדרש, גערער שטיבל, אלכסנדר שטיבל, בתי תפילה של בעלי המלאכה, תהילים זאָגער וחברה קדישא. ריפין עם החדרים שילדים יהודיים היו לומדים בהם חומש ורש"י מפי מלמדים מהעיר ומחוצה לה. ריפין עם ה„דף" היומי בערבי חורף. ריפין עם בית ספר „תרבות", ולימוד השפה העברית. ריפין עם תנועות נוער חלוציות מפוארות כמו: ה„שומר הצעיר", שמיטב הנוער היה מרוכז בו, השומר הלאומי „פריי־הייט", החלוץ הצעיר, ה„חלוץ". ריפין עם מוסדות הספורט היהודי „מכבי" עם תזמורת עצמית שהיתה מפארת את כל החגיגות. אגודת ספורט מיסודם של פועלי ציון שמאל. ריפין עם מפלגותיה: ציונים כללים, פועלי ציון ימין, פועלי ציון שמאל, בונד וכו'. ריפין עם בית העם וספריתה, עם כל האולמות של כל הזרמים שם היה הנוער והציבור היהודי נפגש ורוקם את חייו היהודיים והעצמאיים. ריפין עם מוסדותיה היהודיים, ועד הקהילה, מוסדות כספיים כמו הבנק היהודי. ריפין עם מוסדותיה של עזרה סוציאלית, כמו גמילות חסדים, בנק ומוסדות צדקה למיניהם. ריפין בעלת המסורת הציונית חלוצית מימי העליה השלישית והכשרות חלוציות בעיר ובסביבותיה. ריפין בה לא היה בית יהודי שאחד מהמשפחה לא היה בארץ ישראל. ריפין עם שפע של הרצאות והופעות מדי שבוע בשבוע, על נושאים יהודיים וציוניים.

ריפין, בה היו הילדים ובני הנוער רוקמים בערבים את חלומותיהם על עתיד טוב יותר. ריפין על אישיה הדגולים והצנועים מכל שכבות העם. רבנים — הרב לוריא והרב נוטקוביץ שידע את המיוחד של יהודיה, שידע להטות שכם לחינוך הציוני והחלוצי ולקרנות הציוניות, ויחד עם זאת ידע להתמזג עם הרוב המתקדם של רוב יהודיה וללחום יחד אתם נגד אותם החוגים שלא רצו להבין את רוח הזמן. עסקניה הציבוריים: אברהם קלמן שעמד בראש פועלי ציון ימין והליגה למען א"י העובדת, שעמד וידע תמיד להסביר ולהחדיר את התורה של א"י העובדת בקרב הציבוריות היהודית בעיר, שאירגן חוגים ללימוד שפתה, שפתח את הספריה היפה על יד המפלגה, שבכל מסיבה עם ציוני א"י סוציאליסטית ידע להסביר ורכש אהבה בקרב נוער, כשידו בכל ויחד עם זאת חי חיים צנועים, כי תמיד העדיף את החיים הציבוריים מחייו הפרטיים.

מרדכי צ'רנוצ'פקה, בעל החנות הקטנה של גלנטריה בפינת רינק—קלינסקא, שעמד בראש ה„מכבי". הציונים הכלליים, קק"ל, איפה שהיה מרצה ברוב ההופעות היהודיות שהיו בעיר. כאיש מבוגר היתה לו תמיד גישה לנוער לחיי הנוער ולחיים הציבוריים בכלל.

שמעון כהן, שעמד בתקופה האחרונה לפני השואה ובזמן השואה, בראש הקהילה היהודית, אשר שמר על צביונה הציוני של הקהילה וידע תמיד לעזור לנזקקים ולאלו שהיו זקוקים לעזרתו. כמה סבל וכאב נפלו בחלקו בימים הקשים עם כניסת הגרמנים לעיר. תמיד היו קוראים לו למפקדה הגרמנית וחרדה במשפחה ובעיר, האם יחזור?

פוקץ החייט שעוד בנעוריו היה מארגן את

השביתות הראשונות של פועלי שרפץ, יחד עם דוד גרין, כיום ראש הממשלה של מדינת ישראל, ושעמד בראש מפלגת פועלי ציון שמאל בעיר ושמר אמונים לגחלת הציונית הפרולטרית, ודיבר תמיד בלהט שלו על האמונה הבלתי מעורערת בא״י סוציאליסטית.

ד״ר ברונז, שבתור רופא הגיש את עזרתו לעניים מבלי לקחת תמורה כספית, נאמן לסוציאליזם ותמיד לפני חגיגות ה־1 במאי בעיר, ידע שהמשטרה תבוא לאסור אותו, היה מתמסר לאותם חברי מפלגת בונד, שברובם היו אנשי עבודה ובלי השכלה. כמה טרח כדי לתת להם השכלה מינימאלית ולרכוש אותם ללימודים. כל יעודו ראה בעזרה ממשית לשכבה המנוצלת ביותר בתוך עמו. היה מבקר בבתי עניים והיה אורח קבע של יושבי השול־גאַס ומגיש להם כל עזרה אפשרית שהיה מסוגל להגיש. בז לעשירים ויחד עם זאת היה חי חיים צנועים בביתו.

דוד דובנא, שהיה ידוע כאיש חכם ויועץ בשטחים שונים, בית חם ופתוח לכל. עזר ועמד בראש הפטרונט של ה„שומר הצעיר״, וידע תמיד להגן על התנועה מפני כל מיני מקטרגים.

הלא הייתי יכול למנות עשרות ומאות בני משפחה מבני הקהילה הזאת. את השכבה העובדת, הסבלים זייוול טרגר, לייב טרגר. הסנדלרים: החיטים, התפרים, שואבי מים וחוטבי עצים.

קשה להאמין שכל אלו היו ואינם ושיד הרוצחים הגרמניים השמידה את רובם ככולם. אנו, הנשארים בחיים, יכולים רק להשבע.

„לזכור ולא לשכוח״.

ישראל כבירי / שלוש דמויות בשלושה דורות

נפריך כאן את הדעה המקובלת בדורנו, כי האשה העבריה בדורות שלפנינו, היתה מדוכאה ומושפלת. נהפוך הוא, פעלתנית היתה, לעתים יתר על המידה. ולא מעטות הנשים, שעליהן רבצה גם דאגת הפרנסה.

בעיירה שלנו רבות היו הנשים שידועות היו, בשכלן הרב, בלטו ותפסו מקום בחברה, סוחרות ממדרגה ראשונה וכאלה גם שצברו עושר רב. בהרבה מקרים הכרנו את המשפחה לפי שם אם הבית. הכרתי בריפין דמויות של נשים בעיקר בין השכבות של פשוטי עם, שתפסו מקום רב בחברתן ומשלו בכפה במשפחתן. ראויות היו לעט סופר כי יתארן.

ברשימה זו, נתאר שלוש נשים, שרשרת של שלושה דורות. אחת בדור, שכל אחת מהן, החדירה תודעתה עמוק בנפש הכותב.

שרה גוטנטג המכונה בשם חבה שרת, בתה חנה פעסע גרוסמן, בתה של חנה פעסע — פרומט גרוסמן.

פרשת חייה של כל אחת מהן, מספיקה לכתיבת מאות דפים של סופר רומניסט. כל אחת מהן, התבלטה היטב בעיירה. על אף הבדלי השנים והבדלי התקופה הסוערת והמוחצת עיקרים ומסורת, הרי המצב, האופי, המהות, אחת לשלשתן. החיצוניות: הקומה הבינונית, העינים הכחולות ושערות הערמון משותפות להן. על אף הבדלי ההשכלה, נמצאה להן שפה משותפת והיא: רוך, עדנה, כבוד ודרך־ארץ. אהבה והערכה, רחשה הבת לאם והנכדה לאם ולסבתא ולהפך.

סבתא שרה גוטנטג, היתה כלתו של הרב נחום מנשה גוטנטג (טביומי), אשת בנו יחידו זישע אלכ־סנדר. מוצאה מליפנה, אביה ר׳ טוביה שרבים מבני המשפחה נקראים בשמו, בילה שארית ימיו בירושלים. היה ידוע בין שומרי החומות בשם ר׳ טוביה סקיצוב. אמי ז״ל השתטחה מדי שנה בשנה על קברו שבהר הזיתים.

הסבתה נולדה לפני מאה ועשרים שנה. נפטרה בהיותה בת פ״ד שנה. בעלה זישע אלכסנדר, סוחר מכולת סיטוני וספק לגדודים הרוסים שחנו בעיר ריפין. בעל השכלה היה, וידוע בשליטה רבה ברוסית ופולנית. הדובר של הקהילה לפני השלטונות והכותב למוסדותיהם. אחי נחום מאיר זוכר עדיין את הכבוד שחלקו לסב הקצינים והגברות הרוסיות.

הסבתה, למען האמת, לא היתה להוטה אחרי המסחר, אמנם עזרה לא מעט לבעלה, אך ראשה נתון היה לסעד. שרה גוטנטג היתה בריפין, המוסד לעזרה סוציאלית. ברגליה היא, הגיעה לכל חולה ודואב. בידיה הקימה כושל ובכספה שלה, תמכה נצרכים, ובביתה גידלה יתומים.

אחי אליהו אליעזר מספר את ששמע מפי אמא ז״ל כי לא פעם, ביום שישי, בשעה שעקרת־הבית היא במלוא פעולותיה, היתה הסבתה נעלמת, בלי שידע מי אנה פנתה. ובשעה שאחרות טורחות להכניס את השבת לבית משפחתן, היו ידיה עסוקות בניקוי והכנות השבת בביתו של חולה גלמוד.

משיכת הכסף מקופת בעלה, כנראה בסכומים הגונים, הפחידה אותה, ואף חששה מפני „לא תגנוב״. בלי ידיעת בעלה, נסעה לרבי מסוכצ׳וב, התוודתה לפניו על „חטאיה״ ושאלה בעצתו. הרבי אמר: כי בעלה חייב לה על פי דין בתכשיטים ומלבושים לפי יכולתו הכלכלית, הרי זכותה להועיד סכומים אלה, לצדקה ולהשתמש בכסף המיועד לצרכיה, לפי ראות עיניה. פסק הדין של הרבי השקיט את מצפונה והיא הרחיבה את פעולתה.

ואזכור, בעודי נער קטן, תמונה יום־יומית זו: הסבתה שהיתה מעל גיל השמונים, נכנסת למטבח שלנו, בודקת הסירים בכיריים, שואבת העיניים מהמרק, שהאמינו בימים ההם כי זה סם החיים, מוציאה נתח בשר מהסיר, מכסה הבזוכית בסודר שלה ורצה במהירות, כאילו רדפוה ונעלמת באחד הבתים. ואם חלתה חלילה הרי עמדו לצדה, שתי עוזרות והן שתי אחיותינו פרומט וחיה... בתאור חי מספרת אחותי חיה, איך הריצה אותה הסבתא עם הסירים, בימי החורף והסגריר, עת שנמנע ממנה לבצע מעשיה.

שרה גוטנטג היתה גם ראש החברה־קדישא לנשים. ומיום מות בעלה, לאמור: עשרים ושמונה שנה, לא אכלה בשר בימות השבוע. ארבעים שנה צמה שני וחמישי, חוץ מהתעניות הרשמיות שנוספו לעתים באחד מימות השבוע.

את מעשיה אלה עשתה בחיוך על שפתיה, מתוך טוב לב. היא לא דיברה, וכשנכדיה ביקשוה לא פעם, ספרי לנו משהו, היתה בוחרת לה לנושא, סיפורים היסטוריים,

דברי אגדה ואילו כשנתבקשה לספר על עצמה, העלתה חיוך על שפתיה ושתקה.

תהי נא דמות זו, עשירת מעש ותוכן פנימי, לנגד עיני צאצאיה, בארץ העברים, להבין עיקרי היהדות, „מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך״.

חנה פעסע גרוסמן נולדה לפני 95 שנה. נפטרה בשנת תש״ז ונקברה באדמת הר־הזיתים בירושלים.

אשת־חיל! כך קראו יהודי פולין לאשה פעלתנית. ואמנו שנחונה בסגולות של חן נשי והיתה ברוכת כשרונות כלכליים, הרי כל פסוק משירת אשת־חיל, כאילו נכתב למענה, לרבות „נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ״.

אמי גדלה ילדיה ופרנסה אותם. בחריצותה ובמרצה הביאה אמידות ורווחה לביתנו. איפשרה לנו לקבל את מיטב החינוך של הימים הם, אם ע״י שילוח הבן למקומות תורה ואם ע״י מיטב המלמדים במקום, או הזמנת מלמדים פרטיים ממרחקים. בידיה היא האהילה על גופותיהם של צאצאיה כשנשקפה סכנה לחייהם מקלגסי העמים השכנים, ששטפו ועברו את העיירה. אזכור שהקוזקים פרצו פעם לביתנו והתנכלו לנו, אך היא העניקה להם מטוב בית מסחרנו ובלבד שיניחו לנו.

ביתה פתוח היה לנצרך, ואוכלי לחם שולחנה מרובים היו, בימות החול ובשבת.

יקצר כאן המצע מלתאר מעשיה ואורח חייה, שהיו מופת להתנהגותנו אנו ומשמשים בלי הרף לשיחה והשראה במשפחתנו אנו.

אך נספר מעט איך עמדה אמי במשבר הרוחני שפקד כל בית מישראל בראשית המאה העשרים כאשר גדלו הילדים וההשכלה החילונית משכה יותר מדף הגמרא, והעין פוזלה אל החדש, וכאשר אשיות החיים המסורתיים הזדעזעו. אבי לא הכיר ולא השלים בשום סטיה ולו גם קלה שבקלות, וראה בכל קריאת ספר חילוני ע״י בניו ביטול תורה ובבנות חדירת אפיקורסות. הבקעת החומה שהיתה בלתי נמנעת הביאה עמה מלחמת אבות ובנים וכאן גילתה אמי את חכמתה. היא הצליחה ברוב המקרים, לרכך את החיכוכים, סילקה ברגע המכריע את אבק השריפה, שעלול היה להתפוצץ ולפורר את משפחתה. היא הוליכה כך, שאהבת המשפחה לא נפגמה חס וחלילה. אפשר שאך ורק בגללה,

נוקינו מהאיזמים למיניהם, ששרצו לרוב בימים ההם ומרד הנעורים בביתנו, זרם אך ורק לאפיק שהוביל למדינת־ישראל.

אחרי מות בעלה וכן לאחר שהבית כמעט התרוקן, טוביה ופרומט היו כבר בארץ־ישראל, אליהו, אליעזר בישיבות פולין, נסעה אמי עם בן־זקוניה, בשנת 1925, לארץ האבות והיא אז בת חמישים ותשע שנה.

נסיבות החיים כאן לא פינקוה ביותר, קודם כל המכה הגדולה שהוכתה במות בתה פרומט האהובה עליה מכל. חיי הכלכלה הקשים, עם גבור המשבר הכלכלי שפקד את הארץ. צריף המגורים שהקמנו בידינו אנו, עמד שנים רבות בלי תקרה וחלונות ובנשוב הרוח החרפי, תמכנו בו בידינו אנו.

אמי ז״ל לא התמרמרה מעולם, לא קבלה על קשי חייה. להיפך, נוזפת היתה בנשים שהתאוננו על עניות ארצנו. הסתגלה למצבה החדש ואת מרצה הברוך, השקיעה בניהול הבית ובמטבח הדל. כן השקיעה מרץ רב בתפילה בהשכמה בבית הכנסת, ובכתיבת מכתבים לילדיה בפולין, איטליה וכן למשפח־תה בארצות הברית ובארגנטינה. בימי מלחמת העולם השניה, היתה עסוקה במשלוח מכתבים וחבילות לרוסיה.

קיבוץ פזורות ילדיה בארץ, זאת היתה מטרתה מיום בואה, שהאמינה בתום לב, כי קץ הגלות מתקרב.

עד יומה אחרון, בת פ״א שנה, לבשה פאה נכרית על ראשה המסודר להפליא. בלי רבב על בגדיה, בתוספת תחרים ועדויה עדיים. מכתתת רגליה לבתי משפחתה ומכריה, לאסוף „מתן בסתר" ולישיבות ירושלים.

עד יומה האחרון היתה הקורספונדנטית לארצות הגולה ושימשה יועצת בעלת שכל בהיר, למשפחתה הענפה.

גאה בחייה, הכירה בכשרונותיה ושמרה על כבודה, וגאה עד מותה. בעצם ידיה הכינה תכריכיה וציוותה לצעיר בבניה, כי בכספה שלה, מעמלה היא ע״י מכירת חפציה ותכשיטיה יקנו אחוזת קבר בהר־הזיתים וזו לשון הצוואה:

...ליבער זאהן פישל די זאָלסט מיך פירען
נאָך ירושלים אין אַללע זאַכען זאָלסטו פון קיי־
נעם גאָר ניט נעמען, נאָר אַללעס זאָל זיין
מיין אייגענס...

גולת הכותרת בשלישיה, פרומט גרוסמן. נולדה לפני 65 שנה בערך ומתה בדמי ימיה, בשנת תרפ״ו. טמונה בבית הקברות הישן בתל־אביב.

פארה והדרה של המשפחה. עוד בילדותה גילתה כשרונות בלתי מצויים, עילויים. למדה בבי״ס פולני עם בנות עם־הארץ, והקפידו לא ללמדה תורה, לפי הכלל הידוע „המלמד בתו תורה, כאילו למדוה תפלות". אך בכוחות עצמה קנתה לה השכלה רחבה וגם תורנית. בצמאון בלתי נשבר „בלעה" ספרים ככל שהיו בסביבתה, ונמצאו בעיירה. ביכולת הקליטה ספגה לתוכה מטוב הדורות של היהדות ובמוחה החריף הבדילה בין עיקר וטפל. וכך עיצבה בעצם ידיה אישיותה — גאוות המשפחה. והיו בדבריה, במעשיה חיות מצמיחה, ערות ותסיסה בלתי פוסקת.

אבא ראה בהתפכחות מעי החיים שבה — מים דלוחים, שיש לעצור בעד זרימתם. בלימוד החכמות החיצוניות פתח לנטישת היהדות. ולא הרגיש אבא במרד הגדול, ובמהפכה הרוחנית, במלוא משמעותה, מצד דור המאה העשרים, כלפי יהדות שנות האלפים. אבא רצה לעצור בכוח בעד הזרם השוטף והמוחץ ערכים ועקרונות, וראה באלה חורבן היהדות ואולי הכחדת העם היהודי בכללו.

בכאב ראה הקלת ראש בקיום המצוות המעשיות וחרד להתמוטטות בנינו המפואר של עם יחיד ומיוחד בין הגויים.

המלחמה — מלחמה במלוא מובן המלה, נטשה בתא המשפחתי, דין־ודברים, שכנוע, בדממה דקה ואף בקול רם. שני הצדדים אף הפעילו תכסיסי מלחמה. פרומט למען שלמות המשפחה, ירדה למחתרת. אבא לא השלה את נפשו כי נצחונו שלם, חשד בבתו ועקב אחר מעשיה. אך פרומט גילתה כשרונות הסוואה דרמטיים. צחוק והתפעלות מתעוררים כשנזכרים בהם לעתים במסיבה משפחתית.

פרומט ביצעה את שרצתה, קראה את שחפצה. אמנם נתפסה לא פעם והספר נקרע. מה בכך! תיאטרון נקלע לעיר, האם פרומט לא תחזה בחזיון? אבי אין לתיאטרון „הכניסה אסורה" אמרו לו. הוא חיכה ע״י הדלת לגמר ההצגה. פרומט התחפשה ואבא לא הכיר

אותה בצאתה מהאולם וכששב הביתה ומצא אותה ישנה, התנצל לפניה למחרת היום.

פרומט ידעה לעמוד בתוקף על דעתה גם בגלוי. ואזכור מרצה נודד ושמו יורמן, שהקריא באולם התיאטרון מחזור הרצאות „מדעיות". אמרו שהוא מטיף לאיפקורסות, אבי אבות הטומאה בכבודו ובעצמו. ההרצאה היתה מיועדת לשעות אחר הצהרים בשבת. בבית החסידים הכריז הגבאי שלמה קלינסקי, כי כל בן או בת שיבקר בהרצאה, דין האב, שיוציאוהו מבית־החסידים. רבים מחסידי גור הקיפו את אולם התיאט־רון, ושמו עיניהם, על היוצא והנכנס. העיירה קיבלה צביון של ערב מלחמה. שני הצדדים דרוכים. ואזכור כשפוקטש החייט לבגדי גברות, השתטח ארצה וזב דם, בעת שנכשל בריצתו אחרי אברך מבית החסידים. פרומט הכריזה בגלוי ע"י שער האולם כי רק רצונה ומצפונה היא ידריך אותה — ונכנסה. ההרצאה סיפרה, טפלה היתה, לא לפי רמתה. אך במעשה התכוונה להתנקם במוציאי דבתה לפני אבא.

בקסם נשי וחן רב ואינטליגנטיות גבוהה משכה אחריה חוג רחב שנהה אחריה. בערבי החורף, בעת שאבא ישב בבית המדרש, התאספו מסביבה חברותיה ושמעו ממנה הקראות מספרי המופת בכשרון דרמטי רב.

בהשפעת המהפכה של ראשית שנות העשרים, בעת שהתעוררה, בפרט באינטליגנציה היהודית, התנועה הפרודוקטיבית לאמור: האידיאל לעבודת כפיים, נגרפה גם פרומט לאידיאל זה ולמדה מלאכת הכביסה בעיקר של כתונות לבנות וצווארונים ומנז'טים נוקשים. במקצוע זה נסעה ללודז', שם היתה פעילה בהקמת איגוד הכובסים היהודים, ששימש מעין חרם נגדי לתנועת הבויקוט הפולני. שם הסתופפה מסביב לאינטליגנציה הפולנית היהודית וכן בין סופרי יידיש.

וכשם שכבשה לעצמה ערכים רוחניים, כך גם הצליחה כשהשקיעה ראשה ורובה במסחר. ההצלחה האירה לה פנים בכל מעשה ידיה.

יכולים אנו להמשיך לספר פרשת חייה, מעלליה ואופיה ומתוך כך בודאי היתה מתגלה ריפין של יום ושבת. אך נפסיק כאן למען אחרים.

בשנת 1925 נמצא אותה בארץ ישראל, ערה ומלאת חיים, והשפה העברית שגורה בפיה כאילו נולדה כאן. האם, חנה פעסע באה אחרי הבת הפטרונית של אמה. רק ארבעה חדשים התענגה האם על קרבת הבת.

שלושים וחמש שנה עברו מאז האסון, ואחותנו פרומט שכולנו התברכנו בה חיה בלב כל משפחתה הענפה.

מינה גיבתון / משפחת דוידוביץ

הורי זקני, ר' ישעיה דוידוביץ ורעיתו ריבצ'ה

על עברה של משפחת דודוביץ בפולין אין אני יודעת הרבה, כי נולדתי באנגליה זמן רב אחרי שהיגרה מריפין, אבל שמה הלך לפניה, ועד היום ישנם אנשים היודעים לספר על טוב לבה, ענוות־נותה וחיי יראת שמים שניהלה ביער פרזיוויעטאָווע, שם היה סבי „וואַלדשרייבער". מסירותה של המשפחה לזולת לא ידעה גבול. למשל, הסתירה אצלה יהודים שברחו משרות בצבא הרוסי, על אף הסכנה האיומה שהיתה צפויה לכל המשפחה אילו נתפשה במעשים אלה.

מר זליג בראון כותב לי — „הכרתי את הסבא שלך, ר' ישעיהו ז"ל, המכונה בריפין רב ישעיהו פרזיוועָטאַווער, כ'י היה מנהל חשבונות ביער גדול פרזיוועטאווע; יהודי חסיד ולמדן בעל הדרת פנים, גבוה, חסון ולו זקן ארוך מטופח... בכלל היתה משפחה מכובדת ועדינה, ממתפללי השטיבל של חסידי גור".

סבי זכור לי בתור אדם תמיר, יפה ושקט, בעל זקן לבן ועינים כחולות, שהיו מאירות פתאום בשחוק מתפרץ אך בלי שישמיע קול (אותה תכונה של הומור ושל צחוק עצור היתה גם לבנו, שמחה). בגלל גבהו וידיעתו לשחות ולירות ברובה, גויס בנעוריו לגדוד

של פרשים. סופר שכאשר נפצע והוכנס לבית־חולים, סירב לקבל כל אוכל חוץ מלחם ופירות במשך חדשים. אחרי שחרורו קיבל את המשרה של „וואלדשרייבער", וגידל את משפחתו בכבוד בבית שביער.

בתום עבודתו שם, היגרה המשפחה לאנגליה (חוץ מבתם דינה, שגרה בעיר לודז' ונספתה בשואה — רק בתה שרה שרדה וגרה כיום בשבדיה). בלונדון היה ר' ישעיה שמש בבית כנסת. הוא ואשתו היו אהובים מאד בכל הסביבה. כל חייהם חיו כזוג יונים, וביתם היה מלא רוח אהבה, שבגללה פנו גם מכרים וגם זרים לזוג הזקן כדי לקבל עצה ותמיכה בעת צרה. כל פעם שר' ישעיה יצא את ביתו היתה אשתו מברכת אותו באהבה, „גיי געזונטערהייט און קום געזונטערהייט" — ברכה שהיתה לשם דבר בסביבתם.

שמעתי רבות על נימוסיו היפים של סבי. למרות מה שלא נהג ללחוץ יד אשה, אם ביקרה בביתו אשה והושיטה לו את ידה כדי לברכו, לא היה מסרב ללחוץ את ידה „כדי לא לבייש את פניה".

למרות מה שלא הספיק ללמוד אנגלית, התמצא סבי יפה במנהגי לונדון. כשחלה תקלה במתקני הגאז או המים בביתו, היה שולח גלויה באידיש לעיריה, ותיכף היו שולחים אדם נבהל לראות במה הענין!

סבתי היתה מפורסמת במעשי צדקה, והיא אשר הדריכה את כולנו ברוח מעשים טובים. הכל התנהל לפי הכלל של „מתן בסתר". לעתים קרובות היתה פונה אלינו בבקשה שניתן תרומה לאיזו כלה עניה שאסור היה לנו לדעת את שמה. במאמצעיה המצומ־צמים היתה סבתה מקדישה את המקסימום לזולת, וברור שתמכה תמיד במשפחה ובחברים נצרכים שנותרו בפולין. כשנודע לה על עניים בסביבה היתה מבשלת מכל טוב ומביאה להם אוכל לשבת. בימים ההם היה החלבן מביא את החלב בעגלה רתומה לסוס, ויום אחד נפל הסוס ברחוב ומת. האיש היה מיואש, כי לא היה לו כסף לקנות סוס חדש. פנתה סבתי לכל בית בשכונה ואספה את הכסף הדרוש, ובעצמה הוסיפה סכום ניכר.

סבתה היתה גאה בייחוס משפחתה (משפחת כהנא). אם אינני טועה, היתה צאצאה לשושלת רבנים. כשנכד הצטיין בלימודיו היתה מושכת בכתפיה ושואלת

כאילו באדישות על מה יש להתפעל, כי „ער איז פון די גרעסטע קעפ אין פוילן"!

סבתה בילתה את שנותיה האחרונות בביתנו, בסובלה ממחלת כבד שגרמה לה מכאובים איומים; אבל סבלה בשקט, במשמעת עצמית גדולה.

אין צורך להדגיש את התפקיד הגדול שמילאה הדת בחיי הורי זקני. במלחמה, כשברחנו מהבית למקלט עת שנפלו פצצות על לונדון והרסו את בתי השכנים, המשיכה סבתה לשבת בחדרה ולהגיד באמונה שלווה שלא תזוז משם, כי בידי אלוהים היא. בעלה מת בשבת בבוקר, אחרי 50 שנות אושר עם סבתי, ולמרות מה שלבה נשבר לא ראו אף דמעה אחת יורדת ולא שמעו אנחה כל אותו יום, כי „אסור לחלל את השבת קודש על ידי אבל". רק עם צאת השבת, הרשתה לעצמה לבכות ולהתאבל.

אבי, שמחה ישראל דוידוביץ ז"ל

מר פישל בלום כתב לי על משפחת דודוביץ, כי „ראוי לפרסמה להרבה שבחים, למעשים טובים, יראים ושלמים — ושמחה בראשם".

מר זליג בראון מספר על שמחה כי היה חובש בית המדרש ובית החסידים. „אבא שלך היה שקדן, מתמיד ומשכיל, עיין גם בספרים חילוניים, כגון אברהם מאפו, פרץ סמולנסקין, אחד העם, נחמן קרוכמל וכו', וזה כמובן בסתר. למד גם בסתר הנהלת חשבונות אצל קצין רוסי. הוא ידע גם להתלבש יפה, קאפוטת משי תפורה אצל החייט הכי טוב בעיר, ונעל מגפיים מעור דק מבריקים כמו מגפי לאכה שנעלו קצינים רוסיים. נחרת בזכרוני פרט קטן. המגפיים המבריקים לא היו לרוחם של החסידים, לכלכו אותם ודרכו על רגליו, אבל לא עשה מזה דבר ולא ויתר עליהם".

כך היה אבי, שינק מהוריו את הטוב, היושר והצדקה מיום הולדו. מספרים, כי פעם בא הביתה לחופשה מישיבת טלז וראה את אמו עורכת את השולחן לארוחה דשנה שהכינה לכבודו ולכבוד אורחים. יצא לטייל קצת ופגש בקבצן. לא היה כסף עמו לתת לקבצן, אולם אמר לו, אם תלך בדרך זו וזו, תגיע לבית מסוים, ושם תבקש אוכל". כך עשה הקבצן — ונהנה מהסעודה החגיגית.

כשהגיע אבי ללונדון לפני מלחמת העולם הראשונה התחילו חיים קשים, שהשתפרו רק לעתים רחוקות עד למותו. היתה אז התחרות חריפה על מקומות עבודה בין היהודים שהגיעו לשם. אבי עבד בהתחלה כמנהל בית חרשת והתמסר בכל לבו לטובת מעסיקיו, למרות משכורתו הזעומה. בחוזרו הביתה מאוחר היה נרדם על יד השולחן מרוב עייפות. למרות זאת, נענה לבקשת מעסיקיו ללמד את בנם תורה דוקא בליל שבת, כשהיתה לו סוף־סוף הזדמנות לנוח.

קיים באנגלית פתגם — „אהבה היא שרות" — ופתגם זה הוא המסביר את יחס אבי למשפחתו. היה קם מוקדם כדי להכין במו ידיו ארוחת בוקר טעימה לשלושת ילדיו, כי משוכנע היה שרק הוא ידע להקפיד על כך שנאכל טוב, והיה עומד על ידנו עד שגמרנו את הכל. קיבל אותנו בכוס טה כשהגענו הביתה בערב, ובשבת היה מגיש לנו טה ועוגות למיטה. התחננו לפניו שיפסיק מנהג זה, אך הוא טען שזה עונג גדול לו. קרה לעתים שאמי היתה עסוקה מאד ולא הספיקה לאפות עוגה דוקא כשרצינו להזמין חברים. לא יכול אבי לשאת את אכזבתנו, ניגש למיטת סבתי החולה, שמע מפיה ורשם איך להכין עוגת דבש. יצא לערוך קניות לכך, חזר ואפה עוגה לתפארת.

לא רק את האדם אהב, כי־אם גם חיות. וסופר לי כי בתור נער היה כה קשור לכלבו שהיה מושיבו תחת השולחן ומשחק אתו בשקט ובחבה רבה. את האהבה הזאת הוריש לילדיו. זכור לי מקרה משונה. פעם חיכיתי לאוטובוס ברחוב בודד, ניגש אלי כלב עצום והתקיף אותי. כאילו מן השמים הופיע אבי, שעד אותו רגע לא ראיתיו מתקרב, תפש את הכלב והציל אותי.

אבי דאג לכך שלעוזרות הבית שלנו יהיו חיים קלים, דבר שאז לא היה שכיח ביותר. למרות מה שלפי החוק הגיע לעוזרת רק ערב פנוי אחד לשבוע, היה הוא מעודד אותה לצאת לעתים קרובות, שיתף אותה במנוחת השבת שלנו ולא הרשה לה אז לעשות כל דבר שהיה אסור עלינו, וביום ראשון שלח אותה לכנסיה ונתן לה לנוח כל היום.

שמחה דודוביץ סימל את היושר והאמונה באדם. בשנות השפל באנגליה (היה אז פרוון) סבלו הרבה סוחרים יהודיים ומצאו פתרון בפשיטת רגל. אבי סיפר לנו אחר־כך שאם כי גם בשבילו היתה זו הדרך הקלה ביותר לא הלך בה, גם מבחינת היושר וגם מפני שרצה להנחיל לילדיו שם טוב, שהוא כתר החיים, ורק כשנגדל נבין מה פעל למעננו. למדנו אז יחד עם בני סוחרים אשר גרמו לו הפסדים ניכרים בפשטם רגל, וראינו איך לילדים ההם היה מכל טוב בו בזמן שלנו חסר הרבה — אבל הוא לא סר מדרכו. לכן אנו מעריצים את זכרו עד היום. כשהייתי שואלת אותו למה לא תבע שפלוני יחזיר לו את חובו, לאחר שמצבו שפר עליו, השיב לי אבי כי לעולם לא יעשה כך — „כי אם יש לאדם כסף ישלם לי, ואם איננו משלם, סימן שאין לו". אימון זה לא תמיד היה מוצדק, כמובן, אבל אבי לא שינה את דעתו על טוב האדם אפילו כשסוחר אחד ברח לאוסטרליה בלי להחזיר לו הלואה גדולה.

נימוס ואדיבות איפיינו את אבי. הוא לא סבל צעקנות וגסות. רק יצאנו מפתח הבית ועד לשער הגינה כשתפוח בידנו, היה מעיר בשקט כי רק כלב אוכל בשוק. וכאשר בתום יום הכיפורים היו מכניסים עוגות ויין לבית הכנסת, והמתפללים היו מתנפלים על האוכל, היה שואל בסלידה, „איך אפשר — לפני שנוטלים ידיים ושוטפים פה?" אם נסענו באוטובוס מלא וראינו רבים מחכים על יד כל תחנה, היה מכריח אותנו לרדת כמה תחנות לפני הבית וללכת את שאר הדרך ברגל, „כדי לתת לאנשים עייפים אפשרות לעלות ולהגיע הביתה".

בערבים לא הלך אבי לבקר חברים ולא לקולנוע. כל שעות הפנאי בילה בבית הכנסת או בלימוד תורה בבית. שנים אחדות לפני מותו הצטרף לקהילתו של הרב מטריסק, שהעריכו עד מאד (ובזכותו שלחו אותי, הרב וקהילתו כנציגתם לועד הקהילות של יהדות בריטניה). אבי ניהל שעורים לבאי ביתו של הרב לפי בקשתו של האחרון, ובינתיים נתן ההווי של חצר חסידים את אותותיו גם בחיינו ובביתנו.

כוחו המובהק של אבי לא עמד לו בשנותיו האחרונות, אשר מילאו אותו דאגות ועצבנות בגלל המלחמה, חרדתו ליהדות פולין, והסכנה מהפצצות שהיתה צפויה למשפחתו בכל עת. לעצמו לא דאג אף פעם, וכך קרה שבחורף הקר של 2־1941 הרגיש

ברע אולם סירב להשאר במיטה, כי פחד שאז לא יוכל לטפל במשפחתו כראוי. עוד סיבה היתה לו שלא ישכב — רצה להשתתף בתפילה בבית אבלים כל אותו שבוע, כי חשש שבלעדיו לא יהיה מנין. וכך מצאנו אותו בוקר אחד מוטל על הרצפה. הרמנו אותו על הספה, והרופא קבע שיש לו שטף דם במוח ואין להזיזו. לא היתה כל תקוה, ואחרי שעות מעטות לא היה כבר מסוגל לדבר. אבל עד אז עשה מאמצים גדולים להוציא מלים פיו. ומה היו מלותיו האחרונות? שני משפטים בלבד: „האם הילדים אכלו טוב לפני שהלכו מהבית?", ובראותו את נרות השבת, „תנו לי את הסידור ואת משקפי". ככה הוא כוח הרגל, הרגל של חיים ארוכים. הוא הרכיב את המשקפים וניסה להתפלל, אבל הסידור נפל מידו החלשה. הוא איבד את הכרתו ושכב במצב זה עוד יומיים עד לפטירתו.

ביום ההלויה, כשכולנו המומים מהאסון הגדול, עמדנו שקטים בזמן שהבית התמלא מבקרים. העירה לי אחר־כך אשה אחת, „התפעלנו מאד — עוד לא ראינו התנהגות כזאת, בלי דמעות, בלי תלישת שער ובלי התיפחות". עניתי: „כך לימדנו אבי, ובכך היה רוצה".

אחרי מותו נוכחנו לדעת מה שניחשנו מכבר — עד כמה שנשען בימים אפורים, לא רק על התורה אלא גם על הפילוסופיה, ואיך עזרה לו להמשיך בדרכו האמיצה בשקט, בלי לגלות לאיש את צרותיו. כשאמי באה לפתוח את פנקסי החשבונות שניהל בשנים קשות ביותר, מצאה בכתב ידו, בין עמוד לעמוד, ציטוטים מאריסטו ואפלטון ואחרים שמהם שאב כוח למלחמת החיים.

מצערת העובדה כי אבי לא זכה לראות נכד או נכדה. כעת אני מסתכלת על צאצא משפחת דודוביץ, על בני איתמר, ולבי מלא אושר כשמתגלה אצלו תכונה זו או אחרת המזכירה לי את אבותיו הטובים, ומלא צער בחושבי שלא הכיר את סבו, שמחה ז"ל, ואילו הכיר אותו, איך היו שני יצורים תמימים אלה אוהבים זה את זה.

משה ליכטנשטיין / שמואל שמש (ליכטנשטיין)

שמואל ליכטנשטיין היה שמש בבית־הכנסת בריפין כ־45 שנה. כל העיר הכירה אותו, למן הילדים שהיו מחכים בליל ששי לחלוקת היין מה„קידוש" עד לנערים שהגיעו למצוות, לעלית התורה ועד לחופה. וגם הוא הכיר את כל יהודי העיירה. בשבת, בעת העליה לתורה וב„שמחת תורה" להקפות, זכר את שמות כל בני העיר.

כשמואל הנביא במשכן, כן מהלך היה שמואל השמש בבית הכנסת, דאג לסדר, לנקיון, לחזן (שהיה חסר שנים רבות). יהודי ריפין לא תיארו לעצמם שבת או חג במשך עשרות שנים בלי שמואל השמש העולה על הבמה ודופק בשולחן לאות של התחלת התפילה. אין קץ לשמחתו ועיניו קרנו מאושר, לאחר



שמש ראשי של בית הכנסת
ר' שמואל ליכטנשטיין הי"ד

בדק־הבית בבית הכנסת בשנת 5-1934. צייר מפלוצק עיטר אז את קירות בית־הכנסת, ושמואל ליכטנשטיין הטיף לנוער שיבוא להתפלל בבית הכנסת המחודש והיפה.

בבית הכנסת עברו עליו כל חייו, עד שבא הצורר הנאצי וניתק את הפתיל. בית הכנסת נשרף כליל ואין לתאר בכתב את צערו העמוק של שמואל השמש. כחורבן בית המקדש היה בעיניו חורבן בית־הכנסת בריפין. מכות־רצח רבות ספג מהנאצים בגלל היותו ראש בית־הכנסת, כי הם חשבוהו לרב, השפילוהו עד מות, קיצצו זקנו. לא הכחיש שאין הוא הרב, כדי שהרב לא יקבל מכות.

כשהוגלה עם משפחתו לגיטו מלאווה, לא נטש את קהילתו, דאג לשארית הפליטה מריפין. שימש בא־כוח יהודי ריפין בועד המלוואי. עד דרכו האח־רונה לאושוויץ האמין בנצח ישראל ובנקמת השם באויבי ישראל.

יהי זכרו ברוך!

זליג בראון

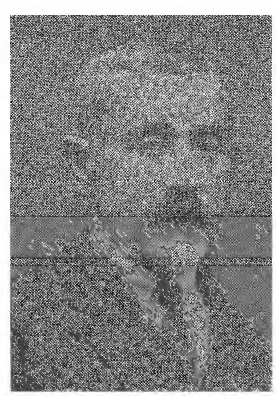
אברהם קלמן

כל מי שהיה בריפין בשנות השלושים, זוכר את אברהם קלמן, יושב־ראש מפלגת פועלי־ציון. משכמו ומעלה, גבוה מכל החברים, אהוב עליהם, עניו ותמים וכל מרצו וזמנו מסר למפלגה ולציונות, לחינוך החברים, ורבות טרח להדריכם ולהקנות להם ידיעות בתחומים שונים, לרבות בשדה הספרות, בהרצאותיו הכשרוניות. אברהם קלמן ומשפחתו חיו חיי דוחק. פרנסתו היתה על „משרד לבקשות". אף־על־פי־כן מצא תמיד זמן בשביל חבריו ומפלגתו. בריפין אי אפשר היה לתאר אסיפת חברים במעון המפלגה בבית בלושטיין, או אסיפה פומבית, בלי שהחבר קלמן ישמש בה יושב ראש, או נואם ראשי. ותמיד היה קונה כרטיס־כניסה בפרוטותיו הדלות...

לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, כשהעליה לארץ נפסקה והאכזבה פשטה בשורות הנוער, כתבו לי מריפין שקלמן עומד על המשמר, שומר על הגחלת, מעודד את הנוער. ארץ ישראל היתה חזון חייו, אך לא זכה. על אדמ"ת ניכר נתן נפשו יחד עם כל בית ישראל בריפין.

בצלאל שטנצל ז"ל

מוצאו ממשפחה אמידה, ותיקה ומכובדת. בעל הופעה אצילה, חבר ההנהלה בעיריית ריפין עשרות בשנים, בועד הקהלה ובקופת חסכון ועזרה הדדית.



אף־על־פי שלא היה מהאדוקים שיתפו אתו חסידי גור ואף הקנאים שבהם פעולה.

אבל כעסקן רב פעלים ונעים הליכות שתפו את בצלאל שטנצל ביסוד הקופה לחסכון ועזרה הדדית שבמשך שנים רבות היה חבר הנהלתה.

כחבר הנהלת העיריה בריפין Ławnik פעל הרבה למען הצבור בכלל, ולצבור היהודי היה נאמן ומסור כיאה לאיש צבור שטובת הכלל נגד עיניו.

זליג בראון

ר׳ יעקב דוד שטנצל ז״ל

לדמותו

ב תפקידו כגבאי ראשי של חברה קדישא שימש ר׳ יעקב כל הזמן עד שקלגסי היטלר הטמאים הוציאוהו בתור פרנס הקהילה אל מחוץ לעיר ובדם קר שמו קץ לחייו.

זוכר אני שלילות רבים לא לן אבא בבית, ישב ע״י מטות של חולים שנטו למות. לא פעם קרה שיצא ברגל בלילות גשומים, בקור ושלג, בלוית יד ימינו רב הערש נטע גולדשטין, לזהות איזה בר־מנן שנמצא בדרך לא דרך.

חוץ מתפקידו בתור גבאי דחברה־קדישא היה גם הגבאי מה„שטיבל" דחסידי אַטוואָצק, דאג ל„שלש־סעודות" שייתקיימו באוירה חגיגית.

בתקופה יותר מאוחרת, אחרי עזבי את ריפין, מלא הרבה תפקידים בועד הקהילה ובבית־הכנסת. עוד בחייו הספיק לשלוח כמה מילדיו לישראל. היה איש עניו, טוב־לב ועדין־נפש.

נחמיה שטנצל

יעקב ישי / הסבא ר׳ עובד

ב יום ששי אחה״צ מתחילה הריצה למקוה כדי להתרחץ ולהסיר את כל החולין על מנת לקבל את פני השבת לפני שקיעת החמה. כשהכל מתכוננים לסגור את החנויות מופיע נחום לייביש ומתחיל לזרז. הוא מגיע גם אלינו בפתח החנות ומדובב: „בעריש מאַך שוין צו, עס איז שפעט". ואז מתחיל רעש הגפת תריסי החנות. אנחנו הזאטוטים מזדנבים אחרי האבות ורצים לבית הכנסת ולשטיבלעך. אני רץ עם אבי לאלכסנדר שטיבל ואבי כרגיל, נכנס ותופס עמדתו הקבועה על יד התנור. הוא לא היה אף פעם קופץ בראש מתוך הדרך ארץ הרב שהיה לו לאביו המנוח, הסבא שלי, ר׳ עובד ז״ל. אבי המנוח היה תמיד משתדל להקדים את הסבא שלי. ופניו של ר׳ עובד היו קורנים מאור בראותו שבנו כבר עומד וקורא בלחישה מתוך הסידור העבה.

החסידים מתאספים בשטיבל בלבוש השבת המסורתי ומתיצבים מול הקיר המזרחי, שעליו תלויים התפילות „כגוונא דאינון" באותיות של קידוש לבנה ומדובבים באיזה שקט נפשי ומתוך הרגשת פריקת ועול של ששת ימי החול שעבר על כל אחד ואחד, מי מהמלאבה ומי מן המסחר. מתחילה תפילת המנחה הנגמרת בחפזון ואחרי הפסקה קצרה רומז הגבאי לבעל־התפילה לגשת ל„ברעטל" ולהתחיל ב„לכה נרננה". וכשנופל בגורלו של הסבא שלי להתכבד בתפילה הנ״ל, אזי כמובן שמחתי רבה ואין לתאר את גאותי כלפי יתר הזאטוטים. ועוד היום הנני זוכר עדיין את קולו הנעים, קול הזמיר בהתפללו ובזמרו ה„לכה דודי" ויתר התפלות.

סעודת שבת אצל הסבא ר׳ עובד בזמנו, כשכל בניו ובנותיו ישבו עדיין בצוותא היתה חגיגית ביותר. אז השולחן היה נפתח וגדל על ידי המדפים הנוספים שבכל ימי חול היו מורדים כלפי מטה. ואז התאספו גם נכדיו, בעיקר אני ואחותי, כי אז משפחתנו עדיין לא מנתה יותר ילדים. ושוב אני שומע אותו בזמירותיו הנעימות המלוות ע״י כל בניו ובנותיו.

אחרי תפ׳לת מנחה, עורכים את ה„שלוש סעודות" באכילת דג מלוח וחלה, שהחסידים היו מביאים מביתם וכשהיום החשיך היו מושכים את השבת ע״י זמירות שונות, כ׳ חבל היה להם לגמור את שבת הקודש. אולם מוכרחים כבר לסיים. ושוב דממה ומתחילה נטילת ידיים ב„מים אחרונים" ומבר־כים ברכת המזון בצוותא, ובאין ברירה מתחילים לקום ומתחיל רעש גרירת הספסלים. וכשהכוכבים מופיעים, מתחילים להתפלל תפילת מעריב. איש איש חוזר לביתו ונכנס שוב לעול של ימי חול. כל אחד למלאכתו, לעסקיו ולדאגותיו.

לפעמים אבי המנוח היה נוהג להתפלל „מנחה" בשבת דוקא בבית־הכנסת. והיה תמיד ניגש לשבת על אחד הכסאות שלפני ה„באַלעמער". שם היתה רק שורה אחת של כסאות, כ־6—8 במספר ומעל כל כסא היה שלט עם שם בעל הכסא ובינם היה גם שם של הסבא שלי, „עובד ישאיעוויטש".

בזמנו לא היה לי מובן כל הדבר הזה. היתה זו תעלומה בשבילי, כי אף פעם לא ראיתי את הסבא שלי בבית־הכנסת. אולם רק פה בארץ ישראל, כשהורי עלו ארצה והתחלתי לשוחח עם אבי המנוח ולהעלות זכרונות, נודע לי מפיו שהסבא ר' עובד היה פעם ראש קהילת ריפין (דוזור בלע"ז) ובתקופתו נבנה בית־הכנסת המפואר הזה, שנחרב ע"י האשמדי ימ"ש ולכן היה לו מקום קבוע בבית־הכנסת.

לכן היה אבי נוהג מדי פעם לפעם ללכת לתפילת „מנחה" בשבתות לבית־הכנסת הנ"ל והיה מתישב על כסאו של הסבא. את הסבא אף פעם לא זכיתי לראות מתפלל בבית־הכנסת הנ"ל.

ימי פורים. בשעת קריאת המגלה, כמובן, גם אז היה סבא עומד על מקומוו המסורתי ע"י השולחן. וכשמזכירים את שם „המן" וכשכל הנערים מתחילים לרעוש, אז גם הסבא עומד ודופק ברגליו על הרצפה בהתלהבות רבה.

ימי פסח. לפי המקובל באלכסנדר שטיבל ידעו כבר כל החסידים, שבאחרון של פסח מתאספים אצל ר' עובד ואז אין לקנא בסבתא. עליה היה להכין את הקניידלעך בכמות מי יספרנה. אז פוקעת סבלנותם של החסידים וכשהסבא מופיע על יד השולחן הערוך עם המגש הגדול מהמטבח מתחילה הכאַפעריי של הקניידלעך. אז מתחילה השירה והריקודים בלי סוף.

כשהתקרבו הימים הנוראים, היו באים החסידים לר' עובד לקנות ענבים לראש השנה, „אויף צו מאַכן אַ שהחיינו". (דרך אגב, גם לחג הפסח היו קונים אצלו יין לארבע כוסות, שהוא היה מביא מוארשה).

בימים הנוראים, ראש השנה ויום כיפור, היה כבר מקובל, שר' עובד היה הבעל מוסף בכל ימי החג הנ"ל באלכסנדר שטיבל. ותפילותיו, כשהוא עובר לפני התיבה היו ברובן מלוות בזימרה ובפרט כשהוא מתחיל את תפילת „בראש השנה יכתבו" או „וכבקרת רועה ע'דרו מעביר צאנו תחת שבטו" ומתחיל למנות את גזרות השמים ופסקי הדין לבני האדם בכל מיני מיתות, רעד עבר בין כל המתפללים. ולהתרוממות מגיע ר' עובד ביום כיפורים, בליל כל נדרי, באמרו את התפילה שלפני כל נדרי. עומד הוא לפני הקב"ה, מדובב ומתיפח לפניו בשקט ותראה אותו רועד ובוכה בחשאי. הוא מודה ומתוודה לפני הקב"ה ומבקש את מחילת עוונות כל המתפללים. יושלך הס בכל השטיבל, איש לא יפצה פה ברגעים אלה ופתאום ירים קולו כלפי השמים כאילו אבן כבדה נגולה מעל לבו.

במוצאי יום כיפור, בזמן תפילת מעריב כשכל המתפללים מסירים מעליהם בחיפזון את הטליתות ומסיימים את התפילה ומתחילות הברכות והאי־חולים ל„גמר חתימה טובה", אז לא יצא איש מהשטיבל מבלי לגשת מקודם לר' עובד ולברך אותו לשנה הבאה „מ'זאל דערלעבן". וכמובן כבר באותו הערב, אחרי הסעודה, מתחילים לתקוע את היתד הראשונה להקמת הסוכה המסורתית, שבחצרו הידועה. כל שכניו בחצר זו, שבעליה היה אדון סק, כולם „מתנגדים" היו, אולם כולם היו זוכים ונהנים בצוותא עם ר' עובד בסוכה ויחד היו נהנים מנגוניו הערבים.

אחרי גמר מלחמת העולם הראשונה, כשהתחילה התנועה החלוצית והיתה התכונה הגדולה לנסיעה לארץ־ישראל ואני הייתי בין ראשוני העליה הנ"ל, לא ידעתי איך לבוא לסבא ר' עובד ולספר לו על הדבר הזה, כי תמיד חשבתי שרעיונותיו הם רק לצפות לביאת המשיח ואז תבוא הגאולה ונגיע לארץ־ישראל. אולם לשמחתי הרבה כשבאתי אליו וסיפרתי לו שאני מתכונן לנסוע לארץ־ישראל, רבה היתה שמחתו והוא עודד אותי: „טוב, טוב, שאתה נוסע לארץ ישראל ולא לאמריקה, גם אני הייתי רוצה עוד לזכות ולהיות בארצנו הקדושה".

את הדברים האלה הוא גם כתב לי בהיותי כבר כאן בארץ.

שאיפתו לעת זקנה באמת היתה לעלות לארץ ישראל והיה מתכונן לכך. אולם כנראה שהגורל לא רצה בזה, ולצערי הרב לא זכה לעלות ארצה ונפטר בשיבה טובה בריפין.

זכרונו לא ימוש ממני.

פרקי הווי



שטייגער־לעבן

והיה אם ישאל השואל לריפין השרופה אם יש לה עוד שם וזכר בלב בניה, יגיד לו המגיד: אדרבה, פתח את הספר הזה וקרא בו, הלא כעבור בין בתרי־לב, כן עובר אתה בין דפי הספר הזה, אשר בו לבבות מפעמים ומתרפקים על דורות האבות ועל זכרון הנופים. קרא וראה, כי כחותם היא קבועה על לוח לבם, בעלבונה וגדולתה, בשלומה ויאושה. חן מרומם ואף נוגה נשקף ממלאכתם של שרידי ריפין, בהסיעם בהמית רגשות חמרי־בנין — זיקוקין של זכרון, קורטוב של סיפור או תיאור, כל קול ובת־קול מן העבר, לבל ישכח קורט, לבל ירד לטמיון חס ושלום זכר יהודיה, תלמידי־חכמיה ועסקניה, בתי מדרשיה ופקחיה, רחובותיה ונופיה — לבנית מצבה, גל־עד לזכרון חי ופורח בלבבות לנצח נצחים.

יוסף רונן (רוטמן) / טבור העולם

נקודה זערערת על המפה בקושי תאתרנה, ועם זאת היא נקודת מוצא ואף כי כמעט נשכחה מן הלב, הרי ציון שמה בלבד מעלה גלים של זכרונות כמעט בלתי נדלים, מעין מיקרוקוסמוס.

שש עשרה שנים ראשונות מהוות פרק־חיים בפני עצמו, מעין ראשית ואחרית עולם ומלואו, עולם שחלף וגם אבד... אבד ואיננו עוד. ניצבה לה עיירונת והיא טבור העולם. באמצעותה או ביתר דיוק בצדה, זרם לו נחל ועל שפתו עמדו יהודים, כמעט כל היהודים המבוגרים שבעיירה ומיללו „תשליך". היה זה בראש השנה.

ואילו לקראת פסח טלטלו עקרות בית את כלי המטבח שלהן לאותו נחל, כדי להכשירם לחג.

בחורף היו המים בו קפואים ונערי העיירה היו יורדים אליו עם מגלשותיהם והיו גולשים עליו הלוך ושוב, הלוך ושוב, עד שנתעייפו, או עד שבאו אמהות וגערו בהם שמא חלילה יבקע הקרח.

ומשהעלה הנחל מעטה של קרח נוצר מחסור במים, אז נתקבצו ריבות בריאות בשר סביב משאבת המים העירונית ועל גביהן אסלות ובצדן שני דליים. ניצבו בשורה ערפית עד שהגיע תורן. ומשנתמשך התור היו מפזמות פזמונים, עליזים וגם נוגים, פזמוני אהבה מלבלבת ולעתים נכזבת.

בסמוך לעיירה היו גנים, חורשות, כרי דשא. בערבי אביב ובימי הקיץ הארוכים המו השבילים בני נוער מטיילים, הצעירים יותר טיילו להנאתם, המבוגרים מעט עם ספרים תחת בית השחי כדי לשנן הלימודים לקראת המבחנים הממשמשים ובאים.

האויר היה רווי בושם פרחי הלילך שעמדו בלבלובם.



משאבת המים

ככר שממנה פרשת דרכים: לשרפץ, מלאווה, דאברזין, בראנדניצה. הבית הגבה משמאל בית־זגודה—Zgoda

האגם שנתפרסם, שהיה בקירוב מקום, קרץ והזמין לשיט או לשחיה. נערים יהודיים פשטו בגדיהם וקפצו המימה, חצוהו לארכו ולרחבו, אחת ובשניה. אך לפתע הה ! מטר אבנים ניתך עליהם מכל העברים. נערים מבני גילם וקשישים מהם, מבני עם הארץ, צצו מכל עבר, ניצבו מעליהם ובידיהם אלות, מוכנים להסתער. והנה אף מסתערים ומכים. מבלי לחוס אף על חבריהם מספסל הלימודים. עפות מהלומות מכל צד. עמדנו מעטים בלתי מוגנים מול רבים מזויינים באבנים ובאלות, אף לא ניסינו להתגונן. תפסנו בגדינו ורצנו ערומים, או כמעט ערומים דלגנו על פני ביצות, גדרות, ערמות שחת, לפעמים קפצנו מעל גגות, כדי לתפוס מחסה ובלבנו החלטה נחושה, נחזור להתרחץ באגם ויהי מה...

היה זה בתחילת שנות העשרים של המאה העשרים, כעשרים שנה לפני השואה שירדה על העיירה והכריתה אותה עד תום. למחרת היום חזרנו לאגם. קפצנו למימיו הצוננים, אך העזים והחסונים שבינינו נשארו בחוץ. מסתתרים בקני הסוף, חמושים כהלכה מכף רגל עד קדקד.

הכיסים גדושים אבנים דקות וחדות, מתחת למעי־לים מקלות עם ראשים עבים ומעוגלים. ומשהופיעו „ידידינו" על הגבעה והחלו ממטירים אבנים ואנו הסתרנו ראשינו במים בלי לנוס, לא תפסו פשר דבר.

עד שהתקרבו בריצה אל האגם כדי להראות לנו נחת זרועם... אז יצאו גיבורינו ממקום מחבואם ומן האגפים הפתיעו את הבריונים.

קרבות מעין אלה חזרו פעמיים ושלוש. עד שלא העיזו עוד להפריענו ברחיצה באגם ושם „גיבורינו" יצא לתהלה בכל העיירה והיה בפי כל, וביחוד בפי הנערות... — מעין ניצנים של הגנה יהודית...

ימים ראשונים...

בן־ציון בורנשטיין / עיירתי

הבה ונעלה קצת זכרונות מעירנו ריפין, העיר בה גדלתי, העיר בה ראיתי חיים יהודיים יפים, שורשיים ומסורתיים, חיים של שפע כלכלי ורוחני, עיר ציונית שנתנה חלוצים לבנין הארץ מראשוני העליה השלישית. נספר זכרונות על עירנו — וכל המרבה לספר הרי זה משובח. עיר יפה היתה ריפין, בנויה על גבעות ובתוך בקעה, מוקפת גנים ובוסתנים, נחל ריפניצה עובר בתוכה ומוסיף לה לווית חן. עירנו שכנה במערב פולין על גבול גרמניה וכל ההווי של חייה היה אירופי־מערבי.

הבתים, רובם בני שתי קומות, ניצבו לאורך הרחובות הרחבים. במרכז העיר היה מצוי ה„מארק" (השוק) וממנו הסתעפו רחובות פיאַסקס, מלאבסקה, פראגה, וידמחובה, הדרך לשערפץ, לזשוראמין, לברודניצה, לדובז׳ין ולליפנה. ומי לא יזכור את השולגאס (בו עמד בית הכנסת) והרחוב הראשי שעבר על פני הגשר ?

שורות החנויות ב„מארק" היוו כעין מלבן, בו רוכז כל המסחר של העיר. פעמיים בשבוע — בימים שני וששי — היה „טארג" (יום קניות) כשהכפריים באו העירה; למכור את תוצרתם ולקנות את מצרכיהם.

בעלי מלאכה יהודים — כגון חייטים, סנדלרים — היו מעמידים בימים אלה דוכנים בשוק. הירקנים היו מוכרים ירקות טריים.

כשהיתה בנויה על תלה

פעמיים בשנה היה בריפין יריד, ואז נהגו לבוא לריפין סוחרים ורוכלים ממרחקים, ממחוזות אחרים, משערפץ, ליפנה, מלאווה, פלוצק וגם מסביבות ווארשה. הרעש והתגרנות התחילו לילה לפני היריד, הואיל ובאו רוכלים זרים שרצו להסיג גבול הסוחרים המקומיים, להעמיד דוכנים ולהציג את סחורתם. לא בנקל הסתדרו העניינים. מריבות ומכות לא חסרו, אך לבסוף הסתדרו העניינים ואיש לא התאונן שצר לו המקום. ה„נייער מאַרק" בו התנהל המסחר בבהמות היה ריק כל השבוע ורק בימי „טאַרג" ויריד היה הומה מרוב מוכרים וקונים.

בתוך אוכלוסיה של חמשה עשר אלף נפש בעיר מחוז זו, היו חמש מאות משפחות יהודיות, אשר מנו יחד כאלפים וחמש מאות נפש ובכל זאת היה חותם של עיר יהודית טבוע על עירנו. בית הקברות הישן עם המצבות שבו העידו, כי הישוב היהודי בריפין התקיים זה כמה דורות ויש אומרים כמה מאות שנים. החנויות היהודיות עמדו זו ליד זו ברחבת ה„מארק" — מנופקטורה, גלנטריה, מכולת, עור ונעלים, יינות, ברזל וחמרי בנין — כל ענפי המסחר שנועדו לספק את דרישות הקונים הכפריים מן הסביבה היו בידי אחינו בני ישראל. אלא שלא רק במסחר „העירוני" שלחו ידם, כי אם גם במסחר התבואות, בסוסים ובבהמות. ענפים אלה התרכזו בשוק החדש (א נייער מארק). בשנות מלחמת העולם הראשונה היתה קוניונקטורה לסוחרי הסוסים, שהרי הרכב המוטורי טרם כבש את הכבישים באותם הימים והצבא הגרמני נזקק לסוסים להובלת התותחים והציוד המלחמתי. גם הפרש עדיין מילא את שליחותו. הסוחרים היהודים סיפקו את הבהמות לצבא הכיבוש והרוויחו יפה.

ב־1916, בשנות המלחמה העולמית הראשונה, באו לריפין פליטים יהודים רבים מסביבת ורשא־לודז' וביניהם היו בנאים. היתה זו תופעה חדשה, שיהודים בנו במו ידיהם בתי לבנים. זה עשה רושם על הגויים.

היו בריפין חקלאים יהודים — לא סתם עובדי אדמה, כי אם בעלי אחוזות, ביניהם אזכור את זוג הזקנים שאלדער, שהצטינו בגידול ירקות ופרחים ועבדו במו ידיהם, בלי להעסיק פועלים, את ר' בער קליינבערג, בעל אחוזה גדולה, איש נדיב לב שנענה לכל נצרך שפנה אליו ואבי המנוח ר' יחזקאל בורנשטיין, יהודי חרד, שנמנע מלקחת חלק במחלוקת בין החרדים והציונים בעירנו, אבל בסתר לבו היה ציוני. אבי ז"ל עזר לאביוני העיר ולפליטי מלחמה, בלי רעש ופרסום, בבחינת „כל דכפין ייתי ויכול". בעזרתו קבלו חלוצים רבים הכשרה באחוזתו — וגם אני ביניהם.

אגודת בעלי אחוזות הושיטה עזרה לפליטים ונתנה צדקה לעניי העיר, בצורת מתן בסתר. בביתנו התקיימה אסיפה של בעלי האחוזות בעיר והסביבה, בה השתתפו בר קליינברג, כהן, איבשיץ, אבי המנוח יחזקאל בורנשטיין ועוד. הם טיכסו עצה כיצד להושיט עזרה לפליטים ולעניי העיר, בפרט לקראת הפסח, על ידי משלוח תוצרת חקלאית. הוחלט שכל אחד ואחד נותן חלקו לפי גודל אחוזתו. התוצרת נמסרה לאבי המנוח לאגירה במחסנו ומשם היה צריך לחלק לכל איש לפי רשימה. היה זה בין פורים לפסח שנת 1916. אבי קרא לי והסביר לי שיטיל עלי תפקיד של מתן צדקה בסתר ואסור לספר לאיש למי ומי נועדה העזרה. אבא אמר: „היות ואתה הולך לחדר עד שבוע לפני פסח, אשחרר אותך מהחדר למטרה זו ותוכל למלא את תפקידך". למחרת לא הלכתי לחדר, מאחר שאבי סידר את הדבר עם הרבי. שמחתי על התפקיד והאחריות שהוטלו עלי.

וכך הסביר לי אבי: „עליך לנסוע עם העגלון הגוי ולחלק את החבילות לפי הרשימה, אך תשגיח לבל יכניס חמץ. וכי ישאלוך מי שלח את המתנה תשיב: ,אינני יודע' תשים את החבילה בבית הנצרך ותצא".

קהילת ריפין היתה ידועה בכל פולין כמבצר הציונות. מנהיגנו הדגול ר' שמואל זאנוויל פוזנר ז"ל עמד בראש התנועה הציונית בעירנו. תחת הנהגתו הוקמו מוסדות, נוסד בית ספר תרבות שבו למדו עברית, בנים ובנות, וגם קיבלו השכלה כללית. היתה לנו ספריה, מקהלה בהנהלת זקס ששרה שירי ציון. כן נוסד חוג דרמטי בהנהלת הבמאי ניסנצויג. נתארגנו קורסים, שעורי ערב לעברית, לבנים ולבנות, תחת הנהלת המורים פלוצער וויגדרוביץ. בין האגודות הציוניות בעיר היתה אגודת בני ציון, הסתדרות המזרחי בראשות ורשביאק וצ'רנוצ'פקה. כן היו

אצלנו תנועות נוער — מכבי, השומר הצעיר ואחרים.

ר׳ שמואל זנוויל פוזנר היה תלמיד חכם, נואם בחסד עליון והקדיש כל חייו לאידיאל הציוני שלא על מנת לקבל פרס. בנאומיו בבית המדרש היה מטיף לשיבת ציון והיה מפרש פרשת השבוע ברוח התחיה הלאומית.

הרעיון הציוני כבש את לב בני הנוער, בפרט כאשר פשטה השמועה שהאנגלים מוכנים לתת ליהודים בית לאומי בארץ ישראל. היתה אז תקופת מלחמת־העולם הראשונה, פולין היתה בשלטון גרמני והגרמנים בקשו להתחרות באנגלים. בעתונות היהודית הופיעו אז יום יום ידיעות שהגרמנים מבטיחים גם הם בית לאומי ליהודים בפלשתינה.

הנוער שאף להכשיר את עצמו לעליה וכך נוצר „החלוץ״. היה זה ליל חורף קר וגשום כאשר התאספו הצירים בבית־עם, בבית פוזנר ליד הגשר, והונח היסוד לסניף „החלוץ״ בריפין. שמואל זאנוויל פוזנר יצא בנאום חוצב להבות ודיברו עוד אשר דובזינסקי ואחרים, על הערך הרב של הכשרה לקראת העליה. לבסוף הרימו כל הנוכחים ידיהם בשבועה והכריזו:

„מיר הויבן די הענט קעגן מזרח און שווערן,
„ביי ציון, איר פאָן, ביי איר הייליקער ערד״.

אחר השבועה בערב היסטורי זה הרגיש כל אחד מאתנו שהפרט נבלע בתוך הכלל וחייו הם קודש לתחיית העם.

בשנת 1918 נוסדה חווה להכשרת חלוצים. הסתדרות החלוץ שלחה חברים אחדים לצ׳נסטוחוב, החוה החקלאית המרכזית של „החלוץ״ בפולין. בני ריפין שנשלחו שמה הם יצחק בלאס, אשר גרונר, גדליהו גלובוס, יוסף פוזנר ועקיבא פוזנר ועוד. החוה החקלאית בריפין בדרך למלאווה עמדה תחת הנהלתו של אגרונום שפינאק. חלוצים שהתרכזו בחוה זו החלו להכשיר את עצמם הן בחריש, הן בהכנת קרקעות (זיבול) ואף הובילו את הזבל מהחצרות בעגלות. הופעת החלוצים הכניסה מהפכה בכל המושגים של העיר. היתה זו הפעם הראשונה שנוער יהודי עוסק בעבודות כאלה. כאשר זכה „החלוץ״ להביא לשוק ירקות מתוצרת החוה והחלוצים עצמם ישבו למכור פרי עמלם, היה הדבר לסנסציה. הוכחנו לגויים שהיהודים אינם מפונקים אלא יכולים לעבוד וליצור ככל אדם. עתה לא העיזו הגויים לבוז לנו. כבוד היהודים עלה בעיני שכנינו הפולנים והגרמנים.

פעולת „החלוץ״ בעירנו נמשכה עד 1920 ולאחר עליית החלוצים ארצה התפרקה החווה החקלאית.

בשנת 1922, כאשר בני העיר החלוצים יסדו בתל אביב את קבוצת ברזילי להתישבות חקלאית, נתארגנו ההורים של החלוצים, אספו כסף ורכשו כלים חקלאיים לצורך ההתישבות של בניהם. הם פנו בתזכיר אל הנציב העליון בירושלים סר הרברט סמואל ובקשו לשחרר ממכס את הציוד החקלאי שנועד להתישבות קבוצת ברזילי. מה היתה תשובתו של הנציב העליון — על כך אין לי ידיעות.

על עלייתנו לארץ ישראל ועבודתנו בקבוצת בני ריפין (קבוצת ברזילי) — ראה מאמרי להלן.

קהילת ריפין הצטינה באחווה בין איש לרעהו. בקהילה לא־גדולה זו התקיימו מוסדות לעזרה ולצדקה כגון הכנסת כלה, מלביש ערומים, בקור חולים ובשעת הדחק ידעו להושיט עזרה לנצרך, בפרט לאיש שירד מנכסיו, והעזרה ניתנה בלב שלם.

מי פילל שקהילה יהודית יפה זאת תיעלם מן האופק ולא יישאר מן העיר היהודית ריפין שריד ופליט והעיר תהיה שוממה ועזובה מאין יהודי בה? נמלא אנו, יוצאי ריפין, את חובתנו הקדושה על ידי הנצחת זכרה וזכר הקהילה היהודית שהיתה ואיננה עוד, זכר בניה ובנותיה, ילדיה ועולליה, שנהרגו ונשרפו ונטבחו על קידוש השם.

בן־ציון בורנשטיין / ביקורי בריפין בשנת 1935

לזכר אחותי שיינה בורנשטין־בקר
והילדים טוביהו, רות, ישעיהו
ויחזקאל שניספו בכבשני אושויץ.

ביוני 1935, חמש עשרה שנה מיום שעזבתי את ריפין, חשתי פתאום געגועים לראות את העיר ואת משפחתי. לא יכולתי להשתחרר מהמועקה הכבדה שהעיקה עלי ערב ערב, כאילו איזו נבואה רעה עמדה לפני עיני. לבי ניבא: אם לא עכשיו אי מתי. החלטתי לעזוב את עבודתי והכינותי עצמי לדרך.

אמנם את ההורים הבאתי ארצה עוד לפני כן, ב־1933, אבל נשארו שם אחות וגיס וארבעה ילדים והיה בדעתי להביא גם אותם ארצה. בתכניתי היה לבקר בכמה ארצות אירופה — איטליה, צרפת, בלגיה, גרמניה ופולין ולשהות כמה שבועות בריפין, התחנה האחרונה. אותו זמן כבר שלט המשטר הנאצי בגרמניה כלפי היהודים בכל עוזו. אבל עדיין לא היה מורגש הרעל הנאצי כלפי תייר מחוץ לארץ.

בדרכים נסערות

לא אתאר כאן את סיורי באירופה. כשבאתי מבלגיה לגרמניה היתה קיימת בברלין תערוכה בינלאומית לרדיו וטלגרף. הגעתי לברלין וכל בתי המלון בה היו תפוסים. שוטטתי בחוצות ושאלתי למקום לינה ואז יעצו לי לפנות אל פנסיון פרטי פלוני. פניתי בטלפון לאותו פנסיון ואמרו לי שיש מקום. היה זה יום ראשון בשבוע אחר חצות כשהגעתי למקום. לא שאלו דבר, הכניסו אותי לחדר, נתנו לי מקום ללון. בבוקר כשקמתי ראיתי בטרקלין הכניסה מודעה: „ליהודים הכניסה אסורה". ניגשתי אל המנהל ואמרתי לו: „היה בדעתי לשהות עשרה ימים בברלין וכך הודעתי לכם, אך עלי לנסוע מיד. אשלם בעד היום הזה. נא להגיש לי חשבון".

שאל המנהל: „מה הדופי שמצאת בפנסיון שלנו? האם נהגו בך לא בנימוס? האם השירות אינו טוב?"

עניתי לו: „אני יהודי ומשום כך אינני יכול להיות פה".

החל המנהל להצטדק לפני ואמר: „זוהי גזירה מגבוה, אנו חייבים להדביק מודעה זו, אך למעשה אנו נוהגים כפי שאנו רוצים ולא מגרשים יהודים תיירים מחוץ לארץ. עליך לא חלה גזירה זו שהרי אתה תייר מחוץ־לארץ". למרות כל שידוליו לא נעתרתי, שלמתי לו בעד היום והסתלקתי.

נסעתי עד הרובע היהודי גרינאדיר שטראסה, שם התאכסנתי חמש עשרה שנה לפני כן, לפני עליתי ארצה, אצל גולדשטין באֵליזבט שטראסה שבאותו רובע.

בכפיפה אחת

בהגיעי אל הרובע חפשתי יהודים. ראיתי שכל החנויות סגורות אך שמתי עין על שלט באידיש ובגרמנית „אידישער רעסטאראן". דפקתי בדלת. יצא יהודי וחסם בפני את הדרך: „היום יום ראשון, סגור". עניתי לו: „אני יהודי מפלשתינה". בשמעו דברים אלה הכניסני תיכף ומיד, פתח דלת שניה וראיתי שם אולם מלא יהודים שישבו ושיחקו בשחמט, שתו תה וקפה. היו שם יהודים ילידי גרמניה מדורי דורות וגם יהודים פולנים ורומנים. כשעתיים שהיתי במקום הזה ומשיחותי אתם קיבלתי מושג על המשטר הנאצי בגרמניה. כולם אמרו, כי כל שאיפתם היא לעלות לארץ ישראל. בעזרתם מצאתי אכסניה יהודית ובה התאכסנתי כל זמן שהותי בברלין.

נזכרתי, כי לפני עלייתי ארצה גרתי בדנציג אצל אחד המנהיגים הסוציאל־דמוקראטיים שם, ט. באומן, והייתי מתכתב אתו שנים רבות. במכתבו האחרון הודיע לי שהוא עובר לגור לברלין, אך לא

היתה לי הכתובת. כעת בשהותי בברלין חפשתי ומצאתי את כתובתו. שאלתי בטלפון אם זה הבאומן שהיה גר בדנציג. ענו: כן, אמרתי מי אני ובאומן עצמו ענה לי בהתרגשות: „בורנשטין, בני. אתה כאן? חכה, אני תיכף בא״.

כעבור עשר דקות הגיעה מכונית מהודרת וכל הנוער ברחוב קפץ לדום עם ברכה נאצית „הייל״ והאורח נכנס לאכסניה. נדהמתי, אבל הכרתי מיד את הזקן. הוא שמח לראותני והזמינני להכנס אתו למכוניתו שעליה התנוסס דגל צלב הקרס. הביאני לביתו ובני משפחתו התיחסו אלי יפה. בניו היו בעלי דרגות בהיראַרכיה הנאצית. לקחו אותי לסיור והראו לי את ברלין כפי שלא זכיתי לראותה לפני כן.

ערב אחד הוזמנתי להצגת אופירה. מצאתי תירוץ ולא הלכתי ואז היתה לי שיחה בארבע עינים עם באומן הזקן. הוא גילה לי שאין לו ברירה אלא להסתגל למצב החדש. כולם נכנסו לתלם ונרשמו למפלגה הנאצית. הוא הסביר לי כי האשמה מוטלת על העולם הגדול שנתן להיטלר להרים ראש. גם המפלגה הסוציאל־דמוקראטית עשתה שגיאות ולא ידעה לעמוד בפרץ. מובן שאין לסלוח לו על שנתן ידו לנאצים, אך אני מספר כאן את כל הדברים האלה כדי שיבין הקורא את התהליך שעבר על הגרמנים, גם על „הטובים״ שבהם.

על גבול שני עולמות

מברלין נסעתי לפולין. כשעברתי את הגבול התחלתי להרגיש שהרעל הנאצי התפשט גם בפולין עוד לפני שהיטלר השתלט עליה. האנטישמיות שלטה בכל והורגשה היטב ברכבת בזמן הנסיעה. די היה שחוליגאן פולני אחד יכנס לקרון רכבת, בו ישבו רק יהודים וידרוש את מקומו של יהודי, ואם היהודי סירב לקום ולמסור לו את מקומו, כדי שהפולני יתנפל עליו וימרוט לו את זקנו ויורידנו בכח מן הרכבת. אף אחד מהנוכחים היהודיים לא העז לחוש לעזרת הנתקף.

ערב בואי לריפין נסעתי ברכבת ורשא־נאשלסק־שרפץ. הקרונות התמלאו נוסעים מי בישיבה ומי בעמידה. הרוב נסעו בעמידה. בתור תייר ישבתי

בקרון יותר מכובד במחלקה הראשונה. והנה פתאום שמעתי צעקה גדולה מהפרוזדור של הקרון: „געוואלד, יודען ראטעוועט״. חשתי למקום והנה לנגד עיני מחזה שלא יתואר: יהודי זקן כבן שבעים מוטל על הרצפה וסביבו במעגל עומדים כמה חוליגאנים, מתעללים בו וצוחקים ואחד מחזיק בזקנו. כהרף עין קפצתי אליהם וצעקתי באנגלית, חרפתי אותם והורדתי על החוליגאן גם מכות נאמנות. אף אחד מחבריו הגבורים לא העז לבוא לעזרתו. אמנם המשטרה הפולנית רצתה לערוך נגדי פרוטוקול, אבל הדרכון הבריטי (הארץ־ישראלי) עשה את שלו. השמועה על המקרה פשטה בכל הרכבת והיתה לשיחת היום: יהודי מפלשתינה הכה גוי עד זוב דם, והגויים לרבות המשטרה פחדו מפניו. עשרות יהודים באו אלי לברכני ובפי כל אחד ואחד המשאלה: „מתי כבר נזכה להיות אנשים חופשים בארץ ישראל״.

משרפץ נסעתי באוטובוס לריפין בדרך סלולה למחצה כשהאוטו קופץ ימינה ושמאלה ומדי חצי שעה נעצר כדי לעשות בו תיקונים. במקום להגיע לריפין ב־11.30 לפני חצות הגעתי ב־2 בלילה ואיש לא בא לקבלני. הרחובות היו שוממים ושקט שרר בכל הסביבה. הסתכלתי סביבי וראיתי שאני עומד ליד הבנין הפולני הנקרא „זגודה״ ונזכרתי מיד מה פירוש השם הזה. כל השנים שימש הבנין הזה מעוז לאנטישמיים. מבין כתליו יצאה הסיסמה להמוני הפולנים שגרו בעיר ריפין ובכפרי הסביבה לא לקנות כל סחורות ואספקה אצל היהודים. היה זה מעין קואופרטיב שהקימו הפולנים למכירת סחורות כדי להתחרות ביהודים ולהחניק את המסחר היהודי.

בלב רוגש המשכתי את דרכי עד שהגעתי לדירת אחותי. למחרת פשטה בעיר הידיעה כי הגיע אורח מארץ־ישראל. ראשונים ביקרו אצלי ההורים שבניהם נמצאו בארץ, כדי לקבל דרישת שלום חיה. כולם השתוקקו לשמוע מה שלום בניהם ובפיהם בקשות שאתדל שישלחו במהרה סרטיפיקטים לבני המשפחות כדי שיוכלו לעלות לארץ ישראל. כולם הסבירו כי אין עוד כוח להמשיך ולסבול את תלאות הגלות המרה. הוזמנתי על ידי ההסתדרות הציונית בעיר ריפין להרצות ולספר על הארץ הנבנית וגם על הבנים הבונים, ביחוד על בני העיר, חלוצי העליה

השלישית. בפגישה אצל הרב נוטקביץ, שהיה גם קרוב משפחתי, הביע הרב את צערו והתמרמרותו על הפירוד הקיים בתוך יהודי העיר, שריח הגלות נודף ממנו ואמר: חכמינו ז״ל אמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות; מי יתן ונזכה לרכז את כל נדחי ישראל בארץ ישראל. אין טעם לחיים אצל הגויים בגלות בפולין. ראו איזה עתיד מחכה לנו כאן בין אוכלי אדם, כפי שהוא כינה את האנטישמיים. הייתי בוחר להיות אתכם בארץ ישראל, לעבוד אתכם שכם אחד בעבודת כפיים מפרכת ולאכול פרוסת לחם דל, ולשתות מים במשורה.

ביחוד התרעם הרב על אנשי אגודת ישראל אשר בזמנים כל כך קשים ליהודים, כאשר קם צורר כמו היטלר שכל מטרתו למחות את זכר עם ישראל, אין האגודאים מוצאים לנחוץ לתת יד לתנועת שיבת ציון.

את סגור לבו פתח לפני הרב נוטקביץ בשיחה ארוכה לאחר ארוחת הצהרים ביום ששי, כשהייתי מוזמן אליו ושהיתי אצלו עד כניסת השבת. בשיחה זו הביע את כאבו הגדול על יחסם השלילי של החרדים לתנועה הציונית.

תנו לנו לעלות!

בשבת בבוקר ביקרתי בבית הכנסת כדי לפגוש את אנשי העיר הידועים לי מלפני עלייתי ולהכיר את התושבים החדשים. רחש עבר בין כל המתפללים: אורח בא מארץ ישראל. מנהיג הציונים בעיר, רבי שמואל זנוויל פוזנר, ניגש אלי והזמין אותי לשבת בכותל המזרח ליד הרב. מאות עינים מבין המתפללים ומעזרת הנשים הופנו אלי ולא חסרו לחיצות ידים



בשורה הראשונה מימין: **פישבין, קרופיאַרז מאיר, שטנצל נחמיה**
בשורה השניה מימין: **שטנקה משה, שרנסקי אפרים, כורונזיץ יואל**
בשורה השלישית מימין: **טל ברוך, ניסנצויג חיים, פיוואַניע שמעון**
בשורה הרביעית מימין: **בורשטין יצחק, בלאס שלום, מרגוליות עזריאל, לבקוביץ נח, דבינסקי אריה**

וברכות „שלום עליכם" שמהן השתחררתי רק כשהחלה התפילה.

כשהחלה קריאת התורה באו בשאלה אל הרב שיפסוק מי עדיף לקבלת „מפטיר" — האורח מארץ ישראל או צעיר שנכנס לחופה, כיוון שבאותו שבת התפלל גם חתן ולפי המנהג ממטירות הנשים אגוזים וסוכריות על החתן אחרי „מפטיר". אני שמעתי את השיחה וביקשתי מהרב להעניק את זכות „מפטיר" לחתן ואמרתי: אולי בשבת הבאה, אם אשהה במקום, אקבל „מפטיר". על ידי פשרה זו שהצעתי הוקל מצבו של הרב והסתפקתי ב„שני". אבל בזמן ה„בעשיטונג" במקום לזרוק על החתן את הסוכריות, קבלתי אני את כל המנה על ראשי. בגמר התפילה הובאו עוגות ויי"ש וערכו קידוש לכבודי. היתה זו לי חוויה גדולה ונפרדתי מהקהל בכמה מלים ובאמירת „להתראות בארץ ישראל".

והנה ניגש אלי אחד המתפללים, הושיט לי ידו לשלום ושאלני אם אני מכיר אותו. זה היה זאנוויל הסבל, היורד מארץ ישראל, שאנו יוצאי ריפין בארץ עשינו מאמצים לסדרו בעבודה ולאפשר לו להביא את משפחתו ארצה, אך הוא עזב את הארץ, היה היורד הראשון מבני ריפין ונחשב בעינינו כבוגד. בקול חנוק מדמעות הביע חרטה וביקש סליחה.

בשבת אחר הצהרים הוזמנתי לתחרות ספורט בין אגודת מכבי ריפין ובין קבוצה מקומית נוצרית. השופט הפולני שפט באורח חד צדדי נגד מכבי ולא היה פלא שהקבוצה היהודית הפסידה. לא חסרו ביטויים אנטישמיים ופגיעות ביהודים מצד הקהל שבא לחזות במשחק. אני לא הייתי רגיל לשמוע ביטויים כאלה אך יהודי המקום לא העיזו להתנגד. כנראה הגלות דיכאה אותם. הדבר עשה עלי רושם מדכא והתפללתי בלבי: הלואי שתבוא כבר העזרה לנדחי ישראל.

בכל שיחה עם בני העיר המבוגרים והצעירים באה לידי ביטוי אי היציבות הן בחיים הכלכליים והן בחיים הרוחניים. אמרו: אין עתיד כאן, תנו לנו אפשרות לעלות לארץ ישראל. אנו מוכנים לחיות חיים קשים ולעבוד בעבודה המפרכת ביותר. הם פנו אלי בקריאות: תבקש את קרובינו וידידינו שלא ישכחו אותנו ויוציאו אותנו מגלות זו.

יצאתי מביקור זה בעיירתנו בדכדוך נפש בחושבי איזה עתיד מחכה להם. מובן שלא יכולתי אפילו להעלות על דעתי שהטרגדיה של יהדות אירופה תמיט שואה ואבדון גם על עיירתנו ריפין ולא ישאר בה שריד ופליט מקהילת היהודים.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

ט ב י ה כ ב י ר י / העיר בשלוותה ומאבקה

לזכר אבי מורי זצ״ל

היו אלה ימים תוססים בחוגי החרדים. אי־שם, בצמרת מנהיגי החסידים הגיעו לידי מסקנה, שמשהו נשתנה באוירה היציבה של יהדות פולין. הדור הצעיר מתרחק לאט לאט מאהלי שם. מתארגנות מפלגות חדשות ונואמיהם כובשים לבבות וביחוד של הנוער, ורבים מתחממים לאורם, והבנין היציב עם האדמו״רים על חצרותיהם מזדעזע קמעה. והחליטו „עת לעשות״. אז נוסדה „אגודת שלומי אמוני ישראל״, אף הוציאו לאור עתון יומי בשם זה, כינסו אסיפות עם מטיפים ונואמים.

והנה, באחד הימים הגיע לעירנו אחד המטיפים. שמו היה ר׳ הלפרין. נתכנסו ראשי חסידי גור בעיר והחליטו ללכת ל„עם״. ובערב, לאחר תפילת מנחה—מעריב, הופיעו בבית־המדרש ר׳ אברהם הניך ז נ ד ר, ר׳ הרשל ב ל ם, ר׳ פישל ד ן, ר׳ איצ׳ה מאיר ז ו נ ב נ ד, אבי ז״ל ור׳ פישל ב ל ו ם, בבית המדרש, ואחרי שהאורח המטיף (שדיבר אגבביידיש עסיסית ונאה) סיים את נאומו, פתחו בתעמולה בקרב הקהל להצטרף ל„אגודה״. אחר כך התחיל הקהל להתפזר — ובמקום נשארו עוד מתי מספר בעלי בתים. פתאום הופיע ר׳ שמואל זיינויל פ ו ז נ ר, שהיה עסוק באותו ערב בבית העם, שהופתע למראה, שהחסידים יריביו חדרו למבצרו. הוא היה שש תמיד לקראת פולמוס חריף, וכאן נשמטה מידיו הזדמנות נדירה שכזאת... נרגז הסתובב אנה ואנה באולם והנה נתקל באבי ז״ל. אלה מהקהל שלא עזבו עדיין את בית המדרש הרגישו שעתיד להתחולל וכוח מעניין, והסתדרו במעגל סביב שני היריבים. והנה הדו־שיח שהיה ביניהם, מלה במלה, במידה שזכרוני אינו מטעני.

א ב א: אה ברוך הבא, שמואל זיינויל! פאַרשפּעטיקט, האַ? אַ שיינעם שליח האָט זיך די סטרא־אחרא אויסגעקליבען...

ר׳ ש מ ו א ל ז י י נ ו י ל: וואָס רעדט איר, ר׳ מענדל, איר זענט דאָך אַ חושד בכשרים! וואָס הייסט סטרא־אחרא, איך בין נישט אַזאַ ייד ווי איר? איך דאַוון נישט יעדן טאָג? עס חלילה טריפות?

א ב א: דאָס איז דאָך די גאַנצע קונץ פונ׳ם ס׳ם רחמנא ליצלן! ער ווייס ווען צו שיקן. אודאי, ווען ער שיקט אַ קורץ געקליידעטן אָן אַ באָרד און פיאות, וועלכער פרומער ייד וואָלט אים געהערט אין געלאָזט זיך כאַפּן אין דער נעץ? אָבער אַזוי הערט ער אים אויס, ביז ער כאַפּט אים אין די לאַפּעס...

ר׳ ש. ז.: ס׳וועט גאָרנישט העלפן ר׳ מענדל! אויב נישט איהר, וועלן אייערע קינדער גיין מיט מיר. (כששמעתי את הדברים האלו, שהיו מכוונים גם אלי, ואני נער בן 15 — פרצתי בצעקה: ירבעם בן נבט חוטא ומחטיא את הרבים). ר׳ ש. ז. מצביע באצבעו עלי ואומר:

ר׳ מענדל, ס׳וועט אייך גאָרנישט העלפן, די זון וועט נאָך ביי אייך אויך אַריינשיינען!

א ב א: ביי מיר זענען די לאַדנס פעסט פאַרמאַכט.

ר׳ ש. ז.: דורך אַ שפּאַרע וועט זיך אַ שטראַל אַריינרייסן...

עם מי היה הצדק?

פרנסות

יום שלישי ושישי בשבוע הם ימי השוק, ואז כל העיירה מתעוררת מחד־גוניותה. הגויים מכפרי הסביבה מביאים את תוצרתם החקלאית למכירה בעיר, מסוס — ועד חתיכת חמאה. אחינו בני ישראל הם הקונים והגויים המוכרים, עומדים על המקח — ועל שני הצדדים חביב הספורט הזה. כשהכפריים כבר החליפו את תוצרתם במזומן הם מתפזרים בעיר — מי לבית־מרזח ליהנות קצת משתייה, והעשירים יותר — לערוך קניות בשביל הבית. הנאה מיוחדת במינה היתה לי, הזאטוט, להסתובב בין דוכנים שהוקמו בין לילה ועליהם תלוי כל הנחוץ לאדם, מכובע ועד שרוך־נעל, קונים עם נשותיהם עוברים בין הדוכנים, מודדים חליפות — ומדידת חליפה זו אמנות, ועל המוכר לדעת היכן למשוך את הבגד למטה ולהיפך... מתמקחים, תוקעים כף, מתחרטים — וחוזרים עוד פעם, ועד שמרכבים את לב הגוי... אכן, קשה פרנסתם של תושבי העיירה...

מזון לנפש

אך לא על הלחם לבדו יחיה האדם ובפרט, יהודי. אם נאלץ הוא להיאבק ולהתבזות כלפי העולם הגויי כדי להביא טרף לאשה ולטף, הרי לנקודה היהודית הוא שומר אמונים.

עם רדת דמדומי הערב מתכנסים יהודי העיירה, מי לבית־המדרש ומי לשטיבל, להתפלל מנחה־מעריב, לומר תהילים בצוותא, לעיין בש״ס וגם לשוחח קצת בעניינים העומדים ברומו של עולם.

תוססים החיים הרוחניים ברחוב היהודי. נתברכה העיירה בחסידים, מתנגדים וסתם „עמך״, יהודים למדנים המקדישים כל חייהם ללימוד התורה הקדושה ועול הפרנסה על נשותיהם. וגם החסידים שונים הם. אנשי גור, אלכסנדר, אוטבוצק וביניהם, ביחוד בין אנשי גור, חסידים „שרופים״, העולים לפחות פעם אחת בשנה אל הרבי שיחיה, ועובדים את הבורא מתוך שמחה, ובכל ראש חודש או יארצייט שותים „לחיים״, כי העצבות היא שורש הסטרא־אחרא ר״ל. וכאן אין מדקדקים כל־כך בין עשיר לעני, כאן אין

מכבדים את ה„מעמד״ אלא בעיקר את ה„מעלה״, את הדבקות או את העמקות, ופונים זה לזה בין צעיר בין קשיש, עשיר או עני, בלשון „אתה״...

בידור ושמחות

כשמגיעים ימי החגים אשר עליהם כתוב: „ושמחת בחגך״, ובפרט חג כמו שמחת־תורה או שביעי של פסח, מתכנסים החסידים בשטיבלעך, יושבים בצוותא מסביב לשולחנות, פותחים בניגון חדש, שאחד החסי־דים הביא אותו מהרבי, שותים יין... מוסרים על אימרה חדשה שאחד החסידים שמע אותה אצלו, שיחיה, ליד ה„שולחן״, וכטוב לב החסידים ביין, פורצת השמחה בכל עוזה, ויוצאים במחול, שלובים יד ביד — הראש שמוט קצת לצדדין, והעינים סגורות בדבקות — במעגל ובזמר. באמצע המעגל עומד ר׳ יחזקאל שוחט — יהודי בעל הדרת פנים וקול ערב, פותח בשיר שתוכנו ערגת עם ישראל לגאולה.

השיר חוזר על כל האבות. ההתלהבות מגיעה לשיאה. רוקדים עד כלות הנפש, ובתוך השמחה מש־תתפים גם אנחנו, הזאטוטים, בבחינת והגדת לבנך... והנה יוצא ר׳ שלמה וקורא: צאן קדשים, וואס מאכט איר? ואנו, הזאטוטים, עונים במקהלה: מה־מה־מה... הוי, מה יודעים הגויים על טעמה של שמחה אמיתית! הם שותים ומקיאים ושוב שותים... ואילו אנחנו מבקשים להתעלות מתוך שמחה.

ומי אינו זוכר את הילולת הפורים בריפין, בזמנים ההם קיימו בכל רמ״ח אבריהם את מצוות „עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי״. לאחר שגמרו את סעודת הפורים המשפחתית, והפורים־שפילער גמרו את מחזור ביקוריהם בבתים וקיבלו את שכרם, נתכנסו חסידי גור בשטיבל והשתייה כדת התחילה מחדש. והנה אותם חסידים, אשר כל ימות השנה הם מתהל־כים שחוחים מרוב דאגות פרנסה וצער הגלות, יוצאים תוחבים את קצות הקפוטות לתוך האבנטים, מורחים פניהם בפיח פקקים, שהשחירו במיוחד על נרות, יוצאים במחול במעגל ובאמצע המעגל עומד ר׳ יצחק זונבנד, סוחר בדים נכבד ולמדן יודע ח״ן השוקד על לימוד תורה שבנסתר. הוא משמש בעל־תוקע בימי ראש־השנה, וסקרנותי הילדותית משכה

אותי במיוחד להסתכל בפניו בעת שאמר את הברכות שלפני התקיעות, כשעטרת הטלית שמוטה מעל עיניו, וכשיצאו מפיו שמות המלאכים הקדושים, זלגו עיניו דמעות. והנה עומד לו עתה אותו ר׳ איטשע מאיר באמצע המעגל, שולי הקפוטה תחובים באבנט, כאילו לובש קצרות „מעשה דייטש" ומלהיב את העולם לרקוד. נוטל מקל של מטאטא בימינו, מעבירו לידו השמאלית, משל נגן מושך בקשת של כינור ופוצה בשיר דלקמן:

I

Posłuchajcie dzieci
I panowie grzeczni
Co wam będę spiewał
Co przed laty było

II

Był król okropny
I
Zapanował razem

III

Był taki Haman
co nad nami dowodził
dziesięć tysięcy centnerów
srebry za nas złożył

IV

Dziesięć tysięcy centnerów
srebry za nas złożyli
ażeby wszystkich żydków
razem powiesili.

V

Przyszedł Mortka Cadyk
popsuł cały interes.

— — — — — —
— — — — — —

והחסידים עוֹנים במקהלה וגובר המחול ומתרחב המעגל ועולה הרינה וגוברת השירה ורוקדים עד שכחה עצמית. כך חגגו חסידי גור בריפין חג הפורים.

יש גם שמחות שכל העדה משתתפת בהן, חסידים ומתנגדים ולהבדיל חפשיים יחד. יהודי אמיד הוא ר׳ פנחס ליכטר, בית־מידות לו, ביתו אריסטוקראטי־למחצה. פסנתר בדירתו, מעניק חינוך מודרני לבניו ובנותיו, אך הערב כל ביתו פתוח לרווחה, אור בכל

הקומה — יוצאים ונכנסים בלי הרף, כי חג סיום כתיבת ספר־תורה חדש הוא הערב! ליד השולחן יושב לו הסופר סת"ם, זקנו ופאותיו רטובים עדיין ממי המקווה, וכותב בנוצת־אוז מחודדת את האותיות האחרונות על הגויל של ספר הספרים. במכירה פומבית לטובת בית־הכנסת מוכרים את הזכות לאחוז ביד הסופר ולשרטט יחד אתו את האות הקדושה. ולכשתתייבש הדיו, מלבישים את הספר בכתונת רקומה כסף וזהב ומעליו „לב" של זהב עם שתי אצבעות של כסף, ועל עץ החיים למעלה עטרה של כסף עם פעמוני זהב. וברוב פאר מובילים „פני" העיר את הספר, אל החופה המחכה להם למטה. והתזמורת — נוסבוים עם הכינור, קנטור עם הבאס ושליסקה השגץ עם החצוצרה, פותח בשיר־לכת עליז שהדו פושט בכל פינות העיר. וכל העדה — גברים, נשים וטף — נרות בידיהם, מפסיעים ומלווים בשירה את הספר הקדוש למקומו בארון הקודש בבית־הכנסת. הגויים מסתכלים בתהלוכה, מי בשנאה ומי באהדה, אך מי ישעה אליהם היום? האוירה היא יהודית ושמחתה זורעת נצנוצי אורות בחייה האפורים של העיירה...

עקבות הסערה

וכך זורמים להם החיים השקטים בעיירה לאט לאט, כנחל הריפיניצה הזורם ממזרח למערב באפיקו הקבוע. ורק כפעם בפעם קם עליה איזה נחשול, מטלטל את ספינתה הקטנה ומסעיר את תושביה. עתים מגיעה איזו להקת תיאטרון מעיר־הבירה ואז נדלק הניצוץ, וכל העיר כמרקחה...

מהאכסניה של נוח כהן, אשר בה מתאכסנים השחקנים, בוקעים קולות שירה ונגינה של חזרותיה, שירים מהמחרוזות „שמע ישראל" „בר־כוכבא" „קום ישראליק קום אהיים" וכו׳. האש פושטת בלבות הבנים, וביחוד הבנות, וחרדה גדולה אוחזת בלבות האבות — „טרייאטרעס רחמנא לצלן". דבר זה טוב בשביל הגויים, ולא ניתן להרעיל את הלבבות הרכים בשטויות ובליצנות — מהרהרים היהודים.

ומעשה שהיה, באמצע הצגת „שמע ישראל" פרצו כמה קנאים לתוך אולם מכבי־אש, שם נערכה הצגה, וסחבו את ילדי טיפוחיהם משם. אך קרן האור

שנדלקה לא במהרה דועכת... עוד זמן רב לאחר שעזבה הלהקה את העיר, בקעו ועלו מבתי-המלאכה ומהבתים השירים והמנגינות של „שולמית" ו„בר-כוכבא".

ויש שהופיע מהעיר הגדולה מרצה ציוני או בונדאי — ואז ממהרים אנשי שלומנו אל השלטונות ומשתדלים לאסור את הפצת המינות ר"ל. עז במיוחד זעמם על הציונים ובראשם ר' שמואל זיינוויל וחבר חסידיו הצעירים, אשר דובז'ינסקי ומלך ברן, שייסדו ספריה ובהם ספרים חיצוניים, כגון של צ'רניחובסקי, ביאליק, שלום עליכם, אחד העם, והם מושכים אליהם את הנפשות הרכות ומסיתים את הנוער לקרב את הקץ לגאולה בדרך הטבע, מעיזים להעמיד קערות למען הישוב בערב יום הכיפורים בבית-הכנסת, ואפילו עד לשטיבלעך הגיעו, ולא אחת פורצת מחלוקת בערב יום הכיפורים...

אך לא רק הציונים מסעירים את החיים בעיירה. הם, לפחות, עושים את פעולותיהם בריש גלי. אך מפה לאוזן מוסרים על אסיפות חשאיות מאחורי העיר של חמומי-מוח, הרוצים להפוך את הקערה על פיה ולהביא גאולה לכל האנושות. אם גם במסתרים הם מתכנסים ומסתודדים ברזי דרזין, רישומם בעיר ניכר. מטיילים הם, כמו לתומם, יום יום על הפראגה יצחק זונאבנד, בנו של פרנס העיר המתעתד להיות עורך-דין ושאין לו סיכויים לעבוד במקצועו בגלל יהדותו, לייב קולסקי, מי שהיה חייל במשמר הצאר, ומשוחחים על המהפכה הקרובה לבוא. עקבות סערה.

ישראל כבירי / שבת קודש נוסח ריפין

יום שישי — יום שוק בריפין. יום של עמל וטרדה, דאגת פרנסה והכנת שבת. אמנם מאכלי שבת הוכנו מבעוד יום, אלא שנשתייר עוד הרבה: הגמר וגם הוא לא מעט.

בבתי החסידים, בשטיבלעך, שוטפים הרצפות, פורשים המפות, מסיקים התנורים, מכינים הנרות והמאור ומנקים החצר. הוחלפה המגבת הארוכה המס-תובבת על ציר... וכבר נראים ראשוני הטובלים במקווה, חבילות לבנים נקיים מבית שחיים — הרב מלווה על-ידי שמשו, מורה-ההוראה וכל אלה שאין יום שישי יום פרנסתם. וכל שהשמש מדרים ופונה מערבה, מתרבים הטובלים, יוצאים מהמקווה ופניהם אדומות, זקניהם רטובים, נחים קמעה — ואצים הביתה.

שעה קלה לפני הדלקת הנרות, עובר ברחוב נחום לייביש, דורש להגיף מיד את תריסי החנויות ואלה שאינם מזדרזים — הוא עצמו מגיפם. איש אינו מוחה בידו, סולחים לו לאדם שכל חייו קודש לזולת ולדת.

השמש ירדה. בכל בית יהודי הודלקו נרות. העיר כולה שובתת. יהודים מתכנסים, הולכים לבית-הכנסת, לבית המדרש, ממהרים לבתי החסידים.

הנה בית חסידי גור, משכנם של החסידים אשר הרבי מגור הוא מנהיגם ומורם הרוחני ומדריכם בחסידות ובהתנהגות בנוסח חצר הרבי. האולמות פשוטים ובלא קשוטים, ללא דאגה לנוחיות. שולחן-עץ פשוט ארוך, וספסלים פשוטים, ספרים רבים על האצטבאות ועל השולחנות, בעיקר ספרי ש"ס, פוסקים ומפרשים. בבית זה מתכנסים לתפילה, ללימוד התורה, לשיחה, לסעודת מצווה. כאן ביתו השני של כל אחד ואחד מחסידי גור.

והרי חלק מהדמויות שנתבלטו ונחרתו במוחי מימי ילדותי. אזכרם במיוחד בעת התכנסותם לתפילת ליל שבת.

הנה ר' ישראל איצקוביץ, זקן ובעל-מכאובים, המשרך רגליו בקושי ובעזרה, שוכב כל ימות השבוע במיטה אך בליל שבת קודש רואה הוא חובה לעצמו להיות יחד עם קהל עדת החסידים. ישראל איצקוביץ הוא שריד יחיד בעיר זו שיצק מים על ידי הרבי ר' מנחם מנדל מקוצק; קראנוהו „קוצקאי".

ישר גו, צועד איתנות, סוחר העורות ר' שלמה

קלינסקי (שלמקע), בעל הזקן הקטן, איש השורה הראשונה. גבאי ובעל תפילה.

והנה ר' שמואל פישל. עשה כל מיני תמרוני הליכה, כדי שלא לעבור בין שתי נשים וסוף סוף הצליח, ובא. קומתו בינונית, זקנו רחב ושחור, לבושו נקי למופת, לבוש ארוך מאוד, קצות מכנסיו קשורים בחוט — מעשה חסידות. מעולם לא הביט בפני אשה, ואשתו גם היא לא נקראה בשמה, רק „פלוניתטה"... יהודי בעל פרינציפים. כתב־יד לו יפה מאוד, והוא חיבר פירוש לתהילים.

והנה ר' מנדל בראון, גופו מלא, זקנו ארוך, רחב ולבן. יהודי אמיד, בעל משפחה ענפה ומיוחסת, בנו של ר' אביגדור. ארשת של רצינות על פניו. הילדים נזהרים שלא להכנס במחיצתו.

האולמות מתמלאים ילדים נקיים, צעירים ואברכי משי, מכובדים וסתם חסידים. אלה פונים לאולם הגדול וחלקם נשארים באולם הקדמי. כאן שיחה קלה, שחוק־מה, הלצה קלילה. לרובם קפוטות אטלס, לכל אבנטי משי, רבים חבושי שטריימלים.

ר' משה יהושע רוזנשטיין — שמו בפי הילדים „משה יושע". איש בגיל העמידה, זקנו רחב ושחור. פניו אדומים, כרסו מלאה, לבוש בהידור, נעליו מצוחצחות ודומה, ריח בושם נודף מבגדיו. חסיד? כל משב־רוח קל יעקרנו מבית זה...

והנה ר' ישראל דובנו, יהודי נלבב, בן אוריין, חריף בלימוד, נוח לבריות ונעים הליכות, חסידות וגם לומדות. יוסף דובנו, בנו, חסיד מובהק, גופו צנום, מתפלל ברגש ובתנועה, סוחר בואלוטה; ידיעותיו במחירי החליפין ובחישובים מפליאות — מהירות ומדוייקות. שטריימל לראשו, ובניו השנים לצדו.

הנה ר' העניך נאמן, לבושו נקי, פנים מחייכות אוהב ילדים, אך אל תרגיזוהו, כי בנקל יתלקח — גבאי; תחביבו — ביאור מפרשי התורה.

ר' יצחק מאיר זונאבנד נמוך הקומה, זקן קטן ושחור, בעל יחוס. בן ה„נכד", לעולם אינו משתמט מהזמנה ל„עמוד", יודע דף גמרא על בוריו, חקרן מטבעו; בצעירותו „הציץ", שוקד על „מורה נבוכים" ובקי באבן־עזרא. בת־צחוק תמידית על שפתיו, וכשיתקל בילד — יהתל בו. אינו מעלה קצף כשהילד משיב כגמולו. מקומו במזרח ליד התנור והוא שומר בקפדנות על מקומו.

הוא על סף הדלת וקולות השחוק, ההלצה ושיחת־הרעים שלפני התפילה, — נעלמים — פחד! קומתו למטה מבינונית, זקנו שחור ופניו חמורים. לבושו משהו מהחדש. עיני זעם חודרות עמוק לתוך נפשות חשודיו, שמא מלאו כרסם מן הקלוקל ומן החולין. בפניהם יכיר. פושט מעילו ובצעדים איטיים, כשעיניו נזרקות לצדדיו, יצעד לפנים ההיכל, ולא ילבש חשדו עור וגידים, ימתין לגמר התפילה, ואז יטרוף קרבנו. סטירת־לחי, ששערוריה — נשקו. ואז יתלקח ויכה בשבט פיו, יוכיח כי מוצא כל הצרות בין של הפרטיות, בין של כלל ישראל, מקורן — צוארון נוקשה ומכנסיים ארוכים. היורדים על הנעליים.

ר' פישל דן, מורה הוראה, נמוך־הקומה הוא „נכד צ'כנובי", איש מכובד ומכבד עצמו. פניו חמור־רים, תשובותיו לעקרות הבית בעניני כשרות — „טרפה". למדן מובהק, כל ימי חייו עוסק בתורה. אין דאגת פרנסה עליו — חותנו דואג לו. מקומו בבית החסידים קבוע ליד „העמוד". בעל התפילה לא יתקדם אחרי קריאת שמע ואחרי תפילת שמונה־עשרה, עד שישמע מפי ר' פישל דן שהוא גומר אותן התפילות.

ר' שמואל טץ הגיע. הוא תמיד ממהר ומאחר. מצחיית כובעו שמוטה לצדדיו, לבושו ברישול, נמוך־קומה ומלא־תנועה, מרבה בנסיעות — סוחר יערות ועסקי משקאות. האיש מקובל לשמים ולבריות. ביתו פתוח לכל, גמילות חסד ומתן בסתר. למדן וחסיד. מנהגיו בחסידות חריפים: אינו סועד עם אשתו ליד שולחן אחד. בשבתות ובחגים מתמלא הבית בחסידים, עוסקים בדברי תורה ולוגמים משקה.

החשיך היום. תפילת מנחה מסתיימת. ר' העניך נאמן מזמין את ר' פישל בלום לקבלת שבת. זה עתה חזר מגור, ובפיו ניגון חדש ששמע מפי ר' יוסלה בעל התפילה מגור. ר' פישל בלום הוא איש בגיל העצה, פרקו נאה וקולו ערב. גביר, ונוהג בגבירות; ידו פתוחה ורחבה לנזקק ולצרכי ציבור. עטוף בטלית הציבורית ופותח ב„לכו נרננה". ב„לכה דודי"

משתלבים הקהל והילדים בשירה עם התפילה ויחד מצטרפים למקהלה גדולה אחת.

אחר כך פותחים ביחידות בשיר השירים, סמל להתרפקותה של כנסת ישראל על האלוהים, ממשיכים ב„כגוונא" — התייחדות וכמיהה לאלהי ישראל והלאה מזה תפילה בציבור, אמנם רבה דרכת ? בעל התפילה, אבל תפילה שאינה ממושמעת ואחידה — כל מתפלל ומתפלל ודרכו בתפילה; זה תפילתו בלחש וזה בזעקה; אחד עמידתו ישרה כטוען, השני גבו כפוף כמתחנן; זה נוטה ראשו לצדדין הלוך ושוב וזה כל גופו בתנועה — „כל עצמותי תאמרנה"... ואף על פי כן — אחדות. כיסופים אחידים לרוממות הנפש ולהתעלות הנשמה ובקשה על כלל ישראל.

בטרם נגמרה התפילה, פונה ר' נחום לייביש מפינתו הקבועה ואץ לעמוד בשער, לחלק את האורחים לשבת, והם: החוזרים על הפתחים מערים אחרות, רוכלים, מוכרי ספרי הקודש וסתם עוברי־אורח שנקלעו לעיר. ר' נחום לייביש לא יעזוב את השער עד שאחרון האורחים יילקח לסעודת ליל השבת וליום השבת.

גוט שבת! גוט שבת! הנערים הולכים הביתה. חסידים סתם מתמהמהים לשיחת חסידים או לעיון בספר. חריפים נשארים. הניכיע מלמד מתלחש עם ר' נחום לייביש. הנושא: שבחי השם, גודל חסדו ותפארתו, פלאי העולם והבריאה. ר' יצחק בראון, סוחר האריגים המכובד, השלוו והשקט, עומד במזרח וראשו נטוי לצדדיו — מבקש סיעתא דשמייא — תמיד חסר לו משהו. ר. הרשל שוחט — הנפש העליזה, ראש משפחה ענפה בבנים, נכדים, נינים — משנן פרשת השבוע, בעל קורא. הוא מאיים על זאטוט שהפריע לו כי „יחתוך לו שנית"... ר' שמלקה ספירשטיין מעיין בשולחן־ערוך. ר' פלוסברג מתעניין בחדשות מחצר הרבי. ביתו — אספקלריה לדור המבוכה — כמספר הבנים כן מספר המפלגות.

בית־החסידים נתרוקן, ולא נשארו אלא שנים: אחד — ר' יעקב פייבל גוטנטג, נשען „לעמוד" מול ה„שויתי" ונרותיו, השטריימל על ראשו ומעיין במדרש. גבה־קומה ואציל־מראה, למדן מופלג וחסיד מובהק. ראש לחברה־קדישא וביקור חולים. בנו של שרת (שרה) — פטרונית החולים העניים, הראשונה למעשי צדקה. ארבעים שנה צמה היא שני וחמישי, חוץ מתעניות אחרות. בנה בעל לב חם ורגיש, ובטרם יקדש השבת — מתבשם הוא מפירושי המדרש לפרשת השבוע, המדברים ללב ומחדירים ערבי מוסר נעלים, וספוג רעיונות גאולה ומשיחיות, אהבת ישראל וקדושת השבת יפנה לביתו ויקדש על היין.

אחרון הנשארים — ר' מנחם מנדל גרוסמן, על מצבתו חרותות המלים: „הרבי המופלא והמופלג, גדול בתורה וביראה, מצוין במידות יקרות ומפואר בחסידות זכה וזיכה את הרבים. עמל בתורה והסב נחת רוח ליוצרו בחייו".

האיש שציוה לחרות מלים אלה לא ידוע למשפחתו. קומתו בינונית, שיבה זרקה בו, לבושו ברישול, שטריימל לראשו. הוא גמר לעיין ב„שפת־אמת" — ספר ליקוטים ואמרות לפרשת השבוע ברוח תורת החסידות מאת הרבי הנפטר, המלא חכמה, פקחות ושנינות, ונטל את השל"ה הקדוש (שני לוחות הברית), ספר מוכיח ומדריך בדרכי מוסר ומחמיר בקיום המצוות, ורואה באותיות התורה עולמות מפליאים שלכוונותיהן אין לחדור ולהבין. „אפילו אם נחיה פעמיים אלף שנים לא נעלה ונגיע לתכלית מצווה אחת". ומנדל גרוסמן, בזכות הנשמה היתרה של שבת, מנסה לפענח את ראשי התיבות והגימטריאות שבספרו.

ומהשל"ה אל ספר הזוהר, שקט. אין מפריעים עתה. הוא עומד ליד האלמימר ורואה סביבו עולם המלאכים שהאדם יוצרם במעשיו, המלאכים שנוצרו להוליך בדרכים שונות, ועל האדם לבור לו דרכו בחיים... הזוהר מספר על משרתי הקודש וההיכלות. הוא מכניס את המעיין בו לעשר הספירות העליונות והנעלות, שכולן נובעות מאותה קדושה שבקדושת הקב"ה. למדן מובהק זה, שכל מהותו, חייו ונפשו נתונים לקושיא וליתרוץ שבגמרא ומפרשיה, אך ורק להלכה — נתון בשעות בודדות אלו לדמיונות ולדברים שמעל לשכל, הוא מרחף בעולמות עליונים, עולם המסתורין, שאחד מביטויו עלי אדמות הוא השבת.

עתה אפשר ומותר לקדש על היין... הוא קורא לבניו, ולבנו הצעיר שנרדם בינתיים, ומבקשו לשאת את משקפיו ואת השטריימל.

(הסוף בטור 477)

פנחס כחולי (בלוישטיין) / מפי סבא

הוא ר׳ יעקב פיבל ורשבסקי ז״ל, בנו של הרב דק״ק קיקל שליד ליפנו.

את מנין התקופות של העיר ריפין היו זקני העיר מונים לפי השריפות הגדולות. וכך היו מונים: השריפה הראשונה, השריפה השניה והשריפה השלישית. נראה, שבגלל פרימי־טיביות רבה וחוסר מכונות־כיבוי ובניני־העץ, קשה היה אז להשתלט על השריפות, ומתברר, שגם הדלקה האחרונה הזיזה את העיר במקצת ממקומה. הוכחה לכך משמש גם הכפר העתיק, הנמצא לא הרחק מעירנו והנקרא בשם: סטארא־ריפין (Stara-Rypin), כלומר ריפין העתיקה. מצד שני ידוע, שבתקופה מסויימת שכנה העיר העתיקה ריפין יותר לצד הצפוני של שדות שולדער, בסביבת תחנת החשמל, העיריה ובית־הכומר ונמשכה עד לשער העתיק שנשאר למזכרת.

ועוד היה סבי מספר, שבזמן ההתקוממויות ומרי־דות הפולנים נגד הרוסים בשנות 1860—1863, התייצבו רוב יהודי ריפין עם הרב בראשם לצד הפולנים, וכמו ברקו יוסלביץ בזמנו של קושצ׳יושקו (1794), שייסד גדוד של חסידים לוחמים (פלוגה של פרשים קלים על סוסים). המשיכו הם באותה המסורת והמסירות, ונחלצו לעזרת הפולנים בלב ובנפש ובאופן פעיל, למען שחרור פולין מידי הרוסים המדכאים ושלטונם העריץ. אבל אחרי דיכוי המרד סבלו צרות צרורות מידי הקוזקים, שהענישו באופן אכזרי את משתתפי המרד ועוזריו.

תקופת הרס, חורבן וצרות נוראות ליהודי פולין, שתחילתה בגזרות ת״ח (שנת 1648), היתה המאה החמישית לאלף הששי. מלחמת הקוזקים והאוקראי־נים עם חלמניצקי ימ״ש, הרשע והאכזר בראשם, נגד פולין, עשתה שמות באוכלוסיה היהודית. אף תנועת שבתי צבי ופרנק עשתה שמות ברוח ובחומר ביהדות פולין.

גם משתי מלחמות שוודיה—פולין, שהשניה מהן היתה בשנת 1659, יצאה רובה של פולין גל של חורבות, שריפות וחורבן, וכרגיל היה היהודי השעיר לעזאזל. את יהודי פולין האשימו בבגידה במולדת ובהושטת עזרה לאויב השוודי, והעלילו עליהם כל מיני עלילות שוא, ובכלל זה על יהודי דאבז׳ין הסמוכה לריפין, ששריפת הכנסיה הנוצרית שם (1660), נגרמה על־ידי היהודים. גם בליפנא הסמוכה היו עלילות־שוא וצרות, וגברה הדרישה לגרש את כל היהודים משטח מאזוביה (סביבת פלוצק אז), ורק בפדיון כסף והשתדלויות מרובות, הצליח ועד ארבע הארצות לבטל את הגזירה.

שנת 1905

הייתי אז ילד, ובשעות הערביים היתה חוזרת לעיני ערב ערב אותה התמונה. יושב הייתי על מדרגות הכניסה לביתנו, ורואה שבכל יום באותה שעה מתכנ־סים אחדים מ„המתמרדים״ (בונטאָוושצ׳יקעס) עם בייניש פלוצקר החייט בראש, עושים הקפות אחדות במרכז הככר סביב הפנס שנמצא שם, דגל אדום בידם ואקדחים בכיסו של כל אחד ואחד מהם. רובם היו יהודים ורק יחידים נוצרים, ובפי הכל הפזמון של הימים ההם: „ברוך שולמן שנפל״...

(סוף מטור 476)

„אבא, הלא אתה הוא שהתקנת את הערוב, אתה הוא שסובבת העיר בטרם צאת השבת ובדקת הכשר הוא?״ „מוטב להיזהר בני״, עונה מגדל גרוסמן. „שמא חובל בעירוב ברגע זה״.

שבת טוב! שלום עליכם! ארבעה נרות בפמוטי־כסף וחלות קלועות בידי בנות הבית על השולחן. אם המשפחה, חנה פעסע, החכמה ורבת המרץ, לבושה בלבן, מקושטת בעדיים. ואור בבית. שילומים לעמל, גמול להשפלה לפני הגויים. קורנת האשה ועיניה זוהרות. בנים ובנות יוצאי חלציה סביבה. תורה וגדולה בבית — מבצר יהודי.

עתונות דאז

עתון טרם הגיע לריפין. אך זוכרני, שפעמיים בשבוע היה מגיע עתון דל בעל שני דפים בסך הכל, ונדמה לי ששמו היה „אונדזער בלאט". בשעות בין־הערביים היינו מתכנסים בדירתו של אחי הגדול, דוד ז"ל, והוא היה קורא באזנינו את העתון הזה על חדשותיו מהעולם הגדול, והיו בו ידיעות גם על מלחמת רוסיה־יפן וכו'.

רק שנים אחר־כך התחיל מגיע לריפין העתון הגדול „אונדזער פריינד" מפטרבורג, ורק כמה שנים אחרי זה התחילו מגיעים עתונים מוארשה: „מאָמענט", „היינט", „הצפירה", „דאָס לעבן" ועוד ועוד.

ספרים

א. ירמיהו מוכר ספרים. מזמן לזמן היה מופיע בעיירתנו עם שק גדול וכבד על שכמו, והיה מסדר מין תערוכה מושכת את הלב והעין — בתוך בית־המדרש ליד הכניסה. ומה לא היה שם? מעשה־ביכלעך על „שמחה פלאכטע", ו„מעשה שלא היה ולא נברא ואני בעצמי הייתי שם", די פאַרברענטע קאָזע" (העז השרופה) בשלוש־עשרה מערכות, ספרי שמ"ר ושלום עליכם להבדיל, ספרי יראה וחסידות וספורים על הבעש"ט ולוי יצחק מברדיצ'ב, „אַ בענשערעל" (ספרון קטן מיוחד לברכת המזון שאחרי הארוחה), „תהילימלך", שיר המעלות ליולדות ו„תנאים" לזוג הצעיר, תפילין, טלית קטן וגדול וירמולקה (כפה לראש), בקיצור כל ה„אידישקייט" מא' ועד ת', מספרי רומל, ראשי תיבות: (רבנים ומלמדים) עד לסיפור ראָמאַן החדש של אז... לכל אנשי העיר היה זה בחזקת מחיה נפשות ולנו הילדים חג ממש, שמחה וששון.

כדי למשוך לקוחות חדשים, היה ירמיהו מוכר־ספרים מסדר גם הגרלות עם מספרים ואפשרות לזכות אצלו בעולם ומלואו, ומי גיבור יוכל להתאפק ולא לחטוף ולקנות מספרים להשתתפות בהגרלה של ירמיה מוכר ספרים?

ב. ספרי אפיקורסות בבית המדרש. זכורה לי

הצעקה שקמה בעיר בשעה שתפסו את בחורי הגמרא בבית־המדרש, ובראשם יצחק בראון (בנו של מנדל ואחיהם של זליג ודשקא) כשהם מסתירים מתחת לגמרות, ספרים חילוניים פסולים ואסורים, כספרי טולסטוי, ר"ל. והרי טולסטוי היה אז בכל עוזו ותפארתו, נערץ כאליל על כל הנוער ברוסיה ופולין וכו', כסמל ודוגמה לקידמה, להתחדשות החיים ולמוסריות.

ג. הופעת כרך ראשון של שירי ביאליק. סמוך לאותו זמן בערך, היינו אנו, ילדיהם של הורים אדוקים, חסידים, מסתכלים בקנאה ובגעגועים ביעקב פוזנר ז"ל (בנו של ר' שמואל זיינויל ז"ל) וחברו מאיר זליג כהן ז"ל, שהיו מהלכים בראש חוצות ריפין וכרך השירים החדש של חיים נחמן ביאליק בידיהם, ובספר שירים המדברים ללב הנוער, כ„הכניסיני", „המתמיד", „על השחיטה", „מנהג חדש בא למדינה" ועוד ועוד.

ד. ספרים לקריאה בריפין מאין? ספריה ציבורית לספרי עברית ואידיש טרם היתה אז, ובאין ברירה נאלץ הנוער להשתמש בספריה הציבורית בשפה הפולנית. רק בזמן מלחמת העולם הראשונה, אחרי פלישת הגרמנים, נוסדה ספריה ראשונה משלנו בהנהלת יחיאל כהן, זקס, פוקאטש ומנדלבוים. בתקופה ההיא השפיעו עלינו השפעה חזקה ספרי קבק: „לבדה", „אהבה", ספורי פרץ, פרישמאן ועוד, חיפשנו סיפורים וחומר על ארץ ישראל. בלענו כל מלה ואות מחוברותיו של טריוואקס על ארץ ישראל. מאוחר יותר היינו עוקבים באהבה אחר ידיעות מהארץ ב„פועל הצעיר" וב„ידיעות החלוץ". עונג רב גרם לנו הירחון הספרותי ה„אדמה", שהופיע בתל־אביב בעריכת יוסף חיים ברנר. (אגב, את ברנר זכיתי לראות פנים אל פנים בועידת הסופרים שנערכה בגימנסיה „הרצליה", חול המועד פסח שנת 1921, שבועיים אחרי בואי לארץ).

חגים ומועדים

מכיוון שבשבת קודש אסורה היתה כל מלאכה, נדחה במילא כל תחביב ומשחק שזמנו דווקא ביום מנוחה ומרגוע — למוצאי שבת. ואז היו מתיישבים

למשחק השח, לוטו, רמי וכדומה, ובתחומם של חובבי נגינה ויודעי נגן היו מוציאים את הכינור ומנגנים בהשתפכות כל הנשמה היתרה שנצטברה בנפש במשך השבת.

בהיותי ילד עוד קיים היה מנהג שבוטל אחר כך, שבפורים היו כמה מהאברכים מתחפשים כקוזקים־פרשים, עוברים בעיר ברכיבה ועורכים כל מיני „פאנטאזיות" בחוצות. מצד אחד של העיר היה מופיע ברכיבה „הקוזק" מנדיל אברהם שולץ וחבריו, כולם חסידים ומצד שני של העיר „הקוזק" נחום ורשבסקי עם עוזריו.

בחגים היו מתארחים אצלנו קרובי־משפחה מהערים הסמוכות, והיו ביניהם כמה יודעי זמר וניגון, כיוסל בלכמן משרפץ, ברנרד צרקאס מפלוצק, בקרמן מולוצלבק. בזמן ה„זמירות" היו מתאספים אנשים רבים מאחורי החלונות שלנו ומאזינים לצלילי הזמרה המשתפכים החוצה. ובין המקשיבים בחוץ היו גם אנשים מכובדים מאוד ותופסי עמדה בחסידות, כאיצ'ה מאיר זאנאבענד ואחרים. אגב, הוא היה אדם מיוחד במינו, עסק הרבה בקבלה ובתורת הנסתר. נמוך־קומה היה, אבל סידור היה לו ענק — והסידור הזה מלא רזין דרזין, מעשה מרכבה על המתרחש בפמליא של מעלה וכן מטה מטה, איך לגרש את השטן ולבטל את זממו ובעיקר איך לקרב את הקץ ואת ביאת המשיח. ובבית חסידי גור, שבו היינו מתפללים, היתה לו „חזקה" לתקוע בשופר בתפילת מוסף בימים הנוראים. ומעשה שטן, תמיד בזמן תפילת הלחש, כשבעל תוקע ששמו איצ'ה מאיר היה צריך לתקוע היו כאילו כל השדים והסטרא אחרא מתערבים בדבר ולא נותנים לשופר לפעול, והתוקע המסכן מנסה כוחו שוב ושוב — אבל לשוא. מעבירים ברמיזות (שהרי אסור לדבר ולהפסיק את תפילת השמונה עשרה) את השופר לידי אחר, ואז התקיעות הן בסדר...

ובאיצ'ה מאיר זה היה הסיפור הדמיוני של שלום עליכם למעשה מציאותי ממש. מרוב אדיקותו וחסידותו היה נשאר ללון בלילות חג הסוכות בתוך סוכתו שבחצר, וזוגתו מציידת אותו בכרים וכסתות, „לבל יצטנן. ובבוא גנבים בלילה לקחו את כל הכרים והכסתות, בלי לשים לב שבתוכם נמצא גם איצ'ה מאיר'ל הזעיר...

שמחת תורה

בשעה שכל האברכים מהחוג הציוני שלנו עוד היו בבית־הכנסת, היינו יוצאים אנו, חוג חברים צעירים, עם אשר דאבז'ינסקי ויעקב גאלדשלאג בראש, ועורכים פשיטה על הדירות שלהם ומריקים את כל המרקחות, הפשטידות וכו'. בשובם הביתה מבית־הכנסת היו האברכים מתפלאים, מה בעצם קרה וכיצד נעלמו המטעמים שלהם?

פשיטות דומות היו עורכים גם ה„רקרוטים" — הטירונים המגוייסים לצבא. בלילות האחרונים לפני לכתם לצבא היו משתוללים עד אחרי חצות לילה כאוות נפשם. ולא אחת גרמו צרות לאלו שסרבו להשתתף במימון צרכיהם המיוחדים — היו מסירים את מדרגות־הכניסה לבתיהם או מחליפים את השלטים זה בזה...

חיי הכלכלה והפרנסה

קיומם של רוב תושבי ריפין היה על המסחר, חנויות על גבי חנויות לרוב בכל ענפי המסחר. ימי הפדיון העיקריים היו ימי השוק, שהיו קבועים בעירנו ביום ג' ובערב שבת בכל שבוע. אז היו באים איכרי כל הסביבה העירה למכור את תוצרתם, גידולי השדה והמשק, ובמכרם את הביצים, התרנגולות, האווזים, העגלים, הפרות והסוסים שגידלו למכירה — היו תיכף מוציאים חלק מהכסף על קניית סחורות ומצרכים בחנויות היהודיות בעיר, וכמובן גם מבקרים בבתי־המרזח שבה.

בהיותנו סמוך לגבול הגרמני, היו גם בסביבת ריפין איכרים מתיישבים גרמנים, שהיו לקוחות מושבעים וקבועים של הסוחרים היהודים; שלא כמו האיכרים הפולנים, שביניהם שררה רוח אנטישמית מובהקת וגם היו מעוניינים לדחוק את רגלי היהודי מהעיר ומהמסחר ולתפוס את מקומם להם ולבניהם. ונוסף לכך הוסתו בכנסיות שלהם בסיסמה: „קנה רק אצל נוצרי". ולשם כך הרי הקימו את החנות הנוצרית הקופרטיבית הענקית בשם Zgoda („אחדות)" במרכז העיר, לא הרחק מהמגדל והשער העתיק. רוב הפדיון בחנויות היהודיות היה, כאמור, בימי

השוק (יום ג׳ ויום ו׳), אבל זמן הפרעון של השטרות שעל החנוונים היה לשלם בעד סחורותיהם לסיטונאים בוארשה היה נקבע על הרוב ביום ב׳, והחישוב היה כך: על השטר גופו היו כותבים, שיום פרעונו ביום ששי (שלאחר שלושה חדשים) ולפי החוק הרי מותר לשלמו בבנק למחרת הבוקר; אבל כיוון ששבת הוא יום חג ליהודים ויום א׳ יום פגרא לנוצרים, ימים שאינם מחייבים תשלום בבנק, „הרויח" על־ידי כך הסוחר עוד כמה ימים נוספים, ורק ביום ב׳ בבוקר היה הכרח לפדות את השטר ויהי מה. על כן היה על הרוב יום א׳ אחרי־הצהרים ויום ב׳ בבוקר — ימים של התרוצצות אצל הסוחרים שלא היו להם מזומנים לתשלום השטר, והיו לוקחים זה מזה הלוואה בתורת גמילות חסד עד למחרת היום, יום ג׳, שהוא יום השוק, ובעזרת השם ודאי יהיה פדיון ויוכל להחזיר את גמילות החסד בתודה... בפדיון יום השוק ביום ו׳, היו מכסים לרוב את צרכי הבית וצרכי השבת. וכך היו העניינים מתגלגלים ומסתדרים אז. כל סוחר עשה מאמצים כבירים שלא להגיע חלילה לאי־תשלום שטרות.

את המקום השני אחרי החנוונים והסוחרים תפסו בעיר בעלי־מלאכה, ביניהם חייטים, שענים, כובענים, עושי פרוות, תפרים, סנדלרים, נגרים, עגלונים ועוד ועוד. היו גם סוחרי־סוסים וסוחרי־תבואות, מבריחים, מלווים בריבית, מוכרי דגים ובשר, רוכלים בפירות בשוק וחוכרי גנים על פריים. והיו אפילו חוכרי אגמים עם הדגה.

וזכור לי עדיין ה„שלאקבוים". זה היה — מין מחסום־דרכים העולה ויורד, לפי הצורך, שהיה קבוע בקצה העיר, ונציג השלטון המקומי היה גובה שם, בימי שוק וירידים, מס מכל עגלה והסחורה הנמצאת בה, או מכל בהמה וסוס המובאים העירה למכירה.

אחר־כך בוטל אמנם ה„שלאקבוים", אבל הוטלו מסים כבדים יותר על הסוחרים היהודים, שהגיעו לשיא לחצם הכבד בימי שר הכספים הצורר גראבסקי, בשנת 1925.

מתן בסתר

אמי, הינדא בלושטין ז״ל, יחד עם מרת בראון (אשת ר׳ מנדל, אמא של דשקא וזליג) והישישה



מחסום, המראה גבול בכיוון פיאַסקי בתקופת הצאַר 1908. לפני המחסום בית פולצה

שטנצל (האלמנה והסבתא של רבקה ויעקב גורמן) ואחרי פטירתה מרת באראן (אמא של הינדא באראן) — היו הגבאיות של העיר, שעיקר עבודתן והתמסרותן ומרצן השקיעו בעזרה בצורה צנועה וחשאית למשפחות שירדו מנכסיהן, או נשארו בלא פרנסה: „מתן בסתר".

לא פעם, בהיותי ילד ואני כבר ישן, או כמעט ישן במיטתי, הייתי שומע קול שיחה דק מלווה בכי חרישי של אשה שהיתה חומקת בחשיכה דרך הכניסה הצדדית מהמטבח, ופורשת לפני אמי הטובה והמסורה את מגילת צרותיה. שליחויות מצוה וביקורים רבים עשיתי בבתים כאלה — ולא בידים ריקות. ופעמים רבות הייתי המקשר עם פתקאות בין אמי ז"ל לבין הישישה מרת שטנצל בעניין מתן בסתר.

הצגות

בעיני ראיתי הצגה שנגמרה טרם שהתחילה. חלונות דירתנו, שהיו מול חלונות דירתה של משפחת מנדל בראון, מעבר לרחוב הצר, היו המשלט שממנו השקפתי וראיתי הכל.

ובכן, היה זה בקיץ, בסיום שנת לימודים ויסכה בו״און, בתו הבכירה של מנדל בראון, בהיותה מורה פרטית לפולנית, סדרה מסיבת־סיום לתלמידותיה, שביניהן היו גם רבקה גורמן, בלימה גלובוס ועוד ועוד. בדיוק כשעמדו להתחיל בהצגה בפולנית, פרצו לחדר המסיבה אברכים חסידים אחדים, משולהבים נודעים בקנאותם, ובראשם ר' מנדל אברהם שולץ, פישל בלום ואיצ'ה מאיר בראון, מגבות בידיהם, התנפלו וכיבו את מנורות־הנפט עם הנברשות הכבדות ולא חסו על הקהל המבוהל — וחסל הצגה... ויסלח לי מר פישל בלום, היושב בתוכנו בבני־ברק עד מאה ועשרים, בעד הזכרת הנשכחות האלו. אני מעריצו ומכבדו כל ימי וביחוד בגלל התפילות הערבות הבלתי־נשכחות, שהיה משמיע לנו בשבתות ובחגים, ובעיקר בימים הנוראים בבית הכנסת הגדול של חסידי גור בריפין.

נער הייתי והשלטון הצארי לא הרשה להציג באידיש. כל ההופעות הפומביות היו תלויות בבקורת

הצנזור. רק לאחר השתדלויות מרובות הרשו ליהודי ריפין לקיים הצגה, אבל לא באידיש, אלא בגרמנית. ואיך מציגים בריפין בגרמנית? הוסיפו פתחים לכל מלה למען יהא לה צליל דומה לגרמנית. וכך, למשל, כשהציגו את „המלך אחשורוש" (מגילת אסתר), יכולת לשמוע ביטויים כגון:

יאַ דער חכם האָט ראַכט.
אין די חדשים זאַנאַן שלאַכט...
ול'יהודים היתה שמחה וששון...

תחבורה

וכך היו נוסעים אז: לא פעם ולא פעמיים בנסעי מריפין לליפנו או לדובז'ין, היינו יורדים בדרך מהעגלה לפני כל גבעה והר ומסייעים, בידינו ממש, לדחוף את העגלה למעלה. אבל לא כך היה כשהיינו נוסעים ב„קאַרעטקאַ" (מרכבה רתומה לסוסים) לשרפץ ומשם לפלוצק, כשמגמת פנינו עיר הבירה וארשה. משכימים היינו בבוקר ונוסעים כל היום דרך שרפץ ובילסק, ומגיעים עם שקיעת השמש לפלוצק הגדולה והיפה ומפליגים כל הלילה באנית־קיטור צפופה עם אנשים וסחורות ומטלטלין שונים, בויסלה הרחבה והיפה.

זכורני כיצד נסענו פעם אנו, „המחותנים", עמוסים במשקאות (מיט לעקאך און בראַנפען) ועוגות לקראת חתן, שהיה צריך להגיע לקראתנו מכיוון ליפנו, אבל החתן והפמליא שלו, לא עליכם, תעו בדרך... דרך סלולה לליפנו טרם היתה אז, ואנו היינו אובדי עצות הכלה המסכנה מחכה ומחכה לחתנה, זמן החופה מזמן הגיע ורק בחשכה, רחוק מאד מריפין, מצאנו אותם סוף סוף, שקועים בחולות, בדרך־לא־דרך, ממש כמו בהצגת „הדיבוק"...

וכך היו אז נוסעים נסיעות מייגעות, וגוזלות זמן רב, עד שקם לנו נחום ישראל וורשווסקי (נתן), בן דודי איציק ורשווסקי מ„פיאס־קעס", והנהיג לראשונה קו אוטובוס ריפין—פלוצק, שחולל מהפכה ממש בצורת חיינו אז. זכור לי גם שבאותו אוטובוס של נחום ישראל הגיעה אלינו אז הבשורה המשמחת שכה ציפינו לה והיא, שביילס יצא זכאי במשפט עלילת הדם. לפסק־דין זה חיכה כל בית ישראל ברוסיה ובפולין בדאגה ובחרדה רבה.

מהשקל הראשון עד סן רמו

עודני נער צעיר אז, והנה יום אחד לפנות ערב, לפני הדלקת המנורות, ניצל אשר דובז׳ינסקי, חברנו הטוב, המסור והבלתי־נשכח, את הרגע המתאים (כדי שלא יראו אותנו במעשה הנועז) — ובסודיות גמורה קרא אותנו, אותי ואת אחי הגדול ממני אברהם יוסף ז״ל (נסע אחר כך לאמריקה ומת שם בצעירותו), לפינה מבודדת בדירתנו הגדולה ודחף לידינו את השקלים הציוניים הראשונים, שמכירתם אסורה היתה בהחלט מטעם השלטון הרוסי בפולין.

כשהגיעה הבשורה על ההחלטה בסאן רמו על הקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל, השתוללנו ממש מרוב שמחה. הידיעה הגיעה לריפין בשעה 12, בערך, לפני הצהרים. אני שימשתי אז בתפקיד של מזכיר הועד הציוני המקומי, ואחוז דחיפה ספונטנית להודיע על כך במהירות הבזק לכל הציבור, רצתי מהר למעון הציוני „בית־עם״, שנמצא אז בבנין החדש של הגביר וולף פויזנר (ליד הגשר) ותליתי את הדגל הכחול־לבן הגדול מעל הגזוזטרה הפונה לרחוב הראשי. סגרתי את המעון, ורצתי לסידור עניינים דחופים בקשר עם הבשורה למקומות שונים בעיר. בינתיים, מה פשר הדבר, כלום מדינה יהודית כאן בפולין? נעמדה המשטרה הפולנית על רגליה, רגזה וכעסה. כיצד אפשר לתלות דגל כזה בלי רשות, לפתע פתאום ברשות הרבים? לבסוף פרצו את הדלת הנעולה, החרימו את הדגל שלנו והתחילו לחפש אחרי ברחבי העיר כדי לאסרני, ורק בקושי עלה בידי אחי דוד ז״ל להרגיעם ולפייסם...

שנת 1941

פרצה מלחמת העולם הראשונה, ואנו כה סמוכים לגבול הגרמני, שייכים לרוסיה הגדולה הרודפת ומדכאה את היהודים. בשמי ריפין מופיע אוירון גרמני ומוריד עלינו כרוזים כתובים באידיש ובעברית, ועליהם הכותרת — פסוק מישעיהו: „סולו סולו הדרך כי הגואל בא״. כוונת הכרוז — לרכישת אהדתה של האוכלוסיה היהודית בפולין, ובעיקר של תושבי אזורי הגבול, ועזרתם לגרמנים. הכרוז מזכיר את רדיפות

היהודים מצד השלטון הצארי הרוסי, ומדגיש את החופש הגמור ושווי־הזכויות מהם נהנים היהודים בגרמניה.

התחלה של פעולה תרבותית פומבית

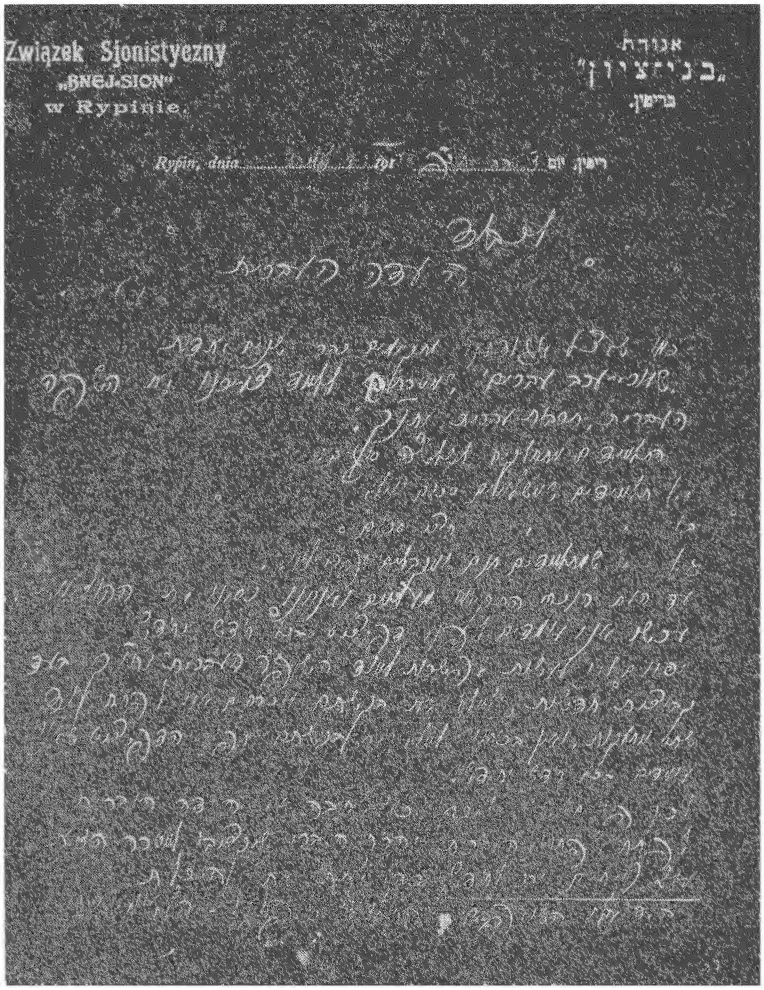
אחרי שכבשו הגרמנים את כל פולין (בערך בשנת 1915) ועם הרגעת המצב, התחילה בעירנו פעולת תרבות רחבה וענפה, שתחילתה נתרכזה ב„התחיה״ (בית־הספר העברי המודרני הראשון) והמשכה ב„בית העם״. זכורה לי העצרת התרבותית הראשונה, שנתקיימה אז בשבת אחרי־הצהרים באולמי בית־הספר ה„תחיה״ והיתה מוקדשת לקריאה מכתבי פרץ ושלום עליכם, בהשתתפות ר׳ שמואל זיינויל פוזנר (נאום), יחיאל כהן ופוקטשט (הקראות) וזאקס (שירה). אנו, הנוער, הלכנו לעצרת ראשונה זאת בחגיגיות יוצאת מהכלל. הלב היה פתוח ומוכן לכל. הקהל זרם בהמוניו. באו מכל המפלגות בשמחה וברצון, והמעמד היה חגיגי מאוד.

פעולה ציונית והחלוץ

כאשר שימשתי מזכיר לועד הציוני המקומי, שבראשו עמד ר׳ שמואל זיינויל פוזנר היה אשר דאבז׳ינסקי — המזכיר התמידי — חייל בצבא הפולני. יתר חברי הועד הציוני היו אז: שמעון כהן, ישעיהו קופא, יעקב שמשון ליכטר, יצחק בוכמן, יעקב גולד־שלק, פלוצר (המורה הנואם בחסד ובכשרון), ישראל כהן ואני.

על השניים האחרונים היה להוציא לפועל את החלטות הועד, וכן לסדר מפעלים שונים, כגון: הפצת השקל הציוני, איסוף כספים בעיקר למען קק״ל וקרן היסוד, ארגון ׳ימי־סרט וחגיגות ל״ג בעומר, כ׳ תמוז, ארגון אסיפות, הרצאות וישיבות, בחירות לועד הקהילה, לסיים הפולני ועוד ועוד.

הרבה עניין ומרץ, רצון והתמסרות בשמחה הקדשנו במיוחד לחוות החלוץ שיסדנו בעמל ידינו, קרוב מאוד לעיר. תחילה עבדנו בהדרכת גנן יהודי מהחוץ שקיבל משכורת, ואחר־כך בהנהלה עצמית, בראשות החבר צדוק זאנאבענד (שבתאי) והחברה ננה פוזנר. אפילו

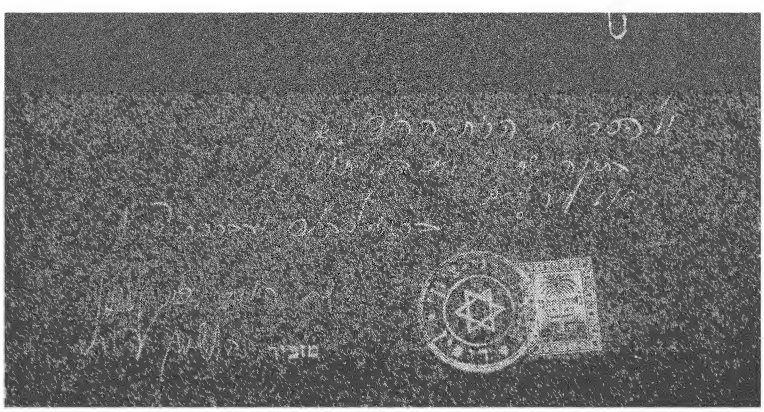


Związek Sjonistyczny
„BNEJ-SION"
w Rypinie

אגודת
„בני־ציון"
ברישין.

Rypin, dnia 191

רישין, יום



מזכיר

בשנת 1920 פונה מזכיר אגודת בני־ציון משה פנחס בלאושטין (כחולי
אל העדה העברית בענין סובסידיה לשעורי ערב לעברית

תפסנו מקום בלב השוק, בין האיכרים והאיכרות, ושם מכרנו את תוצרת החווה החלוצית, כגון: ירקות ופרחים ביום השוק. היה זה באמת מפעל חשוב בזמנו, שכן שימש פרוזדור והכשרה לעבודה יוצרת בשביל הנוער החלוצי מויפין לקראת עתידו בארץ ישראל.

אחר כך התחילה הצפייה הממושכת לסרטיפיקטים מוארשה. מכיוון שהעליה לארץ היתה אז מוגבלת מאוד מאוד, נדחו האישורים לעליתנו מזמן לזמן, והדבר הוציא אותנו כמעט מהכלים, וכל מאוויינו דרוכים לציון.

הגן של ד״ר חאלעווינסקי

אחד הדברים הנפלאים בריפין, מרכז הרומנטיקה של העיירה, היה הגן של ד״ר חאלעווינסקי. לכאורה: רופא קפדן, זקן ואנטישמי, שונא יהודים, אך מצד שני — גן הענק שלו פתוח לכל דורש לשימוש חפשי בלי כל הגבלות, לכל אנשי העיר, גם ליהודים. ומה לא היה בגן הזה, תל חלומות? עצי פרי וסרק ונוי שונים למכביר, שפע של פרחים וצמחים, חורשות, מעיינות, נחלים וגשרים, הרים וגבעות וגאיות מסתו־ריים. בשבתות ובחגים, בעונת הקיץ, משעות אחרי הצהרים עד חשכה ממש, היינו מתענגים ומתרוננים שם וחולמים חלומות. רומנטיקה.

כ נ ו י י ם

דער רויטער יצחק (סוחר ברחוב וידמא כאונא, קודזבארסקי יצחק).

דער גרינער אבו׳הם (הסוחר אברהם בורשטיין).

דער שטייוער אלעזר (היה חייט).

דער קליינער איטשע מאיר (איטשע מאיר׳קה), (סוחר מנופקטורה).

דער גרויסער איטשע מאיר (סוחר מנופקטורה).

ותחזינה עינינו

חזון ציון דבק ב׳ עוד בהיותי ילד קטן, בבית קרובי חיים יעקב ואשתו גלה מענקא. הם היו אנשים אמידים, ובדירתם היפה (ילדים לא היו להם), היו תלויות על הקירות תמונות־נוף נהדרות וגם עתיקות, כולן מארץ הקודש, כגון: תמונה כללית של ירושלים, הכותל המערבי, קבר רחל, מערת המכפלה, הר המוריה, הר הזיתים ועוד. אין לתאר את הרגשות והגעגועים הכמוסים שעוררו התמונות בלבי.

ואלה הנואמים

ר׳ ש. ז. פוזנר (ציונים); המורה פלוצר (ציו־נים); כהן שמעון (ציונים); יצחק בוכמן (ציונים); אשר דובז׳ינסקי (ציונים); יעקב גולדשלק (צעירי ציון); חיים זליג גולדשלק (צעירי ציון); טשרנו־צ׳פקה (המזרחי); רוזנוביץ (המזרחי — יליד ריפין); פוקאטש (פועלי ציון); מנדלבוים (פועלי ציון); גרינ־ברג (המורה מוארשה, בונד); ביניש פלאצקער (חייט, מהפכן).

מגידים ונואמים מהחוץ

מגידים רבים היו באים לדרוש דרשות בבית המדרש בריפין, ובעיקר עשה בנו רושם עז מגיד אחד שהיה בא אלינו לפני ראש השנה והיה מלהיב את קהל השומעים לתשובה וצדקה ולהכנה ליום הדין הנורא המתקרב ובא.

המרצה הראשון בתקופת נעורי שבא מהחוץ להטיף לציונות היה המטיף הציוני הנודע ד״ר מילייקובסקי. הוא נאם בבית־הכנסת הגדול בריפין, בדמדומי בין הערביים, והרושם היה עצום. היינו כחולמים.

חזק היה עלינו ועל הלך־מחשבותינו גם רישומו של המרצה איטקין שבא אלינו מוארשה.

ועל אלה אני בוכיה

בתוך חללי השבר הגדול והטבח האיום של בני עמנו אזכיר את שני חברי היקרים, הנאמנים והמסו־רים ביותר — יצחק בוכמן, הרציני, המשכיל, המתמיד ושואף הדעת, המסור והנלהב לרעיוננו, ומשה בורשטין, עליז החיים, התוסס, יפה־מראה והאהוב על הכול.

וניספה גם יוסף ל׳ב בלושטין, בן אחי דוד ז״ל, שבנעוריו קראו לו בני העיר „קונדס״ בגלל שובבותו ועליזותו. פיקח היה וזריז, בעל כשרונות ומלא מרץ. יחד עם כל בית ישראל בריפין אבדו בשואה.

יונה ישראלי / בסוכה המשותפת

החצר

לארבעה בתים צמודים זה לזה, בכיכר השוק בריפין, ממספר 18 עד 21, היתה חצר משותפת. פעם היו מחיצות או גדרות שהפרידו בין בית לבית, אך ברבות השנים, נפרצו והשתבשו כליל, וכך היו ארבע החצרות לחצר גדולה אחת. בחצר הזאת ביליתי את ילדותי במשחקים שונים ובמעשי ילדות, יחד עם שאר הילדים, בניהם של דיירי הבתים. בחצר זו מצויים היו מחסנים פזורים, שבעליהם היו דיירי הבתים, ובהם מיני דלק ששימשו כל ימות השנה לצרכי בישול ובחורף להסקת התנורים, אף גרוטאות נתגלגלו במחסנים אלה, ויש ששכנו שם עופות...

מעבר לדרך היה מורד שהוליך לשדה הרחב של שולדר הזקן, שגבל מצדו השמאלי בגנו של הכומר. לגן הזה היה פתח מן החצר, וכאשר עלה ברצוננו להתגנב בדרך זו בחשאי לגן כדי להשתטח על כר הדשא המוריק בו, להתחמם באור השמש או לטבול רגלינו היחפות בנהר „סטאָוו" — נתקבלנו בנביחות איומות של כלבים, או במטר אבנים שהמטירו עלינו ה„שגצים" שהתגוררו בקרבת מקום. מיד היינו נסים בבהלה ולא העזנו זמן רב לנסות להכנס לגן.

במורד ההר, שהיה מכוסה בקיץ דשא, פרחי שדה ושיחים דוקרניים, קוטפים היינו פרחים וצדים פרפרים, שמשכו לבנו בשלל צבעיהם. ואילו בחורף, כשהכל היה עטוף מעטה שלג, היינו סוללים עליו שבילים להחלקה ולהגלשה, בונים את גולם־השלג המסורתי ומעיפים כדורי שלג. בפינה אחת של החצר, סמוך לחלון של משפחת מנקי, שם התגוררה בזמנו משפחת זונבנד, היה המקום המיועד לסוכה שהוקמה שנה שנה לתושבי פל ארבעת הבתים.

הסוכה

את חג הסוכות אהבתי במיוחד, ואני זוכרת, כבחלום, את הזמנים שבהם היו נחמן ואברהם זונבנד (כיום שבתאי) מקימים אותה בזריזות, תוך בדיחות־דעת האופיינית להם. ודאי לא ידעו אז, שהם עושים את צעדיהם הראשונים במלאכת הבנין, ועתידים הם להמשיך בה בממדים גדולים בארץ.

כשעזבו בני משפחת זונבנד את ריפין, עברה הקמת מלאכת הסוכה לידי בני מנקי ואחרים. בסוכה זו סעדו דייריהם של כל ארבעת הבתים, בלא הבדל מעמד. זוכרת אני את כל ראשי המשפחות, לבושים במלבושיהם החגיגיים, ילדיהם עמם, והם מסובים לשולחן אחד. ישבו שם: חסקל ושרנסקי, משה מנדל בראון ומידזינסקי ז"ל, מאיר זליג כהן ואשר פורגץ ז"ל, קרנישין וקויפמן ז"ל, מנקי ובלדו. דייריהם של כל ארבעת הבתים התאחדו בחג זה והיו למשפחה גדולה אחת. כל ראש־משפחה קידש על היין, לפי התור, ועקרות הבית שעמלו בבישול ובאפייה במשך יום יומיים והשתדלו להשביח את המאכלים בטעם ובצורה, כדי שלא לבייש את בני־ביתם, הביאו את פרי עמלן בפניט מפיקות אושר ורגשי־חיבה לבני משפחותיהן הסועדים. היתה זו כסעודת־מלכים חד־פעמית, אחת בשנה, וביחוד לאלה שכל השנה חיו בדוחק ועוני.

הרוח ששרויה בסוכה היתה מרוממת מאד. השכנים החליפו ביניהם דברים, אחד סיפר בדיחה, אחר משל, ולבסוף שרו ניגונים שונים, איש איש לפי הרגליו. משגדלתי וניתן גם לי להגיש אוכל לבני משפחתי בסוכה, לא היה קץ לשמחתי. הייתי יורדת את שתי הקומות בעלות מדרגות שבורות עד סכנת נפשות, מחזיקה נר ביד, תוך פחד, ולא חלילה מחשש החלקה וריסוק־אברים, אלא מפחד שמא חס ושלום תישמט צלחת מידי... ואז „יפטרוני" מתפקיד זה שהיה חביב ומכובד עלי ביותר. וכך הייתי יורדת ועולה 4־5 פעמים בערב, ועוברת את החצר לרחבה בדרך לסוכה.

למחרת היום, בצהרים, הגיעה סעודת חג הסוכות לשיאה, בהתחרות המסורתית על „הקיגל" הטעים ביותר, שבה היתה זוכה לשבחים שנה שנה מרת

קופמן. פניה הקורנות מאושר נראות לעיני, משל אך אתמול היה הדבר...

חברתי מלכה

אדם עלול לשכוח הרבה, אך לעולם לא ישכח חבריו למשחק משחר ילדותו. ושעה שאני חוזרת במחשבתי לשנות הילדות, אני רואה לפני את כל חברי למשחק. ולזכרה של חברה אחת המלווה אותי כל השנים מאז יצאתי מריפין, מלכה כהן — אקדיש כמה שורות. אמי זכרונה לברכה היתה אומרת, שאך שבועיים בלבד מבדילים בינינו. נמצא, שנולדנו שתינו בשנה אחת ובחודש אחד. מלכה, אף־על־פי שלא התגוררה באחד מארבעת הבתים הללו, שיחקה את משחקיה יחד אתי בחצר הגדולה. עם מלכה למדתי במין „חדר", או בית תרבות ומורינו היו גוטפלד ואשר קופה ז״ל. אתה יחד המשכתי בכיתות בית־הספר, בתנועת „השומר־הצעיר", בקבוצה ובגדוד אחד.

מלכה גדלה והיתה לבחורה נאה, מוכשרת וחרוצה. הנה אני רואה אותה יושבת בחנות, נשענת על אדן החלון, ובידיה סריגה, רקמה או ספר. בכשרונה הרב עוזרת היא לאביה במסחר, וסמוך לעלייתי לארץ, נראות פניה המאירות נשקפות מן הקיוסק של מר לושינסקי, שכן היתה מוכרת עתונים וסיגריות. עם מלכה מטיילת הייתי בחוצות ריפין, יחד חלמנו, טיפחנו חלומותינו האופייניים לבנות בגיל 17—16. העתיד הנעלם נראה לנו טוב ויפה. קשורות היינו קשר הדוק, ומכל חברותיה היתה מגלה רק לפני צפונות לבה. בלילה האחרון לפני שעזבתי את ריפין, לנה בביתי, יחד עם יפה חזן ורבקה בורשטיין. היה זה ליל־שימורים בקיץ שנת 1935. הצעתי משכב אחד לכולנו על הרצפה. אף אחת מאתנו לא עצמה עין. פטפטנו על דא ועל הא... וכולנו מקוות להמשיך ידידותנו בארץ, שבה ודאי ניפגש אי־פעם, אולי בעתיד הקרוב. השכם בבוקר הן ליוו אותי לאוטובוס. ליד השער נפגשנו עם חברינו יעקב מנקי, מנשה קריסטל ז״ל ואליעזר דומברובני. נפרדתי מכולם במלה האחרונה „להתראות"! חדורת אמונה עזה שסוף כולנו להתראות שוב יחד בארץ ישראל.

האוטובוס הסיעני לוארשה, ושוב לא ראיתים — יד אכזרית ניתקה את קשרי־הידידות לנצח. כף רגל של ילד אינה דורכת עוד בחצרות ריפין וחוצותיה, כשם שלעולם לא תקום עוד הסוכה על יושביה...

רחל אינוונטז' / בשנת 1918 - על גבול הילדות

בשנת 1918, נסעה משפחתי, אבא, אמא ותשעה ילדים לריפין לבלות קיץ אחד. כשהגענו עשתה עלינו העיירה רושם מצוין. האנשים היו אדיבים, לא היו לנו מכרים שם. בכל זאת עזרו לנו למצוא דירה אצל קרביצקה, בסימטה שקראו אותה „די שמאַלע ליק". שכנינו היו בני משפחת בוכמן. רגילה הייתי לראות יום יום את סידור הבית שלהם דרך החלון שלנו. הייתי אז בת שתים עשרה, ומכיון שנשארנו לגור בריפין חמש שנים, קשורים נעורי בזכרונות על העיירה הזאת. אינני זוכרת, אם פעם סבלו היהודים מאנטישמיות בריפין. בתנועת השומר הצעיר הרגשנו חופשיים, ובל״ג בעומר היינו יוצאים ליום שלם לשדה מחוץ לעיר. הקמנו מחנה, התעמלנו, שרנו, סדרנו פירמידות. היתה התקהלות גם מצד לא יהודים, אבל אף אחד לא הפריע לנו.

קשה להתרגל למחשבה שעיר ריפין נתרוקנה מיהודים. תמיד היה לי הרושם ששם, הרוב הם יהודים. אני תמיד מתיחדת עם קדושי ריפין ומשתתפת ביום ההזכרה, כי הם קרובים לי, למרות מה שאינני ילידת ריפין. היתה לי חברת נפש, שעזרה לי בלימודים בביתה. היתה זאת בלומה קליינברג ז״ל. בכלל חי הנוער היהודי בריפין חיים תרבותיים. הקשר אתם לא נפסק.

בלהה דובנו־גלילי / **הווי וחלומות**

שבת

זה עתה גמרנו את הוויכוח: של מי התור להביא את ה„טשולנט״ מ„חסקל בעקער״? שנינו הולכים — אחי ואני. יורדים בדהרה את המדרגות. הרחובות ריקים מאדם. מעבר למדרכה משתרע ה„רוח הקודש״ — היה זה בית קברות עתיק יומין. עצי ערמון גבוהים ומסועפים השרו על המקום אפלולית מיסתורית. הקברים הבודדים נראו תמיד כזועפים ומאיימים... בעיקר לנו — לילדי היהודים. הכתובות השחוקות על המצבות אותם השתדלנו לפענח צפנו בתוכם סודות ורזים. מתחת לרגלינו — מרבד עלים מצהיבים, אשר רישרושם התמזג בקולות הרוח המיללת. בקצה השני של החורשה — הדמות המרכזית — פסל ישו העומד בתוך מבנה צר וגבוה. כמה פחדנו להסתכל בו!

לעתים מוכנה הייתי להשבע שהנה, הנה הוא זז ועוד מעט ירד אלי ואז — מי יודע מה יאונה לי!

מן הצד השני של הרחוב התנשא בנין ה„קירכע״ הכנסיה של הקהילה הגרמנית (וכפי שהתברר אחר־כך — קן המטה של הנאצים המקומיים).

שני אלה — הכנסיה ובית הקברות — היו הופכים את קטע דרך זו בשבילנו — הילדים היהודיים — לסיוט. בגמר הרחוב הזה רוח לי ובמידה והכלבים של קולשינסקי היו מאחורי והתקרבתי יותר ויותר לגשר („די בריק״) הייתי מתמלאה רגש של בטחון — בתוך עמי הייתי! הרחוב המה עכשיו ילדים יהודיים. בידי כולם מגבות להחזקת „סיר החמין״ הוא ה„טשולנט״ ופני כולם מיועדים למאפיות למיניהן. הכנת ה„טשולנט״, הבאתו למאפיה והחזרתו היו בבחינת מיבצעים אשר קיפלו בתוכם קטעי הווי לגבי הילדים היהודיים. לא אחת התארגנו ל„יחידות קרביות אזוריות״ עם „סיירים״ — תיכננו פעולות הגנה ואף עברנו להתקפה רבתי.

הגענו אם־כן למאפיתו של מר פוקס. יהודי חביב, טוב מזג. אוהב ילדים מושבע, בעל חיוך מלבב שהתמשך מעיני התכלת שלו ועד זקנו הזהוב־הבהיר. אהבנו אותו ואת בדיחותיו בהן היה ללא ליאות מכבד כל ילד וילד.

מצידו השני של הרחוב — המאפיה של הפולני יסטשמסקי, עם האופה הראשי שלו „פן טדאוש״ המפורסם. ומי אינו זוכר את בת יסטשמסקי רחבת הממדים, אשר כה הטיבה לרקוד „פולקה״ בימי ראשון ב„שפיטאַל־גאַרטן״ (גן „בית החולים״)?

להתגנב לתוך הגן הנ״ל בלי כרטיס כניסה היה זה אחד המיבצעים הקשים והמהנים ביותר. לבעלי נסיון, ידועות היו הפירצות מסביב לגדר, כשהבטוחה ביניהן היתה זו מצד הכביש לעיירה דובז׳ין. היתה זאת כעין מחילה שנחפרה במיוחד מתחת לגדר למטרת ה„פילוח״. לעולם לא אשכח את האושר שהיה מציף אותי כשהייתי כבר מעבר לגדר — מלאת חול, סתורת שער אך קורנת! צלילי הפולקה העליזה של תזמורת „מכבי אש״ הדהדו באוויר, סרפנטינות וקונפטי הומטרו כגשם צבעוני על הזוגות הרוקדים. המזנון המה מהמון אדם. לשיא החויה הגענו בזמן שפרצה תיגרה בין הקהל (בלי זה אי אפשר היה...) שכל הזמן היטיב את לבו בלגימה.

הבאת „סיר החמין״ שימשה נקודת השיא של יום השבת. רק את זאת עוד עלי להוסיף, שהחזרה מן המאפיה לא אחת היתה מלווה רדיפה דרמטית של אחד השקצים — דבר אשר קיבלנו אותו כמובן מאליו, טבעי, „שייך״ לנוף חיינו. אנו ילדי ה„פיסקי״ (פירוש המלה הוא „חולות״, כי היה זה בזמנו פרבר העיירה), רגילים היינו „לתת תשובה״ — וזה התאפשר רק כשמרדכי בולק — נער יהודי עז רוח, בריא, ובעל מיבנה גוף אטלטי — היה נירתם לפעולה. אחרי „פעולת תגמול״ בהנהגתו של מרדכי בולק, נהנינו זמן רב משקט.

חנות־פלאים

הורי „באופן טבעי" הפכו כמעט לחברי קן „השומר הצעיר". אבא היה זמן ממושך ב„פטרונט" — היה זה כעין יצוג בפני מוסדות ממשלתיים־עירוניים.

אמי השתתפה באופן פעיל בהכנות לקראת כל יציאה מהבית. לא חסרו הוראות, עצות, אזהרות ברוח טובה של „אַ מאמע" — אך מעולם לא עצרה בעדנו, מעולם לא התנגדה.

בין יתר המיבצעים היפים הכריז ביום בהיר אחד מורנו יהושע על „מבצע הדגלים". למשך כמה שבועות הפך ביתנו ל„מטה המבצע". ימים ולילות ישבנו ורקמנו בחוטי זהב כסף, ותכלת־לבן את דגלי התנועה, הגדודים והקבוצות. גם אחיותי השתתפו במיבצע זה ברוקמן בכל שעות הפנאי שלהן. החדרים שלנו, שמראיהם כרגיל כ„חלון ראוה" מסודר למופת, הפכו לבית מלאכה — והמפליא הוא שאמי ז"ל לא זו בלבד שלא התנגדה לכך, אלא ברוב מרץ הפכה לאחת המבצעות הפעילות ביותר של המפעל היפה הזה. וכשבחג התנועה התנוססו ברמה דגל תכלת־לבן של התנועה ועל ידם יתר הדגלים בשלל צבעיהם — התמלא לבי גאווה שגם יד אמי בדבר.

הודות לנכונותם המלאה של הורינו לשתף אתנו פעולה העתקנו את הווי הקן לביתנו. כך היינו בערבי יום שישי גומרים בחפזון את האוכל ונשארים שעה קלה על יד השולחן ומשמיעים בזה אחר זה את „שירי המולדת", „שירי התנועה", ו„שירי עבודה", יחד עם ההורים ב„שני קולות" וב„קנונים", כשאבא מלווה את „מקהלת הכיס" המשפחתית בעזרת שני מזלגות ומתופף באצבעותיו על גבי השולחן. שמחנו וגאים היינו כשמאחורי החלון התאסף קהל שומעים מבין השכנים, שרובם היו פולנים.

דמות מוזרה

לקראת ראש השנה קיבלנו גלויות ברכה מהק.ק.ל. הגלויות חולקו בין כל תנועות הנוער אשר — כרגיל — קיימו ביניהן התחרות — מי יתרים יותר בשביל הק. ק. ל.

בת לויתי היתה גם הפעם חברתי חנה קפמן. האזור שלנו היה רחבת השוק על כל סימטאותיו.

בריפין חיה משפחת רוטקופ, אשר לפני שנים רבות שיכלה את ילדם יחידם. מיום האסון החלו להלך אגדות על אודות קמצנותם של ההורים השכולים.

למרות הדירה המרווחת בביתם — גרו בעלית הגג שמעל לדירתם ושמה גידלו וטיפחו תרנגול. הוא היה קשור לרגל המיטה. לעתים מזומנות היה מר רוטקופ — יהודי נמוך, מצומק, בעל זקן רחב מידות — קונה גרעינים ובעזרת מאזניים שהתקין מקופסאות של משחת נעלים היה מקציב לתרנגול מנת אוכל מוגבלת. על אשתו סיפרו שיום יום בשעה מסוימת היתה מסתגרת בחדרה, פותחת את מגירת ארונה, מוציאה ממנו את בגדי ילדה המת, מסדרת אותם ובדרך זו מתאבלת עליו יום־יום מחדש.

כרגיל, לקראת מיבצע כזה, חזרנו על הסיסמה „לא לדלג על שום בית יהודי" (פרט לחרדים קיצוניים שהתנגדותם לציונות ידועה היתה ברבים). נכנסנו לדירת משפחת רויטקופ. עלינו לחדרם בסולם צר. שלביו חרקו מתחת לרגלינו חריקה קולנית אשר הפריעה את דממת המוות של הבית העזוב. בהכנסנו לחדר, בדקנו ראשית כל אם אמנם קיים התרנגול — או שמא הוא רק יצור הדמיון הפורה של אזרחי ריפין? אכן — התרנגול היה, גם היה! דל נוצות, קטן ורזה ניצב ליד מיטת בעליו, משתדל לשוא לשמור ולו רק במעט על שארית גבריותו. היה זה סמל לצו הגיוני־אכזרי: „על כורחך אתה חי!"

שנים על שנים בוכה בי הקול

הפניתי את מבטי אל היהודי שעמד מולי. לבי דפק בחוזקה לקראת הרפתקה. יש לדעת שלא אחת הועפנו ממדרגות בתים מסויימים כשרק המלה „קרן קיימת" הושמעה על ידינו. הפעם היתה זאת העזה גדולה מצידנו להחריד יהודי זקן, אשר ידוע היה עליו ברבים, שזה שנים חי הוא מחוץ לכל מסגרת חברותית. בקול מורם קימעה (תמיד היתה לי הרגשה שלאדם מבוגר צריך לדבר בקול רם) בירכנו אותו לשלום וחנה חברתי, הכריזה: „הבאנו לך ברכת שנה טובה מארץ ישראל, מהקרן הקיימת!" היהודי נדהם. „לי"? — שאל הוא בהשתוממות גלויה —

„כן! לך!" — ענינו והושטנו לו את הגלויה שבראשה התנוססה הכתובת האישית שלו (אמצעי בדוק בידי מתרימים מנוסים). הוא הוציא בידיים רועדות משקפיים מתוך כיסו האחורי, בקושי הרכיב אותם על אפו — בעזרת חבל דק וחוט ברזל רגיל — ובקולו הרועד התחיל קורא: „שנה טובה — קרן קיימת"... לא גמר. מעיניו התגלגלו שתי דמעות גדולות ונשארו תקועות אי שם בין שערות זקנו הארוך.

התרגשות בלתי רגילה חנקה את גרוני. בנסיון נואש לעצור בעד זרם הדמעות שעמד לפרוץ הפניתי את ראשי אל חנה, והנה עומדת היא וללא כל מעצור נותנת פורקן להתרגשותה ובוכה, בוכה...

בזהירות רבה הניח הזקן את הגלויה על גבי המיטה, הוציא ממעמקי אפודתו מטפחת גדולה והתחיל לאט לאט, בידים רועדות להתיר אותה. לבסוף הוציא מהפנה 10 פרוטות והושיט לנו — ללא מלים בקול כבוש אחלנו לו עוד פעם „שנה טובה" ויצאנו. בשקט ירדנו את מדרגות הסולם בהרגשה שכאן אירע משהוא בלתי רגיל, משהו גדול. המלים „ארץ ישראל וקרן קיימת" היה בכוחם לדבר אל לבו של יהודי מוכה גורל, אשר — נדמה היה עד כה — שאין בעולם כוח שמסוגל לרכך את לבו הדווי.

נודע לי, שקרוב לפרוץ המלחמה, תרמה משפחת רויטקאַפּ את כל רכושה לשיפוץ בית הכנסת, סופר שלמטרה זו הובא צייר־מומחה, אשר במשך חודשים רבים עסק בעבודת קישוט וציור אחרי השיפוץ.

על אותו בית הכנסת כותב בחוברת שלו (בשפה הפולנית) בשם „השנואים" — הכוונה לכמרים — הכומר גרבובסקי:

„עד שבערב אחד נשמעו ברחוב צעקות. הופיעו חיילים חמושים. בית הכנסת של היהודים עולה בלה־בות. החיילים הגרמניים מקיפים את הבנין הבוער. אסור להתקרב. אסור לכבות. למחרת פירסמה ההנהלה הגרמנית של העיר הודעה שהיהודים הציתו את בית הכנסת שלהם ובתור עונש על מעשיהם זה הוטל עליהם קנס של 30,000 זהובים בתורת פיצויים... אנו הבי־נונו — היה זה האות הראשון של הסערה המתקרבת. מאותו יום והלאה התחילו להופיע סערות חדשות".

זה הוא קטע מתוך חוברת, שהוציא אותו כומר גרבובסקי בארצות הברית והעביר אותה אלי באדיבותו הרבה. וכך התחילו הקלגסים במלאכת השמדת העם היהודי שבית הכנסת היה — לדעתם — הסמל היחידי לקיום העם.

ולא הבינו „פותרי הבעיה היהודית" כי בלבות צעירים יהודים מפעם חזון שסמליו הם „מולדת" ו„חופש" — הם הסמלים אשר הולידו את הפרטיזנים ולוחמי הגיטאות.

חיים גוטפלד / באור השקיעה

בפתח דברינו אמרנו, שריפין היתה ישוב יהודי זעיר, אולם בעינינו, בעיני אלה שנולדו וגדלו בה, היתה זאת עיר יפה ונחמדה. עיר, שעל אף שנאת הגויים שהקיפונו, אהבנו אותה. היא היתה עיר הולדתנו, ולא מעט חלקם של יהודיה בבניינה ובפיתוחה.

אכן, גם בעירנו היו יהודים פעילים בכל השטחים של חיי החברה והכלכלה. היהודים הפכו את ריפין והסביבה, שהיתה חקלאית בעיקר, לאיזור תעשייתי ומסחרי.

ריפין היתה עיר נאה ונקיה, שבתיה, גניה, מוס־דות הציבור, בתי־המדרש ובתי־הכנסת שלה היו לדוגמה ולמופת.

בריפין התגוררו כחמש מאות משפחות יהודיות.

רוב המסחר והחרושת היה בידי היהודים. אזכיר לדוגמה את בית־החרושת למכשירי חקלאות של מר שלמה שטנצל.

הכניסה הראשית לעירנו עשתה רושם נאה. היו לעיר ארבע כניסות. מהרחוב הנאה וידמאחובה על הקיוסקים והעצים שלו, נשקף בניין הכנסיה הפר־

בוסלאבית, שעמדה על הר. לצד ימין נמשך הרחוב הראשי, שאליו אפשר היה להגיע דרך מגרש נרחב, ששימש אחת לשבועיים כשוק הסוסים.

מצד ימין לרחוב וידמאחובה התחיל רחוב באר־בארה, שבו היתה טחנת קמח גדולה.

סביבתה של ריפין היתה עשירה בחקלאותה, וכל איכרי הכפרים הקרובים היו באים לריפין, כדי לטחון בטחנת הקמח שלה את תבואותיהם.

את בית־החרושת למכשירים חקלאיים של מר שלמה שטנצל כבר הזכרתי לעיל, וכאן ברצוני להוסיף כמה פרטים אפייניים:

בבית החרושת עבדו רק פולנים, אולם מר שטנצל היה מעונין להעסיק גם יהודים.

פעם הכניס פועל יהודי, יעקב ביז׳ינסקי, בכוונה ללמדו את המקצוע. קמו כל הפועלים הנוצריים ומחו, והכריחו את בעל בית־החרושת לפטרו.

כי האנטישמיות, אף־על־פי שלא השתוללה בגלוי, הרי אין ספק שדי היה בגפרור אחד, כדי להפיח וללבות את אש השנאה.

נחזור עתה לתיאור עירנו:

מרחוב בארבארה היתה כניסה לרחוב פראגה, רחוב האינטליגנציה, שבו היו הגנים.

באותו רחוב היו בני הנוער מטיילים בחגים ובש־בתות. הוא שימש מעין טיילת לנוער.

ודואב הלב, כשאתה נזכר בפאר וביופי של הנוער שלנו: בחורים ובחורות צעירים ורעננים, תוססים ונושאים בלבם אידיאלים וחלומות נעלים, שהיו מטיילים באותו רחוב, חסד ואהבה במבטיהם. מאות היו וכל אחד חלם את חלום עתידו וחלום העם, כל אחד היה עולם בפני עצמו, עולם מלא געגועים ואושר, תוחלת ואמונה, והם ניספו באורח כה אכזרי.

והעולם ראה וידע, ולא נקף אצבע להצלה.

ומרחוב פראגה אל השוק המרכזי. פעמיים בשבוע היו איכרי הסביבה באים לכאן עם תוצרתם החקלאית, כשהם לבושים בגדיהם הצבעוניים. כל השוק נתמלא עגלות מלאות חלב, חמאה, גבינה, ירקות, תבואה, עופות ועוד. התושבים מקיפים את העגלות, מתמקחים עם המוכרים וצועקים בקולי קולות, אך באווירה ידידותית בהחלט, עד ששני הצדדים מגיעים לעמק השווה והעסק נגמר בכי טוב.



כיכר וידמאחאווע — תצלום משנת 1908

גמרו האיכרים את מכירת תוצרתם, הם נכנ־סים לחנויותיהם של היהודים וקונים שם את מצר־כיהם, החל במחט וחוט וכלה במכשירי חקלאות ומכונות.

האוכלוסיה הכפרית רחשה אימון מלא ליהודים, שלא רימו אותה, משום שהיו מעוניינים בלקוחות שיתמידו לקנות.

אחרי השוק נמשך רחוב פיאסקי ובית הקברות הקתולי. משם הגענו אל טחנת־קמח שהיתה מופעלת במימי הנהר. בקרבתה היתה כנסיה גרמנית עתיקה. ברחוב פיאסקי התגוררו הנפחים היהודיים, היה בית חרושת של גזוז, והשתרע על שטח גדול למדי — הגן העירוני.

כמה מלים על הנפחים.

היו אלה יהודים רחבי־גרם וגבוהי־קומה, בעלי־שרירים, יהודים שלא זו בלבד שהתפרנסו מיגיע כפיהם, אלא ראו במלאכה את תוכן חייהם; הם אהבו את העבודה, התייחסו אל הזולת באהבה וביושר. משנז־דמנת אל בית־מלאכתם וראית את פניהם הטובים שהאדימו באש המפוח וידעת, אלה הם יהודים ישרים וטובים, יהודים בעלי קומה זקופה.

ה„שול גאַס". ליד הנהר התנוססו שני בנינים: בית־הכנסת ובית־המדרש. בבית המדרש ישבו זקנים וצעירים ולמדו תורה, גמרא ופוסקים. חלל הרחוב היה מלא ניגונם של הלומדים, הניגון העצוב והמתוק וקולותיהם של הזקנים, שהיו אומרים „תהילים" ושופ־כים את מרי שיחם לפני בורא העולם. לא רחוק משם היו כמה מוסדות יהודיים, כגון „לינת הצדק", ה„חדרים" ועוד.

אבי היה מלמד ואמי היתה ה„מלמדת" היחידה בכל הסביבה, ואולי בכל מדינת פולין...

ומעשה שהיה כך היה:

כשנבחר הרב האחרון בעירנו, שהיה איש וילנא, למדן מופלג, התנה תנאי מפורש, שאבי עליו השלום, שהיה אז ראש ישיבה, יבוא אתו לריפין. וכך בא אבי לעירנו ופתח שם „חדר".

כשנפטר אבי ואמי נשארה בלא משען לפרנסה, לא היתה לה ברירה אלא ליטול על עצמה את עול המלמדות. היא היתה „למדנית" במלוא מובן המלה. ידעה לא רק תורה, נביאים וכתובים, אלא היתה בקיאה גם בש"ס.

בעלי הבתים, שידעו את צדקתה וידיעותיה הרבות, הסכימו, שהיא תמשיך בתור מלמדת.

בדרך לפיאסקס היה בית העם, ששכן בביתו של וולף פויזנר. שם נערכו אסיפות של בני הדור הצעיר — החלוצים, חברי „השומר הצעיר" וכו' ועתה עלה הכורת על הכל.

זליג בראון / הוא ידע לשכנע את היריב

ר׳ יעקב שמשון ליכטר ז״ל

בר אורין, בקי בספרות העברית החדשה, משכיל והוגה דעות מוותיקי הציונים הפעי־לים בעירנו. עדין נפש וישר לב, מכונס בתוך עצמו וממעט בדיבור ומרבה להגות, סבלן וסובלן.

היה מסור בלב ונפש לרעיון הציוני שטיפח וגידל בעירנו יחד עם הסבא ר׳ שמואל זיינויל ז״ל, הרבה שנים לפני שהציונות חדרה לשכבות רחבות בפולין. עניו, צנוע ונחבא אל הכלים, רחוק מהתבלטות, אבל בפעולתו הציונית לא ידע לאות ולא נרתע משום דבר. ידע לשכנע את היריב, להתווכח באדיבות ובנימוס מבלי לעורר רוגז כלשהו, וכולם התחשבו בו, אפילו יריביו.

החנות שלו היתה בית ועד לחכמים. היו מתווכחים שם בדברי ציונות והשכלה, במאמרים של אחד העם ומורה נבוכי הזמן לר׳ נחמן קרוכמל, דור דור ודורשיו.

זכורני, בילדותי נכנסתי לחנות לקנות משהו ושמעתי את הוויכוח בדבר המחלוקת שהיתה לפני למעלה ממאתיים שנה בין ר׳ יונתן אייבשיץ ז״ל ובין ר׳ יעקב צבי עמדן זצ״ל שהאשים את הרב הגדול בתורה בנטיה אחרי האמונה השבתאית.

על אף היותו בן אדם שקט, בורח מן הפרסומת ובלתי מסוגל לדברים ולפעולות נועזים, אך אשר לפעולה ציונית והשכלה לא נרתע מדברים הנועזים ביותר. ר׳ יעקב שמשון היה היוזם ומהמיסדים בעירנו לפני למעלה מ־50 שנה, ספריה נודדת למען הפצת השכלה בין שכבות רחבות, ותרם למענה כמות לא מבוטלת של ספרים מהספריה שלו. ספריה זו לא היתה שוכנת במקום קבוע, אלא נדדה ממקום למקום, משום עין רעה של השלטונות דאז, כי להמיסדים היה צפוי מאסר וגלות לסיביר. היה הרבה שנים יו״ר ועד הקהילה שעשתה יחד עם הסבא ר׳ שמואל זיינויל הרבה למען הציונות.

בשנת 1926 התגשם חלום חייו ועלה ארצה, התישב בגבעת חן אצל בתו, בעלת משק ועל אף גילו הקשיש עזר בעבודות המשק, כי רצה לקיים בנין הארץ בעבודה.

בהסתכלו בתמונתו של ד״ר הרצל שהיתה תלויה מעל מיטתו, עצם לנצח את עיניו.

השאיר 2 בנות בארץ ונכדים.

נפטר בשיבה טובה בגבעת חן בגיל 86 שנה.

רופא וסופר (מתוך ספר יובל ל„הצפירה״)

(יליד ריפין)

מהמון הסופרים אשר מאמריהם נדפסו בקביעות ב„הצפירה״ והועילו לא מעט להתחבבותה על הקהל הנני להזכיר את הד״ר י. פרנקל ז״ל, אשר במשך עשרים שנה הדפיס ב„הצפירה״ כמעט מדי שבוע בשבוע מאמרים בחכמת הרפואה ותורת שמירת הברי־אות. וכמו שהיה חז״ס (חיים זליג סלונימסקי) הראשון לכתוב מאמרי מדע כלליים פופולריים בעברית, כן היה הד״ר פרנקל, הראשון לכתוב מאמרי רפואה והיגינה בסגנון קל, בלי חקירות עמוקות ורק כעין שיחה נעימה, בהיותו יודע את נפש קורא העתון היומי, שאין שעתו פנויה לעסוק בחקר ולהוגיע את מוחו בענינים קשים.

ד״ר פרנקל היה יליד עיר קטנה בפלך פלוצק וימי בחרותו עברו עליו בלימוד התלמוד בגלוי והמדעים בסתר. בפלוצק עמד למבחן בידיעות לימודי הגימ־נזיום, ובוארשה נכנס לאוניברסיטה. את השפה העברית

חיבב מאוד, ועוד בהיותו תלמיד בימ״ד המדעים, כתב מאמרים ב„הצפירה״. גם בשנים הראשונות אחרי היותו לרופא היה כותב בעצמו עברית, ומאמריו נדפסו ב„הצפירה״ אחרי תיקונים קטנים. אפס הכתיבה עלתה באיבוד זמן רב, כי חסרה לו הטרמינולוגיה המדעית בעברית, והעיקר, כי עמל להוציא מתחת ידו כל מאמר ממולח ומתובל במבטאים נאים, בחידודים ובפלפולא חריפתא.

מאמריו ב„הצפירה״ וביתר שאת — חריצותו ופקחותו הגדולה, עשו לו במשך השנים שם גדול בין העם בוארשה, וירבו החולים המשכימים לפתחו והשו־אלים בעצתו, ויהי טרוד כל הימים לענות לשואליו במעונו ולבקר את החולים במעונותיהם (בעיקר ברחובות מושב עניי העם), ואז לא היתה לו עוד שהות לכתוב מאמריו בעברית ויחל לכתוב פולנית, ואותי לקח למעתיק. ואולם גם בכתבו פולנית, היה מערבב בכ״ז מבטאים עבריים ומליצות שנונות, שעלו בזכרונו בשעת כתיבה. ובכל יום ה׳ בשבוע, בערב, היה בא אל המערכת, לוקח העתקה ממאמרו המסודר לערב שבת, יושב עמי יחד, קורא בשים לב ומדייק בכל מלה ומלה, עומד על כל קוץ וקוץ, ואם לא ישרה בעיניו העתקת איזה מבטא, לא זז משם, עד שמצא, בעצמו או בעזרתי, העתקה נאה ויותר מתקבלת, וקץ לא היה לשמחתו, אם מצא איזה מבטא שנון, איזה פתגם הולם, איזה חידוד לא־רגיל. המסדרים היו מתרעמים מאוד על העבודה, אשר הטיל עליהם להגיה ולשנות ולהחליף, ואולם לא יכלו לסרב, כי היה בא אליהם במקרי־מחלה ומרפא אותם ואת בני ביתם חינם.

בשנים הראשונות היה ד״ר פרנקל כותב ב„הצפירה״ מאמרים ארוכים, בהמשכים וגם נדפסו אחרי־כן בספר מיוחד בשם: „שומר הבריאות״. אחר־כך החל לכתוב מאמרים קצרים, בשם „סנסני עץ החיים״, שהיו כעין כרוניקה מדיצינית, בהם היה מבאר ומסביר בסגנון קל ופזיז את כל ההמצאות החדשות במקצוע המדיצינה וכל חידוש שנתחדש בבית מדרשם של חכמי־ההגיינה. את פרקו זה לא חדל לכתוב ב„הצפירה״ כמעט עד יום מותו. הוא כתב בהתמדה אפילו בשעה שלא היה לו פנאי לאכול גם לחמו. כי בשנים האחרונות היה ד״ר פרנקל אחד הרופאים היותר מפורסמים בין העם, כלומר, בשדרות הנמוכות והבינוניות של היהודים, גרי כתובות, דזיקה ונאלווקי. הוא כבר עשה עושר רב, רכש לו בתים. וכל צורך לא היה לו בפרסום ע״י מאמרים ב„הצפירה״, ואולם הוא לא שינה אכסניה שלו. הוא נשאר לשבת בשכנות היהודים ועד יום מותו נשאר נאמן ל„הצפירה״.

מלכה גלובוס / ביקורי הראשון בריפין

בשנת 1929 נסעתי עם בתי, שהיתה אז בת שנתיים וחצי, לביקור אצל קרובי משפחה בריפין. לא זה בלבד שהיה זה ביקור ראשון שלי בריפין, אלא ששמעה ושמה של העיירה, גם הם היו חדשים עמי.

התרשמותי היתה שונה מכל מה שציפיתי. הן ידעתי עיירה פולנית מהי, אך ריפין לא דמתה לעיי־רות האחרות שאותן הכרתי. הפגישה הראשונה עם המשפחה היתה לבבית ונרגשת מאוד. כלה ונכדה היינו — קרובות מאוד, אך זרות בעצם, וההרגשה המעיקה שליוותה אותי לפני הפגישה — „איך זה יהיה?״ — נמוגה מיד. נתקבלנו בזרועות פתוחות ובחיבה ועד היום אין אני יכולה לשכוח קבלת־פנים זו.

היה זה יום ה׳ והשמועה על בואנו נפוצה מהר מאוד. השבת הקרובה היתה „שבת של ארץ ישראל״ בבית ההורים. כמעט כל תושביה היהודיים של העיירה באו, להוטים וצמאים לשמוע ולראות. אם על עצמנו יכולתי להסתפק בסיפור של מלים אחדות, הרי על הארץ דרוכים היו לשמוע במשך שעות. ואף־על־פי שעניתי כמיטב יכולתי על שאלותיהם — לא יכולתי להרוות את צמאונם. וביחוד שרוב השמות והמקומות היו ידועים לשומעים.

עיקר חפצי לספר על תופעה נוספת, אשר ייתכן שתושבי ריפין עצמם לא חשו בה או אולי לא ידעו להעריכה. פכים קטנים, בלתי־חשובים לכאורה, הזור־עים אור מיוחד על יחסם של הגויים בריפין ליהודים ולארץ ישראל.

זכורני — בתי חלתה. היינו נאלצים לערוך ביקור דחוף אצל רופא, והיה זה רופא גוי ולדעת סבתא — אנטישמי גמור. הרופא בדק, רשם מה שרשם, וכשגמר, ביקשני לשוחח מעט עם בתי, רוצה הוא לשמוע במו אזניו את צלילי השפה העברית. האומנם באמת מדברים בה? ו״האומנם אפילו ילדים קטנים?

ומקרה אחר — בגן העיר. טיילנו, ובתי מצאה לה חברה למשחק ואני נאלצת הייתי לשמש מתרגמת ומתווכת ביניהם. כששמע סבא של הילדה שפתנו, גילה ענין רב והרבה לשאול על הארץ. ומה הופתעה כל משפחתי בשובי מן הטיול, כשסיפרתי להם סיפור זה, כי אותו סבא ראש העיר היה, ואיש לא האמין שיש לו ענין כלשהו בחיי היהודים בארצם.

שהינו בריפין מחצית השנה. המשפחה דאגה לספק לנו כל צרכינו ולהנות אותנו ככל האפשר. לא פונקנו בשנים ההן בארץ, והם ניסו להיטיב עמנו ולמלא את החסר. אך אותו שפע יחסי לא הפחית במאומה את כמיהתם וגעגועיהם העזים לארץ.

שנים על שנים לא משו מלבנו הזכרונות של אותם חדשים יפים, של אותן פגישות יהודיות חמות.

וקשה להשלים עם המחשבה שכל אלה נכחדו ולא יהיו עוד לעולם.

יוסף בן־חיים (קונסקובולסקי) / מול סופות

אוירה אנטישמית ששררה בין כתלי הגימנסיה הפולנית בריפין מצד המורים ובעקבותיהם גם מצד החברים התלמידים. מבין המורים „הצטיין״ בה המורה לציור ושירה גם בשעות הלימוד, והיה קורא אותנו, היהודים (היינו 2—3 יהודים בכיתה) בשמותינו בהטעמה אנטישמית וצירף לנו כינויים שו־נים והזכיר את „הבצל והשום״ וכו׳. בדרך כך הוא היה גורם תענוג לעצמו ולחלק מתלמידי הכיתה. על כן לא ייפלא, שהדבר היה להרגל בין התלמידים, כולל המתונים שבהם, לכנותנו בשמות ובתארים מע־ליבים.

עם התעוררות ההכרה הציונית בין הנוער בעיירתנו שהביאה לעליה מוגברת, הבשיל גם בי הרעיון לעלות לארץ, על אף גילי הצעיר ולהמשיך לימודי בגימנסיה „הרצליה״ בתל־אביב. הימים — ימי העליה השלישית, אביב 1921. ואכן, במגמתי זו הצלחתי להשפיע על הורי, בעזרת כמה מבני קרובי, ובמיוחד סייעה אמי, שנטתה לרוח הציונות והחלוציות, להצלחת הענין לטובתי.

ב־10 באפריל יצאתי מוארשה דרך וינה לטריאסט, וב־14 בו עליתי על אניה שהפליגה למצרים. באלכ־סנדריה שהינו יומיים, וב־21 לחודש שחל ערב פסח, הגענו ליפו באנית־משא. משם העבירונו למחנה־הסגר שעל חוף הים על־יד יפו, החזיקונו סגורים ומסוגרים 3 ימים מאחורי הגדר. באו לבקרני אחדים מיוצאי ריפין שישבו בבית העולים, וביניהם למל סטוצ׳ינר — שנתבקש על ידי אמי להשגיח עלי ולהיות לי למדריך.

בגמר ההסגר הביאוני לבית־עולים, ששכן ביפו הערבית — בית גדול, מגודר סביב ומוקף בתים ערביים. אוירת חג שררה בלבי. כל יום היינו מטיילים לתל־אביב, שהתרכזה סביב הגימנזיה „הרצליה״, שדרות רוטשילד לא הגיעו אלא עד לרחוב אלנבי, שבשרובו הגדול היה ריק מבתים.

באסרו חג שחל באחד במאי ניגשנו בשעה מוקדמת לנמל יפו, לקבל אנית־נוסעים שבה הגיעו כמה מעולי ריפין, ומשנודע לנו שהעולים לא יורדו באותו יום, המשכנו דרכנו לתל־אביב כדי לחזות בתהלוכת האחד במאי, ואך מרוב צופים ברחובות איבדתי את בן־לווייתי.

בשעה 11 פשטה שמועה שהערבים מתפרעים

בגבול יפו—תל־אביב. החלטתי לחזור לבית־העולים ביפו. היות ולא הספקתי להכיר את הדרך המקוצרת דרך השכונות הגובלות בתל־אביב, העדפתי ללכת בכביש.

הוחלט לעבור לתל־אביב. פרט לשמירה צבאית נתרוקן בית־העולים מדייריו, והכול שוכנו באוהלים שהותקנו על חולות תל־אביב.

לבית־העולים ביפו לא חזרנו עוד. חלק מחפצינו שנשאר לפליטה, וביניהם מחצית מטעני — הועבר לתל־אביב.

מחוסרי עבודה שקענו בחולות תל־אביב. יום־יום היינו הולכים ללשכת העבודה, שאגב שם נתקבל הדואר בשבילנו מחו״ל — בצריף לא רחוק מחולות רח׳ אלנבי—שדרות רוטשילד. כעבור שבועיים נש־לחנו לפתח־תקוה, לעבודה בקטיף שקדים, בעידור וחפירת צלחות בפרדסים בטוריה. שכרנו חדר לארבעה (האחים סטוצ׳ינר אני וחבר רביעי), ובגלל חוסר מיטות הצענו את משכבינו על הרצפה.

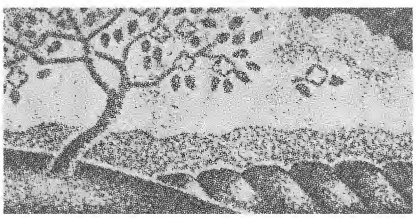
עבדנו בעבודות שונות, ובהפסקות, עד לעונות הקטיף בפרדסים. אחר כך פנינו לגדוד העבודה ע״ש י. טרומפלדור שנטה את אוהליו ליד פתח־תקוה, ובראשו עמד יהודה קופלוביץ (אלמוג). הגדוד עסק אז בסלילת הדרך לרכבת פתח־תקוה — ראש העין. כשנשאלתי לגילי, סירבו לקבלני. מדוכא וגלמוד חזרתי למושבה. כעבור שבועיים פניתי שוב בהוסיפי לגילי שנתיים — ונתקבלתי. לא קלה היתה העבודה. האדמה היתה קשה והיה צורך לפוררה, להעלותה בסלים על קרונות ולמלא בה תעלות ומשקעים. כלי העבודה המשוכללים של זמננו עדיין לא היו בתקופה ההיא. עבדנו שתים וגם שלוש משמרות ביממה, כי היה צורך לסיים העבודה במועד מסוים.

כעבור כמה שבועות הועבר חלק מהמחנה — כ־300 איש — לצריפין, ושם סללנו כבישים מתוך מחנה הצבא הבריטי.

אחר־כך הועברנו לתל־אביב וצורפנו למחנה מחוסרי העבודה בתל־אביב. הושבנו באוהלים בקירבת בית־הקברות (הישן), לא רחוק משפת הים, מול בית הקפה („גליה״). היה זה בחודשי הקיץ 1922. כעבור זמן קצר כבר עבדנו אצל מעביד חדש — עירית תל־אביב, שהעסיקה אותנו בעבודות דחק. הוצאנו סלעים משפת הים וסללנו בהם את רחוב אלנבי. אחרי שעות העבודה היינו מבקרים אצל יוצאי ריפין שהת־גוררו בתל־אביב וביחוד בדירתם של צדוק ורחל שבתאי (זונבנד־פוזנר), ששימשה מקום מיפגש קבוע לריפינאים, שם נועדנו בהזדמנויות שונות והצטלמנו בצוותא. מאורע ראוי לציון היה אז הולדתו של הבן הראשון ליוצאי ריפין, נכדו של „הסבא״ ר׳ ש. ז. פוזנר, שגרם שמחה להורים צדוק ורחל ולכולנו.

מבית הורי תכפו במכתבים הצעות ובקשות שאח־זור הביתה ללמוד מקצוע. נסיתי לקיים בתל־אביב את בקשת הורי וללמוד את מקצוע הנהגות — וללא הצלחה. שידולי החברים והמצב בכלל הניעוני לקבל את הצעתם של הורי. בראש השנה 1922 טיילתי ברובע היהודי של סלוניקי וחזיתי ביהודיה ההולכים לבתי־הכנסת, ובמחשבותי חזרתי לזמנים עברו בבית אבא... בדרך נודע לי על התארגנותה של קבוצה מיוצאי ריפין שלמדו את מקצוע הבנאות ונקראה בשם „ברזלי״. היה בדעתי להשאר בוינה ולהשתלם במקצוע האריגה, אך ההורים מרוב תשוקה לראותני טלגרפו אלי שאבוא הביתה לחג.

בערב סוכות, בשעות הבוקר, התקרבתי באוטו־משא למבואות העיירה. לשמחת הורי לא היה גבול. אולם בקרבי היתה גם הרגשה של אי־נעימות שהציקה זמן רב.



לאה גלובוס / ולבי יכאב, יכאב

אֶרשום שורות אלו, כדי שהילדים שלנו, הצב־רים, לא ישכחו לנצח מה עוללו הנאצים למשפחתנו ולעם היהודי כולו.

אני חיה בארץ זה שנים רבות, ולעתים אני חוזרת במחשבתי לשנות הילדות ולזכרונות ימי מלחמת העולם הראשונה ב־1914.

זכור לי המקרה באחי יוסף ז״ל, כאשר הצבא הגרמני חנה בעירנו ריפין. היה לנו בית גדול, חצר נרחבת, ומחסן תבואות. הגרמנים החרימו אצלנו שני חדרים ואת המחסן. והנה, הביאו יום אחד אספקה לצבא, והגרמנים עמדו למלא את מחסננו. במקרה היה אחי בחצר והם קראו לו: „יהודי, בוא הנה, תעזור להוריד את השקים". אחי התנגד להם בגאווה ונכנס הביתה. כעבור שעה קלה בא אלינו הביתה קצין, שוט בידו, ושאל עליו, ובנוכחות אבי המנוח שלא יכול להושיעו — הלקה אותו באכזריות גדולה על החוצפה שהתנגד להם. המקרה הזה נחרת היטב בזכרוני ולא יכולתי להשתחרר ממנו. ורק אז התחלתי להבין, מה קשה להיות יהודי ומאז ראיתי באור אחר את העולם כולו. רצה הגורל, שאחי יקבל מיד גרמנית את המכה הראשונה בהיותו צעיר, ובתור מבוגר — את האחרונה.

שמעתי, שעם פרוץ הנאצים לעיירה שלנו היה הוא בין הראשונים שהגרמנים אספום והעבירום ליער סמוך לריפין, ושם נורו למוות. יהיה זכרו ברוך. אחר־כך הושמדה כל המשפחה, וכל יהודי ריפין. הלב דואב, ואין המוח מסוגל עד היום לתפוס שאמנם באמת קרה כדבר הזה, נשמדו יהודי פולין. את הנעשה אין להשיב, ואין לתקן.

בפולין הייתי מעורבת תמיד בחברה פולנית, והם היו חולקים לי מחמאות והיו אומרים, שעלי אך לקבל קצת „מים קדושים" ואז אהיה כאחת מהם. הייתי תמימה מאוד, והדבר גרם לי בזמנו עונג; אבל אחרי המקרה באחי חל משבר גדול בנפשי. חשתי שכל כוונתם לא היתה אלא לצוד נפש מישראל. התחלתי לפקוח עיני. פה ושם שמעתי: „יהודי לך לפלשתינה, שם מקומך". ואז הבשילה בי המחשבה שלא אוכל להמשיך בשום פנים בחיים שיגרתיים אלה, ועלי לעקור ממקום הולדתי ולהתחיל בחיים חדשים — בחיים של עבודה ושל הערכה לאדם וליהודי גם יחד.

היתה אז תנועה חלוצית חזקה בעיירנו, ורבים עלו לארץ. גם אני החלטתי לעלות. אבל לא קל היה להגשים. הורי התנגדו בתוקף לעלייתי, פחדו שלא אוכל להסתגל לחיי עבודה שלא הייתי רגילה בה. שנתיים נמשך המאבק. עמדתי בעקשנותי — וניצחתי. לא אעמוד בהרחבה על התאקלמותי בארץ; עליתי חדורה רצון חזק, בשקידה ובעקשנות הסתגלתי לחיי הארץ. בניתי משפחה, גידלתי בנים, המשרתים עתה בצה״ל. וכך אני ממשיכה חיי, משתדלת להיות מועילה בארץ ובחברה.

ועמי בארץ אחות אחת, שרה, שהספיקה לעלות לפני השואה.

השאר, הכול — נשמד.

קשה להאמין. עולם שלם של יהודים נחרב, על היותם יהודים.

קשה להאמין, והלב שואל בלי סוף: למה? למה?

לזכור — ולא לשכוח.

יהיה זכרם חרות בלבנו לנצח.



עלי חורבות אתהלך

על שרפות אהלך, על שממות-עולם,
וחללי בת-עמי ירדפוני כולם.
כל אבן מרצפת יעקרו עקור,
יספרו הדמעות בכל נחל ויאור.

מלוא כף עפר ארים בכפי —
הוי, כמה עינים מציצות בי!
כל צרור — דור, כל גרגר-חול — סבא.
אדמה לי קרובה זה שנות-רבבה.

על עיים אהלך, אחפש בקברים,
רק עץ בודד אלי ראשו ירים,
עץ פליט, שריד, רחב-גזע וענף.
בצלו ישב פעם סבי עניו.

תוהה האילן, קליפתו סדוקה,
על קברים כפוף ברוח מדוכא.
עורו יבול כנבול לבבי.
אילן, הוי, אילן, אתה לי אבי!

אילן, הוי, אילן לפניך אנגן.
לבבי חליל, החרש ימאן.
כצפרים מכלוב פורצים שירי מפי,
ולא יתנו מנוח, ולא יתנו דמי.

עלי חורבות אעמוד ואנסר, אנסר,
עד מעין בישימון פדות יבשר.
עד הפוך חשכי לאור שבעתים,
עד עלות עירי לשמי-השמים.

ד. ב. בוים

יוסף בן־חיים (קונסקובולסקי) / גיהנום עלי אדמות

מוקדש לזכרם של אשתי
דינה, בתי צשיה ובני אריה

בריחת האוכלוסיה

עם התקדמותם של קלגסי היטלר על אדמת פולין אחז את האוכלוסיה של הערים והעיירות בול־מוס של בריחה, מבלי לדעת לאן. הכבישים היו גדושים אנשים נשים וטף, כלי רכב שונים, מכו־ניות מכל המינים, עגלות רתומות לסוסים והולכי־רגל.

גם על עיירתנו ריפין לא פסח הדבר — האוכ־לוסיה עזבה את העיירה, כדי להמלט מידי האויב הנאצי המתקרב. הנוער היהודי היה בין הראשונים לאחר שיהודי דוברז׳ין עברו את העיירה גבר הפחד, ורוב התושבים התכוננו לעזוב.

התקפות־אויר פקדו מזמן לזמן את העיירה וסביבתה וגרמו לחללים ופצועים מבין האוכלוסיה. אחרי שהנאצים כבשו את העיירה, ובאין אפשרות להימלט, חזרו הראשונים, ובמשך שבוע שבועיים הספיקו לחזור רובם מחוסר מנוס ומפלט. והיהודים התחילו להסתגל, באין ברירה, למצב שנוצר, ולהיכנע לפקודות ולמשטר המדכא, שהיו מלווים איומים ומאסרים של טובי הקהילה ו„קונטריבוציות" בצורת סכומי־כסף עצומים, בגדים, מזונות ומספוא.

עם כניסתם לריפין פקדו הנאצים לפתוח את כל החנויות ולחדש את החיים כרגיל.

רוב היהודים חיפשו אז דרכים להיפטר מכספם ולרכוש מוצרי הלבשה ומזונות לקראת החורף המתקרב.

אחרי יום הכיפורים שבו גם רבים מבני הנוער שחשבו להתחמק לצד הרוסי.

ההרגעה המדומה

בשבועיים הראשונים היה יחסם של הכובשים שקט והוגן. הם חילקו מצרכי מזונות, ממתקים וסיגריות. בהתנהגותם כבשו את לבות האוכלוסיה, והיו שאמרו: „אין השד נורא כתיאורו". כל זה תרם להרגעת הרוחות במקצת. ידיעות דומות הגיעו אלינו ממקומות כיבוש אחרים.

בין החוזרים לבתיהם היה גם בוכהלטר — חתנו של יעקב שטנצל ואשתו, שחזר לגרודז׳ונדז והפעיל את עסקיו — תפרות ומסחר עורות. מהם קיבלתי ידיעה לא לחזור לביתי, כי על רכושי — החנות והדירה — השתלט בעל־הבית (פאלקסדויטש) בעזרת ס.ס. וחיכו לבואי כדי להסגירני לידי הגסטפו.

כעבור מספר שבועות הגיעה השמועה, שב־15 לאוקטובר 1939 נצטוו כל היהודים שהספיקו לחזור, כמה עשרות משפחות — כ־120—150 נפשות, להופיע במגרש מסויים, כל אחד עם מטען עד 10 ק״ג להשלח לצפון. הביאום ליער מחוץ ליער ושם הוציאם להורג בירויות.

מיוצאי דוברז׳ין היו ביניהם נחום רוזן ומשפחתו; התנו — שימנסקי, אשתו וילדיהם ושתי בנות צעירות, ווייסמעהל ואשתו (גרברצ׳יק משרפץ).

החיה מגלה פרצופה

עם גמר החגים נגמרו גם אשליותינו בקשר לאדי־בותם של הנאצים.

לעיירה הגיעו אנשי הגיסטפו ויחד אתם אנשי „לשכת העבודה". מודעות על גבי מודעות התחילו להופיע כל בוקר ובמשך היום. תחילה נצטוו כל הגברים מגיל 17 עד 60 להירשם במשך ימים ספורים. התיצבות הגברים נקבעה כל יום בשעה שבע בבוקר. בזמן ההתייצבות הוצאו חלק לעבודות ולשירותים שונים בסביבה. אחדים הוצאו לבדיקות רפואיות, לפי ראות עינם, מתוך חשד של מחלות (ביניהם אשר קופה ואחרים), הם עוכבו ולא חזרו עוד לבתיהם. אחרי זמן קצר נודע מפי פולנים מקום קבורתם בחורשה מחוץ לעיר.

נקראו ראשי הקהילה: שמעון כהן, יעקב שטנצל, י. צייטאג, מ. גוטליבובסקי, לוקסנבורג, וארשאביאק, וניתנו להם פקודות שונות, לספק תלבושת חמה, כל מיני מזונות, קמח, קטניות ועוד. וזה בזמנים קצובים. מאחר שלא מלאו אחר הצוו בזמן הנקוב, נקראו שוב ונכלאו במרתף המשטרה ברחוב ווידמו־כובה, ושוחררו רק לאחר מסירת האספקה הדרושה.

דרישות אלה חזרו ונשנו, ויחד עם זה כליאתם של טובי העיירה. מפעם לפעם הטילו קנסות (קונטריבוציה) של סכומי כסף ניכרים, באיומים להקפיד בזמן הספקתם. המרתף התמלא אנשים חפים מפשע מכל שכבות האוכלוסיה, עשירים ועניים כאחד, החל בבער קליינבערג, חמי, וגמר בעמרם חורונוביץ ואחרים. החזיקום זמן מסויים והוחלפו באחרים, הכל לפי כושר הקליטה. חותני שוחרר כעבור שבועיים תודות להשתדלויות שונות, שנעזרנו על־ידי „פולקסדויטשן" מכרים מהסביבה.

המאסרים השיגו את מגמתם להטיל פחד על האוכלוסיה היהודית לקראת גירושה וטיהור העיירה מיהודיה ולעורר ביהודים את הרצון של הסתלקות מרצונם. שמועות כאלה נפוצו ולדאבוננו — גם נתאמתו. אז נוסף גוף החרד לגורל יהודי העיירה, נוסף לאסירים שהוחזקו על־ידי הגרמנים כמעט לצמיתות כערבון למילוי כל דרישותיהם. הקרבנות הוכו ועונו. צעקותיהם הגיעו החוצה. רכוש היהודים הוחרם ובכלל זה רכושו של חותני ב. קלייברג — הכפר לינגה על משקו החי והדומם — מקום מגורם של המשפחה, וכולם הוגלו העירה.

העינויים גוברים יום יום

החרדה בעיירה הגיעה לשיאה. כל המקלטים הוחרמו, וידיעות הרדיו הגיעו אלינו בעקיפין, על הרוב מסולפות. האנדרלמוסיה גברה והלכה. יחידים ומשפחות עזבו את העיירה לכיוון הגבול הרוסי (מלקין — נהר בוג), אך רבים התעכבו במלאווה ובעיירות אחרות. מפקידה לפקידה נערכו חיפושים אחר נשק. מקרה שלא מש מזכרוני: בוקר אחד נסגר רחוב בית הכנסת (אונטערגאַס) על־ידי הקלגסים והושם מצור גם על בית חותני, בו התגוררתי עם

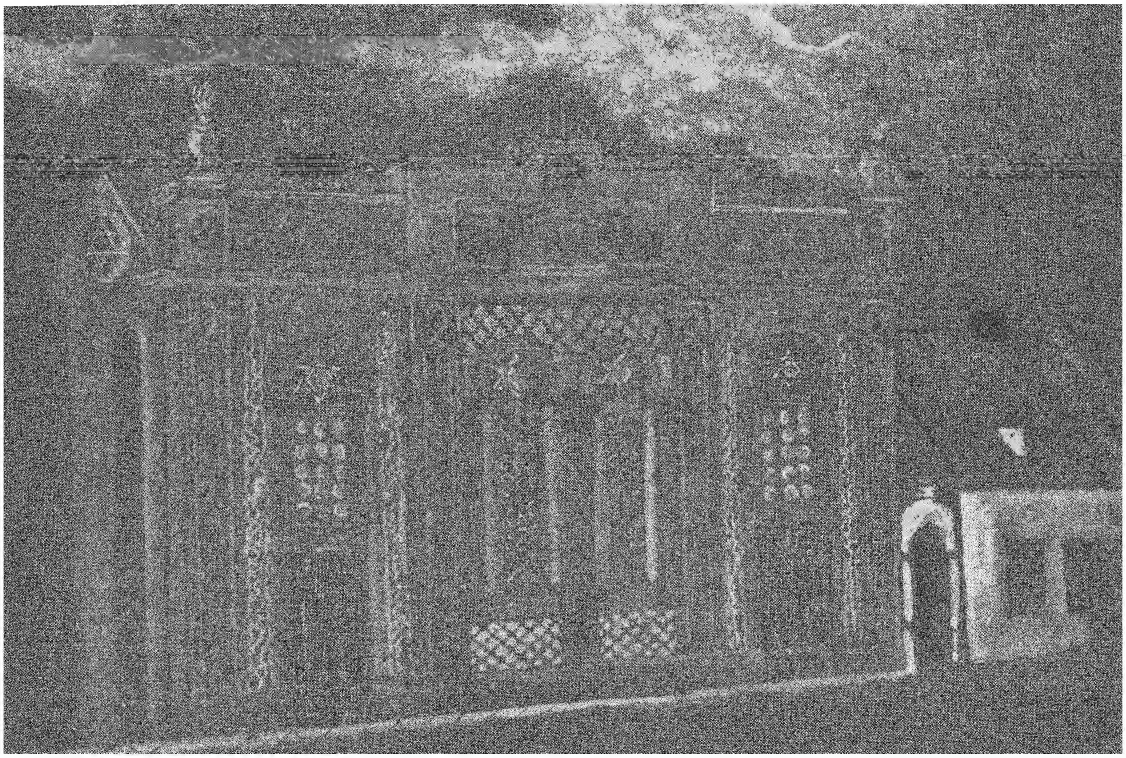
משפחתי. נמצאתי אז בקומת הקרקע, בדירתה של הגב' קלעניץ ובנה (בעניעק), בחור בעל קומה, שמן בשר, ונכנסו לערוך חיפוש גם בדירתם. לאחר חיפוש אישי אצל כל אחד מאתנו, הפכו הכל בחדרים. בעזבם, ליד היציאה, נתקלו בבעניעק, שהיה מטבעו חייכני. בראותם אותו שאלוהו הרוצחים: למה תחייך? והוא ענה, שאינו מחייך ואין לו כלל כוונה כזאת — ופנה להכנס פנימה. הם חזרו אחריו, הוציאוהו ולקחוהו אתם. הוא הוכנס בין רבים אחרים לאולם הקולנוע ונכלא בו. ההשתדלויות לשחררו לא הועילו. כעבור ימים ספורים נודע על הרצחו בחורשה יחד עם אחרים: קלמן (שכן להורי ברינעק), אברהם ברנהולץ (השמן) ועוד.

שריפת בית הכנסת

בחול המועד סוכות התחילו לפנות את הבתים הגובלים בבית הכנסת ובית־המדרש מדיירים. נפוצו שמועות על הצתה מתוכננת. בעבודת ההכנה הועסקו כ־15 איש מיהודי העיירה; הובאו למקום חביות חומר שריפה, הוצב משמר סביב, שמנע בעד סקרנים להסתכל בחלונות הפונים לעבר המקום.

בליל שמחת תורה, עם רדת היום, אך הגיע זמן העוצר והרחובות התרוקנו מאדם. בהתקרב חשכת הערב ללא ירח, בקעו פתאום עמודי אש ותמרות עשן עלו השמימה. כל לב ועין יהודי ולא־יהודי הופנה למקום השריפה. במחשבת היהודים עלה חורבן בית־המקדש ועיניהם מקור דמעה. נתכנסו בתוך הבתים והעלו זכרונות — גם חותני וחותנתי התחילו לגולל סיפורים ומעשיות שבחלקם נשמעו כאגדות, שהיו קשורים בבית הכנסת ובית־המדרש. בצורה בולטת ראו בכך את אבדן הקהילה והעיירה. כפעם בפעם ניגשנו להציץ מבעד החלונות. הלהבות ולשונות־האש ליחכו את הגג והקירות סביב. הבנין התחיל מתמוטט, ובלב כירסם כאב ועצבות פשטה בו.

בית הכנסת בריפין היה בנין לתפארת מבחוץ כמו בפנים. באמצע כותל המזרח התנשא כבוד ארון הקודש על קישוטיו. כרובים צובאים משני צידי לוחות הברית על עשרת הדברות המוזהבים, שהגיעו בגובהם מעל לעזרת הנשים. מעליהם התנשא קמרון.



מימין — בית המדרש. משמאל — בית הכנסת. לאורך החזית משתרע גן נוי.

חלונות מסביב לכיפה המתנשאת בראש הגג. פרוכת קטיפה מצופה קישוטי וקישורי זהב כיסתה אותו למלוא האורך. מדרגות משני צדי העמוד מכוסות מרבדים. באמצע האולם התנשאה במה לקריאת התורה ודרשות. מסביב למעקה בעזרת הנשים — ציורים של מזלות ועוד מעשי ידי אמן. וכן התקרה המקומרת. לו ניתן פה לספרי התורה בהיכל היו מספרים על דורות גאונים, לומדים ומלומדים, שחיו בזמנם בעיירה. ולא פעם, בהיותי ילד, הקשבתי לסיפורי סבתי ואמי על אחדים מהם, ששושלתם נמשכת עד היום.

גרוש היהודים מהעיירה

דכאון ללא שיעור השתרר בתוכנו. ראינו בהצתה סימנים להגליית יהודי העיירה המשמשת ובאה. ברוב הבתים דתחילה התכוננות למציאות המרה. התחילו לארוז את החפצים הכי נחוצים — מצעים, בגדים ומצרכי מזון את רוב החפצים יקרי־ערך תיכננו

להחביא, כי למרות הכל האמינו שמפלתם של הצוררים בוא תבוא בקרוב. ובינתים יום רדף יום וגברה השמועה, שביום 15 בנובמבר יגורשו כל היהודים לכיוון הצפון. לא חסרו יהודים מבין הקשישים והזקנים שאמרו, כי לא יזוזו מכאן. גם חותני היה מבין אלה שאמרו: מוטב לי להירות, ואת ביתי לא אעזוב. אבל עם גבור העינויים נחלשו דעותיהם. גברו המאסרים והעינויים, חלק מהנעצרים לא חזרו.

ביום ראשון, 13 בנובמבר, השכם בבוקר, יצאנו לדרך, הורי, הורי אשתי ועוד משפחות רבות. משרפץ נסעו הורי עם רבים אחרים ברכבת לורשה. אני, משפחתי והורי אשתי נסענו לפלוצק. אחרי שהות של יומיים אצל אסתר בת הרב לוריא — לשעבר הרב של ריפין, המשכנו דרכנו לקוטנו. משם עברתי כעבור כמה ימים עם משפחתי — אשתי ושני ילדי — לורשה. הצטרפנו להורי הזקנים ועזרתי להם בסידורם ובחייהם. בבואי לוארשה, פניתי ליוסל דובנו, שם פגשתי את אחיו דוד דובנו, אשתו ובתם

רבקה שהתגוררו אצלם. הורי ישבו אתם ארעית. השגנו חדר ובו התגוררנו יחד.

חיינו בגיטו וארשה

זרם הפליטים עם התחלת המלחמה נחלש בחדשי החורף. האוכלוסיה היהודית של וארשה גדלה, ויחד עם זה גדלה הצפיפות ברובעים היהודיים. רבים מתושבי הבירה וחלק מהפליטים עברו לערי השדה ועיירותיה. המצב הכלכלי החמיר מיום ליום. כל אחד התכנס בפינתו, נתון בצרותיו שנתרבו והלכו. כפעם בפעם ביקרנו אצל קרובים מכרים. נפגשנו תכופות ברחובות, בגוללנו זה באוזני השני מצרותיו. במיוחד היה קשה מצבם של הפליטים שעזבו את רכושם במקומות מהם גורשו וכאן היו זרים. הסוחרים והמכרים שאתם עמדנו בקשרי מסחר שנים רבות לפני המלחמה, שביקרנום עתה, נדו לנו בראשיהם והשתתפו בצערנו, מבלי להעלות על דעתם, שבזמן קצר ישתנה המצב גם לרעתם. חלק מפליטי ריפין הסתדרו אצל קרוביהם בוארשה. משפחת גורמן שמואל־פסח הצטרף לאחיו משה. גיסי יולק אדלר ומשפחתו כן אחותו מרת קליענץ — הצטרפו לאחותם, משפחת אברמסקי, בעל בית חרושת ומספר חנויות לנעלים בוארשה. משפחת לבקוביץ חיים, בנם קלמן ובתם חנה הסתדרו אצל בתם הבכירה שהתגוררה שם מלפני המלחמה. גיסתי איטה רוזנברג ובתה דינה, חותני בער קליינבערג, שהגיעו מגיטו קוטנו כמעט ברגל לוארשה, למרות גילו הגבוה — הסתדרו בחדר ברחוב ואליצוב. בגלל האיסור על היהודים לנסוע ברכבת, עשה דרכו ברגל. אולם בראותו את המצב החמור גמר אומר שאינו רוצה עוד לחיות, באמרו: „אבד לי הרצון להמשיך בחיים. רציתי לראות במפלת השונאים הפולניים — וזכיתי בכך". ובאמרי לו, שכדאי לזכות ולראות גם במפלת היטלר, ענה: „לא אני, לי די בכך". החליט להפטר מהחיים בהפסיקו לקבל מזון, ובתואנה של כאבים בחוט־השדרה נפל למשכב בסרבו להכניס רופא. כעבור כמה חדשים שבק חיים לכל חי.

הקשר עם מכרים וידידים

תכופות ביקרתי אצל חברי יצחק זקס ואשתו ובנם יעקב, כתריאל כהן, אשתו איטקה, בנם יורק ובתם שמתה במחלת הטיפוס, מאיר קמינסקי ואשתו רוז׳ה כהן, אחותו של כתריאל. ידידותנו נמשכה מאז התגוררנו יחד בגרודז׳ונדז למעלה מעשר שנים. משפחת אברהם־לייב דובזשינסקי גרה ברח׳ נובוליפיא, אליהו בנם ומשפחתו הספיקו לצאת בזמן מקוטנו והצטרפו להו־ריהם. אשר דובזשינסקי ואשתו גרו יחד עם אייבשיץ מדוברו, הכפר שליד ריפין. משפחת בלדיגר ובניו, בער קאצ׳ור ואשתו, בנם דניאל ובתם ומשפחותיהם, רפאל מרגוליס ואשתו, בתו ובעלה גוטמן, עזריאל הבן ומשפחתו גרו ברח׳ סמוטשה. גיסו לבקוביץ ואשתו ממשפחת לנט והוריה. על ידינו התגוררו יצחק רעבע ומשפחתו, בת אשתו קאפערמאן חנה, חוה פלדהיים, בעלה ואמה הזקנה. יוסף בלושטיין ואשתו עברו לסביבות קעלץ עם גבור הרעב בוארשה. בת דודי בינה פלאטו עם בעלה ושתי בנותיהם שהגיעו מלוביץ התגוררו בבית־כנסת במצב איום. רבים מיוצאי עירנו פגשתי במשרדי ג׳וינט ברחוב לשנו, לשם הגענו לקבל עזרה דלה. בראש הועד עמדו משה בורשטין, משה גלאנט ועוד. עם שלמה בלאס נפגשתי כמה פעמים ברחוב. הוא תינה לפני את צרותיו בהאשימו את עצמו שעזב את הארץ, ובמיוחד הצטער שלקח עמו את הבת הצעירה. לא מעטים מבין יוצאי עירנו שגוועו ברעב. בין הראשונים — רפאל מרגוליס, משה גלנט, שלמה בלאס. אחרים נפטרו ובאו לקבורות, כל אחד בקברו ובכללם גם הורי מנוחתם עדן.

מבין החיילים ששוחררו על־ידי הגרמנים היה גם ישכר בורשטין, שהיה גלמוד, כי משפחתו עברה בזמנו לשטח הרוסי, ולא מצא את הדרך לעבור אליהם.

המצב בגיטו מחמיר

המצב הכלכלי של תושבי הגיטו החמיר בצורה מפחידה. הרעב השתלט על רובם הגדול, ומלאך־המות נעשה אורח קבוע וקצר בלי הרף. ברחובות, לפני הבתים, ישבו שלדים חיים, כמעט ערומים, מכל הגילים ואזלה יד מושיעה. עם עלות השחר ובמשך היום אספו עגלות את הגוויות והביאון לבית העלמין. הקציר הזוועתי הגיע לפעמים למספרים מחרי־דים. תמונות מזעזעות עד עומק־הלב כבר לא עוררו תשומת־לב העוברים ושבים. גוויות ערומות שכוסו

בעתון או נייר נראו על כל צעד ושעל מחוסר ידיים מפנות. הקהילה קיבלה פקודות לפנות הגוויות, אך לא תמיד הספיקו. הג׳וינט הגביר פעולותיו. התארגנו יוצאי קהילות כועדים לעזור כל אחד ליוצאי עירו. אף־על־פי שהעזרה היתה מצומצמת מאד במובן החמרי, הוקם בכך מקום מפגש ליוצאי עיירות שונות, שלפעמים נעזרו בינם לבין עצמם בעצה ובניחומים. אנשי הועד צוידו בתעודות, שנושאיהן שוחררו מחטיפות לעבודות־כפיה שונות שנערכו במשך שעות היום ברחובות. אני הועמדתי בראש יוצאי גרודז׳ונדז, שהיו במספר מצומצם, ובמיוחד מבקשי העזרה, שהופיעו בימים המיועדים. בג׳וינט עצמו הועסקו סופרים, שחקנים ועסקנים, ביניהם ידועי־שם שנתמכו ביד רחבה. התעודה שהוענקה לי איפשרה לי תנועה חופשית ברחובות, שניצלתיה לביקורים אצל מכרים וחיפוש אחר פרנסה. לא מעטים הסתגרו ולא יצאו את פתח בתיהם מחשש להתפס.

היו שעברו בקבוצות מאורגנות לצד ה„ארי״ לעבודות, בליווי שמירה. בראש אחת הקבוצות עמד מוטק פילאט, ואליה השתייך, בין אחרים, עזריאל מרגוליס. קבוצות דומות היו גם בגיטו. אחת מהן עסקה בהעברה ובמיון הרהיטים מבתי היהודים הנטושים למחסני הנאצים. לקבוצה זו השתייך אברהם שלמה קורבה, יולק אדלר, פנחס פוזנר, לייביש קליינבערג ואחיו, דניאל קאטשור ויבדלו לחיים צבי גרונר ופורמן מרדכי.

על אף החומות שהוקמו מסביב לגיטו נמשך המסחר עם הצד „הארי״ בעזרת שוחד. במקומות ללא תנועה הרסו את חוטי התיל שמעל לחומות ונפתחו חורים שדרכם עברו והעבירו מה שניתן. לא חסרו מקרים שאנשים נתפסו, אבל הדבר לא החליש במאומה את המשך הפעולות בשינוי המקום והצורה.

בשעות היום נתקלתי ברחוב זמנהוף במכוניות שעברו עמוסות שלל „החטיפות״ לאחר „בלוקדה״ באחד הרחובות ברובע שבתוך הגיטו. לא אחת נראו בין המובלים אנשים מוכרים וקרובים לך, ואין באפשרותך לעזור לרגע מתעכבים העוברים ברחוב, מסתכלים במובלים לדרכם האחרונה. יש ואתה רואה דמות מוכרה ואפילו קרובה לך בנפש, ואתה נשאר אדיש מחוסר אפשרות להושיט עזרה ומתוך מחשבה שגם תורך מתקרב. ובהתקל מבטך במכיריך, אין בך העוז להביע סימן של דרישת שלום, וקשה להבחין מי במי יקנאו, אם אלה שכבר הגיע תורם או אלה החיים בפחד והמתחמקים עדיין ממר גורלם.

התנועה ברחוב גדולה והיא זורמת בכל רוחבו מחוסר תנועה של כלי־רכב, פרט ל„ריקשות״. והנה, עצר על ידי קלמן לבקוביץ׳, רכוב על „ריקשה״. כולו יאוש וחוסר עצה. כל קרובי נפשו סולקו, הוריו עם אחותו ומשפחתו, אשתו, הוריה על כל בני המשפחה — והוא נשאר לבד. אין לו סבלנות לעבוד ב„ריקשה״, וברצונו למסור להם את הכלי ואת נפשו...

המאמצים להשאר בחיים

קצר המצע מהשתרע והזכרון מלהעלות נשכחות. תמונות רבות ודמויות נשאר רופפות... בכל האמצעים והאפשרויות משתדלים הנשארים להתקבל לעבודה ב„שופים״, כדי להמנות עם ה„פרודוקטיביים״ ולדחות בזה את הקץ.

תודות לאחד המכרים מלפני המלחמה הצלחתי גם אני, אשתי ושני ילדי לעבור לאחד ה„שופים״ שברחוב קופיאֶצקה, שתפס 6 בתים בני שש קומות משני צידי הרחוב שרוקנו מבעליהם אחרי גירושם. ב„שופ״ הועסקתי בתור מרכז קניות לצרכי המטבח. יום יום יצאתי לקניות ורכישת המצרכים הנחוצים. באחד הימים נתקלתי בפתח השער ברב נוטקוביץ, שעבר אחוז־דאגה. לאחר החלפת משפטים ספורים בינינו — נפרדנו. פגשתי את אברמסקי, גיסו של יולק אדלר ואת מרת קלעניק. הוא מסר לי, כי הוא ומשפחתו נכנסו לבונקר. משה גורמן בעוברו במעבר על ידינו ברחוב נלבקי, מקום מגוריו, סיפר על יחידים שעוד נשארו, המסתובבים ממקום למקום בחיפוש אחר מחבוא... ב„שופ״ שלנו היו גם הבן של זנדר עם משפחתו שהגיעו לוארשה מלודז׳. משפחת בראון — בנו של מנדל בראון. את הבן (הנכד של מ. ב.) איסר, פגשתי במחנות בודזין שבפולין ולייטמריץ ליד פראג שבצ׳כיה, שם מת במחלת הדיזנטריה. בבודזין גם נפגשתי עם קלופמן מרצ׳יונז, חתנו של ורשבסקי מריפין.

עד סוף אוגוסט 1942 — במשך ששה שבועות

בערך — הספיקו הרוצחים לרוקן שני שלישים מיהודי הגיטו ולצמצמו בשטח. הגיטו הקטן חוסל לגמרי ונשתתק עם הגירוש הראשון.

נותקתי מבני משפחתי

ביום 14 לחודש ספטמבר התחילו „חטיפות" למשלוח אנשים לעבודות לסמולנסק. כעבור יומיים הוכנסו כ־300 איש לתוך קרונות־משא, 50 איש בכל קרון. מטעם „היודן־ראט" חולקה לנו צידה לדרך — 3 ק"ג לחם, קילו ריבה וקילו בצל לשלושה ימים. איש הס. ס. הטיף לנו: „אתם נוסעים לעבודה, אתם תשארו בחיים".

כעבור שבוע ימים הגענו למקום. בתוך זה חל יום הכיפורים, שבו צמנו. בסמולנסק נפגשתי עם מיטעק מיעדז׳ינסקי שהגיע במשלוחים הקודמים. מצבו כחייט לקצונה המקומית היה לא רע. בתוך הסדנא הוכנסו שתי מיטות נקיות בשבילו ובשביל הספר. הוא הקל עלי במקצת בסבלי. עזר לי במזון ובעצה. במצב הקשה שעבר עלי שם בקשתיו שיודיע לאחי בארץ על מקום חיסולי, כי היה זה מחנה־השמדה, וכעבור שנה נשארו רק 40 איש מאתנו. אולם רצה הגורל שאני אהיה אחד מהם. מיעדז׳ינסקי נורה למוות כחדשיים לפני העברתנו. קרוב לפני נסיגתם של הנאצים העבירוני למינסק, שם רוכזו שרידי כל המחנות המתחסלים בשטח הרוסי. הועברתי למחנה בודזין ליד לובלין, שם נפגשתי עם דוד גרינברג ואחרים שהגיעו הנה לאחר המרד בגיטו וארשה. היו ביניהם גם מכירים מה„שופ" האחרון שלי, ביניהם איסר בראון שהזכרתי לעיל, ומהם נודע לי על מותה הטבעי של אשתי, שהתאוננה על בריאותה בזמן האחרון לפני „החטפי". שני ילדי, צשיה בת העשר ואריה בן החמש, נשארו אחרי מותה בידי שכנים, ולפי חקירות שונות מצדי נודע לי שניספו באחד הבתים שהועלו באש עם חיסול הגיטו.

משם עברנו דרך מחנות שונים — וקשה לתאר את הסבל שנפל בחלקנו. ספורי האימה על עינויי הגיהנום הם חיוורים מדי לעומת העינויים והצרות שעברו עלינו במחנות על אדמת פולין, רוסיה, גרמניה, צ׳כוסלובקיה ועוד. רק במקרה נצלו האודים המעטים שנשארו לפליטה.

אחר השחרור נפגשנו, שרידי מחנות שונים, וסיפרנו כל אחד על עברו, וכל אחד סבור היה שעליו עבר שיא העינויים...

ביום 8 למאי 1945 שוחררנו על־ידי הצבא האדום בטרזינשטאט, משם יצאנו להמשך נדודינו, והגעתי לחופי הארץ בנובמבר 1946. כעבור ששה חדשים עליתי לארץ מקפריסין.

יעקב אבן־דוד (שטנקה) / **ראשית השואה**

עם כניסת הגרמנים לריפין היה ראשית מעשיהם להעלות את בית הכנסת באש, ולהח־תים את היהודים שהם במו ידיהם שרפו את בית הכנסת, ואחר־כך אסרו את נכבדי העיר והטילו קונטריבוציה בסך של 50,000 זהוב. נתכנס ועד הקהילה בראשותם של שמעון כהן, יצחק בוכמן, אליהו גוטליבובסקי, משה בורשטין ועוד, ועשו חשבון ושקלו, מי גביר ומי אביון ומי בינוני, מי בתים לו ולמי בנות, למי סחורה, למי צרות ולמי כסף, ספרו ומנו ופירסמו בעיר את מכסות התשלומים וסדריהם. היהודים הביאו באנחה וביאוש כסף. עמדו על המקח והיו מוכיחים באותות ובמופתים כי דלפונים הם. את המכסה המוטלת אספו בצורת מזומנים וסחורות.

היהודים העצורים שוחררו, אך האוירה בעיר נעשתה משעה לשעה מתוחה יותר. סגרו את החנויות ברחובות התחילו תופסים יהודים לעבודה. הרחובות נתרוקנו מיהודים.

לא יצא שבוע מיום המאסר והעונש והנה מודעה על הקירות. כל היהודים מבני 14 עד בני 65 חייבים להתייצב על המגרש של הגימנסיה העירונית, שהיה מכונה בפי הילדים „לוסט גארטן", בשעה 8 בבוקר. רוב יהודי העיר באו אל המגרש.

מאות של יהודים הסתדרו בטורים, ארבעה, ארבעה בשורה. אחר־כך יצא קצין צעיר של ס.ס. ופקד עליהם בצריחות.

בסערה הוא חולף לאורך השורה ומכה בחטמי האנשים. מחזיר בבעיטה בטן שנתבלטה, או אוחז בזקנו של יהודי ומושכו קדימה, „ישר. כפלס מים, תעמדו אצלי". והוא מסתייע במגף, במגלב וברובה. עבודת פרך הוא עובד. ולשם הרגעה הוא משתעשע, שואל שאלה ומשיב: „ביסטו יודע? איין שוויין ביסטו!" אחר־כך הוא פוקד על כולם ליפול ארצה. ישר! וכאשר נתישרו הראשים, נמצא שהרגלים שוברות את הקו. נתכווצו הארוכים, נתמתחו הקצרים,

השטורמיסט הצעיר דורס, לוחץ כלפי מטה ובועט ברגליו ימינה ושמאלה. אחר ה„טקס" שנערך יום יום, מחלקים את היהודים לעבודות שונות. גם פקידי העיריה ומשרדים אחרים לקחו אתם את היהודים לעבודה.

וגזירות רודפות גזירות. בעבור גרמני ברחוב חייב היהודי לאחוז את כובעו מול ראשו 6 מטרים לפני שהוא רואה את הגרמני. חייב לרדת מן המדרכה ברגע שגרמני עובר בה.

בוקר בוקר נפרדים היהודים ההולכים למגרש לעבודה מבתיהם, וערב ערב נופלים הם איש על צווארי רעהו. הליכה־חיש למגרש ועבודה — אלה הם חיי יום יום. הגרמנים הנקראים „פאָלקס דייטשע" עם קנאָפף בראש, כי הגרמנים מינו אותו לראש העיר (לפני המלחמה היה פקיד בעיריה) מתחילים לרוקן את הסחורות של כל חנויות היהודים, ואת הדירות והחנויות הם מחרימים לעצמם ולגרמנים שפלשו לעיר. כל גרמני רשאי היה להיכנס לכל בית יהודי ולקחת כל מה שלבו חפץ. ולא במקום אחד קרה שהגרמני השאיר פתק ועליה רשומה כתובת, וציווה להעביר אליו את הסחורה שחמס בהתאם לכתובת שהשאיר.

ד"ר פערסטער, הגאולייטר של מחוז דנציג, שריפין צורפה אליו, היה מוציא גזירות יום יום. לדוגמה: אסור ליהודים להחזיק יותר מ־500 זהוב בביתו ואת היתר עליו להכניס לבנק הגרמני, ולא — ייענש במאסר עשר שנים ועשרת אלפים זהוב. אחרי הדקרט הזה התחילו מאסרים תכופים בכל בתי היהודים. כן גזר שעל כל היהודים לשאת טלאי צהוב בגודל עשרים על עשרה סנטימטר. למחרת היום נערכו חיפושים בבתים, כדי לקבוע, אם ביצעו היהודים את הפקודה.

פעם עברו הגרמנים ברחוב ונדמה היה להם, שיהודי עומד בחלון וצוחק. הוציאו את ישראל קלמן, ברק קליניץ ועוד מספר יהודים לחורשה שעל יד העיר, ושם הרגו אותם. והרי דקרט אחר — הואיל והיהודים

שרפו את בית־הכנסת והבניין מכער את העיר, לכן חייב ועד הקהילה לשלוח עשרים בני נוער להרוס את שרידי הבנין. יום יום באו הגרמנים לפקח על העבודה. יום אחד הורידו מהעבודה 18 נערים, העבירו אותם ל„וועלדל", לחורשה, במרחק של כ־2 ק"מ מהעיר והרגו אותם. שמואל בינפעלד, שניסה להתגונן נרצח במקום. אחרי כן הזעיקו את החברה־קדישא לקבור את ההרוגים — וגם אותם חיסלו.

ושוב קנס על שלא כל היהודים עונדים את הטלאי הצהוב על כל בגד. ושוב אסרו 20 יהודים, אין משפחה כמעט שאין בה אסיר. ואת הכל כבר שדדו. אין כבר דבר בעיר הזאת, ואף־על־פי־כן פקדו שוב לתת להם מאות אלפי זהובים כופר נפש, ואם לא — לא ישחררו את האסירים. ויהודים הופכים מזרונים, מחפשים בפוזמקאות, מקבצים מטבעות. ועד הקהילה מתכנס לישיבות, אך כסף אין, פרט למספר פרוטות



אחרון היהודים

ר' יואל גלובקה ז"ל — הקברן

יואל כבד הפה והלשון עמד בויכוח עם הנאצים ימח"ש וסירב להתייצב ולהצטרף לגירוש ולצאת את העיר
ואחרון נשאר תלוי בכיכר העיר בידי התלינים הארורים.
יהא זכרו ברוך

וחצי תריסר טבעות קידושין, מגן דוד מוכסף וגביע יין.

עמדו הבתים פרוצים, הדירות ריקות והאימה מהלכת בהם. מאה ועשרים מבני העיר מחכים לפדיון. לבסוף שילמו מאה אלף זהוב, שיחררו אותם לעשרים וארבע שעות — ושוב מאסרים והריגות. עובר גרמני ברחוב ופוגש במקרה את ר' פישל כהן שהיה בעל מעגילה, לא רחוק מבית־המשפט העירוני, במרתף. הגרמני שוטחו על הארץ ושואל אותו: יהודון האם רצונך לשתות מים? הוא עונה: כן. מרביץ בו החייל במקל שבידו ואומר: משה יתן לך מים. מרביץ עד כדי התעלפות והולך לו. אלה מעשים בכל יום.

הנוער מתחיל לעזוב את העיר. משפחות שהיו להם קרובים בעיירות הקטנות השכנות, מכרו כל מה שהיה להן ועזבו את העיר. הנשארים נשארו ללא מקור של פרנסה, ללא כסף וללא אפשרות של קניית מזון. לאחר שהגרמנים כבר גזלו את הכל, יצאה ב־29.11.39 פקודה, שעל כל היהודים לבוא למגרש של רינק — מרכז העיר סביב הגינה, שהיתה מגודרת עם הפעקליך שלהם. הוצא צו גירוש, כל יהודי ריפין גורשו מעירם שחיו בה מאות בשנים, ודורות על דורות רקמו בה חיים יהודים תוססים...

לאחר הגירוש ערכו הגרמנים חיפושים בבתים שהתגוררו בהם יהודים, נכנסו לדירתו של יואל, הקברן העירוני, נמוך הקומה, היחידי שנשאר ולא התייצב על המגרש. יואל החרש היה עני ואביון, קבצנים היו נותנים לו את נעליהם להטליא. כאשר באו התלינים פקדו עליו לצאת ממאורתו ולעזוב את העיר. עמד בכפיפות קומה ולא זז ממקומו. כאן נולד וכאן ימות. שאלוהו, מה טוב לו כאן, שאינו רוצה לעזוב את העיר. הסביר להם שעליו לעמוד ליד הקערה בראש השנה, וכי בד' באדר חל יום מותו של משה רבנו, ומי ישתתף בסעודה המסורתית שחברה־קדישא עורכת שנה בשנה?

הם לא הוציאוהו מן העיר.

בכיכר השוק, שם לא רצה להתייצב לגירוש — תלוהו.

48 שעות היה יואל תלוי בכיכר העיר. וגופו הקטן עם החלט השחור, הסתובב על חבליו ברוח וזקנו פרח לצדדין...

יעקב אבן־דוד (שטנקה) / פגישות בדרכים עם בני העיר

רוב בני הנוער שגויסו לצבא הפולני לחיל הרגלים, היו מגוייסים בגדוד ה־14 בעיר וולוצלבק. לעתים קרובות היינו נפגשים ומשוחחים על חיי הנעורים בתנועה החינוכית. עזרנו אחד לשני ככל הניתן לעזור בחיי הצבא. חדשיים לפני פרוץ המלחמה הועברנו לגבול פרוסיה המזרחית, ליד יבלונובו, ושם היינו עסוקים יומם ולילה בהכנת חפירות, גדר תיל וכיו״ב.

והנה פרצה המלחמה. באחד הקרבות שהיה ביום השלישי בספטמבר 1939, באותה הסביבה, נפל יעקב קופה, אחד החברים המשכילים, היה פעיל בקן השומר הצעיר עד להתגייסותו לצבא, יפה־תואר, שופע מרץ וחלום חייו היה עליה לארץ. נשאר בשדה הקרב, מבלי שבא לקבר ישראל.

אחרי קרב זה, בנסיגה לעיר טורן, עברה על ידנו שיירה עם פצועים. שמעתי זעקות בשפת יידיש, חי־פשתי בין הפצועים, אולי אמצע מכרים בשיירה הזאת. והנה היה שם גרשון ראֶבה, שנפצע קשה באותו הקרב ונלקח לאחד מבתי־החולים — ומאז נעלמו עקבותיו.

התפזרנו, תוך נסיגות, מבוהלים מבלי שהאחד ידע על השני.

אלה שחזרו מהצבא ומהשבי, בראותם את המתרחש בריפין, התחילו לנדוד לעבר האיזור הרוסי. בשטח המפורז, בין העיירה מלקין לבין העיירה צ׳יז׳ב, שכבר היתה מעבר לגבול הגרמני, היו עשרת אלפים יהודים, נשים וטף, ללא מחסה בגשם ובבוץ, שם פגשתי את שמואל מלין.

בזמן פריצת הגבול בדרך לתחנת־הרכבת, פגשתי את מניה פוקץ משרפץ, שהיתה מורה בבית ספר „תרבות” בריפין.

ביאליסטוק

בני עיר שפגשוני הפנו אותי ל„מושבה” של בני ריפין. כאתי למקום זה, שהיה באחת הפינות של בית־הכנסת ושם, בפינה האפלה, היו מרוכזים מאות בני עיר. היה להם ועד שדאג לצרכים הראשונים של הפליטים. קשה לתאר את המצוקה האיומה ששררה ב„קולוניה” הזאת. עד מהרה התחילו להתפזר בערים



קבוצת חיילים יהודים מבני ריפין בצבא הפולני בגדוד ה־14

ובעירות. משפחות ננצל, בורשטיין וגולבינסקי עברו לעיר וולקוביסק, ושם פגשתי גם את אחי יהודה שעבד בבית־מלאכה למגפי לבד. יעקב קונסקובולקסי גר בלידה. לאט לאט התפזרו למקומות שונים.

פגישה נרגשת היתה לי בתחנת הרכבת בלידה עם אחד החברים הקרובים והחביבים עלי, מרדכי דובנא, שהתגורר בסלונים אצל קרובים. מרדכי דובנא, אחד הצעירים המוכשרים והמשכילים שהיו לנו בקן השומר הצעיר ובעיר. הכול ניבאו לו גדולות בכשרונו הספרותי. „טובים הצעיר" קראו אותו. הוא השתדל להסתגל למשטר החדש, כי עיף היה מהמלחמה, הנדודים והגעגועים לבחירת לבו, חנה. כמה ידיעות רכשנו על ידו, כמה צעירים הדריך בדרכו, באמונה שרחש לתנועתו. והנה, סבור הייתי, שהסתגלותו לחיים ולמשטר החדש היא סופית, אבל בפגישה האחרונה, המקרית לגמרי, ליד תחנת הרכבת בעיר לידה, תוך שיחה ושמחה, פנה אלי ואמר: „יעקב, הצילה את נשמתי. מצבי הכלכלי טוב, אני עורך עתון באחד מבתי־החרושת. אני מקובל שם (בכל מקום אהבו אותו), אבל את נשמתי הצילה, כי אין אני יכול למכור אותה..."

אלה היו הדברים האחרונים ששמעתי מפיו.

מוטק, מוטק — איכה ?

שמואל כהן / חורבן בית־הכנסת ובית־המדרש

ריפין שוכנת בעמק, ועליות וירידות בה לרוב. כשאתה עומד על הגשר ופניך מועדות לעבר הכיכר הרחבה שבמרכז העיר, המכונה „רינק", הרי אתה עולה. וברצותך להמשיך משם והלאה לעבר „השער" אתה יורד.

עליות וירידות בעיר, לאורכה ולרחובה, ולצדה הצפוני — לא הרחק מתחומיה — מתנשאים הרים, ושם שרידי ריפין העתיקה. לצדה הדרומי חוצה את העיר נהר, אשר בשל מימיו הדלוחים פוסחים עליו המתרחצים אף בימות הקיץ הלוהטים. וביחוד אנו הילדים מקפידים להינזר מרחיצה בו, כי מתוך סיפורי ר' אברהם אהרן „המלמד" ידענו, ששדים ורוחות שורצים בו. לפלא גדול היה בעינינו כאשר הנחל פושט צורה ולובש צורה, יש ומתמלא על גדותיו, ויש שמתרוקן כליל ומשאיר אחריו רק עקבות של ביצה בלבד, ואילו בימות החורף, קופאים המים ונהפכים לגוש קרח — שטח נרחב למדי לרשותם של חובבי ספורט החורף.

גם העדה היהודית נזקקת לנחל... כשהיהודים מתפרקים מחטאיהם בעת אמירת „תשליך"... על שפת הנהר מרוכזים רוב בתי „החדרים", החל במלמדי דרדקי וממשיכיהם למיניהם, וכן מרוכזים כאן כל בתי־התפילה שלרשות עדת „המתנגדים", החל ב„לינת הצדק", בית־המדרש ובית־הכנסת המפואר שלצדו גן נאה.

„לינת הצדק"

קטן ונמוך־קומה היה בית־תפילה זה, שהכיל שני חדרים צרים ד' על ד' אולם מתפלליו לא הצטמצמו בתפילה בלבד. תיזקף לזכותם המטרה הנעלה שהציבו לעצמם וידעו לקיימה, והיא — לתת ידם לנזקקים ונצרכים, לכושלים ונחשלים, לחולים ולחשוכי־מרפא, לעוללים ויונקים, בגלוי ובסתר. וביחוד הגדילו לעשות בעת מלחמת עולם הראשונה, כשגל פליטי חרב פקד את עירנו בזרם גדל והולך, סעד ועזרה הגיש אז ציבור זה כמיטב יכולתו לכל דיכפין. ואזכיר בזה לטובה את תושב עירנו ר' גרשון ברמן ז"ל, סוחר עצים, שבנפש חפצה וביד נדיבה הביא למעשה נאה ומעורר כבוד לעצמו ולציבור כאחד, כאשר הוקם על מגרשו בית־תבשיל למען פליטי חרב שניהרו לקבל מחסה בריפין.

בית־המדרש ובית־הכנסת

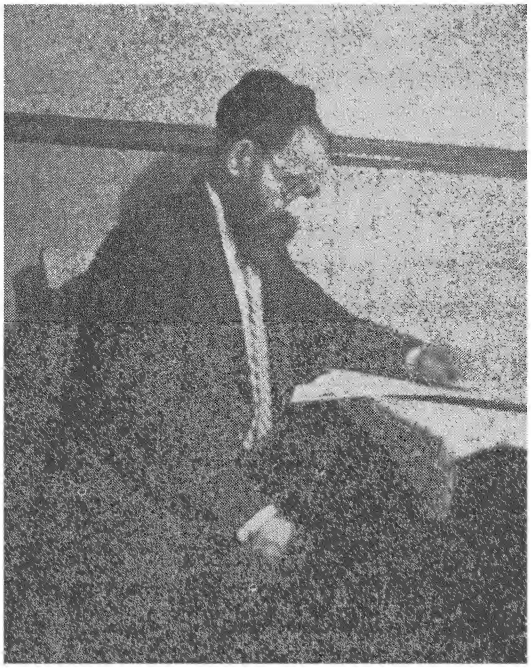
בית־המדרש ובית־הכנסת צמודים וקרובים היו

זה לזה, אולם רב המרחק המפריד ביניהן הן במראה החיצוני הן בפנימיותם.

בית־המדרש, נמוך ודל במראהו החיצוני, ולעומתו בית־הכנסת הגדול והמפואר על שתי קומותיו, חלו־נותיו הגדולים וארוכים, קבועים לכל אורכו של הבנין ושופעים אור ואויר למכביר. הבנאי היהודי חונא, אמן בעבודתו וחברו למקצוע ר׳ פישבין, אשר השקיעו במו ידיהם עמל ועבודה למופת בבדק הבית. והם הגדילו לעשות בשכלולו ובייפיו, ושיוו לבנין צורה נאה ומתאימה — מלאכת מחשבת ההולמת את קדושת המקום. ויראת כבוד עוררו שני לוחות הברית ככתר בראש הבנין, ואחת מעשרת הדברות שבאותיות מאי־רות עינים התריעה קבל עולם לא תרצח!

עם העלאת הזכרונות על בית־הכנסת שלנו בריפין, אין להסיח הדעת מאחד שאפיו ותכונותיו הקנו לו שם טוב והערצה רבה בציבור הרחב. משכיל היה האיש וניחן בחכמה ותבונה. תלמיד חכם. ר׳ שמואל שמש היה דמות אצילה וחובב ציון בגלוי ובצנעה. וזכורני, באהבה הטיל על עצמו את המצווה לדאוג לכך, שבערב יום כיפורים תעמוד לרשות המתפללים ה„קערה״ למען הקרן הקיימת, וכל הבאים לתפילה היו מרימים תרומתם לטובת קרן זו בעין יפה. ר׳ שמואל שמש עצמו היה משרטט את הכותרת „לקערה״ זו באותיות מושכות כל עין.

ולא שמש בלבד היה, אלא הכוח החיה בבית־הכנסת, ביושר ובנאמנות מילא תפקידו ובגאוה, בכשרון ובכבוד רב נשא שליחותו. ובדרוך רגליך על סף בית־הכנסת המוליך כאל לטרקלין, ואתה צועד לעבר הכניסה ושני שערים נפתחים לפניך לרווחה — והרי היכל נאה ומפואר, המעורר רגשי כבוד וקדושה כאחד. ומכאן, ממשיך אתה מזרחה ולידך ארון הקודש הניצב על כן, אליו מוליכות שתי שורות של מדרגות, ולצדו — המקום המיועד לחזן העובר לפני התיבה בימי שבתות ומועדים. אפס, הקהל לא ייטיב לראות את שליח הציבור, כי החזן שלנו ר׳ אשר זליג דוקר, קומתו למטה מבינונית, אך קולו ערב וחזק למדי ונישא מקצה אחד של בית הכנסת אל משנהו. אגב, החזן לא הצטמצם בגבולות בית־הכנסת בלבד, ושימש לא רק שליח ציבור לקהל מתפללים, אלא הגדיל לעשות גם כאיש ציבור — מניחי היסוד לציונות בעיר היה.



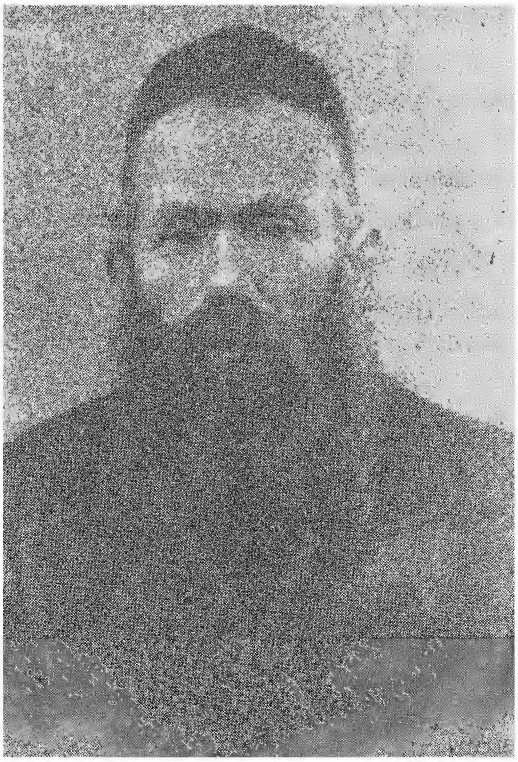
ר׳ אשר זליג דוקאר — חזן קהילת ריפין

זכות גדולה עמדה לנו וחוויה רבת־רושם היתה לנו — היום בו פקד אותנו גדול חזני הדור, ר׳ גרשון סירותה. גם גדולי הרבנים והמטיפים הציונים נשאו דבריהם מעל במת בית־הכנסת.

מעיין לא־אכזב להשראה רוחנית היה לנו בית־המדרש.

ואכן, מי שנזדמן לבית המדרש בשעה שהקהל ישב דרוך והאזין ושתה בצמא את דבריו של המורה והמנהיג ר׳ שמואל זיינויל פוזנר, כאשר נהג לבוא כפעם ופעם ולשנן לפני הקהל מפרקי תהילים או מפרשת השבוע, יבין למשמעות דבריו של משוררנו הלאומי על בית־המדרש — בית היוצר לנפש האומה. ומה גם כאשר בחורי ה„שטיבל״ של חסידי גור, הצמ־אים לדעת ולחכמת החיים, מצאו נתיב אל בית־המדרש.

בין דמויות בעלי תפילה שהתמידו כשליחי ציבור מתפללי בית המדרש, ראוי שנפקוד את דמותו של ר׳ דוד שטנקה, אשר בקולו הערב הצטיין ביחוד בתפילת „אשרי העם יודעי תרועה״, ואת ה„בעל מוסף״ ר׳ יחזקאל שוחט, החסון והתמיר, בעל הדרת הפנים, ההופעה האצילה והעמידה האיתנה בתפילת „הנני



ר׳ יחזקאל גוטליבובסקי — שו״ב עיר ריפין

העני ממעש״, כשלימינו ולשמאלו שני בניו אליהו ומרדכי גוטליבובסקי, וכל עיני הקהל נטויות לשלישיה זו והשפתים דובבות מה טובו אהלך יעקב משכנותיך ישראל...

בית־הכנסת ובית־המדרש הועלו באש והפכו עיי מפולת, וכל מתפלליו נרצחו.

ארורים יהיו המרצחים, ששפכו את הדם הזה ורחם לא ידעו. ארורים יהיו לנצח, ישאו אות קין על מצחם.

ובשעה שאנו מתיחדים ומעלים את זכר קדושי עמנו, אנו תפילה שתשמע קריאתנו וברמה נשא קולנו אל אחים ושרידים מבני עמנו באשר הם:

רב לך שבת בעמק הבכא ועל אדמת הנכר
הסירו מעליכם חרפת הנדודים
רבות תמרורים בוז וקלון שבעתם
הטו אוזן לשמוע, ושאו עיניכם לשערי ירושלים הבנויה
התקבצו והתלכדו סביב העם היושב בציון והמחדש ימיו כקדם.



שלושה ניצולי השואה שנפגשו
על חורבת בית הכנסת ובית המדרש שנחרב בידי הנאצים ימ״ש
בליל שמחת תורה, כ״ד תשרי ת״ש—7.10.1939
מימין לשמאל: מאיר קרפיארז, נחמה גרונר, צבי גרונר

בלהה דובנוי-גלילי / **ערימת מכתבים מהבית**

מזוודה קטנה ובה ערימת מכתבים מהבית — כל אשר נותר ממנו. שעות חולפות ואני קוראת וקוראת בהם.

הנייר הצהיב. אי פה — אי שם נמחקה מלה, ניטשטש הכתוב.

שפת־אם מתצלצלת באוזני בניבה המיוחד — הריפינאי.

יציבים ואיתנים הם הזכרונות. אף שינויי־הזמן לא יכלו להם. אירועים קטנים כגדולים, מראות ידועים, דמויות יקרות נחרתו ונשארו כנכס נצחי שרק החדלון יוכל לו.

ליקטתי מה שניתן ממכתבי אחי מרדכי דובנו־„מוטק" וחברתו־ידידתי הטובה — חנה קאפמן. קטעי דברים המפיצים מעט אור על חייהם ופעלם של יקירינו ערב פרוץ המלחמה.

עם כל ידיעתם והכרתם שהאסון מתרחש ובא עליהם, מתברר לנו ממכתביהם, שהמחשבה על הארץ והדאגה למעבר בדרך חייהם עבר כחוט שני שהאיר ועודד אותם עד לרגעיהם האחרונים.

חנה קאפמן — חניכת „השומר הצעיר", נערה בעלת רמה מוסרית בלתי־רגילה, תכונה שדרשה ממנה בכל נסיבות חייה הקצרים אחריות ציבורית ואישית, וויתור תמידי לטובת הזולת, אם בחוג הידידים הקרובים, במסגרת המשפחה ואם במסגרת רחבה יותר של פעולה ציבורית. היא היתה בעלת חן אישי רב, נעימת־הליכות, טובת־לב ללא־גבול. טוב היה לכל הבא בקרבתה. לא יפלא, איפוא, שתמיד היתה מוקפת ידידים, חברים ומעריצים.

נהרגה בזמן פעולה בהעברת נשק לגיטו ורשה.

אחי, מרדכי דובנו — אף הוא חבר פעיל בתנועת „השומר הצעיר", אחד מאלפים. נער כשרוני, תם לב, יפה נפש, ספוג ערכים תרבותיים ואנושיים. בעל חלומות יפים היה, חלומות שיד הגורל האכזר שברתם ללא רחם.

מכתב אחרי מכתב מעלה מחדש בלבבי אותה הרגשת אשמה כבדה ממנה אינני משתחררת. מכתביהם משקפים נאמנה את וודאות האסון. נטולי אפשרות פעולה, רק דבר אחד נשאר להם: להשקיע עצמם בעבודה ציבורית ועם זאת להשמיע את קולם בזעקה נואשת: הבו עליה, תנו לצאת מהגיהנום!

ואנו מה עשינו?

רבות אמרנו לעצמנו כדי להרגיע את מצפוננו. יהיה־נא לנו האומץ להודות שלמרות שלא היה ביכולתנו, באותם התנאים והאמצעים שעמדו לרשותנו כאומה למנוע את התפשטות השואה — הרי יכולנו גם יכולנו לפעול רבות בהצלת נפשות בודדות.

כותבי ההיסטוריה ודאי ימצאו את ההסבר ההגיוני לתופעה זו, אך היש בכוחו של הסבר שכלי להכהות את הרגשת האשמה החריפה הפועמת בנו?

מכתב מחנה קפמן אלי

...בהזדמנות זו אתאר לפניך את המצב בקן. ובכן, הקן שלנו מונה כרגע כשישים איש. אל תשתוממי ואל תשווי עם „הזמנים ההם", כי ביחס להסתדרויות נוער אחרות הרי זה מספר שאפשר להתגאות בו. כזה המצב כעת ברחוב היהודי. להוי ידוע לך בלהה, שאנו כיום תנועת נוער יחידה בעיר הקיימת ופועלת, גם ב„קרן הקימת", גם ביתר המפעלים הציוניים.

...סידרנו „עתון חי" פנימי וגם פתוח — למבקרים מבחוץ (בכוונה ברורה להסביר את עצמנו ולהגדיל את מספר חברינו).

הצלחנו לרכז את „שמנה וסלתה" של העיר. את צוות המורים של בית הספר „תרבות" ויתר האינטלי־גנציה הציונית שלנו. הצלחת המפעלים האלה נותנת לנו סיפוק רב. העורך האמיתי של העתון הוא מוטק (מרדכי דובנו) שהתמסר בזמן האחרון כליל לעבודה ספרותית. בעיקר כותב הוא שירי סטירה (הפצוי היחידי שלו...). הוא שלח לעתונים „סיגנאלי" ו„שפילקי" שירים וקיבל תשובות חיוביות. גם הדפיסו אותם. מעודדים אותו להשתתף גם להבא („סיגנאלי" ו„שפילקי" הם, כידוע לך ודאי, עתונים שמאליים המרכזים את מיטב הסופרים והפובליציסטים הפולניים).

...השבוע יצאתי למושבה „צופים צעירים". היה זה בשבילי באופן אישי מבצע שדרש ממני הרבה התגברות — אך הצלחתי.

...העבודה הציבורית מספקת אותי מאוד, ובתקופה ידועה ממלאה חלק ניכר של חיי, אך האם זה יכול להמשך לאורך ימים, מה יהיה הלאה? האם נעלה פעם?

בידידות אמת,
שלך חנה

7.6.36 מחנה אלי.

...אצלנו אין כל חדש. ממשיכים להכות את היהודים בכל הערים השכנות, ואילו אצלנו „באופן יחסי" שקט. מנהלים הסתה שקטה, היהדות הפולנית מפגינה ומוחה נגד „המועצה המחוקקת" שמבקשים להנהיג בארץ. השבוע נערכה אצלנו אסיפת־עם בה השתתפו כל הזרמים הפוליטיים, מהשמאל הקיצוני ועד לימין הריאקציוני ביותר.

17.6.36 ממוטק אלי.

לא כתבנו אליך כי לא נתתי לאמא לקרוא את העתונים כל פעם שהיה כתוב על יריות בתלפיות ועל בית התינוקות בו את לומדת.

אצלנו מצב היהודים מחמיר והולך. אפילו בריפין היו התנפלויות על היהודים ברחובות. גם אני ספגתי, אמנם מכות קלות, אך לא פניתי למשטרה. לעומת זאת פנו אחרים למשטרה ואף לרופא.

12.3.36 ממוטק אלי.

...בצעדי ענק הננו מתקרבים למצבה של היהדות הגרמנית וגורלנו מר פי מאה, כיוון שבגרמניה היהודים היוו רק אחוז מועט באוכלוסית הארץ ומעמדם הכלכלי היה איתן. בפולניה חיים שלושה וחצי מיליון יהודים שהם עשרה אחוז של אוכלוסית הארץ, ורובם חיים חיי עוני ורעב.

בכל פולין מכים יהודים. הממשלה לבשה (או גילתה) פרצוף אנטישמי מובהק. ה„בויקוט" הכלכלי גובר מיום ליום, אין בטחון לשוב בשלום הביתה כשאתה חוזר בערב (וגם ביום). הסיבה לכך, שעל אף המכתבים הרעים מן הארץ, מתפרצים מאות אלפי יהודים ורוצים בכל נפשם לצאת את פולין. ריפין היא אחת העיירות השקטות ביותר בפולין, שבה סוער הבארבאריזם האנדקי. בריפין ש־38 אחוז של אוכלוסיתה הם יהודים, ובכל זאת כשקמים כל יום, מוצאים על גבי הבתים מודעות וכרוזים הקוראים לפרעות ביהודים. אני כבר ספגתי שלוש פעמים מכות. השכן, החייט קוצ׳ינסקי, הוכה לפני שבועיים מכות נוראות על־ידי „שקצים". לפני חודש קיבל גרינברג (השותף של גרונר, מרחוב קושצ׳ושקי) מכות נמרצות. הכומר קורא בכל יום ראשון בכנסיה ל„בויקוט" מוגבר. האנדקים נוסעים בכפרים ומנהלים תעמולה אנטישמית. זהו המצב בריפין השקטה...

ועכשיו תביני: העיקר הוא — לברוח מפולין.

מרדכי דובנו

7.6.36 (מחנה)

אין צורך להרחיב בכתיבה על נושא זה, כי הרי זה לא בא כרעם מן השמים. ידענו מראש על הת־פתחויות בכיוון זה. אלא שלא פיללנו, שזה יבוא

בצעדי ענק. כנגד זה — הקוניונקטורה של משבר בארץ, הגזירות של ממשלת המנדט, הועדה המחוקקת, איסור קניית אדמות ואחרון אחרון, קיצוץ העליה העובדת. בלהה, האם את מתארת לך את מצבם הנפשי של אלפי חלוצים בהכשרות, החיים בעוני, בתנאים כלביים, ממש, שאף העתונות היהודית בפולין כבר הרימה צעקה בנידון זה — ופתאום הפסקת עליה! לפי מספר הסרטיפיקטים יוכלו כל אלה לעלות כעבור 5—7 שנים, ולשוב הביתה אין לשם מה. יש לי הזדמנות להכיר מקרוב את המצב בקיבוצים בחורף זה, כי זלמן אנשולובסקי בא לחופש וסיפר רבות ומלבד זה אני עומדת בקשר מכתבים עם מרים מקובר. והמענין הוא שדווקא אנשים אלה — הסובלים ביותר — עדיין מלאי התלהבות חלוצית־קיבוצית...

חנה קפמן

3.4.37 ממוטק אלי.

ניסיתי לכתוב. קיבלתי תשובות חיוביות ממערכות העתון „שפילקי" ו„סיגנאלי". הציעו לי להמשיך לכתוב ולהמשיך להשתלם. אך יש דבר המסבך את כל הענין: המצב הפוליטי בפולניה, השנאה ההדדית — בתנאים כאלה להשתלם ולקרוא כתבי סופרים ומשו־ררים פולניים בשפה הפולנית — הלא זה קשה מאוד! לפי שאינני שוכח לרגע מי אני ומה מקומי ומעשי כאן...

18.6.36 ממוטק.

קיבלתי את הגלויה ואת המכתב שלך. את דואגת לשלומנו ואנו דואגים למצבכם — לשני הצדדים סיבות לדאגה, אולם אצלכם מוכרח וצריך להיות שקט, כי ארץ ישראל הוא המקום היחידי שם יכולים היהודים לחיות וללחום על עתידם.

יום יום מכים ביהודים לארכה ורחבה של פולין. ומצד יהודי העולם אין שום הגבה. רבים נרצחו ונפגעו, אך אסור לכתוב על התנפלויות ועל הרוגים על אחת כמה וכמה. בריפין באופן יחסי, שקט. מכים קצת, אבל היהודים נזהרים. עליך לדעת שהם מתחילים בכוונה לעורר מהומות. שולחים ילדים קטנים לידות אבנים ביהודים מבוגרים ואם יש תגובה באים תיכף עשרות ומאות „להציל" את הילד המסכן...

פעם אמר לי X שהוא אוהב את השפה הפולנית, אני — לא. אני שונא את פולין וכל מה שהוא פולני, בכל נפשי ומאודי.

...המצב בקן רע מאוד. חנה יוצאת למושבה כמנהלת של הצופים הצעירים. היא נראית רע. אין שום מוצא.

ללא תאריך — ממוטק.

...יום יום אנו קוראים על הנעשה ונשמע אצלכם, הצתת בית התינוקות בירושלים, התנפלויות ויריות על רחובות, הרצליה, שכונת בורכוב וכו׳. הידיעות האלו מחרידות אותנו וממררות את חיינו ה„מתוקים". קראנו גם על הפצצה שנזרקה בירושלים ונפצעו בה יעקב ואליהו קפפרמן מסוכוצין. הייתי השבוע בוארשה. אל הדוד יוסף דובנו בא אביהם של שני הנ"ל מסוכו־צ׳ין ואמר לנו, שתקוותו היחידה היא, שבעתון כתוב, ששמם של הפצועים קופרמן... משלה את עצמו...

16.6.37 ממוטק.

...סלחי על האיחור, חיכיתי לתוצאות הגיוס. והתוצאות הן: חייל פולני. למרות משקלי הדל, העיניים, למרות הכל, נתקבלתי. אמא קיבלה את הידיעה בזרם דמעות.

אתם בארץ עוסקים יותר מדי באישיותכם, בעניניכם הפרטיים. לא כן אנו פה — בגולה. אצלנו „הצבור" מוכרח לתפוס ותופס את המקום הראשון. אצלנו — זאת אומרת אצל אנשים כמונו (כי גם בגולה יש אנשים העוסקים רק בעניניהם הפרטיים), אותנו „הציבור" מציל מניוון, איננו מאפשר לנו להרהר הרבה בענינים החמריים שלנו, במציאות המרה בה אנו חיים ופועלים.

בחודשים האחרונים הייתי עסוק 13 שעות ליום. עבדתי קשה מאוד והרווחתי יפה. העבודה בבית־הספר העלתה אותי ועשתה ממני „במקצת" אדם. הזמינו אותי להיות כתב קבוע בעתון ילדים ונוער היוצא על־ידי הועד המרכזי של „תרבות". הקושי הוא שוב, כפי שכתבתי לך, מבחינת השפה. אני יכול להתמחות רק בשפה אחת, באשר אורח־המחשבה בפולנית מפריע לי כתיבה בשפה העברית, ולהיפך. „חלומות" ספרותיים לובשים עור וגידים. אולם ה„פאטום" שלי מפריע לי — כרגיל... אם יש עבודה

אין זמן וכשאין עבודה — אין השראה... אם גם עכשיו לא יעלה הדבר בידי, יהיה עלי לקבור את חלומותי היפים...

ונוסף לזה מצב היהודים בפולין, שאין לתארו במלים ולא בכתב. אין מלים כדי לבטא את צרותינו בארץ המקוללת הזאת.

...אנו עובדים באופן אינטנסיבי בקן, למרות זה המצב אינו טוב. היום כל הציבור הוא אתנו, תומכים בנו: הרב, הקהילה, צ׳רנוצ׳פקה, קצ׳ור ועוד רבים, ובכל זאת אין חברים רבים. העבודה בקן קשה עלי, אבל בלעדיה לא הייתי יכול לחיות. בעבודה עם „בני המדבר" אני מוצא חומר רב למחקר. מכיר ולומד הרבה.

1.5.36 ממוטק.

את המכתב מברוריה והגלויה מדודה שמחה קיבלנו. אנו קוראים על הנעשה אצלכם בארץ, וכפי שמוסרים המצב כנראה מתוח וגם עדין. העתונים הפולניים והסוכנות הטלגרפית הפולנית מוסרים ידי־עות מוגזמות על „מלחמה ערבית—יהודית", „שריפת הרובע היהודי בתל־אביב", „שריפת 5 משקים בנצרת" (בשעה שיש שם בסביבה רק משק אחד וגם הוא לא נשרף) וכו׳. הם עושים זאת כדי להפיל אימה ופחד על היהודים ולמצוא היתר להמשכת „הפעולה" האנ־טישמית בפולניה, כי הרי לדעתם: „אם בארץ ישראל היהודית, מכים אותם — מותר גם לנו על אחת כמה וכמה". אבל תשובתנו על המאורעות היא אחרת לגמרי. למשל: השבוע נערכה בעירנו מגבית ל„קרן־היסוד". אשתקד, בשעת הקוניונקטורה בארץ, אספנו בקושי רב 1500 זהוב, ואילו השתא אספנו במשך יומיים 2400 זהוב — זו היתה תשובתנו על המאורעות! בחודש מאי נערוך מפעל עממי גדול לשם קניית 40,000 דונם קרקע. אנו בטוחים שהמפעל יצליח. בכל זאת אין לנו מנוחה. לבבות של מיליוני יהודים פועמים בחרדה ופחד לשלום הישוב. כולנו אתכם במחשבה — ועושים מה שאפשר לעשות. היינו רוצים לעלות, דווקא בשעה קשה זו. יש מאות אלפים יהודים דרוכים לעלות כדי להגן על הישוב ועל השגיו. אצלנו אומרים: מוטב ליפול בארץ בידי רוצחים מאשר לחיות פה ,בשקט׳, כששקצים קטנים מיידים אבנים ולהגיב אסור". הגיעו

שמועות שיהושע־הערש בארא ן נפל וביתו נשרף — האם אמת הדבר? אנו חושבים רק עליכם וחרדים לגורלכם. כתבו לנו על הכל — היו איתנים.

10.3.38 ממוטק.

...נקראתי לצבא. כעבור שבועיים עלי להתיצב באינוברוצלב לגדוד ה־59 של חיל הרגלים. בקיצור, אבדתי. ודווקא עכשיו, כשאני לאט לאט, אבל באופן שיטתי מתקדם בפעולתי הספרותית. הנני עובד באופן קבוע בעתון לילדים ונוער היוצא על־ידי „תרבות". בקשר לזה חשבתי לעבור בקיץ לוארשה, לעבוד וללמוד, ידידי (המנהל בלוך והמנהל החדש שבא במקומו — רבינוביץ) מנבאים לי עתיד. גם אני מאמין בזה — אבל לא כיום, כשבידי „צו גיוס". ברגע שעמד להת־גשם חלק מחלומותי נחלתי מפלה נוראה כל־כך. ומה יהיה הסוף?

12.5.38 מחנה.

...אני מצפה כעת רק לשובו של מוטק. היו לו תכניות יפות לעבור לוארשה, דבר שהיה מאפשר לו להמשיך בלימודים ולהתפתח כסופר. בדרך זו היינו גם יכולים לעלות במשך הזמן. אבל אני כשלעצמי שוב אינני מאמינה.

האם כבר נפגשתם עם חברי קיבוץ „אחוה" (כיום חברי קיבוץ „דן"). הם בכפר־סבא בתור „גרעין". עכשיו שוב עלו 30 איש, הכל בעליה בלתי־ליגלית. כאן, בפולין, קיבוץ „אחווה" הוא במובן חומרי ותרבותי הטוב ביותר. פגשתי בצ׳כנוב את שייקה ווינר (כיום חבר עין־השופט) העובד ב„ברית". הוא ניחם אותי שיש עוד כמה חברים מ„אחווה" שעוד לא היו בקיבוץ, עובדים בקינים ומחכים לעליה. עד עכשיו הרגשתי את עצמי ברע שאינני יוצאת להכשרה (את הרי יודעת הסיבות לכך). לא תאמיני אולי, אבל אני עדיין עובדת בקן בהתלהבות...

21.7.38 ממוטק.

...בלילה העירו אותי והעבירו לפלוגה אחרת. הלבי־שוני בחפזה, נתנו כלי־זין וכעבור שעות רבות של נסיעה ברכבת היינו בגבול הצ׳כי. קול יריות מכל מיני כלי־נשק הקביל את פנינו. מסרנו את כתובותינו (להודיע

למשפחה במקרה שניפול), קיבלנו את הפחיות שמספר ושם חרותים עליהן. לא ידענו מה צפוי לנו, אך הצטערתי שעלי למות בעד זרים, בעד שנואים עלי. וכמה קינאתי אז באלה שזכו ליפול בארץ ישראל, כמה מאושרים היו הם בעיני.

...הבטליון שלי היה צריך לכבוש את העיר טז׳יניץ. ב־12 בלילה היה עלינו לצאת לקרב. אחרי כניעת הצ׳כים היה עלינו לכבוש את המקומות האלה, כשהמתקוממים הצ׳כיים יורים עלינו. אבל גם זה עבר. וכעת המצב הוא כזה: עלי לשרת עוד שמונה וחצי חדשים בצבא, והיתר תלוי במצב הבינלאומי. אם יהיה שלום בעולם יהיה שלום גם לי. ולא — אין מרדכי דובנו בעולם. זוהי האמת היחידה. בקסר־קטין שלנו — רוח מלחמה. הדעה השולטת אצלנו היא: פריקת הזין למשך החורף, ובאביב לקרב...

10.7.39 ממוטק.

בתנאים יוצאים מהכלל קיבלתי חופש לארבעה ימים. אתמול הגענו הביתה. לשמחה אין גבול. מאז ביקורי האחרון בבית חלו שינויים רבים בעולם. המחר הוא בסימן־שאלה גדול, ואנוכי ? ? ? מאמין בעתיד יפה, מתכונן לעשות „קריירה" ספרותית, מחשב כמה זמן נשאר לשיחרור (חשבון בלי בעליו...). בראש השנה צריכים לשחרר אותי מהצבא, אבל הדבר מוטל בספק מחמת המצב המתוח. יש, אם כן, שתי ברירות: א — לא ישחררו אותי, תפרוץ מלחמה ואמות; ב — ישחררוני, אשוב הביתה — ומה הלאה?

מי יודע, הנתראה עוד פעם? כמה רוצה הייתי לדבר אתך. כמדומני, שלא היינו גומרים לעולם, כי שנינו אוהבי שיחה הננו.

את כותבת שאלון בנך דומה אלי, הלואי ויעשה זאת מה שאני רציתי לעשות ולא הספקתי. הוא צעיר עדיין ויספיק. גם אנוכי לא אמרתי עדיין את מלתי האחרונה. אולי עוד יצאו ניצנים...

זה המכתב האחרון לפני פרוץ המלחמה.

14.12.40

...זה עתה הגעתי מביאליסטוק לסלונים. זה היה לי המקום ללא מכר ורע. החלטתי לנסות לקיים את משאלתי הישנה־נושנה וללמוד. יום אחד נעמדתי בתור

על מנת להירשם ל„סמינר המורים". סקרתי בעיני את העומדים אתי בתור. פרצופים אחדים נראו לי משום מה מוכרים. בלי משים התחלתי לשרוק את מנגינת אחד השירים הידועים ובשורקי עברתי את התור לאורכו. בהיסוס נעניתי ע"י אחד, כעבור דקה הצטרף שני ושלישי. התברר, שחלק גדול מהעומדים בתור מוכן היה להמשיך בקשרים עם בני משפחת יערי (הכוונה שהם היו חברי „השומר הצעיר").

וכך התעשרתי בעוד כמה בני משפחה, אתם המ־שכתי להפגש.

באהבה, שלכם,
מרדכי דובנו

סלונים, 27.1.41

...רבות עבר עלי. כעת אני עובד כספרן בספריה המרכזית של העיר סלונים. עבודה מענינת עם אפשרויות רבות לקריאה ולימוד. אני עסוק 18 שעות ביממה, הודות לסדר היום האינטנסיבי נשאר לי מעט זמן להתמסר למחשבות נוגות וקשות אודות הורינו היקרים, אחותנו הקטנה וחנה היקרה שלי — אותם השארתי בוארשה. מחוץ לעבודה אני מוסר כמה שעו־רים בלימוד השפה „לטינו־מזרחי" (הכוונה כמובן, לעברית).

עם משפחת יערי (הכוונה לחברי „השומר הצעיר") אני בקשרים קרובים ביותר. כאן יש לי אפשרות להיפגש רק עם קרוביו — אבל גם זו לטובה.

לא וויתרתי עדיין על תכניתי להתראות עם קרובי אלון (הכוונה, להגיע ארצה). הייתי מודאג בזמן האחרון כשהגיעה הידיעה על הפצצת תל־אביב. הרי בעיר זו גרים קרובים שלכם (שהם הרי גם קרוביו — דבר אשר השתדל להסתיר מעיני הצנזורה האפשרית).

...השנים האחרונות הוכיחו בעליל שמפני מר המוות אין להימלט. השתתפתי במלחמת פולניה—גרמניה. במשך 28 ימים הייתי תחת אש בלתי פוסקת מאוירונים וארטילריה. במשך 2 ימים צעדתי עם יחידתי בלילות ונלחמתי בימים. מ־226 חיילי יחידתי נשארנו בעת הכניעה בוארשה — 4 במספר. באותו זמן עברתי ברגל 600 קילומטר ולבסוף רק בנס לא נפלנו בשבי גרמני.

...כעת חי אני חיים שקטים יחסית. אנשי מקצוע אשר במקום, מציעים לי להתמסר לעבודה ספרותית...

אני כותב קצת. שירי עצב וגעגועים אל אמנו היקרה ו... הומורסקות וסטירות. חוץ מזה משתדל אני לצפ־צף... לכמה משירי כמו „הפרידה" או „מכתבו של בן", חוברו מנגינות והם מושרים בפי רבים.

אני כותב שוב בשפה הפולנית.

נשיקות חמות לאלון שלכם — אהוב לבי.

שלכם לנצח

מרדכי דובנו

סלונים, 20.4.41.

את מכתבך קיבלתי ב־19.4. היה זה עבורי יום חג. מהורינו, מרי:בה ומחנה אני מקבל מדי פעם גלויה. שלחתי להם חבילת מזון — לא קל היה הדבר. מוסרים לנו מוארשה שמאנשי ריפין נותר החצי. הם מתים ברעב, חולי וצער. המצב המתוח במזרח הקרוב גורם לי לדאוג לכם.

...אני עובד הרבה, קורא ולומד.

עם משפחת גרביה (חבר „השומר הצעיר" איש מלווה, כיום חבר קיבוץ גן־שמואל) אני בקשרים הדוקים.

אני מחכה באי סבלנות ובדאגה לתשובה.

שלכם

מרדכי דובנו

סלונים, 7.6.41

את מכתבכם שיצא באפריל קיבלתי אתמול. אני מאוד מודאג בגלל המצב שנוצר בזמן האחרון אצלכם.

...מהורינו ומחנה מגיעים אלי מכתבים. שוב שלחתי להם חבילה. הצרה היא שאינני יכול לשלוח יותר — ידי לא משגת.

מצבם קשה ביותר. אינני יכול לחשוב עליהם — ניטל ממני הרצון לחיות.

...חנה רוצה לעבור אלי. בזמן הקרוב ביותר זה בלתי אפשרי. אולי במשך הזמן. אני מעביר לכם צילום ממני.

ד"ש „טרי" תקבלו ממני ע"י יעקב שטנקה (כיום חבר קיבוץ „המעפיל"). ראיתי אותו באחרונה במרץ שנת 1940.

כתבו הרבה. זה הכל מה שנותר לי.

שלכם באהבה

מרדכי דובנו

יותר מכתבים לא קיבלתי, לא מאחי מרדכי, לא מחברתנו חנה, לא מהורי ולא מאחותי רבקה.

חנה ספיר־פילט / בנתיבי האימים וההשמדה

שבוע לאחר שהגרמנים נכנסו לפולין, אסרו את אבא כבן־ערובה לקראת יום העצמאות של פולין שחל ב־11 בנובמבר.

את אבי שיחררו אמנם, אך רבים מיהודי העיירה לא חזרו והוצאו להורג ביריה. הובלו מחוץ לעיר ונורו. כל זה היה בנוכחות אבא. לכן, בשובו משם, החליט לא לשהות עוד בעיר ריפין, שבמחוז וארשה — אפילו יום נוסף, כי אם לעקור ממנה.

האפשרות האחת היתה ללכת לוארשה, מקום שם מרוכזים רוב היהודים בבחינת „צרת רבים, חצי נחמה", ואילו האפשרות השניה, לעבור לרוסיה, שהגבול עמה כבר היה סגור. עקירה לכאן היתה כרוכה בסכנה.

לאחר שיקולים הוחלט ללכת לוארשה והצטערנו לאחר מכן שנקטנו בצעד זה דווקא. מי יודע, אולי ברוסיה היו בכל זאת נשארים בחיים.

יצאנו מהעיר. בדרך, ביער הסמוך לעיר, עצרו אותנו גרמנים כפי שכונו „פאלקסדויטשע" ודרשו שנמ־סור להם את כל הרכוש שנמצא ברשותנו ולא יוציאונו

להורג ביער. היו לנו שתי מזוודות עם בגדים. מסרנו הכל וחסרי כל הגענו לוארשה.

בוארשה התחילו הצרות וקודם כל בגלל הריכוז הגדול של יהודים מערי השדה. התעוררה בעית הדירה.

זוכרת אני שאבא השיג בשבילנו בקושי רב חדר קטן.

גזירה רודפת גזירה.

כתוצאה מהתנאים הסניטריים הגרועים ביותר, שאף אין להעלותם על הדעת, פרצו מגיפות שונות וביניהן הטיפוס שמפיל חללים רבים. ברחובות מוטלות גויות. אנשים, נשים וטף גוועים בחוצות העיר ולמרות זה אין הנהירה הגדולה העירה, שהגרמנים מעונינים בה, כדי להקל על עצמם את המשלוחים לאחר מכן — פוסקת.

באה גזירת הגיטו.

היהודים חייבים לעבור לאזור שנקבע כגבול הגיטו. האיזור מחולק לשני חלקים: הגיטו הקטן והגיטו הגדול. המעבר בין שני הגיטאות הוא על גשר, שהקמתו הוטלה על היהודים.

מסביב לגיטו, חומות גבוהות והוא סגור באופן הרמטי על ידי משמר כבד של ז׳נדרמריה גרמנית שהוצבה על חומותיו.

בגבור הרעב נטלו על עצמם הילדים את התפקיד של אספקת מזון, הם התגנבו לצד הארי והעבירו מזון פנימה. רבים רבים מן הילדים נפלו מכדורי המרצ־חים.

מגיפת הטיפוס משתוללת. חללים רבים מכסים את הגיטו. העגלות השחורות של ה„חברה קדישא" מלאות עבודה, ללא הפסק אוספים את המתים ורבים מוטלים באין מאסף. אין בית שאין בו מת.

יחד עם זה מתהדקת טבעת החנק. הגרמנים פורצים לילה לילה לדירות ומוציאים אנשים, למקום בלתי ידוע. כתוצאה מכך עזבנו את הדירה ועברנו למקום „מבטחים".

מצב זה נמשך עד 22.7.42 — מתחילים הגירושים.

ראש הקהילה צ׳רניאקוב הנדרש לספק את מכסת היהודים היומית למשלוחים, אינו יכול לעמוד בכך והוא מתאבד.

כאשר החלו המשלוחים, חלה תחילה הפקודה רק על אלה שאינם בכושר העבודה, היינו על ילדים וזקנים.

אפשר היה לראות עגלות עמוסות אנשים זקנים וילדים וכן אנשים שהתנדבו מרצונם ללכת עם יקיריהם. כולם מובלים ל„אומשלאגפלאץ", מקום בו רוכזו המשלוחים ומשם שולחו ברכבות.

ואז מופיעה הידיעה שכל יהודי העובד במפעל החשוב בשביל הגרמנים יוגן מפני המשלוחים על־ידי תעודה שישא אותה. אבי קיבל עבודה במפעל עצים גדול בשם „הלמן" וקיבל תעודה.

באחד הימים הקיפו הגרמנים את הבנין בו שהינו באותו רגע והחלו בזעקות „אללעס ראוס" (כולם החוצה). מפחד היריות שנשמעו סחבתי את אמי החוצה. אבא נשאר בבנין ואמא ואני ועוד רבים רבים הובלו ל„אומשלאגפלאץ". הייתי בנעל אחת, כי השניה נפלה והבגדים נקרעו מרוב בהלה.

הובלנו. היה זה מחזה של זוועה לראות את העיר ווארשה, על רחובותיה היהודיים, בחורבנה. הדירות היו פתוחות כאילו זה עתה נעזבו על ידי בעליהן. גויות רבות מוטלות על המדרכות ומהן רבות עדיין נושמות וגויות שמעיהן נשפכו החוצה.

תחת משמר כבד הובאנו — אמא ואני לאותו מקום שממנו רבים רבים לא שבו.

הועברנו ללובלין.

כעבור מספר ימים הוכנסנו למחנה גדול בשם „לובלין־פלוגפלאץ" — אך מספר קילומטרים בלבד הפרידו בינו לבין מקום ההשמדה מידנק.

הועסקנו — אמא ואני — בהעברת עמודי־עץ כבדים ממקום למשנהו. ההעברה נעשתה בריצה ותחת שוט הנבלים האוקראינים. אמא לא יכלה לעמוד בכך, רגליה התנפחו ובקשה מותה בהקדם. באחד הימים הופיע מרצח ס.ס., מאיור רכוב על סוס לבן והחלה הסלקציה. הוא הצביע על אמא והיא יצאה מן השורה ולא ראיתיה יותר. האנשים שראוה לפני מותה סיפרו שכל דאגתה היתה נתונה לי וכי איך אוכל לעמוד בתלאות. ואני אז בת 14 שנה.

גילי לא הקל במאומה על נטל העבדות בסלילת כבישים בקיץ, תחת שמש לוהטת. היה צורך לסחוב אבנים כבדות ועינו המרצחת של הגרמני הקפידה על כך וידו הטמאה רשמה את העציר שלא מלא „חובתו" ודינו היה להישלח למות. המאיור על הסוס

הלבן הופיע יום יום וציוות להדק את הכביש ברגלינו. מלאנו תפקיד של מכונת הידוק.

במרכז המחנה היתה תליה ועליה היו תולים בעד כל מיני עבירות. עלינו היה להתבונן במעשה התליה ולהקשיב לנאומי התוכחה.

הועברתי למחנה אחר, שתנאיו לא נבדלו באכזריותם מקודמו. בלהות ואימים. הרעב עושה שמות וכל אחת מאתנו מחפשת אפשרות להשיג פת לחם שהובאה מעבר לגדר. הרבה בחורות נורו למוות ליד הגדר כשפרוסת הלחם בידיהן.

במחנה הגברים הסמוך נמצא בן־דודי, זינדוש אלכסנדר, נער בגילי, שלעתים בקרתיו. פעם בבואי, מצאתיו שוכב כולו שותת דם וכתמים כחולים על גופו ממכות שהוכה ע״י מרצח ס.ס. בעד חטא שלא ידע מהו.

מצבי הגיע ליאוש גמור ונתפסתי באותו זמן להתנדב לעבוד בבית חרושת לריבה. הובלנו לשם 45 בחורות ו־55 בחורים, לא הרחק מלובלין.

כעבור שבועיים להיותנו במקום זה, הוכרז על עוצר ובאויר הורגשה אימה וחרדה. אז התקיימו בקרבתנו מחנות גדולים: טראווניק, פוניאטוב, לובלין־פלוגפלאץ ומאידנק. האיכרים שעבדו בשדות סיפרו, ודבר זה התאמת, שבאותם הימים הרגו את כל היהודים שבמחנות הסביבה.

פתאום הגיעו משאיות והוציאו את הבחורים ולאחר יומיים הועברנו גם אנחנו לטראווניק. היה זה מחנה גדול של יהודי וארשה והוא היה כעת שומם, אף נפש חיה לא היתה בו. באויר ריח של שריפה ומרחוק — אש להבה.

הבחורים הועסקו בשריפת הגויות. לאחר שהבחורים גמרו את המלאכה הזו, נכנסו, ערב אחד קציני ס.ס. ואוקראינים, הוציאו אותם והרגו את כולם.

„הנה", אמרנו זו לזו, „הגיע תורנו". פשטנו בגדינו, כי לא רצינו שהרוצחים עוד יכו אותנו לפני המוות, כרגיל, והתחלנו להיפרד זו מזו.

ואז באו שטני אדם אלה ואמרו: „עוד יבוא זמנכן, ועתה עליכן להתלבש וללכת לישון".

המשכנו לעבוד במחנה זה במיון הבגדים ובניקוי הבלוקים. יום אחד מצאנו ילד יהודי חי, בן 6, שהסתתר מתחת לבגדים, כי אבא שלו, לפני שהוצא מן המקום ציווה עליו לא לזוז. האכלנוהו וטפלנו בו 5 ימים. ואז בא קצין ס. ס. גבוה במכונית והסביר לנו שאין זה מקום מתאים לילד להיות בין נשים, הוא הביא עמו מחברת ועפרון בשביל הילד והנה „הוא יעביר אותו לבית־ספר". הילד הלך ל„בית־הספר" לשם הובלו כל ילדי ישראל אז, לטרנספורט של ההשמדה.

מכאן הועברנו למאידנק.

זה היה כבר מחנה של אסירים גרמנים ופולנים. יהודים לא היו יותר במקום הזה ואנו היינו מוכנות כל רגע שיכניסו אותנו לגאזים. היינו מיותמות במידה כזו מן העולם, שלא ידענו אם בכלל נשארו עוד יהודים בעולם וחכינו לסופנו. והוא לא בא עדיין.

עבדנו בדילול סלק בשדות ובינתים החזית הלכה והתקרבה.

ביום בהיר אחד אספו אותנו בבהלה, סדרו בחמישיות וציוו לעזוב את המחנה. כשעזבנו את השער הפציצו כבר את הגרמנים והרוצחים הכניסו אותנו לתעלות וציוו לא לזוז מן המקום ואחר כך הובילו אותנו ברגל מרחק של 130 ק״מ לצ׳מיעלוב.

הרגליים התנפחו ופיגור בהליכה משמעותו — מוות. איזה כוח פנימי לחש לי שלא להסכים למות מות כלבים על ידי יריה והמשכתי ללכת בכוחות אחרונים. הפולנים שראונו בדרך לא הגישו אף טיפת מים. הוכנסנו לרכבת והובלנו לאושוויץ. זה היה כבר ב־1944.

איך נחרץ גורלנו באושוויץ להישאר בחיים? ספרו, שקצין הס.ט. שהביא אותנו, את מחנה הבחורות, לאושוויץ, אותן הבחורות אשר ראו יותר מדי וצריך היה להעבירן מן העולם, ביקש לא להרוג אותנו. העובדה, שהטביעו מספרים בזרועותינו וזה סימן שאין לוקחים למשרפות.

היה זה בזמן שהטרנספורטים הגיעו מדי יום ביומו ובשמי אושוויץ עלו להבות אש ועשן כבד.

באושוויץ עבדתי ב„שייסקומנדו" — פלוגת ניקוי הצואה. היינו 8 בחורות ממונות על עגלה עצומה. את העגלה סחבנו בידים ל„בית החולים" — לאזארעט — והוצאנו את הצואה, סחבנו את העגלה לשדות ובידים ממש שפכנו את הצואה. וכה שופכות וחוזרות וממלאות וכל זה תחת השגחת הקאפו.

באחד הימים נלקחתי, העמיסוני ברכבת ונשלחתי לאן שהוא. הגעתי לברגן־בלזן.

כאן לא היה צורך כלל במשריפות. האנשים נפלו־מתו כזבובים באין אוסף ורק נערמו בערמה עצומה.

בסופו של דבר חליתי בטיפוס שנדבקתי בו בהיותי שומרת לילה בין החולים.

ואז בא הסוף.

אבדתי את ההכרה והתחלתי להזות הזיות. ובחלומי ואני בבית ומגישים לי מרק חם. הייתי במצב כמעט של גסיסה.

כשהתעוררתי ספרו לי שהגרמנים־הרוצחים עזבו את המחנה וחזרו אליו כשעל שרווליהם פסים לבנים (אות כניעה). ואז הגיעו האנגלים — המשחררים. כאשר אלה נכנסו למקום חשבו אותנו לחיות — — — הביאו טנקים עם מים ואוכל — והיה זה האסון הגדול שרבים רבים מתו מאכילה לאחר השחרור. נשארתי בחיים כי לא יכולתי לאכול והייתי עדיין אחוזה חום גדול.

זכיתי לראות מקצת נקמה כשרוצחי המחנה הועסקו על ידי האנגלים בניקוי המחנה ופינוי המתים הרבים.

הגרמנים השאירו מחסנים עם לחם מורעל שלא הספיקו לתת לנו ברגע האחרון. האנגלים ניסו לחם זה על כלבים ואז נתגלה הדבר — עוד תועבה אחת של עם המרצחים הגרמנים.

מרדכי פורמן / בדרך העינויים

היום הודיע הרדיו שבפולין נתלה התליין קוך שהיה הממונה על המחוז והנה פקדני גל של זכרונות מימי החורבן הנורא אשר לא יישכח לעולם.

יהודי ריפין סבלו מיד עם כניסתם של הנאצים העירה. התחילו מאסרים וגל נגישות כלפי יהודים ופולנים. (ריפין נקראה בשם עיר פלילית, כי עוד לפני פרוץ המלחמה גרמו הפולנים צרות לגרמנים המקומיים). ביחוד התנכלו הנאצים לאינטליגנציה הפולנית והיו אוסרים ורוצחים בלי רחמים.

הטבח נעשה במרתף המשטרה, שמעליו התנוסס דגל שחור. יום ולילה נשמעו משם יריות. נרצחו אז מורים, כמרים ונכבדי העיר.

אשר ליהודים, הרי הם נאלצו, בעיקר ראשי הקהילה, כמעט יום יום לאסוף בין היהודים קונטריבוציות בסכומים גדולים שהוטלו עליהם על־ידי הצוררים. וכך, למשל, לאחר ששרפו את בית־הכנסת ובית־המדרש דרשו למחרת היום תשלום של 50.000 זהוב, בהאשימם את היהודים שהם היו מחוללי השריפה. אחר־כך אילצו את היהודים להרוס את שרידי הקירות. היהודים שנלקחו לעבודה גורלם לא ידוע עד היום.

ימים אחדים לפני ה־11 בנובמבר 1939 נעצרו נכבדי העיר, יהודים ופולנים, כבני ערובה, למען לא יפרצו מהומות בעיר ביום חג שחרור פולין. בין העצורים היו בר קאַטשור, מוריץ פילט — ובליל ה־11 בנובמבר הם חזרו הביתה. האחד שלא חזר היה פוקטש החייט, שעד היום לא ידוע גורלו.

אני עם הורי ואחותי פלה ובתה, גרנו אצל דודי מוריץ פילט. יצאתי החוצה לקבלו בשובו מהמאסר. הוא נפל על צוארי, פרץ בבכי, וקיבל התקפת־עצבים. נחרד ומזועזע סיפר, כי בזמן מאסרו הוציאו את כל האנשים שהיו אתו ונסעו אתם באוטו־משא, כמה שעות בסביבת העיר ולבסוף החזירום למקום. במשך הזמן כולם חשבו שהגיע קצם ובחזרם הריחו בריח דם טרי שהיה על הרצפות מכוסה באדמה.

באותו לילה ברחו יהודי ריפין ואם נשארו כמה מעניי העיר אז למחרת גרשום. שורות, שורות נסעו כמו הצוענים. היה זה יום שלישי, יום השוק המסורתי, וכשאכרי העיר נסעו העירה שאלו אותנו לאן אנו פונים. עניתי „לפלסטינה".

יום לפני זה גורשו יהודי דוברז׳ין ויומיים לפני זה יהודי שרפץ זורמין. בזורמין הייתי עד לגירוש. היהודים גורשו לנגינת תזמורת מכבי־אש; כך רצו הרוצחים.

חלק מיהודי ריפין ברח לרוסיה, חלק לוארשה (בעיקר בעלי האמצעים) וחלק לעיירות, כגון צ׳כנוב, מלאווה, פלונסק ועוד.

רבים וקשים היו סבלותיהם של יהודי ריפין בווארשה וביחוד הציק להם הרעב. לאט לאט נמכרו החפצים שהצליחו לקחת עמם מהבית, עד לכתונת האחרונה. הם התגוררו בבתי־מדרשות ובבתי־ספר. מחמת הרעב ותנאי המגורים פרצו בקרבם מחלות שונות. בבית אגודת הסופרים בוארשה, ברחוב טלו־מצקה 11, היו ועדי העיירות, ושם אפשר היה לפגוש מכרים מאנשי עירנו. לאלפים היו עוברים שם, אנשים שבאו לבקש עזרה ועצה.

באפריל 1941 הגעתי למלאווה בפעם השניה, **ברחתי** מוארשה, משום שנאסרו אז כל הגברים הצעירים ונשלחו למחנות עבודה ועינויים. ברחתי לאחותי רוז׳ה. באותו לילה חיפשו אותי בביתי בוארשה, שם גרתי עם הורי, שמתו בגיטו. אשתי, מינה ברנר, שנשארתי אצל הרב וכמן, חתנו של הרב לוריא מריפין, נספתה בטרבלינקי.

בבואי לאחר כמה ימים למלאווה צריך הייתי לגנוב את הגבול, כי העיר היתה בתחום הרייך. זה היה הנהר נרב. במלאווה היו אז החיים כבגן־עדן — אוכל לרוב, הגיטו פתוח וגם עבודה היתה. אך אנשי הועד היהודי (עלטעסטן־ראַט) דרשו שאעזוב את העיר, כי ב־1940 גורשו ממלאווה כ־80 אחוז מיהודיה לסביבת לובלין, ומהם היו יום יום חוזרים, ולגרמנים היה הדבר ידוע, והסכנה היתה רבה. ואולם, אם חזר יליד מלאווה יכול היה איכשהו להסתדר, אבל מיהודי שאינו יליד המקום דרשו מיד לעזוב. אבל אחרי שישבתי כמה ימים במחבוא אצל משפחת לינדר מריפין, הרשו לי להשאר בתנאי שאצא לעבודה אצל הגרמנים. ואני אפילו הייתי מרוצה באותו זמן מכך, ואת אשר הרוחתי שלחתי לגיטו וארשה להורים ולאשתי, וגיסי נתן לי מזון. אבל במשך הזמן הכל נשתנה.

ראש מועצת היהודים, אליעזר פרלמוטר נאסר ונרצח.

ב־1 בנובמבר באה פקודת החיסול של גיטו מחוז צ׳כנוב. באותו לילה התאבד בתליה יעקב־פיבל בוכמן. הוא התגורר בטחנת־קמח, שם שכנו עניי הגיטו והיה מלמד אלף־בית לילדים. עם המשלוחים הראשונים ממלאווה גורשו עניי עירנו ריפין.

כששמעתי על החיסול החלטתי מיד לברוח ולעזוב הגיטו. פניתי לשתי בחורות מהגיטו שהיו מבריחות, והיו להן ניירות אריים — גיטל בראמה ממלאווה ובלימה בורנשטיין מז׳ורמין (שתיהן נהרגו בשנת 1943).

בשובי לריפין במארס 1945, אחרי השחרור, היהודים הניצולים הראשונים שמצאתי שם היו חברי צבי גרונר ובת אחותי האלינקה טייך. הייתי נוכח בזמן שהוציאו את גוויות נרצחי הגרמנים משנת 1939. אז הכרתי את חברי לספסל בגימנזיה, בנימין זאב קלניעץ ואת אברהם ברנהולץ (דיקער אברהם קראו אותו) והבאתי אותם לקבר ישראל בבית־העלמין היהודי ההרוס. שאר היהודים נקברו יחד עם הגויים בקבר־אחים בבית העלמין הפולני. ב־30 ארגזים נאספו העצמות שהוצאו מהבורות שליד בית העלמין הפולני ממגרש הספורט, מהיער הרושינוואי, וביניהם רוב נכבדי יהודי ריפין.

אני הייתי אז בעיני הגויים כנס וכפלא: יהודי שנשאר בחיים. שמתי זר פרחים על הקבר. בין גוויות הנרצחים זיהיתי אז גם את בתו של הרוקח וגם אביה נרצח ביער ההוא.

הייתי עד למעשה של הרוסים, שהביאו מסביבת ברודניצה כ־40 ניצולות יהודיות מגיטאות שוולי־קובנה, אשר הגרמנים העסיקו אותן בניקוי הנהר דרוונצה ונשארו בנס בחיים. הן הובאו לבית החולים בריפין. התמונה היתה נוראה. כולן היו עטופות בשמיכות, חולות ומוכות רעב ולכלוך האיומים.

עזרתי במידת יכולתי לאומללות. דאגתי לתרופות, ויום יום — במשך 4 חדשים — הייתי יוצא לפנות בוקר לכפרי הסביבה לאסוף בשבילן לחם וחלב (היה אז קיצוב על מיצרכים) והגשתי לחולות. כן אספתי בין הפולנים הלבשה והנעלה. בבית החולים מתו כמה מהן וקברתי אותן בבית הקברות. את שאר הניצולות שלחתי לוארשה, ונתתי להן קצת כסף — רובן נמצאות כיום בישראל.

הנני אחד השרידים

אינני היסטוריון שחומר העדויות שטוח לפניו לעיון ולשיקול מדוקדק, מה עיקר ומה טפל. הנני רק אחד השרידים ורשמתי מעט מזעיר ממה שעבר עלי, מאותה המציאות האכזרית מכל אכזר. יד־הגורל הצילני בעוד מועד. ובדברי אלה אני מצטרף לקדיש האחרון על יקירי העיר ופשוטי בניה, על קרובים וקרובי־קרובים שככה אהבנום וכולם חרותים על לוח לבנו.

לא, לא אשכח את ריפין, כי שלושה דברים עיקריים נטלתי, אם בחדווה ואם ביגון, מבית אבא ואמא, ואשאם בלילות מגור, בימי מסה, בשעות מבחן, ואלה הם: אהבת העם, אהבת ציון ובוז למבזינו.

בשנת 1909 התארגנו בריפין כ־200 בעלי משפחה כדי לרכוש קרקע בארץ ישראל. אבי ז״ל צריך היה להיות בין השליחים שעמדו לנסוע לארץ לרגל רכישת הקרקע. אולם הדבר לא בא לידי גמר כיון שהיו יהודים שדרשו לשאול תחילה לדעתו של רבי על עצם הנסיעה. אמי היתה אז בהריון אתי. כך שנולדתי ציוני. והלא ידוע שריפין היתה עיר בעלת מסורת ציונית, ובראש המחנה הציוני עמד בן־דוד של אבי, הסבא ר׳ שמואל זיינויל פוזנר.

גם בהיותי בעבר בצד הארי של וארשה עם חברי היחיד אז, צבי גרונר ובת אחותי הלינקה, מרבים היינו לשוחח בארץ ישראל והיא היתה מקור תקווה ועידוד, ובעזרת השם זכינו לחיות במדינת ישראל העצמאית.

לריפין חזרנו, היהודים הניצולים הראשונים במארס 1945 ובנובמבר אותה שנה עזבתי עם הלינקה את ארץ הדמים פולין, בדרכי לארץ־ישראל, שנמשכה שנתיים ומחצית השנה. עשיתי זמן מה במינכן, שם אירגנתי שני כינוסים של ניצולי ריפין, ובמשך הזמן העליתי רשימה של קדושי־נרצחי ריפין, כי בטוח הייתי שיבוא יום ונוציא לאור ספר לזכר קהילתנו.

אבל לדאבוני הרב אבדה הרשימה מחמת מותו של ראובן מאירי (טשארנוצ׳פקה), שנפל בגוש עציון, כי לו מסרתי אז את האוסף כשהיה שליח ארץ־ישראל לפליטי־המלחמה שם.

מחצית השנה הייתי באוסטריה, איטליה, שנה ורבע בגלות קפריסין, ובכל המקומות חיפשתי את יוצאי ריפין, ביקרתי אצלם והבאתי להם דרישת־שלום וידיעות על גורל קרוביהם ומכריהם.

עם עלייתי לארץ ישראל המשוחררת זכיתי להקים בה בית ומשפחה ולהשתרש בה. קראתי לפי המסורת את שם בני בכורי בשם אבי ז״ל. לואי נזכה בימינו לקיבוץ כל שארית עמנו במולדתם.

יהיה הספר הזה עדות זכרון לאנשי עירנו וקרובינו, שנרצחו ונחנקו ונשרפו חיים בידי הצוררים של ימינו ימ״ש, בעוון היותם יהודים והם חפים מכל חטא, ובכללם בני משפחתי, קרובי, ידידי, זקנים ונשים, ילדים וטף. אני הנני אחד משרידי ריפין שניצלתי בנס. הייתי עד, במו עיני ראיתי ובאזני שמעתי ובכל חושי הרגשתי באסון שפקד את עמנו בתקופה הזו. יהי לנו הדבר ללקח ולתוכחה, ולא נשכח לעולם את אשר עולל לנו עמלק ונשמור אמונים לנצח לעמנו ולארצנו.

ישראל גוטמן /

בקבוצת המחתרת באושוויץ

תופת אושוויץ שנתאכזרה במיוחד לאסירים היהודים לא יכלה למנוע את הקמתה של קבוצת המחתרת היהודית, שנשתלבה לאחר זמן בשורות הארגון הכללי.

צעירים רבים, שרידי גיטאות ויוצאי תנועות נוער שאפו לנקמה, למעשה ארגון לשם התגוננות. הגיעו אלי־הם הדים מן המרד בגיטו וארשה ומרידות אחרות ברחבי המדינה. אני זוכר את עיני היהודים הלוהטות בעוז ההחלטה בשעה שסיפרתי באושוויץ על המרד הגדול של גיטו וארשה.

תחילה נתלכדה חבורת צעירים מהעיירות צ׳כאנוב ומלאבה. שרידי הגיטאות האלה הובאו לאושוויץ בשנת 1942 וכאן גילו יכולת עמידה ומאמצים לשמור על כל נפש בתוכם.

ונמצאו ביניהם חברים שלא אמרו די בעזרה הדדית בלבד וחיפשו דרך לפעולה מקיפה יותר. הם ריכזו גרעין אנשים הנכונים לכל והוגים במעשי התגוננות ונקמה.

אחד מן החברה הצליח להתקשר עם ברונו באום, ובאמצעותו נוצר קשר תמידי בין הקבוצה היהודית והמחתרת הכללית.

בספרו מדבר ברונו באום בהוקרה רבה על הקבו־צה היהודית שנצטרפה למחתרת. קבוצה אחת מנתה כ־300 איש והורכבה בעיקר מיהודים פולניים וגם מיהודים יוצאי ארצות אחרות. הם היו מגוייסים על ידי סיסמתנו: לא לתת להם שיובילו אותנו בלי קרב לתאי הגזים.

פגעה בהם העובדה שיותר מרבע מיליון יהודים הורעלו באושוויץ בלי התנגדות. הם אמרו לנו, שהם רואים את עצמם שייכים לאחרוני יהודי אירופה ואם אין בכוחם למנוע את המוות בגאז — בשום פנים ואופן אין הם מוכנים להכנע ללא התנגדות.

אנחנו שילבנו את האנשים האלה בשורותינו, והיה לנו אתם נסיון טוב ביותר במבצעים ובמבחנים.

נצטרפה קבוצה מצומצמת, מעיר מפקדה, שריכזה בידיה את החוטים והדריכה את הפעולה בכללותה.

הקבוצה היתה נפגשת כמעט מדי יום ביומו. בין חברי המפקדה חולקו התפקידים מרדכי בילוביץ היה הרכז, הרוח החיה של הקבוצה, מרדכי יליד מלבה, הגיע עם הטרנספורט מצ׳כאנוב, היה הקשיש שבחבורה.

השני בקבוצה המצומצמת היה אריה (לייבק) בראון, יליד ריפין, חניך תנועת השומר הצעיר. היה בין מייסדי הקבוצה וייצג אותם בגוף הצבאי שהוקם על ידי המחתרת הכללית.

הוא היה האיש הראשון מן המחתרת היהודית עמו נפגשתי במחנה. נשלחתי פעם למחנה אושוויץ לבלוק 9. בפעם אין־ספור נטלתי פרידה מן העולם הזה, והת־כוננתי ללכת בדרך כל יהודי אושוויץ.

במקרה פגשתי איש פולני שגילה בי ענין והוא בא אלי למחרת היום והודיע כי הביא „אורח", אדם הרוצה לשוחח אתי.

עמד לפני אדם צעיר, טרזן לפי תנאי המחנה. חליפת הפסים שלו היתה עשויה לפי גיזרתו והמכנ־סים מגוהצים. פנים רגילות, אף יהודי טיפוסי ועיניים שחורות, עירניות מאד. השתוממתי, מה יהודי מובהק זה מחפש אצלי כאן, במקום שאין איש מכיר אותי ואין ערך לחיי? הוא הביט בי — ערימת עצמות שהיתה מוטלת על המזרון הדל. כשנודע לו שאני יליד וארשה והייתי בגיטו בימי המרד, שאל במפתיע:

— האם היית פעם חבר תנועת נוער?

הסתכלתי בו ובחנתי את פניו. אין ספק, שדיבר מתוך כנות. ומלבד זה הייתי אדיש והשלמתי עם גורלי. עניתי: כן, הייתי חבר השומר הצעיר. לייבק קפץ משמחה:

— באמת, אתה חבר קן וארשה? גם אני איש תנועה.

העלינו זכרונות, וברגע מסוים שאל אותי לייבק כיצד היו נכנסים לחדרה של טוסיה אלטמן בגיטו. זכרתי היטב את חדרה בוארשה.

החדר נגע בקיר הפרוזדור, וכל הבא צריך היה להקיש על הקיר שלוש פעמים. אמרתי זאת ללייבק.

הוא ביקר בעת המלחמה בוארשה והכיר את הסימן שפתח את דלת חדרה של טויסה. לא היה גבול לשמחתנו.

כך התחילה הידידות שהתמידה בתנאי המחנה עד שנפרדו חדרכים ולא ראיתיו עוד. לייבק היה טכנאי שיניים ובזכות מקצועו, שבעקיפין יש לו נגיעה לרפואה, הפך לחובש בבלוק החולים באושוויץ. הוא הפליאני תמיד באופטימיות שלו.

רגזתי על כך לא פעם. הדריכו את מנוחתי דווקא האמונה והשלוה שלו ברגעים קריטיים ביותר.

במשך הזמן נסתבר לי, שלייבק יודע גם להיות רציני.

שמחת החיים שלו שנשתמרה במחנה הדביקה רבים. הוא ידע להשמיע סיפור, בדיחה, או את החדשות האחרונות. עצורים מכל מדינות אירופה במחנה הכירו אותו, הכל — יהודים ולא־יהודים.

בפולנית משובשת שלו ובגרמנית האידישאית, הפליא לעשות בשעת הצורך ולא ידע ליאות בפעולות העזרה.

כל הימים במחנה היה עמוס דאגות הזולת, היה מתרוצץ ונפגש עם אנשים, מגייס מתחת לאדמה אוכל ותרופות, שולח מכתבים וחבילות. הוא עצמו היה כעין מוסד באושוויץ. ראינו בו בר־מזל המצליח בכל.

היה מקפיד על לבושו ונקיונו, ולדבריו היתה זו סגולה יפה לקשריו הענפים. בתוך המחתרת היה דרוך תמיד ומוכן למעשים.

אחרי הפינוי נתגלגל למחנה אבנזה בקרבת מאוט־הוזן. המחנה הזה עשה שמות בשרידי אושוויץ שהגיעו אליו. אך ללייבק שיחק המזל גם כאן.

הוא הסתדר איך שהוא, וכרגיל היה מלא כרמון דאגות לעמיתיו. לאבנזה נקלע גם ד״ר מוסקוביצי, ידיד שלי ושל בראון. מוסקוביצי לא ניחן בזריזותו של בראון, והוא הוכנס לבלוק רצחני שבראשו עמד פושע אנטישמי. לייבק חיפש דרך להציל את מוס־קוביצי. האפשרות היחידה היתה להעבירו לבלוק אחר ולקומנדו אחר באבנזה. לא עמדו לו הקשרים שהושגו בשעתו באושוויץ, והיה צורך בשוחד. ממקור הידוע אך לו השיג לייבק כמות גדולה של סיגריות ומסרו לאיש שהבטיח לסדר את ההעברה.

אותו לילה נערך חיפוש והסיגריות נמצאו במיטתו של האדם הקשור עם בראון. אחרי שהומטרו עליו מכות, גילה האיש שאת הסיגריות קיבל מלייבק.

באמצע הלילה באו הבריונים והוציאוהו ממיטתו, היכו אותו באכזריות ורצו להוציא מפיו מה מקור הסיגריות. בראון לא גילה דבר, ולמחרת היום לא היה עוד בחיים. היה זה בחודש האחרון לפני סוף המלחמה.

מרדכי הללי / יסדנו את תא המחתרתי הראשון

צרור זכרונות על לייבק בראון ז"ל

את לייבק בראון פגשתי לראשוני באושוויץ בחודש ינואר או פברואר בשנת 1943.

עדיין אני זוכר את הרגע בו נתקלנו איש ברעהו. השמחה היתה רבה. באושוויץ למדנו כי אדם מוקף המון רב בכל שעה ובכל מקום יכול להיות בודד ועזוב לנפשו. והפגישה עם לייבק היתה פגישה עם אדם. לא היינו עוד בודדים, אלא ידידים. ידידים באושוויץ.

מאז פגישתנו הראשונה היינו מתראים כמעט מדי יום ביומו. ביחד יסדנו את התא המחתרתי הראשון באושוויץ, שעתיד היה להתרחב ולהתעצם ולהוות כוח בעומקי המחנה. כיצד הגענו לרעיון ולשלב הביצוע?

שוחחנו הרבה ולבנו היה פתוח לא לסבלותינו אנו בלבד, אלא חשנו גם במצוקת הזולת. מרמזים וידיעות שהגיעו אלינו הסתבר לנו כי פועל כוח מחתרתי מאורגן במחנה. הגענו למסקנה כי גם אנו, כיהודים, צריכים למצוא את עקבותיו.

אחד מחברינו, משה קולקה מצ'כנוב, הכיר יהודי גרמני, ברונו באום, עמו עבד במקום עבודה אחד במחנה. באום זה היה אחת הדמויות המרכזיות במחתרת הכללית. משה רכש את אימונו של באום ועד מהרה הוקם קשר קבוע בינו ובינינו.

לא מיד ולא בנקל נתקבלנו למסגרת הארגון. הארגון היה מורכב מחטיבות לאומיות שונות. בקרב החטיבות הללו היו גם יהודים רבים, אך אנו ביקשנו לקיים קבוצה יהודית נפרדת בתוך המבנה הכללי. העמידו אותנו במבחנים שונים ואנו ביצענו את כל הפעולות המוטלות עלינו בדיקנות וביעילות. הכרזנו באזניהם, כי אנו נכונים לכל פעולה שתדרש, סיפרנו להם על מעשינו ואמרנו כי „בדעתנו למות רק תוך מאבק ועמידה על נפש".

לייבק הוא שנפגש עם באום פעמים רבות ודן עמו בבעיות שונות. לאחר שהפכנו חלק של הארגון, הוכנסנו גם לסודות הנסתרים ביותר. הסתבר כי קיימת מפקדה צבאית שמכינה ומעבדת תכנית מפורטת להתקוממות כללית של אסירי המחנה ולשחרור אושוויץ. נתבקשנו לשגר נציגנו לגוף זה. בדעה אחת הטלנו את המשימה על לייבק בראון ז"ל.

לייבק היה ידידם של רבים במחנה. הוא בלט במזגו ובהתנהגותו בגוף הקודר של המחנה. היה תמיד אופטימי והאופטימיות שלו היתה מדבקת. הודות לעבודתו כחובש בבית החולים שבמחנה היה אוכל לשובע ומתלבש במדי מחנה נקיים. אילו היה לייבק משתדל, כרבים אחרים, לדאוג רק לעצמו ולעורו, היה מצליח לעבור את נתיב היסורים באורח קל ביחס.

אולם לייבק מעולם לא היה דואג רק לעצמו. תמיד היה עמוס ענינים, בקשות, טרדות. הוא סיפק בדרכים הידועות רק לו, תרופות לאנשים שיראו להיכנס לבית החולים. בערבים היה רץ עם כלי של מרק שהשיג בשביל חבריו והוא נחפז כדי להביאו לבלוק לפני שעות העוצר.

ראינו את לייבק תמיד עסוק ועד כמה שמוזר הדבר בתנאי אושוויץ, היו אלה תמיד עניני הכלל שהעסיקו אותו.

במרוצת הזמן נתחזקה קבוצתנו. בנוסף על יהודים מבני פולין, מצאו אלינו דרכם גם יהודים, בני ארצות אחרות. אחד מחברינו הנאמנים ביותר, יהודה לאופר, הובא לאושוויץ מסלובקיה. עם המשלוחים שנשלחו לאושוויץ ממחנה מאידנק, הגיע ישראל גוטמן, ממשתתפי מרד גיטו ורשה. באמצעות לייבק נודע לישראל על קיומנו והוא נכנס לפעולה.

רבים היו הענינים בהם עסקנו. סייענו באורח מעשי להצלת בני־אדם על־ידי הגשת מנת מרק או פרוסת לחם. אין ערוך למזון המועט שהוגש, אך לא פחות מזה חשובה היתה ההרגשה והתחושה כי גם באושוויץ לא חדל לפעום לב האדם וגם באושוויץ ניתן לטפח רוח אחוה אנושית. אנשינו עסקו בהוצאת חומר נפץ ממפעל לזיון והביאוהו למחנה. בעקיפין גרמנו אנו

לפרוץ המרד של הזונדרקומנדו, התקוממות מזויינת יחידה במחנה הריכוז הבינלאומי הגדול. הודות לקש־רינו יכולנו באופן קבוע להפיץ מפה לפה סקירות פוליטיות מהימנות על הנעשה בחזיתות ובכך לחזק את רוח האסירים. פעמים אחדות חיברנו מעין כרוז, כתבנו אותו על פיסות ניר והברחנו למחנה הנשים.

אלה הן אחדות מפעולות קבוצתנו.

כמובן, כי מדי יום ומדי שעה ארבה סכנה לחיינו. ולא לחיינו בלבד. כל כשלון עלול היה להסגיר אותנו לידי הגיסטאפו ומכבש העינויים שלה. כל אחד מאתנו ידע פרטים רבים על חבריו ועל החוטים המקשרים עם המחתרת הכללית. ראשי המחתרת הפולנית באירגון הכללי היססו הרבה לפני שנתנו הסכמתם לצירוף יחידה יהודית לאירגון. לדידם אי אפשר היה לסמוך על עמידתם של היהודים החלשים ביותר והנרדפים ביותר במחנה. וגם במבחן זה נגזר עלינו לעמוד. חברתנו רוז׳ה רובוטה נאסרה בידי הגיסטאפו והובאה לכלא שבמחנה באשמת אירגון וסיוע בהוצאת חומר נפץ והתקוממות. רוז׳ה הכירה אותנו. אנשי הס.ס. רמסו את גופה וניסו להוציא מפיה שמות ופרטים ולהגיע דרכה למרכז המחתרת. אולם היא שמרה סודה בלבה וידעה למות כלוחמת גאה ונאמנה לדרכה.

לייבק היה יוזם ושותף לכל מבצעי הקבוצה. הפעו־לות התכופות והסכנה התמידית, הדקו את יחסינו והפכו אותנו למשפחה אחת. פעולה אחת עולה היום שוב בזכרוני. הדבר היה קרוב למועד פינוי המחנה, בליל סילבסטר, ערב שנת 1945. נתכנסנו בחשאי כ־20 יהודים, פעילי קבוצתנו וידידיה למפגש רעים. היתה זאת התכנסות יחידה במינה בקורות אושוויץ. בחרנו במתכוון בערב סילבסטר, כי ידענו שבאותו ערב עסוקים הנאצים עם עצמם, הוללים וחוגגים. באותה תקופה הורגשה כבר הקלה מועטת במשטר המחנה. אסירים פוליטיים, ובתוכם אנשי מחתרת רבים, קיבלו תפקידים במנגנון הפנימי של המחנה. הודות לעובדה זו חל שינוי רב ביחס לאסיר. המחתרת הטילה עלי לשמש פוקד באחד הבלוקים במחנה. באותו בלוק היה לי חדר קטן לעצמי בעלית הגג, ובחדר זה התקהלה החבורה. באותו ערב העזנו לשיר משירי הארץ, והעלנו, אולי בפעם הראשונה בצוותא, ואת התקוה והאמונה הכמוסה שיעלה בידנו לצאת מהתופת ולראות במו

עינינו את העולם המשוחרר ואת ארץ־ישראל. באותו מפגש נאם לייבק ונדמה שהוא הצליח להפיח בלבנו את רגש ההתעלות.

ב־18 בינואר 1945 חל הפינוי. הועברנו ברגל וברכבת לאוסטריה. צעדנו דרך שלגים, רעבים ורצו־צים. קבוצתנו הלכה מלוכדת, איש תמך ברעהו ברגע של חולשה ועצם הרגשת התמיכה והשותפות הוסיפו כוח. איש שעצר לרגע, נחלש ונזקק למנוחה, נורה בו במקום. לייבק היה גם כאן הרוח החיה של החבורה. היה עובר מאיש לאיש. גם במצב זה לא איבד ממצב רוחו הטוב, בפיו היו ידיעות טובות ומעודדות. הבשו־רות לא נתקיימו, כמובן, אך הן חיזקו את הנחלשים ועזרו להם למתוח ולגייס כוחות אחרונים.

ואמנם לייבק, יותר מכולנו, האמין בסיכוי לשחרור ולעתיד. אחדים מאנשי קבוצתנו טענו בתוקף כי האמונה הזאת אינה אלא אשליה מזיקה וכי איש לא ייצא חי מידיהם של הנאצים.

החודשים שלאחר הפינוי ועד יום השחרור הנכסף היוו לכולנו פרק סבלות ועינויים הקשה ביותר בכל תקופת המחנות. אני ולייבק נשלחנו למחנה אחד, אבאנזה, מעין סניף של מחנה ריכוז מאוטהאוזן, הידוע לשמצה.

המזל שיחק ללייבק גם במחנה זה. הוא היה גם כאן חובש ושעה שאנו נאבקנו מאבק נואש על פתיל חיינו, היה הוא נחשב לאסיר מיוחס, שתנאיו היו נסבלים ביחס.

לייבק היה זהיר ומאופק יותר, כי קננה בו התקווה שלמרות הכל נזכה למפלת הנאצים ועלינו לחזק איש את רעהו. ואכן לייבק לא אבה להפקיר את חבריו ושוב היה טרוד במפעלי עזרה והצלה.

ב־21 במרץ 1945, שבועות אחדים לפני השחרור, אירע הדבר. הכל התרחש לנגד עיני וידי היתה קצרה מלהושיע. נאלצתי לחרוק שן, להחריש, ולהפרד בלב בוכה מלייבק.

והמעשה שהיה כך היה:

בין החברים שהגיעו אתנו מאושוויץ לאבאנזה, היה גם ידידו הקרוב של לייבק ואיש מקורב לקבוצתנו, ד״ר מוסקוביצ׳י. ד״ר מוסקוביצ׳י היה יהודי מרומניה שלמד רפואה בצרפת. הוא הובא בתחילת שנת 1942

(הסוף בטור 575)

משה גוטנטג / מריפין לגיטו וארשה

רק ארבע עשרה שנה עברו מאז נכרתה יהדות אירופה, וכבר ניכרת פעולתו של שר השכחה לטשטש ולמחות את רשמיה של הטרגדיה היותר גדולה בחיי עמנו.

זוכר אני את ה־19 באפריל שנת 1946 בוארשה, את אסיפת יום השואה של אלה מאחינו שארית הפליטה, שמבשרם חזו והרגישו את מוראותיו ופורעניותיו של ההמן החום, שבעצמם חיו בגיטו ונלחמו בגדודי־השחת של היטלר.

לעולם לא יימחו מזכרוני דבריהם וקינתם של האודים המוצלים מאש, בהספידם את אחיהם ואחיותיהם שניספו. הייתי שותף לקינה המונית, יחידה במינה בהיסטוריה, קינה מזעזעת עד היסוד, קינה למתים ולנשארים בחיים גם יחד. היו מומנטים, שכולנו ראינו והרגשנו בעליל שנשמות הקדושים באות בהמונים, ממלאות את חלל האולם, מרחפות מעל לחיים ובינותם...

באסיפה ההיא על חורבות הגיטו לא לקחתי חבל פעיל. עמדתי דום, עטוף יגון, והקשבתי רב קשב לדבריהם של מנהלי המרד הפעילים, הידועים והאלמונים. לא יכלתי אלא לשתוק כאשר דיברו אנטק, סטפן, גראיעק, צ. לובוטקין, חיה'קה ועוד ועוד, אנשים שקנו להם שם עולם בהיסטוריה של עמנו בגבורתם ועוזם, וקידשו שם שמים ושם הלאום במסירותם לעמם וקדשיו.

ומאז, מדי בוא יום השואה, רגיל אני להתכנס בתוך עצמי ולהקדיש שעות על שעות לזכרונות על וארשה ההומיה ופרבריה היהודיים, שביליתי בהם את ילדותי ונעורי, על הגיטו שראיתיו בשממתו, על פליטיו־נידחיו ששפכו לפני את מרי שיחם ועל קרובי ויקירי שנקטפו בדמי ימיהם.

כל השנה עוקב אני אחרי כל ספר, כל מאמר בעתון המוסיפים לבנה לספרות החורבן השלישי, ובבוא יום השואה מדפדף אני וקורא במגילת „איכה" המודרנית, קורא ומקריא — לקיים את „והגדת לבנך"...

רק ארבע עשרה שנה — וכמה דואב הלב: מעין הדמעות הולך ונדלה, הולך וחרב. הראשונים, שהדיבור בפיהם או הקולמוס בידם, הגידו וכתבו את שלהם, ואלפי העדים האלמונים מחרישים...

תסלחו לי, איפוא, שאני שלא נמניתי בין „תושבי" הגיטו, אוסיף גם אני את הדף שלי לספרות החורבן ואת דמעתי שלי לים הדמעות. ואם אמנם את הגיטו עצמו לא ראיתי, ראה ראיתי את לוחמי הגיטאות לפני בוא הזעם, והייתי עד למטמורפוזה שהפכה את היהודי הפשוט לגיבור.

וארשה, שנת 1939. צבאות הגרמנים עברו את הגבול, שטפו והציפו את כל פולין. זה כחודש שגדודי נמצא בנסיגה מתמדת. רק 3 ימים נלחמנו בסביבות טורן (פלך פומרן), ואחר כך הסגרנו את העיר ביד האויב, עזבנו גם את דרך המלך והיינו משרכים את רגלינו בכפרים, שדות ויערות. ביום מפציצים אותנו מטוסי האויב, ובלילה — תותחיו. הקרבות האיתנים

(סוף מטור 574)

לאושוויץ ועברו עליו גלגולים רבים, פעמים רבות היה על סף המוות וניצל. באבאנזה נפל אותו מוסקוביצ'י לבלוק בו היה קאפו מרצח. ספק מכות, נחלש וימיו היו ספורים. לייבק חיפש דרך להצלתו. כרגיל, ממקורות ידועים רק לו, השיג כמות של סיגריות והקאפו המרצח הבטיח תמורת הסיגריות להעביר את מוסקוביצ'י לבלוק אחר. העניין היה כבר כולו מסודר, אולם באותו ערב ביש־המזל נערך חיפוש פתע (אולי היתה יד המלשין באמצע) והסיגריות נתגלו. לייבק נתפס בידי המרצחים, עונה והוכה עד צאת נשמתו.

לייבק מת משום שלא השלים עם הרשעות, משום שלא היה אדיש, משום שהיה בן־אדם במחנה.

בתוך תופת המחנה מת לייבק על המשמר, משמר האמונה באדם ועתיד עמנו. אנו תמיד נשא את שמו ומעשיו צרורים במסכת חיינו ועברנו.

בסוחאצ׳ב ובקוטנה עוצרים את האויב (וגם אותנו) רק לכמה ימים והמסע נמשך...

וכבר הננו בוארשה, נקודת ההתגוננות האחרונה, שביב התקוה האחרון של העם הפולני וגם של האוכלוסיה היהודית בת שלושה וחצי המיליונים.

לבאטאליון שלנו נמסר קטע החזית וולה. הגר־מנים ממטירים עלינו אש וגפרית, מתקיפים כמה פעמים ביום, אבל מעלים חרס. אנו מוצאים עידוד בעזרתה האקטיבית של האוכלוסיה האזרחית.

אחרי יום א׳ רווי־הדמים בו כיסו אוירוני האויב את שמי וארשה וזרעו מות ואבדון, בא ליל זוועות. הגרמנים שהקיפו את כל העיר ניסו לכבשה בסערה. לפתע באה פקודה שעל פלוגתי להצטרף ל„גדוד הפרשים הראשון" שעל גדות הויסלה, לחזק את המערכה. אני, הווארשאי היחידי בפלוגה, — מוליך אותה...

לעולם לא אשכח ליל נדודים זה. לעבור את וארשה מן הקצה אל הקצה בתוך רחובות בוערים, בתים מתרסקים, פגרים מושלכים, יללת פצועים ועשן מחניק... וכשאנו מגיעים לגדוד — אין את מי להציל ואת מי לחזק. המבצר, הקסרקטין של הגדוד — עולים באש...

כשעתים נשארנו שם ושימשנו מטרה לרמוני האויב, ולבסוף, כשהפלוגה נצטמצמה רק לשלושה — הקפיטן, סגנו הפורוצ׳ניק ואני — החלטנו לשוב לעמ־דתנו הקודמת.

הדרך בחזרה ארכה לנו יום. הרחובות נשמים. הפצצה בלתי פוסקת. ב„נפילה, קימה וריצה" הגענו לככר שער הברזל, בטבורו של הרובע היהודי. סרנו לבית מרכזי בעל 7 קומות לבקש מחסה לשעה קלה. בבית זה, שהזדעזע בכל רגע מנפץ הפצצות, ושבכל רגע חשבנו שהנה יתמוטט ויקבור אותנו תחתיו, נתקלנו באשה כבת 23—22, שחורה ונאווה וחן מיוחד נסוך על פניה העגומים. על אף המבוכה הכללית השוררת בבית על דייריו, לא נסתמנו בפניה אותות בהלה וכל הליכותיה — כבוד. התוודעה אלינו, בשעת הפצצה דומה כל רגע ליום ושעה לנצח. רק רגעים מספר הכרנוה, וכבר התידדנו. גילתה לנו שהיא יהודיה, ילידת מזריצ׳י. נישאה לבחור מוארשה. בעלה נתגייס למלחמה, והגיעו שמועות שנהרג בסבי־

בות סוחאצ׳ב. היא יצאה בבוקר מבית חותנה לראות מה מצב חנותם בכיכר „שער הברזל" ונוכחה לדעת שמרכושם לא שרד מאומה. עכשיו היא שבה לבית חותנה וחותנתה שברחוב נאלבקי, שלא להשאיר אותם לבדם ברגעי גורל אלה.

במקרה הולכים אנו בכיוון אחד. אנו לוקחים אותה תחת חסותנו, והקבוצה שגדלה לארבעה, ממ־שיכה את דרכה. הליכתנו כקודם — מבית לבית ומשער לשער. בכל בית מבוכה והספד, יללת קרובים ונאקת פצועים. עוברים את הרחובות ז׳ימנה ואלק־טורלנה. ברחוב אורלה ההפצצה ללא נשוא. בבית מס׳ 13 (קרוב למרכז „החלוץ") עוצר בנו העורך־דין קריסה (מצאצאי הפראנקיסטים); „חוסו על נפשכם, הכנסו ולינו הלילה אצלי". אנו מחכים. בערוב היום מתגברת פעולת התותחים. הבית רועד כמו על הר געש. מתכוננים לשכב „לישון", אך „אחותנו לצרה" מוחה. היא איננה יכול להשאר. היא מבינה יפה שאנו במותנו לא נכריע את היטלר, אבל היא מוכרחה להמשיך בדרכה. אם יש צל של ספק שתגיע לבית־חותנה, צריך לנסות. לא תשאיר את הזקנים לבדם. לא יכולנו להשפיע עליה שתשאר, ואני היהודי היחיד בחברה ראיתי חובה להתנדב ללוותה. התנגדה אבל לבסוף הסכימה.

לעולם לא אשכח ליל פלצות זה. חושך. הרחוב ריק מאדם. הבתים, ברובם חרבים למחצה, עומדים קודרים ביגונם לצד המדרכה ומדי פעם בפעם משמי־עים נפץ מפולת. המדרכה, עשויה בורות ושוחין (מפני הטאנקים), זרועה גוויות אדם. מהדומיה עולים פה ושם אנקת פצועים וחרחור גופות רטושים בעוית גסיסה. חוטי החשמלית המתגוללים על הארץ ושברי מכוניות וכרכרות משלימים את התמונה.

דממה הרת־אימים מסביב. רק הסהר הזליף את אורו המכסיף על פני הזועה. פניו המלאים מצטחקים בצחוק שטני. ופתאום מזדעזע הרחוב. רעם כבד של פצצות ושריקה קולנית של רמונים פולחים את האויר. כל כדור מהדהד באלפי הדים, ומבלי משים אתה מרכין את ראשך להמנע מפגיעה. בין רגע מתמלא הרחוב „חיים". נפץ הפצצות מתערבב עם התרסקות הבתים ויללת הפגועים והלהבות מתפרצות השמימה. העשן המחניק וצחנת החריכה ממלאים את האויר.

כך עברנו את רחוב לשנו והגענו לקארמליצקה. להמשיך או להסוג אחור? בדעתי לשוב. בת לוויתי נמלכה בדעתה ופונה אלי: „אדוני! הצדק אתך. אי־אפשר לנו להתקדם עוד. אבל אני חוששת גם לשוב. רב תודות לך על שסיכנת את נפשך בשבילי. כאשר אבדתי אבדתי. כאן בבית זה יש לי ידידה, אכנס אליה ואלון אצלה הלילה. נראה מה יביא לנו יום המחרת. שלום!".

למחרת לפנות בוקר המשכנו דרכנו. בעברנו את רחוב נאלבקי עמדנו באחד הבתים לכבות תבערה. מה נדהמתי לראות את בת לוויתי מאתמול, רטובה ומפויחה, בין ראשוני „הכבאים". היא התנצלה לפני: „כן, רימיתי אותך, ברחוב קארמליצקה אין לי שום חברה. אבל מה מועיל בכך, שגם אותך היו הורגים? אני הייתי מוכרחה לשוב הלילה לבית חמותי והיטבתי לעשות שהמשכתי דרכי. זה כמה שעות שאני מכבה כאן את השריפה. בית זה ובית־החרושת שבתוכו של חותני הם..."

מי פילל אז, בעמדנו בטבורו של הגיטו בעתיד, שזהו רק צעד ראשון במעלה־העקרבים הזה?

בבוא יום השואה רואה אני בעיני רוחי מאות תלמידי ששיכלתי. מספרים הם לי על ביה"ס — ביתם, על חויותיהם הילדותיות ועל התקוה שתלו בהם הוריהם ועמם. והם מתנים בפני את מר גורלם, גורל שסועים ונורים, שרופים ונחנקים. והם מתיפחים בבכיה מחרידה המסמרת שערי ומחלחלת בקרבי.

פולין בשלהי 1945. חזרתי לארץ הרשעה, הרוויה דם יהודי, לא על מנת להשתקע, אלא באורח ארעי. לא היה בכוחי להתחיל הכל מחדש, לחנך שוב דור חדש אחרי האכזבה שנחלנו, אחרי שנואשנו מן האנושות. אבל היה הכרח למלא את צו השעה ולהציל מן הטמיעה והבורות ככל האפשר. קיבלתי עלי את ההוראה בביה"ס העממי והתיכון שע"י הועד היהודי בקראקוב.

בגורלו של שום מורה לא עלה בודאי לחנך קיבוץ של ילדים כה משונה! ילדי גולת סיביר וטאשקנט, הפיונרים והקומסומולים הכופרים ביהדות; ילדי „הצד הארי" שהסתירו אותם במערות ומרתפים ועכשיו יראים הם את צלם, או שנתחנכו בין גויים ובתור גויים ומרגישים את עצמם גויים גמורים;

ילדי מחנה אושביץ שעברו מתחת לחבל הידוע במלאת להם שנת השתים־עשרה (המגיעים לחבל נשלחים לעבודה, ושאינם מגיעים... לגאז), ילדים מ„הצד הארי", שידעו להערים ולהסתיר את מוצאם.

ההפתעה הראשונה היתה לי בשעור לעברית. מיצ'ו בן השבע מסתיר את פניו בכפותיו. — „למה אינך מביט בספר?" — „אני לא רוצה ללמד עברית." — „מדוע?" — „אני לא יהודי. כאשר אגדל אקנה סכין גדול ואשחט את כל היהודים..." הקטן היה בן למשפחה מיוחסת בלמברג. אביו הרוקח הספיק למסור את בנו לבית קתולי, ושם חונך...

יאש בן ה־15 גר מעבר לגיטו וארשה. מהחלון שלו אפשר היה להציץ לגיטו. הוא מספר בהתעוררות על הגיטו הבוער ועל היהודי השב שעלה על הגזוזטרא, התעטף בטלית וב„אחד" קפץ לתוך האש. ומוסיף לתאר בשמחה איך הז'ידקים (היהודונים) קפצו בזה אחר זה לתוך האש... הדם קרש בעורקי לשמע תאור זה.

יותר מחצי שנה עבדתי בביה"ס, ועמלנו להשכיח את העבר הנורא, לטשטש את השוני שבהרכב הילדים, ללכד את החבורה ולהכינם לקראת חיים חדשים ותפקידים חדשים בקרב עם מחודש, והעבודה נשאה פרי.

ביום אחד, כשבוע לפני הפוגרום בקלץ, בא אלי תלמידי האהוב יאש (זה שלגלג על הז'ידים שקפצו לתוך האש) ומגלה לי סוד שהוא רוצה להפרד ממני. הלילה הוא יוצא ביחד עם עוד קבוצת יהודים לא"י. העיקר הוא רק להבריח את הגבול לצ'כיה. משם ואילך כבר ידאגו להם. היערות שעל הגבול אמנם בחזקת סכנה, אבל יהיה טוב...

למחרת מתפשטת השמועה שהלאומנים הפולנים הרגו קבוצת יהודים ע"י הגבול הצ'כי ולפנות ערב מביאים 15 גויות יהודים לביה"ס, וביניהם גם את יאש הקטן...

עצבי שמורטו וחושלו במשך שנים לא עמדו בנסיון והתפקעו הפעם. אל אלהים! עד מתי? מתי תמלא כוס התרעלה? מעלתי בשליחותי ועזבתי את ההוראה. אבל מאז, — תמיד בבוא יום השואה מנקר היתוש במצפוני: היסלחו לי? ואני בעצמי האסלח לי לעולם?

פנקס ריפין



ריפין בעת דער צאַרישער הערשאַפט, אין יאָר 1908

און אזוי זאָלסטו ריידן צום יתום

...און אזוי זאָלסטו ריידן צום יתום,
ווען יענער וועט הייבן פאַרחלשטע פויסטן
און פרעגן: ווער בין איך?

— דיין טאַטע האָט גלייביק פאַרהויבן זיין קאָפּ.
איבער אים איז אַריבער אַ פינצטער געפּלייץ
פון קאָכיקן אַש
און צעשמאָלצענעם שוועבל.
און מיטגעשלעפּט אים,
זיין ווייב,
זיינע קינדער,
שול און בית-עולם.
און מיטגעשלעפּט אויך די פאַרגאַנגענע דורות,
און די, וואָס באַהאַלטן
אין טראַכט פון דער צוקונפט.
ווייל דער, וואָס קומט אום,
דערהרגעט די דורות
וואָס יוירן אין אים
און וואַרטן אויף אויסלייז,
נאָר דו ביסט געבליבן,
ביסטו דער ירשן:
אַ זאָמנדל קדושה אין ווינטישע פינגער
פאַרברעקלט אויף שטיינערדיק-חרובע פעלדער.

אַ טיילכל, וואָס איז
אַ פאַרקלענערטע גאַנצקייט.

און אויב ער וועט פרעגן:
— און ווי איז מיין נאָמען?
ענטפער דעם יתום:
— דיין נאָמען איז פאָלק,
ווייל אזוי האָט געהייסן דיין בערדיקער זיידע
אין אייביקן וואָגל אויף הינטישע וועגן.
און ווייל אין דיין טראָפּן
ראַנגלען זיך וועלטן,
און פעלקער דיך שלאָגנדיק
ווערן געשלאָגן
און פאַלן געבלענדטע
אויף אייגענע שווערדן —
איז וועב אין די נאַכטיקע פרעמדן
דיין פרילינג,
ריין ווי אַ קוואַל
קעגן ליכט פון באַגינען.
ווייל דו ביסט אַ בלוטיקער נס
און אַלצייטיק —

אַ טיילכל, וואָס איז
אַ פאַרקלענערטע גאַנצקייט — — —

און אויב ער וועט פרעגן:
— פאַר וועמען?
איז ענטפער:
— פאַר יענע, וואָס וואָרצלען אַרויס פון דיין האַרץ
און וועלן דעם גייסט פון מיליאָנען
פאַרוואַנדלען
אין אַ וואַרעמער היים
פאַר אַלע יתומים.
פאַר די, וואָס אַליין וועלן קנעטן דעם גורל
נאָך אייגענעם חלום,
נאָך אייגענעם פורעם.
און דו, וואָס דיין נאָמען איז פאָלק,
און דיין פּנים —
אַ חרובע נעסט
אָן פייגל,
אָן טענער, —
קלעטער אַרויף אויף די טרעפּ פון דער נאַכט,
באַגעגן דעם אויפגאַנג
און שריי אים אַנטקעגן:
— רייניק מיך ,זון, אויף דאָס ניי
און זיי מוחל,
אַלץ וואָס איז געווען איז דעם גורלס אַ טעות.
— — — — — — — — — — — — — — — —
כ'וועל צוגרייטן אמתע טעג אַנשטאָט קברים,
כ'וועל אויסבויען אייגענע שטעט מיט מיין אָרעם.
און דאָרטן וועט קומען די אייביקייט ווינען
און טעג וועלן לייכטן אין גילדענע קרוינען!

אברהם סוצקעווער

זכור את אשר עשה לך עמלק!

דער אַלטער זאָג: „זכור את אשר עשה לך עמלק" שרייט צו אונז און וואָרנט:

פֿאַרגעס נישט! זכור!...

אַט דער דאָזיקער אינערלעכער געוויסנס-רוף האָט נישט אויפֿגעהערט צו קלינגען מיט הילכיקן אָפּרוף אין אונזערע הערצער און באַוויגן אונז צום שטעלן די בוך-מצבה אויף דעם ריזיקן קבר פֿון אונזער שטעטל.

אונזער יזכור-בוך נויטיקט זיך נישט אין קיין הקדמות און דערקלערונגען. עס איז די איינציקע מצבה, וועלכע מיר קענען שטעלן פֿאַר די קדושים פֿון אונזער שטעטל, וואָס האָט אויסגעטרונקען דעם כוס התרעלה ביזן דנאָ. כל זמן עס זענען נאָך פֿאַראַן לעבעדיקע עדות איז אונזער הייליקסטער חוב אויפֿצוזאַמלען אַלע מעגלעכע מאַטעריאַלן, אַלץ, וואָס מיר געדענקען, ווייסן און פֿילן וועגן אונזער שטעטל.

מיר זענען נישט קיין פּראָפֿעסיאָנעלע שרייבער, נישט קיין היסטאָריקער. בלויז די אויפֿטרייסלענדיקע יסורים אין אָנבליק פֿון דעם שוידערלעכן אומקום האָבן געעפֿנט אונזערע שטומע ליפּן און געמאַכט זיי רעדעוודיק. יעדע איינציקע פֿאַרצייכענונג, ווען זי איז אַפֿילו געשריבן מיט אַ מילדן שמייכל און לייכטן הומאָר, איז זי דאָך אַן אויסדרוק פֿון קאָנצענטרירטן צער-געפֿיל. דערפֿאַר האָט יעדע שורה, יעדע דערינערונג איר אָרט און ווערט אין דאָזיקן בוך — די מצבה צום אָנדענק פֿון אונזערע נאָענטסטע און טייערסטע.

בלויז געציילטע ריפּינער יידן האָבן זיך געראַטעוועט פֿון נאַצי-רוצחים. עטלעכע בלויז זענען לעבן געבליבן, כדי צו דערציילן פֿון דעם חורבן אין ריפּין. ווי אין צענדליקער און הונדערטער אַנדערע שטעט און שטעטלעך, זענען דאָרט נישטאָ מער קיין יידן. דעריבער האָט עס געדויערט אַזויפֿיל יאָרן נאָך דעם היטלער-מבול ביז מיר האָבן געפֿונען אין זיך דעם מוט אָנצוגאָרטן די לענדן און צונויפֿזאַמלען די כוחות פֿאַר שטעלן אַ דענקמאָל, דאָס יזכור-בוך פֿאַר אונזער שטעטל ריפּין.

עס איז קלאָר און פֿאַרשטענדלעך, אַז אין די מערסטע פֿאַרצייכענונגען און אָפּהאַנדלונגען, וועלכע זענען אַריין אין דאָזיקן בוך, הערט מען דאָס געוויין פֿון אבלים; אין די זכרונות וועט יעדער דערהערן דעם טאָן פֿון הספד און עלעגיע, דעם געיאָמער פֿון גרויליקן חורבן.

טרעפֿן זיך אפשר דאָ און דאָרט איבערחזרונגען פֿון באַשרייבן און דערמאָנען די זעלביקע ענינים, געשעענישן און פּערזאָנען, אָבער איינס דאָס

צווייטע דערגענצט און שאַפט דאָס בילד פונעם לעבנסשטייגער, פון די אַנטוויי־שונגען און דערגרייכונגען. אַלץ צוזאַמען דערציילט וויפיל מיר האָבן פאַרלוירן, ווי גרויס און ממש אומבאַגרייפלעך עס איז דער פאַרלוסט.

עס וויינט דאָס האַרץ אויף די פאַרפייניקטע, פאַרלוירענע, אָבער זייער ליכטיקער אָנדענק פאָדערט פון אונז אַ שטאַרק און געמוטיקט האַרץ. כדי זייער טויט זאָל קריגן אַ תיקון אין אונזער ווייטערדיקן ליכטיקן איבערבוי.

דערציילנדיק וועגן די דאָזיקע געשטאַלטן און טיפּן, זענען אונזערע הערצער דורכגעדרונגען מיט ליבשאַפט און בענקשאַפט צו יענע אַלע, וואָס זענען געווען און זענען מער נישטאָ. רעדנדיק וועגן זיי זעען מיר דאָך אויך די פּנימער פון אונזערע ברידער און שוועסטער, פון די אַלע, וואָס זענען אַ טייל פון אונזער לייב און נשמה.

מיר, וואָס האָבן זוכה געווען אָפּגעראַטעוועט צו ווערן פון דער גרויסער שריפה, האָבן שטענדיק פאַר די אויגן דעם אור־אַלטן געבאָט, וואָס איז געבליבן פאַר אונז אויסגעקריצט מיט אותיות פון פייער און בלוט: „זכור את אשר עשה לך עמלק" — דער עמלק פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

דאָס איז אייגנטלעך די ראָל און באַשטימונג פון דאָזיקן בוך: נישט סתם זכרונות פון דער ווייטער און נאָענטער פאַרגאַנגענהייט, נישט בלויז אַן אָנדענק־ליכט פאַר די לויטערע און הייליקע נשמות, וועלכע זענען אומגעקומען דורך אַלערליי שוידערלעכסטע טויטן. פאַרצייכענענדיק אונזערע זכרונות האָבן מיר געפילט די באַדערפעניש אַרויסצוברענגען די באַזונדערע ליכטיקייט פון די יידישע פאָלקס־מענטשן אין אונזער שטעטל. זאָל עס די קומענדיקע דורות געבן די טיפע אָנונג פון דער אומגעבראַכטער שיינקייט.

מיט געבויגענע קעפּ און פאַרבראָכענע הענט שטייען מיר ביי דעם באַשיידענעם דענקמאָל פאַר אונזער אומגעקומענער יידישער קהילה אין ריפּין. מיר פאַראייניקן זיך מיט דעם הייליקן אָנדענק פון די דערמאָרדעטע קדושים.

הבל על דאבדין ולא משתכחין!

זאָל דאָס יזכור־בוך זיין אַ שטענדיקע דערמאָנונג לדור־דורות, וועלכע וועלן זען אין דאָזיקן בוך אַ דאָקומענט און שפּיגל פון אַ רייך שטייגער־לעבן, וואָס איז מער נישטאָ.

זאָל דאָס געשריי, וואָס גייט אויף פון דאָזיקן בוך, נישט פאַרשטילט ווערן און נישט אויפהערן צו מאָנען ביז דורי־דורות.

די רעדאַקציע.

געזאַנג פון נאָסטאַלגיע און אַ געקלאָג אין שניידיקן צער אויפן פּחדים־דיקן כרת, וואָס איז געקומען אויפן פֿאַרבנרייכן יידישן ישוב אין ריפּין איז דער תוך פון דער אידעע, וואָס האָט אַרויסגעברענגט דעם דאָזיקן געדענק־בוך.

דער יידישער ישוב אין ריפּין האָט דורכגעמאַכט דעם זעלבן שווערן געשיכטלעכן גורל פון גאַנצן פּוילישן יידנטום. נישט געווען קיין איין פּאָליטישע, צי קולטור־געזעלשאַפטלעכע שטרעמונג, וואָס זאָל נישט געפינען איר אָפּשפּיגל־לונג אין ריפּין. באַלד ווי מיר הויבן אָן בלעטערן די אינטערעסאַנטע מאַטעריאַלן ווייעט אויף אונז די אַלט־היימישע אַטמאָספער פון יידישן שטעטל אין פּוילן, און גלייכצייטיק, דאָס באַזונדערע, דאָס ספּעציפיש־אייגנאַרטיקע פון ריפּין, דאָס גרענעץ־שטעטל, וואָס האָט נישט געקוקט אויף די געפאַרן, באַוויזן אָפּצו־היטן דאָס אינטים־כאַראַקטעריסטישסטע און דערהויבענע פון יידישער שבת־יום־טובדיקייט. ווי קליין דאָס שטעטל איז נישט געווען, האָט עס אָבער געהאַט אַ שפע פון קלויזן, חסידים־שטיבלעך און אַלערליי געזעלשאַפטלעכע אינסטי־טוציעס און אין האַרצן פון יעדן ייד איז געווען אַ פונק פון גאָט, פון חסידות, אַמאָל נגלה און אַמאָל נסתר.

וועגן דעם אַלעם ווערט דאָ, אין דאָזיקן יזכור־בוך דערמאָנט. דער סוביעק־טיווער עלעמענט, דאָס אַליין־דורכגעלעבטע און ממילא דער ספּעציפישער אופן פון זען געשעענישן — ליגן אַ חותם אויף די אַלע שילדערונגען פון די ריפּינער יידן און זענען גורם, אַז זיי פּרעטענדירן נישט צו זיין אַלץ־אויסשעפּנדיק און צו פאַרענטפערן אַלע פּראָבלעמען, וועלכע שווימען אַרויס אין די באַזונדערע תקופות.

בלויז די אַרבעטן פון הרב יצחק ידידיה פרנקל, פּראָפעסאָר יעקב טלמון, ד״ר מ. געלבאַר און י. רונן, זענען וויסנשאַפטלעכע פאַרמעסטן צו געפינען דעם סינטעז אין די געזעלשאַפטלעכע און עקאָנאָמישע אַנטוויקלונגס־פּראָצעסן פון יידישן ישוב אין ריפּין. אין אַלע אַנדערע אַרבעטן, וואָס גייען אַריין אין דאָזיקן בוך, פעלט יעדע טענדענץ פון אַנאַליזירן די פאַקטן און געשעענישן. דאָס זענען זכרונות, וואַרעם און איינפאַך איבערגעגעבן. וויכטיק איז דאָ די באַהאַ־ונטקייט פון די מענטשן אין אַלע ענינים, וועגן וועלכע זיי רעדן. זיי וואַרטן אָבער אויף וויכטיקע וויסנשאַפטלעכע פאָרשונגען, וועלכע דאַרפן ערשט סינטעטיש און גרונטיק באַאַרבעטן די אַרויסגעברענגטע פּראָבלעמען. אַ שיינער און וויכטיקער פאַרמעסט איז די אַרבעט פון הרב יצחק־ידידיה פרנקל, וואָס צייכנט זיך אויס מיט דער דורכדרינגלעכקייט ביים אָפּשאַצן דאָס חסידישע לעבן אין ריפּין.

די זכרונות וועגן די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס ווערן דערציילט מיט פיל ליבשאַפט און באַגייסטערונג. זיי קאָנען זיין נוציק נישט נאָר ביים שטודיום פון שטעטל, נאָר אויך ביים שטודירן בכלל די ציוניסטישע באַוועגונג אין פוילן.

די אָפּטיילונג פון שטייגער און פאָלקלאָר איז אַ זאַמלונג פון שיינקייט און פּאַטעטיק, וואָס גייט אויף פונעם געראַנגל פאַר אייגן יידיש לעבן.

וויכטיקע פּאָזיציעס זענען די גביות־עדות פון די דורך אַ נס לעבנגעבליבענע, וועלכע שילדערן מיט סוביעקטיווער קלאָרקייט דעם גאַנצן פאַרלויף פון אומקום פון די יידן אין ריפּין.

פון די חורבן־מאַטעריאַלן איז צו זען, אַז די דייטשן איז דאָ אין גאָר אַ קליינער מאָס געלונגען צו דערפירן צו פולשטענדיקער מאָראַלישער פאַרניכטונג. עס זענען אין ריפּין נישט געווען קיין סצענעס פון יידישער אַכזריות, פון גנבה און גזלה, פון גלייכגילטיקייט צו די ליידן פון ברודער. עס איז אויך נישט געווען קיין איין פאַל פון זעלבסטמאָרד.

עס פילט זיך אין די אַרבעטן די אַחריות פון די באַזונדערע מענטשן ביים אַרויסברענגען די פאַקטן פון דער פאַרגעסנקייט.

אַלס גאַנצעס שטעלט עס מיט זיך פאָר אַ וויכטיקע און ווערטפולע מאַטעריאַלן־זאַמלונג, וועלכע וועט דעם קינפטיקן היסטאָריקער דינען ווי אַ יסוד פאַר זיינע פאָרשונגען, און ווי אַ מקור צו שאַפן מאַטעריאַלן פאַר באַלויכטן יענע גרונטיקע פּראָבלעמען, וואָס וואַרטן נאָך אויף אַ פולשטענדיקן קלאָרן ענטפער.

די שילדערונגען פון די דאָזיקע פּשוטע מענטשן שאַפן אַ בילד פונעם לעבן און אומקום פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ריפּין. דער היסטאָריקער וועט קענען לערנען פון זיי דעם לעבנס־שטייגער, דעם געראַנגל פאַר עקזיסטענץ, פאַר אייגן יידיש לעבן, וואָס עס האָבן געפירט די ריפּינער יידן. די צוזאַמענשטעלן פון פאַקטן און ציפערן גיבן אַן אָנונג וועגן דער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, וואָס איז דאָרט געפירט געוואָרן מצד אַלערליי פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס. ער וועט דאָ געפינען די געוואַלטיקע וויטאַליטעט, דעם גרויסן ווילן צו לעבן און אויסדויער, וואָס האָט געלעבט סיי אין די רואיקע צייטן, סיי אין די ערגסטע באַדינגונגען פון רדיפות.

כאַראַקטעריסטיש פאַר די אַלע שילדערונגען, אַפילו פאַר דעם מער טרוקענעם דאָקומענטאַרן מאַטעריאַל, איז די וואַרעמקייט, מיט וועלכער עס ווערט איבערגעגעבן און די האַרציקע פּשוטקייט, וואָס אַנטפּלעקט זיך פאַר אונז. עס איז די וואַרעמקייט און פּשוטקייט פונעם ריפּינער ייד, וועלכע ער היט אָפּ אויך אין ישראל, אין די וויטסטע מקומות, ביזן היינטיקן טאָג.

שמעון קאַנץ

ג ע ש י כ ט ע

ז כ ר ו נ ו ת

ג ע ש ט א ל ט ן

אין שטילקייט ביי הזכרת־נשמות

די ווערטער פון די ליפן אונדזערע שטילע, שטילע
אַזוי בלהשדיק גייט אויף אין לופט די תפילה.
מיר זענען די הייליקע פלאַמען,
פון חרובדיקן און אַפגעווישטן ישוב.
זעט, זעט — סאַר אַ ווונדערלעכער כשוף!
די חורבות אונזערע ליגן שוין פאַרקילטע,
נאָר נישט פאַרלאָשענע, נישט איינגעשטילטע,
ציען זיך און שלענגלען די פלאַמען,
נישט איינצוהאַלטן זיי און נישט צו צוימען!

ד״ר געלבאַר / צו דער געשיכטע פון יידן אין ריפין

די שטאָט ריפין איז באַקאַנט אַלס איינער פון די עלטסטע ישובים אין פוילן. אַמאָל, אין דער פאַר קריסטלעכער תקופה איז דער שטח פון ריפין געווען באַדעקט מיט גרויסע וועלדער, אַרומגערינגלט מיט טאָלן און צענדליקער אָזערעס, מיט טייכן, קוואַלן און אויך זומפן.

אויף די דאָזיקע שטחים האָבן זיך באַזעצט די איינוווינער פון מאָזאָוושע, קויאַווא און פּאָמערן. די דאָזיקע סלאַווישע איינוווינער האָט געצויגן אַהין די גרויסע שפע פון פיש, חיות און פרוכטבאַרע ערד.

מיט דער צייט איז דער דאָזיקער שטח פון סטאַרא־ריפין געוואָרן אַלץ געדיכטער באַזעצט און עס איז אַנטשטאַנען אַ גרעסערער ישוב, וועלכן מען האָט גערופן ריפינא. לויט אייניקע פאָרשער שטאַמט דער נאָמען פונעם לאַטייניש וואָרט ריפּא, וואָס מיינט ברעג. דאָס איז דערפאַר וואָס די שטאָט געפינט זיך אויפן ברעג טייך. אַזאַ טייכל האָט ווירקלעך געשטראָמט אין סטאַרא ריפין. אַנדערע פאָרשער האַלטן, אַז עס איז געווען אַזאַ גראַף, וועלכער האָט געהייסן ריפּא און ער האָט עס געשיקט מענטשן צו באַזעצן דאָס דאָזיקע אָרט, וואָס איז מיט דער צייט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ פעסטונג קעגן די פרייסישע אָנגריפן.

אין יאָר 1065 האָט דער קעניג באָלעסלאַוו שמיאַלי אין אַ דאָקומענט צום בענעדיקטישן קלויסטער פעסטגעשטעלט אַז די פעסטונג־שטאָט ריפין איז פאַרפליכטעט צו נעמען איר שטייער אַ ניינטל פון יעדער בהמה און אַנדערע שטייערן. אינעם זעלבן דאָקומענט ווערט אויך דערמאָנט, אַז אין שטאָט זענען פאָרגעקומען יאַרידים און עס האָבן זיך דאָרט געפונען: אַ שענק, צוויי מילן, האַנטווערקער און אויך אַ פּאַלאַץ מיט אַ באָד.

די שטאָט האָט אין יענע צייטן דורכגעמאַכט פאַרשידענע אומוואַנדלונגען און איבערגעאַנגען פון הערשער צו הערשער. אין יאָר 1349 איז דער שטאָט דערלויבט געוואָרן צו בויען מילן ביים טייך ריפּיאַניצאַ. די שטאָט האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען, אָבער די שטייערן פון דעמאָלטדיקן פירסט וולאַדיסלאַוו אפּאָלסקי האָבן געשטערט דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג. שפּעטער זענען די קרייציגלער עטלעכע מאָל אָנגעפאַלן אויף דער שטאָט און אין יאָר 1391 זי דעראָבערט און אונטערגעצונדן. ערשט דער פוילישער זיג ביי גרונוואַלד האָט ענדלעך אַ סוף געמאַכט צו דער אָקופּאַציע. די שטאָט איז אָבער געווען פּולשטענדיק פאַרניכטעט און האָט זיך געפונען אין אַזאַ שלעכטן מצב אַן ערך 100 יאָר. ערשט אין יאָר 1525 האָט דער קעניג זיגמונט דער ערשטער געגעבן דער שטאָט אַ צאָל פּריווילעגיעס, וועלכע האָבן געהאָלפן זי אַנטוויקלען און פאַרגרעסערן די צאָל איינוווינער. אין שטאָט האָבן זיך דעמאָלט געפינען דרייסיק הייזער און דער פאָרשריט איז צוגעגאַנגען זייער לאַנגזאַם.

אַ ראַדיקאַלער ווענד איז פאָרגעקומען ערשט אין די צייטן פון קעניג זיגמונט אויגוסט, לויט וועמענס איניציאַטיוו עס זענען צוריק אויפגעשטעלט געוואָרן די מויערן פון דער שטאָט. עס זענען פאַרגרעסערט געוואָרן די צאָל גיטער און דערמיט די הכנסות. די שטאָט איז באַשטימט געוואָרן אַלס סטאַראָסטווע מיט אַ קאַשטעלאַן בראש.

אין 17־טן יאָרהונדערט זענען שוין דאָרט פאָרגעקומען די באַקאַנטע גרויסע יאַרידים, וועלכע האָבן געגעבן אַ באַדייטנדיקן צושטייער צום וווקס און אַנטוויקלונג פון דער שטאָט.

נאָך דער צעטיילונג פון פוילן איז ריפין אַרונטערגעפאַלן דער פרייסישער הערשאַפט. אין יאָר 1789 זענען אין שטאָט געווען 72 הייזער און 250 איינוווינער. צום ראַיאָן ריפין האָבן געהערט 112 ישובים.

אין יאָר 1807 האָט די שטאָט געליטן פון דער פרייסיש־פראַנצויזישער מלחמה. זי איז צעשטערט געוואָרן דורך די פאַרביימאַרשירנדיקע אַרמייען. ערשט

אין די צייטן פון פוילישן קעניגרייך האָט זיך די לאַגע פאַרבעסערט און די שטאָט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ באַקאַנטן האנדלס צענטער. אין 19־טן יאָרהונ־דערט זענען דאָרט געשאַפן געוואָרן געזעלשאַפטלעכע און דערציִערישע אנשטאַלטן און אויך פאַבריקן.

אין יאָר 1808 האָט די שטאָט געציילט 405 איינוווי־נער. אין יאָר 1827 — 1427 איינוווינער, אין יאָר 1830 — 1619 איינוווינער. אין יאָר 1838 האָט אין שטאָט עקזיסטירט אַ גרונטיקע שול פאַר ייִנגלעך.

דעם 27־טן סעפטעמבער 1857 איז אין שטאָט אויס־געבראָכן אַ שריפה און עס זענען פאַרברענט געוואָרן 89 הייזער. 208 משפחות זענען געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ.

דער אויפשטאַנד פון יאָר 1863 האָט איבערגעלאָזט באַזונדערע שפורן אויך אויף ריפּין.

אין דער געגנט פון ריפּין האָבן זיך, אונטער דער אָנפירונג פון וואַלעריאַן אַסטראָווסקי, אָרגאַניזירט פּוי־לישע קעמפער־אָפּטיילונגען אין דער צאָל פון 800 מאַן. דעם 4 פעברואַר 1863 האָבן זיי אָנגעגריפן דאָס רוסישע מיליטער אין שטאָט. האָבן עטלעכע טעג דאָרט גע־הערשט און באַלד געמוזט זיך צוריקציען. פאַרשטייט זיך, אַז די רוסן האָבן זיך ביטער נוקם געווען אין די איינוווינער און פאַרשאַפט זיי שווערע ליידן.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ריפּין דורכגע־מאַכט אַן אינטענסיווע אַנטוויקלונג. אין די ניינציקער יאָרן זענען שוין דאָרט געווען עטלעכע פאַבריקן מיט אַ גרויסער צאָל אַרבעטער, בראַנפן־ און ביר־ברויע־רייען, מעכאַניזירטע מילן און 684 וואַרשטאַטן.

דער ייִדישער ישוב

מען קען נישט פעסטשטעלן די גענויע דאַטע פון דער אַנטשטייאונג פונעם ייִדישן ישוב אין ריפּין. עס איז באַקאַנט, אַז שוין אין 17טן יאָרהונדערט האָבן דאָרט געוווינט ייִדן.

אין דער תקופה, ווען די פוילישע שטעט האָבן גע־פירט אַ קאַמף קעגן ייִדן, געפאָדערט דאָס באַגרענעצן און ליקווידירן זייערע רעכט צו באַזעצן זיך און פאַר־נעמען זיך מיט האַנדל און האַנטווערקעריי, האָט דווקא די ריפּינער שטאָט־פאַרוואַלטונג באַמיט זיך צוצוציען ייִדן און פאַרזיכערט זיי סטאַבילע בירגער־רעכט.

אין יאָר 1779 האָט די שטאָט פאַרוואַלטונג אַרויס־געגעבן אַ ספּעציעלע אינסטרוקציע, וואָס איז באַשטע־טיקט געוואָרן דורכן קעניג. אין איר ווערט געזאָגט, אַז מיט דער איינשטימונג פון אַלע שטאָטישע אָרגאַ־נען איז אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס, אַז עס איז געווונטשן צו אָנערקענען די ייִדישע איינוווינער אַלס בירגער פון שטאָט מיט גלייכע רעכט פאַר זיי און זייערע יורשים.

ייִדן האָבן דעמאָלט באַקומען אַ ספּעציעלן קוואַר־טאַל, די טאַרגאָווע גאַס. עס איז דעמאָלט אויפגע־שטעלט געוואָרן אַ בית־המדרש, אין וועלכן עס האָבן זיך געפונען 5 ספרי תורהס און אַ צאָל ספרים.

די ייִדישע קהילה האָט געהאַט איר אייגענעם בית־עלמין. עס איז אָנגענומען, אַז ער עקזיסטירט נאָך פון 18־טן יאָרהונדערט. עס ווערט דערציילט אַז עס האָבן זיך דאָרט געפונען קברים פון גדולים, אָבער זייערע נעמען זענען אומבאַקאַנט.

אין דער צייט פון דער פּרייסישער הערשאַפט זענען באַגרענעצט געוואָרן די רעכט פון די ייִדן און עס זענען אויף זיי אַרויפגעלייגט געוואָרן נייע שטייערן. אויך אין דער שפּעטערדיקער תקופה פון וואַרשעווער פירסטנטום האָבן די ייִדן אין ריפּין געליטן פון שווערן שטייערן־יאָך. דער שווערסטער איז געווען דער שטייער אויף כשר פלייש. דאָך האָבן אין יענער צייט ייִדן גענומען אַן אָנגעזעענעם אָנטייל אין דער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט און אַרום איר.

די נאָענטקייט צו דער דייטשער גרענעץ און די האַנדלס באַציאונגען פון די אָרטיקע ייִדן מיט דייטשלאַנד האָבן געהאַט אַ באַדייטנדיקן איינפלוס אויף דעם קולטורעלן קאָלאָריט פון ייִדישן סוחרים־שיכט. עס האָט דאָרט פרי אַריינגעדרונגען דער השכלה־שטראָם.

אין די פופציקער—זיבעציקער יאָרן פון 19־טן יאָרהונדערט איז אין ריפּין געווען רב ר׳ נחום מנשה גוטנטאַג, וועלכער איז געווען אַ גרויסער למדן, האָט באַהערשט רוסיש, פויליש און דייטש און געווען באַהאַוונט אין אַלגעמיינע וויסנשאַפטן. ער איז גע־שטאַנען אין פריינטלעכע באַציאונגען מיט די אָנפי־

רער פון דער פוילישער באַפעלקערונג. ווען עס איז אויסגעבראָכן דער אויפשטאַנד אין יאָר 1863 איז ער ארויסגעטרעטן פאַר דער פוילישער באַפעל־קערונג מיט פלאַמיקע רעדעס אין דער פוילישער שפּראַך און גערופן אונטערצושטיצן דעם אויפ־שטאַנד.

אין 19־טן יאָרהונדערט איז דער יידישער ישוב געוואַקסן פון 315 נפשות (אויף 405 איינוואוינער) אין יאָר 1808, אויף 731 (1855 איינוואוינער) אין יאָר 1827, אויף 1054 (2272 איינוואוינער) אין יאָר 1857.

לויט דער סטאַטיסטיק פון יאַן בלאָך, וועלכער גיט איבער באַלערנדיק מאַטעריאַל וועגן אַנטייל פון די יידן אין עקאָנאָמישן לעבן אין פוילן, זענען אין ריפּינער ראַיאָן, וואָס האָט אין יענע יאָרן געהערט צו דער פלאָצקער גובערניע געווען:

3410 איינוואוינער, פון זיי 1254 קריסטן, 1156 יידן. אין יאָר 1897 זענען אין ריפּינער ראַיאָן געווען 4367 יידן. אין ריפּין גופא זענען אויף 4735 איינ־וווינער געווען 1706 יידן, וועלכע האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט 36 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג.

לויטן באַריכט פון דער דזשאָינט־קאָמיסיע וועלכע האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט באַלד נאָכן סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָבן אין יאָר 1918 זיך געפונען אין ריפּין 3300 יידן אויף 9000 איינ־וווינער. צווישן זיי זענען געווען 500 יידן־פּליטים אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ.

ביי דער ערשטער פוילישער ציילונג אין יאָר 1920 האָבן אין ריפּינער ראַיאָן זיך געפונען 5258 יידן. אין ריפּין אליין האָבן אויף 7234 איינוווינער זיך געפונען 2791 יידן (38.6%).

אין די יאָרן 1929—1939 האָבן יידן גענומען אָן אַקטיוון אָנטייל אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון דער שטאָט.

אין יענע יאָרן זענען צום שטאָט־ראַט אויסגעוויילט געוואָרן פאָלגנדיקע יידישע פאָרשטייער: בצלאל שטענצעל, שלמה שטענצעל, שמואל פסח גורמאַן, לוקסענבורג, שמעון בראון, באַרנשטיין, מיכאל לעווי, יצחק בראון, ד״ר בראַנז.

אַלע זענען אומגעקומען דורך די נאַציס אין די יאָרן 1939—1941.

הרב יצחק ידידיה פרנקל /

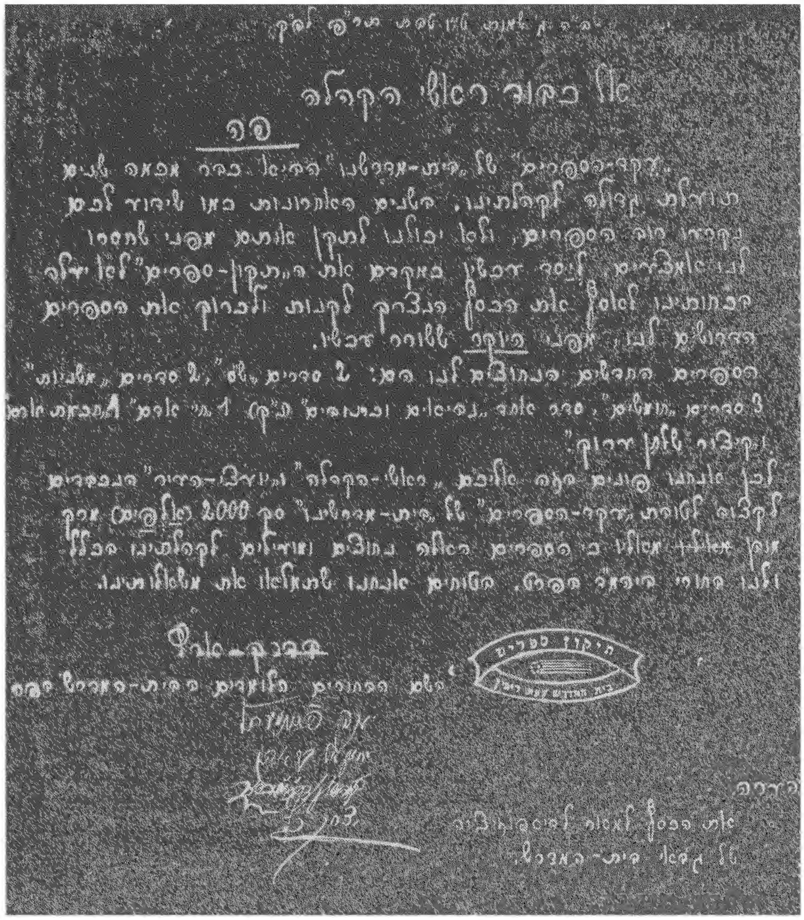
חסידים, אנשי־מעשה, פּשוטע און האַרציקע ייִדן

אָן שום ספק איז עס נישט נאָר אַ מצוה, נאָר אויך אַ נאַציאָנאַלע פֿליכט צו דערציילן דעם דור און די קומענדיקע דורות די זכרונות פֿון דער פֿאַרגאַנגענהייט, זיי זאָלן דערקענען די קוואַלן, פֿון וועלכע מיר האָבן געטרונקען און געשעפּט אונדזערע לעבנס־קרעפֿטן און די וואָרצלען פֿון וועלכע עס זענען אַרויסגעוואַקסן אַזעלכע ביימער און עס האָבן אַרויסגעשפּראָצט אַזעלכע צווייגן, וואָס האָבן אַרויסגעגעבן אַזעלכע פּרוכטן.. דאָס מוז געזאָגט ווערן קלאָר און גענוי ווי אַ פֿאָרוואָרט צו דער גאַנצער פּרשה וואָס הייסט ר י פּ י ן!

צו וועלכן קאַפּיטל איר זאָלט זיך נישט צורירן אין דעם ספר מוז דער לייענער וויסן, אַז עס האָט זיך נישט גענומען פֿון דער לופֿטן. מיר זענען אַ פֿאָלק מיט אַ גרויסער פֿאַרגאַנגענהייט און אויב מיר עקזיסטירן און לעבן טראָץ אַלע גזירות, שחיטות, פּאָגראָמען און אַלערליי אויסראָטונגען, איז עס נאָר מיטן כוח פֿון דער דאָזיקער גרויסער פֿאַרגאַנגענהייט. פֿון איר האָבן מיר געשעפּט דעם עקשנותדיקן אויסדויער. אַזוי האָט כביכול געזאָגט אין דער גרויזאַמער תוכחה, וואָס איז אַזוי טראַגיש מקוים געוואָרן אין אונדזערע צייטן: „ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם — לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם. וזכרתי ל ה ם ב ר י ת ר א ש ו נ י ם".

דער כלל פֿאַרפֿליכטעט אויך אונדז, ריפּינער, צו דערציילן די קומענדיקע דורות ווער עס זענען געווען אונדזערע „ראשונים". — דער גרויסער נאַציאָנאַלער דיכטער האָט שוין געזאָגט „אם לא תדעי לך המעין ממנו שאבנו כוחנו — אל בית המדרש לך, שם בית היוצר לנשמת האומה".

„בית המדרש" — אָט די בית־המדרש־ייִדן מיט די געבויגענע פּלייצעס און אויפֿגעהויבענע קעפּ, צעבראָכענע גופֿים און גאַנצע נשמות, די בית־המדרש־ און תהלים־ייִדן, מיט זייער ערנסטקייט און מידות טובות, מיט זייער פּשוט ייִדישער גוטהאַרציקייט, קעגנזייטיקער אַחריות און זאָרג פֿאַר יתומים און קראַנקע, פֿאַר אָרעמע כלות און פֿאַר יעדן געפֿאַלענעם און נויט־באַדערפֿטיקן, די בית־המדרש־בחורים מיט די פֿאַרבענקטע גמרא־ניגונים און חלומות וועגן קומענדיקע גוטע צייטן, חלומות פֿון גאולה, פֿון צוריקקערן אַהיים קיין ציון; שבת־און יום־טוב־ייִדן און וואָכעדיקע האָרעפּאַשנע ייִדן — אָט די האָבן אויסגעטראָגן אויף זייערע פּלייצעס די שווערע ביטערע גלותן אין משך פֿון צוויי טויזנט יאָר, און איינגעוויגט זייערע קינדער מיט דער מאַמעס לידל, וועגן ייִדישע האָפֿענונגען פֿון תורה און גדולה, און זיי דערצויגן צו העכערס, צו


אל כבוד ראשי הקהלה

פה

„תקון-הספרים" של „בית-מדרשנו" הגדול כבר אפס ... [illegible]

תעודתו הגדולה לקהלתינו. השנים האחרונות באו לידי כך

שנקרעו רוב הספרים, ולא יכולנו לתקן אותם מפני שחסרו

לנו האמצעים. [illegible]

[illegible] 2000 [illegible]

אַ תעודת־כבוד פון אָרגאַניזירטע בחורים, בית־המדרש־לערנערס אין יאָר 1920

גרעסערע, צו דעם געגאַרטן טאָג, וואָס דאַרף קומען. און דאַן וועט איר אָפּ־טרייסלען פון זיך אַלדאָס קליינלעכע, וואָכעדיקע און נידריקע פון דער ערדישער עקזיסטענץ, „ווי אַ הון, וואָס זיצט אין זאַמד און שטויב און פּלוצלונג הויבט זי זיך אויף און דאַן צעשפּרייט זי די פליגל און טרייסלט זיך אָפּ פון דעם שטויב, וואָס האָט זיך צוגעקלעבט די גאַנצע צייט". (מדרש רבה).

דעם לעבן פון בית המדרש האָט אָבער אָפּט געפעלט לעבנס־פרייד, וואָס דער גלות איז פינצטערער געוואָרן אַלץ מער איז דער תשעה באב־גייסט אויף דער יידישער גאַס געוואָרן אַ שטענדיקער תושב. דער למדן, דער בעל־מוח האָט זיך אַלץ מער פאַרשלאָסן אין זיינע ד' אמות פון אביי ורבא, אין די גרויסע שולחן ערוך'ס פון לעמבערגער דרוק מיט אייזערנע שלעסער. דער פשוטער ייד, וואָס איז געקומען שטענדיק אין באַרירונג מיט די פּויערים און פּויערטעס, האָט געזוכט אַ ביסל וואַרעמקייט, וואָס זאָל אים דערוואַרעמען די נשמה, און נישט געפונענדיק עס, איז ער נאָך מער פאַרכמורעט און פאַרביטערט געוואָרן.

דער מיטל־קלאַס, פון סוחרים און בעלי־בתים, זייענדיק ווייט פוןביידע עקסטרעמען, האָט זיך אָנגעפאַנגען אַסימילירן, שיקן די קינדער אין גוישע שולן, אין הויך־שולן, רעדן אין שטוב פויליש, כדי צו באַווייזן זיין פאָרגע־שריטנקייט און פראָגרעס. דער פרומער ייד האָט דערויף טיף אין האַרצן געוויימיקט און געליטן.

אָט אין דער תשעה באב־שטימונג איז דערשינען ווי אַ ליכטיקע זון די באַוועגונג פון חסידות. מיט שמחה און פרייד האָט זי פאַרפלייצט די יידישע גאַס, מיטשלעפנדיק מיט זיך יידן פון אַלע דריי סאָרטן. דעם פשוטן ייד איז וואַרעם געוואָרן אין זיינע מידע ביינער, ער האָט געעפנט די אויגן און גענומען אַנדערש קוקן אויף זיך אַליין. אין זיין דערשלאָגנקייט האָט ער געפלעגט טראַכטן:

„איך האָב געמיינט אַז איך בין גאָרנישט ווערט, און איך האָב גאָרנישט צו דערוואַרטן אויף דער וועלט, אַז איך בין אַן איבעריק באַשעפעניש". חסידות זאָגט, אַז דער פשוטסטער ייד קאָן מיט אַן ערלעכן קרעכץ אויפברעכן די תפילה־טויערן, מער ווי איינער וואָס דאַוונט מיט די כוונות פון אר"י... דער בעל־עגלה, וואָס פאָרט אויף אַ פאַרשנייטן וועג און כאַפט זיך פלוצלונג: „אוי, איך האָב נאָך נישט געדאַוונט קיין מנחה"! שטעלט זיך אין מיטן וועג דאַוונען, האַלטנדיק די פערד־לייצן אין דער האַנט — די מנחה מאַכט מער רושם אין הימל ווי די תפילה פון מלאכים...

דעם למדן האָט חסידות געזאָגט: דיין בית־המדרש איז פול מיט תורה, ווייל אויב דו לערנסט כדי צו גרויסן זיך דערמיט איבער אַנדערע, גייט די תורה נישט אַרויף אין הימל, זי בלייבט אין בית־המדרש! „תורה בלא דחילו ורחימו לא סלקא לעילא", תורה מיט וואַרעמקייט אין האַרץ, נישט בלויז מיט מוח. מיט התלהבות און לעבעדיקייט, מיט עניוות און חמימות! אָט דאָס איז דער תוכן.

און צווישן די ביידע איז מיטגעשלעפט געוואָרן אין דעם חסידישן קרייז אויך דער פאָרגעשריטענער באַלעבאַטישער עולם. עפּעס איז מען געוואָרן נענטער, היימישער. עס זענען איינגעפאַלן מחיצות און געקינצלטע שטרויכלונ־גען, ביי שמחת בית השואבה האָבן געטאַנצט „חסידים ואנשי מעשה ואבוקות של אור בידיהם", נישט קיין פלאַקערס פון פ י י ע ר וואָס ברענען און פאַר־ברענען, נאָר פלאַקערס פון ל י כ ט.

חסידים ואנשי מעשה האָבן אויך קיין ריפין געבראַכט פלאַקערס פון ליכט.

דער שרייבער פון די שורות האָט פערזענלעך געקענט די לעצטע פונעם דור חסידים אין ריפין, אָבער וועגן אַ סך פון די פריערדיקע דורות האָב איך געהערט און דאָס וויל איך זאָל פאַראייביקט ווערן לדורות עולם. זאָל מען וויסן פון וואַנען עס האָט זיך גענומען דער כוח פון מסירת נפש, דער כוח פון אמונה און קידוש השם, פון זינגען „אַני מאמין" גייענדיק אין די גאַז־קאַמערן; גלויבן און ווידער גלויבן , און אַלץ אויפנעמען מיט ליבע און האָפענונג.

ריפּין איז אין דעם זינען געווען אַ קאַליידעסקאָפּ פון פאַרשידענע סאָרטן יידן, טיפּן און ספּעציפיש אייגנאַרטיקע מענטשן, יידן לומדים, יידן חסידים, יידן מיט מוח, יידן מיט האַרץ, יידן שאַרפקעפּיקע און יידן נאַאיווע און פריי־מיטיווע. און אַ גאַנץ ספר וואָלט נישט גענוג געווען כדי אַלע צו שילדערן. אמת, יעדער פון זיי איז ווערט געווען מקדיש צו זיין אַ פרק אָדער אַ דף צו זיין אָנדענק, אָבער לײַדער האָבן מיר נישט די מעגלעכקייט דערצו, און דערפאַר וועלן מיר נאָר געבן אַן אָפּשפּיגלונג פון אייניקע געשטאַלטן, און זאָלן זייערע בילדער דינען אַלס מוסטער פאַר הונדערטער אַנדערע, וועלכע זענען מער־ווייניקער געווען פון דער זעלבער קאַטעגאָריע און זענען אַזוי טראַגיש אומגע־קומען אין דעם מוראדיקן חורבן פון פּוילישן יידנטום.

יהי זכרם ברוך!

ר׳ אביגדור בראון, ז״ל

אַ סוחר, אַ גביר, אַ הויזבאַזיצער מיט אַ גרויס געשעפט פון מאַנופאַקטור, גלייכצייטיק אַ תלמיד חכם. אַ חסיד און אַ מקורב צום אַלטן קאָצקער רבי מענדעלע זצ״ל. אַ בעל צורה און הדרת פנים. זיין פרוי רייזל, ר׳ יעקב פאָזנערס איינציקע טאָכטער, האָט מיט דער הילף פון אָנגעשטעלטע געפירט דאָס גרויסע געשעפט און ר׳ אַביגדור איז געזעסן על התורה ועל העבודה, געהאַט זיינע באַשטימטע שיעורים פון תורה, און נאָך דעם גיין באַזוכן פשוטע „עמך״־יידן און ביקור חולים ביי קראַנקע.

נישט איין מאָל האָט געטראָפן, אַז ר׳ אַביגדור איז געגאַנגען באַזוכן אַ קראַנקן און אַוועקגייענדיק האָט ער געזאָגט צו די שטוב־מענטשן, אַז עס וואָלט געווען זייער נויטיק דאָס בעט איבערצובעטן, ווייל די קישנס ליגן נישט גוט. נאָך זיין אַוועקגיין האָבן די שטוב־מענטשן געפונען אַ 5 רובל שטיק אונטער די קישנס, וואָס ר׳ אַביגדור האָט איבערגעלאָזט, כדי די קרובים זאָלן נישט וויסן און זיך נישט שעמען.

יעדן שבת זענען געווען 2—3 אורחים ביים טיש.. ביי ר׳ אַביגדורן איז דאָס געווען אַ זעלבסטפאַר־שטענדלעכע זאַך. אַז די מצווה פון „הענק תעניק לו מגרונך ומיקבך״ איז נישט ווייניקער וויכטיק ווי יעדע אַנדערע מצווה, וועלכע דאַרף אָפּגעטאָן ווערן מיט אַלע פרטים. די אָנגעשטעלטע, וועלכע האָבן ביי אים געאַרבעט עטלעכע יאָר, האָט ער חתונה גע־מאַכט ווי אייגענע קינדער.

דער באַרימטער גאון ר׳ יהושעלע פון קוטנע איז געווען זיין ידיד, און אַז ר׳ יהושעלע איז געקומען קיין ריפּין, איז ער איינגעשטאַנען ביי ר׳ אַביגדורן און צו זיין שבת־טיש זענען געקומען אַלע פני העיר..

זיינע דריי זין: ר׳ מענדל, ר׳ עקיבא און ר׳ יצחק מאיר בראון, ווי אויך זיינע איידעמס: ר׳ יצחק־מאיר זאָנאַבענד, דער זון פון הרב פישל דן, און ר׳ פישל בלום האָבן אַלע געוווינט אין ריפּין.

ר׳ אביגדור האָט געהאַט אַן איינציקע שוועסטער מיטן נאָמען פערקא. (דאָס איז די מוטער פון שרה איטא פעלמאַן, וועלכע ווערט גערופן „אם הפרדסנים״ די מוטער פון די פרדסנים אין ארץ־ישראל, פון לעדערבערגס און שרה רבקה ראַבינאָוויטש־תאומים. די טאָכטער פון ירושלימער רב און גאון „אדרת״ דער שווער פון הרב קוק, זצ״ל). די דאָזיקע שוועסטער איז מיט 75 יאָר צוריק געפאָרן קיין ארץ־ישראל, האָט זי געוואָלט מיטנעמען די מוטער, און ר׳ אַביגדור האָט געוואָלט, אַז די מוטער זאָל בלייבן ביי אים. אַזוי ווי קיינער האָט נישט געוואָלט מוותר זיין, האָבן זיי באַ־שלאָסן זיך צו פאַרלאָזן אויף אַ דין־תורה ביים גאון ר׳ יהושעלע קוטנער.

נאָך אַ גרויסער שקלא וטריא האָט ר׳ יהושעלע אַרויסגעטראָגן אַ פסק־דין, אַז די מוטער דאַרף בלייבן ביים עלטסטן זון.

נאָך אַ רייך לעבן פון תורה און גדולה במקום אחד איז ר׳ אביגדור נפטר געוואָרן י״ג חשון תרס״ה 1905, שבת ביי שלוש סעודות.

אין ריפּין און אין דער געגנט האָבן זיך פאַר־שפּרייט צוויי בשורות: איינע וועגן דער פּטירה פון ר׳ אַביגדור בראון און די צווייטע וועגן דער מאָבילי־זאַציע פון רוסיש־יאַפּאַנישן מיליטער.

ביידע בשורות זענען באַוווסט געוואָרן דעם זעלבן שבת־צו נאַכטס, און עס האָבן הונדערטער מענטשן געשטראָמט פון נאָענט און ווייט צו באַטייליקן זיך אין דער לוויה פון ר׳ אַביגדור. חסידישע יונגעלייט האָבן אַרויסגענומען דעם נפטר פון דער עגלה און געטראָגן איבערן גאַנצן וועג ביז צום בית הקברות..

זיין משפחה

ר׳ מענדל בראון, ז״ל האָט איבערגענומען דאָס הויז פון זיין פאָטער, ר׳ אַביגדור און זייענדיק זייער באַשעפטיקט, האָט ער יעדן טאָג אין דער פרי און אין אָוונט געלערנט דעם בלאַט גמרא און טעטיק גע־ווען אין קהלישע ענינים. די לעצטע יאָרן געווען דער קאַסירער פון „יסודי התורה״, וועלכע איז באַשטאַנען פון זעקס כיתות און איבער הונדערט תלמידים. די לימודים זענען געשטאַנען אויף אַ הויכן ניוואָ. בכלל האָט ר׳ מענדל געלייגט גרויס אַכט אויף קינדער־דערציונג, תורה עם דרך־ארץ. זיין איידעם איז געווען ר׳ אברהם־העניך זאַנדער (נפטר געוואָרן אין ישראל), דעם גערער רבינס מחותן.

ר׳ יעקב עקיבא בראון און ר׳ יצחק מאיר בראון זענען אויך געווען בכבודיקע יורשים פון זייער פאָטער, ר׳ אביגדור, נישט נאָר אין מאַטעריעלן, נאָר אויך אין גייסטיקן זין. זייערע שטובן זענען געווען נגידיש־חסי־דיש. ר׳ יצחק מאיר בראון איז געווען דער איידעם פון יאַבלאָנער רבין ר׳ יחזקאל טאוב זצ״ל, דער גרינ־דער פון ספר חסידים אין ארץ־ישראל.. אויך ר׳ עקיבא האָט געפירט אַ שיינע שטוב, זיין איידעם איז געווען ר׳ ישראל לוקסענבורג, וועגן וועלכן מיר שרייבן באַזונדער.

ר׳ מענדל גראָסמאַן ז״ל

אַ חסיד און למדן מופלג, תמיד אַריינגעטאָן אין לערנען, נישט נאָר פאַר זיך, נאָר ללמוד וללמד, האָט אויסגעזוכט די בעסטע בחורים מיט די שאַרפסטע קעפּ, און מיט זיי געלערנט שווערע סוגיות, באַזונ־דערס די מסכת עירובין, אין וועלכער ער איז געווען בקי ווי אַ ייד אין אשרי... קענענדיק די הלכות מער ווי אַסך רבנים, איז ער שוין דאַנערשטאָג אין דער פרי געווען באַשעפטיקט ביים דורכקוקן די עירובין פון שטאָט אויב זיי זענען אין אָרדענונג, עס זאָל חלילה נישט קומען דערצו, אַז מען זאָל נישט טאָרן טראָגן אין שבת.

אַזוי איז ער אויסגעגאַנגען אַלע ווייטסטע עקן פון שטאָט און אומעטום קאָנטראָלירט דעם עירוב. זיין פרוי חנה פעסע האָט געפירט דאָס קאָלאָניאַל־געשעפט און אים באַפרייט פון עול פרנסה, כדי ער זאָל נישט דאַרפן איבעררייסן דאָס לערנען. זיין מוח איז דעריבער גע־ווען אינגאַנצן אַריינגעטאָן אין די ד׳ אַמות של הלכה, און דאָס אַלץ האָט ער געטאָן מיט פשטות און מיט עניוות, אָן שום זייטיקע כוונות.

זייענדיק דורכגעדרונגען מיטן אמת, איז ער נישט געווען קיין וותרן און דאָס האָט אים גורם גע־ווען פיל עגמת נפש, וואָס זיינע פאַרשידענע קעגנער האָבן אים אָנגעטאָן. אָבער ער האָט אַלץ אָנגענומען גוטמוטיק און באהבה.

ר׳ מענדל איז נפטר געוואָרן אין ריפּין ראש־השנה תרפ״ב (1922).

זיין פרוי חנה־פעסע האָט עולה געווען קיין ישראל צו אירע קינדער, וועלכע געפינען זיך דאָ עד היום.. זי איז דאָ נפטר געוואָרן בשיבה טובה.

ר׳ משה פּוזנער ז״ל

דריי ברידער זענען זיי געווען די פּויזנערס: פּנחס אליהו און לייב זענען געווען מתנגדים, דאַקעגן איז דער דריטער ברודער, משה, געווען אַ חסיד, פון די גאָר שאַרפע, און אַ למדן מופלג. דאָס האָט זיך גע־נומען דערפון, וואָס ער איז דערצויגן געוואָרן אַלס

יתום ביי זיין שטיף־פאָטער, ר׳ אברהם הכהן וואַר־שאַוויאַק, וואָס האָט געהייסן דער „כהן גדול״, אָדער ווי דער אַלטער קאָצקער רבי פלעגט אים רופן „דער גרויסער אברהם״. רבי מענדעלע קאָצקער האָט גע־זאָגט: „דער גרויסער אברהם וואָלט ראוי געווען משמש צו זיין אין בית המקדש״.

אין ספר „היכל קאָצק״ לייענען מיר וועגן ר׳ אברהם הגדול:

„דער גרויסער אברהם האָט זיך גערעכנט צו די גרויסע מקורבים פון רבי מענדעלע קאָצקער. אין זכות פון זיין טיפן מוח, וואָס איז געווען באַרימט. זיין זון ר׳ בונם איז געווען מלמד אין סאָכאַטשעוו. ביי ר׳ אברהמעלע סאָכאַטשאָווער, דעם וועלט גאון. איין מאָל האָט ר׳ אברהמעלע סאָכאַטשאָווער גערופן דעם זון ר׳ בונם און געזאָגט: „איך האָב היינט גע־זען דיין טאַטן דעם גרויסן אברהם אין חלום, האָב איך אים געפרעגט: ווי געפינסטו זיך? האָט ער מיר געענטפערט: אַזוי ווי איך בין געווען אויף דער וועלט דעם רבי ר׳ מענדעלעס בן־בית, אַזוי בין איך דאָרטן ביי אים אויפן עולם האמת״. דער סאָכאַ־טשעווער גאון בעל „אבני נזר״ האָט געהייסן דעם זון ר׳ בונם, ער זאָל געבן דעם עולם משקה אויף לחיים.

ווערנדיק דערצויגן ביי אַזאַ שטיף־פאָטער איז קיין וווּנדער נישט, אַז ר׳ משה פויזנער איז געוואָרן אַ חסיד מופלג. דערצו איז ער געווען אַ בעל תפילה. פאָרנדיק קיין גער פלעגט ער מיטברענגען נייע ניגו־נים, וואָס דער עולם האָט שנעל אויפגעכאַפּט.

ער איז נפטר געוואָרן אין ריפין אין טיפן עלטער, איבערלאָזנדיק נאָך זיך אַ פאַרצווייגטע משפחה.

ר׳ בער קאַהן ז״ל

ר׳ בער איז נישט געווען פון די חסידים, האָט אָבער געהערט צו די אנשי מעשה. ער איז אַ סך יאָרן געווען גבאי אין גרויסן בית המדרש, און געפירט די באַלעבאַטישקייט פון בית־המדרש, מוסטערהאַפט גע־זאָרגט, אַז יעדן אָוונט, צווישן מנחה און מעריב, ווי אויך שבת נאָך מיטאָג, זאָל ווערן געלערנט „עין יעקב״ און משניות. ער האָט נישט געקאַרגט קיין געלט אויף גוטע בעלי תפילות, און אַלץ געטאָן מיט תמימות און פשטות.

אין יאָר 1917 איז ער געווען צווישן די ערשטע, וועלכע האָבן דורכגעפירט די אַקציע פון זאַמלען צי־רונג פאַרן פאָנד, וואָס האָט געזאָלט דינען אַלס „פי־נאַנס־ביוראָ פאַר דער אויפשטייענדיקער יידישער נאַ־ציאָנאַלער היים אין ארץ־ישראל״. ער האָט די אַקציע דורכגעפירט מיט גרויס דערפאָלג.

נאָך דעם ווי ער האָט געשיקט זיינע צוויי זין, ישראל און שמואל, קיין ארץ־ישראל, האָט ער אַליין אויך עולה געווען קיין ארץ־ישראל אין 1930.

אין יאָר 1948, מיט דער פאַרווירקלעכונג פון זיין חלום — מדינת ישראל — איז ער נפטר געוואָרן אין עלטער פון 85 יאָר.

ר׳ יחזקאל באָרנשטיין ז״ל

ר׳ יחזקאל איז געווען אַ תמימותדיקער חסידישער ייד. זייענדיק אַן איידעם פון דעם באַרימטן גביר פון זשוראָמין, ר׳ ישעיה לענט, וועלכער איז געווען באַ־רימט מיט זיין גבירשאַפט און נדבנות אין דער גאַנצער געגנט, האָט זיך ר׳ יחזקאל באַזעצט אין ריפין. געווען אַ לאַנד־באַזיצער און אייגנטימער פון אַ ציגל־פאַבריק.

גייענדיק אין זיין שווערס דרכים, איז ער אויך געווען אַ נדבן און אַ בעל־צדקה און נישט אָפּגעזאָגט זיך פון שטיצן יעדע יידישע אינסטיטוציע. זיין רואי־קייט און באַשיידנקייט איז געווען צו באַוווּנדערן. איידל און שטיל איז ער זיך געגאַנגען זיין אָנגעצייכנטן לע־בנס־־וועג, ביז זיין זון בן־ציון איז געפאָרן אַלס חלוץ קיין ארץ־ישראל. דעמאָלט האָט ר׳ יחזקאל ליקווידירט זיינע געשעפטן און עולה געווען אין יאָר 1933 קיין ארץ־ישראל. ער איז דאָ נפטר געוואָרן אין 1937 בשם טוב.

ר׳ נחום לייבוש גאָלדברוך ז״ל

אַ געהויבענער ייד, אַ בעל מדרגה, אויסגעטאָן כמעט פון דער וועלט, פלעגט דאַווענען יעדן טאָג ביז אין די מיטאָג־שעהן, זייענדיק אָנגעטאָן אין טלית און תפילין, און געלערנט זיינע שיעורים. פרייטיק

פאַרנאַכט פלעגט ער זיך באַווייזן אין גאַס, כדי צו דערמאָנען די אייגנטימער פון די קלייטן, אַז עס דערנענטערט זיך דער שבת און מען דאַרף פאַרמאַכן. זיין ווייב איז געווען די טאָכטער פון באַוווסטן ר׳ ישראל פאַפיעל און זי האָט געפירט די מסחרים. ער פלעגט בלויז אַראָפּנעמען מעשר פון די איינקונפטן און צעטיילן זיינע נויטבאַדערפטיקע נסתרים, וואָס נאָר ער אַליין האָט געוווסט וועגן זייער נויט און ער האָט זיי געשטיצט בצנעא. אין זיין וועלט האָט נאָר עקזיסטירט תורה ועבודה וגמילת חסדים.

ר׳ אברהם־העניך זאנדער ז״ל

פון די שענסטע גערער חסידים אין פוילן איז געווען ר׳ אברהם־העניך זאַנדער, וועלכער איז גלייכצייטיק געווען דעם גערער רבינס מחותן.

אַן אײדעם פון ר׳ מענדל בראַון, וועלכער האָט געזוכט פאַר זיין טאָכטער אַ בחור אַ למדן און אַ יפה תואר, האָט ער אים געשיקט פאַרהערן צום באַוווסטן קוטנער רב, וואָס האָט געזאָגט אויף אים, אַז ער האָט אַ שאַרפן מוח.

ר׳ אברהם־העניך האָט זיך באַזעצט אין ריפּין און געגעסן קעסט ביים שווער. ראש השנה און יום־כיפור, ווי אויך די ימים טובים, פלעגט ר׳ אברהם־העניך זיצן אין גער ביים „שפת אמת״ און שפּעטער ביים גערער רבין, רבי אברהם מרדכי זצ״ל.

אין דער זעלבער צייט איז ער געווען זייער אַקטיוו אויף אַלע געביטן, געגרינדעט די אַגודיסטישע באַנק צוזאַמען מיט ר׳ פישל בלום און ר׳ הערשל בלאַס, אויפגעשטעלט דאָס גרויסע גערער שטיבל, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ גרויסער ציגל־געבײדע און איז געווען איינס פון די גרעסטע גערער שטיבלעך אין פוילן.

ער האָט זיך שפּעטער איבערגעצויגן קיין לאָדזש און באַרימט געוואָרן אַלס גרויסער חסידישער גביר. דער גערער רבי האָט זיך מיט אים משדך געווען צווי מאָל. איין מאָל דורך זיין אײדעם הרב איטשע פישל היינא ז״ל, דאָס צווייטע מאָל — מיט די קאַמינערס.

פאַרן חורבן האָט ער עולה געווען קיין ישראל. ווען עס האָבן אָנגעהויבן נאָך דער מלחמה אָנקומען די ידיעות, אַז פון אַלע זיינע קינדער און אייניקלעך איז קיינער נישט געבליבן לעבן, האָט ער זיך פולשטענדיק איינגעבראָכן און איז מיט אייניקע יאָר צוריק נפטר געוואָרן אין ישראל. זיין ברודער פּנחס מאיר זאַנדער, פון די חסידישע יונגעלייט אין ריפּין, איז מיט זיין משפחה אומגעקומען אויף קידוש השם.

ר׳ הירשל בלאס ז״ל

ר׳ הירשל בלאַס איז געווען דער אײדעם פון הרב ר׳ פישל דן ז״ל, דאָס אייניקל פון רבין ר׳ אברהם פון טשעכאַנאָוו.

דער שווער, ר׳ פישל דן, וועלכער איז געווען אַ למדן גדול האָט אים גענומען אַלס „עלוי״. ר׳ הערשל בלאַס האָט זיך אָבער נישט באַגנוגנט בלויז מיט די ד׳ אַמות פון לערנען. זייענדיק אַ שאַרפער יונגערמאַן, וואָס איז געזעסן חדשים־לאַנג ביים רבין און האָבנדיק אין זיך די האַפערדיקייט פון אַן „עילוי״, פלעגט ער נישט נושא פנים זיין עלטערע חסידים און אפילו לומדים. און נישט איין מאָל איז געקומען צו שאַרפע וויכוחים צווישן אים מיט די מער געלאַסענערע און פאַרזיכטיקע חסידים. ער האָט נישט פאַרטראָגן קיין פשרות.

נישט געקוקט דערויף האָט דער עולם אָפּגעשאַצט זיין גרויסע ווערט אַלס מענטש פול מיט ענערגיע. ער האָט געפירט די קהילה צוזאַמען מיט ר׳ פישל בלום און געגרינדעט די ערשטע שפּאָר־און לייַ־קאַסע אין ריפּין.

שפּעטער ווען ער האָט פאַרלאָזט ריפּין, איז זיין נאָמען געווען אַ שם דבר אין גאַנץ פוילן, אַלס איינער פון די באַרימטע חסידים ואנשי מעשה.

טיפן פון חסידים, וואס זענען אומגעקומען אין גרויסן חורבן

ר׳ שלמה קלינסקי (קאָצקער)

ד׳ ינקום דמו

גערופן האָט מען אים שלמה׳יע קאָצקער, ווייל נאָר אַזוי האָט מען זיך פאָרגעשטעלט אַ בילד פון אַ קאָצקער חסיד, אַ הויכער ייד, אַ בעל־צורה און הדרת פנים, אַנגעטאָן אין דערוואַכנס אין אַ זיידן היטל; אַ לעדער־סוחר, וואָס זיצט אין געשעפט מיט אַ גרויסן חושן משפט אָדער מיט אַ „שפת אמת". ווען עס קומט אַריין אַ קונה, מאַכט ער אַ קנייטש אין ספר און גלייך נאָך זיין אָוועקגיין עפנט ער ווידער דאָס ספר, ביז עס קומט מנחה־צייט, דאַן נעמט ר׳ שלמה די גרויסע גמרא פון אַמסטערדאַמער דרוק, מיט מעשענע שלעסער, און נעמט זיך גיין אין שטיבל אַריין. ער גייט מיט דער גמרא אין האַנט איבערן מאַרק.

דאָס גיין מיט דער גמרא איז אַ דעמאָנסטראַציע, צו ווייזן אַלעמען, אַז ער שטאָלצירט מיט איר לעיני כל הגוים. גייט ער עקב בצד אגודל, געלאַסן און שטאָלץ. פון דער קעשענע זעט זיך אַרויס די גרויסע רויטע פאַטשיילע, וואָס איז די שטענדיקע באַגלייטערין פון דער עלפאַנט־ביינערנער טאַבאַק־פושקע. ער רעדט געלאַסן און בכובד ראש, איבערטראַכטנדיק יעדעס וואָרט, וואָס מען דאַרף יאָ אַרויסזאָגן און וואָס נישט.

אָבער ווען ר׳ שלמה האָט אַלס בעל־מוסף, ראש השנה און יום־כיפור אין גערער שטיבל אַ געשריי־געטאָן „יתגדל", האָבן נישט נאָר די ווענט געציטערט, נאָר דער גאַנצער מאַרק פלעגט זיך אַ וויג־טאָן. דעמאָלט האָט זיין שטימע אָפּגעהילכט ווי פון אַ לייב אין וואַלד.

ר׳ שלמה פלעגט אויך לערנען דעם דף היומי אין גערער שטיבל און זיין וואָרט איז געהערט געוואָרן מיט דרך־ארץ.

ער און ר׳ יצחק־מאיר פלוסבערג זענען געווען פון די שענסטע יידן צווישן חסידישן עולם אין ריפין, און זיי זענען אויך געווען די חשובע דעלעגאַציע, וואָס איז געקומען מיך ברענגען פון מיין שטעטל קיין ריפין.

ר׳ שלמה איז געווען אַ זעלטענער טיפּ פון אַ פאַרצייטישן חסיד, אַן אימפּאָזאַנטע פיגור, אַ וווּנדערלעכער בעל־שכל, און אַ וואַרעם יידיש האַרץ.

ער איז אומגעקומען אויף קידוש־השם צוזאַמען מיט זיינע קינדער, צווישן זיי ר׳ לוי יצחק הי״ד.

ר׳ הענעך גאָלדבערג הי״ד

אַ זעלטענער טיפּ איז געווען ר׳ הענעך גאָלדבערג, וואָס מען האָט אים פּאַקטיש גערופן הענעך נאַמן. לאַנגע יאָרן געווען גבאי אין גערער שטיבל, און געפירט די גבאות מיט תקיפות און גרויס אָרדענונג.

זיין ספּעציעלער תענוג איז געווען צוצוציען יינגלעך און בחורים און זיי צוגעבן חשק צום לערנען, טיילנדיק ספּעציעלע מתנות די, וועלכע פלעגן זיך אויסצייכענען און קענען בעסער. איינע פון די מתנות איז געווען גאָר אַן אָריגינעלע. דאָס יינגל, וואָס וועט קענען צוואַנציק בלאַט גמרא פון אויסנווייניק, וועט קריגן דעם שענסטן מפטיר אין שבת נחמו, שבת חזון, שבת שובה.

כאָטש עס זענען געווען חסידים, וואָס זענען נישט געווען צופרידן צו געבן אַ קטן מפטיר אין אַ חשובן שבת. אָבער מען האָט עס אָנגענומען, ווייל מען האָט געוווּסט, אַז דאָס איז לשם שמים.

געשיקט האָט ער די יינגלעך פאַרהערן צו הרב ר׳ פישל דן זאַנאַבענד, צו ר׳ משה פויזנער, ר׳ מענדל בראַון, ר׳ מענדל גראָסמאַן, ר׳ יצחק מאיר פלוסבערג, ר׳ אברהם הענעך זאַנדער און ר׳ מענדל־אברהם שולץ.

ר׳ הענעכס פּלאַן איז געלונגען און שטאַרק משפּיע געווען צו דער התמדה פון קינדער. צוועלף־יעריקע יינגלעך, וואָס האָבן מיט פלייס געלערנט פון אויסנווייניק מסכת נדרים, כתובות, גיטין, און די דריי בבות.

אויף ר׳ הענעכס אַדרעס איז צו פאַרצייכענען אַ גרויס פאַרדינסט פאַרן שטייגן פון ריפינער חסידישע קינדער אין לערנען.

ר׳ יהושע בייזער הי״ד

צווישן דער גאַלעריע פון ריפינער חסידישע גע־שטאַלטן, פאַרנעמט אַ חשוב אָרט די געשטאַלט פון ר׳ יהושע בייזער.

אין משך פון דער קורצער תקופה פון מיין זיין אין ריפין האָב איך אים ווייניק געקענט, אָבער עס איז גענוג געווען כדי צו צו ווענדן מיין אויפמערקזאַמקייט אויף דעם מענטש, וואָס האָט פאַרמאָגט גרויסע ידיעות אין נגלה און אין נסתר, קענענדיק אויך זוהר און קבלה.

ער איז גלייכצייטיק געווען מיטגליד אין דער קהילה אַלס פאָרשטייער פון די רעליגיעזע קרייזן. אין מיין צייט איז ער שוין נישט געווען קיין יונגער־מאַן, אָבער ער האָט זיך געפונען אויפן שוועל צווישן צוויי וועלטן, צווישן דער חסידישער וועלט, אין וועל־כער ער האָט פאַרבראַכט זיינע ערשטע יאָרן און צווישן זיין סימפּאַטיע צו די מאָדערנע קרייזן. ווען זיין פריינד חיים דוד גוטפעלד איז געפאָרן אַלס חלוץ קיין ארץ־ישראל, אין יאָר 1921, האָט ער אים מיטגעגעבן זיין בילד און אויפגעצייכנט אויף דער צווייטער זייט:

צום אָנדענק מיין פריינד דעם חלוץ חיים דוד! ברוך אתה בצאתך מן המקום הרע והמזוהם, וברוך אתה בבואך אל המקום הקדוש והטהור״.

זאָל ג־ט געבן, אַז מיר אַלע זאָלן זוכה זיין צו בויען דאָס לאַנד, און מיר זאָלן זעען ווי יידן זיצן אויף זייער באָדן ובית המקדש על מכונו, אמן.

ואתה ידידי לך לשלום, רכב וצלח וחזק.

(—) יהושע בייזער

אין די דאָזיקע שורות אַנטפּלעקן זיך געהיימע שטרעבונגען פון זיין גייסט, וואָס ער האָט נישט זוכה געווען אויסצופירן אין זיין לעבן. ער האָט געטיילט דעם גורל פון זיינע ברידער אין ריפין אומקומענדיק על קידוש השם.

ר׳ יצחק מאיר פלוסבערג הי״ד

אַ שטילער און באַשיידענער חסידישער ייד, דורכ־געדרונגען מיט תמימות און פשטות, האָט זיך זיין לעבן קאָנצענטרירט אין די ד׳ אַמות פון דער גמרא און חסידות; אַ מסתפק במועט לעבט ער מיגיע כפו און איז שטענדיק צופרידן. אָבער אין איין זאַך איז ער נישט קיין מסתפק במועט. דאָס איז אין דער זאַך פון חינוך. ביי דער דערציונג פון קינדער פאָדערט ער דעם מאַקסימום און איז מצליח. איין זון זיינער, הרב יעקב פלוסבערג, איז איצט רב אין אַמעריקע, אַ תלמיד חכם און ירא שמים און זיין טאָכטער פאַר־הייראַט צו ר׳ אברהם קהת בוימאַרדער, אַן אויסגע־צייכנטער יונגערמאַן, פול מיט טעטיקייט, אָנגעפירט מיט דער רעליגיעזער באַנק און מיט דער „יסודי־התורה״־שול. אַ באַזונדערס גרויסע אַרבעט האָט ער געטאָן אויפן געביט פון דער „בית־יעקב״־שול. מיט זיין קלוגשאַפט, אינטעליגענץ און שטענדיקן שמייכל האָט ער דערוואָרבן גרויס סימפּאַטיע פאַר די אַנ־שטאַלטן, מיט וועלכע ער האָט אָנגעפירט.

שיינע, ערלעכע מענטשן זענען אויך געווען זיינע זין: נחמן, יהושע, יחזקאל, ביניש און זיין איידעם מאיר לייב.

ר׳ יצחק מאיר פלוסבערג איז זייער ווייניק אַרויסגעפאָרן פון ריפין. בלויז איין מאָל האָט ער געמאַכט אַ וויטן וועג, פאָרנדיק צוזאַמען מיט ר׳ שלמה קלינסקי אין אַ דעלעגאַציע צו מיר קיין קערנאַזיא. זיי זענען געקומען אויף דעם פדיון הבן פון מיין זון הרב איסר שליט״א און איבערגעבליבן וואַרטן ביז איך וועל מיטפאָרן מיט זיי.

שטיל און בכבוד איז זיך ר׳ איטשע מאיר גע־גאַנגען זיין וועג אין לעבן ביז צום שוידערלעכן חורבן.

ר׳ ישראל לוקסענבורג הי״ד

אַן אמת זיידענער יונגערמאַן, פון דעם שענסטן און איידלסטן פון חסידישן עולם אין פוילן. אַ יונגער־מאַן מיט אַן איינגעבוירענער אַריסטאָקראַטיע און אינטעליגענץ, האָט אים גענומען פאַר אַן איידעם ר׳ עקיבא בראַון, ברענגנדיק אים פון זשיכלין פאַר זיין בת־יחידה.

ער איז געווען די פאַרווירקלעכונג פון זיין שטרע־בונג. די פאַרקערפּערונג פון איידלקייט, צאַרטקייט און פיינקייט. זייענדיק אַ מיטגליד פון שטאָט־ראַט, אין ראַט פון דער „קאַסאַ כאַריך״ און אין דער פאַר־

וואַלטונג פון דער קהילה, איז ער געקומען אין באַרירונג מיט גויים און יידן, פאַרגעשריטענע און עקסטערם פרומע. צו אַלעמען האָט ער גערעדט מיט אַן איידעלער שפּראַך און מיט אַ שטענדיקן שמייכל אויף די ליפּן. עס איז נישט געווען קיין אַנשטאַלט ביים רעליגיעזן יידנטום אין פּוילן, ווי ר׳ ישראל זאָל נישט זיין אין דער רשימה. זיינע קינדער האָט ער געשיקט לערנען אין „ישיבת חכמי לובלין" און איז געווען נאָענט באַפריינדעט מיטן לובלינער רב הגאון ר׳ מאיר שפּירא.

איין זון משה לעבט אין ישראל.

ווען איך בין אָנגעקומען קיין ריפין האָט דער גערער רבי זכרונו לברכה געשיקט אַ בריוו צו ר׳ ישראל לוקסענבורג אין וועלכן ער האָט געשריבן:

„לכבוד ידידי הר״י לוקסנבורג הי״ו.

באתי לבקש שתעשה בכל היכולת למען ידידנו הרב הג׳ ר׳ יצחק ידידי׳ פרנקל שליט״א...

ידידך דושו״ט
אברהם מרדכי אלטר"

דער גערער רבי זצ״ל האָט אים געשריבן ידידי, מיין פריינד, ווייל ווער איז ר׳ ישראלן נישט געווען קיין גוטער פריינד. דער מענטש האָט איבערהויפּט נישט געהאַט קיין קעגנער.

אויך ר׳ ישראל איז אומגעקומען בתוך עמו, מיטן אני מאמין אויף די ליפּן.

ר׳ ישראל הענעך שאַפּירשטיין הי״ד

אַ מאָדנער טיפּ געווען, נישט נאָר אַ תלמיד חכם, נאָר אויך אַ פּיקח, אַ קליינגעוויקסיקער, מיט אַ שאַרפן קנאַישן בליק, נישט גרייט אויף קיין שום וויתורים, איז ער געווען דער ערשטער אין קאַמף קעגן יעדער מאָדערניזאַציע, גרייט עוקר מן השורש צו זיין יעדן אָפּנויג פון אַלטן פרומען שטייגער, זיין שיטה איז געווען „סור מרע ועשה טוב", אָבער קודם כל איז דער „סור מרע". ער האָט געקעמפט קעגן דער „תרבות"־שול און אירע אונטערשטיצער, האָט נישט נושא פּנים געווען קיין רב און קיין נכבד, אויב ער איז געווען אַן אָנהענגער פון פאַרשריט...

ער אַליין איז געווען אַ גרויסער קענער און האָט

אַרויסגערופן באַוווּנדערונג מיט זיין שיינעם סטיל פון שרייבן און אינהאַלט.

אין איינעם פון זיינע בריוו צו מיר, נאָך מיין פאַרלאָזן ריפין שרייבט ער:

אל כבוד ידידנו הרב המוכתר בכשרונות ובנימוסים, ההולך ונוסע הנגבה לארצנו הקדושה, כש״ת מוהרר״יי פרנקל שליט״א.

ידע נא כבוד תורתו כי מגדל בבל החדש הוא בנין ה„תרבות" בעירנו הולך ורם על ידי נמרוד מלך עם — רפה — אל, בנאומיו לטובת תועבת ה„תרבות" בתורת הגויים אשר בבטנו ובלאומיות אשר במעיו. יפרד לעבוד שעיר אשר לא שערום אבותינו. והעגלים עגלי ירבעם מרקדים גם בבית אל. ובדקי בית קדשנו מתרבים וחומת הדת נהרסת, והחפשיות מכה בסנוורים את יושבי העיר.

אמנם כן, יצר סוכן בנו. שטו העם ולקטו עוד מאומה. ומחמת טול קיסם טול קורה. אין צדק ואין מורה. והמצב נורא. ומי עכשיו דעה יורה?

ידידו עורך הטורים האלה
ישראל חנוך שאפירשטיין"

איך האָב ספּעציעל איבערגעדרוקט דעם בריוו, וואָס כאַראַקטעריזירט דעם שרייבער, זיין אינהאַלט און זיין לעבנס־אויפפאַסונג. אַ קענער איז אויך געווען זיין ברודער ר׳ שמעלקע שאַרפשטיין, ווייניקער תלמיד חכם ווי זיין ברודער, אָבער אַ מענטש מיט „פּאַטענטן", שטענדיק האָט מען געפונען ביי אים אַ המצאה, וואָס ווען זי וואָלט פאַרווירקלעכט געוואָרן, וואָלט זי געלעזט אַ סך עקאָנאָמישע פראַגן. אָט האָט איר אַ המצאה פון „טאַבלעטן", וואָס ווען איר טוט אַריין אַזאַ „פּיל" אין אַ גלאָז וואַסער, האָט איר אַ גלאָז קאַפע מיט סמעטענע. .ער האָט געהאַט נאָך אַ סך אַנדערע דערפינדונגען. אָבער צו די אַלע המצאות דאַרף מען אויך האָבן מזל , און דאָס אַרטיקל האָט אים גראָד אויסגעפעלט. ער איז געבליבן אַן אָרעמאַן, אָבער אַ פריילעכער, מיט חסידישער שמחה האָט ער אַלץ מקבל געווען באהבה.

אַזוי זענען די צוויי ברידער געווען זעלטענע עקזעמפּלאַרן אין דער יידישער געזעלשאַפט אין ריפין.

ר׳ מרדכי הענעך ראדזיק הי״ד

אַ גרויסער בר דעת, געלאַסן און פֿאַרשטענדיק, געקענט אויסקומען מיט אַלע. זייענדיק אַ תלמיד חכם מופלג, האָט מען אים גענומען אַלס בורר אויסצוגלייכן סכסוכים און צו טענהן ביי אַ דין תורה.

אַ זון פֿון אַ באַלעבאַטישער שטוב, האָט ער פֿאַר־מאָגט אַ מערקווירדיקן שכל הישר און איז געווען ווייט פֿון יעדער קרומקעפּלדיקייט.

ער האָט אויך אָנטייל גענומען אין אַלע געזעל־שאַפֿטלעכע אינסטיטוציעס פֿון חינוך־געביט, ווי חדר יסודי התורה און בית־יעקב. זיין זון האָט געלערנט ביי מיר אַ שיעור. ער האָט דערצויגן זיינע קינדער בדרך הישר בעיני אלקים ואדם און לסוף געטיילט דעם גורל פֿון זיינע ברידער..

ר׳ שמואל פישל כהן הי״ד

אַן אמתער טיפּ פֿון אַ חסידישן ייד, סיי מיט זיין אויסערלעכן אויסזען און סיי מיט זיינע אינערלעכע געפֿילן, אַן אײדעם פֿון רבי שלמה־זלמן הורוויץ, אַן אייניקל פֿון של״ה („שני לוחות הברית״), דער שטאַם־פֿאָטער פֿון דער פֿאַרצווייגטער רבנישער משפחה הורוויץ.

מיט זיין ברייטער ווייסער באָרד, טיפֿן סאַמעטן קאַפּל, און זיין אופֿן פֿון שנעלן רעדן, האָט ער געמאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ פּלפּול־ייד, דאָס האָט זיך אויס־געדרוקט אין זיין טעטיקייט אַלס מנהל פֿון יסודי התורה. דער גראָבער פֿינגער איז תמיד געשטאַנען גרייט אָפּצוּווענדן מיט אַן „אם תמצא לומר״! ער האָט מיט זיך פֿאַרגעשטעלט אַן עכטן טיפּ פֿון פּוילישן חסידישן ייד.

אלעזר אייבעשיץ הי״ד

געקומען איז ער פֿון פּאַביאַניץ, אַ צענטער פֿון חסידים, וואָס האָבן זיך גרופּירט אַרום דעם רב פֿון פּאַביאַניץ, רבי מענדעלע אַלטער, דעם גערער רבינס ברודער, וועלכער איז געווען אויך דער פּרעזעס פֿון דער אגודת הרבנים אין פּוילן.

געוואָרן איז ר׳ אלעזר אַן אײדעם פֿון ר׳ שמואל טאַץ, פֿון די חשובֿע חסידישע יידן אין ריפּין און פּאַריקן דור. זייענדיק אַ יחסן, אַן אייניקל פֿון רבי ר׳ יהונתן אייבעשיץ, איז ער גלייכצייטיק געווען אַ שאַרפֿער חסידישער יונגערמאַן, אַ גרויסער בעל־שכל, געפֿירט די פֿאַבריק פֿון סאָדע־וואַסער, וואָס ער האָט געירשנט פֿון זיין שווער.

אַן ענגע פֿריינדשאַפֿט האָט פֿאַרבונדן אים מיט ר׳ ישראל לוקסענבורג. ביי מיין אָפּפֿאָרן פֿון ריפּין, האָט ר׳ אלעזר איינגעאָרדנט אַ געזעגענונגס־סעודה, וואָס האָט זיך געצויגן ביז פֿאַרטאָג, ביז צום אָפּפֿאָרן פֿון אויטאָבוס. מיט געזאַנג האָבן מיך דער טייערער עולם פֿון חסידים ואנשי מעשה, לומדים מופלגים באַגלייט, און אייניקע מיט טרערן אין די אויגן. ר׳ אלעזר אייבעשיץ האָט מיר מיטגעגעבן אַלס אָנדענק אַ ספר „פתח הבית״ מיט אַן אויפֿשריפֿט, און ר׳ משה יהושע ראָזענשטיין האָט געברענגט צום אויטאָ אַ זילבערנעם חנוכה־לאָמפּ, אַן אַנטיק.

ווער האָט זיך געקאָנט פֿאַרשטעלן, אַז דאָס איז אַ געזעגענונג אויף אייביק.

ר׳ וועלוול זיבענבערג הי״ד

אַ זון פֿון וואַרשעווער מורה הוראה רבי אברהמלע זיבענבערג, אַ זיידענער יונגערמאַן, איידל און פֿול מיט לומדות.

ר׳ מענדל לענט הי״ד

אַ גמרא־ייד, ווייט פֿון אַלע קהלישע ענינים, אָבער מיט אַ וואַרעם האַרץ.

ר׳ יוסף הערש דאבינסקי הי״ד

אַ ייד וואָס האָט פֿאַראייניקט אין זיך תורה מיט דרך־ארץ.

ר׳ שמואל יצחק אלטונא הי״ד

אַ תמימותדיקער ייד, אַ שטילער און תלמיד חכם. זיין אײדעם, ר׳ חיים מרדכי זילבערמאַן, האָט

מיר געשריבן נאָך זיין פטירה, אַז זיין שווער האָט געקויפט ביי דער חברה „חיבת הארץ" אין וואַרשע באָדן אין ישראל פאַר 400 דאָלער דורך ר' יוסף פעטטער, דער גרינדער פון „משק פטר" ביי גדרה.. דאָס זענען געווען זיינע אָפּגעשפּאַרטע גראָשנס פון עסן און אָנטאָן.

ר' אלעזר בלומענצווייג הי"ד

אַ שוואָגער פון הרב טביומי זצ"ל און זיין פרוי, אַן אייניקל פון הרב נחום מנשה גוטענטאַג, אַ הויז־אייגנטימער און אַ גרויסער סוחר — די ערשטע צייט האָב איך געוווינט אַלס לאָקאַטאָר אין זיין הויז. אַ פּאַרצווייגטע פאַמילע, וועלכע איז די מערסטע אומ־געקומען אין דער קאַטאַסטראָפע.

ר' הערש איסר בראון הי"ד

אַ קלוגער און געלאַסענער ייד, זיין שטוב — אַן אויסגעצייכנטע, צו ג־ט און צו מענטשן.

די משפחה פאַזנער הי"ד

פנחס פאַזנער, זיינוול יונה פאַזנער, איטשע פאַז־נער, יוסף לייב פאַזנער און אַלע פאַזנערס זענען גע־ווען איינע פון די פאַרצווייגטסטע משפחות אין ריפּין. אַלע דורכגעדרונגען מיט תורה און דרך־ארץ..

עס ליגט ביי מיר אַ בריוו פון דעם פּיאַסעטשנער רבי ר' קלונימוס קלמיש שפירא הי"ד, וואָס איז גע־ווען דער ברודער פון רבי ישעיהו שפירא זצ"ל. און ער שרייבט מיר וועגן דער קראַנקער פרוי, בלומע בת שרה פאַזנער, אַז זי זאָל פאָרן קיין דאַנציג זיך באָדן אין ים און דאָס וועט זיין די רפואה. ער ווינטשט איר חתונה צו מאַכן אירע טעכטער בכבוד. זיי זענען באמת אַלע געווען בכבודיקע מענטשן.

ר' הירשל שוחט (קאהן) הי"ד

אַ פאַרצייטישער ייד, זייער קלוג, אָבער שטרענג חסידיש — עס איז כדאי צו זעען דאָס בילד, וואָס



אַ בילד אויפגענומען דורך נייטן וואַרשאו בשעת זיין באַזוך אין ריפּין אין יאָר 1926

פון לינקס צו רעכטס: ר' הערשל שוחט ז"ל (וועלכער לאָזט זיך נישט פאָטאָגראַפירן), ר' יהושע מינעווסקי, ר' אברהם פלאטו אין דער רעכטער זייט: לובין

כאַראַקטעריזירט דעם טיפּ פון ר' הערשלען, ווי אויך זיינע קינדער בעריש קאהן, נתן און וואָלף קאהן. עס ליגט נאָך ביי מיר דאָס צעטל, וועלכן ר' הערשל האָט מיטגעשיקט מיט דעם משרת, וואָס איז געגאַנגען שחטן פאַר מיר עופות:

1 אווזא סימן לכשרות חסר לשון

1 תרנגולת סימן לכשרות חסר לשון

בברכת כתיבה וחתימה טובה לאלתר לחיים טובים ערב ראש השנה תרצ"ג

צבי הירש קאהן שו"ב פה ריפין

עס זענען נאָך אין דער רשימה:

ר' יוסף לייב באַלאַבאַן הי"ד, ר' שמואל העניך שייקא הי"ד, ר' שמואל העניך ראָזענצווייג הי"ד, ר' יעקב בערמאַן הי"ד, ר' ראובן לעווקאָוויטש הי"ד,

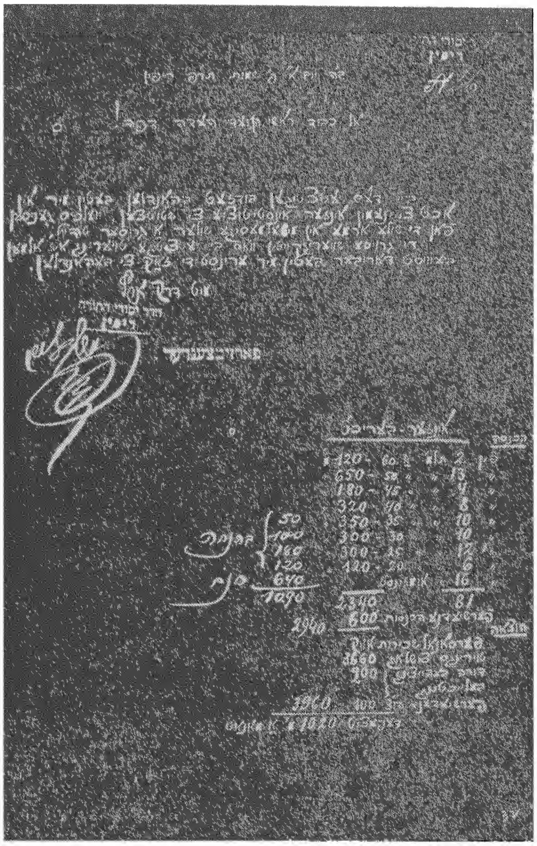
ר׳ מנחם גרינבערג הי״ד און דער שוחט החסיד התמים ר׳ העניך בענדקאָווסקי הי״ד, אַ תלמיד חכם און ירא־שמים. זיינע קינדער האָבן עולה געווען קיין ישראל; ר׳ יעקב פיינמעהל, גבאי פון אַלעקסאַנדער שטיבל.

טעלעכע ווערטער וועגן חדר „יסודי התורה״

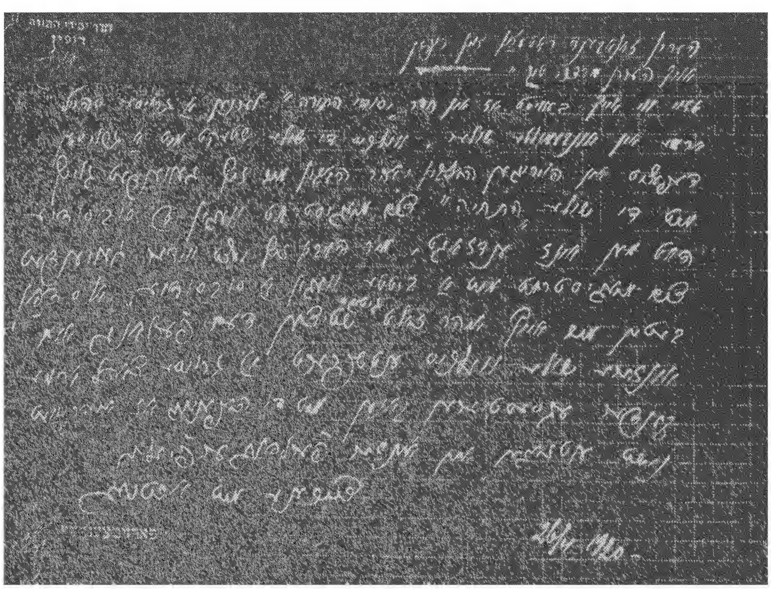
עס איז שוין דערמאָנט געוואָרן די וויכטיקע אינ־סטיטוציע פאַר רעליגיעזן חנוך, דער חדר „יסודי התורה״, אין וועלכען עס האָבן געלערנט מער ווי הונדערט קינדער אין 6 כיתות און דערצויגן געוואָרן אין רעליגיעזן און מענטשלעכן גייסט. דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון די מיטגלידער: ר׳ מענדל בראַון, ר׳ ישראל לוקסנבורג, ר׳ אברהם קהת בוימאַרדער, ר׳ מרדכי העניך ראַדזיק און ר׳ פישל בלום.

אינטערעסאַנט איז, אַז צום פאַרהערן די קינדער זענען דוקא איינגעלאַדן געוואָרן די רבנים, הרב שמואל הלוי בראדט פון ליפנא און הרב יהודא לייב קאָוואַלסקי פון וולאָצלאַוועק, וועלכע האָבן זיך נישט געקענט אָפּלויבן פון דער גוטער דערציונג און פון די ידיעות פון די קינדער.

די גרינדער זענען געווען: אברהם העניך זאַנ־דער, שמואל מנחם טאַץ און פישל בלום.



ר׳ פישל בלום דערלאַנגט אַ דין וחשבון פון חדר „יסודי־התורה״ צום ועד הקהילה



ר׳ פישל בלום דער יושב ראש פון חדר „יסודי־התורה״ אין יאָר 1920 ווענדעט זיך צום שטאָט־ראַטמאַן זאנאבענד וועגן שטיצן די פאָדערונג אויף אַ סובסידיע

אגב, וועגן ר׳ פישל בלום איז כדאי צוצוגעבן דעם פרט: אין יאָר 1917 האָט שמואל־זיינוויל פויזנער געזאַמלט גאָלד און זילבער פאַר דעם נאַציאָנאַלן פאָנד פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, און עס האָט זיך געהאַט אָנגעזאַמלט אַ פאַרמעגן. ער האָט אָבער מורא געהאַט, אַז די דייטשן זאָלן עס נישט צונעמען און קאָנפיסקירן, האָט ער געבעטן ר׳ פישל בלום, ער זאָל דאָס גאַנצע פאַרמעגן מיטנעמען קיין וואַרשע און אָפּגעבן דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע.

דער דאָזיקער פאַקט דערציילט, אַז די מיינונגס פאַרשידנקייטן זענען קיינמאָל נישט געווען קיין פּערזענלעכע, נאָר אידעאָלאָגישע חלוקי דעות, און דער אגודה־פאָרשטייער, ר׳ פישל בלום, איז געווען באַגלויבט אויף שמואל זיינוויל פּאָזנער, אַז ער וועט אים חלילה נישט פאַראַטן אין זיין שליחות.

ר׳ פישל בלום אַרבעט נאָך היינט אין זיין טיפן עלטער אין דעם בני־ברק׳ער שטאָט ראַט און זעט ברכה אין זיין אַרבעט.

איך וואָלט נאָך פיל געדאַרפט שרייבן וועגן פּשוטע יידן, בעלי מלאכות און האַנטווערקער, חברה תהלים־יידן, און בקור חולים־יידן, האָרעפּאַשנע און פאַרמאַטערטע יידן, וועלכע האָבן זיך אַריינגעכאַפּט צו מנחה ומעריב, און צו אַ שטיקל „עין יעקב״, אָדער הערן אַ מגידישע דרשה מיט אַ האַרציקן ניגון, וואָס האָט געצויגן פאַר דער נשמה, אָבער איך האָב נישט קיין סך ידיעות וועגן זיי, וועל איך זיי דערמאָנען ביי די נעמען: —

אברהם יואל נוסבאום, בנימין שעפער, אברהם נוסבאום, בנימין צבי זלינסקי, שלום שפּערלינג, אברהם ראדזיק, לייב קאָלטאָן, יודל קאכאן, הערש־לייב לובאַוויטש, בן־ציון ראָזענפעלד, א. קאכאן, הערש שאַפּיר, אברהם חיים ליכטמאַן, הערש שוואַרץ, י. פאָגעל, ישראל שטשערבאַצקי, אברהם גולדשטיין, י. רוזגא, אברהם קאָלטאָן, אהרן גוטפעלד, הערש בער קאָטשער, אביגדור צימערמאַן, אהרן הערש נפתלי, יוסף חיים ראָזענבוים, אברהם טשאַרנאָבראָדע, יעקב סורגאל, י. כעמיאַק, זעליג פאפיאל, זיסמאַן מאַכאַנאָוויטש, ביניש קאָפּעל, מענדל גוטפעלד, חיים בער ניישטאַטער, משה פיוואַניע, אברהם באָרענשטיין, איציק לעווקאָוויטש, אליה אברהם איידליץ, הערש וואָלף גאנפעלד, מאיר בולאק, לעמעל באָרענשטיין, לייזער סורגאל, זרח בראנא, אשר לעשצינסקי, אהרן בראנא, דוד סטארע, אברהם וואַרשאַווער, מ. שערפינסקי, חיים לייב בער, אברהם לאַכמאַן, משה קאַלאמבעק, י. ברייטשטיין, מ. זיגעלבאום, מנשה וויינגראַם, אהרן שמשון קליין, שלמה ציקמאַן, מ. גראַטש.

די רשימה איז נאָך לאַנג און לאַנג אין זאָלן מיר מוחל זיין די קדושים וטהורים, וואָס זייער נאָמען איז דאָ נישט דערמאָנט געוואָרן, נישט חלילה פון קיין שלעכטן ווילן, נאָר פשוט: דער זכרון נאָך אַזאַ לאַנגער תקופה טוט זיינס!

מיט פייערדיקע און מיט בלוטיקע אותיות שיינען זייערע נעמען פאַר דעם כסא הכבוד און אויף דער ערד!

איז דאָס קאַפּיטל ריפּין פאַרענדיקט! ווי אַן איינטערגעגאַנגענע שיף אין אַ שטורמדיקן ים, פאַרזינקען אין תהום, — קיין לעבעדיקע יידן אין ריפּין און אפילו קיין בית הקברות און קיין מצבות, זענען נישטאָ.

זאָל דער פרק זיין די מצבה אויף דעם טראַגישן קבר פון די חסידים, תמימים וישרים שמסרו נפשם על קדוש השם. בעיר ריפּין.

זכרם לא ימוש מלבנו לנצח.

טוביה כבירי / # דער ועד הקהלה אין ריפין

מיטן אומקום פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ריפין זענען אויך אָפּגעווישט געוואָרן אַלע שפורן, וועלכע וואָלטן אונדז געקענט העלפן רעקאָנסטרואירן און שאַפן דאָס בילד פון דער אַנטוויקלונג און טעטיקייט פון דער יידישער קהילה. ביים היינטיקן טאָג לעבט אין ישראל ר׳ פישל בלום, וועלכער איז אַ לענגערע צייט געווען אַ דאָזאָר. אין ישראל איז אויך געזעסן ר׳ אברהם בראון ז״ל וועלכער האָט אָפּגעהיטן אַ סך זכרונות וועגן דער טעטיקייט פון דער יידישער קהילה אין יענער צייט.

צוזאַמען מיט די דאָקומענטן, וועלכע עס האָט אונדז צוגעשיקט דער ייוו״אָ אין אַמעריקע העלפן די דאָזיקע מענטשן אונדז שאַפן דאָס בילד פון דער טעטיקייט פון ועד הקהילה. דער ועד הקהילה איז געווען אַן אָפיציעל אָנערקענטע אינסטיטוציע דורך דער צאַרישער מאַכט, מיט די רעכט אָנצופירן מיט אַלע רעליגיעזע ענינים פון דער יידישער באַפעלקערונג. דער ועד האָט געדאַרפט זאָרגן פאַרן מאַטעריעלן אויסהאַלטן דעם רב, שמשים און אַנדערע, פאַראַנטוואָרטלעך זיין פאַר דער אָרדענונג אין די קהילה בנינים, ווי די שול, בית מדרש און מקוה.

די מיטלען האָט דער ועד גענומען פון אַ ספּעציעלן שטייער וועלכער איז געווען אָבליגאַטאָריש פאַר יעדער משפחה לויט אירע מעגלעכקייטן, וועלכע זענען אָפּגעשאַצט געוואָרן דורך די באַפולמעכטיקטע דאָזאָרעס. אַנדערע פונקציעס, ווי שחיטה און חברה קדישא האָבן אין דער תקופה ביזן סוף פון ערשטן וועלט קריג אַליין זיך אויסגעהאַלטן.

דער ועד הקהילה אין ריפין האָט אויך אַרומגענומען די יידישע ישובים אין די אָרומיקע דערפער.

אַ באַזונדערס אָנגעזעענעם פּלאַץ אין הכנסות פון ועד האָבן פאַרנומען די יידישע גוטבאַזיצער אין די אָרומיקע דערפער. עס איז כדאי אונטערצושטרייכן אַז אין קעגנזאַץ צו די פוילישע פּריצים, וועלכע זענען מערסטנס געזעסן אין די גרויסע שטעט, אָדער אין אויסלאַנד און דאָרט פאַרווענדעט זייער געלט, האָבן די יידישע גוטבאַזיצער זיך אויסגעצייכנט מיט זייער געוויסנהאַפטיקער באַציאונג און פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר זייערע ווירטשאַפטן. זיי זענען געווען באַרימט מיט זייערע פעאיקייטן, מיטן ברייטן יידישן האַרץ און אָפענער האַנט.

ביי דעם ועד הקהילה האָט אויך עקזיסטירט אַ קאָמיטעט, וועלכער האָט באַזאָרגט די אומפאַרמעגלעכע מיט קאַרטאָפל און ברען־מאַטעריאל אויפן ווינטער. אַ באַזונדערס פאַרשטאַרקטע טעטיקייט האָט דער קאָמיטעט געפירט פאַרן דערנענטערן זיך פון די פסח־טעג. די פּראָדוקטן זענען דעמאָלט געשיקט געוואָרן דירעקט צו די נויטבאַדערפטיקע און עס איז געטון געוואָרן אַלץ, אַז זיי זאָלן זיך נישט פילן אין קיין פאַרלעגנהייט.

ביים סוף פון נייצענטן יאָרהונדערט איז פאַרענדיקט געוואָרן דאָס באַנייען די שול, וועלכע האָט זיך אויסגעצייכנט מיט איר אַרכיטעקטאָנישער שיינקייט. די בילדער אינעווייניק זענען געמאָלן געוואָרן דורך אַ באַרימטן מאָלער פון יענער צייט. אַ באַזונדערס אימפּאָזאַנטן איינדרוק האָט געמאַכט דער ארון קודש וועלכער האָט געהאַט אַ הויך פון 8 מעטער און איז געווען באַצירט מיט קינסטלעריש אויסגעפאַרטיקט שניצערייען.

דער ועד הקהילה האָט זיך פאַרנומען מיט שטיצן מאַטעריעל נישט בלויז די אָרטיקע נויטבאַדערפטיקע, נאָר אויך דורכוואַנדערנדיקע אָרעמעלייט. גרויס אויפמערקזאַמקייט איז געשאָנקען געוואָרן דער חברה „ביקור חולים״, וועמענס מיטגלידער פלעגן זיצן גאַנצע נעכט ביי קראַנקע, באַזאָרגן זיי מיט מעדיצינישער און מאַטעריעלע הילף. גאַנץ אָפט האָט די חברה „ביקור חולים„ גענומען אויף זיך די קאָסטן פון איבערפירן דעם קראַנקן צו אַן אָפּעראַציע אין אַן אַנדערער שטאָט.

די דאָזאָרעס זענען אויסגעוויילט געוואָרן דורך דער באַפעלקערונג. די וואַלן זענען פאָרגעקומען אין בית המדרש און רעכט צום וויילן האָט געהאַט יעדער וואָס האָט געצאָלט עטאַט.

קיין פאַרטייען האָבן נאָך אין יענער צייט נישט געקעמפט פאַר זייערע קאַנדידאַטן. די באַפעלקערונג אין ריפין איז באַשטאַנען פון פאַרשידנערליי חסידים און מתנגדים.

די באַציאונגען צווישן דער אָרטיקער מאַכט און דעם ועד הקהילה זענען אין יענער צייט געווען צופרידנשטעלנדיקע. די קריסטלעכע מאַכטהאָבער פלעגן אָפּשטאַטן וויזיטן ביים רב, ביי די קהילה פאַרשטייער און פלעגן אויך קומען אין שול צו „כל־נדרי". דאָך זענען אַלע רעגירונגס־אַמטן געווען יידן־ריין.

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה אין יאָר 1914 איז צעשטערט געוואָרן די גאַנצע אַרבעט פון דעם ועד הקהילה. אויפן דריטן טאָג נאָך דער קריגס דערקלערונג האָט דאָס מיליטער, פּאָליציי און ציווילע אדמיניסטראַציע פאַרלאָזט די שטאָט. די שטאָט וואָס האָט זיך געפונען אויף דער גרענעץ איז מיטאַמאָל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין קיינעמס לאַנד. דאָס איז פונקט אויסגעפאַלן אין תשעה־באב. פון דעמאָלט אָן האָבן זיך כמעט יעדן טאָג באַוויזן אין שטאָט אָפּטיילונגען, אָדער פּאַטראָלן פון ביידע קעמפנדיקע אַרמייען, זענען פאַרבליבן אַ קורצע צייט אין שטאָט, אויפגעהאַנגען די נאַציאָנאַלע פאָן, ביז עס זענען געקומען אַנדערע און די פריערדיקע האָבן זיך אָפּגעטראָגן.

די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער באַפעלקערונג איז געווען אַ פאַרצווייפלטע. עס זענען נישט געווען קיין טראַנספּאָרט מיטלען און עס איז אָפּגעשטעלט געוואָרן דער פאַרקער צווישן שטאָט און דאָרף. דעמאָלט האָט דער ועד הקהילה גענומען אויף זיך די איניציאַטיוו און גערופן די פאַרשטייער פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, כדי מיט געמיינזאַמע כוחות אָרגאַניזירן אַ זעלבסטפאַרוואַלטונג. עס איז דעמאָלט געשאַפן געוואָרן אַ מיליץ פון פרייוויליקע יידישע און קריסטלעכע יונגעלייט. צוליב דעם וואָס מען האָט פאַרלוירן דעם צוטרוי סיי צום רוסישן געלט און סיי צום דייטשן, האָט די זעלבפאַרוואַלטונג דעמאָלט אָפּגעדרוקט אייגענע מטבעות, וואָס זענען גאַראַנטירט געוואָרן מיטן שטאָטישן פאַרמעגן. דאָס האָט אין אַ געוויסע מאָס געהאָלפן ליקווידירן דעם כאַאָס און נאָרמאַליזירן דאָס לעבן אין שטאָט.

זומער 1914 איז פאָרגעקומען די גרויסע אָפענסיווע פון דער צאַרישער אַרמיי אויף מזרח־פרייסן, וועלכע האָט אויך מאַרשירט דורך ריפין. עס איז אַריבער אַ קורצע צייט און די זעלבע אַרמיי איז געלאָפן אויף צוריק. די פאַרשטייער פון ועד הקהילה האָבן דעמאָלט אַרויסגעוויזן אַ סך מוט און גבורה, קומענדיק צו די קאָזאַקישע אָפיצירן און זעלנער און געברענגט זיי מתנות, און אַזוי אַרום אָפּגעראַטעוועט די יידישע באַפעלקערונג פון איבערפאַלן און פאָגראָמען, וועלכע זענען אין אַנדערע שטעט געווען אַן אָפטע דערשיינונג.

האַרבסט 1914 האָט אין שטאָט זיך באַוויזן די גרויסע אַרמיי פון דייטשן אָקופּאַנט. דער קאָמענדאַנט האָט אַרויסגערופן פאַרשטייער פון דער יידישער און קריסטלעכער באַפעלקערונג און זיי דערקלערט, אַז דערפאַר וואָס די דייטשע אַרמיי איז אין ריפין באַשאָסן געוואָרן דורך דער ציווילער באַפעלקערונג, ווערט אויף דער שטאָט אַרויפגעלייגט אַ שטראָף. די אונטערהאַנדלונגען האָבן זיך געצויגן גענוג לאַנג ביז עס איז ענדלעך דער רעפּרעזענטאַנץ פון דער ריפינער באַפעלקערונג געלונגען אויסצובייטן די שטראָף אויף אַ הויכער געלט־קאָנטריבוציע. די יידישע פאַרשטייער זענען דעמאָלט געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און צונויפגעזאַמלט די געפאָדערטע קאָנטריבוציע. די יידן, וועלכע זענען שוין געווען גענוג אויסגעמאַטערט, האָבן נישט אָפּגעזאָגט און יעדער האָט געגעבן דאָס געלט לויט זיינע מעגלעכקייטן.

די דייטשע אָקופּאַציע האָט אָנגעהאַלטן ביזן סוף פון דער ערשטער וועלט מלחמה. עס האָט צוריק אויפגעלעבט דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן. עס האָבן זיך ווידער אָרגאַניזירט די פּאַרטייען, וועלכע האָבן אויך געפירט אַ לעבהאַפטיקע קולטור־אַרבעט. באַזונדערס אינטענסיווע אַרבעט האָבן געפירט דער החלוץ און די פאָלקס־ביבליאָטעק.

עס האָט זיך באַדייטנדיק פאַרבעסערט די עקאָנאָמישע לאַגע און קיין ריפין זענען געקומען אַ סך נייע איינוואַנדערער פון אַנדערע שטעט, ווו עס האָט

געהערשט נויט און הונגער. דער וועד הקהילה האָט פאַר די דאָזיקע נייע מענטשן אָרגאַניזירט ברייטע הילפס־אַקציעס.

אין יאָר 1916 זענען פאָרגעקומען נייע וואַלן צום ועד הקהילה, וועלכע האָט אויך געהאַט די פונקציע פון אַ זעלבסטפאַרוואַלטונג, נישט נאָר אין רעליגיעזע ענינים, נאָר אויך יורידישע.

נאָכן סוף פון דער וועלט־מלחמה, ווען ריפּין איז איינגעגלידערט געוואָרן אין דער ניי־ אויפגע־שטאַנענער פּוילישער רעפּובליק, זענען א סך יידישע יינגעלייט מאָביליזירט געוואָרן און אַוועקגעשיקט אויפן פראָנט צו קעמפן קעגן דער רוסישער ארמיי. אין ריפּין האָבן זיך באַוויזן די באַרימטע פּאָזניאַנטשי־קעס, די העלדן פון גענעראַל האלערס פּולקן, וועלכע זענען באַפאַלן יידן אין דער גאַס, געריסן און געשוירן בערד, געשלאָגן און גערויבט.

עס האָט געדויערט אַ געוויסע צייט און אויך די קליינע מלחמה האָט זיך געענדיקט. די יידישע יונגע־לייט זענען צוריקגעקומען פון פראָנט און גענומען זיך רייסן אין דער גרויסער וועלט. אין ריפּין האָט די יידישע יוגנט מיט אַלע כוחות געשטרעבט צו פאָרן קיין ארץ ישראל.

ריפּין האָט אין יענער צייט איבערגעלעבט אַ שווערן עקאָנאָמישן קריזיס. דער ועד הקהילה האָט אַרויסגע־וויזן אַ סך איניציאַטיוו און איבערגעגעבנקייט. מיט דער הילף פון דזשאָינט איז געפירט געוואָרן אַ ברייט פאַרצווייגטע הילפס טעטיקייט. אַ באַזונדערס רייך קאַפּיטל פון הילף פאַר דער יידישער באַפעלקערונג אין ריפּין האָט דער ועד הקהילה צו פאַרצייכענען אין דער צייט פון פּוילישן פינאַנס־מיניסטער גראַב־סקי, וועמענס שווערע האַנט האָט זיך אַזוי ברוטאַל געלייגט אויף דעם אויסגעמאַטערטן יידישן מיטל־שטאַנד. דער ועד הקהילה האָט אַ גרויסע טייל יידן געהאָלפן עולה זיין קיין ארץ ישראל.

אין יאָר 1926 האָט די פּילסודסקי רעגירונג פאַר־עפנטלעכט אַ דעקרעט, וואָס האָט פאַרפּליכטעט גע־היימע וואַלן צו דער קהילה. וואַלרעכט האָט געהאַט יעדער וואָס האָט געוווינט אין שטאָט במשך אַ יאָר, נישט אָפּהענגיק צי ער האָט באַצאָלט דעם עטאַט צי נישט. נאָכן פאַרעפנטלעכן דעם דעקרעט זענען אין ריפּין פאָרגעקומען די וואַלן צום ועד הקהילה. דער וואַלקאַמף איז געווען אַ פאַרביסענער. צום שאַרפסטן איז געווען דער געראַנגל צווישן די אָרטאָ־דאָקסן און די ציוניסטן. די אָרטאָדאָקסן זענען גע־שטיצט געוואָרן דורך דער „סאַנאַציע“, וועלכע איז דעמאָלט געווען די רעגירונגס־פּאַרטיי און געווען פאַראינטערעסירט צו האָבן אַן איינפלוס צווישן דער יידישער באַפעלקערונג, קעגן די ציוניסטישע פּאַר־טייען, וועלכע האָבן אַקטיוו געפירט דעם קאַמף פאַר די נאַציאָנאַלע רעכט פון די מינדערהייטן. נישט געקוקט דערויף האָבן די ציוניסטן אין ריפּין אָפּגע־האַלטן אַ זיג, באַקומענדיק אַן אַבסאָלוטע מערהייט אין ועד הקהילה.

ניימאַן וואַרשאַ / אונזערע קינדער אין ישראל

עס איז צוועלף ביינאַכט. אין דער פינצטער מאַרשירן מיידלעך אין מיליטערישער פאָרם. זיי גייען מיט שטאָלץ, אָן מורא. זיי טראָגן מאָדערן געווער.

זענען דאָס יידישע מיידלעך? טעכטער אָדער איי־ניקלעך פון מאַניע זאָנאַבענד, הדס סקורקי, צעריל קאָרעווא, צו שטענצעלס און אַנדערע ריפּינער פרויען, וועלכע זענען אַלס מיידלעך געשטאַנען ביים פענצטער מיט פאַרצויגענע פאַרהאַנגען און געציטערט ווען אַ שייגעץ איז פאַרבייגעגאַנגען?

וועמען האָט עס געחלומט, אַז איך וועל עס דער־לעבן צו זען מיט מיינע אויגן דעם איבערגאַנג פון פחדנות צו שטאָלצער העלדישקייט?!

דאַנקנדיק גאָט האָב איך אויסגעשריגן: שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה!

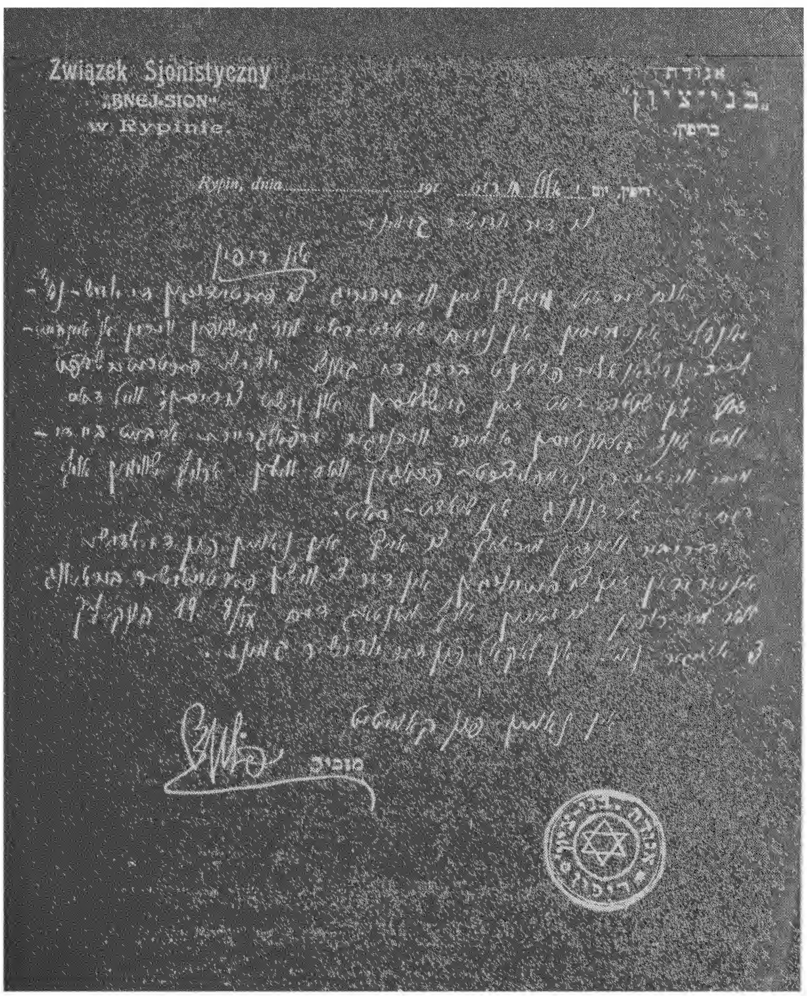
ניו־יאָרק

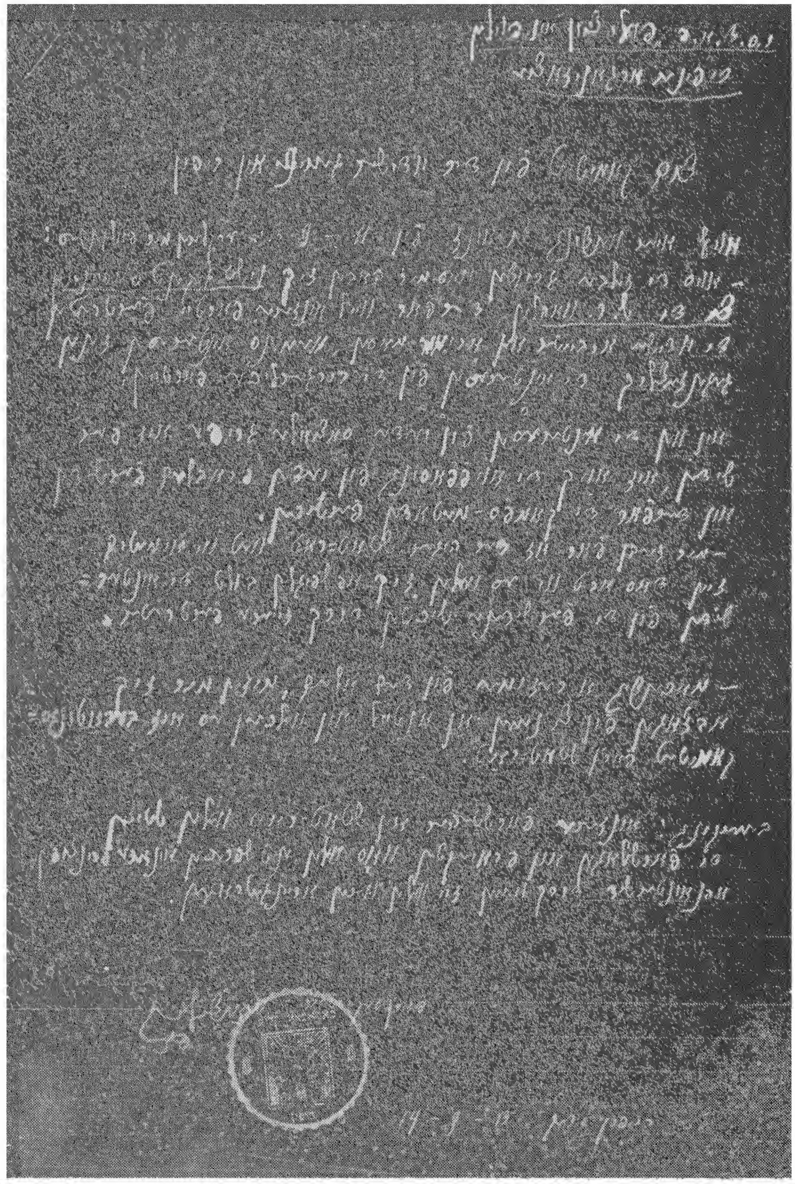
שמואל כהן / דער פאַרמעסט צו די וואַלן פון שטאָט־ראַט

די דאָזיקע דאָקומענטן, וועלכע שפּיגלען אָפּ אַ טייל פון דער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט אין אונדזער שטאָט מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק, קומען פון די אַרכיוון פון ייוו"א אין אַמעריקע. מיר זענען דערפאַר דאַנקבאַר דער דאָזיקער אינסטיטוציע און אירע אָנפירער פאַר דער הייליקער אַרבעט, וואָס ווערט דורך זיי געפירט. אַ האַרציקן יישר כוח קומט אויך אונדזער חבר יחיאל קאָהן פאַר זיין זאָרגן און באַמיען זיך, אַז די פאָטאָגראַפירטע דאָקומענטן זאָלן דערגיין צו אונדז צום פאַרעפנטלעכן אינעם יזכור־בוך נאָך די קדושי ריפּין.

דאָס איז געווען אין יאָר 1919. דער וואַל־קאַמף צום שטאָט־ראַט איז מיט יעדן טאָג געוואָרן אַלץ הייסער און פאַרביסענער. די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע אין שטאָט האָט זיך נישט באַגנוגנט מיט דער טעטיקייט פון זאַמלען געלט און אַנדערע אויפגאַבן לטובת ארץ־ישראל, נאָר האָט גענומען אויף זיך אויך די אויפגאַבע פון פאַרטיידיקן די אינטערעסן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט, לעזן אַזעלכע וויכטיקע פּראָבלעמען, ווי דערציונג און בילדונג, קולטור און סאָציאַלע באַדינגונגען. איבער אַלעם איז געווען דער קאַמף קעגן יעדער דערשיינונג פון נאַציאָנאַלער אונטערדריקונג, פאַר פאַרטיידיקן די רעכט פון יידן אַלס נאַציאָנאַלע מינדערהייט.

אין נאָמען פונעם ציוניסטישן קאָמיטעט איז דעמלט אַרויסגעטראָטן יחיאל פלאַצער מיט אַ רוף צו די


Związek Sjonistyczny
„BNEJ-SION"
w Rypinie.
אגודת
„בני־ציון"
בריפין.
Rypin, dnia 191





№ 1. № 1.

יודישע ארבייטער און
פאלקס־מאסען, מענער און פרויען!

ווילט איהר קעמפען געגען דעם לעבען אין חקות און נויט,
ווילט איהר אז די עטליכע הונדערט יודישע אריםע קינדער
זאלין האבען א פאלקס־שול און בעקומען אנערציהונג און נישט
ווערען מאראליש פערדארבענע,
ווילט איהר קעמפען פאר אייער בעפרייאונג אלס ארבייטער און יודען,
דאן שטימט נישט פאר די ציוניסטען ארטאדאקסען און אנדערע
וועלכע זענען די פערטרעטער פון דער יודישער רעאקציע.
פיהלט איהר זיך אלס שטאלצע מענשען און יודען,
ווילט איהר סוף נעמען צו דער נאציאנאלער אונטערדריקונג פון דער יודישער בעפעלקערונג — דאן שטימט נישט פאר'ן אסימילאטארישען „בונד" וואס ביי יעדער געלעגענהייט פערשאכערט ער אונזערע נאציאנאלע פאדערונגען.
ווילט איהר האבען פערטיידיגער פון די פאדערונגען:
פאר אלגעמיין ברויט, ארבייט, דירות און בילדונג,
ווילט איהר קעמפען פאר אייער פאלשטענדיגע בעפרייאונג — פאר'ן סאציאליזם
ווילט איהר קעמפען פאר אייער פולשטענדיגע בעפרייאונג — פאר די יודישע נאציאנאלע אויטאנאמיע אין פוילען
און פאר'ן יודישען ארבייטס־צענטער אין ארץ־ישראל
דאן געהט אלע ווי איין מענש זונטאג דעם 31 צו די וואהלען
און שטימט פאר די ליסטע פון פועלי־ציון № 1.

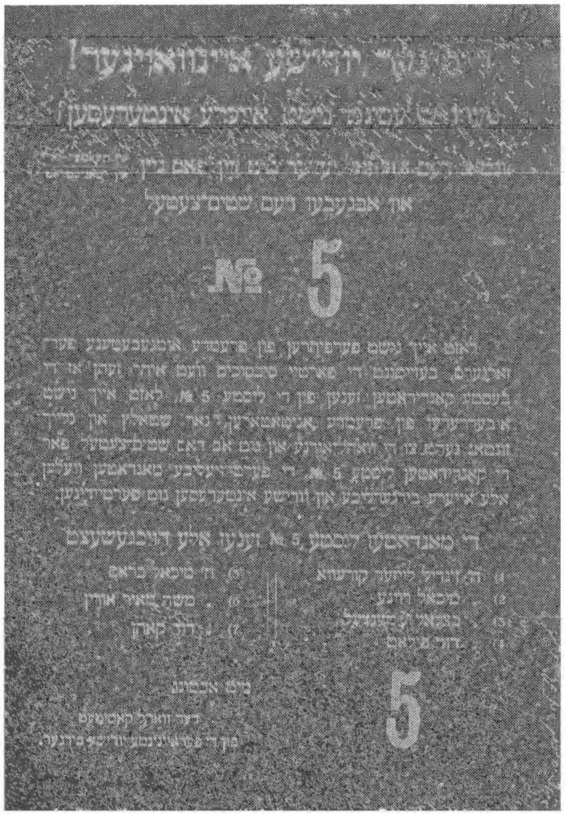
№ 1. דרוק ב. גרינבערג ריפין № 1.

די תשובה פון „פועלי־ציון" ווי זי וואַרפט אָפּ דעם פּראָיעקט פון „בני־ציון" צו שליסן אַ פאַראייניקטן יידישן בלאָק צו די שטאָט־ראַט וואַלן אין ריפּין

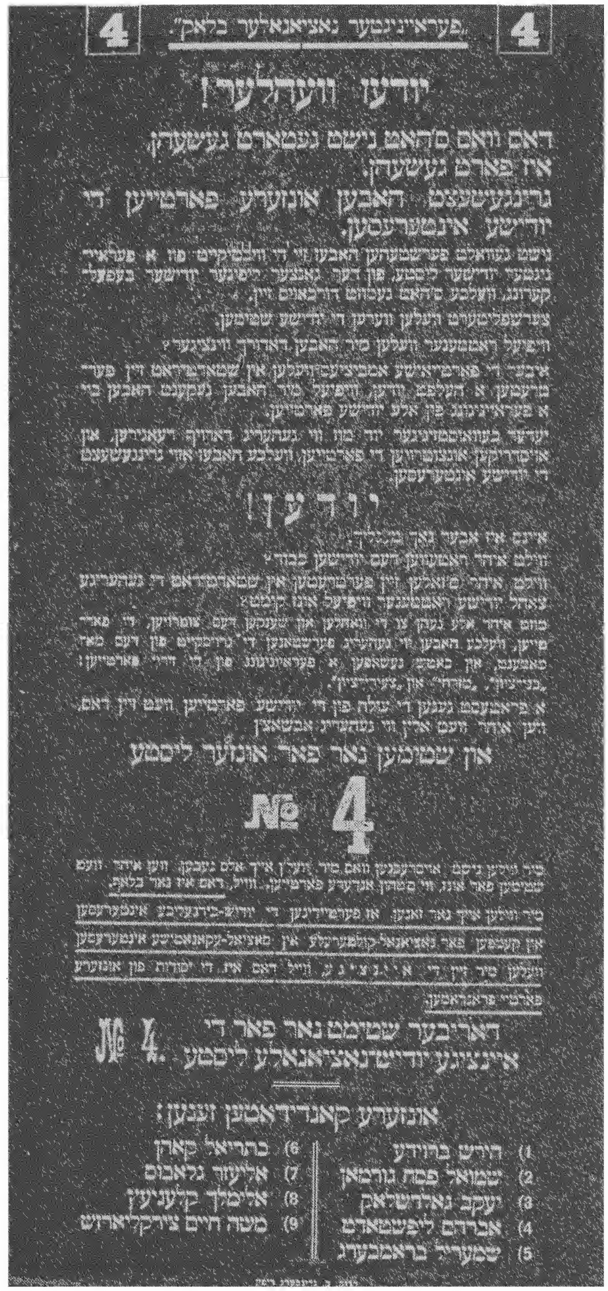
יידישע פּאַרטייען, וועלכע זענען געווען טעטיק אין ריפּין און האָט זיי פאָרגעשלאָגן צו שאַפן אַ פּאַריי־ניקטן יידישן בלאָק, וואָס זאָל גיין צוזאַמען צו די וואַלן צום שטאָט־ראַט.

עס האָט אויסגעזען, אַז אַלע פּאַרטייען וועלן אַרויסווייזן די מאַקסימאַלע פאַרשטענדעניש פאַרן דאָזיקן פאָרשלאָג, וואָס וואָלט פאַרשטאַרקט די מעג־לעכקייטן פון פאַרטיידיקן די באַדראָטע אינטערעסן פון יער יידישער באַפעלקערונג אין ריפּין. נישט אַזוי האָט עס אָבער אויסגעזען אין דער ווירקלעכקייט. יעדע פּאַרטיי האָט געהאַט פאַר די אויגן אירע איי־גענע אינטערעסן און דער וואַל־קאַמף איז געווען אַ שאַרפער און פאַרביסענער. אין דער דאָזיקער הינ־זיכט האָט זיך ווייניק געענדערט אין יידישן וועלטל, „סדנא דארעא חד הוא". פונקט ווי אַמאָל אין ריפּין קומט אויס אויך היינט צו זיין עדות פון ענלעכע דער־שיינונגען.

דער פאַרמעסט צו די וואַלן פון שטאָט־ראַט



№ 5

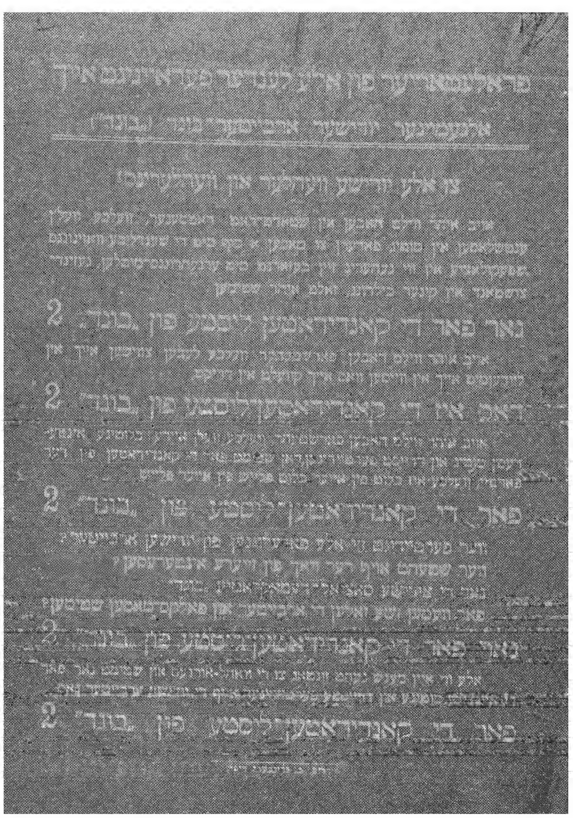


יידען וועהלער!

יידען!

און שטימען נאר פאר אונזער ליסטע

№ 4



צו אלע יידישע וועהלער און וועהלערינס!

דאָס זענען די פּאָטאָ־קאָפּיעס פון בריוו, פּלאַקאַטן און פלוג־בלעטער פון יענער צייט, וואָס ווייזן דעם מאַנגל פון פאַרשטענדעניש פאַר נאַציאָנאַלער איינהייט אין קאַמף מיט די קעגנער. — אַנשטאָט צו פאַראייניקן אַלע כּוחות אין קאַמף קעגן פאַרביסענעם און געפעפּערטן שונא, האָט מען זיך געלאָזט באַהערשן פון קליינלעכע אַמביציעס און אויבנאויפיקע קאָנפליקטן.

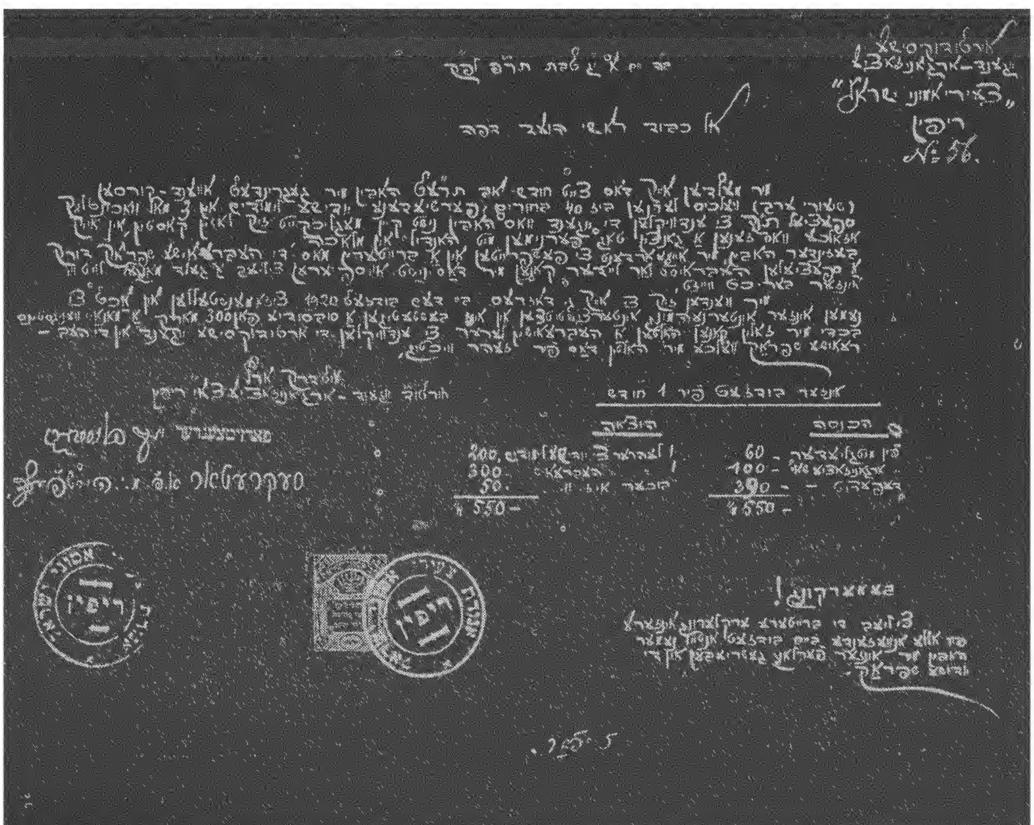
שמואל כהן

די פארטרעטערשאפט פון אלע יידן אין ריפין

א באזונדער קאפיטל איז די טעטיקייט פון דער יידישער קהילה. איך פיל א חוב צו דער־מאנען ביי דער געלעגנהייט די פארדינסטן און טעטיקייטן שלא על מנת לקבל פרס פונעם עסקן און שליח ציבור, דעם לאנג־יעריקן פרנס און ראש־הקהל אונזערן ר' פישל בלום, וואס געפינט זיך אין ישראל, אין בני־ברק, און פון טיפן הארצן ווינטשן מיר אים אריכות ימים.

די יידישע קהילה אין ריפין איז געווען די פאר־טרעטערשאפט פון אלע יידן, כלפי פנים און כלפי חוץ.

מען קאן זאגן, אז זי האט געפירט איר ארבעט ווי א מלוכה אין א מלוכה, אלע האבן זיך געווענדן צו דער קהילה סיי בנוגע סובסידיעס פאר שולן און אוונט־קורסן און סיי בנוגע סאציאלע שטיצע פאר קראנקע און שפיטאלן. דאס באשטעטיקן אויך בולט די אלע שריפטלעכע דאקומענטן, וועלכע ווערן פאר־עפנטלעכט אין דעם בוך און ס'קומט א דאנק און א יישר כוח דעם יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט (ייוו"א, ניו־יארק), אין וועמענס ארכיוון עס זענען ביזן היינטיקן טאג אפגעהיטן געווארן די דאקומענטן, וואס שפיגלען אפ די געזעלשאפטלעכע און פאליטישע



ווענדונג פון דער ארגאניזאציע „צעירי אמוני ישראל" צום ועד הקהילה וועגן אונטערשטיצן די אוונט־קורסן פאר פארשידענע יידישע לימודים, בייליגנדיק דעם בודזשעט אויף א חודש

טעטיקייט פון דער ריפּינער קהילה מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק.

אונזער קהילה האָט זיך נישט אָפּגעשלאָסן און באַגרענעצט אין אירע ד׳ אַמות. זי האָט אָנגעהאַלטן קאָנטאַקטן און געפירט אַ לעבהאַפטן מיינונגס־אויסטויש מיט די קהילות פון די שכנותדיקע שטעטלעך. אינטערעסאַנטע שאלות ותשובות האָבן צווישן זיך געפירט די קהילות פון ריפּין און שערפּץ.

אין די צייטן פון תוהו ובוהו, ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען די ערשט־געבוירענע פּוילישע מלוכה האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן איינצופירן רו און אָרדענונג, האָט די יידישע קהילה אין ריפּין גענומען אויף זיך די אַחריות פאַר דער זיכערקייט פון יידישן לעבן און פאַרמעגן. דורך איר איניציאַטיוו איז דערלויבט געוואָרן די יידישע בחורים אריינצוטרעטן אין דער ריפּינער פּאָליציי. די גאַסן אין ריפּין זענען געהיטן געוואָרן דורך יידישע יונגע־לייט מיט געווער אין האַנט.

עס געדענקט זיך נאָך עטלעכע פון זיי: צדוק זאָנאַבענד, שמואל גאָלדרייך, מאיר קאַמינסקי (די ערשטע צוויי געפינען זיך אין ישראל).

אהרן דזיאלדאָווסקי / אויסגעמיטן א פאגראם

ריפּין האָט געהאַט אַ יידישע באַפעלקערונג, וואָס איז געווען וויניקער פון אַ דריטל פון דער אַלגעמיינער. אָבער די וויכטיקסטע האַנדלס־צווייגן זענען געווען אין יידישע הענט, דאָס זעלבע איז אויך געווען אין באַצוג צו האַנטווערקעריי און קליין־אינדוסטרי. אויף יעדן געביט האָט זיך אַרויסגעוויזן דער יידישער פלייס און ענערגיע. די באַציאונגען צווישן יידן און קריסטן זענען געווען נאָרמאַלע.

אין אַ גרויסער מאָס האָט געהאָלפן שאַפן גוטע באַציאונגען דער פאַקט, וואָס אַרום ריפּין זענען געווען עטלעכע יידישע גוטבאַזיצער, ווי חיים אייבעשיץ און זיין זון סטעפאַן פון דאָברע, ברידער קאָהן פון גרויס־ראַדזיק, לאַבענדז פון טשומסק, ברידער קאָהן פון ראַדזינעק א. אַ. וו. וועלכע האָבן מיט זייער פלייס און וויסן אַוועקגעשטעלט זייערע גיטער אויף דער העכסטער מדרגה און דערפירט דערצו, אַז פּוילישע גוט באַזיצער האָבן ביי זיי געזוכט פּראַקטישע עצות, ווי אַזוי צו אַנטוויקלען זייערע „מאַיאָנטקעס". באַזונדערס געשעצט ביי דער קריסטלעכער און יידישער באַפעלקערונג איז געווען די פאַמיליע בעלדיגער פון גרויס־ראדזיק, אברהם בעלדיגער איז געווען אַ טעטיקער מיטגליד אין פאַרשידענע רעגירונגס־אינסטיטוציעס אין ריפּין און מיט זיין איבערגעגעבענער אַרבעט פאַרטרעטן מיט שטאָלץ די יידישע באַפעלקערונג און דערמיט אויך געהויבן איר פּרעסטיזש.

די ברידער קאָהן זענען געווען אַסימילירטע יידן, נאָך געווען נישט־פאַרהייראַטע בחורים, נאָר איינער פון זיי, איזידאָר, האָט ליגנדיק קראַנק אין אַ וואַרשעווער שפּיטאָל באַשלאָסן צו הייראַטן מיט דער קראַנקן־שוועסטער. די פרוי קאָהן האָט אָבער אַלס קריסטין געהאַט אויך אַ זעלטענע פאַרשטענדעניש פאַר יידישע ליידן. אַ דאַנק איר האָבן די ברידער קאָהן אָפט געשפּענדעט גרעסערע סומעס געלט פאַר יידישע אינסטיטוציעס.

גרויס אָנזען און כבוד האָט געברענגט ר׳ בצלאל שטענצעל מיט זיין טעטיקייט אַלס „לאַווניק" פון ריפּינער שטאָט־ראַט במשך פון פיל יאָרן. דער בירגערמייסטער און אַלע ראַטמענער האָבן זיך גאָר שטאַרק גערעכנט מיט זיינע מיינונגען אין פאַרשידענע פראַגן פון דער פאַרצווייגטער שטאָט־ווירטשאַפט. אַלס אויסדרוק פון אַנערקענונג פאַר די פאַרדינסטן פון בצלאל שטענצעל איז מיט איניקע יאָר שפּעטער אויפגענומען געוואָרן זיין זון נחמיה (העניעק) אַלס באַאַמטער. דער דאָזיקער סימפּאַטישער און געשיקטער בחור איז געווען דער איינציקער יידישער באַאַמטער אין מאַגיסטראַט.

אָבער די יידיש־פּוילישע אידיליע האָט זיך גע־

ענדיקט. פלוצלינג איז די מגפה פון יידן־האַס אַריינגעדרונגען אויך קיין ריפּין. פּאָליאַקן האָבן אָנגעהויבן עפענען געשעפטן און וואַרשטאַטן אין פאַרשידענע בראַנזשעס, וועלכע האָבן זיך יאָרן לאַנג געפונען אויסשליסלעך אין יידישע הענט.

ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ פינצטערע אַגיטאַציע צו באָיקאָטירן דעם יידישן האַנדל און מלאכה און פּאָליאַקן זענען אויפגעפּאָדערט געוואָרן צו קויפן נאָר ביי די פריש אויפגעקומענע געשעפטן.

איניקע יאָר פאַרן קריג־אויסברוך האָבן די ריפּינער אַנטיסעמיטן אויסגעטאָן דאָס שעם־היטל און אָנגעהויבן פירן זייערע פאַרברעכערישע מעשים גאַנץ אָפן. די גאַסן זענען פאַרפּליצט געוואָרן מיט פאַרשידענע אויפרופן און אַנטיסעמיטישע לאָזונגען, וואָס זייער אינהאַלט איז געווען: „ראַטעוועט פּוילן און באָיקאָטירט יידן״.

די אָנגעשטרענגטע לאַגע אין דער שטאָט און די שרעק פאַר דערוואַרטעטע אומאַנגענעמע איבעראַשונגען האָבן געשטעלט די יידישע געזעלשאַפטלעכע עסקנים אויף דער וואַך און טאָג־טעגלעך זענען פאָרגעקומען באַראַטונגען ביים ריפּינער רב הרב נוטקעוויטש. אויף איין באַראַטונג איז באַשלאָסן געוואָרן צו שיקן אַ דעלעגאַציע צום טאָרונער וואָיעוואָדע, געוו. מיניסטער ראַטשקיעוויטש און שילדערן פאַר אים די קריטישע זיכערהייטס־לאַגע פון די ריפּינער יידן. די דעלעגאַציע איז באַשטאַנען פון אַדוו. ד״ר איזידאָר פישגרונד פון וואָדאוויצע, נעבן קראָקע, וועלכער האָט די לעצטע יאָרן פאַרן קריג זיך באַזעצט אין ריפּין. משה בורשטין — מיטגליד פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג — אַן אומדערשראָקענער קעמפער פאַר יידישע רעכט, און דער שרייבער פון די שורות, וועלכער האָט דעמאָלט פאַרנומען דעם אַמט פון סעקרעטאַר אין דער קהילה.

נאָכן באַקומען די טעלעפאָנישע באַשטעטיקונג פון ביוראָ פון וואָיעוואָדע איז די דעלעגאַציע געפאָרן קיין טאָרון און אויפגענומען געוואָרן דורכן וואָיעוואָדע, וועלכער האָט געשמט אַלס ליבעראַלער קריסט. ד״ר פישגרונד האָט אין נאָמען פון דער דעלעגאַציע פאָרגעשטעלט פאַרן וואָיעוואָדע די שרעקלעכע באַדינגונגען אין וועלכע ס׳לעבט דאָס יידישע ריפּין, געגעבן אַ כראָנאָלאָגישן איבערבליק איבער אַלע געשענישן און זיך געוואָנדן צום וואָיעוואָדע אָנצווענדן זיין השפעה אויסצומיידן די שרעקלעכע ליידן, וועלכע ס׳דערוואַרטן דער יידישער באַפעלקערונג דעם קומענדן דינסטיק. דער וואָיעוואָדע האָט צוגעזאָגט צו שיקן אַ גרעסערן פּאָליציייאישן כוח צום געפּלאַנטן יריד און אַז ער אַליין וועט נאָכפאָלגן דורך טעלעפאָנישע באַריכטן דעם מצב אין שטאָט.

צוריקקערנדיק זיך קיין ריפּין איז גלייך גערופן געוואָרן אַ גרעסערע באַראַטונג פון עסקנים פון אַלע קרייזן פון דער יידישער באַפעלקערונג, אויף וועלכער די דעלעגאַציע האָט אויספירלעך באַריכטעט וועגן דער אינטערוועניץ ביים וואָיעוואָדע. מיט אַ געמישט געפיל פון האָפענונג און שרעק האָט מען דערוואַרט דעם יריד־טאָג. דער מאַרק און די אַרומיקע גאַסן זענען ווידער באַזעצט געוואָרן מיט די שטעלן און טישן פון יידישע סוחרים און האַנטווערקער. מ׳האָט אויסגעפּאַקט די באַלן סחורות, מאַנופאַקטור, גאַלאַנטעריע, מלבושים, שיך, שטיוול און אַנדערע זאַכן. אין די גאַסן האָבן אָנגעהויבן שטראָמען מאַסן פּויערים פון דער נאָענטער און ווייטער סביבה, פיל צווישן זיי זענען געווען „ווילדע יונגען״, באַוואָפנט מיט שטעקנס און דרענגער. די יידישע געשעפטן זענען אַרומגערינגלט געוואָרן מיט די „פּיקעטניקעס״ וועלכע האָבן נישט דערלאָזט די פּויערים איבערטרעטן אַ יידישע שוועל. דאָ און דאָרט זענען פאָרגעקומען אינצידענטן, ווען מער געוואַגטע יידן האָבן געפּרווט זיך קעגנשטעלן. צום גליק איז דעם זעלבן טאָג, באַלד אין דער פרי באַלאַגערט געוואָרן די שטאָט מיט גרעסערע אָפּטיילונגען פון פּאָליציי, וועלכע איז געקומען פון טאָרון און דער סביבה, באַוואָפנט מיט מאַשין־געווער. די לאַגע איז דעם גאַנצן טאָג געווען שטאַרק אָנגעשטרענגט און ווען ס׳האָבן זיך דערנענטערט די אָוונטשעהן און די כוליגאַנעס האָבן זיך צוריקגעקערט צו זייערע היימען, האָבן די יידן אַ ביסל פרייער אָפּגעאָטעמט.

די קהילה־פאַרוואַלטונג האָט אָבער נישט גערוט און געזאָרגט וועגן ווייטערדיקע שריט צו פאַרבעסערן די געשאַפענע לאַגע. און ווידער איז באַשלאָסן געוואָרן

פאַרצושטעלן זיך פאַרן ריפּינער סטאַראָסטע און פאָדערן ווייטערדיקע שוץ.

דעם נאָענטסטן שבת זענען די מיטגלידער פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג שמעון כהן, יצחק בוכמאַן, משה בורשטיין, מיכל לוקסענבורג און לעמעל רויזא צוזאַמען מיטן קהילה סעקרעטאַר אויפגענומען געוואָרן דורכן סטאַראָסטע. אונטערן שווערן איינדרוק פון די געשעפּענע באַדינגונגען האָב איך געגעבן אַן איבערבליק איבער דער געשפּאַנטער לאַגע און זיך דערלויבט אויף דער באַמערקונג, אַז אַ דאַנק אונזער אינטערווענץ ביים וואָיעוואָדע און דעם דערשיינען פון אַ שטאַרקן פּאָליציייאישן כוח איז אויסגעמיטן געוואָרן אַ פּאָגראָם אויף יידן.

די לעצטע ווערטער האָבן אַרויסגעברענגט דעם סטאַראָסטע פון די כלים און ער האָט מיט גרויס כעס אויסגעשריגן: „ווי וואַגט איר צו רעדן וועגן אַ פּאָגראָם אויף יידן? צי גיט איר זיך אָפּ אַ דין וחשבון פון די קאָנסעקווענצן, וועלכע איר וועט דאַרפן טראָגן?...״ גלייך נאָך דעם איז דער סטאַראָסטע אַרויס פון אויפנאַם־צימער, איבערגעלאָזט די דעלעגאַציע און פאַרהאַקט נאָך זיך מיט כעס די טיר.

נאָכן טרויעריקן אינצידענט איז ביים ריפּינער רב פאָרגעקומען אַ דרינגנדע זיצונג פון עסקנים, כדי צו באַשליסן וועגן די ווייטערדיקע שריט. די באַראַטונג האָט דעצידירט זיך ווענדן צום „יידישן קאָלאָ״ פון סיים און סענאַט און בעטן זייער הילף.

די „קאָלאָ״ האָט איינגעשטימט, אַז מיר זאָלן אַרויסשיקן אַ דעלעגאַציע צום אינערן־מיניסטעריום און דער סענאַטאָר הרב יצחק רובינשטיין פון ווילנע האָט רעפערירט וועגן מצב פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ריפּין. די פייערלעכע פאַרזיכערונג פון דירעקטאָר, אַז דאָס אינערן־מיניסטעריום וועט טאָן אַלץ, כדי צו שיצן דאָס לעבן און פאַרמעגן פון דער יידישער באַפעלקערונג האָט באַרואיקט די ריפּינער יידן און די אַנטיסעמיטישע העצע איז באַדייטנדיק אָפּגעשוואַכט געוואָרן.

צבי בר־און / די ראל פון יידן אין לעבן פון דער שטאט

ריפּין — איינע פון די הונדערטער שטעטלעך אין פּוילן מיט די בערגיקע געסעלעך און גאַסן און דעם סימעטרישן פירעקיקן מאַרק. יעדן דינסטיק און פרייטיק פלעגט מען אים באַצירן מיט בוידן, שטענדער און טישלעך, ווו יידן האָבן אויסגעהאָנגען זייערע פאַרשידענע סחורות צו פאַרקויפן.

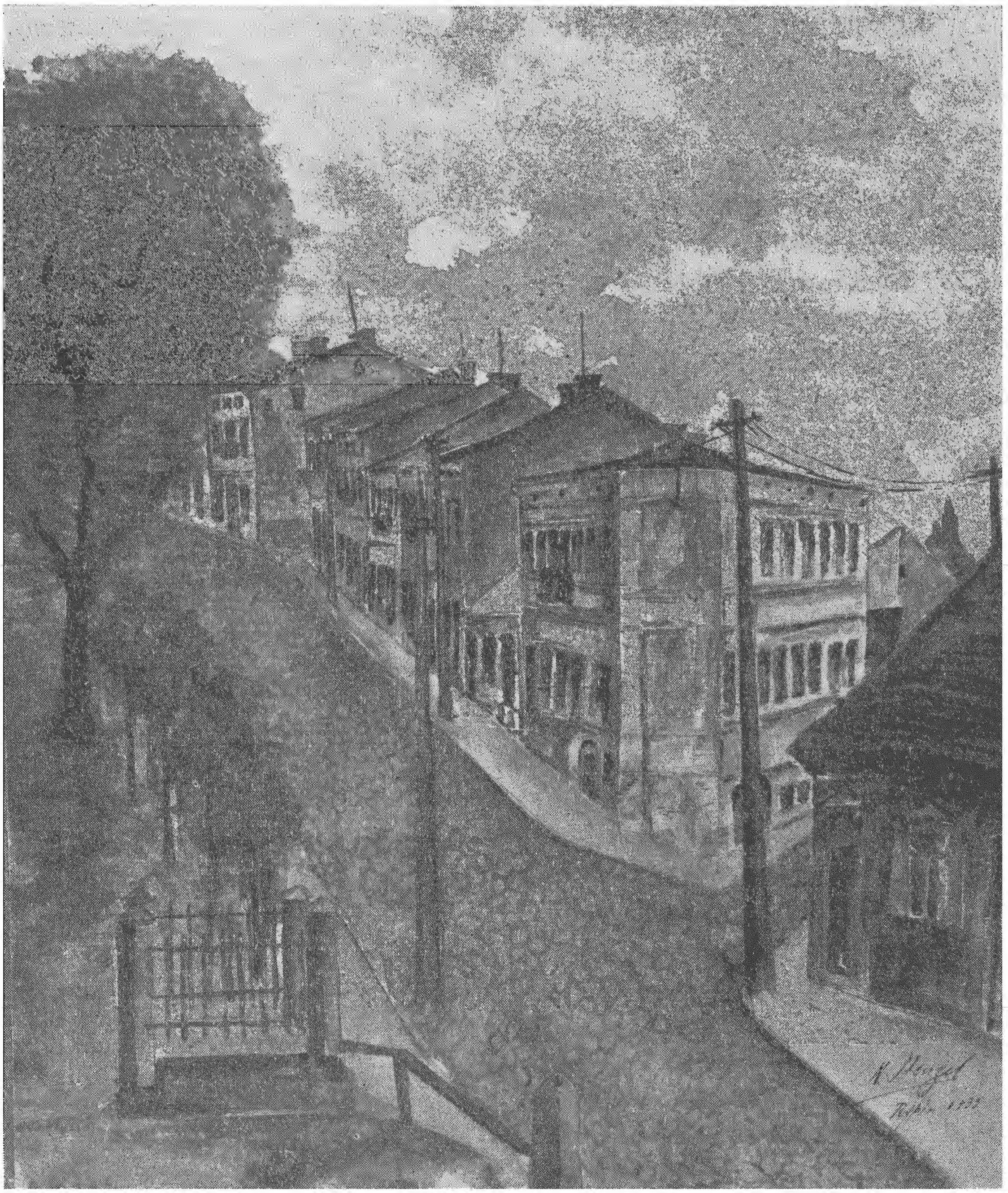
ווען ס׳פלעגט קומען אַ יריד־טאָג, האָבן שוין די איינוווינער אַרום דעם מאַרק נישט געקענט צוטאָן קיין אויג, ווייל אַ גאַנצע נאַכט פלעגט מען טומלען און שרייען; עס פלעגן אָנפאָרן אָנגעפּאַקטע וועגענער מיט מלבושים, שוכוואַרג, מאַנופאַקטור און גאַלאַנטעריע־סחורות; אויף די סחורות פלעגן זיצן איינגעהילטע יידן, אַראָפּטאַנצן פון די וועגענער, מיט גרויס אימפעט זיך נעמען אויפשטעלן די בוידן, אויספּאַקן די געפּעק און גרייטן זיך צום גרויסן פדיון.

אַרום דעם מאַרק זענען געווען בלויז יידישע געשעפטן, וואָס האָבן זיך אויך צעשפּרייט אין די צוויי פליגל־גאַסן גדאַנסקע און קילינסקיעגאָ (דער המשך פון גדאַנסקא האָט פאַרבונדן דאָס בריקל איבערן טייכל מיט דער קאָשטשושקאָ גאַס — אַמאָל די פּיאַסקעס — וואָס האָט זיך געצויגן ביז צו דער אַמאָליקער סטאַציע פון דער קאָלייקע אויף פערד, וואָס איז געגאַנגען קיין דאָבזשין). דעם מאַרק האָט אויך פאַרבונדן מיט דער טאַרגאָווע גאַס (די שול־גאַס) די ברייטע ליק, די שמאָלע ליק און די קאָזע ליק. אויף דער טאַרגאָווע גאַס האָט זיך געפונען די שול, בית המדרש און תלמוד תורה; דאָ האָבן זיך אויך קאָנצענטרירט די חדרים פון לאָמזשער, דראָבנינער, אברהם אהרן, לייזער יהודה, הערשלכיע, סטאַשעווסקי, ווו מען האָט מיט יידישע קינדער געקנעלט תורה.

דעם מאַרק האָט אויך פאַרבונדן אויף דער צווייטער זייט די זדונסקאַ גאַס מיט דעם אַזוי־גערופענעם

הינטערן־באַרג, ווו די קינדער פון דער סביבה פלעגן פאַרברענגען זייער פרייע צייט מיט שפּילן אין פּאַלאַנט, פאָרן מיט רייפן, האַלטן מלחמות, שפּילן אין קלאַס, אין באַהעלטעניש. אין סעזאָן פון די טרוסקאַווקעס פלעגן זיך חברה אַראָפּלאָזן פון הינטערן־באַרג אויפן פעלד פון ריינע שאדלער און זיך אָנרייסן פולע טאַשן רויטע טרוסקאַווקעס. און אַז די נאַכט איז צוגעפאַלן און די מאַמעס האָבן אָנגעהויבן דאגהן אַז די קינדער זענען נאָך אין שטוב נישטאָ, פלעגן זיי שוין וויסן, אַז דאָס אָרט ווו מען קען זיי געפינען איז הינטערן־באַרג.

דער המשך פון קילינסקיעגאָ גאַס איז געווען



בילד פון דער גדאַנסקע־גאַס, געמאָלן דורך נחמיה שטענצעל

דער פּלאַץ שענקיעוויטשאַ, וווּ עס איז געשטאַנען דער אַלטער היסטאָרישער טויער, וואָס איז פֿאַרבונדן מיט אַ שטיק פּוילישער געשיכטע ווי אויך דאָס גרויסע הויז פֿון דער „זגאָדאַ". פֿון דעם פּלאַץ האָבן זיך געצויגן דריי גאַסן: וואַרשאַווסקאַ (ווידמאַכאָוואַ), מלאַווסקאַ (באַרבר) און פּילסודסקיעגאָ (פּראַגאַ). די וואַרשאַווסקאַ גאַס איז געווען הויפּטזעכלעך די שפּאַציר־גאַס פֿון דער פּוילישער באַפֿעלקערונג, און די פּראַגאַ איז געווען די שפּאַציר־גאַס פֿון דער ריפּינער יידישער באַפֿעלקערונג. עס פֿלעגן דאָרט שעהן־לאַנג שפּאַצירן יידישע בחורים און מיידלעך, און געניסן פֿון די געשמאַקע ריחות פֿון אַקאַציע און קאַשטאַן־ביימער, ווען עס איז ענג געוואָרן אויף דעם טראָטואַר פֿון דער פּראַגע, פֿלעגט זיך יונגוואַרג לאָזן שפּאַצירן אויף דעם ברודניעצער שאָסיי, און אַזוי איז מען דער־גאַנגען ביז צום וועלדל און דערנאָך זיך אומגעקערט אין שטאָט דורך די פּיאַסקעס.

ווער געדענקט נישט אויף דער פּראַגע טעסקעס טרעפּלעך, וווּ יידישע פֿאַרליבטע פּאָרלעך פֿלעגן זיצן ביז שפּעט אין דער נאַכט און חלומען וועגן זייער צוקונפֿטיקן לעבן. דאָס שטעטל איז אויך געבענטשט געווען מיט שיינע גערטנער, ווי כאַלאווינסקיס גרויסער גאָרטן, דעם גלחס גאָרטן, מאַלזשעווסקי גאָרטן מיט דעם ראָמאַנטישן ווינקל הינטער דעם אַלטן פֿאַר־צווייגטן בוים, אויף וועלכן עס זענען געווען אויסגע־קריצט ליבעס־דערקלערונגען, און דער שפּיטאָל־גאָרטן וווּ עס פֿלעגן פֿאָרקומען די „זאַבאַוועס" פֿון די פֿייערלעשער. אין די לעצטע יאָרן זענען צוגעקומען נאָך צוויי גערטנער, איינער נעבן דער נייער עלעק־טרישער סטאַנציע און דער צווייטער קעגנאיבער דעם שפּיטאָל. איצט דאָס וועלדל אויסער דער שטאָט, וווּ די יוגנט־אָרגאַניזאַציעס האָבן אָרגאַניזירט זייערע אויס־פֿלוגן און טרעפֿונגען און געטאַנצט חלוצישע הוראַס; די בערג נישט ווייט פֿונעם וועלדל, וווּ יידישע קינ־דער פֿלעגן אויף זייערע „העכסטע" שפּיצן אַרויפֿקלע־טערן. ווער געדענקט נישט דאָס קלאָרע וואַסער פֿון טייכל, וואָס האָט זיך געשלענגלט צופֿוסנס פֿון די בערג?

דריי פּלומפּן זענען געווען אין שטאָט: די קאַש־טשאָל־פּלומפּ, די טעפּער־פּלומפּ (נעבן דער מקוה) און די וואַסערלייטונג („וואָדאָטשאָנג"), וואָס איז שוין געווען מאָדערניזירט ווייל מען האָט נישט געדאַרפֿט דרייען קיין ראָד, נאָר פּשוט בלויז אויפֿגעדרייט דעם קראַן און דאָס וואַסער האָט זיך שוין פֿון זיך אַליין געגאָסן. אין די הייסע זומער־טעג פֿלעגן חברה זיך לויפֿן באָדן אין די „דאָלינעס", וועלכע האָבן זיך אָנגעפֿאַנגען ביי איטשע מאיר לעוויטאַנס לאָנקעס און זיך געענדיקט ביי באַרטעל און יאַנקעס פֿעלדער. די בעסערע שווימער פֿלעגן זיך אַרויסלאָזן צו די פּיאַווקעס; דאָס איז געווען זייער אַ טיף וואַסער, דעריבער פֿלעגן די עלטערן בעטן די קינדער דאָרט זיך נישט צו באָדן און דערביי פֿלעגן זיי דערציילן, אַז יאָר־יערלעך פֿאַרלאַנגט דאָס וואַסער אַ מענטשלעכן קרבן.

אין די זומער־נעכט, ווען עס איז געווען שווער צו אָטעמען אין די שטובן, פֿלעגט מען אויסשטעלן בענקלעך פֿאַר די הייזער, און זיך אַוועקזעצן אָטעמען פֿרישע לופֿט, די קינדער פֿלעגט מען שיקן צו די פּלומפּן זיי זאָלן ברענגען פֿריש וואַסער, כדי מיט אַ קאַלטן טרונק זיך אַ ביסל דאָס האַרץ דערכאַפּן. אין די ווינטער־נעכט פֿלעגט דאָס יונגוואַרג אַרויס אין גאַס און זיך וואַרפֿן מיט קוילן שניי, די קינדער פֿלעגן זיך אויפֿקלאַפּן שליטלעך און זיך שליטלען פֿון די באַרגיקע גאַסן. די חדר ייִנגלעך האָבן זיך געמאַכט לאַמטערנעס און אין די פֿינצטערע נעכט איז מען פֿון חדר געלאָפֿן אין שטוב מיט אַ ברענענדיק ליכטל אין לאַמטערן.

צוויי קינאָ־לאָקאַלן האָט ריפּין פֿאַרמאָגט — „פּאָ־לאָניאַ" (ליכטערס קינאָ) אויף דער פּראַגע און „קאָ־לאָסעאום" אויף דער וואַרשאַווסקע, נעבן דעם פּלאַץ פֿון דער צערקווע; דאָס איז געווען אַ מאָדערנע גע־ביידע מיט זייער אַ גרויסן זאַל, וווּ מען פֿלעגט איינ־אָרדענען ק. ק. ל.־באַזאַרן און אַנדערע אונטערנעמונ־גען. עס איז געווען אויך אַ שטאָט־טעאַטער (פֿון די פֿייערלעשער), וווּ עס פֿלעגן פֿון צייט צו צייט מהנה זיין יידישע וואַנדער־טרופּן די ריפּינער יידן מיט אַ טע־אַטער־פֿאָרשטעלונג. עס האָבן זיך נישט פֿאַרשעמט די אָרטיקע דראַמאַטישע קרייזן אונטער דער רעזשי פֿון פּוקאַטש, חיים און רוזשע ניסענצווייג און די אַמאַ־טאָרן חוה פֿעלדהיים, שמעון פּיוואָניע, פֿייגע קרופּיאַש

ראובן ברייטשטיין, וואָלף קאַרנישין, שלום בלאַס, סאַלקא שטאנקא און אַנדערע.

און איצט דער בית־העם, ווו עס האָט זיך קאָנ־צענטרירט דאָס גאַנצע פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכע און ליטעראַריש יידיש לעבן. דאָס פרעדיקן אַהבת ציון פון אונדזער אַלעמענס אומפאַרגעסלעכן מנהיג און דער־ציער ר׳ שמואל זיינוול פויזנער, די אָפטע שמועסן און וויכוחים, פּאָליטישע רעדעס פון פּאַרטיי־עסקנים און ליטעראַרישע פאַרלעזונגען פון יידישע שרייבער.

דאַן די גרויסע פּרץ־ביבליאָטעק מיט די טויזנטער בענדער אין דער העברעאישער, יידישער און פּוי־לישער שפּראַך. און בכלל — דאָס אינטענסיווע פּאָ־ליטישע לעבן: די אַלגעמיינע ציונים, רעכטע און לינקע פּועלי־ציון, מזרחי, אַגודה, „בונד״; אָט זעסטו די שומרים מאַרשירן אין רייען און עס הילכן דיר אין די אויערן די חלוצישע לידער געזונגען דורך דער „פרייהייט״־יוגנט.

און עס דערמאָנט זיך, ווי מען איז אויף וווּנדער געלאָפן צו די פעלדער פון די קאַזאַרמעס, צו זען ווי יידישע יונגעלייט און מיידלעך אַקערן דעם באָדן, זייען די קערנער און שניידן די תבואות — „חלוצים״ האָט מען זיי גערופן. אָט די חלוצים האָבן פאַרלאָזן באַקוועמע היימען און געצויגן דורך אַלע וועגן אין אונזער אַלט־נייע היים זיך אַ נײַ לעבן צו שאַפן. און אָט האָט שוין ריפין געגעבן דעם ערשטן קרבן, אין יאָר 1921 איז געפאַלן פון אַראַבישע רוצחים אין יפו — נתן נייגורעק.

און לאָמיר דאָ דערמאָנען די יידישע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציעס און פוטבאָל־מאַנשאַפטן, וואָס האָבן פאַרנומען אַ בכבודיקן אָרט אין אַלגעמיינעם ספּאָרט־לעבן אין שטאָט.

יאָ, געווען אין ריפּין אַ יידיש לעבן, אָבער ס׳איז שוין מער נישטאָ און וועט שוין קיינמאָל נישט זיין.



„החלוץ״ אין יאָר 1921

אין דער ערשטער שורה (פון רעכטס): יעקב יעשאַיעוויטש, מרדכי סטוטשינער, עזריאל גוטגלאַס, אשר דבינסקי

צווייטע שורה: רחל נענע פאזנער, מאיר ליכטער, יצחק בלאס, פנחס בלאָשטיין, טוביה כבירי, אהרן פּאָמעראַנץ, נתן נייגורעק, רחל הורוויץ

דריטע שורה: יחיאל פלאָצער, רוזשע אינוועגטאַזש, צדוק זאנאבענד, חיה גרינבערג, אשר דאָבזשינסקי, זעלדע מענקע, ישכר בורשטין, הינדה פלאטא און נחמיה שטענצעל

ראובן צבי ברייטשטיין / מענטשן, גאסן און שאסייען

דאָבזשינער שאָסיי — די קאָלעיקע, צו יענער צייט געשפּאַנט אין פערד, איז געווען די איינציקע שנעלע קאָמוניקאַציע צווישן דיביידע שטעט. בראָדניצער וועג — בראָדניצע איז געוואָרן אַן אָפּענע שטאָט פאַר די ריפּינער קאָרן־הענדלער נאָכן יאָר 1920.

שערפּצער וועג — אין די לעצטע יאָרן האָט דאָ קורסירט אַן אויטאָבוס־קאָמוניקאַציע, וואָס האָט פאַרבונדן ריפּין מיט פּלאָצק, פּלוינסק, ראַטשאָנדז, זשוראַמין און די שטעטלעך ביז וואַרשע.

ליפּנער וועג — די ריפּינער הענדלער האָבן דאָ געהאַט די שנעלסטע מעגלעכקייט צו קומען צום גרעסערן האַנדלס־צענטער וולאָצלאַוועק. אין די לעצטע יאָרן — אַן אויטאָבוס־קאָמוניקאַציע.

ס׳קווילנער וועג — די ריפּינער מאַרק־הענדלער האָבן דאָרט יעדן דאָנערשטיק אויסגעשטעלט זייערע טישלעך מיט פאַרשידענע אַרטיקלען פאַר די דאָרטיקע איינוווינער.

ריפּינער גאַסן

אויף יידיש	אויף פּויליש
די פּיאַסקעס	קאָשטשושקיעגאָ
די ווידמעכאָווע	וואַרשאַווסקאַ
די באַרבערע	מלאַווסקאַ
די פּראַגע	פּילסודסקיעגאָ
די שול־גאַס	טאַרגאָוואַ
אין מאַרק	רינעק
דער פערדס־מאַרק	סטאַרי רינעק
בא די טיפלע	קאָשטשעלנאַ
באַ פלאטעהין	מיצקיעוויטשאַ
בא חנה גאָלדן אין די ליק	קאַזשיא
באַ בוכמאַנען אין ליקיע	ריביאַ
באַ שאַלדערן אונטערן ווייסן באַרג	גאַרנצאַרסקאַ
אונטערן סטאַוו	נאַדרזשעצנאַ

אַ ריפּינער שפּאַצירגאַנג

שבת, זומער־צייט, האָט דאָס שטעטל געוווסט, אַז אין שפּיטאָל־גאָרטן איז אַ גוטע לופט, ס׳זענען פאַראַן בענק צום זיצן, און מ׳קען דאָרט באַגעגענען באַקאַנטע מענטשן — האָט מען זיך טאַקע געלאָזט אַהינצו. הײַנט דער וועג אַליין, וואָס האָט געפירט אַהין, איז אויך געווען אַ פאַרגעניגן! די לאַנגע גאַס, אויסגעפלאַסטערט מיט טראָטואַר, איז פון ביידע זייטן לענגאויס געווען באַפלאַנצט מיטביימער; הײַנט דער „שוויענטי דוך" וואָס האָט שוין אויסגעזען ווי אַ גאָרטן... אויף דער אַנדערער זייט גאַס — די דייטשע קירך מיט איר אָפּגעצוימטן פאַרקאַן האָט אויסגעזען ווי אַ לוסט־גאָרטן.

די יידישע איינוווינער אויף די פּיאַסקעס האָבן זיצנדיק אויף זייערע באַלקאָנען, קוקנדיק פון די פענצטער, אָדער אויף די טרעפּלעך פאַר זייערע הייזער, געזען דעם שפּאַצירנדיקן עולם.

געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט

אין דער ריפּינער געזעלשאַפטלעכקייט האָט די י. ל. פּרץ ביבליאָטעק פאַרנומען דעם אויבן־אָן. זי האָט פאַרמאָגט אַ רייכן אויסוואַל פון יידישע און נישט־יידישע ביכער. אין דער פאַרוואַלטונג זענען געווען פאַרטראָטן מענטשן פון אַלע פּאָליטישע שאַטירונגען אין שטאָט. די קולטורעלע אונטערנעמונגען זענען געווען געלונגענע, ווי די וועכנטלעכע פאָרלעזונגען, אויף וועלכע ס׳זענען אָפט אויפגעטרעטן איינגעלאַדענע פרעלעגענטן פון אַנדערע שטעט. ביידע שטאָטישע דאָקטוירים: ד״ר בראנז און ד״ר ראָגאָווסקי, האָבן בייגעטראָגן מיט זייערע מעדיצינישע רעפעראַטן. די מיטאַרבעטער אין ביבליאָטעק זענען געווען: יצחק סטאַשעווסקי, יצחק זאַקס, זעליג בראון, אשר דאָבזשינסקי, חיים דוד מיניעווסקי, חיים לייב פּוקאַטש, די שטענדיקע ביבליאָטעקאַרין: שרה בעקער.



ריפין נעמט אויף אַ חשובֿן גאַסט — דעם באַליבטן שרייבער און דיכטער ז. סעגאַלאָוויטש, וועלכער איז געקומען אויף דער איינלאַדונג פון דער יידישער פאָלקס־ביבליאָטעק

אין דער ערשטער ריי זיצן (פון רעכטס): **מאַניע שטענצעל, משה גאַלאַנט, ז. סעגאַלאָוויטש, יצחק סטאַשעווסקי, חיה פאָזנער, מרדכי טשאַראַדזקי**

עס שטייען: **יחיאל גוטנטאַג, חיים מיניעווסקי, אשר קאַפּע און שמעון פּיוואַניע**

רעוויזיאָניסטן

די רעוויזיאָניסטישע גרופּע אין ריפּין האָט גע־ציילט 30 מענטשן. ביז 1939 האָבן מיט דער גרופּע אָנגעפירט מענדל גיטעקלאַס, פורמאַן, יהודה קורצמאַן.

דראַמאַטישער קרייז

דער דראַמאַטישער קרייז איז געווען דאָס שטענ־דיקע יידישע טעאַטער אין ריפּין, און לאַנגע, לאַנגע יאָרן אויך אַליין געשפּייזט די ריפּינער יידן מיט קונסט. געזאָרגט פאַר פּיעסן, אויסגעמיטן שונד פּיעסן. דאָס ריפּינער פּובליקום איז באַשטאַנען פון טעאַטער־פיינ־שמעקער.

חיים ניסענצווייג איז געווען דער רעזשיסער פון דעם שטענדיקן טעאַטער אַנסאַמבל., די אַקטיאָרן — חוה פעלדהיים. כייקע גוטמאַן, ש. פּיוואָניע, יצחק בלאַס, וועלוול געסערמאַן, וואָלף קאַרנישין, שלום בלאַס, ראובן ברייטשטיין, בלומה בראָן, סאַלקע שטאַנקע, לאה פוקאַטש, רוזשע פויזנער, סאַלקע מיעדזשינסקי, חיים לייב פוקאַטש, משה מאיר פוקאַטש, יחיאל גוטמאַן. דעק־קאָראַציעס האָט געמאָלט משה מאיר פוקאַטש. יאַנאָס טורקאָוו האָט רעזשיסירט מיטן ריפּינער אַנסאַמבל.

לינקע פּועלי־ציון

חיים לייב פוקאַטש, שמואל שיבער, יעקב בערק, שמעון פּיוואַניע און חיים ניסענצווייג זענען געווען די אומדערמידלעכע קעמפער פאַר דער באַוועגונג. אין די 30־קער יאָרן האָבן די לינקע פּועלי־ציון אין ריפּין שטאַרק דערהויבן זייער פּאַרטיי־פּרעסטיזש. זיי האָבן צוגעצויגן די ריפּינער יידן מיט זייער טעטיקייט

אויפן געביט פון יידישן שול־וועזן, מיטן דראַמאַטישן־קרייז, ספּאָרט־קלוב. געזאָרגט פאַר יידישע פאַרלעזונגען, אָפט איינגעאָרדנט טיי־אָוונטן.

רעכטע פּועלי־ציון

די החלוץ־באַוועגונג אין ריפּין האָט פאַרשריבן אַ גאָר שיין קאַפּיטל אין דער ריפּינער געזעלשאַפטלעכקייט. איך וויל דערמאָנען עטלעכע פון די זייער אַקטיווע מיטגלידער, ווי מירל ראָזענבערג, יהודה ראָזען, זלמן פעלדהיים. ביזן אויסברוך פון דער מלחמה אין 1939 האָט אברהם קלמן געווידמעט זיין גאַנצע צייט און ענערגיע פאַר דער באַוועגונג.

השומר הצעיר

דער השומר הצעיר האָט געפירט אַ גאָר וויכטיקע דערציערישע אַרבעט אין שטאָט. איך געדענק זייערע גוט געלונגענע אָוונטן, וואָס זיי פלעגן איינאָרדענען אין זייער לאָקאַל. צווישן די אַקטיווע מיטגלידער ביז 1939 זענען געווען: מאָטעק דובנע, חנה קאַפּערמאַן, צעשע ראָזענבערג, יעקב שטאַנקע.

דער „בונד"

די ריפּינער בונדישע פּאַרטיי האָט שוין עקזיסטירט בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. די דעמאָלסדיקע בונדיסטן זענען געווען בייניש פלאַצקער, מנשה ווינגראַם, פריילן מירלמאַן, חיים דוד מיניעווסקי, משה ראובן גירטאַט, יצחק סטאַשעווסקי, יהושע פלוסבערג. זיי זענען געווען די אָרגאַניזאַטאָרן פון ערשטן פּראָפעסיאָנעלן נאָדל־פאַריין אין ריפּין. פאַרשפּרייט קולטור צווישן יידישע אַרבעטער, באַהויכט דעם ריפּינער יידישן אַרבעטס־מענטש מיט רעוואָלוציאָנערן ראָמאַנטיזם, פאַרשפּרייט דאָס רעוואָלוציאָנערע ליד, געזונגען אין בונדיסטישע כאָרן אין ריפּין. געווען אויך טעטיק אויפן טעאַטער־געביט, אויסגעפירט די ערשטע טעאַטער פּיעסע „זשידוווקאַ". אויך אין די לעצטע יאָרן האָט עקזיסטירט דער „בונד". ד"ר בראָנז, זישע קאָלטון, איטשע גאַלאַנד האָבן פאַרגעזעצט די בונדיסטישע טעטיקייט אין ריפּין.

די ערשטע מאָדערנע ישיבה

אין אַ גרויס הויז, אָפּגעצוימט מיט אַ שטיקל פּאַרקאַן, אַ קליין טירל אַריינצוגיין אין הויף אויף גאַרנצאַרסקאַ גאַס אין ריפּין, איז געווען דאָס גערער שטיבל. דאָס הויז איז אייגנטלעך געבויט געוואָרן פאַר דער ישיבה, פישל בלום־האָט אָוועקגעגעבן אַ סך מי פאַר דעם הויז.

יחיאל (טשאַרלס) קאהן /

מיין קולטור־געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט

פון דער ערשטער ביבליאָטעק ביזן רעליעף צוהילף די אָפּגעראַטעוועטע

אין יאָר 1915, מיטן אַריינמאַרש פון די דייטשן האָבן מיר, יונגוואַרג אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אָרגאַניזירן אַ געזעלשאַפטלעך לעבן, פון וועלכן עס איז ביי דער צאַרישער מאַכט אפילו נישט געווען מעגלעך צו טראַכטן.

דער ערשטער טראָט אין דער ריכטונג, איז געווען צו שאַפן אַ ביבליאָטעק און אַ לייען־זאַל. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ צייטווייליקער קאָמיטעט וועלכן עס איז געלונגען צו לייגן דעם גרונטשטיין פאַר אַ געזעלשאַפטלעך לעבן אין ריפּין און זאָלן זייערע נעמען דערמאָנט ווערן מיט דעם גרעסטן דרך־ארץ: יצחק זאַקס, אַשר דאָבזשינסקי, חיים לייב פּוקאַטש, מרדכי טיק און בעריש אַלכסנדער.

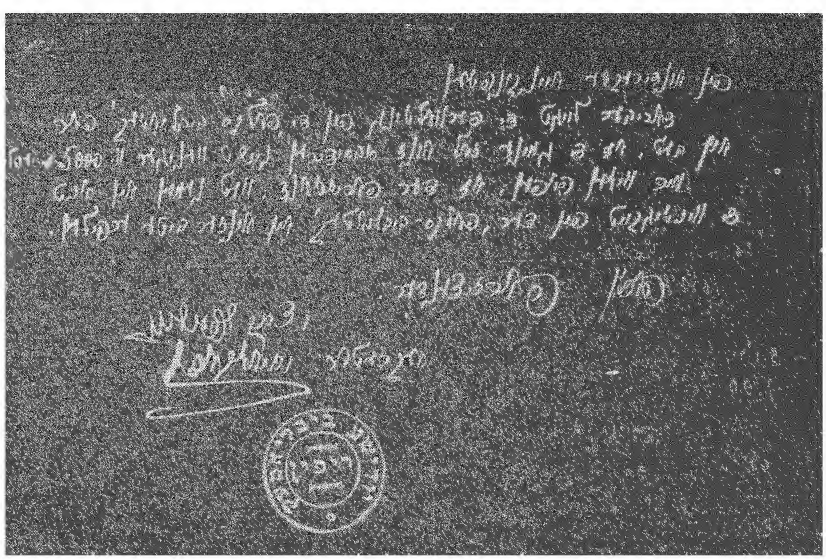
אונזער אויפרוף, אַז יעדער, ווער ס׳האָט ביכער זאָל זיי אונז אויסבאָרגען, איז אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס ענטוזיאַזם. אונזער קולטור־טעטיקייט נעמט אָן ממשותדיקע פאָרמען. מיר דינגען אַ שיינעם לאָקאַל אויף דער באַרבערע גאַס. די דערעפענונג פון דער פאָלקס־ביבליאָטעק און לייען־זאַל ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ גרויסן יום־טוב אין שטאָט.

מיר זעצן פאָר אונזער אַרבעט, מיט איינאָרדענען פאָרלעזונגען, ליטעראַרישע שמועסן און דיסקוסיעס. מיר לאַדן איין באַקאַנטע ליטעראַטן פון וואַרשע אויף לעקציעס.

מיר גרינדן אויך אַן אַמאַטאָרישע גרופּע. מיט גרויס דערפאָלג פירן מיר דורך אַמאַטאָרישע פאָרשטעלונגען און קאָנצערטן, וואָס האָבן אויך אַן אָפּקלאַנג אין די שכנותדיקע שטעטלעך, און מיר ווערן איינגעלאַדן אויך דאָרט זיי אויפצופירן.

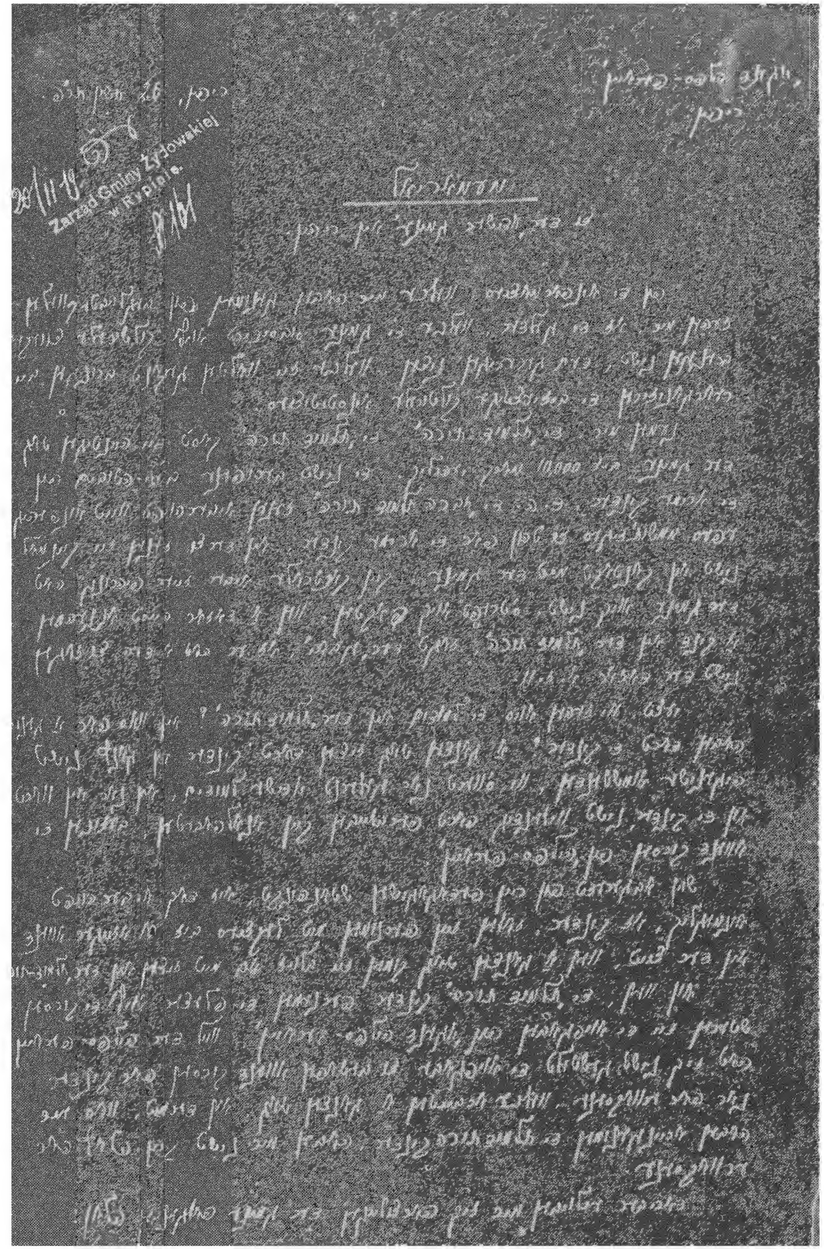
די פאָלקס־ביבליאָטעק ווערט פון טאָג צו טאָג

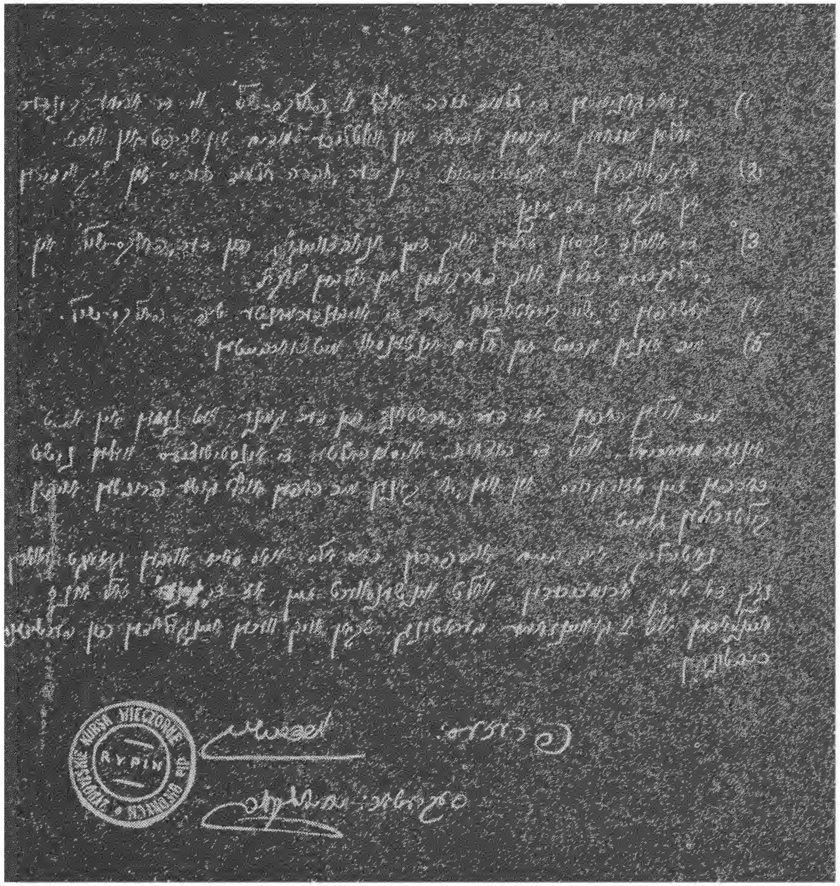
די פאָלגנדיקע דאָקומענטן שפּיגל׳ען אָפּ די אַקטיוויטעקייט פון אונזער חבר יחיאל קאהן, אין דער צייט ווען ער איז געווען סעקרעטאַר פון דער יידישער ביבליאָטעק און יוגנטלעכן הילפס־פאַריין אין ריפּין



ביידע אינסטיטוציעס האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין געשטאַלטיקן דאָס געזעלשאַפטלעכע און קולטור־לעבן פון דער יידישער יוגנט אין ריפּין. די דאָזיקע אינסטיטוציעס האָט מען אַ סך צו פאַרדאַנקען די אויפגעוועקטקייט, רירעוודיקייט און אויפבלי פונעם געזעלשאַפטלעכן לעבן.

די ביבליאָטעק איז שטענדיק פול געווען מיט פאַרשידענע מענטשן, וואָס זענען געקומען נישט בלויז לייענען אַ בוך, אַ זשורנאַל,





נאָר אויך לערנען אויף די פאַרשידענע קורסן, וועלכע זענען דאָרט אָרגאַניזירט געוואָרן מיטן ציל אויפצוהויבן דעם קולטור־ניוואָ פון דער אויפוואַקסנדער יידישער יוגנט. עס זענען דאָרט אָפט אָרגאַניזירט געוואָרן עפנטלעכע לעקציעס, פאַרזאַמלונגען מיט דיסקוסיעס און ליטעראַרישע אָוונטן. די יוגנט־התלהבות איז מיט יעדן טאָג געשטיגן אַלץ מער און הייסער. דער ציון־געדאַנק האָט אַלץ טיפער אריינגעדרונגען אין די רייען פון די יידישע יוגנטלעכע, אַריינגעבראַכט פריש בלוט און צוגעגעבן דער אַטמאָספער אין דער ביבליאָטעק די באַזונדערע שאַטירונג — דעם אידעאָלאָגישן קאַמף, ביז עס איז געקומען די גרינדונג פון בית־עם, ווו עס זענען געלייגט געוואָרן די יסודות פון ציוניסטישער דערציונג.

אַלס רייכער מיט די נייעסטע אַרויסגעגעבענע ביכער אין דריי שפּראַכן, יידיש, העבּרעאיש און פּויליש. אויך די נישט־יידישע באַפעלקערונג אין שטאָט, געניסט פון אונזער ביבליאָטעק.

דער כאַראַקטער פון דער פאָלקס־ביבליאָטעק איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן צו זיין אַן אומפּאַרטייאישע אינסטיטוציע, אָבער מיט דער צייט אַנטוויקלען זיך די פּאָליטישע פּאַרטייען און עס קומען פאָר קאַמפן צווישן העבּרעאיסטן און יידישיסטן, עס פאַרשטאַרקן זיך די רייבונגען צווישן די פּאַרטייען אַרום דער פאָלקס־ביבליאָטעק און יעדער באַמיט זיך צו באַקומען די העגעמאָניע אין דער פאַרוואַלטונג.

נאָך אַ לאַנגן געראַנגל געלונגט דער ציוניסטישער פּאַרטיי, וועלכע איז די שטאַרקסטע, צו גרינדן אַ בית־עם מיט דער פאָלקס־ביבליאָטעק אונטער איין דאַך.

מיט דער פאַראייניקונג פון דער פאָלקס־ביבליאָטעק מיט דעם בית־עם גרינדן אויך די אַנדערע פּאַרטייען זייערע אייגענע ביבליאָטעקן.

אין 1918, ווען פּוילן ווערט אומאָפּהענגיק, הייבן זיך אָן די שטערונגען פון דער פּוילישער מאַכט. די אַקטיווסטע חברים, ווערן גערופן צום מיליטער־דינסט און ס׳קומט פאָר אַן איבעררייס אין געזעלשאַפטלעכן לעבן. ערשט שפּעטער, נאָכן שלום פון פּוילן מיט די סאָוויעטן הייבט זיך אָן אַ טיילווייזע אויפלעבונג. עס קומט אויף אַ חלוצישע יוגנט, וואָס איז דורכגעדרונגען מיטן ציוניסטישן גייסט.

אין נאָוועמבער 1923 געזעגן איך זיך מיט מיינע חברים אין ריפּין. איך עמיגריר קיין אַמעריקע, ווו איך בין צענדליקער יאָרן ווייט פון יעדער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, ביז עס קומט דער גרויסער ווייגעשריי פון דעם אייראָפּעאישן יידנטום, וואָס איז אויך דער ווייגעשריי פון אונזערע שוועסטער און ברידער פון ריפּין און ווער קאָן שטיין פון דערווייטנס און נישט עפּעס טאָן.

מיר גרינדן אַ ריפּינער רעליעף פון אונזערע לאַנדסלייט אין אַמעריקע און נאָך דער היטלער־מפּלה באַמיען מיר זיך צו שטעלן אין פאַרבינדונג מיט די אָפּגעראַטעוועטע יידן פון ריפּין און העלפן זיי מיט וואָס עס האָט זיך געלאָזט.

ניו־יאָרק

מאיר בר־און / יוגנט און דערציאונג

אין יאָר 1917, דאָס יאָר פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, אָרגאַניזירט זיך אין ריפּין די ערשטע ציוניסטישע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע „מכבי״, אין וועלכער עס שליסט זיך אָן אַ גרויסע טייל פון דער יוגנט, זיי פירן אויס פאַרשידענע ספּאָרט אונטערנעמונגען, וועלכע טראָגן אַ ציוניסטישן כאַראַקטער. די „מכבי״ אָרגאַניזאַציעס פון די אַרומיקע שטעט: ליפּנא, דאָבזשין, גאָלוב און שערפּץ טרעפן זיך צונויף ביי פאַרשידענע ספּאָרט־אויספלוגן.

דעם 2־טן נאָוועמבער 1917, פייערט דאָס ריפּינער יידנטום, צוזאַמען מיטן וועלט־יידנטום, די פּראָקלאַמירונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, מען טאַנצט פאַר שמחה אין יעדן ציוניסטישן קרייז. אין דעם טאָג האָט מען געזען די מכבי־אָרגאַניזאַציע אין איר גאַנצן פּראַכט — איר מאַרשירן איבער די גאַסן האָט געמאַכט אַ קאָלאָסאַלן איינדרוק אויך אויף די נישט־יידן.

אַ טייל פון די מכבי־מיטגלידער געפינען זיך אין ישראל און אין אַנדערע לענדער.

ווען ס׳הייבט זיך אָן צו אָרגאַניזירן אין פּוילן דער „החלוץ״, איז ריפּין פון די ערשטע שטעט, וועלכע גרינדן אַ סניף. צו די ערשטע, וואָס זענען אַקטיוו ביים שאַפן די אָרגאַניזאַציע, געהערן: נתן נייגורעק, צדוק זאנאַבענד (שבתאי), ישראל בוכמאַן, אשר גראנער, ישראל כהן, גראָסמאַן טוביה א. אַ.

די יוגנט וואַרפט זיך אַריין מיט לייב און לעבן

אין דער חלוצישער אַרבעט. אַ טייל איז געפאָרן זיך פאַרפּולקאָמען אין דער אַגראַר־שול אין טשענסטאָ־כאָוו, כדי באַקומען אַן אַגראַנאָמישע אויסבילדונג.

זיי האָבן אַראָפּגעבראַכט דעם אַגראָנאָם שפּינאַק. דאָס איז צו יענער צייט געווען אַ קאָלאָסאַלע אונ־טערנעמונג. דאָס ערשטע מאָל האָבן יידן געזען ווי אַזוי די יידישע יוגנט אַרבעט מיט שפּאַדלעס, גראַבלעס אוןווידלעס אין פעלד. די דאָזיקע יוגנט האָט טאַקע באַקומען אַן אַרבעט־שול ווי זיי האָבן געטאָן פּראָדוקטיווע אַרבעט. אויך איינגעוואָרצלט אין זיך דעם ממשותדיקן חלוציזם. אין אַקורצער צייט שפּעטער איז אַ גרויסער טייל פון דער דאָזיקער גרופּע טאַקע עולה געווען.

השומר הצעיר

אַ גאָר ערנסט קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס פאַרנעמט אָן ספק דער השומר הצעיר. די דאָזיקע אָרגאַניזאַציע איז געגרינדעט געוואָרן גלייך נאָך פוילנס באַפרייונג. די ריפּינער יוגנט איז געווען פון די ערשטע, וועלכע האָבן אָרגאַניזירט אַ „קן" מיט נחמן זאַנאַבענד, מאָריץ פּילאַט און מאיר קאַמינסקי אין דער שפּיץ.

דער השומר הצעיר האָט געגעבן דער יוגנט די סקויטישע דערציונג, וועלכע איז צו יענער צייט כמעט געווען פרעמד אויף דער יידישער גאַס. די דאָזיקע אָרגאַניזאַציע האָט אַריינגעבראַכט אַן אויפלעבונג צווישן דער יוגנט און געהאַט אויף איר אַ טיפן איינ־פלוס. כדאי צו דערמאָנען די „צען געבאָטן" (עשרת הדברות) וואָס יעדער מיטגליד האָט געמוזט אָפּהיטן... ווי אויך די דערציערישע אויספלוגן.

מיט יאָרן שפּעטער איז דער השומר הצעיר גע־וואָרן אַ פּאָליטישע באַוועגונג. זי האָט געפירט איר טעטיקייט ביזן חורבן, אַ טייל פון אירע חברים געפינען זיך אין ישראל ווי אויך אין אַנדערע לענדער.

„פרייהייט" (דרור)

ביים סוף פון די 20־קער יאָרן שאַפט זיך די יוגנט־אָרגאַניזאַציע „פרייהייט" („דרור"), אין וועלכער

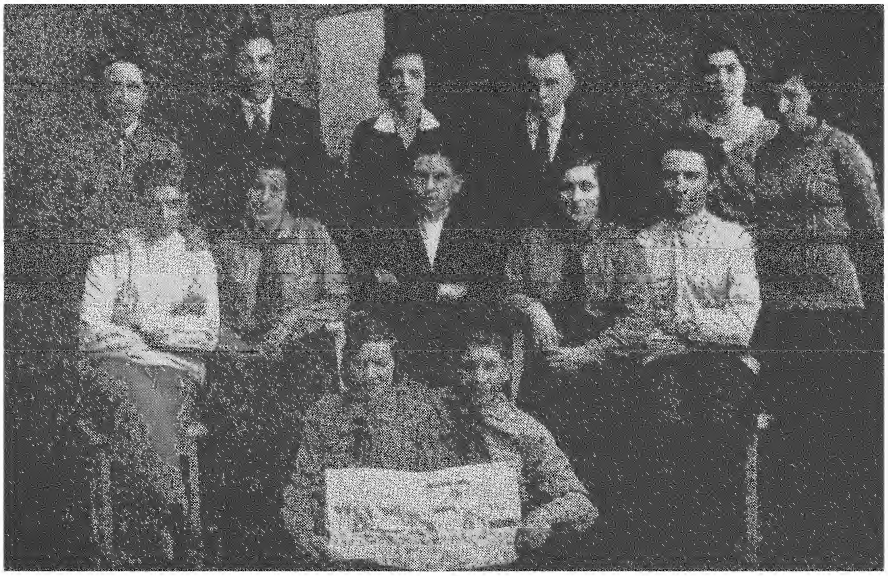


ריפּינער ציוניסטישע אַקטיוויסטן און „מכבי" צווישן די אָנפירער פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין דאָבזשין, אין יאָר 1917

עס זיצן (פון רעכטס): **משה בורשטין, מרדכי גאָטלביאָווסקי, דער פינפטער פון רעכטס — אפּנבאַך (דאבזשין)**

עס שטייען אין דער העכסטער שורה: **הינדע באַראָן, צדוק זאנאבענד**

רחל נענע פּאָזנער, ישראל כהן, רחל גאָלדרייך, עקיבא פּאָזנער, רבקה גורמן און יוסף פּאָזנער



מיטגלידער פון קורס ביי פרייהייט־בורוכוב אין ריפין

אין דער ערשטער שורה שטייען (פון רעכטס) : דויזע רעבע, ליכטענשטיין, זאנד, רבקה פאָזנער, דאָמבראָווער, פאַזנער
עס זיצן : מרדכי לעווקאָוויטש, חנה ליכטענשטיין, משה ליכטענשטיין, מאַשע פאָזנער, רעבע
אונטן האַלטן דעם טראַנספּאַראַנט : טורעק, שעפּיאַן

ס׳אָרגאַניזירן זיך אַרבעטנדיקע און שול־יוגנט. די דאָזיקע יוגנט ווערט דערצויגן אין ציוניסטיש־סאָציאַליסטישן גייסט.

היות ווי דער גרעסטער טייל פון דער יוגנט האָט געלערנט אין די אַלגעמיינע פאָלקס־שולן, ווו מ׳האָט קיין יידיש נישט געלערנט, האָט די דעמאָלטיקע פּועלי־ציון (צ. ס.) פּאַרטיי אָרגאַניזירט אָוונט־קורסן פון יידיש. אין די דאָזיקע קורסן האָבן אָנטייל גענומען פיל יוגנטלעכע, וועלכע האָבן געלערנט שרייבן און לייענען יידיש. די דאָזיקע יוגנט האָט זיך שפּעטער אינטערעסירט מיט דער יידישער ליטעראַטור.

„באָראָכאָוו־יוגנט“

אַזוי ווי אין פיל אַנדערע שטעטלעך אָרגאַניזירט זיך אויך אין ריפּין די „באָראָכאָוו־יוגנט“ (די יוגנט פון די לינקע פּועלי־ציון) ; די דאָזיקע גרופּע וואָס באַשטייט גאָר פון אַרבעטנדיקע יוגנט, האָט געפירט אַ שיינע קולטורעלע אַרבעט און געלערנט יידיש, די וויכטיקסטע קולטור־אַרבעט ביי דער באָראָכאָוו־יוגנט האָט געפירט דער לאַנג־יעריקער פּועלי־ציון עסקן חיים לייב פּוקאַטש.

אין ריפּין האָט אויך עקזיסטירט די יוגנט־אָרגאַניזאַציע „השומר הלאומי“, וועלכע האָט דערצויגן איר יוגנט אין נאַציאָנאַלן גייסט ; דאָס איז געווען די יוגנט־אָרגאַניזאַציע פון די אַלגעמיינע ציוניסטן.

די אַזוי גערופענע גרינשפּאַנס־שול איז צו יענער צייט געווען די איינציקע, אין וועלכער די אונטערריכט־שפּראַך איז געווען פּויליש און ווו מ׳האָט געלערנט אויך העברעאיש ; דאָס איז געווען אַ פּאָר־גימנאַזיע פאַר מיידלעך און ייִנגלעך, זייער נייטיק פאַר די יידישע קינדער, ווייל ווען נישט זי, וואָלטן אַ סך קינדער געווען געצוווּנגען צו באַזוכן די קריסטלעכע גימנאַזיע, אין וועלכער ס׳זענען געווען אַנטיסעמיטישע לערערס.

די „התחיה“ שול האָט געגעבן אונזערע קינדער דעם ערשטן ציוניסטישן וועג, האָט מען דאָרט טאַקע געלערנט העברעאיש (עברית) און איינגעזאַפּט ציוניסטישן גייסט.

אויף וויפל איך געדענק זענען אין דער שול־פאַרוואַלטונג געווען : דוד דובנא, בצלאל סטענצל, חיים

קאָנסקאָוואָלסקי, נחום מנשה גוטנטאַג, בן־ציון בראָמ־בערג א. אַנד. וועלכע האָבן זייער פיל געטאָן פאַר דער שולע.

די לעצטע תרבות־שול

אין דער לעצטער העברעאישער „תרבות״־שול האָבן שוין די קינדער געלערנט אין אַן אייגענעם שיי־נעם בנין (אויף דער פראַגע).

די דאָזיקע וויכטיקע אינסטיטוציע איז געווען פאַר די קינדער ווי אויך פאַר די עלטערן אַ נויטווענ־דיקייט, זי איז געשטאַנען אויף זייער אַ הויכן ניוואָ, פאַרמאָגט גוטע פעדאַגאָגישע קרעפטן. דער מנהל פון דער שול איז געווען בלאָך, לערער: פרוי בלאָך, משה דוד גוטנטאַג, רוזשע פוקאַטש (פון שערפּץ), גאַלפּערן א. אַנד.

די גרינדער און זאָרגער פאַר דער שול זענען געווען: שמעון כהן, אליהו גאָטליבאָווסקי, לייב שוואַרץ.

ביים ענדיקן די בלעטלעך זכרונות מוז איך זיך אָפּשטעלן ספּעציעל אויף די ציוניסטישע עסקנים פון ריפּין, וועלכע האָבן געפירט זייער ציוניסטישע אַרבעט מיט אמתער איבערגעגעבנקייט, דערצויגענע אין משך פון צענדליקער יאָרן אין די ציוניסטישע יוגנט־אָר־גאַניזאַציעס, און כמעט אַלע אינסטיטוציעס זענען גע־ווען אין די הענט פון די ציוניסטן, אָנהויבנדיק פון דער קהילה און ענדיקנדיק מיט דער גמילות־חסדים קאַסע.

ריפּין איז געווען פון די וויניקע שטעט אין פוילן, ווי די קהילה איז געווען לגמרי אַ ציוניסטישע. דער לעצטער רב איז געווען דער באַקאַנטער ציוניס־טישער טוער הרב נוטקעוויטש, וואָס האָט געפּרעדיקט



אין גרינשפּאַנס גימנאַזיע

אין דער ערשטער ריי זיצן (פון רעכטס): **רינה דוקאַר, מאַניע ליפּשטאַט, בראָניע ליפּשטאַט, לאה ליכטער, גוטשע גרודא**
אין דער צווייטער ריי: **דער לערער גרינשפּאַן** (צווייטער) מיט זיין פרוי. ביי די זייטן — די לערער פון שול
אין דער דריטער שורה שטייען: **בלומע בראַם, גאָלדע דאָבזשענסקאַ,** קרוטקע, **דינע קליינבערג,**
חנה שולדער, מלכה שפּערלינג, גוטנטאַג, יטע גרינבערג

ציוניסטישע תורה צווישן פרומערן טייל פון דער באַפעלקערונג.

דער פּרעזעס פון דער קהילה איז געווען דער לאַנגיעריקער ציוניסטישער עסקן און כלל־טוער שמעון כהן (שמעון חסיד), וועלכער האָט געהאַט גרויסע פאַר־דינסטן פאַר דער ציוניסטישער זאַך. בעת זיין קאַדענץ איז די קהילה טאַקע געווען אינגאַנצן אונטער דער ציו־ניסטישער השפעה, ביזן אויסברוך פון דער מלחמה איז ער געשטאַנען בראש פון דער יידישער קהילה אין ריפּין.

געשטאָרבן אין טראַגישע אומשטענדן אין רוס־לאַנד.

ריפּין האָט פאַרמאָגט אַ יידישע באַנק אויף קאָ־אָפּעראַטיווע יסודות. די דאָזיקע באַנק איז געווען אַ זייער נויטווענדיקע אינסטיטוציע פאַר דער ריפּינער יידישער באַפעלקערונג, איבערהויפּט פאַר די האַנט־ווערקער און קליינהענדלער. דער ערשטער פּרעזעס פון דער באַנק איז געווען דער אומפּאַרטייאישער עסקן יצחק זאַנאַבענד, וועלכער איז געווען אידעאיש נאָענט צום ציוניזם, אַ מענטש מיט אַ קריסטאַל־ריינער נשמה, געהאָלפן יעדן נויטבאַדערפטיקן מיט ראַט און טאַט. געשטאָרבן אין די דרייסיקער יאָרן.

אַ סך יאָרן איז געווען פּאָרזיצער פון באַנק יצחק בוכמאַן, דער לאַנג־יעריקער ציוניסטישער טוער. אין די יוגנט־יאָרן איז ער געווען באַקאַנט פון די ערשטע אין קאַמף פאַר ארץ־ישראל — נישט איין מאָל פאַרנאַכלעסיקט זיינע פּריוואַטע אינטערעסן. אין זיין צייט איז די באַנק געווען אינגאַנצן אונטער דער השפעה פון די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס. ער איז געשטאַנען אין איר שפּיץ ביז צום חורבן. אומגעקומען אין רוסלאַנד אין אַ טראַגישן פאַרפאַל.

ב ן ־ ש ר ה / דער באפליגלער פון די ריפינער חלוצים

ר׳ שמואל זיינוול פּאָזנער

ער איז געווען אַ שטאַלטנער, שיינער, הויכ־געוואַקסענער ייד, זיין פּנים באַצירט מיט אַ פּרעכטיקער הערצל־באָרד, וואָס האָט אים צוגעגעבן אַ הדרת־פּנים. זיין גאַנצע אויסערלעכקייט האָט געאָטעמט מיט אַ זעלטענער ציכטיקייט. די קלוגע ברוינע אויגן האָבן געוואַרעמט, זיין דורכדרינגלעכער בליק האָט נישט געשראָקן נאָר דערוועקט צוטרוי, נאָענטקייט און היימישקייט.

גערופן האָט מען אים „דער מטיף", מחמת זיין מליצהדיק שיין רעדן. אַ מזרחי, אַ משכיל און אַ למדן, באַפּליגלט מיט דער אידעע פון חיבת ציון נאָך אין די וויקעלעך פון איר אַנטשטייאונג, דורכגעדרונגען מיט אַ טיפן גלויבן אין דער אויסלייזונג פון פאָלק און מיט דער ריכטיקייט פון דער לאָזונג: „אם אין אני לי מי לי? — האָט ער זיין גאַנץ לעבן מקריב געווען אויף דעם דאָזיקן מזבח, מיטגעריסן מיט זיך גאַנצע מחנות פון יונגעלייט, וועלכע ער האָט אָנגעצונדן מיט זיין אינערלעכן פייער און באַפּליגלט מיט אַ גלויבן, פאַר וועלכן זיי זענען גרייט געווען מקריב צו זיין זייערע לעבנס.

העכער פיר צענדליק יאָר ווי מיר האָבן זיך צום ערשטן מאָל באַגעגנט: צוויי פּאָליטישע קעגנער וואָס האָבן זיך באַקעמפט, דאָס איז געווען אונזער ערשטער צוזאַמענשטויס, אָבער עד היום שטייט ער מיר פאַר די אויגן, מיטן דורכדרינגלעכן איראָנישן בליק, מיט וועלכן ער האָט באַטראַכט אַלע ניין־זאָגער און אַפּי־קורסים. אַלע די, וואָס האָבן אָפּערירט מיט פאַרשי־דענע „איזמען", געפּלפּולט זיך וועגן טעאָריעס און פאַרגעסן דעם עיקר. ער האָט געטענהט: אויב מיר וועלן אָפּווענדן אונזערע בליקן פון הר ציון, וועלן מיר אונטערגיין; אין קעגנפאַל, ווען אַלע אונזערע כוחות וועלן געווענדעט ווערן אין דער ריכטונג פון ציון, וועלן מיר אַרויס פון אַלע אינקוויזיציעס, שייטער־

הויפּנס און פּאָגראָמען, ביזן לעצטן המן — ווי אברהם אבינו פון קאַלכאויוון.

מיר האָבן זיך אָפט געאַמפּערט וועגן פאַרשידענע פּאָליטישע פראַגן, אָבער אונזער שמועס איז געפירט געוואָרן אין אַ פריינדלעכן טאָן. — דו ביזט דאָך אייגנטלעך, זאָגט ער צו מיר, אַ חסיד, מיט אַ סך התלהבות, ווי קומט עס וואָס דו פילסט נישט די שיינקייט פון אַ גרויסער אידעע און דינסט מיטן גאַנצן ברען דער עבודה זרה? איר זענט אַזוי ווי עס באַצייכנט אַמבעסטן אין זיין „מעפיסטאָ" דער דיכטער אורי צבי גרינבערג: „מיט דער שיינקייט קאָנט איר זיך נישט קוויקן... איר מוזט איבערדרייען די שיינע צאַרטע הויט און זען דווקא דאָס רויע פלייש וואָס דערוועקט עקל, אָדער שוידער".

דאָס שטעטל ריפּין, וווּ עס איז געבוירן געוואָרן שמואל זיינוול פּויזנער, וווּ ער האָט געלעבט און געווירקט, האָט זיך געפונען האַרט ביי דער דייטשישער גרענעץ. די אַמאָליקע צאַרישע אימפּעריע האָט לגבי די גרענעץ־שטעטלעך אויפן מערב, געפירט אַ פּאָליטיק פון פאַרוואָרלאָזן צוליב סטראַטעגישע טעמים, געהאַלטן ווייט פון אַ באַן־ליניע, נישט דערלאָזט אַנטוויקלען אין זיי קיין שום אינדוסטרי, געלאָזט שלעכטע שאָסייען וכדומה. דאָס שטעטל ריפּין מיט די אַרומיקע שטעטלעך, האָבן זיך געפונען אַן ערך הונדערט קילאָמעטער פון אַ באַן־סטאַנציע. דאָס פאָרן פון דאָרט אין דער הויפּטשטאָט איז געווען פאַרבונדן מיט גרויסע שוועריקייטן. צוליב דער ווייטקייט פון אַ צאַריש פּוילישער צענטראַלער שטאָט און נאָענטקייט מיט דעם אַמאָליקן ווילהעלם־דייטשלאַנד, האָבן די שטעטלעך באַקומען אַן אייגנאַרטיקן אויסזען, און קאָנען נישט פאַרגליכן ווערן צו אַ שלום־עליכמדיק קאַסרילעווקע.

אָנגעפּיקעוועט מיט יידן בעלי־מלאכות, מאַרקהענדלער און גרעסערע סוחרים, וואָס האָבן געלעבט און געהאַנדלט מיט די אַרומיקע רייכע דערפער, האָט אָבער נישט פאַרמאָגט דאָס שטעטל ריפּין דעם טיפּישן קליינשטעטלדיקן גביר דעם תקיף, וואָס איז אַזוי באַקאַנט אין דער יידישער קלאַסישער ליטעראַטור. די נאָענטקייט מיט דייטשלאַנד האָט אויף די שטעטלעך אַרויפגעלייגט אַ חותם פון אַ מאָדערנער שטאָט.

דאָס יידישע לשון איז געווען אַ ביסל דייטשמעריש, האָט פאַרמאָגט אַ מאָדנע אייגנאַרטיקייט פון פאַרגרייזטע דייטשישע ווערטער. די יוגנט, אַ מער וויניקער געבילדעטע. דאָס אַלץ האָט געווירקט אויפן אַרום, אַז ריפּין איז געוואָרן דער גייסטיקער צענטער פאַר אַלע אַרומיקע שטעטלעך אַ מין „מריפּין תצא תורה". און דאָס איז נישט געווען גלאַט אין דער וועלט אַריין, דאָס איז געווען דערפאַר, ווייל דאָרט האָט געלעבט און משפיע געווען ר' שמואל זיינוול פּויזנער.

בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה אין די יאָרן 1914—1919, בעת אין גאַנץ פּוילן האָט געוועלטיקט דער הונגער, מחמת דער דייטשישער אָקופּאַנט האָט געראַבעוועט פון פּוילן דעם לעצטן ביסן און מענטשן זענען געפאַלן ווי פליגן פון הונגער, זענען גראָד די גרענעץ־שטעטלעך געווען די אַממייסטן זאַטע און באַזאָרגטע; דער האַנדל מיט דייטשלאַנד האָט געגעבן די שטעטלעך אַ געוויסן ווילשטאַנד, דאָס פעלן פון אַ באַן־ליניע האָט פאַרשווערט דער אָקופּאַנטישער מיליטערישער דייטשער מאַכט אַרויסצופירן פּראָדוקטן. די אַלע אָביעקטיווע באַדינגונגען, האָבן געמאַכט פון ריפּין אַ שטאָט מיט אַ געוויסער צוציאונגסקראַפט, דאָס האָט געבראַכט אין דער צייט פון מלחמה אַז אַ סך אינטעליגענץ, סטודענטן, לערער, וועלכע האָבן זיך געזוכט צו ראַטעווען פון הונגער, וואָס האָט געהערשט אין צענטראַל פּוילן און אין די גרויסע שטעט — און זיי האָבן זיך באַזעצט אין ריפּין. אָבער עס זענען אַ חוץ דעם געווען אויך אַנדערע סיבות, וואָס האָבן די אינטעליגענץ געבראַכט קיין ריפּין און דאָס איז געווען דער עיקר — ריפּין איז שוין דעמאָלט געווען אַ שטאָט, וווּ מען האָט געקאָנט פאַרווענדן די אינטעליגענץ, און זי האָט באַקומען מעגלעכקייטן אויף עקזיסטענץ. ריפּין האָט אין יענער צייט שוין פאַרמאָגט עטלעכע העברעאישע שולן, אַ יידישע פּריוואַט־גימנאַזיע (פּראָגימנאַזיע), אַ פּרעכטיקן בית־עם, וואָס האָט דיספּאָנירט מיט אַ רייכער ביבליאָטעק פון פּוילישע, יידישע און העברעאישע ביכער; און דאָס האָט זיך אַליין נישט געמאַכט, קיין מלוכה סובסידיעס האָט קיינער נישט געגעבן, עס איז אויף דעם אַלעמען געלעגן דער חותם פון קרבנות־גרייטקייט פון דער דאָרטיקער יוגנט פון וועלכער דאָס רוב האָט זיך געפונען אונטער דער

דערציערישער השפעה פון ר׳ שמואל זיינוול פויזנער.

פאַרשטייט זיך, אַז אין דעם פאַרוואָרפענעם ווינקל ריפּין, זענען אויך געווען קאַמפן און פּאַרטיי־רייסענישן, מען האָט געקעמפט פאַר פּרינציפּן, השפעה און העגעמאָניע. און ס׳דאַרף דערמאָנט ווערן דער חבר פוקאַטש, פאַרזיצער פון די לינקע פּועלי־ציון, אַ מענטש מיט אַ קאָלאָסאַלער ענערגיע און געוואַלטיקער איניציאַטיוו, וואָס האָט געפירט אַ הייליקע מלחמה מיט ר׳ שמואל זיינוול פויזנער, און דערביי נישט פאַרגעסן, אַז דער עיקר איז קלאַסן־קאַמף, הגם ער אַליין איז געווען אַ שניידער און געהאַלטן געזעלן. זאָל אָבער דאָ נישט פאַרמינערט ווערן די ערלעכע געשטאַלט פון דעם האָרעפּאַשנעם מענטשן, וואָס האָט בלב ונפש אוועקגעגעבן מער צייט דער געזעלשאַפטלעכער און פּאַרטייאישער אַרבעט ווי זיין פּרנסה, הגם ער איז געווען אַ מטופל מיט טעכטער.

אָבער די השפעה פון נאַציאָנאַלן גייסט, וועלכער האָט געהערשט צווישן דער דאָרטיקער יוגנט איז דער גרויסער פאַרדינסט פון ר׳ שמואל זיינוול פויזנער. אונטער זיין השגחה זענען געבויט געוואָרן די שולן, וואָס האָבן אַרויסגעגעבן אַ וווּנדערבאַרע יוגנט, באַהויכט מיט ראָמאַנטיק, באַפליגלט מיט נאַציאָנאַלע באַפרייאונגס־אידעען, מיט אַ ציל אין לעבן און נישט צעשווימען געוואָרן אין פאַרשידענע „איזמען״, וואָס האָבן לסוף געבראַכט אַנטוישונג, נייערט געשאַפן אַן אַטמאָספער, וועלכע האָט בעת דער עליה אין די צוואַנציקער יאָרן געגעבן צענדליקער און הונדערטער חלוצים, וועמענס איינציקער חלום איז געווען: זיך מקריב זיין פאַרן אייגענעם לאַנד.

די וווּנדערבאַרע יונגע לייט, אַשר דאַבזשינסקי, יחיאל קאַהן, זאַנאַבענד, בורשטיין, זאַקס א. א., וועלכע האָבן ווי געטרייע קעמפער אַרומגערינגלט ר׳ שמואל זיינוול פויזנער און גרייט געווען צו גיין פאַר אים אין פייער און וואַסער, זענען געווען אַ פּראָדוקט פון אַ טיפער דערציערישער אַרבעט. און די מיידלעך וואָס האָבן באַקומען בילדונג אין די שולן און זיך אויסגעשמידט אין די זעלבע אידעען, זענען געווען ווייט פון אַסימילאַציע, מען האָט זיי נישט געקאָנט פאַרגלייכן צו די שמענדריקעס און סאַלטשעס, וואָס

מען האָט לרוב באַגעגנט אין די צענטראַלע פּוילישע שטעט.

די פויערים פון די אַרומיקע דערפער און די פּוילישע שטאָטישע אינטעליגענץ, בעסער געזאָגט די שטאָטישע פּוילישע געזעלשאַפט בכלל, איז געווען פאַרבונדן מיט טויזנטער פעדים מיט דער יידישער געזעלשאַפט. דער דמאָווסקי־גייסט האָט ביי אונז לפי ערך געהאַט אַ סך אַ קלענערע ווירקונג ווי אין אַנדערע געגנטן פון אַמאָליקן פּוילן; פונדעסטוועגן האָט דער אַסימילאַציע־פּראָצעס נישט פאַרנומען קיין שום אָרט אויפן שטח פון ריפּין און אירע אַרומיקע שטעטלעך. און דאָס נאָר דערפאַר, ווייל די יוגנט, האָט געהאַט אַן אָנהאַלט און נישט צעשווימען געוואָרן אין דער אָפּגעריסנקייט פון אַלץ וואָס איז יידיש — לטובת פרעמדע וויינגערטנער.

בעת איך שרייב די שורות, איז שוין דער גאַנצער ענין ריפּין אַ קאַפּיטל טראַגישע און טרויעריקע געשיכטע, אויסגעוואָרצלט, קיין סימן און זכר איז נישט געבליבן. דווקא דערפאַר מוז ווי געהעריק אָפּגעשאַצט ווערן און נישט פאַרמינערט ווערן די געשטאַלט פון ר׳ שמואל זיינוול פויזנער.

וואָלטן מיר געהאַט אין יעדער שטאָט און שטעטל צענדליקער און הונדערטער אַזעלכע העלזעער און וועקער, וואָלט זיך אָן ספק געלאָזט אַ סך אָפּראַטעווען. וואָס נעענטער צו דער טראַגעדיע, אַלץ וויניקער זענען זיי געוואָרן. דעריבער איז די ליכטיקע געשטאַלט פון ר׳ שמואל זיינוול פויזנער פאַר אונז אַזוי טייער, ער איז פאַר אונז אַ סינאָנים פון חרות און וואַקסט אויס אין אונזערע אויגן פאַר אַ פאָלקס־העלד, פאַר וועמען „טוב למות בעד ארצנו״ איז נישט געווען קיין פוסטע פראַזע — הונדערטער יידישע שול־קינדער האָבן די ווערטער איבערגעחזרט מיט פּיעטעט און שטאָלץ.

און בעת איך אַליין קוק צוריק אויף יענער צייט, וואַקסט אויס די געשטאַלט פון ר׳ שמואל זיינוול פויזנער ווי אַ פּערזענלעכקייט — אַ גיגאַנט, מיט אַן אייזערנער לאָגיק און טיפער חכמה, וועלכער האָט תמיד פאַרשטאַנען ווו ס׳זענען אמתע קערנער און ווי פוסטע קאַסטרע, און דערביי ווייט פון גאווה און זעלבסט־באַרימעריי.

שטייען מיר, די געבליבענע יתומים מיט אָראָפּגעלאָזטע קעפּ אין טיפן טרויער איינגעהילט און זוכן ערגעץ אַ נחמה... אָבער מיר האָבן זי געפונען! מיר זעען די נחמה! דאָס שמידן ווייטער די גאָלדענע קייט פון נצח ישראל אין אַלע ווינקעלעך פון דער גאַנצער וועלט, אַנגעשפּאַרט אויף דער פעסטער באַזע פונעם ניי־געבוירענעם ישראלדיקן דור. דאָס איז אַ גרויסע נחמה. דאָס איז די טראַנספוזיע פון געזונט יונג בלוט וואָס פילט אָן דעם מידן צעקאַלעטשעטן קערפּער פונעם נע־ונדניק, וועלכער דערפילט שוין די נאָענטקייט פון אַ ישוב, די פייערלעך אין די פענצטער... ר׳ שמואל זיינוול פויזנער, האָט די פייערלעך דערזען אַ סך פריער פון אַנדערע. ער האָט זיי דערזען, ווען פאַר אַנדערע איז עס געווען מיראַזש...

שמואל כהן /
דער „החלוץ"

די געשיכטע פון „החלוץ" אין פוילן, בכלל, און אין ריפּין בפרט ווייסט צו דערציילן פון פאַרצווייגטע מעשים און פּיאָנערישער יוגנט פון דער חלוצישער באַוועגונג שוין אין אָנפאַנג פון די 20־קער יאָרן.

מיט שטאָלץ וועלן מיר פאַרצייכענען, אַז אין דער זעלבער תקופה האָט שוין ריפּין אויסגעצייכנט זיך אַלס פּיאָנערין פון דער חלוצישער באַוועגונג. אין דער צייט פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע ווען די התלהבות איז געווען אין לשער, פרויען און מיידלעך האָבן זיך באַפרייט פון זייער גאָלד און צירינג, און באַשטייערט עס פאַר ציון. יונגע לייט האָבן זיך געגרייט צו פאַראַקערן די אויסגעטרוקנטע ערד פון ארץ־ישראל, איז אין ריפּין געשאַפן געוואָרן איינע פון די שענסטע הכשרה־פּלעצער ביי דער סימפּאַטיע און מיטהילף פונעם רוב פון דער אָרטיקער יידישער באַפעלקערונג. די יוגנט האָט באַקומען די נייטיקע הכשרה דערצו, עולה געווען און שפּעטער באַקאַנט געוואָרן אַלס קבוצת־ברזילי.

„קבוצת ברזלי"

אין יפו׳ער בית החלוץ

אין צענטער פון אַראַבישן יפו, און אין די פינצטערע געסלעך, וועלכע פירן צום ים, זעט מען נאָך ביזן היינטיקן טאָג די גרויסע מויער, וואָס האָט באַלויכטן די סביבה. דאָרט פלעגט זיך פון פרי־מאָרגן ביז שפּעט אין אָוונט הערן דאָס געזאַנג „בוקר בא לעבודה" און „העבודה היא חיינו". דאָרט זיינען געזעסן די חלוצים, וואָס פלעגן קומען נאָר איבערצוּוואַרטן ביז מען וועט זיי שיקן צום באַשטימטן אַרבעטספונקט.

אויף יענעם אָרט זענען אין פּאָגראָם־טאָג פון 1־טן מאַי 1921 געפאַלן דורך אַראַבישע רוצחים 43 קרבנות. צווישן זיי דער ערשטער קרבן, אונזער חבר נתן נייגורעק ז״ל, וועלכער האָט שוין געטרוימט אין דעם בית החלוץ וועגן צונויפשטעלן אַ ריפּינער קבוצה. דער געדאַנק איז רעאַליזירט געוואָרן דורך זיינע חברים מיט דער גרינדונג פון קבוצת ברזלי.

אין בית־הקדם

מיט צוויי פליגלען האָט זיך דער יידישער ישוב געגרענעצט אַרום דעם אַראַבישן יפו, „נוה שלום" און „נוה צדק" פון איין זייט. און דורכן „בית־הקדם" צו די ברעגעס פון ים פון צווייטער זייט.

בית־הקדם איז געווען אַ בוי־געזעלשאַפט פאַר בויען הייזער, און דאָרט איז געלייגט געוואָרן דער גרונד־שטיין פון דער קבוצת־ברזילי.

אין יענע בלוטיקע טעג אין יפו, ווען די אַראַבער זענען באַפאַלן אונזערע ריפינער חברים און אַנדערע פּאַרטיידיקער פון ישוב, האָבן די מויערן פון „בית־הקדם" געדינט אַלס שוץ־פּונקט קעגן די אָנפאַלער. ערשט ווען עס האָט גענומען אַ סוף צום בלוטיקן פּאָגראָם איז ווייטער דאָס קדם־הויז געבליבן געדיכט באַוווינט דורך די, וועלכע האָבן בדעה געהאַט אין דער צוקונפט איבערצוטראָגן זיך קיין תל־אביב, וואָס האָט זיך דאַן נאָרוואָס אָנגעפאַנגען צו בויען.

מיט דער צייט איז אָנגעקומען אין בית הקדם אַ יונג פּאָרפאָלק פון ריפין, אַ מאַן מיט אַ פרוי. דאָס איז געווען צדוק זאַנאַבענד און רחל נענע, די טאָכטער פון ר' שמואל זיינוויל פּאַזנער ז״ל. אין זייער שטוב פלעגן אַלע ריפינער, וואָס זיינען שוין דאָ געווען, האָבן אַ וואַרעמע היים. גאָר אָפט פלעגן מיר זיך דאָרט צו־נויפנעמען און אַרומשמועסן וועגן אַלע פּראָבלעמען, וואָס זיי האָבן גענומען אויף זיך צו לעזן אין דער נאָענטער צוקונפט.

ס'וועט גאָר קיין גוזמא נישט זיין צו זאָגן, אַז אַלע ריפינער, וועלכע האָבן דורכגעמאַכט יענע תקופה, וועלן עס האַלטן פאַר אַ גרויסן זכות, און שטענדיק מיט ליבשאַפט דערמאָנען די זכרונות פון יענע ערשטע שריט אין קדם־הויז און דער המשך פון קבוצת „ברזילי" אין תל־אביב.

אין תל־אביב

פון פרי־מאָרגן ביז טיף אין אָוונט, הינטער די קלאַנגען פון גלאָקן, האָבן זיך געצויגן די רייען פון גמלים און פון זייערע הויקערס אַראָפּגעוואָרפן די משאות, ווידער אַ מאָל אומגעקערט זיך צו ברענגען זיפזיף און ים־שטיינער צו פאַרטיילן אין די נויטיקע פלעצער. דאָס איז געווען פּיאָנערישע אַרבעט פון דער ערשטער מדרגה.

אַ צווייטער אויסגעטרעטענער קעמל־וועג האָט געפירט אַרום זאַמדבערג, טאָלן און פלאַכן, קיין דרי־טער וועג איז נישט געווען.

אַזוי איז דאָס געווען דאָרט אין תל־אביב, ווען קבוצת־ברזילי האָט געשטעלט אירע ערשטע טריט.

דער באַשלוס איז געווען אַ פעסטער: אַלע ריפי־נער זאָלן פאַרלאָזן זייערע אַרבעטס־פלעצער! באַפרייט דערפון ווערן נאָר די, וועלכע זיצן אויף לאַנד־אַרבעט, בכדי ז״י זאָלן באַרייכערן זייערע ידיעות און שפּעטער ברענגען נוצן דער קבוצה. דער באַשלוס פון די גרינ־דער איז אויסגעפירט געוואָרן פּינקטלעך, און אין אַ קורצער צייט אַרום, איז דער עולם געווען פאַר־זאַמלט אויפן באַשטימטן פּלאַץ. און עס האָט זיך אָנגע־פאַנגען די טעטיקייט פון דער ערשטער קבוצה אין תל־אביב, אַוועקגעשטעלט אויף קאָמונאַלע יסודות. צייטווייליק איז די קבוצה געוואָרן באַשעפטיקט אין דער בוי־בראַנזשע, מיט דער פּערספּעקטיוו זיך צו פאַרוואַנדלען אין דער נאָענטסטער צייט אין אַ לאַנד־ווירטשאַפטלעכן קאָלעקטיוו. עס איז אַלץ געטאָן געוואָרן צוצוגרייטן דעם הויף צו די באַדינגונגען פון אַ משק.

דער חצר

גלייך ביים אַריינגאַנג אין חצר זענען געווען אויס־געבויט צוויי ברעזענט־ביידלעך, וואָס זענען מיט־געברענגט געוואָרן פון אונזערע חברים, וועלכע האָבן נאָך פריער געבילדעט אַ ריפינער קבוצה אין גדוד עבודה אויפן נאָמען פון יוסף טרומפּעלדאָר ז״ל, און באַוויזן צו זיין אין גליל העליון און אין די שטיין־האַקערייען אין די בערג פון יהודה.

אַ ביסל ווייטער זיינען געשטאַנען אויסגעבויט 2 הילצערנע צריפים און נאָך ווייטער האָבן זיך געזען 2 ציגעלעך מלא־חן, אַ מתנה פון אַ שכן, אַ ידיד, דער שערפּצער אברהם פריד־ירושלמי. גאָר אַ ברייטן יישר־כוח דאַרף אָפּגעגעבן ווערן אונדזער ידיד אברהם פריד, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכנט ווי אַן אמתער פריינד און בעל יועץ און גרייטקייט צו העלפן.

עס האָט זיך אויסגעטיילט מיט זיין שיינקייט דער טויבנשלאַק, וואָס האָט זיך גאַווהדיק געשטרעקט אין דער הויך און האָט מיט זיין חן צוגעצויגן אַלעמענס בליקן.

אורחים און דורכגייער פלעגן זיך אָפּשטעלן,

באַטראַכטן און פון אָנהייב נישט פאַרשטאַנען די באַ־דייטונג. ערשט ווען די טייבלעך פלעגן זיך באַווייזן, איז שוין במילא אַרויס דער סוד.

ווען ס׳רוב חברים איז שוין געזעסן אויפן פּלאַץ, האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ טעטיקייט אין צוויי ריכטונגען. פון איין זייט אַ משא ומתן מיטן הסתדרות, כדי צו זיין ווי געהעריק פאַרטראַטן אין דער אַרבעטס־פאַר־טיילונג. פון דער צווייטער זייט איז מען געקומען אין פאַרבינדונג מיטן מרכז חקלאי, אַז שוין אין לויפנדיקן יאָר זאָל אונז ווערן געגעבן די מעגלעכקייט צו פאַר־ווירקלעכן די שטרעבונג אַרויסצוגיין אויף באָדן.

די קולטור־טעטיקייט האָט פאַרנומען אַ בכבודיקן פּלאַץ אין דער געשיכטע פון קבוצת ברזלי. דערביי דאַרפן דערמאָנט ווערן די חשובע לייט און קולטור־טוער: חיים פרידמאַן ז״ל, פון דער ערשטער קולטור־קאָמיסיע ביי דער מועצת פועלי תל־אביב, און בערל כצנלסון ז״ל, דער ערשטער רעדאַקטאָר פון „דבר״.

מיט ליבשאַפט וועט בלייבן אין זכרון דער געזעל־שאַפטלעכער טוער און שריפטשטעלער דוד קלעי ז״ל, וואָס האָט מיט סימפּאַטיע און פריינדשאַפט זיך איבער־געגעבן דער קבוצה און צעטראָגן איר רום איבערן לאַנד.

אָפּקלאַנגען אין ריפין

די ערשטע ידיעות, וואָס זענען אָנגעקומען פון דער קבוצת ברזלי קיין ריפין, האָבן נישט געברענגט די געהעריקע איבערראַשונג. דער עולם האָט זיך אָפּ־געהאַלטן פון אַרויסזאָגן מיינונגען.

די ידיעות האָבן זיך אַלץ מער פאַרשפּרייט, און זענען באַגלייט געוואָרן מיט די אויפקלערונגען. פאַר אַלע איז קלאָר געוואָרן דער ציל, וואָס די קבוצה האָט זיך געשטעלט און עס זענען דורכגעפירט געוואָרן באַראַטונגען מיט וואָס ריפין קאָן זיך באַטייליקן, כדי צו העלפן פאַרווירקלעכן די פּלענער פון קבוצת ברזלי. קודם כל האָט זיך געשטעלט דער „החלוץ״ און גלייכצייטיק האָט זיך אויך געשאַפן אַן איני־ציאַטיוו פון עלטערן, וועמענס קינדער האָבן זיך גע־פונען אין דער קבוצה.

די ידיעות, וואָס זענען אָנגעקומען פון „החלוץ״, האָבן געברענגט מיט זיך די קלאָרע מעלדונג, אַז זיי שטעלן זיך צו הילף און פאַרשפּרייטן אין ריפין אַק־ציעס פון בנק הפועלים, ווו ס׳וועט זיין אַ פאָנד פאַר דער קבוצה.

אויך די עלטערן האָבן אָנגעהויבן אַן אַקציע פון צוגרייטן נויטיקע מכשירים און כלים, וואָס עס פאָ־דערט זיך פאַר אַ לאַנד־אַרבעט. דערביי איז אַרויסגע־שיקט געוואָרן אַ ביטע צום הויך־קאָמיסאַר, הערבערט סעמועל, אין ירושלים, ער זאָל באַפרייען די געשיקטע מתנה פון די עלטערן פון גרענעץ־אָפּצאָל.

אויף דער דאָזיקער בקשה האָבן זיך געחתמעט אין נאָמען פון די עלטערן: שמואל זיינוויל פאָזנער ז״ל, אליעזר גלאָבוס ז״ל, זלמן גראָנער ז״ל און לייב סטוד־ניצער ז״ל. דעם נוסח פון דער בקשה קען דער לייענער געפינען אין העברעאישן טייל.

צום סוף דאַרפן צוגעגעבן ווערן אַז פון די אַלע פּלענער איז גאָרנישט געוואָרן, און צוליב פאַרשידענע סיבות, איבער וועלכע מיר ווילן זיך דאָ נישט אָפּ־שטעלן, האָט זיך נישט איינגעגעבן צו אַנטוויקלען די קבוצת ברזלי אויף די יסודות, וואָס זענען געפּלאַנט געוואָרן. דאָס הייסט, אָבער נישט, אַז די קבוצה האָט זיך אויפגעלעזט. אדרבא, קבוצת ברזלי האָט זיך פאַר־שטאַרקט און אַ סך יאָרן געפירט אַ לעבהאַפטע טעטי־קייט, אַזוי לאַנג ווי עס האָט זיך געפאָדערט, אַז ביי דער „הסתדרות״ זאָלן זיין פאַרטרעטן בוי־גרופּן. די קבוצה האָט אויפן דאָזיקן געביט געהאַט גרויסע פאַר־דינסטן.

די פאַרדינסטן פון קבוצת ברזלי

עס איז אוממעגלעך צו מאַכן אַ סך הכל פון די פאַרדינסטן פון קבוצת ברזלי. מיר ווילן בלויז אין קורצן באַצייכענען, אַז קודם כל האָט די קבוצה געדינט ווי אַ היים פאַר ניי־אָנגעקומענע ריפּינער עולים, וועלכע האָבן גלייך געפונען אַן אַרבעטס־פּלאַץ. און אַז ס׳וועט קומען אַ מאָל אַ צייט צו באַצייכענען היס־טאָריש די פאַרדינסטן פון קבוצות, זייער חלק אין בנין הארץ, וועט אָן ספק קבוצת ברזלי פאַרנעמען אַ בכבודיקן פּלאַץ און פאַררעכנט ווערן צווישן די ערשטע

בויערס פון באַן־ליניעס און שאָסייען, שטיינהעקערס אין די בערג, ברונעם־גראָבער אויף די פלאַכן, בויער פון הייזער אין שטאָט און אויף די גרענעץ־פונקטן. קבוצת ברזלי האָט געלייגט די ערשטע ציגל אויף די נאַקעטע זאַמדן פון חולון.

עס פאָדערט זיך צו דערמאָנען די פאַרדינסטן פון דער יונגער קבוצה און איר חלק אין דער הגנה. ווען צו פאַרטיידיקן דעם קיום פון ישוב האָט זיך געפאָדערט אויסצובאַהאַלטן פון די ענגלענדער כלי־זיין איז איר תחום פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לאַגער פון שווערגעווער. ווער שמועסט נאָך, אַז גרענעץ־ישובים זענען באַפאַלן געוואָרן דורך אַראַבישע רוצחים, און מען האָט געדאַרפט צוריק אויפבויען און באַפעסטיקן די חרוב־געוואָרענע פלעצער פון בן־שמן, הר־טוב און דעם ווייטן דרום ביז באר־טוביה, האָט קבוצת ברזלי זיך גלייך געשטעלט אין דער ריי.

י. זרבבל / ח.ל. פוקאַטש, ווי איך געדענק אים

מיט אַ 35 יאָר צוריק, ווען איך האָב געהאַט געזאַמלט מאַטעריאַלן פאַרן גרויסן „יידישן אַרבבעטער פנקס“, געווידמעט דער פועלי־ציון באַוועגונג, האָב איך זיך „אָנגעזעצט“ אויף דעם חבר ח. ל. פוקאַטש, ער זאָל שרייבן וועגן די ערשטע יאָרן פון דער פועלי־ציון באַוועגונג אין פוילן. איך האָב געוווסט, אַז ער געהערט צו די ראשונים און אַז ער האָט פאַרזוכט דעם ספּעציפישן טעם פון ערשטקייט. ס׳איז מיר דעמאָלט נישט איינגעפאַלן, אַז אין עטלעכע צענדליק יאָר שפּעטער וועט זיך עמעצער „אָנזעצן“ אויף מיר, אַז איך זאָל שרייבן זכרונות וועגן זעלבן ח. ל. פוקאַטש, ווי וועגן אַ שוכן עפר.

איך געדענק אים גוט. ער איז געווען פול אָנגעלאָדן מיט לעבן, אָנגעזאַפּט מיט אַקטיוויטעט, און אויב ער האָט געליטן, ווי מיר שיינט, פון געוויסע פיזישע מיחושים, איז עס אָבער בשום אופן נישט געווען צו דערקענען אויף אים און צו פילן אין זיין גייסטיקער אַרבעט, אין זיין ברויזנדיקער טעטיקייט אויפן געזעלשאַפטלעכן געביט.

פוקאַטש האָטווירקלעך געהערט צו די ערשטע פועלי־ציון אין פוילן. וועגן דעם האָט ער דערציילט אינעם דערמאָנטן „אַרבעטער פנקס“, אָבער באַזונדער איז זיין טעטיקייט געווען פאַרבונדן מיט דעם ראַיאָן שערפּץ־ריפּין. איך ווייס נישט, ווי אַזוי עס האָט געגנוי אויסגעזען זיין אַרבעט די ערשטע יאָרן, אָבער זינט

מיין באַזעצן זיך אין פוילן אין יאָר 1918, בין איך געשטאַנען אין שטענדיקן כסדרדיקן קאָנטאַקט מיט פוקאַטשן און כ׳האָב אים באַטראַכט ווי איינעם פון די טרייסטע און איבערגעגעבנסטע טוער אין דער באַוועגונג. ער האָט זיך באַטייליקט אין אַלע מער וויכטיקע ראַיאָנע און צענטראַלע באַראַטונגען, מיר האָבן זיך צוגעהערט צו זיינע מיינונגען און זיך גערעכנט מיט זיין רעאַגירן אויף דערשיינונגען אין פּאַרטיי־לעבן.

איך בין אין יענע יאָרן געווען אַ גאַנץ אָפטער גאַסט אין שערפּצער ראַיאָן, און אין ריפּין בין איך געווען אויך דער פּערזענלעכער גאַסט פון פוקאַטש. איך האָב זיך דערנענטערט צו זיין משפּחה, דערקענט פון דער נאָענט זיין הויז און פאַמיליען־לעבן. ער האָט מיך פאַראינטערעסירט, ווי אַן אייגנאַרטיקער טיפּ פון אַ יידישן סאָציאַליסט. ער האָט געפירט זיין אייגענעם שניידער־וואַרשטאַט, ווו עס זענען געווען באַשעפטיקט אַרבעטער. אָבער איך האָב נישט געזען אַליין און נישט געהערט פון אַנדערע, מען זאָל זיך באַציען צו פוקאַטשן, ווי צו אַ באַלעבאָס. אַרבעטער און פּשוטע פאָלקס־מענטשן האָבן זיך באַצויגן צו אים ווי צו אַן אייגענעם מענטש, און זיי האָבן געהאַט פאַר אים דרך־ארץ. דאָס האָט זיך דער עיקר גענומען דערפון, ווי מיר האָט געשיינט, וואָס די אַרומיקע, בפרט די וואָס זענען געקומען אין נעענטערער באַרירונג מיט אים, האָבן אַרויסגעשפּירט זיין מענטשלעכן, חברישן אמת

און אנערקענט זיין ערלעכע, אויפריכטיקע באַציונג צו דער אַרבעטערשאַפט און צו איר אידעאַל.

פוקאַטש האָט אַרויסגעוויזן אַ באַזונדער אינטע־רעס צו אַרבעטערישער קולטור־און בילדונג־טעטיקייט. און וואָס מיר פערזענלעך איז געפעלן, איז זיין אינ־טערעס צו טעאַטער, צו שפּיל. ער האָט געהאַט אַ מין נאַטירלעכע איינגעבוירענע נייגונג צו טעאַטער און האָט זיך באַמיט צו דערוועקן דעמזעלבן אינטערעס אויך ביי די אַרבעטער און יוגנט אין שטעטל, ווי ער וואָלט געוואָלט דורכדעם מיטהעלפן דער אַנטוויקלונג פון זייער געשמאַק און כאַראַקטער.

פוקאַטש איז געווען אַ גוטער חבר; ער האָט נישט איבערגעקליבן און נישט אויסגעזוכט קיין „איידעלערע" און מער „בכבודיקע" אַרבעטן אין דער אָרגאַניזאַציע. ער האָט זיך געפילט, און אַזוי האָבן די חברים אים באַטראַכט, ווי דעם טאַטע פון דער אָרגאַניזאַציע. און ווי אַ טאַטע האָט ער געזאָרגט פאַר אַלץ, פאַר אַלעם און פאַר אַלעמען. נישט ווייל ער האָט עס געמוזט, נאָר ווייל ער האָט עס געוואָלט. אין דעם פּרט איז ער אפשר נישט ווילנדיק און אָן שום כוונה, געווען אַ מוסטער פאַר אַנדערע.

ער האָט געהאַט אין אויג סיי די גייסטיקע אַנט־וויקלונג, סיי די פּאָליטישע טעטיקייט, און אויך די מאַטעריעלע באַדערפענישן פון דער באַוועגונג.

אויב איך מאַך נישט קיין טעות, האָט פוקאַטש פאַרבעטן אַ ספּעציעלן רעזשיסער פאַר זיין אַמאַטאָרן־גרופּע אין ריפּין; זי האָט זיך נישט באַגנוגנט מיט אויפטרעטן בלויז אין ריפּין גופא, נאָר זי האָט געגעבן פאָרשטעלונגען אויך אין די שטעטלעך פון דער סביבה. פוקאַטש האָט געהאַט נחת דערפון, מחמת ער האָט עס באַטראַכט, ווי אַ וויכטיקן פּונקט אין זיין קולטור־טעטיקייטס־פּראָגראַם. האָט ער געזאָרגט אי פאַרן רע־זשיסער, ער זאָל פאַרמאָגן די געהעריקע קוואַליטעט, אי פאַר דעם רעפּערטואַר, ער זאָל אַנטשפּרעכן דער אויפגאַבע: הויבן דעם קולטור־ניוואָ פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דער פּוילישער פּראָווינץ.

פוקאַטש האָט נישט געוואָלט יוצא זיין מיט איינ־לאַדן די אַרומפאָרנדיקע פּראָפעסיאָנעלע טרופּעס,

וואָס נישט אַלע האָבן זיי געוווסט אָפּצושאַצן זייער אויפגאַבע אין דער פּראָווינץ, אַז מען דאַרף איר אונ־טערטראָגן געזונטע קינסטלערישע שפּייז. צו אָפט פלעגט מען אַראָפּפאָרן אַהין, כדי צו פאַנגען אין נעץ דעם אויסגעהונגערטן „עולם־גולם" און אים מהנה זיין מיט „כינקע פינקע" און כלערליי „ציפּקע פייער" און ד. גל. מאַכערייקעס.

פוקאַטש האָט אויף דעם שטח געוווסט צו שטעלן פאָדערונגען און זיין איבערקלייבעריש. ער האָט אויף אייגענער איניציאַטיוו צוגעגרייט מיט זיין „טרופּע" פאָרשטעלונגען פון בעסערער איכות און די אָנגע־פאָרענע גאַסטראָלן האָבן געמוזט זיך צופּאַסן צו דעם מער אַנטוויקלטן געשמאַק פון די איינלאַדער.

עס געדענקט זיך מיר, ווי אָפט מיר האָבן פאַר־בראַכט מיט פוקאַטשן אין דיסקוסיעס, וואָס זענען אויסן געווען אויפצוקלערן טעמאַטיש און פּראַקטיש פּראָ־בלעמען פאַר חברים, וועלכע זענען געשטאַנען בראש פון די פּראָווינצער אָרגאַניזאַציעס און זיי האָבן געוואָלט קריגן גענויע אינסטרוקציעס פון העכערע אינסטאַנצן. זיי האָבן נישט אָנגענומען קיין „תורת לאַקשן" פון אויבן נאָר אַליין דורכגעטראַכט און דורכגעמוחט די פראַגן ביז עס האָט זיך זיי „געלייגט אויפן שכל".

מיר אַלע אין דער באַוועגונג האָבן געוווסט צו אַכטן און ערן דעם חבר פוקאַטש נישט נאָר מחמת זיין עלטער; נאָר אַדרבא, מיר האָבן אים געשעצט צוליב זיין דינאַמישקייט און פרישקייט, צוליב זיין טריישאַפט דער באַוועגונג און טיפן אינטערעס צו איר גורל.

זיין אָנדענק איז ביי מיר געבליבן אָפּגעהיט ביזן היינטיקן טאָג.

חיים לייב פוקאַטש ז"ל האָט פאַרנומען אין שטאָט זייער אַ וויכטיק, פאַראַנטוואָרטלעך און בכבודיק אָרט, ווי אויך אין קולטורעל־געזעלשאַפטלעכן לעבן. אַ טוער פון די לינקע פּועלי־ציון, פון דער יידישער ביבליאָ־טעק, אַ פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון ספּאָרט־קלוב „גוויאַזדאַ". איך פלעג אָפט קומען צו אים אין שטוב און מיטמאַכן די שמועסן און וויכוחים, באַזונדערס וועגן דער צוקונפט פון ארץ־ישראל.

חיים ניסנצווייג / **חיים־לייב פּוקאַטש - דינאַמישע קראַפט פון דער קולטור־געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט**

באַקענט האָב איך זיך מיט אים בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען די דייטשן בימי ווילהעלם דעם צווייטן האָבן אָקופּירט פּוילן און דער הונגער האָט געבושעוועט אין אַלע ווינקעלעך פון לאַנד, דער עיקר אין די צענטראַלע און גרעסערע שטעט. איז מען געלאָפן זוכן שפּייז אין די ווייטסטע געגנטן פון פּוילן. די בעסער פּאַרזאָרגטע שטעט אין יענער צייט זענען געווען די, וואָס האָבן זיך געפונען האַרט ביי דער פּאָמערישער געגנט, צווישן פּלאָצק און טאָרן. אויך מיך האָט דער גורל, ווי אַ יונגן יידישן אַקטיאָר, אַן אָנפאַנגער, פאַרוואָרפן אין שטעטל ריפּין, כדי דאָרט אָנצופירן מיט אַ דראַמאַטישן קרייז. דאָס שטעטל ריפּין האָט פאַרמאָגט אַ רייך פויערטום אין די אַרומיקע דערפער און האָט פון קיין הונגער נישט געוווּסט. מיט דער צייט איז עס געוואָרן אַ זאַמלפּונקט פון גרויסשטעטישער אינטעליגענץ און אַקאַדעמישער יוגנט.

ריפּין אַליין האָט צו יענער צייט פאַרמאָגט אַ וווּנדערבאַרע, שפּרודלדיקע אידעאַליסטישע און לעבנסלוסטיקע יוגנט, וואָס האָט זיך גרופּירט אַרום פאַרשידענע פּאַרטיי־אידעאָלאָגיעס, צווישן וועלכע ס׳האָבן דאָמינירט — די אַלגעמיין־ציוניסטישע און די לינקע פּועלי־ציון; דער פירער פון די לעצטע איז געווען חיים לייב פּוקאַטש.

בעת איך האָב זיך מיט אים באַקענט, ווי מיטן פאָרזיצער פון דער ריפּינער „אַרבעטער היים", האָב איך פאַר זיך דערזען אַ לייביקן מענטש, אויסערלעך — אַ בעל גוף, נידעריקער פון מיטעלן וווּקס, אַ מאָנאָליטע פעסטע פיגור, מיט גוטמוטיקע און דורכדרינגלעכע אויגן און אימפּולסיווע באַוועגונגען.

די חברים, וואָס האָבן מיך צו אים געפירט, כדי פאָרצושטעלן דעם נייעם רעזשיסער פון דראַמקרייז, האָבן גערעדט וועגן אים מיט גרויס דרך־ארץ, ווייל ער אַליין איז אויך געווען אַ רעזשיסער, אַז מען האָט באַדאַרפט, דערביי אויסערגעוויינלעך מוזיקאַליש. אָנ־

געפירט אויך מיט אַ כאָר. בעת מיר האָבן זיך באַקענט, האָט ער מיך באַטראַכט מיט זיינע אַדורכנעמענדיקע אויגן און מיך ווי געהעריק אָפּגעשאַצט, געשטעלט עטלעכע פראַגן, כדי צו קאָנטראָלירן מיינע וועלט־אַנשויונגען, און תיכף צוגעטרעטן קאָנקרעט צום ענין פּיעסע, פּראָבן א. אַ. וו.

אין קיין עלעגאַנץ האָט ער זיך נישט געשפּילט, און פונדעסטוועגן איז ער געווען דער בעסטער, מאָדערנסטער דאַמען־שניידער, נישט נאָר פון ריפּין, נייערט פון אַלע שטעטלעך אַרום.

ס׳האָט פון אים געשפּרודלט מיט ענערגיע און דינאַמישקייט, שכל און אונטערנעמונגס־גייסט. דערצו איבערגעגעבן פּאַרטייאיש ביז פאַנאַטיזם. דערביי האָט ער געפירט אַ וואַרשטאַט, געהאַלטן געזעלן, וואָס איז געווען אין ווידערשפּרוך צו זיינע פאַנאַטיש־מאַרקסיסטישע איבערצייגונגען.

ער פלעגט אָפט אַליין טענהן: „ס׳קומט אויס מאָדנע, אַ סאָציאַליסט און אַן עקספּלאָאַטאַטאָר, פּאַסט עס זיך?" און ס׳האָט זיך טאַקע נישט געפּאַסט. אַליין, אַ מטופּל, באַשיט מיט קינדערלעך, דער עיקר טעכטער, איז ער אַלע מאָל געווען אַ נצרך, ווען ס׳האָט געפעלט אויף שבת, נישט געקוקט אויף דעם באַרימטן שניידער־וואַרשטאַט מיט געדונגענע אַרבעטס־הענט. די סיבה דערפון איז געווען, זיין איבערגעגעבנקייט און מסירת־נפש צו געזעלשאַפטלעכער און פּאַרטיי־אַרבעט. דאָס האָט ביי אים צוגענומען מער צייט פון באַרוף, און בפירוש געשטערט צו דער פּרנסה.

דאָס אומגליק, וואָס האָט געטראָפן די יידן אין פּוילן, האָט אומגעבראַכט נישט נאָר דאָס פּוילישע יידנטום, נייערט אונטערגעשניטן די וואָרצלען פון דער יידישער וועלטלעכער קולטור אין דער גאַנצער וועלט, ווייל דאָס פּוילישע יידנטום איז געווען דער רעזערוואַר, דער אייביקער אומדערשעפּלעכער קוואַל, וואָס האָט גייסטיק באַפרוכפּערט און באַוואַסערט אַלע לעכצנדיקע יידן אין אַלע וועלט־טיילן. דעריבער איז



אַ חברים־קאַנפערענץ פון דער פועלי־ציון, פרייהייט און באָראָכאָוו־הכשרה אין ריפּין. צווישן זיי זיצן אין דער דריטער ריי, פון רעכטס: משה בראון, יוסף לינדער, יחיאל לעווקאָוויטש, זלמן פעלדהיים, אברהם קאלמא, ביינוש מענקע, משה ליכטנשטיין, יואל קורצמאַן, סימע אייזנבערג, שמחה אבאוויטש

אונז יעדער אומגעקומענער ייד טאָפּלט טייער און ליב. בפרט אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט אַ פּערזענלעכע הש־פּעה אויף דער געשטאַלטונג פון די וווּנדערבאַרע יינגלעך און מיידלעך, וואָס האָבן שפּעטער אַריינגע־שריבן נישט איין גאָלדן בלאַט אין דער געשיכטע פון יידישער העלדישקייט, מחוץ לארץ־ישראל און אין ארץ־ישראל. באַזונדערס טאָרן די ריפּינער יידן נישט פאַרגעסן אַלע די, וואָס זייער לעבן איז געווען פול מיט קרבנותגרייטקייט פאַר די אידעען, וואָס זיי האָבן גע־טראָגן אין זייערע הערצער, און תמיד גרייט געווען צו גיין אין פייער און וואַסער פאַר דער פּאַרטייאישער אָדער אידעאישער איבערצייגונג, און לסוף אומגע־קומען על קידוש השם.

אַזעלכער איז אויך געווען חיים לייב פוקאַטש, וועמענס מהות האָט זיך אויסגעדרוקט נישט נאָר אין דער אָדער יענער געזעלשאַפטלעכער טאַט, נאָר אין דעם וווּנדער פון זיין ענערגיע און ווילן צו לעבן פאַר אַ הייליקער אידעע און גרייטקייט צו שטאַרבן פאַר איר.

חיים לייב פוקאַטש איז געווען איינער פון די, וואָס האָבן אין זייער לעבן געמוזט האָבן אַן אָנשפּאַר אין דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. אַליין אַ קינד פון דער יידישער אָרעמקייט האָט ער זיין דערציונג באַקומען אין שטעטל זשוראַמין, קעגן וועלכן ריפּין איז געווען אַ כרך. אַ לערן־יינגל ביי דעם דאָרטיקן „שימעלע סאָראָקער" האָט ער אַדורכגעמאַכט די לער לויט אַלע כללים פון יענער צייט. געטראָגן פּאַמעני־צעס, איינגעוויגט די קינדער, באַקומען פּעטש אָנשטאָט ברויט, געוואַשן די דילן, ביז ער איז געוואָרן אַ געזעלן אין דער שטאָט שערפּץ. פון דער פריסטער יוגנט האָט ער גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין דער רעוואָלוציאָ־נערער באַוועגונג. אַפילו געמוזט אַנטלויפן פאַר רדיפות. און ווען ער האָט זיך אין די יאָרן 1908—1909 באַזעצט אין ריפּין, און ווי אַלע בעלי־מלאכות געוואָרן אַ באַלעבעסל פון אַן אייגענעם וואַרשטאַט, האָט ער די

פּאַרטייאישע און געזעלשאַפטלעכע אַרבעט נישט פאַר־וואָרפן, געבליבן אַן איבערצייגטער באַראָכאָוויסט — אַ לינקער פּועלי־ציוניסט.

עס איז נישט געווי באַקאַנט, ווען און ווו ס׳איז אומגעקומען חיים לייב פּוקאַטש; נאָר פאַר די וואָס האָבן אים געקענט, איז קלאָר, אַז ער האָט מן הסתם זיין לעבן ביליק נישט אַוועקגעגעבן. ער איז געווען פון די דרייסטע און מוטיקע נאַטורן, וואָס האָבן זיך נישט אונטערגעגעבן און נישט לייכט קאַפּיטולירט.

ליידער איז מיר נישט געלונגען אין פאַרשידענע געטאָ־דאָקומענטן אַנצוטרעפן אויף זיין נאָמען, ווייל ס׳איז כמעט נישט פאַראַן קיין נעמען פון ריפּינער יידן, מחמת אין ריפּין איז קיין געטאָ נישט געווען, אַלץ איז דעפּאָרטירט געוואָרן אין די גרעסערע שטעט ווי פּלאָצק, מלאַווע, וואַרשע א. אַנד. אָבער ווער עס געדענקט דעם אימפּולסיוון, דרייסטן און מוטיקן חיים לייב פּוקאַטש, וויסט, אַז ער איז זיכער געשטאָרבן אין קאַמף, פּונקט ווי ער האָט געלעבט אין קאַמף. חיים לייב פּוקאַטש האָט געהערט צו די געציילטע פאָלקס־מענטשן, וואָס זענען דערצויגן געוואָרן אויף די טראַ־דיציעס פון רעוואָלוציאָנערן אַרבעטער־קלאַס פון סוף ניינצנטן און אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. זיי האָבן פון זיך אַרויסגעגעבן די „ברוך שולמאַנס״ און „הערש לעקערטס״, די „אַנילעוויטשעס״ און „מאַל־מעדס״, די גאָלדענע בלעטער פון די אויפשטענדלער אין וואַרשעווער, ביאַליסטאָקער און אַנדערע געטאָס.

מאיר ליפּקע / די יוגנט און אירע פירער

אַנזער שטעטל האָט פאַרמאָגט אַ פּרעכטיקע יוגנט, וואָס האָט זיך גרופּירט אַרום די אָר־גאַניזאַציעס „השומר הצעיר״, „הנוער הציוני״, לינקע „פּועלי־ציון״ און „מכבי״.

אין מיין זכרון האָט זיך איינגעקריצט דער פאַקט, ווען דער ציוניסטישער עסקן ר׳ שמעון כהן, וועלכן מען האָט גערופן שמעון חסיד, צוליב דעם וואָס ער האָט לאַנגע יאָרן געדאַוונט אין גערער שטיבל, איז געוואָרן אויסגעצייכנט מיט אַ זילבערנעם מעדאַל, אַ זשעטאָן 7—1936, פאַר זיין איבערגעגעבענער ציו־ניסטישער טעטיקייט צווישן דער יוגנט.

דאָס איז געווען אינעם וועלדל פון דער פראַגע ביז צו די פּיאַסקעס. איך בין דעמאָלט געווען אַנפירער פון אַ קן און רעפערירט פאַר דער יוגנט, וואָס דער דאָ־זיקער מענטש האָט אַלץ געטאָן, כדי דער ציוניסטישער געדאַנק זאָל אַריינדרינגען אין די הערצער און מוחות פון די יידישע יוגנטלעכע און זיי זאָלן זען פאַר זיך קלאָר דעם וועג, אויף וועלכן זיי דאַרפן גיין. שמעון חסיד האָט געשאַפן די בריק צווישן יונגן און עלטערן דור.

איך בין געשטאַנען קעגן איבער אים און געזען די צעשטראַלטקייט אויף זיין איידל פּנים. איך האָב געפילט, אַז נישט די לויב־רייד רופן עס אַרויס ביי אים דעם שטאָלץ, נאָר די פאַרשטענדעניש פון דער רי־פּינער יוגנט, זייער ענטוזיאַזם פאַרן אידעאַל פון שיבת ציון.

ר׳ ש. ז. פּאָזנער

אַן אומפאַרגעסלעכע געשטאַלט, איינע פון די שענסטע פּערזענלעכקייטן, וואָס איז געווען פאַרערט און באַליבט ביי אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג.

ער איז געווען אַן איידעלער און גייסטרייכער מענטש, האָט אַלע יאָרן געוועקט און גערופן דעם עולם אָנצושליסן זיך אַקטיוו אין די רייען פון די, וואָס בויען ארץ־ישראל. ער איז געווען אַ באַגאַבטער רעדנער און פלעגט מיט איידעלען פּאַטאָס זיך ווענדן צו די עלטערן: „גיט אייערע קינדער פאַרן אויפבוי פון דער יידישער מדינה! די יוגנט געהער צום גאַנצן פאָלק. אויב איר וועט עס נישט טון פון גוטן ווילן, וועל איך אָנווענדן כוח!״

קיינער האָט נישט געפרעגט וואָס פאַר אַ כוח ער וועט אָנווענדן, אָבער זיין רוף איז נישט געווען קיין קול קורא במדבר און האָט געפונען אַ טיפן



„השומר הלאומי", ריפין 1929 — מיט מאַטיוק יצחק

עס שטייען אין דער צווייטער שורה (פון רעכטס) : מיעדזשינסקי, יאַנקעלעוויטש, נענצל, קליינבערג, פליישער, מיאָדאָבניק
צווייטע שורה : רבקה שעורין, שעכטער, קראַוויעצקאַ, גאָלדרייך, קאהן, ליפּקע, בענטקאָווסקאַ, נענצל,
קאָלטון, פעלדהיים גרינבוים, לעווקאָוויטש
עס זיצן אין דער דריטער שורה : ספּעקטאָר, בערמאַן, פוקאַטש, דאָבזשינסקי, מעטיוק, מלין שמואל,
אורין, פעלדהיים דוד, פאפּיאל יוכבד
לעצטע שורה : האָרוויץ, מאַרינאָוויטש, לעווקאָוויטש, מלין, שעורין, מיאָדאָווניק חיים

אָפּקלאַנג אין די הערצער פון די ריפּינער יוגנטלעכע און דערוואַקסענע.

ר' בער קאַטשער

ערלעכקייט און אויסגעהאַלטנקייט זענען געווען די גרונט־שטריכן פון זיין כאַראַקטער. מיר, יוגנט־לעכע, האָבן אין אים געזען אַ מוסטער פון אַ קעמפער פאַרן ציון־אידעאַל. מען האָט אין קאַטשערן געשעצט זיינע גוטע מידות. זיין שטוב איז געווען אָפן פאַר יעדן הונגעריקן און פאַר יעדן, וואָס האָט געדורשט נאָך אַ גוט וואָרט. די גוטע, האַרציקע שטוב־עמנטשן האָבן געהאַט אַן אָפן אויער פאַר אַלע פּראָבלעמען, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיטן „השומר הלאומי".

אַ גייסטיקע קראַפט האָט אַרויסגעלויכטן פונעם דאָזיקן ענערגישן מענטש און אינאיינעם מיט זיין צאַרטקייט און זיין נשמהדיקער באַציונג צו מענטשן איז ער געבליבן אין אונדזער זכרון ווי אַ וווּנדער־לעכע געשטאַלט, אַ גייסטיקע פעסטונג, וואָס האָט מיט זיין אינעווייניקסטער ־שיין באַשטראַלט אונדזער יוגנט.

עס שטייט מיר פאַר די אויגן די יוגנט־אָרגאַני־זאַציע „השומר הלאומי" (הנוער הציוני), אירע שעפער און גרינדער א. מלין, אליהו דאַבזשינסקי און אַנדערע, וועלכע זענען אומגעקומען דורך די דייטשע מערדער.

אַ שיינע יוגנט, ליכטיקע פּנימער. שמואל מלין און אליהו דאָבזשינסקי די גרינדער — זענען געווען צוויי עקשנים. זיי האָבן איינגעאָרדנט טיולים, רעפע־ראַטן, תמיד מיטן לוסטיקן געלעכטער, תמיד ערנסט אויסגעהערט יעדנס ווייטיק פון דער היים.

דער השומר הלאומי האָט געפירט אַ דערציערישע אַרבעט, דאַן געשיקט אויף הכשרה און אויף עליה קיין ארץ־ישראל.

יהודה לייטער

א סקויטן־גרופע ביי דער ארגאניזאציע „השומר־הצעיר"



דאָס איז אַ בילד פון דער קבוצה „אל על" אויף איינעם פון די אויספלוגן, וואָס פלעגן אַזוי אָפט פאָרקומען הינטער דער שטאָט. די דאָזיקע אויספלוגן זענען געווען אַ טייל פון דער אַלגעמיינער קולטור־אַרבעט, וואָס איז געפירט געוואָרן צווישן דער יידישער יוגנט אין ריפין. אויף די דאָזיקע עקסקורסיעס צו־פוס פלעגט מען נישט בלויז זינגען יידישע און העברעישע לידער, טאַנצן חלוצישע הוירא־טענץ, נאָר אויך באַקענט די יינגע חלוצים מיט אַלע ציוניסטישע און יידישע פּראָב־לעמען. מיט דער גאַנצער קולטור־אויפקלערערישער אַרבעט האָבן אָנגעפירט די אומפאַרגעסלעכע מרדכי („מאָטעק") דובנא און חנה קאפעמאן זכרונם לברכה. די דאָזיקע יוגנטלעכע האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט אַ נישט דורכשניטלעכער אינטע־ליגענץ און אַ סך יידיש און וועלטלעך וויסן.

אויפן בילד זעען מיר אויך די טייערע און איבערגעגעבענע בלב ונפש דער ציוניסטישער אַרבעט, די ברידער יחזקאל און יעקב קאפא. יחזקאל, האַלט די פאַן. פון דער דאָזיקער גרופע איז נאָר אַ קליינער טייל געבליבן לעבן. איניקע, צוזאַמען מיטן דעמאָלטיקן ראש הקן, אפרים שרענסקי, האַבן באַוויזן צו קומען אין לאַנד אַריין נאָך פאַר דער מלחמה. אייניקע אַפגעראַטעוועטע פון הורבן ריפין זענען נאָך דער מלחמה געקומען אין לאַנד אַריין.

יאָנאַס טורקאָוו / **יידיש טעאַטער אין ריפּין**

איך האָב נישט בדעה איצט צו שרייבן די געשיכטע פונעם יידישן טעאַטער אין ריפּין. דערצו פעלן די נייטיקע מאַטעריאַלן. די דייטשישע נאַצי־בעסטיעס, ימח שמם, האָבן אַלץ געטאָן, כדי נישט איבערצולאָזן קיין שפּור נאָכן אויסגעקוילעטן יידישן ישוב אין פּוילן, מיט זיינע פיל־פאַרצווייגטע אַקטיוויטעטן.

אויב אָבער עס איז מיר דאָך מעגלעך צו מאַכן געוויסע אויספירן וועגן די אויפטוען אויפן געביט פון יידישער טעאַטער־קונסט אין ריפּין, איז עס נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס כ׳האָב אין ניו־יאָרקער יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, ווו איך פיר אָן מיטן טעאַטער־אַרכיוו, געפונען אַ ריי מאַטעריאַלן, וועלכע דערמעגלעכן מיר, צוזאַמען מיט מיינע פּערזענלעכע זכרונות, איבערצוגעבן פאַרן ריפּינער יזכור־בוך געוויסע פּרטים, וואָס האָבן אַ שייכות צום יידישן קולטור־לעבן, אויפן אָפּשניט פון טעאַטער און קינסטלערישע פאַרוויילונגען.

„שולמית״ מיט 77 יאָר צוריק

איך האָב אויסגעפונען, אַז אין יאָר 1885 האָט אַ יידישע וואַנדער־טרופּע געשפּילט יידיש טעאַטער אין ריפּין, וואָס האָט דעמאָלט געהערט צו דער פּלאָצקער גובערניע. די דאָזיקע טרופּע האָט אַרומגעוואַנדערט איבער די פּוילישע שטעט און שטעטלעך — מער געגאַנגען צו פוס, ווי געפאָרן, — און האָט זיך גערופן „דייטשישע אָפּערעטן־געזעלשאַפט״. יידיש טעאַטער איז צו יענער צייט געווען פאַרבאָטן דורך דער צאַרישער מאַכט. האָט מען, כדי צו קאָנען אַרויסבאַקומען אַ דערלויבעניש צו שפּילן, געמוזט אויפטרעטן אונטער דעם פאַרמאַסקירטן נאָמען פון אַ דייטש טעאַטער.

די אַזוי גערופענע דייטשישע אָפּערעטן־געזעלשאַפט האָט געשפּילט אויף יידיש „שולמית אָדער די טאָכטער פון ירושלים״. דער אָנפירער פונעם טעאַטער איז געווען דער ה׳ וויינשטאָק, איינער פון די ערשטע יידישע אַקטיאָרן. אגב, איז וויינשטאָק געווען אַ קרוב פון אַברהם גאָלדפאַדען, דעם „פאָטער״ פונעם יידישן טעאַטער. ער האָט, פּונקט ווי גאָלדפאַדען, געענדיקט די ראַבינער־שול אין זשיטאָמיר און ער איז, טאַקע דורך גאָלדפאַדענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין יידישן טעאַטער.

וויינשטאָק, וואָס איז שפּעטער באַרימט געוואָרן איבער דער וועלט אונטערן נאָמען יאָזעף וויינשטאָק, האָט געשפּילט אין „שולמית״ די ראָל פון „אבשלום״. „שולמית״ האָט געשפּילט פריילין בערלין, וואָס איז שפּעטער באַרימט געוואָרן איבער דער וועלט, ווי בערטאַ טאַנצמאַן. אין דער זעלביקער „דייטשישער אָפּערעטן־געזעלשאַפט״ האָט זיך געפינען איר שפּעטערדיקער מאַן, בערל טאַנצמאַן, וועלכער האָט אין „שולמית״ געשפּילט די ראָל פון „צינגיטאַנג״. „מנוחן״ האָט געשפּילט דער אַקטיאָר שאול וויינשטיין.

די אויבנאויסגערעכנטע אַקטיאָרן זענען שפּעטער געוואָרן אַ שם דבר אין דער טעאַטער־וועלט. זיי זענען געווען די פאָר־טרעגער פון דער יידישער היסטאָרישער אָפּערעטע אין אַמעריקע.

איך האָב זיך אָפּגעשטעלט אויפן דאָזיקן עפּיזאָד, כדי אונטערצושטרייכן, אַז שוין מיט 77 יאָר צוריק האָט מען געשפּילט יידיש טעאַטער אין ריפּין. פון דעם איז געדרונגען, אַז די דאָזיקע שטאָט האָט געהאַט אַ לאַנגע טעאַטער־טראַדיציע.

צווישן די פּראָפעסיאָנעלע טעאַטערס, וואָס פלעגן שפּעטער קומען קיין ריפּין, זענען געווען די וואַנדער־טרופּעס פון אַברהם יצחק קאַמינסקי, הערמאַן בערמאַן, שיעלע ראָטשטיין, הערמאַן פיינשטיין א. אַנד.

„שמע ישראל" — מיט אייגענע כוחות

דער ערשטער פּרווו אויפצופירן אין ריפּין אַ יידישע פאָרשטעלונג, מיט אייגענע אַמאַטאָרישע כו־חות, איז געמאַכט געוואָרן נאָך דער אָקטאָבער־רע־וואָלוציע פון 1905. דער קורס אין צאַרישן רוסלאַנד איז דעמאָלט געווען אַ מער ליבעראַלער און דאָס פאָלק האָט געקענט פרייער אָטעמען. אויך די יידישע געזעלשאַפטלעכע קרייזן האָבן אָנגעהויבן זיך צו אָר־גאַניזירן. אין ריפּין האָבן די פאָרשטייער פון דער יידישער אינטעליגענץ, בראש מיט לייב קאַלסקי און אַדוואָקאַט זאַנאַבענד אָרגאַניזירט אין יאָר 1906 די ערשטע יידישע ביבליאָטעק, ווי אויך אַ דראַמאַטישן קרייז. מען האָט באַשלאָסן אויפצופירן די דעמאָלט אין רוסלאַנד באַרימטע פּיעסע פון אָסיפּ דימאָוו „שמע ישראל".

אַלע פאָרבאַרייטונגען זענען געמאַכט געוואָרן און עס איז באַשטימט געוואָרן דער טאָג פון דער פאָרשטעלונג. די שטימונג ביים ריפּינער עולם איז געווען אַ באַגייסטערטע און יום־טובדיקע. דער יום־טוב איז אָבער צעשטערט געוואָרן. צווישן די אָנטייל־נעמער פון „שמע ישראל" האָט זיך געפונען די שיינע חסידישע טאָכטער פון ריפּין, מרים פייגע בוכמאַן, וואָס האָט געשפּילט איינע פון די הויפּטראָלן.

ווען איר פאָטער, איטשע נחמיה בוכמאַן, האָט זיך דערפון דערוווּסט, האָט ער איינגעלייגט וועלטן נישט צו דערלאָזן, אַז זיין טאָכטער זאָל זיך געפינען צווישן די „פּורים־שפּילער". היות זיינע רייד און בקשות האָבן נישט געהאָלפן און ער האָט נישט געקאָנט משפּיע זיין, אַז זיין טאָכטער זאָל נישט שפּילן, האָט ער אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן ווי אַזוי דערצו נישט צו דער־לאָזן. פאַרן אָנהייב פון דער פאָרשטעלונג האָט זיך בוכמאַן אַריינגעריסן אין טעאַטער און געשריגן אויף אַלע קולות, אַז ער וועט צו אַזאַ חילול השם באַין אופן נישט דערלאָזן. עס איז אויסגעבראָכן אַ גרויסער סקאַנדאַל און עס האָט זיך געמוזט אַריינמישן די פּאָליציי, כדי די פאָרשטעלונג זאָל זיך קאָנען אָנ־הייבן...

„שמע ישראל" איז געווען דער ערשטער און לעצטער פּרווו פונעם דראַמקרייז. איבער רוסלאַנד האָבן זיך ווידער באַוויזן שוואַרצע כמאַרעס פון דער רעאַקציע. עס איז געקומען צו דער מאַכט סטאָליפּין און אַלע פרייהייט־פּריווילעגיעס זענען אָפּגעשאַפט גע־וואָרן. דער ליבעראַלער קורס איז פאַרשוווּנדן אין רוסלאַנד, און ממילא האָבן זיך אַלע פּראָגרעסיוו־גע־שטימטע אינסטיטוציעס געמוזט פאַרמאַכן; צווישן זיי איז אויך געווען די יידישע ביבליאָטעק אין ריפּין און דער דראַמקרייז.

גלייך ביים אָנהייב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין יאָר 1914, האָבן די דייטשן פאַרנומען ריפּין. זייער באַציאונג צו דער יידישער באַפעלקערונג איז נישט געווען אַזאַ רוצחישע ווי אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. זיי האָבן אַפילו באַשטימט אין ריפּין אַ יידישן בירגערמייסטער — שלמה בלאָס. אין ריפּינער יידישן לעבן האָט זיך דעמאָלט אָנגעהויבן אַ גרויסער אויפשוואונג אויף אַלע געביטן, ווי אויך אויפן געביט פון יידישער קולטור.

אין יאָר 1915 איז ווידער אָרגאַניזירט געוואָרן אַ יידישע ביבליאָטעק, ביי וועלכער עס איז געשאַפן געוואָרן אַן אַמאַטאָרן־גרופּע און אַ כאָר. די אויפ־טריטן פון דער אַמאַטאָרן־גרופּע זענען פאָרגעקומען אין זאַל פון די פייערלעשער. די ערשטע פּראָגראַמען זענען באַשטאַנען פון איינאַקטערס און קאָנצערט־אָפּ־טיילן. עס האָבן זיך אין זיי באַטייליקט פייגעלע לאַקס־פּאַזנער, רוזשע פּאַזנער, פייגע מיניעווסקאַ, יחיאל קאַהן, יצחק זאַקס און חיים לייב פּוקאַטש. עס זענען אויפגעפירט געוואָרן: אַ. טשעכאָווס „דער פאָרשלאַג", שלום אַשס „מיטן שטראָם", מאַרק אַרנשטיינס „דאָס אייביקע ליד" און פּרץ הירשביינס איינאַקטערס.

בעת דער דייטשישער אָקופּאַציע איז קיין ריפּין געקומען יעקב ווייסליץ און ער האָט אויפגעפירט מיטן דראַמקרייז אַ ריי איינאַקטערס, צווישן זיי ראַבערטאַ בראַקאָס „פּעטראַ קאַרוזאַ".

דאָס לעבעצן נאָך אַ יידיש וואָרט

נאָך ווייסליצן איז אַראָפּגעקומען קיין ריפּין חיים ניסנצוויג, וועלכער האָט אויפגעפירט מיטן דראַמ־

קרייז אַ ריי פּיעסן, צווישן אַנדערע, ל. קאָברינס „דער דאָרפסיונג“, פּרץ הירשביינס „די נבלה“, „גרינע פעלדער“ א. אַנד. אין די פאָרשטעלונגען האָבן זיך דעמאָלט באַטייליקט: חיים ניסענצוויג, יצחק זאַקס, פייגעלע לאַקס־פּאָזנער, יחיאל קאָהן, רוזשע פּאָזנער — די שפּעטערדיקע פרוי פון חיים ניסענצוויג, פייגע פעלדהיים, רויזע מילקע וואַרשאַווסקי א. אַנד.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, נאָך דער אַנטשטייאונג פונעם זעלבסטשטענדיקן פּוילן, איז די קולטור־אַרבעט נאָך מער פאַרשטאַרקט געוואָרן. אין ריפּין, ווי אין אַלע איבעריקע שטעט און שטעטלעך פון פּוילן, האָבן אַ סך מיטגעהאָלפן צו דער גייסטיקער אַנטוויקלונג די אויפגעעפנטע יידישע שולן, די יידישע פּרעסע, ביבליאָטעקן, די פאַרשידענע פּאַרטייען און די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו שפּילן אַ גרעסערע ראָל און אויך באַאיינפלוסן דאָס קולטור־געזעלשאַפטלעכע לעבן.

די יידישע שול, וואָס האָט געצויגן איר קייט איבער דער גאַנצער פּוילישער פּראָווינץ, האָט צוגעגרייט אַ ניים דור יידישע טעאַטער־באַזוכער. די יידישע פּרעסע, ביבליאָטעקן, פאַריינען, דראַמאַטישע קרייזן, כאָרן האָבן געפירט אַ פאַרצווייגטע קולטור־אַרבעט און ממילא אַנטוויקלט דעם אינטערעס צו יידיש און יידישער שאַפונג.

אין יאָר 1919 האָט אין ריפּין עקזיסטירט אַ פּראָפעסיאָנעלער פאַריין פון לערער פון יידישע שולן. דער לאָקאַלער דראַמקרייז פלעגט אָפט אַראַנזשירן טעאַטער־פאָרשטעלונגען און קאָנצערט־פאַראַנשטאַלטונגען. קיין ריפּין פלעגן אָפט אַראָפּקומען די אָנגעזעענסטע פּאַרטיי־און געזעלשאַפטלעכע טוערס.

איך האָב פאַר זיך ליגן אַ פּראָגראַם פון אַ מוזיקאַליש־וואָקאַלישן אָוונט, וואָס איז פאָרגעקומען אין ריפּין דעם 17־טן יוני 1922. עס זענען אין אים אויסגערעכנט פאָלגנדיקע אָנטיילנעמער: פייגעלע פּאָזנער — געזאַנג; ה׳ קאַמינסקי — סאָלאָ אויפן וויאָלאָנטשעל; ה׳ זאַקס און האָפמאַן — געזאַנג: די פרוי גאָטליבאָווסקאַ — פּיאַנאָ. אויפן דאָזיקן אָוונט האָט מען געזונגען ערנסטע אָפּערע־אַריעס און פאָלקסלידער. לויט די אין פּראָגראַם אָנגעגעבענע נומערן פון קלאַסישן רעפּערטואַר (געזונגען פון פייגעלע פּאָזנער) און פאָלקסלידער, זעט מען אויף וואָס פאַראַ הויכן ניוואָ דער קאָנצערט איז געשטאַנען.

אין שייכות מיט די פאַראַנשטאַלטונגען, איז כדאי איבערצוגעבן אַ כאַראַקטעריסטישן עפּיזאָד, וואָס באַווייזט ווי שטאַרק אַלע שיכטן פון דער ריפּינער באַפעלקערונג האָבן געלעכצט נאָך אַ יידיש וואָרט און ליד.

אין זאַל פון די פייערלעשער, ווו די פאַראַנשטאַלטונגען זענען פאָרגעקומען, איז צו יענער צייט נישט געווען קיין פּיאַנאָ. האָט מען דעם אינסטרומענט געדאַרפט ברענגען פון אַ פּריוואַטער היים. די ריפּינער טרעגערס האָבן זיך געמאָלדן, אַז זיי ווילן די שווערע פּיאַנאָ איבערטראָגן אין זאַל פון די פייערלעשער און צוריק, אָן אַ גראָשן געלט. זייער איינציקער פאַרלאַנג איז געווען מען זאָל זיי אַריינלאָזן, אָן בילעטן, הערן אַ יידיש וואָרט און אַ ליד.

מיין ערשטע באַגעגעניש מיט ריפּין איז געווען אין יאָר 1921. דעמאָלט האָב איך דאָרט שוין געטראָפן אַ גוט־אַנטוויקלטן טעאַטער־באַזוכער. נאָך פריער האָב איך וועגן דעם געהערט פון מיין ברודער זיגמונט טורקאָוו. ער איז אויפגעטראָטן אין ריפּין בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען ער איז אַרומגעפאָרן מיט אַ טרופּע פון דער אומפאַרגעסלעכער גרויסער קינסטלערין אסתר רחל קאַמינסקאַ און איר טאָכטער אידאַ קאַמינסקאַ. זיי, פּונקט ווי אַלע אַנדערע, זענען נאָך דעמאָלט געפאָרן מיט אַקס (קאָטשן, געשפּאַנט אין פערד) אויפן וועג וולאָצלאַוועק־ליפּנאָ־ריפּין־שערפּץ.

מיין אָנפירונג מיטן ריפּינער דראַמקרייז

מיין ערשטער פּנים אל פּנים־צוזאַמענטרעף מיטן ריפּינער עולם איז געווען — ווי שוין געזאָגט — אין יאָר 1921. איך בין אַרומגעפאָרן מיטן באַוועגלעכן יידישן דראַמאַטישן טעאַטער און כ׳בין געווען אויפן וועג דאַנציג־וואַרשע. פון דעמאָלט אָן בין איך געוואָרן

אַן אָפּטער גאַסט אין ריפּין, ווי איך האָב זיך דער־וואָרבן אַ סך פריינט. אַ לענגערע צייט האָב איך אפילו אָנגעפירט מיטן דאָרטיקן דראַמקרייז ביי דער ביבליאָ־טעק. דער ריפּינער יידישער טעאַטער־עולם איז גע־ווען אַ באַוווסטזיניקער, אַ וואַרעמער און אַן עמכ׳די־קער. טעאַטער האָט דאָרט געהערט צו איינעם פון די ערשטע געברויך־אַרטיקלען. איז דאָך נישט קיין וווּנ־דער, וואָס יידישע טעאַטער־טרופּעס, וועלכע פלעגן זיך אַרויסלאָזן אויף גאַסטשפּילן איבער דער פּוילישער פּראָווינץ, האָבן נישט דורכגעלאָזט ריפּין.

מיטן ריפּינער דראַמאַטישן קרייז האָב איך אויפ־געפירט די פּיעסע „אומשולדיק — שולדיקע" פון ריי־כאַרד פאָס. די פאָרשטעלונג, ווי דאָס שפּילן פון די מיטגלידער פונעם דראַמקרייז, האָט שטאַרק אויס־גענומען ביים עולם. מיר זענען מיט דער פּיעסע אַריינ־געפאָרן אויך אין דעם שכנותדיקן שטעטל דאָבזשין. אויך דאָרט איז די פאָרשטעלונג פונעם ריפּינער דראַמקרייז אויפגענומען געוואָרן מיט באַגייסטערונג. צורקקומענדיק פון דאָבזשין קיין ריפּין צוויי אַזייגער ביינאַכט — דאָס איז געווען אַ פּראַסטיקע ווינטער־נאַכט — איז אונזער גאַנצע חברה אַרויף אין דער פּרץ־ביבליאָטעק, איינגעהייצט דאָס אייזערנע אויוועלע, דערוואַרעמט זיך ביי אַ גלעזל טיי און אָנגעזעצט זיך דיסקוטירן און פאַרבעסערן די פאָרשטעלונג. מיר זענען דעמאָלט אַלע געווען יונג, ענטוזיאַסטיש און פול מיט אידעאַלן.

מיט אַ זעלטענער איבערגעגעבנקייט האָבן זיך אַלע מיטגלידער פונעם דראַמקרייז באַצויגן צו זייערע אויפגאַבעס, און נישט נאָר אַרויסגעוויזן התלהבות צו דער טעאַטער־אַרבעט, נייערט אויך — אַ גרויסע אַח־ריות פאַר דער קולטור־שליחות, וואָס דער ריפּינער דראַמקרייז האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל דורכצופירן.

דער דראַמאַטישער קרייז אין ריפּין איז באַ־שטאַנען פון פאָלגנדיקע מיטגלידער: חיים ניסענ־צווייג, — געוואָרן אַ פּראָפעסיאָנעלער אַקטיאָר, רוזשע פּאַזנער — זיין פרוי, חוה פעלדהיים, חייקע גוטמאַן, יחיאל גוטמאַן, שמעון פּיוואָניע, יצחק בלאַס, שלום בלאַס, ראובן ברייטשטיין, סאַלקע שטאַנקע, ח. לייב פּו־קאַטש, לאה פּוקאַטש, משה פּוקאַטש, מיעדזינסקי, וועל־וול געסטערמאַן, וואָלף קאַרנישין און נאָך אַנדערע.

בעת מיינע פּערזענלעכע, פּראָפעסיאָנעלע אויפ־טריטן אין ריפּין האָב איך דאָרט פריער געשפּילט מיט זשאַק לעווי און מוסיא קורץ (סמאַרגאָנסקאַ) „טייוולס־ווייב" פון קאַרל שענהאר און, שפּעטער, צוזאַמען מיט דיאַנא בלומענפעלד — „מאָרפיום" פון לודוויג הער־צער, „די רומענערין" פון לודוויג ווערנעי א. אַ.נד.

ריפּינער אַמאַטאָרן פאַרוואַנדלט אין כינעזער פון שאַנכאַי

אויף איין פאָרשטעלונג, וואָס איך האָב געשפּילט אין ריפּין, איז כדאַי זיך אָפּצושטעלן. דאָס איז געווען אין אָנהייב פון די דרייסיקער יאָרן. די פּיעסע, מיט וועלכער איך בין דעמאָלט אַרומגעפאָרן, האָט גע־הייסן „די פּערל פון שאַנכיי", יעקב וואַקסמאַנס אַ באַאַרבעטונג פון אַ באַקאַנטער פּיעסע „מאַנדאַרין ווו".

כדי צו קאָנען שפּילן טעאַטער אינעם פאַרמל־חמהדיקן פּוילן האָט מען געמוזט האָבן אַ טעאַטער־קאָנצעסיע פונעם אינערן־מיניסטעריום. פאַרן יידישן טעאַטער, מיט זיינע 370 פּראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרן, זענען צוגעטיילט געוואָרן סך הכל 9 קאָנצעסיעס. אין די דאָזיקע קאָנצעסיעס זענען אויסגערעכנט גע־וואָרן אַלע ראַיאָנען (וואָיעוואָדסטוועס), ווו יידישע טרו־פּעס האָבן געהאַט אַ רעכט צו שפּילן. אין קיין איינער פון די קאָנצעסיעס זענען אָבער נישט אָנגעגעבן גע־וואָרן די וואָיעוואָדסטוועס: פּויזן, פּאָמערן און שלעזיע.

היות צו יענער צייט זענען אין פּוילן געענדערט געוואָרן די אַדמיניסטראַטיווע גרענעצן פון 4 וואָיע־וואָדזטוועס, זענען אויך אַ סך געגנטן, געדיכט באַוווינט דורך יידן, אַריבער צו די פריער דערמאָנטע 3 וואָ־יעוואָדזטוועס. דער דאָזיקער גזר האָט, קודם כל, גע־טראָפן די יידישע פּראָפעסיאָנעלע טעאַטער־טרופּעס. עס איז פאַר זיי פאַרמאַכט געוואָרן דער צוטריט צו די דאָזיקע געביטן. וואָס די דאָזיקע באַגרענעצונג האָט באַדייט פאַרן יידישן אַקטיאָר, פאַרן יידישן טעאַטער און פאַר דער יידישער קולטור בכלל, איז דאָך איבע־ריק צו רעדן.

נישט געקוקט אָבער אויף די אַלע מניעות האָבן
יידישע אַקטיאָרן געקאָנט זיך, פּיל וויניק, אַן עצה
געבן. נישט אומזיסט איז אין דער טעאַטער־וועלט
אַרומגעגאַנגען אַ ווערטל: „פּוילישע אַקטיאָרן האָבן
דריי־בינעס און יידישע אַקטיאָרן — דריי־קעפּ״...
הגם די טעאַטער־קאָנצעסיעס זענען געווען מיניסטער־
יאַלע און אין זיי זיינען געווען אָנגעוויזן נאָר די גע־
ביטן, וו עס איז דערלויבט צו שפּילן יידיש טעאַטער,
האָט אָבער יעדער וואָיעוואָדע אָדער סטאַראָסטע גע־
האַט דאָס רעכט, אויף אייגענער אַחריות, אַרויס־
צוגעבן אַ דערלויבעניש אויף איינציקע פאָרשטעלונ־
גען. דאָס דאָזיקע רעכט האָבן זיי אויסגענוצט לרוב
לטובת די אָרטיקע דראַמקרייזן, כדי אַזוי אַרום צו
שטאַרקן די הכנסות פון די פאַרשידענע לאָקאַלע אינ־
סטיטוציעס.

אַ יידישע פּראָפעסיאָנעלע טעאַטער־טרופּע, וועלכ־
דיק שפּילן אין די דאָזיקע פאַרבאַטענע פּאַר זיי גע־
ביטן, האָט דעריבער געמוזט אָנקומען צו פאַרשידענע
געזעלשאַפטלעכע אָדער פילאַנטראָפּישע אינסטיטוצ־
יעס, וועלכע האָבן אויפן נאָמען פון זייערע אָרגאַני־
זאַציעס, אַרויסגענומען פאַר זיי די דערלויבענישן
פאַר די פאָרשטעלונגען. עס האָט געהייסן, אַז די אינ־
סטיטוציע, נישט די פּראָפעסיאָנעלע טעאַטער־טרופּע,
אַראַנזשירט די פאָרשטעלונג. די אינסטיטוציע האָט
זיך מתחייב געווען צוצושטעלן די געהעריקע מלוכה־
אינסטאַנצן אַ גענויעם באַריכט פון דער הכנסה און
הוצאות פון דער געגעבענער פאָרשטעלונג.

היות פון דער וואַרשעווער וואָיעוואָדסטווע זענען
אַריבער צו דער פּאָמערנער אַ גאַנצע ריי שטעט,
צווישן וועלכע עס האָט זיך געפונען אויך ריפּין, —
און אַזוי ווי די פּאָמערנער וואָיעוואָדזטווע איז נישט
געווען אויסגערעכנט אין מיין קאָנצעסיע, האָב איך
נישט געהאַט קיין רעכט אויפצוטרעטן אין ריפּין. דער
ריפּינער דראַמקרייז ביי דער ביבליאָטעק האָט פאַר

מיר אויסגעאַרבעט אַזאַ דערלויבעניש. אָבער פּונקט
ווי אין די צאַרישע צייטן, האָט מען אויך איצט געמוזט
אָנווענדן אַ טריק, אַז די „פּערל פון שאַנכײַ״, וואָס
איך האָב דעמאָלט געדאַרפט שפּילן מיט מיין אַנסאַמבל
פּראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרן, ווערט אויפגעפירט פונעם
דאָרטיקן דראַמקרייז. אויף די טעאַטער־אַפישן, וואָס
מען האָט אויסגעקלעבט אין שטאָט איז אָבער געווען
אָנגעגעבן, אַז איך, מיט מיין טרופּע שפּילן „די פּערל
פון שאַנכײַ״. האָט דער ריפּינער סטאַראָסטע צוריק־
געצויגן די דערלויבעניש. דאָס איז געשען אינעם טאָג
פון דער פאָרשטעלונג...

צוזאַמען מיטן פאַרטרעטער פונעם דראַמקרייז,
שמעון פּיוואָניע, בין איך אַוועק צום סטאַראָסטע און
אים אויפגעקלערט, אַז אין דער פּיעסע „די פּערל פון
שאַנכײַ״ שפּילט דער ריפּינער דראַמקרייז, און איך,
ווי דער רעזשיסער, באַטייליק זיך אין דער פאָר־
שטעלונג נאָר ווי אַ גאַסט. נאָך לאַנגער און שווערער
מי איז אונז געלונגען צו באַוועגן דעם סטאַראָסטע
מסכים צו זיין צו באַנייען די דערלויבעניש. ער האָט
אונז אָבער געוואָרנט, אַז אויב עס וועט זיך אַרויס־
ווייזן, אַז דער ריפּינער דראַמאַטישער קרייז שפּילט
נישט, וועט ער, אין מיטן שפּילן, אַראָפּרייסן די פאָר־
שטעלונג און פאַנאַנדערטרייבן דעם עולם פון זאַל.

איך האָב נישט געהאַט קיין אַנדערע ברירה ווי
צוצוגעבן צו דער דרייאַקטיקער פּיעסע „די פּערל פון
שאַנכײַ״ אַ פּראָלאָג מיט אַן עפּילאָג, אין וועלכע די
מיטגלידער פונעם דראַמקרייז זאָלן זיך קאָנען באַ־
טייליקן. איך בין אַוועק אין דער ביבליאָטעק, פאַר־
קאָטשעט די אַרבל און צוגעשריבן נייע פּראָזע פאַר די
ריפּינער אַמאַטאָרן. מיט דער דאָזיקער אַרבעט בין איך
פאַרטיק געוואָרן קוים אַ שעה פאַרן אָנהייב פון דער
פאָרשטעלונג...

למען האמת מוז איך זאָגן, אַז די ריפּינער אַמאַטאָרן
האָבן זיך בליץ־שנעל פאַרוואַנדלט אין כינעזער פון

שאַנכיי און מיך, דעם מאַנדאַרין נישט פאַרשעמט...
אַזוי אַרום האָבן זיי געראַטעוועט די שווערע לאַגע.

איך בין נישט געווען קיין יוצא מן הכלל. אויך אנדערע יידישע טרופּעס האָבן געהאַט אויסצושטיין גענוג צרות, איידער זיי האָבן געקאָנט שפּילן יידיש טעאַטער. ווען מען וויל ציען אַ פּאַראַלעל צווישן די צייטן פון דער צאַרישער הערשאַפט, ווען פּוילן איז געווען פאַרשקלאַפט, מיט דער צייט פון דער ווידער־געבוירענער פרייער פּוילישער מלוכה, קאָן מען זען, אַז אין איין פּרט האָט זיך די לאַגע ווייניק וואָס געענ־דערט. יידן זענען פונקט וויפריער געווען אויסגע־שטעלט אויף פאַרשידענע גזרות. יידיש טעאַטער האָט מען אין אַ סך געגנטן ווייטער געמוזט שפּילן אונטער פאַרשידענע מאַסקעס.

לײדער איז די מערהייט פון מיינע מיטשפּילער פונעם דראַמקרייז, ווי אויך כמעט דער גאַנצער רי־פּינער יידישער עולם, פאַרשניטן געוואָרן פאַר דער צייט.

היטלער־דייטשלאַנד האָט אַ סוף געמאַכט צום שיינעם, בליענדיקן יידישן ישוב, אַ סוף געמאַכט צו דעם יידישן לעבן אין ריפּין.

ריפּינער אין וואַרשעווער געטאָ

זייענדיק אין וואַרשעווער געטאָ האָב איך נאָך געטראָפן אייניקע באַקאַנטע יידן־פּליטים פון ריפּין, מיטן לעצטן ריפּינער רב ר׳ נתן נאָטע נוטקעוויטש בראַש. אויף דער אַרישער זייט פון וואַרשע האָבן זיך אויך געפינען ריפּינער פּליטים — פּאָליאַקן פון ריפּין. זייער פאַרשטייער איז געווען דער ריפּינער קאָמיסאַר פון דער דאָרטיקער פּאָליציי — פּשימושינסקי. ער איז דורך די דייטשן באַשטימט געוואָרן פאַרן הויפּט־קאָמענדאַנט פון דער פּוילישער פּאָליציי, וואָס איז געשטאַנען אין דינסט פון די דייטשן. ער האָט, הייסט עס, פאַראַטן זיין פאָטערלאַנד פּוילן.

דער פאַרשטייער פון די ריפּינער יידן, הרב נתן נוטקיעוויטש, האָט זיך נישט געוואָלט בייגן פאַרן דייטשישן שטיוול און איז אומגעקומען מיט אַ העל־דישן מאַרטירער־טויט.

די דאָזיקע צוויי עפּיזאָדן האָבן נישט קיין די־רעקטן שייכות מיטן טעאַטער אין ריפּין, זיי קאָנען אָבער דינען פאַר אַ מאָס פון דער מאָראַלישער הויך און יידיש־מענטשלעכער ווירדע פון די צוויי גרופּעס פון דער באַפעלקערונג, וואָס האָבן באַוווינט איין־און־די זעלביקע שטאָט — ריפּין.

יעקב ווייסליץ

מיינע אויפטריטן אין ריפין

חשובער פריינד, שמואל כהן

באַקומען אייער בריוו, צו מיין גרויסן צער איז מיר עפּעס אַלץ פאַרפלויגן פון זכרון און — שוין אַ מעת־לעת ווי איך האַלט אין איין זוכן אין זכרון, מחמת אין יענע יאָרן האָב איך קיין אַרכיוו נישט געפירט.

זאָל עס האַבן געווען 1916, אַדער 1917 בין איך אין ריפּין־דאַבזשין געווען. אויפגעטראָטן מיט אַ ריי „וואַרט־קאַנצערטן" און פאָרטראָגן.

געשטעלט, אויב נאַר דער זכרון דינט מיר, שלום אַשס „מיטן שטראָם", י. ל. פּרצס, „ס׳ברענט", „זשאַן מאַנדלענאַ" פון אַקטאַוו מירבאָ און פאַרברענגט גאַר גוט מיט דער ריפּינער יוגנט פון אַלע שאַטירונגען.

עס האָבן זיך באַטייליקט : די פאַזנערס און איינע, אַ שיינע פריילין, וואָס האָט דערנאַך חתונה געהאַט מיט איינעם אַ קאַמינסקי. געווען דאָרט אַ גוטער ברודער גאָדל, באַקענט דאָרט דעם שפּעטערדיקן אַקטיאָר ניסנצוויג און אַ מאַנדלבוים און איינעם גאָר אַ גוטן פריינד, פוקאַטש, אַ שניידער דאַכט זיך, גאָר אַ ווויִלער און האַרציקער ידיד.

דערנאָך ווידער געקומען און געשפּילט, דאַכט מיר פּשיבישעווסקיס „צוליב גליק", האָט קיין פאַראיבל נישט, ליבע ריפּינער, וואָס כ׳געדענק אַזוי ווייניק, עס איז דאָך פאָרט איבער 40 יאָר און פאַר דער צייט געווען אין אַזוי פיל לענדער און אין אַזוי פיל שטעט.

און גלייבט מיר, אַזוי ווי איך האָב ליב געהאַט די שטעט און שטעטלעך פון פּוילן איז דאָך אין לשער ואין לספר און כ׳טראָג אַזוי פיל צער אין האַרצן, ממש, אַז כ׳קאָן שוין נישט אַזוי לאַכן, ווי ס׳האָט זיך געלאַכט אַמאָל טאַקע אין די שטעטלעך, סיי אין ערנסט, סיי אין פריידיקייט, אין קיין לאַנד האָב איך עס נישט געהאַט. איך האָב נאָך געהאַט רעמינעסענצן פונעם אַמאָליקן, ליכטיקן און פריידיקן, ווען איך בין 1951 געווען אין ישראל, אַ שאָד, אַ גרויסע, וואָס כ׳האָב אייך, ריפּינער, נישט באַגעגנט.

מיין ברכה אייך אין דער אונטערנעמונג אַרויסצוגעבן דעם יזכור־בוך, זייט מצליח, וועט ווידער באַשערט זיין צו זיין אין ישראל, וועט מען זיך זען.

אייער

יעקב ווייסליץ

אויסטראַליע

טוביה כבירי / דער יידישער פּריץ

דאָס איז געווען מיט פופציק יאָר צוריק. איך בין דעמאָלט אַלט געווען קוים צען יאָר, אָבער פאַר מיינע אויגן שטייט נאָך ווי לעבעדיק די שטאָלצע געשטאַלט פון ר׳ אליעזר בלאָס, אַ גוטבאַזיצער. צו אים האָבן געהערט די גיטער פון קאטאוו, ראזוואזין און נאָך אַנדערע ערטער.

זיין מאַיעסטעטישע פיגור און זיין גאַנצע אויפפירונג האָבן פון אים געמאַכט אַ בולטן קעגנזאַץ צו דעם דעמאָלטדיקן יידישן טיפּ פונעם קליינעם שטעטל. שוין דעמאָלט האָט ער אויף מיר געמאַכט אַ געוואַלדיקן איינדרוק. איך פלעג אים זען בעת זיינע וויזיטן אין שטאָט. דאָס איז פאָרגעקומען גענוג זעלטן און זיין יעדעס דערשיינען איז געווען אַ געשעעניש צווישן דער שטאַטישער באַפעלקערונג. מערסטנס פלעגט עס זיין אין צוזאַמענהאַנג מיט אַ קאָנפערענץ, אויף וועלכער עס זענען זיך צונויפגעקומען די גוטבאַזיצער פון דער אַרומיקער געגנט.

ער פלעגט אַריינפאָרן אין שטאָט אין אַ האַלבאָפענער קאָטש, געשפּאַנט אין פיר פערד, וועלכע האָבן געמוזט זיין פון איין קאָליר. ער פלעגט זיין אָנגעטאָן אין די טראַדיציאָנעלע מלבושים, וואָס עס האָבן דעמאָלט געטראָגן די פּוילישע יידן, האַלבע שיך מיט לאַנגע ווייסע זאָקן און זיין לאַנגע ווייסע באָרד האָט געפלאַטערט אין ווינט. זיין קוטשער, וואָס האָט געטריבן די פערד, איז געזעסן אין דער הויך צוזאַמען מיט דעם לאָקאַי אוןביידע זענען געווען אָנגעטאָן אין ספּעציעלע מונדירן.

זיין אַריינקומען אויפן זאַל, וווּ עס איז פאָרגעקומען די קאָנפערענץ, האָט אַרויסגערופן גרויס אויפמערקזאַמקייט צווישן די פּריצים, וועלכע האָבן זיך דאָרט געפונען. די דאָזיקע פּריצים, וועלכע האָבן געשטאַמט פון גרויסן אַדל און זיך געיחוסט מיט דור־דורות שלאַכטע, פלעגן ביי זיין דערשיינען אין זאַל זיך אויפשטעלן און וואַרטן ביז ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף זיין פּלאַץ, וואָס ער האָט פאַרנומען אַלס ערן־פאָרזיצער

פון דער קאָנפערענץ. ווען ער האָט גענומען אַ וואָרט האָבן אַלע צוגעהערט זיך צו אים מיטן גרעסטן דרך ארץ.

אין שטעטל זענען וועגן אים אַרומגעגאַנגען פיל מעשיות און לעגענדעס. מען האָט זיך דערציילט וווּנדערלעכע מעשיות וועגן זיין אומגעהויערן רייכטום, אויפפירונג און איידעלע מידות.

עס וואָלט פאַרנומען צו פיל אָרט דאָס אַלץ איבערצודערציילן. איך וויל דאָ איבערגעבן נאָר איייניקע, וועלכע האָבן זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון און איך בין איבערצייגט אין זייער אַבסאָלוטער אויטענטישקייט.

נישט קוקנדיק אויף זיין גרויסן רייכטום און מאַכט, וועלכע ער האָט פאַרמאָגט, האָט ער זיך דאָך אויסגעצייכנט מיט זיין סאָלידער באַציאונג צו די פּויערים און געדונגענע אַרבעטער, וועלכע זענען ביי אים געווען באַשעפטיקט, באַאַרבעט די ריזיקע שטחים פון זיינע פעלדער, געהאַקט דיביימער פון זיינע וועלדער און זיך פאַרנומען מיט דעם פישפאַנג אין זיינע גרויסע אָזיערעס. ער האָט אין זיך גאָרנישט געהאַט פון דעם אַמאָליקן פּעאָדאַל, וואָס האָט געקוקט אויף זיינע פּויערים פון אויבן אַראָפּ און באַצויגן זיך צו זיי ווי צו אַן אייגנטום. ער האָט אַלע פּויערים און זייערע פאַמיליעס געקענט ביי די נעמען, אינטערעסירט זיך מיט די באַדינגונגען, אין וועלכע זיי האָבן געלעבט און אָפט זיי אַרויסגעהאָלפן אין זייער מאַטעריעלער לאַגע.

זיין באַליבטער „האָבי" זענען געווען פערד. עס פלעגט טרעפן, אַז ער איז געפאָרן אין וועג און מיטאַמאָל דערזען ביי אַ פּויער אַ שיין פערדל, וואָס איז געווען איינגעשפּאַנט אינעם דאָרפישן פורל. ער פלעגט הייסן אָפּשטעלן זיין קאָטש און זיך געוואָנדן צום פּויער, וויפל ער וויל פאַרן פערדל, ער זאָל עס פאַרקויפן. דער פּויער, וועלכער האָט שוין געוווסט פונעם פּריצס שוואַכקייט, האָט זיך געהייסן באַצאָלן גאָר אַ הויכן פּרייז. ר׳ אליעזר האָט זיך מיט אים נישט געהאַנדלט

און אים גלייך אויפן אָרט באַצאָלט וויפל ער האָט פאַרלאַנגט און גלייך עס איינגעשפּאַנט אין זיין קאַטש.

די דאָזיקע ליבע צו פערד איז איבערגעגאַנגען אויך צו זיינע קינדער און אייניקלעך. דורכפאָרנדיק פאַרביי זיינע גיטער האָט מען זיך אָפט געקענט אָנ־טרעפן אויף אַ מאָדנע בילד: אַ רייטער אין חסידישע קליידער האָט גאַלאָפּירט איבער די פעלדער און די פּאָלעס פון זיין שניטראָק זענען געווען צעשפּרייט אין ביידע זייטן און ווי פענער געפלאַטערט אין ווינט.

זיין ברייט פאַרצווייגטע פאַמיליע איז געזעסן אינעם „הויף” פון דעם גוט קאַטאַוו. אינעם דאָזיקן „הויף” פלעגט שטענדיק זיך רוישן און טומלען. עס פלעגן קומען אַהין נאָענטע און ווייטע קרובים מיט זייערע משפּחות. עס האָבן דאָרט אויך געוווינט די מלמדים און שוחטים. עס פלעגן קומען שליחים פון רביים, פאַרבעטענע געסט און סתם אורחים. צום עסן פלעגן אַלע זיצן ביים רייך־געדעקטן טיש און עסן צוזאַמען מיט די יידישע דינער און דינסטן, וועלכע האָבן זיך דאָרט געפילט אייגן און היימיש. אַ באַזונדערן טיש האָבן געפירט די קריסטלעכע דינער און דינסטן.

דער „הויף” אין קאַטאַוו איז געווען דער צענטער, פונוואַנען ר׳ אליעזר האָט אָנגעפירט מיט דער ווירט־שאַפט אין אַלע זיינע גיטער און אונטערנעמונגען. ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע אויסערגעוויינ־לעכע פעאיקייטן, וועלכע האָבן אים באַרימט געמאַכט אין דער גאַנצער געגנט.

מיר איז שווער צו זאָגן עפּעס וועגן זיינע קענ־טענישן אין תורה, וועגן זיין חכמה אין גייסטיקע ענינים. איך בין דעמאָלט געווען צו יונג, אַז איך זאָל היינט קענען אורטיילן וועגן דעם. דאַקעגן געדענק איך זיין האַלטונג און באַציאונג צו די תלמידי חכמים פון אונזער שטעטל, צו וועלכע ער האָט זיך באַצויגן מיט גרויס דרך ארץ און באַשיידנקייט. זיין הויז איז געווען אָפן פאַר די לערנער און תלמידי חכמים, וועלכע האָבן

געגעסן ביי זיין טיש און געצויגן פון אים זייער פּרנסה.

איין מאָל איז צו אונז אין געוועלב אַריינגעקומען ר׳ אליעזרס קוטשער און האָט אונז דערציילט די פאָל־גנדיקע פּאַסירונג, וועלכע איך ברענג דאָ מיט זיינע ווערטער:

„היינט אינדערפרי איז דער „פּאַן” געזעסן מיטן „רבין” (דאָס האָט ער געמיינט דעם מלמד, וואָס האָט געלערנט מיט זיין זון און איידעם) און זיי האָבן גע־טרונקען טיי. מיטאַמאָל האָט דער „פּאַן” באַמערקט, אַז דער „רבי” האָט נישט געענדיקט דאָס טרינקען די טיי. פרעגט אים דער „פּאַן”: מיין טיי שמעקט אייך נישט?” דער „רבי” האָט געענטפערט: „ווייזט אויס, אַז איך בין נישט צוגעוווינט צום היגן וואַסער”. דער „פּאַן” האָט אַ געשריי געטאָן צו מיר: „סטעפּאַן, שפּאַן גלייך די קאַשטאַנעס און פאָר גיך אין שטאָט און ברענג פון דאָרט דאָס בעסטע וואַסער”. ווייזט אויס, אַז דער „רבי” איז זייער אַ הייליקער, אַז דער „פּאַן” האָט ספּעציעל פאַר אים געהייסן ברענגען גוט וואַסער צום טרינקען”.

סטעפּאַן האָט זיך דערביי איבערגעצלמט אין גרויס ערפורכט.

ר׳ אליעזר בלאַס איז נפטר געוואָרן אין די יאָרן פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה.

נאָך זיין פּטירה האָבן זיינע קינדער זיך צעשפּרייט איבער דער גרויסער וועלט, האָבן אויפגעהערט צו פאַרנעמען זיך מיט די גיטער און אַוועק אין די גרויסע שטעט.

ר׳ אליעזר איז נישט געווען דער איינציקער גוט־באַזיצער אין אונזער שטעטל. פון די אַלטע לייט האָב איך געהערט דערציילן וועגן אַנדערע יידישע גוט־באַזיצער און יידישע ערד אַרבעטער, וועלכע זענען געגאַנגען נאָכן אַקער מיט אַ ספר אין דער האַנט. איך אַליין האָב אָבער נאָר געקענט בלויז ר׳ אליעזרן, וועמענס שיינע געשטאַלט איז אויף שטענדיק געבליבן איינגעקריצט אין מיין זכרון.

טוביה כבירי / שטעטלדיקע טיפּן און זייערע צונעמען

אַט שווימען אויף פאַר מיינע אויגן די פאַר־שידענע טיפּן פונעם שטעטל, די צו וועלכע מיר, יוגנטלעכע, האָבן זיך באַצויגן מיט גרינגשעצונג. אין שטעטל האָט כמעט יעדער איינער געהאַט אויסער זיין אָפיציעלן פאַמיליען־נאָמען אין פּאַספּאָרט אויך אַ צונאָמען, וועלכער פלעגט אים מער־ווייניקער כאַראַקטעריזירן, ווי צום ביישפּיל: דער רויטער יצחק, דער גרינער אברהם, דער געלער יוקב, דער שוואַרצער קאָפּ, דער הויכער יחזקאל, די שוואַרצע אַלמנה, די הויכע רבקה, די קליינע רחלעיע, עקיבא שלופקאָפּף, יואל דער אייזנקנעטער, אברהם ראַצעס, די גערציאַקעס, דוד נאָעס א. אַ. וו. און האָט דאָס שטעטל איינעם אַ נאָמען געשענקט, איז עס געווען צוגעקלעפּט צו אים זיין גאַנצן לעבן. ווער עס איז געווען דער סנדק פונעם נאָמען האָט מען קיינמאָל נישט געוווסט.

נעמען מיר, למשל, דעם גרינעם אברהם, אַ ייד, אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט אַ שאַרף שפּיציק בערדל, שטענדיק אין באַוועגונג. קיינמאָל נישט געהאַט קיין צייט, די גאַנצע שטאָט אויף זיין קאָפּ. מאַכט זיך אַז אַ ייד איז חולה מסוכן, און מ׳דאַרף עפּעס טאָן — אַ דאָקטאָר, אַ מנין אויף תהילים. לויפט דער גרינער אברהם, האַקט אָפּ די טירן, ער שטעלט עס צונויף. דאַרף אַן אָרעמע אַלמנה חתונה מאַכן אַ טאָכטער אין די יאָרן... לויפט דער גרינער אברהם צו שדכנים און מחותנים. נישטאָ ביי אים קיין שום אָפּהאַלט פאַר העלפן צו הכנסת כלה פון אַן אָרעם יידישן מיידל. דאַרף אַ בן־טובים שטיין צום פּריזיוו, לויפט דער גרינער אברהם מיטן שטעקן אין האַנט — צי ער העלפט עפּעס, ווייס איך נישט, נאָר ער לויפט און רוט נישט. פרייטיק־צונאַכטס, ווען מיר, קליינע חברה קונדסים, זיצן אַרום דעם טיש בעת דער תפילה פון קבלת שבת, ריין אָפּגעצוואָגן, די פּאהלעך אויסגעקעמט און געקרייזלט דורך אונזערע ליבע מאַמעס, שטייט דער גרינער אברהם אויף דער וואַך נעבן טיש און היט, מ׳זאָל ווי געהעריק נאָכזאָגן „ברוך הוא וברוך שמו" און שיין מיטזינגען מיטן בעל־תפילה דעם לכה דודי. און אָך און ווי איז צו דעם, וואָס ער האָט אויף אים אַן אויג געוואָרפן, זיין לאַנגע האַנט דערגרייכט איבער דער גאַנצער לענג פונעם טיש און „ער" מעג — קיין שום פאָטער וועט זיך נישט אַריינמישן...

שמואל כהן / **ר' יחזקאל שוחט**

ווען איך בין נאָך געווען אַ ייִנגל, פלעג איך ליב האָבן צו הערן שבת זיין דאַוונען תפילת מוסף; היינט ווער שמועסט נאָך, אַז עס זענען געקומען ימים נוראים און ר' יחזקאל שוחט פלעגט זיך אַוועקשטעלן ביים עמוד, אונטערגעהאָלפן דורך זיינע צוויי זין — פון רעכטס איז געשטאַנען אליהו, דער עלטסטער זון און פון לינקס דער יונגערער מרדכי. ווער עס האָט נישט געהערט אים דאַוונען, ווייסט נישט וואָס עס הייסט אַ בעל־תפילה.

נעבן בית המדרש איז געשטאַנען די גרויסע שול, מיט איר ברייטן פאַרנעם. דער חזן, אַז ער פלעגט שטיין ביים עמוד פון דער גרויסער שול, פלעגט מען אים קוים אַרויסזען, ווייל ער איז געווען אַ קליינינקער, אַ נידעריקער, און זעלטן האָט ער זיך גענומען צו הילף משוררים.

דאַקעגן איז דער בית המדרש נישט געווען פון גרויסן פאַרנעם און דאָ איז געווען דער בעל תפילה ר' יחזקאל שוחט אַ ייִד פון אַ הויכן געוווקס און ברייטע אַקסלען. איך דערמאָן זיך, אַז ווען ער פלעגט שטיין ביים עמוד ימים נוראים אָנגעטאָן אין זיין ברייטן, ווייסן קיטל, מיטן טלית און עטרה הויך איבערן קאָפּ באַדעקט, פלעגט ער אויסזען נאָך גרעסער און העכער.

ווען ער פלעגט צוקומען צו דער תפילה „הנני העני ממעש” און זאָגן דאָס קאַפּיטל „שדי איום ונורא, היה נאָ מצליח דרכי”, האָט ער אויסגעזען אין מיינע אויגן גרויס און העלדיש, און מיר האָט זיך פאָרגעשטעלט דאָס בילד ווי עס ס'שטייט ר' לוי יצחק פון בערדיטשעוו, טענהט זיך אויס מיטן רבונו של עולם און בעט אַ הילף פאַר זיין פאָלק ישראל.

ביים ריפּינער עולם איז געבליבן באַליבט דער האַרציקער בעל־תפילה, ווי אַ שליח, וואָס האָט מיט ערלעכקייט געדינט דעם ציבור. און מיט גרויס כבוד וועט בלייבן פאַרצייכנט דער אָנדענק פון יחזקאל שוחט ז"ל.

אַ מעשה מיט אַ פאַלשן בעל תפילה

עס דערמאָנט זיך מיר די מעשה מיט אַ בעל־תפילה, וואָס האָט אויפגעקאָכט דעם גאַנצן עולם פון בית המדרש.

געווען איז דאָס אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, און איבער די שטעטלעך פלעגן אַרומפאָרן טרופּעס אַרטיסטן און שפּילן יידיש טעאַטער. מאַכט זיך אַ מעשה, אַז אין ריפּין באַווייזט זיך אַ טרופּע אונטער דער לייטונג פון אַ מאַן מיטן נאָמען דורין, אַ ייִד פון מיטעלן וווקס, מיט אַ גרויסן בויך, און אויסגעזען ווי אַ סוחר.

פרייטיק־צו־נאַכטס באַווייזט ער זיך אין בית המדרש, פאַרופט זיך אַלס בעל־תפילה און בעט זיך ביים גבאי, ער זאָל אים דערלויבן דאַווענען פאַרן עמוד.

געוויינלעך, אַלס אורח, האָט מען אים צוליב געטאָן און מכבד געווען מיט דער מצווה. היות ווי דער מאַן האָט פאַרמאָגט אַ שיינע שטימע, און ער האָט געדאַוונט מיט אַ האַלב־חזנישן ניגון,איז ער ביים עולם אָנגענומען געוואָרן, און ביידע צדדים האָבן זיך באַדאַנקט. אויף צו מאָרגנס, שבת צו שחרית, איז ער ווידער אַ מאָל געקומען מיט דער דעה צו שטעלן זיך פאַרן עמוד. און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן די טראַגעדיע... אַזוי ווי עס האָט זיך שוין אַנטפּלעקט דער גאַנצער סוד, אַז דער בעל־תפילה איז נישט מער ווי אַ טעאַטער־שפּילער; און מחמת אין יענער צייט איז געווען אָנגענומען אין פרומע קרייזן, אַז אַן אַקטיאָר איז גאָר אַ חרפּה, און טעאַטער איז בכלל נישט קיין יידישער מנהג, האָט מען אים גאַנץ שיין איבערגעבעטן און פאַרטריבן פון בית המדרש. טאָמער מיינט איר, אַז דערמיט האָט עס זיך געענדיקט, האָט איר אַ גרויסן טעות, ווייל טאַקע דעם זעלבן טאָג, מוצאי שבת, איז אין ריפּינער טעאַטער־זאַל אויפגעפירט געוואָרן די באַוווסטע פאָרשטעלונג „בר כוכבא”

די זעלבע טרופע פון דעם בעל תפילה וועגן וועלכן עס רעדט זיך דאָ, און ער אַליין האָט אָנטייל גענומען אין דער ראָל פון „בר־כוכבא".

פאַרשטענדלעך, אַז דער טעאַטער־זאַל איז געווען פאַרפולט מיט אַ גרויסן פובליקום, ווייל ריפינער עולם האָט תמיד ליב געהאַט טעאַטער און נישט אַדורכגעלאָזט קיין שום געלעגנהייט. די פאַרשטעלונג האָט זיך אָנגעהויבן פינקטלעך לויטן פראָגראַם. אויבן־אָן, אויף די ערשטע פלעצער, איז געזעסן חיים לייב פוקאַטש, און אין המשך פון שפילן איז געווען קענטיק אויף זיין פנים אַן אומצופרידנקייט (ווי עס איז באַוווסט, האָט חיים לייב פוקאַטש אַליין אָנגעפירט מיט אַ טעאַטער־קרייז און טאַקע אַליין אויסגעפירט אויך די ראָל פון „בר־כוכבא").

ווי עס האָט זיך שפעטער אַרויסגעוויזן איז אים נישט געווען צום האַרצן זייער שפילן. איז ער געזעסן מלא חימה און דאָך אויסגעוואַרט ביזן סוף; און גאָר צום סוף, ווען די אַרטיסטן האָבן זיך באַוויזן און באַגריסט דאָס פובליקום, איז שוין פוקאַטש געשטאַנען אויף דער סצענע, געטאָן אַ מאַך מיט דער האַנט און אויסגעשריגן:

„גענוג שוין! גענוג חוזק געמאַכט! וואָס דענקט איר, אַז איר וועט מאַכן פון יידישן טעאַטער אַ פורים שפיל? ריפינער עולם איז נישט קיין גולם. איר קענט אַפילו נישט שפילן די ראָל אַלס בעל־תפילה אין בית המדרש".

דער שומר שבת

געווען איז ער אַ מאַן אין די מיטעלע יאָרן, העכער פון מיטעלן וווקס, אַ בעל גוף, ברייטביייניק, אַ ברייט פנים באַדעקט מיט אַ ברייטער גאָלדענער באָרד.

ער איז געווען אַ לערנער, אַ חסידישער ייד פון גערער שטיבל, און פלעגט זיצן יומם ולילה און לערנען. נישט געפירט קיין מסחר אָדער מלאכה. זיין באַשעפטיקונג איז געווען עבודת הבורא, אַלץ האָט ער געטאָן לשם שמים, און אַזוי האָט ער גענומען אויף זיך אָפצוהיטן דעם שבת אין שטאָט.

נחום לייביש האָט ער געהייסן, און גערופן האָט מען אים: „ר' נחום לייביש, דער שומר שבת". ער האָט אויף זיך אַרויפגעלייגט אַ שווערן עול: יעדן פרייטיק, ערב שבת, פלעגט ער אַדורכגיין איבער דער שטאָט און דערמאָנען אַלע, אַז זיי זאָלן שליסן צו דער צייט זייערע קלייטן; און אַז ער פלעגט שוין טאַקע קומען צו אַ פלאַץ און עס איז שוין געווען קרוב צו ליכט־צינדן, פלעגט ער שוין גאָר נישט זאָגן און גלייך פאַרקלאַפן די לאָדנס פון קלייט.

אַ זעלטענער טיפ ייד איז דאָס געווען דער ר' נחום לייביש, און נישט יעדער האָט זוכה געווען צו קויפן זיין עולם הבא מיט די מצוות און מעשים טובים ווי ער האָט זיך געקויפט. דערביי דאַרף מען נישט פאַרגעסן די פאַרדינסטן פון זיין פרוי רוטשע, וואָס איז געווען די ריכטיקע אשת חיל, אים באַפרייט פון דאגת פרנסה און דערמיט אים געגעבן די מעגלעכקייט צו זיצן און לערנען. אַליין געזאָרגט פאַר דער שטוב און עס איז אויך אַ חוב צו דערמאָנען זייערע צוויי טעכטער, חברות און מיטאַרבעטערינס פון דער נאַציאָנאַלער יוגנט־אָרגאַניזאַציע. דאָס איז רבקה יהודית גאָלדבראַך און איר חנוודיקע שוועסטער, שרה.

דער בעל חלומות

געווען איז ער אַ יונגערמאַן פון הויכן וווקס, מיט אַ קאָפ העכער פון יעדן, אַ שלאַנקער, אַ לאַנג פנים באַדעקט מיט אַ גאַנץ קליין בערדעלע און דורך זיינע ברילן האָבן זיך אַרויסגעזען פאַרחלומטע אויגן. ער איז געווען אַ קורצזיכטיקער, אָבער דערפאַר מיט אַ גאַנץ ווייטן קוק. באַלאַנגט האָט ער צו דער פאַרטיי „המזרחי" — אַזעלכער איז געווען ר' יעקב וואַרשאַוויאַק ז"ל.

אַז ער פלעגט פירן וויכוחים און רעדן וועגן ציוניזם, איז ס'געווען פול מיט פאַנטאַזיעס און חלומות, ווי אַזוי עס וועט אַ מאָל אויסזען אין ארץ־ישראל. מיט עקשנות האָט ער פאַרטיידיקט זיין מיינונג, וואָס האָט אין יענער צייט אויסגעקוקט ווי אַ חלום און פאַנטאַזיע.

געווען אין ריפין אַ צווייטער מין בעל־חלומות, אַ ייד אַן עקשן, און גערופן האָט מען אים ר' איטשע־נחמיה. ער איז געווען אַ ייד אַ למדן, תמיד פאַרטיפט אין רעיונות, עפעס אַ מין קבלה־מענטש. איך געדענק

אים פון אַמאָל, ווען ער פלעגט אַריינקומען אין בית המדרש און אויפווייזן מיט אותות און מופתים על פי גימטריא פון דעם און דעם פסוק, אַז אין דעם און דעם באַשטימטן יאָר וועט קומען משיח. און אַז ר׳ איטשע נחמיה האָט געלייגט דערויף דעם סטעמפּל, איז במילא שוין געווען איבעריק צו פירן וויכוחים. אָבער גאַנץ אַנדערע רעיונות, פאַנטאַזיעס און חלומות האָט פאַרמאָגט וואַרשאַוויאַק. אַט דערמאָנט זיך זיין רעדע וואָס ער האָט געהאַלטן, אין וועלכער ער האָט אויסגעמאָלן ווי אַזוי עס וועט אויסזען ארץ־ישראל:

„...איך קום קיין תל־אביב און וויל באַזוכן מיין פריינד, וואָס הייסט מאָרגענשטערן, גיב איך אַ קוק און זע, אַז מיט גרויסע אותיות איז אָנגעשריבן אויף זיין שילד גאָר „שחר“. איך גיי מיר ווייטער ווייטער און באַגעגן אַ מאַן אַ בעל־עגלה, וואָס פירט לייט, פון פּלאַץ צו פּלאַץ. איך רעד צו אים אין מיין שפּראַך, און ער ענטפערט מיר אין לשון־קודש. און אַזוי פירט זיך פון פיש־מאַרק ביזן שוסטער און שניידער, אַלע ענטפערן מיר אין לשון קודש“. און אַז ער רעדט וועגן חזון ישעיהו, וואָס ס׳וועט זיין באחרית הימים, ווען כלי־זין וועלן פאַרוואַנדלט ווערן אין אַגראַר־כלים, זאָגט וואַרשאַוויאַק אַזוי:

„איך קום קיין ארץ־ישראל און איך קוק זיך אַרום איבערן לאַנד, איבער זיינע ישובים און גרענעצן. איך פרעג זיך, ווו זיינען אייערע סאָלדאַטן, אַרמייען און גרענעץ־היטער. ווייזט מען מיר אויף מחנות חלוצים, חברים פון קיבוצים און קבוצות, וועלכע אַרבעטן אויף די פעלדער — און דאָס איז אונזער אַרמיי, זאָגט מען מיר...“

ר׳ יעקב וואַרשאַוויאַק איז געווען אַ בעל־חלומות אַ פאַנטאַזיאָר, אָבער זיינע פאַנטאַזיעס זענען טיילווייז פאַרווירקלעכט געוואָרן, העברעאיש איז געוואָרן אַ פאָלקס־שפּראַך, גענוי אַזוי ווי ער האָט געטרוימט אין ריפּין מיט העכער 40 יאָר צוריק. און אויך דער נח״ל די פאַרמאַציעס פון אונזער אַרמיי, וואָס פאַראייניקט זעלבסט־שוץ מיט לאַנדווירטשאַפטלעכער אַרבעט — אויך דאָס איז אַ קערנדל פון וואַרשאַוויאַקס טרוים מיט העכער 40 יאָר צוריק אין ריפּין.

גרשון סקורקא / אמאל איז געווען...

איך דערמאָן זיך די ווינטער־נעכט אין גערער שטיבל, דאָרט האָבן מיר געלערנט סיי ביי טאָג און סיי ביי נאַכט, נאָר צווישן מנחה און מעריב איז געווען נאָר אַ האַלבע שעה הפסקה און עס האָט זיך נישט געלוינט צו פאַרטיפן אין אַ סוגיא, זענען מיר געזעסן און זיך צוגעהערט ווי די דערוואַקסענע שמועסן צווישן זיך. דאָרטן איז געווען אַ ייד וואָס זיין מיליטער־דינסט האָט ער דורכגעמאַכט אויפן ווייטן מזרח. ער האָט געהייסן לעוויטאַן. טיילמאָל פלעגט ער צונויפנעמען אַלע קינדער און דערציילן פאַרשידענע גוזמאות, צומיינסטן פון כאַרבין.

אויפן אַלטן יידישן בית־עלמין, ביי דער עלעקטראָווניע, איז געלעגן אַ ריפּינער רב, וואָס האָט געלעבט מיט הונדערט יאָר צוריק. מען האָט אים גערופן דאָס צדיקל. נאָך אים איז געקומען הרב לוריא. דער הרב לוריא איז געווען פריער רב אין נאָוואָגרודעק ביי גראָדנע. זיין פרוי האָט געשטאַמט פון סטאָלפּצי, אַ שטעטל, ביי דער רוסישער גרענעץ. עס איז אויך געווען אַ מורה־הוראה, ר׳ פישל דן זאַנאַבענד. ער האָט געשטאַמט פון טשעכאַנאָווער רבין און פלעגט זיך אונטערשרייבן אפרים דן אבן שבת.

איך מיט ירוחם בינענפעלד פלעגן זיצן ביי טאָג און לערנען טיילמאָל ביי אים און טיילמאָל ביים רב. מיר זענען אויך געווען פאַראינטערעסירט צו זען ווי אַזוי ער פסקנט שאלות. עס דערמאָנט זיך מיר ווי איין מאָל איז געקומען פרוי ראַטמאַן מיט אַ שטיקל געבראָטענער לעבער, אין וועלכער עס איז געווען אַ טשוואָק. ר׳ פישל דן האָט געהייסן דער פרוי קומען אין אַ

שעה אַרום. דורך דער צייט האָט ער מיט אונז אַדורכגעשמועסט דאָס גאַנצע פּראָבלעם; אויב ער וועט טריפה מאַכן און פיל יידישע פאַמיליעס האָבן דאָך געקויפט פלייש פון דערזעלבער קו. וועט דאָך דער שאָדן זיין אַ גרויסער. פלוצים פרעגט ער אונז. מיט וואָס עס פאַרנעמט זיך דער ראטמאַן. האָבן מיר געענטפערט, אַז ער האָט אַ קאָלאָניאַלקראָם. הערנדיק דאָס איז ער געוואָרן מלא שמחה, און מיד גלייך געהייסן גיין און רופן די פרוי ראטמאַן. ווען די פרוי איז געקומען, האָט ער איר געפרעגט, צו זי הייצט די קיך מיט ברעטלעך פון קעסטלעך. די פרוי האָט געענטפערט יאָ. אויב אַזוי איז אַלץ כשר — זאָגט ער — ווייל מסתמא איז דער טשוואָק פון אַ קעסטל... נאָרמאַל קען נישט זיין אַ טשוואָק אין דער לעבער.

נאָך אַן עפּיזאָד: לעצטנס איז אין ריפּין געווען אַ חברה ביקור חולים. מיין שטיף־טאַטע יעקב פיינמעהל איז געווען קאַסירער און סעקרעטאַר. די ריפּינער דאָקטוירים פלעגן באַקומען אַ נאָרמאַלן פּרייז פון 10 זלאָטעס ווען זיי פלעגן גיין אויף אַ באַזוך צום חולה און 5 זלאָטעס ווען דער חולה פלעגט קומען צו זיי, אָבער ביים ביקור חולים פלעגן זיי נעמען נאָר 3 זלאָטעס אָדער 1.50. דער סדר איז געווען אַזוי: די יידן פלעגן קומען צו אונז באַצאָלן 1.50זל. אָדער 0.75 און באַקומען אַ צעטל צום דאָקטאָר. דער דאָקטאָר האָט שוין דאַן פון זיי גאָרנישט גענומען. טייל יידן פלעגן באַקומען פון אונז דאָס צעטל בחינם. געווען אויך יידן, וואָס האָבן נישט געוואָלט נהנה זיין פון ביקור חולים, און אויך נישט געהאַט צו באַצאָלן דעם פולן פּרייז צום דאָקטאָר, און זיי האָבן אונז געצאָלט 3 זלאָטעס און 1.50 פאַרן צעטל, ד. ה. דער ביקור חולים האָט ביי זיי גענומען אַזוי פיל וויפל דער דאָקטאָר קאָסט. פאַרשטייט זיך, אַז ווען זיי גייען צום דאָקטאָר אָן דעם צעטל מוזן זיי באַצאָלן דעם נאָרמאַלן פּרייז. אַלע ביקור חולים געשעפטן האָט מיין שטיף־טאַטע איבערגעגעבן מיר צו פירן.

אין אַפּריל 1939, נאָכדעם ווי היטלער ימח שמו האָט געקינדיקט דעם נישט־אַגרעסיע־פּאַקט מיט פּוילן, און מען האָט שוין געפילט די אומרואיקייט אויף די גרענעצן, דעמאָלט האָבן זיך די ריפּינער שקצים

דערמאָנט, אַז זיי האָבן נאָך נישט באַיקאָטירט די יידישע קראָמען און האָבן זיך גענומען שטעלן פּיקעטן ביי די יידישע קראָמען. איין מאָל איז מיר אויסגעקומען צו דיסקוטירן מיט אַזאַ פּיקעטניק, וועלכער איז געגאַנגען מיט מיר אינאיינעם אין דער שול. איך האָב אים געגעבן צו פאַרשטיין, אַז עס וואָלט געווען פיל בעסער פאַר פּוילן ווען מען גיט אַכטונג אויף די גרענעצן איידער אויף די יידישע קראָמען... באַזונדערס, האָב איך מוסיף געווען, אַז כל זמן פּוילן איז נאָך זעלבשטענדיק, וועט נישט זיין די אָרדענונג וואָס זיי ווילן איינפירן.

אין צוויי חדשים אַרום קומט אַריין צו אונז אַ פּאָליציאַנט און פרעגט זיך וואָס איך האָב געזאָגט דעמאַלט, דעם 2־טן אַפּריל. איך האָב אים דערציילט, און ער האָט אַלץ פאַרשריבן. דערנאָך האָב איך זיך דערמאָנט, אַז דער צווייטער אַפּריל איז אויסגעפאַלן דעם ערשטן טאָג פסח און איך האָב דאָך נישט געהאַנדלט אום יום טוב. זיי האָבן פּשוט אויפגעגעבן אַן אַנדערע דאַטע. און דעריבער האָב איך גערעכנט, אַז איך וועל האָבן אַן אַליבי.

אין עטלעכע וואָכן אַרום האָט מען מיך גערופן צום אַדמיניסטראַטיוון געריכט. איך האָב מיך פאַרטיידיקט, אַז דעם צווייטן אַפּריל איז דאָך געווען יום טוב. זאָגט דער באַאַמטער, אַז אים איז קיין אונטערשיד נישט וועלכן טאָג דאָס איז געשען, און אַז איך האָב עס געזאָגט — דאָס גלייבט ער, און ער האָט מיך פאַרמשפּט פאַר באַליידיקן די פּוילישע אָרדענונג.

שפּעטער, איין מאָנאַט פאַר דעם מלחמה־אויסברוך, בין איך געגאַנגען צום סטאַראָסטווע וועגן באַקומען אַ פּאַספּאָרט און איך האָב געטראָפן דעם זעלבן באַאַמטן. פרעגט ער מיך, מיט וואָס איך קען באַווייזן, אַז איך בין אַ פּוילישער בירגער? ווייז איך אים מיין מאַמעס פּאַספּאָרט. דאָס איז אים נישט געפעלן געוואָרן, און ער האָט פאַרלאַנגט, איך זאָל אים ווייזן מיין טאַטנס פּאַס. זאָג איך אים, אַז מיין טאַטע איז געשטאָרבן נאָך איידער פּוילן איז געווען אַ מלוכה. ענטפערט ער, אַז אויב אַזוי איז דאָך דער טאַטע געווען אַ רוסישער בירגער, און דעריבער בין איך אויך אַ רוסישער בירגער. טראַכטנדיק, אַז איך וועל שוין

ב ע ר ד ר אַ ט ו ו א /

רואיקע גאסן, רואיקע יידן

דער אַריינפאָר קיין ריפּין איז געווען באַרג אַראָפּ און עס זענען געווען פיר וועגן — פון שערפּץ, מלאַווע, בראָדניץ און דאָבזשין. דאַקעגן איז דער מאַרק, וואָס האָט זיך געפונען אין מיטן שטאָט, געלעגן באַרג־אַרויף — אַ גרויסער פּלאַץ, וואָס אַרום זענען געווען בלויז יידישע געשעפטן פון אַלע מינים סחורות. אין מיטן פון מאַרק איז געווען אַ גאָרטן, אַרומגעצוימט מיט אַ הילצערנעם פּלויט, און אין מיטן פון גאָרטן איז געשטאַנען אַ הויכער אייזערנער שטאָלב, וואָס דער לאָמפּ אין זיין שפּיץ האָט באַלויכטן מיט עלעקטריש ליכט דעם מאַרק אין די נעכט. צוויי מאָל אין וואָך זענען אויף דעם פּלאַץ פאָרגעקומען מאַרק־טעג — דינסטיק און פרייטיק; די יידישע קליינהענדלער פלעגן אַרויסשטעלן זייערע סטראַגאַנעס מיט סחורות, און פון די אַרומיקע דערפער זענען אָנגעפאָרן פויערים מיט זייערע תבואות, עופות, אייער, פּוטער און אַנדערע פּראָדוקטן, וואָס זיי האָבן פאַרקויפט און פאַרן געלט איינגעהאַנדלט פאַרשידענע סחורות פאַר זייערע פאַמיליעס.

צו די געשעפטן און הענדלער פלעגן די יידישע שפּיליטערן צושטעלן מיט זייערע לאַסט־מאַשינעס סחורות פון וואַרשע, לאָדזש, אָזערקאָוו און אומגעגנט.

(סוף פון ז. 728)

קיין פּאַס נישט באַקומען, האָב איך אים געזאָגט, אַז מיין טאַטע און זיידע זענען אַלע געבוירן אין ריפּין, און אויב זיי זענען רוסישע בירגער איז דאָך מסתמא ריפּין אויך אַ רוסישע שטאָט...

נאָך דער מלחמה בין איך געווען אין ריפּין עטלעכע מאָל. אינטערעסאַנט, אויף גרשון בירמאַנס הויף איז געווען אַ ביוראָ פאַר צוריקגעקומענע, דאָרט איז אויך געווען אַ קיך פאַר פרעמדע בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. איך בין געשלאָפן ביי אליעזר גאַלדרייך. ער איז דעמאָלט געווען אַן אויספאָרשער פון קריגס־פאַרברעכער.

אָשר, שמחה קאָרענשטיין און מיכאל ביעזינסקי. זיי זענען געווען די ריפּינער שפּיליטערן.

ווען עס האָט זיך צעבושעוועט דער אַנטיסעמיטיזם אין פּוילן און זיין פאַרמעסט אַרויסצורייסן דעם האַנדל פון די יידישע הענט, האָט די קרייז־מאַכט געפּסלט צוויי פון די יידישע שפּיליטערן — דער דריטער דאַקעגן האָט פאָרגעזעצט זיין באַשעפטיקונג און מצליח געווען. גאַנץ ריפּין האָט געקאָכט מיט דעם פאַל. אָבער אויך די געפּסלטע צוויי האָבן זיך פאַרשטענדיקט, געמאַכט אַ יד אחת און ווייטער געפירט די סחורות...

די יידישע טרעגער אין ריפּין, וואָס האָבן פאַרנומען זייער פּלאַץ ביים טויער, זענען געווען יעדן באַקאַנט: מאיר לייב קליין, זיינוול קליין, לייב קאָלטאָן, אהרן קאָלטאָן, הערש קאָלטאָן, מאיר דראַטווא, שעיה קזשיוואַל, יעקב גאַלאַנט. זיי האָבן פאַרנומען גליקיעס טרעפּ און עס פאַרוואַנדלט אין זייער זיצפּלאַץ. זייערע מכשירים זענען געווען אויף זיי אַרומגעוויקלט: די שטריק. ווען עס האָט געדאַרפט אָנקומען אַ מאַשין מיט סחורה האָבן זיי שוין אַרויסגעשיקט אַן אויסשפּירער און ביינאַכט איז געשטאַנען אויף דער וואַך אַ שומר וואָס פלעגט זיי אויפוועקן מיטן אָנקום פון אַ מאַשין.

די צווישן־שטעטישע קאָמוניקאַציע איז געווען אַ קאָנצעסיע פון אַ ייד, שפּעטער אָבער האַט מען זי אים צוגענומען און מ׳האָט עס איבערגעגעבן אין קריסטלעכע הענט.

חיים־הערש בלאכאזש

מען פלעגט זאָגן, אַז יעדע שטאָט און שטעטל האָט געהאַט זיינע טיפּן, חכמים און וויצלער, און ריפּין קען זיך אויך נישט פאַרשעמען מיט אירע געשטאַלטן: אין טשאַרקעס הויז האָט דעם אונטערטייל פאַרנומען חיים הערש בלאַכאַרזש, וואָס האָט דאָרט געהאַט אַ וואַרשטאַט פון בלעכעריי און פלעגט פאַריכטן

פאַרשידענע כלים. זיין ווייבל דאָקעגן איז געווען אַ קליינינקע — ער איז געווען ביי אַ צוויי מיט אַ האַלבן מעטער די הויך, דער העכסטער מענטש פון שטאָט. פלעגט ער זיצן פאַר זיין וואַרשטאַט מיט אַ שטעקן אין האַנט, און ס׳פלעגן זיך פון אים שיטן וויצן. ער פלעגט יעדן מענטש פאַרהאַלטן און אים „פאַרקויפן״ אַ ביסל וויצן.

ווען ער פלעגט נישט צאָלן די שטייערן, האָט דער שטאָט־פּרעזידענט געשיקט אַ שליח מיט אַ צעטל צו חיים הערשן, און אַזוי ווי דער שליח האָט נאָר אים איבערגעגעבן דאָס צעטל — האָט עס חיים הערש גלייך אין זיינע אויגן צעריסן און געזאָגט, אַז אויב דער פּרעזידענט דאַרף אים, זאָל ער קומען צו אים, איך בין גרעסער פון אים. אַזוי האָט דער שטאָט־פּרעזידענט דאָס איבערגעגעבן אין געריכט, און חיים הערשן האָט מען צוגעפּסקנט צוויי וואָכן אַרעסט און מ׳האָט אים איינגעזעצט אין קאָזע. חיים הערש איז אויך אין אַרעסט נישט אָפּגעשטאַנען פון זיינע וויצן, און אויך דאָרט האָט ער אָנגעצונדן אויפן גאַנצן פענצטער חנוכה־ליכטלעך.

נחום־לייביש

נחום לייביש איז געווען אַ ייד מיט אַ סך תורה און חכמה אַ סך צייט געווידמעט דעם לערנען. ער איז געווען דער שבת־גענעראַל אין שטאָט, און גלייכצייטיק געווען באַקאַנט אין ריפּין פאַר אַ פיינעם אָרענטלעכן מענטש, און די באַפעלקערונג האָט אים געשעצט פאַר זיין חכמה.

הערש־נטע דער גבאי

אַ שכן פון נחום לייבישן איז געווען הערש נטע, דער גבאי פון בית־המדרש. אויך ער איז געווען דער גבאי פון חברה קדישא. אַ זייער פיינער מענטש, אַן אָנגעזעענער אין ריפּין. ער איז דאָך נישט געווען שולדיק אַז עס איז ווער געשטאָרבן אין שטאָט, און פונדעסטוועגן אַז מען פלעגט הערן זיין נאָמען האָט מען זיך ווי אָפּגעשאָקלט... ווען אַ מענטש האָט געהאַלטן זייער שלעכט און קיין דאָקטאָר האָט שוין נישט

געקאָנט העלפן, האָט מען געשיקט נאָך אים. און ווען ער איז נאָך געקומען אין דער צייט, האָט ער געזאָגט וידוי מיטן גוסס. ער פלעגט קומען מיט אַ פעדער אין האַנט און פּרווון דעם גוסס ביי דער נאָז, צי ער ציט נאָך דעם אָטעם. זיין געהילף, יואל גלאָווקע, וואָס איז אויך גלייך געקומען, האָט מיטגעבראַכט די שוואַרצע דעק, מיט וועלכער מען האָט צוגעדעקט דעם מת. יואל גלאָווקע — אַ קליין אויסגעדאַרט יידל מיט אַ שוואַרץ קאָזע־בערדל, יידיש געקליידעט, איז געווען אַ שוסטער, וואָס האָט פאַרריכט אַלטע שיך, אָבער צו זיין אויסקומעניש האָט אים שטענדיק צוגעפעלט. די אַרבעט אין דער חברה קדישא האָט אַ ביסל געהאָלפן.ווען עס איז באַשטעטיקט געוואָרן די לוויה, האָט שוין יואל באַזאָרגט זיך אַ פערדל וואָס ער האָט עס איינגעשפּאַנט אין דער שוואַרצער עגלה, און ער איז פאַרפאָרן פאַרן הויז פון נפטר. ווען דער נפטר האָט זיך שוין געפונען אויף דער עגלה האָט יואל באַקומען אַ באַפעל פון הערש נטען צו פאָרן. אָבער יואל האָט געהאַט אַ ביסל אַ שווער לשון און עס האָט געדויערט אַ ווײַלע ביז ער האָט געגעבן אַ געשריי צום פערדל : ניאָ... נ... און געפירט דעם מת צו זיין אייביקער רו.

אַ שפּאַציר איבערן שטעטל

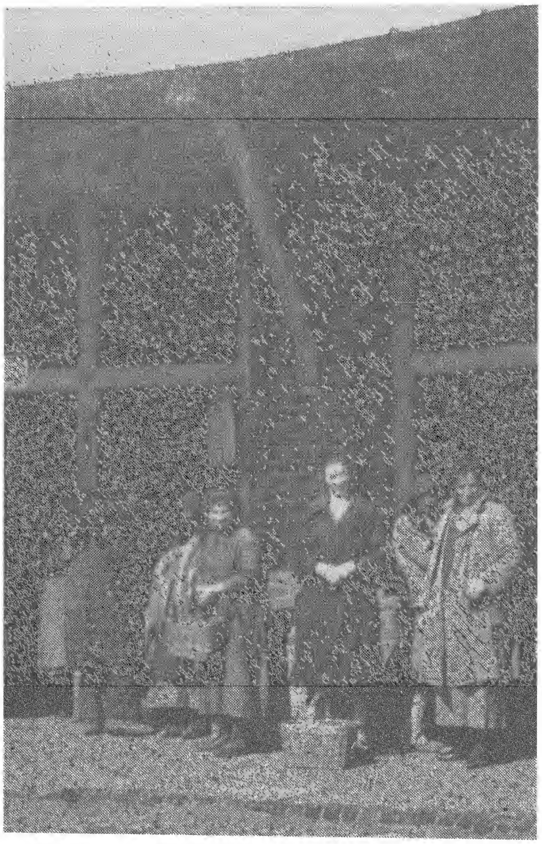
פאַר מיינע אויגן שווימט אויף אַ בילד פון אונזער אַמאָליקן לעבן אין ריפּין. אָט שפּאַציר איך אין ריפּין איך געפין זיך ביי דער וואַסערלייטונג („וואָדאָטשאָנג״) וואָס די מערהייט איינוווינער פון ריפּין האָט געטרונקען און באַנוצט איר וואַסער. אַנטקעגן שטייט די רוסישע צערקווע, וואָס אויף דעם טראָטואַר נעבן איר איז געווען די גרעסטע שפּאַציר־אַלעע פון אונזער ריפּינער יוגנט. איך גיי העכער — און אָט דער נייער קינאָ „קאָלאָסעאום״. העכער, פון דער לינקער זייט, קוקט אַרויס פון אַ שפּייז קראָם דער רויטער יצחק ; פון דער רעכטער זייט — די פּאָליציי , רויטקאָפּס הויז קעגנאיבער — דאָס גרויסע שפּייז־געשעפט נדרה. דער וועג פירט ביי די סטאַראָסטע סקאַרב. גיי איך אויפן נייעם מאַרק הערט מען די שווערע קלעפּ פון אייזן־שמיד, דעם יידישן קאָוואַל מיטן נאָמען קאַכאַן, פון דער צווייטער זייט — זעט מען דעם יידישן סטעלמאַך,

וואָס אַרבעט אויס רעדער פון האָלץ פאַר די וועגענער. ווייטער קום איך צו צו דער (באַרבאַראַ) מלאָווסקאַ־גאַס — און אָט איז דאָס שפּייז־געשעפט פון קריסטאַל, דערנעבן סטענקעט אַ מיל, וואָס מאָלט טאָג און נאַכט דאָס מעל. עטלעכע שריט ווייטער שטייט דאָס שטאָטישע שפּיטאָל, קעגנאיבער די גרויסע נייע שטאָטישע שול. מיר גייען אַראָפּ מיט דער גאַס און מיר קומען צו צו די יאַטקעס אין דער פאָרם פון אַ האַלבן קרייז. די יאַטקעס זענען באַהאָנגען מיט פיל פלייש. אויף דעם פּלאַץ שטייען יידישע פישערס, וואָס פאַרקויפן אַלע מינים פיש. אַרום שטייען קריסטלעכע פויערטעס מיט עופות, פּוטער, אייער.

מיר גייען אַרויס פון דעם פּלאַץ און קעגנאיבער שטייט די גרודנעס הויז, פון אונטן איז געווען אַ מאַנגל און אויבן, אין די לאָקאַלן, האָט זיך געפונען דער קלוב פון די לינקע פּועלי־ציון. ווייטער, די גאַנצע לענג פון דער גאַס, איז געווען באַשטעלט מיט אויבסט און גרינצייג, וואָס די יידישע סעדערס פלעגן ברענגען אַהין. דאָ האָט זיך געפונען די יידישע סאָדע־פאַבריק אייבעשיץ, וואָס האָט פאַרשפּרייט זיין אַרטיקל אין דער גאַנצער שטאָט, שאלדערס סקלאַדעס פון אייער, וואָס זיי פלעגן פּאַקן און אָפּשיקן איבער גאַנץ פּוילן און קיין אויסלאַנד; אין דעם זעלבן הויז איז געווען קאָרנעשינס בעקעריי. מיר קומען צו צו ליכטערס קינאָ, ווו דאָס יידישע ריפּין האָט פיל גענאָסן פון יידישע פאָרשטעלונגען, פאַרווייליונגען, רעפעראַטן א. אַ. וו. ביי ליכטערן אין הויז האָט זיך געפונען די העברעאישע שול.

געשטאַלטן פון בונד

מנשה וויינגראַס, אַ קעמפער פון דער רעוואָלוציע פון 1905, איז געשטאַנען אין די ערשטע רייען פון „בונד" ביי אונז אין ריפּין. ער איז געווען אָרגאַניזאַטאָר און קעמפער פאַר די אינטערעסן פון יידישן אַרבעטער אין ריפּין. כאָטש ער האָט געהאַט אַ גרעסערע פאַמיליע, וועלכע ער האָט געשפּייזט מיט זיין אַרבעט אַלס בלעכער, און ער פלעגט אָפּט אַוועקפאָרן אויף גאַנצע וואָכן אין די דערפער דעקן דעכער ביי די פויערים — האָט ער געווידמעט פיל צייט פאַר זיין



די יאַטקעס — אַ בילד פון יאָר 1926
צווישן די פרויען ביים איינקויפן שטיין (פון רעכטס:
נחמה רוינע, צערל בלאַסס אוןביילע צירעל

פּאַרטיי. אויך פלעגט ער העלפן די סאַמע אָרעמסטע פאַמיליעס מיט זיינע אייגענע מיטלען.

בעת דער נאַצישער הערשאַפט האָט ער פאַרבלאָנקעט אין אַ דאָרף, נישט ווייט פון ריפּין, עס איז אים געווען אַ גרויסער ווייטיק צו פאַרלאָזן דעם אָרט ווו ער האָט געאַרבעט און געקעמפט, ווו יעדעס הויז איז אים געווען אַזוי נאָענט און טייער. די ברוינע מערדער האָבן אים אָבער אַנטדעקט, און אים דערמאָרדעט.

ד"ר אַלעקסאַנדער בראַנז איז נישט געווען קיין געבוירענער אין ריפּין געענדיקט דעם אוניווערזיטעט אין מאָסקווע, אָבער עטלעכע צענדליק יאָר האָט ער געלעבט ביי אונז אין שטאָט. געווען זייער באַליבט ביי די אַרבעטער אין ריפּין. ער איז אויסגעוויילט געוואָרן דורכן „בונד" אין ריפּינער שטאָט־ראַט, ווו ער

האָט געפירט אַ פאַרביסענעם קאַמף קעגן דער סאַנאַציע פאַר יידישע רעכט. אויך פלעגט ער האַלטן לעקציעס אויף פּאָליטישע טעמעס, און האָט פאָראויסגעזאָגט אַז היטלערס מלחמה־מאַרש וועט זיין אַ טראַגישער. אַ שטאַרקן האַס האָט ער אויך געהאַט צו דער סאַנאַציע, וואָס ער איז געווען ביי זיי אַזוי ווי אַ ביין אין האַלדז. ד״ר בראַנז האָט זיי אין גאָרנישט געלאָזט באַקומען, ער האָט פאַראייניקט אַרבעטער־דעמאָנסטראַציעס צום 1־טן מאַי און אַנדערע. ער האָט אַלע אַרבעטער פּאַר־טייען אין ריפּין פאַראייניקט צו די וואַלן, אַפילו אַריינגענומען אַ פּאַשיסטישע גרופּע, כדי צוצוקלאַפּן די סאַנאַציע, אָבער זיי האָבן אין עטלעכע ראַיאָנען געפּסלט די ליסטע, עס וואָלט זיכער געווען אַ זיג. דאָס לעצטע יאָר פאַרן קריג, ווען אין פּוילן האָט געהערשט דער גרויסער אַנטיסעמיטיזם, איז ד״ר אַלעקסאַנדער בראַנז, געווען געצוווּנגען צו פאַרלאָזן ריפּין. ווען די דייטשע האָרדעס האָבן פאַרנומען פּוילן, האָט זיך ד״ר בראַנז געפונען אין זעלווע נישט ווייט פון באַראַנאָוויטש, דאָרט האָט ער געאַרבעט אין אַ קליניק און שטענדיק האָט ער זיך געטראָפן מיט שעיה דוד דראַטווע, און זיי האָבן אַרומגערעדט די וועלט־לאַגע. ער איז אומגעקומען און מ׳ווייסט נישט ווי זיין געביין.

אין די לעצטע יאָרן זענען אין אַקטיוו פון „בונד״ אין ריפּין געווען: איטשע גאַלאַנט, זישע קאַלטון, יעקב דיאַמאַנט, ירחמיאל בלומשטיין, שרה קאַלטון, די אַלע אומגעקומענע — כבוד זייער אַנדענק.

מרדכי ריפּינסקי / פון ריפּין ביז צום אינדזל מאוריציוס

שוין מיין נאָמען באַווייזט ווי שטאַרק איך בין פאַרבונדן מיט דער שטאָט ריפּין, ווו איך בין געבוירן (אין יאָר 1893) און אויפגעוואַקסן. בין געווען אַקטיוו אויפן געזעלשאַפטלעכן געביט, אין דער קולטור־אויפקלערערישער אַרבעט, אין דער פייערלעשער אָפּטיילונג. איך בין געווען איינגעלעבט מיט אַלע איינוווינער, מיט די יידישע און קריסטלעכע, מיט אָרעמע און רייכע, מיט די פרומע יידן און מיט די חלוצים, אין וועלכע עס האָט געברענט דאָס פייער פון קאַמף פאַר גאולה.

אומעטום, ווו מיר איז אויסגעקומען צו וואַנדערן אין די שפּעטערדיקע יאָרן, האָב איך מיטגעטראָגן אין זיך די וואַרעמקייט פון די ריפּינער יידן, די שיינע קולטור־אַרבעט צווישן פּאַרטייאישע און אומפּאַרטייאישע. איך געדענק נאָך ווי מען האָט אין יאָר 1912 געעפנט דעם קולטור־פאַריין, מיט אַ רייכער ביבליאָטעק און לייען־זאַל.

ווען מען האָט שפּעטער געשלאָסן דעם פאַריין, איז ווייטער אָנגעגאַנגען די קולטור־אויפקלערערישע טעטיקייט אין געהיים.

ריפּינער יידן זענען געווען אַן אָפּלייקענונג פון דעם בלבול וועגן יידישער פּחדנות. וועגן דער יידישער יוגנט אין ריפּין איז פאַראַן צו דערציילן אַ סך העלדישע געשיכטעס. ווען די רוסן האָבן נאָכן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה פאַרלאָזט די שטאָט, זענען די יידישע יוגנטלעכע גלייך אַריינגעטרעטן אין דער מיליץ, וואָס איז געוואָרן אָרגאַניזירט דורך די פייערלעשער. די גאַנצע יידישע יוגנט איז געווען אָרגאַניזירט אין אַ זעלבסט שוץ.

אין דער צייט פון דער מלחמה איז אין ריפּין געווען טעטיק אַ בונדישע גרופּע, וואָס האָט געפירט אַ געהיימע אונטערערדישע אַרבעט, פאַרשפּרייט פּראָקלאַמאַציעס קעגן מלחמה און אומזיסטער בלוט־פאַרגיסונג. שפּעטער, ווען עס זענען געשאַפן געוואָרן, נאָך דער מלחמה, באַדינגונגען פאַר לעגאַלער אַרבעט, האָבן די זעלבע בונדיסטן געעפנט אַ יידישע פאָלקס־שול, ווו מען האָט אומזיסט געלערנט לייענען און שרייבן. דער „בונד״ אין ריפּין האָט דורכגעפירט שטרייקן אין פאַרשידענע אַרבעטס־אונטערנעמונגען און געקעמפט פאַר אַן אַכט־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג.

אין יאָר 1928 האָט מען אויך אין ריפּין שטאַרק אָפּגעפילט דעם שווערן עקאָנאָמישן קריזיס און איך

האָב געמוזט אויסוואַנדערן קיין דאַנציג. דאָרט האָט מיך געטראָפן די מלחמה און איך מיט מיין פאַמיליע האָבן געהאַט אויסצושטיין פון די היטלעריסטן געברענטע צרות, רדיפות און קלעפּ, ביז מיר זענען דעם 26־טן אויגוסט 1940 אַוועק מיט דעם טראַנספּאָרט פון דריי און אַ האַלבן טויזנט יידן קיין רומעניע, ווו מען האָט אונדז אויפגעלאָדן אויף דער שיף „אַטלאַנטיק״.

דער ציל פון דער דאָזיקער רייזע איז געווען ארץ־ישראל. וואָכנלאַנג זענען מיר געפאָרן אויפן ים. אויף דער שיף האָבן געהערשט אומדערטרעגלעכע היגיענישע באַדינגונגען.. דערצו איז נאָך צוגעקומען די שלעכטע דערנערונג און עס האָבן זיך גענומען פאַרשפּרייטן עפּידעמיעס. פיל זענען דעמאָלט אויסגעשטאָרבן און זייערע טויטע קערפּערס האָט מען געוואָרפן אין ים אַריין.

נאָך דריי חדשים שלעפּן זיך פון איין פּאָרט צום אַנדערן זענען מיר ענדלעך אָנגעקומען קיין ציפּערן, ווו די ענגלענדער האָבן אונדז פאַרהאַלטן און אונטער אַ שטאַרקער וואַך געבראַכט אין חיפהער פּאָרט..

מיט בענקשאַפט האָבן מיר געקוקט צום ברעג, צו די כרמל־בערג, אָבער מען האָט קיינעם נישט אַראָפּגעלאָזט אויפן ברעג, נאָר גלייך אַרויפגעלאָדן אויף אַ צווייטער שיף, „פּאַטריאַ״, וועלכע האָט אונדז געדאַרפט אַוועקפירן קיין אַפריקע, אויפן אינדזל מאַוריציוס.

פלוצלונג איז אויף דער שיף געשען אַן אויפרייס און זי האָט אָנגעהויבן זינקען.. דריי הונדערט מענטשן זענען דעמאָלט דערטרינקען געוואָרן אין ים. די איבעריקע האָט מען אָפּגעפירט אין מיליטערישן לאַגער אין עתלית, ווו מיר זענען אַרומגערינגלט געוואָרן דורך אַ שטאַרקער מיליטערישער וואַך.

נאָך עטלעכע טעג איז געקומען אַ פאַראָרדנונג צוצוגרייטן זיך צום אָפּפאָרן.. אָבער מיר האָבן באַשלאָסן צו שטעלן אַ ווידערשטאַנד און בלייבן ליגן נאַקעטע אין די בעטן. אָבער די ענגלענדער האָבן זיך אויף אונדז געוואָרפן מיט ווילדער צעיושעטקייט, געשלאָגן מיט גומענע שטעקנס און נאַקעטערהייט געשלעפּט די מענטשן צו די אויטאָס, וועלכע האָבן אונדז



די ערשטע יידישע פיירלעשער אין ריפין
עס זיצן פון רעכטס : מרדכי ריפינסקי, ריזש
עס שטייען פון רעכטס : משה מונטער, שמואל גאָלדרייך

אָפּגעפירט צום פּאָרט און אַרויפגעלאָדן אויף אַ שיף, וואָס האָט אונדז געפירט קיין מאַוריציוס.

דאָרט האָט מען געהאַלטן באַזונדער די מענער און באַזונדער די פרויען און קינדער, געהיטן דורך שוואַרצע פּאָליציאַנטן און ענגלישע אָפיצירן.

מיר זענען אָנגעקומען אַהין אין יאַנואַר און געטראָפן דאָרט היצן מיט אַ טעמפּעראַטור פון 40 גראַד. עס האָבן זיך אָנגעהויבן עפּידעמיעס פון טיפוס און מאַלאַריע. מענטשן זענען געפאַלן, ווי די פליגן. מיין זון, אַ יינגעלע פון ניין יאָר, איז קראַנק געוואָרן און געשטאָרבן. באַלד דערנאָך איז געשטאָרבן מיין פרוי.

איך און מיין טאָכטער האָבן דורכגעמאַכט אַ שווערע מאַלאַריע און אויסגעהאַלטן.. פאַרצווייפלטע, צעבראָכענע האָבן מיר זיך אָנגעהויבן צופּאַסן צו די

נייע באַדינגונגען.. מען האָט געעפנט וואַרשטאַטן און איך האָב אָנגעהויבן אַרבעטן ביים שניידער־פאַך.

נאָך צוויי יאָר זיין אין מאַוריציוס האָב איך אָנגעהויבן צו ליידן אויף די אויגן, ביז איך בין געוואָרן פולשטענדיק בלינד.

מיין פאַרצווייפלונג איז דערגאַנגען ביז די שאַרפסטע פאָרמען. טאָג און נאַכט האָט מיך געפּייניקט דער געדאַנק: וואָס וועט זיין מיט מיין טאָכטער, מיין איינציק איבערגעבליבן קינד?

די הילף איז געקומען פון מיין שוואָגער אין זיד־אַפריקע, וועלכער האָט אַראָפּגענומען צו זיך מיין קינד, און איך בין נאָכן סוף פון דער מלחמה אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל און אַריין אין אַ היים פאַר בלינדע, וווּ איך געפין זיך ביזן היינטיקן טאָג.

ביזן היינטיקן טאָג איז אין מיר פאַרבליבן אַ בענקשאַפט נאָך מיין היים־שטאָט ריפּין, נאָך די יוגנט־פריינט און יוגנט־איבערלעבענישן. מיט פאַרלאָשענע אויגן זע איך שטענדיק אין מיין דמיון די באַליבטע פּנימער פון די ריפּינער יידן און טובל זיך אין אַ ים פון קינדערשע און יוגנט־זכרונות.

יוסף מילנער / דאקטאר און שרייבער

ד"ר ישראל פרענקל איז געבוירן אין שטעטעלע ריפּין, פּלאָצקער גובערניע, אין יאָר 1857 און געשטאָרבן אין וואַרשע אין יאָר 1910. בסך־הכל 53 יאָר, אין בליענדיקן עלטער. ער האָט געלערנט יידן ווי אַזוי היגיעניש דורכצולעבן, ווי זיך נוהג זיין, כדי צו פאַרלענגערן דאָס לעבן; און יידן סקעפּטיקער פון יענע צייטן, וועלכע האָבן געגלויבט, אַז דאָס אַלץ איז אַ „גאָט־זאַך" און קיינער איז נישט אימשטאַנד מאריך ימים צו זיין — האָבן אין זיין פּריצייטיקן טויט געזען כמעט אַן „אצבע־אלוהים"...

ווען מען וואָלט געקענט פּאָלעמיזירן מיט יענע יידן, וועלכע זענען נישטאָ מער אויף דער וועלט, וואָלט מען זיי געקענט באַוויזן, אַז טאַקע אַ דאַנק יענע טעאָריעס פון אַלערליי פרענקלס, האָט די מעדיצין געבראַכט דערצו, אַז פאַר די לעצטע פופציק יאָר האָט זיך דאָס מענטשלעכע לעבן פאַרלענגערט.

ד"ר ישראל פרענקל האָט אין יאָר 1885 פאַרענדיקט דעם וואַרשעווער מעדיצינישן פאַקולטעט, באַזעצט זיך אין דער פּוילישער הויפּט־שטאָט, און גלייך פאַרנומען אין דעם יידישן ישוב אַ וויכטיקן פּלאַץ, ווייל אַלע יידן האָבן אים שוין געקענט. דען זייענדיק נאָך אַ סטודענט, האָט ער שוין אָנגעהויבן וועכנטלעך, אין יעדן ערב־שבת־נומער פון סלאָנימסקי־סאָקאָלאָווס „הצפירה", צו שרייבן „מעדיצינישע שמועסן". קענענדיק אויסגעצייכנט אונזערע יידישע גאַסן און געסלעך, האָט ד"ר ישראל פרענקל פאַרשטאַנען, אַז מען דאַרף יידן לערנען כאָטש די עלעמענטאַרסטע באַגריפן פון היגיענע און עס שאַדט נישט, זיי אויך צוגעבן מעדיצינישע עצות, כדי זיי זאָלן זיך אָריענטירן אין זייער פיזישן צושטאַנד, איידער זיי גייען צום פּראַקטישן אַרצט. דאָס האָט נאָר געקענט פאַרלייכטערן ביידע צדדים. גאַנצע צוואַנציק יאָר האָט ער געשריבן זיינע פּאָפּולערע אַרטיקלען און געשטאַנען אויף דער וואַך. יידן האָבן אים פּשוט געבענטשט.

און ווען די אַלע אַרטיקלען זענען אַרויס אין אַ באַזונדערן בוך: „שומר הבריאות", געווידמעט פּראָבלעמען פון היגיענע און פון אָנשטעקנדיקע קראַנקייטן, האָט עס געמאַכט אַ גרויסן רושם. ס'איז זעלטן ווען אַ העברעאיש בוך האָט געהאַט אַזאַ דערפאָלג. מען האָט אים געדאַרפט איבערדרוקן אין אַ צווייטער אויפלאַגע און מענער פלעגן איבערזעצן דעם העברעאישן טעקסט זייערע פרויען, מאַמעס — זייערע קינדער. מען פלעגט אַרויסנעמען דעם „שומר־הבריאות" פון שראַנק מיט אַ יראת־הכבוד, און באַנוצן זיך מיט אים אַזוי ווי היינט, מיט אַ מעדיצינישער ענציקלאָפּעדיע. דאַרף איך צוגעבן, אַז דאָס איז פאָרגעקומען מיט העכער 60 יאָר צוריק.

אליעזר דאָמבראָווזנער, פּאַריז / דער לעצטער שבת־חנוכה

אַזוי ווי ס׳איז אַ הייליקער חוב פֿון אונדז על פּי נס לעבן געבליבענע רעשטן פֿון די פֿאַרגאַזטע און פֿאַרברענטע זעקס מיליאָן קינדער פֿון אונדזער פֿאָלק, פֿון די פֿאַרטיליקטע דורות אַלטע קהילות קדושות, צו דערמאָנען און אויפֿצולעבן זיי, וועל איך פּרוּוון גיין צוריק אַ ביסל מיט מיין זכרון און דערמאָנען כאָטש איין טאָג לעבן, איין טאָג פֿון אַ סך טעג אין אונדזער היימשטאָט ריפּין, וואָס מיר האָבן אָפּגעלעבט צוזאַמען מיט די אַלע, וועלכע זענען אַזוי ברוטאַל דורך רוצחישע הענט אַוועקגעריסן געוואָרן פֿון אונדז, אַוועקגעריסן פֿון זייער יונג־צוזאָגנדיק לעבן. איין טאָג פֿון די אַלע טעג פֿון אונדזער לעבן, וואָס האָט אויסגעפֿורעמט און אויסגעשטאַלטיקט אויף תּמיד אונדזער כאַראַקטער, אונדזער באַוווסטזיין און אונדזערע התנהגות און דעם גאַנצן מענטשלעכן באַגאַזש, וואָס מיר האָבן מיטגענומען מיט זיך אין דער גרויסער וועלט אַריין. און ווו מיר זאָלן זיך נישט געפֿינען און אונטער וועלכע השפּעות, ליגט אַלץ אויף אונדז דער חותם פֿון יענע „ערשטע טעג”. וואָס מער מיר דערווייטערן זיך פֿון זיי, אַלץ אידילישער קומען זיי אונדז פֿאָר, אַלץ שענער און פּרעכטיקער די געשטאַלטן. ווען איך דערמאָן זיך, למשל, די בית־יעקב־שול, אָנגעפֿירט דורך דער פֿרוי דאַבינסקי, ווען זי האָט אין אַ שבת מבורכים — געפֿירט די מיידלעך פֿון בית יעקב אין שול אַריין צו ראש חודש בענטשן, די איידעלע, צניעותדיקע פּנימלעך זייערע, די אויגן מיטן דורותדיקן יידישן צער, עניוות און בטחון צוגלייך, הויכע נביאישע עטיק און מאָראַל, אויף וועלכע ס׳איז באַזירט דער חינוך און די אַטמאָספֿער, אין וועלכער זיי לעבן זיך אויס טאָג־טעגלעך, איז דאָ פֿון וואָס איך זאָל גערירט ווערן. אַן אָפּשפּיגלונג פֿון זיי געפֿין איך בלויז אין אַ געמיש פֿון דער „זשאַקאָנדע” פֿון גענויאַלן איטאַליענישן מייס־טער ליאָנאַרדאָ דא ווינטשי און שטיקער פֿון שיר השירים וועגן די בנות ירושלים.

ס׳איז נישט מעגלעך פֿאַר אַ פּשוטן מענטש צו געבן אַ פֿול בילד, פֿון יענעם פֿילפֿאַרביקן לעבן מיט אירע וואָכעדיקע דאגות און שבת־יומטובדיקע פֿריידן, פֿון שטעטלדיקע צרות און פֿון דערהויבענע מאָמענטן, פּונקט ווי מען איז נישט אימשטאַנד צו שילדערן דעם פֿאַרנעם פֿונעם אומגעהויערן חורבן. אָבער אַלץ, וואָס מיר שרייבן וועגן אונדזערע נאָענטע, אַלע שטומע ווערטער אויפֿן פּאַפּיר זענען הייליק, ווי דער אייביקער טרויער אין אונדזערע הערצער.



די „בית־יעקב״־שול אין ריפּין

ערשטע שורה (פון רעכטס אויף לינקס) שטייען: מיאַדאָוניק, כהן, ביעזינסקי, צייטאַג
צווייטע שורה: בראון, מיניעווסקי, בראון, ספּעקטאָר, ראַדזיק
דריטע שורה, זיצן: שרענסקי, כהן, נאַדעל שטעכער, זאנדער, כהן

ס'איז פרייטיק פאַר נאַכט. שוין באַלד ליכט־צינדן. ס'קומט אַ שבת נישט ווי אַלע שבתים, ס'קומט דער שבת־חנוכה. דער פרייטיקדיקער יריד ענדיקט זיך מיט אַ ברען, ווי אַן איבערקערעניש. ס'איז געווען היינט אַ גוטער יריד, ווארעם ס'איז אינגאַנצן צוויי וואָכן צו ניטל. אַלע האָבן היינט גוט געלייזט, די טאַנדייטערס ווי די שוסטערס, די היטלמאַכערס און די גאַלאַנטעריע־סוחרים. העניעך נאמן האָט שוין לאַנג צענומען זיין בויד פון שניט סחורה. אויך שלמה קאַצקערס זון, וואָס דער עלטערער האַנדלט מיט לעדער און דער יונגערער מיט גאַלאַנטעריע. שעיה בייזער, שוין שבתדיק איבערגעטוען, גרייט זיך שוין אין גערער שטיבל אריין. עס קומט נאָך אַריין סטודענט אַפּצאַלן פאַר דער סחורה. שעיה בייזער שרייט אויף סטודענטן, אַז ער האָט געמעגט קומען אַ ביסל פריער, ווייל ער וועט נאָך צוליב אים קומען חלילה, צו חילול השבת.

סטודענט פאַרענטפערט זיך, אַז ער האָט נישט מער געלייזט ווי אַכציק גילדן און אַז צו דעם הונדערטער, וואָס ער באַצאָלט אים, האָט ער געכאַפּט אַ גמילת חסד פון צוואַנציק גילדן ביי קאָנסקאָוואָלסקין.. די טאָכטער פון שעיה בייזער נעמט נאָך צו ביי אים דאָס געלט, ווארעם זי ווייסט, אַז עס איז אַ סכנה צו לאָזן ביי אים, סטודענטן, דאָס געלט איבער שבת.

ביי לוקסעמבורגן הערט זיך שוין דאָס פאַרוקן די זשאַלוזיעס. די טאַנדייטערס שלעפּן גאַנצע בערג סחורה. .אסתר טראָגט אַהיים די בויד. זישע פירט נאָך אַ פאַרשפעטיקטן קונה, וואָס האָט אַ גאַנצן טאָג נישט געקענט אַדורכקומען מיט אים. אַצינד, זעענדיק, אַז ס'איז שפעט און ס'ווערט שבת, פאַרזיכערט ער אים, אַז ער וועט שוין באַצאָלן דעם פּרייז, וויסנדיק, אַז שפּעטער וועט ער קענען רעדן צו דער וואַנט.

מיטן פאַרענדיקן דעם „טאַרג״ (יריד) איז היינט

מער אַ געאייל ווי תמיד, ווייל די פרויען קענען נישט אָנצינדן פריער די שבת־ליכט, ביז זייערע מענער צינדן נישט די חנוכה־ליכטלעך, אַזוי אַז ס׳איז נישט געבליבן היינט קיין סך צו טאָן פאַר ר׳ נחום לייבוש.

די פרויען יאָגן שוין היינט אַליין אונטער די מענער... אָבער ווי זיין מנהג, באַווייזט זיך פּרייטיק־פאַרנאַכט אין גאַס די פּאַטריאַרכאַלישע געשטאַלט פון ר׳ נחום לייבוש, וואָס האָט אַ חוץ תורה גאָרנישט געזען. ר׳ נחום לייבוש, צו וועלכן יעדער האָט זיך באַצויגן מיט דרך־ארץ און געהאַט צוגלייך מורא פאַר אים, גייט פון געוועלב צו געוועלב אָנזאָגן יידן, אַז ס׳איז דער זמן פון פאַרמאַכן. צוליב דעם דרך־ארץ און מורא פאַר אים, נעמען געשעפטן זיך שנעלער פאַרמאַכן. ער, ר׳ נחום לייבוש, ווייסט אָבער, אַז נישט געקוקט אויף דעם וואָס ביי מרדכי טשאַרנאָטשאַפּקען זענען די לאָדן פונדרויסן פאַרמאַכט, זענען אָבער אינעווייניק נאָך דאָ אַ היבש ביסל קונים.

— מרדכי, — בעט זיך ביי אים ר׳ נחום לייבוש — ס׳איז שפּעט, זיי נישט מחלל שבת.

מרדכי פאַרענטפערט זיך און פּאַקט איין נאָך עטלעכע פאַר וואָלגע שקאַרפּעטקעס אַ גויע.

די ערשטע מתפללים הויבן זיך שוין אָן צו באַווייזן אין גערער שטיבל. שמואל פישל, שלמה קאַצקער, און עס קומען אָן דוד שטאַנקע, אליעזר בלומענצוויג, לוקסענבורג, שעיה ראָזנשטיין, אַלטוניע מיטן איידעם און אייניקלעך.

די מתפללים זענען כמעט אַלע מענטשן פון די מיטעלע יאָרן ביז טיפע זקנים. מען זעט שוין גאָר ווייניק יונגעלייט, ווייניק בחורים. אַזוי ווי צו מנחה איז נאָך עטלעכע מינוט — לאָזט מען זיך אַריין דערווייל אין אַ שמועס מעניני דיומא, וועגן דער פּרנסה, וואָס ווערט כסדר שווערער, וועגן פּיקעטן ביי יידישע געשעפטן, וועגן גוישע סוחרים, וועלכע קומען צו אַלץ מער און מער אין אַלע בראַנזשעס, פונעם גרעסטן ביזן קלענסטן מסחר. אויך וועגן פּאָליטיק ווערט גערעדט צו ביסלעך. וועגן היטלערן ימ״ש און וועגן דער סכנה, וואָס רוקט זיך אַלץ מער און מער פון מערב. מען גייט אַריבער צו ביסלעך אויך צו היימישע ענינים, מכוח די קינדער, וואָס זענען אַוועק אויף שלעכטע דרכים ר״ל, געוואָרן ציוניסטן, חלוצים.

בחורים און מיידלעך, פאָרן צוזאַמען אויף הכשרה, אָן השגחה, איז דאָך ממילא נישט קיין וווּנדער וואָס עס רוקן זיך אָן כסדר גזירות אויף יידן. דער פּוסק אחרון איז שלמה קאַצקער. ער באַווייזט באותות ובמופתים, אַז באו מים עד נפש, אַז ווייטער אַזוי גיין קען עס נישט. די סיטרא אחרא האָט זיך ל״ע אַריינגעכאַפּט ווי אַ קליפּה און שלעפּט מיט מיט זיך די גאַנצע יוגנט און אַז ס׳איז זיכער, אַז משיח וועט קומען בקרוב און זיין וועט שבו בנים לגבולם. דער עולם וואַשט די הענט און מען הייבט אָן צו דאַווענען מנחה.

פון אַלע עקן שטאָט ציען יידן אין די בתי־מדרשים, ווער אין שול און ווער אין בית־המדרש און אין אַלעקסאַנדערער שטיבל און אויך אַפילו אין „מזרחי". אין דער חברה תהילים, ביי יצקיה אין דעם קליינעם הייזל, דאַווענען יידן בעלי־מלאכות. דער ראש פון דער חברה תהילים איז יידל קאַוואַל און דער סטעלמאַך. עס זיצן אויף די הילצערנע בענק ביי דער וואַנט שניידערס, שוסטערס, קצבים, טרעגערס און באַלעגאָלעס. נאָר אַ סך פון זיי זענען נצרכים, וואָס בונטעווען זיך קעגן דער הערשאַפט פון די רייכע דאָזאָרעס, וואָס האָבן זיך צוגעכאַפּט צו דער קהלישער שיסל און באַלעבאַטעווען אַזוי, אַז פאַר דעם, וואָס נייטיקט זיך צומיינסטן, קומט אָן צום ווינציקסטן. דעם שבת טאָקע וועט זיין דאָ זייער היציק, ווייל דער ראַדזשיקער פריץ מיטן זאַקראַטשער פריץ האָבן אַריינגעשיקט לכבוד חנוכה האָלץ, טאָרף און קאַרטאָפל, חנוכה־געלט פאַר די אָרעמע לייט. די אַנדערע יידישע פריצים האָבן אויך אַריינגעשיקט. אפילו מזומן געלט איז אַריינגעקומען.

פּרייטיק־פאַר־נאַכט באַקומט די שול־גאַס אַ נשמה יתירה. ווי נאָר ס׳פאָרן אַוועק די לעצטע פּויערים און יידן פון אַלע עקן שטאָט לאָזן זיך אין די בתי תפילות, וואָס געפינען זיך כמעט אַלע אין דער שול־גאַס, עס זעען זיך אַרויס פון די פענצטער די שבת־ליכט. אַלע יידן האָבן געטוישט זייערע מלבושים לכבוד דעם הייליקן שבת. פון דער ליכטיקייט, וואָס גייט אַרויס פון שול, פון בית המדרש, ווערט אויך די גאַס דערפון שענער און ריינער. פון דעם פאַמעלעכדיקן גאַנג צום דאַווענען, באַקומט אויך די גאַס די שבתדיקע רואיקייט, די גאַנצע שטאָט בכלל. מיטן

אַראָפּוואַרפן פון זיך די וואָכעדיקע מלבושים, וואַרפט אויך אַראָפּ יעדער פון זיך דעם עול פּרנסה און אַלץ, וואָס איז נאָר פאַרבונדן מיט וואָכעדיקייט. דער רב מיט זיין ציכטיק פאַרקעמטער באָרד, מיטן ווידרע פּור־טער און מיט דער גאַנצער ציכטיקער הלבשה זיינער און האַלטונג, רופט אַרויס מיט זיין אַדורכקרייזן דעם מאַרק ביז צום בית המדרש, ווו ער דאַוונט אַ גאַנצן ווינטער, דרך־ארץ. הינטער אים גייט אברהם שמש.

עס שפּרייזט אויפן וועג מיכאל אברהם, דאָס קליי־נע, דאַרע יידעלע, וועמען דער רב זאָגט אַ ברייטן גוט שבת, וואָרעם ווער אין שטאָט ווייסט דאָס נישט, אַז דער איינציקער זון פון מיכאל אברהם איז געפאַרן בימי ברענער אין צוואַנציקסטן יאָר, ווי איינער פון די ערשטע חלוצים, קיין ארץ־ישראל און איז דאָרט געפאַלן ? !

אין שול פירט שמואל שמש די מלוכה מיט גרויס פּקחות. ער ווייסט ווען איינצושטילן די יונגע חברה מיט גוטן און ווען מיט בייזן. און דערפאַר האָט מען פאַר אים שטאַרק דרך־ארץ און מען פאָלגט אים. יונגע חברה ציען צומיינסט צו דער שול. אין ווינקעלע האָט מען ליב צו הערן זינגען דעם חזן מיט זיין קינדער־כאָר, צו וועלכן עס געהערן כמעט בלויז קינדער פון דער תרבות שול. סאָלאָ זינגט מרדכי לעווקאָוויטשס צען יאָריק בחורל מיט זיין געבענטשט שטימעלע.

עס פעלט אין שול שמואל זיינוול פאָזנער. ער האָט טאַקע גלייך געטאָן וואָס ער האָט אַלץ איינגעפּאַקט און עולה געווען קיין ארץ־ישראל. אין שול אָבער פעלט ער מיט זיינע דרשות, מיט מאמרי חז״ל און מיט זיין „דער מדרש ברענגט״, און בכלל מיט זיין וועקן צו בנין הארץ און אונטערצושטעלן אַ פּלייצע.

ווינטער־צייט איז נישטאָ אין שול אַזוי פיל דאַוו־נערס ווי אין זומער. דערפאַר איז אָבער אין ווינטער איבערפולט מיט מענטשן דאָס בית המדרש, ווו פון דער צווייטער זייט באַלעמער הייצט זיך דער גרויסער קאַפּלע־אויוון. עס טומלט זיך דאָרטן און דער שמש איז נישט אימשטאַנד צו באַרואיקן דעם עולם. קלאַפּט ער טאַקע אָפּט אין באַלעמער און קיינער הערט אים נישט.

אין דער „מזרחי״ זענען ווינטער־צייט פאַראַן מער דאַווענערס. דאָרטן דאַווענען : צייטאַג, גאָטלי־באָווסקי, שוואַרץ, גאַלאַנט און בכלל די אַזויגערופענע פאַרגעשריטענע. זעלטן צו געפינען ביי זיי אַ באָרד. די „מזרחי״ געפינט זיך אויפן הויף פון דער שול. אין דער וואָכנס איז דאָרטן די קהילה.

זייער אַ סך פון די אַלע דאַווענערס, פון דער שול, און בית המדרש, צי פון דער „מזרחי״, האָבן פּרייטיק־צו־נאַכטס נאָך כלערליי זיצונגען און פאַרזאַמלונגען. די אַלגעמיינע ציוניסטן מאַכן די לעצטע צוגרייטונגען צום חנוכה־באַל, וואָס קומט פאַר שבת צו נאַכט אין בנין פון דער תרבות־שול. ס׳איז אַ סוד, און אַלע ווייסן דאָס, אַז ווען נישט בער קאַטשאַר, וואָס האָט געשריבן „טובה־וועקסעלעך״, וואָלט מען דעם דאָזיקן בנין אפשר קיין מאָל נישט געקענט ענדיקן, הגם וואָס כמעט אַלע סוחרים אין שטאָט האָבן געגעבן היבש געלט. שעפּט מען טאַקע אַציגד נחת ווען מען זעט ווי חברה קליינוואַרג לאָזט זיך נאָכן לערנען אַהיים פון שול מיטן קלינגענדיקן העברעאיש, אָנגעטאָן אין די ספּעציעלע תרבות־מונדירן.

אין די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס פילט זיך לעצטנס אַ ביסל אַן אָפּגעשוואַכטע טעטיקייט. דאָס קומט פון דעם, וואָס אַ טייל פון די אונטערגע־וואַקסענע זענען אַוועק, אָדער אויף הכשרה, אָדער עולה געווען, אָדער גאָר אַוועק דינען אין מיליטער.. עס דינען אין מיליטער : מרדכי דובנאַ, יעקב קאָפּאַ, לייבוש ברוין, וואָס זענען אַלע פון „השומר הצעיר״. עס פעלן אָנפירערס, עס פעלט גאָר באַזונדער מרדכי דובנאַ, וואָס אויף אים לייגט מען גאָר גרויסע האָפע־נונגען. אַ בחור מיט אַ טיפער אינטעליגענץ, מיט אַ שאַרפן מוח און מיט אַ גוטער פעדער. אַלע, וואָס קענען אים נענטער, ווייסן אַז עס שיילט זיך אַרויס אַן „עמע־צער״ און מיר וועלן זיין פון אים שטאָלץ. מיר זעען עס שוין היינט, פון אים און פון זיינע ביז איצט פאַר־עפנטלעכטע אַרבעטן אין העברעאישע זשורנאַלן. עפּעס פילן מיר זיך ווי שותפים צו זיין גאונות.

ווי צו געבן אַ ספּעציעלע יום־טובדיקייט דעם שענסטן שבת פון אַלע שבתים, דעם שבת חנוכה, איז אַזוי ווי מ׳וואָלט געמאַכט יד אַחת מיטן הימל, אַראָפּ־געפאַלן אַ שניי, הגם ס׳איז נישט געווען דער ערשטער

שניי, האָט ער אָבער צוגעגעבן מיט זיין בלענדנדיקער ווייסקייט אַ ספּעציעלן רייץ און אַ סך גוטע צוזאָגענישן אַז מען וועט פאַרברענגען אַ פריילעכן שבת-חנוכה.

פאַר טאָג ווערט אויפגעוועקט דאָס שטעטל פונעם אָפּקראַצן די טראָטואַרן דורך די סטרוזשעס. אויך די זון רוקט זיך אַרויס פּאַמעלעך און צעשמעלצט צו ביסלעך דעם שניי, פון וואָס עס שאַפן זיך קאַלוזשעס. זיי גיסן זיך פון די רינעס. שטובן מיט אַן אויסקוק צו דער זון עפענען די פענצטער אַריינצוכאַפּן אַביסעל זון. אויף דער שענקיעוויטש גאַס, אַנטקעגנאיבער דער „זגאָדאַ", שאַפט זיך אַ רעדל שמועסערס. עס שמועסן אברהם קאָלמאַן, איטשע גאַלאַנט, דער בונדיסט, זלמן אַנשעלאָווסקי. ס'איז אַ פּאָליטישער שמועס. מען רעדט וועגן יידישן ווידערשטאַנד. זלמן אנשעלאווסקי, דער ציוני, רעדט מכוח דעם אונטערשיד ווי אַזוי און פאַרוואָס ס'איז געפאַלן מענדל ליכטנשטיין אין קאַמף מיט די אַראַבער און נאָטע פאנטפּיל, ווי אַ זעלנער פון דער באטווין-בריגאַדע אין שפּאַניע. ער, זלמן אנשעלאווסקי, דער זייער אינטעליגענטער אויטאָדידאַקט, רעדט נישט סתם, ער באַגרינדעט, וואַרפט אָן אַ שלל מיט היסטאָרישע ביישפּילן. אים צו הילף קומט אברהם קאלמאן, אַ ציוניסט-סאָציאַליסט, באַווייזט, אַז דער יידישער צושטייער צו דער גאַנצער וועלט-ציוויליזאַציע איז גאָרנישט קיין קלײנער. ווי גוט דער יידישער צושטייער איז געוואָרן אויפגענומען און ווי שלעכט באַלוינט. אינגאַנצן אַנדערש רעדט איטשע גאלאנט. ער באַווייזט, אַז ארץ-ישראל איז אַ לייזונג בלויז פאַר יחידים און אונדזער גורל, זאָגט ער, איז אַ גלותדיקער מיר מוזן זיך איינלעבן מיט די פעלקער, צווישן וועלכע מיר לעבן און זיך צופּאַסן צו זייערע מעלות און צו זייערע חסרונות.

ד"ר בראנז איז גאָר געקומען צו פאָרן אויף אַ פויערישער בריטשקע. דערזעענדיק שטיין אַ גרופּקעלע שמועסערס — הייסט ער דעם פויער פאָרן ווייטער, אַליין, צו אים אַהיים, וואָרעם ער פירט דאָרטן, אויף דער בריטשקע אַ גוט געַנדזל, אַ קאָשיקל אייער, אַ פּאָר שטיקלעך פּוטער. עס ווונדערט זיך דער פויער, וואָס דער דאָקטאָר לאָזט אים אַליין. ער איז אַ ביסעלע נישט צופרידן פון דעם. אַ גאַנצן וועג האָט ער זיך אַראָפּגערעדט ס'האַרץ פאַרן דאָקטאָר, דערציילט אים וועגן די גויישע דאָקטוירים, ווי מען זאָל נישט רעדן צו זיי, טויג נישט. זיי ווייסן נישט אַנדערש נאָר צו זאָגן צו דעם פויער „כאַם". דער פויער צלמט זיך איבער און שווערט ביי דער הייליקער מאַריע, אַז מעג דער גלח רעדן וועגן יידן, וואָס ער וויל, אָבער ער וועט נישט האָרכן קיין מאָל אים. אָט זעט דאָך דער פּאַן דאָקטאָר, אַז עס פעלן נישט קיין קריסטלעכע דאָקטוירים, אָבער ער, גייט צו אַ ייד, ווייל יידן זענען מער „זשעטעלנע". ד"ר בראנז ענטפערט נישט קיין סך. ער זאַמלט אין זיך זיינע פּסיכאָלאָגישע אָבסערוואַציעס וועגן מענטשן, יידן און גויים, כדי אין אַ מאָמענט, ווען די צייט וועט דערלויבן אים, זיי ווי געהעריק באַאַרבעטן, און אויב מעגלעך באַקענען דעם ברייטערן עולם מיט זיי אין דער פאָרעם פון אַ בוך.

ווי אַ דונער אין אַ שיינעם, העלן זומער-טאָג ווירקט אויף די מענטשן, וואָס הערן פון ד"ר בראנז זאָגן, אַז ער גרייט זיך צו פאַרלאָזן די שטאָט. עפּעס רייסט זיך אָפּ ביי יעדן אינעווייניק. מען ווייסט, אַז דער פּלאַץ זיינער וועט טאַקע נישט בלייבן ליידיק, נאָר דעם טיפּ דאָקטאָר, וואָס עס שטעלט פאָר מיט זיך ד"ר בראָנז, לאָזט זיך גאָרנישט פאַרטרעטן. דאָס איז דער טיפּ פאָלקס-דאָקטאָר, וואָס נעמט נאָר ביים גביר, בכדי ער זאָל קענען געבן דעם אָרעמאַן פאַר זיינע רפואות און איבערלאָזן אים נאָך עפּעס אויף אַביסל עסן.

פון דער שווערער שטימונג, וואָס האָט זיך געשאַפן פון ד"ר בראנזעס ידיעה, אַז ער קלייבט זיך צו פאַרלאָזן ריפּין, שלעפּט אַרויס אַלעמען דער קליינער גלאָבוס. דערזעענדיק אַ קרענצל מענטשן גיט ער זיך תיכף אַ שטעל אַריין אין מיטן מיט זיין שטענדיקן שמייכעלע, הייבט ער אָן אַרויסשלעפּן ביכעלעך פון דער רעכטער און לינקער קעשענע פון דער בוזים-קעשענע און פון דער טעקע. און אַז מען וויל גאָר — געדענקט ער אויסנווייניק ווער מיט וועמען ס'האָט בשותפות דעם „היינט", דעם „מאָמענט", די „פאָלקס צייטונג", די „יידישע בילדער", דעם „עקספּרעס"; די „וויאַדאָמאָשטשי ליטעראַצקיע" און די „פּיאָנטאַ ראַנאָ". לויט אים, גלאָבוסן, איז די גאַנצע שטאָט רק שותפים. און דאָס איז ווייט נישט קיין ליגן. און קומען

צוויי שותפים נישט אַדורך ווער פון זיי זאָל באַקומען די ציימונג אין דער פרי — איז אויך נישט קיין אומגליק. דער עיקר מען זאָל זיך נישט אַנזאַמלען קיין צו גרויסע חובות. ער, דער קליינער גלאָבוס, געפינט שוין פאַר יעדן די נייטיקע און פּאַסיקע שותפים.

גלאָבוס קומט אין אַלע יידישע שטובן. ער זעט און פאַרשטייט, אַז דווקא די, וואָס פאַרדינען צום ווינ־ציקסטן, ווילן דווקא לייענען צום מיינסטן. און ס׳פאַר־שטייט זיך ממילא אַז מען איז נישט ביכולת אויסצו־געבן אַזוי פיל געלט און מען מוז אַנקומען צו שותפים. פאַר גלאָבוסן עקזיסטירט קיינער נישט אָן אַ שותף, אָדער גאָר מערערע שותפים און לויט ווי ער וויצלט זיך איז ריפּין אַ שותפות־שטאָט און דער הויפּט־שותף איז ער, גלאָבוס אַליין.

אין אַלע בתי תפילות האָלט מען שוין ווייט מיטן דאַווענען. אין גערער און אינעם אַלעקסאַנדער שטיבל קומען זיך שוין צונויף די מתפללים צום צווייטן מנין. אין שול און אין בית המדרש קומען נאָך אָן די יונגערע באַלעבעסלעך און יונגוואַרג קומט נאָך שפּעטער. זיי קומען ערשט צום לייענען און בלייבן אין פּאָדערהויז בכדי צו כאַפּן אַ שמועס. היינט אָבער, שבת־חנוכה, שטעלט זיך צו דער עולם פריער בכדי נישט צו פאַרשפּעטיקן דעם חזנס ציקלען זיך צוזאַמען מיט די משוררים זיינע. דער חזן גייט זיך זיין אויס־געטראָטענעם וועג. די „קדושות״ זינגט ער נאָך פון קוסעוויצקין. הלל זינגט ער פון חזן לערמאַן און אַנדערע שטיקלעך פון יאָסעלע ראָזענבלאַט און סי־ראָטאַ, מאַכן מאַכט ער עס זייער מייסטערהאַפּט. ער ווייסט ווען צו נעמען דעם עולם אויף אַ טרער. און ווען ער קומט ביי הלל צום „לא אמות כי אחיה״, חזרט ער זיך איבער עטלעכע מאָל אין פאַרשידענע חזנישע וואַריאַציעס און עס הערן זיך פון דער ווייבער־שול שטילע שלוכצן פון מאַמעס מיט מער פילבאַרע הערצער ווי מענער. און ווען שמואל שמש קלאַפּט אין באַלעמער כדי איינצושטילן די פרויען, דריקן זיי צו די קרבן מנחה־סידורים זייערע צו די אויגן. און אַזוי בלייבן אויף אייביק אויף די בלעטלעך די סימנים פון מאַמע־טרערן, וואָס עסן זיך איין אַזוי ווי וויין־

פלעקן אויף דער הגדה און צייכנס פון ליכט־טריפּעכץ אויף דער תחינה פון ליכט־בענטשן.

אַ מאַמעס האַרץ לאָזט זיך נישט אָפּנאַרן.. און דערפאַר טאַקע ווען מען איז ביי די מענער אין שול פול מיט התפעלות פון די חזנישע שטיקלעך — איז אַ גאָר אַנדערע שטימונג ביי די ווייבער אין עזרת נשים, ווייל זיי, די פרויען, פאַרלאָזן זיך נישט אויף די לשון קודשדיקע תפילות, נאָר זיי ווענדן זיך מערער צום עברי טייטש, ווו אַלץ איז דאָ אַזוי פאַרשטענד־לעך און מען מוז זיך נישט פאַרלאָזן אויפן שליח ציבור, נאָר טאַקע אַליין זיך ווענדן דירעקט צום בורא עולם אין האַרציקן יידישן מאַמע־לשון.

אינעם מויל פון די פרויען, די מאַמעס, באַקומט דער „לא אמות כי אחיה״ טאַקע דעם ריכטיקן תיקון, איז ווי אַזוי נישט פאַרגיסן קיין טרערן, ווען די גויים זענען אַזוי צערייצט און אונטערגעהעצט ? און קינדער זענען דאָך קינדער. צי קען מען דען איינהאַלטן קינדער אין שטוב ? בלייבן נעבעך מאַמעס גאַנצע וואָכן ביי נאַכט אין שטוב, נישט צומאַכנדיק קיין אויג, ווייל די קינדער זענען אַרויס שפּאַצירן, אַוועק צו באַקאַנטע, אויף אַ פאַרזאַמלונג, צי אין קינאָ און וואַרטן ביז די קינדער וועלן קומען צוריק בשלום פון גאַס. נוצן זיי אויס טאַקע די געלעגנהייט וואָס מען איז פריי פון נאָכזאָגן דעם חזן און זיי ווענדן זיך גלייך צום רבונו של עולם מיט אַ תפילה אויף יידיש, און אַפילו מיט אַן אייגן פאַרפאַסט געבעט.

נאָכן לייענען האַלט דער רב זיין דרשה לכבוד חנוכה. מיט פיל פּקחות, לומדות און פּשטות רעדט ער וועגן נס חנוכה און קומט צום אויספיר, אַז ס׳וואָלט קיינמאָל נישט געקענט קומען צום גרויסן נס חנוכה, ווען מתתיהו מיט זיינע זין וואָלטן נישט געווען אייניק, סיי במחשבה און סיי במעשה. אַריבערגייענדיק צום פּראָבלעם פון אבות ובנים, ווענדט ער זיך, דער רב, מיט אַ רוף צו די עלטערן, אַז זיי זאָלן האָבן געניג גייסטיקע גבורה מדריך צו זיין די קינדער אין יידישן גייסט און האָבן צוגלייך פאַרשטענדעניש פאַר די פּראָבלעמען פון נאַציאָנאַלן קיום, אַזוי ווי ס׳האָט אים אַוועקגעשטעלט דער היינטיקער דור.

אויך צו דער יוגנט האָט זיך געווענדט דער רב :

„איר, — האָט ער געזאָגט צו זיי — האָט גענומען אויף זיך אַ הייליקן חוב, דעם חוב פון בנין הארץ. אָבער, שמע בני מוסר אביך, וואָרעם ישראל ואוריתא חד הוא. נאָר ווען ס'וועט זיין אַ האַרמאָניע צווישן פאָטער און זון, און תורה ועבודה וועלן גיין צוזאַמען, וועלן מיר זיכער זוכה זיין צו דער גאולה שלימה.

נאָך דעם רב'ס דרשה ליידיקט זיך די שול אויס פון יונגוואַרג און שמועסנדיק פאַר דער שול וואַרטן זיי צו ביז סוף דאַווענען, בכדי צוזאַמען אַהיימצוגיין מיט די עלטערן. דאָס גיין פון דער שול, ווי דאָס גיין אין דער שול, איז איינע פון די פיל חן'עך, מיט וועלכע עס איז באַשאָנקען דער שבת. מנוחה און זאָרגלאָזיקייט איז אויסגעגאָסן אויף יעדנס פנים און אויך די שטאָט רוט. אָט איז שוין נאָכן עסן, די גאַסן זענען פול מיט שפּאַצירער, אַזש העט ביז צו די לעוויטאַנס פעלדער, ווו עס איז דאָ אַ ספּעציעל אויסגעגאָסענער פּלאַץ אויף צו ליזשוועון זיך. און חברה פרוווט טאַקע דאָס פאָרן אויף ליזשוועס מיט התלהבות, און נאָך אַ גרעסערער עולם קוקט זיך צו און האָט פאַרגעניגן. אין קינאָ־זאַל ביי ליכטערן קומט פאַר אַ רעפּעראַט און דער זאַל איז איבערפולט ביז איבער די ברעגעס. שבת ביינאַכט פאַרט דער עולם אויף שליטנס, ווער מיט פערד און ווער אָן פערד. פון דער סטאַראָסטע־געביידע, אויף דער ווידמאַכאָווע, ביז אַראָפּ צו פּלאַטעס הויז. אויך אין דער גרעסטער טייל שטובן איז פריילעך מוצ"ש חנוכה, ווו עס ווערט צוגעגרייט פּסחדיק שמאַלץ און דער ריח פון פריש געפּרעגלטע גריוון פילט זיך אין יעדן הויז און מען פאַרברענגט ביי דעם טראַדיציאָנעלן חנוכה־אָקעלע און לאַטקעס מיט טיי. אָבער דער בלוי־ווייסער באַל פון קרן קימת פאַר־ציט זיך ביז אויף צומאָרגנס פאַרטאָג. ווייל עס איז אָנגענעם צו פאַרברענגען אין דעם גרויסן זאַל פון תרבות, ווו פון אַלע ווענט רעדט אַראָפּ דער חלום פון דער צוקונפטיקער יידישער מדינה.

קיין צווייטן חנוכה האָבן מיר יידן אין ריפּין נישט געפייערט. עס האָט זיך אַראָפּגעלאָזן די האַק פון היטלערן ימ"ש, וואָס האָט אָפּגעשאָפט יעדן שפור פון יידיש לעבן אין ריפּין.

ט ו ב י ה כ ב י ר י / אונזערע מלמדים

הערשל מלמד

(ר' הערשל סטאַשעווסקי)

דאָס איז געווען אַ ווינטערדיקער טבת־טאָג. אָנגעטאָן אין אַ וואַרעם פּעלטנדל מיט אַ קאַפּטער אויפן קאָפּ, די הענט פאַרשטעקט אין איינפינגערדיקע געשטריקטע הענטשקעס; וועלכע זענען געווען צוגעבונדן מיט אַ בענדל, פאַרוואָרפן אויפן אַקסל — בין איך, אָנהאַלטנדיק זיך אין מיין מוטערס האַנט, אָפּגעפירט געוואָרן אין חדר צו הערשל מלמד.

דאָס איז געווען אינעם טאָג, ווען איך בין אַלט געוואָרן דריי יאָר. אַזוי איז געווען דער מנהג אין אונזער משפחה.

אין אַ נידעריק האַלצערן הייזל, אין דער שול־גאַס, האָט מיר מיין מוטער געעפנט די טיר און איך האָב דערזען פאַר זיך אַ גרויסע שטוב פול מיט קינדער פון פאַרשידענעם עלטער. באַלד האָבן מיך די קינדער אַרומגעשטעלט אין אַ קרייז און אָפּגעמאָסטן מיך ווי אַ הון, וואָס איז פּלוצים אַריינגעפאַלן אין אַ פרעמדער שטייג.

דער רבי האָט איבערגעריסן זיין לערנען, צו־געגרופן די רביצין און ביידע האָבן מיך אַוועקגעזעצט אויף אַ בענקל ביים טיש, אַרויפגעלייגט אַ סידור און טייטלענדיק אויף די גרויסע אותיות פון אַלף־בית געזאָגט:

„יינגעלע, אַז דו וועסט גוט לערנען, וועלן אַלע גוטע מלכים צו דיר קומען און וועלן זיך שטענדיק פאַר דיר באַמיען. איצט זאָג נאָך, יינגעלע, אַלף, בית, גימל".

איך האָב אים געהאָרכזאַם נאָכגעזאָגט און פון אויבן, איבערן קאָפּ, האָבן זיך אַ שאָט־געטאָן ציקערלעך און מאַנדלען. די קינדערלעך אַרום מיר האָבן זיך אַ לאָז־געטאָן כאַפּן די אַלע גוטע זאַכן. פאַר מיר, ספּעציעל, האָט זיך פון אויבן אַראָפּגעלאָזט אַזאַ מין פּושקעלע, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ זייגערל און עס איז געווען פול מיט קאָלירטע צוקערלעך.

„דאָס האָט דער מלאך — אַזוי האָט געזאָגט דער רבי — דיר געשיקט אַ באַזונדערע מתנה״.

מיין מוטער האָט מיך אַרומגענומען, מיך אויסגעקושט און זיך דערביי צעוויינט.

אין חדר איז געשטאַנען אַ לאַנגער טיש און פון ביידע זייטן לאַנגע בענק, אויף וועלכע עס זענען געזעסן די גרעסערע חומש־און גמרא־תלמידים. אויבנאָן, אויף אַ שטול, איז געזעסן דער רבי מיטן קאַנטשיק און מיט אַ ניגון געחזרט די פּרשה.

אין איבעריקן טייל צימער האָבן מיר, קליינוואַרג, פאַרברענגט אין פאַרשידענע שפּילן. נעבן דער וואַנט איז געזעסן די רביצין און זיך פאַרנומען מיט שיילן קאַרטאָפל, מייערן, מיט רייניקן פיש. דערביי פלעגט זי אויף אונז האַלטן אַן אויג, אַז מיר זאָלן זיך נישט צעשלאָגן, נישט צעדראַפּען איינער דעם צווייטן.

די רביצין איז געווען געבענטשט מיט אַ באַזונדערן כוח פון רעדן און שטענדיק געהאַט טענות צום מאַן, וועלכער איז געווען אַ גוטהאַרציקער מענטש. נאָר ווען דער רבי איז אַריין אין כעס און זיך צופיל „צעלאָזט״ איבער אַ תלמיד, האָט זי זיך אַריינגעמישט און דאָס יינגל אַרויסגעריסן פון זיינע הענט.

דער רבי ר׳ הערשל, אַ הויכער ייד, מיט אַ לאַנגער באָרד, פלעגט פון צייט צו צייט איבעררייסן דאָס לערנען מיט די „גרויסע״ און צורופן איינעם פונעם קליינוואַרג צו אַ באַזונדערן טיש, וועלכער איז באַשטאַנען ביים פענצטער, אויפמישן אַ סידור און טייטלענדיק מיטן טייטלהאָלץ הייסן איבערחזרן קמץ אַלף אָ. אָ. אַ. וו.

געענדיקט מיטן אַלף־בית זענען מיר צוריק צום שפּיל. ווער עס האָט נושא־חן געווען ביי דער רביצין האָט זי אים צוגעוואָרפן אַ בלאָז פון אַ פּישל, אָדער ווי מיר האָבן עס גערופן אַ „גזלן״, אַ טרעט

געטאָן מיטן פיסל, אַז ס׳האָט זיך געהערט אַ קנאַל, וואָס האָט איבערגעשראָקן דעם רבין.

אין זעלביקן צימער נעבן איינגאַנג איז געווען די קיך. דערנעבן איז געווען די טיר פון דער וווינונג, וואָס איז באַשטאַנען פון איין צימער. די טיר האָט זיך פאַרוקט און בעתן וויזיט פון רעגירונגס־אינספּעקטאָר האָט מען דאָרט באַהאַלטן די איבעריקע קינדער, וואָס זענען געווען איבער דער געזעצלעכער צאָל.

אונזער אויפגאַבע איז אויך געווען צו גיין קריאת־שמע־לייענען ביי די קימפּעטאָרינס, אַוועקשטעלן זיך נעבן בעט, וואָס איז געווען פאַרהאַנגען מיט אַ פאָרהאַנג און זאָגן שיר־המעלותן מיט אַ ניגון „אל מלך נאמן, שמע ישראל״ און אַנדערע ספּעציעלע שפּרוכן צום פאַרטרייבן אַלע בייזע רוחות.

שוין בין איך פינף יאָר אַלט, לערן שוין „שנים אוחזין בטלית״. עס איז דורך נאָך אַ יאָר און די עלטערן האָבן באַשלאָסן, אַז הערשעל׳ס חדר איז שוין נישט פאַר מיר.

ר׳ אברהם־אהרן

(אברהם אהרן בענזול ז״ל)

אַריבער דער יום־טוב סוכות מיט זיין באַזונדערן חן און גאַנצע ניין טעג פרייהייט, זאָגט די מאַמע: „גענוג זיך געשפּילט און אַרומגעשטיפט. איצט ביסטו שוין אַ גמרא־בחור״. דערביי האָט זי מיר אָנגעשטאָפּט פולע קעשענעס מיט גוטע זאַכן און מיך געשיקט אין נייעם חדר.

דאָ האָט שוין געהערשט אַן אַנדערע אַטמאָספער. אַלע תלמידים זענען געזעסן אויף בענק אַרום טיש און דער רבי איז געשטאַנען מיט איין פוס אויף אַ שטול און מיט דער לינקער האַנט געהאַלטן אַ לאַנגע לולקע, פון וועלכער ער האָט כסדר געפּיפּקעט.

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף מיין פּלאַץ, דערווייל אַלס פרייער צוהערער. זיי האָבן דעמאָלט געלערנט די פּרשה פון בריאת־העולם. איך בין געזעסן מיט אַן אָפן מויל, באַצויבערט פון די בילדער, וועלכע דער רבי האָט געשילדערט, ווי די ערד, הימלען, וואָלקנס און ימען האָבן געקאָכט און געזידט

און דער כוח אלוהים האָט געשוועבט איבער דעם גאַנצן תוהו ובוהו.

כאָטש דער גורל פון אַלע תלמידים האָט מיך אויך נישט געמיטן, און דער קאַנטשיק מיט זיינע לאַקשן איז אויף מיינע פּלייצעס געווען אַן אָפּטער באַזוכער, האָבן מיר, יונגערע און עלטערע, אונזער רבין אויף אַ באַזונדערן אופן ליב געהאַט און רעספּעקטירט. צוליב זיינע מעשיות, וועלכע ער פלעגט דערציילן מיט אַ באַזונדערן טאַלאַנט.

ר׳ אברהם־אהרן האָט אויך נישט אונטערשיידט צווישן רייכע און אָרעמע קינדער. די חסידישע קינדער האָט ער גערופן „כתר יינגלעך״, ווייל זיי זאָגן די קדושה „כתר יתנו לך״ אַנשטאָט „נעריצך״ ווי ביי די מתנגדים.

געלערנט האָבן מיר דאָרט גמרא מיט רש״י, חומש און נביאים. נאָר דאָס געשמאַקסטע לערנען איז ביי אים געווען דאָס טרעפן זיך פון די ברידער מיט יוספן אין מצרים, דאָס בענטשן פון יעקב אָבינו זיינע קינדער אויפן טויטן בעט, די פּטירה פון משה רבינו דאָ פלעגט ער צוהילף ברענגען די פאַרשידענע מדרשים און מיט זיין רייכער פאַנטאַזיע וואָרפן בילדער נאָך בילדער, וואָס האָבן פאַרכאַפּט דעם אָטעם.

ר׳ אברהם אהרן איז געווען באַליבט ביי די תלמידים, אפילו ווען זיי זענען שוין געווען דערוואַקסענע בחורים. ווען מען האָט אים באַגעגנט אין גאַס שוין אַלס „גרויסע״ פלעגט אים יעדער אָקעגנטראָגן זיין „גוטמאָרגן״ מיט אַ באַזונדערן שמייכל און אויפריכטיקער וואַרעמקייט.

ח ז ק ע ל ׳ ע

(ר׳ יחזקאל וואַרשאַווסקי)

אַ גאַנץ אַנדערן כאַראַקטער האָט געטראָגן דאָס נייע חדר. קודם כל האָט עס זיך געפונען אין אַ גאַנץ אַנדערער געגנט, נישט אין דער שול־גאַס, ווו עס האָבן זיך געפונען די איבעריקע חדרים, נאָר אין הויז פון סוחר כאַרונזיק. דאָס איז געווען אַ גרויס צימער, ווו די ווענט האָבן געטראָגן אויף זיך די העכערע שטאָקן און געווען זייער דיק, געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ פעסטונג. רעכטס פון איינגאַנג האָט געהאַנגען אויף דער וואַנט אַן אַלטמאָדישער זייגער מיט געוויכטער. קעגנאיבער איז געשטאַנען אַ לאַנגער טיש מיט בענק פון ביידע זייטן, און איבער אים זענען געהאַנגען די בילדער פון צאַר ניקאָלאַי מיט דער צאַרין.

דער רבי, פון נידעריקן וווקס, מיט אַ לאַנגער ווייַסער באָרד און געדיכטע ברעמען, פון אונטער וועלכע עס האָבן אַרויסגעקוקט אַ פּאָר לאַכנדיקע אויגן, איז געגאַנגען אַרויף און אַראָפּ לענגאויס ביידע זייטן טיש און געלערנט דעם שיעור. אַלע תלמידים האָבן זיך געשאָקלט און נאָכגעזאָגט מיט אַ הויכן ניגון.

נאָכן ענדיקן איינדערפרי דעם פּשוטן „שיעור״, ד. ה. גמרא מיט פירוש רש״י, איז מען אַוועק צען אַ זייגער אין אַ ספּעציעלער שול אונטער דער לייטונג פון לערער לעוו, עס זענען זיך צונויפגעקומען תלמידים אויך פון די איבעריקע חדרים. דאָרט האָט מען געלערנט אַלגעמיינע לימודים, ווי רוסיש, פּויליש, דייטש א. אַ. וו. אויב פאַר די עלטערן איז עס געווען אַ שווערע גזירה, ביטול תורה, איז עס פאַר אונז געווען אַן אָפּפרישונג און פאַרגעניגן. לערנען אין ביכער מיט בילדער, זינגען און דעקלאַמירן איז געווען לייכטער ווי איינבייסן די סוגיא פון אביי ורבא. היינט דאָס גיין אין שול אין מיטן טאָג. דאָס באַגעגענען זיך מיט אַנדערע יינגלעך. ווער שמועסט נאָך, אין אַ מאַרק־טאָג און מ׳קוקט זיך דערוויל צו צום האַנדל־וואַנדל צווישן די שטענדערס אין מאַרק. עס מאַכט זיך, אַז מ׳האָט מזל און מען טרעפט אָן אויף אַ מיליטערישן פּאַראַד מיט מוזיק.

דעם צווייטן האַלבן טאָג, ביז אַכט, האַלב ניין אין אָוונט, האָט מען געלערנט „שיעור״, דאָס הייסט גמרא מיט רש״י און תוספות.

ביי ר׳ יחזקעלען האָבן שוין געלערנט דורכגעזופטע תלמידים און פון פאַרשידענע שיכטן. איז איינער פון די תלמידים בר־מצוה געוואָרן, האָט ער אויסער די הפטורה געמוזט זאָגן אַ „פּשטל״, וואָס זאָל בליצן מיט חריפות. ר׳ יחזקאל האָט אויך געפירט אַ באַזונדערן „שיעור״ מיט עטלעכע תלמידים, וועלכע זענען געקומען אין חדר צוויי שעה פריער פון די איבעריקע תלמידים אויף אַ באַזונדערן שיעור מיט מער מפרשים.

דער גרעסטער טייל תלמידים האָט פאַרלאָזט ר׳

יחזקאל׳ס חדר שוין נאָך די בר־מצוה־יאָרן און זיי זענען אַרויס צו אַ ניי לעבן.. ווער צוהעלפן די עלטערן אין מסחר, ווער לערנען אַ פאַך. אַנדערע זענען אַוועק לערנען אין אַ ישיבה. קיין העכערער מלמד אָדער ישיבה איז אין שטעטל נישט געווען.

ר׳ מיכאל בענדקאַווסקי

אַ שאַרפער למדן מיט אַן אייגנאַרטיקער שיטה מפרש צו זיין די שווערסטע סוגיות אויף אַ לייכטן אופן. ביי ר׳ מיכאלן האָט מען שוין געלערנט דעם שיעור מיט מער מפרשים ווי: רש״י און תוספות. יעדע וואָך שבת צום „פאַרהערן" צוגעגרייט אַ „פשטל" מערסטנס געשטיצט אויפן „חדושי הרי״ם". אַ געלאַסענער און רואיקער מענטש, האָט ער אַרויסגערופן ביי זיינע תלמידים יראת הכבוד. ער איז אויך געווען אַ בעל־מוסר. אַז אַ תלמיד האָט אויפגעשטעלט די אויערן ווען דער וואַנט־זייגער האָט אין צווייטן צימער אויסגעקלונגען די שעה, פלעגט ער זאָגן:

„קינדערלעך, דער זייגער איז אַ מוסר־ספר. יעדער קלונג דערמאָנט אונז, אַז עס האָט זיך דערנענטערט נאָך אַ שעה צו שטעלן זיך צום בית־דין של מעלה".

זיין חדר איז נאָר געווען אַ צייטווייליקער און האָט נישט געהאַט דעם ערך פאַרן שטעטל ווי די אויבנדערמאָנטע חדרים, וואָס האָבן דערצויגן אייניקע דורות און געלאָזט אויף יעדן זיין באַזונדערן חותם.

חוץ די דערמאָנטע חדרים זענען אויך געווען אַנדערע וואָס האָבן געלערנט קינדער פון ביידע געשלעכטער, ווי אליעזר־יהודה און זיין פרוי, דער לאָמזשער מלמד מיט זיין פרוי, ר׳ שלמה מגיד דער „דאַבּרינער", וואָס האָט מער אַכט געלייגט אויפן תנ״ך. ר׳ יצחק משהס חדר, די תלמוד־תורה. עס איז כדאי צו דערמאָנען, אַז חוץ די אַלע רעליגיעזע חדרים זענען אויך געווען פריוואַטע מלמדים, געקומענע פון אַנדערע שטעט, וואָס האָבן געלערנט מיט קינדער, פאַר וועלכע ס׳איז שוין נישט געווען קיין אָרט אין חדר. איינער פון זיי איז מיר באַזונדערס איינגעקריצט אין זכרון, גערופן האָט מען אים ר׳ זאַנוול דער „פרוש", אין די ערשטע דרייסיקער יאָרן, געהאַט אַ ברוין בערדל, געגאַנגען אָנגעטאָן אין אַ לאַנגן שניטראָק און פון אויבן אַן אַלפּאַגענע קאַפּאָטע, וואָס האָט דערגרייכט כמעט ביז צו די זוילן. אויפן קאָפּ האָט ער געטראָגן אַזאַ מין גרויסן קאַשקעט, וואָס מיר האָבן גערופן „דענגע", איר אויבערשטער טייל איז געווען פיל ברייטער פונעם אונטערשטן. ער האָט זיך באַזונדערס אָפּגעגעבן מיט די יונגערע בחורים און געפּרעדיקט זיי מוסר..

„...ווען גייענדיק אין גאַס באַפאַלן דיך זינדיקע געדאַנקען, וואָס ווילן דיך נישט פאַרלאָזן, נעם דיר אין זין, אַז די שענסטע זאַך ווערט אויך שפּעטער פאַרוואַנדלט אין אַ טויט שטיק פלייש. ווייל די הויט און די פאַרב איז נאָר אַ פאַרבלענדעניש צו רייצן און ברענגען דעם מענטש צו הירהורי עבירה!".

מיט אַ פלאַטערנדיק האַרץ דערמאָן איך די דאָזיקע אַלע געשטאַלטן, וועלכע זענען פאַרשוואונדן צוזאַמען מיט די מיליאָנען קרבנות פון אַלע אַנדערע יידישע שטעטלעך אין פוילן, צוזאַמען מיט זייערע צענדליקער און הונדערטער תלמידים, וועלכע זיי האָבן דערצויגן און איינגעפלאַנצט אין זיי די ליבע צום פאָלק און אויך דעם גייסט פון גבורה און ווידערשטאַנדספעאיקייט, וואָס האָט זיי באַגלייט אויף די וועגן פון יסורים און ליידן. בלויז אַ קליינעם טייל איז געלונגען זיך אָפּצוראַטעווען פון דעם אשמדאיס נעגל. אַלע אַנדערע זענען אויף אַן אַכזריותדיקן אופן אומגעקומען אין זייער שיין געבורטס־שטעטל, אין די געטאָס און לאַגערן, און ס׳רוב נישט איבערגעלאָזט נאָך זיך קיין צייכן, קיין שפור. אָבער אין אונדזער זכרון וועלן זיי אויף אייביק בלייבן ווי ניצוצות פון קדושה, וואָס וועלן קיינמאָל נישט פאַרלאָשן ווערן, די פונקען, וועלכע מיר האָבן אַרויסגעטראָגן פון יענע חדרים און מלמדים, וועמענס אָנדענק וועט אויף אייביק בלייבן הייליק און טייער..

שמואל כהן /

דער „מזיק“

נישט געקוקט דערויף, וואָס מען האָט אים גערופן דער מזיק, איז קיינעם נישט איינגעפאַלן צו קוקן אויף אים ווי אויף עפּעס אַ שעדיקער. ער איז געווען אַ מענטש מיט גוטע מידות און אַלץ, וואָס מען האָט וועגן אים צו דערציילן, באַשטייט בלויז פון שבחים. ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין מסירות נפש, אַקעגנצושטעלן זיך די שונאי ישראל, וואָס האָבן געפּרווט אָנפאַלן אויף אַ ייד; איז שטענדיק גרייט געווען ריקזיכטסלאָז צו פאַרטיידיקן יידישן כבוד, ווען ער איז געווען אין געפאַר.

דערמאָנענדיק זיין געשטאַלט קומען אויף זכרונות פון די קינדער־יאָרן און יוגנט־יאָרן, וואָס זענען נאָך פון חדר אָנגעזאַפּט געוואָרן מיט אידעאַלן פון גבורה און העלדישקייט, מיטן שטאָלץ פון אונדזערע גרויסע און העלדישע אָבות.

די יידישע יוגנט אין ריפּין האָט זיך פון שטענדיק אָן אויסגעצייכנט מיט איר ווירדיקער האַלטונג, שטענדיק ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַן אַנטיסעמיטישער אַרויסטרעטונג. אין יענער צייט, פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען ריפּין האָט זיך געפונען אונטער דער צאַרישער הערשאַפט, איז דער אַנטיסעמיטישער איינפלוס צווישן דער פּוילישער באַפעלקערונג געווען אַ שטאַרקער, באַזונדערס אין דער תקופה פון בייליס־פּראָצעס. אַ שוידערלעכער בלוט־בלבול, וואָס איז אויסגענוצט געוואָרן דורך די שוואַרצמאהדיקע כוחות אין צאַרישן רוסלאַנד און האָט זיך געלאָזט פילן אויך אין ריפּין.

מיר, קינדער, האָבן עס באַזונדערס אָפּגעפילט אין די שבתים, ווען מיר פלעגן שפּאַצירן הינטער דער שטאָט, ס׳רוב אין דער ריכטונג פונעם שפּיטאָלגאָרטן, ווו דער וועג איז געווען פול מיט געפאַרן. די שקצים פון דער געגנט פלעגן אונדז אָפּוואַרטן און באַוואַרפן מיט שטיינער, גאָר אָפט איז געקומען צו געשלעגן פּנים־אל־פּנים. דעמאָלט איז פּלוצום אויסגעוואַקסן דער מזיק און די שקצים האָבן גלייך דערפילט זיין שטאַרקע האַנט, וואָס האָט אויף זיי אָנגעוואָרפן אַ שרעק.

ווען די לאַגע איז געוואָרן גאָר ערנסט האָט דעמאָלט דער מזיק אָרגאַניזירט אַ גרופּע אנשי־חיל, זיי באַוואָפנט מיט פייפלעך און צעשטעלט אויף באַזונדערע סטראַטעגישע פונקטן. ווען עס האָט זיך דערנענטערט די געפאַר, האָט איינער דעם צווייטן, דורך אַ פייף, איבערגעגעבן די באַוועגונגען פונעם שונא און אָרגאַניזירטערהייט, אונטער דער אָנפירונג פונעם „מזיק“ איז אָפּגעשטויסן געוואָרן דער אָנגריף.

ווידער געדענקט זיך, שוין אין די שפּעטערדיקע יאָרן, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען פּוילן האָט באַקומען מלוכהשע זעלבשטענדיקייט און צו די ערשטע „שפּילן“ פונעם זעלבשטענדיקן פּוילישן מיליטער האָט געהערט דאָס שניידן יידישע בערד.

אין אַ זומערדיקן פרימאָרגן האָבן זיך אויפן מאַרק באַוויזן פּוילישע זעלנער און געוואָרפן זיך אויף די יידן, געשלאָגן, געראַבעוועט.

אין שטאָט איז געוואָרן אַ פּאַניק. אָבער מיט אַ מאָל האָט מען דערזען ווי אַ הויכער פעסטער סאָלדאַט שטעלט זיך אַוועק ווי אַ מויער און לאָזט נישט צו אַנדערע פּוילישע סאָלדאַטן וואַרפן זיך אויף די יידן.

די זעלנער זענען געווען צעיושעט און נישט געקענט פאַרשטיין וואָס פאַר אַ משוגעת איז עס אַריין אין א „זייעריקן“ צו פאַרטיידיקן די יידן. זיי האָבן געפּרווט אים איבערצייגן מיט גוטנס און מיט בייזנס, אָבער יענער האָט, פאָכנדיק מיט זיינע פויסטן, געדראָט מיט קלעפּ יעדן, וואָס וועט אָנרירן אַ ייד.

גיך האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז אונזער מזיק, וואָס האָט אין דער לעצטער מינוט אָפּגעהאַלטן די סאָלדאַטן פון זייערע מעשים און אויסגעמיטן אַ פּאָגראָם.

הענא גוטענטאַג / **שבת און יום־טוב**

א גאַנצע וואָך איז יעדער איינער געווען פאַר־האָרעוועט, ווער מער, ווער ווייניקער, זאָרג האָט קיינעם נישט געפעלט, די גרויסע סוחרים ווי די קליינע, וועמען עס האָט געפעלט אויף אַ וועקסל צו צאָלן, און וועמען ס׳איז אַ קונה אַוועק צו זיין קאָנ־קורענט. נאָר דערפאַר פרייטיק־פאַרנאַכט, אַז ר׳ נחום לייביש איז אַרויס אין גאַס און איז געגאַנגען פון געשעפט צו געשעפט און דערמאָנט, אַז עס איז שוין צייט ליכט צו צינדן, האָט מען טאַקע גלייך פאַרהאַקט די געשעפטן, אַוועק אַ היים, אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די וואָכעדיקע קליידער און אויס מיט אַלע זאָרגן. אויס מיט דער נידערגעשלאָגנקייט.

אַ ליכטיקע פרייד האָט יעדן באַהערשט, דער טיש מיט דעם ווייסן בלאַנקענדיקן טישטוך באַדעקט און מיט די גלאַנצענדיקע לייכטער צום ליכט־בענטשן, האָבן היימלעך אָקעגן געוווּנקען, און ווער האָט שוין דעמאָלט אין זינען געהאַט וועקסלען! עס איז שבת! נאַטירלעך, עס זענען שוין געווען צוגעגרייט אויך די בעסטע מאַכלים, אַפילו ביי אַן אָרעמאַן, ווייל אַ גאַנצע וואָך איז מען אָפּגעקומען מיט וואָס עס איז, נאָר אויף שבת האָט זיך יעדער באַמיט עס זאָל זיין וואָס בעסער. יעדער איינער האָט פאַרברענגט דעם שבת אויף זיין שטייגער, ווער עס איז געגאַנגען אין שול, ווער אין שטיבל. שבת־בייטאָג האָט אויך די ציוניסטישע אָר־גאַניזאַציע איינגעאָרדנט פאַרלעזונגען און עס זענען געקומען פיל צוהערער. אַנדערע ווידער זענען גע־גאַנגען אין בית־המדרש הערן אַ מגיד, אָדער סתם שפּאַצירן.

ביי די חסידים איז נאָך געווען איינגעפירט צו פּראַוון מלוה־מלכה, כדי אויפצוהאַלטן לענגער דעם שבת. ס׳איז מיר פאַרבליבן אין זכרון ווי־אַזוי די חסידים האָבן געפּראַוועט מלוה מלכה ביי אונז אין שטוב: נאָך הבדלה מאַכן, יעדער ביי זיך אין שטוב,

האָבן זיי זיך אָנגעהויבן צוזאַמענקומען, די באַלעבאַטע, וואָס ביי איר איז די מלוה־מלכה פאַרגעקומען, האָט צוגעגרייט אַ באָרשט מיט קאַרטאָפל און אַ פלוימען־צימעס. באַזונדער האָט זיך יעדער איינער מיטגע־בראַכט די מלוה מלכה פון זיין שטוב, וואָס איז באַ־שטאַנען אין אַ טעלערל מיט פיש, צוגעדעקט מיט אַ צווייטס, און אויף דעם אַ טעלערל מיט פלייש, אַלץ איינגעוויקלט אין אַ ספּעציעלער פאַטשיילע. אין קיך אויף דעם טיש זענען געווען אַוועקגעשטעלט צוויי שיסלען און יעדער האָט זיין פּאָרציע אַליין אַהין אַריינגעלייגט. אין איין שיסל די פיש און אין דער צווייטער — דאָס פלייש. און זיך צוגלייך איינגעבונדן זיינע טעלערלעך אויף צוריקצונעמען אַהיים.

ווען איך בין עלטער געוואָרן האָב איך ערשט אָנגעהויבן צו באַגרייפן, וואָס פאַר אַ גרויסקייט עס האָט געשטעקט אין דעם וואָס דאָס געבראַכטע איז צוזאַמענגעלייגט געוואָרן. דאָס איז געמאַכט געוואָרן ספּעציעל, כדי מען זאָל נישט וויסן ווער וואָס האָט געבראַכט, ווייל נאַטירלעך האָט דער גביר געבראַכט אַ גרויס שטיק פיש און אַ גרויס פערטל הין, צי גאָר אַ געבראָטענע קאַטשקע, און דער אָרעמאַן האָט גע־בראַכט אַ קליין פישעלע און אַ פיצעלע רינדערן פלייש.

נאָכן עסן האָבן אַלע, יונג און אַלט, זיך גענומען צו אַ ריקודל, האַנט אויף אַקסל, און געטאַנצט מיט עקסטאַז, מיט התלהבות, און צוגעזונגען מיט האַרץ און נשמה. אַזוי האָט מען געוואָלט וואָס לענגער אויפ־האַלטן דעם שבת קודש...

פריש אין זכרון זענען מיר פאַרבליבן די אַלע פייערונגען פון אונזערע שיינע שבתים און ימים טובים, און אויך די אַלע מענטשן, וואָס האָבן זיי געפייערט. פריש איז אויך די ווונד אין האַרץ, די ווונד, וואָס וועט שוין קיינמאָל נישט פאַרהיילט ווערן.

הענא גוטענטאַג / דער טראַגישער פרייטיק

גאָרנישט לייכט קומט אָן צו באַשרייבן אונזער טייער, אומפאַרגעסלעך געבורט־שטעטל ריפּין. שוין צענדליקער מאָל ווי איך הייב אָן צו שרייבן און די טרערן שטיקן, שטעכן. עס עקבערט דער געדאַנק, אַז ווען איך וואָלט געווען פון די געליטענע, פון די על פּי נס געראַטעוועטע, וואָלט מיר אפשר לייכטער אָנגעקומען דאָס שרייבן. ווער האָט זיך עס געקאָנט פאָרשטעלן, אַז דער ציוויליזירטער דייטש וועט זיין אַזוי שרעקלעך גרויזאַם — איבערהויפּט מיר, ריפּינער, וואָס מיר האָבן דאָך געקענט דעם דייטש, בעסער געזאָגט, מיר האָבן געמיינט אַז מיר קענען אים פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין 1914. דעמאָלט האָבן מיר דאָך גלייך דעם ערשטן טאָג פון דער מלחמה געהאַט דעם דייטש אין ריפּין, און אַז ער האָט געדאַרפט צוריקטרעטן האָבן יידן געציטערט, ווייל מיר האָבן געהערט פון אַנדערע שטעט, אַז די רוסן קומען אָן, נעמען זיי זיך גלייך צום ראַבירן און שלאָגן יידן; דאַקעגן האָבן פּאָליאַקן געציטערט פאַר דעם דייטש. עס געדענקט זיך אַן עפּיזאָד:

לאָנדענצקי, דער קיילער, איז אַ לענגערע צייט געלעגן באַהאַלטן מיט זיין פאַמיליע ביי זיין יידישן שכן צלאל קאהרע. די ערשטע וואָך פון דער מלחמה האָט דער דייטש געמוזט צוריקטרעטן, ווייל עס זענען צוריקגעקומען די רוסן, און אויף די פּיאַסקעס האָט אַ פּאָליאַק פון אַ פענצטער אויף זיי געשאָסן. אַכט טעג זענען דעמאָלט די רוסן געווען אין ריפּין, און האָבן געמוזט אָפּטרעטן. אין דאָבזשין איז דעמאָלט געווען אַ יידישער בירגערמייסטער, האָט ער צו וויסן געגעבן אין ריפּין, אַז דער דייטש קומט מאָרגן צוריק — און מען וועט באָמבאַרדירן ריפּין, ווייל די ציווילע באַפעלקערונג האָט אויף זיי געשאָסן, און מען וועט אויך דאַרפן צאָלן אַ גרויסע קאָנטריבוציע. דאָס איז געווען אַ פרייטיק, און דער טאָג איז דעמאָלט פאַרצייכנט געוואָרן אַלס דער טראַגישער פרייטיק.

די גאַנצע באַפעלקערונג האָט דאַן גענומען וואַנדערן אויף די פעלדער. אין שטאָט האָט מען מורא געהאַט צו פאַרבלייבן. צומאָרגנס, שבת פרי, איז טאַקע דער דייטש אָנגעקומען, מיט אויסגעשטרעקטע ביקסן, גלייך צו שיסן... האָבן זיך צוזאַמענגענומען עטלעכע ענערגישע און געוואַגטע יידן און זיך געמאָלדן צום קאָמענדאַנט, אונטערצוהאַנדלען מיט אים ווי גרויס די קאָנטריבוציע דאַרף זיין. און אַז זיי זענען פאַרטיק געוואָרן, האָבן זיי זיך גלייך געלאָזט אין גאַס אַריין און צונויפגעזאַמלט די סומע, אַ גענוג גרויסע, און דאַן האָט שוין יעדער געקענט צוריק קומען צו זיך אַהיים.

אַ צווייט מאָל, ווען די דייטשן האָבן ווידער געמוזט אָפּטרעטן, האָבן זיי אונטערגעצונדן די הייזער אין אַלע עקן שטאָט, און דאָס פייער האָט זיך שנעל פאַרשפּרייט. עס איז געווען אַ שרעקלעכער ספּעקטאַקל, אָבער קיין יידן האָבן דעמאָלט נישט געליטן. דאָס איז פאָרגעקומען אָנהייב מלחמה, אָבער שפּעטער, ווען דער דייטש האָט זיך פאַרפעסטיקט, האָט זיך שוין געלעבט נאָרמאַל.

אין די אַרומיקע שטעט האָט מען געשמועסט, אַז ריפּין איז אַ מזלדיקע שטאָט, ווייל פאַרהעלטניסמעסיק האָט זי ווייניקער געליטן אין דער צייט פון מלחמה ווי אַנדערע שטעט. נאָר ליידער בעת דער לעצטער מלחמה, איז שוין ריפּין גאָרנישט געווען מער מזלדיק ווי אַנדערע שטעט, און האָט געטיילט דעם ביטערן גורל גלייך מיט אַלע.

הענא גוטענטאָג /

די באַגייסטערונג פון פשוטע ייִדן פאַר ארץ־ישראל

די ציוניסטישע באַוועגונג האָט זיך ביי אונז אָנגעהויבן גאָר פרי. איך וועל נישט אויסרעכענען ווער עס זענען געווען די ערשטע שוואַלבן, וואָס האָבן מיט זייער איניציאַטיוו פאַרפלאַנצט ביי אונז דעם ציוניסטישן געדאַנק. איך געדענק גוט, אַז אַלע האָבן געאַרבעט מיט איבערגעגעבנקייט. די מערהייט דורכגעדרונגען מיט די שענסטע ייִדישע און מענטשלעכע אידעאַלן, מיט באַגייסטערטע שטרעבונגען.

בעת עס איז געגעבן געוואָרן די באַלפור־דעקלאַראַציע, איז די פרייד אין ריפּין געווען אין לשער. מען האָט געפּראַוועט יום טוב, געטאַנצט און געפרייט זיך אויף וואָס די וועלט שטייט. עס איז געווען אַזוי פריילעך אויפן האַרצן, און עס איז גאָר קיינעם אויפן זינען נישט געקומען וואָס־פאַרא צרות עס שטייען אונז נאָך פאָר. אַז מיר האָבן זיך שוין געהאַט גענוג אָנגעפרייט, האָט מען זיך באַקלערט, אַז איצט דאַרף מען זיך נעמען צו פּראַקטישע זאַכן. ארץ־ישראל דאַרף געלט און נישט ווייניק — איז זיך צוזאַמענגעקומען די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע און עס איז באַשלאָסן געוואָרן אַז מען דאַרף מאַכן אַ זאַמלונג — נישט קיין געלט, נאָר גאָלד און זילבער.

צוועלף פּאָרלעך האָבן זיך געלאָזט איבער דער שטאָט, און מען האָט זיך אַליין גאָר נישט געקענט פאָרשטעלן, אַז מיר וועלן אַזויפיל זאַמלען. גרויס איז געווען די האַרציקייט ביים געבן.



אַ קרן קיימת־טאָג מיט מרדכי טשאַרנאָטשאַפּקי

זיצן פון רעכטס: קראָטקע, ציפּע מונטער, מרדכי טשארנאָטשאַפּקי, זלמן פעלדהיים, סאַלע שטאנקע
שטעען פון רעכטס: נחמן לוי, קריסטאַל, ראזען, בצלאל קליינבערג, קלמן מונטער, חייצה קרזשעצענאָבסקאַ, אשר זעלענאָבסקי

עטלעכע „עפּיזאָדן" וואָס עס האָבן זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון: אַט קומען מיר אַריין צו אַ ייִד, הגם מיר האָבן געוווּסט, אַז דער ייִד וועט אונדז גאָר נישט קענען געבן, נאָר כדי אים נישט צו פאַרשעמען, ווייל מעגלעך, אַז ער האָט געזען דורכן פענצטער, דער ייִד פאַרענטפערט זיך, אַז ער האָט ליידער גאָרנישט צו געבן. מיר טרייסטן אים און גייען אַוועק. אָפּגעגאַנגען אַשטיקל וועג, רופט מען אונדז צוריק. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער האָט יאָ וואָס צו געבן. ער עפנט אַ שופלאָד פון אַ קאָמאָדע, און נעמט אַרויס אַ פּעקל איינגעוויקלט אין לייוונט, וויס ווי שניי, און מיט ציטערנדיקע הענט הייבט דער ייִד אָן אויפצוּוויקלען איין שמאַטקעלע נאָכן צווייטן און עס אַנטפּלעקט זיך אַ זילבערן טאַבאַק־פּושקעלע. ער גיט עס אונדז און זאָגט, אַז דאָס איז אַ פאַמיליע־אָנדענק. עס שטאַמט פון זיין עלטער־עלטער זיידן. ער האָלט עס אויסגעשטרעקט, און מיר וואַגן עס נישט צו נעמען. מיר זאָגן צו אים: „ר' ייִד, אפשר איז עס אַ שאָד אַוועקצוגעבן?" ער ענטפערט: „אַ שאָד? פאַר אונזער ארץ־ישראל איז פאַראַן אַ שאָד? עס איז דען פאַראַן אַ טייערערע זאַך פאַר אונדז ייִדן?" מיר זענען אַרויס פון דער שטוב געריירט ביז טרערן.

מיר קומען צו אַ צווייטער פאַמיליע, וואָס מיר האָבן געוווּסט, אַז אויך דאָרט קען מען גאָרנישט באַקומען, אָבער ווי דערשטוינט זענען מיר געווען, ווען די פרוי גיט אונדז אַ פּעקעלע. מיר וויקלען עס אויף און עס אַנטפּלעקט זיך אַ טוץ זילבערנע לעפעלעך, געוויס נאָך פון דרשה־געשאַנק צו זייער חתונה, זיכער די איינציקע ווערטזאַך אין שטוב. און ווידער דאָס זעלבע: מיר זאָגן צו דער פרוי: מעגלעך, דאַרפט איר עס אין אייער ווירטשאַפט? איר מוזט נישט געבן, און זי רופט זיך אָן: וואָס הייסט ניש געבן פאַר ארץ־ישראל, מיר קענען טרינקען מיט בלעכענע לעפעלאך".

פיל, פיל אַזעלכע עפּיזאָדן, וואָלט איך געקענט דערציילן וועגן די גוטע האַרציקע ייִדן, וואָס אונזער ריפּין האָט פאַרמאָגט, אָבער שווער ממשיך צו זיין, ווען דאָס האַרץ קרעמפּט אין יסורים.

לייב קולסקי / צייטן פון בענקשאַפט און גרויסע מעשים

די צייט, וואָס איך געדענק ריפּין 1905—1914, איז געווען אַן אינטערעסאַנטע צייט. דאָס ייִדיש געזעלשאַפטלעכע לעבן האָט זיך דעמאָלט אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען און אויסגעפינען, אַז עס איז אַ טייל פון עפּעס גרעסערעס און נישט אַן אָפּגעזונדערט קליין שטעטל.

די ענדערונג איז געשען אַ דאַנק דעם איינפלוס פון ר' שמואל זיינוול פּויזנער, יצחק זאַנאַבענד און דעם פלאַצקער ישעיה ריבאַק, און אויך עטלעכע לערערס, וואָס זענען געקומען קיין ריפּין.

ר' שמואל זיינוול פּויזנערס איינפלוס איז געווען פאַרבונדן מיט ציוניזם. איך געדענק, ווען איך בין אַ מאָל געקומען אין בית המדרש און געזען ווי ער האָט געלערנט ישעיהו מיט די ייִדן, מיט אַן ענטוזיאַזם, וואָס האָט אַלע באַגייסטערט און זיינע צוהערערס האָבן געשלונגען יעדעס וואָרט. עס האָט פאַרשטייט זיך געהאָלפן דער גייסטיקער אַנטוויקלונג פון די צוהערער.

ישעיה ריבאַק האָט געבראַכט קיין ריפּין קלאַסןבאַוווּסטזיין. ער איז געווען אַ מיטגליד פון „בונד", וואָס האָט דעמאָלט געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין לעבן פון דער ייִדישער אַרבעטערשאַפט. די אַרבעטער אין ריפּין האָבן טאַקע איינגעזאַפּט אַ ביסל קלאַסן־באַוווּסטזיין, אָבער נישט דעם „בונד".

יצחק זאַנאַבענד האָט זיך געווידמעט דער באַוועגונג מיט גרויס ענטוזיאַזם, הגם ער אַליין איז קיין מאָל נישט געווען קיין אַרבעטער. אונטער זיין אָנפירונג האָבן מיר אָנגעהויבן איינצושטעלן אַ פאַרבינדונג צווישן די אַרבעטער, און איינגעפלאַנצט אין זיי דאָס געפיל, אַז נאָר זיי אַליין קענען פאַרבעסערן זייער לאַגע.

דאָס וויכטיקסטע איז געווען, וואָס מיר האָבן געקעמפט פאַר אַ קירצערן אַרבעטס־טאָג, ווייל דער אַרבעטס־טאָג האָט דעמאָלט אויך איינגעשלאָסן אין זיך די נאַכט, ווען ס׳איז געווען אַרבעט. אויך האָבן מיר געזאָרגט דערפאַר, אַז די אַרבעטער זאָלן קריגן באַצאָלט וואָס די מייסטער האָבן צוגעזאָגט.

און געקעמפט דערפאַר מיט אַלע כוחות.

עס איז כדאי צו פאַרצייכענען דעם פאַקט, וואָס האָט פּאַסירט ביי סאַדאָווסקי דעם שניידער, ווען ער האָט זיך אָפּגעהאַלטן פון צאָלן דעם אַרבעטס־לוין וועלכער איז פריער באַשטימט געוואָרן. דאָס האָט גע־ברענגט דערצו אַז איך מיט יצחק זאנאַבענד האָבן אים געדראָט מיט אַ רעוואָלווער אין האַנט, געשאָסן אין זיין שטוב, און אפילו נישט געלייגט קיין אַכט אויף דעם, וואָס סאַדאָווסקיס שכן אין דעם זעלבן הויז איז געווען דער נאַטשאַלניק פון דער פּאָליציי.

מיר האָבן אויך געהאַט אַ סך פאַרזאַמלונגען מיט די אַרבעטער און דאָס, נאַטירלעך, נישט לעגאַל. אַ סך פון די פאַרזאַמלונגען זענען אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין מיין שטוב. מ׳האָט מיר געזאָגט, אַז די זשאַנדאַרמען האָבן מיך געהאַלטן פאַר אַ גרויסן רעוואָלוציאָנער. אָבער קיינער האָט אונז נישט געשטערט אין אונזער אַרבעט. עס האָט אויסגעזען, אַז דאָס גאַנצע שטעטל איז געוואָרן אַ ביסל אויפגעקלערט... איין מאָל בין איך געשיקט געוואָרן קיין פּלאָצק צו ברענגען רעוואָלוצ־יאָנערע ליטעראַטור פאַר די זעלנער, וואָס זענען דע־מאָלט געשטאַנען אין ריפּין. דורך דער צייט וואָס איך בין געווען אין פּלאָצק, איז פּראָקלאַמירט געוואָרן קריגסצושטאַנד. איך האָב אַפילו נישט געוווּסט ווי געפערלעך ס׳איז געווען פאַר מיין מיסיע, און איך בין אַרומגעגאַנגען אין פּלאָצק זאַמלען רעוואָלוציאָ־נערע ליטעראַטור. איין מאָל אין אָוונט בין איך געווען אין גאַס שפּעטער ווי מ׳האָט געמעגט זיין, און איך האָב באַמערקט ווי עטלעכע קאָזאַקן דערנענטערן זיך צו מיר. איך בין באַלד אַריין אין אַ הויז און זיך זיך באַהאַלטן. ווען זיי וואָלטן מיך דעמאָלט געכאַפּט, וואָלטן מיינע ביינער שוין לאַנג געוואָרן פאַרפוילט אין סיביר. איך האָב געהאַט ביי מיר „ליטעראַטור״, פאַר וועלכער איך וואָלט אַמווייניקסטן פאַרשיקט גע־וואָרן קיין סיביר אויפן גאַנצן לעבן.

אונטער דער אָנפירונג פון יצחק זאַנאַבענד זענען מיר געווען אין אַ געוויסער מאָס אַ מאַכט אין ריפּין, און מ׳האָט זיך מיט אונז גערעכנט. איך געדענק, אַז איין מאָל האָבן מיר פאַרלאַנגט, אַז די יידן זאָלן פאַרמאַכן די געוועלבער אַ געוויסע צייט — און אַלע האָבן געפאָלגט און פאַרמאַכט.

ווען ס׳זענען פאָרגעקומען די וואַלן פון אַ דע־פּוטאַט צום ערשטן רוסישן פּאַרלאַמענט („דומאַ״), האָבן מיר אויסגעוויילט דעם דעלעגאַט, וואָס מיר האָבן אַרויסגעשטעלט. מיר האָבן אַפילו די אַלטע און קראַנ־קע געבראַכט צום שטימען. מיר האָבן אויך געגרינדעט די ערשטע ביבליאָטעק, ווי מען האָט געקענט אַריינ־קומען און לייענען צייטונגען און ביכער, וואָס מיר האָבן געהאַלטן אין אַ שיינער שטוב מיט אַלע באַ־קוועמלעכקייטן.

פון צייט צו צייט האָבן מיר אויך איינגעלאַדן רעדנער פון אַנדערע שטעט. איינמאָל איז פון וואַרשע געקומען אַ וויכטיקער יידישער שרייבער, און דער טעאַטער איז געווען אינגאַנצן פאַרפולט. דאָס גאַנצע שטעטל איז געקומען אים הערן, הגם די פּאָליציי האָט אים נישט דערלויבט צו רעדן יידיש און ער האָט גע־מוזט רעדן דייטש...

בן־ציון באָרנשטיין /

דער ערשטער ריפּינער חלוץ פון בעלי־בתים

דב בעריש גאַלאַנט האָט זוכה געווען צו זיין דער ערשטער ריפּינער חלוץ פון האַנטווער־קער־קרייז, שוין אין אָנפאַנג פון דער דריטער עליה.

בשעת די ערשטע ריפּינער חלוצים, יונגעלייט, וועלכע האָבן פאַרלאָזט זייערע היימען און אַוועק אויף פאַרשידענע וועגן קיין ארץ־ישראל, איז שוין דאַן ר׳ בעריש גאַלאַנט געווען אַ מאַן אין די יאָרן, מיט אַ משפּחה פון אַ פרוי און 9 קינדערלעך..

אָנגעקומען קיין יפו אין היסטאָרישן פּאָגראָם־יאָר 1921, האַט ער געשטעלט זיך אַרבעטן אין דער קאָלאָ־ניע פּתח־תקוה און גלייך אַריין אין די רייען פון דער „הגנה״. ביזן היינטיקן טאָג איז ער פון די חשובע באַלעבאַטים אין פּתח־תקוה, ווו ער באַאַרבעט זיין פּרדס און טוט אַ סך מעשים טובים.

דאָס היינטיקע יאָר פייערט ער זיין 85־טן יובילײ און צוזאַמען מיט זיין גאַנצער רייך־פאַרצווייגטער משפּחה פרייען זיך אויך אַלע ריפּינער לאַנדסלייט, ווינטשן אים דערביי געזונט און אַריכת ימים, ער זאָל ווייטער ביז 120 יאָר מיט אַ סך פרייד ממשיך זיין זיינע מעשים טובים.



אַ ריפּינער משפּחה אין ישראל

ר׳ דב בעריש גאַלאַנט, זיינע קינדער, אייניקלעך און אור אייניקלעך, כן ירבו

זליג בראון / נחום ישראלווארשאווסקי

געבוירן אין ריפין, ביי פארמעגלעכע חסידישע עלטערן. דער פאטער זיינער, ר׳ איציק ווארשאווסקי, האט געהאפט, אז זיין זון, נחום ישראל, וועט זיין פון די גרעסטע רבנים אין פוילן, און ער האט געהאט אויף וואס זיך צו שטיצן, ווייל נחום ישראל, זייענדיק אן עילוי, האט געלערנט ביי באוווסטע רבנים, און בכלל האט ער געהאט אויסער־געוויינלעכע פעאיקייטן אויף אלע געביטן.

נישט האבנדיק קיין נייגונג צו רבנות, האט ער זיך אבער גענומען צו פאר־שידענע האנדלס־אונטערנעמונגען.

אין יאר 1910 האט נחום ישראל געגרינדעט אן אויטאבוסן־קאמוניקאציע צווישן ריפין און פלאצק, און לויט זיין פראיעקט באשטעלט אין דער פאבריק אן אויטאבוס מיט די מאדערנסטע איינריכטונגען, וועלכע מען זעט נישט היינט, מיט 50 יאר שפעטער; נאר אזוי ווי ביי דער רוסישער הערשאפט זענען די וועגן געווען זייער שלעכט, האט די אונטערנעמונג נישט געקענט עקזיסטירן. נישט האבנדיק קיין פלאץ פאר זיינע גאוניאלע פעאיקייטן אין פוילן, האט ער אין יאר 1913 עמיגרירט קיין אמעריקע, ווו ער האט ווירקלעך געפונען זיין פלאץ פאר זיינע אינדוסטריעלע דערפינדונגען..

נישט באזוכנדיק קיין אוניווערזיטעט, און נישט האבנדיק קיין אקאדעמישע ביל־דונג, האט נחום ישראל מיט זיינע גאוניאלע פעאיקייטן, דערפונדן וויכטיקע מאשינען און געגרינדעט א גרויסע אינדוסטריעלע אונטערנעמונג, ווו ער באשעפטיקט עטלעכע הונ־דערט ארבעטער און באאמטע. נאך איניקע יאר פון שווערער, אומדערמידלעכער ארבעט אויף זיין געביט, האט ער זיך דערווארבן א געהעריקע פאזיציע אין אמעריקאנער לעבן. אבער נישט קוקנדיק אויף זיין פארמעגן און גוט־סיטואירטער פאזיציע, איז ער געבליבן דער זעלבער נחום ישראל, מיט זיין ווארעם יידיש הארץ, אן אמתער „עמך״־מענטש, און זיין „גירסא דינקותא״ האט ער נישט פארגעסן — ער געדענקט נאך א סך גמרא מיט שארפע פלפולים.

נחום ישראל איז טעטיק אין פארשידענע נאציאנאלע אינסטיטוציעס, אבער בא־שיידן, שטיל, אן רעש, ער האלט פון „הצנע לכת עם ה׳״. שוין דריי מאל געווען אין ישראל, און דאס גרעסטע פארגעניגן זיינס איז צו טרעפן זיך מיט די ריפינער לאנדסלייט, צו רעדן און דערמאנען די אלטע צייטן — די יוגנט־יארן אין ריפין.

נישט ווייניק האט נחום ישראל צו פארדאנקען זיינע דערגרייכונגען זיין טיכטיקער פרוי צפורה, וועלכע איז אים ריכטיק אן עזר, אבער נישט כנגדו. צפורה איז אן איידעלע, קלוגע פרוי, וועלכע איז אים שטענדיק בייהילפיק מיט ראט און טאט, און עס הערשט צווישן זיי א הארמאניש צוזאמענלעבן.

כאטש נחום ישראל איז שוין בערך א 50 יאר אין אמעריקע האט ער נישט פאר־געסן זיינע ריפינער לאנדסלייט, און צו זיין 75־יעריקן געבורטסטאג, האט ער געגעבן זיין צושטייער פאר גרינדן א גמילות־חסדים קאסע פאר עולי ריפין אין ישראל.



אין שחיטה־שטאט

...פון שטאָל און אייזן, קאַלט און האַרט און שטום,
שמיד אויס אַ האַרץ פאַר זיך, דו מענטש — און קום!
קום, גיי אין שחיטה־שטאָט, זאָלסט זען מיט דיינע אויגן,
זאָלסט אָנטאַפּן מיט דיינע אייגענע הענט,
אויף צוימען, סלופּעס, טויערן און ווענט,
אויף שטיינער פון דער גאַס, אויף אַלע העלצער,
דאָס שוואַרץ־פאַרטרוקנט בלוט מיט די געהירן
פון דיינע ברידערס קעפּ און העלדזער.
און אומבלאָנדזשען זאָלסטו צווישן חורבות
דורך ווענט צעבראָכענע מיט אויסגעקרומטע טירן,
פאַרביי צעשטירצטע אויוונס, האַלבע קוימענס,
אַנטבלויזטע שוואַרצע שטיינער, האַלב־פאַרברענטע ציגל,
ווו פייער, האַק און אייזן האָבן נעכטן
אויף דער בלוט־חתונה אַ ווילדן טאַנץ געשפּילט;
און קריך דורך בוידעמער, דורך לעכערדיקע דעכער
און קוק זיך איין אין אַלע שוואַרצע לעכער —
דאָס זענען אָפ׳נע, שוואַרצע, שטומע ווונדן,
וואָס וואַרטן מער אויף קיין רפואה אין דער וועלט...

אין גאַסן וועסטו גיין, מיט פעדערן פאַרפלייצטע —
דו באָדסט זיך אין אַ טייך, אַ ווייסן טייך,
וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט פון מענטשנס בלוטיק שווייס;
דו טרעטסט אויף גאַנצע בערג צעפּליקטע האָב־און־גוטס —
דאָס זענען גאַנצע לעבנס, גאַנצע לעבנס,
צעבראָכענע אויף אייביק ווי אַ שאַרבן!
דו גייסט, דו לויפסט, דו פּלאָנטערסט זיך אין חורבן,
מעש, זילבער, פּוטער, שמות, זייד און אַטלעס,
צעריסענע, צעפּליקטע אויף פּיק־פּיצלעך,
מיט פיס צעטראָטענע שבתים, ימים־טובים, נדנס,
טליתים, תפילין, פאַרמעט, שטיקער תורה,
יריעות הייליקע, קלאָר ווייסע וויקעלעך פון דיין נשמה,
זע, זע, זיי וויקלען זיך אַליין אַרום דיין פוס
און קושן דיר די טריט פון מיסט אַרויס
און ווישן אָפּ פון דיינע שיך דעם שטויב...
און ווילד, משוגע ווילד, פאַרקריכסטו אויף אַ בוידעם
און בלייבסט דאָרט שטיין אין פינצטערניש אַליין;
דו פילסט? דאָ שוועבט נאָך איצט אַרום די טויט־שרעק
און פאָכעט מיט אַ קאַלטן שוואַרצן פליגל
און פרירט די וואָרצלען פון די האָר אין קאָפּ;
און דאָ און דאָרט, פון אַלע שוואַרצע לעכער —
זע, אויגן, אויגן, שטומע אויגן קוקן...
דאָס קוקן די נשמות פון די קדושים,
פאַרוואָגלטע, פאַרשטויסענע נשמות,
וואָס האָבן זיך אינאיינעם דאָ אין ווינקל
צונויפגעפּרעסט צעשראָקענע — און שווייגן...
אָט דאָ האָט זיי די שאַרפע האַק געפונען
און אָט אַהערצו קומען זיי אַ קוק־טון,
צום לעצטן מאָל אין זייערע שוואַרץ־אַפּלען
פאַרחתמנען פון זייער סוף דעם אָפּשיין,
די גאַנצע שרעק פון זייער טויט דעם ווילדן,
די גאַנצע תוכחה פון זייער וויסטן לעבן...
און ציטערנדיק, ווי טויבן פאַר דער שחיטה,
דאָ טוליען זיי זיך צו דעם דאַך אינאיינעם.

און קוקן לאַנג אויף דיר מיט שטומע אויגן,
וואָס מאָנען נאָר און פרעגן דיך אָן לשון
און טענהן שטומערהייט אַלץ יענע אַלטע טענה:
„פאַרוואָס, פאַרוואָס? און נאָכאַמאָל פאַרוואָס?"...

ח. נ. ביאַליק

יהודה און שמואל לייטער /

אין די טעג פון חורבן

פרייטיק, דעם 1־טן סעפּטעמבער 1939. דער קריג ברעכט אויס. צענדליקער ריפּינער יידישע יוגנטלעכע דינען אין פּוילישן מיליטער, זיי ווערן געשיקט צוזאַמען מיט זייערע מיליטער־איינהייטן אויפֿן פראָנט, פיל פון זיי קומען נישט מער צוריק. די דייטשע אַעראָפּלאַנען באַהערשן די הימלען, זיי באָמבאַרדירן אָפענע שטעט און שטעטלעך, ציוויל־באַפעלקערונג, פרויען און קינדער קומען אום.

קיין ריפּין קומען אָן אַנטלויפנדיקע מענטשן פון דער שטאָט בראָדניץ און פון דער גאַנצער געגנט, וואָס איז נאָענט צו דער גרענעץ. עס דערנענטערן זיך אַלץ מער די אָפּקלאַנגען פון די האַרמאַטן־שאָסן.

שבת, דעם צווייטן סעפּטעמבער, איז דער גאַנצער טאָג אונטערן גרויל פונעם אָנקומענדיקן אומגליק, און שבת־צו־נאַכטס שאַפט זיך שוין אַ פּאַניק אין שטאָט. יידן און קריסטן עוואַקואירן זיך און פאָרן אַוועק פון שטאָט. די רעגירונגס־ביוראָען און די העכערע באַאַמטע פון סטאַראָסטאַ און מאַגיסטראַט אַנטלויפן.

אין צוזאַמענהאַנג דערמיט ווילן מיר דערציילן אַ פאַקט, איינער פון אַ סך אַנדערע פאַקטן: דער באַוווסטער ריפּינער זייגערמאַכער און יובילער, הער סמאָלינסקי, האָט געדונגען אַ פערד און וואָגן און צוזאַמען מיט זיין פאַמיליע און זייער גאַנצן האָב־און־גוטס זענען זיי אַוועקגעפאָרן אין דער שטאָט גאָמבין. ווי עדי־ראיה האָבן דערנאָך דערציילט, איז אין דעם הויז, וווּ זיי האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין גאָמבין, אַריין אַ באָמבע, האָט אַלץ אָפּגעווישט, און ס׳איז גאָרנישט געבליבן.

די וואַנדערונג אַהין און צוריק

זונטיק, דעם דריטן סעפּטעמבער, באַלד אין דער פרי. דער בירגערמייסטער בודזאַנאָווסקי מיט זיינע וואַליזעס שטעלט זיך אַוועק אין מיטן מאַרק און מאַכט אָן אַ פּאַניק, אויסרופנדיק, אַז אַלע מענער פון שטאָט זאָלן אַנטלויפן אויף דער אַנדערער זייט ווייסל. עס האָט געהייסן, אַז דייטשן וועלן נישט קאָנען אַריבערגיין די ווייסל, ווייל די פּאָליאַקן וועלן אויפרייסן די בריקן...

די גרעסטע טייל יוגנטלעכע און מענער (ס׳פאַרשטייט זיך אַז נאָר די יידן, די פּאָליאַקן — זייער ווייניק), און אויך מיר בתוכם, זענען געלאָפן צו פוס אַ גאַנצן מעת לעת. עס זענען געלאָפן צענדליקער טויזנטער פון דער גאַנצער געגנט, ביז מיר זענען געקומען קיין וולאָצלאַוועק.

מיר באַווייזן קוים אַדורכצוגיין די בריק, און ס׳פאַנגט זיך אָן אַן אַלאַרם. די שטאָט ווערט באָמבאַרדירט. מיר באַמיען זיך אויסצובאַהאַלטן אין דערפער און אין קליינע שטעטלעך פון דער געגנט.

ביי נאַכט הערן מיר אַ געוואַלדיקן אויפרייס, און ווי מיר האָבן פאַרשטאַנען, האָבן די פּאָליאַקן דאַן אויפגעריסן די נייע גרויסע בריק פון וולאָצלאַוועק.

די דייטשן האָבן זייער שנעל פאַרנומען אויך די גאַנצע געגנט פון דער אַנדערער זייט ווייסל, און האָבן אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע אַנטלאָפענע מוזן תיכף צוריק אין זייערע היימען.

די וואַנדערונג אויף צוריק האָט געדויערט עטלעכע טעג. דער גאַנצער וועג איז געווען פול מיט דייטש מיליטער. זיי האָבן אונז אָפּט פאַרהאַלטן, רעווידירט, און געדראָט צו דערשיסן. אויף שריט און טריט האָט מען געזען די שפּורן פון די ערשט פאָרגעקומענע שלאַכטן.

מיט גרויס שרעק און האַרץ־קלאַפּונג זענען מיר ענדלעך צוריקגעקומען קיין ריפּין. די שטימונג אין שטאָט — אַ שרעקלעכע. די האַקנקרייצן הענגען אויף אַלע פּלעצער. עס הערשט אויסנאַם־צושטאַנד פון 6 אַזייגער פאַרנאַכט ביז 6 אינדערפרי. גרויסע רייען נאָך ברויט און אַנדערע לעבנס־מיטלען. יעדער טאָג

ברענגט נייע גזירות. די געסטאַפּאָ קומט אַראָפּ אין שטאָט, דאָס גהנום צעברענט זיך אַלץ שטאַרקער.

עס קומען אָן די ימים־נוראים, סוכות. עס איז נישט דערלויבט, אַז עטלעכע מענטשן זאָלן גיין צוזאַמען. פאַר עובר זיין אויף דעם פאַרבאָט ווערט מען דערשאָסן. די בתי־תפילה זענען געשלאָסן (להבדיל, אויך די קירכעס).

שמחת תורה ביי נאַכט, די דייטשן פירן אַריין אין דער שול פּעסער בענזין און סמאָלע און די שול מיטן בית־המדרש ווערן פאַרברענט.

אין דער זעלבער צייט גייט אַרויס אַ גזירה, אַז אַלע יידישע מענער פון 16 יאָר ביז 60, מוזן קומען יעדן טאָג 8 אינדערפרי אויף אַ ספּעציעלן זאַמל־פּונקט אין שפּיטאָל־גאָרטן, אויף אַרבעט. ווער ס'וועט נישט קומען, וועט ווערן דערשאָסן. יעדן פרימאָרגן זענען זיך צוזאַמענגעקומען הונדערטער מענער און זיך געמוזט אויסשטעלן אין רייען פאַר דעם הויז, ווו ס'איז איינגעשטאַנען די געסטאַפּאָ (ווו ס'איז פריער געווען די גימנאַזיע).

צוויי געסטאַפּאָ־באַנדיטן האָבן זיך אַרויסגעשטעלט אויפן באַלקאָן און איינער האָט געהאַלטן אַ גיפטיקע רעדע קעגן יידן, און צווישן אַנדערן אַזוי געזאָגט : „ס'פאַרשטייט זיך, אַז די יודען האָבן אַליין פאַרברענט די שול, און באַשולדיקן דערמיט דאָס דויטשע קולטור־פאָלק... דאָס וועלט־יודענטום פירט אַ גרויל־פּראָפּאַגאַנדע קעגן דויטשן פאָלק... די יידן האָבן דעם קריג געוואָלט, זיי זאָלן קענען רייך ווערן דערפון... דאָס אינטערנאַציאָנאַלע יודענטום האָט דערקלערט קריג דעם דייטשן פאָלק".

נאָך דער רעדע האָט ער אַרויסגעכאַפּט דעם רעוואָלווער און געוויזן ווי גוט ער קאָן שיסן. דאָס מאָל האָט ער בלויז אַריינגעצילעוועט אין אַ צווייג פון אַ בוים. נאָכדעם זענען זיי אַרויסגעקומען מיט גומענע רוזגעס, און גענומען „אויסגלייכן" די רייען.

איינער פון זיי, מיטן רעוואָלווער אין האַנט, האָט געגעבן אַ באַפעל : „לאַופען". אַלע הונדערטער מענער האָבן גענומען לויפן, איינער אויפן צווייטן אין אַ גרויסער סומאַטאָכע ביז צום צווייטן עק פון שפּיטאָל־גאָרטן. דערנאָך איז געקומען דער באַפעל „צוריק" אַלע זענען געלאָפן אויף צוריק און זיך ווידער געמוזט אויסשטעלן אין רייען און זיי האָבן ווידער מיט די רוזגעס, „אויסגעגלייכט". דאָס זעלבע האָט זיך איבערגעחזרט עטלעכע מאָל. יעדן טאָג די זעלבע זאַך.

יעדער טאָג ברענגט נייע אַכזריותן

עס זענען געקומען פיל יידן מיט בערד און שוואַרצע קאַפּאָטעס, אויף זיי איז אויסגעגאָסן געוואָרן דער גרעסטער צאָרן. מען האָט זיי גענומען באַזונדער, אויסגעריסן די בערד און אָנגעטאָן זיי די גרעסטע עינויים. עס איז פשוט אוממעגלעך דאָס אַלץ צו שילדערן. נאָכדעם זענען די מענטשן געוואָרן איינגעטיילט אויף „אַרבייטס־גרופּן". פאַרשידענע אַרבעטן, ווי : קערן די גאַסן, רייניקן די קלאָזעטן, רייניקן די פערד פון דייטשן מיליטער א. אַ. וו. (כאַפּן קלעפּ ביי די דאָזיקע אַרבעטן — איז געווען אַ געוויינלעכע דערשיינונג). די גרעסטע אַרבעטס־גרופּע איז געוואָרן געשיקט אויף צו צענעמען די שטיינגעבליבענע מויערן פון דער פאַרברענטער שול. דער גאַנצער פּלאַץ האָט געדאַרפט ווערן אָפּגערייניקט דורך אַ קורצער צייט.

יעדער טאָג האָט געברענגט מיט זיך נייע גרויזאַמקייטן, דער טייוול אַליין האָט נישט געקאָנט אויסטראַכטן עפּעס שווידערלעכערס.

יעדער ייד, פרויען און מענער, קליין און גרויס, האָבן געמוזט טראָגן פון פאָרנט און פון הינטן געלע לאַטעס. אויך האָט קיין ייד נישט געטאָרט גיין אויפן טראָטואַר, נאָר נעבן רינשטאָק. יעדן טאָג האָבן געבושעוועט איבער די גאַסן די געסטאַפּאָ־לייט צוזאַמען מיט די „פאָלקס־דויטשן" (דאָס זענען געווען די פריערדיקע דייטשע איינוווינער פון אונזער שטאָט און פון דער געגנט). זיי זענען אַריין אין די יידישע שטובן און צוגעראַבעוועט אַלץ, וואָס עס איז זיי געפעלן, ווי : מעבל, בעטגעוואַנט, אַנטועכץ א. אַ. וו., און פאַרשטייט זיך, אַז די יידן אַליין האָבן דאָס געמוזט זיי אָפּטראָגן אַהיים.

אַהיימקומענדיק פון דער אַרבעט איז מען מערסטנס ווידער געכאַפּט געוואָרן דורך די פאָלקס־דייטשן אויף פאַרשידענע אַרבעטן, ווי שלעפּן און טראָגן פאַרשידענע משאות. ווער עס האָט זיך געפּרוווט קעגנשטעלן, איז געוואָרן דערשאָסן אויפן אָרט.

ביינאַכט האָט געהערשט אויסנאַם־צושטאַנד און די געסטאַפּאָ איז געלאָפן פון איין שטוב אין דער צווייטער און אַרעסטירט מענטשן. די שרעק איז אוממעגלעך געווען צו דערטראָגן. יעדער שאָרך, יעדער טראָט און גערודער האָבן אַרויסגערופן פּחד. וועגן פאַרדינען אויף פּרנסה, אָדער האָבן צו קויפן די נויטווענדיקסטע לעבנס־מיטלען, איז שוין נישט געווען וואָס צו טראַכטן. יעדן פרימאָרגן האָט געוואַרט אויף אונדז דער שפּיטאָל־גאָרטן...

די טייוולאָנישע געסטאַפּאָ, האָט זיך אויך אַ געוויסן טאָג געמאַכט „גוט": זיי האָבן געמאָלדן, אַז די אַלע יידן, וועלכע פילן זיך נישט געזונט, קאָנען ברענגען באַשייניקונגען פון דאָקטוירים, וועלן זיי ווערן באַפרייט פון דער אַרבעט. יידן האָבן זיך געלאָזט קאָסטן אַ סך געלט און אָנגעוואָנדן פּראָטעקציעס ביי די דאָקטוירים אויף אַרויסצובאַקומען אַזעלכע באַשייניקונגען, וועלכע זיי האָבן דאָס בייגעלייגט אין דער געסטאַפּאָ, און מען האָט זיי געהייסן גיין אַהיים. די מענטשן האָבן זיך געפרייט. צום באַדויערן, האָט זייער „פרייד" נישט לאַנג אָנגעהאַלטן. צומאָרגנס ביינאַכט זענען די אַלע מענטשן, בערך אַ 50 יידישע מענער און יונגנטלעכע, געוואָרן אַרעסטירט. דערנאָך זענען אַרומגעגאַנגען פאַרשידענע קלאַנגען וועגן זייער גורל.

אין די זעלבע גיהנום־טעג, האָבן די דייטשן פּלוצלונג דערקלערט אויסנאַם־צושטאַנד אויך ביי־טאָג און ווער עס וועט אַרויס פון שטוב אָדער אַרויסקוקן דורך אַ פענצטער, וועט ווערן דערשאָסן. זיי האָבן טאַקע אַריינגעשאָסן אין פיל פענצטער.

זייער פיל מיליטער האָט אָקופּירט דעם מאַרק און אַלע גאַסן און אויפגעריסן אַלע יידישע געשעפטן און וואַרשטאַטן. ס'זענען פאַרפאָרן גרויסע לאַסט־אויטאָס און דאָס מיליטער האָט אויסגעליידיקט אַלע יידישע געשעפטן און וואַרשטאַטן פון אַלע סחורות, פּראָדוקטן, מאַשינען א. אַ. וו. און געלאַדעוועט אויף די אויטאָס.

די אַקציע האָט געדויערט עטלעכע טעג.

די יאַטקע

אין דער זעלבער צייט זענען אַרעסטירט געוואָרן די אָנגעזעענסטע באַלעבאַטים פון שטאָט, די דאָזאָרעס און כלל־טוער מיט שמעון כהן בראש. צווישן זיי זענען געווען: זרח אַניזש, יצחק בוכמאַן, אליהו גאָטליבאָווסקי, יעקב שטענצל, צייטאַג, לוקסענבורג, הערש איסר בראַון, ראזאנאוויץ, אַ סך אַנדערע, וועמענס נעמען מיר זענען נישט אימשטאַנד צו געדענקען. זיי זענען געוואָרן שרעקלעך צעשלאָגן און געפּייניקט און דערנאָך האָט מען זיי אַרויסגעלאָזט זאַמלען ביי דער יידישער באַפעלקערונג „קאָנטריבוציעס". דאָס הייסט: געלט, צירונג, גאָלד, זילבער, בריליאַנטן, זייגערלעך, פוטערס, שטיוול א. אַ. וו.

זיי האָבן דאָס אַלץ געזאַמלט און געברענגט אין דער געסטאַפּאָ, האָט מען זיי ווידער געהאַלטן אַ פּאָר טעג, געפּייניקט און ווידער אַרויסגעלאָזט פריש זאַמלען און אַזוי איז דאָס פאָרגעקומען אייניקע מאָל, ביז זיי האָבן שוין מער נישט געהאַט פונוואַנען צו נעמען. דעמאָלט האָט מען פיל פון זיי אויף אַ שוידערלעכן אופן דערמאָרדעט.

דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען אויף דער פּאָליציי־קאָמענדאַנטור, אין די קעלערן און אויף דעם הויף. דער גאַנצער הויף איז געווען פול מיט בלוט פון הונדערטער פאַרפּייניקטע צום טויט, אומשולדיקע מענטשן. מען האָט דאָס גערופן „די יאַטקע". די אומגעקומענע זענען מערסטנס געוואָרן באַגראָבן אין אָקאַלעוואַער וואַלד.

שמעון כהן, יצחק בוכמאַן און אליהו גאָטליבאָווסקי האָבן נאָך געפּרוּווט בעטן ביי דער געסטאַפּאָ (מיט דער כוונה צו אַנטלויפן), אַז מען זאָל זיי נאָך איין מאָל אַרויסלאָזן, און זיי וועלן ברענגען נאָך קאָנטריבוציע. מען האָט זיי אַרויסגעלאָזט. זיי האָבן ליידער געוווּסט, וואָס עס דערוואַרט זיי און זיי האָבן באַשלאָסן צו אַנטלויפן.

ווי מיר האָבן געהערט דערנאָך דערציילן, האָט די בעסטיאַלישע געסטאַפּאָ באַוויזן צו כאַפּן אליהו גאָטליבאָווסקי. שמעון כהן מיט יצחק בוכמאַן האָבן באַוויזן

צו אַנטלויפן בײנאַכט, און ס׳איז זיי געלונגען צוצוקומען צו דער רוסישער גרענעץ און זיי זענען אַריבער אויף דער רוסישער זייט. לײדער, זענען זיי אומגעקומען אין רוסלאַנד.

אין דער זעלבער צייט האָבן זיך אויך צענדליקער ריפּינער יידישע יוגנטלעכע, ווי אויך פאַמיליעס, געראַטעוועט די לעבנס, אַנטלויפנדיק פון ריפּין אייניקע הונדערט קילאָמעטער און דורכשמוגלענדיק זיך די גרענעץ קיין רוסלאַנד.

די דייטשן האָבן אויך נישט געשאַנעוועט די פּאָליאַקן. זיי האָבן אין דער זעלבער צייט אַרעסטירט און אויסגעמאָרדעט די גאַנצע פּוילישע אינטעליגענץ פון דער שטאָט: אַלע גלחים, לערערס, רעגירונגס־באַאַמטע, דאָקטוירים, די גוט־באַזיצער פון דער גאַנצער געגנט — אַלע זענען אויף אַ שווידערלעכן אופן דערמאָרדעט געוואָרן, און צענדליקער יידן זענען געכאַפּט געוואָרן „אויף אַרבעט״, צום באַגראָבן זיי אויסער דער שטאָט און זיי זענען דערנאָך געוואָרן בעסטיאַליש דערמאָרדעט. די אַלע פריי געוואָרענע פּלעצער זענען פאַרנומען געוואָרן געוואָרן דורך די פאָלקסדייטשן און ס׳זענען אויך געוואָרן אַראָפּגעבראַכט הונדערטער „אַרישע״ פאַמיליעס פון דייטשלאַנד גופא.

אין דער זעלבער צייט האָבן אויך נישט געפעלט קיין קלאַנגען פון טרייסט: מען האָט זיך דערציילט, אַז די דייטשן האַלטן שוין ביים פאַרשפּילן די מלחמה; אַז ענגלאַנד, פראַנקרייך און אַמעריקע וועלן באַלד אַ סוף מאַכן מיט היטלערן; אַז דער דייטש האָט שוין נישט מער קיין געווער און קיין עסן, והראיה, ער רויבט אַלץ צו ביי אונז...

דער רעזולטאַט פון די דאָזיקע „חלשות־טראָפּן״ איז פאַרשטייט זיך געווען, אַז דאָס האָט מאָמענטנוויַיז פאַרלייכטערט איבערצוטראָגן די גרויזאַמע לײדן, און גענומען האָט עס זיך דערפון, וואָס מען איז די גאַנצע צייט געווען אָפּגעשניטן פון דער אויסערלעכער וועלט. נישט געהאַט קיין ראַדיאָ און קיין צייטונגען, און דערנערט זיך בלויז מיט אַזעלכע שטייגער קלאַנגען. באַלד אין די ערשטע טעג פון דער אָקופּאַציע איז אַרויס דער באַפעל, אַז די אַלע, וואָס האָבן אין זייער באַזיץ אַ ראַדיאָ, אָדער געווער, מוזן עס תיכף

ברענגען אין מאַגיסטראַט. אַנדערש האָט געדראָט, אַז ער און זיין גאַנצע פאַמיליע וועלן ווערן דערשאָסן.

דער לעצטער גירוש

ענדע נאָוועמבער 1939. נאָך אַ שרעקלעכן קאָשמאַר פון 2 מיט אַ האַלבן חודש, איז געקומען דער סוף פונעם יידישן לעבן אין ריפּין.

אייניקע טעג פאַרן אַרויסטרייבן די לעבנגעבליבענע יידישע נפשות פון שטאָט זענען דורכגעגאַנגען אונזער שטאָט, מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, די לעבנגעבליבענע יידן פון אונזער שכנותדיקן שטעטל דאָבזשין, דרעווענץ און פון דער גאַנצער געגנט. דאָן איז געקומען אויך אונזער ריי. שיינט אונז, דאָס איז געווען אַ דינסטיק־פרימאָרגן, די דייטשן זענען מיט געווער אין דער האַנט אַריין אין יעדער יידישער שטוב און אַרויסגעטריבן אַלע פון די וווינונגען. אַלע האָבן זיך געמוזט אויסשטעלן אין מיטן מאַרק, ווו עס איז געקומען דער באַפעל, אַז אין אייניקע שעה אַרום טאָרן מיר זיך נישט מער געפינען אין שטאָט, ווען נישט וועלן מיר ווערן דערשאָסן. זיי האָבן זיך בלויז איבערגעלאָזט אייניקע יידישע פאַכלייט, וועלכע זיי האָבן נאָך באַדאַרפט האָבן אויף אַ קורצע צייט, ווי: אַ שניידער, אַ שוסטער, אַ קאַמאַשן־שטעפּער, אַ זייגערמאַכער. שיינט מיר אַז דאָס האָט אָנגעהאַלטן ביז יאַנואַר 1940. שפּעטער זענען צו אונז דערגאַנגען פאַרשידענע קלאַנגען וועגן זייער שרעקלעכן גורל.

די וואַנדערונג האָט זיך אָנגעהויבן. ס׳רוב ריפּינער האָבן זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון מלאַוואַ, מאַקאָוו־מאַזאָוויעצק, און אויך אין דער ריכטונג פון וואַרשע און לאָדזש.

מיר וועלן נישט דערפילן פולשטענדיק אונזער פליכט, אויב מיר וועלן נישט געבן אַ טיילווייזן ענטפער אויף דער ווייטיקלעכער פראַגע: פאַרוואָס האָט מען אין ריפּין נישט געשטעלט קיין שום ווידערשטאַנד? — די הויפּט סיבה איז געווען אין דעם, וואָס דער טייוולאַנישער געסטאַפּאָ אַפּאַראַט, מיט זיין סיסטעמאַטישער יעקישער פּינקטלעכער אויסרעכענונג, און מיט די אַלע גרויל־טאַטן האָבן זיי באַוויזן פולשטענדיק צו צעברעכן דעם גייסט פון די מענטשן.

בער דראַטוויע / דער אנקום פון די נאציס

דעם 1־טן סעפּטעמבער 1939 האָב איך זיך געפונען אין דער הויפּט־שטאָט פון פוילן, ווו איך האָב דורכגעמאַכט קאַלטס און וואַרעמס. שווער צו באַשרייבן די טראַגעדיע וואָס איך האָב דאָרט צוגעזען, ווען די היטלער־באַנדעס האָבן פאַרנומען וואַרשע. אין דעם זעלבן טאָג האָב איך מיט מיין ייִנגע־רער שוועסטער איטע פאַרלאָזן וואַרשע, און מיר זענען אַוועק צופוס אַ מהלך פון 160 קילאָמעטער. דער וועג איז געווען זייער אַ שווערער. מיר זענען אויס־געשטאַנען פאַרשידענע צרות. די נאַציס האָבן אונז געשלעפּט אויף צוואַנגס־אַרבעט, אויסגעמאַטערטע פון הונגער און שטאַרק צעשלאָגן.

אין אַ פרייטיק פאַרנאַכט זענען מיר אָנגעקומען קיין פלאָנסק, ווו מיר האָבן געטראָפן אַלע געשעפטן אויך ייִדישע אָפן און מען האָט שוין דאָרט באַקומען פון אַלעם גוטן צו קויפן. אַן אַנדערע וועלט...

מיין ערשטער שריט איז געווען — אַריינגיין אין אַ געשעפט און קויפן אַ גרויס ברויט. אַרויסגייענדיק

גלייך פון די ערשטע טעג אָן, האָבן זיי געוואָרנט און געדראָט, אַז ביי יעדן נישט דערפילן די באַפעלן, און ביי יעדן ווידערשטאַנד, און אויב ס׳וועט נאָר איין דייטש ווערן געהרגעט, וועלן זיי אויסשיסן הונדער־טער ייִדן. אויב עס האָבן זיך געפונען יוגנטלעכע, וועל־זענען געווען גרייט מקריב צו זיין זייערע לעבנס מיט געווער אין האַנט, נקמה נעמען, אָדער שטעלן אַ וועלכן עס איז ווידערשטאַנד, האָבן זיי נישט געוואָלט נעמען אויף זייער געוויסן, אַז צוליב זיי וועלן די דייטשן אויסמאָרדן הונדערטער אומשולדיקע ייִדן. קיינער האָט אין יענער צייט נישט געקאָנט פאָראויסזען, אַז די דייטשע מערדער וועלן דאָס שפּעטער במילא טוען.

פון געשעפט זענען צו אונז צוגעקומען ייִדן און זיך אויסגעפרעגט וועגן אונזער לעבן אין וואַרשע. אויך האָבן זיי אונז פאַרבעטן צו דער פרייטיק צונאַכטיקער סעודה. מיר האָבן איבערגענעכטיקט און פאָרגעזעצט אונזער ווייטערדיקן וועג — ביי 80 קילאָמעטער — ביז ריפּין.

אָט אַזוי האָבן מיר געוואַנדערט פון פייער אַרויס און אין גיהנום אַריין, ביז מיר זענען אָנגעקומען קיין שערפּץ, ווו עס האָט געוווינט אַ גרויסע ייִדישע באַפעל־קערונג. דאָרט האָבן מיר באַקומען די טרויעריקע ידיעות, אַז די היטלער־באַנדיטן האָבן אַ נאַכט פריער גערויבט, געמאָרדעט ייִדישע איינוווינער, אונטער־געצונדן די שול, אַ ייִנגל, וואָס איז געלאָפן ראַטעווען מיט אַן עמער וואַסער אין האַנט, איז דערשאָסן געוואָרן א. אַ. וו. איך האָב זיך דאָרט פאַרהאַלטן עטלעכע שעה, און דאַן ווייטער פאָרגעזעצט דעם וועג — עס זענען אונז נאָך פאַרבליבן 30 קילאָמעטער ביז ריפּין.

ווען מיר זענען אָנגעקומען אין אונזער געבוירן־שטאָט ריפּין, איז זי געווען איינגעהילט אין אַ שוואַר־צער כמאַרע. איך בין געלאָפן זוכן מיין מוטער, ווייל אונזער שטוב איז פאַרברענט געוואָרן און איך האָב זי געטראָפן וווינען אין אַ צווייטער גאַס. טרערן האָבן זיך געגאָסן פון אונזערע אויגן. ביי אונז אין שטוב האָט נאָך געפעלט אונזער ברודער, וואָס די פּאָליאַקן האָבן אים געהאַט פאַרשיקט קיין בערעזע.

איך בין אַרויס אין גאַס זיך צו טרעפן מיט מיינע באַקאַנטע. געזען די טרויעריקע פאַראָרדענונגען, די שווערע לאַסט אויף די ריפּינער איינוווינער, דעם רויב פון ייִדישן האָב און גוטס, דאָס מאָרדן, דאָס אונטער־צינדן די שול מיטן בית־המדרש א. אַ. וו. אַלע מענער

האָבן זיך דאַן געמוזט צונויפֿקומען אין לוסט-גאַרטן, וווּ ס'איז געווען דער אַרבעטס-אַמט. פֿון די מענער האָט מען אויסגעקליבן 50 און זיי געשיקט צו צענע־מען די פֿיר ווענט פֿון דער שול. די אַלע ייִדישע מענער האָבן געמוזט יעדן טאָג זיך שטעלן צו פֿאַר־שידענע אַרבעטן. דערביי פֿלעגט מען זיי מערדערלעך שלאָגן. דאָרט האָט מען אויך די ייִדן סאָרטירט — די געזונטע האָט מען געשטעלט אין איין זייט און די קראַנקע אין אַ צווייטער זייט.

וואָס שייך די 50 ייִדישע אַרבעטער, וואָס האָבן פֿונאַנדערגענומען די שול, איז שפּעטער צוגעפֿאָרן אַהין אַ לאַסט-מאַשין מיט באַוואָפֿנטע עס-עס-לייט, אַוועקגענומען 18 ייִדישע יונגע מענטשן און זיי אַוועק־געפֿירט. צומאָרגנס האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז די 18 יונגעלייט פֿירט מען אין וואַלד אַריין און מען ברענגט זיי צוריק, אָבער מען האָט זיי פֿאַרשפּאַרט. די היטלער-באַנדיטן האָבן אין וואַלד געמאָרדעט פּוילישע גלחים, לערער, באַאַמטע פֿון דער רעגירונג א. אַנד. די 18 יונגעלייט האָבן יעדן טאָג באַגראָבן אַנדערע און דערנאָך זענען זיי אויך אומגעקומען.

אָפֿט זענען פֿאָרגעקומען אַרעסטן. פֿיל מאָל זענען אַרעסטירט געוואָרן פֿאַרשטייער פֿון אונדזער קהילה. מען האָט זיי געצוווּנגען ווי אַמשנעלסטן צושטעלן קאָנטריבוציעס. אָט אַזוי האָבן מיר געלעבט אין טויטשרעק.

אין איינעם אַ טאָג האָבן מיר דערזען די ייִדישע טראַגעדיע אין איר גאַנצן גרויל. דאָס בילד וועל איך קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן. אין דאָבזשין, אַ גרויסער ייִדי־שער ישוב, וואָס האָט געהערט צום ריפּינער קרייז, האָט מען צונויפֿגענומען אַלע ייִדישע פֿאַמיליעס אויפֿן מאַרק. אַלע זענען זיי אַרומגערינגלט געוואָרן דורך עס-עס-לייט, און מען האָט זיי גוט צעשלאָגן און פֿאַר־טריבן. די עס-עס-לייט האָבן זיי אַזוי געיאָגט ביז זיי זענען אָנגעקומען קיין ריפּין. פּיצלעך קינדער, אַלטע לייט, מוטערס האָבן געזוכט זייערע קינדער, קינדער זייערע עלטערן. מיט שווערער מי האָבן זיך די פֿאַמיליעס צוריק אָפּגעזוכט. אונדזער ייִדיש ריפּין האָבן אויסגעשטרעקט אַ ברודער-האַנט די אומגליק־לעכע ברידער, מיר האָבן זיי אַלע באַזאָרגט מיט מאַלצייט און נאַכטלעגער.

אין עטלעכע טעג אַרום איז אויך אין ריפּין פֿאָר־געקומען די זעלבע טראַגעדיע. מיר זענען צעשפּרייט געוואָרן איבער פּוילן, רוסלאַנד און פֿאַרשידענע לאַ־גערס, געטאָס און וועלדער. די ריפּינער ייִדן זענען אומ־געקומען אין די מאַסן-קבֿרים מיט אַלע זעקס מיליאָן ייִדן.

נאָך דער מלחמה איז געבליבן אַ קליינע צאָל ריפּינער ייִדן, ווער עס איז געקומען פֿון לאַגער, ווער פֿון וואַלד, ווער פֿון רוסלאַנד. איך האָב געוואָלט זען ריפּין. אָבער ווען איך בין אַהין געקומען, האָב איך ריפּין נישט דערקענט — צעבומענע הייזער, אַנדערע גאַסן, קיין ייִדישע געשעפֿטן מער, קיין ייִדישע שול, קיין ייִדישע בעלי-מלאָכות. ריפּין אָן ייִדן! אַפֿילו דאָס בית-עולם צעשטערט, די מצבֿות אַרויסגעריסן און דאָס פֿעלד פֿאַראַקערט. עס דאַכט זיך ווי ריפּין וואָלט געווען אַ חלום.

ראובן צבי ברייטשטיין / דער גירוש

אין אָנהייב איז געקומען די מעלדונג פון ריפּינער סטאַראָסטע צו די איינוואוינער: מענטשן יונגע, געזונטע, דאַרפן פאַרלאָזן די שטאָט. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ „סעמאַטאָכע" — פּאַקן, לויפן, זוכן, יעדער אויף זיין אייגענער ריזיקע... יעקב קאָנסקאָוואָלסקי, בענעק קלעניעץ און איך האָבן מיר זיך צונויפגערעדט, אַז מיר וועלן גיין אויף פּלאָצק, און דאָרט זיך דערשלאָגן אויפן אַנדערן ברעג ווייסל. פיל צייט צום קלערן איז דעמאָלט נישט געווען. מיר האָבן זיך געלאָזט אין וועג. ווי זאָל איך באַשרייבן די אַלגעמיינע עוואַקואַציע? די וועגן און שאָסייען זענען געווען געדיכט פון מענטשן, ווער אויף וועגעלעך און ווער צו פוס. מיר האָבן ערשט דערזען דאָס אומגליק, די געפאַר וואָס איז געווען זייער גרויס און די דייטשע אַעראָפּלאַנען האָבן באַשאָסן די וועגן און שאָסייען.

48 שעה האָט געדויערט דער קאַמף צווישן פּוילישן און דייטשן מיליטער. נאָך די קאַמפן זענען מיר אַריינגעפאַלן אין די הענט פון שונא. האָבן מיר זיך געזעגנט מיט די דאָרטיקע יידן, גענומען אַ בריטשקע וואָס מיר האָבן געפונען אַ פאַרלאָזענע אין דאָרף, צוויי פערד, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין דאַך איבערן קאָפּ, און זיך געלאָזט צוריק אין אונזער היים. אין עטלעכע טעג אַרום זענען מיר אָנגעקומען אין זאַקראָטש נעבן ריפּין, גענעכטיקט האָבן מיר ביי דער פאַמיליע לאַבענדזש, אַ באַקאַנטער גוטבאַזיצער, אַ ייד אַן אייגנטימער פון אַ פאָלוואַרק. די בריטשקע מיט די פערד האָבן מיר געלאָזן ביי אים, און מיר זענען צופוס אָנגעקומען קיין ריפּין. אַריינקומענדיק קיין ריפּין האָבן מיר באַגעגנט דייטשע סאָלדאַטן שפּאַצירנדיק אויף דער ווידמאַכאָווע.

וואָס וועט זיין ווייטער?

די דאָזיקע פראַגע האָט געעקבערט אין מוח פון יעדן ריפּינער ייד. אין אָנהויב האָבן מיר געטראַכט, אַז מ'לאָזט דערווייל אָפּ עטעמען, נאָכן ערשטן קלאַפּ, אָבער וואָס וועט זיין ווייטער?... איז עס אַ שטילקייט פאַר אַ גרויסן געוויטער? אונזערע הערצער האָבן געציטערט פאַרן מאָרגן. ס'האָבן אָנגעהויבן זיך באַוויזן כלערליי אַנטי־יידישע געזעצן. יאָ, ס'האָט זיך אָנגעהויבן! און אָט דער „יודען־צייכן": אַלע ריפּינער יידישע איינוואוינער מוזן טראָגן דעם צייכן, אַ ווייסן מגן־דוד. האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאַבריקאַציע פון ווייס־בלויע לאַטעס. וואָס מען האָט געמוזט טראָגן אויף דער לינקער ברוסט. באַלד נאָך די לאַטעס האָט מען געמוזט איבערמאָלן אַלע שילדן פון די יידישע געשעפטן, און ווידער האָט זיך אָנגעהויבן אַ פרישע פאַבריקאַציע: „יידישע אונטערנעמונג" האָט געדאַרפט זיין אויפגעשריבן אויף יעדער שילד.

און אָט קאָנפיסקירט מען שוין יידישע וואַרשטאַטן, דערונטער דעם שוסטער־וואַרשטאַט פון יואל גלוווקע, וואָס איז געווען פאַרשריבן אַלס שוסטער אין מאַגיסטראַט. ביי אַלע צרות האָבן מיר געלאַכט פון דער דייטשער אידיאָטישער פּינקטלעכקייט... און אַזוי האָבן זיי סיסטעמאַטיש אויסגערויבט די יידישע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס אין שטאָט. די געשעפטן האָבן געמוזט זיין אָפן לויטן באַפעל פון דער דייטשישער שטאָטישער אַדמיניסטראַציע, פאַרשטייט זיך אַז די הויפּט „איינקויפער" זענען געווען די דייטשן. איך האָב בייגעוווינט אַזאַ מין איינקויף ביי קלעניעצן אין דראָגעריע: אַ קאַפּיטאַן האָט „איינגעקויפט" פאַר העכער 500 זלאָטעס זייפן, אָדעקאָלאָן, פּודער און געהייסן אויסשטעלן די רעכענונגען אויף דער 365־סטער קאָמפּאַני פון דער ארמיי, פאַרנייגט זיך העפלעך, און אַרויס מיט דער סחורה... ביז ס'האָבן אויסגעפעלט אַרטיקלען. האָט ער אָנגעהויבן זאָגן אַז ער האָט נישט מער. האָט מען אים אַרעסטירט. עטלעכע טעג האָט ער געאַרבעט אויף עפנטלעכע שטאָט־אַרבעטן, צוגלייך מיט פּאָליאַקן און יידן, וואָס זענען געווען ערובניקעס פון די דייטשן, און שפּעטער אינגאַנצן

פאַרשווונדן... און מיט אים חיים לעווקאָוויטש (דער אַלעווניק). דער לעצטער איז געווען אַרעסטירט דורך די פּאָליאַקן און איז אַריבערגעגאַנגען „אויטאָמאַטיש״ צו די דייטשן.

יידן ביי צוואַנגס־אַרבעט

אין איינעם אַ טאָג האָבן זיך אין ריפּין באַוויזן גרויסע פּלאַקאַטן אויסגעקלעפּט אין אַלע עקן אין שטאָט. אַלע יידן אין עלטער פון 16 ביז 65 דאַרפן זיך צושטעלן אויפן זאַמל־פּלאַץ, 8.30 פרי האָט זיך די גאַנצע שטאָט יידן דאָרט פאַרזאַמלט, אַלע מענער. די פרויען האָבן זיך באַמיט דערנענטערן צום פּאַרקאַן, זענען זיי פאַריאָגט געוואָרן דורך די דייטשע סאָלדאַטן, וואָס האָבן געהאַלטן אָרדנונג.

דעם טאָג וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן! די יידן זענען געווען דערשראָקענע, פאַרסאַפּעטע, פאַר־צווייפלטע, מאָמענטנווייז אויך גרייט אומצוקומען אויף קידוש השם. מיר אַלע האָבן נישט געגלויבט אַז מיר וועלן דעם טאָג איבערהאַלטן. אויסגעשטעלט האָט מען אונז צו פינף, איינעם הינטער דעם צווייטן. יעדער איינער וואָס האָט נישט שנעל באַהערשט דאָס איינ־מושטרירן האָט באַקומען קלעפּ. שפּעטער האָבן זיך אַ שאָט געטאָן שטראָפן, בליץ־שנעלע שטראָפן, אויפן־אָרט־אימפּראָוויזירטע, פאַר הויך אָטעמען, פאַר ציטערן מיט די הענט אָדער מיט די פיס, וואָס האָבן זיך ביי יעדן איינעם געוואָרפן ווי אין אַ הויכן פיבער. אָט הייסט מען לויפן — 100 אָדער 200 מעטער פאַר אַ פינטל טאָן מיטן אויג; פאַר אַ הוסט געבן — שנעל אַרומלויפן דעם גאַנצן גאָרטן. נאָך עטלעכע שעה מאַ־טערנישן האָט זיך אָנגעהויבן דאָס פאָטאָגראַפירן דורך די געסטאַפּאָ־לייט מיט די פאָטאָגראַפיר־אַפּאַ־ראַטן אין די הענט.

צום פינאַל — די „גרויסע״ רעדע פון העכסטן אָפיציר:

„מיר דייטשן האָבן אייך דאָ פאַרזאַמלט, אַלע יודן פון שטאָט, כדי אייך צו זאָגן, אַז איר זענט שולדיק אין דעם קריג! האָט איר פאַרשטאַנען וואָס איך זאָג?! — מיר האָבן נעבעך נישט געוווּסט וואָס צו ענטפערן, האָבן מיר געשוויגן. הויבט ער ווייטער אָן: — האַ! איר שוויגט? הייסט עס, איר זענט זיך מודה?! זייט וויסן, אַז פון איצט אָן דאַרף קיינער פון אייך נישט פעלן אויף יעדן אונזערן רוף! פאַרשטאַנען?! און יעצט וועט מען אייך צוטיילן צו אַרבעטן. אונזערע פונקציאָנערן וועלן אייך אָנווייזן די אַרבעט. עלטערע מענטשן, וואָס האָבן געשעפטן, וועלן אַהיימגיין, און די אַנדערע וועלן דאָ בלייבן, מיר וועלן אייך לערנען ווי אַזוי מען אַרבעט, פאַרשטאַנען?!״

באַלד האָבן זיך באַוויזן די פונקציאָנערן — דאָס זענען געווען ריפּינער דייטשן, וואָס האָבן געפירט די ריפּינער יידן אויף אַרבעט... מיר איז אויסגעקומען צו אַרבעטן אין שפּיטאָל־גאָרטן, ביים איבערלייגן ציגל פון איין אָרט אויפן צווייטן. אַ גאַנצע גרופּע יוגנט האָבן מיר געאַרבעט אַ געוויסע צייט, ביז דער פאַרשאַרפונג פון די רדיפות אין ריפּין.

פוילישע פּאָליציי אין ריפּין
פירט אויס דייטשע באַפעלן

דער קאָמיסאַריאַט פון דער פּאָליציי איז געווען איבערפולט מיט ערובניקעס. די יידישע פאַרשטייער פון דער גמינע, נאָכן אָפּצאָלן אַלע אַרויפגעלייגטע געלט־שטייערן, אַז מען האָט שוין מער נישט געקענט צוזאַמענשאַפן די פאַרלאַנגטע געלטער, — זענען אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיט זייערע פרויען און טעכטער, און אַזוי־אַרום פּראָבירט צו פּרעסן געלט. ס׳איז שוין געווען דער לעצטער פּרוּוו, האָט מען טאַקע אין די קעלערס פון דער ריפּינער פּאָליציי דערמאָרדעט די משפּחה קאַהן. מיט די זעלבע הענט פון דער פּוי־לישער פּאָליציי האָבן די דייטשע מערדער דערשאָסן צענדליקער ריפּינער יידן. כ׳וועל אויסרעכענען די נעמען וועלכע איך געדענק: קאַלמאַן, וואָלף הערש גוטפעלד, בענעק קלעניעץ, ישראל ליכטער, טוכענד־לער הערש וואָלף, טוכענדלער משה און אַנדערע. דאָס רוזשענאָווער וועלדל איז פול מיט גריבער, מיט דער־שאָסענע ריפּינער יידן.

די ריפּינער שול ברענט

ס׳איז געווען יום־טוב צייט. מיין שכן איז דאָן געווען אַן עלטערער ייד, שוין מיט אַ גרייז־גרויער באָרד, לענט האָט ער געהייסן, מיט זיין שוואַכער

פרוי,ביידע פרומע. איך בין נישט געשלאָפן. מיר האָבן, איך און מיין מוטער, גערעדט צווישן זיך פאַרשידנס, שטיל אַז קיינער זאָל נישט הערן. ווייזט אויס אַז דאָס אַלטע פאָרפאָלק איז אויך נישט געשלאָפן. פּלוצים הער איך ווי לענט קלאַפּט אין דער דינער וואַנט און פרעגט: ראובן, מיר קענען אַריינקומען? אַדרבא! האָב איך אים געענטפערט.. און באַלד טאַקע זענען מיר געוועזן זאַלבעפערט. מיר קוקן זיך אַלע צו — דער הימל איז געוועזן רויט, און מיר האָבן געזאָגט אַז ס׳איז זיכער די שול וואָס ברענט, און אַזוי איז עס טאַקע געוועזן. דעם צער פון די עלטערע איז נישט צו באַשרייבן. דאָס האַרץ האָט נאָר ווי געטאָן, סיי פאַר דער שול סיי פאַר זייערטוועגן. אונטערציגדן אַ מקום קדוש! האָבן מיר אַלע צוזאַמען געוויינט ביזן גרויען טאָג אַריין.

דאָס זענען שטילע ווערטער, וואָס קומען פון די טיפענישן און מינוטן, ווען די ליפּן זענען פאַרקראַמפּט פון אינערלעכן ביטערן געשריי.

אונזערע עלטערן אויפן געשענדעטן בית־עולם

ווען כ׳האָב אייך אַהער געבראַכט צו אייער אייביקער רו,
אייער נאָמען אויף שטיין אויסגעקריצט מיט שווערער מי,
כדי כ׳זאָל וויסן וו כ׳לאָז אייך, צו דערקענען דאָס אָרט,
קומען אייך זען, דערציילן ווי כ׳לעב, אייך רעדן אַ וואָרט!
און אויך אַמאָל וויינען, אַז דאָס האַרץ איז איבערפולט,
אַזעלכע שווערע טעג, נעכט, ס׳פּלאַצט דאָס געדולד,
געוואָלט לייגן אַ בלימל האָב איך, פאַרפּוצן אייער אָרט,
זיין נעבן אייך, אפשר גאָר שווייגן, נישט רעדן אַ וואָרט. —
איך זוך אייך אַרום מיט די אויגן און קען ניט געפינען!

די שטיינער צעבראָכן, נישטאָ מער קיין סימן.
אייערע ביינער — מיט דער ערד צעאַקערט, ברויט צו געניסן.
וועט איר אַזאַ ברויט עסן זיך נישט מיאוסן?
כ׳האָב אַלץ געזען, די זאַנגען, ווי דער ווינט האָט זיי געבויגן,
און די בלויע קאָרן־בלומעלעך האָבן פון דערווייטן
אויסגעזען ווי אייערע אויגן.
אין די פולע זאַנגען ווי לייבער, די שטרוי — ווי אייערע כיס,
וואָס גייען מיר אַנטקעגן און שרייען: ס׳איז אַ שאַנדע דאָס
צו עסן, ס׳איז זייער, זייער מיאוס!!!

אין דער אלטער היים

כ׳בענק צום יום כפור פון אַמאָל,
נאָך דער וואַרעמקייט פון די ליכט אין שול,
הערן די ברכות פון מיין טאַטן,
דאָס וויינען אין שטוב פאַר שולגאַנג,
נאָכן לעצטן מאָלצייט דעם זאַטן.

נאָכשפּרייזן דעם טאַטן, אונטערטראָגן זיין טלית,
צום זיידן, צו דער באָבען, צו ווינטשן זיי אַלעס,
הערן כל נדרי פון היימישן רעל־תּפילה,
אַהיימטראָגן די רואיקייט אין האַרצן —
אויף צומאָרגנס נאָך נעילה.

מרדכי פורמאַן / אין געטאָ און לאַגער

צום אָנדענק פון מיין געבורטס־שטאָט ריפין, מיינע עלטערן אליהו און מרים פורמאַן ז״ל, וועלכע זענען געשטאָרבן אין געטאָ וואַרשע, מיינע שוועסטער פייגע און רחל אומגעקומען אין אוישוויץ 1942.

איידער איך טרעט צו צום שילדערן דאָס בילד פון גרויסן חורבן זאָל מיר דערלויבט זיין צו דערמאָנען אין קורצע ווערטער יענע טעג פון וואַרעמער און דערהויבנדיקער טעטיקייט פון יונגע און דערוואַקסענע יידן אין ריפין.

אין יאָר 1909 האָבן זיך אין ריפין פאַרזאַמלט 200 בעלי־בתים, און באַשלאָסן צו קויפן באָדן אין ארץ־ישראל. עס ווערן אויסגעוויילט שליחים, איינער פון זיי מיין פאָטער אליהו פורמאַן. לויטן פּלאַן דאַרף יעדער געבן 1000 רובל, וואָס מאַכט אויס 200 טויזנט רובל. די פּיק״אָ וועט באָרגן די אַנדערע 200 טויזנט רובל; מען וועט באַזעצן צייט־ווייליק די משפחות וועלכע נויטיקן זיך אין פרנסה, און די איבעריקע וועלן זיי שטיצן און אויסהאַלטן ביז די ערד וועט געבן אירע פרוכטן. אַבער די זאַך ווערט נישט רעאַליזירט צוליב אַ מעשה מיט פאָרן פרעגן אַ רבין. מיר וואַלטן דאַך געווען היינט פון די גליקלעכסטע, ווייל עס זענען דעמאָלט געווען גרויסע שאַנסן צו רעאַליזירן דעם פּלאַן, אויך צוליב דעם דאַן שוין באַרימטן ד״ר רופּין וואָס שטאַמט פון אונזער שטאָט; און ווי ער שרייבט אין זיינע זכרונות, הייסט



אַ באַזוך פון ליפּנער טורן־פאַראיין אין ריפּין, יאָר 1915

עס זיצן אין דער ערשטע רייע פון רעכטס צו לינקס: **עקיבא פאָזנער, הירש פילאט, מאיר קאַמינסקי, גרינשפּאַן, כתריאל קאהן, אליהו ראָזענשטיין, אשר דאָברזשינסקי, צדוק זאנאבענד**



אַ פוט־באל סעקציע אין ריפּין

פון לינקס צו רעכטס : אוסקער זעלאַן, מרדכי טשאַרנאָטשאַפּקע, קרזעטשאנאָווסקי, שטאַנקע, נענצעל, באָרענשטין שאול, קליינבערג, מענקע, לעווקאָוויץ, באָרשטיין, זעלענאָווסקי

זיין משפחה אויפן נאָמען פון דער אָפּשטאַם־שטאָט ריפּין. זיין עלטער־זיידן האָט מען טאַקע גערופן רופּינער.

אין 1917, אונטערן איינפלוס פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, גרינדעט זיך אַ דאַנק מיין פעטער יאַנ־קעל לאַסק די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע, ווו אין איר שפּיץ שטייען ר׳ שמואל זיינוול פּאָזנער, קלעניעץ און אַנדערע. דער בירגערמייסטער פון שטאָט איז צו יענער צייט שלמה בלאָס.

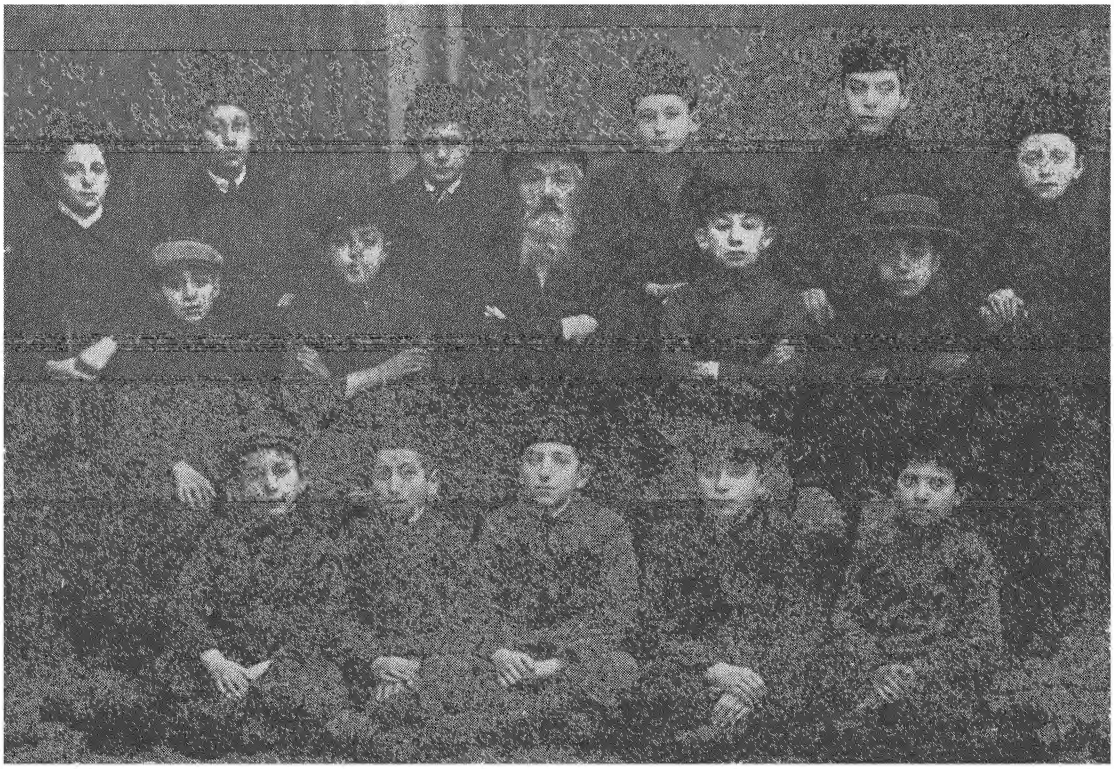
אין יאָר 1921/2 פאַרלאָזן ריפּין די ערשטע חלו־צים. אַ טייל פון זיי האָבן דורכגעמאַכט אַ פּאַכמענישע הכשרה אין טשענסטאָכאָוו. איינער פון זיי פאַלט אַלס קרבן אין די אַראַבישע אומרוען אין יפו — נייגורעק. אַן איינציקער זון און די גאַנצע שטאָט באַוויינט אים (זיין מוטער און געשוויסטער קומען אום אין 1942 אין אוישוויץ, ווּהין זיי זענען פאַרשיקט געוואָרן פון געטאָ מלאַווע).

1925 — די גרינדונג פון דעם העברעאישן או־ניווערזיטעט אויפן הר־הצופים ווערט געפייערט מיט פיל פּאַראַד און התלהבות דורך דעם ציוניסטישן יידנטום פון ריפּין (איך אַליין שטיי דעמאָלט אויף דער סצענע, האַלט די פאָן פון „השומר הצעיר״).

ס׳געדענקט זיך, ווי ד״ר בראנז האָט אָרגאַני־זירט אַן אימפּרעזע לטובת דער יידישער סטודענטן־היים אין וואַרשע, מיטן אָנטייל פון פרוי קרוּוויצקאַ, טאַבּטשע בראון, פעלאַ פורמאַן, עסטושאַ ליפשטאַט.

עס איז שוין טעטיק די אָרגאַניזאַציע „מכבי״ מיט 2 פוטבאָל־מאַנשאַפטן — די צווייטע אַ שילער־גרופּע. מאַריץ פּילט איז פּאַרזיצער, אַריה דובינסקי און איך — גרופּן־לייטערס.

אין יענער צייט עקזיסטירן אין ריפּין אָרגאַני־זאַציעס פון פאַרשידענע ריכטונגען — פון עקסטרעם־רעכטס ביז עקסטרעם־לינקס, אַפילו אין געהיים קאָ־מוניסטן. אַ כאָר אונטער דער לייטונג פון ה׳ זאַקס



דער חדר מתוקן יאָר 1917 מיט לערער קאַמנעצקי, מחבר פון ספרים: „מורה דעת אלקים“, „בר־מצווה“

ערשטע שורה זיצן פון רעכטס צו לינקס: גרינבערג, ליכטער, די ברידער יעקב וחנן נדרה, אליהו ברמן
צווייטע שורה: רוטמן, מרגלית, המורה קמנצקי, קרזצנובסקי, שטנצל אליקים
שטייען די לעצטע שורה: אחים קלמן ואריה מונטר, אהרן לנט, קלינברג, אריה בלומנצווייג, צבי גרונר

(אומגעקומען אין טרעבלינקע, פאַרשיקט פון געטאָ וואַרשע, 1942), אַ דראַמאַטישער קרייז אונטער דער לייטונג פון פוקאַטש (אומגעקומען אין 1939 אין ריפּין) רעזשיסירט דורך חיים ניסנצווייג מיט זיין פרוי ראָזע פּאָזנער, וועלכע איז אומגעקומען אין געטאָ וואַרשע. עס עקזיסטירן אַלערליי שולן און עס וואַקסט אַ שיינע אין ציוניסטישן גייסט גוט־דערצויגענע יוגנט. אַ גרויסער טייל מאַכט אַדורך הכשרה אין די וויכטיקסטע יידישע גיטער. מען גרייט זיך עולה צו זיין און מען איז טאַקע עולה, לעגאַל און אומלעגאַל. עס גייט אָן אַ דינאַמיש, שעפעריש לעבן, ביז... דעם טרויעריקן טאָג פון מלחמה־אויסברוך.

דער אנהויב פון דער קאטאסטראפע

ריפּין, ווי אַנדערע פוילישע שטעט לעבט דורך די קאַטאַסטראָפע. צוליב דער מלחמה־פּאַניק לויפט מען ניט וויסנדיק ווו, און צו וואָס. ריפּינער יוגנט פאַלט אויף די שלאַכט־פעלדער; עס פאַלן די ערשטע קרבנות פון באָמבאַרדירן — די משפחה שמאַלינסקי אין גאָמבין, באַהאַלטנדיק זיך אין אַ קעלער.

נאָך מער ווי אַ מאָנאַט, ווען די מערדער האָבן באַזעצט פוילן, קערט מען זיך צוריק קיין ריפּין, און דעמאָלט הויבט זיך אָן די ריכטיקע בלוטיקע טראַגעדיע. ריפּין איז אַ שטראָף־שטאָט (די פּאָליאַקן האָבן פאַר דער מלחמה אָנגעטאָן צרות די אָרטיקע דייטשן, נעמט מען כלומרשט נקמה), און די יידן איז דאָך אַ מצווה צו פאַרניכטן. מען אַרעסטירט די קהילה־פאָרשטייער, מען פאָדערט כל מיני קאָנטריבוציעס־

געלט, פּאָטערוואַרג, בײזשוטעריע א. אַנד. שמחת־תורה פאַרברענען די מערדער די שול און בית־מדרש, און הייסן די יידן באַצאָלן אַ גרויסע שטראָף־קאָנטריבוציע, ווייל זיי האָבן די שול פאַרברענט. די יידן מוזן אָפּ־רוימען די חורבות פון די געביידעס. עס ווערן דעמאָלט פון דער אַרבעט אַוועקגענומען 11 פּערזאָן און ווערן דערמאָרדעט.

דער באַפעל צוזשטעלן זיך יעדן טאָג צום אַר־בעטס־אַמט ברענגט טראַגישע סיורפּריזן. די, וועלכע ווערן פאַרשריבן אַלס קראַנקע, ווערן ביינאַכט אַרויס־גענומען פון די בעטן און זייערע שפּורן ווערן פאַר־שווּנדן. אין די קעלערן פון דער אָרטיקער פּאָליציי קומען פאַר דאַנטעס גרויל־סצענעס, טאָג און נאַכט הערט מען אַ שיסעריי, מען מאָרדעט. אַ סך יידן אַנט־לויפן קיין רוסלאַנד, אָדער וואַרשע. אַרום דעם 11־טן נאָוועמבער 1939 ווערן אַרעסטירט ערובניקעס, ווייל די מאַכט וויל נישט מען זאָל פייערן דעם פּוילישן באַפרייאונגס־טאָג. צווישן די אַרעסטירטע געפינען זיך: בער קאַצור, מאָריץ פּילט, פּוקאַטש, אליהו גאָט־ליבאָווסקי, שמעון כהן, יעקב שטענצל, כראַנזשיק, לוקסענבורג, וואַביק, גוטפעלד, אשר קאַפּע, וואַרשאַ־וויאַק, ישראל ליכטער. אין דער צייט האָב איך מיט מיינע נאָענטע געוווינט ביי מאָריץ פּילט. ווען מאָריץ איז נאָך עטלעכע טעג צוריקגעקומען פון דעם אַרעסט, האָט ער ספּאָזמירט דערציילנדיק, אַז אין איין אָוונט האָט מען זיי פאַרלאָדנט אויף אַ לאַסט־אויטאָ און גע־פירט אַרום דער שטאָט. זיי האָבן גערעכנט, אַז דאָס איז שוין זייער סוף, אָבער נאָך עטלעכע שעה האָט מען זיי צוריקגעבראַכט.

אין שטאָט האָט זיך געפילט א ריח פון פרישן בלוט און די ערד איז שוין געווען אָדורכגענעצט מיט מענטשן־בלוט. די נאַכט פון 12 נאָוועמבער 1939 איז אין שטאָט געווען אַ ליל־שמורים. פאַרטאָג זענען מאַסן יידן פון ריפּין אַנטלאָפן, ווייל הגיעו מים עד נפש. געבליבן זענען עטלעכע פאַכלייט, וועלכע די דייטשן האָבן באַשעפטיקט.

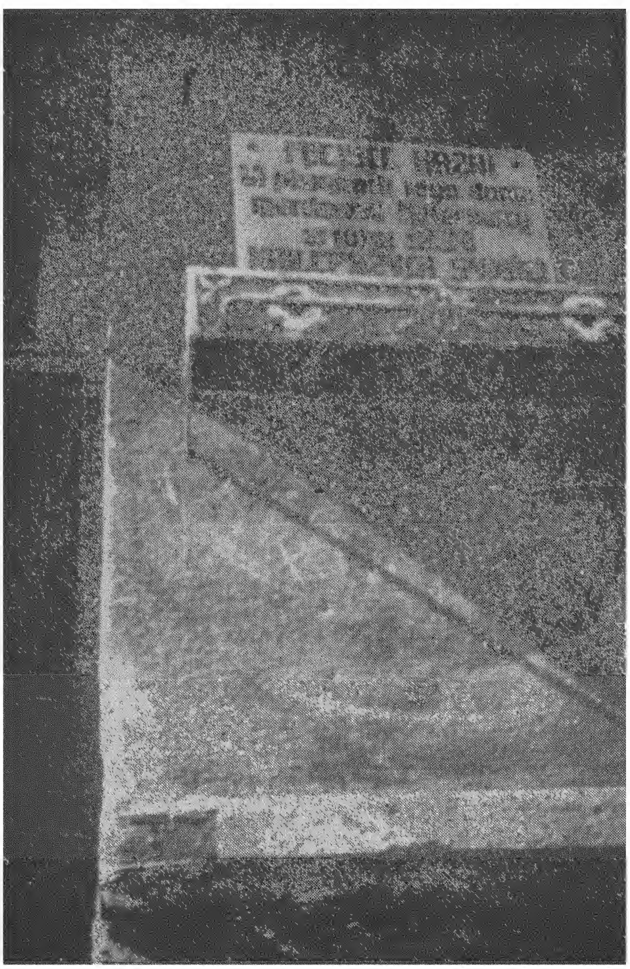
דער בלוטיקער גלות־וועג פון ריפינער יידן

מיר, ריפינער יידן, האָבן געליטן דאָפּלט: פון די דייטשע מערדער און פון דער פּוילישער אונטערוועלט.

די רייכערע זענען מערסטנס אַנטלאָפן קיין וואַרשע, די אָרעמערע קיין מלאַווע, פּלאָנסק, טשעכאַנאָוו, מאַ־קווו. אַנדערע האָבן געוואָלט דערגרייכן רוסלאַנד. מיט וועגענער און צופוס האָבן זיך געשלענגלט טרויעריקע קאַראַוואַנעס (עס איז געווען דינסטיק פאַרטאָג ווען פאַרנדיק אין דער ריכטונג פון „יידן־ריינעם" זשוראַ־מין, האָבן אונז באַגעגנט די אַרומיקע פּויערים און גע־פרעגט: וווהין יידן? האָב איך זיי געענטפערט: קיין פּאַלעסטינע).

עס האָט זיך אָנגעהויבן דער טרויעריקער גלות.

איך געדענק וואַרשע, ווו איך בין געווען פון דעצעמבער 1939 ביז אַפּריל 1941 האָב איך באַגעגנט ריפּינער, וועלכע האָבן שווער געקעמפט פאַר אַ ביסן



דאָ איז באַצייכנט דער פּלאַץ, ווו די דייטשע רוצחים האָבן גע־מאָרדעט אין ריפּין די באַפעלקערונג

ברויט און מקנא געווען די יעניקע וואָס האָבן געהאַט וואָס פון זיך צו פאַרקויפן, און לאַנגזאַמער אויסגעגאַנגען פון הונגער, טיפוס, שרעקלעכע וווינונגס־באַדינגונגען, געשלאָפן אויף די פאָדלאָגעס פון בתי־מדרשים, שולן. עס איז אין וואַרשע געווען אַ טרעף־פונקט אויף דער טלאָמאַצקע 11, אין ליטעראַטן פאַריין, דאָרט זענען געווען די אַזוי־גערופענע זשאָמקאָסטוועס. יעדע שטאָט האָט געהאַט איר ועד. די ריפּינער פאָרשטייער זענען געווען משה גאַלאַנט און משה בורשטיין. (עס דערמאָנט זיך מיר ווי אַנומלט האָט זיך מיין אָנקל מאָריץ פּילאַט צו מיר אָפּגערופן: זעסט דעם עולם? זיי אַלע זענען פאַראורטיילט צו פאַרניכטונג, און ליידער איז זיין טרויעריקע נבואה מקוים געוואָרן). נאָך דעם פאַרשליסן דעם געטאָ האָבן יידן פאַרלוירן אַ סך אַרבעטס־פּלעצער. דער הונגער האָט געבושעוועט, מען האָט געכאַפּט יונגע מענער און פאַרשיקט. יידן אין וואַרשע פלעגן טענהן: ווען נישט די פרעמדע, וואָלט נאָך אַזוי שלעכט נישט געווען... איך, נישט האָבנדיק קיין אויסוועג, אַנטלויף פון דעם גהינום קיין מלאַווע!

מלאַווע אַפּריל 1942. געקומען ווי אין אַ גן־עדן מען לעבט און מען עסט ווי פאַר דער מלחמה. אָבער שנעל ענדערט זיך די לאַגע. מען האָט פאַרשלאָסן דעם געטאָ. א סך זענען געגאַנגען אַרבעטן ווו נאָר מעגלעך. מען האָט דאַן געבויט אַ באַן־ליניע מלאַווע — לאָמזשע. איך ווער דאָלמעטשער — גרופּן־פירער איבער 400 יידן, און אַ דאַנק דעם מוז איך נישט פאַרלאָזן מלאַווע. פון מלאַווע איז סוף 1940 געווען אַ גרויסער גירוש אין לובלינער געגנט, איז אַ טייל צוריקגעקומען, אָבער עס ווערט געמסרט און די געסטאַפּאָ לייגט אַרויף איר בלוטיקע האַנט אויפן געטאָ. מען דערשיסט דעם מלאַווער מלך פון געטאָ, פערלמוטער, מען הענגט אויף 12 פּאָליציי־מענער פאַר אַריינלאָזן שמוגל, מען פאַרשיקט כלומרשט שמוגלער, צווישן זיי אויך ריפּינער יידן. דאַן קומט דער בלוטיקער סוף. מען אַרעסטירט אַרום 100 מענער אָן סטאַבילער באַשעפטיקונג, 50 יינגערע פון זיי ווערן דערשאָסן אויף דער לאָנקע ביים טייכל סאַרדאַזש, דאָס יידישע געטאָ מוז דאָס אַלץ צוזען. דעם 1־טן נאָוועמבער 1942 קומט דער באַפעל פון ליקווידירן דעם יידישן נאָך דעמאָלט עקזיסטירנדיקן שטיץ־פונקט אין בעצירק טשעכאַנאָוו — די געטאָס: מלאַווע, פּלאָנסק, ששעריאַנסק, מאַקווו, סטראָגווו. די אַקציע האָט געדויערט ביז העלפט דעצעמבער 1942. די ערשטע, ווי תמיד, ווערן פאַרשיקט די פרעמדע. דעם ערשטן טאָג ברענגט מען פון מאַקווו, 2000 יידן צום פאַרלאָדענען דורך מלאַווע, צווישן זיי די פאַמיליעס: מרדכי נאַנצל, שטאַנקע מאיר, שפּערלינג אברהם מיט פרוי, קינד און זיין מוטער (איר צווייטער מאַן אהרן איז אומגעקומען אין די בלוטיקע טעג פון 1939 אין ריפּין)

דעם 9־טן דעצעמבער אַנטלויף איך פון טראַנספּאָרט פון מלאַווער באַן־סטאַציע צוריק אין געטאָ, און פאַרנאַכט פאַרלאָז איך דאָס געטאָ. מיין שוועסטער פעלאַ גיט מיר דורך דעם פּלויט איר איינציקע 12־יעריקע טאָכטער. צומאָרגנס ווערט זי מיטן לעצטן טראַנספּאָרט פאַרשיקט אין טויטן־לאַגער אָשוויענטשים, ווו עס זענען אויך פאַרשיקט מיין יינגערע שוועסטער רחל מיטן מאַן און קינד. שמואל שמש ליכטענשטיין, זיין זון, טעכטער, נייגורעקס מוטער, שוועסטער (דער איידעם דערמאָרדעט צווישן די 50 קרבנות), צדוק כהן (זיין זון צווישן די 50) און אברהם קאַרעווע, פּאָפּיאָל 2 משפחות, קרישטאַל, דימענט, פאַנטויל (2 ברידער איבערגעלעבט אוישוויץ, איינער פון זיי איז געפאַלן אין די באַפרייאונגס־קאַמפן אין לאַנד קומענדיק פון דייטשלאַנד, דורך קאַפּריסין), זילבערשטיין דער זייגערמאַכער (איין זון פאַרבליבן פון אוישוויץ), סטודענט, געבליבן דער זון יוסף פון אוישוויץ, האָדעסמאַן, ר׳ אליהו רעבע, ל. בראון און פיל אַנדערע, און עס האָט זיך געענדיקט די טרויעריקע פרשה מלאַווע־פּלאָנסק־מאַקווו — גענוי 3 יאָר נאָכן אַנטלויפן פון ריפּין.

אין וואַרשעווער געטאָ זענען נאָך געווען עטלעכע צעריסענע ריפּינער פאַמיליעס, עזריאל, מאַרגוליס, נח לובקויץ, שלמה קאַרעווע, אברהם פּאָזנער, בעריש אַלכסנד, מאָריץ פּילט, צבי גרונער, מיט זיין מוטער, אָבער אויך זיי זענען ליידער אומגעקומען ביים אויפשטאַנד פון געטאָ. פאַרבליבן זענען נאָר דורך אַ נס איינצלנע יחידים: צבי גרונער, חנה פּילט באַפרייט אין בערגען־בעלזען, איך מיט מיין שוועסטערן־קינד האַ־ איינצלנע יחידים.

מרדכי פורמאן /

יוזעף קאלאשינסקי — פון די חסידי אומות העולם

זייער ווייניק זענען זיי געווען פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, וואָס האָבן אויסגעשטרעקט די האַנט צו העלפן אַ ייד. טרויערנדיק נאָך אונזער קרבנות, וועלן מיר קיינמאָל נישט פאַרגעסן אונזער דאַנקבאַרקייט צו די געציילטע פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, וואָס האָבן אין דער פינצטערער נאַכט פון שנאה און בעסטיאַלישן מאָרד נישט פאַרלוירן זייער מענטשלעך פנים און ריזיקירנדיק דאָס אייגענע לעבן געהאָלפן אָפּראַטעווען אַ יידיש נפש פון אַ זיכערן טויט.

אין וואַרשע האָט געוווינט אַ ריפינער קריסט יוזעף קאַלאַשינסקי, אין אַ געגנט, ווו עס האָבן געוווינט מערסטנס דייטשן. איך בין אַריינגעקומען צו אים אַן איבערגעטוענער אַלס באַן־אַרבעטער און איך האָב אים דערציילט, אַז עס איז דאָ אַ ריפינער ייד און בעט הילף.

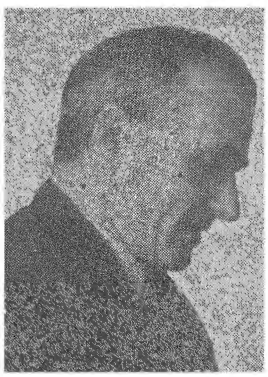
אין שטוב האָט זיך דעמאָלט געפונען אויך יוזעפס פאָטער. דערהערנדיק מיין ביטע, איז ער אויפגעשפרונגען און אויסגערופן: „יוזעף ראַטעווע״!

דאָס איז געווען אַן אויפריכטיק מענטשלעך געשריי. אויך יוזעף האָט זיך באַצויגן מיט אויפריכטיקער גערירטקייט און צוגעזאָגט עפּעס צו טאָן.

מיר האָבן זיך אָפּגעשמועסט צו טרעפן צוזאַמען ביי דער טראַמוויי־סטאַציע, נאָענט פון אייזערנעם טויער.

קומענדיק אויפן אָרט זענען זיינע ערשטע ווערטער געווען, אַז ער געדענקט מיך פון גימנאַזיע. מיר האָבן זיך דערמאָנט פאַרשידענע דערינערונגען פון יענע יאָרן אין ריפין. ענדלעך האָט ער מיר געזאָגט, אַז די איינציקע מעגלעכקייט צו העלפן, זעט ער נאָר אין איבערשיקן געלט.

אָפּשאַצן די גרויסקייט פון קאַלאַשינסקיס טאַט, קען נאָר דער, וואָס האָט געלעבט אין יענער צייט אין וואַרשע, און געזען מיט די אייגענע אויגן דאָס יאָגן זיך פון די פּאָליאַקן נאָך אַ יידיש לעבן. כדי אָפּצוהיטן אין זיך אין יענער צייט דאָס מענטשלעכע געפיל, האָט



Józef Kolasinski יוזעף קאַלאַשינסקי

מען געמוזט האָבן אַ גרויס האַרץ. דאָס האָט פאַרמאָגט יוזעף קאַלאַשינסקי. יעדן ריפינער ייד, וואָס האָט זיך צו אים געוואַנדן, האָט ער געהאָלפן.

עס האָבן ביי אים געבאָרגט געלט: מיין פעטער בער קאַטשער, בעלידעגער און אַ סך אַנדערע. ער האָט כסדר אַריינגעפירט אין געטאָ עסן פאַר געניע מעלין מיט איר משפחה.

קאַלאַשינסקי איז געווען אַ זאַמלער פון קונסטווערק. אָבער אין דער צייט פון וואַרשעווער אויפשטאַנד זענען זיי אַלע פאַרברענט און פאַרניכטעט געוואָרן.

ער איז געווען אונזער ליכטיקער שטראַל אין דער אַרומיקער פינצטערניש. מיר וועלן עס אים קיין מאָל נישט פאַרגעסן!

הרב שמעון הובערבאַנד / # דער חורבן פון שולן, בתי־מדרשים און בתי־עלמינס

פונעם אַרכיוו פון יידישן היסטאָרישן אינסטיטוט אין וואַרשע

אין ריפּין איז געווען אַן אַלט בית־המדרש, וואָס איז געבויט געוואָרן מיט 150 יאָר צוריק. אין בית־המדרש זענען געווען 5 ספרי תורות און אַ גרעסערע צאָל געדרוקטע ספרים. אויך איז דאָרט געווען אַ שול, וואָס מען האָט זי אויפגעמויערט מיט 60 יאָר צוריק; די שול איז געווען זייער אַ שיינע, 2 שטאָק הויך און זייער אַ גרויסע. אין שול זענען געווען 40 ספרי תורות און אַ גרויסע צאָל זילבערנע כלי־קודש.

אין ריפּין זענען געווען 2 בית־עולמס, אַן אַלטער און אַ נייער. דער אַלטער בית־החיים איז געגרינדעט געוואָרן מיט קנאַפּע 200 יאָר צוריק, דער נייער — מיט 40 יאָר צוריק.

אויפן אַלטן בית־החיים האָט געפונען זיין מקום מנוחה דער בראָדניצער רב, וואָס האָט געהייסן זיך פון דאָרטן פירן קיין ריפּין, ווו עס ליגן גרויסע יידן, גדולי התורה.

פרייטיק צו נאַכטס, פרשת בראשית ת״ש, האָבן די נאַציס אונטערגעצונדן און פאַרברענט די שול מיטן בית־המדרש צוזאַמען מיט די ספרי תורות, ספרים און כלי קודש. צומאָרגנס האָבן זיי אַרעסטירט דעם קהילה־פּרעזעס ה׳ שמעון קאָהן אונטער דער באַשול־דיקונג, אַז ער האָט עס אונטערגעצונדן די שול מיטן בית־המדרש. דערנאָך איז די באַשולדיקונג געמאַכט געוואָרן לייכטער און זיך באַגרענעצט צו דעם, אַז אין מלחמה־צייט דאַרף אַלץ גוט געהיטן ווערן, און ער אַלס פּרעזעס, האָט נישט געלייגט קיין אַכט אַז די יידישע הייליקטימער זאָלן גוט געהיטן ווערן...

ביידע בית־החיימס זענען צעשטערט געוואָרן. מען האָט פון דאָרט ארויסגענומען די מצבות, פאַראַקערט די ערד און זיי פאַרוואַנדלט אין גאָרטנס.

יצחק לינדער / # יאָרן פון יסורים און גרויליקן אומקום

ווילאַנד

צומאָרגנס נאָך דעם ווי די שטאָט איז פאַרנומען געוואָרן דורך די דייטשן, איז גלייך אַרויס די פאַראָרדענונג, אַז יידן מוזן טראָגן געלע לאַטעס מיט מגן־דודס און ווען מען זעט אַ דייטש מיט אַ האַקנקרייץ, מוז מען אָפּטרעטן אים דעם וועג און דריי מאָל זיך נייגן פאַר אים און אַראָפּציען דעם הוט.

קראַנקע יידן, וואָס זענען נישט אַרויס פון שטוב און געלעגן אין בעט, האָבן געמוזט אויף די דעקן צונייען אַ געלע לאַטע. ריפינער פאָלקס־דייטשן זענען געגאַנגען איבער די שטובן און קאָנטראָלירט.

דער ראש הקהל שמעון קאָהן, שלמה שטענצל און לוקסענבערג זענען געגאַנגען אין אַ דעלעגאַציע צום דייטשן בירגערמייסטער קנאַפּף, בעטן אים צו פאַרגרינגערן די לאַגע פון די יידן. אָבער ער האָט צו זיי גערעדט גראָב, געזאָגט, אַז עס איז אַ שאָד די צייט אויף אַרויסצוואַרפן רייד.

דריי טעג שפּעטער האָבן די דייטשן אַרויסגעלאָזט אַ באַקאַנטמאַכונג, אַז אַלע יידן זאָלן זיך פאַרזאַמלען אין שפּיטאָל־גאָרטן אויף די פּיאַסקעס.

עס איז געווען אַ קאַלטער סעפּטעמבער־טאָג. ווען מיר זענען שוין אַלע געווען פאַרזאַמלט אויפן פּלאַץ, איז אָנגעקומען אַ גרופּע דייטשן אין שוואַרצע מונדירן. איינער פון זיי האָט געזאָגט: „ווער עס קען דייטש, זאָל אויפהייבן די האַנט״.

זיי האָבן אויסגעקליבן פינף מענטשן און זיי אַוועקגעזעצט ביי פינף טישלעך. אַ דייטש איז אַרויסגעטרעטן מיט אַ רעדע, אַז זיי ווילן העלפן דער יידישער באַפעלקערונג. ווער עס איז קראַנק, זאָל זיך גלייך מעלדן, וועט ער באַקומען שטיצע און נישט דאַרפן אַרבעטן. ווער עס האָט אַ געוועלב, צי אַ וואַרשטאַט, זאָל זיך גלייך רעגיסטרירן, וועט ער באַקומען סחורה און אַרבעט.

די יידן ביי די טישלעך האָבן גענוי רעגיסטרירט און שפּעטער איבערגעגעבן די ליסטעס צו די דייטשן. אויפצומאָרגנס האָבן אַלע געמוזט זיך מעלדן אין דייטשן אַרבעטס־אַמט.

אין דער זעלבער צייט האָט מען אין די גאַסן געכאַפּט יידן און אַריינגעשטופּט אינעם זאַל פון קינאָ. קיינער האָט נישט געוווּסט, וואָס מען טראַכט צו טאָן מיט זיי. צווישן די געכאַפּטע אין יענעם טאָג זענען געווען: קאַלמאַן, ראָזענאָוויטש, קראַנץ, ליכטער, לוקסענבורג, נתן בעקער א. אַ.

גייענדיק אויף פּראַגער־גאַס איז צו מיר צוגעקומען אַ דייטש, אַן אַלטער באַקאַנטער, וואָס האָט געאַרבעט אַלס סטרוזש ביי אַ ייד. ער האָט מיך גראָב אָפּגעשטעלט, דערלאַנגט אַ בעזעם און געפּאָדערט, אַז איך זאָל זיך גלייך נעמען קערן די גאַס.

עס האָבן זיך גלייך אַרומגעשטעלט פּאָליאַקן, צווישן זיי אַזעלכע, וואָס פלעגן מיט מיר האַנדלען. זיי האָבן הויך געלאַכט און אָפּגעחוזקט.

פאַרשמירט מיט שווייס און שטויב האָב איך געקערט און די פּוילישע דורכגייער האָבן מיך באַגלייט מיט שפּאָט און זלזולים. נאָך אַ האַלבער שעה האָט מיין געדולד געפּלאַצט. איך האָב געלאָזט שטיין דעם בעזעם און בין אַריינגעגאַנגען צו מרדכי פּאַפּיול.

איך האָב נישט באַוויזן זיך אָפּצורוען און עס איז באַלד אַריינגעקומען דער זעלבער דייטש און מיך אַוועקגעפירט צום קינאָ, ווו ער האָט מיך אַריינגעשטופּט צווישן יענע אַלטע פאַרהאַלטענע יידן.

די יידן האָבן זיך גלייך אָריענטירט, אַז איך בין דאָ אַריינגעוואָרפן געוואָרן אַן אַ באַפעל און האָבן גענומען אונטערהאַנדלען מיטן דייטשן וועכטער, ער זאָל מיך באַפרייען. זיי האָבן אים פאַררעדט און איך האָב זיך פּאַוואָליע אַרויסגעשאַרט.

אין יענע טעג האָבן די צרות געטראָפן אויך געוויסע פּוילישע גלחים און גוט־באַזיצער, וועלכע מען האָט אויך אַריינגעוואָרפן אין זעלבן קינאָ, ביז זיי האָבן זיך אויסגעקויפט. אַ סך האָט מען אַוועקגעשיקט צוזאַמען מיט די יידן און זייערע משפחות האָבן נישט געוווּסט וווהין זיי זענען אַוועקגעקומען.

אַרויסגייענדיק אין גאַס האָב איך געטראָפן דעם פּוילישן גוט־באַזיצער גניאַזדאָווסקי, וועלכער איז ערשט באַפרייט געוואָרן פונעם קינאָ. זיינע דייטשע פאַראַבקעס האָבן אונטערגעשריבן, אַז ער האָט זיך צו זיי גוט באַצויגן. ער איז געווען פולשטענדיק צעבראָכן און איבערגעשראָקן. איך האָב אים גענומען צו זיך, געגעבן אָפּצועסן און מיר האָבן זיך טרויעריק געזעגנט.

אין עטלעכע וואָכן אַרום האָבן די דייטשן פאַרברענט די שול. באַלד דערנאָך האָבן זיי זיך אַריינגעריסן אין בית־המדרש און געפּאָדערט, אַז מען זאָל ברענגען דעם רב, הרב נוטקיעוויטש, ווייל ער איז פאַראַנטוואָרטלעך דערפאַר וואָס יידן האָבן פאַרברענט די שול.

די דייטשן האָבן זיך געוואָרפן אויף די פאַרשטייער פון דער יידישער קהילה און זיי מוראדיק צעשלאָגן. שפּעטער האָט מען זיי געצוווּנגען אונטערצושרייבן, אַז זיי האָבן אַליין פאַרברענט די שול.

עס איז אַרויס אַ באַפעל צו ברענגען קאָנטריבוציע, פּוטערס, גאָלד און בריליאַנטן. די אַלע, וואָס האָבן עס אַרויפגעטראָגן אויף דער פּאָליציי, האָט מען פאַרהאַלטן און מען האָט זיי מער נישט געזען.

מיט יעדן טאָג איז אַלץ מער געוואַקסן דער פּחד. מען האָט געכאַפּט יידן פון דער גאַס, פון די שטובן און אַוועקגעפירט צו שווערער אַרבעט אויף גאַנצע מעת־לעתן.

עס איז געוואָרן אַ געיעג צו באַקומען אַ באַשייניקונג, אַז מען איז קראַנק. דייטשע דאָקטוירים האָבן פאַר געלט אַרויסגעגעבן אַזעלכע באַשטעטיקונגען, אַ קורצע צייט האָט מען די קראַנקע נישט געטשעפּעט. אין אַ געוויסער נאַכט האָט מען די אַלע קראַנקע אַוועקגעפירט. מען האָט געזאָגט, אַז זיי זענען אַלע דערשאָסן געוואָרן און באַגראָבן אין סטאַראַ־ריפינער וואַלד.

„קיינער וועט נישט גלויבן קיין ייד״

ביי אונז אין שטוב איז געווען אַ דייטשע דינסט, וועלכע האָט שוין געאַרבעט עטלעכע יאָר און איז געווען צופרידן. זי האָט דעריבער אויך איצט נישט געטראַכט פון פאַרלאָזן אונז. אָבער אין איינעם אַ טאָג איז מיין פאָטער אַריינגעקומען צו מיר און געזאָגט, אַז זי וויינט. ווען איך בין צוגעגאַנגען צו איר פרעגן די סיבה, האָט זי מיר דערציילט, אַז עס איז דאָ געווען אַ וועסטפאַלער דייטש און געפאָדערט, אַז זי זאָל אַנקלאָגן מיין פאָטער אויף אַ חוב פון 5 טויזנט זלאָטעס. אַנדערש וועט מיט איר זיין שלעכט.

אונז איז באַפאַלן אַ פחד. מיר האָבן געפילט, אַז מען גרייט עפּעס אַ בלבול און מיין פאָטער האָט באַשלאָסן צו גיין צום דייטשן פאַסטאָר איבערגעבן אים וועגן דעם בלבול.

דער פאַסטאָר האָט אים רואיק אויסגעהערט און געזאָגט, אַז ער קען אים גאָרנישט העלפן. אַזאַ צייט איז היינט. די דינסט וועט זאָגן, אַז עס קומט איר און קיינער וועט נישט גלויבן קיין ייד.

יענער דייטש איז געקומען נאָכן געלט. ווען מיין פאָטער האָט זיך געוואָנדן צו דער דינסט, אַז זי זאָל זאָגן דעם אמת, צי מען איז איר שולדיק געלט, האָט זי נישט געענטפערט, בלויז געוויינט און געהעשעט.

איך האָב אָנגעהויבן פאַרהאַנדלען מיטן דייטש. ער האָט גענומען דריי הונדערט זלאָטעס און איז אַוועקגעגאַנגען. די דינסט איז נאָך עטלעכע טעג געבליבן אין שטוב. באַלד איז אַרויס אַ גזירה, אַז אַ דייטש טאָר נישט אַרבעטן ביי קיין ייד און זי האָט מיט אַ שווער האַרץ פאַרלאָזט אונזער שטוב.

מענטשלעכע הערצער

די לאַגע איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן שווערער און דראָענדיקער. מען האָט אָנגעהויבן צו אַנטלויפן פון שטאָט, טאָג און נאַכט געוואָנדערט, געזוכט ערגעץ אַ רואיק אָרט. אויך איך האָב באַשלאָסן צו קויפן אַ פערד און וואָגן, צו קענען ערגעץ איבערפירן דאָס ביסל האָב און גוטס.

אין אַ נאָענטן דאָרף האָב איך געהאַט באַקאַנטע

דייטשן, באַפּטיסטן, צו וועלכע איך האָב געהאַט צוטרוי. אַריינקומענדיק צו זיי אין שטוב, האָט מיר דער אַלטער געזאָגט, אַז איך זאָל אַראָפּגיין אין קעלער, ווייל אין שטוב האָט ער מורא מיט מיר צו רעדן. די זין זענען שוין אין עס־עס און קענען מעלדן וועגן מיר דער פּאָליציי.

אַ גאַנצע נאַכט בין איך געזעסן ביי אים אין קעלער. ער האָט מיך מיטפילנדיק אויסגעהערט און געשיקט נאָך זיינס אַ שכן, אויך אַ דייטש מיטן נאָמען דיגאַל, וועלכער האָט מיר גלייך געגעבן אַ פערד און בשום אופן נישט געוואָלט נעמען קיין געלט.

זיין מענטשלעכע באַציאונג האָט מיך גערירט און איך האָב אים פאַרגעשלאָגן, אַז ער זאָל נעמען מיין מעבל, וואָס איך האָב געקויפט האַרט פאַר דער מלחמה. ער האָט באַשטאַנען, אָבער דורכאויס געפאָדערט, אַז איך זאָל נעמען פון אים געלט. ער האָט מיר געשאַפט נאָך אַ פערד און צוזאַמען מיט זיין זון, אין אַן עס־עס־מונדיר, איז ער מיט מיר געפאָרן קיין ריפין, כדי מען זאָל מיך נישט טשעפּען אויפן וועג.

אַרויס פון ריפּין

מיר האָבן אָנגעהויבן וואַנדערן איבער די שאָסייען און הינטערוועגן, וואָס זענען פול געווען מיט לויפנדיקע, מענער, פרויען און קינדער, הונגעריקע, דערשלאָגענע און פאַרבלוטיקטע. אין קיין שום פּוילישער כאַטע האָט מען קיין ייד נישט געלאָזט איבער דער שוועל, נישט געוואָלט געבן קיין ביסל וואַסער. מיר זענען דורכגעפאָרן זשוראָמין, געטראַכט, אפשר זיך קענען דאָ אָפּרוען, אָבער דאָס שטעטל האָט געברענט און פון אומעטום האָבן זיך געטראָגן געוויינען. קינדער און דערוואַקסענע האָבן הילפלאָז געיאָמערט און נישט געמאָנט, אַז עמעץ זאָל זיי העלפן.

אָנקומענדיק קיין מלאַווע האָבן מיר דערזען, אַז די יידן באַוועגן זיך דאָ פיל פרייער ווי אין ריפּין, טראָגן נישט קיין געלע לאַטעס. מיר האָבן באַשלאָסן צו בלייבן דאָ נעכטיקן, און צומאַרגנס רירן אין ווייטערדיקן וועג, צו דער רוסישער גרענעץ.

פון מלאַווע איז זעכציק פּראָצענט פון דער יידישער באַפעלקערונג שוין געהאַט אַנטלאָפן קיין וואַרשע.

דירות מיט מעבל זענען געשטאַנען ליידיק און קיינער האָט זיי נישט גענומען. עפּעס האָט דאָ אויסגעזען צו זיין שטילער ווי אומעטום. איציק זענדל איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט גענומען אָפּרעדן פון שלעפּן זיך אין ווייטערדיקן וועג אין אַזעלכע קעלטן, מיט קינדער. ביסלעכווייז האָבן אַלע זיך געלאָזט איבער־רעדן און מיר זענען געבליבן אין מלאַווע.

אין אַכט טעג שפּעטער איז אין מלאַווע אַרויס די גזירה, אַז אַלע יידן מוזן זיך רעגיסטרירן, און זענען צוגעטיילט געוואָרן צו אַרבעטס־ערטער און געמוזט טראָגן געלע לאַטעס. צוליב דעם, וואָס איך האָב גע־האַט פערד, בין איך צוגעטיילט געוואָרן צום פירן ציגל.

ביסלעכווייז האָבן מיר זיך צוגעוווינט צו די נייע באַדינגונגען און איך האָב אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אריינכאַפּן זיך קיין ריפּין, ווו איך האָב פריער אויף אונדזער הויף געהאַט באַגראָבן אַ ביסל גאָלד און אַנדערע טייערע זאַכן, מיט וועלכע איך האָב גערעכנט אַרויסצוהעלפן זיך אין דער דאָזיקער שווערער צייט.

מיט די אייגענע פערד איז עס מיר גרינגער געווען צו פּלאַנירן און אָנטועגדיק זיך ווי אַ פּויער בין איך נאָך אַ גאַנצן טאָג פאָרן אָנגעקומען קיין ריפּין. הינטער דער שטאָט האָב איך אָנגעהויבן מורא צו האָבן, עמעץ זאָל מיך נישט דערקענען און איך בין דערפאַר צוגע־פאָרן צו אַ דאָרף, ווו עס האָט געוווינט אַ באַקאַנטער דייטשער פּויער און איך האָב אים געבעטן, ער זאָל מיט מיר אַריינפאָרן אין שטאָט.

אויפן נייעם מאַרק איז געווען פּוסט און פינצטע.ר. איך האָב אָנגעקלאַפּט ביי טשאַרנעצקין, וועלכן איך האָב געקענט פאַר אַ רואיקן פּאָליאַק. ער האָט מיך גאַסטפריינטלעך אויפגענומען און געלאָזט אַריינשטעלן די פערד צו זיך אין שטאַל.

שטיל האָב איך אָנגעקלאַפּט ביי מלך שרענסקי, געוואָלט זיך דערוויסן וואָס עס הערט זיך אין שטעטל. ער האָט נישט געהאַט צו דערציילן קיין באַזונדערע נייעס. יעדער טאָג האָט געברענגט בלויז נייע גזירות. אַלע זענען געווען דורכגעדרונגען מיט פּחד. שניידער און שוסטער האָבן געאַרבעט פאַר די דייטשן און גע־האָפט, אַז מען וועט זיי לאָזן לעבן.

פון מיין פאָרשלאַג, ער זאָל מיט מיר צוגיין צום הויף און העלפן אויסגראָבן דאָס גאָלד, האָט ער נישט געוואָלט הערן. איך האָב געמוזט אַליין אַהינגיין, אָנגע־הויבן גראָבן. אָבער נישט אויפן הויף, נישט אין שטאַל, האָב איך נישט געפונען קיין זכר פונעם באַהאַלטענעם פאַרמעגן.

איך האָב צו זיך נישט געוואָלט צולאָזן צום גע־דאַנק, אַז מיין גאַנצער וועג איז געווען אומזיסט, און אַ באַגאַסענער מיט שווייס האָב איך געגראָבן נאָך טיפער. אָבער גאָרנישט געפינען. כ׳בין געשטאַנען איבער דער צעגראָבענער שטאַל, אַ צעבראָכענער, אַ הילפלאָזער.

עס איז געווען קלאָר, אַז עמעץ האָט גלייך נאָך אונזער אַרויספאָרן גענומען זוכן און געפונען דעם אוצר.

דער וועג צוריק קיין מלאַווע איז געווען נאָך גע־פערלעכער. אין ריפּין בין איך אין דער לעצטער מינוט, אַריינגייענדיק עפּעס קויפן אין אַ שפּייז־גע־וועלבל, דערקענט געוואָרן דורך אַ יינגן דייטש, וועמענס פעטער האָט מיר געשאָנקען אַ פערד, און ער האָט מיך גלייך געוואָלט אָפּפירן אויף דער פּאָליציי. כ׳האָב געזען, אַז דער עיקר גייט אים אין די זאַכן, וואָס ער האָט געזען ביי מיר, האָב איך אים אַלץ איבערגעלאָזט און בין אַוועק. גיך איינגעשפּאַנט די פערד און צוגעפאָרן צום דאָרף סטעמפּאַווע, ווו איך האָב איבערגענעכטיקט די נאַכט און צו מאָרגנס צו־ריקגעפאָרן קיין מלאַווע.

אין שטוב האָבן אַלע רואיק אויפגענומען די בשורה פון פאַרשווונדענעם אוצר. מען האָט זיך גע־טרייסט, אַז עס האָט געקאָנט זיין ערגער.

די ריפּינער אין מלאַווע

די 120 ריפּינער, וואָס זענען געווען אין מלאַווע האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען, געשאַפן אַ קאָמיטעט. פון די 120 זענען 70 געווען פרויען, איינזאַמע, וועמענס מענער זענען געווען אין מיליטער און נישט צוריק־געקומען, אָדער אַוועק קיין רוסלאַנד און געמיינט, אַז זיי וועלן קענען אַהינגעמען זייערע פרויען.

אין קאָמיטעט זענען אַריין זעקס מענטשן: נחום קאָהען, עזריאל ווייסמעל, שמואל שמש, איך און נאָך

צווי יונגעלייט. אונזער גרעסטע זאָרג איז געווען צו שאַפן הילף פאַר די איינזאַמע פרויען מיט זייערע קינדער.

אינגיכן זענען פאַרשוווּנדן די „רואיקע" טעג. מען האָט די ייִדן פאַרזאַמלט אין מיטן מאַרק, געמאַכט רעגיסטראַציעס און „שפּילן", געיאָגט אַלטע לייט איבערן מאַרק און געהייסן זיי שפּרינגען איבער שטע־כיקע פלויטן. נאָך יעדן „שפּיל" זענען אויף די גאַסן געבליבן ליגן עטלעכע טויטע, צעשלאָגענע, מיט צע־בראָכענע הענט און פיס.

עס איז אַרויס אַ געזעץ, אַז ייִדן מוזן פאַרלאָזן די אַרומיקע קלענערע שטעטלעך און זיך באַזעצן אין מלאַווע. זיי האָבן זיך געשלעפּט צופוס און געבליבן ליגן אין מאַרק, ווייל עס זענען שוין נישט געווען קיין ליידיקע דירות. אין יעדער שטוב האָבן שוין געוווינט 3—2 משפחות. ביי אונז האָבן שוין געוווינט עלף מענטשן.

דורכגייענדיק דעם מאַרק האָט מיין פאָטער דער־זען אַ פרוי מיט דריי קינדער, וואָס האָבן נישט ווו אַריינצוגיין. ער האָט זיי מיטגענומען מיט זיך און אָפּגעטרעטן זיין ווינקל. אַליין איז ער געווען גרייט צו גיין שלאָפן אין שטאַל, אַבי נישט לאָזן די קינדער אין גאַס.

שפּעטער, ווען מען האָט אין מלאַווע געמאַכט אַ געטאָ, האָבן אין איין שטוב געוווינט זעכציק און הונדערט מענטשן, און דאָס האָט מען אָנגענומען פאַר ליב אַבי נישט אַריינצופאַלן אין די טראַנספּאָרטן פון נישט־פּאַיקע צו דער אַרבעט.

איבער מלאַווע האָט געהאָנגען דער גרויל פון אוישוויץ. די דייטשן האָבן גענומען פאַרשפּרייטן קלאַנגען, אַז מלאַווע ווערט אָנגעשלאָסן אין רייך, און פון דאַנען וועט מען קיינעם נישט אַרויסשיקן.

דער ייִדן־עלטסטער אין מלאַווער געטאָ, פּערל־מוטער, איז געווען אַן איידעלער מענטש און אויסגע־נוצט יעדע געלעגנהייט צו העלפן די מענטשן, גע־גאַנגען צו די דייטשן בעטן און גאַנץ אָפט געפּועלט, ביז אים איז איינגעפאַלן אַראָפּצוברענגען זיך זיין כלה פון וואַרשע. ער האָט וועגן דעם געמאָלדן אין שטאַב פון דער עס־עס אין מלאַווע און אַרויסבאַקומען אַ דערלויבעניש צו פראַווען אַ חתונה. דער עס־עס־־אָפי־ציר האָט אים געהייסן נעמען אַן אָרקעסטער און מען האָט געטאַנצט אַ גאַנצע נאַכט. אָבער אין דער פרי האָט מען אים גערופן אויף דער פּאָליציי. אין אַ שעה אַרום האָבן שוין אַלע געוווּסט, אַז ער איז דער־שאָסן געוואָרן אויף די טרעפּ פון דער פּאָליציי.

אויף זיין אָרט איז געקומען אַן אונטערוועלט־מענטש, וואָס האָט אָנגעטאָן צרות דער באַפעלקערונג, נישט געשוינט אַפילו דעם אייגענעם ניינצן־יאָריקן זון, וואָס האָט זיך פאַרליבט אין אַ מיידל, וועלכע איז דעם פאָטער נישט געפעלן. ער האָט אונטערגעשיקט עס־עס־לייט און מען האָט זיי אַרעסטירט און אַוועק־געשיקט.

עס האָבן זיך אָנגעהויבן עפנטלעכע עקזעקוציעס. פאַר די מינדסטע זאַכן האָט מען געהאָנגען, אין מאַרק, אין קעגנוואַרט פון אַלע ייִדן. קיינער האָט נישט גע־טאָרט בלייבן אין שטוב.

איין מאָל האָבן די דייטשן בעת אַ רעוויזיע גע־פונען ביי אַ פּאָליאַק אַ פּאָר נייע הויזן, וואָס ער האָט געקויפט אין געטאָ. אַלס שטראָף האָט מען אויפגע־האָנגען צוועלף ייִדישע פּאָליציאַנטן.

אין פאַרמאַכטע וואַגאָנען

אין דעצעמבער 1942 איז אין מלאַווע פאָרגע־קומען די 2־טע אַקציע פון אָוועקפירן ייִדן קיין אויש־וויץ. מען האָט גענומען רעגיסטרירטע לויט א"ב. מען האָט געהייסן מיטנעמען באַגאַזש, ווייל מ'פאָרט כלו־מרשט אויף אַרבעט.

צווי טויזנט מענער, פרויען און קינדער זענען געווען פאַרזאַמלט אויפן פּלאַץ. איך האָב געוווּסט, אַז מען נאַרט אונז, אַז עס דערנענטערט זיך דער סוף. אָבער מיר זענען שוין געווען מיד, פאַרמאַטערט פון די פּיין און עקזעקוציעס און נישט געקענט טראַכטן פון אַנטלויפן.

די פיר קילאָמעטער צו דער באַן־סטאַציע זענען מיר געגאַנגען צופוס. פון ביידע זייטן וועג זענען גע־שטאַנען פּאָליאַקן, און געלאַכט און געחוזקט, גע־מונטערט די עס־עס־לייט, זיי זאָלן שטאַרקער שלאָגן די אָפּגעשטאַנענע, וואָס האָבן שוין נישט געהאַט קיין כוח צו שלעפּן די פיס.

צווי טעג און אַ נאַכט האָט דער טראַנספּאָרט זיך געשלעפּט אויפן וועג קיין אוישוויץ. אינדרויסן איז געווען קאַלט, אָבער אין די וואַגאָנען איז געווען אַ היץ נישט צום אויסהאַלטן. קינדער האָבן זיך גע־שטיקט און אויסגעגאַנגען. יעדער וואַגאָן איז געווען אָנגעשטופּט מיט מענטשן איבער די ברעגעס — אָן עסן און אָן טרינקען.

אָט אַזוי זענען מיר געפאָרן פאַרמאַכטערהייט אָן אַ ביסל לופט. מיר האָבן נישט געוווּסט געניו ווו מיר פאָרן. טייל האָבן געוווּסט צו דערציילן, אַז די דייטשן האָבן אויפגעשטעלט ריזיקע אויוונס צו פאַרברענען מענטשן. אַנדערע האָבן אָפּגעלייקנט, אַז אַזעלכעס איז גאָרנישט מעגלעך...

ענדלעך איז דער צוג געבליבן שטיין. עס איז געווען נאַכט. די טירן פון די וואַגאָנען האָבן זיך לסוף אויפגעפּראַלט און די עס־עס־זעלנער מיט ראַפּ־ניקעס, ביקסן און באַגנעטן אין די הענט האָבן גע־שריגן מיט גראָבע קולות, ברוטאַל געטריבן אונדז פון די וואַגאָנען און געשלאָגן מיט די קאָלבעס איבער די קעפּ פון פרויען און קינדער. יעדער, וואָס האָט גע־פּרוּווט כאַפּן זיין קינד, האָט זיך באַלד באַגאָסן מיט בלוט. די קענדער זענען דורך די זעלנער געכאַפּט געוואָרן ביי די פּיסלעך און אַרויפגעוואָרפן געוואָרן אויף די אויטאָס, וואָס האָבן שוין געוואַרט.

דער טומל צווישן די מענטשן איז געווען אומגע־הויער. מען האָט אונדז אויסגעשטעלט אין אַ ריי, מע־נער באַזונדער און פרויען באַזונדער. דער פּלאַץ איז געווען אַ ריזיקער און איז געווען באַלויכטן מיט פּראָזשעקטאָרן.

מיר האָבן זיך געפונען אין אוישוויץ.

אין אוישוויץ

באַלד האָט מען גענומען אויסקלויבן מענטשן, וואָס זאָלן זיין פעאיק צו דער אַרבעט. הונדערטער עס־עס־לייט זענען געשטאַנען און אַכטונג געגעבן, אַז קיינער פון די אויסבראַקירטע זאָל זיך נישט אַריינ־כאַפּן צו דער גרופּע, וואָס איז געשטאַנען רעכטס און איז באַשטימט געוואָרן אַלס פעאיקע צו דער אַרבעט.

דערנאָך האָט מען אונדז אויפגעלאָדן אויף אויטאָס

און אַוועקגעפירט. די עס־עס־לייט אויף מאָטאָציקלען זענען אונדז נאָכגעפאָרן. ענדלעך זענען מיר אַריינ־געפאָרן צווישן די בלאָקן. מען האָט אונדז באַפוילן אַראָפּצוגיין און ווידער אויסגעשטעלט אין אַ ריי. מיר האָבן מאַרשירט און מען האָט אונדז צוגעפירט צו אַ באָד־באַראַק און געהייסן אויסטאָן, אָפּגעבן די זאַכן און יעדער, וואָס האָט גאָלד, דאַרף עס גלייך אויפן אָרט אָפּגעבן. אַנדערש ווערט ער דערשאָסן.

אַרום אונדז האָבן זיך געדרייט פּאָליאַקן מיט באַנ־דיטישע פּנימער. זיי האָבן געדאַרפט זיין אונזערע אַפּו־טרופּסים ביי דער אַרבעט. ווען מען האָט אונדז אַריינ־געפירט אין באָד, זענען זיי געבליבן אינדרויסן.

אין באָד איז געווען אַזאַ ענגשאַפט, אַז איינער איז ממש געשטאַנען אויפן צווייטן. די היץ איז געווען נישט צום אויסהאַלטן. עס האָט פאַרפעלט אָטעם און דאָ האָט עמעץ גענומען שרייען, אַז מען גייט אונדז פאַרגאַזעווען. אַן אַנדערער האָט צוגעגעבן, אַז דער־פאַר האָבן זיי אונדז איבערגעלאָזט די פּאַסקעס אויפן נאַקעטן קערפּער, כדי מען זאָל אונדז קענען לייכטער אַרויסשלעפּן פון דאַנען.

ווידוי

עס האָבן זיך אויפגעהויבן שוידערלעכע געשרייען. מען האָט געקוקט צום סופית, פונוואַנען עס דאַרף נעמען שטראָמען דער גאַז. פיל יידן האָבן פאַר שרעק גענומען זאָגן ווידוי. ווער עס האָט געקענט אויסנ־ווייניק האָט געזאָגט מיטן אַנדערן. די דאָזיקע יידן האָבן נאָר געטראַכט פון מציל זיין די נשמה. פון דרויסן האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער פון די פּאָליאַקן.

נאָר באַלד איז אַלץ שטיל געוואָרן. די געוואַלדן און געוויינען האָבן אויפגעהערט. פון סופית האָט גע־נומען שפּריצן מיט וואַסער, פּשוט וואַרעם וואַסער. דעמאָלט האָט זיך דערוועקט מער האָפענונג צום לעבן. און נאָכן באָדן זענען מיר אַרויס אינדרויסן ווו נאַקע־טערהייט האָבן מיר געמוזט מאַרשירן איבערן פּלאַץ. די קעלט איז געווען נישט צום אויסהאַלטן. אונזערע פּוילישע אויפזעער האָבן נישט געזשאַלעוועט קיין קלעפּ. אָט אַזוי האָט מען אונדז אַריינגעפירט אין לאַגער־קראַנקנהויז, ווו מען האָט אונדז אַרומגעשוירן, געגעבן

די „פּאַשיאַקעס" און יעדערן אויפגעצייכנט אויף דער האַנט זיין נומער.

עס־עס־לייט האָבן געהירזשעט, געשריגן און גע־לאַרעמט. אויך די פּוילישע אויפזעער האָבן אונטער־געיאָגט מיט געוואַלדן און געשרייען. אויף צומאָרגנס, נאָך אַ גאַנצער נאַכט נישט שלאָפן, האָט יעדער באַ־קומען אַ שטיקל לייוונט, אויף וועלכן עס איז געווען אָנגעשריבן דער נומער פון זיין האַנט און מיט אַ צו־גאָב פון אַ מגן־דוד. דאָס האָט מען געדאַרפט אַרויפנייען זיך אויפן רעקל און אויף די הויזן. איינער האָט געקוקט אויפן צווייטנס אויסטערלישע בגדים מיט די פּאַסן און זיך געפילט ווי צירק־קלאָונען, וואָס עמעץ שפּילט זיך מיט אונז.

יעדער פון אונז האָט געקריגן צוגעטיילט זיין בלאָק. מיר זענען געווען עטלעכע הונדערט מאַן אין אַ בלאָק. אין מיין בלאָק נר' 22 זענען געווען אויך עטלעכע ריפּינער, ביידע ברידער גאָלדשטיין, קרו־פּיאַזש א. אַ. אונזערע געלעגערס זענען געווען דריי־שטאָקיקע. איך בין געלעגן אויף אַן אויבערשטן שטאָק. אַ מאָל איז עס געווען אַ מעלה: דער קאַפּאָ האָט זיך שטענדיק געוואָרפן שלאָגן פריער די אונטערשטע.

ווען עס האָט אָנגעהויבן קלינגען דער גלאָק האָבן מיר כהרף עין געדאַרפט זיין אויפן אַפּעל־פּלאַץ. דאָרט האָט מען אונז געציילט. מיר, אין דעם לאַגער מאַנאַ־וויצע, זענען געווען צוויי טויזנט מאַן, יידן פון פאַר־שידענע לענדער, פון האָלאַנד, עסטרייך, טשעכאָסלאָ־וואַקיי און פּוילן.

מאַרשירנדיק צום טויער צו דער אַרבעט האָט צוגעשפּילט אַן אָרקעסטער און מיר האָבן געמוזט שטעלן די טריט צום טאַקט. דער קאַפּאָ האָט אַ גע־שריי געטאָן: „מיצען אַפּ!" — האָט יעדער געמוזט מיט איין צי אַראָפּכאַפּן דאָס היטל, און אַ קלאַפּ טאָן אין רעכטן פוס.

אַזוי האָבן מיר מאַרשירט צום טויער, ווו די עס־עס־לייט האָבן אונז איבערגעציילט, וויפל מיר זענען אַרויס צו דער אַרבעט. צוריק פון דער אַרבעט האָט זיך ווידער אָפּגעשפּילט די זעלבע צערעמאָניע, און די עס־עס־לייט האָבן אונז ווידער געציילט, צי עמעץ פעלט נישט.

מיין ברודער באַהאַלטן צווישן טויטע

איך האָב געאַרבעט ביי ציען קאַבלען און גראָבן פּניאַקעס. יעדן טאָג איז די גרופּע געוואָרן וויניקער. דער טויט איז געקומען ווי אַ דערלייזער. דאָך האָט יעדער קאָנוולסיוו געקלאַמערט זיך אין לעבן.

איך האָב אַרויסגענומען מיינע לעצטע גאָלד־רעזערוון, וואָס איך האָב געהאַט איינגענייט אין אַ שטיוול, און גענומען זיך צום שאַפן אַ שטיקל ברויט, פאַר מיר און פאַר מיינע נאָענטסטע שכנים, דעם ריפּינער שלמה קאַרעוואַ און אַנדערע.

דערוויסנדיק זיך, אַז מיין ברודער געפינט זיך אין אַ נאָענטן לאַגער, האָב איך אָפּגעקויפט אַ קאַפּאָ, ער זאָל אים אַרויסקריגן פון דאָרט און ברענגען צו מיר. אַ קורצע צייט האָב איך אים באַהאַלטן ביי זיך. צוליב די אָפטע רעוויזיעס האָב איך אים אַ געוויסן טאָג געמוזט האַלטן צווישן די טויטע איידער מען האָט זיי געפירט צום פאַרברענען.

איך וועל זיך נישט פאַרהאַלטן אויף די באַשריי־בונגען פון טאָג־טעגלעכע געשעענישן. זיי חזרן זיך איבער און איך וועל זיך אָפּשטעלן נאָר אויף די וויכטיקסטע, קודם כל מיין אַריינפאַלן אין דער „זאָנ־דער־קאָמאַנדע".

דאָס איז געווען אַ שוידערלעך שטיקל אַרבעט, וואָס די היטלעריסטן האָבן צוגעטראַכט. אין דעם ביר־קענאַו־לאַגער (היינט בזשעזשין), פון דעם גרויסן טויט־קאָמבינאַט אוישוויץ, ביי די קרעמאַטאָריעס, האָבן די היטלעריסטישע פעלקער־מערדער געשאַפן אַ זאָנדער־קאָמאַנדאָ" פון עטלעכע הונדערט יידן, וואָס זייער אויפ־גאַבע איז געווען צו „באַדינען" דעם שטח פון די קרעמאַטאָריעס און צו פאַרברענען די הונדערטער טויזנטער מתים, די קרבנות פון די גאַז־קאַמערן. אָפּטמאָל האָבן זיי אויך געמוזט אויספירן טויט־אור־טיילן. אין די „זאָנדער־קאָמאַנדאָס" האָבן זיך געפונען יידן פון פּוילן, גריכנלאַנד, אונגאַרן און פראַנקרייך.

די דאָזיקע מענטשן האָבן געלעבט אין פאַרהעלט־ניסמעסיק בעסערע באַדינגונגען. דאָך האָבן זיי נישט געקענט אויסמיידן די אַלערליי קראַנקהייטן און גרוילן. מען פלעגט אַרויסגיין צו דער אַרבעט קוים שלעפּנדיק די פיס. עס האָט געטראָפן, אַז מען איז געווען אין

זעקסטן זיבעטן טאָג פון דער טיפוס־קראַנקהייט און געמוזט אַכטונג געבן, אַז די דייטשן זאָלן עס נישט באַמערקן. ביי דער אַרבעט האָט מען זיי געדעקט, געשיקט צו דער „אש־קאַלאָנע", ווו זיי זענען געזעסן, געגראַבלט אינעם אַש פון די פאַרברענטע און געזוכט גאָלד.

אויך אין באַראַק האָבן מיר שטומערהייט אָרגאַניזירט הילף פאַר די קראַנקע. איך אַליין פלעג אָפטמאָל עטלעכע מאָל אין דער נאַכט אַראָפּגיין און צולייגן די קראַנקע קאַלטע קאָמפּרעסן.

דער אונטערשטורמפירער פלעגט אָבער קאָנטראָלירן ווער עס זעט שלעכט אויס, און איזאָלירט די קראַנקע און אין אָוונט איז געקומען אַן אויטאָ, צוגעפירט צום „קראַנקנהויז", וואָס איז געווען די קרעמאַטאָריע. די קראַנקע האָט מען צוגעפירט צו דער אָפענער טיר פון ברענענדיקן אויוון. דער שאַרפירער האָט יעדן אַריינגעשאָסן אַ קויל אין קאַרק און גלייכצייטיק געטאָן אַ קאָפּע מיטן פוס און דער דערשאָסענער איז אַריינגעפאַלן גלייך אין „קראַנקנהויז". ביז אין דער פרי איז נאָך אים נישט געבליבן קיין שפור.

עס זענען געווען טעג, ווען מען האָט אויף יעדן אַפּעל קאָנטראָלירט ווער עס האָט אַ ווייסע צונג. דאָס איז גענוג געווען געסטעמפּלט צו ווערן אַלס קראַנקער און שיקן אים אין אויוון אַריין. די קראַנקע האָבן דערפאַר פאַרן אַפּעל געריבן זיך די צונג מיט האַרט ברויט ביז זי איז געוואָרן רויט.

די „בראַנדשטעלע"

איך בין געוואָרן צוגעטיילט צו אַ נייעם אַרבעטס־אָרט, צו דער „בראַנדשטעלע". מע לייגט אַן שיכטנווייז די טויטע, וואָס אַמאָל העכער און העכער. די טרעגער וואַרפן אַן די טויטע און די אַנדערע לייגן זיי אויס אין אַ ריי, לויט דער גרויס און וואָג.

שפּעטער באַגיסט מען זיי מיט בענזין און מען וואַרפט אַרויף אַ ברענענדיקע שמאַטע. עס אַנטשטייט אַזאַ אויפרייס, אַז דער הימל ווערט אַזש שוואַרץ פון רויך.

שפּעטער ווערט דאָס דאָזיקע אָרט באַדעקט מיט פלאַנצאַציעס, גראָז, קוסטעס און בלומען. מען קען שוין נישט דערקענען וואָס דאָרט איז געשען. די ערד איז בלויז אַ ביסל געפלאַצט. זי איז דורכגעזאַפּט מיט מענטשלעך בלוט. בלויז אַ קליין שטיקל אָרט איז געבליבן באַדעקט מיט אַש. דאָרט גראַבלען נאָך אַלץ די מענטשן פון „אַשקאָלאָנע". די דייטשן רופן זיי „די גאָלדזוכער פון אַלאַסקאַ".

אין דער „זאָנדער־קאָמאַנדאָ" זענען געווען אַ סך מענטשן, וואָס האָבן געטרוימט וועגן פאַרוואַנדלען זיך פון אַ שקלאַף מיטן ביטערן געפיל, אַז ער פירט אויס אַ מיאוסע עקלדיקע אַרבעט, אין אַ ווירדיקן בונטאַר. עס האָט דאָרט עקזיסטירט אַן אונטערערדישע גרופּע, וועלכע האָט געהאַט אַ קאָנטאַקט מיט שכנותדיקע פאַבריק־גרופּעס און אויך מיטן אינטערנאַציאָנאַלן קאָמיטעט פון ווידערשטאַנד אין לאַגער, וועלכער האָט מיט אַלע כוחות אָפּגעהאַלטן די יידן פונעם אויפשטאַנד.

איזאָלירט פונעם קאָמיטעט האָבן די מענטשן פון דער „זאָנדער־קאָמאַנדאָ" נישט רעזיגנירט פון זייער געדאַנק. אין אָקטאָבער 1944 איז אויסגעבראָכן דער בונט פון דער „זאָנדער־קאָמאַנדאָ", דער איזאָלירטער בונט אָן דער מיטבאַטייליקונג פון דעם קאָמיטעט. בלויז אַ גרופּע יידישע מיידלעך פון שכנותדיקע לאַגער־פאַבריקן האָבן מיטגעהאָלפן די זאָנדערלייט, צוגעשטעלט זיי אויפרייס־און צינד־מאַטעריאַל, מיט וועלכן זיי האָבן אונטערגעצונדן די קרעמאַטאָריע־געביידעס.

די מיידלעך האָבן דערפאַר באַצאָלט מיט זייערע לעבנס. דער בונט איז דערשטיקט געוואָרן אין בלוט. אַלע זיינע אָנטיילנעמער זענען אומגעקומען. איך האָב זיך דעמאָלט געפונען אויף אַן אַנדער אָרט.

איך חזר איבער, אַז עס איז אוממעגלעך צו באַשרייבן אַלע איבערלעבונגען פונעם לאַגער ביזן טאָג פון אונזער באַפרייאונג, ווען מיר זענען שוין געווען נישט מער ווי שאָטנס. דאָך האָבן מיר אויף קיין איין מינוט נישט אויפגעהערט צו גלויבן, אַז עס וועט קומען דער טאָג פון באַצאָלונג פאַר די בעסטיאַלישע מערדער. אָבער קיינער פון אונז האָט נישט געטראַכט, אַז ער וועט עס דערלעבן און קענען דערציילן פאַר דער וועלט די שוידערלעכע געשעענישן פון יענער גרויליקער צייט.

א. טשאַרקאַ / אין טויטן־לאַגער

אין אַ קליין, נידעריק שטיבל אין ריפּין וווינט דער ניצל־געוואָרענער מאיר קרופּיאַזש. איך האָב אים געטראָפן נאָך דער אַרבעט, מיר האָבן זיך צוגעזעצט צום טישל און ער האָט מיר דערציילט ווי אַזוי מען האָט אים מיט זיין פרוי און קינד איבערגעפירט אין לאַגער.

אויף גרויסע לאַסט־אויטאָס האָט מען גענומען פּאַקן די מענטשן, איינער אויף דעם צווייטן, עס האָט געמוזט זיין שטיל. אַלע האָבן געוואַרט מיט אומגעדולד ביז מיר וועלן שוין אָנקומען צום באַשערטן אָרט. ענדלעך, נאָך גרויס מי און איבערמענטשלעכע מאַטערנישן, זענען מיר שפּעט אין דער נאַכט אָנגעקומען צום לאַגער אוישוויץ. דאָ האָט מען אַלע אַראָפּגעלאָזט, אויסגעשטעלט אין צוויי רייען, מענער און פרויען מיט קינדער. די נאַכט איז געווען מוראדיק פינצטער, אַ דראָבנער רעגן האָט געטריפט. די געמיטער זענען געווען דערדריקט און דערשראָקן. יעדער האָט געוויינט. ביי מיר האָט מער ווי אַלע מאָל דאָס האַרץ גענומען קלאַפּן. האָט מען דאָך נאָר־וואָס ביי מיר צוגענומען מיין ווייב און קינד און אַוועקגעשטעלט אין איין ריי מיט אַלע פרויען. איך האָב געוווסט, אַז דאָס איז די ריי פון שוואַכע מענטשן, און אַז זייער גורל איז — גאַז־קאַמערן און קרעמאַטאָריע. ווי פאַרקלעמט האָט זיך ביי מיר מיין האַרץ פון דעם אומגליק פון מיין ליבער פרוי און איינציקן קינד! איך קען זיי אָבער וועגן דעם נישט זאָגן, איך מוז זיך בייסן די ליפּן און שווייגן. מיט וואָס האָבן זיך מיין פרוי און מיין קליין עופהלע פאַרזינדיקט? און וואָס זענען שולדיק די איבעריקע מענטשן וועלכע שטייען צוזאַמען מיט איר אין דער ריי? איין געדאַנק האָט מיך דאַן באַהערשט: עס מוז בלייבן איין ייד, וואָס זאָל דערנאָך דערציילן דער וועלט ווי מען האָט אונז, יידן, אומשולדיק אויסגעמאָרדעט.

שטייענדיק אַזוי אָפּגערוקט אין דער ריי פון דערווייל־אויסדערוויילטע, „געזונטע", זע איך ווי מען פּאַקט די אַלע שוואַכע צוריק אויף לאַסט־אויטאָס, און די לופט איז אָנגעפילט מיט געשרייען און שרעקלעכן געוויין. קינדער שרייען „מאַמע", פרויען רופן זייערע איבערגעבליבענע מענער. מען לאָזט אָבער קיינעם נישט אַרויס פון די רייען, כאָטש זאָגן דעם ווייב אַ „זיי געזונד"", כאָטש אַרומנעמען דאָס קינד און עס געבן אַ לעצטן קוש.

מיינע ליפּן האָבן שטיל געשעפּטשעט מיט אַ דערשטיקטן געוויין: שוין אַלץ געענדיקט, געבליבן אַליין ווו אַן אונטערגעהאַקטער בוים... שטייענדיק אַזוי הערט מען פון גאָר־ווייט נאָך אַלץ דאָס געיאָמער פון מענטשן, וועלכע האָבן זיך געזעגנט מיטן לעבן אויף אייביק, מערדעריש אַוועקגעריסן געוואָרן פון אונז אין די גאַז־קאַמערן צום פאַרברענען...

מאיר ליפקע /

וועגן א מיידעלע און א ליאלקע

געשריבן און רעציטירט אין טויטן־לאַגער אוישוויץ, 1944

גערווידמעט די ריינע נשמה׳לעך פון די קינדער
פון מיין שטאָט, ריפין וואָס זענען פאַרציקט
געוואָרן דורך מענטשן־חיות אין אוישוויץ און
מאַידאַנעק.

פינצטער אין קעלער, אַ שטילער גערויש:
אַ מיידעלע שפּרינגט אינעם ווינקל, אין קויש.
קעגנאיבער אויף דר׳ערד — ווי אַ גלעקעלע קלינגט,
מיט איר ליאַלקע אַ מיידעלע שפּילט זיך און זינגט:

„איי־ליו־ליו־לי, שלאָף איין מיין קינד,
ווײַן ניט מיין טעכטערל, ווײַן ניט אַצינד,
דער טאַטע וועט קומען, וועט ברענגען אַ סך
זון פון דער גאַס, וואַסער פון טייך...
איי־ליע־ליו־לי, ליו־לי־ליו".

די מאַמע זי הערט — ס׳האַרץ טוט איר ווײ,
באַלד ברעכט אויס אַ געוויין, געשלוקעכץ, געשריי:
דעם טאַטן, איר מאַן, ווען אַוועק זוכן ברויט,
האָט אַ מערדערישע האַנט דערשלאָגן צום טויט.

דערשרעקט זיך דאָס מיידעלע, שפּרינגט און אַנטלויפט,
דאָס מיידעלע נעמט אירע שפּילכלעך צענויף:
„ווײַן ניט מיין מאַמעלע, זעסט דאָך אַליין
ווי ס׳וועקט זיך מיין קינד פון דיין הויכן געוויין".

באַמיט זיך די מאַמע, באַהערשט זיך קוים־קוים.
איר דאַכט זיך: ס׳בליט דאָ אין קעלער אַ בוים.
נאָר פּלוצים ס׳ברעכט זיך אַ צווייג גאָר פון ווינט:
מ׳האָט איר עלטערן זון... ניטאָ מער קיין רינד..

צעשלוקעכצט זיך די מאַמע אויפס׳ניי הויך און וויינט.
באַרואיקט איר טעכטערל, גלעט איר די הענט:
„נו ווײַן־זשע ניט מאַמעלע, קומען וועט באַלד
לאה׳לע מיט יאַגאָדעס פול פונם וואַלד".

וואָס ציטערט אַזוי ביי דער מאַמען די האַנט?
ס׳ווייסט ניט דאָס קינד: איר שוועסטער צו שאַנד
איז פאַרגוואַלדיקט, פאַרמשפּט, אַזוי ביזן טויט.
„מיין קינד וועט ניט וויסן פון הונגער און נויט".

„א־יאָ, מאַמע? ניין?" נאָר מאַמע, זי וויינט,
ביז דערהערט אויף דער גאַס האָט דער נאַצי,
אַ קלאַפּ פון דער הויך און צעבראָכן די טיר.
„הונדע הערראאוס; איך צעהלע ביז פיר..."

פאַרבלענדט פון ליכט זיך מאַמע ניט כאַפּט,
ליאַלקע זיך טוליעט, הערט ס׳הערצעלע קלאַפּט.
„איינס צוויי, אונד דריי פיר... „און ס׳הערט זיך אַ קנאַל.
ס׳פאַלט מאַמע אַוועק אויף דר׳ערד ווי אַ באַל.

לויפט מיידעלע נאָך מיט דער ליאַלקע אין שויס,
ביז ס׳לויפט צו אַ זעלנער און כאַפּט איר אַרויס..
שליידערט מיט כוח, אַז דאַכט זיך, אָט אויס,
די ליאַלקע צעבראָכן, די ליאַלקע גייט אויס..

מיידעלע קלערט ניט, וווּ־מורא? וואָס שרעק?
לויפט נאָך דער ליאַלקע און כאַפּט איר אַוועק.
צעבראָכן אַ הענטל, אַ פיסל אַרויף,
דאָס מיידעלע גלעט זי, קושט אָן אַ סוף.

פּלוצים, ווער שטייט דאָ? אין שוואַרצן אַ פרוי
גייט כלומרשט פאַרביי, קוקט־צו אַזוי.
אַ מיידעלע שיין־חנ׳ווודיק, אסתר המלכה.
שטייט, דרוקט צום הערצל איר קינדעלע־ליאַלקע:

„ווייַן ניט מייַן טעכטערל, קום שנעל אַהער״.
אין איר טיף־ווייסער הויב פינקלט אַ טרער.
„ווייַן ניט, דו זעסט דאָך, דייַן ליאַלקעלע לעבט,
איך זע אויך גאָטס חסד אויף דיר, ווי עס שוועבט״.

און שנעל און געשווינד אין איר שויס כאַפּט דאָס קינד..
אָ גאָט אינס הימל, די זעלנער מאַך בלינד.
„דייַן ליאַלקע, אויך דו, וועסט לאַנג לעבן, כ׳טו שווערן.
ס׳זאָל נאָר קיינער זען, ס׳זאָל קיינער ניט הערן״.

אין מאָנאַסטיר ערגעץ־ווו זיך באַהאַלטן
קינד און איר ליאַלקע, ביז ס׳ט׳הימל זיך שפּאַלטן.
ביז ס׳ט׳גאָטס צאָרן אויף פייַנד זיך אויסגיסן,
דערבאַרעמען ציון, ישראל באַשיצן.

אמן ואמן, זאָל גאָט אַזוי געבן,
דער שונא זאָל פאַלן, ישראל זאָל לעבן.
מיר זאָלן אַלע צוזאַמען, גיין האַנט־ביי־האַנט,
קיין ארץ־ישראל־אונדזער אייגן לאַנד.

עמנואל רינגעלבלום / דער ריפינער רב אין ווארשעווער געטא

פון בוך „נאָטיצן פון וואַרשעווער געטאָ״

דער ריפּינער רב הרב נוטקיעוויטש, אַ מענטש פון אַ קרישטאָל רייִנעם כאַראַקטער, טאָלע־ראַנט צו איבערצייגונגען פון אַנדערע, האָט הרב נוטקיעוויטש געווינען בשעת דער מלחמה די סימ־פּאַטיע פון די גרויסע מאַסן פּליטים, פאַר וועלכע ער איז געווען זייער טעטיק אין וואַרשע אַלס דעלעגאַט פון דער ריפּינער לאַנדסמאַנשאַפט און מיטגליד פון דער פּליטים־צענטראַלע (צ. ק. או. — צענטראַלנאַ קאָמיסיאַ אוכאָדזצוּוו). דער דאָזיקער באַשיידענער און פייַנער טוער האָט צונויפגעזאַמלט גרעסערע געלט־סומעס לטובת דער יידישער הילפס־אָרגאַניזאַציע. ער האָט געפירט אַ לעבן פון נויט און דחקות, ווידמענדיק זייַנע כוחות לטובת הכלל. אין דער צייט פון איבער־זידלונג איז ער געכאַפּט געוואָרן אויפן אומשלאַג־פּלאַץ. וויסנדיק גאַנץ גוט, וואָס עס דערוואַרט אים אין טרעבלינקע, האָט ער זיך אַנטקעגנגעשטעלט די רוצ־חים, וואָס האָבן אים געשטופּט אין וואַגאָן. ער איז דערשאָסן געוואָרן. עס איז אָבער נישט באַוווּסט ווו עס איז אַהינגעקומען זייַן געביין.

ער האָט געפונען זייַן רו אין איינעם פון די מאַסן־קברים, וואָס זענען אַנטשטאַנען אין די צענד־ליקער אין משך פון דער לעצטער צייט. ער איז אַרויס־געשפּרונגען פון וואַגאָן, אין וועלכן מ׳האָט אים אַרייַנ־געשטופּט. אַ קאָנוואָירנדער אוקראַינער האָט אויף אים אַ געשריי געטאָן, ער זאָל אַרייַן אין וואַגאָן, אויב נישט וועט ער אים שיסן. די תשובה פון הרב נוטקיע־וויטש איז געווען אַ פעסטע:

„שיס! איך וועל נישט אַרייַנגיין!״

דער אוקראַינער האָט אים דערשאָסן.

מרים בת צבי בנימין סטאַשעווסקי / דאס הייליקע אש

אַ שוידער נעמט מיך אַרום ווען איך טראַכט וועגן דעם אַלעם, וואָס מיר האָבן איבערלעבט. קיינער איז נישט פאַרבליבן. אַלעמען האָט דער היטלעריסטישער מערדער פאַרטיליקט.

בענקשאַפט נעמט מיך אַרום צום אַמאָל, צו די יידישע מענטשן אין ריפּין. עס ווילט זיך פאַראייביקן יעדע שטים און יעדן ניואַנס פון זייער לעבן. איך וואָלט פאַראייביקט דעם קרעכץ פון אַ קראַנקן, דאָס געוויין פון אומגליקלעכע און געלאָזט אָפּהילכן איבער דער וועלט דעם יאמער פון די געפירטע צום טויט איבער אַלע פוילישע שטעט און שטעטלעך. איך וואָלט געשריבן די עפּאָפּעע פון אַן אומשולדיק פאַרברענט פאָלק, פון פאָרכטיקן רויך פון קרעמאַטאָריע־קוימענס און פון ברייט־צעשפּרייטן הייליקן אַש.

אין שטילע און איינזאַמע רגעס זע איך פאַר די אויגן די פלעמלעך פון אונזערע שטובן, האַרציקע יידישע שטובן מיט רואיקע יידן אויף רואיקע גאַסן. אַוועק און נישטאָ מער. אַלץ חרוב, פאַרשניטן. קיין זכר, קיין קבר, קיין גרוב.

איר לעבט אין מיין האַרץ און דער אָנדענק וועגן אייך גיט אַ זין מיין לעבן. איך וועל נישט אויפהערן איבערצוחזרן: זעקס מיליאָן יידן זענען אומגעקומען מיט די שוידערלעכסטע טויטן און די וועלט האָט געשוויגן!

דער געדאַנק שטעלט זיך אָפּ אויף אַנדערע פינצטערע מאָמענטן אין דער געשיכטע פון יידן און פון דער מענטשהייט. אַזאַ איז געווען די שפּאַנישע אינקוויזיציע, ווען די יעזואיטן האָבן פון זיך אַראָפּגעשינדן דעם צלם אלוהים און זיך אַנטמענטשט, געמאָרדעט און געברענט. אויך דעמאָלט איז די וועלט געווען פאַרלוירן, פאַרדרייט און פאַרשטיינט. זי האָט נישט געזעען, זי האָט נישט פאַרנומען. פּונקט ווי אונזערע אור־עלטערן, וואָס זענען געגאַנגען צום פייער אויף קידוש־השם, האָבן אונדזערע טאַטעס, מאַמעס און אַלע נאָענטסטע אין די פינצטערנישן פון די געטאָס געגלויבט אין זייערע ערלעכע טיפענישן, אַז די זון וועט נאָך ווידער אויפשיינען פאַרן שווער־געפּרוווטן יידישן פאָלק און עס וועט קומען די פולע אויסלייזונג. עס וועט זיגן דער אמת, די גערעכטיקייט און די שיינקייט פון אונזערע גוטע און טייערע עלטערן.

מרים סטאַשעווסקי / מיר וועלן עס קיינמאל נישט פארגעסן

ניו־יאָרק

אַסך יאָרן זענען שוין פאַרביי זינט דעם מוראדיקן חורבן און מיר האָבן נאָך אַלץ נישט אַרויסגעוויינט אונזער בראָך, אונזער ביטערניש. די יסורים האָבן טיף דורכגעבויערט אונזער האַרץ און די צייט וועט קיינמאָל די ווונדן נישט פאַרהיילן. אין אַלעם, וואָס מיר טראַכטן און שרייבן, וועט בלייבן די שטומקייט פון די גריבער, דאָס כליפּעניש פון געפייניקטע עופהלעך און דאָס כאָרכלעניש פון די לעבעדיק־באַגראָבענע.

קיינמאָל וועלן מיר עס נישט פאַרגעסן און, ווי פלאַמען, וואָס ווערן אויפגעבלאָזן פון פאַרשטיקטע קוילן, וועלן מיר יעדעס מאָל אויפסניי שרייען און וועקן, אויפבלאָזן פאַר דורי־דורות די גרוילן פון דער היטלעריסטישער חיה איבער אונזער שטאָם.

א. טשארקא / דער גערעכטער אורטייל

אויסצוגן פון אַ פּראָצעס, וואָס איז פאָרגעקומען אין ריפּין, אין נאָכמלחמהדיקן פּוילן איבער אַ מערדער פון ריפּינער יידן

ריפּין 13/2/46

צו דער שטראָף־פּראָקוראַטור אין לאָדזש.

די זיכערהייטס־מאַכט אין ריפּין שיקט איבער די ספּראַווע פון מערדער וואַסילי אַלעקסעיעוו צו ווייטער־דיקער אויספאָרשונג.

מיר ווענדן זיך מיט אַ ביטע, אַז די ספּראַווע פון וואַסיל אַלעקסעיעוו זאָל באַהאַנדלט ווערן אין ריפּין, ווייל בעת דער דייטשער אָקופּאַציע איז ער געווען דער מערדער אין דער געגנט פון ריפּין. ער האָט אָנטייל גענומען אין אויסמאָרדן אַכציק לערערס, עטלעכע צענדליק גלחים און אַ סך יידן, וועלכע ער אַליין האָט דערמאָרדעט און באַגראָבן. אין צוואַנציק מערדערייען האָט ער זיך אַליין מודה געווען. אַ יאָר צייט איז ער געווען געזוכט דורך דער זיכערהייטס־אָפּטיילונג פון ריפּין.

די גאַנצע באַפעלקערונג פארלאַנגט אַז דער אורטייל זאָל אויסגעפירט ווערן אין ריפּין.

דער געזונט־צושטאַנד פון מערדער וואַסילי אַלעקסעיעוו פאָדערט אויסצופירן זאָפאָרט דעם אורטייל.

פאָרשטייער פון דער זיכערהייטס־מאַכט
אין ריפּין

עלטסטער אָפיציר פון זיכערהייטס־מאַכט
אין ריפּין

יאַן קוש

לעאָן גאָלדרייך

(עלטסטער אָפיציר פון דער זיכערהייטס־אָפּטיילונג אין ריפּין לעאָן גאָלדרייך פאַרהערט דעם דעם עדות הענאָך קאַלמאַ)

פראַגע: **— וואָס קאָן דער עדות זאָגן וועגן וואַסיל אַלעקסעיעוון?**

ענטפער: **— דעם 6־טן אָקטאָבער 1939 איז וואַסיל אַלעקסעיעוו מיט נאָך אַ דייטש געקומען צו אונז אין שטוב און אַרעסטירט מיין פאָטער. זיי האָבן אים אָפּגעפירט אויף דער וואַרשאַווסקע גאַס אין ריפּין, אין הויז וווּ ס'האָט זיך געפונען די קוזשניע. אין צוויי וואָכן אַרום האָט מען מיין פאָטער מיט נאָך זיבן מענער אַוועקגעפירט אין ראַזינאָווסקער וואַלד אַריין. איך הענעך קאַלמאַ, דער זון פון מיין פאָטער ישראל קאַלמאַ, האָב נאָכגעקוקט דעם וואָגן, וואָס איז אַרויסגעפאָרן פון דער קוזשניע אין ראַזינאָווסקער וואַלד אַריין, און איך האָב געזען ווי אַלע מענער זענען געלעגן גע־בונדן, איבערגעדרייט. און וואַסילי אַלעקסעיעוו האָט געהאַקט און געשלאָגן מיט דער קאָלבע, די וועלכע האָבן אויפגעהויבן די קעפּ.**

דערנאָך האָב איך זיך באַהאַלטן אין וואַלד, און געזען ווי די מענטשן האָבן זיך אויסגעגראָבן גריבער. וואַסילי אַלעקסעיעוו האָט געשאָסן אין די מענטשן, און די וועלכע האָבן נאָך אַ ביסל געלעבט — האָט ער צוגעקלאַפּט מיט דער קאָלבע און לעבעדיקערהייט פאַרשאָטן. ווען איך האָב דערנאָך אויפגעגראָבן דעם גרוב האָב איך געפונען פינף מענטשן ווי קלעניץ, בערענהאָלץ, קאַשינסקי, וואַלענעץ און מיין פאָטער קאַלמאַ. אַלע זענען געווען באַגראָבן אין אַ קניענדיקער פּאָזע.

אויסגעהערט: עלט. אָפ. ל. גאָלדרייך

עדות: הענאָך קאַלמאַ.

פאַרהער פונעם מערדער וואַסילי אַלעקסעיעוו

ריפּין 7.46

וואַסילי אַלעקסעיעוו איז געווען אַ דייטש. ווען די דייטשן האָבן פאַרנומען פּוילן — דערציילט ער — בין איך אַריינגעטראָטן אין „זעלבשוץ" און כ'בין

געגאַנגען פרייוויליק און מיט באַפולמעכטיקונג אַרעסטירן פּאַליאַקן. זייענדיק אַ מיטגליד פון דער „זעלבשוץ״ האָב איך גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין אויסראָטן די פּוילישע באַפעלקערונג ביזן אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי.

אויף די פראַגן פון עלט. אָפיציר פון דער זיכערהייטסמאַכט, אויספאָרשער ל. גאָלדרייך, ענטפערט דער באַשולדיקטער פאָלגענדעס:

זייענדיק אַ מיטגליד פון דער „זעלבסטשוץ״, האָב איך אַליין אַרעסטירט פּאָליאַקן און יידן און זיי דערהרגעט אין די קאַמערן, אין הויז אויף וואַרשאַווסקאַ גאַס. די מאָרדן האָב איך אויסגעפירט אויף אַזאַ מין אופן:

אין קעלער ביים אריינגיין, איז געהאָנגען אַ שטיין אין דער וואָג פון 10 קילאָ. דעם אַרעסטירטן, וואָס איז געווען פאַרמשפּט אויף טויט, פלעגט מען אַרויסלאָזן פון קעלער, און ביים פאַרמאַכן די טיר פלעגט דער שטיין אַראָפּפאַלן אויפן קאָפּ און פאַרטויבן אינגאַנצן דעם מענטש. דערנאָך האָט מען אים אַריינגעשטויסן אין אַ העלצערנע שטייג און דאָרט דערשאָסן. ווען עס האָט זיך אָנגעזאַמלט אַ סך בלוט, האָט מען עס פאַרשיט מיט זאַמד.

אין יאָר 1939 האָב איך דערהרגעט צוואַנציק מענטשן. די דערהרגעטע מענטשן פלעג איך אַרויפלייגן אויף אַ וואָגן, אַוועקפירן אויפן ספּאָרט־פּלאַץ און באַגראָבן.

דערנאָך פלעג איך אַרויספירן פון די קאַמערן לעבעדיקע מענטשן, פירן זיי אין רושינאַוואָער וואַלד, געהייסן זיך אויסגראָבן אַליין גריבער, דערנאָך פלעג איך זיי דערשיסן — און צו פיר מענטשן באַגראָבן.

אין וואַלד האָב איך דערהרגעט צוואַנציק מענטשן, צווישן זיי געדענק איך דריי יידן: קליין, קלענעץ, און קאַלמאַ.

אַ סך יידן האָב איך דערמאָרדעט אויך אין הויף פון געסטאַפּאָ. איינעם האָב איך געקענט פּערזענלעך, דעם ייד גאָלדרייך. דערנאָך צוזאַמען אַוועקגעפירט אין אַקאַלעוווסקיס וואַלד און באַגראָבן. דעם צווייטן טראַנספּאָרט דערמאָרדעטע אַוועקגעפירט אויפן יידישן בית־עולם.

אין נאָוועמבער 1939 זענען אין די קעלערס דערמאָרדעט געוואָרן אַכציק פּוילישע לערערס. באַגראָבן האָט מען זיי אין די אַקאַלעווסקי וועלדער. אויך זענען דערמאָרדעט געוואָרן אַלע גלחים פון ריפּין. אַלע זיי, די גלחים און לערערס, זענען געוואָרן דערמאָרדעט אין 1939.

לויט ווי מיינע חברים האָבן דערציילט, פלעגט מען זיי אַלע אויסטאָן נאַקעט, די קליידער אַוועקלייגן אין דער זייט, אַריינוואַרפן אין אַ קליינער בודקע, אַ הילצערנע, און דאָרט מיט ביקסן שיסן זיי אין קאָפּ. נאָכן פאַרענדיקן די מערדערייען איז שוין פאַר מיר מער אַזאַ אַרבעט נישט געווען. האָט מיך די געסטאַפּאָ באַפרייט, און איך בין געוואָרן אַ באַאַמטער אין „אַרבעטס־אַמט״, אַלס אויפזעער ביי יונגע קינדער וועלכע האָבן געאַרבעט ביים גראָבן גריבער. אויך האָב איך פיל קינדער דערמאָרדעט דערפאַר וויל זיי האָבן מיך נישט געוואָלט פאָלגן.

אין יאָר 1944, ווען די דייטשן האָבן אָנגעהויבן אַנטלויפן פון ריפּין, בין איך אויך אַוועק אויף דער דייטשער טעריטאָריע ווו ס׳האָט מיך דערנאָך געזוכט דער פּוילישער זיכערהייטס־אַמט אין ריפּין, און דעם 31־טן יאַנואַר 1946 האָט מען מיך אַרעסטירט.

פראַגע: — צי איז זיך דער באַשולדיקטער מודה אין אַלע מערדערייען?

ענטפער: — אין די אַלע פאַרוואורפן בין איך זיך מודה. נאָר געהרגעט אַליין האָב איך נאָר צוואַנציק מענטשן. צו די איבעריקע האָב איך נאָר צוגעהאָלפן.

דאָס געריכט האָט פאַרמשפּט דעם מערדער וואַסילי אַלעקסעיעוו אויף טויט דורך הענגען.

ער האָט געהאַט דאָס גליק, וואָס ער איז געשטאָרבן אין תפיסה־קאַמער פון זיין קראַנקהייט.

מפעולות הארגון יוצאי ריפין בישראל (ועד לעזרת ניצולי ריפין)
די טעטיקייט פונעם פאַרבאַנד פון ריפּינער לאַנדסלייט אין ישראל

עם פרוץ מלחמת העולם השניה נתקו כל הקשרים עם קרובינו בחוץ לארץ בכלל ובעיר ריפין בפרט.

חכינו בכליון עיניים לגמר המל־חמה בכדי לקבל ידיעות ממשפחו־תינו ולשוב ולהתאחד עמן. במאי 1945 נסתיימה המלחמה, נאחזנו בתקווה קלושה לקבל אות-חיים מקרובינו, אך למפח נפשינו נתבדו תקוות אלו.

הידיעות שהועברו אלינו היו כי

מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז אויך איבערגעריסן געוואָרן יעדע פאַרבינדונג מיט אונדזערע קרובים אין פּוילן. מיר האָבן נישט געקריגן קיין שום ידיעה פון אונדזערע נאָענטע, וואָס מיר האָבן איבערגעלאָזט אין ריפּין.

עס איז איבעריק צו אונטערשטרייכן די בענקשאַפט און דאָס אומגעדולד, מיט וועלכע מיר האָבן געוואַרט אויף דעם סוף פון דער מלחמה, ווען מיר וועלן ענדלעך קאָנען באַקומען אַ ידיעה פון אונדזערע משפחות, מיט וועלכע מיר האָבן אַזוי שטאַרק געשטרעבט זיך צו פאַרייניקן אין אונדזער לאַנד.

ענדלעך איז געקומען דער לאַנג־דערוואַרטעטער טאָג, ווען די מלחמה איז געוואָרן פאַרענדיקט. די גאַנצע וועלט האָט געיובלט פון פרייד און האָפענונג. אויך מיר האָבן זיך געוואָלט אָנשליסן אין



דער קאָמיטעט פון די ריפּינער לאַנדסמאַנשאַפט אין ישראל

זיצן אין דער ערשטער שורה (פון רעכטס צו לינקס): **צרנה גראָנר, חיים גוטפעלד, בן־ציון באַרנשטיין, זעליג בראון, אריה דאבינסקי**

צווייטע שורה: **יחזקאל כהן און הינדע זויקעלסקא־באַראַן זכרונם לברכה**

לעצטע שורה: **מאיר בר־און, שמואל כהן, חיה פאָזנער, יעקב ישי (יעשאַיעוויטש), רחל פאָזנער, מאיר ליפקע, יעקב גאָלדשלאַק ז״ל**



אויף אַן אזכרה־אָוונט נאָך די קדושים פון ריפין

נעבן דעם רעדנער, ה׳ בן־ציון באָרנשטיין (לינקס), זיצן: הרב יצחק־ידידיה פרענקל, זעליג בראון, אריה דבינסקי און הינדע זויקלסקי־באראן ז״ל

דער ערשטער פון רעכטס זיצט ר׳ דב־בעריש גאלאנט נ״י און ר׳ אברהם בראון ז״ל

קהלת ריפין נהרסה ונחרבה עד היסוד ומרבות קרובינו הושמדו בתאי־הגזים, במחנות־השמדה הנא־ציים. לאחר זמן־מה החלו להופיע בעתונות וברדיו אותות חיים משא־ריות פליטי המחנות מדור „חפוש קרובים". נתקבלו גם ידיעות מנצולי השואה יוצאי ריפין, המחפשים אחרי קרובי עירם ושארי בשרים בישראל.

הגיעו לארץ כמה מפליטי מחנות־הריכוז יוצאי ריפין. אנשים אלו באו בחוסר כל, והיה צורך מידי לעזור להם. התאספנו כמה יוצאי ריפין מוותיקי הישוב במגמה לטכס עצה על מנת לעזור לנצולים בשיקום

דער אַלגעמיינער פרייד; אויך מיר, יידן פון ריפין, האָבן געוואָלט זיך קלאַמערן אין דער האָפענונג, אַז אפשר וועט פאָרט קומען אַ דערפרייענדיקער גרוס, אַ צייכן פון לעבן. אָבער גאָר גיך איז פאַר אונדז קלאָר געוואָרן, אַז דער גרויזאַמער חורבן פון פוילישן יידנטום האָט אויך נישט אויסגעמיטן אונדזער שטעטל.

די ידיעות, וואָס זענען מיט יעדן טאָג געוואָרן אַלץ קלאָרער, האָבן דערציילט, אַז מיר זענען געוואָרן פאַריתומט און פאַראָבלט; די יידישע קהילה אין ריפין איז געוואָרן חרוב און צעשטערט, אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע זענען אומגעקומען מיט די שוידערלעכסטע טויטן, אין די גאַז־קאַמערן און קרעמאַטאָריעס, דורכמאַכנדיק פריער די אַלע פיינען פון דער היטלעריסטישער רשעות, וואָס די מענטשלעכע שפּראַך האָט נאָך דערפאַר נישט קיין נאָמען.

עס איז אַוועק אַ קורצע צייט און אין דער פּרעסע און ראַדיאָ האָבן זיך גענומען באַווייזן די ספּעציעלע רובריקן פאַר אָפּגעפונען, אָפּגעראַטעוועטע קרובים פון די טויט־לאַגערן און אַזוי זענען אויך צו אונדז דערגאַנגען איינצלנע אָפּרופן פון ריפינער לאַנדסלייט,

חייהם החדשים בארץ. נתקבלה החלטה באותו מעמד לייסד ארגון יוצאי ריפין בישראל, אשר ירכז בידיו פעולות סעד ושיקום לפליטי השואה שהגיעו ארצה. ראשוני אנשי הועד היו: זליג בראון, בן-ציון בורנשטין, צרנה גרונר, גוטפלד חיים, רחל פוזנר, אריה דובינסקי, חיה פוזנר, הינדה זויקלסקי (ברן), ז״ל ויעקב גולדשלק, ז״ל.

הועד הנ״ל החל בפעולות סעד ושיקום רחבות ומזורזות.

הועד אסף כספים בין יוצאי ריפין בארץ שמטרתם לעזור לפליטי השואה שהגיעו לארץ, במתן הלוואות, בסידורי דיור ועבודה וגם עזרה ראשונה לקיום. עזרה מיוחדת נתנה לשיקום אנשים חולים וחלשים

וואָס האָבן זיך אָפּגעראַטעוועט פון די קאַלכאויוונס און זוכן לייבלעכע קרובים און באַקאַנטע.

עס איז אַנטשטאַנען די נויטווענדיקייט צו העלפן די דאָזיקע מענטשן, אויסצושטרעקן זיי אַ ברודערלעכע האַנט.

קיין ישראל האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען אייניקע אָפּגעראַטעוועטע ריפּינער יידן. זיי זענען געקומען אָרעמע און צעבראָכענע, אָן דעם סאַמע נויטיקסטן, אָן די עלעמענטאַרסטע מעגלעכקייטן זיך איינצואָרדענען און קומען צו זיך. די נויטווענדיקייט צו אָרגאַניזירן די הילף איז מיט יעדן טאָג געוואָרן אַלץ דרינגנדער און מיר, אייניקע ריפּינער יידן, פון די וותיקים אין לאַנד, זענען זיך צונויפגעקומען דורכטראַכטן די מעגלעכקייטן פון אָרגאַניזירן די נויטיקע הילף.

אויף יענער ערשטער פאַרזאַמלונג איז אָנגענומען געוואָרן דער באַשלוס צו שאַפן דעם פאַרבאַנד פון די ריפּינער לאַנדסלייט, וועלכער זאָל קאָנצענטרירן די גאַנצע הילפס-טעטיקייט פאַר די אָפּגעראַטעוועטע יידן.

עס איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ קאָמיטעט, אין וועלכן עס זענען אַריין: זעליג בראון, בן-ציון באָרנשטיין, צרנה גראָנער, חיים גאָטפעלד, רחל פאָזנער, אריה דובינסקי, חיה פאָזנער, הינדה זויקעלסקי-באראַן, ז״ל און יעקב גאָלדשלאַק, ז״ל.



אַ פראַגמענט פונעם זאַל בעת דער אזכרה נאָך אונדזערע קדושים פון ריפּין, וואָס קומט פאָר יעדעס יאָר אין תל-אביב



ניצולי ריפין על חורבות בית־הקברות בשנת 1946

אשר לא היו מסוגלים לעבודה גו־פנית.

כאשר נתקבלו מכתבים מפליטי העיר ריפין החוזרים לעירה ממחנות השמדה, שלחנו להם חבילות נעלים והלבשה.

הועד היה מסדר אזכרות. שנתיות לזכר קהלת ריפין, לאזכרות אלו הגיעו מאות יוצאי ריפין מכל קצווי הארץ.

בפגישות אלו הועלו זכרונות על העיר ואנשיה, ויש לציין כי אסיפות שנתיות אלו תרמו הרבה לאחדות והדוק הלבבות בין יוצאי ריפין בארץ ובחוץ לארץ.

דער דאָזיקער קאָמיטעט איז גלייך צוגעטרעטן צו אַן אינטענ־סיווער הילפס־טעטיקייט, האָט דורכגעפירט צווישן די ריפינער לאַנדסלייט אין ישראל אַ געלט־זאַמלונג, וואָס האָט באַוויזן די מסירת־נפשדיקע גרייטקייט פון די ריפינער צו העלפן זייערע אָפּגעראַטעוועטע ברידער מיט אַלע זייערע מעגלעכקייטן.

אין רעזולטאַט זענען פאַר די אָפּגעראַטעוועטע געשאַפן געוואָרן חוץ דער ערשטער הילף אויך סטאַבילע פאָנדן פאַר לאַנג־טער־מיניקע הלוואות. אַ באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט איז געשענקט געוואָרן קראַנקע און שוואַכע, וואָס זענען נישט פעיק געווען צו קיין פיזישער אַרבעט.

עס האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען בריוו פון אָפּגעראַטעוועטע ריפינער יידן, וואָס האָבן זיך נאָך אַרומגעבלאָנקעט איבער די פוילישע שטעט און האָבן זיך געפונען אין אַ שווערער לאַגע. דער קאָמיטעט האָט זיי גלייך אַרויסגעשיקט ווערטפולע פעקלעך מלבו־שים און שיך.

דער קאָמיטעט האָט באַשלאָסן יאָר־יערלעך איינצואָרדענען אַזכרות צום אָנדענק פון די ריפינער קדושים. צו די דאָזיקע אַזכרות

ב„יער הקדושים" שנטע ע"י קרן הקימת לזכר 6 מיליון יהודים שנספו באירופה ע"י צוררי הנאציים, נטע יער של אלף עצים על שם קדושי „קהלת ריפין".

פעולות העזרה והסעד של יוצאי ריפין נמשכו במשך שנים מספר. היה קשר הדוק עם הועד בניו-יורק, שבראשו עמדו (יחיאל) צ'רלז כהן (ויצחק) איזידור פלד. ארגון זה עזר לנו והושיט עזרה וסעד עבור פליטי יוצאי ריפין בארץ. כך נמשכו הפעולות עד שכל פליטי יוצאי ריפין שהגיעו לארץ הסתדרו יפה בעבודה והשתלמו בחיי הארץ.

קומען זיך צונויף הונדערטער ריפּינער יידן, וואָס זענען צעשפּרייט איבערן גאַנצן לאַנד.

אויף די דאָזיקע צונויפטרעפן ווערן אויפגעהויבן די זכרונות וועגן אונדזער שטאָט, וועגן די מענטשן, פּראָבלעמען און אידעען, מיט וועלכע זיי האָבן געלעבט, געקעמפט פאַר זייער רעאַליזירונג. עס דאַרף אָפּגעמערקט ווערן, אַז די דאָזיקע יערלעכע פאַרזאַמלונגען האָבן געגעבן א גרויסןביישטייער פאַר דער דערנענטערונג און איינ̇יקייט צווישן די ריפּינער לאַנדסלייט אין ישראל און אין אַנדערע לענדער.

אין דעם „יער הקדושים", וואָס איז געפלאַנצט געוואָרן דורכן קרן־קימת צום אָנדענק פון די זעקס מיליאָן יידישע קדושים, זענען אויך געפלאַנצט געוואָרן טויזנט ביימער א. ג. פון די ריפּינער קדושים.

די הילפס־טעטיקייט האָט געדויערט עטלעכע יאָר און איז געפירט געוואָרן אין ענגער פאַרבינדונג מיטן ריפּינער רעליעף אין ניו־יאָרק, מיט וועלכן עס האָבן אָנגעפירט יחיאל קאָהן און יצחק פעלד, און זייער הילף איז געווען פון גרויסן באַדייט.

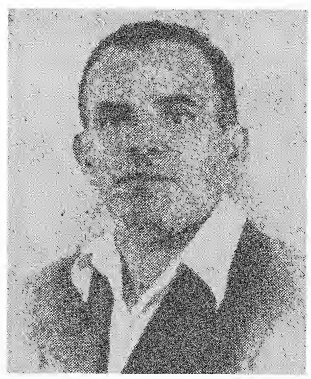
הועד למען הספר באיזור חיפה



נחמן שבתאי (זאנאבענד) ז״ל



יוסף בן־חיים
(קונקובולסקי)



מרדכי פורמן

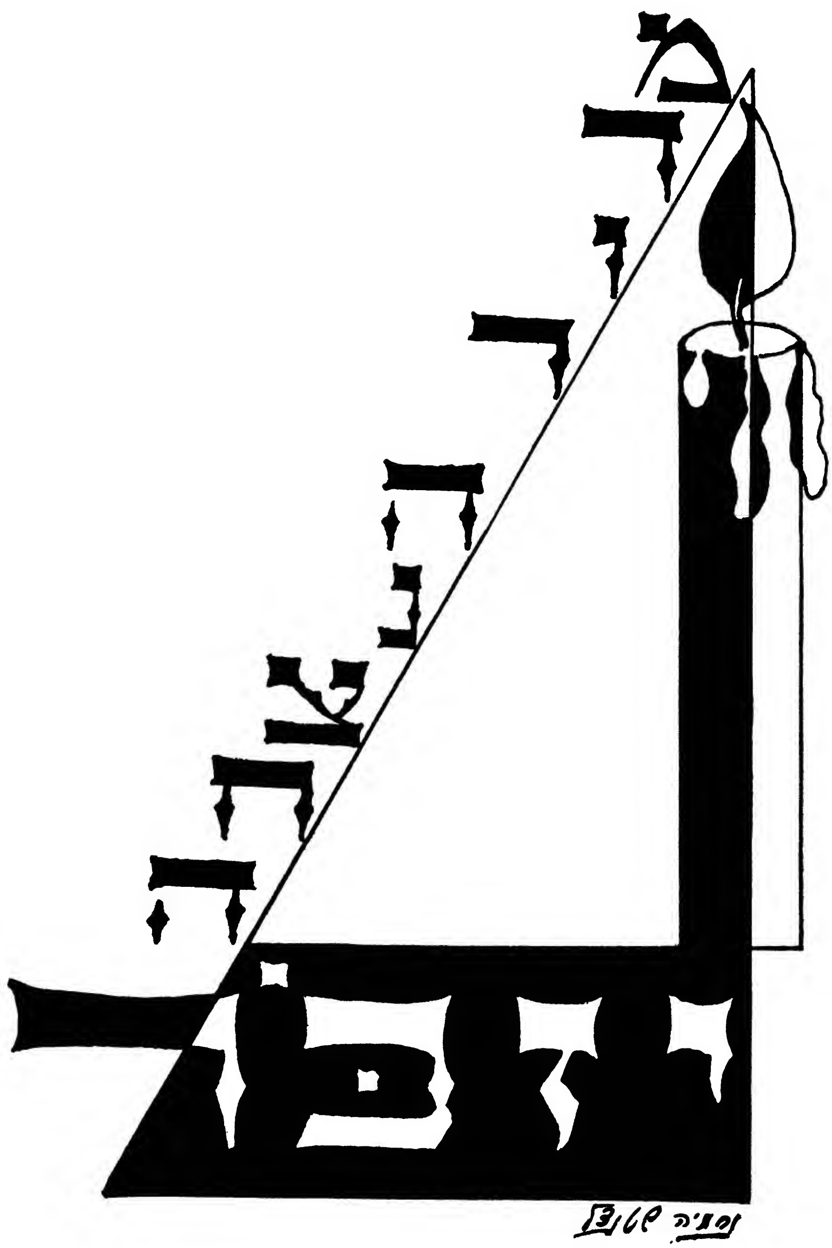


יצחק הודסמן

דער קאמיטעט פאר ספר הזכרון אין חיפה

מאָטעק פורמאַן איז איינער פון די ניצול־געבליבענע, וואָס האָט זיך געלאָזט איבער שטעט און שטעטלעך און באַוויזן צו זאַמלען ידיעות וועגן גורל פון ריפינער יידן. איבערגעגעבן דאָס אַלץ אין די הענט פון המאירי ז״ל, אַ ריפינער שליח פון ארץ־ישראל, וועלכער האָט גלייך נאָך דער באַפרייאונג באַזוכט מינכן.

צום באַדויערן איז דער דאָזיקער מאַטעריאַל פאַרלוירן געגאַנגען בשעתן קאַמף מיט די אַראַבער אין גוש־עציון, ווו המאירי איז געפאַלן אין שלאַכט.


מדור הנצחה
יזכור

SOLEL BONEH'S BUILDING
& PUBLIC WORKS CO. LTD.

חברה לבנין ולעבודות צבוריות

מיסודו של סולל בונה בע"מ

הברינו ברי הלבב וחרוצי המעש

אלקנה גלובוס
אשר גרונר
יחזקאל כהן
יוסף פוזנר

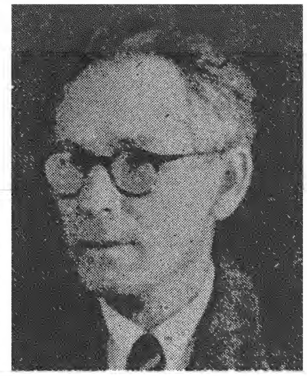
אשר ארחו אתנו כברת דרך ארוכה במסירות ונאמנות

במשך כימי דור — מיום עליתם ארצה ועד תום חייהם

יהא זכרם שמור במערכות בוני הארץ

הנהלת המוסד, עובדיו ופועליו

ארגון יציבי סולל בונה



יוסף פוזנר

נולד בריפין לאביו ר׳ שמואל זנביל פוזנר ז״ל, הציוני הדגול שחינך דור לציונות ולהגשמה. כבן 18 סיים לימודיו בבית ספר החקלאי בצ׳נסטוחובה. הימים הם ימי ראשית עליה שלישית, ואף ששערי הארץ נעולים, פורץ לו דרך אליה. בשנת 1920, ובמאורעות תרפ״א ביפו, היה כבר בשורות המגינים.

פרק בפני עצמו היא שרשרת עבודתו ללא רתיעה מי ימנה שדות ישראל שכה באהבה את לבו מסר: זרעניה, בנימינה, קיסריה, ייבוש כּברה, פרדסים וכבישים.

אך לרגלי הקדחת הפוקדת אותו תכופות נאלץ לעזוב את הכפר, ומתחבר אל חבריו בקבוצת ברזלי, לעבודת בנין במשרד לעבודות ציבוריות, משרד הקבלני וסולל־בונה.

כאן גם מגלה מקומו תוך מסירות רבה, מלווה אותה בת צחוק טובה עד לנשימתו האחרונה.

„דבר", מיום י׳ טבת 1953



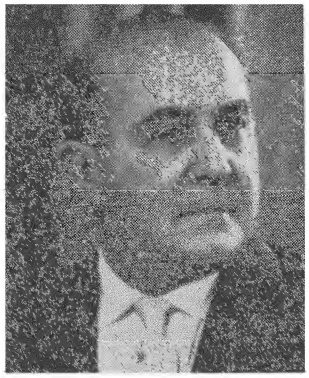
יחזקאל כהן

איש יקר וחביב על הבריות. התמוטט פתאום בעמדו על משמרתו שבה עבד כל השנים בחריצות ובשקידה מיום היווסד בית־חרושת „נשר" ברמלה.

רבה וארוכה הדרך שבה עבר יחזקאל מאז בואו לארץ באמצע שנות העשרים והוא חדור חלוציות וחניך תנועות־נוער. היה מהחלוצים הראשונים של פועלי הכבישים בתל־אביב. באפיו השקט והישר רכש לו מהר את אהדת חבריו ומסביבו יצר אוירת ידידות ואמון, וכך, כבאורח טבעי, נמסרו לו עמדות חשובות בסולל־בונה. היה נערץ על כל שבאו אתו במגע ותמיד היה מוכן להושיט יד עוזרת.

הערצנוהו על ישרו, והתנהגותו היפה ומלאת־הכבוד. מותו הדהים את כולנו והשאיר פצע עמוק בליבותינו שלא נגלד עד היום.

„דבר", מיום כ״ז באב תשכ״ב



אשר גרונר

עוד בעצם ימי מלחמת העולם הראשונה עזב בית אמיד, הפסיק את לימודיו ונסע לבית ספר לחקלאות ליד העיר צ׳נסטוחוב להכשיר את עצמו לייעודו ולהיות מועיל לכשיגיע להתגשמות משאת נפשו. עם שובו לעירנו ריפין, התמסר במלוא מרצו הצעיר והתוסס לארגון חוות „החלוץ" שהיתה באותה התקופה הראשונה בגדלה ובהיקפה בכל פולין. הוא היה פעיל ומפעיל אחרים בלי ליאות. וכשנגמרה מלחמת העולם הראשונה ובגבולות נפתחו הסדקים, פרץ הח׳ גרונר בין הראשונים לארץ ושימש חלוץ העובר לפני המחנה, באחד במאי 1921 נפצע בגבו על־ידי שיבריה ערבית. וכאשר הבריא והחלים חידש את הקשר עם חבריו שנהרו לארץ בכל הדרכים והיה בין היוזמים שהביאו ליסוד קבוצת „ברזלי" ואחד מראשיה. בהמשך הזמן הצטרף למשרד הקבלני וסולל־בונה. בשנים האחרונות היה מעובדי המחלקה הטכנית של המוסד שמילא תפקידו במסירות למופת.

„דבר", מיום ט״ז סיון תשכ״ב



אלקנה גלובוס

מחלוצי העליה השלישית. דמות יקרה ומקורית. עוד בביתו בריפין גדל וחונך באוירה ציונית ודאגה לזולת. וכשנוצרה אגודת „החלוץ" בעירנו היה בין ראשוני חבריה והרוח החיה בתוכה. תמיד היה הראשון שהיטה שכמו לביצוע משימות אפילו כשהן למעלה מכוחותיו, והקדים את ה„נעשה" ל„נשמע". בשלהי מלחמת העולם הראשונה עלה לארץ, הצטרף אל חבריו והיה בין מניחי היסוד לקבוצת „ברזלי", במרוצת הזמן — אחד מראשוני ופעילי המשרד־הקבלני בתל־אביב. הודות לאפיו הנאמן והמסור רכש לו חוג גדול של ידידים וביתו שימש מקום שבו מצאנו פינה חמה ואוירה חברית ולבבית להפגת הבדידות.

נשאר עד סוף ימיו — נאמן ומסור, עד שיכחה עצמית, לעבודתו ולתפקידו בסולל־בונה; ער ומוכן לעזור לזולת בכל עת.

ראוי הוא לשמש דוגמה של אדם צנוע ויפה־נפש.

„דבר", מיום י״ז אייר תשכ״ב

יתגדל ויתקדש שמיה רבא

ואלה יקירינו שנפלו מידי רוצחי עמנו

משה מאיר אורין ואשתו חנה

יוסף אורין ואשתו בלהה
ילדיהם: שמואל וישראל

יצחק אורין ואשתו אטקה
ילדיהם: פיגה, רשקה־ירחמיאל, מוטיק

גדליה אורין ואשתו אסתר

גולדה אורין ובעלה אפרים שפרלינג
בנותיהם: חוה, רייזל

בלציה אורין ובעלה יוסף ריז'וקי ובתם הקטנה

גוציא אורין מצד בעלה קישונקה עם תינוקה

ברוך קלמן ואשתו הניה מהבית ברן
ובתם שרה ואחותה בלה ברן

אליעזר ינקלביץ ואשתו גולדה אורין
ילדיהם: רחל, רבקה, אבא, משה מאיר

אהרן ליכטנפלד ואשתו ליבקה
ילדיהם: רותקה וגולדה

בתיה ליכטנפלד, מבית פרייר
ילדיהם: אברהם־הירש, שמואל ורות

רחל פרומה ליכטנפלד

הנך דיאמאנט ואשתו יטע מבית ליכטנפלד
בנם: שמואל

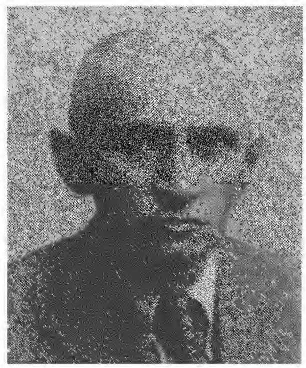
ליב פרייר ואשתו לאה

ברל פרידמן ואשתו גולדה עם בנותיהם

המנציחים: לאה (לוציה) גלובוס לבית אורין ומשפחתה
שרה ליכטנשטין לבית אורין ומשפחתה
יוסף ליכטנפלד ומשפחתו
ינקלביץ ומשפחתו

לעלם ועלמי עלמיא

צום הייליקן אנדענק פון מיין מאן און זין



זרח אניזש
דערמאָרדעט דורך די נאַציס
אין ריפּין נאָוועמבער 1939



אברהם אניזש
געשטאָרבן אין מעקסיקע



הירש אניזש
געשטאָרבן אין מעקסיקע

פאַראייביקט

פרוי און מוטער
פייגה אניזש
מעקסיקע

וכל עוד בי ידפק לבי לשכוח







רחל בורנשטין | יחזקאל בורנשטין | דבורה בורנשטין | חנה בורנשטין

לזכר הורינו, אחיותנו והילדים

אבינו יחזקאל בורנשטין נפטר בישראל בשנת 1937
אמנו דבורה בורנשטין נפטרה בישראל בשנת 1955
אחותנו רחל בורנשטין נפטרה בישראל בשנת 1949
אחותנו חנה בורנשטין נפטרה בריפין בשנת 1931
אחותנו גנענדל בורנשטין נפטרה בריפין בשנת 1927
הסבא ישעיה לנט נפטר בז׳ורמין בשנת 1929



אריה (ליאון) בורנשטין
נספה בתאונת אויר בארצות הברית
ב־15 למרץ 1963



טוביה | רות



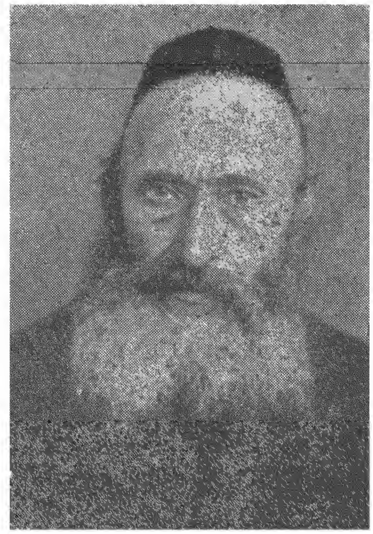
שיינה בורנשטין

אחותנו **שיינה בקר** לבית **בורנשטין**
והילדים : **טוביה, רות, ישעיהו, יחזקאל**
הסבתא **שפרה לנט**
דודנו **משה**, דודתנו **חיה יטע כהנא**
הילדים :
שואל, לייבל, מאיר, גדליה, זלמן וחנה מריפין
דודנו **חיים אייזיק בורנשטין** אשתו והילדים ממלאווה

דודנו **מנדל** דודתנו **חיה שרה לנט** מריפין
דודנו **יחיאל מאיר לנט** ואשתו מז׳ורמין
דודנו **משה** דודתנו **חנצה המבורגר** מז׳ורמין
דודתנו **מינצה זילברשטין** מז׳ורמין
דודנו **שלמה** ודודתנו **מנוחה מיצנמכער** וילדיהם ממלאווה
דודנו ודודתנו **גרשון ויהודית רוזנוביץ**
וילדיהם : **שואל, שרה, גולדה**

מנציחים: בן־ציון בורנשטין ומשפחתו (ישראל)
הירש בורנשטין (בוליביה)
שואל בורנשטין (בוליביה)

לא אוכל, לשכוח לא ארצה



ר׳ מנדל ב״ר אביגדור בראון ז״ל
מחשובי העיר
נפטר בריפין בשם טוב
י״ב בכסלו תרפ״ז



שרה רחל בראון ז״ל
עסקנית ורב פעלים
נפטרה בריפין בשם טוב
בשבת א׳ דחו״מ סוכות שנת תרע״ג

ישבתי ואבכה
ואת אבלה...
(נחמיה)



שרה בראון הי״ד
מבית **ורשבסקי**

הילדים: **יצחק צבי ורחל**

אחותה **צפורה קלופמן**
מבית **ורשבסקי**

שנספו בשואה

המנציחים: זליג ראובן בראון ומשפחתו (ישראל) אסתר אדיקוף ומשפחתה (ארצות-הברית)
דאכה גולדשלק ומשפחתה (ישראל) אברהם יעקב בראון ומשפחתו „

והקדושים לזכרון תמיד

אמנו מירל בראון מבית ברגר נפטרה בריפין בשנת 1937

אבינו ר' אברהם בר־עקיבא בראון נפטר בישראל בשנת 1962

דודתנו מרים דזילדובסקי מבית ברגר נפטרה במלאבה ב־1935

דודתנו ליפצה דיבוב מבית ברגר נפטרה בדוברזין בשנת 1929

אחותנו חיה (הלה) בראון נספתה בשנות השואה בורשה

אחותנו יונה (טושה) דזילדובסקי מבית **בראון** עם בנה **צבי** (הניק) נספו בבאראנוביץ

אחינו אריה (לייבק) בראון איש המחתרת שעמד בגבורה עילאית מול הנאצים וכדור המרצחים שם קץ לחייו במחנה הרכוז והוא בעול ימיו

דודנו יוסף ברגר מוולוצלבק אשתו ומשפחתו שנספו בשנות השואה

דודנו אליעזר זילברשטין מדוברזין „ „ „ „ „

דודנו אברהם דזילדובסקי ממלאבה „ „ „ „

בן דודנו צבי דזילדובסקי ממלאבה אשתו „ „ „ „

בן דודנו פליקס דזילדובסקי „ „ „ „ „

בן דודנו הרצל דזילדובסקי ממלאבה שנספה „ „

משפחת דיבוב מדוברזין שנספתה „ „

משפחות הרשקורן, גולדבלום, פיליפסון, ריזש, מליפנו שנספו בשואה

משפחות בורשטין אברהם אהרן, ודוד משרפץ—מלאבה

המנציחים האחים:

מאיר, צבי, שרגא, בר־און
ומשפחותיהם

אהרן דזילדובסקי ומשפחתו

אריה דזילדובסקי ומשפחתו

גניה רוזנברג לבית **דזילדובסקי** ומשפחתה

נגד עיניך צדקתם

לזכרון עולם

אבי ר׳ יעקב מאיר בראון ז״ל
אמי מרים בראון ז״ל
אחותי מכלה ובעלה אברהם צארנו עם שתי בנותיהם
אחי אהרן בראון אשתו ושלושת בניהם
אחי שמעון בראון ואשתו שרה
אחותי חנה בעלה מיכאל גרדזינובסקי ובתם
אחיותי רחל, צפורה, אהובה
נספו בשנות השואה
אחי משה ז״ל נפטר בישראל בשנת 1961

זכרם קדוש

המנציח: אליהו בראון ומשפחתו

זכרם לא ימוש מקרבנו

אמנו גלה מרים בראון נפטרה בריפין בשנת 1934
אבינו משה יוסף בראון נספה במזריץ לאחר הגירוש מדוברזין
אחותנו שרה בראון „ „ „ „ „
אחינו בועז בראון „ „ „ „ „
אחותנו ברוריה נספתה בטרבלינקה

המנציחים:

יצחק בראון ומשפחתו (ארגנטינה)
ישראל בראון ומשפחתו „
פני ולדמן־בראון ומשפחתה „
יעקב בראון ומשפחתו „
פלורה בראון ומשפחתה (רוסיה)
טובה ברונשטין ומשפחתה (ישראל)
רחל גוטגלד ומשפחתה (ישראל)

נזכור לעד
את משפחתנו אשר הושמדה בימי השואה

דודנו הירש בראון
דודתנו שרה רחל בראון
בתם צפורה
בנם יעקב ומשפחתו
דודנו מיכאל בראון
דודתנו צפורה בראון
בתם בינה ובעלה אליהו רבי

המנציחים:

מאיר בר־און ומשפחתו
צבי „ „
אליהו „ „

צום אייביקן אנדענק

מיין פאָטער **מאיר לייב חאמוט**

מיין מוטער **יטע חמוט**, פון דער היים **ברייטשטיין**

מיינע ברידער: **אלי** און **הירש**

אומגעקומען אין באַראַנאָוויטש 1942

דוד חאמוט

מיט זיין פאַמיליע, (בעלגיע)

מיין פאָטער **משה יעקב אייזענבערג**

מיין מוטער **בלומע אייזענבערג**

מיין שוועסטער **איטע**

מיינע ברידער:

אליהו, לייב, שמעון, חיים־מנדל, הירש־וואלף

אַלע אומגעקומען בעת דער אויסזידלונג פון דער ריפינער קהילה

שמעון אייזענבערג

מיט זיין פאַמיליע, (בעלגיע)

מיין פאָטער **אליעזר ברייטשטיין**

מיין מוטער **חנה ברייטשטיין**

מיינע ברידער:

ישראל, משה־דוד, מרדכי, אהרן, אברהם, בנימין

מיינע שוועסטער:

לאה, ליבע, מרים, רויזע

אַלע אומגעברענגט דורך די דייטשע רוצחים בעת דער אויסזידלונג פון די ריפינער יידן

ראובן ברייטשטיין

מיט זיין פאַמיליע (בעלגיע)

מיין פאָטער **שלמה ברייטשטיין**

מיין מוטער **פייגה לאה ברייטשטיין**

מיינע שוועסטער: **ביילע, רחל, איטע**

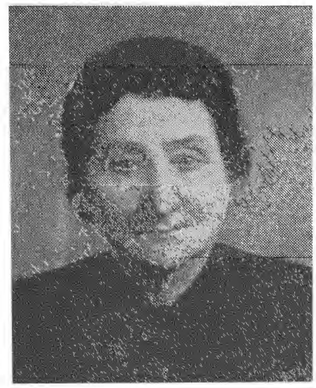
מיינע ברידער: **מרדכי, בינעם**

אַלע זענען זיי אומגעברענגט געוואָרן דורך די רוצחים אין אוישוויץ, מיט די טויט טראַנספּאָרטן פון בריסעל

יוסף ברייטשטיין

מיט זיין פאַמיליע (בעלגיע)

לזכרון עולם



דבורה בלום ז״ל

הצדקנית מנשים צדקניות

נפטרה בארצנו הקדושה בש״ק ג׳ בניסן שנת תשי״ט

תנצב״ה

המנציחים:

בעלה ר׳ פישל בלום

בתה פרקה אפנהים ומשפחתה

מבית בלום



שרה אסתר בעסער ז״ל (פון זאקראטש)

אומגעקומען ביי אויסזידלען די יידן פון דאָבזשין

אין יאָר 1939

פאַראייביקן אירע טעכטער און זון:

מלכה בראון (ארגענטינא)

חיודה „

צרנה „

ישראל יצחק בעסער „

שמעון בעסער „

אל תשכחו את שואת ישראל



ר׳ משה גוטגלס ז״ל חנה צריל גוטגלס ז״ל

אבינו משה גוטגלס ז״ל

אמנו חנה צריל גוטגלס ז״ל

אחינו שמואל גוטגלס ואשתו ז״ל

„ ישעיהו גוטגלס אשתו וילדם

„ מנדל „ „ „

„ אברהם „

„ מיכאל „

מנציחים:

עזריאל גוטגלס ומשפחתו (ישראל)

שמחה גוטגלס ומשפחתו (ארגנטינה)

אבי מרדכי ראובן דימנט ז״ל

אמי פרל דימנט ז״ל

אחי קלמן דימנט אשתו ובתם

אחי יונה דימנט אשתו ושני ילדיהם

אחי הירש יעקב דימנט

אחותי בילה ובעלה ישראל שפיגל וילדיהם

המנציח:

יוסף דימנט

נזכור לעד

אבינו **יונה בוכמן** נפטר בריפין בשנת 1933

אחינו **אברהם בוכמן** נפטר בריפין לפני פרוץ המלחמה

ואלה נספו בשואה

אמנו **חנה רייסיה בוכמן**

אחינו **יצחק** „

„ **נח** „

אחותנו **צפורה** „

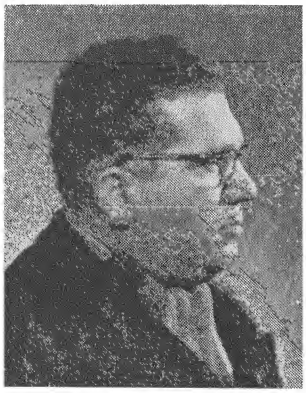
„ **לאה** „

„ **אסתר** „

המנציחים:

פנינה קירשנבוים־בוכמן ומשפחתה

יעקב בוכמן ומשפחתו



יעקב ביזינסקי

בנו בכורו של

מיכאל ביזינסקי

ז״ל

נולד בריפין בשנת 1901 הכרתיו מגיל 8 והיינו לחברים טובים, ואף בשנות העשרים, לאחר שנפרדו דרכנו — אני עליתי ארצה, והוא לצרפת. אולם קיימנו קשרי חברים מתמידים. בקרתיו בצרפת בשנת 1955 וראיתי לפני אדם צנוע בהליכותיו ובמעשיו הטובים.

בשנות המלחמה כאשר הבריגדה העברית היתה בצרפת, שימש ביתו כאכסניה לפגישות.

צער רב גרמה לי הידיעה שביום 12.9.59 נפטר והוא אך בן 58 בלבד. הניח אחריו אשה ושני בנים.

זכרו ישאר חרות בלבי לנצח

חיים גוטפלד



יצחק בוכמן

ז״ל

נספה בשואה

אישיות נעלה ונפש אצילה. בנעוריו ספג תורה, בינה ודעת. פעיל בתנועה הציונית ובחיי הציבור. הצטיין בעקביות ובנאמנות ליסודות שעליהם נלחם.

באהבה נזכור אותך לנצח

אשתך **גיטל**

בתך **הלה** ומשפחתה

קרוביך וידידיך



שפרינצה נחה פעלד ז״ל

געלעבט אין ריפין ביז 1905. פרוי פון **שאול פעלד** און מוטער פון **איזידור פעלד**, צו לאַנגע יאָהר.

פון די שענסטע געשטאַלטן צווישן דער ריפינער עמיגראַציע אין אַמעריקע. יעדער ריפינער, וועלכער איז געקומען קיין אַמעריקע, האָט געהאַט די געלעגנהייט צו געניסן פון שפרינצע נחה׳ס גוטהאַרציקייט און הכנסת אורחים. אויסגעצייכנט האָט זיך שפרינצע נחה מיט מתן בסתר, צי אין געלט, אָדער גאָר אָפט אין העלפן אַ ריפינער שטעלן אויף די פוס, דורך דערמעגלעכן אים צו קויפן אַרבעטס כלים און שאַפן פרנסה.

איהר מאַן, זון, טעכטער

מיט זייערע פאַמיליעס

נשמתם עדן

ר׳ אליעזר יהודה
גוטפלד ז״ל

נפטר בריפין כ׳ טבת 1915

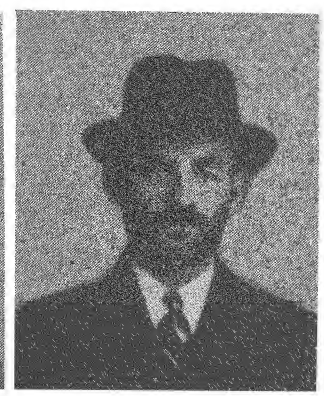


רויזע הענע גוטפלד ז״ל
האשה הלמדנית
נפטרה בריפין ב־22.4.1936



יהודית גבעולי־גוטפלד ז״ל
בת משה גוטפלד ז״ל
נפטרה בדמי חייה בחיפה ביום
7.9.1962 והיא רק לאחר 27 שנות
חיים בארץ.
נשמור זכרה לנצח

ואלה יקירינו שמתו מות קדושים



משה גוטפלד ז״ל
אשתו וילדיו נספו בסקוילנו



יחזקאל גוטפלד ז״ל
אשתו וילדיו הושמדו בידי
הנאצים בשנת השואה 1940



וולף הירש גוטפלד ז״ל
ואשתו הושמדו בשנות השואה



יצחק יעקב גוטפלד ז״ל
נספה בצרנוביץ

מנציחים: מגדל גוטפלד ומשפחתו (ישראל)
חיים " " "
שלמה " " (קנדה)
בנימין " " (בלגיה)

מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה



שפרה גאָלדברוך מיט איר קינד



שרה מלכה רבקה יהודית
ג אָ ל ד ב ר ו ך

פון מיינע עלטערן, שוועסטערס מיט זייערע קינדער, אומגעקומענע אויף קידוש השם

מיין פאָטער ר' נחום לייבוש גאָלדברוך ז"ל

מיין מוטער רחל (רוטשע) גאָלדברוך

מיין עלטסטע שוועסטער רבקה יהודית
מיט איר מאַן אליהו איזענבערג מיט זייערע 2 קינדער

מיין מיטלסטע שוועסטער שרה מלכה מיט 1 קינד

מיין יינגסטע שוועסטער שפרה מיט 2 קינדער

מיין זון ישראל דוד אומגעקומען אין עלטער פון 4½ יאָר

זענען פאַרפייניקט און דערמאָרדעט געוואָרן דורך די נאַצעס ימ"ש אין יאָר 1942

מיט בלוטיקע טרערן באַוויין איך אייך, מיינע ליבע און טייערע
תהא נשמתכם צרורה בצרור החיים

דער איינציקער על פי נס לעבנגעבליבענער פון דער גאַנצער משפחה
יצחק וואָלף גאָלדברוך
פאַריז

לזכרון נצח

אבינו וסבנו ר' יחזקאל גוטליבובסקי ז"ל שו"ב קהילת ריפין

אמנו וסבתנו חיה גוטליבובסקי ז"ל

ואלה שמות יקירנו קרבנות השואה

אבי סבנו ואחינו אליהו גוטליבובסקי ז"ל

אמי סבתנו וגיסתנו חנה (אנדזה) גוטליבובסקי ז"ל

אחי דודנו ובן אחינו יעקב גוטליבובסקי ז"ל

אחינו ודודי מרדכי גוטליבובסקי ז"ל

גיסתנו ודודתי דשה גוטליבובסקי ז"ל

פסיה
יצחק } בני אחינו ובני דודנו
אהובה

ביגון עולמים

הנה גוטליבובסקי־גוטנטג ומשפחתה (ארגנטינה)

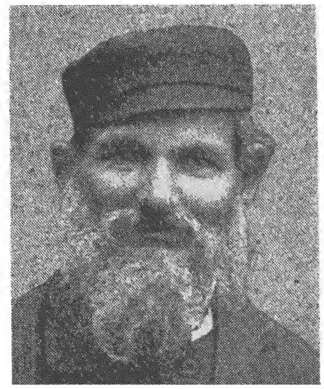
ברנה גוטליבובסקי־ויסמעהל ומשפחתה (בני־ברק)

שושנה גוטליבובסקי־בר ומשפחתה (בני־ברק)

צפורה גוטליבובסקי־משורר ומשפחתה (רמת־השרון)

נינה גוטליבובסקי־פרידמן ומשפחתה (גבעתים)

נשמתם עדן



אבינו ר׳ מנחם מנדל גרוסמן ז״ל
נפטר בריפין ביום ב׳ דראש השנה
שנת תרפ״ב והוא בן ס״ג שנה



אמנו חנה פעסע גרוסמן ז״ל
לבית גוטנטג
עלתה לארץ ישראל בשנת תרפ״ה
נפטרה בערב חנוכה שנת תש״ז בת״א
והיא בת פ״ג שנה,
הובאה לקבורה לפי צוואתה, בהר הזיתים

ר׳ טוביה
רובינשטין ז״ל

אבי זקננו, אביה של סבתנו
שרת גוטנטג ר׳ טוביה רובינשטין ז״ל
ראש השושלת של משפחת רובינשטין
מריפין ומפלונסק
בילה שארית ימי חייו בין החומות בעיר העתיקה
בירושלים. — שנה שנה נהגה אמנו ז״ל להשטתח
על קברו בהר הזיתים



אחותנו היקרה פרומט קלין
לבית גרוסמן
עלתה לארץ ישראל בשנת תרפ״ב, מתה בדמי
חייה ביום כ״ג טבת, שנת תרפ״ו בתל־אביב
טמונה בבית הקברות הישן שברחוב טרומפלדור

המנציחים: נחום מאיר גרוסמן ומשפחתו
חייצה קליין לבית גרוסמן ומשפחתה
טוביה כבירי ומשפחתו
אליהו גרוסמן ומשפחתו
ישראל כבירי ומשפחתו

נזכור לעד את משפחותינו אשר הושמדו בימי השואה



ר׳ אברהם גלובוס ז״ל

היה יהודי מסורתי ויחד עם זה איש מתקדם, ציוני נלהב שהרים תרומתו ביד רחבה לטובת ארץ ישראל, מהראשונים ששלח את ילדיו לארץ.

ברוריה גלובוס ז״ל

מבית פורמן

בתם מלכה שבתאי ומשפחתה

בנם שמואל גלובוס ומשפחתו



פרימט גלנט ז״ל

נספה בגיטו מזריטש
בשנת 1942

משה גלנט ז״ל

עסקן ציוני בריפין
נפטר בגיטו ורשה
בשנת השואה 1942

ת נ צ ב ״ ה

אחים גלנט (בלגיה)



משפחת גרינברג עם חיים יעקב מנקה (הקיצוני מצד שמאל)



אלקנה גלובוס ז"ל

לעולם
לא נשכחם!



גולדה דבינסקי ז"ל
לבית גלובוס

יכלו שנותיו האחרונות של אבא להיות שנים נפלאות.

הבנות בנו בתיהן, והנכדים — כמה גאווה ואושר מלאו לבו של סבא שלהם אך העיפות המתמדת, המחלה, והחשש מפני מה שתביא בכנפיה ולא זכה, ולא זכינו אנחנו.

אולם זכות נדירה, ואולי אף מקור נחמה נתנה לנו באותן הזכרונות מלאי אור וחום שנשאדו לנו מדמותו של אבא.

בחיי יום יום בדרכו הצנועה הגשים הלכה למעשה כל אשר צווהו ישרותו ורדיפת הצדק שלו.

כמה נאבק כדי להוסיף ועוד מעט להשביע את הלב מן הנחת הנפלאה הזו. וכמה קוינו לכן כולנו, אך הלב לא עמד באלה. לא הספיקו כוחותיו.

כואבים ודומעים עדיין על אבדנו של אבא היינו, כאשר ירדה על משפחתנו המנה השניה, ימים ספורים אחרי מותו הלכה בעקבותיו **גולדה דבינסקי** אחותו הצעירה.

ואם אבא היה המסד של המשפחה, עליו אפשר לבנות, להשען, היתה גולדה הפרח של כולנו, נוי הבית וחנו. פאר הבית היו שניהם, כל אחד על פי דרכו, ונגדעו והבית שכול ומיותם.

בנותיו: סימה ומיה גלובוס

על קברה של הינדה עציצים



זהו גן בזעיר־אנפין, אשר טיפחוהו שנים רבות. גן פעוט זה נטעה על קברה המשפחה, באשר הבינה לרוחה, לאהבתה העמוקה לטבע, לשמש, ליופי, לחיים עצמם...

מכאן אהבתה של הינדה לכל הטוב שבעולם, ליושרו של האדם, לידידות בין העמים, לשלום. יש אנשים היודעים להקרין מחום ליבם רק על סביבתם הקרובה, על משפחתם, אך יש אשר יקריבו מחום ליבם על רבים רבים...

כזו היתה הינדה.

על־כן, כאשר הלכה מאתנו נתייתמו רבים שחיו במחיצתה, שאבו אור מטוב ליבה, משכלה הישר וממחשבותיה העמוקות, מחוכמתה, מאי־שיותה המשכנעת, והם ידעו כי בעת מצוקה היא תעמוד תמיד לרשותם, לעזרה ולעידוד. בפרוץ מלחמת העולם השניה זועזעה הינדה עד עומק נפשה מהאסון שהומט על עמנו, על העיירות ההרוסות וביניהם עיר־הולדתה, על מחנות ההשמדה התופתיים, על השואה שעברה על האנושות כולה מידי קלגסי היטלר.

אולם אמונתה בטוב שבאדם, בעולם של צדק חברתי, עולם של אחוות־עמים וידידות בין העמים לא זועזעה.

היא האמינה בעתיד מאושר לעמנו ובהיותה בת נאמנה לעם היהודי, שאפה לראותו חופשי ומאושר.

אישיותה של הינדה באה לביטוי בולט בזמן מחלתה. במשך שנים התייסרה בכאבים כתו־צאה ממחלתה — ויש צורך בכוחות נפשיים גדולים כדי לשמור על בריאות הנפש בזמן שהמחלה אוכלת בגוף בכל פה. יש צורך בגבורה כדי להילחם במחלה איומה זו ולא לנטוש את שורות החיים כל עוד נשמה באפך, לראות את הסובב אותך, לחיות את בעיות הארץ והעולם, להשתתף בסבלם של אחרים, לדעת לשמוח בשמחת אחרים — כאשר עומדים על פי הקבר.

הינדה ידעה זאת. מלאי התפעלות והערצה עקבנו, אנו ידידיה, אחרי מאבקה האמיץ עם המוות, אחרי מאמציה לשמור עד הרגע האחרון ממש על כבוד האנוש וגאוות האדם שבה. גם בימים בהם היא עצמה זקוקה היתה לתמיכה ועידוד, היתה היא למשענת למשפחה, לידידיה. היא עודדה את בעלה, את ידידיה, את בניה ואת כל בני המשפחה, הקלה עליהם — תוך יסורים רבים — את יסורי פרידתה האחרונה.

הינדה הלכה מאתנו. אולם השאירה אחריה את זכרה הנאצל, את המופת של חברה טובה, בת למאבק לעולם טוב יותר, את דמות האדם היקר, הישר והטוב, את דמות האשה הנפלאה, האם והרעיה האוהבת.

כך נזכור אותך הינדה שלנו לנצח.

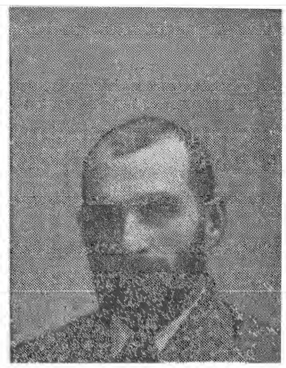
רות לוביץ'



פיגה גרינברג בעלה בן ציון ורסקי ז״ל



רחל גרינברג בעלה אליהו דוברזינסקי ז״ל



ר׳ משה ליב גרינברג ז״ל



פריידה גרינברג ז״ל



אברהם ברוך גרינברג ז״ל



משה אהרן שמפן ז״ל
(בן חיה)
נפל במלוי תפקידו בישראל ב־1950



יטה גרינברג ז״ל

מנציחים: חיה גרינברג־פוזנר (ישראל)   דבורה מרקס (ארצות־הברית)
אהרן גרינברג (ישראל)   שרה פישר (ארצות־הברית)

צום אייביקן אנדענק

מיין פאָטער **יצחק זילבערשטיין** ז״ל

מיין מוטער **טאַלע זילבערשטיין** ז״ל

מיינע שוועסטער **לאה, שרה זילבערשטיין** ז״ל

מיין ברודער **אליעזר** ז״ל

מיין פעטער **צדוק קאַהן** ז״ל

מיין מומע **מאַניע קאַהן** ז״ל

מיט זייער קינדער:

מלכה, שרה־רבקה, חנה־לאה, יוסף און יואל

וועלכע זענען אומגעקומען דורך די ווילדע באַרבאַרן, נאָך פיל ליידן און פיין אין די שרעקלעכע טעג פון חורבן און אומקום.

נישטאָ קיין ווערטער פאַר דעם מוראדיקן ווייטיק, וואָס וועט אויף אייביק בלייבן אין מיין האַרץ. פון מיין דמיון וועט קיינמאָל נישט אָפּטרעטן דער שוידערלעכער טויט פון מיין קוזין **יוסף קאַהן**, וועלכער איז געשטאַנען דער 46-טער אין דער ריי פון 50 אומשולדיקע קרבנות אין מלאַווע. זיי זענען דורך די נאַציזישע מערדער אויסגעשטעלט געוואָרן אין רייען און געוואַרט אויף דער קויל, וואָס האָט אַזוי אכזריותדיק פאַרענדיקט זייערע יונגע לעבענס.

זאָלן די נעמען פון מיינע טייערסטע און ליבסטע פאַראייביקט ווערן אין אונזער ספר־זכרון לדורי דורות.

יעקב זילבערשטיין

נשמתם עדן



ר׳ עובד ישעיביץ ז״ל
נפטר בריפין



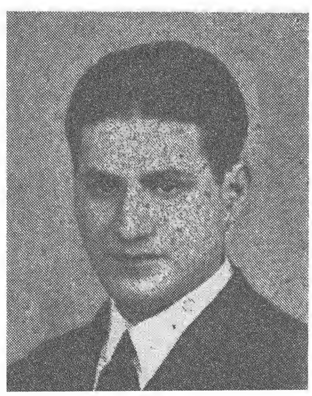
מירל ישעיביץ ז״ל
נפטרה בריפין



ר׳ דב (בערעש) **ישעיביץ** ז״ל

אסתר ישעיביץ ז״ל

נפטרו בישראל



ישראליק ישעיביץ ז״ל
נספה בגיטו ורשה בשנת השואה

המנציחים:

יעקב ישי-ישעיביץ ומשפחתו (ישראל)	ישראל ישעיביץ ומשפחתו (ארצות-הברית)
מכאל " " " "	יחיאל " " " "
מרדכי " " " "	משה " " " "
שרה קירש ומשפחתה "	ראובן מנשה " " " "
רחל קרוסנר ומשפחתה "	שרה בילקביץ ומשפחתה " "
חנה בורובסקי ומשפחתה "	חנה ישעיביץ ומשפחתה " "

צום אייביקן אנדענק



נרצח בריפין בידי הנאצים ימ״ש

11 בנובמבר 1939

אומגעבראַכט געוואָרן אין ריפין
דורך די היטלעריסטישע מערדער
דעם 11־טן נאָוועמבער 1939

ישראל ליכטר ז״ל

אין טיפן טרויער:
זיין שוועסטער **חנה ליכטער־פערדמאן**



יודקובסקי אברהם יעקב
בן צבי יצחק
נרצח בריפין בנובמבר 1939

זרח יודקובסקי

מרים ליכטר

שלמה שטנצל

נספו בשואה

פרידה יודקובסקי
מבית **אנוש**
בת **יוסף אנוש**

נספתה בשואה

מנציחים: **חנה קישונקה**
צבי יצחק (גרשון) יודקובסקי

לזכרון עולם

יקירינו שנספו בשואה

אבינו צבי אריה לובוביץ

אמנו טובה לובוביץ

אחותנו רחל לאה ובעלה שמעון ובתם רחלקה

אחותנו פסה לובוביץ

" מריה

" ברינה

אחינו חיים

" יצחק

מנציחים:

זאב לובוביץ (ישראל)

שלמה לובוביץ (ארצות-הברית)



אבינו ר׳ מרדכי ליכטנשטין

ז״ל

נולד בשנת 1850 בעיירה ליפנו ונפטר בריפין בשנת 1932.

לריפין הגיע בשנותיו השלושים בערך ונשא לאשה את חיה שרה לבית וילק.

יהודי יקר היה, ירא שמים, מדקדק במצוות, בכל הליכותיו היווה דמות טיפוסית מובלטת האופיינית לעיירה פולנית. תמיד מצא זמן פנוי ותמיד היה נכון לעזור לכלל ולפרט כאחד בעצה ובכסף. לבו היה פתוח לכל פינה ולכל נדכא.

מלומד היה ומומחה בספרי הקודש, ורבים היו שנזקקו לו לעריכת „כתובה", ולפסוק בעניני הלכה וכיוצא באלה.

מכתביו לרבנים ולדיינים, אשר מעטים עדיין שמורים אתנו, הרי הם מזמני לשון תלמודים, מליציים וכה ציוריים, שבכוחם ליהנות עוד היום כל קורא של ימינו. מפתיעים הם ממש דיוק לשונו וכוח הבעתו.

מעלים בזה בכבוד ובהערצה את זכרו

צאצאיו השניים

בתו צפורה פליישר ומשפחתה (ישראל)

בנו משה ליכטנשטין ומשפחתו (ארה״ב)

היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה... (תהלים מ״ב)

אבי ליפמן יום טוב לונדון

אמי הנא לונדון

אחותי פריידה (עליזה)

" איטה

" בינה

אחי זכריה

" חיים

ביגון קודר:

אברהם לונדון

אבי שמואל ליכטנשטין ז״ל (שמואל שמש)

אמי רחל פיגה ליכטנשטין ז״ל

אחי נחום ליכטנשטין אשתו צירל וילדיהם

" יצחק ליכטנשטין אשתו הנדל "

אחותי הנה ובעלה ליפמן לונדון "

" בלהה ובעלה ולף קאהן "

" מרים ובעלה משה איזנברג "

" חנה ובעלה ולף קרנישין וילדם

מתאבל מרה:

משה ליכטנשטין ומשפחתו



אבינו
הרב יצחק ישעיהו ליפקה
ז״ל

נולד בלוביץ בשנת 1894 לאביו פרץ

נצר למשפחת רבנים וגדולי תורה. — קיבל חנוך מסורתי בחדר ובישיבה והוסמך לרבנות. פרק בפני עצמו תופסת פעילותו הציבורית בעירו. בעודו נער, בן י״ג הוא מייסד ספריה עברית למופת, שהיתה הראשונה בכל הסביבה. בגיל 16 עבר לגור בריפין, ובשנת 1913 נושא לאשה את **סרנצה בת ר׳ יחזקאל ורשבסקי ז״ל** בעוד הוא סמוך על שולחן חותנו ומתמיד ללמוד בשטיבל של חסידי גור, מתכנן הוא עתידו ופונה אל המסחר. אי לזאת מתחבר אל שורות ר׳ שמואל זנביל פוזנר ז״ל ומשתתף בכל ענפי עבודה ציונית בריפין. שנים רבות שימש נשיא הסוחרים הזעירים ונציגם במועצת העיריה ובועד הקהילה. היה בין היוזמים שהביא ליסוד בנק לתפארת.

גם בשדה החינוך גילה יוזמה ופעילות עם יסוד „תלמוד תורה״, שבו התחנכו ילדים, נוער ומבוגרים כאחד.

אולם לשיא ההישג הגיע כאשר הקים אגודה הידועה בכינוי „שטעקעל־קאָמאַנדע״. מטרתה היתה לעמוד לימין הנזקקים לפרנסה, לעבודה, וללחום נגד מסים שאין הצבור יכלו לשאת. בראש אגודה זו עמד עד פרוץ מלחמת עולם השניה, ועבר תלאותיה במחנות אושביץ בגיטו לודז׳, ומחנות השמדה ע״י הנובר.

משנת 1945, לאחר השחרור, שימש רב ראשי במרבורג, אוניברסיטעטן־שטאט שבגרמניה, אולם שאיפתו היתה לעלות ארצה, ואכן באותה שנה עצמה התגשמה שאיפתו. זמן מה היה במעברת־עולים בבאר־יעקב ובשכון־עולים במגדיאל. אח״כ התיישב ברמת־גן והיה מפעילי חברת „תפארת בחורים״.

מדי ערב נתן שעורים לקהל בביתו, היה נציב של ישיבת פוניבז׳ בבני־ברק ופעיל באירגונים ובמוסדות דתיים ברמת־גן. — חיבר ספר בשם „יסוד התורה״.

נפטר ברמת־גן, כ׳ טבת תשכ״ב 27.12.1961. והובא לקבורה בירושלים בהר המנוחות.

אבינו! לזכרון שמך הטוב יסדנו:

1) **קופת גמילת־חסדים בהון של 20.000 ל״י**
2) **ספר תורה לצבא הגנה ישראל**
3) **ספר תורה לבית־הכנסת „תפארת־בחורים״**

נזכור יקירינו

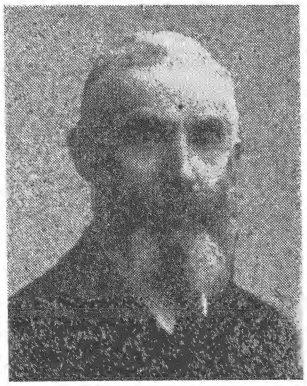
אמנו סרנצה ליפקה לבית ורשבסקי
נשרפה בקרימטוריה באושביץ, ג׳ באלול 1944
אחינו שמואל אליעזר, נפטר י״א באדר 1942
בגיטו לודז׳ בשנת השואה

אחים ליפקה ובני ביתם רמת־גן
״ ״ ״ ארצות־הברית

נזכור לעד את יקירינו

אסתר מונטר ז״ל
נפטרה בגיטו ורשה
בשנות השואה





ר׳ יעקב מונטר ז״ל
נפטר בריפין כ״ו בשבט
שנת 1937



משה מונטר ז״ל
נפטר בנסיבות טרגיות בחיפה
בשנת 1938



אדלה מונטר־שייקס ז״ל
הושמדה עם בעלה **יצחק**
וילדיהם בשואה



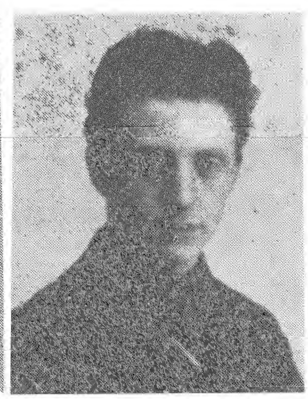
מרים ומאיר ילדי **אדלה ויצחק שייקס**
הושמדו בשואה



חיה שרה מונטר ז״ל
הושמדה עם בעלה
בשנות השואה



אריה מונטר ז״ל
אשתו **רות** מבית **זונבנד**
הושמדו בשנות השואה



קלמן מונטר ז״ל
הושמד בשנות השואה

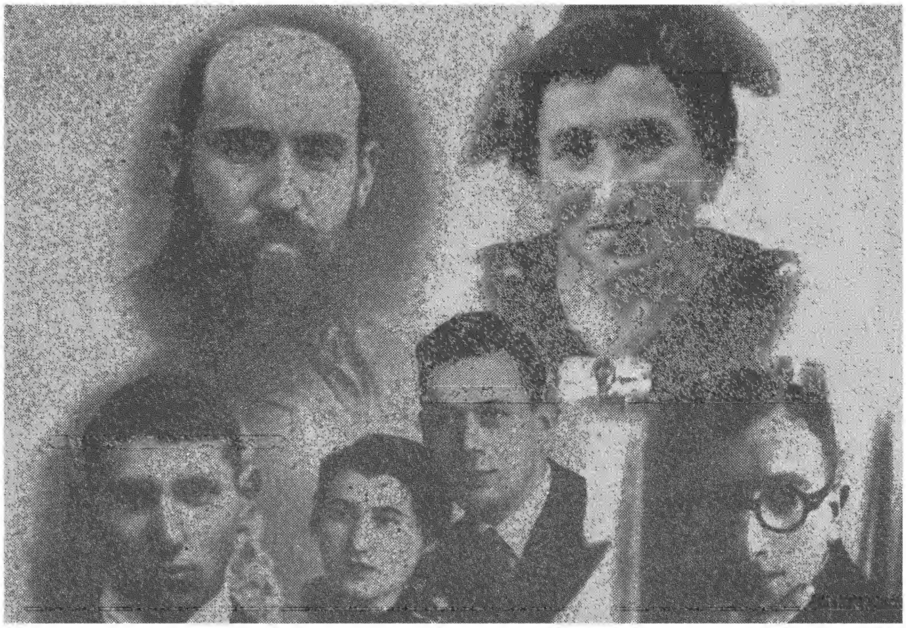


צפורה מונטר ז״ל
נפטרה בריפין בדמי ימיה ב1938

זכרם לא ימוש מקרבנו לנצח!

יוכבד מונטר־גוטפלד ומשפחתה

לזכר יקירינו השמורים לעד בליבותינו



אבינו אברהם נדרה נפטר בריפין בשנת 1924
אחינו יעקב נדרה נפטר בריפין בשנת 1934
אחינו דוד נדרה נפטר בריפין בשנת 1934
אמנו יטה בינה נדרה נספתה בשואה בגיטו פלונסק
אחותנו אסתר ובעלה כהן נספו בשואה בגיטו פלונסק

המנציחים:
צפורה גוטגלס ומשפחתה (ישראל)
רוזשה מיורציק ומשפחתה (ישראל)
מניה ברוק ומשפחתה (ישראל)
חיצה רוזנברג ומשפחתה (גרמניה)
חנן נדרה ומשפחתו (ארגנטינה)

לזכר נשמות משפחתנו היקרים



אבינו חיים לבקוביץ

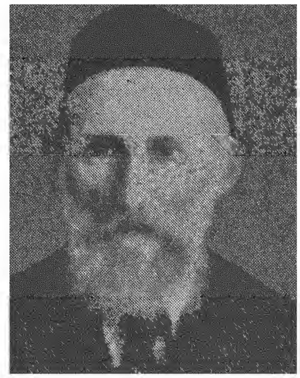
אמנו חיה לבקוביץ

אחינו קלמן לבקוביץ

אחותנו טובה גיטל ובעלה אברהם
ילדיהם: בלהה, יונה, הניה

מנציחים:
משפחות: סופר, ברקוביץ, לבקוביץ

זכרם לא ימוש מקרבנו



ר׳ לייב סטוצינר ז״ל

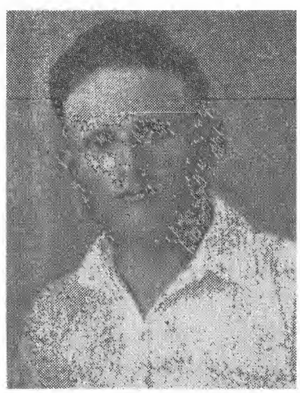
נפטר ביום כ״ו סיון שנת תשי״א



פרדל סטוצינר ז״ל

נפטרה ביום י״ז אדר שנת תשי״ד

עלו ארצה בשנת 1924



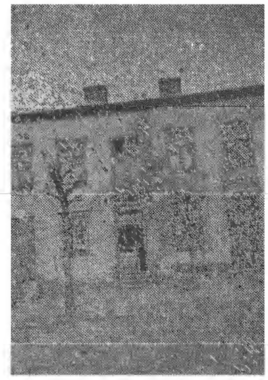
למל סטוצינר ז״ל

עלה ארצה עם ראשוני חלוצי ריפין בשנת תרפ״א-1921 וממיסדי „קבוצת ברזלי״
נפטר בתל-אביב, ב-י״ז תמוז תשי״ח — 15 יולי 1958

המנציחים:

מרדכי סטוצינר ומשפחתו
זהבה סטוצינר-פיטרמן ומשפחתה

משפחת קארעווא שנספו בשואה



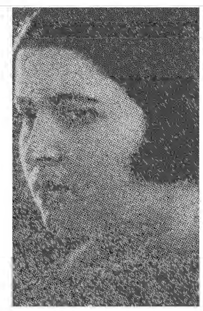
בית פורמן רח' מלחוסקה



אליהו פורמן ואשתו מרים מבית קארעווא
מתו מגיטו ורשה 1942



בית קארעווא



מינה פורמן מבית ברנר
נספתה בטרבלינקה ב־1942



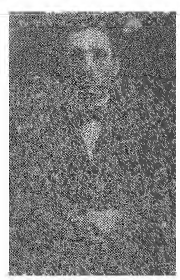
שלמה בלם ובתו יוכבד נספו בגיטו
ורשה ב־1942. שלום בלם ואשתו ובנם
נספו בלמברג ב־1942. בלומה בלם
מבית חצני נספתה בורשה ב־1939



משפחת אברהם פוזנר ז"ל



אברהם שלמה, צפורה קארעווא
ובתם יגינקה — נורו בלובלין ב־1942



מוריץ פילט
נספה בגיטו ורשה ב־1942
אשתו רחל
נרצחה בלובלין ב־1942



הלל רוינה ואשתו ·רבקה מבית קארעווא
נרצחו 1939 בסביבת דאבזין.
ילדיהם : מרדכי, בירק, יוטק ואשתו ולוניה
נספו בסביבת דזיעוויצא ע"י לובלין ב־1942



חיים רובינליכט ואשתו לאה מבית קארעווא
ובנותיהם — נספו בטרבלינקה ב־1942



בעריש אלכסנדר ואשתו מלכה מבית קארעווא
ובנם זינדוש — נרצחו בלובלין ב־1942

לזכרם הקדוש

אבינו

אבא לייטר
ז״ל

אמנו



פייגה לייטר ז״ל

אחינו



יצחק גרשון לייטר ז״ל

ילדיהם



יענטא יהודה מאיר פרימעט דראגאן

דודנו

אליהו דראגאן
ז״ל

מהעיר דוברזין

דודתנו



אודל דראגאן ז״ל
מבית **ריפינסקי**

ואלה יקירינו שנפלו על קידוש השם בידי הנאצים בשנות השואה

אבינו ר׳ **אבא לייטר** ז״ל
אמנו **פייגה לייטר** ז״ל
אחינו **יצחק גרשון לייטר** ז״ל
דודנו **אליהו דראגאן** ז״ל
דודתנו **אודל דראגאן** ז״ל
בן דודנו **יהודה מאיר דראגאן** ז״ל
בנות דודנו **יענטע ופרומט דראגאן** ז״ל

מנציחים: האחים **יהודה ושמואל לייטר** ומשפחותיהם

לזכרם הקדוש

אבי

יהודה מאיר ריפינסקי
ז"ל
נפטר בריפין
לפני מלחמת עולם הראשונה

אמי

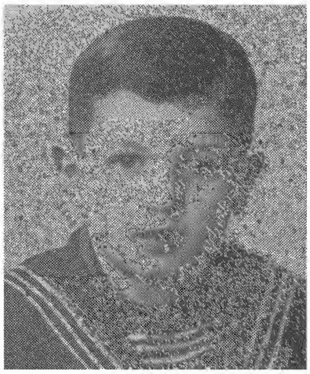
ביילא רייסיא ריפינסקי
ז"ל
לבית **כהן**
שמתה על־ידי הנאצים

אשתי



פעסע ריפינסקי ז"ל
לבית **דראגאן**

בני



יצחק מאיר ריפינסקי ז"ל

שמתו באי הגירוש הבריטי מאוריציוס

המנציח: **מרדכי ריפינסקי**

אחי גיסתי וילדם



אבי



משה אהרן קאלניעזש ז"ל
נפטר בריפין
לפני מלחמת העולם הראשונה

אמי



שיינע רויזע קאלניעזש ז"ל
לבית **ריפינסקי**
נפלה על קידוש השם
בידי הנאצים בשנות השואה

אחי **יצחק קאלניעזש** ז"ל
גיסתי **חיה קאלניעזש** (לבית **חיציק**)
בן־אחי **אברהם קאלניעזש**
בת־אחי **יסקא קאלניעזש**

נפלו על קידוש השם בידי הנאצים בשנות השואה

המנציחה: **פייגע קאווע** לבית **קאלניעזש**



צום אייביקן אָנדענק פון מיין טייערן מאַן

יעקב ע״ה

זיין גרויסע נשמה און אײדעלער כאַראַקטער

וועלן מיך מיין גאַנץ לעבן באַגלייטן

ווען איך זיץ אַן איינזאַמע אין דער שטילקייט פון מיין צימער שטעלן זיך פאַר מיינע אויגן לאַנג־פאַרגאַנגענע יאָרן אין אונזער שטעטל ריפין. ווידער זע איך די שיינע געשטאַלט פון ר׳ **שמואל זאַנוול פּאָזנער** אויף דער בינע פון דער ביבליאָטעק, ביי דער בריק. כ׳הער זיך צו צו זיין דרשה וועגן דער צוקונפט פון יידישן פאָלק, וואָס וועט אויפבויען זיין אייגענע מדינה. אין זיינע ווערטער האָט זיך געפילט דער גייסט פון אַ נביא, וואָס צינדט אָן די הערצער מיטן גרויסן חלום פון שיבת־ציון.

איך בין דעמאָלט געווען אַ קליין מיידעלע און האָב דעם טרוים איינגעזאַפט אין מיין האַרץ. מיט אַ סך יאָרן שפּעטער האָב איך חתונה געהאַט מיט זיין זון און מיר זענען צוזאַמען געפאָרן באַזוכן ארץ־ישראל. די פרייד איז געווען גרויס. ח י ה, די טייערע מוטער, האָט געזאָגט: „קינדער מיינע, איך וויל אייך שטאַרק זען אין מיין שטוב, אָבער קודם כל מוזט איר אַרומפאָרן איבערן לאַנד און זען זיין גרויסע שיינקייט. אַזוי וואָלט זיכער געווען דער ווילן פון אייער גרויסן פאָטער!״ מיר האָבן אַרומגערייזט איבער דער לענג און ברייט פונעם לאַנד און דאָס האַרץ איז געוואָרן איבערפולט מיט שמחה. אומפאַרגעסלעך זענען אונזערע שפּאַצירן איבער די פעלדער אַרום ירושלים, ווו מיר פלעגן רייסן און קוויקן אונזערע אויגן מיט די פּרעכטיקע „כלניות״. איך האָב געבענטשט זיינע שטילע הענט און די פינגער, וואָס האָבן געטראָגן ברכה און רו.

אייביק, טייערער פאָטער, וועל איך דיר געדענקען!

ווען מען איז אַליין, איז די נאַכט שוואַרץ און טיף. אָבער עס לייכטן די דערינערונגען פון די אַמאָליקע יאָרן, אין ריפין, אויף די פּיאַסקעס. איך הער די שטים פון מיין פאָטער ע״ה, וואָס רעדט צו מיר: „זעסט, מיין קינד, דאָ גיב איך פאַר קרן־קימת, צו פלאַנצן ביימער אין ארץ־ישראל. דו וועסט אויפוואַקסן, קינד מיינס, וועסטו דאָרט אויך האָבן דיין חלק״. יאָ, טייערער טאַטע, ווי גערעכט ביזטו געווען! די ביימער האָבן זיך שוין צעוואַקסן און עס היט דיין אָנדענק, טייער און הייליק — דיין טאָכטער.

כבוד זייער אָנדענק!

מלכה שפּערלינג־פּאָזנער

ר׳ ברוך לייב פאלדא ז״ל
(גערופן ברוך ריפינער)

אין עלטער פון 66 יאָר איז אין לאָנדאָן נפטר געוואָרן איינער פון די טיף רעליגיעזע ריפינער יידן, ביי וועמען אמונה איז געווען אַ באַשטאַנד טייל פון זייער זיין און דער גאַנצער אינהאַלט פון זייער לעבן. אין די לעצטע מינוטן פאַר דער פטירה, בעת זיין איינציקע טאָכטער האָט מיט טרערן אין די אויגן געזאָגט: „טאַטע, איך בלייב איצט אַליין אויף דער גאַנצער וועלט", — האָט ער אויסגעמורמלט: „דו בלייבסט נישט אַליין, ס׳איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט".



ר׳ ברוך לייב פאלדא ז״ל

כ״ב בשבט 1949



נעכע פאלדא ז״ל
בת ר׳ אברהם לייב פוזנר ז״ל
מריפין

ל׳ בתשרי 1936

נפטרו בלונדון

מיט דעם גלויבן האָט ער געלעבט, געשטאָרבן, איבערגעגעבן זיינע קינדער וואָס טראָגן ווייטער דעם הייליקן גלויבן, פונקט ווי דאָס גאַנצע פאָלק טראָגט עס טויזנטער יאָרן

זייערע טאָכטער און זון

יהודית און **יעקב פאלדא**
לאָנדאָן

בלומע
די פרוי פון דן פאָזנער ז״ל
מיט אירע טעכטער

עקיבא
בן ר׳ יהודה ליב פאָזנער ז״ל

לאה אשתו
מבית ברוך גרינברג ז״ל
ומשפחתם שנספו בשואה





רחל (רוזשע) פאָזנער 1895־1943

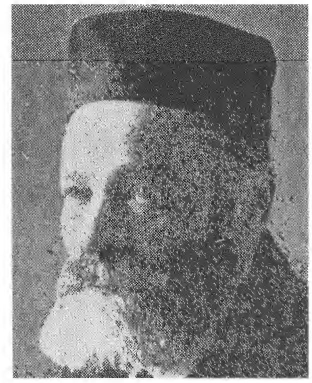
אומגעקומען אין די גאַז קאַמערן פון מיידאַנעק דורך די היטלעריסטישע רוצחים צוזאַמען מיט דריי קינדער

שרה רבקה	בת	רחל	ניסנצווייג	1923—1943
רוטה	„	„	„	1925—1943
אידה	„	„	„	1927—1943

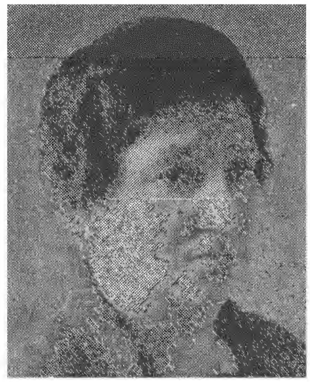
זייער אומשולדיק בלוט זאָל פאַלן אַן אייביקע קללה אויף דעם פאָלק פון רוצחים

חיים ניסנצווייג

גלעד



ר׳ גדליה בן ישראל **פרנקל** ז״ל



בינה פרנקל ז״ל
בת אברהם יוסף הורביץ

נפטרו בריפין בשנת 1939



רוז פרנקל ז״ל
נפטרה בדמי ימיה בניו־יורק
שנת 1962

אחיותינו ומשפחותיהן קרבנות השואה הנאצית

מניה בת גדליהו פרנקל בעלה **צבי לנינטר,**
ילדיהם: **ישראל, שרה והינדה**

שרה „ „ „ **נחום כהן,**
בנותיהם: **צביה והינדה**

איטה „ „ „ **אברהם ספקטור** בתם **הנטקה**

אחותנו היקרה ובלתי נשכחת **מיכלה פרנקל**
שמתה בדמי ימיה בריפין בשנת 1936

מנציחים:

רחל פרנקל־פוזנר ומשפחתה (ישראל)
לאה פרנקל־אלטזיצר ובעלה (ארצות־הברית)
רבקה פרנקל־קנטור ומשפחתה „
אברהם יוסף פרנקל ובנו „

לזכרון נצח



ר׳ **רפאל רוזנברג** ז״ל

מיין ליבן מאַן און פאָטער — נפטר געוואָרן אין ניו־יאָרק

פאַראייביקן:

זיין פרוי איטה מיט אירע קינדער

ארטור, איבי, מלי מיט זייערע משפחות



היקרים ובלתי נשכחים

הסבא ר׳ **ישראל** בן הרב **גדליהו פרנקל** ז״ל

ישר הלב ותלמיד חכם

הסבתא **הנטקה פרנקל** הצדקנית

שנפטרו בריפין

הנינים והנכדים

בישראל ובארצות־הברית

לזכרון עד

אבינו ר׳ **יצחק רבי** ז״ל נספה בשואה

אמנו **אסתר רייזל** מבית נשלסקי נספתה בשואה

אחותנו **חנה קפמן** פעילה במחתרת גיטו ורשה

אחינו **גרשון ושאול רבי**

דודנו **יעקב רבי** ומשפחתו

מנציחים:

יעקב וטובה ובנם יוסי רבי

חנה ואבא גורביץ

בניהם: יצחק ובן־ציון בתם רחל

נ ז כ ו ר ל ע ד



רבקה גורמן־פידרר ז״ל

נולדה בריפין בשנת 1998 ובהיותה בת 24 עזבה בית הוריה ובעקבות חבריה לתנועת „החלוץ" עלתה ארצה ובשנת 1923 הצטרפה לקבוץ „ברזלי".

אצילת־נפש ונעימת־הליכות היתה, אהבה בכל לבה את החיים, אולם בריאותה הלכה והתרופפה, וביום 3.8.1931 נכנעה למח־לתה ונפטרה בצפת בדמי ימיה, והיא רק בת 33 שנה. לפי בקשתה הובאה לקבורה בקבוצת כנרת, בה היו לה ידידים רבים, וקברה משקיף על הכנרת שכה אהבה.

ת נ צ ב ״ ה

ב נ ה יוחנן פידרר

ל ז כ ר ו ן נ צ ח



ר׳ ד ו ד פ ו ק ס הי״ד ומשפחתו

נ ז כ ו ר ל ע ד א ת מ ש פ ח ת נ ו

אבינו ר׳ ש ל מ ה ק ל י נ ס ק י ז״ל מחסידי גור

אמנו ח י ה ה ו ד ס ק ל י נ ס ק י ז״ל

אחותנו מ ר י ם ק ל י נ ס ק י ז״ל

אחינו מ ש ה מ א י ר ק ל י נ ס ק י ז״ל

אחינו ל ו י י צ ח ק ק ל י נ ס ק י ז״ל אשתו ח י ה ל א ה

בנותיהם: צ ב י ה, ז ה ב ה, ח י ה ד ב ו ר ה, ובנם צ ב י

אחינו צ ב י ק ל י נ ס ק י אשתו ח י ה וילדיהם: ד ב ו ר ה, שרה ואברהם

אחינו מ נ ח ם ק ל י נ ס ק י אשתו פ ס ה

אחינו פ י ב ל ק ל י נ ס ק י ואשתו

מנציחות: ח נ ה ק ל י נ ס ק י ־ נ ח ו מ ו ב

א ט ק ה ק ל י נ ס ק י

והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה...

אבינו **ישעיהו קופה** ז״ל
אמנו **מינדזה קופה** ז״ל
אחותנו **רחל קופה** ז״ל
אחינו: **אשר, יעקב, יחזקאל**
גיסתנו **רבקה** מבית **איזנברג** ובנם **גבריאל**
דודנו ודודתנו **יהושע ושושה פלוסברג**

אנשים ישרים ומצניעי לכת, חיו בעירנו מעמל כפיהם והיו אהודים על כל אשר בא עמם במגע.
משעלתה השואה על בית ישראל בכל תפוצות אירופה, נספו יקידינו יחד עם שאר רבבות אחיהם בידי מרצחים אכזריים.
קדוש לנו זכרם ולא ימחה מלבנו

האחיות: **צ׳רנה גרונר**
שרה בכנר
שפרה סושניק
מבית קופה

מיין פאָטער **יצחק פורמאַן** ז״ל
מיין מוטער **שפרה פורמאַן** ז״ל
מיין שוועסטער **דינטשע פורמאַן** ז״ל
איר מאַן **מאַקס ליטמאַן**,
זייערע קינדער: **אהרן** און **איטה**
מיין ברודער **יעקב פורמן**
זיין כלה **חוה צעדערבוים**

אַלע אומגעקומען אין די טויט לאַגערן

ראזע,
די טאָכטער פון שפרה און יצחק פורמאַן

נשמות קדושים מעונים

דולק לו נר ושלהבתו מהבהבת ואורה החיוור מפציע מבעד לגדרות התיל המחושמלות אשר למחנות הריכוז. עולים וגיאים הזכרונות והם מובילים אותי דרך רחבי פולין לעיירתנו הקטנה ריפין, ברחובות שהיו פעם הומים מיהודים. ובקצה העיר בהצטלבות דרכים שם עמד הבית, כן הבית אשר צורה מלבנית לו והוא בית קומתיים, והוא בית הורי, אנשים יקרים וטובים, ישרי דרך וצנועים, הוי, אבי מה אהבתיך, ואמי מראות פניך מנגד עיני לא יסורו.



משפחת קריסטל הי״ד

אבי **ניסן קריסטל**
אמי **שמחה קריסטל**
אחי ואחיותי ובני ביתם
אסתר, אהרן, צפורה, דבורה
שמואל אברהם ויצחק

קנוניץ תמר
(קריסטל הינדה)



יחזקאל כהן ז״ל

יחזקאל כהן זכרונו לברכה

ביום י״א תמוז התש״כ נלקח מאיתנו לפתע ראש משפחתנו ופארה, א ב א ש ל נ ו. נתרוקן הבית מתכנו, התאלמנה הרעיה והתיתמו הבת והנכדים. שבת משוש החגיג בחיק המשפחה ; והכאב, גם כשהקל הזמן את צריבתו הראשונה, מלווה אותנו כצל קודר יום־יום ושעה־שעה.

יליד העיר ריפין שבפולין. נשא עימו תמיד זכר קהילתו שהירבה וטיפח את האהבה אליה בלבות בני־העיר ומכריו ומיודעיו הרבים. וזאת על אף העובדה שעזבה בגיל צעיר על־מנת לעלות ארצה. מפעילי ועד יוצאי ריפין היה בהוגי רעיון ההוצאה של ספר זה, שנגזר עליו לא לראותו בצאתו לאור.

היתה בו אהבה רבה לארץ. שאב שמחה מכל כביש שסייע בסלילתו. ממייסדי „סולל־בונה״ — סולל ובונה היה בכל נימי נפשו. ושתי אלה — הסלילה והבנין — היוו נר לרגליו.

בשנותיו האחרונות — מנהל המנגנון בנשר־רמלה. הרוח החיה במפעל. נקרא להשתתף במועצת־פועלי רמלה. חביב היה על כל יודעיו, במפעל ומחוצה לו

האסון בא עלינו כרעם. לא שערנו כי איש מלא־חיים ואוהב־אדם זה עלול להיקטף יום אחד מקרבנו. השכנים ההמומים, המכרים והידידים מוכי־הצער שבאו אל ביתו ביום האסון ולאחריו — היוו כולם עדות חיה וחותכת לרגשות שהעיר בלב כל.

ויותר מכל — חסר הוא לרעיתו, לבתו ולנכדיו. קשה לקטנים להאמין עד היום, כי סבא לא יבוא עוד. ואף אנו, המבוגרים, יש ונדמה לנו : הנה ידפק בדלת, ייכנס, ועימו יביא את הרוח הטובה, רוח האהבה וההבנה הכנה, שאין לה גבול.

צר מאד, והלב אינו מקבל תנחומין.

ב ת ו ד ב ו ר ה



דבורה קרופיאזש ז״ל



ליב קרופיאזש ז״ל

אמנו ד ב ו ר ה בת ע ק י ב א מבית ב ר א ו ן נפטרה בריפין
אבינו ל י ב בן י ו ס ף ק ר ו פ י א ז ש נפטר בישראל

המנציחים : בתם צ פ ו ר ה כ ה ן (ישראל)
„ מ ר י ם ג ל ו ש י נ ס ק י (ישראל)
בנם מ א י ר ק ר ו פ י א ז ש (פולניה)
„ י ו ס ף „ (ארצות־הברית)

לזכר הקדושים והטהורים אשר נשמדו ונגדעו בידי זדים

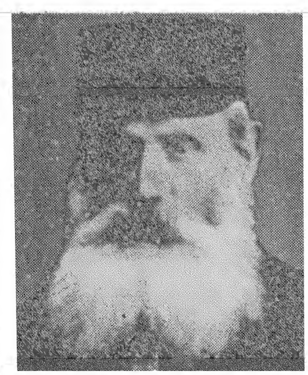


מאיר קמינסקי אשתו **רוזה** מבית **קאהן**
בתם **דבורה**

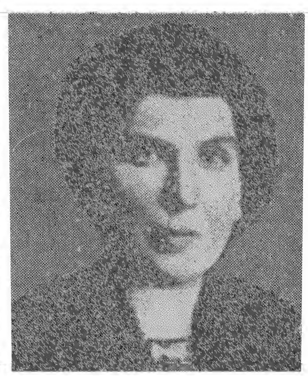


כתריאל, איטקה, פלקה ויהודה קאהן

המנציחים: אסתר גורמן מבית קאהן (ישראל)
עקיבא גורמן ומשפחתו „
לאה לוין מבית גורמן „
ויליאם מקס וצרלס קאהן
ובני ביתם (ארצות־הברית)



ר׳ יעקב שטנצל ז״ל
נרצח בידי הנאצים בריפין



גולדה שטנצל ז״ל
נפטרה בשנות השואה ברוסיה



קלטשה בוכהלטר ז״ל
מבית שטנצל נרצחה



ברק שטנצל ז״ל
נפטר בשנות השואה ברוסיה

המנציחים: נחמיה שטנצל ומשפחתו (ישראל)
בנימין „ „ „
אלקנה „ „ „
אליקים „ „ (ארה״ב)
חיה ומשפחתה (צרפת)

אל מלא רחמים, אל נא תחשה







אלה יקירינו קרבנות מימי השואה

אבינו **חיים** בן **מאיר** קונסקובולסקי מת בגיטו ורשה 12.4.1942

אמנו **מאשה** קונסקובולסקי מבית **פלאטו** מתה בגיטו ורשה

אחינו **יעקב** קונסקובולסקי נספה בדרך למחנה רכוז

גיסתנו ואשתי **דינה** קונסקובולסקי מבית **קלינברג**

והילדים: **צשיה** ו**אריה** נספו בגיטו ורשה

חמי **בער** קליינבערג ומשפחתו

הדודים והדודות ובני דודים משירפץ,

שרנסק, רצונז', זרומין ואלכסדרוב שנספו בשואה

נזכור

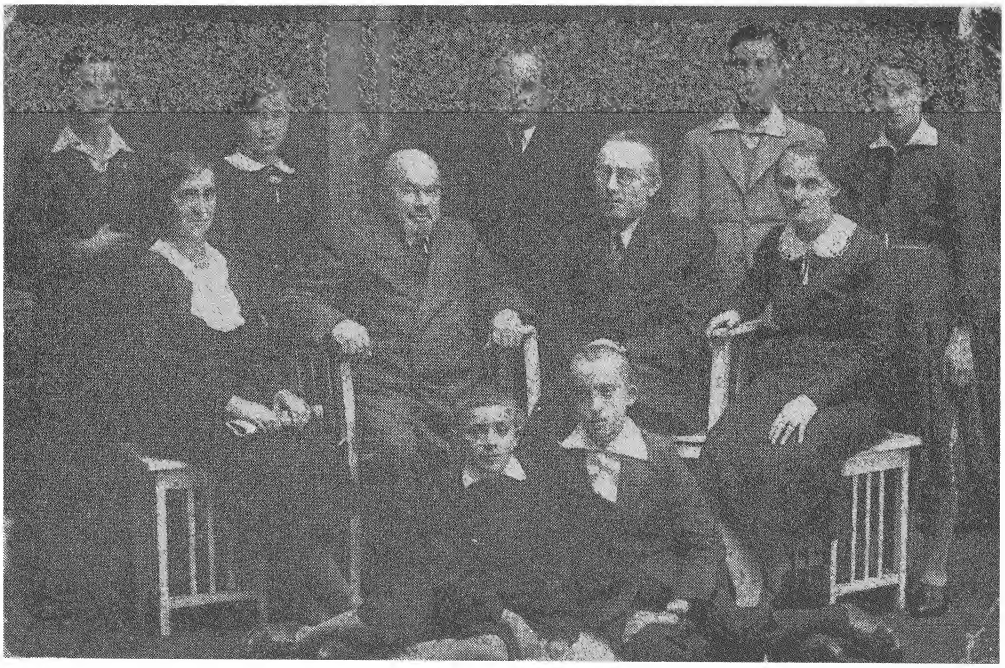
אחינו **חנוך** שנפטר בדמי ימיו בירושלים בשנת 1954

מנציחים:

האחים: יוסף, יואל, מאיר

ומשפחתיהם

לדם ישראל שנשפך כמים



נספו בשואה באושביץ סוף שנת 1942

משפחות שלמה הודסמן, מרדכי טשרנצפקה

המנציחים: יצחק הודסמן ומשפחתו (ישראל)
דוד הודסמן ומשפחתו (ארצות־הברית)
ירדנה קפלן לבית הודסמן ומשפחתה (ישראל)



אמנו היקרה
איטה רוזנברג
לבית קלינברג
שנשלחה מגיטו ורשה
למחנה ההשמדה בטרב־
לינקי בחודש יולי 1942



אחותנו היקרה
דינה רוזנברג
שנספתה בטרבלינקי
בשנת 1942

הסבא **בר קליינברג** שנפטר בגיטו ורשה בשמחת תורה בשנת 1942
הסבתא **פייגה קליינברג** שהושמדה במשרפות חלמנו
הדודות והדודים: **בלומה ופייבל פוזנר** וילדיהם. **בינצה** ובעלה וילדתם הפעוטה
הלה ובעלה ובנם שמצאו מותם במשרפות חלמנו
אסתר אדלר, בעלה ובנם ניספו בסוף יולי 1942, בתם **דולה**, מתה בטיפוס ב־1941
דודתי **דינה** שמתה, וילדיה ניספו בגיטו ורשה

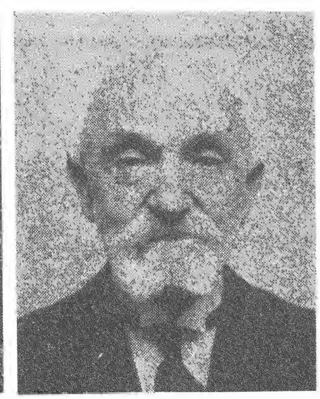
המנציחות: **הינדה הודסמן** לבית **רוזנברג** ומשפחתה, ארצות־הברית
צישה עמית לבית **רוזנברג** ומשפחתה, ישראל

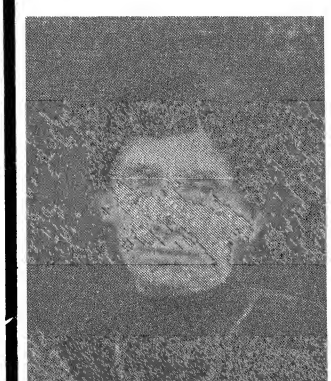


נחמן שבתאי זונבנד ז״ל
בעלי, אבינו וסבנו היקר

איכה ללא עת הלכת מאתנו, והתיתמה משפחתנו — עם מותך נעקר אחד מעמודי יסוד משפחה מסועפת ומעורה חלוציות ובנין הארץ.
היה בך מזיגה של יושר וכנות, טוב לב ומסירות, כושר מעשה ופעילות, שונא בדידות ואוהב חברה.
הידודי אמרותיך שהיית משמיע, אך העידו מה רב החכמה שהיתה גנוזה בך.
רבים היו סרים לביתך לשמוע מפיך עצה ותושיה, ונזקקים מצאו בך תמיד נכונות להושיט עזרה לזולת ביד רחבה ואף למעלה מכוחותיך אתה.
חלל ריק השאיר מותך בין כל חבריך ויודעיך, ורבים אחרים יזכרו לך לטובה חסד נעורים שגלית ופעלת למען תקומת נוער עברי מאורגן, חדור הכרה לאומית בעיר הולדתך ריפין.
אנו לנצח נשמור בלבנו אהבתך, ובת צחוק זו הנסוכה היתה תמיד על זוהר פניך.

אנו אבלים: **אשתך מלכה**
בתך ומשפחתה
בניך ומשפחותיהם



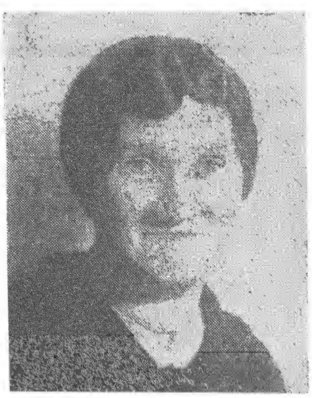


ר׳ משה שרנסקי ז״ל
נפטר בישראל בשנת 1951

מלכה שרנסקי ז״ל
נפטרה בריפין בשנת 1919

אחינו **יהושע מאיר שרנסקי** ואשתו **חיה** לבית אלשטין
אחינו **הרשל ודוד שרנסקי**
אחותנו **יטה בינה** ובעלה **פופיל זליג**
נספו בשואה

המנציחים: **רבקה שרנסקי ומשפחתה**
אפרים שרנסקי ומשפחתו
יונה שרנסקי ומשפחתה



לזכר אמנו
שרה פומרנץ
ז״ל

חזותה „אַ יידישע מאַמע״, חכמה וצנועה, היודעת לסעוד ולנחם סובלים, והיא עצמה נשאה סובלותיה באומץ. בעלת מחשבה מקורית ותבונה רבה, שלעצותיה שהו רבים קשישים כצעירים. נפש ערה למתרחש בכל ומכל, בעלת רגש דתי עמוק ואוהבת ספר. עד ימיה האחרונים עיניה שפעו תבונה ואהבה רבה.
תהא זכרה ברוך

מנציחים:
בתה **מאשה פומרנץ** ומשפחתה, ישראל
בנה **יצחק פומרנץ** ומשפחתו, ארה״ב



שמחה שורצמן
(פריידה גולדרייך)

בת ישראל נאמנה מושרשת והדורה הכרה ציונית מנעוריה, שמשאת נפשה היא עליה לארץ-ישראל. חניכת תנועת החלוץ ומראשוניה שהתיצבה אל הדגל בעת יסוד החלוץ בריפין.

בינואר שנת 1921 עם פרוץ העליה השלישית באה שאיפתה על סיפוקה. השתקעה בירושלים יחד עם אחיה שמואל גולדרייך יבדל לחיים ארוכים שבעת ההיא עבד כפועל רכבת.

פועלי הרכבת היהודים התרכזו בביתה ומצאו בה חברה מסורה ונאמנה.

בשנת 1923 כשעברה יחד עם בעלה אפרים שורצמן יבדל לחיים ארוכים לגור ביפו הפך ביתה לבית ועד לכל עולי ריפין.

היתה בה אהבת אדם, רעיה מסורה, ואם יהודיה קנאית לשפת העברית. מותה באה עליה כחתף.

תהא זכרה ברוך.

אפרים

עיני, עיני ירדה מים על שבר עמי ובני משפחתי שנרצחו בידי הנאצים

אבי **הירש גרינברג**

אמי **חנה גרינברג** מבית קורל

אחי **שלמה גרינברג**

דודי **דויד גרינברג**

אשתו **לובה** וילדיהם

המנציח: **נחום גרינברג** ומשפחתו
ארצות-הברית

צירל רוטמן ז״ל, בת מאיר,

נולדה בפלונסק בשנת 1884, נפטרה בתל־אביב בשנת 1955. שופעת אהבה, רגישה לכל קיפוח, נוטה חסד לכל אדם. חובבת ספרות ושירה, מאושרת שזכתה לחיות עם ילדיה בישראל.





יצחק דב רוטמן ז״ל, בן יוסף,

נולד בשנת 1881 בליפנו, נפטר בשנת 1957 בבית האבות בחולון. בר אוריין, איש צבור, ציוני מנעוריו, חלם על שיבת ציון וזכה להגשמת חלומו.

אבא זכרונו לברכה

היתה בו נימה אבהית מאופקת. נימה שאינה מכבידה בדאגה, אך גם אין בה כדי לגרוע מן החום שברגש של אב. נהפוך מזה, הוא הצטיין במסירות עד תום. עודני זוכרו כשהוא בא לבקרני בפעם הראשונה לאחר עזבי את בית ההורים. שאלותיו הראשונות היו האם חסר לי משהו והאם נחוץ לי כסף והרי קיבלתי משרה במקום מכובד ועלי להיראות כהלכה. ידעתי היטב שמצבו הכספי דחוק. והוא לא הרפה ממני עד שהסכמתי לקבל סכום כסף לקניית מעיל חורף חדש.

היה בן למשפחה משופעת ילדים. אמא עליה השלום היתה תמיד מספרת בשבח חריצותו בבית אמו. היה עוזר ראשון לאם שנתאלמנה בגיל צעיר ביחס. הסבא יוסף נפטר בגיל החמישים והניח אחריו 13 ילד, רובם בגיל רך. אבא עמל רבות כדי לקיים את עסקי אביו באותו היקף כבימי חייו. ולא בלבד שטרח בעסקים אלא עשה כמיטב יכולתו כדי להוסיף על השכלתו. למד רוסית, גרמנית, פולנית, הנהלת חשבונות וקורספונדנציה. באותם הימים, כמלפני שישים שנה, היה זה מעשה בלתי רגיל. השאיפה ללימודים ולהשכלה היתה מתכונותיו הבולטות. כל ימיו היה מעיין בספרים ומוסיף דעת. אפילו בימים שרבו ותכפו צרותיו ואבא נאלץ לעקור לעיר אחרת, לא נפקד ספר משולחנו. שאיפה זו לא נטשהו עד סוף ימיו.

על פי הכרתו היה איש מאמין. הוא האמין באלוהים, האמין ביהדותו וכנראה האמין גם באדם. אם כי אמונתו היתה שלמה היא לא באה לו מכוחו של רגש בעיקר או מכוחה של מסורת, או התלהבות חסרת פשר, כלומר לא היתה בלתי רציונלית. הוא ניסה להשיג הכל בכוח התבונה. עם זאת הכיר במיגבלותיה של התבונה. כשהרגיש אצלי, בהיותי בגיל 17 או 18, בנטיות אטאיסטיות הזהירני שיש דברים שמעבר לתבונה ששכל האדם לא ישיגם לעולם. זוכרני שבהיותי בגיל 14 בקירוב שעה שהפסקתי לימודי בגימנסיה הגיש לי ספר באידיש שנכתב בידי רב, כנראה נודע ומקובל עליו. הספר עסק בהסברת חזיונות הטבע השונים ופלאי הבריאה ובציון הסדר המופתי השורר ביקום כולו. והמסקנה של הספר: „מלוא כל הארץ כבודו״.

אמונה עמוקה זו שהיתה טבועה ברקמת נפשו על סדרי החיים הטובים היא כנראה שימשה יסוד לתכונתו היסודית: אופטימיות, שמקורה תמיד באמונה שבלב. תכונה זו היא שהעניקה לו כוח להתגבר על כל פגעי החיים. בעצם לא שמעתיו מעולם מדבר על פגעים שאדם נתקל בהם בחייו. מעולם לא התאונן ולא קבל על עוול שנגרם לו או קיפוח שנתקפח. כאילו רצה לומר בפני מי יש לקבול ובפני מי להתאונן? היה בריא בגופו ובנפשו. עד מלפני חמש—שש שנים לפני פטירתו אינני זוכר שהיה אי פעם חולה. אך גם בשנות חליו התנהג כאילו לא היה חולה. מעולם לא הזכיר מחלתו. עשה הכל כדי להסיח דעתו הימנה.

כסמל הוא הדבר שהשיב נשמתו בשעת אמירת פרקי הלל בצבור בבית הכנסת שבבית האבות בחולון. הוא לא היה מוכן לכך. בהחלט לא. כשהרגיש במשהו רע תפס בשתי ידיו השריריות את עמודי התיבה שלידה עמד כאילו רצה לומר: מה אירע, על שום מה מפריעים לי, הרי מתפלל אני עכשו...

נשמתו של אבא יצחק דב בן יוסף והינדה זכרונו לברכה תהיה צרורה בצרור החיים של כולנו, בניו בנותיו ונכדיו, ושל כל משפחתו ושל כל מי שהכירו ונהנה משלוות נפשו ומזיו פניו וחזותם.

יוסף רונן (רוטמן)

ואלה יקירינו קרבנות השואה

אבינו מרדכי ננצל ז"ל
אמנו דבורה „ „ לבית שורק
אחינו אייזיק „ „
אחינו ראובן „ „
אחותנו לאה „ „
„ שרה „ „
„ גוטשה „ „

גולדה בורשטין לבית ננצל ומשפחתה ארה"ב
דוד ננצל ומשפחתו ארצות הברית
אלימלך ננצל ארצות הברית
אברהם ננצל ומשפחתו, ישראל

נשמתם עדן

שטנצל בצלאל ז"ל, נפטר בשנת 1927 בריפין ונקבר בבית העלמין היהודי במקום

שטנצל פייגה ז"ל, מבית ליברמן, נספתה בעת חיסול גיטו וורשה

בורשטין פריבא (פולה) ז"ל, בת בצלאל ופייגה, אשת יששכר, נפטרה ביום 22.5.42 בעיר בוכרה שברוסיה אחרי מחלה קשה כתוצאה מעבודה מפרכת ורעב כבד. בת 39 היתה במותה

שטנצל נחמיה ז"ל, בן בצלאל ופייגה, נפטר בשנת 1941 ברוסיה, כשחלה לאחר שהגיע לאפיסת כוחות ולא הוגשה לו כל עזרה רפואית. בן 32 היה במותו

בורשטין יששכר ז"ל, בן אברהם, בעלה של פולה שטנצל, נספה בעת חיסול גיטו וורשה בן 40 היה במותו

טביומי (גוטנטג) משה טוביה ז"ל, בן יעקב פאבל, נפטר ביום כ"ז בסיון תשי"א (1.7.51) בבני־ברק ובא לקבורה בבית העלמין בנחלת יצחק ת"א. בן 50 היה במותו

עלה ארצה בשנת 1935 וכיהן כמורה ומנהל בית־ספר עד יום מותו.

מרים טביומי לבית שטנצל
רות זויקלסקה־טביומי ומשפחתה
צילה שראוב־טביומי ומשפחתה
(בת פולה ויששכר)
חיה הוט לבית שטנצל ומשפחתה

התוכן - אינהאלט

נחמיה שטנצל	— שער הספר והעטפה ציור בית הכנסת	
צלום	— העורך וחברי המערכת	
המערכת	— בשער הספר	
די רעדאַקציע	— פאָרוואָרט	
	— אל מלא רחמים, וצלום מיער הקדושים	
	— יזכור וקטע על השחיטה לביאַליק	
מ. ברנשטין	— שמע ישראל — ציור	

העיר וקורותיה

בנימין שטנצל	— מפת העיר — שרטוט	
חיים גוטפלד	— היה היתה עיר	
פרופ׳ יעקב טלמון	— בנתיבי דורות — מבוא	37—46
ד״ר נ. מ. גלבר	— לתולדות היהודים בריפין	47—62
יוסף רונן	— דמותו הכלכלית והסוציאלית של הישוב היהודי בריפין	63—74
טוביה כבירי	— ועד הקהלה ופעלו	75—82
אהרן דז׳לדובסקי	— הקהלה בשנים 1932—1939 . . .	83—90
פישל בלום	— כוורת של פעלתנות ציבורית . . .	91—98

על הרבנים והחסידים

הרב יצחק ידידיה פרנקל	— שנות כהונתי בריפין	115—16
״ ״ ״ ״	— איש ריפין תלמיד הנודע ביהודה . . .	117—22
שלמה שמיר	— רב ורב פעלים	123—26
משה נוטקביץ	— דרכו של אבי	127—40
ישראל כבירי	— הרב נחום מנשה גוטנטג לוחם החופש . .	141—48
מאיר בר־און	— דמותו של הרב אשר גרשון לוריא . .	149—50
ד. א.	— אחד הרבנים	151—54
טוביה כבירי	— תנועת החסידות	155—62
טוביה כבירי	— מאמרות אבא	163—64
פישל בלום	— דמויות אישי החסידות	165—70
נחום גרוסמן	— חסידים אמיתיים	171—74
ישראל כבירי	— שני בתי חסידים דגור	175—80
יוסף פרנקל	— בתי תפילה וחסידים־שטיבלעך . . .	181—84

החינוך היהודי

שמואל כהן	— החדר המתוקן של פרנק	189—90
" "	— החדר המיוחד של המלמדת רויזע הענע	191—92
" "	— מסיפורי הרבי	193—94
טוביה כבירי	— באוירת החדר	195—98
מאיר בר־און	— הנוער וחינוכו	199—210
שמואל מאירי	— התנועה העברית ותרבות	211—18
נפתלי בלוך	— מורים ומדריכים לתרבות עברית	219—28
מכתבים	— בענין בית הספר תרבות	229—30

התנועה הציונית

יצחק גרינבוים	— מנאמני הדת והציונות	239—40
שמואל כהן	— מראשוני התנועה הציונית	241—46
זליג בר־און	— לוחם נאמן	247—48
אהרן דז'לדובסקי	— דמות אגדית	249—52
יצחק איזנברג	— נאה דורש ונאה מקיים	253—54
נחום מאיר גרוסמן	— ניצני הציונות	255—56
נחום מאיר גרוסמן	— הסניף הציוני הראשון	257—58
שמואל כהן	— מקדומות ריפין	259—60
טוביה כבירי	— לידת החלוץ	261—68
שמואל כהן	— היוזמים הראשונים להכשרת חלוצים	269—76
יונה ישראלית	— אוירה חלוצית	277—78
יצחק איטקין	— עם יסוד החלוץ	279—82
אברהם מינדז'ק	— הווי חלוצי	283—86
אהרן לנט	— החלוץ בהכשרה ועליה	287—88
משה פרלוג	— הסתדרות בית"ר	289—92
אלכסנדר אלכסנדרוני	— קן מכבי לדוגמה	293—96
אפרים שרנסקי	— קן השומר־הצעיר	297—304
ברוריה דובנה־גוטמן	— בימים ההם	305—308
בלהה גלילי־דובנה	— עוללות מקן השומר הצעיר	309—12
הצפירה	— קטעים מעתונות	313—16

חלוצי ריפין בבנין הארץ

בן־ציון בורנשטין	— לבטיה והישגיה של קבוצת ברזלי	319—38
דוד קלעי ז"ל	— והיה הקיבוץ לכפר ברזלי	339—42
חליפת מכתבים	— תעודות מספרות	343—48
שמואל כהן	— ואלה תולדות קבוצת ברזלי	349—58

אברהם מונדז'ק	— הנחת יסוד לקבוצת ברזלי	359—62
חיים גוטפלד	— ימינו הראשונים בארץ	363—64
א. ירושלמי	— צריף הקבוצה — מרכז רוחני	365—68
שמעון סבוראי	— אנשי הקבוצה	369—70

אלה שנפלו על משמרתם למען העם והארץ

שמואל כהן	— ראשון הנופלים — נתן נייגורק	373—78
מתוך ספר יזכור	— ראובן מאירי	379
יעקב קציר	— מנדל ליכטנשטין	380
כ. פ.	— ישראל בוכמן	381
ש. כ.	— ישעיה הירש ברן	382
מתוך הארץ	— אברהם דובנו	383
מתוך ספר יזכור	— ברמן רחביה	384—85
מתוך ספר יזכור	— נתן פנטפיל	386

ד מ ו י ו ת

מרק ירבלום	— חיים לייב פוקטש	393—94
ניר רפלקס	— לדמותו של ח. ל. פוקטש	395—96
שמואל כהן	— שמעון חסיד	397—400
" "	— נחמן שבתאי־זונבנד	401—404
פנחס כחולי	— אשר דוברזינסקי	405—406
זליג בראון	— הלוחמים והחולמים	407—408
" "	— אנשי אמונה ויושר	409—12
הרב יונה ברוך כץ	— יחיאל פלוצר	413—14
ברוך טל	— הפריץ היהודי	415—18
טוביה כבירי	— בעל האחוזה היהודי	419—22
יעקב אבן דוד	— העיר ואישיה	423—24
ישראל כבירי	— שלוש דמויות	425—30
מינה גיבתון	— משפחת דוידוביץ	431—36
משה ליכטנשטין	— שמואל שמש	437—38
משה ליכטנשטין	— אברהם קלמן	439
זליג בראון	— בצלאל שטנצל	440
נחמיה שטנצל	— ר' יעקב דוד שטנצל	441
יעקב ישי	— הסבא ר' עובד	442—44

פרקי הווי

יוסף רתן — טבור העולם . . . . 449—50

בן־ציון בורנשטין — עיירתי . . . . 451—56

" " — ביקורי בריפין בשנת 1935 . . . . . 457—64

טוביה כבירי — העיר בשלוותה ומאבקה . . . . . 465—70

ישראל כבירי — שבת קודש נוסח ריפין . . . . . 471—76

פנחס כחולי — מפי סבא . . . . 477—92

יונה ישראלית — בסוכה המשותפת . . . . . . 493—94

רחל אינונטז' — בשנת 1918 על גבול הילדות . . . . 495—96

בלהה דובנו־גלילי — הווי וחלומות . . . . . . 497—500

חיים גוטפלד — באור השקיעה . . . . . . 501—506

זליג בראון — הוא ידע לשכנע את היריב 507

מתוך הצפירה — רופא וסופר 508

מלכה גלובוס — ביקורי הראשון בריפין . . . . . 509—10

יוסף בן־חיים — מול סופות . . . . 511—14

לאה גלובוס — ולבי יכאב, יכאב . . . . . . 515—16

חורבן

נחמיה שטנצל — ציור השער

ד. ב. בוים — עלי חורבות אתהלך

יוסף בן־חיים — גיהנום עלי אדמות . . . . . . 521—32

יעקב אבן דוד — ראשית השואה . . . . . . 533—36

" " " — פגישות בדרכים . . . . . . 537—38

שמואל כהן — חורבן בית־הכנסת ובית־המדרש . . . 439—44

בלהה דובנו — ערימת מכתבים מהבית . . . . . 545—54

חנה ספיר — בנתיבי האימים וההשמדה . . . . 555—60

מרדכי פורמן — בדרך העינויים . . . . . . 561—64

מרדכי פורמן — הנני אחד השרידים . . . . . 565—66

ישראל גוטמן — בקבוצת המחתרת באושוויץ . . . . 567—70

מרדכי הללי — יסדנו את תא המחתרתי הראשון . . . 570—74

משה גוטנטג — מריפין לגיטו ורשה . . . . . . 575—80

געשיכטע, זכרונות, געשטאַלטן

אברהם סוצקעווער — און אַזוי זאָלסטו ריידן צום יתום (ליד) . . 583—84
די רעדאַקציע — זכור את אשר עשה לך עמלק . . . 585—88
שמעון קאַניץ — אַריינפיר . . . . 589—90
ד"ר געלבאַר — צו דער געשיכטע פון יידן אין ריפין . . 597—602
הרב יצחק ידידיה פרנקל — חסידים, אנשי מעשה, פשוטע און האַרציקע יידן 603—30
טוביה כבירי — דער ועד הקהלה . . . . . . 631—34
נייטאַן וואַרשע — אונזערע קינדער אין ישראל . . . . 535—36
שמואל כהן — דער פאַרמעסט צו די וואַלן פון שטאָט־ראַט . 637—42
" " — די פאַרטרעטערשאַפט פון אַלע יידן אין ריפין . 643—44
אהרן דזיאַלדאָווסקי — אויסגעמיטן אַ פּאָגראָם . . . . . . 645—48
צבי בר־און — די ראָל פון יידן אין לעבן פון דער שטאָט . 649—56
ראובן צבי ברייזשטיין: — מענטשן, גאַסן און שאָסייען . . . . 657—62
יחיאל (טשאַרלס) קאָהן — מיין קולטור־געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט . 663—66
מאיר בר־און — יוגנט און דערציאונג . . . . . 667—74
בן שרה — דער באַפליגלער פון די ריפינער חלוצים . . 675—80
שמואל כהן — דער החלוץ, קבוצת ברזלי . . . . 681—86
יעקב זרבבל — ח. ל. פוקאַטש ווי איך געדענק אים . . 687—90
חיים ניסנצווייג — חיים־לייב פוקאַטש — די דינאַמישע קראַפט . 691—94
מאיר ליפּקע — די יוגנט און אירע פירער . . . . 695—98
יהודה לייטער — אַ סקויטן־גרופּע ביי השומר־הצעיר . . . 699—700
יאנאס טורקאָוו — יידיש טעאַטער אין ריפין . . . . 701—12
יעקב ווייסליץ — מיינע אויפטריטן אין ריפין . . . . 713—14
טוביה כבירי — דער יידישער פּריץ . . . . . 715—18
" " — שטעטלדיקע טיפּן . . . . . . 719—20
שמואל כהן — ר' יחזקאל שוחט, דער שומר שבת, דער בעל החלומות . . . . 721—24
גרשון סקורקא — אַ מאָל איז געווען . . . . . . 725—28
בער דראַטווא — רואיקע גאַסן, רואיקע יידן . . . . 729—34
מרדכי ריפּינסקי — פון ריפין ביז צום אינדזל מאוריציוס . . 735—38
יוסף מילנער — דאָקטאָר און שרייבער . . . . . 739—40
אליעזר דאָמבראָווניער — דער לעצטער שבת־חנוכה . . . . . 741—52
טוביה כבירי — אונזערע מלמדים . . . . . . 753—60
שמואל כהן — דער מזיק . . . . 761—62
העניא גוטענטאַג — שבת און יום־טוב . . . . . 763—64
" " — דער טראַגישער פרייטיק . . . . 765—66
" " — די באַגייסטערונג פון פּשוטע יידן פאַר ארץ־ישראל . . . . 767—68

לייב קולסקי — צייטן פון בענקשאַפט און גרויסע מעשים . 769—72
בן־ציון באָרנשטין — דער ערשטער ריפינער חלוץ פון בעלי־בתים . 773—74
זליג בראון — נחום ישראל וואַרשאַווסקי . . . . 775—76

ח ו ר ב ן

נחמיה שטענצער — „חורבן" — צייכנונג . . . . . 777—78
ח. נ. ביאליק — אין שחיטה־שטאָט (ליד) . . . . 779—80
יהודה און שמואל לייטער — אין די טעג פון חורבן . . . . 781—88
בער דראַטווע — דער אָנקום פון די נאַציס . . . . 789—92
ראובן צבי ברייטשטיין — דער גירוש . . . . . 793—98
מרדכי פורמאַן — אין געטאָ און לאַגער . . . . . 799—808
" " — יוזעף קאלאשינסקי פון די חסידי אומות העולם 809—10
הרב שמעון הובערבאַנד — דער חורבן פון שולן, בתי־מדרשים, און בתי־עלמינס . . . . . 811—12
יצחק לינדער — יאָרן פון יסורים און גרויליקן אומקום . . 813—26
א. טשאַרקאַ — אין טויטן־לאַגער . . . . . 827—288
מאיר ליפקע — וועגן אַ מיידעלע און אַ ליאַלקע (ליד) . . 829—30
עמנואל רינגעלבלום — דער ריפינער רב אין וואַרשעווער געטאָ . 831—32
מרים בת צבי בטאַשעווסקי — דאָס הייליקע אַש, מיר וועלן עס קיינמאָל נישט פאַרגעסן . . . . 833—34
א. טשאַרקע — דער גערעכטער אורטייל . . . . 835—38
בן־ציון באָרנשטיין — די טעטיקייט פון פאַרבאַנד . . . . 839—48
" " — הועד למען הספר בחיפה . . . . 849—50

CONTENTS

Prof. Y. Talmon	— In the Pathway of Generations, Foreword	3
Dr. M. N. Gelber	— History of the Jews of Rypin . . .	13
Shymon Laks	— Remembering Rypin	30
Fred E. Goldstein	— Rypin in Bygone Days	40
Malka Sperling-Posner	— In Memoriam to Ch. &Sh. Posner . .	42
Zelig Brown	— Nathan Warsaw, in Appreciation . .	44
Yosef Ronen	— Isidore Feld, in Appreciation . . .	47
Shmuel Cohen	— Charles Cohn: The Man & his Activities	49
	— Rypiner Relief Activities	51

to thank all who so generously donated clothing in almost excellent condition.

Many of us sent packages directly to Rypin. If you wish to do so, mail packages to an address of friends you know or to:

KOMITET ZYDOWSKI
RYPIN
UL. KOSCIUSZKA No. 2
POLAND

Wrap them strongly, just under 11 lbs. with no dimension over 42".

OLD CLOTHING DEPOT

Ship via Railway Express old clothing depot to Mr. Nathan Cohen, 729 Broadway, New York City. We shall pack for you and ship same to Rypin.

HELP FOR ARTISANS

The Rypiner Relief has sent to Italy a complete set of tools to a watchmaker of Rypin now liberated from a camp in Italy. This will enable him to establish a repair shop. The Committee expects to help many artisans in the same way.

FINANCIAL HELP

The Rypiner Relief has sent in the last few weeks, the sum of $ 1,450.00 to China, Italy, Poland, and Palestine. Some of this money will make it possible for many to go to Palestine.

FOOD PACKAGES FOR PASSOVER

Arrangements are being made by your committee to ship to Rypin and elsewhere packages of matzos and other passover products. If you wish to contribute for this purpose, please specify that your contributions are for

For further information, write or call the Chairman Charles Cohn, 36 West 20th Street, New York 11, N. Y. Telephone 9-4289.

''HELP US HELP''

RYPINER RELIEF ACTIVITIES

DIRECT CONTACT WITH RYPIN ESTABLISHED

AT last we can obtain first hand information about our friends and relatives in Europe. 60 Jewish residents of Rypin returned to our home town and formed a committee, "Komitet Zydowski". We have been corresponding with them. We received a list of 150 names of Rypiner refugees with whom the committee in Rypin has established contact. This list gives names, ages, names of parents and last known country of residence.

Those who examined the list of survivors found many familiar names. We hope to receive news of more of our friends and relatives. Meanwhile, your committee is helping whomever it can.

All aid to Rypin is sent directly to "Komitet Zydowski" with instructions to distribute it equaly.

RELATIVES SOUGHT

The Rypiner Relief Committee has made many efforts to communicate with relatives of many Rypiner refugees who wrote to us. We have on file letters and cables from China. Italy, Poland, etc. These refugees plead for letters from their relatives. We have been fortunate in locating some relatives in New York and out of town. Almost everyone contacted realizes the need for sending affidavits and aid and willingly accepts the obligation.

OVER 1500 LBS. OF CLOTHING AND FOOD SHIPPED

The Rypiner Relief Committee has shipped to Rypin during the last few weeks over 100 packages of food and clothing. Old clothing was collected by members and packaged for mailing. In addition, we purchased and shipped several hundred pounds of coffee, tea, vitamins, soap, etc. We wish

Charles Cohn, our friend and comrade, is one of the above-mentioned leaders of our town under whose leadership and guidance Jewish life, cultural, social and national, blossomed in Rypin. Being the head of the "Biblioteka" for many years; Mr. Cohn is well-known for the literal evenings, recitations and lectures initiated and sponsored by him, as well as for the Drama Circle whose performances are well-remembered by those who saw them at the traditional Hanukka and Purim evenings.

Charles Cohn was well-known in the Zionist and organisational circles in Rypin making on them his authentic imprint by the work well done. It is sufficient to point out that among his friends were Asher Dobrzynski, Yzhak Zaks, Yehiel Plocer and many others, the names of whom will be reverently remembered by all of us.

Although Charles Cohn left Rypin for the U. S. in 1923, he had never severed his ties with his friends and comrades, never forgot his hometown.

In the years of the holocaust he had revealed an unmatched initiative and activity in organising the "Landsmannschaft" for the cause of giving assistance to the refugees of our town.

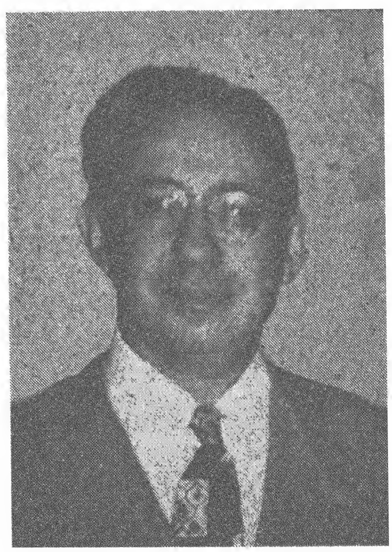
We are most happy to point out Mr. Cohn's activity and devotion in publishing the "Book of Rypin", in which his part is far from being small, and wish him many years of creative activity.

Shmuel Cohen

CHARLES COHN: THE MAN & HIS ACTIVITIES

It is almost impossible to make a resumé of a period and to reminisce about Jewish life in Rypin-both cultural and social-without mentioning the name of Charles Cohn.

When we are looking back to those days when all of us lived in Rypin, — during the régime of the Czar when Jewish national and public life was trampled underneath, during the short renascence which coincided with the zenith of World War I and the fall of Imperial Russia and the Revolution that



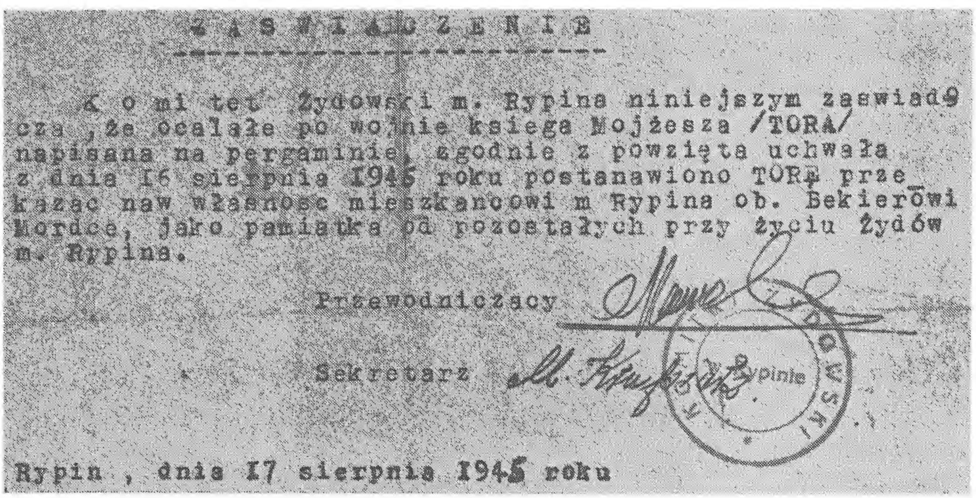
Charles Cohn

followed immediately, throwing open the gates of liberty and freedom, — at that time there appeared in our midst leaders and public figures, men of sterling qualities and noble-spirited who had inspired our youth with the fire of their enthusiasm, spiritually and actively paving for them the path towards our National Home, Eretz Israel; from its ranks a most constructively creative youth appeared who is a glory of our people here, in Israel.

had dedicated it to the memory of his late mother, Shprinza-Necha Feld, of blessed memory, and brought it, with the assis tance of the Histadrut Fund Drive, to Israel.

Isidore Feld was instrumental in establishing the cash of "Gmilut Hasadim" for the Association of Jews from Rypin in Israel. This monetary fund, strengthened with a special fund drive, helped to plant trees in the Forest of Martyrs in Israel in the name of the Martyrs of Rypin.

May our dear friend, Isidore Feld, enjoy for many years to come a most prosperous and creative life to chair the various funds of assistance for the national and social revival, and may all his friends derive pleasure from his Jewish heart-warm and generous.


ZASWIADCZENIE

Komitet Żydowski m. Rypina niniejszym zaswiadcza, że ocalałe po wojnie księga Mojżesza /TORA/ napisana na pergaminie, zgodnie z powzięta uchwała z dnia 16 sierpnia 1945 roku postanawiono TORę przekazac naw własnosc mieszkancowi m Rypina ob. Bekierowi Mordce, jako pamiatka od pozostałych przy życiu Żydów m. Rypina.

Przewodniczacy

Sekretarz

Rypin, dnia 17 sierpnia 1945 roku

Certificate on the Redeemeng of the Scroll of Law from Rypin

Yosef Ronen

ISIDORE FELD, IN APPRECIATION

One of the heads of the "Landmannschaft" of Rypin in New-York, among the first to heed to every national and social event and plea in Jewish life, Isidore Feld, born in 1895, left Rypin in 1910 for the U. S. where he lives up to now.

For 16 years was Chairman of the "Landsmannschaft" of Rypin in N. Y. Before World War I organised in N. Y. the



Isidore Feld

"Maot Hitim" for the Jewish Community of Rypin and after the war organised help in sending packages of food, clothing and financial aid to Rypin.

After World War II, Isidore Feld came forward with help and assistance for the remnants of the holocaust in Rypin. Once again, it was manifested in sending food packages and monetary help, both personal and collective.

With great satisfaction it should he pointed out the bying of the Scroll of Law that was rescued from one of the synagogues in Rypin and brought to the U. S. Isidore Feld

feelings and is modest by nature. He is of course well versed in English, but his Yiddish, when he speaks it, is pure and flawless.

He contributes much towards Jewish institutions — both in personal effort and financially, and this he does with the utmost modesty. He has been to Israel three times alrealy and loves nothing better than to meet with "fellow-Rypiners" and to reminisce together "days gone by".

On the occasion of his 75th birthday, he allocated a considerable sum to set up a mutual help fund for former Rypiners in Israel.

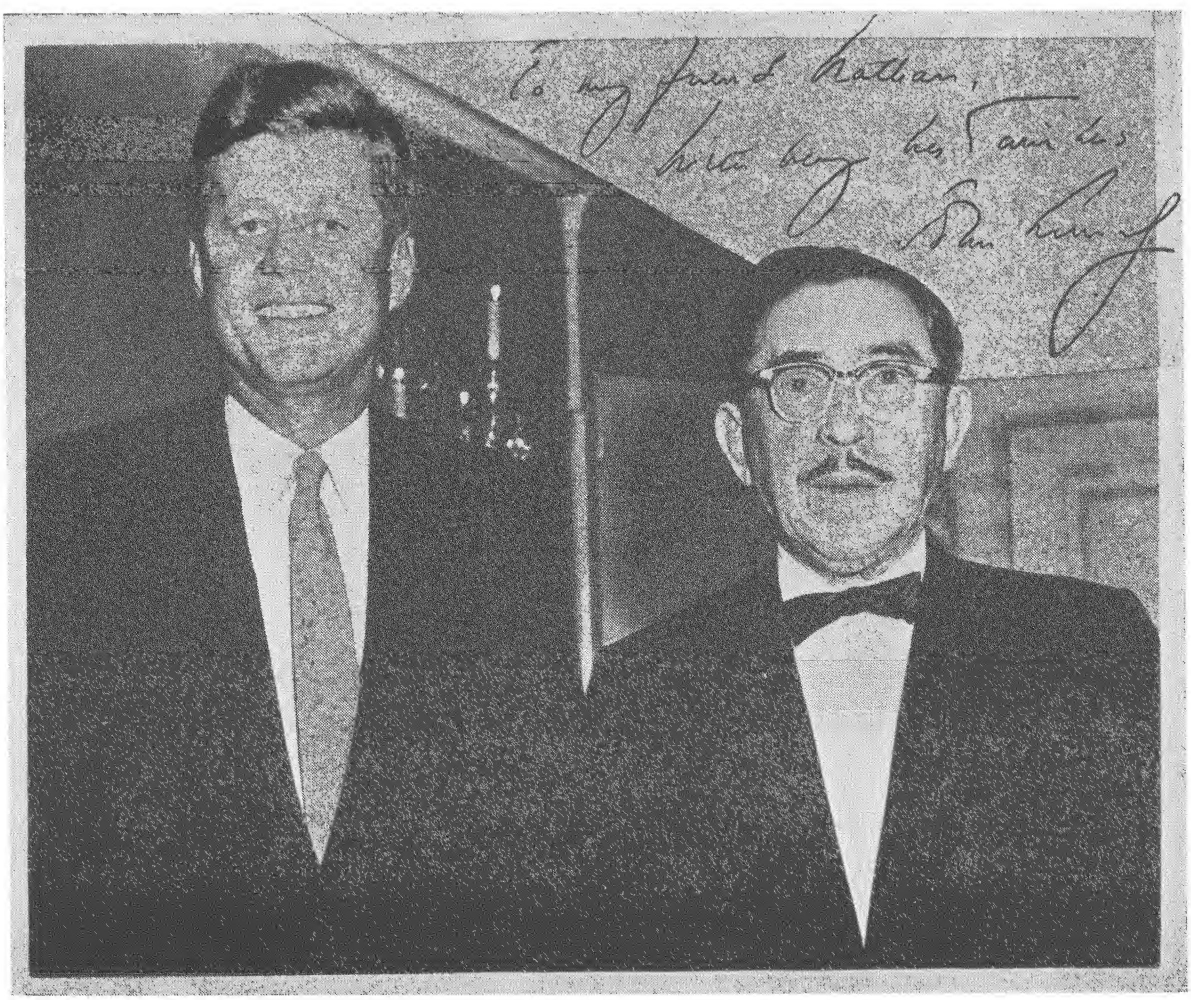
For the extent of his achievement, Nahum Israel has to thank, in no small measure, his loving and active wife Zipora, a neat, intelligent and understanding lady, who, in the course of a long, harmonious companionship, has been his true helpmate in every way.

I am sure I am expressing the true and sincere feelings of all Rypin people in wishing Nahum Israel, upon his 75th birthday, a long happy life and may he have strength and health in his old age together with his beloved wife Zipora.

white-collared workers. After years of strenuous work, Nahum Israel acquired his due place in American life and is today a well-established man.

Nevertheless, his success did not affect him in any way and he is still the same Nahum Israel with the warm Jewish heart ; nor did he forget the teachings of his early years, and to this day he greatly enjoys a lively discussion or debate on Jewish law.

He has been a true American for almost fifty years now and is a staunch beliver in his country's way of life and democratic institutions ; besides, he has deep Jewish national



Mr. Nathan Warsaw, a Prominent Figure in the Democratic Party of New York, with President J. F. Kennedy in 1961

Zelig Brown

NATHAN WARSAW, IN APPRECIATION

On the Occasion of his 75th Birthday

NATHAN Warsaw was born as Nathan Israel Warshawsky, son of Reb Itzik Warshawsky, a wealthy Chassidic Jew of Rypin, near the East Prussian border, in the then Russian part of Poland.

The boy's remarkable intelligence and devotion to study filled his father's heart with pride and great expectations and he sincerely hoped that he would see his son among the greatest Rabbies of Poland. After having been a brilliant student under famous teachers of Jewish divinity and law, he successfully completed his rabbinical studies at the age of seventeen.

However, he felt no inclination towards a rabbinical career, and being versatile and gifted as he was, finally devoted himself to commercial undertakings.

The writer remembers well the time when Nahum Israel launched a bus line between his native Rypin and Plock, the county seat. His ambitious outlook led him to order for this line a bus with such comforts as would be considered modern even today. Unfortunately, road maintenance under the Russian government was extremely poor and afforded no scope for such an enterprise.

This and other experiences proved to him that there was no future in Poland for his extraordinary talents. In the year 1913, he immigrated to America where he found the environment more favourable in which to activate his uncommon abilities.

Without benefit of formal college training, Nahum Israel's natural talent led him to invent several industrial machines and eventually to put up an enterprise which grew and flourished to a point where it employs hundreds of blue and

In Memoriam to Ch. & Sh. Posner

Inner eyes are following,
The dance of the shadows of the lights,
My memory allows me
To dwell in thought
Of my dear departed.

Yesteryears in the old country,
When the Chanukah candles were lit
Kindling the spiring of joy
Your children were singing and dancing.

And after the Chanukah holiday,
for a year it became a toy ;
They roughed it from boy to boy
„I wonder that it is not broken",
remarked our beloved Jakob,
Your oldest son.

He was honoured with this gift
during his visit
to his mother in Israel

Today the 21*st. December* 1962
it is my privilege
to relate the preceeding episode

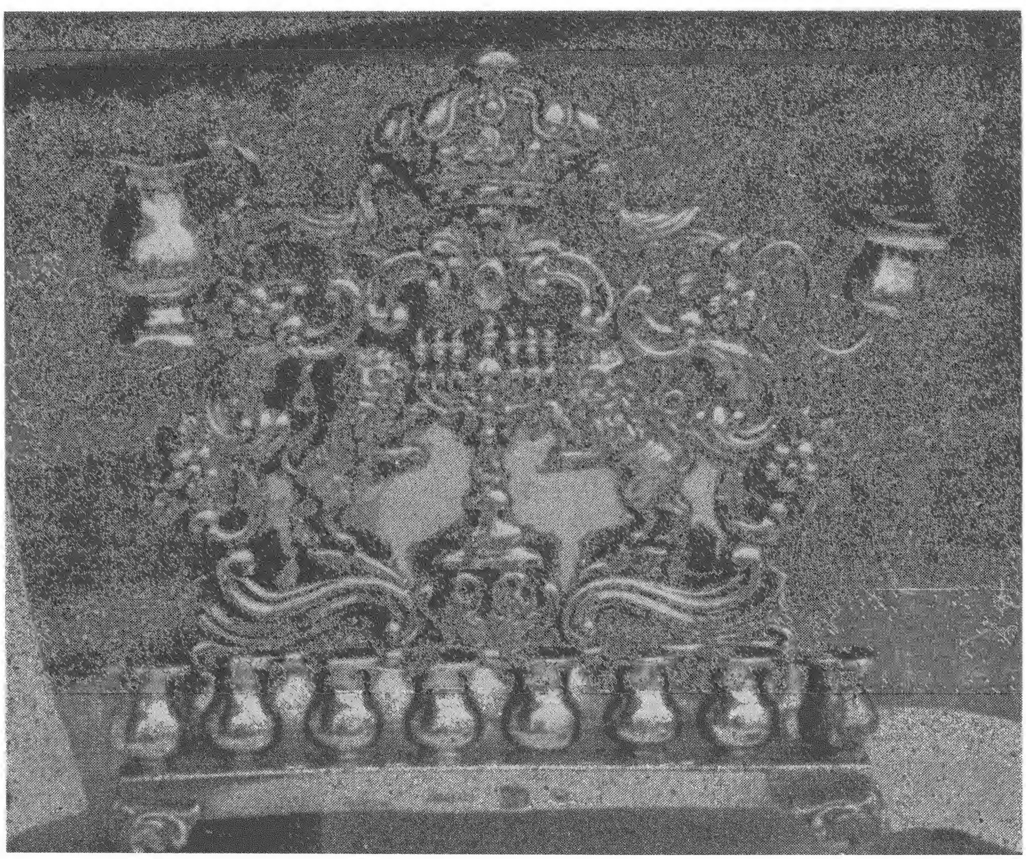
As the ship of life sails on
I bow in loving reverence.

Malka Sperling-Posner

IN MEMORIAM TO CH. & SH. POSNER

How curious the fate of things,
As of Man
Here on may window sill,
Half way around the world,
From whence it came
Stands your silver Chanukah Menorah
A gift on YOUR wedding day.

The ship of life sails on
It is my privilege
To light the candles today
The first day of Chanukah.



The Hanukka Menora. — A Wedding gift to Chaja and Samuel Z. Posner

Another thing that amuses me is the way we used to go to the bakery Saturday noon after the Shul and pick up the Tchulent, somehow everyone recognizing his own meal. Once in a while one would get the wrong pot and if the contents was better than his own he would usually keep it. But if it was the other way around, he would rush back to the bakery and demand the genuine article.

Other memories, are the frozen pump in the winter time, the black and white post that would go up and down over the bridge, the Russian Cerkwo with its deep sounding bells and the Park on the Piaskes with its gymnastic paraphanelia.

But coming back to names, here is a list that comes to mind. See if you remember them.

CHAIM ITZCHEK DER BAL HAGULE.
DER GRINER AVRUM.
DER LUMER SALMEN.
DER ROITER ITZCHEK.
HERSHEL SHOICHET.
DER TOITER JOSEF.
DER KLEINER ITZEKIO.
JECHIEL DER RAKER.
AVRUM PELEK.
DER HOICHER ICHASKEL.
AVRUM LEIB KAZVEN.
MOISHE KUTER.
AVRUM RACES
AVRUM KAPUSTEIE
MILUSH DER NAAR
DUVED CHANE GOLDES
DER MAZEK
ITCHE CHEMIO DER AKSHON

SMIEL DER JASHEK
DER PARECH
DER LECHTENZIER
JANKEF DER KMASHENMACHER
TUNE DAVAI
LEIB SHIME NICHES
DER BLINDER
DER SHTIMER
DER TOIBER
DER LUMER
DER REICHER
DER KARGER
DER BLECHNER
DER KLEZMER
DER SHAMES
DER GABE
DER ZIONIST
DER BUNDIST

All these were some of the peculiar names that were an important part of the daily life of Rypin.

I hope the above will give you just o few moments of happiness.

EFROIM LEAH ELLES

Fred E. Goldstein

RYPIN IN BYGONE DAYS

IT has been well over 40 years, since I left my Shtetel of RYPIN in Poland or Russia.

Of course I have many as well as unhappy memories of my childhood. Namely, Barmitzvas, Weddings, Parades, Zionist meetings, prominading up and down the sidewalks of the PRAGA and especially the hikes on weekends to the hills and woods at the western edge of town. And who can forget the warm unpasteurized raw milk direct from the cow right after milking.

Of course I also remember, deep mud, heavy snow, dirt, dust, poverty as well as funerals, fires, fights with shgotzim and most of all FILAT the feltcher who used to pull my teeth without any sort of anesthetic or even as much as an aspirin tablet after extraction.

But somehow we managed to survive, even a dose of GEHAKTE BANKES.

But the thing that amuses me most about RYPIN are the peculiar names people used to have in addition to their real names.

Naturally every one had a real first second as well as a third name. But these were reserved only for special occasions, like MENTREKES, Birth Certificates, Weddings, Funerals and so forth.

As a matter of fact the every day name had nothing to do with ones real name. Take for an example my own Mother, no one would ever know who Mrs. Leah Goldstein was, unless one said LIAH ELLES, or my Father Shieh der Hoicher or Shieh der Moilecher. But the above are mild in comparison. I shall mention a whole list of names with whom I am sure you are all familiar especilly the old timers.

who was often the butt of cruel practical jokes; and many others like them. For these little, insignificant people, who were nevertheless so much vital part of the community, a special Yiskor should be said, a special Kaddish recited.

Jews received the right to settle in Rypin late in the 18th century in order to stimulate trade and commerce. In 1779 the Jewish Community was officially recognized as a civic entity. The total population of Rypin numbered then about 1400; of these, some 500 were Jews. During its entire existence, for about 160 years, the Jewish Community was allowed considerable autonomy by the ruling authorities. There were good times and some not so good, but by and large the position of the Jews was fairly secure and stable.

Then the barbarians descended upon the town, and then came the tragic end of the Jewish Community of Rypin. May its memory be inscribed in our hearts and minds forever.

WHY should we remember Rypin? The question is hardly necessary; it practically answers itself. One might as well ask why should any proud people remember its heroes and martyrs? Such remebrance is vital for a people's sense of dignity and self-respect. This is even more important in the case of us Jews. What else did we have to sustain us for two thousand years? Without this living memory the very soul of our being would have expired and we would have ceased to be Jews, to be a people with a future. But we did remember and, in spite of the untold hardships, persecutions, pogroms and mass murders, we kept our heads high — we remained Jews, we remained a people with a future.

ment of a reservoir of books — the library. Then came the Beth Am — the people's home. Around it grew a rich network of activities — drama and music, lectures and recitations, social gatherings and dances. From the Beth Am came the words of inspiration and the sounds of songs which accompanied the young people on their way to build a new home in Palestine.

One thinks of Rypin, and what one remembers most is names — names meaning people. One remembers, of course, the names of the prominent citizens. But there come to mind names which somehow evoke an even more vivid, much warmer remembrance of the town — names of little people, humble people to whom Rypin was the whole wrold, the beginning and the end of the universe. And perhaps it is not even their names but rather the earthy quality of their being that makes one recall the true essence of the town which once was home. Remember the wretched little tailor who was never given an order for a new suit but was only permitted to remake or patch up old clothes ; the shoemaker who equally did not make new shoes but only mended old ones ; the poor old woman who would tend to her fruit stand on bittercold winter days and try to sell half-frozen apples; the dim-witted water carrier



Public School, 1926

titutions, the ideological and political leaders of the left, the right, and the center.

And in the midst of it all there stood the venerable figure of the man who, in the light of subsequent events, must be remembered as a prophet. For this man, though often faced with severe opposition and even ridicule, more than any one in the community sensed the great need for the fulfillment of the Jewish people in terms of its unique history. Let the name of this visionary and leader, about whom a great deal more ought to be written, be inscribed here with due reverence. The name : Shmuel Zavel Posner.

THE cultural renaissance in Rypin began shortly after the turn of the century. It was then that various cultural and social undertakings — in education, in drama and music, in political organization, in sports — blossomed forth like mushrooms after a heavy rain. It is impossible to do justice to all of them in the space of an introductory article such as this. Rypin, that tiny dot on the map (very often it did not even appear on a map), fairly hummed with activities in all areas of social life. In the political arena there functioned the several branches of the Zionist mavement, the Agudath Israel, the Bund, the Communist party. There were the Maccabi, Hashomer, Hechalutz. There was the musical society Hazomir—chorus and orchestra. There was the Drama Circle. There were the library and the Beth Am. There were Crynszpan's, Gutfeld's, Rozenowicz' schools, Hatechia, the Tarbut, Yesodeh Hatorah, not to mention the chederim and melamdim of older vintage, and eventually the Polish public school and the Gymnazia. So much was undertaken and so much accomplished in comparatively so short a time.

The library and the Beth Am deserve special mention, for they constituted the backbone and the plasma of Jewish life. The People of the Book needed books ; its whole history reveals a profound concern with books. And so it was in Rypin too that books became a focus of primay attention. In fact, the entire cultural revival there began with the establish-

where Jewish life was concerned. It was, as mentioned above, often a mixture of incongruous and contrasting elements — a patchwork of shadows and lights, a medley of pretense and real achievement.

On the one hand, for example, there was the melamed with his "bobeh maises" — tales of ghosts and evil spirits and wandering souls; there was the wearing of amulets, the practice of exorcisms and incantatations and all sorts of magical remedies against illness and other kinds of affliction; there was the young woman who would visit the library every day and take home a book to show her great interest in literature; and there was also the young man who always carried a volume of poems which he rarely read and hardly understood.

But there were, on the other hand, those who truly thirsted for knowledge, whose love of beauty was geniune, whose dreams of a better and richer life inspired them to perform yeoman work for the development of the community, for education, culture and progress. These were the builders of ins-



Public School and the Teacher Sonabend, 1926

rampaging peasantry. Except for a stray cat or dog, the market square is now nearly deserted. It lies quite dormant after day's hectic activities.

But the Marek was not merely a place for trading. It was the heart and the brain of the town in many respects; it was the hub of the town's political and social life; it was the place where important news and events were first announced and debated and then broadcast all over town; it was the meeting ground for the town's idlers and gossips; it was also the place where pious Jews would gather on a given night of the month to celebrate and bless the new moon; and above all it belonged to the children—in summer's dust and winter's snow, that is where they would assemble for outings and diverse games. That is where they were nursed in infancy; where they grew into childhood and adolescence and experienced first love and knew happiness as well as heartache; where they eventually matured to adulthood; and some drifted to far countries in the wide world; and many, alas too many, were driven away to slaughter.

This, broadly speaking, was the daily life of our ancestral town, a town very much like its neighbors and like many such communities in Eastern Europe, steeped in ancient tradition and superstition, adhering in many ways to the customs and usages of the Dark Ages, bizarre and colorful in its blending of the primitive with the worldly, yet striving to rise to the light of modernity. Eager to acquire culture and learning, starkly provincial but struggling to become cosmopolitan, and sometimes emerging from this effort looking somewhat like an overdressed matron. It was not a simple matter to convert from backwardness to progress.

IN this movement toward enlightenment, Rypin stood out rather markedly among the neighboring communities. It may sound like the boast of local patriotism, which often tends to exaggerate the virtues of one's birthplace, but it is a fact that Rypin ranked first among all the surrounding towns in cultural, ideological and political enterprise, especially

rises to a wild crescendo as the day advances. There is a trampling and shoving and rushing about as if the world were coming to an end.

And the peasants—they are here not merely to trade; they want to taste the pleasures of town life, to indulge in some uninhibited feasting, with kielbasa, rawboned herrings and vodka being the chief items on the menu. Here and there quarrels and fights break out; blood thinned with vodka flows quite freely. There is also laughter and singing and back-slapping. And business deals are concluded with a hearty handshake.

Evening descends, and the tumult begins to subside. The peasants depart—some poorer than they had come, some richer; some bloodied and dishveled; some still drunk and full of mischief. The merchants pack up, pull down their stands, close the stores, and retire to back rooms to count up the day's earnings or bemoan the losses and damages caused by the



„Hashomer Hazair", 1930

OUR tour through the town has of necessity been rather quick and far from complete. It would take volumes to tell the full story of the many places which constituted so vital and intimate a part of Rypin—to bring out its full color and flavor, to relate the history of every bustling nook and cranny. Books could be written about any one of a number of particular points of interest—the public park, Cholewinski's garden, the firehouse, Levitan's fields, Frenkel's little candy stand (the Budka), Filat's barber shop—to mention just a few. Each of those and many other such places played a special role in the life of the town and contributed in one way or another to the rich complexity of its social patter.

We who have traversed oceans and have come to know the world at large may be inclined to think of Rypin as a sedate little nest—a placid, slumbering, uncomplicated corner of the world. But the fact is that life in Rypin was far from simple. True, there were no subways, no ocean liners, no airfields, super markets, department stores or world's fairs. But there was plenty of agitation and turmoil; there was drama and excitment on all levels of existence.

Most of the town's vital activities centered on the market square—the Marek or Rynek. So perhaps we should spend a little more time in the market square before we take leave of little old Rypin.

It is Tuesday—one of the two weekly market days. Since early in the morning the square is covered densely with stands displaying all sorts of wares—ready-made clothes, shoes, hardware, farming tools, toys, and so forth. The stores surrounding the square, as well as those in other parts of the town, are also stocked with merchandise and are waiting for the day's business to begin.

From the outlying hamlets and villages peasants arrive with their produce—cattle, hogs, horses, chickens, ducks, geese, eggs, butter, grain, fruits, vegetables—ready to barter or sell. The market square soon becomes a jumble of human beings and beasts; human voices mingle with the bleating, grunting, mooing, neighing, cackling and quacking of animals. The noise

the dank, mysterious churches; let us then enter the firehouse—which also serves as theatre and concert hall; let us stop for a moment at the water pumps—three of them—rusty, noisy cranky—spurting water when they feel like it—often frozen and dry during the bitter—cold winter months; let us gaze from the little bridge into the lazily flowing water of the Rypienica—that poor imitation of a real river; now let us rest for a while in the public park or in one of the private orchards before resuming our wanderings through the town; and now let us stroll again through the hilly streets and crooked alleys; let us climb over wooden fences and upon slatted roofs of ricketty sheds and stables into sandy or muddy backyards, play games in fascinating lumberyards or in the ruins of the old flour mill; finally, if this be a Saturday afternoon, let us put on our best finery and go promenading on the Barbara, the Praga, up the Brodnica road to the "veldl" and to the "berglech", enjoying the Sabbath respite from the everyday toils and troubles.



The Committee of „Poalei Zion", 1929
Sitting, from right: Z. Feldheim, M. Broun, A. Kalma, Y. Kurzman
Standing, from right: A. Levkovitch, Y. Levkovitch, H. Konskowolski

as their place of origin. And so the memory of Rypin and of its Jewish Community will live on.

This article is written in the belief that it is important to remember the past and to identify ourselves with it. Our present is rooted in the past; our aspirations for the future are based upon our remembrance of the past. The survival of the Jews as a people and the revival of Israel as a Jewish state were made possible by the persistent clinging to and recalling of the past.

In Judaic tradition we have two established kinds of commemorative observances; one has a collective character; the other is of a personal nature. First there are certain feast and fasts wihch recall historical events of importance to the Jews as a people—Hanukkah, Purim, Pesach, Tishash b'ab, etc. This is the collective way of relating ourselves to our past history. Then there are the memorial services for the departed —the saying of Kaddish, Yiskor, etc. This is our personal way of remembering those from whom we derive our life. In this twofold way did countless generations of Jews keep up their ties with the past. And thus did we maintain our identity as a people and our sense of unity and national destiny throughout the ages.

For those who have not known Rypin from personal experience—and even for those of us who were born and raised there—let us try to evoke a picture of the town both in its physical and social aspects. Let us therefore try to envision a typical East European shtetl—that quaintly picturesque town made famous in the writings of Mendele, Sholem Alechem, Peretz, Sholem Asch and other chroniclers of Jewish life in the 'old country", and also romantically depicted in the paintings of Marc Chagall and others like him.

Let us descend for a brief visit upon that huddle of one —and twostoried dwellings made of lumber, clay bricks and mortar, with thatched or tar-papered roofs; let us also note the few "modern" buildings interspersed here and there; let us walk into the "big" shul and into the squat, dilapidated "besmedrish"; let us look into the steaming mikvah and peer into

Szymon Laks

REMEMBERING RYPIN

HERE is a book dedicated to the memory of a town and a community. The town itself still exists. The community in question—the collective of people once known as the Jewish Community of Rypin—has ceased to exist, having suffered the tragic fate of many such communities in various parts of Europe—annihilation at the murderous hands of hate-driven barbarians.

Still, the memory of that community must be kept alive so long as there is a Jew alive who claims ancestral derivation from it. Fortunately there are, and will continue to be, many such people who can relate themselves to Rypin



„Hehaluz", 1927

Sitting, from right: N. Levy, K. Monter, R. Shiranski, A. Surgal, Y. and M. Braun
Standing, from right: Y. Rosen, Z. Surgal, H. Krupjarz, Y. Rabi, Karnshin, B. Mencke, A. Levkovitch, Z. Gutentag and Z. Shtanka

4367 in the Rypin district; in the town of Rypin itself the Jews numbered 1706 out of 4735 inhabitants, making 36% of the total population.

According to the report of the Joint committee which began working immediately after the end of the first world war in 1918 there were 3300 Jews out of 9000 inhabitants in Rypin. 500 of these were indigent and homeless. There were two hospitals and one Jewish soup-kitchen in the town.

In the first Polish census in 1920 the Jews of the Rypin district numbered 5258. Out of 11,319 inhabitants of towns there were 4767 Jews (42.1%) and in the villages there were 507 Jews among 67,041 inhabitants (10.8%).

Out of 7,234 inhabitants of the town of Rypin there were 2791 Jews (38.6%).

From 1919 to 1939 the Jews took an active part in the public life of the town.

From 1929 to 1939 the following representatives of the Jews were elected to the town councils:

Town Executive : Members of the Council

1) Bezalel Stenczel, watchmaker, member of the town council
2) Shlomo Stenczel — frame factory owner
3) Shmuel Pessah Gurman — ironmerchant
4) Shimon Luxembourg — merchant
5) Shlomo Braun — timber merchant
6) Mr. Bornstein — merchant
7) Michael Levi
8) Yitzhak Braun
9) Dr. Bronz — doctor

All these were killed by the Nazis between 1939 and 1941.

AFTER settling in Warsaw as a doctor he published in "Hatsefira" for almost weekly for twenty years articles on medicine, particularly preventive medicine, in an easy style understood by every reader, in the form of a pleasant chat. He attempted to find suitable expressions in Hebrew for medical terms, and to present them to the ordinary reader in a popular form.

In 1889 he published his articles in Mishmr-Hariuth "Guardian of Health", which became a popular book.

After his book appeared he wrote short articles in "Hatsefirah" called "Boughs from the Tree of Life", which were a kind of medical chronicle in which he wrote in an easy succinct style about new discoveries in the field of medicine and innovations in hygiene. He published these articles every week until his death.

Dr. Frankel, who was one of the most famous doctors in Warsaw, was popular with the Jewish masses because of his kindness and this readiness to help and treat the poor without fee.

After the death of the author "Hanatz" (Tsvi Hirsch Neimanovitz), who edited and wrote a weekly chronicle ("Brosh Homiot"), Dr. Frankel wrote at Nahum Sokolow's suggestion a weekly chronicle signed "The Eternal Wanderer".

Dr. Frankel was also a friend of Yitzhak Leib Peretz, and participated in his compilations "Die Yudische Bibliothek", which appeared in three volumes from 1891 to 1895.

In the 19th century the Jewish population grew from 315 persons (out of 405 inhabitants) in 1808 (77.8%) to 731 out of 1,855 (39.4%) in 1827, and 1054 out of 2.272 (46.7%) in 1857.

According to the statistical operation carried out on the initiative of Jan Bloch, in which instructive material was collected on the part played by the Jews in the economic life of the Polish Kingdom, in the Rypin district, which in those years was included in the Plock government; there were 3410 inhabitants, of whom 1245 were Christians and 1156 Jews. In 1897 the Jews numbered

According to family tradition, he did this despite the suffering the Hassidim had caused him, for he realised that the Haskalah led to assimilation and he therefore looked to Hassidim to heal the breach.

In spite of all this, the work of Rabbi Gutentag in the Cultural field left a deep impression on his community.

In the second half of the 19th century there could already be discerned the budding of the Haskalah among Jewish youth, who longed for the broader fields of Europe. There were already enlightened men like Aharon Carmel and the teacher Kalman Pivobarsky, who encouraged the young people to read Haskalah and scientific books. One who was prominent both as a doctor and a Hebrew author was Dr. Israel Frankel (1857-1910), who was born in Rypin to Moshe David Frankel in 1857. In his home he received a traditional education, and studied the Talmud and the codifiers with instructors in a religious school. Because of his teacher Kalman Pivobarsky — who himself left Rypin and went to Germany, where he studied medicine and later became a doctor in the Russian army—he began to read Haskalah literature, and thus there awakened in him the ambition to study science. But he was compelled to do this in secret.

The cultured Aharon Carmel, his uncle, helped him to leave Rypin and go to Wloclawek where he studied with Rabbi Karu. At night he concentrated on studying for entry to a secondary school, and in 20 months succeded in passing the entrance examinations and joining a secondary school. After a short time he transferred to a classical "gymnasium" in Plock, where he completed his studies with distinction. He did not neglect his Hebrew studies. After matriculating he went to Warsaw and studied medicine in the University. In 1885 he qualified as a doctor.

In Warsaw he specialised in internal diseases. Despite being so busy, he did not neglect his interest in Hebrew literature. He was a lover of the Hebrew language, and while still a medical student wrote Hebrew articles for " Hatsefira" on the natural sciences, medicine and hygiene.

to the seventies of the 19th century. He was a descendant of Rabbi Yom-Tov Heller, who wrote the "Yom Tov Supplement", and was also a scion of the author of "Tueri Zahav" ("Golden Columns"). He was a learned man and innovator in Torah studies. He also knew several languages—Russian, Polish and German—and was learned in the general sciences. He maintained contact with the German communities over the border, and was invited there to preach to the membere of those communities. He was also requested to serve as Rabbi there, but refused because he did not want to leave his community.

Rabbi Gutentag was active in public life, and was on friendly terms with the leaders of the Polish population and the local Polish priest. When the insurrection broke out in 1863 he was one of its sympathisers and supporters, and according to family tradition even delivered patriotic speeches in Polish to the rebels.

This conduct met with the opposition of the Hassidim of Kock and Gur, who formed a considerable part of the Jewish population, and who regarded him as a sympathiser of the Haskalah—which alarmed them—against this background there broke out a quarred with all its attendant manifestations.

In those days it was customary for the Rabbi or his wife to sell yeast and Sabbath wine. In this way they gain part of their livelihood, for the community was unable to pay him a full salary. The Hassidim called for a boycott of such purchases. Apart from jeopardizing his livelihood they scorned and slandered him. All these deeds of his opponents did not deter rabbi Gutentag. But they did not rest, and did not shrink from denouncing him to the authorities during the insurrection as a rebel.

During the insurrection the Rabbi cooperated with the Polish priest and they formed an interim government. After the rebellion failed the Rabbi fled to Berlin, whence he returned a year later.

For many years there prevailed strained relations between the families of the Rabbi and his opponents.

Before his death he commanded his children and grandchildren "to accept the way of Hassidim as the way of Judaism".

a toleration tax of 2½ to 10 thalers per family, a marriage tax and also general taes.

THE heaviest burden was the tax on kasher meat. In there was set up in Rypin, by the decree of the governor, instead of the community a synagogue commission Dozor-Boznicy possessing limited authority and subordinate to the Government commission for internal affairs, religion and education in Warsaw. The commission was headed by 3 inspectors (Pozors) who were elected for 3 years. The commission prepared, together with the Rabbi, a budget for the needs of the commission for the whole year:—the synagogue, the houses of prayer, the salaries of the Rabbi, religious court judge, cantor, the synagogue attendant, watchmen, the secretary of the community, poor relief, and the maintenance of the sick in hospitals outside the town if there were no hospital on the spot.

The budget was covered by the income from the bath-house and ritual bath, payments for weddings, circumcision, funerals and community taxes (Skaldka prznymusowa) of the Jewish inhabitants according to their property and earnings.

During this period the town, which in 1808 had 405 inhabitans, grew till it was populated by about 2,000 inhabitants with a considerable number of houses.

Jews played a substantial part in the development of the town. They concentrated in their hands the trade within the town and its vicinty, as well as the export trade in farm produce and leather.

The proximity of the town to the German border and the local Jews' trade connections with Germany had no small influence on the cultural character of the Jewish trading class. Even though on the surface they did not appear as supporters of the Haskalah, it is not impossible that their connection with German Jews led to a spiritual ferment among them and that they "peeped into" the Haskalah literature and German books.

This ferment was expressed in the days of Rabbi Nahum Menashe Guttentag, who served as Chief Rabbi from the fifites

the Jews of Rypin, the meaning of this regulation was the destruction of the trade which had been promised them in the privileges of 1779. After the abovementioned regulation had been published, the representatives of the communities gathered at Kielcewo to determine the attitude of the Jews to the regulation and the results to be expectd from it for the Jewish masses.

Those assembled there saw first of all a danger in the restrictions on the extent of trade and the crafts, and also in the proposed amendments in the field of education which were not to their liking. The marriage fees which were intended to restrict the natural increase of the Jews aroused fear and doubt among the Jewish leaders.

The assembly decided to appeal to the King and his ministers, and in order to prepare the necessary money for expenses, every community, large or small, was exhorted to give "the value of a third of the head-lax—which is one Polish gulden per person".

In October 1797 the Jewish delegation appeared in Berlin, and after negotiations received on the 20th November. 1797, the reply of the Government, including a number of eased conditions for the benefit for the Jews.

In the course of time the officials realised that in many cases the clauses of the regulation need not be implemented, so they stopped the expulsions from the villages—which had also severely affected the Jews in the vicinity of Rypin—and permitted residence in all the towns as well as the membership of Jewish craftsmen in guilds, and also eased conditions for obtaining pedlars' licences. These benefits were again annulled in 1800.

The occupation by the Prussians continued until 1806. after their defeat in the war with France.

In the days of the Duchy of Warsaw the Jews of Rypin suffered like all the Jews of the duchy under the heavy burden of taxes. Apart from a food tax and a meat tax they also paid

There was laid down in 5 chapters (71 clauses) the arrangement desired by the authorities and the policy of the Berlin government. According to this, the right of residence in the new areas was permitted to Jews who were already dwelling there at the time of the conquest, and who had a regular occupation.

New taxes were levied on the Jews. Apart from the Polish polltax which was raised from 3 to 10 gulden, they were obliged to pay : 1) a toleration tax of 2½ thalers every fourtheenth day, if a Jew came to a place where he was not numbered among the permanent residents. 2) the protection tax for the privilege of living in the state and engaging in an occupation, in accordance with the assessment of the minister of the district. 3) Marriage licence fees. Heiratsuzen from 2 to 150 thalers according to the assessment of the minister of the district.4) Army tax imposed on every Jew without distinstion, from the age of 14 to 90, of I thaler and 16 groshen a year. Only volunteers for the army were exempt from this tax. 5) Stamp tax (Stempeisteuer) on Hebrew figures, Rabbinical documents, etc

CCORDING to this regulation, the rights of the community and Rabbinate were limited to religious affairs only and the adjudication of the Rabbis was annulled completely

All suits and claims had to be brought before the general courts. The staff and the leaders of the community, the Rabbi and religious officials, were appointed by the authorities. The community was forbiden the use of excommunication, punishment and methods compelling the Jews to obey its orders. Matters concerning ritual slaughter and the sale of meat were taken out of the hands of the congregation and handed over to the slaughterer.

In effect the community was divested of all content and turned into a tool in the hands of the authorities.

The regulation was of course received by the Jewish public with feelings of fear and apprehension with regard to

them to invite butchers and one baker. 3) to buy buildings and plots of land for guilding next to the pond. 4) they must pay taxes like all other citizens. 5) their law-suits should come before their own (Rabbinical) court, and in case of disobedience the mayor would extend his aid. 9) they were to be allowed to use their own cemetery.

THIS charter formed the basis for the development of Jewish settlement, and promised Jews rights of permanent residents with the right to trade, acquire buildings and plots of land, and also the right to their own organisation. A special quarter (Targowo Street) was given to the Jews.

On the basis of the charter the Jews arranged their communal organisation, and founded a religious academy with 5 scrolls of the Law and a number of books.

The community had its own cemetery. It is traditionally related in the community that the graves of great Jews were there, but their names are unknown. This belief is based on the instructions of the Rabbi of Brodnica to bury him in Rypin, for the cemetery there was the resting place of great men.

In the sixties of the 18th century Rabbi Mordechai Lorshe left Rypin and received the surname Rypiner. His son Zvi Hirch was born in Warsaw in 1770. In 1790 he moved to Ravicz and is the ancestor of the Ruppin family.

In the days of Prussian rule the economic situation of the Jews of Rypin was similar to that of the other towns under Prussian occupation.

The community was burdened with debts, and the artisans were without a livelihood.

From a legal point of view, the government recognized the existance of the privileges of 1779, but only temporarily. After a time they annulled the special Jewish quarter. A decisive change came about in 1797.

In a regulation issued on the 7th April, 1797 : General-Juden-Reclyent fur sud und neu-ostpreussen.

villages there were 36 Jews, divided according to the following districts:

Chrostkowo	8 villages	13 Jews
Rogowo	13 "	19 "
Radomino	3 "	5 "
Roz	16 "	40 "
Sadlowo	10 "	30 "
Rypin	19 "	36 "
Zalh	11 "	16 "
	80 "	159 "

In the period when the Polish cities waged war against the Jews, demanding the limitation and even abrogation of their right to reside there and engage in trade and crafts, and for this purpose even banded together in order to carry out jointly their policy against the Jews — it was precisely the municipality of Rypin which tried to attract Jews, promising them the privileges of permanent citizens. Apparently in view of the depressed economic situation of Rypin its townsmen saw in the Jews the element which could contribute toits economic improvement and stabilise its position from the commercial point of view, especially after King Poniatowski permitted it to hold three annual fairs. A short time after the granting of this royal privilege, the municipality decided to grant a charter to the Jews.

The townsmen themselves, on their own initiative and out of a desire to improve the economic situation of the town attempted to get Jews to settle there.

In 1779 the municipality issued, with the approval of the king, a special order stating that with the agreement of the municipal bodies they had reached the decision that it was desirable that the Jews residing in the town should be recognised as citizens of the town with rights for themselves and their heirs, for the purpose of expanding trade in the town. For this reason they had decided to bestow these rights on them : — 1) to conduct trade in textiles and in all goods weighed on scales or measured by the cubit. 2) to permit

The occupying authorities placed an adviser at the head of the municipality, and next to him the mayor.

In 1916, elections to the town council were held in accordance with a law published by the Governor-General Von Beseler, and nine members were elected.

The municipality succeeded in achieving several objectives for the benefit of the town, such as electricity works, which began operating in August 1917, and also the annexation of the village Piaski to the town.

On the 11th November, 1918, the German forces in the town began to collapse, the Polish military organisation seized power.

On the 31st August, 1919—under the restored Polish Government—elections were held to the 24-member town council. 15 Christians and 9 Jews were elected. At the first meeting of the council on the 6th October, 1919, Joseph Bodaznovski was elected mayor, assisted by a municipality of 5.

With this there began a new era in restored Poland.

B.

JEWISH SETTLEMENT

IT cannot be established when Jewish settlment in Rypin began. It is known that Jews already dwelt there in the 16th century, and in the survey ilustragja of 1564, in which 700 inhabitans of the town were enumerated it was reported that among the inhabitants were several Jews, without their exact number being given.

Because of the depressed situation of the town, Jews were not attracted to it.

From a list of the population in the diaconate of Rypin we learn that 80 villages subject to the Catholic church of Rypin there were, apart from 4704 Catholics and 1092 dissidents, 150 Jews, some of them in the town Rypin itself, and in 19

Under the command of Valerian Ostrovski there were organised in the neighbourhood of Rypin squads of Polish fighters of 800 men. On the 4th February, 1863, they attacked the Russian forces in the town and succeded in capturing it —but not for long, as after several days they were compellled to retreat. Of course the Russians avenged themselves on the inhabitants of the town and caused them great suffering. In April 1863 and March 1864, squads which had been organised in Prussia attempted to cross into Rypin, but without success. After the rebellion life returned to its usual course. The town expanded and the number of its inhabitants continually increased.

In 1880 there were 58,000 inhabitants in the Rypin district. Of these, 54,991 lived in villages outside the town Rypin.

In the eighties and nineties factories were set up in the town and district, employing a considerable number of workers, as well as two brandy distilleries, three breweries, two tanneries, 24 brick works, two soap factories, 1 for oil, 5 for vinegar, 6 for iron tools, 2 steam mills, 31 water-mills and windmills, 5 sawmills. The value of their produce was 191,440 roubles. Apart from this, there were 684 workshops with a production of the value of 42,053 roubles.

In the days of Russian rule the administration of the town was in the hands of the Russian government. At the head of the town was the mayor, who was appointed by the governor and assisted by advisory officials.

IN the outbreak of the first world war there was a change. A citizens' committee was organised in the town to carry out governmental functions and occupy itself with maintaining order. On the 24th August, 1914, the Germans entered the town. Up to November 1914 it passed from the hands of the Germans to the Russians and back again.

At the end of November 1914 the town was conquered by the Germans and remained in their hands up to November 1918.

In 1789 there were 72 houses and 250 inhabitants in the town. 112 settlements belonged to the Rypin district.

According to the report of June, 1793, on the department of Piotrkow a distric tax office was established in Rypin with six advisers, and it covered Rypin, Dobrzyn, Plock Borownik, Szrensk, Wyszogrod and Bielsk.

In the report Rypin was decribed as being like the other towns, badly built and with its inhabitants in state of poverty. The lack of artisans was particulary emphasised. The head of the department made a number of suggestions to the King for improving the economic situation, a programme for building in the towns and also suggestions for improving the cultural and educational position.

Rypin served as a district capital for 112 inhabited places. At the head of the district was the State Counsellor Von Zisch, who was elected by the representatives of the provinces, and his assistants were Rndrat Tobian (tax collector) and the knight Grodka and a messenger.

In 1807 the town suffered in the Franco-Prussian War. It was destroyed by the armies passing through it.

Only in the days of the Principality of Warsaw, and later in the days of the Kingdom of Poland, did the position improve and the town become a well-known centre of commerce.

In the 19th century public and educational institutions as well as factories were established there.

In 1808 there were 405 inhabitants in the town; in 1827, 1427; in 1830, 1619. In 1838 there was already a boys' elementary school in the town.

In 1857 (on the 27th September) a fire broke out in which 89 houses were burnt, and 208 families left homeless. The restoration of the town was completed in 1859 in accordance with a plan which had been worked out. In 1862 there were already 256 houses and 2904 inhabitants.

The events of the revolution of 1863 left their mark and their particular imprint of Rypin too.

But in the days of King Zygmunt Augustus a change took place. On the initiative and with the help of the king the walls of the town, which had been destroyed in the days of the wars with the crusaders, were restored, the number of estates was increased and through this its revenues were stabilised. The town was made the capital of the district (Starostwo), with a Castelan at its head.

In the winter an army post with an infantry regiment was established. A court of law was also set up for the whole Dobrzyn province. In accordance with the constitution of 1593 assizes were held here three times a year, two weeks after the assizes of Lypno.

The concentration of the authorities and their offices in the town increased the possibilities of development. In particular it attracted new residents and improved the economic situation for the citizens' benefit.

In the 17th century the fairs held at Rypin were already wellknown; they made a substantial contribution to its growth and expansion.

In that century Rypin was district centre with two towns and 115 villages. 112 settlements belonged to the Rypin district.

The economic changes half-way through the 18th century brought in their train the decline of the town to a tiny poor townlet, but through leasing it, holding fairs and settlings Jews they succeded in improving the economic situation.

In 1763 the castellan Mikhail Podosky leased the town and its holding for 5601 gulden. By a decision of the Sjem in 1768 the law-courts were transferred from Borownik to Rypin. In 1778 King Poniatowski permitted the holding of three annual fairs—on the 23rd April, the 28th October and the 28th December.

AFTER the partition of Poland, Rypin came under Prussian rule. It was one of the few towns worthy of the name, and was therefore fixed as the seat of the district courts, the chief salt warehouse and an army camp.

blacksmith, weaver, butcher, fisherman, tailor and cobbler—as well as to maintain a mill with a pond. In 1349 Tylu served as mayor.

Germans and Poles responsed to Eberhardt's appeal. In a short time the town was established, the prince's palace and a church were built, and around the town a wall with two gates, east and west. The town received 23 Chelmno wluki.

By a charter of the 24th June, 1345, the town also obtained a number of sources of revenue and privileges, exempting it from all obligations and taxes for 10 years.

In 1349 the town was permitted to build mills on the River Rypianica. The town began to develop. In particular there was a growth in trade and in the number of artisans organised in guilds.

But the development of the town did not continue for long, as a result of the oppressive taxes of Prince Wladyslaw Opolski and a wave of attacks by the Crusaders, who conquered the town in 1391 and set fire to it.

Ii these years—up to 1409—the town suffered greatly from them. Only the Polish victory at Grunwald put an end to their invasions.

THE town was completely destroyed, and it was in a sorry state from every point of view for nearly a hundred years.

But in 1525 King Zygmunt the First granted the town a number of privileges with the object of improving its position and increasing the number of its inhabitants. The town recovered slowly, and in 1564 numbered 700 souls, mostly small farmers, pedlars, shop-keepers and artisans—cobblers, tailors and carter, blacksmiths, weavers, potters, bakers, tanners and tinsmiths. They paid taxes of 10 gulden, 24 groschen, and 70 gulden for beer, meat and brandy. There were only 30 houses in all the town. Despite the easier conditions granted by the privileges, the town did not progress.

died without heirs. But it was not for long, as in 1396 Wladyslaw Opolski handed it over to the Crusaders as security for an amount of 40,000 gulden.

By the treaty of Racions in 1404, King Wladyslaw Jagiollo got back all the province and annexed it to the kingdom All these events also affected Rypin, which had already been annexed to the Dobrzyn province in 1235.

After the Lithuanian invasion and the fire which destroyed the whole town, Prince Wladyslaw of Dobrzyn became impatient at the situation and resolved to build the town and palace in an entirely different way and in a different place for reasons of security. He chose an area two kilometres from Staro-Rypin. On the island between the swamps and lakes was a village named Rypino, and there he chose to build a fortress and establish a town inside it.

On the 24th June, 1345, he granted the place a charter as a town, and brought in settlers. Among these was the German Eberhardt, who received the charter for establishing a settlement, as well as a tract of land (210 morg). He was promised half of the law-court fees, a third of the income from trade, free tree-felling in the forest and free fishing in the River Rypianica. In the charter it was laid down that part of the rent from housing, cloth shops, bakeries and shoemakers' shops should be utilised for the needs of the town. The inhabitants were exempted for ten years from all levies and taxes (every citizen was obliged to pay 6 dinars on every plot of land after 10 years). Of this sum, the town was to get 2, the head of the township 2 and the prince 2.

By the charter, the town was allowed to keep a bathhouse, half of the income of which was fixed for the needs of the town and the other half for the head of the township. In exchange, all the prince's court were promised the right to bathe forever without payment. The inhabitants were given the right of free fishing in the river. Moreover, a hospital with 12 beds was established in the town in memory of Prince Zyamyovit. This hospital received a permit to make and sell beer and meat, to manage an inn, and also to settle artisans on its land—a

an orderly fortified town. The historian Jan Dlugosz mentions it spetifically. (Fortresses and their Royal Holdings, Rypin).

In 1139, upon the partition of the kingdom by Boleslaw the Wry-Mouthed among his sons, Boleslaw the Curly-Haired received the province of Dobrzyn together with Chelmno, Mazover and Kujawa. All these were also inherited by his son Leszek, who being childless bequeathed them all to Kazsimierz the Just, whose heir was Konrad of Mazovia. Wishing to make his estates safe against the attacks and incursions of the idol-worshipping Prussians, upon the advice of Kristian, the head of the Cistercians of Ulowa near Danzing, he created a guard of priests from Dobrzyn and in the charter of the 4th July 1222 he handed over to them the palace at Dobrzyn and the lands between the river Kamienica and Chelmia. This was of no avail. The Prussians declared war on the friars of Dobrzyn, and after a battle lasting two days they won a battle near Brodnica. In 1229 they destroyed the palace at Rypin and Dobrzyn and devastated the whole area.

In 1228, Konrad invited the Crusaders to defend his estates against the Prussians. According to the charter of privilege of Dankov of the 2nd September 1236, Rypin was annexed to the province of Dobrzyn. At that period the town suffered almost yearly from attacks, invasion by the Prussians and from 1286 by the Lithuanians, and from fierce battles in which a considerable number of the inhabitants of the town were killed.

AFTER the severe defeat inflicted on him by Giadomin in 1323, in which about 3,000 men were slain and 20,000 taken captive and all his estates burnt, Prince Wladyslaw requested his uncle, King Lokietek, to grant his another principality for his lifetime. The latter gave him the principality of Lenczyca. From that time on, Lokietek and Kazimierz the Great claimed their rights of possession of the Dobrzyn province. In 1343, Kazimierz obtained the province by an agreement with the Crusaders signed at Kalisz, and before his death bequeathed it to his grandson Kazimierz, Prince of Szczecin. In 1376 the Dobrzyn province was restored to the kingdom as Kazimierz

Dr. M. N. Gelber

HISTORY OF THE JEWS OF RYPIN

THE town of Rypin, also known as Odelka, is one of the oldest inhabited places in Poland. In pre-Christian times Rypin was covered with great forests and surrounded by valleys and scores of lakes, rivers, springs and swamps.

Settlers from Mazovia, Kujawy and Pomorze began to penetrate these regions. The Slavs were attracted to them because of the abundance of fish and animals and the fertile soil.

In the course of time they settled in the area of Staro-Rypin and founded a settlement which they called Ripino. According to some research scholars the origin of the name is the Latin word r i p a, meaniig bank or shore, since the town spreads over a river bank (which does not tally with the facts). However, Staro-Rypin did cover the bank of a stream. Other scholars claim that the name derives from quite a different circumstance. There came to Staro-Rypin in very ancient times a settler who had apparently been sent by a prince named Rypa. He chose that place and founded, either on his own initiative or at the command of his prince, the settlement which in a short time became a fortress against Prussian attacks.

Baleslaw Chrobry raised the settlement to the status of a fortified town, with a number of farming villages and a number of privileges in a document to the Benedicting monastery established by him. It is stated there that the fortified town of Rypin was obliged to levy 9 dinars on every ninth animal and ninth fish. In the same document it is also mentioned that fairs were held in the town and that it had an inn, two mills, artisans and even a palace and a bathhouse.

There is no doubt that in that period Rypin was already

THE Jews of the area absorbed something of the romanticism of those Poles who fought against the repressors of Polish nationalism.

At the same time the geographical scenery and the spiritual climate did their work, knowingly and unknowingly. In the following pages the readers will find — they who were educated in our city, and others whose children know only its name but have the sentimental curiosity to urge them to turn over the pages of a book devoted to the native place of their parents — a rich and varied picture of a city, a gallery of different and strange types, and can breathe the air of a world that has disappeared and been irreparably destroyed.

Who can in his imagination describe Ripin without Jews : the synagogue and the adjacent school like a heap of ruins, on which probably new buildings have arisien ; Praga Street ; the Brodniza Road without Jewish walkers on Saturday afternoons ; the desolate Shomer Ha'tzair cell where songs died away and discussions got choked ; the market without Jewish peddlers on Tuesdays and Thursdays; the absence of Jewish children hurrying up to the "Heder", afraid to pass by the church lest they might be kidnapped and baptized by force, standing lest they might be kidnapped and baptized by force.

Nor are there Bible studies any longer in the repaired room of my teacher Rabbi Yeshaya Gottfeld — teacher, poet playwright, with his lot of troubles — out of a book, which I well remember, presenting a picture on the first page (if I am not mistaken) of a huge sun shooting its rays in all directions, and in its extreme left, a Jew behind his plough in the land of Palestine. No more do the hearts of children throb with a feeling of pride, the beauty of a dream, and the thrill of yearning...

I recall that, while I was a boy of about eight, on my way to the school at Piaski Street, near Blaustein's shop, down towards the bridge, I saw the blue white flag on the occasion of the opening that day of the Hebrew University on Mt. Scopus near Jerusalem. Who could then predict that a day would come when I should be the first, as the son of Rypin, and Professor of History of this University, to be assigned the task of saying the mourning obituary on the destruction of the martyred community of Rypin ?

in a I.W.A. party, and enjoy the hearty blessing of the late Yosef Opatoshu, author of "Polish Forests" which are in fact the forests of Ripin and the adjacent Malava where the late Opatoshu was born (and where also Victor Alter, the Bund's leader, fell martyr to Stalin).

The late Shalom Asch I did not see face to face, but everybody knew the prodigy from Kutna. As to Isaac Grunbaum from Plotzk, some years ago I reminded him in a conversation of his visit to Ripin at the end of 1920 on the occasion of an evening address for the final elections. He was received by a vast audience in a timber store premises of the Korewas ; and when the great leader stood on the balcony to speak, in Yiddish the "goyim" who gathered in hundreds began to shout and throw stones. The crowd diffused in all directions. Later the same evening (I was still a small boy then) I was excited to see a car (still a rare thing in Ripin) stopping near one of the houses at the old city gate, and the honourable men of the Ripin community carrying on their very hands their beloved elect to the house where he had to speak to an invited audience. I shall not speak much about my coming into contact with the Israeli Premier, David Ben-Gurion, the man from Plonsk, midway between Ripin and Warsaw.

I have thought, more than once, of the question whether there is a common denominator for these personalities, and whether it is possible to show common characteristics in them as representatives of the Jews of our area, but said to myself that it might be possible to speak about a common Jewish style or text. In the personalities I have listed were prominent not the erudition or biblical keenness of Lithuanian Jews, nor the elasticity and the manners of, for example, Galician Jews, but such characteristics as sharp imagination, strong vision, fountains of romantic feeling, great idealistic tendencies, a much-developed sense of self-respect, and a knightly spirit that was ready to respond. These characteristics were not a little emphasized by the fact that in our area the Jews were relatively more attached to the land than in many other areas, and that relations with the Gentiles (that is, the aristocracy on the one hand and the peasants on the other, but not the townspeople) were more friendly than in many other places.

It would be shocking to think of it to-day, but the pre-Hitlerite relations between Jews and Germans in our vicinity were friendly. Most famous are the 1914 leaflets in Yiddish of Gen. Ludendorf (later Hitler's friend and his follower in the zoological anti-Semitism), and those, in Hebrew and Yiddish, dropped in those days by aeroplanes ("Here comes the Redeemer")...

In the twenties, Jews and Germans stood together on election lists. Out of those Germans rose such who, during the German invasion, helped in the acts of repression and extermination as experts, who had the experience and knew the secrets.

It is not surprising, then, that in the mixed loyalties of the time Jewish unity grew stronger and deeper, and consciousness in this direction burned like a flame. The Jews were an isolated people, and if everyday life and the problems of work drew them towards a certain country out of which they could wrench out their meagre livelihood, and the difficulties of their existence awakened in them a vigilant sense of realism, their actual motherland was not a temporal one, but a heavelly one, a vision and a dream — to the religious it was the coming of the Messiah, to the Zionists it was a Jewish country, to the Communists and their friends it was world revolution. And the real constitution according to which they lived was the Shulhan Aruch, code of laws, and the established set of virtues, or the theories of Marx, or the rules of Zionism and the building up of a Jewish country. But all these things were far from everyday problems and immediate material interests.

DURING the last two generations fate led me into personal contact with a number of important Jews in towns and cities not far from Ripin, and I had the privilege to listen to and be in the premises of the late Rabbi Nahum Sokolov, of Weisgrod on the Vistula, the prince and glory of Polish Jewry. I had the great honour, when being a visiting lecturer at Colombia University of New York, to meet my friend Prof. Israel Halperin of the Hebrew University, who was an honorary visitor

In Czarist days our small town lay within the province of Plotzk, one of the most ancient towns in Poland, on the banks of the Vistula, the principal river of Poland, adorned with ancient legends, popular songs and poems.

During most of the period of independent Poland, between the two World Wars, Rypin was included within the District of Warsaw, the capital. It lay in the most northern section of the district and, for political reasons, was annexed for a time to the district of Pomerania or Torun, so that the Jews of Ripin and the vicinity found themselves an ill-treated minority in the midst of the population of Wojewodztwo in the Danzig Corridor. Their demands and influence lost their weight with the district authorities. Each district had its own style, and the Jews at the north of Warsaw had their own characteristics, as others in other districts too.

There was a peculiar mixture of political loyalties. The Jews in general hated Czarist tyranny and the corruption of its representatives, and their sole weapon against authority in a conquered country was bribe and hypocrisy. As to their relationship with the Poles, it was ambivalent.

DURING the Polish rising of 1863, and the revolutionary movement in the years around 1905, there was no lack of collaboration with the Poles and of solidarity in their struggle for independence. On the other hand, in the years of independent Poland between the two wars, the strong Jewish national feeling awakened an understanding of the blazing patriotism of the Polish people, and many important factors infused in the Jews a spirit of contempt and hatred towards the Poles. In contrast to the organizational activity and capacity of the Germans, the Jews saw the Poles as failures. The rivals most difficult to Jews, in the economic and the professional fields, were the Poles, and we must not underrate the closeness of Yiddish to the German language as well. I still remember that during my chidhood the name "goy" sounded to me as referring to Catholic Poles and not to Germans ; though I did realize that the latter were obviously not Jews, I felt that the Germans in the vicinity were not simply Gentiles.

cident that out of our town flowed a tide of emigrants to such an extent that there is no corner on earth where you cannot find them, foremost among them being Israel and the United States. Something characterized the Ripinese and those who emigrated from it, and that is the invisibility of their poverty. Secretly their souls wept, as when on Fridays they installed pots on fire, which contained no meat or fish, but water, so that the neighbours might think that those were preparations for the Sabbath. That is where the feelings of the Rypinese stem from, when they are insulted, and also the dream of all of them about another world, the expectation for a moment of sure revivial and resurrection.The young saw three lights of redemption : Palestine, the Soviet motherland, or a country beyond the seas to emigrate to. But in that hour, the actual place where you were born, where you grew up, and where your fathers had lived for generations, looked at least more real, at least desirable.

I hesitate to add — lest I should commit a grave error, now that things have already taken a form of actuality — that within us lurked a dim feeling of an impending holocaust.

FROM a spiritual consideration, there was in this border town a special tension during the dark hours between sunset and sunrise, a tension resulting out of the contradictory and painful tendencies of the time. This town was in fact religious, and none took the liberty on Saturday to go in the street with a lighted cigarette, or to buy non-kosher meat from a "goy" meat shop, but the sweeping majority of the young walked out of religion and the traditions of their fathers. Many families were disrupted, and a war broke out between fathers and sons. With many of the young the change took place rather too quickly, and without compunction ; with others it was associated with problems, difficulties and stings of conscience which implanted a feeling of sin and guilt for the rest of their lives. A single man, the only one qualified in his generation, namely the late Rabbi Shmuel Zanwill Pozner, succeeded with his vast love for the Jewish spirit to reconcile those disruptions within himself. The extremists defended their principles with despair, while the liberals found for themselves new religions.

encompassed themselves with very high taxes, and each new government tried to form a swollen body of officials and establish an army out of anything. Taxes were imposed mainly upon Jews, the latter being both the town's middle class and a national minority from whom it was an act of virtue to draw the maximum, thus compelling them to emigrate.

POLAND was bubbling with the strong wine of nationalism. It had the ambition to build up a Polish middle class and to ensure itself a normal, healthy society, of course at the expense of the Jews, who were struggling for their lives. Unluckily for Europe, those countries beyond the ocean, and especially the United States of America, shut their doors before the new emigrants, and the result was that Central and Eastern Europe (except Russia) contributed to the rise of Naziism and Fascism.

Jewish youth felt itself unwanted. In fact, most of it was unwanted, economically speaking, because even if it shunned physical labour, there was actually no work sufficient to absorb the young who took to shopping, peddling and hawking the jobs of their parents. The same crisis which in the late twenties and the early thirties had hit the world and cas into the streets unemployed millions and threatened to paralise culture, or even to destroy it, affected very hard the Jews of Poland in general and of Rypin in particular.

While I delve into my memory, I see before me the features dominant in the life of the town during my childhood : the prospects of the day, the meagre prepration for the Sabbath, the question where to get a loan in order to settle to-morrow's bill, what the children would do when they grey up, and what the end would be to their going around when they reached maturity. All these features, and the instability of the times, imparted to life a provisional characteristic. Parents dreamed of sending their children beyond the sea. They envied families which early and quickly got separated from their sons and daughters. It was most lucky to be alone and cut off the dear ones, relatives and place of birth. Probably it was not an ac-

However, they were not like leaders or public workers with an indivisible loyalty to an ideal, or with an ambition to power and glory, but like a row of unknown soldiers. Sometimes it seems to me that this intensiveness was at least connected with the fast that ours was a boundary of Jewish settlements in Poland. To its north, in the Danzing Corridor, Jewish settlements were lean, because most of the older ones among them, now inside Poland, had been attached to Germany prior to Polish indepedence of 1918, had worked for Germany during the first World War and got spiritually influenced by its culture, but had no confidence in Polish rule, and looked at the Poles with contempt.

The emigrants from congressional Poland or Galicia did not plant roots in the province of Turing or Polan. Again, anti-Semitism was particularly strong because in the past the Poles had justifiably seen in the Jews friends of the foreign German rule, and a Germanizing instrument. We were at the extreme border — and I remember that in my childhood I had a feeling of loneliness; and in days of terror, as I observed from a hill the fields, the woods and the farmers' huts far to the north, I realized that we were the last, an a voice within me whispered, "Natorei Karta are the defenders of the wall".

The situation of our Jewish town as a border town shaped it not a little in other directions. Prior to 1914, Ripin was a border town lying between two mighty empires, of the Czars and the Kaisers, but its population was of course Polish. In addition to the fact that its position as a border town entitled it to furnish work, strong winds of German education and culture blew upon it from the north. Furthermore, in and around Ripin were German quarters, which had partly been established since the Middle Ages by Polish princes who sought to build up towns (almost utterly out of existence till then) and invited German settlers, granting them all sorts of privileges. From an economic-social point of view this disturbed Jewish settlements — of Ripin in particular, and of all Polish Jews in general. The vast Russian market, for which congressional Poland acted as a factory, was closed, and smuggling activities through the adjacent border came to an end. The new countries

from the detailed descriptions by those whose knowledge is more precise and whose memory is more fresh: from religious extremists who went down from the sidewarlk in order not to come into contact with a woman passing by and pious women, who fasted every Monday and Thursday; to the Communists even to whom revolution existed behind our walls and men of learning to whom the revolution was within—up to "Amha-razim" who could hardly read a prayer-book; from jesters and from others who would not hesitate to utter bawdy, abuses. I said "intensivness", but, if you wish, I will call it zeal, and, probably, even jealousy. I still remember that on one feast day (it was Shavuot, if I am not erring), when I was a small boy, Zionist lads smashed the windows of the residence of the Agudath Yisrael head of the community. I still remember the disgraceful incident when on a Friday evening a young Zionist leader approached the "shohet-hazan", due to begin with the "Lechah Neranena", and took off his prayer shawl, saying, "You shall not pass before the Holy Ark, because you did not vote for the Zionist list in the community elections". I have heard and read from those of Ripin authors who are more senior than I in this direction about the excommunications which the members of each hostile camp hurled at the others, and about acts of revenge, such as throwing dirty water on people seated under their tabernacles, and others in the form of sharp abuses.

On the other hand, who can recall without trembling, the extreme idealism, the remarkable self-sacrifice, the martyrdom of members of the Shomer Ha'tzair and the pious men of Gur, Zionist leaders and devotees of the Communist revolution? I still hear, ringing in my ears, the singing, or the "hora" dance around the fire in a forest, or the enthusiasm of audiences to listen to a speaker and the lamentation (which I well recall) the public broke into when a meeting was held on the bloody disturbances in Palestine of 1929. Almost every young man or waman was attached to a youth movement in the town, and few are the examples of spontaneous organization in communal societies during the first days of the National Home as those of the Barzilai group of Rypin.

emotions. In the days to come the dams broke towards the seas, and the waves of mass immigration spread out beyond the ocean—to North and South America, to Western Europe and to Palestine, and then fountains of arrested vitality spurted out, and latent talents raged. The result was manifested in mighty and active Jewish groups, with astronishing individual attainments in all the fields of human endeavour: in economy and in organization, in spiritual production and public leadership, in science and in art.

Jewish Ripin—yes, a small town like all small towns—and I say this not to underrate it, but to the contrary—, I say it out of a proud feeling, mixed with love. If I were, like a historian seeking to roll up a large scroll, and trying out of a miniature to paint an impressive picture of the history of a people, or, like an author, to write of a sunken world and its various colours, lights and shades, I should not hesitate to consider Jewish Ripin a typically suitable instance. It was not attached to religious scholars or poets, leaders or financial magnates; it had no academy of great significance; nor did riotous disturbances shake it, neither pogroms or bloodshed; nor was it the cradle of public or spiritual movements. Yet, Ripin embodied the entirety of Jewish destiny during the last generation : the whole mould of existence and all spiritual and ideological movements found expression in the community of Ripin—the struggle between the old and the new, the traditional and the revolutionary. Birthpangs of new times were painfully felt in it, and only the holocaust utterly destroyed it. as it erased off the face of the earth hundreds of other Jewish communities.

The young people of Ripin were among the first and the most daring who in time (as though directed by Providence) began to prepare shelters, and new places for Jewish existence, both in the Motherland and in the New World, and in all those places they left their prominent impressions.

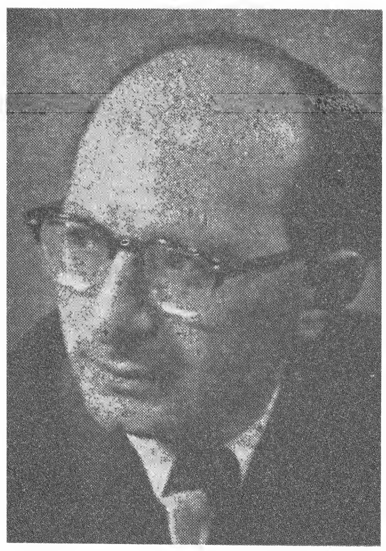
While I come to consider the most typical characteristics of the Jews of Ripin, I begin to think of the particular intensiveness which characterized its people. All the colours of the rainbow were represented in Ripin, as the reader will see for himself

Prof. Y. Talmon

IN THE PATHWAY OF GENERATIONS

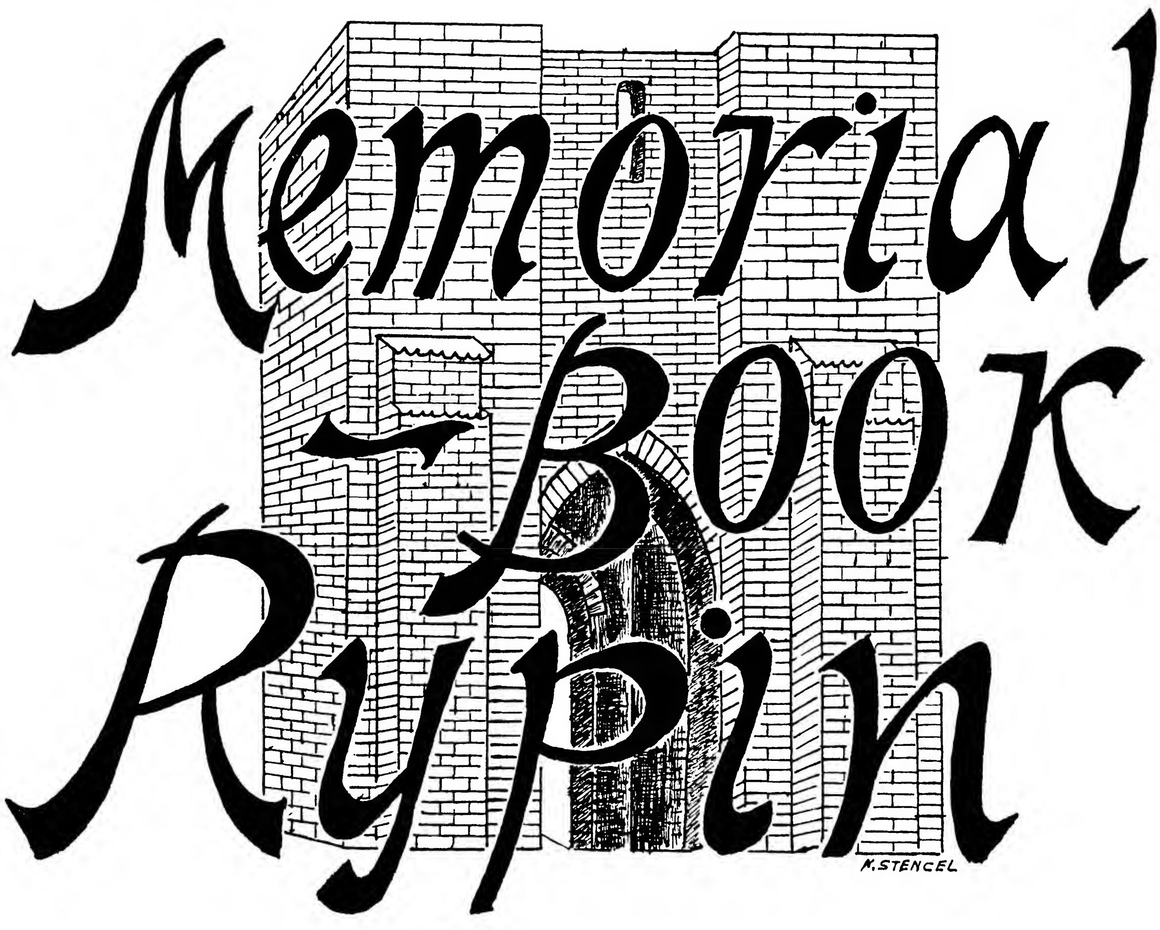
FOREWORD

JEWISH Rypin—a small town like all the small towns of Poland, Lithuania, Reissin-Ukraine, Galicia or Bessarabia—that is, the bounds of the classical settlement between the Oder and the Dnieper where two or three generations ago about ninety percent of Ashkenazi world Jewry were concentrated. On that plain of north-eastern Europe, and the only mountainous partition of the Carpats, they were settled for



Prof. Yacov Talmon

hundreds of years, under the same sky, which was mostly low and grey, in the same climate, worshipping their God, according to a religion which determined every minute of their lives, and thought, restrained by the same fences and hedges, decreed by the laws of the kingdom, knitting private dreams and spinning visions of Jewish redemption, and the renewal of worlds. It was an unstable existence, albeit a life full of intensiveness, rich and bubbling with folklore, while in the meantime legend and reality still had not separated yet in the people's very strong and deep


Memorial Book Rypin
K. STENCEL